

ЦЕНТР ДОСЛІДЖЕНЬ ВОЄННОЇ ІСТОРІЇ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

ЦЕНТР ВОЄННОЇ СТРАТЕГІЇ І ТЕХНОЛОГІЙ
ЕС ЕН ТІ УКРАЇНА

РІК ВІЙНИ ЗА СВОБОДУ

ВОЄННО-ІСТОРИЧНИЙ НАРИС
ПЕРШОГО РОКУ ШИРОКОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ

КИЇВ • 2025

Координаційна рада

С. Шапала, Є. Мойсюк, М. Забродський

Упорядники:

І. Косяк, В. Бідний

Редактори:

канд. військ. наук В. Коваль, В. Назаров

Колектив авторів:

І. Косяк (вступ, висновки); канд. іст. наук В. Бідний (вступ, висновки); Т. Баротов (пп. 2.4, 4.4); д-р наук з держ. упр. О. Боков (пп. 1.2, 2.2, 3.2, 4.2, 5.2); Д. Ведула (пп. 1.2, 2.2, 3.2, 4.2, 5.2); О. Гапоненко (пп. 1.2, 2.2, 3.2, 4.2, 5.2); Р. Гузь (пп. 1.1, 2.1, 3.1, 4.1, 5.1, додатки 2-3); А. Змрочко (пп. 1.2, 2.2, 3.2, 4.2, 5.2); канд. іст. наук А. Коваль (пп. 2.3, 2.4, 3.4, 4.4, 5.4); канд. іст. наук М. Ковальчук (пп. 2.4, 3.4, 4.4, 5.4); Д. Комаров (пп. 1.3, 2.3, 3.3, 4.3, 5.3); С. Косач (пп. 1.3, 2.3, 3.3, 4.3, 5.3); М. Крет (додатки 1, 4); канд. іст. наук В. Куравський (пп. 2.4, 3.4, 4.4, 5.4); д-р техн. наук Ю. Лисецький (пп. 1.2, 2.2, 3.2, 4.2, 5.2); М. Любашенко (додатки 1, 4); А. Миرونчук (додатки 2,3,4); д-р політичних наук С.Мокляк (пп. 1.1, 2.1,3.1, 4.1, 5.1); канд. іст. наук О. Пагіря (пп. 1.1, 2.1, 3.1, 4.1, 5.1); О.Паламарчук (пп. 1.2, 2.2, 3.2, 4.2, 5.2); д-р іст. наук І. Патриляк (пп. 2.4, 3.4, 4.4, 5.4); канд. політ. наук О. Полтораков (пп. 1.1, 2.1, 3.1, 4.1, 5.1); канд. політ. наук Ю. Семенюк (пп. 1.1, 2.1, 3.1, 4.1, 5.1); канд. юр. наук С. Сівков (пп. 1.2, 2.2, 3.2, 4.2, 5.2); канд. військ. наук Л. Скурєнівська (пп. 1.2, 2.2); канд. іст. наук М. Таран (пп. 1.1, 2.1, 3.1, 4.1, 5.1); PhD з історії та археології С. Таранець (додатки 1, 4); О. Ткачук (пп. 1.3, 2.3, 3.3, 4.3, 5.3); канд. іст. наук С. Хлонь (пп. 1.1, 2.1, 3.1, 4.1, 5.1).

За загальною редакцією В.Ф. Залужного

P50 Рік війни за свободу : Воєнно-історичний нарис першого року широкомасштабної війни : монографія–2-е вид., перероб. і доп. / авт. кол.: І. Косяк, В. Бідний, Т. Баротов [та інші]; за заг. ред. доктора філософії В. Залужного. – Київ : Видавець Бихун В.Ю., 2025. 952 с.

ISBN 978-617-7699-92-5

Монографія “Рік війни за свободу: воєнно-історичний нарис першого року широкомасштабної війни” – підсумок роботи колективу Центру досліджень воєнної історії Збройних Сил України. В монографії проаналізовано передумови широкомасштабної збройної агресії російської федерації проти України, розкрито воєнно-політичну, воєнно-економічну, воєнно-стратегічну обстановку, описано бойові дії першого року війни.

Матеріали монографії призначені для військових і цивільних фахівців у галузі воєнної історії, національної безпеки і оборони, журналістів, студентів закладів вищої освіти та курсантів вищих військових навчальних закладів.

© Центр досліджень воєнної історії Збройних Сил України, 2023

©Центр воєнної стратегії і технологій

© ЕС ЕН ТІ УКРАЇНА

© Автори

ISBN 978-617-7699-92-5**ЗМІСТ**

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	8
ПЕРЕДМОВА	10
ВСТУП	11
РОЗДІЛ І. ПІДГОТОВЧИЙ ЕТАП	20
1.1 Воєнно-політична обстановка	20
Напередодні широкомасштабної війни	20
Суб’єкти воєнно-політичних відносин та їхні цілі	24
Воєнно-політичні рішення, події, процеси, їх сутність	36
Ключові рішення для посилення обороноздатності та підготовки країни до відсічі агресії	38
Комплекс заходів США та їхніх європейських союзників щодо стримування російської агресії, в тому числі військова допомога Україні	44
росія та її союзники	50
Висновки	60
1.2 Воєнно-економічна обстановка	63
Економічна ситуація у світі	63
Економічна ситуація в росії	67
Економічна ситуація в Україні	72
Висновки	77
1.3 Воєнно-стратегічна обстановка	79
Загальна характеристика обстановки до початку широкомасштабної агресії рф проти України	79
Стратегічні навчання Сил оборони України	90
Формування територіальної оборони як окремого роду ЗС України	91
Висновки	93
Основні висновки підготовчого етапу	93
РОЗДІЛ ІІ. ПЕРШИЙ ЕТАП: ПЕРША СТРАТЕГІЧНА ОБОРОННА ОПЕРАЦІЯ (24 лютого – квітень 2022 року)	96
2.1 Воєнно-політична обстановка	96
Суб’єкти воєнно-політичних відносин навколо російсько-української війни та їхні цілі	96
Воєнно-політичні рішення України щодо відсічі збройної агресії	105
Згуртування міжнародної спільноти навколо допомоги Україні	107
Політико-правові заходи з міжнародної ізоляції рф	110
росія та її союзники	115
Окупаційний режим і російські воєнні злочини в Україні	116
Процес російсько-українських переговорів	118
Висновки	120

2.2	Воєнно-економічна обстановка	123			
	Економічна ситуація у світі	123			
	Економічна ситуація в росії	128			
	Економічна ситуація в Україні	133			
	Висновки	140			
2.3	Воєнно-стратегічна обстановка	143			
	Характеристика театру воєнних дій	143			
	Загальна оцінка сторін	149			
	Широкомасштабне вторгнення: стратегічна оборонна операція, стратегічні завдання та дії сторін	150			
	Хід першої стратегічної оборонної операції	153			
	Висновки	169			
2.4	Хід воєнних дій	172			
	Завдання і сили сторін	172			
	Бойові дії на Київському напрямку	174			
	Бойові дії на Чернігівському напрямку	191			
	Бойові дії на Сумському й Охтирському напрямках	200			
	Бойові дії на Харківському напрямку	207			
	Бойові дії на Причорноморському й Приазовському напрямках	211			
	Бойові дії в зоні ООС	221			
	Бойові дії за контроль над повітряним простором	229			
	Бойові дії за контроль над акваторією Чорного та Азовського морів	241			
	Стисла характеристика тактики військ протиборчих сторін	246			
	Висновки	247			
	Основні висновки першого етапу	251			
	РОЗДІЛ III. ДРУГИЙ ЕТАП: ДРУГА СТРАТЕГІЧНА ОБОРОННА ОПЕРАЦІЯ (травень – серпень 2022 року)	254			
3.1	Воєнно-політична обстановка	254			
	Суб'єкти воєнно-політичних відносин навколо російсько-української війни та їхні цілі	254			
	Воєнно-політичні рішення України щодо відсічі збройної агресії	263			
	Консолідація зусиль міжнародної спільноти навколо допомоги Україні	264			
	Розширення заходів із міжнародної ізоляції рф	267			
	Європейська та євроатлантична інтеграція України	268			
	Дипломатичні зусилля України щодо врегулювання збройного конфлікту	273			
	Консолідація міжнародних зусиль щодо притягнення керівництва рф до відповідальності	277			
	росія та її союзники	279			
	Окупаційний режим та російські воєнні злочини в Україні	283			
	Висновки	285			
3.2	Воєнно-економічна обстановка	287			
	Економічна ситуація у світі	287			
	Економічна ситуація в росії	295			
	Економічна ситуація в Україні	302			
	Висновки	312			
3.3	Воєнно-стратегічна обстановка	314			
	Воєнно-стратегічна обстановка навколо України	314			
	Загальна характеристика театру воєнних дій	319			
	Хід другої стратегічної оборонної операції	323			
	Висновки	339			
3.4	Хід воєнних дій	341			
	Коротка характеристика оперативної обстановки	341			
	Північно-Західна операційна зона	343			
	Східна операційна зона	346			
	Південно-Західна операційна зона	373			
	Бойові дії за контроль над повітряним простором	397			
	Бойові дії за контроль над акваторією Чорного та Азовського морів	403			
	Висновки	416			
	Основні висновки другого етапу	419			
	РОЗДІЛ IV. ТРЕТІЙ ЕТАП: СТРАТЕГІЧНА НАСТУПАЛЬНА ОПЕРАЦІЯ (вересень 2022 року – грудень 2022 року)	422			
4.1	Воєнно-політична обстановка	422			
	Суб'єкти воєнно-політичних відносин навколо російсько-української війни та їхні цілі	422			
	Воєнно-політичні рішення, події, процеси, їх сутність	433			
	Європейська та євроатлантична інтеграція України	441			
	росія та її союзники	448			
	Висновки	458			
4.2	Воєнно-економічна обстановка	461			
	Економічна ситуація у світі	461			
	Економічна ситуація в росії	468			
	Економічна ситуація в Україні	476			
	Висновки	483			
4.3	Воєнно-стратегічна обстановка	485			
	Воєнно-стратегічна обстановка навколо України	485			
	Загальна характеристика театру воєнних дій	488			
	Загальна воєнно-стратегічна обстановка	490			
	Хід першої стратегічної наступальної операції	492			
	Ситуація у повітряному просторі	507			
	Висновки	510			
4.4	Хід бойових дій	513			
	Північно-Західна операційна зона	513			
	Східна операційна зона	518			
	Південно-Західна операційна зона	551			
	Дії військово-морських сил в Чорноморській операційній зоні	571			

Дії авіації та протиповітряної оборони	576
Основні висновки третього етапу	586
РОЗДІЛ V. ПОЧАТОК ЧЕТВЕРТОГО ЕТАПУ (січень – лютий 2023 року)	589
5.1 Воєнно-політична обстановка	589
Суб'єкти воєнно-політичних відносин навколо російсько-української війни та їхні цілі	589
Воєнно-політичні рішення, події, процеси, їх сутність	600
Згуртування міжнародної спільноти навколо допомоги Україні	602
Європейська інтеграція України	607
Міжнародні зусилля щодо притягнення керівництва рф до відповідальності	608
росія та її союзники	612
Посилення фактору Китаю у російсько-українській війні	617
Висновки	623
5.2 Воєнно-економічна обстановка	625
Економічна ситуація в світі	625
Економічна ситуація в росії	632
Економічна ситуація в Україні	640
Висновки	649
5.3 Воєнно-стратегічна обстановка	651
Воєнно-стратегічна обстановка навколо України	651
Загальна характеристика театру воєнних дій	653
Хід стратегічної оборонної операції	655
Ситуація у повітряному просторі	665
Загальні висновки щодо воєнно-стратегічної обстановки	666
5.4 Хід воєнних дій	668
Північно-Західна операційна зона	668
Східна операційна зона	672
Південно-Західна операційна зона	688
Дії військово-морських сил у Чорноморській та Азовській операційних зонах	701
Основні висновки четвертого етапу	712
Підсумки першого року війни за свободу	714
ДОДАТКИ	718
1. ВТРАТИ ЗБРОЙНИХ СИЛ рф З 24.02.2022 ПО 23.02.2023	718
2. МІЖНАРОДНІ САНКЦІЇ, ВІЙСЬКОВА, ЕКОНОМІЧНА І ПОЛІТИЧНА ПІДТРИМКА УКРАЇНИ З БОКУ ДЕРЖАВ-ПАРТНЕРІВ	734

3. ДІЇ УКРАЇНИ: ОЦІНКА ВОЄННОЇ ЗАГРОЗИ, КЛЮЧОВІ РІШЕННЯ ДЛЯ ПОСИЛЕННЯ ОБОРОНОЗДАТНОСТІ ТА ПІДГОТОВКИ КРАЇНИ ДО ШИРОКОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ	765
4. НАДАННЯ МІЖНАРОДНОЇ ВІЙСЬКОВОЇ МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНОЇ ДОПОМОГИ УКРАЇНІ НАПЕРЕДОДНІ ТА ПІД ЧАС ШИРОКОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ рф В УКРАЇНУ (грудень 2021 – лютий 2023 рр.)	790
ПРИМІТКИ	839

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

А	армія (загальновійськова армія)
АЕС	атомна електростанція
ае	аеродром
АТО	антитерористична операція
БпЛА	безпілотний літальний апарат
БпАК	безпілотний авіаційний комплекс
БТГр	батальйонна тактична група
ВМБ	військово-морська база
ВМС	Військово-Морські Сили
ВМФ	військово-морський флот
ВО	військовий округ
ГА ООН	Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних Націй
ГОУ	Головне оперативне управління
ГУР	Головне управління розвідки
ГШ	Генеральний штаб
ДКУ	Державний кордон України
“днр”	“донецька народна республіка”
ДПС	Державна прикордонна служба
ДРГ	диверсійно-розвідувальна група
ДШВ	Десантно-штурмові війська
ЄС	Європейський Союз
ЗМІ	засоби масової інформації
ЗРВ	зенітно-ракетні війська
зс рф	збройні сили російської федерації
ЗС України	Збройні Сили України
ІпсО	інформаційно-психологічна операція
“лнр”	“луганська народна республіка”
МВС	Міністерство внутрішніх справ
МЗС	Міністерство закордонних справ
МО	Міністерство оборони
МП	морська піхота
МТЗ	матеріально-технічне забезпечення (засоби)
НБ України	Національний банк України
НГ України	Національна гвардія України
НЗФ	не передбачені законом збройні формування
оаебр	окрема аеромобільна бригада
ОБСЄ	Організація з безпеки і співробітництва в Європі
ОВТ	озброєння та військова техніка
огпбр	окрема гірсько-піхотна бригада
ОДКБ	Організація договору про колективну безпеку
ОЗ	операційна зона
омбр	окрема механізована бригада
ООН	Організація Об'єднаних Націй
ООШ	об'єднаний оперативний штаб
ОПК	оборонно-промисловий комплекс

ОР	операційний район
ОРДЛО	окремі райони Донецької та Луганської областей
ОСУВ	оперативно-стратегічне угруповання військ
отбр	окрема танкова бригада
отр	оперативно-тактичний рівень
ОТРК	оперативно-тактичний ракетний комплекс
ОТУ	оперативно-тактичне угруповання
ОУВ	оперативне угруповання військ
КРМБ	крилаті ракети морського базування
ПвК	повітряне командування
ПДВ	повітряно-десантні війська
ПКС	повітряно-космічні сили
ПКР	протикорабельна ракета
пмр	придністровська молдовська республіка
ППО	протиповітряна оборона
ПРО	протиракетна оборона
ПРРМ	Придністровський регіон Республіки Молдова
ПС	повітряні сили
ПТКР	протитанкова керована ракета
ПТРК	протитанковий ракетний комплекс
ПУ	пускова установка
пч	підводний човен
ПЧРК	протичовновий ракетний комплекс
рб	республіка білорусь
РБ ООН	Рада Безпеки Організації Об'єднаних Націй
РБК	ракетний береговий комплекс
РВіА	ракетні війська і артилерія
РЛС	радіолокаційна станція
РЕБ	радіоелектронна боротьба
РЕР	радіоелектронна розвідка
РНБО	Рада національної безпеки і оборони
РОВ(с)	російські окупаційні війська (сили)
РСЗВ	реактивна система залпового вогню
РТВ	радіотехнічні війська
РТЩ	рейдовий тральщик
РТГр	ротна тактична група
РТР	радіотехнічні розвідка
рф	російська федерація
РХБЗ	радіаційний, хімічний, біологічний захист
СБУ	Служба безпеки України
СВ	Сухопутні війська
СНД	Співдружність Незалежних Держав
ТА	танкова армія
ТВД	театр воєнних дій
ТОТ	тимчасово окуповані території
ТЯЗ	тактична ядерна зброя
УВ	угруповання військ
чф	чорноморський флот

Перший рік широкомасштабного вторгнення росії в Україну став одним із ключових етапів новітньої української історії, який визначив багато змін на майбутнє. Це період кардинальних трансформацій у більшості сфер – від національної безпеки та державного управління до міжнародних відносин.

Події 2022 року (слідом за ще одним визначальним роком – 2014-м) були тим переломним моментом, що остаточно утвердив Україну як суб'єкта власної історії, здатного до самоорганізації, спротиву та консолідації в умовах зовнішньої агресії.

Тому перший рік повномасштабної війни особливо потребує глибокого й об'єктивного вивчення, щоб відновити правдиву історичну картину. Аналіз військових, політичних, соціальних та гуманітарних подій допоможе зрозуміти, як і завдяки чому українське суспільство вистояло та наскільки ефективними були державні інститути і міжнародна допомога Україні. І тут вкрай важливо не лише точно осмислити факти, а й залишитися неупередженими в оцінці причин, динаміки і наслідків воєнного протистояння.

Дослідження подій російсько-української війни виходить за межі суто історичної реконструкції. Науково вивірене і правдиве відображення військових дій, рішень держави та подвигів військових і цивільних має стати основою для виховання патріотизму наступних поколінь. Саме так формується національна ідентичність та колективна пам'ять.

Зрештою, збереження такої спільної пам'яті про 2022 рік є не лише моральним обов'язком українців, але й важливим для національної безпеки у майбутньому. Створення хибної картини реальності веде лише до ризиків і втрат.

Тож документування того, що відбувалося у політиці та економіці, а також фіксація дій обох супротивників на стратегічному, оперативному і тактичному рівнях – база для наступних досліджень між різними дисциплінами (воєнне мистецтво, історія, соціологія, політологія, безпекознавство). І запобіжник для викривлення історичних фактів.

Це друге видання воєнно-історичного нарису. Воно містить ряд доповнень та уточнень щодо періодизації і покликане не лише систематизувати ключові події та явища першого року великої війни, а й осмислити їх з точки зору розвитку української державності та суспільства.

Валерій Залужний, Надзвичайний та Повноважний Посол України у Сполученому Королівстві Великої Британії і Північній Ірландії, Головнокомандувач Збройних Сил України (2021 – 2024 рр)

24 лютого 2023 року виповнився рівно рік відтоді, як Український народ опинився перед безпрецедентною екзистенційною загрозою в історії: 24 лютого 2022 року росія розгорнула широкомасштабну неспровоковану жорстоку збройну агресію проти Української держави.

Як і на початку XVIII та XX ст., наші східні сусіди намагаються реалізувати свій черговий імперський проєкт, прагнучи позбавити українців волі, добробуту та майбутнього. Але нині йдеться не лише про захоплення території, а й про заперечення самого права українців на існування, на свободу бути собою.

Від опору до відсічі росія веде війну проти України дев'ятий рік поспіль. Її метою є знищення України як суверенної, незалежної демократичної держави та Українського народу – його свободи, права на самовизначення, європейської ідентичності, мови й культури, існування яких унеможлиблює досягнення реваншистської мрії побудувати Російську імперію 3.0.

Новий етап війни росії проти України, брехливо названий “спеціальною військовою операцією”, розпочався широкомасштабною воєнною навалюю 24 лютого 2022 року. Цей акт воєнної агресії підірвав європейську і глобальну безпеку, украй негативно вплинув на світову економіку, енергетичну та продовольчу безпеку, спричинив наймасштабнішу хвилю міграції в Європі з часів Другої світової війни. Брутальне порушення росією норм міжнародного права та засад світового порядку, утверджених після Другої світової війни, засвідчило неспроможність системи міжнародної безпеки адекватно реагувати на збройну агресію проти суверенної європейської держави.

Війна спричинила процес кардинальної трансформації безпекової політики ЄС, НАТО й провідних західних держав, які зрештою усвідомили загрозу путінського режиму всьому демократичному світові. Історично нейтральні Швеція та Фінляндія подали заявки на вступ до НАТО – на Мадридському саміті НАТО ухвалено історичне рішення щодо прийняття цих країн до Альянсу за прискореною процедурою.

Цього разу демократичний світ не ввели в оману цинічні заяви очільників Кремля про те, що цілями “спеціальної військової операції” нібито були “захист народу Донбасу”, “визволення України”, що їхні плани не передбачали окупації українських територій і, мовляв, у росії внаслідок загрози просування НАТО на Схід “не було іншого вибору”, аніж... напасти на Україну.

Відомо, що воєнний потенціал нашої держави є значно меншим за російський. За експертними оцінками, Збройні Сили України на 2020 рік поступалися російським за чисельністю особового складу в 4,3 рази, за кількістю танків та бойових броньованих машин – у 4,1 рази, артилерії (калібру понад 100 мм) – у 3,4 рази, бойових літаків – у 9,2 рази, ударних 6 вертольотів – у 4,5 рази. Цілком незіставними були запаси боєприпасів та ракет, а також потужності з їх виробництва. До того ж значну частину української зброї використано під час бойових дій на сході України у 2014–2021 роках, знищено впродовж попередніх п'ятнадцяти років через пожежі та вибухи на складах в Ічні, Лозовій, Цвітосі, Бахмуті, Новобогданівці, Калинівці, Сватові та Балаклії. Напередодні російського широкомасштабного вторгнення в Україну урядовці, представники спецслужб та воєнні експерти США, Великої Британії,

Німеччини та інших західних країн прогнозували захоплення Києва за 2–5 днів та швидку поразку нашої держави.

Такі висновки ґрунтовано на переоцінці воєнного та економічного потенціалу росії й нібито високій боєготовності та боєздатності її збройних сил. Проте вже в перші дні війни Збройні Сили України зірвали російський план блицкригу. Згодом американські військові та розвідслужби визнали, що припустилися помилки, оцінюючи збройні сили росії, боєздатність українських військових та загалом готовність українського суспільства до спротиву.

Основним стратегічним прорахунком Кремля була недооцінка не лише стану боєздатності Збройних Сил України, а й соціально-політичних реалій сучасної України, стійкості суспільства й держави, лідерських якостей її керівництва.

Фахівцями з Національного університету оборони імені Івана Черняховського було розроблено історичну періодизацію збройної агресії російської федерації проти України. Вона включала:

початковий період – окупація Автономної Республіки Крим, демонстраційні дії з розгортання угруповань військ (сил) на кордонах; дестабілізація російськими спецслужбами обстановки у східних та південних областях України (20 лютого – початок квітня 2014 року);

перший період збройного конфлікту на Сході України – подолання “гібридної агресії” російської федерації та активні дії по звільненню території Донецької і Луганської областей від російських терористичних осередків; початок двосторонніх домовленостей (початок квітня – 19 вересня 2014 року);

другий період – локалізація конфлікту, ведення стабілізаційної операції на Сході та Півдні України (з 19 вересня 2014 року). У межах кожного з періодів виділялися окремі етапи.

З метою всебічного й об’єктивного вивчення досвіду російсько-української війни, створення передумов для її наукового дослідження фахівцями Центру досліджень воєнної історії Збройних Сил України була продовжена робота над періодизацією сучасної російсько-української війни.

За участі Головного оперативного управління ГШ ЗС України та Головного управління розвідки Міністерства оборони України була розроблена періодизація **третього періоду** російсько-української війни, початком якого стало широкомасштабне вторгнення російських збройних сил 24 лютого 2022 року, а підготовка до широкомасштабного вторгнення (грудень 2021 року – 23 лютого 2022 року) відбувалася в рамках останнього етапу другого періоду збройної агресії.

Шляхом виділення найбільш значущих ознак воєнно-політичної, воєно-стратегічної та оперативної обстановки було виділено декілька етапів третього періоду російсько-української війни.

Підготовчий етап широкомасштабної війни (грудень 2021 року – 23 лютого 2022 року) – охоплює основні заходи, які здійснювались політичним керівництвом Російської Федерації щодо розв’язування агресивної війни, заходи військово-політичного керівництва України щодо підготовки до відсічі російської агресії, стратегічне розгортання військ сторін.

Перший етап: перша стратегічна оборонна операція (24 лютого – квітень 2022 року) – вторгнення військ противника на багатьох напрямках з наміром ре-

алізувати сценарій “блискавичної війни” та вирішити наступні завдання: захопити Київ, повалити законну українську владу і встановити маріонетковий режим, охопити та ізолювати українські війська в зоні операції Об’єднаних сил, окупувати території сходу і півдня України для прокладання “сухопутного коридору” до Криму і Придністров’я. На цьому етапі оборонні дії угруповань військ сил оборони України призвели до зриву стратегічної наступальної операції противника, не допустили захоплення столиці, не допустили захоплення противником переваги (панування) у повітряному просторі, зупинили просування російських військ на всіх напрямках. Військово-політичне керівництво України згуртувало міжнародну спільноту для економічної і дипломатичної ізоляції агресора й створило умови для отримання масштабної матеріально-технічної допомоги від держав партнерів.

Другий етап: друга стратегічна оборонна операція (травень – серпень 2022 року) – противник відмовився від початкових планів, здійснив відведення і перегрупування військ та зосередив основні зусилля на остаточному захопленні Донецької і Луганської областей і утриманні окупованих територій. Водночас, противник втратив стратегічну ініціативу, суттєво зменшив інтенсивність ведення наступу на більшості напрямків. Сили оборони України позбавили противника контролю над північно-західною ділянкою Чорного моря. Заходи військово-політичного керівництва України (нарощування резервів, отримання матеріально-технічної допомоги, ретельна підготовка і планування) створили умови для проведення стратегічної наступальної операції зі звільнення окупованих росіянами територій.

Третій етап: перша стратегічна наступальна операція (29 серпня – листопад 2022 року) – українські війська провели масштабну стратегічну наступальну операцію на Херсонському і Куп’янсько-Лиманському напрямках, в результаті якої було звільнено більшість окупованої території Харківської області, а на півдні України війська противника були відкинуті за бар’єрний рубіж р. Дніпро. Для зупинення наступу українських військ, збереження контролю над частиною окупованих територій України, поповнення втрат і нарощування резервів противник розпочав заходи з часткової мобілізації та розширення участі своїх приватних військових компаній у бойових діях. Загроза втрати контролю над окупованими територіями України змусила військово-політичне керівництво РФ оголосити про анексію Донецької, Луганської, Херсонської і Запорізької областей. Противник розпочав стратегічну повітряну наступальну операцію зі знищення критичної (енергетичної) інфраструктури України з метою позбавити населення України рішучості у відсічі збройній агресії.

Події, описані у воєнно-історичному нарисі російсько-української війни (24.02.2023 – 24.02.2024) “Другий рік війни. Випробування на міцність” відбулися у межах четвертого (книга I), п’ятого (книга II) та шостого (книга III) етапів третього періоду російсько-української війни. Ці етапи характеризуються наступним чином:

Четвертий етап: третя стратегічна оборонна операція (грудень 2022 року – середина травня 2023 року) – після успішної стратегічної наступальної операції сил оборони України та звільнення значної частини Харківської та Херсонської обл., сили оборони України перейшли до стратегічної оборонної операції. Противник зосередився на веденні оборонних дій у межах Херсонської й Запорізької обл. та продовженні наступальних дій в Донецькій обл.

Здійснивши перегрупування сил і засобів, противник на четвертому етапі широкомасштабного вторгнення:

У Східній ОЗ проводив наступальні та штурмові дії на Бахмутському та Шахтарському напрямках з метою оволодіння вузловими опорними пунктами. З цією метою противник здійснював інтенсивний штурм Соледача, Бахмута, Вугледару і прилеглих населених пунктів; наступальні дії на Авдіївському ОН – безупинні спроби оточити угруповання українських військ в Авдіївці; ведення наступальних дій на Куп'янському та Лиманському ОН з метою витіснення підрозділів Сил оборони України за бар'єрні рубежі річок Оскіл і Сіверський Донець для повної окупації Донецької обл. й відновлення раніше втрачених позицій у західних районах Луганської обл. – ведення наступальних дій в районі Дворічної й Кремінної.

У Південно-Західній ОЗ: зосередив основні зусилля на утриманні окупованих територій півдня України – веденні диверсійних дій на Херсонському напрямку для встановлення контролю над островами у дельті Дніпра; інженерному обладнанні ешелонованих ліній оборони на Херсонському та Запорізькому напрямках; підготовці до позиційної оборони на підступах до Криму.

Сили оборони України на четвертому етапі вели оборонні дії, стримуючи просування противника, стійкою обороною виснажуючи його наступальний потенціал, таким чином створюючи умови для переходу в наступ.

Найбільш знаковими тактичними епізодами, які відбулись під час четвертого етапу були:

Бої за Бахмут (грудень 2022 – травень 2023 року). Основними цілями противника були: витіснити ЗС України з району оборони Бахмут, Красна Гора, Соледар; здійснити прорив до Слов'янська; створити умови для оточення угруповання українських військ в районі Сіверськ, Білогорівка, Спирне. Угруповання російських військ вели безупинні наступальні та штурмові дії, масово застосовувалась артилерія, велика кількість малих вогневих груп приватних військових компаній, особовий склад яких поповнювався за рахунок в'язнів-найманців. Ціною великих втрат у живій силі та зосередженого вогню артилерії противник поступово витісняв підрозділи українських військ: 05 січня 2023 р. захоплено Бахмутське, 16 січня – Соледар, 29 січня – Благодатне, 12 лютого – Красну Гору, 18 лютого – Парасковіївку, 24 лютого – Берхівку і Ягідне. Просування противника до Слов'янська і Сіверська зупинено на рубежі Оріхово-Василівка, Васюківка, Роздолівка; з кінця лютого основні зусилля зосереджувалися на веденні наступальних дій на напрямках Ягідне, Хромове і Кліщіївка, Іванівське (з метою зриву логістичного забезпечення українських військ, що обороняли Бахмут), а також на веденні штурмових дій в самому місті. Боротьба в місті велася за кожен вилив та кожен будинок. Для забезпечення успіху штурмових дій, ворог руйнував забудову міста зосередженим вогнем артилерії й авіаційними ударами, однак його тактичні успіхи були незначні, просування – повільне, а втрати – високі. Перервати логістичне забезпечення та оточити підрозділи українських захисників ворогу не вдалося. Остаточне захоплення повністю зруйнованого Бахмуту відбулося 22 травня, коли звідти вийшли останні українські підрозділи.

Бої за Вугледар (січень-лютий 2023 року). Цілями противника були витіснити частини ЗС України з району Вугледару, здійснити прорив оборонних рубежів ОТУ “Донецьк”. У другій половині січня-в першій декаді лютого противник вів активні

наступальні дії, широко застосовуючи для прикриття дій піхоти ударні гелікоптери. На багатьох ділянках оборонних рубежів сил оборони України, противник здійснював штурмові дії одночасно з кількох напрямків. Ціною значних втрат у живій силі, війська противника просунулися на відстань до 2 км в бік Вугледару, але не зуміли вийти на оперативний простір й прорвати оборонні позиції українських військ на підступах до міста. Система оборони українських військ спиралася на природний рельєф місцевості, для обладнання опорних пунктів використовувалися висоти. 9 лютого сили оборони України розбили штурмову бронегрупу військ противника, яка включала танки, бойові машини піхоти, бронетранспортери та інженерні машини розгородження. У березні-травні противник знизив інтенсивність атак. Район Вугледару залишився одним з вузлових в системі оборонних позицій у Східній операційній зоні.

Спеціальні операції в пониззі Дніпра. Після відходу з правобережної Херсонщини в листопаді 2022 року, противник поставив за мету встановити контроль над островами дельти Дніпра з метою зайняти вигідне тактичне положення для недопущення використання острова та прилеглої акваторії для наведення переправ українськими військами для імовірного форсування Дніпра, отримання плацдарму для ведення диверсійно-розвідувальних дій на правобережній Херсонщині, набуття спроможностей вести розвідку позицій українських військ на правобережжі малими БпЛА та коригувати вогонь артилерії. На початку грудня 2022 року окупанти здійснили висадку тактичного десанту на о. Великий Потьомкінський та закріпилися на ньому. Противник здійснив мінування берегів рукавів Дніпра, а також провів примусову евакуацію населення з острова на тимчасово окуповану територію.

З кінця 2022 року угруповання військ (сил) у складі підрозділів ССПО, МП, ТрО ЗС України проводили спеціальні операції з метою встановлення і утримання контролю над островами у дельті Дніпра, з подальшим захопленням плацдарму на лівобережжі та наведенням переправ через річку. Дії українських військ включали рейди на острови дельти і лівобережжя Херсонщини, знищення опорних пунктів і спостережних постів противника, розвідку вогневих позицій ворожої артилерії з подальшим нанесенням вогневого ураження, утримання під вогневим контролем артилерії берегової лінії і рукавів Дніпра, виявлення і знешкодження ворожих диверсійно-розвідувальних груп, ведення контрбатареїної боротьби. Зокрема, на початку січня 2023 року українські війська вибили противника з о. Великий Потьомкінський, а протягом січня і лютого провели низку успішних рейдових дій у районах Олешок і Нової Каховки. В подальшому бойові дії велися за утримання контролю над островами, здійснювалась контрбатареїна боротьба, тривала підготовка до захоплення плацдарму на лівобережжі Дніпра. Однак, 06 червня 2023 року противник здійснив підрив дамби Каховської ГЕС, що призвело до тимчасового затоплення островів та змусило українські війська відступити.

П'ятий етап: друга стратегічна наступальна операція (кінець травня – початок листопада 2023 року) – на п'ятому етапі широкомасштабного вторгнення, українські війська розпочали другу стратегічну наступальну операцію, з метою звільнення тимчасово окупованих територій держави. Сили оборони України зосередились на веденні наступальних дій у межах Херсонської, Запорізької й Донецької обл.

Бойові дії велися на двох ділянках ТВД:

У Східній операційній зоні: в межах північної частини Донецької, західної частини Луганської, східної частини Харківської обл. (Бахмутський, Авдіївський, Мар'їнський, Куп'янський, Лиманський, Шахтарський напрямки);

У Південно-Західній операційній зоні: в межах південно-східної частини Миколаївської, південних частин Херсонської та Запорізької обл. (Запорізький, Херсонський, Мелітопольський, Бердянський напрямки).

Здійснивши перегрупування сил і засобів, сили оборони України на п'ятому етапі широкомасштабного вторгнення зосередили основні зусилля:

У Східній ОЗ: на веденні наступальних дій на Бахмутському напрямку, стримуванні та відбитті наступу противника на Куп'янському, Авдіївському, Маріїнському та Шахтарському напрямках; проведенні наступальної операції на Таврійському відтинку фронту.

У Південно-Західній ОЗ: на веденні наступальних дій на Запорізькому напрямку, створенні передумов для ведення наступальних дій на Херсонському напрямку.

Противник вживав заходів щодо зміцнення власних оборонних рубежів та уповільнення наступальної операції ЗС України:

У Північно-Західній ОЗ: проводив демонстраційні дії на лінії Брест, Пинськ, Мозир, Гомель, спрямовані на сковування зосереджених на Волинському й Поліському операційних напрямках Сил оборони України. Нарощування на території рб угруповання за рахунок ПВК "вагнер". Сковування зосереджених на Сіверському напрямку сил оборони України шляхом турбуючих обстрілів, нанесення ураження по пунктам управління сил оборони України, знищення об'єктів військової та цивільної інфраструктури на території Чернігівської та Сумської обл.

У Східній ОЗ: зосередив основні зусилля на веденні наступальних та штурмових дій на Куп'янському, Лиманському, Мар'їнському напрямках з метою прориву оборонних позицій Сил оборони України на ділянці Стельмахівка, Кармазинівка, Торське, виходу на бар'єрні рубежі рр. Жеребець й Оскіл. Ведення оборонних дій на Бахмутському напрямку з метою недопущення просування сил оборони України на ділянці Оріхово-Василівка, Богданівка, Іванівське, Кліщіївка. Ведення оборонних дій на Авдіївському й Шахтарському напрямках, з метою утримання раніше зайнятих позицій.

У Південно-Західній ОЗ – зосередив основні зусилля на утриманні ТОВ України: веденні оборонних дій на ділянці Олешки, Нова Каховка, Кам'янка-Дніпровська, Енергодар, Кам'янське, Долинка, Роботине, Мирне, Марфопіль, Полтавка, Левадне, Рівнопіль, Велика Новосілка, нарощення фортифікаційного обладнання ешелонованих ліній оборони на Запорізькому напрямку.

Найбільш знаковими тактичними епізодами, об'єктами, напрямками зосередження основних зусиль в оборонних та наступальних операціях протягом п'ятого етапу були:

Наступальні дії підрозділів і частин сил оборони України на Бахмутському напрямку. У травні 2023 року бойові дії в Бахмуті досягли кульмінації: оборона міста втратила доцільність через тотальне руйнування противником міської забудови артилерійським вогнем і авіаційними ударами, тож захисники були вимушені відійти

на його околиці перед переважаючими силами ворога. Однак противник, захопивши Бахмут, опинився у не вигідному тактичному положенні, оскільки українські війська утримали контроль над панівними висотами західніше. Вже 08-09 травня підрозділи українських військ розпочали контрнаступальні дії на флангах бахмутського угруповання військ противника, з метою витіснити російські війська і взяти місто в оперативне оточення, за напрямками: Богданівка, Берхівка; Ступочки, Кліщіївка; Біла Гора, Андріївка. В контексті наступальної операції сил оборони на півдні України, наступальні дії на Бахмутському напрямку виконували роль допоміжного удару, сковаючи війська противника й утримуючи його від перекидання військ (сил) на інші напрямки. Спершу українські війська мали успіх на північ від Бахмуту, підійшовши впритул до Берхівки, а з кінця травня почали повільне, але впевнене просування південніше, до Кліщіївки та Андріївки – станом на кінець жовтня 2023 року противника було вибито з обох населених пунктів.

Наступальна операція на Мелітопольському та Бердянському напрямках. Для проведення наступальної операції, було сформоване ударне угруповання сил оборони України у складі 9, 10 АК і ОТУ "Марун". Частина особового складу бригад, включених до угруповання, проходила навчання і злагодження за кордоном. Окремі бригади наступального угруповання отримали ОВТ західного виробництва: танки, бойові броньовані машини, засоби розмінування, стрілецьке озброєння. В цілях забезпечення безпеки операції, яка розпочалася 04 червня, наступ проводився одразу на декількох напрямках – з метою приховати від противника напрямок головного удару. Головна мета операції – прорив оборонного рубежу противника, охоплення Мелітополя з подальшим виходом на підступи до Криму та заборона сухопутного сполучення рф з тимчасово окупованим півостровом.

В результаті наступальних дій, підрозділами і частинами сил оборони України на Мелітопольському напрямку в червні були звільнені Лобкове і П'ятихатки, а наприкінці серпня – Роботине; на Бердянському напрямку до середини червня були звільнені Нескучне, Благодатне, Сторожеве, Новодарівка, Левадне, Макарівка, наприкінці вказаного місяця – Рівнопіль, в кінці липня – Старомайорське, а в середині серпня – Урожайне.

Проте, наступальному угрупованню ЗС України не вдалося досягти мети операції через комплекс причин: наступ проводився в умовах відсутності переваги (панування) у повітрі, що унеможливило здійснення глибокого маневру механізованими з'єднаннями, а засоби розмінування опинились вразливими перед ворожими протитанковими засобами, БпЛА і армійською авіацією, відтак швидко подолати глибокоешелоновану оборону противника, посилену інженерними загородами, не вдалося.

На початку липня темпи наступу підрозділів і частин ЗС України сповільнилися – з метою уникнення високих втрат бронетехніки, була застосована тактика наступу малими штурмовими групами. Наприкінці серпня українські підрозділи звільнили Роботине, після чого вели наступ у напрямку Вербового, але успіху не мали. До кінця жовтня підрозділи наших військ мали ще певні тактичні успіхи на різних ділянках Мелітопольського напрямку, однак противник зумів перегрупуватися і перекинути резерви, що дозволило йому перейти до контратак.

Противник в цілому утримав оборону, не допустивши прориву українських військ. Разом з тим, розуміючи, що українські війська зв'язані боями на основних

напрямах, ворог із середини літа розпочав власні наступальні дії на інших, імовірно розраховуючи на виснаження резервів ЗС України.

В середині літа 2023 року противник провів перегрупування своїх військ (сил) на Куп'янському напрямку, підтягував резерви для зосередження зусиль на веденні наступальної операції з метою витіснення українських військ за р. Оскіл. На першому етапі (липень 2023 року) ворог проводив активні наступальні дії на різних ділянках, намагаючись виявити слабкі місця в обороні українських військ: спершу намагався здійснити прорив на північній ділянці (напрямок Сватове, Борова); в середині місяця переніс зусилля на південну (напрямок Лиман Перший, Куп'янськ); в кінці липня знову атакував на півдні. В усіх випадках мав лише тимчасові тактичні успіхи, які були нівельовані контратаками українських військ.

На другому етапі (серпень 2023 року) противник остаточно зосередив головні зусилля на північній ділянці, намагаючись здійснити прорив до Куп'янська, що примусило українську владу провести евакуацію цивільного населення з цього міста і навколишніх населених пунктів. Протягом серпня противник послідовно нарощував свої зусилля, мав тактичний успіх біля Синьківки. Високі втрати ворог оперативно компенсував резервами, однак на кінець місяця виснажив свій наступальний потенціал і взяв оперативну паузу, лише у вересні провів нетривалі наступальні дії в напрямку Борової, але без успіху.

Третій етап наступу на Куп'янському напрямку противник синхронізував із початком операції на Авдіївському напрямку. 09-10 жовтня ворог завдав одразу два удари: головний – на Куп'янськ, допоміжний – на Борову. Однак, попри докладені зусилля, противнику не вдалося досягти мети операції та прорвати оборону українських військ, відтак запланований ворогом прорив на Куп'янськ зупинився у боях за село Синьківка, яке він так і не спромігся захопити до кінця 2023 року.

10 жовтня 2023 року противник розпочав наступальну операцію на Авдіївському напрямку з метою оточення і подальшого захоплення Авдіївки, повівши наступ на місто одночасно з півночі (напрямок Красногорівка, Степове), по фронту (напрямок Ясинувата, Авдіївка) та з півдня (напрямок Водяне, Первомайське). Оборонний рубіж українських військ противник намагався прорвати наступом механізованих колон за підтримки артилерії. Для зосередження військ (сил) наступального угруповання й облаштування вогневих позицій артилерії ворог використовував міську забудову Донецька і Ясинуватої. Однак, на всіх напрямках наступу противник зіткнувся зі стійкою обороною українських військ, які знищували колони ворожої техніки ще до їх розгортання. Тож, попри незначні тактичні успіхи, йому не вдалося ні прорватись у місто, ні оточити його, а підрозділи українських військ зберегли контроль над лініями забезпечення, завдяки чому угруповання оборонців міста було посилене підрозділами, перекинутими із Запорізького напрямку. Наприкінці жовтня ворог змінив тактику і продовжував наступ малими піхотними групами, обмеживши застосування бронетехніки. Таким чином, війська противника, проводячи операцію на Авдіївському напрямку, опинилися в таких самих умовах, як і угруповання українських військ, що наступало на Мелітопольському та Бердянському напрямку – механізовані підрозділи не спромоглися здійснити прорив заздалегідь підготовленої глибокоєшелонованої оборони в умовах відсутності переваги (панування) в повітрі.

Шостий етап: Четверта стратегічна оборонна операція (з листопада 2023 року – по теперішній час)

На новому етапі широкомасштабної російсько-української війни наразі обидві сторони проводять формування нових резервів, нарощують виробництво ОВТ, готуючись до нової кампанії 2024 року, яка проводитиметься з урахуванням досвіду ведення бойових дій у 2023 році. Разом з тим, підрозділи і частини сил оборони України продовжують стримувати наступ противника на Куп'янському та Авдіївському напрямках.

Театр воєнних дій, операційні напрямки та форми і способи застосування збройних сил з кінця п'ятого етапу змін не зазнали.

Ця публікація стала останньою науковою працею Центру досліджень воєнної історії Збройних Сил України, який з 30 червня 2024 року припинив своє існування у зв'язку з розформуванням. За майже два роки Центром було підготовлено двадцять чотири щомісячних воєнно-історичних описи, два щорічних воєнно-історичних нариси російсько-української війни, починаючи з широкомасштабного вторгнення російських агресорів в Україну та більше двох десятків тематичних воєнно-історичних нарисів, присвячених знаковим подіям цієї війни. У своїх працях ми намагались об'єктивно, системно та збалансовано висвітлити події російсько-української війни. Дякуємо усім причетним за допомогу у підготовці воєнно-історичних публікацій та сподіваємось, що написання часописів сучасної російсько-української війни знайде своє продовження в науково-історичних дослідженнях інших наукових установ Збройних Сил України.

В книзі розглянуті події.

У рамках цієї періодизації фахівцями Центру досліджень воєнної історії Збройних Сил України було зібрано та узагальнено матеріали, проаналізовано події війни упродовж року війни – з 24 лютого 2022 року до 24 лютого 2023 року, від початку підготовчого етапу до початку четвертого етапу широкомасштабного вторгнення та на їх основі підготовлено воєнно-історичний нарис “Рік війни за свободу”.

У виданні розкрито воєнно-політичну, воєнно-економічну та воєнно-стратегічну обстановку, описано хід бойових дій, що відбулись на підготовчому та першому, другому і третьому етапах третього періоду російсько-української війни.

Матеріали нарису призначені для військових і цивільних фахівців у військовій галузі, оборонній та безпековій політиці, журналістів.

РОЗДІЛ I

ПІДГОТОВЧИЙ ЕТАП

1.1. ВОЄННО-ПОЛІТИЧНА ОБСТАНОВКА

Напередодні широкомасштабної війни

На початку XXI століття російська федерація, зміцнивши свій воєнний потенціал і авторитарний режим, стала претендувати на відновлення статусу наддержави, намагаючись посилити свій вплив на міжнародній арені та на формування основ сучасного світопорядку. Великодержавні претензії на гегемонію керівництво рф обґрунтовувало існуванням “великої руської цивілізації”, до якої зараховувало і “російськомовні” спільноти поза межами російських кордонів. Політичною матрицею на відновлення впливу рф на пострадянському просторі стала ідеологема “русского мира”, основою якої є осучаснена радянська догматична формула “братніх східнослов'янських народів” із ієрархічною вищністю росії як “старшого брата”. Відповідно до положень “русского мира”, Україна історично та цивілізаційно має входити в зону виключного впливу рф, перетворитися на повністю зрусіфіковану та неповноцінну державу без власного суверенітету.

рф планувала збройне втручання на територію України заздалегідь, а перемога Революції Гідності 2014 р. стала лише зручним приводом для прискорення реалізації цих планів. На фоні масових прозахідних протестів в Україні, які загрожували довгостроковим інтересам рф, у січні 2014 р. в москві було розроблено документ “Про кризу на Україні”, що являв собою узагальнений і масштабний план дій з дестабілізації України і включення 12-ти її областей та Києва до складу рф¹.

Активна фаза російської агресії проти України розпочалася 20 лютого 2014 р. із військової операції збройних сил рф по захопленню частини території України – Кримського півострова. Ця дата не заперечується навіть міністерством оборони рф, оскільки закарбована на відомчій медалі “За повернення Криму”. Між тим, лише наступного дня В. Янукович втік із Києва, а Постанова Верховної Ради України “Про самоусунення Президента України від виконання конституційних повноважень та призначення позачергових виборів Президента України”, яка стала приводом для звинувачень з боку рф у нібито “антиконституційному заколоті в Україні”, була прийнята лише 22 лютого 2014 р.

Скориставшись складною внутрішньо-політичною ситуацією в Україні, у лютому-березні 2014 р. російське командування перекинуло з території росії і кримських баз чф рф війська без розпізнавальних знаків (“зелених чоловічків”) та окупувала Кримський півострів. 02 березня 2014 р. рада федерації рф дала офіційний дозвіл на застосування російських військ в Україні.

16 березня 2014 р. на території українських АР Крим і м. Севастополь пройшов псевдореферендум, апелюючи до результатів якого росія 18 березня 2014 р. здійснила незаконну анексію Кримського півострова. Цей акт став лише першим кроком рф, спрямованим на підрив незалежності й суверенітету України. 02 квітня 2014 р. росія денонсувала чотири міждержавні угоди, які регламентували перебування її Чорноморського флоту на території України.

Наступним етапом російської агресії стала спроба дестабілізувати ситуацію у східних і південних регіонах України з метою утворення на цих територіях квазі-держави “Новоросія”. Ці плани були оприлюднені російським президентом в. путіним в ефірі телевізійної програми “Діалог з росіянами” на “першому каналі” російського телебачення 17 квітня 2014 р. Повній реалізації цих планів вдалося перешкодити, але російські регулярні війська та керовані рф незаконні збройні формування (НЗФ) окупували окремі райони Донецької та Луганської обл. України.

Щоб припинити злочинне порушення територіальної цілісності України, відповідно до чинного законодавства, в. о. Президента України, Голова Верховної Ради України О. Турчинов 14 квітня 2014 р. підписав Указ №405/2014 “Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 13 квітня 2014 року “Про невідкладні заходи щодо подолання терористичної загрози і збереження територіальної цілісності України”. Після цього розпочалося проведення Антитерористичної операції (АТО) під керівництвом керівника Антитерористичного центру при Службі безпеки України.

12 червня 2014 р. почалося постачання росіянами важкої бронетехніки про-російським НЗФ на українському Донбасі, а невдовзі російські регулярні війська відкрито вступили у конфлікт, завдаючи ударів зі своєї території та провівши вторгнення силами кількох батальйонних тактичних груп наприкінці серпня 2014 р. В ході бойових дій за період між серединою квітня 2014 р. та серединою лютого 2015 р. на сході України щонайменше 5 тис. 665 осіб було вбито та 13 тис. 961 поранено².

Гостра фаза збройного протистояння на Донбасі, піками якої були події довкола Іловайська (серпень 2014 р.) та Дебальцево (лютий 2015 р.), мала своїм наслідком підписання перших (вересень 2014 р.) та других (лютий 2015 р.) Мінських домовленостей. Підписання цих документів та локалізація збройного конфлікту в зоні АТО/ООС були передусім “оперативно-стратегічною паузою” в російсько-українському протистоянні, яке сягало не тільки геостратегічних масштабів протистояння (росія-НАТО), але ледь не ціннісних глибин протистояння авторитаризму та демократії. В подібних умовах Україною було денонсовано значну кількість міждержавних, міжурядових та міжвідомчих угод, зокрема усі угоди щодо чорноморського флоту вmf рф, а Верховна Рада визнала росію державою-агресором.

Російська агресія призвела до жахливих гуманітарних наслідків. У результаті загинули понад 14 тис. осіб, майже 40 тис. отримали поранення (за даними ООН). Це число, зокрема, включає 298 пасажирів (у тому числі 80 дітей) літака Малайзійських авіаліній рейсу МН-17, які стали жертвами терористичного акту 17 липня 2014 року, коли літак був збитий російськими військовими зенітною керованою ракетою із ЗРК “Бук”, якого доправили на окуповану територію Донбасу з території рф.

Під тимчасовою російською окупацією перебувало майже 43,5 тис. км², або 7% української території (АР Крим та м. Севастополь, а також окремі райони Донецької та Луганської обл.). росія активно використовувала окуповані території України, номінально контрольовані “днр” та “лнр”, а також Крим та м. Севастополь як плацдарм для повзучої експансії та підготовки подальшого наступу на українські землі. Зокрема, рф започаткувала міграцію населення з російської території, щоби змінити етнічний склад Криму. Наприкінці липня 2016 р. президент в. путін своїм

указом ліквідував “Кримський федеральний округ”, передавши Крим до південного фю рф в якості периферійного російського регіону. У лютому 2017 р. президент рф в. путін підписав указ про визнання документів, виданих на територіях “окремих районів Донецької і Луганської областей”. У липні 2019 р. він підписав указ, що дозволяв жителям Луганської та Донецької обл. отримувати російські паспорти за спрощеною схемою.

На окупованих територіях панував страх і терор, окупаційна влада діяла репресивними методами і залякуваннями, системно і масово порушувала права і свободи людини. Критична ситуація у сфері прав людини в окупованому Криму була засуджена Резолюцією Генасамблеї ООН від 19 грудня 2016 р.

Мінські домовленості (Меморандум), підписані Тристоронньою контактною групою (ТКГ) у вересні 2014 р. відразу після вторгнення рф на Донбас та жорстоких боїв біля Іловайська, стали основою політичного врегулювання збройного конфлікту на сході України. Проте, в подальшому вони постійно порушувалися рф, а саме:

російськими військами та підпорядкованими їм НЗФ було захоплено 8 ділянок території України загальною площею 1696 км² у районах, які, відповідно до лінії розмежування, визначеної Меморандумом, повинні знаходитись на території, підконтрольній українському уряду;

наступ і захоплення російсько-терористичними силами 16-18 лютого 2015 р. Дебальцевого та навколишніх населених пунктів (відразу після підписання Мінського комплексу заходів, який встановлював режим негайного та всеохоплюючого припинення вогню з 15 лютого 2015 р.);

через неконтрольовану ділянку Державного кордону України (ДКУ) росія здійснювала перекидання військ і найманців, постачання зброї, боєприпасів і пального на тимчасово окуповану територію Донбасу для посилення підрозділів регулярних військ рф та підтримуваних нею НЗФ.

Відповідно до Резолюції РБ ООН від 24 вересня 2014 р. російські найманці підпали під кваліфікацію “іноземних бойовиків-терористів”. Вони склали значну частину рядового складу створених рф на Донбасі 1-го та 2-го армійських корпусів (АК), командний склад яких формувався з кадрових російських офіцерів і генералів.

Спеціальна моніторингова місія (СММ) ОБСЄ неодноразово інформувала світову спільноту про присутність на Донбасі озброєння і військової техніки (ОВТ), що знаходилася лише на озброєнні російської армії. Всупереч Мінським домовленостям, рф та підпорядковані російському командуванню НЗФ продовжували перешкоджати доступу СММ ОБСЄ до неконтрольованої ділянки кордону. рф єдина з держав-учасниць ОБСЄ блокувала розширення мандату Спостережної місії ОБСЄ на всю ділянку російсько-українського державного кордону, прилеглу до неконтрольованої урядом України території Донбасу.

Крім того, росія постійно вдавалась до таких активних заходів, як шпигунство, кібератаки та дезінформаційні кампанії³, щоб “розхитати” та деморалізувати українське суспільство, створити сприятливі передумови для свого широкомасштабного вторгнення.

30 квітня 2018 р. Президент України підписав Указ “Про затвердження рішення Ради національної безпеки і оборони України “Про широкомасштабну антитерористичну операцію на території Донецької та Луганської областей”. Того ж

дня він, як Верховний Головнокомандувач ЗС України, підписав наказ “Про початок операції Об’єднаних сил із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі та стримування збройної агресії РФ на території Донецької та Луганської областей”. 30 квітня 2018 р. було розпочато операцію Об’єднаних сил (ООС).

Чергові президентські вибори в рф були спеціально призначені на 18 березня 2018 р. – річницю “приєднання” Криму до росії, а сама тема “возз’єднання” стала центральною в передвиборчій кампанії в. путіна, який, зокрема, проголосив Херсонес Таврійський “російською Меккою”.

Після окупації Криму рф тривала мілітаризація півострова та всього регіону Чорноморсько-Азовського регіону шляхом розбудови інфраструктури та збільшення числа військових кораблів. Незаконне будівництво Керченського мосту суттєво підвищило рівень загроз у регіоні. Міжнародне співтовариство схвалило низку резолюцій в Генасамблеї ООН щодо мілітаризації АР Крим і Севастополя, а також частини Азовського та Чорного морів.

Черговий акт збройної агресії з боку рф відбувся 25 листопада 2018 р. в районі Керченської протоки проти кораблів ВМС України – двох малих броньованих артилерійських катерів “Бердянськ” і “Нікополь” та рейдового буксиру “Яни Капу”, що здійснювали плановий перехід з порту Одеси до порту Маріуполя.

26 листопада 2018 р. Верховна Рада України, враховуючи різке загострення воєнно-політичної обстановки, наявну загрозу широкомасштабного вторгнення в Україну збройних сил рф, ухвалила Закон України “Про затвердження Указу Президента України “Про введення воєнного стану в Україні”. Цей закон у 10 областях та внутрішніх водах України Азово-Керченської акваторії запровадив воєнний стан терміном на 30 діб за умови, що протягом цього часу рф не вдаватиметься до подальшого загострення ситуації.

07 лютого 2019 р. Верховна Рада України ухвалила законопроект щодо закріплення в Конституції України курсу на членство України в Європейському Союзі та Північноатлантичному Альянсі. У такий спосіб було задекларовано намір України стати повноправним членом європейської і євроатлантичної спільноти, остаточно зафіксовано незворотність курсу на членство в НАТО. 12 червня 2020 р. Північноатлантична рада НАТО схвалила рішення про надання Україні статусу партнера Альянсу з розширеними можливостями.

Україна здійснила безпрецедентні кроки з метою знаходження шляхів мирного вирішення конфлікту, доклавши багато зусиль у виконанні домовленостей лідерів країн Нормандського формату, досягнутих на Паризькому саміті 09 грудня 2019 р. Зокрема, надала численні пропозиції та ініціативи, в тому числі в рамках ТКГ, задля повної імплементації досягнутих рішень на гуманітарному, безпековому та політичному напрямках. Попри всі зусилля української сторони, російська продовжувала блокувати роботу ТКГ під різними приводами, відмовляючись фіналізувати навіть погоджені на експертному рівні рішення.

Формально, з 27 липня 2020 р. на Донбасі діяв черговий “режим повного припинення вогню”, за час якого кількість обстрілів зменшилася. Однак 03 березня 2021 р. бойовики “днр” заявили, що отримали дозвіл застосовувати “попереджувальний вогонь” на придушення і знищення вогневих позицій військ Збройних Сил України⁴. Українська делегація в ТКГ з врегулювання ситуації на Донбасі розцінила

цю заяву як “загрозу одностороннього виходу рф з режиму припинення вогню та загрозу зриву виконання Мінських домовленостей”⁵.

Порушення територіальної цілісності та недоторканності кордонів, погрози силою, втручання у внутрішні справи інших держав стали звичною практикою рф. Агресивна політика держави-агресора була спрямована не лише проти України. рф порушила територіальну цілісність Молдови та Грузії, заявляла про територіальні претензії та про готовність “захищати” російськомовне населення Казахстану і країн Балтії.

Практичну підготовку до подальшого вторгнення в Україну росія розпочала наприкінці березня – на початку квітня 2021 р. Тоді рф перекинула до кордонів України велику кількість ОВТ зі своїх західних, центральних і східних районів, а також розмістила 28 батальйонних тактичних груп (БТГр) у Брянській і Воронежській обл. (Західний військовий округ, ЗахВО) вздовж кордону.

30 березня 2021 р. Верховна Рада на позачерговому засіданні ухвалила заяву щодо ескалації російсько-українського збройного конфлікту. У її тексті йшлося про те, що у вересні 2021 р. в Білорусі плануються спільні білорусько-російські навчання, які становлять небезпеку для України та сприймаються як загроза ескалації міжнародного збройного конфлікту між Україною і рф.

Суб’єкти воєнно-політичних відносин та їхні цілі

Акт проголошення незалежності України 24 серпня 1991 р, а також результати всеукраїнського референдуму 01 грудня 1991 р. на його підтвердження створили необхідні правові й політичні передумови для становлення незалежної Української держави, а отже, і для утвердження України як повноправного суб’єкта міжнародних відносин. Разом з тим, справжній шлях набуття власної суб’єктності як держави, що здійснює самостійну внутрішню політику і є суверенною у міжнародних відносинах, Україна розпочала наприкінці 2013 – на початку 2014 рр., коли російське керівництво категорично не сприйняло Революцію Гідності в Україні, анексувавши Крим та розгорнувши війну на українському сході, чим продемонструвало черговий раз своє ставлення до суб’єктності України, а також нехтування міжнародним правом. Розпочалася війна, масштаби та значення якої для міжнародної системи безпеки ще належить усвідомити та оцінити.

Угода про асоціацію й Угода про створення зони вільної торгівлі між Україною і ЄС у 2014 р. стали найбільш промовистим проявом суб’єктності України, починаючи з 1991 року. Разом з тим, ратифікація Нідерландами Угоди про асоціацію у 2017 р. стала можливою лише завдяки рішенням глав держав та урядів членів ЄС від 15 грудня 2016 р. про те, що Угода про асоціацію не передбачала надання Україні статусу кандидата на вступ до Євросоюзу, а також не містила зобов’язання щодо того, що Євросоюз або держави-члени забезпечать гарантії колективної безпеки або іншу військову допомогу чи підтримку Україні⁶.

Попри вкрай складну воєнно-політичну обстановку, Україні до початку широкомасштабного російського вторгнення вдалося досягнути багатьох дипломатичних успіхів: від зміцнення відносин із партнерами по Євросоюзу і НАТО – до утвердження українського наративу щодо подій на сході України, від актуалізації кримського питання на глобальному рівні – до просування наших товарів на зарубіжних ринках.

У відносинах Україна – НАТО спостерігався помірний прогрес. Альянс на світовій арені демонстрував чітку і послідовну підтримку та солідарність з Україною у протидії російській агресії. Своєю чергою, Україна зробила низку важливих кроків на євроатлантичному напрямі. 23 липня 2021 р. набуло чинності рішення РНБО України “Про невідкладні заходи щодо поглиблення інтеграції України до Організації Північноатлантичного договору”, де містився план дій органів влади щодо активізації відповідних реформ⁷. Було затверджено Стратегію комунікації з питань євроатлантичної інтеграції України на період до 2025 р.⁸ Українська сторона подала офіційний запит щодо приєднання до роботи Об’єднаного центру передових технологій з кібероборони НАТО в Таллінні. Україна і Грузія на рівні МЗС домовилися про співпрацю і координацію дій для наближення вступу до НАТО. Паралельно українська сторона проводила з державами-партнерами активну політико-дипломатичну кампанію з просування ідеї визначення євроатлантичних перспектив і надання Україні ПДЧ. Однак, у заяві за підсумками саміту НАТО у Брюсселі (14 липня 2021 р.) члени Альянсу обмежилися традиційними деклараціями про євроатлантичне майбутнє України⁹. 15 листопада 2021 р. генеральний секретар НАТО Є. Столтенберг в інтерв’ю ЗМІ заявив: “У нас зараз немає консенсусу щодо запрошення України до повноцінного членства в НАТО”¹⁰. Отже, на євроатлантичному напрямі (як і на європейському) Україна перебувала у стані “стратегічної невизначеності”, не маючи чітко сформульованих перспектив приєднання до Альянсу.

На міжнародних майданчиках українська сторона намагалася спільно з державами-партнерами протистояти російському впливу, доводити до світової спільноти об’єктивну інформацію про дії країни-агресора та утримувати на актуальному порядку денному тему окупації Криму та частини Донбасу. Унаслідок активної позиції України та її союзників у травні 2021 р. Комітет міністрів Ради Європи ухвалив рішення з вимогою до рф відновити територіальну цілісність України, звільнити заручників, скасувати заборону Меджлісу*. Згодом, у червні 2021 р. аналогічну проукраїнську резолюцію ухвалила Парламентська Асамблея Ради Європи (ПАРЄ). Українська делегація в ПАРЄ намагалась активно протистояти запуску “Північного потоку-2” та посиленню російського впливу в Європі. Своєю чергою ПА ОБСЄ, незважаючи на спротив росії, у червні 2021 р. за ініціативою України ухвалила термінову резолюцію із засудженням анексії Криму і частини Донбасу та вимогами звільнити окуповані українські території, припинити блокування Керченської протоки.

Паралельно тривала протидія російській агресії в рамках ООН. До позитивних моментів слід віднести оприлюднення доповіді Генерального секретаря ООН “Ситуація з правами людини в Автономній Республіці Крим та м. Севастополь, Україна”, підготовленої на виконання попередньої резолюції ГА ООН. Президент України також виступив на загальних дебатах 76-ї сесії ГА ООН. У грудні 2021 р. ГА ООН ухвалила оновлені та посилені резолюції – “Ситуація з правами людини у тимчасово окупованих Автономній Республіці Крим та м. Севастополь, Україна” і “Проблема мілітаризації Автономної Республіки Крим та м. Севастополь, Україна, а також частин Чорного та Азовського морів”.

Цілком природно, що значна частина дипломатичних переговорів була пов’язана з наростанням агресії з боку рф. Весняну хвилю ескалації 2021 р. вдалося

* Меджліс кримськотатарського народу – національне зібрання кримських татар.

тимчасово збити – але лише до осені цього року, коли держава-агресор почала чергову концентрацію військ поблизу українського кордону, тим самим прямо шантажуючи Київ та західні столиці загрозою найбільшої воєнної ескалації на європейському континенті з часів Другої світової війни. Всупереч численним “прогнозам” російських та проросійських політиків і медіаперсон, в такій ситуації Україну ніхто не “кинув” – навпаки, західні партнери почали активно постачати ЗС України сучасні зразки озброєння. У 2021 р. Україна отримала від західних партнерів ПТРК, катери, безпілотники, зброю і боєприпаси на загальну суму майже 450 млн доларів¹¹.

Крім військової допомоги, від західних столиць Київ отримав і стабільну дипломатичну підтримку. Принцип “нічого про Україну без України” дотримувався неухильно. Напередодні і відразу після кожного раунду багаторівневих переговорів між росією і США або іншими країнами НАТО, відповідні політичні лідери і топ-чиновники Заходу обов’язково контактували зі своїми колегами в Україні.

Паралельно, за 2021 р. вдалося зберегти і навіть посилити окремі санкції проти держави-агресора. Водночас було підготовлено й нові санкційні пакети, які мали бути задіяні в разі, якби росія вирішила таки розпочати війну.

Тема Криму, починаючи ще з 2014 р., майже весь час перебувала в “тіні” подій на Донбасі. По суті, справа завжди обмежувалася лише констатацією того, що росія захопила півострів незаконно, і що “Крим – це Україна”. Але в 2021 р. Київ перейшов до проактивної політики в цьому питанні. Незважаючи на запеклий опір росії, 23 серпня 2021 р. був проведений установчий саміт Кримської платформи, участь в якому взяли 47 країн і міжнародних організацій. Створенням нового формату співпраці вдалося повернути тему деокупації Криму до міжнародного порядку денного. Був створений постійно діючий міжнародний механізм на рівні міністерств закордонних справ держав-підписантів підсумкової декларації саміту. Та й загалом, Україна ефективно використала святкування 30-річчя своєї незалежності, зібравши делегації з десятків різних країн. В якості ефективного інструменту “м’якої сили” був організований саміт перших леді і джентельменів.

Однією лише протидією росії і боротьбою за повернення контролю над ОРДЛО і Кримом зовнішня політика України протягом 2021 р. не обмежувалася. Звичайно, домінуючим залишалися європейський і євроатлантичний напрямки. Було виконано близько 60% всіх зобов’язань України за Угодою про асоціацію з ЄС, причому 25% – тільки в 2021 р. Був підписаний “авіаційний безвіз” – угода про відкрите небо між Україною та ЄС. Сім держав-членів Євросоюзу – понад чверть зі складу – підписали декларації про визнання європейської перспективи України.

“Стратегічна невизначеність” на європейському та євроатлантичному напрямі змушувала вище військово-політичне керівництво України почати створення регіональних альянсів, ініціювавши відразу три нових міжнародних формати взаємодії в Балто-Чорноморському регіоні: “Люблінський трикутник” з Польщею і Литвою, “Асоційоване тріо” з Грузією і Молдовою, та українсько-турецьку “Квадригу”. Подібні “малі альянси”, на відміну від тих же ЄС і НАТО з десятками учасників, ставали у світі все більш популярними, оскільки дозволяли гнучкіше та оперативніше реагувати на зовнішні виклики і пристосовуватися до вирішення конкретних завдань. Так, у “Люблінському трикутнику” Україна відновила історичні зв’язки з Польщею та Литвою, які залишались одними з головних друзів України у всій Європі, підтри-

мували її інтеграцію в ЄС та протидію гібридній агресії рф. В “Асоційованому тріо” Україна, Грузія та Молдова, які підписали угоди про асоціацію з ЄС, координували свої дії щодо подальшої євроінтеграції та взаємодії з Брюсселем. Нарешті, розвиваючи відносини з Туреччиною у форматі “Квадриги”, Україна отримала союзника в особі другої за силою армії в НАТО і потужної сили в Чорному морі, причому інтереси Києва і Анкари в плані протидії діям кремля в регіоні багато в чому співпадали. Таким чином, Україна повернулася до колишньої багатовекторності, але в новому розумінні – з урахуванням фактору російської агресії.

У 2021 р. вперше з’явилися й стратегічні документи у сфері міжнародної політики (Стратегія зовнішньополітичної діяльності, Азіатська та Африканська стратегії, стратегія публічної дипломатії та комунікаційна стратегія МЗС). Форуми українських послів за кордоном, які раніше формально проводилися в кращому випадку раз на два роки, стали щорічним і реальним робочим інструментом. Одне з поставлених послам завдань – просувати українську продукцію в усіх регіонах світу.

Україна почала розвивати і принципово нові напрямки, зокрема на Африканському континенті та в Латинській Америці, продовжувала співпрацю з арабськими країнами – Катаром, ОАЕ, зокрема, у сфері продовольства, енергетики та інфраструктури.

Перспективи досягнення політичного рішення з врегулювання війни на сході України на початку 2022 р. виглядали більш примарними, ніж раніше, а рамки процесу “врегулювання” не могли розширитися за межі стримування ескалації і локальних домовленостей. Загроза чергової фази масштабної ескалації, що досягла кульмінації наприкінці лютого 2022 р., у разі збільшила ризики нападу значно потужнішого у військовому та економічному відношеннях противника. Тому **головним завданням** України напередодні російського широкомасштабного вторгнення було подолання цих геополітичних викликів шляхом:

консолідації політичних еліт і всього суспільства навколо ідей спротиву зовнішній загрозі і привабливих та зрозумілих перспектив сталого розвитку України, а також ефективної й скоординованої діяльності влади та громадськості зі зміцнення обороноздатності, стійкості держави та суспільства, цілеспрямованого реформування сектору безпеки та оборони;

позбавлення росії її головної зброї – “керованого хаосу” – шляхом рішучих і скоординованих дій правоохоронних органів, СБУ, розвідувальних служб, проактивної комунікації влади з суспільством;

збереження належного рівня міжнародної допомоги Україні у забезпеченні інституційної, фінансової, енергетичної, економічної стійкості, здатності західних країн виступити єдиним фронтом проти намагань росії переглянути принципи та правила міжнародної безпеки;

послідовної інтеграції України в євроатлантичну систему безпеки¹².

росія та білорусь. росію часів “пізнього путіна” необхідно розглядати передусім як колишню супердержаву, яка страждає від постімперських фантомних болів¹³ і прагне за допомогою штучної ідеології “русского мира” відродити свою імперію у форматі “СРСР 2.0”, передусім за рахунок України. Як писало американське видання Washington Post, за планами кремля, від України мала залишитися лише смуга території на Заході¹⁴. Інші країни колишнього СРСР розглядалися москвою в

якості щонайменше союзників, які в подальшому мали перетворитися на сателітів та васалів (від білорусі та Вірменії до Казахстану та Киргизстану). Щодо таких країн як Молдова та Грузія росія розгорнула цілі “фронти” гібридної війни, де невизнані держави як “Придністров’я”, “Південна Осетія” та “Абхазія” виступають ключовими геостратегічними плацдармами агресії.

Відповідно, саме присутність незалежної України на карті Європи ламала всю концепцію “русского мира” як об’єднаної спільноти усіх східних слов’ян (“народів-братів”), усіх “православних” і “російськомовних” (“росія закінчується там, де закінчується російська мова”¹⁵) під турботливою опікою росії.

НАТО. В умовах наростання міжнародної кризи навколо російсько-українського конфлікту, НАТО виступило платформою для координації дій союзників, як у сфері військової та політичної підтримки, так і у сфері санкційної політики. При цьому, всередині блоку існували певні розбіжності щодо оцінки воєнної загрози з боку росії та характеру відповіді на неї. Загалом, члени НАТО розділилися на три табори. Країни Західної Європи на чолі з Німеччиною та Францією вважали накопичення росією військ на кордоні з Україною тиском для примусу НАТО до поступок коштом України. Друга група (країни Південно-Східної Європи) були переконані, що путін спробує повторити в Україні воєнну авантюру зразка 2014 р., однак він не наважиться на масштабне загострення конфлікту. І, нарешті, третя група (США, Канада, Велика Британія, Польща та країни Балтії) очікувала повномасштабного вторгнення зс рф в Україну¹⁶. Відповідно, остання група була більш схильна кинути виклик агресивним діям путіна, в той час як Німеччина та Франція вагалися, адже були стурбовані збереженням своїх економічних відносин із росією.

У відповідь на розгортання російських угруповань військ (сил) поблизу кордонів із Україною, НАТО здійснило низку кроків для зміцнення свого східного флангу, від Балтії до Болгарії. Ключову роль у цих зусиллях відіграли США як головний провайдер безпеки у Європі. Напередодні вторгнення росії в Україну, США збільшили військову присутність в Європі з 74 тис. до 100 тис. осіб, щоб, з одного боку, “заспокоїти союзників”, а з іншого – відлякати росію.

НАТО закликала росію продемонструвати прозорість щодо нарощування своєї військових спроможностей, забезпечити деескалацію та знизити напруженість¹⁷, попереджаючи про наслідки в економічній та політичній сфері, якщо вона наважиться на агресивні дії проти України. Водночас НАТО залишалося відкритим до діалогу з росією для обговорення питань стратегічної стабільності. При цьому, НАТО зайняло консолідовану та принципову позицію щодо вимог москви про нерозширення альянсу на схід, заперечивши можливість росії втручатися у суверенне право України або інших країн самим визначати свій зовнішньополітичний курс. НАТО продовжувало надавати практичну підтримку Україні, щоб остання могла захистити себе від агресії.

Напередодні вторгнення **Європейський Союз** залишався ключовим міжнародним партнером України, надаючи їй системну допомогу у забезпеченні внутрішньої стійкості, макроекономічної стабільності та імплементації Угоди про асоціацію як дорожньої карти реформ, необхідних для підготовки нашої держави до вступу в ЄС.

Протягом 2021 – початку 2022 рр. тривав активний діалог Україна–ЄС, було проведено низку спільних заходів, укладено пакет важливих угод, які поглиблю-

вали контакти Києва і Брюсселя. Головною подією став XXIII Саміт Україна–ЄС (12 жовтня 2021 р.), під час якого ухвалено низку важливих документів¹⁸.

На треку європейської інтеграції зусилля України були спрямовані на створення та розширення серед держав-членів ЄС “плацдарму підтримки” надання чіткої перспективи членства України в ЄС. З цією метою були підписані двосторонні декларації з сімома державами ЄС. 08 жовтня 2021 р. Верховна Рада ухвалила заяву “Про пріоритетні питання інтеграції України до ЄС”, в якій закликала ЄС визнати перспективу членства України в Євросоюзі¹⁹.

З іншого боку, у 2021 р. поглибилася політико-дипломатична криза у відносинах Брюсселя та москви. Провальним виявився візит до росії Високого представника ЄС Ж. Борреля в лютому 2021 р. Відтак, контакти ЄС і рф сягнули найнижчої позначки в історії двосторонніх відносин. Конфронтація посилилася через взаємні політичні демарші. ЄС ухвалив нові жорсткі резолюції щодо рф. Черговим фрагментом конфронтації стало інспірування кремлем енергетичної кризи в Європі та міграційного конфлікту на кордонах ЄС (за допомогою білоруського режиму, підконтрольного москві). ЄС попереджав москву про економічні наслідки розширення її агресії проти України, приступивши до розробки та координації серед держав-членів “жорстких і комплексних” санкцій проти росії, які були запроваджені кількома пакетами у перші місяці після 24 лютого 2022 р.

США. Після суперечливого періоду президентства Д. Трампа розпочався процес динамічного поглиблення та зміцнення стратегічного партнерства України зі Сполученими Штатами. Під час візиту Президента В. Зеленського до США 01 вересня 2021 р. була підписана спільна заява із Президентом США Дж. Байденом щодо стратегічного партнерства України та США. Також було укладено низку угод, серед яких слід виокремити Угоду про стратегічну засади оборонного партнерства, спрямовану на зміцнення військового потенціалу України, прискорення реформ у сфері оборони. У листопаді 2021 р. сторони оновили Хартію стратегічного партнерства та відновили роботу Комісії стратегічного партнерства²⁰. Водночас помітно активізувався діалог на урядовому та парламентському рівнях, поглибилося співробітництво у сфері безпеки та оборони, відбулася низка спільних військових навчань.

До самого початку широкомасштабного вторгнення росії 24 лютого 2022 р. США намагалися, з одного боку, попередити ескалацію конфлікту та привернути увагу світу до агресивних планів путіна, а з іншого – надати Україні необхідну допомогу для збройної відсічі агресії. При цьому, головною стратегічною ціллю Вашингтону було уникнення прямого військового зіткнення між Заходом та росією, що могло призвести до третьої світової війни. Відтак, напередодні 24 лютого 2022 р. Президент США Дж. Байден відкинув можливість розгортання американських військ на території України для запобігання потенційному вторгненню росії. Водночас США заявили про моральне та юридичне зобов’язання захищати кожен дюйм території союзників по НАТО у разі нападу рф та про готовність відправити додаткові сили і засоби для посилення східного флангу НАТО. Поряд із цим, США разом із союзниками забезпечили надання нашій державі критично важливої військової допомоги, яка хоч і не змогла знехотити росію від вторгнення, все ж зіграла важливу роль у зриві первісних планів противника на першому етапі широкомасштабної агресії.

Геополітичні цілі США щодо України найкраще сформулював Президент Дж. Байден у спеціальному зверненні, виголошеному 15 лютого 2022 р., напередодні очікуваного вторгнення: “Це більше, ніж про росію і Україну, це про захист того, у що ми віримо – за майбутнє, яке ми хочемо для цього світу, за свободу і право країн обирати свою долю, право народів обирати своє майбутнє. Це про те, що країни не повинні силою змінювати кордони своїх сусідів”²¹.

Велика Британія. Стратегічне партнерство України та Великої Британії розбудовувалося на основі підписаної у жовні 2020 р. Угоди про політичне співробітництво, вільну торгівлю та стратегічне партнерство. Активно тривав також політико-безпековий діалог. Було укладено масштабну (£1,7 млрд.) українсько-британську рамкову угоду щодо кредитної підтримки розвитку спроможностей ВМС України²².

З початку міжнародної кризи навколо розгортання російських військ поблизу кордону з Україною, Велика Британія взяла на себе роль лідера у мобілізації підтримки України в “Старому світі” на тлі агресивних дій рф. Лондон на практиці продемонстрував свою здатність без жодних зволікань надавати практичну допомогу у зміцненні обороноздатності та посиленні економічної стійкості нашої держави перед обличчям російської загрози. Видатну історичну роль у цих зусиллях відіграв Прем’єр-міністр Великої Британії Б. Джонсон, який ще задовго до вторгнення позначив захист України як стратегічний інтерес Заходу та закликав до консолідованої відповіді останнього на агресію рф²³. У своїх заходах задля стримування агресії рф Б. Джонсон запропонував комбінацію санкцій з військовою рішучістю та заходами дипломатії. Він закликав Європу активно готуватися до глибокого потрясіння, попереджаючи про глобальні наслідки вторгнення – “катастрофу для всього світу”²⁴.

Виходячи з британського історичного досвіду часів Другої світової війни, Б. Джонсон ще на підготовчому етапі окреслив масштаб загрози – планування в. путіним найбільшої війни в Європі з 1945 року. Він найбільш точно серед європейських лідерів окреслив воєнно-політичні цілі рф у війні проти України.

Велика Британія була чи не єдиною західною країною, яка до кінця вірила у здатність України чинити опір російській агресії. І саме уряд Б. Джонсона в останні місяці перед вторгненням намагався сформувати коаліцію у Європі на підтримку України. Так, Лондон у лютому 2022 р. приєднався до трикутника Україна–Велика Британія–Польща, як нової міжнародної платформи для зміцнення безпеки та розвитку торгівлі у Східній Європі. Хоча це об’єднання не передбачало спільного захисту чи інших безпекових гарантій, в умовах широкомасштабної війни воно стало ще одним майданчиком для генерування допомоги Україні.

Німеччина і Франція. Після анексії рф Криму та початку конфлікту на сході України у 2014 р., Німеччина та Франція взяли на себе роль посередників у врегулюванні російсько-українського конфлікту в рамках Нормандського формату. Водночас їхня зовнішня політика була спрямована на стримування агресивних планів кремля шляхом поєднання елементів санкційного тиску, економічного залучення та прихованої політики умиротворення, що в певних рисах нагадувало сумнозвісний досвід 1938-1939 рр.

Намагаючись “не спровокувати росію”, Берлін до 24 лютого 2022 р. забороняв постачання зброї власного виробництва до України, а також блокував відповідні постачання від інших партнерів, зловживаючи механізмами НАТО. Німеччина бага-

то років послідовно блокувала просування України до членства в НАТО, наклавши своє вето на надання Україні та Грузії ПДЧ на Бухарестському саміті 2008 р., який розв’язав руки рф для вторгнення в Грузію.

Довгий час Німеччина будувала свої відносини з Україною крізь призму двосторонніх відносин з росією і не сприймала Україну як повноцінного суб’єкта геополітики. Уряд А. Меркель після анексії Криму побудував спільно з рф газопровід “Північний потік-2”, тим самим розчистивши шлях кремлю до нападу на Україну без загрози для російських енергетичних поставок у ЄС. Водночас відхід А. Меркель з політичної сцени наприкінці 2021 р. став одним із факторів, який вплинув на кінцеве рішення путіна щодо початку повномасштабної війни проти України.

Новий коаліційний уряд соціал-демократа О. Шольца, який прийшов до влади у середині грудня 2021 р., хоча і висловлював занепокоєння щодо переміщення російських військ до кордону з Україною та попереджав рф про наслідки нового витка агресії, до 24 лютого 2022 р. так і не надав практичної допомоги Україні. При цьому, німецька сторона озвучувала дві головні причини: загальний німецький пацифізм та історична провина Німеччини за вбивство десятків мільйонів людей у Східній Європі під час Другої світової війни, а також заклики вирішувати всі “суперечності” між Україною та рф лише шляхом переговорів. Наглядною ілюстрацією такої бездіяльності стали обіцяні Берліном 5 тис. шоломів, які так і не встигли прибути до Києва до початку широкомасштабного вторгнення.

Німеччина демонструвала свою готовність до “конструктивного діалогу” з росією як в рамках Нормандського формату, так і на двосторонньому рівні. Спроби уряду О. Шольца застосувати свій ключовий елемент тиску – “Північний потік – 2” – у переговорах з в. путіним, щоб відмовити його від агресивних планів проти України, не мала успіху. Поступово в новому німецькому уряді з’явилося усвідомлення того, що будівництво газопроводу “Північний потік – 2” було геополітичною помилкою²⁵.

Тільки після визнання в. путіним “незалежності” окупаційних адміністрацій в Донецькій та Луганській обл., німецький уряд вирішив призупинити сертифікацію “Північного потоку – 2”. Втім, напередодні російського вторгнення Німеччина залишалася найбільш залежною від росії в плані енергопостачань і торгівлі, що робило її позицію щодо України вкрай непевною.

Франція на тлі наближення президентських виборів і традиційних спроб Президента Е. Макрона зблизитися з росією, теж не виглядала обнадійливою для нашої держави як потенційний лідер нормандського посередництва. На фоні загострення воєнно-політичної обстановки навколо України, Франція найактивніше виступала за діалог, але з урахуванням “законних інтересів” росії як великої держави. Показовим у цьому виявився візит французького лідера 08 лютого 2022 р. до Києва, куди він прибув лише після переговорів із в. путіним у московії, продемонструвавши тим самим пріоритетність росії над Україною у зовнішній політиці Парижа. Переговори в кремлі виявилися безрезультатними. Це була сьома зустріч президентів Франції та рф, не враховуючи 16 телефонних розмов²⁶.

Ультимативні вимоги росії щодо нерозширення НАТО зазнали різкої критики з боку **Швеції** та **Фінляндії**, які дотримувалися традиційного нейтралітету. У січні 2022 р. і Президент Фінляндії С. Ніністо, і Прем’єр-міністр С. Марін наполягали на суверенному праві Фінляндії вирішувати, до яких союзів вона може приєд-

натися²⁷. Стокгольм висловив аналогічну позицію щодо вступу Швеції у НАТО. Російські загрози викликали дискусію в обох державах, чи варто їм подавати заявку на членство в Альянсі. 13 січня збройні сили Швеції оголосили про введення військ на стратегічний острів Готланд у відповідь на незвичайну військову активність росії²⁸.

Серед країн **Центрально-Східної Європи** найбільш однозначну й послідовну позицію в обстоюванні державного суверенітету і територіальної цілісності України займали Польща й держави Балтії – Литва, Естонія, Латвія. Це проявилось, серед іншого, у послідовному акцентуванні необхідності запровадження й посилення санкцій проти держави-агресора та у визнанні ними нагальної потреби у всебічній допомозі Україні, зокрема й озброєнням.

Найбільшу активність у підтримці України проявляла **Польща**. З 2014 р. на усіх міжнародних майданчиках Республіка Польща рішуче відстоювала необхідність посилення тиску на рф з метою відновлення територіальної цілісності України у міжнародно визнаних кордонах. У період, що передував широкомасштабній агресії рф, відбувалися регулярні контакти українських та польських високопосадовців на всіх рівнях. Незважаючи на спільні безпекові та зовнішньополітичні інтереси, тісну співпрацю в різних сферах від економіки до культури, довгий час джерелом напруги між двома державами було питання спільного минулого. В травні 2021 р. Президент України В. Зеленський за підсумками зустрічі з Президентом Польщі А. Дудою у Варшаві заявив: “Історичні питання, які існують між двома країнами, невдовзі будуть вирішені, оскільки цього прагнуть обидві сторони”²⁹.

У цілому ж, напередодні широкомасштабного вторгнення відносини України і Польщі стали більш прагматичними. Головні виклики для двох держав у 2022 р. пов’язувалися з діями росії. Те, що біля кордонів України спостерігалася концентрація російських військ, тривожило Польщу, яка побоювалася сценарію воєнного конфлікту і нового нападу росії на Україну³⁰.

Тема російської загрози та безпекової ситуації в регіоні була предметом двосторонніх консультацій на найвищому рівні під час робочого візиту Президента України В. Зеленського в Польщу 20-21 січня 2022 р.³¹ Тоді було домовлено про створення спеціального каналу зв’язку між двома президентами. Сторони надіслали чергове повідомлення про високу ціну, яку росія заплатить у разі агресії проти України. Варшава заявила, що розглядає можливість надання Києву військової допомоги³². Напередодні нового етапу російсько-української війни цей візит мав важливе воєнно-політичне значення, оскільки значною мірою врегулював важливі питання українсько-польської взаємодії.

У липні 2020 р. Литва, Україна та Польща створили новий політичний формат – “Люблінський трикутник”, покликаний посилити спільні дії трьох держав, зокрема у питаннях безпеки і оборони, енергетики, протидії кіберзагрозам та ін. У рамках цього формату зустрічались міністри закордонних справ трьох країн, які підписали дорожню карту, а також керівники відомств із питань національної безпеки і парламентарі трьох держав³³. Формування “Люблінського трикутника” спиралося як на давній історичний досвід співжиття трьох народів в рамках Речі Посполитої у ранньомодерний час, так і на останній військовий формат співпраці між Литвою, Польщею, Україною, що тривав з 2016 року в рамках об’єднаної литовсько-польсько-української миротворчої бригади (“ЛитПолУкрБриг”) зі штабом у польському місті Люблін.

20 грудня 2021 р. в с. Гута Івано-Франківської області відбулась тристороння зустріч президентів України В. Зеленського, Литви Г. Науседа і Польщі А. Дуди. На цьому першому саміті у форматі “Люблінського трикутника” лідери обговорили спільні проблеми, зумовлені діями росії, а також ухвалили заяву із засудженням дій останньої, підтримкою євроатлантичних прагнень України та визначенням пріоритетних напрямків взаємодії між трьома країнами у безпековому секторі. Позиція трьох президентів щодо посилення присутності російських військ біля українського кордону звучала на саміті “Люблінського трикутника” дуже чітко і недвозначно: безпека України є фундаментальним питанням, ЄС і НАТО повинні запобігти агресивному нападу росії.

Напередодні вторгнення далеко непростими були міждержавні відносини України з **Угорщиною**. З 2014 р. Будапешт засудив незаконну окупацію Криму та російську агресію на сході України, а також підтримував санкції, запроваджені ЄС проти рф³⁴. Поряд із цим, в українсько-угорських відносинах виникла низка проблем, які мали тенденцію до періодичного загострення. Це було пов’язано з вимогами Будапешта щодо запровадження подвійного громадянства та надання автономії для угорців Закарпаття. У вересні 2017 р. новим джерелом напруги став Закон України “Про освіту”, який передбачав навчання в закладах середньої освіти мовами національних меншин лише в початкових класах. В Будапешті оцінили таке положення закону як порушення прав угорської нацменшини на Закарпатті. Це спричинило т. зв. освітній конфлікт. У відповідь, угорська сторона розпочала блокування засідань комісії Україна–НАТО на рівні міністрів та лідерів держав. Конфлікт загострився після того, як у квітні 2019 р. Верховна Рада України ухвалила Закон “Про забезпечення функціонування української мови як державної”, який Будапешт назвав неприйнятним. Під час парламентських (2019 р.) і місцевих виборів (2020 р.) в Україні угорські політики та посадовці особи здійснювали пряме втручання у внутрішні справи України шляхом участі в агітації на користь проугорських кандидатів³⁵.

На фоні погіршення відносин Угорщини з Україною відбувалося поглиблення співпраці Будапешта з московією. Одним із прикладів останньої стала домовленість Угорщини з росією про постачання газу в обхід України. Відповідну угоду сторони уклали у вересні 2021 р.³⁶

Серед країн Центрально-Східної Європи важливого значення для України набули відносини з **Чехією**. Остання була нашим надійним партнером на міжнародній арені, насамперед у відстоюванні суверенітету й територіальної цілісності України та протидії російській агресії, підтримці євроінтеграційного та євроатлантичного курсу нашої держави та наданні допомоги у проведенні реформ. Принципово важливо, що у 2017 р. Прага зняла всі бар’єри на військово-технічну співпрацю з Україною.

Туреччина. Кардинальна зміна у 2014 р. геополітичної ситуації, внаслідок анексії рф Криму, російською агресією на сході країни та загостренням безпекової ситуації в Чорноморському регіоні, призвела до перегляду Україною політики щодо Туреччини, яка вийшла на одну з перших сходинок зовнішньополітичних пріоритетів України.

Зі свого боку Туреччина, у зв’язку з кризою у відносинах із росією, також поглибила свій діалог з Україною, проявивши інтерес до розвитку донедавна чутли-

вих напрямків двосторонніх відносин, зокрема енергетичної та військово-технічної співпраці. Це спонукало до інтенсифікації політичного діалогу на найвищому рівні: зустрічі президентів України та Туреччини стали регулярними щопівроку, відновилися переговори щодо зони вільної торгівлі, які завершилися підписанням відповідної угоди 03 лютого 2022 р., та активізацією ширшого торговельно-економічного співробітництва³⁷.

У жовтні 2020 р. під час візиту Президента В. Зеленського до Туреччини було започатковано якісно новий етап в історії військово-технічного та оборонно-промислового співробітництва двох держав. Спільна заява, підписана 16 жовтня 2020 р., містила положення про підтримку Туреччиною перспективи членства України у НАТО та створення нового формату українсько-турецького діалогу з політико-безпекових питань – щорічні зустрічі міністрів закордонних справ і міністрів оборони за формулою “два плюс два” (“Квадрига”)³⁸. 14 грудня 2020 р. вперше в історії Міністерства оборони України було підписано низку прямих зовнішньоекономічних угод на постачання товарів військового призначення, а саме на передачу турецькими компаніями технологій, та укладено домовленість про виробництво корветів і ударних безпілотних авіаційних комплексів для потреб ЗС України³⁹.

Починаючи з 2014 р., Туреччина займала послідовну позицію щодо підтримки територіальної цілісності та суверенітету України, невизнання незаконної окупації рф Криму. Водночас Анкара відмовилася підтримувати західні санкції проти Москви, з огляду на власні економічні інтереси у відносинах з рф. Зберігаючи паритет у стосунках з росією та Заходом, Туреччина намагалася водночас реалізовувати власні геополітичні амбіції у Чорноморському басейні та в цілому на пострадянському просторі, через зміцнення міждержавних та блокових зв'язків із Азербайджаном, Грузією та Україною. В цьому полягали прагматизм та багатовекторність політики Туреччини.

Напередодні широкомасштабного вторгнення росії в Україну позиція Туреччини визначалась її регіональними інтересами та спиралась на активну посередницьку політику, спрямовану на зниження градусу напруженості у відносинах між Україною та рф, спроби запобігти розширенню російської збройної агресії проти України. Так, в інтерв'ю 29 листопада 2021 р., під час саміту Організації економічного співробітництва в Ашгабаді (Туркменістан), Президент Туреччини Р. Ердоган заявив, що його країна виступає за збереження миру в російсько-українських відносинах, використовуючи свої контакти з обома сторонами, та висловив сподівання, що “регіон не перетвориться на зону бойових дій і там запанує мир”⁴⁰.

20 січня 2022 р. Р. Ердоган заявив, що в ході свого візиту в Україну “сподівається закласти підґрунтя основ надійного миру в регіоні”. Він застеріг в. путіна від вторгнення в Україну, заявивши, що не вважає такі дії “реалістичним варіантом”⁴¹. Разом з тим, розвиток подій засвідчив, що зусилля Туреччини, спрямовані на запобігання війни та посередництво у відносинах між рф та Україною, не принесли бажаних результатів.

Стійке економічне й технологічне зростання **КНР** упродовж вже понад чотирьох десятиліть перетворило її на другу економіку світу. Такий багато в чому феноменальний економічний стрибок став підґрунтям і для нових геополітичних цілей.

На глобальній арені ключовими цілями Китаю виступали: використання переваг глобалізації для здійснення зовнішньоекономічної експансії;

послаблення позиції США, особливо у Східній та Південній Азії;

недопущення формування повноцінного воєнно-стратегічного альянсу між США та країнами Азійсько-Тихоокеанського регіону (АТР), які мають тісні відносини з Вашингтоном (наприклад Японія, Тайвань, Південна Корея);

посилення своєї ваги в рамках форуму АСЕАН+Китай та інших багатосторонніх форматів у Південно-Східній Азії та АТР;

перетворення Китаю в центр інтеграції у Східній Азії;

недопущення втягнення в будь-які збройні конфлікти.

Фінансовий та технологічний потенціал Китаю зробив його доволі привабливим партнером з точки зору ринку, інвестиційних можливостей тощо. Китайський бізнес став всепроникним явищем, інвестуючи в подекуди доволі ризикові проєкти. Україна в цьому контексті швидко перетворилася на об'єкт економічних зусиль з боку китайського капіталу в рамках проєкту “Один пояс, один шлях”, а також Ініціативи “16+1”, що мали геостратегічне значення для посилення впливу Китаю на Євразійському континенті.

КНР не визнала анексію Криму і фактично призупинила всі фінансові та торговельні операції з півостровом. Водночас Пекін не приєднався до західних санкцій і продовжував розвивати з росією стратегічні відносини на всіх рівнях. Китай продовжував дотримуватися принципу відстороненості від конфліктів і у випадку з Україною демонстрував свій підхід, який можна назвати як “економіка – основа, політика – похідне”. Україна, в свою чергу, надавала великого значення розвитку тісного стратегічного партнерства з Китаєм, який за підсумками 2020 р. став найбільшим торговельним партнером України.

З початком масового зосередження російських військ на українських кордонах контакти між в. путіним та Сі Цзіньпіном набули особливої ваги. Китайська офіційна преса майже повністю мовчала щодо ситуації. Хоча при цьому китайські медіа не висловлювали й підтримку росії.

Під час віртуального саміту 15 грудня 2021 р. Сі Цзіньпін, за повідомленням кремлівських ЗМІ, висловив підтримку вимог в. путіна щодо надання “гарантій безпеки” для росії⁴². 27 січня 2022 р. під час телефонної розмови міністра закордонних справ КНР Ван І та держсекретаря США Е. Блінкена китайський представник висловив думку, що “обґрунтована стурбованість з боку росії безпекою має бути розв'язаною...”⁴³. Таке непряме підігрування росії та агресивній дипломатії в. путіна в цілому слугувало китайським інтересам – відвернення стратегічного фокусу від КНР.

Участь російського лідера в церемонії відкриття Олімпіади-2022 в Пекіні стала лише ширмою для проведення іншого ключового заходу – підписання “Спільної заяви КНР та рф про міжнародні відносини, які вступають в нову епоху, та глобального сталого розвитку”, опублікованої 04 лютого 2022 р.⁴⁴

Таким чином, траєкторія китайської зовнішньої політики визначалася спрямованістю на підтримку росії на шляху до послаблення Заходу, пошуку в цьому зв'язку нових економічних можливостей, посилення своєї геополітичної ваги, використовуючи фактор росії. У цих завданнях Україна фігурувала радше як спірна територія, а не як повноцінний суб'єкт геополітики.

Україна та її партнери. Воєнно-політичні виклики, що стояли перед Україною напередодні вторгнення. 2021 рік пройшов для України під впливом двох головних негативних чинників – пандемії COVID-19 та російської збройної агресії. Але якщо вплив пандемії поступово зменшувався, а економіка та суспільство – адаптувалися до нових умов, то чинник російської агресії, навпаки, демонстрував стійку тенденцію до зростання, і на кінець року набув вигляду готовності рф до широкомасштабного вторгнення в Україну. Загроза масштабної ескалації російсько-українського конфлікту була не лише визначальним чинником впливу на стан національної безпеки впродовж 2021 р., але й домінуючим питанням порядку денного регіональної та глобальної безпеки⁴⁵.

Вперше про масштабні агресивні плани кремля щодо нашої держави державний секретар США Е. Блінкен озвучив Президенту України В. Зеленському на полях кліматичної конференції ООН у Глазго (COP-27) 02 листопада 2021 р. За свідченнями американського високопосадовця, український лідер був тоді “серйозний, розважливий і стоїчний”, але, врешті-решт, скептичний щодо даних американської розвідки, і таким залишався до останніх годин перед початком вторгнення⁴⁶.

Попри попередження західних партнерів, в Міністерстві оборони України спочатку категорично заперечували зосередження російських військ на кордоні. Там заявляли, що оприлюднені у ЗМІ дані “є елементом спеціальних інформаційно-психологічних дій”. Так само спростовували дані західних ЗМІ в РНБО та Верховній Раді України⁴⁷.

На тлі повідомлень про концентрацію росією військ і ОВТ поблизу кордону з Україною, 10 листопада 2021 р. відбувся візит міністра закордонних справ України Д. Кулеби до Вашингтону для участі в засіданні Комісії стратегічного партнерства під головуванням держсекретаря Е. Блінкена та підписання оновленої хартії Україна–США про стратегічне партнерство. Ескалація з боку росії та координація спільних дій США й України у відповідь на неї стали предметом двосторонніх переговорів. “Пролунала тоді легендарна фраза – “Копайте окопи. Ну, починайте копати, копайте окопи”, – пізніше згадував міністр Д. Кулеба⁴⁸. Однак, американська сторона не надала більш детальної інформації щодо планів в. путіна, попри регулярні запити України.

11 листопада 2021 р. В. Зеленський вперше публічно визнав факт концентрації російського угруповання військ чисельністю близько 100 тис. поблизу державного кордону⁴⁹. Втім, українська сторона не вважала цю ситуацію загрозовою, зважаючи на досвід першого масового накопичення зс рф на кордонах нашої держави весною 2021 р., що тоді було спрямоване на залякування України. Президент В. Зеленський пізніше згадував, що причиною такої недовіри до даних західних партнерів щодо ймовірності російського вторгнення було те, що останні не надавали Україні конкретних розвідувальних даних⁵⁰.

Відтак, не маючи достатніх доказів щодо намірів кремля, військово-політичне керівництво України у своїх публічних заявах намагалося применшити загрозу повномасштабного вторгнення, побоюючись передчасно спровокувати паніку серед населення, відтік інвестицій, капіталу та людей, і як наслідок – економічний колапс. “Нам потрібно було знайти баланс між реалістичною оцінкою ризиків і підготовкою

країни до найгіршого... і забезпеченням економічного й фінансового функціонування країни”, – пізніше пояснював логіку дій України Д. Кулеба⁵¹.

Поряд з цим, ні Україна, ні її західні союзники на цьому етапі не мали підтвердження того, що в. путін таки ухвалив рішення про вторгнення. Це відкривало невелике вікно можливостей, щоб знеохотити росію від вибору на користь широкомасштабної агресії.

Під час візиту Міністра оборони України О. Резнікова у Вашингтон 18 листопада 2021 р. була зроблена спроба синхронізувати оцінку російської загрози та обговорити параметри потенційної відповіді на неї з боку України та США⁵². Вашингтон тоді пообіцяв діяти разом із союзниками на випередження у разі ескалації на кордоні чи наступу росії на Україну⁵³. Після серії консультацій із партнерами у листопаді 2021 р., Україна почала відкрито визнавати загрозу широкомасштабного російського вторгнення. 21 листопада 2021 р. керівник Головного управління розвідки (ГУР) Міністерства оборони України К. Буданов в інтерв’ю виданню Military Times вперше підтвердив інформацію американської розвідки про те, що росія готувалася до нападу на Україну наприкінці січня – на початку лютого 2022 р. За його словами, плановане вторгнення за своїми масштабами мало перевершити будь-які дії російських військ, починаючи з 2014 р.⁵⁴

21 листопада 2021 р. секретар РНБО О. Данілов підтвердив, що загроза реальна, і припустив, що рф готується “підняти ставки”⁵⁵. Під час виступу у Верховній Раді України 03 грудня 2021 р. міністр оборони О. Резніков заявив, що найбільш імовірним часом для воєнної ескалації з боку росії буде кінець січня 2022 р. Водночас він заявив, що вторгнення ще можна уникнути, а в протилежному випадку Україна та її партнери будуть давати відсіч. “Ескалація є вірогідним сценарієм, але не обов’язковим. Наше завдання відвернути його. Чим краще ми спрацюємо самі і разом із нашими партнерами, тим меншою буде загроза ескалації. Спосіб – зробити ціну можливої ескалації неприйнятною для агресора (...) У разі потреби Україна дасть відсіч”, – заявив тоді О. Резніков⁵⁶.

У свою чергу, міністр закордонних справ України Д. Кулеба наприкінці листопада 2021 р. припустив, що росія розглядає можливість нового вторгнення в Україну задля кардинальної зміни балансу сил у регіоні. “У найгіршому сценарії росія може спробувати підірвати архітектуру безпеки, яка склалася в період після холодної війни в Європі та перекроїти кордони силою, як це вже було у 2008-му в Грузії і у 2014-му, коли вона окупувала Крим та почала війну на Донбасі”, – заявив міністр 29 листопада 2021 р.⁵⁷

12 січня 2022 р. відбувся таємний візит директора ЦРУ США В. Бернса до Києва, під час якого той поінформував В. Зеленського про терміни й напрямки можливого наступу зс рф проти України. На той час розвідувальна картина у США лише прояснилася: росія мала намір завдати блискавичного удару по Києву із території білорусі й обезголовити центральну владу, ключем до чого мало стати захоплення аеропорту в Гостомелі як плацдарму для штурму Києва⁵⁸. Ця інформація у підсумку зіграла ключову роль в успішному відбитті наступу на столицю на першому етапі широкомасштабної війни. Водночас директор ЦРУ попередив В. Зеленського про загрозу замаху на нього. Ці розвідувальні дані згодом допомогли українським спецслужбам запобігти двом окремим російським замахам на його життя⁵⁹.

Американські попередження були повторені 19 січня 2022 р., коли держсекретар США Е. Блінкен здійснив короткий візит до Києва для очної зустрічі з Президентом України В. Зеленським і міністром закордонних справ Д. Кулебою. Сторони обговорили загрозу вторгнення росії та можливу реакцію Заходу на дії кремля. Е. Блінкен заявив про підтримку права України відстоювати свій суверенітет, пообіцяв додаткову оборонну допомогу, збільшення чисельності військ НАТО у сусідніх з Україною державах та координацію із ЄС санкцій проти росії у випадку ескалації агресії. Визнаючи, що росія може перейти до ескалації “в найкоротші терміни”, він водночас запевнив, що США зроблять все можливе, щоб повернути Москву на дипломатичний шлях⁶⁰.

Попри попередження про загрозу для свого життя та своєї родини, Президент України В. Зеленський відмовився від пропозицій США перемістити свій офіс та уряд у випадку вторгнення і був категоричним, щоб не піддавати паніці громадян⁶¹. За офіційними даними, лише через загрозу ескалації з боку росії Україна з початку 2022 р. щомісяця втрачала від 2 до 3 млрд доларів внаслідок зупинки інвестицій та додаткової інфляції⁶².

На тлі повідомлень західних держав про загрозу нападу, українська влада закликала громадян зберігати спокій. 12 лютого 2022 р. міністр оборони України О. Резніков та Головнокомандувач ЗС України В. Залужний запевнили громадян, що ЗС України дадуть гідну відсіч окупантам, якщо ті наважаться на наступ⁶³. 14 лютого 2022 р. Президент України В. Зеленський звернувся до співвітчизників і запевнив, що влада контролює безпекову ситуацію в країні, а також попросив олігархів і бізнесменів, які нещодавно залишили Україну, повернутися. 16 лютого 2022 р. влада оголосила в Україні День єднання, щоб продемонструвати національну єдність перед загрозою зовнішнього вторгнення та впевненість у своєму війську. “Ми ніколи не вміли здаватися і не збираємося цьому вчитись”, – заявив глава держави⁶⁴.

За даними результатів загальнонаціонального дослідження, проведеного фондом “Демократичні ініціативи” ім. Ілька Кучеріва спільно з Центром політичної соціології 1-12 лютого 2022 року, майже половина (48%) громадян України були готові воювати, або надавати допомогу армії в разі широкомасштабного вторгнення⁶⁵.

Ввечері 22 лютого 2022 р. Вашингтон офіційно надав Києву дані своєї розвідки про готовність російських військ до початку широкомасштабного вторгнення “впродовж наступних 24-48 годин”. Остаточний сигнал про загрозу нападу росії передав Президент США Дж. Байден під час зустрічі з міністром закордонних справ України Д. Кулебою у Білому домі 23 лютого 2022 р.⁶⁶

Ключові рішення для посилення обороноздатності та підготовки країни до відсічі агресії

У 2021 – на початку 2022 років військово-політичне керівництво України ухвалило цілу низку рішень, спрямованих на зміцнення національної безпеки та оборони країни та підготовки до відбиття можливого широкомасштабного російського вторгнення. З початку 2021 р. ключову роль у цьому процесі відігравала РНБО як координуючий орган у сфері безпеки та оборони. Упродовж 2021 р. під її егідою був практично завершений передбачений Стратегією національної безпеки України (14 вересня 2020 р.) процес підготовки секторальних стратегічних документів і нормативно-правової бази, спрямованих на захист держави від зовнішніх та внутрішніх

загроз, руху України до членства в ЄС та НАТО, опору російській агресії на різних напрямках. Цими документами були також створені передумови для переходу до чергового етапу реформування складових сектору безпеки та оборони України⁶⁷.

На тлі першої масової концентрації російських військ на кордоні з Україною, 25 березня 2021 р. Президент України своїм указом затвердив “Стратегію воєнної безпеки України”, якою було запроваджено концепцію всеохоплюючої (тотальної) оборони. З огляду на дисбаланс воєнних потенціалів України та РФ, головний акцент тут робився на синергії воєнних і невоєнних засобів для забезпечення воєнної безпеки України. Стратегія визначила цілі, пріоритети та завдання реалізації державної політики у воєнній сфері, спрямовані на захист національних інтересів від воєнних загроз, здійснення відсічі та стримування збройної агресії проти України⁶⁸.

Одним із важливих кроків у реалізації концепції всеохоплюючої оборони стало ухвалення 16 липня 2021 р. Закону “Про основи національного спротиву” та подальших нормативно-правових актів з його імплементації. Закон надав Силам територіальної оборони (ТрО) статусу нового роду військ (раніше належали до складу Сухопутних військ) та регламентував весь комплекс заходів з організації територіальної оборони, руху опору та підготовки громадян, як складових національного спротиву. Чисельність ТрО в мирний час мала становити 10 тис., а за штатом особливого періоду – понад 130 тис. осіб за рахунок підготовленого резерву⁶⁹. 17 січня 2022 р. була затверджена Доктрина застосування Сил ТрО, розпочато формування та комплектування чотирьох регіональних управлінь і двадцяти п’яти бригад Сил ТрО ЗС України. Всього було підготовлено чотирнадцять урядових постанов зі створення територіальної оборони⁷⁰. Вживалися заходи щодо організації ТрО на місцевому рівні, які однак так і не були завершені до 24 лютого 2022 р.

Затвердження Указом Президента України від 17 вересня 2021 р. Стратегічного оборонного бюлетеня (СОБ) ознаменувало підбиття підсумків попереднього етапу реформування ЗС України, започаткованого у 2016 р., та перехід до імплементації наступного. У СОБ-2021 зазначалося, що 2016-2020 рр. були досягнуті ключові цілі оборонної реформи у сферах демократичного цивільного контролю, системи управління, планування, забезпечення тощо. Водночас документ містив розлогий перелік виявлених у процесі оборонного огляду проблемних питань довгострокового характеру, зокрема недосконалість законодавства у сфері оборони та недостатній рівень оснащення ЗС України⁷¹.

15 жовтня 2021 р. РНБО України затвердила План оборони України, робота над яким тривала майже два роки. Цей документ визначав взаємодію державних органів влади у разі загострення безпекової ситуації. За висловом секретаря РНБО О. Данилова, План оборони був “першим таким фундаментальним документом за роки незалежності”⁷².

23 липня 2021 р. набуло чинності рішення РНБО “Про невідкладні заходи щодо поглиблення інтеграції України до Організації Північноатлантичного договору”, де містився план дій органів влади щодо активізації відповідних реформ. Було затверджено Стратегію комунікації з питань євроатлантичної інтеграції України на період до 2025 р. Відповідно до цих документів, українська сторона проводила активну політико-дипломатичну кампанію з просування ідеї визначення євроатлантичних перспектив і надання Україні ПДЧ у НАТО.

Для системного позиціонування України на міжнародній арені важливим напрямком стало визначення стратегічних засад зовнішньої політики. З цією метою указом Президента 26 серпня 2021 р. була введена в дію Стратегія зовнішньополітичної діяльності, в основі якої лежав курс на європейську та євроатлантичну інтеграцію, а найвищим пріоритетом визначалися протидія російській агресії та відновлення територіальної цілісності України. У документі зокрема містився комплекс заходів з опору експансії рф та визначалося коло стратегічних партнерів (США, Велика Британія, Канада, Німеччина та Франція)⁷³. Окрім цього, МЗС України у 2021 р. ухвалило стратегії дій української дипломатії на азійському та африканському напрямках.

Дипломатичні зусилля для стримування агресії. На тлі повідомлень про накопичення росією військ і ОВТ поблизу кордону з Україною наприкінці 2021 – на початку 2022 років, МЗС України запропонувало західним партнерам комплексний пакет заходів в рамках стратегії стримування росії, що складався із трьох елементів:

- 1) політичне стримування – надсилання чітких меседжів москві, що розширення її агресії проти України буде мати наслідки;
- 2) економічне стримування – попереднє узгодження пакету санкцій, що могли бути введені проти росії в разі широкомасштабного вторгнення в Україну;
- 3) безпекове стримування – поглиблення співпраці з Україною в оборонній та військово-технічній сферах.

“Демонструючи силу зараз, ми уникаємо потреби доводити її пізніше”, – пояснював тоді міністр закордонних справ Д. Кулеба⁷⁴.

Згадані елементи були прийняті західними партнерами під час міністерської зустрічі країн-членів НАТО у Ризі 30 листопада – 01 грудня 2021 р., ставши основою узгодженої воєнно-політичної стратегії України та держав Заходу напередодні великої війни.

Одним із елементів дипломатичного стримування широкомасштабної агресії рф стала організація численних закордонних візитів в Україну. У січні-лютому 2022 р. до Києва прибували високі делегації з США, Канади, Великої Британії, Франції, Німеччини, Данії, Нідерландів, Австрії, Чехії, Словаччини, Польщі, Литви, Латвії, Естонії, Туреччини та інших держав. Ці візити мали як символічне значення, так і конкретне змістове наповнення, маючи на меті продемонструвати солідарність з Україною на тлі ескалації воєнної загрози, оголосити допомогу та узгодити параметри відповіді на можливе вторгнення зс рф в Україну.

Для посилення впливу України на міжнародній арені, МЗС України реалізувало стратегію побудови малих альянсів, в рамках якої були створені наступні регіональні об'єднання: “Люблінський трикутник” (Україна–Польща–Литва), “Асоційоване тріо” (Україна – Грузія – Молдова), політико-безпекова “Квадрига” (Україна – Туреччина), тристоронній союз України з Великою Британією та Польщею. В умовах “стратегічної невизначеності” на європейському та євроатлантичному напрямках, формування цих альянсів, за висловом міністра Д. Кулеби, було спрямоване на побудову поясу безпеки та процвітання у Балто-Чорноморському регіоні.

На тлі масштабного розгортання російських військ на кордоні з Україною 11 лютого 2022 р. МЗС України офіційно застосувало механізм зменшення небезпеки, передбачений розділом III Віденського документа, направивши росії запит із

вимогою дати детальні роз'яснення щодо військової активності у прикордонних із нею районах та в Криму. На відповідь рф мала 48 годин⁷⁵. Після того, як Україна не отримала відповіді у встановлений термін, у МЗС України ввечері 13 лютого 2022 р. оголосили про скликання термінової зустрічі з росією та іншими державами-учасниками Віденського документа. Вночі 14 лютого 2022 р. рф брехливо заявила, що вона не веде жодної незвичайної військової діяльності на своїй території і що запит України відповідно до Віденського документа ОБСЄ є неприйнятним⁷⁶.

У зв'язку з блокуванням росією Азовського і Чорного морів під приводом проведення військових навчань, 10 лютого 2022 р. Україна повідомила про ці дії генерального секретаря ООН, Європейський Союз і керівництво дружніх держав, а також розпочала двосторонні консультації з чорноморськими країнами з метою вироблення спільних дій⁷⁷.

Тема російської воєнної загрози у Європі стала однією з основних під час **Мюнхенської безпекової конференції** (МБК) – найавторитетнішого світового форуму у сфері міжнародної безпеки, що проходив 19-20 лютого 2022 р. Саме у Мюнхені 10 лютого 2007 р. в. путін виголосив свою історичну промову, в якій відкинув однополярну систему міжнародних відносин на чолі з США, розкритикував НАТО за розширення на схід та заявив про амбіцію москви стати одним із полюсів світової політики. Мюнхенську промову в. путіна назвали оголошенням другої “холодної війни”. У 2022 р. росія вперше не була присутня на конференції, чим надіслала ще один публічний сигнал про підготовку до ескалації своєї агресії проти України.

У ніч на 19 лютого 2022 р., перед початком МБК, Президент США Дж. Байден звернувся до світу зі словами про те, що напад на Україну є цілком реальним і оголосив, що “Путін вже ухвалив рішення про вторгнення”⁷⁸. Міністерка закордонних справ Великої Британії Л. Трасс попередила, що вже наступного тижня в Україні може розгорнутися “найгірший сценарій” російського вторгнення. Її підтримав Б. Джонсон, який оголосив, що за даними розвідки, росія планує найбільшу з 1945 р. війну в Європі. А очільниця МЗС Канади М. Жолі у своєму виступі висловила впевненість, що “український уряд боротиметься, щоби лишатися в Києві якомога довше”. Так само із завуальованими прогнозами виступив і заступник генсека НАТО М. Джоане, який закликав усіх не сподіватися, що жахи війни є аргументом для в. путіна⁷⁹.

Однією з центральних подій конференції став виступ Президента України В. Зеленського 19 лютого 2022 р. У своїй промові він закликав держави Заходу до більшої рішучості та заявив про готовність України до відсічі російської агресії та зазначив, що очікує від Заходу рішень, які дозволили б наблизити дати вступу України до ЄС та НАТО. Глава держави закликав держави Заходу створити програму ленд-лізу для постачання новітніх озброєнь, військової техніки та обладнання для української армії, яка “яка захищає усю Європу” з 2014 р.

З трибуни конференції Президент оголосив ініціювання проведення консультацій у рамках Будапештського меморандуму щодо забезпечення гарантій безпеки України і заявив, що якщо такі не відбудуться або за їх результатами не будуть ухвалені конкретні рішення, Україна буде мати повне право вважати, що Будапештський меморандум не працює і усі пакетні рішення 1994 р. будуть поставлені під сумнів. На полях конференції В. Зеленський провів серію зустрічей, підкресливши, що очі-

кує конкретних домовленостей від партнерів щодо надання додаткової військової та фінансової підтримки для зміцнення стійкості України⁸⁰.

На фоні ескалації воєнно-політичної обстановки навколо України 21 лютого 2022 р. глава МЗС України Д. Кулеба повідомив, що направив державам-членам Ради безпеки ООН офіційний запит на основі ст. 6 Будапештського меморандуму з вимогою негайно провести консультації щодо невідкладних дій зі зниження напруги та практичних кроків гарантування безпеки України⁸¹. У першу чергу, відповідні гарантії мала надати сама росія. Київ також закликав до термінового скликання саміту постійних членів Ради безпеки ООН спільно з Україною, Німеччиною та Туреччиною для обговорення поточної безпекової ситуації. Водночас українська сторона закликала Генеральну Асамблею ООН вжити конкретних дій і направити міжнародну миротворчу місію в Україну.

На засіданні Генеральної асамблеї ООН у Нью-Йорку 23 лютого 2022 р. міністр Д. Кулеба заявив, що повномасштабна війна в Україні означатиме кінець світового порядку, який існував досі⁸².

На фоні наростання воєнної загрози Україна зайняла оборонну позицію, виявивши стриманість і виваженість у своїх діях. Київ не піддавався на інформаційні та військові провокації, якими росія намагалася створити “законний” привід для свого вторгнення в Україну, залишався відданим політико-дипломатичного шляху врегулювання конфлікту на сході України і кожен свій крок координував із міжнародними партнерами, насамперед із НАТО, ЄС, США, Великою Британією, Німеччиною та Францією. Українська сторона не раз пропонувала рф організувати зустріч президентів для деескалації напруги, але Москва постійно відкидала ці пропозиції, а натомість вимагала від України вступити у “прямий діалог” із маріонетковими окупаційними адміністраціями у Донецьку та Луганську.

Мінський процес. Напередодні широкомасштабного вторгнення росія продовжувала блокувати переговорний процес з урегулювання ситуації на Донбасі в рамках Мінського та Нормандського форматів, створювала перешкоди для роботи ТКГ та її підгруп, систематично порушувала режим припинення вогню (через контрольованих нею бойовиків), зупинила процес обміну полоненими, проводила заходи з політичної, економічної та гуманітарної інтеграції окупованих нею районів Донецької та Луганської областей, посилювала на них адміністративно-поліцейський контроль. За відсутності дієвих політичних рамок, практично безрезультатною стала діяльність ТКГ як інструменту виконання раніше погоджених і вже започаткованих кроків (розмінування, розведення сил і засобів, відкриття КПВВ, узгодження списків полонених тощо). Російська делегація у ТКГ продовжувала позиціонувати рф як посередника та примушувала Україну до прямого діалогу з окупаційними адміністраціями в ОРДЛО, що погіршувало перспективи відновлення миру та деокупації українських територій. Блокуючи переговорний процес, росія водночас послідовно створювала передумови для переходу до нової фази агресії шляхом нарощування військової присутності навколо України.

Протягом 2021 р. кремль систематично ігнорував ініціативи інших учасників Нормандської четвірки (Німеччина, Франція, Україна) щодо зустрічі на найвищому рівні. У своїх контактах з російською стороною Париж і Берлін, з одного боку,

попереджали про наслідки розширення агресії росії проти України, а з іншого – закликали до відновлення переговорів у рамках Нормандського формату. Відповіддю росії на це стала спроба остаточно дискредитувати Нормандський формат. Першим кроком у цьому напрямку стала публікація 17 листопада 2021 р. МЗС росії конфіденційного дипломатичного листування міністра с. лаврова з главами МЗС Франції та Німеччини Ж.-І. Ле Дріаном та Г. Маасом, що викликало обурення у Берліні, Парижі та Києві⁸³.

Україна назвала ці дії спробою “добити” чотиристоронній формат, однак при цьому наголосила, що “не подарує росії розкіш знищити Нормандський формат чужими руками”⁸⁴.

На тлі триваючих переговорів між росією та США/НАТО Україна закликала російську сторону повернутися до дипломатичного шляху врегулювання розпочатого нею збройного конфлікту як у Мінському, так і у Нормандському форматі. Зокрема, Київ запропонував вжити низку конкретних кроків, включаючи нове “різдвяне перемир’я” з метою виходу з глухого кута на переговорах, та затвердити додаткові ділянки розведення сил і засобів⁸⁵.

Після провалу переговорів між росією та США і НАТО щодо “гарантій безпеки” у середині січня 2022 р., зусилля Києва, Парижа та Берліна були зосереджені на реанімації Нормандського формату. 26 січня 2022 р. у Парижі, після тривалої перерви, відбулася зустріч радників лідерів чотирьох держав – А. Єрмака, Д. Козака, Е. Бона та Є. Пльотнера. Попри тривалу дискусію за закритими дверима, жодних відчутних результатів переговори не принесли. Сторони підтримали ідею повернутися до режиму припинення вогню, але їхня заява з цього приводу не містила жодної конкретики, деталей та зобов’язань російської сторони, а відтак була суто декларативною. Натомість росія дедалі жорсткіше наполягала на тому, щоб Україна вступила у прямі переговори з окупаційними адміністраціями у Донецьку та Луганську. Українська сторона цю вимогу категорично відкинула. По суті, єдиною домовленістю за підсумками зустрічі в Парижі стала обіцянка четвірки радників ще раз зустрітися за два тижні у Берліні⁸⁶. За результатами майже дев’ятигодинних переговорів у Берліні 11 лютого 2022 р. політичні радники лідерів країн Нормандського формату не ухвалили жодного документу⁸⁷.

Згортання переговорів у рамках Нормандського формату стало одним із індикаторів підготовки росії до масштабної війни, хоча до 20-х чисел лютого 2022 р. Москва продовжувала імітувати прихильність до продовження діалогу в рамках існуючих механізмів врегулювання конфлікту на сході України.

Визнання в. путіним незалежності “днр” і “лнр” 22 лютого 2022 р. військово-політичне керівництво України кваліфікувало як порушення суверенітету та територіальної цілісності держави і поклало всю відповідальність за наслідки цього рішення на керівництво росії. Визнання незалежності “днр” і “лнр” означало односторонній вихід Москви з Мінських домовленостей та руйнацію переговорного процесу у Нормандському форматі та в рамках Тристоронньої контактної групи⁸⁸.

**Комплекс заходів США та їхніх європейських союзників
щодо стримування російської агресії,
в тому числі військова допомога Україні**

На основі численних розвідувальних даних, у вересні-жовтні 2021 р. військово-політичне керівництво США отримало інформацію про підготовку росією широкомасштабного вторгнення в Україну з метою повалення законно обраного Президента В. Зеленського та встановлення військово-політичного контролю над Україною. З цього приводу на початку жовтня 2021 р. в Овальному кабінеті Білого дому відбулася нарада найвищого розвідувального, військового та дипломатичного керівництва США з Президентом Дж. Байденом. На ній було обговорено суворо засекречений розвідувальний звіт, складений на основі отриманих супутникових знімків, перехоплених повідомлень і розмов із джерелами, в тому числі всередині кремля, який окреслював воєнні плани в. путіна.

За узагальненими даними розвідувального співтовариства США, вони передбачали проведення зс рф масштабної стратегічної наступальної операції відразу на кількох напрямках з метою захоплення Києва протягом 3-4 днів, усунення (або ж вбивство у разі необхідності) Президента В. Зеленського, встановлення залежного від кремля маріонеткового уряду та окупації протягом кількох тижнів більшої частини території України, за винятком західних регіонів. Наступ планувалося здійснити у зимові місяці 2022 р., коли скута морозом земля робила місцевість легкопрохідною для танків і ББМ.

При цьому вважалося, що російський наступ може створити пряму загрозу східному флангу НАТО та зруйнувати всю архітектуру безпеки у Європі, що встановилася після Другої світової війни. Голова Об'єднаного комітету начальників штабів США генерал армії М. Міллі попередив військово-політичне керівництво США, що, на відміну від розгортання угруповань зс рф поблизу кордону з Україною весною 2021 р., яке мало на меті залякати Україну та Захід, росія мала всі складові підготовки до масштабної воєнної кампанії. Йшлося про проведення “блискавичної” операції (в рамках стратегії “шоку й трепету”, згідно з військовою доктриною США) з метою повалення української влади, аніж про затяжну війну⁸⁹.

У своїй оцінці американські аналітики дійшли висновку, що в. путін має амбіції увійти в історію як один із визначних лідерів росії, який би відновив домінування рф на Євразійському континенті. За їхніми даними, очільник кремля розрахував, що його спроба захопити Україну викличе стриману реакцію Заходу і не призведе до масштабних наслідків. Таке припущення базувалося на кількох факторах – бажанні США уникати нових воєн після виведення своїх військ з Афганістану в серпні 2021 р., глобальною боротьбою з пандемією коронавірусу, відходом із посади Канцлера Німеччини А. Меркель у грудні 2021 р., виборами президента у Франції навесні 2022 р. й економічним спадом після Brexit у Великій Британії. Крім того, більша частина Європейського континенту залежала від російської нафти та природного газу, що давало кремлю потужний інструмент впливу на країни ЄС та НАТО для розколу їх зсередини. росія створила валютні резерви на сотні мільярдів доларів, що давало їй відчуття впевненості, що російська економіка зможе витримати неминучі санкції, як це було раніше⁹⁰.

За підсумками аналізу воєнно-політичної обстановки в ході згаданої зустрічі, Президент США Дж. Байден ухвалив три ключові рішення, які стали складовою воєнно-політичної стратегії США навколо російсько-української кризи у наступні місяці перед 24 лютого 2022 року:

- 1) спробувати відмовити в. путіна від його загарбницьких планів шляхом застереження, що відповідь Заходу на вторгнення рф буде мати для неї катастрофічні наслідки;
- 2) переконати союзників по НАТО у масштабності та серйозності загрози;
- 3) попередити Київ та допомогти Україні підготуватися до широкомасштабного вторгнення⁹¹.

Побоюючись повторення помилок 2014 р., коли США та Європа були захоплені зненацька анексією Криму рф, Президент Дж. Байден наказав своїй команді національної безпеки використати всі можливі інструменти, щоб спробувати стримати в. путіна, доки вторгнення все ще оцінювалося як перспектива кількох місяців⁹².

При цьому фундаментальною дилемою для Вашингтону залишалося як уникнути прямого військового зіткнення між НАТО і росією та запобігти початку третьої світової війни з ядерною складовою. Генерал М. Міллі запропонував чотири можливі відповіді на це запитання:

- 1) уникати прямого збройного конфлікту між США та НАТО, з одного боку, та росією, з іншого;
- 2) локалізувати війну в межах кордонів України;
- 3) зміцнити та утримати єдність НАТО;
- 4) надати Україні всі необхідні засоби для оборони⁹³.

Для виконання першого завдання із рішення Президента Дж. Байдена, 02-04 листопада 2021 р. директор ЦРУ В. Бернс, який у 2005-2008 рр. працював послом США у росії і був добре обізнаний з російською елітою, здійснив таємний візит до москви. Його завданням було передати в. путіну пряме послання від Президента Дж. Байдена щодо наслідків можливого вторгнення. У російській столиці В. Бернс провів зустріч із Ю. Ушаковим, радником російського президента з питань зовнішньої політики, до якої по телефону доєднався сам в. путін, а також із секретарем ради безпеки рф М. Патрушевим.

В ході зустрічей директор ЦРУ заявив, що США уважно стежать за нарощуванням російських військ біля кордону з Україною і передав російській стороні лист від Президента Дж. Байдена з переліком заходів, які Вашингтон був готовий вжити у відповідь на потенційний напад росії на Україну. Російські посадовці не заперечували проти викритих США планів агресії і лише повторили свої нарікання на розширення НАТО, “загрозу для безпеки рф” і “незаконність влади в Києві”. Намагаючись з'ясувати справжні мотиви дій росії, В. Бернс за підсумками візиту припустив, що остаточне рішення про вторгнення кремлем ще не було ухвалено. Це залишало невелике вікно можливостей для дипломатії. Після своєї поїздки директор ЦРУ провів телефонну розмову з Президентом України В. Зеленським, щоб попередити його про майбутню загрозу⁹⁴. З цією метою 04 листопада 2021 р. в Україну прибула помічниця державного секретаря США з питань Європи та Євразії К. Донфрід⁹⁵.

В межах другого завдання, адміністрація США провела серію заходів з метою інформування союзників по НАТО про загрозу російського вторгнення в Украї-

ну та координації подальших дій. Після чотирьох років, коли попередній Президент США Д. Трамп намагався підірвати трансатлантичну єдність, не було впевненості, що Дж. Байден зможе ефективно очолити відповідь Заходу на експансію росії.

Вперше американський лідер поділився із ключовими союзниками у Європі розвідувальними даними щодо підготовки росією до вторгнення – Великою Британією, Францією та Німеччиною – під час саміту “Групи двадцяти” (G20) у Римі 30-31 жовтня 2021 р.

30 жовтня 2021 р. видання The Washington Post оприлюднило статтю про загрозове збільшення кількості російських військ, озброєння та військової техніки поблизу кордонів України. Зокрема, згадувалося про переміщення підрозділів і частин 1-ої танкової армії та 41-ї загальновійськової армії зс рф. За даними видання, маневри російських військ на тлі напруженості між Москвою та НАТО викликали занепокоєння у США та ЄС і не кваліфікувалися як навчання⁹⁶. Ця публікація запустила у публічний дискурс тему ймовірної підготовки росії до широкомасштабного вторгнення в Україну, що відтак не сходило зі шпальт провідних газет і видань до 24 лютого 2022 р⁹⁷. 05 листопада 2021 р. Пентагон офіційно підтвердив масштабну концентрацію військ рф на кордоні з Україною⁹⁸.

На тлі розгортання у листопаді 2021 р. “міграційної кризи” на кордоні між Польщею та Білоруссю, посилення Кремлем енергетичного шантажу держав ЄС з метою запуску “Північного потоку-2”, США повідомили європейських союзників про те, що росія на цьому етапі може розпочати підготовку до вторгнення в Україну⁹⁹. Насправді, як виявилось пізніше, штучно створена “міграційна криза”, що повністю відбувалася за кремлівським сценарієм, та розкручування воєнної істерії з боку самопроголошеного президента Білорусі О. Лукашенка були лише елементами відволікаючого маневру для прикриття масового перекидання росією військ, озброєння та військової техніки до кордону з Україною. Саме так зрештою прочитали спільні дії рб та рф в США та Польщі¹⁰⁰.

Врешті-решт, тижні постійних дипломатичних контактів США з європейськими урядами, підкріплених обміном розвідувальними даними, допомогли переконати деякі раніше скептично налаштовані столиці, включаючи Берлін. На даному етапі США не знали справжніх намірів В. Путіна і стверджували, що не володіють інформацією про те, що останній вже ухвалив рішення про початок вторгнення¹⁰¹.

Паралельно із дипломатичними заходами союзники по обидва береги Атлантики розпочалися консультації щодо розроблення кількох пакетів санкцій у відповідь на потенційне російське вторгнення в Україну. До європейських столиць були відряджені представники Державного департаменту та Мінфіну США, щоб закласти основу для майбутніх скоординованих дій. Західні держави розглядали загрозу санкцій як один із ключових інструментів стримування агресивних планів В. Путіна. Пропозиції містили безпрецедентні заходи, зокрема відключення росії від платіжної системи SWIFT, блокування газопроводу “Північний потік-2”, запровадження санкцій проти російських енергетичних компаній, олігархів, банків, суверенного боргу тощо.

Під час міністерської зустрічі держав-членів НАТО 30 листопада – 01 грудня 2021 р. у Ризі тема російської агресії стала однією з ключових. Міністри закордонних справ держав-членів НАТО обговорили можливі економічні санкції та політич-

ні заходи щодо росії в разі її повторного вторгнення в Україну, підтвердили готовність посилювати оборону Альянсу на його східному фланзі та запевнили Україну в підтримці у разі нападу рф. За підсумками засідання генеральний секретар НАТО Є. Столтенберг наголосив, що головна мета союзників полягає у стримуванні рф від агресивних дій проти України. Водночас Альянс підкреслив, що остання не має права втручатися у євроатлантичний шлях України, а потенційне членство нашої держави в блоці не становить загрози для безпеки самої росії. Міністр закордонних справ України Д. Кулеба після закінчення зустрічі заявив, що Україна планує продовжувати реформи на шляху до членства у НАТО та відкинув ультимативні вимоги рф щодо нерозширення Альянсу на схід¹⁰². Саме на міністерській зустрічі НАТО у Ризі відбувся суттєвий зсув в бік усвідомлення союзниками серйозності російської загрози та формулювання потенційної відповіді на неї.

Переговори та консультації серед західних держав вилилися у цілий ряд заяв із засудженням дій рф та попередженням останньої. 12 грудня 2021 р. країни “Групи семи” (G7) на зустрічі в Ліверпулі засудили нарощування російських військ біля кордонів України і попередили Москву про серйозні наслідки, якщо та використає їх для нападу на Україну¹⁰³. 14 лютого 2022 р. міністри фінансів країн “Групи семи” попередили, що готові колективними санкціями створити негайні масштабні наслідки для російської економіки у разі подальшої збройної агресії проти України¹⁰⁴. 16 грудня 2021 р. Північноатлантична Рада оприлюднила жорстку заяву, в якій теж попередила росію про наслідки у разі агресії проти України, поклала на неї відповідальність за напругу та наголосила, що рф не має права втручатися у питання членства України в Альянсі¹⁰⁵. 17 грудня 2021 р. за результатами саміту лідерів ЄС у Брюсселі ухвалили підсумкове комюніке, попередивши росію, що подальша збройна агресія росії щодо України буде мати масштабні наслідки, у тому числі скоординовані з іншими партнерами нові санкції. Лідери ЄС виступили за продовження дипломатичних зусиль і висловили підтримку Нормандському формату як переговорному майданчику для виконання Мінських домовленостей. Того ж дня Європарламент закликав, у разі нових військових дій рф проти України, відключити агресора від платіжної системи SWIFT, запровадити санкції проти найближчого оточення В. Путіна та російських олігархів, заморозивши їхні активи у європейських країнах¹⁰⁶.

Намагаючись переконати своїх союзників у Європі та керівництво України у правдивості розвідувальних донесень та серйозності загрози з боку росії, у грудні 2021 р. Вашингтон ухвалив безпрецедентне рішення – розсекречувати та оприлюднювати нові розвідувальні дані про підготовку Кремля до вторгнення в Україну. Американська адміністрація навмисно вдавалася до тривожної риторики довкола можливого вторгнення російських військ до України, аби відмовити Кремлю від агресивних намірів. На початку грудня 2021 р. США опублікували супутникові знімки, а також карту, створену американськими аналітиками, що показувала позиції угруповань зс рф, й аналіз російського планування американською розвідувальною спільнотою. В ньому зокрема йшлося про те, що рф планувала здійснити розгортання 100 БТГр із залученням до 175 тис. військовослужбовців разом із бронетехнікою, артилерією та обладнанням для здійснення вторгнення в Україну. Картину, яку чиновники адміністрації потай створювали тижнями, тепер побачив увесь світ¹⁰⁷.

У грудні 2021 – лютому 2022 років через західні ЗМІ та аналітичні центри розвідка США оприлюднила російські плани наступальної операції та окупації двох третин території України¹⁰⁸, встановлення жорстокого окупаційного режиму, придушення руху опору та створення таборів для утримання проукраїнських активістів¹⁰⁹, підготовку списків відомих політичних і громадських діячів для їх арешту та ліквідації¹¹⁰. Ці плани геноцидної війни, які на той час видавалися якщо не фейками, то великим перебільшенням, з початком війни поступово почали перетворюватися у жорстоку реальність для українців. Частина з цих планів США перед початком вторгнення довели до відома ООН¹¹¹.

Метою цієї кампанії зі стратегічних комунікацій США з викриття російських планів агресії було, з одного боку, попередити союзників та їхню громадськість про загрозу великої війни у Європі, а з іншого – випередити путінські плани вторгнення, не дати можливість росіянам влаштувати несподіванку та показати, що очільник кремля, за висловом одного представника британського уряду, “має діряве судно, а діряве судно тонє”¹¹².

Загалом інформаційна кампанія США суттєво послабила можливості РФ здійснювати ПСО на етапі підготовки до вторгнення. Водночас регулярні злиття у ЗМІ дали можливість світовій громадськості майже у режимі реального часу слідкувати за ходом розгортання російських військ біля кордонів України. Жодна підготовка до війни в світовій історії не відбувалася під таким пильним оком ЗМІ та широкої громадськості.

На прес-конференції 19 січня 2022 р. Президент США Дж. Байден заявив, що вважає, що росія таки вторгнеться в Україну і це буде “найзначнішою подією, яка сталася у світі з погляду війни та миру” з часів Другої світової війни. Ця заява стала одним із його найвагоміших попереджень. При цьому Президент США “напустив туман”, припустивши, що “незначне вторгнення” (minor incursion) російських військ, на відміну від повномасштабного вторгнення, може не викликати жорсткої відповіді Заходу¹¹³. Тим самим американський лідер сигналізував, що НАТО – не єдине у своїй протидії будь-якій формі та масштабу застосуванню росією військової сили.

Після місяців невизначеності щодо кінцевого рішення у кремлі, 11 лютого 2022 р. Дж. Байден повідомив лідерів НАТО та ЄС, що в. путін таки ухвалив рішення розпочати вторгнення в Україну протягом найближчих кількох днів. Напередодні Вашингтон вирішив евакуювати з України своїх дипломатів та зупинити консульські послуги, закликавши громадян США терміново покинути територію України. Слідом за цим, МЗС Великої Британії закликала своїх громадян виїхати з України “доки це можливо”¹¹⁴. Того ж дня ЦРУ США оприлюднило термінове попередження союзникам по НАТО про напад росії на Україну, який, за розвідувальними перехопленнями, планувався на 16 лютого 2022 р.¹¹⁵

18 лютого 2022 р. Сенат США одноголосним голосуванням затвердив резолюцію, яка офіційно заявляла про “непохитну підтримку Сполученими Штатами безпечної, демократичної та незалежної України” та засуджувала “нарощування російської військової сили” на кордоні з Україною. Резолюція закликала адміністрацію США використати всі наявні інструменти, щоб накласти “значні витрати” на росію і “відновити мир у Європі”. При цьому сенатори зробили поправку у документі, зазначивши, що резолюція не повинна тлумачитися як дозвіл на застосування військової сили проти росії або на введення збройних сил США на територію України¹¹⁶.

Міжнародна військова допомога Україні. Важливою складовою стратегії США та їхніх союзників зі стримування російської агресії та підготовки нашої держави до відсічі стала активізація військової та матеріально-технічної допомоги Україні. У другій половині 2021 р. у цій сфері був досягнутий справжній прорив після багатьох років обмежень на постачання в Україну летального озброєння.

Ще 27 серпня 2021 р., напередодні зустрічі з Президентом України В. Зеленським у Білому домі, Президент Дж. Байден в якості запобіжного заходу дозволив вилучити на 60 млн дол. оборонного озброєння із запасів США та відправити його в Україну. Це сталося після того, як американські посадовці забили на сполох після публікації в. путіним псевдоісторичного есе “Про історичну єдність росіян та українців” 12 липня 2021 р., яке стало ідеологічним маніфестом майбутньої війни проти України¹¹⁷.

Новий пакет зокрема включав додаткові протитанкові ракети FGM-148 “Javelin”, постачання яких надалі стало головним компонентом і водночас символом американської військової допомоги напередодні 24 лютого 2022 р.

Протягом жовтня-листопада Україна отримала чотири партії безпекової допомоги від США, які включали засоби радіолокаційного спостереження, ПТРК “Javelin”, боеприпаси, медичні засоби, а також інше озброєння та обладнання¹¹⁸. Окрім цього, для підвищення сумісності Військово-Морських Сил України з військами держав-членів НАТО, 23 листопада 2021 р. США передали два патрульні катери типу “Island”, оснащених американським озброєнням, які отримали назви “Фастів” та “Суми”¹¹⁹.

Поряд з цим, Вашингтон намагався мобілізувати ширшу міжнародну підтримку для Києва. Ще 29 жовтня 2021 р. США закликали союзників і партнерів зняти обмеження на постачання летальної зброї Україні¹²⁰.

У грудні 2021 р. адміністрація США схвалила додаткові 200 млн дол. оборонної допомоги Україні¹²¹. На законодавчому рівні, Сенат США 15 грудня 2021 р. схвалив проєкт оборонного бюджету на 2022 рік, який передбачав виділення 300 млн дол. на допомогу Україні – на 50 млн більше, ніж запитував Президент Дж. Байден, – включаючи 75 млн дол. на летальне озброєння¹²².

При цьому, окремі члени опозиційної Республіканської партії ще задовго до вторгнення відкрито закликали адміністрацію Дж. Байдена постачати Україні “усяку зброю, яку вона вважає, їй потрібна”, щоб захистити себе від потенційного нападу росії¹²³. Однак у Білому домі були переконані, що будь-які поставки західної зброї на тому етапі вже не були здатні зупинити приведену в рух російську воєнну машину.

На фоні провалу переговорів між країнами Заходу і росією щодо “гарантій безпеки” та посилення індикаторів підготовки РФ до вторгнення в Україну, США та їхні союзники у Європі суттєво збільшили постачання летальної допомоги Україні. У січні-лютому 2022 р. держави НАТО встановили своєрідний “повітряний міст” для переправлення озброєння та боеприпасів в Україну, щоб у такий спосіб стримати можливе вторгнення військ РФ та посилити спроможності ЗС України.

У січні 2022 р. адміністрація Дж. Байдена також надала країнам Балтії (Литві, Латвії, Естонії) дозвіл на передачу Україні озброєння американського виробництва¹²⁴. Відтак, Естонія змогла надати Україні протитанкові ракети FGM-148 “Javelin”, а Латвія та Литва – ПЗРК FIM-92 “Stinger” та відповідне обладнання¹²⁵.

07 січня 2022 р./ міністр оборони Великої Британії Б. Воллес оголосив про передачу Україні 1100 протитанкових ракет малої дальності NLAW¹²⁶. За два тижні чисельність протитанкових засобів, переданих Британією, сягнула вже 2000 од. 16 січня уряд Данії вирішив надати Україні оборонний пакет у розмірі 22 млн євро¹²⁷.

Канада надала летальну допомогу на суму в 6,1 млн дол., що включала в себе автомати, пістолети, карабіни, 1,5 млн набоїв, снайперські гвинтівки та інше обладнання. Останній військово-транспортний літак із допомогою від Канади ще встиг прибути в Україну вранці 23 лютого¹²⁸.

На противагу цьому, Німеччина всіляко блокувала постачання зброї Україні через НАТО, побоюючись цим “не спровокувати росію”. Канцлер А. Меркель ще у травні 2021 р. наклала вето на закупівлю Україною антидронових рушниць та снайперських гвинтівок через Агентство НАТО з підтримки та постачання (NSPA)¹²⁹.

Загалом до початку широкомасштабної агресії рф, міжнародні партнери України (США, Велика Британія, Литва, Латвія, Естонія, Польща, Канада, Чехія та інші держави) надали військово-технічну допомогу у вигляді оборонного озброєння на суму в майже 450 млн дол. США. Це включало зокрема протитанкові ракетні комплекси (FGM-148 “Javelin”, NLAW), реактивні гранатомети SMAW-D, ПЗРК (“Stinger”, “Piorun”), боеприпаси та БпЛА. Протягом місяця від різних держав було отримано майже 2000 тонн сучасного озброєння, боеприпасів і засобів особистого захисту. Тільки США надали 1300 тонн, які транспортували 17 партіями¹³⁰.

Зброя, яку постачали США та їхні союзники, втім була переважно тактичною й оборонною, щоб її не сприйняли у кремлі як провокацію. Водночас керівництво України закликало держави Заходу надати більш потужне озброєння, включно з бойовими літаками, кораблями, системами ППО, артилерійськими системами та протикорабельними крилатими ракетами “Harpoon”. Втім, до початку широкомасштабного російського вторгнення жодна з держав-партнерів не зробила висновки з воєнного досвіду ЗС України та їхніх можливостей ведення війни. Партнери вважали, що Україна не зможе чинити тривалий спротив російським військам, і, якщо вона не встоїть, опір матиме характер партизанської війни. Тому перед російським наступом Україні давали хіба що стрілецьку зброю, ПТРК і ПЗРК¹³¹.

росія та її союзники

Починаючи з 2014 р., кремль здійснював дедалі масштабніший комплекс заходів щодо інтеграції тимчасово окупованих територій України – Криму та частини Донецької і Луганської областей – в суспільно-політичний, правовий та економічний простір рф, що мало на меті остаточно прив’язати окуповані території України до рф та використати їх як плацдарм для здійснення подальшої експансії на українські землі. Так, бюджет Криму в 2017 р. склав близько 2 млрд дол., з яких дотації з федерального бюджету становили 1,4 млрд, а на утримання “днр” та “лнр” у 2017 р. росія витратила біля 3-5% свого бюджету¹³². У лютому 2017 р. президент рф в. путін підписав указ про визнання документів, виданих на територіях “окремих районів Донецької і Луганської областей”.

З одного боку, за 2017 рік чисельність громадян росії скоротилася на 86 тис. осіб¹³³, а за 2018 рік – ще на 104,3 тис.¹³⁴, що стало проявом початку загальної демографічної кризи в росії. З іншого боку, на кінець 2018 р. тільки на невідконтрольній

Україні частині Донбасу проживали біля 3,75 млн осіб (2,3 млн осіб на окупованій території Донецької обл., 1,45 млн – в Луганській обл.)¹³⁵. В цьому контексті українське населення (Криму, Донбасу, а в перспективі – також інших регіонів України) розглядалося москвою у т. ч. потенційним демографічним ресурсом (починаючи із дітей-сиріт та закінчуючи дорослими висококваліфікованими кадрами), що в подальшому виродилось у політику геноциду українського народу з боку росії.

У грудні 2018 р. було сформовано міжвідомчу групу за участю представників генеральної прокуратури, слідчого комітету та мзс рф для розробки заходів із забезпечення правового захисту російських громадян за кордоном¹³⁶. Держдума 18 грудня 2018 р. наділила президента рф повноваженнями визначати з гуманітарною метою категорії іноземних громадян та осіб без громадянства, які мають право отримувати російське громадянство у спрощеному порядку. Використовуючи цю можливість і прикриваючись “інтересами місцевого населення”, у квітні 2019 р. очільник кремля підписав указ, який дозволяв жителям Луганської та Донецької обл. отримувати російські паспорти за спрощеною схемою. МЗС України висловило протест у зв’язку з цим рішенням і вимагало, щоб такі документи не визнавалися іноземними державами¹³⁷.

За оцінкою російської влади, у 2019 р. російські паспорти оформили понад 300 тис. осіб, що мали реєстрацію на території ОРДЛО¹³⁸. За українськими оцінками, на початок 2022 р. на Донбасі вже роздали понад 1 млн російських паспортів¹³⁹. Цим самим росія намагалася використати жителів Донбасу для здійснення політичного тиску на Україну, перетворюючи їх на заручників своїх експансіоністських планів та потенційне джерело “гарматного м’яса” для зс рф. Фахівці вказували, що, відповідно до соціології тоталітарних систем, уся окупована територія Луганщини й Донеччини – “велика суцільна в’язниця”¹⁴⁰.

18 листопада 2021 р. в ході засідання колегії мзс рф в. путін в ультимативній формі заявив, що країни НАТО повинні надати росії гарантії безпеки та зобов’язати Україну не вступати до НАТО¹⁴¹. У середині грудня москва направила до США та НАТО проекти Договору про гарантії безпеки, а також Угоди про заходи забезпечення безпеки рф і держав-членів НАТО. Ними рф вимагала ліквідувати військову інфраструктуру НАТО на території тих країн, які вступили до блоку після 1997 р., а також надати гарантії подальшого нерозширення Альянсу на схід. Подібні вимоги були свідомо неприйнятні для Заходу, що розуміла і сама російська сторона¹⁴².

27 грудня 2021 р. лідер лдпр в. жириновський, виступаючи в держдумі рф, заявив, що якщо Україна не почне найближчим часом виконувати Мінські угоди, то росія 22 лютого “прийме іншу програму” – і наступний “буде рік не мирний, це буде рік, коли росія нарешті стане знову великою країною”¹⁴³.

29 січня 2022 р. за підсумками грудневого засідання ради з розвитку громадянського суспільства і прав людини, президент в. путін доручив уряду забезпечити жителів окупованого Донбасу з російськими паспортами соціальними виплатами¹⁴⁴.

Контроль інформаційного простору. Російська пропаганда швидко взяла на озброєння путінські тези про те, що “Україна – штучна держава”, щодо якої потрібно провести “денацифікацію” та “демлітаризацію”. Для виправдання свого вторгнення москва також використовувала набір передусім старих штампів, вкорінених ще у радянській пропаганді: “діди воювали” та “можемо повторити”. Саме

на цих темах паразитували відверто пропагандистські фільми “Донбас. Окраїна” (2019 р.), “Ополченочка” (2019 р.) та “Солнцепек” (2021 р.).

На фоні цього, на окупованих росією територіях України проходило масштабне знищення українських книг у закладах освіти та бібліотеках, а в самій рф – згадки про Україну та Київську Русь почали видалятися зі шкільних підручників історії¹⁴⁵.

Для непрямого впливу в медіа активно використовувалися психолінгвістичні маніпуляції, суть яких полягала у використанні мовленнєвих і немовленнєвих засобів для впливу на емоційно-чуттєву сферу читачів контенту. Регулярне та часте повторювання однакових наративів засвідчило саме цілеспрямований характер цього впливу¹⁴⁶. В результаті, за даними дослідження Інституту соціології РАН, у 2019 р. 43% росіян відчували сильну тривогу й постійний страх від можливості втягнення у війну з Україною, 38% – боялися розширення НАТО за рахунок України, Молдови і Грузії, а 24% респонденти – боялися нової революції в росії¹⁴⁷.

Для вкрай невибагливого вітчизняного глядача, і без того “прокачаного” путінською пропагандою, було заздалегідь підготовлено класичний набір медіа-сюжетів: обстріл закинутих будівель на території рф, так званий “прорив української техніки”, підрив автовок в “днр/лнр”, театральне вивезення людей з Донецька нібито через “українські обстріли” тощо. Доходило навіть до примітивних “фейків” про те, що в Україні за підтримки Міністерства оборони США виготовляють “етнічно орієнтовану біологічну зброю”¹⁴⁸.

Відвертий “фейк” про “ядерну зброю України” додатково посилив і без того серйозну “медіа-мобілізацію” російського суспільства, особливо у депресивних регіонах російської “глибинки”. Тематика “війни з українськими фашистами/нацистами” достатньо органічно вписалася в ключові настанови ідеології “русского мира”. Показова “порада” російського військового священника тим російським матерям, які не хочуть посилати своїх дітей на війну – мати більше дітей, аби було “не так боляче і страшно... з ним розлучатися, хай навіть на якийсь час”¹⁴⁹.

У лютому 2022 р. засновник Bellingscat Е. Хігінс дійшов висновку, що хоча якість російських відеороликів з дезінформацією і знизилася, але залишалася особливо ефективною для старшого покоління росіян¹⁵⁰.

Додатковим інструментом міжнародно-політичного впливу виступили зручні для кремля та регулярно “підгодовувані” ним т. зв. Putinverstehers* із числа неоднозначних західних політиків. Останні виходили із того, що посилення авторитаризму та репресій в росії було не більше ніж “поверненням до традиційних цінностей”. Відповідно, на їхнє переконання, до геостратегічних амбіцій та експансіонізму неоімперської росії, спрямованих проти її сусідів (від Грузії та України до країн Балтії), “треба поставитися із розумінням”. Зокрема, російську агресію проти Грузії (2008 р.) та України (2014 р.) вони порівнювали із вторгненням США до Іраку (2003)¹⁵¹.

Незаконну анексію Криму вони виправдовували тим, що начебто “був референдум”, а існування “днр/лнр” – тим, що “треба поважати права російськомовного населення”. Багато з них так чи інакше “осідляли” сумнозвісний “Північний потік” та успішно жили та функціонували на дивіденди від нього.

* Putinverstehers – “ті, що розуміють путіна” (нім.).

Створення ідеологічних підстав для вторгнення. Загарбницькі наміри “вирішення українського питання” на користь москви підкріплювалися масштабним медіа-інформаційним супроводом, який спирався на великодержавницьку шовіністичну ідеологію. На вимогу цього історичні факти щонайменше перекручувалися, а інколи навіть відверто спотворювалися. Показовим стало, зокрема, спорудження у 2015-2016 рр. за ініціативою російського військово-історичного товариства та міської влади москви 18-метрового пам’ятника київському князю Володимирі Великому у самому серці російської столиці, що символізував претензії росії на спадщину Київської Русі та підкреслював важливість останньої для історичної ідентичності сучасної росії¹⁵². Так, на відкритті цього пам’ятника президент в. путін назвав київського князя “нашим видатним предком” і “духовним засновником держави російської” та високо оцінив його здобутки як “збирача та захисника російських земель і далекоглядного державного діяча, який заклав основу сильної, єдиної, централізованої держави, що стала великою об’єднаною сім’єю рівних народів, мов, культур та релігій”¹⁵³.

Ще одним значущим за глибинними сенсами та масштабним за охопленням цільової аудиторії знаряддям ідеологічного впливу став російський кінематограф. Так, вивчення знакових творів російського кіно і телебачення, починаючи ще з 2000 р., підвело фахівців до висновку, що багато насичених токсичною ностальгією за Радянським Союзом і царською росією фільмів не тільки мілітаризувало російське суспільство та прославляло і тривіалізувало війну, але також піддало сумніву існування українського народу. Відповідно, російське кіно стало ідеологічною зброєю, яка дозволяла путінським елітам залишатися при владі, “промивати мізки” власному народові, і при цьому завойовувати певний статус завдяки участі у міжнародних кінофестивалях. Крім того, як відзначали культурологи та мистецтвознавці, упродовж останніх десятиліть російське кіно служило знаряддям пропаганди для дегуманізації України та Заходу і тим самим готувало громадян росії до війни проти України¹⁵⁴. Так, мотиви дегуманізації українців чітко присутні у таких тематично та жанрово різних російських фільмах та серіалах останніх двох десятиліть, як “Брат-2” (2000 р.), “Тасмича вовчої пащі” (2004 р.), “Адмірал” (фільм та серіал, 2008 р.), “Тарас Бульба” (2009 р.), а також у серіалах “Ліквідація” (2007 р.), “Біла гвардія” (2012 р.), “Моя прекрасна няня” (2004-2009 рр.) та багатьох інших.

У липні 2021 р. президент в. путін опублікував есе “Про історичну єдність росіян і українців”¹⁵⁵, у якому відстоював думку про те, що росіяни та українці є “одним народом” та наголошував, що “справжній суверенітет України можливий лише в партнерстві з росією”.

20 листопада 2021 р. колишній радник в. путіна в. сурков оприлюднив статтю, в якій розмірковував про “соціальну ентропію”, внаслідок якої “будь-яка держава рано чи пізно зношується і гине у боротьбі з “многоятежними хотіннями” власних громадян”. На його думку, вже настав час нападати, аби зменшити “соціальну ентропію” в росії, “експортувати хаос” з самої країни на території, що оточують її: “росія розширюватиметься не тому, що це добре, і не тому, що це погано, а тому що це фізика”¹⁵⁶.

В таких публікаціях як у краплині води сконцентрувалися і авторитарна ідеологія росії, і її пост-імперські комплекси та неоімперські амбіції, і безпосередні загарбницькі наміри, квінтесенцією яких стала широкомасштабна агресія росії, що розпочалася проти України 24 лютого 2022 р.

Російські посадовці, починаючи із в. путіна, та державні ЗМІ неодноразово апелювали до “денацифікації” як однієї з головних цілей вторгнення (чеченський диктатор р. кадіров закликав навіть до “дешайтанізації”/“десатанізації” українців), називали Україну “історичною територією росії” та описували українців як “недолюдей” (“засомбовані”, “зі звірською натурою”, “підпорядковані”), хворих чи заражених (“сволота”, “скверна”, “розлад”), або як екзистенційну загрозу для рф та втілення зла (“нацизм”, “Гітлерюгенд”, “Третій Рейх”)¹⁵⁷. Ця риторика застосовувалася передусім для того, щоб зобразити значну частину чи ціле покоління українців як “нацистів” і “смертельних ворогів”, перетворюючи їх для російських загарбників на легітимну чи необхідну мішень для знищення.

Ознаки майбутнього геноциду. Аналіз лондонського Королівського інституту об’єднаних служб (RUSI)¹⁵⁸ засвідчив, що перед широкомасштабним вторгненням керівництво рф розділило всіх мешканців України на чотири групи. У першу групу віднесли всіх, кого прагнули фізично ліквідувати за наперед складеними списками, куди, наприклад, потрапили активісти Революції Гідності 2013-2014 рр. До другої групи потрапили люди, яких планували всіляко утискувати та пригнічувати. Третя група – це “нейтральні українці”, яких планували схилити до співпраці з окупантами. До четвертої групи росіяни віднесли потенційних колаборантів. Підготовка подібних списків, до яких входили представники керівництва нашої держави, журналісти, військові, активісти – стало ознакою наявності серйозних намірів знищення політичної, військової та культурної еліти України, а з нею – і обезголовлення цілої нації. Фактично, це стало підготовкою до повноцінного геноциду¹⁵⁹, шляхом фізичного знищення передусім тих, хто міг чинити опір. Тим більше, що напередодні вторгнення росія закупила 45 тис. пластикових мішків для трупів¹⁶⁰.

Щоб упоратися з тими, хто опинився у пріоритетній категорії, фсб рф заздалегідь організувала навчання для підрозділів повітряно-десантних військ рф (вдв) – їх тренували виконувати завдання на кшталт “захопи або вбий”¹⁶¹. При цьому, метою захоплення в багатьох випадках була передача до “суду” з подальшою стратою передусім тих українців, які брали участь у Революції Гідності. Крім того, передбачалося, що згодом рф відправить вчителів та інших чиновників, щоб ті зайнялися “перевихованням” українців.

Все це переконливо засвідчило, що росія як держава несе відповідальність за порушення передусім Статті II та Статті III (с) Конвенції про геноцид, якої вона зобов’язана дотримуватись.

Змова рф і рб на вчинення агресивних дій. Ідеологічна спорідненість путінського та лукашенківського режиму передбачала посилення координації та синхронізації щодо т. зв. зовнішніх загроз з боку Заходу та України. Мінськ фактично приєднався до російської воєнно-політичної стратегії з метою зупинити інтеграцію України в західні структури та НАТО і навіть припинення її суверенного існування. В планах російської агресії щодо України як складової частини воєнно-цивілізаційного протистояння із Заходом білорусь мала виконувати роль важливого плацдарму. Кордон з трьома членами НАТО: Латвією, Литвою та Польщею, а також понад 1 тис. км межування з територією України робили її потенційно привабливим інструментом московського експансіонізму.

Більшу частину свого президентства білоруський диктатор о. лукашенко намагався проводити курс на балансування між росією та Заходом. Однак після президентських виборів 2020 р. і масових протестів проти фактичної узурпації влади, почалося стрімке зближення між московією та мінськом. Білоруський диктатор потрапив під черговий пакет санкцій з боку Заходу, соціальна й економічна основа його режиму стала хиткою. За таких умов він отримав політичну й економічну підтримку з боку москви. в. путін навіть заявив про формування резерву з працівників правоохоронних органів для допомоги білорусі “за необхідності” придушення масових протестів¹⁶².

09 вересня після вже п’ятої за 2021 р. зустрічі між о. лукашенком та в. путіним у москві було схвалено т. зв. пакет із 28 “дорожніх карт” (програм) подальшої інтеграції білорусі та росії. Інтеграційна риторика в рамках ідеї “Союзної держави”, про початок утворення якої було оголошено в 1999 р., почала набувати все більшого значення для зближення двох сторін. Заявки на побудову єдиного фінансового, енергетичного ринку, спільної промислової та сільськогосподарської політики, платіжних систем мали би в тому числі показати рішучість з боку російського керівництва досягнути цілей реставрації “СРСР 2.0”. Для о. лукашенка особливо важливим було збереження ціни на газ та об’єднання ринку нафти, газу й електроенергії, оскільки це мало забезпечити й надалі можливість стабільного й відносно недорогого надходження енергоресурсів для промисловості. Все ж обидві сторони не розглядали формати тіснішої політичної інтеграції. о. лукашенко особисто був проти створення якихось наднаціональних органів і розглядав варіанти інтеграції в рамках міжгалузевого співробітництва¹⁶³.

Попередні рішення були доповнені військово-політичною складовою. 04 листопада 2021 р. на засіданні вищої державної ради союзної держави росії та білорусі о. лукашенко та в. путін затвердили нову воєнну доктрину. В її основі лежала декларативна наявність спільної зовнішньої загрози, якій рф та рб мали спільно протистояти¹⁶⁴.

Посилення військово-політичної співпраці між мінськом та московією відбулося напередодні схвалення 15 листопада 2021 р. главами МЗС держав-членів ЄС п’ятого пакету санкцій проти білоруського режиму, введеного в дію в т. ч. після чергового штурму 08 листопада мігрантами з боку білорусі кордону з Польщею і застосуванням мінськом “міграційної зброї” в інтересах кремля. Паралельно з європейськими США також затвердили подібний пакет санкцій.

білорусь почала фігурувати в якості одного з плацдармів російського наступу на Україну. Президент США Дж. Байден назвав її в числі територій, звідки може початися наступ. У відповідь о. лукашенко натякав, що у разі нападу рф на Україну він підтримає в. путіна.

Своєрідний політичний блеф білоруського самопроголошеного президента поєднувався із заявами про “фейковість” західних повідомлень про підготовку росії до повномасштабного вторгнення в Україну. Але в сумбурності його фраз можна було відчутися й протилежне.

З 10 по 20 лютого 2022 р. росія та білорусь провели військові навчання “Союзна рішучість – 2022” за участю понад 30 тис. військовослужбовців, в ході яких біля кордону з Україною було розгорнуто російське наступальне угруповання. По-

при заяві Москви, що наприкінці лютого ці сили будуть повернуті додому, 20 лютого білорусь та РФ продовжили навчання. Відтак, територія Білорусі стала одним із плацдармів для нападу на територію нашої країни з півночі.

Фактор Китаю у розв'язуванні агресії. 04 лютого 2022 р. в. Путін і голова КНР Сі Цзіньпін зустрілися в Пекіні перед початком Зимових олімпійських ігор. в. Путін приїхав до КНР, маючи свої війська в стані готовності до наступу на кордонах з Україною, і в той же час розуміючи, що американські та європейські санкції у випадку рішення про вторгнення будуть також наготові. За цих умов, Пекін для нього ставав ключовим союзником.

Лейтмотивом цієї чергової зустрічі лідерів РФ і КНР (а їхня кількість вже сягнула майже чотирьох десятиріч за 2011-2022 рр.) стало проголошення фактичного (проте юридично не закріпленого) альянсу, спрямованого на спільну координацію зусиль з розвитку багатополарності – фактично протистояння т. зв. гегемонії США. Про це, зокрема, свідчить звернення двох сторін до необхідності заснування “нової глобальної системи управління”. Сі Цзіньпін та в. Путін заявили, що “світ переживає важливі зміни... перерозподілу центрів сили” і вимагає “нового лідерства” (Пекін та Москва звичайно натякали на себе). Обидві сторони також виступили “проти втручання у внутрішні справи суверенних держав під приводом захисту демократії та прав людини”. Ключовою фразою зустрічі стало формулювання дружби “без обмежень... та заборонених напрямків співробітництва”¹⁶⁵. Сторони також висловилися проти подальшого розширення НАТО, незалежності Тайваню та “кольорових революцій”.

Одним із визначальних аспектів зустрічі стало питання посилення співробітництва в енергетичній сфері. Для КНР ішлося про забезпечення стабільного постачання енергоресурсів для найбільшої енергоємної економіки світу. Для Москви – додаткові надходження в бюджет в умовах можливої (на той момент) втрати деяких ринків на Заході у зв'язку із санкціями. Під час зустрічі було оголошено, що Росія витратить 118 млрд дол. на прокладання нових нафто- та газопроводів до Китаю. Це мало би забезпечити перекачування 10 млрд кубів газу на рік. Російська сторона заявила, що цей обсяг зарезервований на 25 років, тоді як у коментарях китайських представників звучала цифра в 30 років. “Роснефть” також підписала 10-річний контракт вартістю у 80 млрд дол. на постачання до Китаю 100 млн тонн нафти. В результаті мала з'явитися інтегрована нафтогазова інфраструктура, сполучаючи Північне та Південно-Китайське моря. В той же час, Китай не залежав би критично від російського газу – Москва і надалі залишалася б лише третім за обсягом постачальником газу в КНР¹⁶⁶.

В обмін на задоволення енергетичних апетитів Китаю в. Путін здобув дипломатичну підтримку щодо т. зв. втручання США в його сферу впливу. І китайська сторона добре розуміла, що тут йшлося про Україну, хоча в спільній заяві наша країна і не згадувалася. Таким чином, Пекін, не зважаючи на те, що був для Києва найбільшим торговельним партнером, не застосував жодних запобіжників проти планів Кремля проковтнути країну, стратегічним партнером яку він називав.

Воснно-політична підготовка до вторгнення. Розгортаючи свої сили і заходи на кордоні з Україною, наприкінці 2021 р. Росія вирішила перейти до безпосереднього розв'язання війни. 30 листопада 2021 р. в. Путін заявив, що розширення

присутності НАТО в Україні, особливо розгортання будь-яких ракет великої дальності, здатних завдати удару по Москві, або систем ПРО, які були розміщені в Румунії та Польщі, було б питанням “червоної лінії” для Кремля. Він прямо назвав Україну загрозою для Росії¹⁶⁷.

01 грудня 2021 р., під час прийняття вірчих грамот від нещодавно призначених до Росії іноземних послів, лідер Кремля виступив із промовою про новий світовий порядок та безпеку в Європі. Головним лейтмотивом його виступу стала вимога надання Заходом письмових гарантій щодо “нерозширення НАТО на схід”¹⁶⁸. Ці претензії були продиктовані прагненням Росії відновити свій військово-політичний вплив в межах колишнього СРСР. Конкретно від України Москва вимагала гарантій неприєднання до НАТО, а також відмови від постачання західних озброєнь, і погрожувала військовими та “військово-технічними заходами” у відповідь, якщо ці вимоги не будуть задоволені повністю. Ідучи на підвищення ставок, в Москві відкрито заговорили про ризик повторення сценарію Карибської кризи.

У відповідь на ці вимоги країни Заходу на чолі з США вступили у переговорний процес з Росією, що мав на меті знизити напругу навколо України, спробувати знайти мирне врегулювання існуючих розбіжностей і запобігти подальшій військовій ескалації. У грудні 2021 – січні 2022 років переговори з Росією відбулися у чотирьох форматах: двосторонньому – США-РФ, Росія-НАТО, ОБСЄ та Нормандському форматі.

На тлі зростання загрози російського вторгнення в Україну, 07 грудня 2021 р. відбулася зустріч в режимі відео-конференції президентів США та РФ – Дж. Байден та в. Путін. Серед тем на порядку денному – двосторонні відносини, питання стратегічної стабільності, кібербезпеки, а також ситуація навколо України та розширення НАТО на схід. Російський лідер звинуватив НАТО у здійсненні “небезпечних спроб” освоєння української території і назвав розширення Альянсу на схід головним фактором його рішення направити війська до кордону України. Президент Дж. Байден відповів, що Україна навряд чи найближчим часом приєднається до НАТО і що Сполучені Штати та Росія можуть дійти згоди з приводу інших занепокоєнь Москви щодо розміщення американського озброєння в Європі. Водночас американський лідер наголосив, що Сполучені Штати та їхні союзники відреагують потужними і безпрецедентними “економічними та іншими заходами”, якщо Росія наважиться на збройну ескалацію. Президент США висловив підтримку суверенітету і територіальної цілісності України та закликав до деескалації і повернення до дипломатії. При цьому він відкинув вимогу в. Путін не приймати Україну й інших сусідів РФ до НАТО, наголосивши, що ці держави мають суверенне право обирати блоки, в які вони прагнуть вступати. Дж. Байден повторив очільнику Кремля, що будь-які перемовини та рішення, які стосуються України, не можуть відбуватися без України. Поряд із цим, Білий дім дав згоду на переговори з командою в. Путін про те, як зняти стурбованість РФ у зв'язку з можливим приєднанням України до Альянсу у майбутньому¹⁶⁹.

Після розмови з в. Путіним цього ж дня Президент Дж. Байден провів консультації з лідерами Франції, Німеччини, Італії та Великої Британії у форматі “Квінт”, за підсумками яких була оприлюднена заява п'яти країн із закликом до відновлення переговорів Росії з Україною у Нормандському форматі під егідою Франції та Німеччини “для підтримки миру та безпеки в Європі”¹⁷⁰. При цьому Білий дім заявляв, що

у випадку вторгнення росії в Україну, США та європейські союзники будуть готові запровадити широкі економічні санкції проти рф, надати додаткове оборонне озброєння Україні та посилити східний фланг НАТО¹⁷¹. Ключовим розрахунком країн Заходу було те, що шляхом поєднання погрози санкцій та пропозиції переговорів їм вдасться змінити ескалаційний курс кремля. Київ також позитивно відреагував на переговори, побачивши у них сигнал на стримування та деескалацію¹⁷².

Російсько-американські консультації щодо України були продовжені під час візиту до москви 13-15 грудня 2021 р. помічниця держсекретаря у справах Європи та Євразії К. Донфрід. 15 грудня 2021 р. російська сторона передала США проєкт договору між росією та США “про гарантії безпеки”, а також угоди “про заходи забезпечення безпеки росії та держав-членів НАТО”, які носили відверто ультимативний характер. 17 грудня 2021 р. мзс росії оприлюднило ці документи, чим наперед поставили під сумнів серйозність своїх намірів на дипломатичному треку. Додатковим свідченням того, що кремль використовував переговори лише як “димову завісу”, було те, що у період активної фази переговорів із США та НАТО росія продовжувала планове нарощування наступального угруповання поблизу кордонів з Україною.

Ключовими положеннями згаданих документів була вимога до НАТО взяти на себе зобов'язання щодо нерозширення на схід, в тому числі виключення приєднання України та інших пострадянських країн до його складу, заборону на проведення будь-якої військової діяльності на території України, а також інших держав Східної Європи, Закавказзя та Центральної Азії, ліквідація військової інфраструктури НАТО на території тих країн, які вступили у НАТО після 1997 р. (14 із 28 європейських членів блоку), відмови від розташування ударних систем озброєння біля кордонів рф, скасування низки рішень самітів НАТО щодо політики відкритих дверей, починаючи з Бухарестського саміту НАТО 2008 р.¹⁷³

Вихідні положення російських пропозицій, які базувалися на максималістських позиціях, були завідомо неприйнятними для США та їхніх союзників по НАТО, а тим більше України. Про це було добре відомо у кремлі, який свідомо обрав тактику переговорів із Заходом із позиції сили. Окрім цього, оприлюдненням пропозицій кремль намагався вбити клин у відносини між США та їхніми союзниками у Європі. У відповідь Вашингтон на самому ранньому етапі позначив залучення європейських союзників і партнерів до переговорного процесу як умову обговорення пропозицій кремля про “гарантії безпеки”¹⁷⁴.

18 грудня 2021 р. мзс росії відкрито поставило ультиматум НАТО, заявивши, що у Заході “є два шляхи” – або прийняти пропозицію рф (погодитися з умовою, що Україна не вступить до НАТО), або “мати справу з військово-технічною альтернативою”¹⁷⁵. Водночас росія відмовилася надавати гарантії ненападу на Україну, лицемірно заявивши, що останні нібито прописані у Будапештському меморандумі від 05 грудня 1994 р.¹⁷⁶

30 грудня 2021 р. президенти Дж. Байден і в. путін провели телефонну розмову, під час якої американський лідер в черговий раз закликав очільника кремля відвести війська від кордону з Україною і нагадав про наслідки можливої збройної агресії¹⁷⁷.

10 січня 2022 р. відбулися переговори між США та росією в Женеві щодо зниження напруженості навколо України і розширення НАТО. На зустрічі з заступ-

ницею держсекретаря США В. Шерман заступник міністра закордонних справ росії с. рябков повторив позицію москви, офіційно запропоновану в середині грудня щодо двох договорів, згідно з якими НАТО мало відмовитися від планів розширення та припинити будь-яку діяльність у країнах, які приєдналися до Альянсу після 1997 р. Відкинувши російські пропозиції, адміністрація США натомість запропонувала переговори та заходи зі зміцнення довіри в низці сфер безпеки, разом із розгортанням військ і розміщенням наступальних озброєнь на східному фланзі НАТО вздовж кордону з росією. Однак принциповою умовою для початку переговорів на цю тему була деескалація військової напруги навколо України¹⁷⁸. росія залишилася незадоволена відповіддю США.

Наступним раундом стали переговори у форматі Рада росія-НАТО у Брюсселі 12 січня та нарада держав-членів ОБСЄ 13 січня 2022 р. у Відні, в якій участь брала також Україна. На жодному зі згаданих майданчиків не було досягнуто якоїсь принципової домовленості. США та їхні союзники відкинули ультимативні вимоги кремля, погодившись однак далі продовжувати діалог із рф.

Останньою спробою американсько-російських переговорів стала зустріч 21 січня 2022 р. у Женеві державного секретаря США Е. Блінкена та російського міністра закордонних справ с. лаврова. Після зустрічі, на якій не відбулося жодного прориву, Е. Блінкен заявив, що США дали зрозуміти росії, що її нове вторгнення в Україну “зустрінеється зі швидкою, жорсткою та об'єднаною відповіддю Сполучених Штатів, наших партнерів і союзників”¹⁷⁹.

26 січня 2022 року США та НАТО офіційно передали свої відповіді на вимоги, які рф висунула в грудні 2021 р. Вашингтон заявляв про згоду на ведення переговорів щодо контролю над озброєнням, скорочення кількості ракет, питання стратегічної стабільності тощо. “Позиція уряду Сполучених Штатів полягає в тому, що прогресу в цих питаннях можна досягти лише в умовах деескалації щодо загрозливих дій росії щодо України”, – зазначалося у відповіді. Натомість відкидалися усі вимоги щодо зміни складу НАТО, в тому числі головна – неприйняття України до Альянсу. Текст НАТО також підтверджував політику “відкритих дверей” і наголошував на праві всіх держав обирати свої угоди з точки зору безпеки “без втручання ззовні”¹⁸⁰.

17 лютого 2022 р. росія спрямувала США листа, в якому констатувала, що американська сторона не надала конструктивної відповіді на базові елементи підготовленого російською стороною проєкту договору зі США щодо “гарантій безпеки” і погрожувала вдатися до “заходів військово-технічного характеру”. У документі рф заперечувала наявність агресивних намірів щодо України: “Жодного “російського вторгнення” в Україну, про що з осені минулого року заявляють на офіційному рівні США та їхні союзники, немає і не планується, тому твердження про “відповідальність росії за ескалацію” не можна розцінити інакше, як спробу чинити тиск та знецінити пропозиції росії щодо гарантій безпеки”. У документі наголошувалося, що у разі прийняття України до НАТО виникне “реальна загроза того, що режим у Києві спробує силою “повернути” Крим, втягнувши США та їхніх союзників, відповідно до статті 5 Вашингтонського договору, у прямий збройний конфлікт із росією з усіма наслідками, що випливають”. Для деескалації ситуації навколо України росія вимагала наступних кроків:

- 1) примус Києва до виконання Мінських угод;
- 2) припинення поставок Україні зброї, відкликання з її території всіх західних радників та інструкторів;
- 3) відмова країн НАТО від будь-яких спільних навчань із ЗС України;
- 4) виведення всіх раніше поставлених Києву іноземних озброєнь за межі української території¹⁸¹.

У кремлі 21 лютого 2022 р. відбулося екстрене засідання ради безпеки, члени якого доповідали президенту в. путіну про “ситуацію з Україною” і пропонували “визнати республіки Донбасу”. Дуже характерною та промовистою стала обмовка голови сзр рф с. наришкіна: “Я підтримую пропозицію про входження донецької та луганської народних республік до складу рф”.

За результатами цього дійства того ж дня, 21 лютого 2022 р. режим в. путіна визнав незалежність “лнр/днр” та підписав угоди “про дружбу та співпрацю” з їхніми ватажками, що передбачало направлення на схід України російських військ нібито “для підтримки миру”¹⁸². Також, на спеціальній пресконференції у кремлі в. путін заявив, що росія визнає “днр” і “лнр” у межах Донецької та Луганської обл.

Тим часом, ватажки “днр” і “лнр” у своїх виступах та зверненнях слухняно озвучували шаблонні наративи російської пропаганди про очікуваний напад Києва на прифронтові населені пункти на Донеччині та Луганщині¹⁸³.

Публічна позиція російських офіційних осіб залишалася незмінною – якщо війська і перекидаються, то це внутрішня справа росії, яка не загрожує нікому. Натомість, російські медіа почали розкручувати зустрічну дезінформаційну кампанію – нібито Україна готується атакувати “днр” і “лнр” та стягує на Донбас майже половину своєї армії.

Так було знайдено формальний, хоча і примітивний привід для початку війни проти України. Залишалось лише видати наказ військам, які вже давно чекали на кордоні. Зрештою, 22 лютого 2022 р. в. путін заявив, що Мінські домовленості більше не діють. Цього ж дня він отримав згоду ради федерацій рф на застосування зс рф на Донбасі¹⁸⁴.

Висновки

У 2021 – на початку 2022 років Україна опинилася в епіцентрі нової фази глобального протистояння між Заходом та росією, в осерді якого лежала спроба путінського режиму здійснити “геостратегічний реванш” за програш СРСР у холодній війні та відновити статус росії як світової держави. Попри формальне визнання росією незалежності та суверенітету України, москва розглядала нашу державу як штучне утворення, що входить у сферу “особливих інтересів” кремля та є ключовою частиною геополітичного проекту “руського мира”. Скориставшись складним внутрішнім становищем України, у 2014 р. росія розпочала збройну агресію проти України, здійснивши анексію Криму та розв’язавши збройний конфлікт на Донбасі. За вісім років конфлікту малої інтенсивності росія перетворила Донбас в “сіру зону”, яка виступала в якості плацдарму воєнно-політичного тиску на Київ та потенційного “запобіжника” вступу України в НАТО та ЄС.

Внаслідок неможливості реалізації своїх цілей інструментами гібридної війни, у 2021 р. в. путін вирішив перейти до наступної фази своєї агресії проти України

із застосуванням усієї повноти військової сили. Під прикриттям проведення військових навчань і маневрів, рф зосередила на кордоні з Україною велике угруповання військ і техніки, що загрожувало ескалацією бойових дій та викликало широкий міжнародний резонанс.

Повноцінна військово-політична та суто військова підготовка росії до вторгнення в Україну розпочалася щонайменше навесні 2021 р. під прикриттям численних навчань, в т. ч. на території білорусі. Політико-дипломатичним прикриттям її здійснення стали переговори росії із Заходом, присвячені проекту “договору” про європейську безпеку та “гарантіям безпеки” росії.

Воєнно-політичні виклики, які стояли перед Україною напередодні широкомасштабного вторгнення зс рф, були непересічними:

- 1) посилення обороноздатності та всебічна підготовка країни до відсічі агресії;
- 2) необхідність консолідації політичних еліт та всього українського суспільства навколо ідеї опору зовнішній загрозі;
- 3) збереження внутрішньої стабільності на фоні зростання воєнної загрози та регулярних публічних попереджень з боку західних партнерів;
- 4) консолідація міжнародної підтримки навколо надання Україні всебічної допомоги, поглиблення співпраці з країнами ЄС та НАТО та стратегічними партнерами України;
- 5) стримування росії шляхом реалізації комплексу заходів, скоординованих із країнами Заходу.

Ключовими воєнно-політичними рішеннями на посилення обороноздатності та підготовки країни до відсічі агресії на підготовчому етапі були:

- 1) створення нормативно-правової бази щодо формування Сил ТРО та інших складових національного спротиву;
- 2) продовження реформування сектору безпеки та оборони України;
- 3) затвердження Плану оборони України, який визначив алгоритми взаємодії між всіма рівнями державної влади та ЗС України у випадку збройної агресії;
- 4) закладення стратегічних основ розвитку зовнішньополітичної діяльності України.

Силовий шантаж кремля щодо надання юридично-правових гарантій неучасті України в НАТО містив як небезпечні загрози, так і шанси для Києва. З одного боку, посилювалася загроза масштабної воєнної інтервенції росії, яка прямо заявляла про власні імперські амбіції на Україну. З іншого боку, така ситуація сприяла консолідації міжнародної підтримки України з боку НАТО, ЄС, США та інших країн світу; розвіяла ілюзії на Заході щодо діалогу з кремлем у форматі “business as usual” (звичного бізнесу); стала “моментом істини” для прийняття Заходом стратегічних рішень стосовно євроатлантичних і євроінтеграційних перспектив Києва.

Хоча політико-дипломатичні заходи України та її західних партнерів зі стримування агресії рф не увінчалися успіхом, через те, що в. путін та його оточення свідомо обрали курс на воєнну ескалацію із Україною та Заходом, ще на підготовчому етапі Київ зміг закласти основи для створення неформального об’єднання демократичних держав, готових підтримати Україну в разі російської агресії. Політико-дипломатичні кроки, які були погоджені між Україною та її партнерами на цьому етапі

(санкції, надання військової, фінансової, гуманітарної допомоги, заходи із міжнародної ізоляції рф), втілювалися у перші рішення після 24 лютого.

Міжнародна підтримка Україні напередодні широкомасштабного вторгнення рф була спрямована на підтримку її суверенітету, територіальної цілісності та недоторканості в політичній площині та посиленні оборонних спроможностей у військовій сфері. Певні види озброєнь, які постачали країни Заходу напередодні 24 лютого 2022 року, зокрема ПТРК “Javelin” та ПЗРК “Stinger”, зіграли важливу роль у відбитті наступу зс рф на першому етапі війни.

Базовані на викривлених уявленнях про начебто ворожі та агресивні наміри Заходу, стратегічні плани кремля та особисті амбіції в. путіна втілювались у розробку та відпрацювання безпрецедентної воєнно-політичної кампанії агресії проти сусіда. Загарбницькі наміри “вирішення українського питання” на користь москви підкріплювалися масштабним медіа-інформаційним супроводом на Заході. Маючи майже абсолютну владу всередині країни та суспільну підтримку, режим путіна дедалі активніше “прокачував” саме російське населення, якому нав’язувалися путінські тези про те, що потрібно провести “денацифікацію” та “демілітаризацію” ворожої та агресивної України.

білорусь, зважаючи на своє географічне розташування, від самого початку розробки планів агресії росії проти України займала важливе місце в них. Скориставшись міжнародно-політичною ізоляцією авторитарного режиму о. лукашенка та остаточно підсадивши його на свою політико-економічну “голку”, москва максимально втягнула ідеологічно споріднену білорусь в свою орбіту та перетворила мінськ на повноцінного співучасника москви у її злочинній агресії проти України.

На момент початку російської агресії проти України 24 лютого КНР вже сформувала власну схему геостратегічної поведінки. В її основі – використання фактору росії як природного геополітичного, зовнішньополітичного, воєнного та економічного партнера а також квазі-союзника по лінії цивілізаційно-політичного протистояння із Заходом, насамперед США. І в зв’язку з цим, на думку китайського керівництва, ймовірний конфлікт росії із Заходом надав би Китаю більше економічних можливостей використовувати російські ресурси і в той же час – посилював би значущість Пекіна як основного агента впливу на москву. Україна фактично опинялася розмінною монетою в такій китайській грі без жодних шансів на врахування її інтересів а також намірів бачити Китай своїм одним із ключових перспективних партнерів.

Апеляція до захисту “російськомовного населення” Донбасу, масштабна інформаційно-пропагандистська кампанія звинувачення України в нагнітанні напруженості й воєнних злочинах створила підґрунтя для ескалації напруги в російсько-українському протистоянні. Визнання росією “незалежності” “днр” та “лнр” стало не тільки провокаційними політико-правовим кроком, але й “точкою неповернення” на шляху до широкомасштабного вторгнення зс рф в Україну.

1.2. ВОЄННО-ЕКОНОМІЧНА ОБСТАНОВКА

Економічна ситуація у світі

У 2022 р., перед початком широкомасштабного вторгнення росії в Україну, світова спільнота сподівалась на початок відновлення національних економік після глибокої кризи, спричиненої пандемією COVID-19. Для цього необхідна була координація політичних та фінансових заходів на міжнародному рівні. Відновлення світової економіки залежало від провадження заходів боротьби з пандемією, серед основних з них були проведення масової вакцинації населення та впровадження обмежень на виробництві і на побутовому рівні, що сприяло б зниженню рівня захворюваності серед населення.

Загальна динаміка економічних процесів перед початком широкомасштабного вторгнення. Людські, економічні та соціальні втрати за два роки пандемії були руйнівними для світової економіки. Зростання бідності, безробіття, недосконалі системи охорони здоров’я та наслідки зміни клімату спричинили негативний вплив на світову економіку.

Продовжувала посилюватись нерівність, яка створювала передумови до непевного, нерівномірного та несправедливого відновлення економік. Завдяки вакцинації, економічній підтримці та пакетам стимулювання економік, деякі країни впевнено йшли по шляху відновлення. Але прогрес не розподілявся рівномірно. Понад чверть країн, що розвиваються, ще не досягли на той момент обсягів виробництва, який існував до пандемії. На цьому тлі ризик появи та поширення нових штамів COVID-19 загрожував зірвати будь-які перспективи відновлення.

Глобальне відновлення виробництва у 2021 р. в основному було зумовлене високими споживчими витратами та певним пожвавленням на ринку інвестицій. Торгівля товарами відновилася, перевищивши рівень, який існував до пандемії. Але темпи зростання значно сповільнились в кінці 2021 року, включно з такими великими економіками світу, як США, Європейський Союз та Китай. На вище згадані великі економіки передусім вплинуло, те що наслідки фіскальних і монетарних стимулів втратили свою силу та виникли збої в ланцюгах поставок. Слабкий імпульс зростання був у більшості країн, що розвиваються та країнах з перехідною економікою. Зростання цін на продовольство та енергоносії викликало швидку інфляцію, особливо в Співдружності Незалежних Держав (СНД), Латинській Америці та Карибському басейні. Відновлення проходило особливо повільно в тих державах, що залежать від туризму. Високі ціни на сировину допомогли країнам-експортерам природних ресурсів отримати додатковий дохід, для підтримання власних економік.

Стриманий розвиток, на який світова економіка очікувала в 2022 р., базувався на можливих загрозах від пандемії та інших факторах, проте не враховував можливість початку війни в Європі в короткостроковій перспективі¹⁸⁸.

Інфляція в США за підсумками 2021 р., за даними Міністерства праці США, прискорилося до 7% – це максимальний показник із червня 1982 року. Це було пов’язано зі зростанням Індексу споживчих цін (ІСЦ) у США.

В грудні 2021 р. інфляція у Німеччині досягла 5,3%, що стало найвищим показником з 1993 р. Прискорення інфляції у Німеччині значною мірою було зумовлене зростанням цін на енергоносії. Ціни на них, порівняно з 2020 р., виросли на 10,4%, після зниження на 4,8% торік. Загалом, інфляція залишалась однією з ключових проблем світової економіки та напередодні широкомасштабного вторгнення росії в Україну високий рівень інфляції стримував розвиток світової економіки¹⁸⁹.

Таблиця 1.1. Динаміка зміни ВВП у світі 2020-2022 роки *

	2020 рік (факт)	2021 рік (факт)	2022 рік (план)
Світ	-3,4 %	5,5 %	4,0 %
США	-3,4 %	5,5 %	3,5 %
ЄС	-6,0 %	4,7 %	3,9 %
Великобританія	-9,8 %	6,2 %	4,5 %
Китай	2,3 %	7,8 %	5,2 %
Індія	-7,1%	9,0 %	6,7 %
Японія	-4,6 %	2,2 %	3,3 %
Україна	-3,8 %	3,4 %	3,8 %
росія	-3,0 %	4,2 %	2,7 %

Світовий ринок енергоносіїв. Ринок природного газу. Перед початком широкомасштабного вторгнення росія забезпечувала в середньому до 50% від загально-го обсягу постачання газу в Європу, серед значних постачальників можна виділити Норвегію та Алжир. Скраплений природний газ (СПГ), також займав вагому частку постачань газу, проте в Європі не вистачало СПГ-терміналів та іншої необхідної інфраструктури для більш активного та масштабного використання цього джерела¹⁹⁰.

У другій половині 2021 р. ціна газу на хабі TTF (Нідерланди) зросла до історичного максимуму. На початку 2021 р. ціна становила 19,78 євро МВт год. В день початку широкомасштабного вторгнення росії на територію України ціна на газ на хабі TTF склала – 134,55 євро за МВт год.

Таке зростання цін на природний газ надало можливість країнам-експортерам, отримувати надприбутки від продажу природного газу¹⁹¹.

Ринок нафти. Світові ціни на нафту у 2021 р. зросли на 50-60% через різке відновлення попиту на паливо. Водночас найбільші виробники нафти (країни ОПЕК+: Алжир, Ангола, Венесуела, Габон, Екваторіальна Гвінея, Ірак, Іран, Республіка Конго, Кувейт, Лівія, Нігерія, ОАЕ, Саудівська Аравія, Азербайджан, Бахрейн, Бруней, Казахстан, Малайзію, Оман, Південний Судан, росія та Судан) протягом року скорочували видобуток задля збільшення попиту¹⁹².

Нафта марки Brent завершила рік зростанням ціни на 50,5% – це найбільший приріст з 2016 р. Нафта марки WTI показала приріст на 55,5%, що є найбільшим показником з 2009 р., коли ціни злетіли більш ніж на 70%¹⁹³.

Обидві марки нафти досягли свого піку в жовтні 2021 р.: Brent становила 86,70 дол. США за барель, що є найвищим показником з 2018 р., а WTI – 85,41 дол. США за барель, що є найвищим показником з 2014 р. 2021 р. став роком глобального відновлення ринку нафтопродуктів¹⁹⁴.

Ціна на російську нафту марки Urals також зростала протягом 2021 р. 23 лю-

того 2022 р., напередодні широкомасштабного вторгнення, ціна на нафту марки Urals становила майже 95 дол. США за барель, що було її історичним максимумом¹⁹⁵.

Світовий ринок продовольства. У 2021 р. 828 млн людей у всьому світі страждали від голоду. Це приблизно на 46 млн більше, ніж у 2020 р., і на 150 млн більше, ніж до початку пандемії. У 2021 р. кількість осіб, що голодує, досягла 9,8% від загальної кількості світового населення. Для порівняння, в 2019 р. ця кількість населення становила 8%, а в 2020 р. – 9,3%. Загалом, в 2021 р. 2,3 млрд людей у світі (29,3%) зіткнулися з помірно чи важкою формою відсутності продовольчої безпеки. Така ситуація свідчила про існування продовольчої кризи в світі та потребувала нагального вирішення¹⁹⁶.

2021 р. характеризувався черговим зростанням цін на світовому ринку продовольства. Незважаючи на високі показники валових зборів ключових сільгоспкультур, на ринок вплинули наступні фактори: підвищення собівартості виробництва сільгосппродукції на тлі зростання цін на добрива, засоби захисту рослин, енергоносії, подорожчання фрахту, високий попит з боку імпортерів, обмеження на експорт зерна з росії. Крім того, фактор пандемії хоч і послабив свій вплив, але періодично нагадував про себе появою нових штамів вірусу.

У 2021 р. індекс продовольчих цін Food and Agriculture Organization*(FAO) підвищувався практично щомісяця. За підсумками року, індекс продовольчих цін FAO досяг максимального рівня за останні 10 років. Зокрема, спостерігалось істотне підвищення цін на зернові та рослинні олії¹⁹⁷.

На Чиказькій товарній біржі домінував підвищувальний тренд на котирування пшениці протягом 2021 р. У сегменті кукурудзи в першій половині 2021 р. відзначалося помірне подорожчання зернової. В останньому кварталі 2021 р. ф'ючерси кукурудзи поступово дорожчали і завершили рік на максимальному рівні з середини 2013 р.

Китай був одним із основних драйверів ринку в 2021 р., продемонструвавши надмірний попит на кукурудзу, що стало одним із ключових факторів зростання цін. Крім кукурудзи, Китай також активізував попит і на фуражну пшеницю. Незважаючи на періодичні заяви уряду Китаю про скорочення залежності від імпортного зерна і нарощування використання альтернативної сировини в кормовій промисловості, Китай продовжував активно купувати фуражне зерно і на початку 2022 р. Попит Китаю на дану продукцію залишався тим фактором, за яким пильно спостерігали оператори ринку і який мав значний вплив на ціноутворення.

Експортні обмеження на агропродукцію. Найбільш активно обговорювалися і мали значний вплив на ціни на світовому ринку обмеження на експорт зерна з росії. З 02 червня 2021 р. в рф було введено плаваюче і щотижня поновлюване мито на вивезення пшениці, ячменю і кукурудзи. Крім того, в кінці року уряд рф в рамках існуючого механізму квотування експорту зерна встановив окрему квоту на відвантаження пшениці (8 млн т) всередині загального ліміту на вивезення зерна (11 млн т). Квота запроваджувалась в період з 15 лютого по 30 червня 2022 р., такі часові

* Індекс продовольчих цін FAO відображає щомісячну динаміку міжнародних цін кошика продовольчих товарів. Він формується на основі середніх значень індексів цін на п'ять товарних груп, скоригованих з урахуванням середньої частки кожної такої групи обсягом експорту в період 2014-2016 років.

* Складено на основі даних ООН¹⁸⁵, Державної служби статистики України¹⁸⁶ та оцінки Державного бюджету України на 2022 рік¹⁸⁷.

рамки мають чітке співпадіння з початком широкомасштабного вторгнення росії в Україну.

Також, обмеження на експорт зерна були введені ще в одній країні, схильній до регулювання ринку – Аргентині. В кінці грудня 2021 р. уряд Аргентини повідомив про встановлення квоти на експорт в 2021-2022 рр. кукурудзи і пшениці в розмірі 41,6 млн т і 12,5 млн т відповідно. Це було зроблено з метою запобігання можливого дефіциту зернових і стримування зростання цін на продовольство на внутрішньому ринку Аргентини¹⁹⁸.

Санкції та економічні заходи для стримування агресії. На початок 2022 р. лідери країн ЄС вирішили продовжити чинні обмеження проти росії на півроку – до 31 липня 2022 р. Санкції були прив'язані до реалізації мінських угод¹⁹⁹. Тим часом, США намагались залучити своїх європейських союзників до прийняття нового пакету санкцій, зокрема розглядались наступні варіанти:

Таблиця 1.2. Можливі варіанти санкцій для стримування росії

ВАРІАНТ САНКЦІЙ	ПОТЕНЦІЙНИЙ ВПЛИВ
Більше обмежень на здатність росії рефінансувати свій суверенний борг.	Негативний вплив на російський борговий ринок.
Ліміти на міжбанківські операції великих російських банків, можливо, включаючи конвертацію валюти	Перешкоджання банківським операціям, транскордонному фінансуванню, торгівлі.
Більше санкцій проти компаній енергетичного та оборонного секторів.	Обмеження експорту та фінансування таких компаній.
Заборонити росії доступ до ключових міжнародних транзакційних мереж, таких як SWIFT.	Збій роботи світового та російського ринків нафти, газу та інших товарів.

Адміністрація Президента США Дж. Байдена наполягала, що у випадку, якщо рф нападе на Україну, вищезазначені санкції будуть прийняті. США вважали, що узгодження конкретних варіантів санкцій дасть твердий сигнал в. путіну у невідворотності покарання за скоєння злочинів. Проте, рф не демонструвала жодних ознак відведення сотень тисяч військ, які були зібрані біля кордонів України²⁰⁰.

З 2014 р. ЄС вводив санкції та обмежувальні заходи щодо рф на тлі анексії Криму та подальшої окупації частин території України. Обмежувальні заходи та санкції неодноразово розширювалися та продовжувалися. Було запроваджено обмежувальні заходи та санкції торговельного, воєнного та фінансового характеру. Також, було прийнято санкції проти 183 фізичних та 53 юридичних осіб рф²⁰¹. Зокрема, було припинено переговори про безвізовий режим та про нову базову угоду про співпрацю з ЄС, введено заборону на в'їзд до країн ЄС для посадових осіб із рф та заморожено їхні активи. Проте, запроваджені санкції не мали суттєвого впливу на економіку рф та мали фрагментарний характер²⁰².

Бюджети на оборону. Загальні світові видатки на оборону у 2021 р. зросли на 0,7% в реальному вираженні та досягли 2 113 млрд дол. США.

Серед п'яти країн з найбільшими оборонними видатками були: США, Китай, Індія, Великобританія та росія. Сукупні видатки цих країн становили 62% світових. Оборонні видатки США становили 39% світових. При цьому, закупівля зброї в країні скоротилася, проте більше коштів було спрямовано на воєнні дослідження та

розробки. Це свідчило про те, що США зосереджувались на технологіях наступного покоління. Оборонний бюджет Китаю, другий за величиною у світі, оцінювався у 14%. Видатки на оборону в Європі у 2021 р. склали 20% світових²⁰³.

У результаті економічного відновлення у 2021 р. світові воєнні видатки, як частка світового валового внутрішнього продукту (ВВП) впали на 0,1 відсоткового пункту з 2,3% у 2020 р. до 2,2% у 2021 р.

Воєнні видатки США були найбільшими у 2021 році та склали 801 млрд дол. США, що на 1,4% менше, ніж у 2020 р. Воєнні видатки США дещо зменшилися з 3,7% ВВП у 2020 р. до 3,5% у 2021 р.

У 2021 р. Китай зайняв 2-ге місце за обсягом воєнних видатків у розмірі 293 млрд дол. США, що на 4,7% більше, ніж у 2020 р. Воєнні видатки Китаю зростали протягом 27 років. Його воєнний бюджет на 2021 р. став найбільшим у рамках 14-го п'ятирічного плану, розрахованого до 2025 р.

Воєнні видатки Індії склали 76,6 млрд дол. США та займали третє місце у світі. Це було на 0,9% більше, ніж у 2020 р., і на 33%, ніж у 2012 р. З метою зміцнення власного ВПК, 64% капітальних витрат у воєнному бюджеті на 2021 р. були призначені для придбання зброї внутрішнього виробництва.

росія збільшила свої воєнні видатки на 2,9% у 2021 р. до 65,9 млрд дол. США. Паралельно вона нарощувала свої спроможності вздовж кордону з Україною. У 2021 р. воєнні видатки росії досягли 4,1% ВВП держави.

Вісім членів НАТО досягли мети Альянсу щодо витрат на рівні 2% ВВП на оборонні видатки у 2021 р. Проте, далеко не всі члени НАТО дотримались рекомендацій щодо виділення 2% від власного ВВП на оборонні видатки. Зокрема, Німеччина, третя держава за обсягом витрат у Центральній і Західній Європі, у 2021 р. витратила на військові потреби 56,0 млрд дол. США, або 1,3 % свого ВВП.

Після затвердження бюджету на 2021 р., уряд Японії збільшив воєнні видатки на 7 млрд дол. США. У результаті вони зросли на 7,3% до 54,1 млрд дол. США у 2021 р. Воєнні видатки Австралії також зросли у 2021 р. на 4% до 31,8 млрд дол. США. Причиною для цього була зростаюча спроможність Китаю в Південно-Китайському та Східно-Китайському морях і навколо них. Прикладом є тристороння угода про безпеку AUKUS між Австралією, Великобританією і США, яка передбачала постачання восьми атомних підводних човнів до Австралії орієнтовною вартістю 128 млрд дол. США.

У 2021 р. бюджет на оборону Ірану вперше за чотири роки зріс до 24,6 млрд дол. США. Фінансування Корпусу вартових Ісламської революції у 2021 р. склало 34% загальних воєнних видатків Ірану, що на 14% більше, порівняно з 2020 р.²⁰⁶

Економічна ситуація в росії

Загальна динаміка економічних процесів рф. За результатами 2021 р. росія була одинадцятою за обсягом ВВП економікою світу, який оцінювався в 1,78 трлн дол. США. У 2021 р. частка ВВП на душу населення в росії склала 13,7 тис. дол. США, що було нижчим показником, ніж у будь-якій країні ЄС. Наприкінці 2021 р. та на початок 2022 р. в російському суспільстві спостерігалася велика нерівність – майже 47% загального доходу було накопичено у 20% громадян²⁰⁷. Доходи федерального бюджету росії завжди були залежні від експорту викопних ресурсів (нафти, газу, вугілля ін.), що становило близько 56%²⁰⁸.

Протягом 2021 р. доходи федерального бюджету росії помітно збільшилися: обсяг нафтогазових доходів зріс на 60%, надходження від податку на додану вартість, податку з доходу фізичних осіб та податку на прибуток організацій зросли приблизно на 30%. Загальний дефіцит бюджету скоротився на кінець 2021 р. до 1%. З урахуванням великого обсягу нафтогазових надходжень, Центробанк рф (ЦБ рф), діючи від імені уряду, у період із січня по листопад 2021 р. купив іноземної валюти в еквівалентні 35 млрд дол. США для зарахування до Фонду національного добробуту у 2022 р.²⁰⁹

Споживчий попит у росії різко зріс у другому кварталі 2021 р. За цей же період відзначалася висока інвестиційна активність. Спостерігалася тенденція щодо покращення ситуації на ринку праці. У другому кварталі 2021 р. кількість оголошень про вакансії, розміщені роботодавцями, зросло на 24% до аналогічного періоду 2022 р., а відношення кількості безробітних до кількості оголошень про вакансії скоротилося. Реальна заробітна плата зросла більш ніж на 2% у 2021 р.

Однак, до початку осені стало очевидним настання нової руйнівної хвилі епідемії COVID-19, що в поєднанні з відносно низьким рівнем вакцинації в росії створило загрозу для здоров'я населення та економіки в цілому. До кінця 2021 р. темпи зростання економіки сповільнилися²¹⁰.

Інфляційні процеси. У 2021 р. в росії відбулося прискорення інфляції на тлі зусиль уряду рф зі стримування високого попиту та зростання цін на сировинні товари, а також проблем з поставками. ЦБ рф розпочав посилення грошово-кредитної політики у 2021 р. Починаючи з березня 2021 р., ключова ставка підвищувалася шість разів – загалом на 325 базисних пунктів, і наприкінці жовтня становила 7,5%. Це дало можливість ЦБ рф підтримати реальні ринкові відсоткові ставки лише на рівні, близькому до нуля, і перейти від стимулюючої грошово-кредитної політики до нейтральної²¹¹.

Постачання енергоносіїв (природний газ, нафта). Економіка росії історично залежала від експорту своїх викопних ресурсів. Зокрема, увага була зосереджена на енергетичних викопних ресурсах, таких як нафта, газ та вугілля. Також існують й інші викопні та базові ресурси, які рф експортує не обробленими та займає велику частку світового ринку (паладію, платини та інших матеріалів).

У 2021 році росія отримала від Європи 121,4 млрд дол. США за енергоносії. Завдяки високим цінам на енергетичні викопні ресурси рф мала змогу накопичувати кошти та фінансувати всі необхідні видатки протягом 2021 року. Збільшення ціни зумовило зростання прибутку російських державних профільних підприємств (зокрема: “Газпром”, “Роснефть”) та збільшило податкові надходження до федерального бюджету рф²¹².

Після початку війни в 2014 р. експорт нафти та газу до ЄС скоротився. Проте, напередодні широкомасштабного вторгнення росії в Україну, зокрема протягом 2021 р. та січня-лютого 2022 р., нафтогазові доходи росії суттєво збільшилися. На це вплинула в основному збільшення ціни на енергоносії.

Нафта. У 2021 р. обсяг експорту російської сирої нафти становив 230 млн т, що на 3,7% менше, ніж у 2020 р., а дохід від її поставок при цьому збільшився на 34%.

За підсумками 2021 р. росія була третім найбільшим у світі гравцем на світовому нафтовому ринку (після Саудівської Аравії та США). росія видобувала 10,5 млн

барелів нафти на добу, або 14% світових обсягів. У 2021 р. росія експортувала нафту до 36 країн проти 39 роком раніше. 4,7 млн барелів на добу росія відправляла на експорт, половину з якого – близько 2,4 млн барелів – купували держави ЄС.

Китай з 2017 р. залишався найбільшим покупцем російської нафти. У 2021 р. частка Китаю в загальному обсязі постачання цього ресурсу з рф досягла 30,6%. У 2021 р. рф експортувала в Китай 70,1 млн т нафти на суму 34,9 млрд дол. США.

Загалом на частку держав ЄС в 2021 р. припало 47% постачань російської нафти у фізичному вираженні: 108,1 млн т або 0,9 млрд дол. США²¹³.

Близько 70-85% російського нафтового експорту здійснювалось морським шляхом²¹⁴.

Природний газ. Постачання природного газу у світі здійснюється двома основними шляхами: трубопроводами та морським шляхом. Росія активно використовувала обидва логістичних шляхи. Проте, звичайно більший обсяг постачається через трубопроводи. У 2021 р. росія експортувала 210 млрд м³ газу трубопроводами і 41 млрд м³ газу морським шляхом.

Цікаво, що план розвитку поставок передбачав, що експорт трубопровідного газу до Європи (включаючи Туреччину) за цільовим сценарієм до 2030 р. скоротиться на 78%. Крім того, цільовий сценарій для рф передбачав переорієнтацію близько 78 млрд м³ трубопровідного газу з Європи до Азії.

Загалом, за 2021 р. росія експортувала до держав ЄС 155 млрд м³ газу, з яких 140 млрд м³ припадало на трубопровідні постачання (тобто на “Газпром”). Середньомісячний обсяг постачань природного газу до ЄС у 2021 р. становив 11,6 млрд м³²¹⁵.

Трубопровідний газ із росії до ЄС надходив через “Північний потік-1” (потужністю 55 млрд м³ на рік), газопроводом Ямал – Європа (33 млрд м³ на рік), через ГТС України (за довгостроковим контрактом росія у 2022 р. мала би поставити цим маршрутом не менше 40 млрд м³ за схемою “качай або плати”) та через “Турецький потік”.

Виробничі можливості росії забезпечувались двома великотоннажними СПГ-заводами: “Сахалін-2” (контролюється “Газпромом”) та “Ямал СПГ” (контролюється “Новатеком”). З потенційних великотоннажних СПГ-проектів на стадії активної реалізації знаходився “Арктик СПГ 2” (“Новатека”), проектною потужністю 19,8 млн т на рік²¹⁶.

Економічні заходи для забезпечення агресії. Бюджет на ведення війни. Високі доходи від нафти та газу допомогли росії збільшити свої воєнні видатки в 2021 р. В період з 2016-2019 рр. відбулось скорочення цих видатків, як наслідок низьких цін на енергоносії та впроваджених санкцій у відповідь на анексію Криму в 2014 р. Проте у 2021 р. федеральні бюджетні видатки на “національну оборону”, на яку припадало приблизно три чверті загальних воєнних видатків росії та включало фінансування операційних витрат, а також закупівлі озброєнь, були збільшені.

Необхідно зазначити, що в росії існувала суттєва частка засекречених видатків на воєнні потреби. Остаточна офіційна цифра склала 65,91 млрд дол. США воєнних видатків у 2021 році²¹⁷. ВПК росії отримав великі замовлення від Міністерства оборони рф (МО рф) для задоволення зростаючих потреб у забезпеченні озброєнням та військовою технікою напередодні широкомасштабного вторгнення. Майже щодня на початку 2022 р. ВПК росії звітував про передачу нових зразків ОВТ у війська.

Якщо поглянути на щорічні воєнні видатки рф, можна помітити, що відбулось суттєве збільшення у 2013-2014 рр. – як виявилось, пік зростання збігся з початком війни росії проти України та окупацією Криму. В 2021 р. також спостерігалось збільшення видатків росії на “оборону”.

Оборонно-промисловий комплекс. В грудні 2021 р. дочірні структури держкорпорації “Ростех” – концерн “Вега” холдингу “Роселектроніка” та ТАНТК ім. Г.М. Берієва – передали ВКС росії сьомий за рахунком модернізований авіаційний комплекс далекого радіолокаційного огляду та наведення А-50У. Борт здатен виявляти принципово нові типи літальних апаратів, а також здатний одночасно супроводжувати більшу кількість цілей і винищувачів, що наводяться, ніж попередня модифікація такого борту.

Повітряне судно модернізовано у рамках реалізації масштабної програми оновлення парку літаків ДРЛВ, передбаченої державним оборонним замовленням росії. Модернізований А-50У отримав нову електроніку з більшою продуктивністю, що дозволило наростити можливості функціонального програмного забезпечення. Удосконалено систему відображення обстановки на робочих місцях операторів – встановлено нові РК-монітори великого розміру та роздільної здатності. Поліпшена ергономіка повітряного судна покликана підвищити ефективність роботи тактично-го екіпажу.

На літаку також встановлено новий пілотажно-навігаційний комплекс. За рахунок використання сучасної апаратури, що має меншу вагу, збільшилася дальність польоту та час виконання бойових завдань на заданому рубежі. Даний факт підтверджує нарощування спроможностей ВКС росії на початку 2022 р.²¹⁸

06 грудня 2021 р. Омський завод транспортного машинобудування концерну “Уралвагонзавод” передав до МО рф чергову партію модернізованих важких вогнетнетних систем ТОС-1А в рамках виконання державного оборонного замовлення. Машини були виготовлені з урахуванням низки конструктивних змін та були укомплектовані сучасною пусковою апаратурою²¹⁹.

23 грудня 2021 р. “Уралвагонзавод” російської держкорпорації “Ростех” надіслав замовнику партію інженерної техніки БРЕМ-1М. Це машина технічного забезпечення танків Т-72, Т-80 і Т-90, призначена для евакуації, у тому числі з-під вогню противника пошкоджених машин, що доставляються на збірні пункти або в укриття. На відміну від попередника, створеного на базі танка Т-72, БРЕМ-1М розроблена на базі танка Т-90 і має чотиритактний багатопаливний дизельний двигун В-92С2 виробництва ТОВ “ЧТЗ-Уралтрак” потужністю 1000 к.с., який забезпечує БРЕМ-1М максимальну швидкість 60 км/год, а запас ходу з урахуванням додаткових баків становить 700 км²²⁰.

27 грудня 2021 р. “Уралвагонзавод” передав МО рф партію танків Т-72Б3М. Роботи проведені у рамках виконання державного оборонного замовлення, яке передбачало модернізацію танків Т-72Б до рівня Т-72Б3М. У порівнянні Т-72Б3М обладнаний новою системою управління вогнем, яка включає прицільний комплекс із сучасним тепловізором, а також цифровий балістичний обчислювач, що забезпечує автоматизацію процесу підготовки пострілу та значно підвищує точність ураження цілі. Танк оснащений двигуном В-92С2Ф потужністю 1130 к.с. виробництва “ЧТЗ-Уралтрак”²²¹.

14 січня 2022 р. “Курганмашзавод” холдингу “Високоточні комплекси” “Ростеху” поставив завершальну партію бойових машин піхоти БМП-3 у рамках дворічного контракту з МО рф. Завод продовжував виконання державної програми озброєнь до 2027 р., відповідно до якої до МО рф поставлятимуться бойові машини піхоти третього покоління БМП-3, БРЕМ-Л, десантна техніка – БМД-4М та БТР-МДМ²²².

20 січня держкорпорація “Ростех” повідомила, що поставила російській армії вісім типів різного ОВТ. У війська надійшло додатково невизначена кількість бойових машин піхоти БМП-3 та модернізованих танків Т-72Б3М. Крім того, було передано засоби радіоелектронного придушення, вертольоти Мі-28НМ “Ночной охотник” та Ка-52 “Алигатор”, а також багатофункціональні винищувачі Су-30СМ²²³.

26 січня 2022 р. військовий дивізіон “Мотовіліхінських заводів” ЗАТ “Спеціальне конструкторське бюро”, що знаходиться під управлінням холдингу “Технодинамика”, в рамках виконання державного оборонного замовлення відправив до МО рф партію бойових машин реактивної системи залпового вогню “Град” у сучасній модифікації. ЗАТ “Спеціальне конструкторське бюро” це розробник та єдиний у росії виробник бойової та транспортно-зарядної машин зі складу реактивних систем залпового вогню типу “Град”, “Смерч” та їх модифікованих версій “Торнадо-Г”, “Торнадо-С”²²⁴.

За словами міністра оборони рф, у 2021 р. до ВКС рф поставлено 151 зразок нової та модернізованої авіаційної техніки. Понад 30 зразків озброєння, включаючи зенітні ракетні системи С-400 “Триумф” та С-350 “Витязь”, отримали війська ППО-ПРО та було сформовано окремі авіаційні полки, озброєні літаками МиГ-31К із гіперзвуковою ракетою “Кинжал”²²⁵.

Вплив санкцій на економіку рф. Введені з 2014 р. міжнародні санкції та обмеження були фрагментарними та мали вибірковий характер. Слід розуміти, що росія змогла пом’якшити вплив вже введених західних санкцій на свою економіку. Також частково вона намагалась підготуватись до можливого розширення санкцій, накладення нових на сектори та галузі економіки. Робота по обходу санкцій та обмежень, вибудова алгоритмів по ухилянню від них велась із 2014 р. Враховуючи те, що введені санкції та обмеження проти росії не були результативними, російський бізнес та держава швидко пристосувались до нової економічної ситуації та почали використовувати треті компанії та країни для обходу санкцій. Фактично, у такий спосіб росія обходила всі введені санкції та обмеження. Незначне здорожчання операцій несуттєво вплинуло на роботу підсанкційних підприємств чи діяльність підсанкційних фізичних осіб. Також, була запроваджена програма імпортозаміщення, покликана посилити розвиток російської промисловості та зменшити залежність від промислового імпорту.

В рамках підготовки до можливих санкцій та обмежень, росія накопичила значні фінансові резерви. З 2014 р. рф активізувала свої економічні зв’язки з Азією, що дозволило перший пережити спад у торгівлі із Європою²²⁶.

Важливою віхою внутрішньої стабільності було посилення репресивного апарату, щоб не допустити масових протестів проти зниження життєвого рівня. Це мало на меті унеможливити швидко зруйнувати російську економіку та політичний режим кремля.

Багато ресурсів з 2014 р. було вкладено росією у кампанію з дезінформації, ніби російська економіка демонструвала чудову стійкість до санкцій шляхом проведення маніпуляцій із макроекономічними показниками.

Відбувалось перенаправлення торговельних та інвестиційних потоків в Азію. Закупівля напівпровідників та інших підсанкційних товарів здійснювалась, зокрема, через Туреччину, в обхід західних санкцій.

Проте, треба розуміти, що країни Азії, такі як Китай та Індія, в основному були зацікавлені в купівлі дешевих російських ресурсних товарів, а саме: нафти, газу, вугілля та деревини, за значно заниженими цінами. Лідери цих країн не були зацікавлені в тому, щоб допомагати росії в побудові власного конкурентоспроможного виробничого сектора.

Економічна ситуація в Україні

Загальна динаміка економічних процесів в Україні перед початком широкомасштабної агресії. ВВП України у 2021 р. зріс на 3,4% після спаду на 3,8% у 2020 р. та становив 5 459,6 млрд грн (200,09 млрд дол. США), у розрахунку на одну особу – 131,94 тис. грн (4,84 тис. дол. США)*.

Чистий приплив прямих іноземних інвестицій у 2021 р. становив 7,5 млрд дол. США і сформувався за рахунок: інвестицій в акціонерний капітал на суму 1,2 млрд дол. США; реінвестування доходів на суму 4,9 млрд дол. США; чистих залучень за борговими інструментами – 1,8 млрд дол. США.

Обсяги приватних грошових переказів у 2021 р. збільшилися на 17% та становили 14 млрд дол. США, що свідчило про підвищення ділової активності в Україні.

Погашення боргу перед МВФ у 2021 р. становило 685 млн дол. США, що було плановим та виконаним Україною показником.

Станом на кінець 2021 р. міжнародні резерви зросли на 6% та становили 30,9 млрд дол. США, що забезпечувало фінансування імпорту протягом більше ніж 4 місяців²²⁸.

Інфляційні процеси, банківська сфера. У 2021 р. базова інфляція зросла до 7,9%. Ціни на *сирі продукти харчування* за рік зросли на 11,8%. Зокрема, зросли ціни на яйця та цукор, продовжило поглиблюватися падіння цін на яблука завдяки високому врожаю. Знижувалися ціни на помідори, також упали ціни на огірки через збільшення обсягів імпорту з Туреччини. Знижувалися й ціни на картоплю. Натомість стрімко подорожчали інші овочі борщового набору. Також тривало пришвидшення зростання цін на молоко, свинину, яловичину та сало з огляду на несприятливу ситуацію в тваринництві та підвищення виробничих витрат. Останній чинник на тлі слабших світових врожаїв у 2020 р. та в окремих країнах у 2021 р., зумовив подорожчання круп.

Оброблені продовольчі товари за рік подорожчали на 13%. Збільшення виробничих витрат, зокрема на електроенергію, спричинило подорожчання борошняних виробів, молочної та м'ясної продукції. На подорожчання молочної продукції також впливала висока вартість сировини. Натомість, під впливом нарощування

переробки нового врожаю соняшнику очікувано знизилися темпи зростання цін на соняшникову олію, майонез та маргарин.

Вартість послуг за підсумками 2021 р. зросла на 10,4%. Зростання цін на послуги пришвидшилося, відображаючи посилення тиску виробничих витрат (на оплату праці, продукти для закладів харчування, електроенергію). Вищими темпами зростали ціни на послуги закладів громадського харчування, кінотеатрів, хімічного чищення, перукарень та діагностичних медичних послуг. Дорожчали й послуги зі страхування особистого транспорту та туристичні тури.

Ціни на *непродовольчі товари* за рік зросли на 0,5%. З одного боку, подорожчала побутова техніка, засоби особистої гігієни, господарські товари. З іншого боку, зміцнення гривні впродовж більшої частини року стримувало зростання цін на одяг та взуття.

Адміністративно регульовані ціни у 2021 р. зросли на 13,6%. Подорожчання транспортних послуг (на залізничний транспорт, внаслідок підвищення комісійного збору Укрзалізниці, та на автотранспорті перевезення через зростання витрат) компенсувалося дією річних тарифів на газ та збереженням незмінними тарифів на низку інших житлово-комунальних послуг для домогосподарств на опалювальний період. Крім того, нижчими темпами дорожчала тютюнова продукція.

Зростання *вартості палива* за підсумками року становило 26,5%. Стимулюючий вплив на ціни й надалі зумовлювали ефекти від запровадження державного регулювання на ринку пального з травня 2021 р.

Зростання *цін у промисловості* у 2021 р. склало 62,2%. Основним фактором цього залишалася висока вартість енергоносіїв у світі і складна ситуація з виробництвом електроенергії в Україні. Тривало прискорення зростання цін у постачанні електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря до 185,4%. Зберігалися високі темпи зростання ціни на газ для промисловості – більш ніж на 400%. В умовах подальшого дефіциту вугілля високими темпами тривало зростання вартості електроенергії. Високі ціни на зовнішніх ринках та дефіцит вугілля в Україні призвели до стрибка цін у добуванні кам'яного вугілля до 150,6%.

Через високу вартість газу тривало зростання *цін у хімічній, гумовій та пластмасовій промисловості*, а також у добуванні сирової нафти і природного газу. Подальше збільшення витрат на електроенергію та високі темпи зростання цін на коксівне вугілля (більш як утричі) у річному вимірі призвели до підвищення вартості продукції у виробництві коксу та продуктів нафтопереробки. Попри це, тривало сповільнення зростання вартості металургійної продукції, відображаючи корекцію світових цін на сталь. Зросли *ціни у виробництві комп'ютерів, електронної та оптичної продукції*, внаслідок дефіциту напівпровідників у світі.

У грудні 2021 року споживча інфляція в річному вимірі встановила 10%²²⁹.

Прибуток банків за 2021 р. склав історично рекордні 77,5 млрд грн. Це вдвічі вище, ніж за підсумками 2020 р. З рентабельністю капіталу понад 15% працював 31 банк, яким належало 82% активів банківського сектору, серед них – три державних банки. АТ КБ “ПриватБанк” отримав найвищий прибуток – 45% від загального прибутку сектору. Серед основних позитивних факторів були – активне нарощення кредитування та зниження відсоткових ставок за депозитами для населення. Процентні витрати скорочувались, а процентні доходи зростали. Збільшення комісійних доходів банків відбувалося також за рахунок подальшого зростання обсягу безготів-

*Для порівняння, ВВП Греції у 2021 р. склав 214,9 млрд дол. США, а Білорусі – 68,21 млрд дол. США²²⁷ (з урахуванням середнього курсу гривні 2021 р. 27,29 грн/1 дол. США).

кових операцій, зокрема за допомогою платіжних карток. Загалом, у 2021 р. чистий комісійний дохід зріс на 25%.

У 2021 р. НБУ відновив стрес-тестування найбільших банків України. Стрес-тестування пройшли 30 фінустанов, на які загалом припадало 93% активів банківської системи. Оцінка здійснювалася за двома сценаріями: базовим та несприятливим. Десять банків успішно пройшли стрес-тестування. Більшість із них – з іноземним капіталом, а також державний АТ КБ “ПриватБанк”. Стрес-тестування підтвердило добрий стан банківської системи після пройденої кризи. Фінустанови, для яких було встановлено потребу в капіталі, виконували програми реструктуризації. Тож банківська система була готова до подальшого впровадження вимог до капіталу відповідно до запланованого графіка²³⁰.

Експорт, імпорт. За 2021 р. обсяг обігу товарів склав 141,54 млрд дол. США (на 36,71% більше, ніж 2020 р.). Вартість експорту в абсолютному вимірі зросла на 19,05 млрд дол. США. Основними напрямками як експорту так і імпорту України вже традиційно залишались країни ЄС²³¹.

Експорт у 2021 р. склав 68,24 млрд дол. США, що є третім найкращим результатом в історії незалежної України. Кращі показники по експорту наша країна продемонструвала лише у 2011 р. – 68,39 млрд дол. США та у 2012 році – 68,81 млрд дол. США. Проте необхідно зазначити, що у 2011-2012 рр. території України не були окуповані, та результат по експорту був здобутий разом з на той момент неокупованим Кримом, частинами Донецької та Луганської обл. 2022 р. мав стати рекордним для України за обсягом експорту за всю історію незалежності²³².

У січні-лютому 2022 р., український експорт демонстрував позитивну динаміку зростання порівняно з аналогічним періодом 2021 р. – приріст експорту становив 34%. Зовнішньоторговельні операції проводились із партнерами з 89 країн світу. Можна сказати, що економіка України наприкінці 2021 р. – на початку 2022 р. стала на стійкий шлях розвитку^{233, 234}.

Агропродукція традиційно посідала перше місце в українському експорті. За 2021 р. українські аграрії експортували соняшникової олії та зерна на 18,6 млрд дол. США.

Світові ціни на зерно у 2021 р. досить стрімко зростали, тому галузь продовжувала інтенсивно розвиватись. Деякі аграрії, маючи достатній фінансовий ресурс, притримували врожай у сховищах, розраховуючи продати врожай дорожче, під час посівної кампанії.

Виторг металургійних підприємств України від експорту чорних металів у 2021 р. збільшився на 81,4% порівняно з 2020 р., та склав 13,96 млрд дол. США. Частка чорних металів становила 20,46% загального експорту. Імпорт чорних металів за підсумками року зріс на 48,9% – завдяки таким показникам Україна утримувала 14-те місце у світовому рейтингу виробництва сталі²³⁵.

Також збільшився експорт за всіма основними товарними групами: мінеральними продуктами (у тому числі рудами) – на 60%; продукцією хімічної промисловості – на 37,5%; деревиною та виробами з неї – на 41,7%; продукцією машинобудування – на 12,7%; промисловими виробами – на 31%²³⁶.

Економічні заходи для відсічі агресії. Бюджет на оборону. Якщо розглядати тенденції розбудови ЗС України, то легко можна простежити вплив проросійської

п’ятої колони, що була в Україні при владі в певні періоди історії та зменшення величини бюджету на оборону в ці періоди²³⁷. Воєнні видатки України зросли на 72% після анексії Криму, окупації частин Луганської та Донецької обл. в 2014 р. У 2021 р. витрати впали до 5,9 млрд дол. США, але все ще становили 3,2% ВВП країни²³⁸.

В умовах концентрації російських військ біля державного кордону України, 10 грудня 2021 р. Президент України В. Зеленський підписав Закон “Про Державний бюджет України на 2022 рік”. Згідно з документом, доходи Державного бюджету на 2022 р. були визначені в сумі 1 323,9 млрд грн, видатки – на рівні 1 499,4 млрд грн.

Одним з пріоритетів Державного бюджету 2022 р. було виконання оборонної та правоохоронної функцій держави. На національну безпеку й оборону було передбачено видатки у розмірі 267,2 млрд грн (що на 14,9 млрд грн більше, ніж у 2021 р.).

Державні видатки на Міністерство оборони та ЗС України у 2022 р. планувались на рівні 2,5% ВВП – 133,48 млрд грн, що більше на 10% у порівнянні з 2021 р.²³⁹

Майже всі витрати, спрямовані на фінансування МОУ та ЗС України, згідно з Державним бюджетом 2022 р. було збільшено у порівнянні з показниками Державного бюджету 2021 р., в абсолютному вимірі:

забезпечення діяльності ЗС України, підготовка кадрів і військ, медичне забезпечення особового складу, ветеранів та членів їх сімей фінансування збільшилось на 6,36 млрд грн;

розвиток, закупівля, модернізація та ремонт озброєння, військової техніки, засобів та обладнання фінансування збільшилось на 5,84 млрд грн;

фінансування керівництва та військового управління ЗС України збільшилось на 0,076 млрд грн;

фінансування будівництва (придбання) житла збільшилось на 0,129 млрд грн.

Таблиця 1.3. Порівняння видатків на безпеку та оборону України за 2021-2022 рр.

Відомство	2021 (тис. грн)	2022 (тис. грн)	Динаміка
Рада національної безпеки і оборони України	260 236,4	388 132,5	+49%
Міністерство оборони України	121 468 043,4	133 488 435,0	+9,9%
Апарат Міноборони і Збройні Сили України	120 147 443,2	132 162 054,9	+10%
Керівництво та військове управління ЗСУ	388 265,7	464 090,6	+19,5%
Забезпечення діяльності ЗСУ, підготовка кадрів і військ, медичне забезпечення особового складу, ветеранів та членів їх сімей	93 518 137,2	99 887 393,9	+6,8%
Розвиток, закупівля, модернізація та ремонт озброєння, військової техніки, засобів та обладнання	22 592 438,5	28 438 101,8	+25,9%
Будівництво (придбання) житла	1 101 000,0	1 230 286,0	+11,7%
Утилізація боєприпасів, ракетного палива, ОБТ та іншого військового майна, забезпечення живучості та вибухобезпеки арсеналів	2 547 601,8	2 142 182,6	-15,9%
Державна спеціальна служба транспорту	1 320 599,8	1 326 380,1	+0,4%
Міністерство внутрішніх справ України	98 862 822,4	99 784 646,4	+0,9%
Апарат МВС	14 913 151,2	13 460 501,9	-9,7%
Національна гвардія України	13 981 364,3	14 098 635,7	+0,8%
Державна служба з надзвичайних ситуацій	16 463 156,6	16 866 785,8	+2,5%
Державна прикордонна служба України	14 225 590,0	14 864 497,1	+4,5%
Національна поліція України	35 497 137,5	36 696 689,9	+3,4%
Служба безпеки України	15 290 134,7	16 153 025,7	+5,6%

Головне управління розвідки МО України	4 009 193,2	4 480 310,0	+11,8%
Служба зовнішньої розвідки України	4 010 993,4	4 460 993,4	+11,2%
Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України	4 024 043,4	4 077 216,0	+1,3%
Управління державної охорони України	1 654 811,0	1 825 797,9	+10,3%

Зменшено було фінансування лише на утилізацію боєприпасів, ракетного палива, ОБТ та іншого військового майна, забезпечення живучості та вибухопожежобезпеки арсеналів на 0,4 млрд грн. Також в 2022 р. було заплановано фінансування сектору безпеки та оборони України, міжнародними партнерами України, а саме: 12,6 млрд грн – міжнародна офіційна підтримка Франції; 6,7 млрд грн – міжнародна офіційна підтримка Великобританії; 12,6 млрд грн – офіційна допомога США²⁴⁰.

23 лютого 2022 р. прийнято Закон “Про внесення змін до Закону України “Про Державний бюджет України на 2022 рік”. Згідно з ним, було збільшено видатки на потреби оборони України за бюджетною програмою “Розвиток, закупівля, модернізація та ремонт озброєння, військової техніки, засобів та обладнання”. Законом для вирішення невідкладних завдань було передбачено збільшення видатків на 26,5 млрд грн, а для МОУ, МВС, ГУР МОУ передбачалось збільшення на 22,7 млрд грн²⁴¹.

Оборонно-промисловий комплекс. 18 листопада 2021 р. Верховною Радою було ратифіковано рамкову військову угоду між урядами України та Турецької Республіки. Цей документ відкрив нові можливості для військового та військово-технічного співробітництва між країнами за більш ніж 21 напрямком, зокрема у сфері оборонної промисловості.

Серед важливих напрямків співпраці, які були активізовані, можна виділити такі:

- розширення співпраці у сфері безпілотної розвідувально-ударної авіації (виробництво та закупівля комплексів Bayraktar TB2, спільна робота над комплексом Akinci);

- постачання в Туреччину двигунів для ударних гелікоптерів важкого класу – АТАК-2, згідно з угодою між турецькою компанією Turkish Aerospace Industries та українською “Мотор Січ” на закупівлю 14 двигунів;

- будівництво для ВМС України корветів типу “Ада”;

- поставки іншого озброєння й військового обладнання.

Угодою було передбачено надання Туреччиною Україні 36 млн дол. США на закупівлю турецької військової техніки та товарів подвійного призначення.

13 листопада 2021 р. для підвищення боєздатності ВМС України, послом України у Великій Британії В. Пристайком було підписано українсько-британську рамкову угоду, яка передбачала виділення Україні кредиту на загальну суму 1,7 млрд фунтів стерлінгів, терміном на 10 років. Кредит передбачав виділення коштів на створення в Україні двох військово-морських баз, придбання двох тральщиків, будівництво восьми ракетних катерів (Fast Inshore Attack Craft) і ракетного озброєння для цих катерів. Завдяки рамковій угоді, Україна мала покрити першочергові потреби ВМС, які мали бути готовими до стримування агресії росії з боку Чорного та Азовського морів.

06 грудня 2021 р. на честь святкування 30-ї річниці ЗС України до військ було передано близько сотні одиниць ОБТ, зокрема модернізованих танків Т-64БМ “Булат”, бронетранспортерів БТР-4 та вітчизняних бронеавтомобілів “Козак 2М.1”.

Допомога міжнародних партнерів. 23 листопада 2021 р. до України прибули два катери типу “Island” з американського міста Балтімор. Ці катери були частиною безпекової допомоги на понад 2,5 млрд дол. США, яку США надали Україні з 2014 р.²⁴²

В грудні 2021 р. адміністрація Президента США затвердила 200 млн дол. США військової допомоги Україні. Цей пакет допомоги передбачав види оборонного обладнання, які США надавало Україні після 2014 р., в тому числі стрілецьку зброю, боєприпаси, засоби зв'язку, медичне обладнання, запасні частини та ін. Пакет було затверджено завдяки спеціальним повноваженням Президента США надавати екстрену допомогу країні, що в небезпеці, не отримуючи для цього дозволу Конгресу²⁴³.

Серед держав, які поставили летальну зброю та боєприпаси Україні напередодні широкомасштабного вторгнення, були: США, Великобританія, Канада, Литва та Естонія. Значною та системною допомогою США була в лютому 2022 р., Україна отримала більше ніж 1200 т боєприпасів та ОБТ.

17 січня 2022 р. Велика Британія поставила Україні транспортними літаками С-17 протитанкову зброю NLAW. Ця допомога була надана в рамках захисту від широкомасштабного вторгнення росії, яка згрупувала війська біля кордону з Україною²⁴⁴. Канада передала до початку повномасштабного вторгнення тепловізори, гвинтівки та кулемети. На початку лютого 2022 р. Німеччина поставила Україні польовий шпиталь.

Також Велика Британія та Канада направили до України протягом лютого 2022 р. спецпризначенців для навчання військовослужбовців ЗС України.

Висновки

Світова економіка сповільнила свій розвиток через наслідки пандемії COVID-19. Інфляція залишалась однією з ключових проблем світової економіки. В той же час, спостерігалось поступове відновлення світової економіки, що втратила 4,4% у 2020 р. Глобальне відновлення виробництва на кінець 2021 р. в основному було зумовлене високими споживчими витратами та певним пожвавленням інвестиційного ринку. Більшість держав світу були змушені збільшувати грошову масу для фінансування боротьби проти пандемії, наслідком чого стало швидке зростання цін.

Торгівля товарами відновилася, перевищивши рівень, який існував до пандемії, але темпи зростання значно сповільнились в кінці 2021 р., включно з такими великими економіками, як Китай, ЄС і США. Незважаючи на низку негативних чинників, зростання глобального ВВП склало 5,9%.

США скоротили свій видобуток нафти, поставивши себе в залежність від зовнішніх ринків. Таке рішення США значно вплинуло на залежність Європи від енергоносіїв росії через зняття санкцій із “Північного потоку-2”.

За 2021 р. ціни на нафту та інші види палива показали значне зростання (наприклад, нафта марки Brent подорожчала на 52%), а росія і країни ОПЕК посилювали контроль над ринком через самоусунення США. В результаті цього держави-експортери нафти та газу почали отримувати надприбутки через зміни кон'юнктури ринку та штучно формувати попит у зв'язку з обмеженням видобутку. Тривало зростання продовольчих цін внаслідок постковідних чинників та заборони експорту зерна з низки країн.

Відбулось підвищення військових витрат за рахунок державних бюджетів. Лідерами по оборонних витратах у 2021 р. стали США, Китай та Індія.

росія заздалегідь готувалася до повномасштабного вторгнення в Україну. Було розроблено та почали реалізовуватися довгострокові програми щодо розбудови ОПК та збільшенню його виробничих потужностей. Обмежувальні заходи та санкції торговельного, військового та фінансового характеру проти росії неодноразово розширювалися та продовжувалися, однак мали фрагментарний характер та суттєво не впливали на економіку рф. Відбувалось перенаправлення торговельних та інвестиційних потоків в країни Азії для зменшення впливу можливих нових санкцій.

Проте підвищення цін на енергоносії, несистемність та нерезультативність запроваджених санкцій, можливість їх обходити через треті країни, надали можливість рф збільшити свої доходи та підготуватися до війни проти України. Так, ціна на російську нафту марки Urals протягом 2021 р. зростала (23 лютого 2022 р. ціна на нафту марки Urals становила майже 95 дол. США за барель, що було історичним максимумом). За підсумками 2021 р., росія була третім найбільшим у світі гравцем на світовому нафтовому ринку (після Саудівської Аравії та США), видобуваючи 10,5 млн барелів нафти на день, або 14% усіх обсягів світового видобутку.

В результаті значних валютних надходжень до бюджету, росії вдалося суттєво збільшити видатки на військово-промисловий комплекс та оборону в цілому.

Українська економіка увійшла у 2022 р. з незначним зростанням після спаду, викликаного пандемією COVID-19 у 2020 р. Повільне відновлення економіки України було пов'язане з багатьма факторами, серед основних були такі: значне падіння інвестицій у 2020 р., на тлі й без того низьких обсягів інвестування у попередніх періодах; зростання конкуренції на зовнішніх сировинних ринках, подорожчання ресурсів, зокрема, енергетичних; висока внутрішня інфляція (індекс споживчих цін за 2021 р. досяг 10%, порівняно з 5% у 2020 р., індекс промислового виробництва знову продемонстрував від'ємне значення (приблизно мінус 6% за 2021 рік).

Головними рушіями зростання української економіки стали сільське господарство, завдяки рекордним зборам врожаю (81 млн тон), споживання домогосподарств (реальна заробітна платня зросла на понад 11%), державні витрати на інфраструктурні проекти. Уряд зумів перевершити план зменшення державного боргу: на кінець 2021 р. він становив близько 57% ВВП, порівняно із запланованими 64%.

Україною були підписані важливі міжнародні угоди в оборонно-промисловій сфері. У зв'язку з наростаючою небезпекою повномасштабного вторгнення росії, західними партнерами було збільшено військову допомогу Україні. Серед лідерів з постачання військової допомоги Україні були США, Велика Британія та Канада.

В цілому, загальна ситуація у світовій економіці перед початком військової агресії росії проти нашої держави була не в кращому стані. Більшість держав світу зосереджували основну увагу на подоланні внутрішніх кризових явищ у своїх соціально-економічних системах, пов'язаних з пандемією COVID-19.

Для України залишалися актуальними проблемами: недостатній рівень фінансування ЗС України (лише 3% від видатків державного бюджету у 2021 р.), подальша торгівля деяких держав світу з росією за рахунок політичних та економічних інтересів нашої держави та ін.

1.3. ВОЄННО-СТРАТЕГІЧНА ОБСТАНОВКА

Загальна характеристика обстановки до початку широкомасштабної агресії рф проти України

Широкомасштабне вторгнення росії в Україну 24 лютого 2022 р. викликало шок у всього цивілізованого світу, коли держави відреагували на повернення високоінтенсивного стану війни на європейському континенті. Саме це вторгнення стало передбачуваною ескалацією тривалої неконвенційної (нетрадиційної) війни росії проти України.

Нетрадиційні методи відрізняються від методів ведення звичайної війни тим, що сили або цілі їх приховані або не конкретно визначені, а загальні або довгострокові цілі спрямовані на примуснення противника відмовитися від подальшого опору. У нашому випадку нетрадиційність (гібридність) дій підкреслювалася проведенням інформаційних, психологічних і спеціальних операцій, а також диверсій, які були націлені на сприяння у досягненні військових цілей рф.

росія, скориставшись внутрішньополітичною кризою на фоні спротиву українського народу – Революції Гідності, викликану узурпацією влади та відмовою В. Януковича від євроатлантичної інтеграції України і зміною вектора зовнішньої політики на проросійський, перейшла до недружніх дій – нетрадиційної (гібридної) війни, до якої вона готувалася тривалий час. Досягти своєї мети рф планувала за допомогою “нанесення двох ударів” – окупації та анексії Криму й дестабілізації обстановки на Донбасі.

Першим потужим поштовхом або ключовим загостренням воєнно-стратегічної обстановки в Україні став початок збройного захоплення рф інфраструктури на Кримському півострові, його окупації та відторгнення через подальшу незаконну анексію 20 лютого 2014 р.

До цього часу під приводом навчань до кордону з Україною із Західного і Центрального округів росії було передислоковано значну кількість військових. В АР Крим військове керівництво рф здійснило ротацію своїх військових частин та укомплектувало їх офіцерами і солдатами, які не пов'язані з українською національністю. І тільки 01 березня 2014 р. рада федерації федеральних зборів рф надала згоду на використання зс рф на території України, а 18 березня 2014 р. відбулося протиправне і поспішне прийняття Криму до складу росії.

Історичні паралелі демонструють схожість дій в. путіна з анексії АР Крим з аншлюсом Австрії та анексією частини Чехословаччини А. Гітлером під час Другої світової війни²⁴⁶.

Із окупацією Криму росія розширила своє військове вторгнення на східні та південні регіони України. З 12 квітня 2014 р. відбулося посилення донецьких та луганських НЗФ російськими ДРГ. Саме на Донбасі їм вдалося завчасно створити терористично-політичні організації та сформувати НЗФ, які дестабілізували обстановку та сприяли вторгненню підрозділів зс рф на територію України. Донецька та Луганська обл. були стратегічно вигідними для росії, так як на цих територіях про-

живало до 40% росіян і майже 70% російськомовного населення України, більшість якого відстоювала російські традиції та радянські цінності, і яке можна було використати як мотивований мобілізаційний резерв регіону.

Частина громадян сході України не передбачала небезпеки збройного протистояння та очікувала повторення кримського сценарію. Тому для зміцнення свого ідейно-інформаційного підґрунтя військово-політичне керівництво рф направило в Україну представників своїх спецслужб. За їхньою допомогою озброювалися мотивовані люди, більшість з яких із сумнівною репутацією, підкуповувалися співробітники правоохоронних органів та формувалися НЗФ, які в подальшому захоплювали адміністративні установи, усували українських правоохоронців від виконання службових обов'язків, влаштовували збройні напади на військові об'єкти тощо.

росія впевнено та цілеспрямовано розширювала свою військову присутність на сході України, розгортаючи під виглядом НЗФ батальйонні тактичні групи. Через агресивні дії цих формувань в окремих районах Донецької і Луганської обл. для забезпечення територіальної цілісності України та її державного суверенітету керівництво держави прийняло рішення про проведення на цих територіях АТО. А вже 14 квітня 2014 р. Указом Президента України було введено в дію рішення РНБО України "Про невідкладні заходи щодо подолання терористичної загрози і збереження територіальної цілісності України"²⁴⁷.

З початку проведення АТО ЗС України, ІВФ та ПрО керувалися наявними на той час законодавчими і нормативно-правовими актами, що відразу засвідчило наявність суттєвих прогалин у чинному законодавстві України. Ця недосконалість впливала на виконання завдань в рамках АТО, оскільки вони обмежувалися лише забезпеченням захисту від терористичних посягань на військові об'єкти, зброю і майно.

Для удосконалення організаційних засад та взаємодії між суб'єктами боротьби з тероризмом, посилення персональної відповідальності керівників державних установ за виконання окремих доручень під час проведення АТО на державному рівні було прийнято ряд нормативно-законодавчих актів та визначено повноваження керівництва АТЦ стосовно залучення й використання сил і засобів суб'єктів боротьби з тероризмом та підвищення якості їх взаємодії і спільних дій²⁴⁸.

До кінця літа 2014 р. лінія фронту практично стабілізувалася, а конфлікт поступово переріс у затяжний. Однак, 24 серпня 2014 р. підрозділи російських регулярних військ через Амвросіївку та Кутейникове просунулися в напрямку Іловайська, тим самим здійснивши вторгнення зс рф на територію України без оголошення війни.

Втягнувши Україну у затяжне військове протистояння на Донбасі, на яке росія задіяла менше 10% свого військового потенціалу, зс рф продовжували проводити заходи розвитку, реформування, підготовки та переозброєння. Зокрема, визначившись із основними пріоритетами у військовій сфері наприкінці 2014 р., була прийнята Воєнна доктрина зс рф, у 2015 р. – Стратегія національної безпеки рф. Ці основні стратегічні документи окреслили політику рф у сфері військового будівництва та застосування збройних сил, а також роль і місце військового чинника в системі реалізації національних інтересів.

У Воєнній доктрині зс рф основна увага приділялася зростанню ролі невоєнних засобів впливу та застосуванню сучасних технологій (БпЛА, засоби РЕБ,

високоточне і далекобійне ракетне озброєння та інші види зброї). Пріоритетними напрямками було визначено розвиток автоматизації управління, підвищення ефективності управління військами і зброєю та зменшення часових критеріїв підготовки до ведення операцій²⁴⁹.

В Стратегії національної безпеки рф у списку воєнних загроз для рф особливе місце займали дії США і НАТО та питання необхідності дій на випередження у військовій сфері²⁵⁰.

Головними напрямками в реформуванні зс рф було визначено: створення професіональної армії шляхом зміни співвідношення особового складу – збільшення контрактників та зменшення строковиків; розширення напрямків оперативної та бойової підготовки; модернізація та збільшення частки сучасного високоточного ОВТ; удосконалення системи управління воєнною організацією та підвищення ефективності її функціонування.

Наприкінці 2013 р. зс рф почали відновлювати армії, армійські корпуси та дивізії, які було скорочено у період 1990-2000 рр. Так, з кінця 2013 р. на базі бригад 1 ТА Західного ВО формуються 2 гв. таманська мсд та 4 гв. кантемирівська тд. У 2014 р. відтворено 68-й АК (квітень), 1 ГТА (листопад), на базі 33 омсбр Південного ВО сформовано 150 мсд. В 2015 р. здійснено переміщення штабу 20 А у Вороніж (з Муліно Нижньгородської обл.). У 2016 р. у складі 20 А Західного ВО на фондах трьох омсбр було сформовано 3 та 144 мсд, у складі 58 А Південного ВО – 42 мсд, 41 А Центрального ВО – 90 тд. У 2017 р. знов сформовано 8 ГА (Новочеркаськ) із завданням – забезпечення управління 1 і 2 АК на ТОТ Донбасу та 22 АК (Сімферо-

поль). Протягом 2018-2020 рр. сформовано 127 мсд 5 А Східного ВО і 19 мсд 58 А Південного ВО та посилено 1 ТА 27-ю омсбр зі складу сил та засобів оборони москви.

Формування нових з'єднань (частин) супроводжувалося надходженням значної кількості ОВТ з підприємств ОПК рф. Щороку кожний військовий округ отримував більше 1000 зразків нового та модернізованого ОВТ.

Станом на кінець 2021 року військові округи були укомплектовані сучасним ОВТ: Західний – на 72%, Південний – на 71%, Центральний – на 65%, Східний – на 56%. Пріоритетність в оснащенні Західного та Південного ВО, куди лише у 2021 р. було направлено майже 3000 од. ОВТ (1400 од. та 1500 од. відповідно), засвідчило основні напрями посилення оборонного потенціалу – кордони з Україною та державами-членами НАТО.

Разом з тим, у 2016 р. мо рф було анонсовано проєкт зі створення виробничо (перевалочно)-логістичних комплексів на фондах баз (складів) зс рф, які мали знизити витрати, розширити логістичні можливості та створити умови для формування загальновійськових дивізій. До кінця 2020 р. планувалося ввести в дію 24 таких комплекси, 5 із яких – у безпосередній близькості до кордону України та один на ТОТ АР Крим. Але єдиним із зданих в експлуатацію комплексів став об'єкт "Нара" (2020 р., Нара-Фомінськ, Московська обл.). Його створення дозволило зберегти біля 220 тис. т МТЗ і до 4700 од. ОВТ, а також спонукало до розформування 31 логістичного підрозділу та вивільнення 27 військових містечок у московській області²⁵¹.

Також в російській армії тривало проведення щорічних амбіційних та демонстраційних стратегічних навчань на базі одного із військових округів. Протягом 2015-2021 рр. було проведено 7 таких навчань, а саме: "Центр" – 2015, 2019, "Кавказ" – 2016, 2020, "Захід" – 2017, 2021, "Схід-2018".

Основні зусилля навчань зосереджувалися на збільшенні просторового розмаху та одночасному веденню декількох операцій за рахунок застосування мобільних підрозділів і засобів дальнього вогневого ураження. Також зверталася увага на підвищення ролі і місця засобів розвідки та управління, поєднану в єдину автоматизовану систему управління, яка дозволяла зменшити час на прийняття рішень та часові показники управління.

Особливе значення мали навчання "Захід-2017", які стали символічною відповіддю на активізацію дій НАТО та європейських союзників США. Їхнім головним завданням було демонстрація здатності спільно зі зс рб становити загрозу для об'єднаних сил Заходу. Під час навчань росіяни активно експериментували з ідеєю масованого застосування тактичних десантів. Основний задум полягав у створенні перед основними наступаючими силами передових загонів із завданням ослабити оборону противника, відволікти його увагу, завдати неочікуваних ударів та створити плацдарми для подальшого просування основних сил. Так, у 2019 р. під час СКШН "Центр-2019" вперше у пострадянських зс рф було десантовано парашутно-десантний полк у повному складі²⁵², що продемонструвало важливість цього роду військ в операціях на будь яких театрах воєнних дій.

Ще одною особливістю заходів підготовки наприкінці 2010-х років стало зростання відсотка високоточних засобів ураження різних типів, які застосовуються при веденні бойових дій. При цьому здійснювалося перенесення наголосу з авіаційних ударів на удари крилатими ракетами. У подальшому ці уявлення про сучасну війну знайшли своє відображення у Воєнній доктрині зс рф 2021 року. Саме відповідні характеристики, на думку російських військових теоретиків, є визначальними для так званої мережецентричної війни – аналогу американського Network-Centric Warfare²⁵³.

У цьому стратегічному документі російське керівництво вбачало ще декілька важливих ознак, які впливатимуть на планування і проведення операцій. Головна з них – це відсутність цілісних ліній фронту, наслідком чого стало підвищення ефективності флангових ударів, обходу ключових пунктів оборони противника, а також збільшення дольової частини рейдових дій та зустрічних боїв.

В свою чергу ЗС України, відбивши перший спалах російської агресії, зупинивши ворога на східних і південних напрямках та, залучаючи до проведення АТО (ООС) практично половину свого війська, з 2014 року активізували заходи реформування, розбудови та розвитку. Зокрема, щороку нарощувалися спроможності щодо сумісності підрозділів ЗС України з військовими підрозділами держав-членів НАТО, впроваджувалися нові та передові військові стандарти Альянсу.

Після анексії Криму і початку війни чисельність ЗС України збільшилася до 250 тис. осіб, і залишалася такою до 2018 р. В подальшому їх чисельність дещо зменшилася, перш за все через зменшення фінансування, яке становило біля 2,5% ВВП. Водночас витрати на оборону щороку зростали від 27,4 млрд грн (1,7% від ВВП) у 2014 р. до 97 млрд грн (2,7% від ВВП) у 2018 р.

У 2019 р. чисельність ЗС України скоротилася до 246 тис. осіб та залишалася такою до початку широкомасштабного вторгнення РФ в Україну. На оборону було витрачено біля 120 млрд грн (2,7-2,9% від ВВП).

З урахуванням державного фінансування, виконувалися заходи реформування та розвитку сектору безпеки та оборони України. Оборонна реформа відбувалася згідно із положеннями Військової доктрини України, затвердженої Указом Президента України від 24 вересня 2015 р. № 555 / 2015²⁵⁴, як реалізація на практиці завдань щодо реформування ЗС України та інших військових формувань сил оборони, що були розроблені відповідно до Стратегічного оборонного бюлетеня України (Дорожньої карти оборонної реформи в Україні)²⁵⁵.

В рамках зазначеного та з метою створення чіткої системи управління в ЗС України було створено ряд органів військового управління (далі – ОВУ), а саме: ОК “Захід” (2015 р.), ПвК “Схід” (2016 р.), Командування морської піхоти та Морське командування Військово-Морських Сил ЗС України (2018 р.). В 2020 р., в ході реорганізації системи управління ЗС України та переходу на формат НАТО “генерування та управління”, тобто відокремлення деяких функцій одна від одної, згідно з вимогами директиви Міністра оборони України було створено п’ять Командувань (Об’єднаних Сил, Сил підтримки, Сил логістики, медичних Сил, Військ зв’язку та кібербезпеки) та Операційне командування Повітряних Сил, на тактичному рівні сформовано (відновлено) більше 50 військових частин і підрозділів, а вже з початку 2022 р. запрацювала система військ ТрО зі своїм створеним Командуванням, регіональними управліннями та військовими частинами.

В інтересах забезпечення оборони України Президентом України було затверджено військово-адміністративний поділ території України (Указ Президента України від 27.01.2016 №39/2016), який встановив територіально-географічні межі відповідальності органів військового управління ЗС України за виконання військово-адміністративних функцій у сфері оборони на суші, у повітряному та морському

просторах з урахуванням території, яка згідно із законами України та постановами Верховної Ради України визнана як ТОТ.

Необхідність зміни військово-адміністративного поділу території України була обумовлена положеннями Воєнної доктрини України, що передбачала механізми реагування на актуальні загрози воєнній безпеці держави, зокрема з боку рф, а також структурними змінами у системі управління ЗС України, удосконалення якої відбувалося відповідно до Замислу реформування та Стратегічного замислу застосування ЗС України, інших військових формувань та правоохоронних органів з відсічі збройної агресії проти України, затверджених Президентом України.

Також, протягом 2014-2022 рр. зростала інтенсивність заходів підготовки, у т. ч. міжвидової та міжнародної. В цей період було проведено десятки військових навчань різного рівня. Основні – це стратегічні КШН “Весняна злива – 2014”, “Рішуча відповідь – 2015”, “Літня гроза – 2016”, “Південний вітер – 2016”, “Рубіж – 2016”, “Блакитний тризуб – 2017”, “Непохитна стійкість – 2017”, “Козацька воля” (2018, 2019), “Шторм – 2018”, “Об’єднані зусилля” (2020, 2021), багатонаціональні навчання НАТО “Трайдент Джанкчер” (2015, 2016), “Clear sky – 2018” та “Sea Breeze” і “Rapid Trident” (щороку).

До СКШН, зазвичай, залучалися органи військового управління стратегічного та оперативного-стратегічного рівня, а також визначені військові частини (підрозділи) ЗС України та інших складових Сил оборони України. Метою підготовки було нарощування (підтримання) спроможностей органами військового управління здійснювати управління угрупованнями військ (сил) в ході операції збройних сил з відсічі збройної агресії, ППО з одночасним плануванням подальших дій та застосування стратегічних резервів. Важливою ознакою навчань було проведення всіх заходів у нових організаційно-штатних структурах, адаптованих під стандарти НАТО.

В 2017 р. СКШН “Непохитна стійкість-2017” проводились із метою підтримання бойової готовності та протидії можливим провокаціям з боку рф на фоні сумісних маневрів зс рф і рб в білорусі “Запад-2017”. Під час навчань вперше проведено тренування оперативних резервів та сил і засобів ТрО з розгортанням штабів ТрО.

У вересні 2018 р. з метою нарощування спроможностей органів військового управління в ході ведення оборонних стабілізаційних дій військами, планування та ведення контрнаступальної операції було проведено СКШН “Козацька воля – 2018”, а у вересні 2019 р. – СКШН “Козацька воля – 2019”. Головною їх метою була перевірка спроможності органів військового управління в нових організаційно-штатних структурах (за класифікацією НАТО) здійснювати управління військами (силами) у ході підготовки і ведення операцій (бойових дій) в разі широкомасштабної збройної агресії.

Після долучення України до Програми розширених можливостей НАТО (Enhanced Opportunity Program), на території України у вересні 2020 р. було проведено СКШН “Об’єднані зусилля – 2020”. У навчаннях, окрім українських підрозділів, взяли участь підрозділи збройних сил держав-членів НАТО. Це навчання стало відповіддю України російській агресії та її гібридним планам. У ході навчання органи військового управління ЗС України розгортались на ПУ вже в нових J-структурах, що стало контрольним заходом для перевірки нової системи управління в ЗС України. Вперше до проведення СКШН залучалися підрозділи збройних сил держав-членів НАТО (США, Велика Британія) для спільного виконання навчально-бойових завдань, радники представництва НАТО в Україні, представники Офісу зв’язку НАТО

в Україні, також інструктори, військові радники, спостерігачі від США, Великої Британії, ФРН, Литви та Польщі. За проведенням навчань, до яких було залучено понад 100 військових частин, підрозділів усіх родів, видів військ та спеціальних військ ЗС України, спостерігали до 200 іноземних інструкторів, військових радників та спостерігачів.

В подальшому, з другої половини 2021 р., воєнно-стратегічна обстановка навколо України поступово погіршувалася. Однак, ЗС України продовжували заходи реформування, спрямовані перш за все на розвиток спроможностей. Набутий в ході проведення АТО та ООС на території Донецької та Луганської обл. досвід, поряд з досвідом НАТО, став вагомим підґрунтям у цих реформах. Зокрема, проводились заходи об’єднаної і міжнародної підготовки, а також поступового переходу на стандарти НАТО. В рамках цього Командування об’єднаних сил ЗС України поступово набувало оперативних спроможностей щодо здійснення планування застосування та управління міжвидовими угрупованнями сил оборони на всіх напрямках.

Активна фаза практичної підготовки росії до захоплення українських територій фактично розпочалася ще влітку 2021 р. Тоді рф почала нарощувати біля кордонів України свій військовий контингент, перекидаючи підрозділи зі східних регіонів та створюючи нові угруповання. Це спонукало воєнно-політичне керівництво України до прийняття кардинальних рішень не тільки у політичній та воєнній сфері, а й у суспільно-економічному просторі.

Наприкінці 2021 р., враховуючи загострення геополітичної обстановки навколо України, за ініціативи керівництва Збройних Сил були відкориговані плани підготовки ЗС України.

В рамках СКШН “Об’єднані зусилля – 2021” (вересень-жовтень 2021 р.), Генеральним штабом ЗС України, у відповідь на загрози, викликані проведенням на території рф та рб стратегічного навчання “Запад-2021”, здійснювалося нарощування оперативних спроможностей органів військового управління ЗС України та інших складових сил оборони щодо здійснення управління військами (силами) в ході операцій (бойових, спеціальних дій), у т. ч. у взаємодії із силами і засобами іноземних держав (країн-партнерів, членів НАТО). На навчання було залучено військові підрозділи та радники 11 держав-членів НАТО та 4 країн-партнерів²⁵⁶.

Під час навчання оперативний склад пунктів управління та органи військового управління нарощували оперативні спроможності та удосконалювали навички особового складу щодо планування застосування, управління створеними угрупованнями військ (сил) та їх всебічного забезпечення у ході ведення операції спільно з офіцерами штабів збройних сил країн-партнерів за стандартами, прийнятими в країнах-членах НАТО. Було досліджено питання взаємосумісності військових частин (підрозділів) ЗС України з підрозділами держав-членів НАТО.

Практично на всіх військових полігонах України підрозділи ЗС України та інших складових сил оборони відточували майстерність у веденні об’єднаних дій, у т. ч. спільно з підрозділами держав-членів НАТО та країн-партнерів. Під час навчань відбулися спільні маневри та застосування, як вітчизняних зразків ОВТ, так і зразків, які були поставлені західними партнерами у вигляді допомоги, проведено випробування нового українського озброєння.

Аналізуючи дії ЗС України за підсумками СКШН, Головнокомандувач ЗС України генерал В. Залужний констатував: “У нас уже сьомий рік триває війна і в нас немає необхідності сьогодні чи завтра, чи перед будь-якими навчаннями наращувати свою військову присутність. Вона і так наращена, ще починаючи з 2014 р. Нарощена абсолютно. І, повірте мені, що всі наші заходи, які проводяться, вони направлені на те, щоб розробити механізм адекватного реагування на ті загрози, які є, і які, на жаль, нікуди не поділися. Ні по завершенню цих навчань, ні перед початком інших і так далі”²⁵⁷.

За підсумками масштабних навчань поблизу кордонів України стало зрозумілим, що росія продовжує приховане наращування військ у прилеглих до наших кордонів територіях. Після завершення навчань спостерігалось, що російські військові взяли невелику паузу. На полігонах РФ підрозділи залишили техніку під охороною та на деякий час відбули до пунктів постійної дислокації. В зоні проведення ООС з боку російських окупаційних військ постійно фіксувались порушення режиму припинення вогню та застосування забороненого Мінськими домовленостями озброєння. Українські захисники, реагуючи на потенційні загрози, відкривали вогонь у відповідь, та змушували противника припиняти свої дії.

Протягом жовтня-листопада 2021 р., враховуючи, що Мінський процес почав заходити у глухий кут, ситуація навколо України стала стрімко загострюватися, почали з'являтися тривожні заяви від країн-партнерів та висновки розвідувальних органів.

Про повторне стягування російських військ до кордону з Україною однією із перших повідомила американська газета The Washington Post 30 жовтня 2021 р.²⁵⁸, а 01 листопада ці відомості доповнило супутниковими знімками видання Politico.

Разом з цим, 01 листопада відбувся візит Директора ЦРУ В. Бернса до Москви²⁵⁹, в ході якого той попередив президента В. Путіна про готовність США та їхніх союзників постачати Україні летальну зброю та запровадити “жахливі” санкції проти Росії, в разі її вторгнення в Україну. А вже в ході конференції ООН в Глазго (01-02.11.2021) держсекретар США Е. Блінкен інформував Президента України В. Зеленського про підготовку Росії до вторгнення в Україну.

Підсумком цього стало повідомлення української розвідки 10 листопада 2021 р. про концентрацію понад 92 тис. військовослужбовців ЗС РФ біля кордону з Україною та те, що на російсько-білоруських навчаннях розглядався сценарій швидкої широкомасштабної наступальної операції РФ проти України з кількох напрямків та подальшою тривалою окупацією.

Реагуючи на загрози, всередині листопада 2021 р., керівництвом ЗС України було сплановано та проведено комплекс заходів підготовки стратегічного рівня з метою прихованого створення оборонних угруповань та наращування сил і засобів вздовж ДКУ і угруповання Об'єднаних Сил в Донецькій та Луганській обл. Заходи передбачали проведення навчань стратегічного, оперативного та тактичного рівнів з практичним застосуванням сил і засобів на полігонах з метою демонстрації присутності та, у разі необхідності – адекватного реагування.

Разом з цим, Генеральний штаб ЗС України, з метою зміцнення обороноздатності продовжував проводити заходи, спрямовані на набуття нових та наращування існуючих оперативних і бойових спроможностей органами військового управління

та військами (силами), їх переходу на стандарти НАТО з уніфікацією систем управління як військами, так і зброєю. На виконання вимог Державної програми розвитку ЗС України на період до 2021 р. було розроблено Стратегії розвитку видів ЗС України.

Особливу увагу було приділено ВМС ЗС України, які, практично, потребували відновлення після тимчасової окупації Росією АР Крим²⁶⁰. Було укладено низку договорів щодо постачання плавзасобів та кораблів виробництва держав-членів НАТО для потреб України. Відбулися перші поставки озброєння. Стратегіями розвитку також передбачалося набуття взаємосумісності з військами НАТО, остаточний перехід органів військового управління та військ (сил) на стандарти Альянсу, під'єднання до єдиної системи НАТО щодо виявлення та оповіщення, як про морську, так і про повітряну обстановку, та переозброєння на західні зразки ОВТ тощо.

Активізувалася робота щодо укладання інших військово-економічних договорів та угод. Зокрема, 13 листопада 2021 р., посол України у Великій Британії В. Пристайко підписав українсько-британську рамкову угоду. Вона передбачала виділення Україні кредиту на загальну суму 1,7 млрд фунтів стерлінгів на десять років для створення двох військово-морських баз, придбання у Сполученого Королівства двох тральщиків, будівництва 8 ракетних катерів (Fast Inshore Attack Craft (FIAC) і придбання ракетного озброєння для них. Завдяки Великій Британії Україна мала покрити першочергові потреби своїх ВМС, які мають бути готовими до стримування агресії Росії з боку Чорного та Азовського морів.

В свою чергу, країни Заходу продовжували надавати військову допомогу Україні. Так, упродовж 2021 р. Україна отримала військової допомоги на суму близько \$450 млн., яка включала зброю, бронетранспортери, техніку забезпечення, медичне обладнання тощо²⁶¹.

Також в рамках українсько-американської оборонної угоди, у жовтні 2021 р. ЗС України отримали боєприпаси, індивідуальні аптечки, засоби РЕБ та інше озброєння та обладнання, а також передано переносні ПТРК “Javelin” та сто вісімдесят ракет до них.

Від Великої Британії Україна отримала колісні протимінні трали SPARK, а від США – боєприпаси та два катери класу “Island”.

Разом з цим, протягом грудня 2021 р. в ЗС України тривали організаційні заходи з формування Сил ТрО. Зазначений процес очолив заступник Головнокомандувача ЗС України генерал-лейтенант Є. Мойсюк. Робоча група, яка була сформована з представників майже усіх структурних підрозділів Генерального штабу ЗС України, займалася розробкою штатів, основоположних документів та формувала організаційне ядро нового роду сил ЗС України.

А вже 01 січня 2022 р. на підставі Закону України “Про основи національного спротиву” Сили ТрО почали своє функціонування як окремий рід військ. Постійна чисельність Сил ТрО у мирний час складала 10 тис. військовослужбовців. За штатом особливого періоду підрозділи Сил ТрО повинні були нараховувати понад 130 тис. осіб, для чого формувався відповідний резерв.

На початку 2022 р. тривав активний процес формування та набуття спроможностей Силами ТрО, проводились відповідні організаційні і підготовчі заходи. Навіть ще не до кінця укомплектовані, підрозділи ТрО прийняли участь у КШН з органами військового управління ЗС України, іншими складовими сил безпеки та

оборони держави із реагування на виникнення кризової ситуації на північному напрямку “Заметіль – 2022” (05-20.02.2022).

В зоні проведення ООС протягом грудня 2021 – лютого 2022 року²⁶² противник частіше порушував режим припинення вогню та застосовував заборонене Мінськими домовленостями озброєння: артилерію калібру 122 і 152 мм та міномети калібру 82 і 120 мм. В окремих випадках українські військові змушені були застосувати БпАК “Bayraktar” з метою примусити ворога припинити артилерійсько-мінометні обстріли, які іноді тривали більш ніж 12 годин. Також підрозділи Об’єднаних Сил почали все частіше застосовувати отримане від західних партнерів озброєння. Зокрема, протягом січня 2022 р. було кілька десятків разів вдало застосовано ПТРК “Javelin”.

Західні держави в свою чергу продовжували надавати військову допомогу Україні. Так впродовж січня – лютого 2022 року Україна отримала від країн-партнерів дуже необхідні зразки летального озброєння, основу яких склали протитанкові комплекси “Javelin”, NLAW та боеприпаси до них, реактивні гранатомети SMAW-D, переносні зенітні ракетні комплекси “Stinger” та інші. Також до ЗС України було направлено кілька сотень військових фахівців для навчання військовослужбовців сектору безпеки України.

Стратегічні навчання Сил оборони України

Після підсумкового у 2021 навчальному році стратегічного КШН “Об’єднані зусилля – 2021” та, з урахуванням виникаючих загроз, було відкореговано перелік заходів оперативної та бойової підготовки, а також сплановано низку додаткових навчань стратегічного, оперативного і тактичного рівнів з практичним застосуванням сил та засобів на полігонах з метою демонстрації присутності²⁶³.

Практично з кінця листопада 2022 р. в ЗС України почався найскладніший та останній етап підготовки до відбиття ймовірного вторгнення зс рф в Україну, яке набувало все більш очевидніших ознак.

У контексті зазначеного циклу підготовки наприкінці грудня 2021 р. було проведено КШН з реагування на виникнення кризової ситуації “Хурделиця – 2021”, до яких було залучено Командування Об’єднаних Сил та всі органи військового управління стратегічного і оперативного рівня, управління військових частин СВ, ПС, ВМС і ДШВ ЗС України.

Під час навчання органи військового управління нарощували спроможності щодо управління оперативним розгортанням військ (сил) та планування застосування і управління визначеними угрупованнями військ (сил) в оборонних і стабілізаційних операціях.

Протягом січня-лютого 2022 р. разом із формуванням Сил ТрО в ЗС України продовжувалися практичні заходи підготовки. Так, з 05 по 20 лютого 2022 р. було проведено КШН з органами військового управління (органами управління) ЗС України, інших складових сил безпеки та оборони держави “Заметіль – 2022”²⁶⁴.

З метою підтримання оперативних (бойових) спроможностей ЗС України, інших складових сил безпеки та оборони держави з кризового планування застосування та управління Об’єднаними силами під час виникнення кризової ситуації, в районах військових полігонів були розгорнуті визначені угруповання та проведена їх підготовка до застосування з виконанням практичних заходів.

Навчання проводилось з урахуванням трансформації системи управління ЗС України за принципами та стандартами прийнятими в країнах НАТО. Управління веденням операції на всій території держави здійснювалося під єдиним керівництвом Командування об’єднаних сил ЗС України. Міжвидові угруповання військ (сил) були розгорнуті на потенційно небезпечних стратегічних напрямках.

До зазначених навчань залучалися тисячі військовослужбовців та сотні зразків ОВТ. Цілями маневрів була імітація прогнозованих атак російських військ та виявлення проблемних питань і прогалин оборони українського війська.

Органи військового управління та військові частини відпрацьовували питання планування застосування та управління визначеним комплексом сил та засобів в ході забезпечення посилення охорони (прикриття) ділянок ДКУ при виникненні кризової ситуації в державі. В ході проведення заходів особовий склад набув необхідних навичок при виникненні нестандартних ситуацій, які спонукали керівників приймати неординарні але відповідні рішення.

Водночас з урахуванням конкретних факторів, таких як, визнання росією “днр та лнр” і заключення з ними угод “про дружбу та співпрацю”, отримання в. п. утіним згоди ради федерації на застосування російської армії на Донбасі і тривожних розвідувальних ознак, а саме: виїзду дипломатів з України, формування росіянами наступальних угруповань, закриття повітряного простору, оголошення мобілізації в ОРДЛО тощо, керівництво ЗС України прийняло рішення про проведення з 22 лютого 2022 р. тренування системи управління Сил оборони України “Відлига – 2022”. До зазначеного тренування було залучено всю вертикаль системи управління від Командування Об’єднаних Сил ЗС України до штабів військових частин (підрозділів) Збройних Сил та інших складових сил безпеки та оборони України. В ході тренування розглядалися питання щодо управління силами та засобами в ході ведення операцій (бойових дій).

Формування територіальної оборони як окремого роду ЗС України

Починаючи з середини листопада та до кінця 2021 р. зс рф продовжували повернення військовослужбовців на полігони, розташовані вздовж ДКУ та перекидання додаткового озброєння у прикордонні райони та на територію рб. На кінець 2021 р. у безпосередній близькості до ДКУ рф створила угруповання, яке налічувало майже 150 тис. військовослужбовців.

Разом з цим, у ЗС України тривали організаційні заходи з формування Сил ТрО. Відповідно до затвердженого Замислу, здійснювалося комплектування органів військового управління та військових частин Сил ТрО ЗС України особовим складом. Робочою групою з формування ТрО було відпрацьовано та надіслано на розгляд Кабінету Міністрів України більше 10 проєктів урядових постанов. Проводилась робота щодо підготовки місць розміщення органів військового управління та військових частин (підрозділів) ТрО ЗС України.

Протягом грудня 2021 р. відбулося декілька нарад із представниками центральних органів виконавчої влади щодо прискорення відпрацювання нормативно-правової бази та функціонування Сил ТрО, а також проведено низку заходів щодо організації та комплектування особовим складом органів військового управління та військових частин Сил ТрО ЗС України.

З початку функціонування, тобто з початку 2022 р., як окремого роду військ Сил ЗС України, Сили ТрО стали активно розвиватися та набувати спроможності.

Міністр оборони України О. Резніков на нараді в січні 2022 р. зазначав: “Розгортання системи ТрО відбуватиметься у три етапи. ... На першому етапі бригади і батальйони Сил ТрО розгортатимуться по штату мирного часу. Це відбувається просто зараз. У кожному батальйоні формується кістяк з військовослужбовців ЗС України. Їх завданням є управління, навчання та злагодження цивільних осіб, які укладуть контракт про службу в резерві ТрО і захищатимуть територію, де проживають. За рахунок цих резервістів кожен батальйон нараховуватиме до 600 осіб. Формування резерву ТрО до штатів воєнного часу – це другий етап після того, як у батальйонах та бригадах буде створено організаційне ядро з військовослужбовців та забезпечені відповідні умови. За тими, хто укладе контракт і служитиме у резерві ТрО, буде закріплено зброю. Вона буде видаватися на час навчань, або у разі виникнення визначених ситуацій”²⁶⁵.

Виходячи із поставлених завдань, протягом січня 2022 р., Командуванням Сил ТрО ЗС України було прийнято у безпосереднє підпорядкування регіональні управління Сил ТрО із визначеним комплектом військових частин зі складу СВ ЗС України. Загальний склад налічував 25 бригад (одна бригада на регіон), які нараховували понад 150 батальйонів (один батальйон на район).

За підсумками першого місяця 2022 р., Сили ТрО були укомплектовані особовим складом на 60% (призначено понад 6000 осіб). Відповідно до наказу Головнокомандувача ЗС України, переміщено 89 підрозділів Сил ТрО ЗС України у 88 майнові комплекси (заклучено 23 договори оренди). Регіональні управління Сил ТрО та бригади ТрО (до батальйону включно) забезпечено комплексними апаратними зв'язку та станціями супутникового зв'язку на 100%.

У ході формування та набуття спроможностей Силами ТрО виявлялися проблемні питання та приймалися відповідні управлінські рішення. Зокрема, під час Конгресу місцевих та регіональних влад (11.02.2022) Президент України В. Зеленський оцінив рівень організації ТрО на Одещині як один із найгірших в країні, разом із Київською, Рівненською обл., Києвом та Маріуполем. Відповідно, ним було визначено завдання головам цих адміністрацій – впродовж двох тижнів вирішити питання, пов'язані із готовністю штабів ТрО²⁶⁶.

В свою чергу, Головнокомандувач ЗС України генерал В. Залужний поінформував учасників конгресу, що метою створення ТрО є те, “щоб спротив був у кожному місті, кожному селі, на кожній вулиці і в кожному будинку”, та звернув увагу керівників місцевих органів влади на те, що в кожному батальйоні Сил ТрО мають бути окремі приміщення для зберігання зброї на весь особовий склад. Крім того, він повідомив, що станом на 11 лютого 2022 р. батальйони Сил ТрО у 13 прикордонних областях укомплектовані не менш ніж на 70%, і до кінця березня 2022 р. цей показник буде доведено до 90%. Крім того, була мета мати на кінець березня не менше 70% резервістів, що проходять службу в батальйонах Сил ТрО. “Нас цікавить півтора-два мільйони достатньо мотивованих громадян, які бажають захистити свою домівку, сім'ю, країну, яких ми маємо підготувати”.

В свою чергу, росія продовжувала активно готувати свої збройні сили до вторгнення в Україну. З 10 по 20 лютого 2022 р. рб та рф провели низку військових маневрів, у ході яких стягнули до кордонів України чимале угруповання. Міжнарод-

ні експерти, які спостерігали за перебігом навчань, повідомляли про готовність росії до вторгнення у будь-який час.

Попри це, не закінчивши попередні спільні заходи підготовки, рф та рб з 17 лютого 2022 р. почали позапланові російсько-білоруські навчання на території рб. До навчань москва залучила понад 30 тис. військовослужбовців, заявивши, що всі ці сили будуть повернуті додому наприкінці лютого.

21 лютого 2022 р. режим в. путіна визнав “днр” та “лнр”, підписав угоди “про дружбу та співпрацю” з їхніми ватажками і наказав направити на схід України російські війська – нібито “для підтримки миру”. Самі ж ватажки “днр” і “лнр” у своїх виступах та зверненнях озвучували “класичні” наративи російської пропаганди про очікуваний напад Києва на прифронтові населені пункти Донеччини та Луганщини. Це слугувало формальним та примітивним приводом для штучної ескалації в умовах вкрай напруженої обстановки. Як результат – 22 лютого 2022 р. в. путін отримав згоду ради федерації на використання російської армії на Донбасі, а вранці 24 лютого 2022 р. оголосив, що росія ініціює “спеціальну військову операцію” на Донбасі, розпочавши у такий спосіб повномасштабне вторгнення в Україну.

Висновки

Керівництвом ЗС України у рамках підготовки до відсічі широкомасштабного вторгнення рф в Україну проводились відповідні та цілком виправдані заходи щодо вдосконалення системи управління, розгортання угруповань, проведення демонстраційних (практичних) дій та заходів підготовки особового складу.

Українські військові керівники готувались до можливих варіантів загострення обстановки. Зокрема, було завчасно проведено кризове планування застосування ЗС України разом з іншими складовими сил оборони та заходи щодо поповнення ОВТ. На загрозливих напрямках під виглядом навчань (тренувань) відповідними командувачами (командирами) проводилося розгортання нових угруповань військ (сил) зі створенням системи управління.

Зазначені заходи були спрямовані на апробацію та практичне набуття оперативних спроможностей в оновленій системі об'єднаного керівництва силами оборони України, а практичні маневри першочергово стосувалися літаків та ЗРК, які були критично важливі для збереження Україною контролю над своїм повітряним простором, особливо в перші дні війни.

ОСНОВНІ ВИСНОВКИ ПІДГОТОВЧОГО ЕТАПУ

У 2021 – на початку 2022 років експансіоністська політика рф увійшла в нову фазу, яка визначалася підготовкою путінського режиму до широкомасштабної військової агресії проти України. Попри формальне визнання російською владою незалежності та суверенітету нашої держави, кремлівське керівництво вважало Україну штучним утворенням, яке входить у сферу “особливих інтересів” рф та є ключовою частиною геополітичного проєкту “руського мира”. Розпочата в 2014 р. агресія рф проти України була спрямована на ліквідацію української державності.

Міжнародне співтовариство не приділяло належної уваги зростанню російського експансіонізму. Наприкінці 2021 – на початку 2022 рр. світ переживав на-

слідки пандемії COVID-19. Більшість держав зосередили свої зусилля на подоланні внутрішніх кризових явищ, викликаних наслідками пандемії. Інфляція залишалась однією з ключових проблем світової економіки. Тривало зростання продовольчих цін внаслідок постковідних чинників та заборони експорту зерна з низки країн.

Хоча економіка рф також зазнала суттєвих збитків внаслідок світової пандемії, кризові явища не змусили російське керівництво відмовитися від планів широкомасштабної агресії проти України. Санкції світового співтовариства проти рф, запроваджені після окупації російськими військами частини українських територій в 2014 році, мали фрагментарний характер та суттєвого не впливали на російську економіку. Внаслідок скорочення Сполученими Штатами Америки власного видобутку нафти, рф і держави ОПЕК посилили контроль над світовим енергетичним ринком. Значне зростання цін на нафту в 2021 році дозволило рф продовжувати отримувати надприбутки від продажу енергоносіїв та збільшувати свій вплив на економічні й політичні процеси в державах Заходу. Зросла залежність держав Європи від імпорту енергоносіїв рф через зняття санкцій із Північного потоку-2.

Унаслідок значних валютних надходжень до бюджету рф, російському керівництву вдалося суттєво збільшити видатки на військово-промисловий комплекс. Економічна політика російського уряду у 2021 році свідчила про підготовку рф до широкомасштабного вторгнення в Україну: було запроваджено довгострокові програми щодо розбудови ОПК та збільшення його виробничих потужностей.

Військова підготовка рф до вторгнення в Україну розпочалася ще навесні 2021 року під прикриттям численних навчань, в т.ч. на території білорусі. Політико-дипломатичним прикриттям її здійснення стали переговори рф із Заходом, присвячені вивченню проєкту “договору” про європейську безпеку та “гарантіям безпеки” росії.

Ультимативний характер вимог кремлівського керівництва щодо надання рф гарантій про нерозширення НАТО на схід, озвучених російськими дипломатами наприкінці 2021 року, розвіяв ілюзії на Заході щодо можливості діалогу з кремлем. Широкий міжнародний резонанс і занепокоєння міжнародної спільноти викликало також зосередження на кордоні з Україною значного військового угруповання зс рф, створеного російським командуванням під приводом проведення військових навчань та маневрів.

Зосередження російських військ біля кордонів України супроводжувалося агресивною інформаційно-пропагандистською кампанією кремля проти України. Російська сторона всіляко намагалася звинуватити нашу державу у невиконанні т. зв. Мінських домовленостей, нагнітанні напруженості й скоєнні воєнних злочинів проти населення східних регіонів України. Намагаючись у будь-який спосіб викликати ескалацію напруги, російське керівництво відверто ігнорувало суверенітет нашої держави. Визнання росією 21 лютого 2022 р. «незалежності» т. зв. днр та лнр стало не тільки провокаційним політико-правовим кроком, але й своєрідною “точкою не повернення” на шляху до широкомасштабного вторгнення зс рф в Україну.

Усвідомлюючи зростання загрози широкомасштабного російського вторгнення, керівництво України докладало зусиль для посилення обороноздатності та всебічної підготовки нашої країни до відсічі агресії, консолідації політичних еліт та всього українського суспільства для відсічі зовнішній загрозі, поглиблення співпраці з державами ЄС та НАТО для стримування росії шляхом реалізації комплексу політико-дипломатичних заходів.

Кризові явища в економіці України, викликані негативними наслідками пандемії, перешкоджали модернізації та закупівлі нових зразків озброєнь. Економіка України увійшла у 2022 рік з незначним зростанням після спаду у зв'язку з епідемією COVID-19 у 2020-2021 роках. Повільне відновлення економіки України було викликане погіршенням інвестиційного клімату в 2020 році, зростанням конкуренції на зовнішніх сировинних ринках, подорожчанням ресурсів (зокрема, енергетичних), високим рівнем внутрішньої інфляції. Головними рушіями розвитку української економіки стали зростання сільськогосподарського виробництва, споживання домогосподарств, а також державних витрат на інфраструктурні проєкти. Уряд зумів перевиконати план зменшення державного боргу: на кінець 2021 р. він становив близько 57% ВВП, порівняно із запланованими 64%.

Ключовими воєнно-політичними рішеннями українського керівництва, спрямованими на посилення обороноздатності та підготовку нашої держави до відсічі агресії на підготовчому етапі стали: створення нормативно-правової бази щодо формування Сил ТрО та інших складових національного спротиву, продовження реформування сектору безпеки та оборони України, затвердження Плану оборони України, який визначив алгоритми взаємодії між всіма рівнями державної влади та ЗС України у випадку широкомасштабної російської агресії, закладення стратегічних основ розвитку зовнішньополітичної діяльності України.

Керівництвом ЗС України у рамках підготовки до вторгнення рф в Україну проводились заходи щодо вдосконалення системи управління, розгортання угруповань, проведення демонстраційних (практичних) дій та заходів підготовки особового складу. Було завчасно проведено кризове планування застосування ЗС України разом з іншими складовими Сил оборони та заходи щодо поповнення ОВТ. На загрозових напрямках під виглядом навчань (тренувань) відповідними командувачами (командирами) проводилося розгортання нових угруповань військ (сил) зі створенням системи управління. Зазначені заходи були спрямовані на апробацію та практичне набуття оперативних спроможностей в оновленій системі об'єднаного керівництва силами оборони України, а практичні маневри першочергово стосувалися літаків та ЗРК, які були критично важливі для збереження Україною контролю над своїм повітряним простором, особливо в перші дні війни.

У зв'язку зі зростанням загрози широкомасштабної російської агресії проти України, західні партнери суттєво збільшили обсяг військової допомоги нашій державі. Українським урядом було підписано важливі міжнародні угоди у сфері оборонно-промислового комплексу. Серед лідерів з постачання військової допомоги Україні були США, Великобританія та Канада.

Політико-дипломатичні заходи України та її західних партнерів зі стримування агресії рф не увінчалися успіхом, оскільки путін та його оточення свідомо обрали курс на воєнну ескалацію із Україною та Заходом. Однак ще на підготовчому етапі уряд України зміг закласти основи для формування коаліції західних держав, здатних протидіяти російському експансіонізму. Політико-дипломатичні кроки, які були погоджені між Україною та її партнерами на цьому етапі (санкції, надання військової, фінансової, гуманітарної допомоги, заходи із міжнародної ізоляції рф), втілювалися у перші рішення після 24 лютого 2022 р.

РОЗДІЛ II

ПЕРШИЙ ЕТАП: ПЕРША СТРАТЕГІЧНА ОБОРОННА ОПЕРАЦІЯ (24 лютого – квітень 2022 року)

2.1. ВОЄННО-ПОЛІТИЧНА ОБСТАНОВКА

Суб'єкти воєнно-політичних відносин навколо російсько-української війни та їхні цілі

Україна. Широкомасштабне російське вторгнення в Україну розпочалося 24 лютого 2022 р. близько 5 години ранку. Російські війська увійшли на територію України з рф, білорусі та анексованого Криму. Також окупанти пішли в наступ із території ОРДЛО. По військових і цивільних об'єктах України були завдані ракетні удари.

24 лютого 2022 р. Україна увійшла в новий етап глобальної історії, повернувши до себе увагу світової спільноти і ставши одним із провідних суб'єктів світової політики. Сталося це завдяки героїчному опору українського народу російській агресії. Боротьба України проти російської агресії по-новому віддзеркалила особливості та суперечності глобальних процесів. Вона стимулювала оновлення існуючих і створення нових союзів та інститутів, скоригувала пріоритети, партнерські відносини та рівень прийнятності компромісів¹.

Щодо перманентних цілей України на початковому етапі російсько-української війни, то вони були сформульовані українською стороною на переговорах з російською делегацією в білорусі 28 лютого, 03 та 07 березня 2022 р.:

- негайне припинення вогню та бойових дій на території України;
- виведення російських військ із території України;
- створення гуманітарних коридорів для вивезення мирних жителів зі зруйнованих або постійно обстрілюваних населених пунктів;
- створення безконфліктної 30-кілометрової зони навколо всіх ядерних об'єктів в Україні.

Отже, очевидним було намагання вищого військово-політичного керівництва України зупинити війну на самому її початку з метою уникнення людських жертв як серед мирного населення України, так і серед військовослужбовців обох сторін. При цьому, керівництво держави з самого початку війни зайняло жорстку позицію, яка не передбачала жодних поступок агресору щодо територіальної цілісності та політичної незалежності України.

росія та білорусь. О п'ятій годині ранку 24 лютого 2022 р. російський президент в. путін виступив із екстремним зверненням до своїх громадян, в якому повідомив про рішення розпочати т. зв. спеціальну військову операцію ("сво"), а по суті – широкомасштабну війну проти України. Його промова містила традиційні для росіян абсурдні звинувачення, покликані хоч якоюсь мірою обґрунтувати необхідність початку вторгнення. Цілями "сво" оголошувалися захист людей, які "протягом восьми років зазнавали знущань", "геноциду з боку київського режиму"; недопущення появи в Україні ядерної зброї; до планів рф начебто не входила окупація українських територій; вся відповідальність за можливе кровопролиття покладалася на

українську сторону. Він також заявив, що дії рф пов'язані не з обмеженням інтересів України, а із захистом самої росії від "тих, хто взяв Україну в заручники"².

У своєму міжнародно-політичному вимірі ситуація, що складалася на момент широкомасштабного вторгнення, була для росії достатньо неоднозначною. З одного боку, плануючи проведення достатньо швидкої стратегічної наступальної операції ("взяття Києва за три дні"), росія небезпідставно розраховувала, що західні союзники України об'єктивно не встигнуть серйозно втрутитися в ситуацію та надати Україні необхідну військову та матеріально-технічну допомогу. З очікуваним партизанським рухом на окупованих росією територіях москва розраховувала справитися самотужки.

Загальна геополітична обстановка, що на той момент складалася у східному (азійському) просторі, також була достатньо сприятливою для країни-агресора. Адже після явної виведення американських військ із Афганістану влітку 2021 р. змінилася ситуація в Центральній Азії та на Середньому Сході: чимало держав були змушені переорієнтуватися: геополітично – на росію, а гео економічно – на Китай.

Крім того, посилення західних санкцій проти Ірану стимулювало розвиток ірансько-російського партнерства³, зокрема у військовій та військово-технічній сферах. Це партнерство поступово переростало у військово-політичне, чому суттєво сприяла близькість антизахідних ідеологічних позицій авторитарних режимів Тегерану та москви.

Аналогічно, політико-дипломатичну підтримку москві надавала Сирія в особі підтримуваного москвою режиму Б. Асада. Крім того, 11 березня 2022 р. на нараді членів ради безпеки рф⁴ міністр оборони рф с. шойгу поінформував, що близько 16 тис. добровольців із Близького Сходу готові взяти участь у війні проти України, а в. путін наказав допомогти цим добровольцям дістатися "зони бойових дій". Подібними заявами про залучення близькосхідних "добровольців" до війни проти України⁵ москва намагалася передусім створити картинку хоча б мінімальної "міжнародної підтримки" своїх агресивних дій, а також залякати Сили оборони України.

Багато в чому сприятливою для росії була також ситуація у її "ближньому зарубіжжі". Це, передусім, стосувалося відносин авторитарних режимів росії та білорусі. Самопроголошений президент рб о. лукашенко, який після подій 2020-2021 рр. опинився в ситуації жорсткої міжнародної ізоляції, був змушений остаточно розвернутися в напрямку москви і тим самим перетворювався із союзника на ледь не сателіта кремля, хоча й зберігав (принаймні, зовнішньо) ознаки незалежності, які допомагали йому грати свою відносно автономну гру. Тим не менше, о. лукашенко не зміг уникнути того, що територія білорусі стала одним із ключових плацдармів нападу росії на Україну, а сама білорусь – повноцінним учасником цього масштабного міжнародного злочину проти миру та безпеки.

Ситуацію на Кавказі визначали передусім нещодавня Друга карабахська війна (осінь 2020 р.) та посередницька присутність росії, а також непрості внутрішньополітична ситуація в Грузії. 22 лютого 2022 р. в. путін та Президент Азербайджану І. Алієв уклали Московську декларацію про союзницьку взаємодію між Азербайджанською Республікою та рф⁶. Це опосередковано сприяло тому, що в середині березня 2022 р. росія перекинула в Україну частину своїх військ із Вірменії та Нагірного Карабаху. Крім того, до участі в агресії проти України москва намагалася залучити

військові формування з невизнаних Абхазії та Південної Осетії⁷. Втім, подібні акції мали не більше ніж умовний інформаційно-пропагандистський ефект, зважаючи передусім на великі проблеми з логістикою і т. п.

НАТО. В ключовому воєнно-політичному блоці західного світу від початку широкомасштабного вторгнення висловили чітку позицію щодо підтримки України, засудили широкомасштабне вторгнення росії і закликали останню припинити воєнні дії. Лідери держав-членів НАТО за підсумками екстреного саміту 25 лютого 2022 р. ухвалили заяву, в якій назвали рішення в. путіна напасти на Україну жахливою стратегічною помилкою, за яку росії доведеться заплатити високу економічну й політичну ціну. Північноатлантичний альянс наполягав на праві України самостійно обирати безпекові союзи, до яких вона прагнула приєднатися. Водночас у НАТО підкреслили свою прихильність до статті 5 Вашингтонського договору, пообіцявши захищати союзників⁸. Примітно, що до згаданого саміту були запрошені держави-партнери НАТО – Фінляндія і Швеція, які розглядалися як вразливі до російської загрози в світлі подій в Україні.

На першому етапі російсько-української війни НАТО було сфокусоване на зміцненні свого східного флангу (чотири багатонаціональні бойові групи НАТО були розгорнуті в Болгарії, Угорщині, Румунії та Словаччині на додаток до чотирьох вже існуючих), наданні обмеженої військової допомоги Україні з боку окремих держав-членів НАТО та координації санкційної політики проти рф. Широкомасштабна збройна агресія рф проти України спонукала переоцінити ставлення до питань безпеки навіть ті держави східного флангу, де раніше розміщення сил союзників призводило до суперечностей (наприклад, у Словаччині)⁹. При цьому, багато держав-членів Альянсу не вірило в спроможність ЗС України чинити довготривалий спротив російському вторгненню.

Водночас ключовою стратегією НАТО було уникати прямої конфронтації з росією та не допустити виходу війни за межі кордонів України. Саме через ризик подальшої ескалації та розширення театру воєнних дій на території держав блоку, останній відхилив численні запити про запровадження “безпольотної зони” над Україною. Генеральний секретар Є. Столтенберг пояснив, що єдиним способом реалізувати “безпольотну зону” було б відправлення військових літаків НАТО у повітряний простір України та збиття літаків російської авіації. “Як союзники по НАТО ми зобов’язані не допустити, щоб ця війна вийшла за межі України. Ми вирішили, що не будемо входити ні в українське небо, ні на територію України. НАТО не буде частиною цього конфлікту”. “Наше головне завдання – захистити мільярд людей, які живуть у 30 країнах-членах НАТО”, – наголосив Є. Столтенберг¹⁰.

Позачергове засідання глав держав і урядів НАТО у Брюсселі 24 березня 2022 р. виявило відсутність стратегії союзників щодо протидії росії в умовах її вторгнення в Україну та погроз рф застосувати зброю масового ураження (хімічну та біологічну). Підсумкове рішення засідання не дало жодної відповіді на те, що робитиме Альянс у разі, якщо це стане реальністю. Більше того, російські погрози ядерною зброєю залишилися “не поміченими” у Брюсселі. НАТО підтвердило свою неготовність запроваджувати “безпольотну зону” над Україною. Водночас рішення блоку не містило жодного слова про те, що він надаватиме нашій державі озброєння та допоможе захищатися¹¹.

З іншого боку, російське вторгнення в Україну дало можливість НАТО в черговий раз довести потребу свого існування в контексті забезпечення європейської архітектури безпеки. Після десятиліть масштабних скорочень збройних сил, оборонних бюджетів і арсеналів у ключових державах НАТО на порядок денний вийшла нагальна потреба у зміцненні обороноздатності перед загрозою російською експансією у Східній Європі. Такі країни як Німеччина та Франція, які роками свідомо урізали свої воєнні потенціали, були змушені кардинально переглянути засади своєї оборонної та, зрештою, зовнішньої політики. Низка держав-членів НАТО оголосила про амбітні плани модернізації збройних сил і збільшення витрат на сектор безпеки та оборони.

ЄС як політико-економічний союз у своїх діях виявив безпрецедентну згуртованість і зайняв жорстку антиросійську позицію. Складовими відповіді ЄС на російське вторгнення в Україну були:

запровадження у взаємодії зі США та G7 кількох пакетів санкцій проти рф (всього у лютому-квітні 2022 року було введено п’ять пакетів санкцій);

надання вперше у історії ЄС військової допомоги третій країні – Україні; посилення заходів міжнародного тиску на рф.

Керівництво ЄС визначило російське вторгнення в Україну як виклик для всієї європейської архітектури безпеки. З початком широкомасштабної агресії Брюссель активізував і зміцнив курс щодо лобювання і відстоювання інтересів України на міжнародних майданчиках і водночас засудив агресію та підтримав політичну ізоляцію росії.

Головна мета санкційних обмежень – ускладнити в. путіну фінансування воєнної машини шляхом нанесення російській економіці непоправних втрат і блокування шляхів її модернізації. Водночас, ЄС відкрив двері, прихистив та надав допомогу бл. 7,8 млн українських біженців у Європі під час найбільшої міграційної кризи на континенті з часів Другої світової війни.

ЄС активізував військово-технічне співробітництво з Україною, доповнюючи на практиці спільну європейську політику безпеки новими заходами та ініціативами у відповідь на ескалацію російської загрози.

На першому етапі російсько-української війни відбувся історичний прорив у визнанні з боку європейських лідерів перспектив членства України в ЄС. Це сталося на позачерговому саміті ЄС у Версалі 10-11 березня 2022 р., під час якого лідери Європейського Союзу погодили розгляд заявки України на членство в ЄС від 28 лютого 2022 р. Формально це рішення було затверджено 24-25 березня 2022 р., коли Рада ЄС закликала Єврокомісію підготувати висновок щодо готовності України отримати статус кандидата на вступ до ЄС¹². Березневе рішення заклало фундамент у визнання кандидата України в ЄС 23 червня 2022 р.

США. Дії США визначалися усвідомленням загрози з боку росії для міжнародного порядку, встановленого після Другої світової війни, та національними інтересами із захисту демократії в Україні та в ширшому геополітичному контексті. З перших днів війни для Вашингтону окреслився прямий зв’язок між діями росії в Україні та агресивними намірами свого головного супротивника в Індо-Тихоокеанському регіоні – Китаю. Успіх росії в Україні міг підштовхнути КНР до реалізації своїх “об’єднавчих планів” щодо Тайваню. Водночас, спробу росії підкорити Україну у Вашингтоні

сприйняли як частину глобальних зусиль Москви з відновлення впливу колишнього Радянського Союзу та переоблаштування світового устрою під право сильного. Відтак, захист України сприймався у Вашингтоні як захист всього вільного світу.

Характер відповіді США на початок вторгнення Росії в Україну зумовлювався першочерговою ціллю – запобігти прямому воєнному зіткненню між США і Росією та початку третьої світової війни. Цю дилему Заходу найкраще окреслив Президент США Дж. Байден 26 лютого 2022 року: “Ми маємо два варіанти. Розпочати третю світову війну, вступити у війну з Росією фізично. Або друге: переконатися, що країна, яка діє всупереч міжнародному праву, заплатить за це”¹³.

Відтак, заходами невоєнного впливу Сполучених Штатів на дії держави-агресора стали безпрецедентні санкції, запроваджені адміністрацією Дж. Байдена у тісній координації з союзниками по НАТО, ЄС та G7, міжнародною ізоляцією РФ, постачанням оборонного озброєння Україні. “Неспровокована війна вибору” в. путіна дала можливість США послабити Росію з використанням “операційних можливостей України”.

Поряд із цим, адміністрація Дж. Байдена своєю підтримкою України намагалася не спровокувати Росію на ширшу конфронтацію зі США та їхніми союзниками, що загрожувало перетворитися на ядерну війну, та утримати конфлікт у межах кордонів нашої держави. У зв’язку з цим, Вашингтон на цьому етапі виступав проти постачання Україні наступальної зброї, а запити Президента В. Зеленського про передачу західних танків, літаків, далекобійної артилерії, далекобійних ракет залишалися не задоволеними. Росія уміло користувалася цими побоюваннями на Заході, щоб інструментами шантажу і погроз обмежити рівень допомоги Україні з боку США та їхніх союзників.

Велика Британія на чолі з Прем’єр-міністром Б. Джонсоном, маючи менший військовий потенціал, ніж США, стала на вістрі мобілізації військово-політичної допомоги Україні для відбиття нападу зс РФ та накладання санкцій на агресора. Поряд із запровадженням широких санкцій проти РФ, Лондон ще на ранньому етапі закликав ЄС колективно подолати залежність від російської нафти та газу, які дали в. путіну контроль над Європою.

Сполучене Королівство було чи не єдиною країною, що вірила у здатність українців вистояти у нерівному протистоянні з РФ та перемогти. Британський Прем’єр вміло використовував історичні аналогії, порівнюючи російське вторгнення в Україну з діями нацистів під час Другої світової війни, щоб згуртувати західний світ навколо допомоги Україні.

Б. Джонсон – єдиний лідер у НАТО, який дозволяв собі вести політику, не керуючись позицією США. І саме з Британією Україна найдалі просунулася у переговорах про ефективну військову допомогу. Наприкінці березня британський уряд, першим серед західних держав, почав дискусії про перехід до нового етапу підтримки України шляхом надання ЗС України наступального озброєння для вибиття російських військ із захоплених територій¹⁴.

Британська сторона принципово виступала проти ведення переговорів з Росією, доки остання не виведе свої війська з України, та висловила готовність “зіграти свою роль” у забезпеченні безпекових гарантій для України, якщо Київ про це попросить¹⁵.

Широкомасштабна агресія Росії проти України призвела до кардинального перегляду “східної політики” **Німеччини** та її відносин з Росією, що формувалися десятиліттями після розпаду СРСР. З початком війни ФРН відмовилася від багаторічної політики не постачати зброю у зони конфліктів (хоча в неї і раніше були винятки) і нарешті почала надавати військово-технічну допомогу Україні для відсічі російського нападу.

Під час свого історичного виступу у Бундестазі 27 лютого 2022 р., Канцлер Німеччини О. Шольц оголосив про “поворотний момент” (Zeitenwende) у відповідь на неспровоковане вторгнення Росії в Україну, що сигналізувало початок кардинальних змін у зовнішній та оборонній політиці Берліна. Німецький Канцлер пообіцяв створити спеціальний фонд у 100 млрд євро для модернізації німецьких збройних сил – Бундесверу та перетворення їх у найбільшу армію в Європі, а також збільшити витрати на оборону понад 2% ВВП, як цього вимагало членство в НАТО. О. Шольц виправдав свій відхід від усталеної оборонної політики ФРН загрозою миру в Європі з боку Росії¹⁶.

28 лютого 2022 р. О. Шольц заявив про обов’язок ФРН “зробити все можливе, щоб допомогти Україні захиститися від армії вторгнення владіміра путіна”, наголосивши, що російська агресія загрожує всьому повоєнному порядку¹⁷. Зміна політики Німеччини в рамках Zeitenwende відкрила шлях до постачання оборонного озброєння Україні. Ще 26 лютого 2022 р. федеральний уряд схвалив рішення надати ЗС України протитанкові засоби та засоби ППО, а також розблокував постачання зброї з інших держав. Водночас існувала велика прірва між словами та діями німецького уряду, який все ще зводив із наданням масштабнішої військової допомоги Україні.

Довгий час воєнно-політичні зусилля **Франції** були спрямовані на утвердження більш “суверенної Європи”, яка була би здатна захистити себе від турбулентності у світі та відігравати роль незалежного суб’єкта в умовах зростаючої біполярної гегемонії США та Китаю. У Парижі вважали, що проблему Росії слід вирішувати з принципових позицій, однак шляхом ведення стратегічного діалогу, який би передбачав врахування “законних інтересів” Москви. Російсько-українська війна завдала удару по цьому підході. З 24 лютого 2022 р. Франція докорінно змінила свою позицію і почала діяти в унісон з іншими державами ЄС, запроваджуючи санкції проти Росії та надаючи військову, фінансову та гуманітарну допомогу Україні¹⁸. Зокрема, міністр економіки Франції Б. Ле Мер 01 березня 2022 р. заявив, що Франція налаштована вести “тотальну економічну і фінансову війну” проти Росії, доки в. путін не припинить реалізовувати свої наміри щодо України¹⁹.

Втім, це не призвело до кардинального перегляду Парижем своєї політики діалогу з Росією. Впродовж перших тижнів війни Президент Е. Макрон намагався безуспішно достукатися до в. путіна та переконати його припинити бойові дії, провівши з останнім понад десяток телефонних розмов.

Швеція та Фінляндія. Збройна агресія Росії змусила ці дві традиційно нейтральні країни кардинально переглянути свою політику безпеки та оборони. На тлі війни в Україні різко зросла підтримка членства Фінляндії та Швеції у Північно-атлантичному альянсі, а уряди цих країн почали активно вивчати шляхи зміцнення національної безпеки, зокрема шляхом приєднання до блоку. 10 березня 2022 р.

Прем'єр-міністр Швеції М. Андерссон заявила, що уряд хоче збільшити оборонні витрати до 2% ВВП²⁰. Фінляндія ж виступила за ініціювання пришивдшеної процедури вступ до НАТО, адже 79% фінів вважали росію загрозою для своєї країни²¹. 26 березня 2022 р. Президент Фінляндії С. Нінініньо повідомив, що обговорює можливість заявку на вступ його держави у НАТО та зазначив, що особисто бачить у членстві більше переваг, ніж недоліків. За його словами, хоча це неминуче посилює напругу у відносинах з рф, але й дало би найбільшу впевненість у своїй безпеці²². Нові погрози москви не забарилися – у раді федерації рф заявили, що вступ Фінляндії в НАТО “зробив би її мішенню для російських заходів у відповідь”.

З початком широкомасштабної агресії більшість держав **Центрально-Східної Європи** відразу проявили свою позицію та насамперед політично підтримали Україну.

Війна рф проти України ще більше консолідувала представників усіх політичних партій та сил **Польщі** та польського суспільства на всебічну підтримку України. Після початку війни значно активізувалися двосторонні політичні контакти. Так, у період з 24 лютого до 17 квітня 2022 р. відбулося 18 телефонних розмов між президентами України та Польщі, під час яких обговорили широке коло питань, пов'язаних із відбиттям російської агресії та активізацією міжнародної підтримки України²³. 13 квітня 2022 р. відбувся робочий візит Президента Польщі А. Дуди спільно з президентами країн Балтії в Україну. Крім Києва, лідери відвідали звільнені від російських загарбників міста Київщини – Бучу та Бородянку, де на власні очі побачили наслідки російської агресії²⁴.

На міжнародній арені Варшава активно відстоювала необхідність посилення міжнародною спільнотою тиску на рф для негайного припинення війни проти України та відновлення територіальної цілісності нашої держави у міжнародно визнаних кордонах. У цьому зв'язку, Варшава використовувала наявний дво- та багатосторонній інструментарій впливу у своїй зовнішній політиці для надання нашої державі військової, фінансової та гуманітарної допомоги. На кінець квітня загальний обсяг військової допомоги Україні з боку Польщі становив **близько 7 млрд польських злотих, або понад 1,6 млрд доларів**²⁵.

З початком широкомасштабного вторгнення позиція країн **Балтії** не змінилася, а стала ще більш активною та безкомпромісною щодо росії. Переважна більшість мешканців Литви, Латвії та Естонії вважали росію загрозою²⁶. Громадяни держав Балтії на початок війни відреагували масовими акціями на підтримку України. Парламенти трьох держав у березні закликали створити “безпольотну зону” над Україною, а також визнали агресію росії та воєнні злочини геноцидом українського народу. Президенти та інші політики із балтійських країн неодноразово відвідували Україну під час війни, щоб засвідчити свою підтримку. Крім вагомості політичної підтримки, держави Балтії надали і поважну військову допомогу. А в перші тижні боїв вони спустошували свої запаси, аби допомогти Україні.

З початку широкомасштабного вторгнення росії в Україну **Чехія** стала одним із найближчих партнерів нашої держави у Європі, що демонструвала неймовірну солідарність з українським народом. Незважаючи на війну, значно активізувалися українсько-чеські контакти. 15 березня 2022 р. відбувся робочий візит в Україну Прем'єр-міністра Чехії П. Фіали з прем'єр-міністрами Польщі та Словенії, під

час якої відбулися їх зустрічі з Президентом В. Зеленським та Прем'єр-міністром Д. Шмигалем²⁷.

Чехія почала постачати Україні оборонне озброєння ще до початку агресії. На початку квітня вона стала першою державою, яка почала постачати Україні важку зброю, зокрема, самохідні гаубиці DANA, РСЗВ RM-70, радянські танки Т-72 та БМП²⁸. У перші місяці війни **Чехія надала українській стороні безпекової допомоги на суму понад 3,5 млрд крон (152 млн доларів)**²⁹.

Керівництво **Словаччини** від початку широкомасштабної війни висловило політичну підтримку Україні, засудило дії росії та почало надавати військову допомогу³⁰. У середині квітня міністр оборони Словаччини Я. Надь порівняв в. путіна з Гітлером через його вторгнення в Україну і зазначив, що очільник кремля повинен бути зупинений в Україні, перш ніж він зможе рухатися далі на Захід. “Україна буквально бореться за наше майбутнє”³¹. Відтак, на початку квітня Словаччина передала Повітряним Силам ЗС України системи ППО С-300МУ³².

Складним питанням зовнішньої політики України залишалися відносини з **Угорщиною**. Від початку широкомасштабного нападу росії на Україну, між Будапештом та Києвом регулярно відбувалися конфлікти через те, що уряд В. Орбана гальмував санкції проти російського енергетичного сектору і протидіяв ізоляції росії. Президент В. Зеленський та інші українські високопосадовці неодноразово критикували таку позицію.

22 лютого 2022 р. В. Орбан у телефонній розмові з Президентом України В. Зеленським заявив, що Угорщина як сусідня держава із занепокоєнням спостерігає за подіями в Україні та запевнив, що Будапешт, як і раніше, підтримуватиме суверенітет та територіальну цілісність України³³. Цього ж дня міністр оборони Угорщини Т. Бенко оголосив про перекидання частини угорських військ на східні кордони для “вирішення безпекових і гуманітарних питань” у зв'язку із ситуацією в Україні. Розгортання угорських військ на кордоні здійснювалося відповідно до рішення В. Орбана, аби “не допустити переходу на територію Угорщини іноземних збройних формувань”. Угорський міністр оборони наголосив, що в разі ескалації ситуації в Україні воєнні дії відбуватимуться не лише на сході, а й у напрямку Києва та Закарпаття. Тому угорські військові мали бути готові до прибуття на кордони біженців і вирішення гуманітарних завдань³⁴.

23 лютого 2022 року Прем'єр-міністр Угорщини заявив, що його країні слід “триматися осторонь” від конфлікту між Україною та росією та відмовився постачати озброєння Україні. Він додав, що його країна має відігравати роль у міжнародних зусиллях щодо встановлення миру, готуючись до сценарію, за якого угорські військові та поліція мали впоратися з потоком біженців через кордон³⁵.

24 лютого 2022 р. В. Орбан засудив напад росії на Україну, визначивши водночас “червону лінію” у підтримці жертви агресії:

жодного залучення Угорщини до війни;

жодної військової допомоги чи транзиту зброї через територію Угорщини;

жодної підтримки енергетичних санкцій проти росії.

Українські високопосадовці навіть запідозрили Угорщину в змові з агресором. На початку травня 2022 р. секретар РНБО України О. Данілов заявив, що Угорщина була заздалегідь попереджена в. путіним про вторгнення в Україну та плануюча

ла окупувати частину території нашої держави, вочевидь маючи на увазі Закарпаття, де проживало понад 100 тис. етнічних угорців³⁶.

Обережно, але непохитно Україну підтримувала **Болгарія**. Проєвропейський уряд К. Пектова засудив збройну агресію РФ проти нашої держави, приєднався до санкційного режиму ЄС проти Росії, надав допомогу в ремонті української військової техніки та забезпечив критичні поставки палива і комплектуючих до радянських зразків озброєння. Ці поставки довгий час тримали в таємниці, щоб їх не зірвали проросійські політики в болгарському уряді. Через проросійську орієнтацію значної частини болгарських еліт, Софія демонструвала позицію, що вона не озброює Україну. Однак це була тільки “димова завіса”.

Румунія була однією з перших країн, яка почала поставляти Україні летальну зброю. Детальна інформація щодо номенклатури поставок озброєння та боєприпасів не оприлюднювалася. Бухарест побоювався ескалації російсько-української війни, усвідомлюючи, що агресор може впритул наблизитися до румунських кордонів³⁷.

Російська агресія проти України значно посилила загрозу для **Молдови**, яка першою з пострадянських країн зазнала російської окупації частини своєї території з подальшим заморожуванням зони конфлікту.

Серед країн Західних Балкан лише **Сербія** послідовно дотримувалася про-російської орієнтації, часто ігноруючи позицію ЄС, до якого прагнула приєднатися. Інші країни регіону тією чи іншою мірою висловили підтримку Україні, а деякі навіть надавали військову допомогу (Словенія). Сербія стала єдиною державою-кандидатом в члени ЄС, яка відмовилася запроваджувати санкції проти Росії. Водночас офіційно Сербія підтримувала територіальну цілісність України, не визнала анексію Криму, засудила широкомасштабну агресію проти України у Генеральній Асамблеї ООН і навіть прийняла невелику кількість українських біженців³⁸.

З початком широкомасштабного вторгнення Росії в Україну роль **Туреччини** полягала, перш за все, у забезпеченні діалогу між Заходом і Росією на глобальному рівні, та наданні майданчику для переговорів між Україною та Росією на регіональному. Поряд із цим, Анкара надала Україні дипломатичну, гуманітарну та військову допомогу. Турецький уряд засудив Росію через її вторгнення в Україну, надав українській армії додаткові ударні безпілотники та відчинив двері для українських біженців. Окрім цього, 03 та 24 березня 2022 р. Туреччина підтримала ухвалені Генеральною Асамблеєю ООН резолюції з вимогою до Росії негайно припинити застосування сили проти України і утримуватися від незаконних погроз чи застосування сили проти будь-якої держави-члена ООН³⁹.

26 лютого 2022 р. Анкара назвала вторгнення Росії в Україну війною, що дозволило їй через застосування Конвенції Монтре, підписаної 15 серпня 1936 р., ввести обмеження на прохід російських військових кораблів через протоки Босфор та Дарданели та закрити з 27 лютого 2022 р. прохід російських військових кораблів до чорноморських військових баз⁴⁰.

Туреччина, підтримуючи добрі стосунки, як з Росією, так і з Україною, чітко окреслила свою позицію як посередника у процесі припинення війни і виступала проти розриву контактів з державою-агресором⁴¹. Анкара не приєдналася до міжнародних санкцій проти Росії, щоб зберегти канал діалогу з Москвою. У березні 2022 р., Туреччина зосередила свої зусилля на організації переговорного процесу між Україною та Росією.

Під час нагнітання Росією обстановки на кордонах з Україною, **КНР** не просто не зробила жодної заяви щодо “необхідності переговорів”, а навпаки, демонстративно продовжувала розвивати партнерство “без обмежень” з країною-агресором. Розв’язана Росією війна проти України в цілому вкладалася в китайські геополітичні плани⁴². В основі останніх лежав суто китайський інтерес, озвучений неодноразово лідерами країни, і який можна спрощено сформулювати таким чином – формування багатопольосного світу з Китаєм як альтернативним центром “американській гегемонії” та колективного Заходу. Поведінка КНР на першому етапі російсько-української війни яскраво проілюструвала цілі та завдання китайської дипломатії.

25 лютого 2022 року відбулася телефонна розмова Сі Цзіньпіна та в. путіна, під час якої китайський лідер фактично сформулював основні ідеологічні наративи ставлення до кричущого порушення міжнародного права та принципів ООН, які так підносилися китайською пропагандою. “Китай визначає свою позицію виходячи із сутності українського питання... Він підтримує розв’язання питання шляхом переговорів... та повагу до суверенітету і територіальної цілісності...”. Китайський лідер висловив словосполучення “українська криза”, яке хоча й доволі туманно, але все-таки ілюструє підходи КНР до російської агресії⁴³.

Під час телефонної розмови міністра закордонних справ України Д. Кулеби та його колеги Ван Ї 01 березня 2022 р. з вуст Д. Кулеби вперше офіційно прозвучало запрошення до Китаю стати посередником у переговорах щодо припинення вогню. У відповідь вчергове прозвучало словосполучення “українська криза” та вже традиційна мантра про необхідність політичного врегулювання шляхом переговорів, що на той момент грало на користь російської сторони⁴⁴.

Таким чином, політичні підходи та політика КНР під час першого етапу війни Росії проти України можуть бути зображені як “фасадний нейтралітет” на користь Росії. Пекін намагається переслідувати кілька цілей, які не доповнюють одна одну: підтримка свого стратегічного партнера Росії, щоб водночас це не шкодило відносинам із Заходом та доступу до ринків ЄС і США. Стратегічно Росія все більше потрапляла в залежність від Китаю і таким чином ціна відносин Заходу з Пекіном зростала, адже саме останній все-більше мав можливостей впливу на Москву. Для Китаю головним суперником залишалися США, які, на думку офіційного Пекіна, були основою несправедливого світопорядку, що мав бути змінений спільно з Росією.

Воєнно-політичні рішення України щодо відсічі збройної агресії

У відповідь на загострення воєнно-політичної обстановки навколо України після визнання в. путіним незалежності “ДНР” і “ЛНР”, 23 лютого 2022 р. РНБО України прийняла рішення запровадити надзвичайний стан на всій території України. Секретар РНБО О. Данілов пояснив, що обмеження, пов’язані з надзвичайним станом, будуть варіюватися, залежно від регіону⁴⁵. Пізно ввечері цього ж дня Верховна Рада затвердила указ Президента про запровадження в Україні надзвичайного стану⁴⁶. З огляду на хід наступних подій, надзвичайний стан виявився короткотривалим, про-тривавши всього кілька годин після його введення опівночі 24 лютого 2022 р.

У зв’язку з початком широкомасштабного вторгнення зс РФ, вранці 24 лютого 2022 р. Верховна Рада України затвердила указ Президента про введення воєнного

стану. У ньому було визначено завдання військовому командуванню (Генеральному штабу ЗС України, командуванню Об'єднаних сил ЗС України, командуванням видів, окремих родів військ (сил) ЗС України, управлінням оперативних командувань, командирам військових з'єднань, частин ЗС України та іншим державним органам) запроваджувати та здійснювати передбачені Законом України “Про правовий режим воєнного стану” заходи і повноваження, необхідні для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави. В обласних, Київській міській державній адміністрації, органах місцевого самоврядування повинні були створити ради оборони та забезпечити сприяння військовому командуванню у запровадженні та здійсненні заходів правового режиму воєнного стану⁴⁷.

24 лютого 2022 р. МЗС України опублікувало офіційну заяву щодо розриву дипломатичних відносин з російською федерацією, яку підтримав Президент України⁴⁸. Водночас МЗС закликало українських громадян негайно залишити територію РФ і не подорожувати до держави-агресора.

Того ж дня в Україні були запроваджені заходи, спрямовані на перебудову державного управління в умовах війни. Одним з перших кроків у цьому напрямку було створення військових адміністрацій на базі обласних державних, щодо чого Президент В. Зеленський підписав відповідний указ⁴⁹. Всього було створено 25 обласних військових адміністрацій та Київська міська військова державна адміністрація. Відповідні адміністрації були створені також у районах⁵⁰. Таким чином, місцеве самоврядування фактично припинило своє функціонування.

Наступним заходом стало підписання Президентом В. Зеленським 24 лютого 2022 р. указу про загальну мобілізацію. Остання мала проводитися протягом 90 діб із дня набрання цим указом чинності на всій території України. Призов військовозобов'язаних, резервістів та залучення транспортних засобів для забезпечення потреб військових формувань доручено здійснити в обсягах, визначених згідно з мобілізаційними планами. Генеральному штабу ЗС України доручено визначити черговість та обсяги призову військовозобов'язаних, резервістів та транспортних засобів національної економіки в межах загального строку мобілізації. Кабінету міністрів України було доручено забезпечити фінансування та вжити в межах повноважень інших заходів, пов'язаних із оголошенням та проведенням загальної мобілізації⁵¹.

25 лютого 2022 р. було утворено Ставку Верховного Головнокомандувача – надзвичайний орган найвищого військового керівництва України, який у період реальної війни здійснює стратегічне управління ЗС України та іншими військовими формуваннями. Координатором Ставки призначався секретар РНБО О. Данілов⁵².

У подальшому заходи зі зміцнення обороноздатності продовжувалися. Так, вже 25 лютого 2022 р. Міністр оборони України О. Резніков оголосив про збільшення грошового забезпечення військовослужбовців ЗС України на 30 %. Зокрема, передбачалося встановлення щомісячної премії, збільшення надбавки за особливості проходження військової служби⁵³. Це стало фактором вагомої матеріальної мотивації тих, хто зі зброєю у руках захищав Батьківщину.

Таким чином, у перші дні широкомасштабного вторгнення військово-політичне керівництво України оперативно ввело в дію рішення з метою підготовки держави та суспільства до війни, посилення обороноздатності та відсічі російської агресії. Незважаючи на критичну ситуацію, завдяки швидким крокам та завчасно

підготовленим законодавчим і нормативно-правовим документам життя країни було переведено на воєнні рейки, була збережено керованість процесами. Це, в свою чергу, забезпечило стійкість та життєздатність держави перед обличчям екзистенційної загрози для незалежності та суверенітету України.

Згуртування міжнародної спільноти навколо допомоги Україні

Президент України відкинув пропозицію західних партнерів евакуюватися, що справило глибоке враження на суспільства інших держав. “Успіх Зеленського як військового лідера ґрунтується на тому, що мужність є заразною”, – писав американський журнал Time, який назвав Президента та “дух України” символом 2022 року⁵⁴. У своїх зверненнях Президент звертався не лише до політиків та урядів, а й до громадян інших держав, намагаючись здобути всебічної допомоги для України. У перші місяці війни Президент України зробив понад два десятки звернень до парламентів і лідерів країн західного світу, зокрема Європарламенту, Конгресу США, Палати громад парламенту Великої Британії, Бундестагу Німеччини, Кнесету Ізраїлю, Сейму Польщі, Сейму Литви, парламентів Франції, Нідерландів, Бельгії, Швейцарії, Швеції, Норвегії, Японії та ін.

У своїх зверненнях глава держави закликав до надання оборонної та економічної допомоги Україні, запровадження болючих санкцій та посилення міжнародного тиску на країну-агресора. Об'єктами стратегічних комунікацій України були як міжнародні організації, уряди та парламенти країн ЄС та НАТО, так і звичайні громадяни, неурядові організації та платформи. Метою цих заходів було виграти інформаційну війну навколо російсько-української війни ще на її початковому етапі, завадити кремлю ввести в оману міжнародну спільноту щодо причин, характеру та цілей брутального вторгнення в Україну. Важливим меседжем у комунікації із західними урядами та суспільствами стала теза про те, що Україна захищає не тільки свою незалежність, але і всю європейську безпеку та глобальний міжнародний порядок, заснований на нормах міжнародного права. “Якщо ви, шановні європейські, світові лідери, лідери вільного світу нам сьогодні не допоможете, якщо потужно нам не допоможете, то завтра війна постукає у ваші двері”, – лунало у зверненні Президента В. Зеленського до світових лідерів 24 лютого 2022 року⁵⁵.

Утвердження переконання, що війна Росії проти України має глобальні наслідки і зачіпає самі основи архітектури безпеки у Європі, було одним із ключових факторів мобілізації суспільної, політичної та військової допомоги Україні на першому етапі російсько-української війни.

Главу держави із його щоденними зверненнями порівнювали із британським Прем'єром часів Другої світової війни В. Черчиллем. Він використовував силу соцмереж для невпинної агітації за західну військову та фінансову підтримку, перетворивши тяжке становище українського народу на моральний важіль впливу на лідерів Європи та США. Президент України переконав європейців взяти на себе величезні витрати для протистояння в. путіну і запропонувати Києву шлях до членства в ЄС. “На цьому шляху він став прапорonosцем ліберальної демократії в більш широкому глобальному змаганні з авторитаризмом, яке може визначити хід 21-го століття”, – написало британське видання Financial Times, яке визнали Президента В. Зеленського людиною 2022 року⁵⁶.

Сумарну ж кількість годин, які Президент В. Зеленський провів у переговорах із ключовими світовими лідерами у перші місяці війни, важко порахувати. За час широкомасштабної війни Президент України переродився із лідера, який тижні після інавгурації чекає дзвінка американського колеги, на політика, чиє обличчя було на передовиці чи обкладинці кожного впливового політичного видання у світі – як обличчя спротиву, стійкості та боротьби за свободу⁵⁷.

Міжнародна військово-технічна допомога. Попри кількомісячну кампанію публічного викриття планів РФ щодо широкомасштабного вторгнення її збройних сил в Україну та надання обмеженої військової допомоги Києву напередодні 24 лютого 2022 р., Сполучені Штати та їхні союзники не вірили у тривалий спротив Збройних Сил України та давали нашій країні від кількох днів до декількох тижнів. Це було одним із факторів стриманої допомоги, яку країни Заходу надавали Україні у перші тижні війни. Окрім цього, надання ширшої військової допомоги з боку країн Заходу стримував також ядерний шантаж росії, яка 27 лютого 2022 р. привела свої стратегічні сили стримування в “особливий режим бойового чергування” для відлякування країн Заходу.

26 лютого 2022 р. адміністрація Президента США Дж. Байдена виділила пакет оборонної допомоги Україні на суму в 600 млн доларів, що включав у себе зброю, військове обладнання та боєприпаси⁵⁸. 12 березня 2022 року Президент США погодив надання Україні додаткової військової допомоги на суму 200 млн доларів⁵⁹. 16 березня 2022 р. американська адміністрація виділила ще додаткові 800 млн доларів безпекової допомоги Україні⁶⁰.

02 квітня 2022 р. міністерство оборони США повідомило Конгрес про надання Україні пакету додаткової військової допомоги на суму 300 млн доларів. Це оголошення стало початком процесу укладання контрактів для забезпечення нових можливостей Збройних Сил України в рамках Ініціативи безпекової допомоги Україні (Ukraine Security Assistance Initiative)⁶¹. У відповідь на численні прохання військово-політичного керівництва України, США почали працювати з союзниками, щоб передати Україні танки радянського виробництва для зміцнення оборони на Донбасі.

27 лютого 2022 р. Євросоюз оголосив про намір профінансувати придбання і доставку зброї для України, щоб допомогти їй Збройними Силами давати відсіч російській агресії. Це стало першим випадком надання летальної зброї третій країні в історії ЄС. З цією метою був створений спеціальний механізм координації з українською стороною, щоб допомога максимально відповідала потребам Сил оборони України⁶². 23 березня 2022 р. Рада ЄС ухвалила рішення подвоїти фінансування для України в рамках Європейського фонду миру на тлі російської агресії до 1 млрд євро⁶³. У подальшому згаданий фонд став ключовим фінансовим інструментом надання військової допомоги нашій державі.

Федеральний уряд Німеччини, який тижнями опирався поставкам зброї в Україну, 26 лютого 2022 р. схвалив рішення надати ЗС України тисячу одиниць протитанкової зброї, 500 зенітних ракет “Stinger”, 2700 ПЗРК “Стріла”, а також розблокував постачання зброї з інших держав. Зокрема, з дозволу Берліна Нідерланди відправили Силам оборони України 400 ручних протитанкових гранатометів⁶⁴. Це засвідчило різку зміну оборонної політики Берліна на тлі тиску з боку союзників з ЄС та НАТО та власної громадськості.

Перебуваючи в авангарді міжнародних зусиль щодо постачання зброї Україні, 24 березня 2022 р. Велика Британія оголосила про новий пакет військової допомоги України, який подвоїв обсяг підтримки. Лондон надав ЗС України понад 4000 од. протитанкових засобів, включаючи ПТРК нового покоління NLAW, 6000 од. ракетного озброєння, високошвидкісні зенітні ракети “Starstreak”, а також бронежилети, шоломи, спорядження та медичні засоби⁶⁵. Сполучене Королівство ініціювало проведення 31 березня 2022 р/ конференції донорів, щоб мобілізувати більше летальної зброї для України.

Загалом від початку широкомасштабного російського вторгнення щонайменше 30 країн надали Україні безпекову допомогу.

26 квітня 2022 р. на американській військовій авіабазі Рамштайн (Німеччина) відбулася історична зустріч представників оборонних відомств понад 40 країн світу – не лише членів ЄС та НАТО, а й держав Африки, Близького Сходу, Перської затоки, Азійсько-Тихоокеанського регіону. Україну представляли міністр оборони О. Резніков і заступник Головнокомандувача ЗС України генерал-лейтенант Є. Мойсюк. Так утворилася міжнародна коаліція у складі 40 країн із метою стримати російську агресію і забезпечити повернення миру на Європейський континент.

На зустрічі коаліція розглянула три блоки питань, які стосувалися короткострокових оперативних рішень щодо допомоги Україні у відсічі російській агресії, а також довгострокового бачення – як посилити оборону України з огляду на стратегічні виклики⁶⁶.

За результатами засідання коаліції прийняті рішення:

1. Створити Контактну групу з питань оборони України, яка мала діяти на постійній основі і збиратися щомісяця для обговорення стратегії України щодо захисту від російської агресії, координації постачання озброєння, військової техніки та боєприпасів, налагодження логістики.

2. Розпочати перехід ЗС України на західні зразки озброєння та військової техніки шляхом забезпечення їх постачання в Україну. Поступово забезпечити повну взаємосумісність ЗС України зі збройними силами держав-членів НАТО.

3. Забезпечити навчання українських військових на західних зразках озброєння. Навчальні програми мали бути масштабовані і поширені навіть на ті зразки ОВТ, щодо надання яких Україні поки не було ухвалено політичних рішень⁶⁷.

Загалом на військовій авіабазі Рамштайн йшлося про справді історичні зміни, які мали бути реалізовані у найближчі тижні та місяці. Зокрема, на кінець квітня Україна отримала чи повинна була отримати наступні матеріально-технічні засоби (МТЗ) військового призначення:

авіація: вертольоти Ми-17; БпЛА RQ-20 “Puma”; баражуючі боєприпаси: Switchblade 300 і Switchblade 600, PhoenixGhost, Warmate;

бронетехніка: танки Т-72М1, Т-72М, Т-72, М-84;

легка бронетехніка: БМП BWP-1 (БМП-1); БТР М113, Mastiff, MRAP Bushmaster, HMMWV (броньовані версії);

артилерійське озброєння: 155-мм самохідні гаубиці PzH 2000, M109A6 Paladin, M2000 Zuzana, CAESAR, 152-мм самохідні гаубиці Dana та Dana M2; 122-мм самохідні гаубиці 2С1 “Гвоздика”; 155-мм причіпні гаубиці M777 з керованими снарядами M982 Excalibur; 122-мм причіпні гаубиці Д-30; РСЗВ 122-мм БМ-21 “Град”, RM-70 Vampire; міномети 120-мм 2Б11, 60-мм LMP-2017;

ракетне озброєння: ракети з лазерним наведенням, Brimstone;
протитанкове озброєння: ПТРК FGM-148 “Javelin”, NLAW, MILAN; РПГ AT4, M72 LAW, Panzerfaust 3, C-90, РПГ-18, CarlGustav, AT4/M72;
стрілецьке озброєння: автомати АК, MSBS Grot, FN FNC, vz. 58 та інші моделі; кулемети та пістолети;
засоби ППО: ЗПК С-300, “Оса”, Stormer HVM; ПЗПК FIM-92 “Stinger”, “Starstreak”, Martlet LMM, “Piorun”, Стріла-3;
військово-морська техніка: безпілотні судна берегової оборони;
радіоелектронні системи (РЛС): протиартилерійської боротьби AN/TPQ-36, протимінометної боротьби; повітряного спостереження AN/MPQ-64 Sentinel;
засоби зв’язку: захищені системи зв’язку;
автомобільна техніка: тактичні машини для буксирування гаубиць;
боєприпаси: патрони для стрілецької зброї, артилерійські снаряди, протипіхотні міни M18A1 “Claymore”, вибухівка C4, підривне обладнання для розчищення перешкод та інше;
засоби захисту: бронежилети і шоломи; засоби захисту від вибухонебезпечних предметів (ВНП), засоби хімічного, біологічного, радіаційного захисту (РХБЗ);
оптико-електронні засоби: прилади нічного бачення, тепловізори, оптика, лазерні далекоміри;
медичне забезпечення: аптечки та інше.

28 квітня 2022 р. Президент США звернувся до Конгресу з проханням схвалити надання Україні фінансової допомоги у розмірі 33 млрд дол. США. Допомога мала виділятися протягом наступних п’ять місяців на безпекові, економічні та гуманітарні потреби. Зокрема 20,4 млрд дол. США були виділені на оборонні та безпекові потреби України. Ще 8,5 млрд дол. – на економіку, і 3 млрд дол. – на гуманітарні потреби⁶⁸.

Палата представників Конгресу США 28 квітня 2022 р. підтримала “Закон про ленд-ліз 2022 року про захист демократії в Україні”, який мав спростити експорт військової техніки в Україну, відновивши “Акт про ленд-ліз”, який допоміг перемогти Гітлера під час Другої світової війни⁶⁹. Документ передбачав “надання Президенту США розширених повноважень для укладання угод з Урядом України щодо надання чи оренди оборонних засобів для захисту цивільного населення України від російської збройної агресії, а також для інших цілей”⁷⁰.

Схвалення програми ленд-лізу стало історичним кроком з боку США, спрямованим на посилення обороноздатності України у протистоянні збройній агресії росії, що значно покращувало перспективи звільнення Силами оборони України тимчасово окупованих територій. Його прийняття стало ознакою переломного моменту в сприйнятті російської війни проти України як екзистенційної загрози всьому демократичному світу на чолі зі США.

Політико-правові заходи з міжнародної ізоляції рф

У відповідь на порушення росією міжнародного права та застосування своїх збройних сил з метою перегляду кордонів, колективний Захід почав застосовувати механізм санкцій, тобто від’єднання агресора від економічних та технологічних ланцюжків разом з індивідуальними обмеженнями доступу до свободи пересування

й економічної діяльності. На думку політичного керівництва західних країн, санкціонування мало стати попереджувальним сигналом проти розгортання подальших загарбницьких амбіцій, та примусом москви до переговорного процесу⁷¹.

Після офіційного визнання росією т. зв. днр і лнр та введення російських військ на територію сходу України, 23 лютого 2022 р. ЄС та США запроваджують перший пакет санкцій⁷². Його мета, як і наступних, була послабити здатність москви фінансувати війну, накласти економічні та політичні витрати на російську еліту. Його найголовнішим результатом стало закриття проекту газопроводу “Північний потік–2” та спільна позиція щодо припинення будь-яких форм фінансових відносин з російським урядом та центробанком росії. Крім того, заборонено експорт із США та ЄС передових технологій і тих, які стосуються нафтопереробки.

25 лютого 2022 р. вже після вторгнення зс рф в Україну, Захід прийняв другий пакет, який і став відправною точкою т. зв. безпрецедентних санкцій, як це обіцяв Президент США Дж. Байден. Під них потрапили також в. путін, с. лавров і с. шойгу, активи яких були заморожені. 70% банківського ринку росії потрапило під обмеження. Європейським компаніям заборонили продавати російським авіалініям запчастини та літаки, а повітряний простір ЄС, США, Канади та ін. країн було закрито для російських авіакомпаній.

За три дні з’явився список третього пакету, який доповнювався 02 та 09 березня 2022 р. Він мав суттєво вдарити по фінансовій сфері росії. В результаті спільного рішення США, ЄС, Канади та Великої Британії були заморожені резерви центробанку рф на суму понад 300 млрд дол., а від міжнародної системи переказів SWIFT із 12 березня 2022 р. відключено сім провідних російських банків. Важливим рішенням було також припинення поширення російської пропаганди, заборона мовлення для Russia Today, Sputnik тощо. В рамках цього пакету Президент США оголосив про заборону постачання нафти, газу та вугілля з росії, а Велика Британія пообіцяла повністю відмовитися від російських вуглеводнів до кінця 2022 року⁷³.

15 березня 2022 р. четвертим пакетом західних санкцій проти рф заборонено імпорт російської сталеливарної продукції, будь-які угоди з її ВПК. До покарання за агресію і небажання її зупинити приєдналася також Японія, яка ввела ембарго на експорт обладнання для переробки нафти та обладнання зв’язку. Важливим з точки зору технологічного обмеження росії стало рішення Республіки Корея припинити постачання чіпів, комп’ютерів, мікросхем та напівпровідників.

Деякі санкції, які запроваджували Сполучені Штати в односторонньому порядку, згодом доповнювалися аналогічними з боку ЄС. Так, у п’ятому пакеті за 08 квітня 2022 р. держави-члени ЄС заборонили імпорт російського вугілля, а також деревини, морепродуктів та алкоголю. Вашингтон оголосив про замороження активів “Сбербанку” та “Альфа-банку”, а Європол розпочав операцію під назвою “Оскар” з пошуку російських активів, які перебували під санкціями ЄС⁷⁴.

Роблячи попередні підсумки цього масивного блоку санкцій, які вдарили по російських олігархах, офіційних особах, наближених до в. путіна та банківському, енергетичному й виробничому секторах, а також доступу до глобальної торгівлі, можна констатувати, що вони не виконали своїх політичних завдань. Російська економіка продовжувала функціонувати, даючи кремлю ресурси для війни в Україні⁷⁵.

Російське вторгнення в Україну отримало широкий міжнародний осуд з боку урядів і міжурядових організацій. Реакція урядів у всьому світі загалом була негативною, критика та осуд звучали з боку багатьох провідних країн. Міжнародні організації, зокрема ООН, Рада Європи та ОБСЄ, також висловили засудження збройної агресії рф.

141 держава на 11-й надзвичайній спеціальній сесії Генеральної Асамблеї ООН 02 березня 2022 р. проголосували за резолюцію “Агресія проти України”, яка вимагала повного виведення російських військ з території України. Такої одностайності у рішеннях ГА ООН стосовно триваючих збройних конфліктів у світі ще не було ніколи⁷⁶. 24 березня 2022 року – 140 країн проголосувало за другу резолюцію “Гуманітарні наслідки агресії проти України”. Цим документом ГА ООН вимагала негайного припинення війни проти України, запропонувала конкретні кроки для вирішення гуманітарних проблем та вимагала від російського окупанта негайно припинити напади на цивільне населення⁷⁷. Світ не визнав спроби росії виправдати свою війну проти України. Рада Безпеки ООН 24 березня 2022 р. майже одноголосно провалила голосування за російський проєкт резолюції щодо гуманітарної ситуації в Україні. Крім рф, цинічну резолюцію підтримав лише Китай⁷⁸.

25 лютого 2022 р. Комітет міністрів Ради Європи призупинив право рф бути представленою у двох органах РЄ – у самому Комітеті міністрів та у Парламентській Асамблеї Ради Європи (ПАРЄ). Попри спроби москви уникнути покарання, 15 березня 2022 р. ПАРЄ ухвалила рішення про виключення рф. Наступного дня Рада Європи ухвалила історичне рішення про повне виключення рф зі складу організації через її агресію проти України⁷⁹.

Гуманітарна та міграційна криза, спровокована агресією рф. Широкомасштабна агресія рф проти України спричинила масштабну гуманітарну кризу в нашій державі, призвівши до численних жертв серед мирного населення, масового переміщення цивільного населення, у т. ч. дітей, руйнування соціальної, транспортної, інженерної інфраструктури цілих регіонів. Допомоги потребували мільйони людей – як усередині країни – на окупованих територіях, на звільнених від окупанта і на тих, що не були окуповані, але постраждали від російських обстрілів і бомбардувань, так і ті громадяни, які виїхали за кордон. Кількість розділених сімей обчислюватиметься мільйонами.

Війна в Україні спровокувала одну із найстрімкіших криз вимушеного переміщення населення і найбільших гуманітарних криз у Європі з часів Другої світової війни. Мільйонам громадянам України довелося покинути рідні міста, домівки і поїхати в інші країни, аби зберегти життя собі і своїм рідним. У перші дні російського вторгнення на західний кордон України прибували понад 200 тис. людей. Більшість біженців знайшли притулок у сусідніх країнах на захід від України: Польщі, Угорщині, Молдові, Румунії та Словаччині. Близько 3 млн українців переїхали згодом далі на захід до інших європейських країн. За даними ООН, 30 березня 2022 р. 4 млн українських біженців покинули Україну, а станом на 02 травня 2022 р. їхня кількість перевищила 5,5 млн. В той час як приблизно 8 млн людей були переміщені всередині країни до кінця травня 2022 р.⁸⁰

За даними Міжнародної організації з міграції (МОМ), станом на квітень 2022 р. частка внутрішньо-переміщених осіб (ВПО) у загальній чисельності насе-

лення України складала 17,5%, – тобто кожна шоста людина стала внутрішньо переміщеною. Не менше 60% ВПО становили жінки. До західного макрорегіону переїхало понад 2,5 млн осіб⁸¹.

Таким чином, свої домівки в Україні покинуло приблизно чверть усього населення країни. Це стало найбільшою міграційною кризою у XXI ст. з найвищою кількістю біженців у світі. Найбільше українців прийняли Польща (1,5 млн), Німеччина (1 млн) і Чехія (0,4 млн). За гендерно-віковою структурою 90% українських біженців складала жінки та діти.

Держави ЄС, які межують з Україною, дозволили в'їзд усім українським біженцям, а ЄС застосував Директиву про тимчасовий захист, яка надавала українцям право залишатися, працювати та навчатися в будь-якій державі-члені ЄС протягом одного року та можливістю продовжити цей термін до трьох років. Європейська Рада не затвердила систему квот переміщених осіб, а залишила бенефіціарам вільний вибір місця призначення. Залізничні компанії в кількох державах, таких як Польща, Австрія та Німеччина, дозволили українським біженцям пересуватися потягами безкоштовно.

Відповідно до звіту Управління Верховного комісара ООН з прав людини (УВКПЛ), станом на 23 травня 2022 р., з початку широкомасштабного вторгнення росії в Україну було зафіксовано 8 533 жертви серед цивільного населення країни: 3 942 убитих, включно з 258 дітьми, та 4 591 поранених⁸². Більшість зареєстрованих жертв серед цивільного населення були спричинені застосуванням вибухових речовин із великою площею ураження, включно з обстрілами зі ствольної та реактивної артилерії, а також ракетними та авіаційними ударами. Відповідно до даних УВКПЛ, число загиблих мирних жителів з 24 лютого по травень 2022 р. перевищило кількість загиблих за вісім років конфлікту на Донбасі.

За оцінками ООН, понад 12,8 млн осіб на території України потребували гуманітарної допомоги та захисту, в т. ч. до 6,7 млн ВПО. 12 млн потребували допомоги в доступі до води, санітарії та гігієни після їх переміщення та пошкодження інфраструктури; 5,2 млн потребували житла та непродовольчих товарів через пошкодження інфраструктури, включно з енергетичними мережами; 2,3 млн потребували продовольчої допомоги у зв'язку з переміщенням населення та впливом конфлікту на сільське господарство⁸³.

Історичне значення європейського візиту Президента США Джо Байдена (березень 2022 р.). Велике значення для зміни воєнно-політичної обстановки навколо України на першому етапі широкомасштабної агресії рф мав візит Президента США у Європу (23-26 березня 2022 р.), що мав на меті згуртувати світові демократії та оголосити про нові кроки проти росії через її вторгнення в Україну.

Чотириденний візит Президента США розпочався в Брюсселі, де він відвідав позачергові саміти лідерів НАТО, ЄС та G7 для координації відповіді колективного Заходу на російську агресію. На цих зустрічах була досягнута унікальна єдність всередині НАТО навколо лідерства США. Візит став перевіркою здатності США згуртувати західний світ у боротьбі проти російського експансіонізму.

В рамках свого європейського турне, 25-26 березня 2022 р. Дж. Байден здійснив свій перший візит у Польщу, щоб продемонструвати солідарність із Варшавою на тлі брутального вторгнення рф. Його особистому приїзду до Польщі надавали ве-

ликої ваги. У Жешуві Дж. Байден зустрівся з Президентом Польщі А. Дудою та американськими військовими 82-ї повітряно-десантної дивізії, які там дислокувалися⁸⁴.

Після цього американський лідер прибув у Варшаву, де виголосив історичну промову щодо України. “Заради Бога, ця людина [путін] не може залишатися при владі”, – заявив він перед мешканцями міста, викликавши певне замішання в ЗМІ щодо змісту свого послання. Американський лідер поклав всю відповідальність за розв’язання війни на в. путіна та висловив сподівання, що росіяни приведуть до зміни правлячого режиму. Президент США заявив, що “вільний світ” виступає проти вторгнення росії в Україну і що серед західних держав існує єдність щодо необхідності зупинити в. путіна. Він закликав світові демократії загартуватися проти загрози автократії в наступні роки та десятиліття, зазначивши, що визначальною битвою майбутньої епохи буде битва демократії проти автократії, і зазначив, що Україна була передовою лінією цієї боротьби.

Дж. Байден висловив суворе попередження в. путіну щодо можливого вторгнення зс рф на територію держав-членів НАТО. Він наголосив на відданості США своїм зобов’язанням щодо колективної оборони союзників, згідно зі ст. 5 Вашингтонського договору. У посланні до поляків та інших союзників по НАТО, американський Президент використав заклик колишнього Папи Івана Павла II часів Холодної війни, щоб згуртувати польську націю, яка зіткнулася з новими загрозами. “Не бійтеся”, – сказав Байден. – “Ніщо в цій битві за свободу не було простим чи легким. Це була довга, болісна робота, яка тривала не днями і місяцями, а роками і десятиліттями”, – підкреслив він. “Ми постали знову у великій битві за свободу, битві між демократією та автократією, між свободою та репресіями”. Він зазначив, що такі ж уроки необхідно застосувати до нинішньої загрози з боку росії. “Цю битву також не можна виграти за дні чи місяці. Нам потрібно налаштуватися на довгу боротьбу”⁸⁵.

Найбільш промовистим сигналом змін у політиці США щодо України стала зустріч 26 березня 2022 р. у Варшаві у новому форматі безпекового діалогу 2+2 за участю міністрів закордонних справ та оборони, Д. Кулеби та О. Резнікова, з одного боку, та Е. Блінкена і Л. Остіна, з іншого, до якої у якийсь момент особисто приєднався Президент США Дж. Байден. Під час цієї історичної зустрічі було сформульовано низку ключових положень, які стали основою подальшої політики Вашингтону щодо російсько-української війни:

1) окреслення ідеологічного виміру російського вторгнення як війни тиранії проти вільного світу;

2) наголошення на епохальному значенні війни, яка могла мати вплив на історію ХХІ ст.;

3) підкреслення лінії непохитної підтримки США України за формулою “так довго, як це буде необхідно”⁸⁶.

Пізніше до цього додалася теза про те, що Україна повинна сама визначати, як саме буде виглядати її перемога над росією. Стратегічно США визначили свою підтримку України до самої перемоги, переконавши цим інших союзників по НАТО приєднатися до ширшої допомоги нашій державі, щоб завдати воєнної поразки росії. Вже 31 березня 2022 р., виступаючи на прес-конференції у Брюсселі, генеральний секретар НАТО Є. Столтенберг заявив, що Північноатлантичний альянс буде допомагати Україні зброєю “стільки, скільки буде необхідно”, з огляду на значення російсько-української війни для демократичного світу⁸⁷.

Це стало свідченням кардинального перелому в уявленні лідерів Заходу щодо природи, масштабів та геополітичних наслідків російсько-української війни. Відтоді з’явилося усвідомлення, що безпека західного світу напругу залежала від здатності України дати відсіч російській агресії. Успіх нашої держави ставав вирішальним для глобального протистояння між силами демократії та автократії, загального балансу сил у світі та долі міжнародного порядку.

росія та її союзники

Одночасно із напруженням ситуації в прикордонних з Україною регіонах росії, після початку т. зв. соціально-політична напруга почала додатково посилюватися в росії в цілому. Проявом цього стали передусім мітинги, одиночні пікети й акції суспільного протесту. Лише в перші дні після початку широкомасштабного вторгнення під час мітингів у москві та Санкт-Петербурзі було затримано сотні людей. Протести сколихнули також інші міста росії, зокрема Іркутськ, Омськ, Казань та Владивосток.

В умовах зростання протестної активності росіян, держдума рф на початку березня 2022 р. ухвалила поправки до кодексів (кримінального та про адміністративні правопорушення), які неофіційно отримали назву “закони про військову цензуру”: ними запроваджувалася адміністративна відповідальність за дискредитацію зс рф, заклики до перешкоджання їх застосування та до введення санкцій щодо російських громадян та юридичних осіб – штрафи сягали від 30 тис. до 1 млн рублів. А покарання за поширення “фейків про російську армію” передбачало до 10-15 років ув’язнення.

На той час майже всі незалежні російські ЗМІ припинили роботу, а ті, що працювали з-за кордону (“Голос Америки”, “Радио Свобода”, BBC, Deutsche Welle, «Медуза» та ін.) – заблоковані роскомнаглядом. 04 березня останній також офіційно заблокував соціальні мережі Facebook (за “дискримінацію російських ЗМІ”) та Twitter – за рішенням Генпрокуратури від 24 лютого 2022 р. За даними ОВД-Інфо, в росії за період з 24 лютого по 9 травня 2022 р. у зв’язку з антивоєнними акціями було затримано 15 тис. 441 особу⁸⁸.

Всередині російської системи влади вже на початок 2022 р. накопичилося дуже багато міжвідомчих та міжособистісних конфліктів. Так, міністра оборони с. шойгу та начальника генштабу зс рф в. герасимова звинувачували у корупції, фсб – за провали у стратегічному аналізі, кураторів внутрішньої політики (починаючи із в. суркова) – за нездатність описати образ майбутнього, заступника секретаря ради безпеки д. медведева – за неадекватність, мера москви с. собоєніна – за надмірну аполітичність, главу центробанку е. набіулліну – за приховану антивоєнну позицію тощо⁸⁹.

Фактичний зрив амбітних планів “сво” додатково посилив і без того складну ситуацію у воєнно-політичному середовищі рф, загостривши міжособистісну напругу у відносинах ключових гравців.

Ядерний шантаж рф. Для сучасної агресивної путінської росії, як і для Радянського Союзу свого часу (згадати хоча б Карибську кризу), ядерна зброя завжди була одним із ключових політичних інструментів наступального характеру. Ракетно-ядерний потенціал традиційно розглядався і продовжує розцінюватися як не про-

сто елемент балансу сил, але в якості одного з аргументів для політичних торгів. І чим менше радянське чи російське керівництво оцінювало свій статус як паритетний, тим частіше вдавалося до ядерного шантажу.

Ще 2021 р., коли ситуація з підготовкою збройної агресії почала розгортатися в кризу відносин між росією та Заходом, Москва почала використовувати цей аргумент. Його значущість посилювалася тим, що в 2020 р. до “Основ державної політики РФ в галузі ядерного стримування” було додано пункти, які дозволяли застосовувати ядерну зброю проти неядерної країни. Наприкінці 2021 р. росія надіслала два дальні стратегічні бомбардувальники Ту-22М3, здатних нести ракети з ядерними боеголовками, разом з Су-30СМ на патрулювання західного кордону білорусі з ЄС.

27 лютого 2022 р., після початку широкомасштабного вторгнення зс РФ та різкої відповіді Заходу у вигляді санкцій та допомоги Україні, в. путін доручив перевести т. зв. стратегічні сили стримування (ССС), в складі яких була ядерна зброя, в особливий режим бойового чергування. Це була чергова спроба запустити механізм геополітичної гри з допомогою ядерного шантажу⁹⁰.

Заяви і демонстрації готовності до застосування ядерної зброї свідчили про відхід РФ від оборонної стратегії ядерного стримування і використання наступального ядерного шантажу. Ядерний шантаж не спрацював в аспекті надання Україні масштабної військової допомоги поза межами безпосередньої участі у війні, як також масштабної економічної та політичної допомоги, запровадження проти РФ жорстких санкцій. Москва не наважилася на ядерний удар для запобігання цій допомозі, проте робила спроби переконати партнерів України, що такий удар можливий⁹¹.

25 лютого 2022 р. російські війська взяли під контроль недіючу Чорнобильську АЕС. Попри те, що це мало перш за все на меті забезпечити швидкий доступ до Києва, воно водночас й було елементом ядерного шантажу, оскільки будь-яка руйнація саркофагу над 4-м реактором зокрема могла привести до ще одного спалаху радіаційного забруднення. Російські війська зруйнували пункти дозиметричного контролю та розграбували систему контролю радіаційної безпеки. Що довели події і з Запорізькою АЕС, яка була захоплена російськими військами 04 березня 2022 р.

Російська окупація найбільшої атомної електростанції у Європі – ЗАЕС – набула значного міжнародного резонансу, зокрема була предметом кількох слухань у Раді Безпеки ООН. Проте жодних дій світове співтовариство не спромоглося зробити з метою недопущення використання росією атомної станції у воєнно-політичних цілях.

Російські окупанти відмовлялися від будь-якого міжнародного моніторингу ситуації на ЗАЕС, а міжнародні профільні організації на кшталт МАГАТЕ були бездіяльні. Більше того, Москва офіційно заявила про входження ЗАЕС в структуру “росатому”. Вперше в історії воєн атомна станція перетворилася на інструмент воєнних дій. На території станції була розміщена російська військова техніка, з якої періодично здійснювалися обстріли по позиціям підрозділів Сил оборони України.

Окупаційний режим і російські воєнні злочини в Україні

російський інтервенціонізм історично супроводжувався жорсткою окупаційною політикою та воєнними злочинами. Повна зневага до міжнародного гуманітарного права була також властива діям російських військ в Україні на першому етапі

широкомасштабного вторгнення. Тому як для України, так і для міжнародного співтовариства, особливо країн Заходу, надзвичайно важливою стала потреба продемонструвати силу міжнародного права і зробити все, щоби правова оцінка злочинних дій РФ та її збройних сил мали всі необхідні відповідні наслідки і покарання.

Факти жорстокого поводження російських військовослужбовців із цивільним населенням, воєнні злочини та кадри масових руйнувань об’єктів інфраструктури швидко підштовхнули міжнародні профільні організації до відповідних дій. Вже 28 лютого 2022 р. прокурор Міжнародного кримінального суду К. Хан заявив про рішення щодо початку розслідувань, а 16 березня 2022 р. він здійснив візит в Україну та Польщу. Відтак, на міжнародному рівні розпочався збір доказів та відповідна юридична оцінка задля подальшого використання в судових процесах. Ключову фінансову допомогу в діяльності суду надав ЄС⁹².

Тема російських воєнних злочинів перейшла в глобальну площину. 01 березня 2022 р. Європейський суд з прав людини виніс рішення, в якому вимагав від РФ припинити напади та бомбардування цивільних об’єктів в Україні⁹³. 04 березня 2022 р. Комітет ООН з прав людини засудив порушення міжнародного права й закликав росію повністю вийти з міжнародно визнаної території України. Того ж дня було прийнято рішення про створення незалежної міжнародної слідчої комісії щодо України з метою розслідування всіх імовірних порушень та зловживань в контексті російського вторгнення в Україну. 16 березня 2022 р. Міжнародний суд ООН в Гаазі зобов’язав росію припинити розпочаті 24 лютого цього року воєнні дії в Україні⁹⁴.

У той же час російські воєнні злочини почали пов’язуватися і з персоналією в. путіна. Вже 15 березня 2022 р. Сенат США одностайно підтримав резолюцію, яка засуджувала президента росії в. путіна як воєнного злочинця⁹⁵. Схожу резолюцію прийняв і Сейм Польщі 23 березня 2022 р.

Після того як розкрилися страшні картини “Бучанської різанини” та навколишніх біля Києва міст і містечок, тема російських воєнних злочинів перейшла у міжнародну політичну площину⁹⁶. Лише в Бучі за офіційними даними загинуло понад 420 мирних жителів міста. Загалом, за повідомленнями поліції Київщини, всього в області станом на травень 2022 р. було виявлено 1288 тіл мирних жителів, убитих російськими окупантами⁹⁷. Відповідно задокументованих даних, в період між 24 лютого та 6 квітня 2022 р. російськими військами було вбито 441 цивільну особу в 102 населених пунктах та містах трьох регіонів України (Київщина, Чернігівщина та Сумщина)⁹⁸. А в середині квітня 2022 р. мер Маріуполя повідомив про понад 10 тис. загиблих в результаті дій російських військ у цьому місті.

Станом на кінець квітня 2022 р. російські війська захопили частину південної та південно-східної України, включно з такими містами як Бердянськ, Херсон, Мелітополь та Енергодар. Окупанти практично не готували адміністрацію для управління захопленими територіями, відтак вся влада на тимчасово окупованих територіях перебувала у руках військових, а ключові рішення ухвалювали військові коменданти. Поряд з цим, зустрівши опір з боку підрозділів Сил оборони України та за відсутності на місцях багатьох співчуваючих колаборантів, російські військові поводитися роздратовано, що характеризувало їхній морально-психологічний стан і навіть базовий рівень освіти та культури⁹⁹.

Як і в 2014 р., на окупованих територіях півдня України, з'явилися військово-цивільні адміністрації з т. зв. народними мерами, які зазвичай були випадковими людьми, яких об'єднувала тільки приналежність до тих чи інших проросійських партій. Найбільш показовий випадок стосується т. з. “віце-губернатора” Херсонської обл. К. Стремоусова – місцевого політика, який запам'ятався найбільше нападом 2019 р. на місцеву газету із застосуванням травматичної зброї. Він першим озвучив плани переходу Херсонської обл. на розрахунки в рублях. Проте жодної програми глибинних перетворень на окупованих територіях російські окупанти так і не розпочали.

26 квітня 2022 р. ПАРЄ на основі доповіді комітету з правових питань і прав людини прийняла резолюцію, в якій висловлено пропозицію створити спеціальний міжнародний трибунал з офісом у Страсбурзі “для притягнення до відповідальності винних у серйозних порушеннях міжнародного гуманітарного права та інших міжнародних злочинах”, вчинених рф під час агресії проти України. Цей орган мав би стати особливим міжнародним механізмом і одержував право на кримінальне переслідування як вищого військово-політичного керівництва росії, так і виконавців в особі військовослужбовців російської армії. В документі містився заклик до ГА ООН підтримати це рішення як колективне рішення єдиної універсалістської організації¹⁰⁰. Що, зрештою, мало би надалі оформитися у відповідну структуру на кшталт розслідувань щодо колишньої Югославії чи Руанди.

Процес російсько-українських переговорів

Починаючи з 25 лютого 2022 р., військово-політичне керівництво України почало обговорювати можливість проведення переговорів з рф з метою припинення збройної агресії, виведення російських військ із території України та пошуку шляхів для політичного врегулювання конфлікту.

28 лютого 2022 р. на білорусько-українському кордоні, в районі річки Прип'ять, відбувся *перший раунд* переговорів України з рф. Під час зустрічі українська делегація наполягала на припиненні обстрілів і виведенні російських військ із території України, окупованої після 24 лютого 2022 р. У свою чергу, росія наполягала на визнанні “л/днр” в адміністративних межах Донецької та Луганської обл., “демільтаризації” України та закріплення нейтрального статусу країни. Під час переговорів делегації визначили ряд пріоритетних тем, за якими намітилися певні рішення. Після цього сторони роз'їхалися для проведення консультацій. Показово, що навіть на час перемовин російські війська не призупиняли свій наступ на території України¹⁰¹.

03 березня 2022 р. в білорусі відбувся *другий раунд* переговорів про припинення війни. Однак щодо основних питань зустріч завершилася практично безрезультатно. У свою чергу, делегації домовилися про: 1) тимчасове припинення вогню для організації гуманітарних коридорів; 2) створення каналів зв'язку і взаємодій по гуманітарних коридорах¹⁰².

Після переговорів “зелені коридори” були створені в Маріуполі та Волновасі для евакуації місцевих жителів. Однак 05 березня 2022 р. під час евакуації цивільних громадян із Маріуполя російські війська відкрили вогонь.

07 березня 2022 р. відбувся *третій раунд* переговорів між Україною і росією. Точне місце проведення зустрічі делегацій двох країн не розголошувалося¹⁰³. Українська делегація не досягла у переговорах з рф тих результатів, на які сподівалася¹⁰⁴. Єдина домовленість стосувалася покращення логістики гуманітарних коридорів. Однак, щодо базового політичного блоку, який стосувався врегулювання конфлікту та гарантій безпеки, сторони вирішили продовжити консультації¹⁰⁵. Одним із етапів переговорного процесу стала тристороння зустріч очільників міністерств закордонних справ України, росії та Туреччини 10 березня 2022 р. в турецькій Анталії. Головна тема переговорів – забезпечення гуманітарних коридорів, режим припинення вогню та виведення російських військ з України. Розмова тривала півтори години і прогресу щодо припинення війни не принесла¹⁰⁶.

Наступна зустріч відбулася 14-15 березня 2022 р. На порядку денному української делегації в той час були: 1) припинення агресії; 2) узгодження параметрів виведення російських військ із території України; 3) укладення мирної угоди з рф, що мала включати гарантії безпеки для нашої держави.

П'ятий раунд переговорів 21 березня 2022 р. теж не призвів до прориву. Президент України В. Зеленський закликав до прямих переговорів з в. путіним для припинення війни, на що глава мзс рф с. лавров відповів, що прямі переговори між двома президентами відбудуться лише тоді, коли обидві сторони будуть ближче до досягнення врегулювання¹⁰⁷.

Зустріч делегацій від України та рф у Стамбулі 29 березня 2022 року стала **найефективнішим** раундом переговорів між двома сторонами. Принаймні, за її офіційними результатами – адже саме за її підсумками міноборони рф **оголосило про “жест доброї волі”, який передбачав виведення російських військ з-під Києва, Чернігова та Сум**¹⁰⁸.

Українська переговорна позиція виглядала так:

1. Для початку дії мирної угоди **зс рф мали вийти на межі 23 лютого 2022 р.** У фрагментах документа цей пункт напряду не був прописаний, але він побічно впливав з інших положень.

2. Низка держав мала надати Україні **гарантії безпеки**. Потенційні держави-гаранти, які пропонував Київ – росія, Китай, США, Велика Британія, Франція, Туреччина, Німеччина, Канада, Італія, Польща та Ізраїль. Утім, далеко не всі з них погодилися навіть предметно обговорювати цю можливість, не кажучи вже про домовленість щодо деталей. Україна наполягала, щоб гарантії безпеки передбачали рівень допомоги, передбачений ст. 5 Вашингтонського договору НАТО.

3. **Гарантії безпеки не мали поширюватися на Крим та ОРДЛО** (тимчасово або на постійній основі; тут залишилися різночитання). Це робилося для того, щоби держави-гаранти не були втягнуті у війну у перший же день після ратифікації угоди.

4. Україна погоджувалася обмежити свій суверенітет у питанні міжнародної безпекової співпраці. Наша держава мала гарантувати свою відмову від вступу **до НАТО або до інших військово-політичних союзів, що передбачало внесення відповідних змін до Конституції України**. Окрім цього, Україна мала погодитися на заборону **на розміщення на своїй території іноземних військових контингентів, а військові навчання** могли проводити лише за згоди держав-гарантів (включно з рф і Китаєм).

5. В обмін на невступ до НАТО держави-члени ЄС, що мали входити до складу гарантів (Німеччина та Франція), мали гарантувати Україні **сприяння у вступі до ЄС**.

6. Україна та РФ мали розпочати **переговори щодо статусу Криму**, що мали тривати протягом 15 років. При цьому переговірники підкреслювали, що питання АР Крим та Севастополя будуть розглядатися окремо. Натомість Україна обіцяла **не повертати Крим військовим шляхом**.

7. Всі вище згадані пункти домовленості мали запрацювати лише у разі, якщо такий договір затвердять на всеукраїнському референдумі, його ратифікує Верховна Рада України та парламенти держав-гарантів. Процес мав розпочатися лише після виведення російських військ, як ішлося у п. 1, але міг зірватися на кожному з етапів його ратифікації¹⁰⁹.

Військово-політичне керівництво України визначило своєю ціллю домовитися не просто про перемир'я, а про довготривалу мирну угоду, що мала забезпечити нашій державі певний час для “перепочинку”. А тому перед Президентом, Урядом та ЗС України стояло завдання – забезпечити такі умови, які були би прийнятними для українського суспільства¹¹⁰.

Було втім зрозуміло, що заявлених Україною цілей було **неможливо досягти на практиці**. По-перше, на деякі пункти мирної угоди кремль на тодішньому етапі війни **не міг погодитися**. По-друге, частина важливих пунктів документа залежали від позиції держав-гарантів, зокрема країн Заходу, і від того, на які саме формулювання вони погодилися б у цій частині, залежала прийнятність угоди в цілому. Зокрема, **“безпекові гарантії” в обсязі, про який говорила українська сторона, були недосяжними**. По-третє, договір мав отримати підтримку з боку українського суспільства на референдумі і після цього – ратифікований парламентами держав-гарантів¹¹¹.

Таким чином, спроби провести переговори з агресором не принесли очікуваних результатів. Україна була готова до розумних і прийнятних компромісів, однак російська сторона врешті-решт залишила без відповіді пропозиції української сторони. Більше того, на суттєві результати переговорів не варто було сподіватися, оскільки РФ була налаштована на продовження війни, а задеклароване “виведення” російських військ з Київщини, Житомирщини, Чернігівщини та Сумщини не було актом доброї волі з їхнього боку, а результатом успішної бойової роботи Збройних Сил України.

Висновки

Широкомасштабна війна Росії проти України кардинально змінила воєнно-політичну обстановку у світі, суттєво прискоривши кризові тенденції у системі міжнародних відносин, що сформувалися після Холодної війни. Агресивна неоімперська політика Росії спричинила тектонічні зсуви у сприйнятті безпеки, а також завдала непоправної шкоди міжнародній системі гарантування безпеки та стабільності, висвітлюючи неефективність існуючих механізмів попередження та врегулювання криз.

Аналіз воєнно-політичних рішень України у перші дні війни засвідчує, що органами державної влади заздалегідь була напрацьована нормативно-правова база,

яка регламентувала організацію та здійснення первинних заходів щодо переведення держави на функціонування в умовах війни. Це, в свою чергу, забезпечило стійкість і життєздатність держави перед обличчям екзистенційної загрози з боку Росії.

Попередження США та їхніх союзників щодо загрози російського вторгнення виявилися трагічно точними. Втім, західні посадовці та аналітики помилилися в своїх оцінках стійкості України та спроможності її Сил оборони дати відсіч ворогу. З цим була пов'язана досить млява реакція Заходу в перші дні війни. Держави ЄС та НАТО значною мірою діяли за наперед розробленими планами, однак їхній головний інструмент невоєнного впливу на Росію – широко анонсовані “пекельні санкції” – виявилися не такими руйнівними, як очікувалося. Захід стримував надання ширшої допомоги Україні, спостерігаючи за жорстокими боями навколо Києва, та чекав на підтвердження, що Україна справді здатна вистояти.

Заяви низки лідерів держав-членів НАТО й очільників Альянсу про те, що НАТО в жодному разі не втручатиметься в конфлікт в Україні військовими силами, запевнили кремль у тому, що для нього немає додаткового воєнного ризику.

Сполучені Штати та їхні союзники пройшли довгий шлях у питанні постачання зброї до України. Від скрупульозного аналізу на предмет того, чи не є та чи інша військова допомога для України “занадто ескалаційною” – до надання “зеленого світла” на постачання важких озброєнь. США утвердилися як головний координатор військової допомоги для України у світі. Зброя стала індикатором не тільки рівня військової підтримки України, але і рівня довіри між Києвом і західними столицями, а також західної оцінки спроможностей ЗС України.

Ключовими факторами зміни політики США та їхніх союзників щодо російсько-української війни стали:

- 1) успіхи ЗС України на полі бою, зокрема витіснення російських військ із півночі України;
- 2) воєнні злочини та злочини проти людяності, здійснені в ході ведення бойових дій російськими військовослужбовцями;
- 3) тиск парламентів і громадської думки у США та державах ЄС на їхні уряди;
- 4) фактор проміжних виборів у США (08 листопада 2022 р.);
- 5) зміна позиції ЄС щодо надання Україні летального озброєння;
- 6) заходи військово-політичного керівництва України щодо мобілізації міжнародної підтримки;
- 7) відсутність серйозної реакції з боку Росії на постачання західних озброєнь.

У Білому домі з'явилося розуміння, що перемога України дійсно буде не лише перемогою США та всього вільного світу, але й особистою політичною перемогою Президента Дж. Байдена.

Заяви російського військово-політичного керівництва про готовність застосувати свій ракетно-ядерний потенціал у війні в Україні, в першу чергу, пов'язувалися зі спробою кремля здійснити психологічний тиск на держави Заходу з метою послаблення військової допомоги Україні та отримання поступок, коли жодних інших засобів досягнення мети не залишалося. Москва сигналізувала Заходу про недопущення його втручання у війну, а також намагалася використати вкорінені з часів

Холодної війни фобії ядерної війни в тамтешніх суспільствах. Із захопленням російськими військами українських атомних станцій переважна більшість партнерів України зрозуміли, що ядерний блеф росії має мінімальний потенціал для розгортання у практичні ракетно-ядерні удари.

Ставлення до населення на окупованих територіях, групові вбивства, згвалтування, насильство та терор з боку російських військ стали свідченням геноцидного характеру війни проти України. У зв'язку з відсутністю численних груп колаборантів, окупантам не вдалося створити стійкий режим контролю над захопленими територіями, тому вся влада фактично перебувала в руках військових.

На першому етапі війни відбувалися переговори між Україною та рф. Очікуваних результатів вони не принесли жодній стороні, які не відмовлялися від своїх цілей. росія виступила з ініціативою проведення переговорів у перші дні війни, не зупиняючи наступ. Це свідчило не стільки про бажання реального миру, який росія перша ж і порушила, скільки про диктат власних умов, які, за російським задумом, Україна мала безумовно прийняти.

В свою чергу, Україна була готова до переговорів, проте, як рівного з рівним, на власних умовах, допускаючи навіть окремі значні поступки, що не задовольнило росію. Відтак, переговорний процес між двома протидіючими сторонами не привів до суттєвих домовленостей, а потім українська сторона і зовсім відмовилася від будь-яких переговорів з агресором як безперспективних через відверто неконструктивну позицію росії.

2.2. ВОЄННО-ЕКОНОМІЧНА ОБСТАНОВКА

Економічна ситуація у світі

На початок широкомасштабного вторгнення росії в Україну американські та європейські лідери вважали, що їхні країни перебувають на шляху до успішного економічного відновлення після пандемії COVID-19 і сподівалися на зменшення інфляції.

Проте, місяці війни в Україні викликали тривожні прогнози щодо розвитку міжнародної економіки. Побоювання рецесії чинило додатковий тиск на США та Європу, що їхні санкції проти росії призведуть до нової економічної кризи.

Нові замовлення збільшувалися повільно, внаслідок низького рівня ділової довіри. Зберігався тиск з боку пропозиції через посилення карантинних обмежень у Китаї та війну в Україні. Надії світових ринків на швидкоплинний характер війни не виправдалися. В результаті цього ударні хвилі від вторгнення росії в Україну та руйнування української економіки поступово поширювалися по всьому світу. Війна спричинила зупинку виробництва, а санкції та відключення рф від міжнародних платіжних систем призвели до порушення торговельних потоків, зокрема продовольства та енергоносіїв.

Загальна динаміка економічних процесів. Інфляція у ЄС досягла рекордного рівня за півроку. Значне зростання цін спостерігалось на ринку енергоносіїв та харчових продуктів. У березні 2022 р. споживчі ціни в США зросли на 8,5% порівняно з попереднім роком – це найшвидший темп з 1981 р. У квітні 2022 р. США вдалось зупинити зростання інфляції на рівні 8,3%. У Великобританії та ЄС в березні 2022 р. споживчі ціни зросли на 7% і 7,5% відповідно, а вже у квітні 2022 р. інфляція у Великобританії прискорила до 9%¹¹². При цьому, основним драйвером інфляції стали енергоносії, які подорожчали на 38% у річному вимірі (у березні 2022 року ціни на них зросли на 44,4%).

Зростання цін спостерігалось на продукти харчування, алкоголь та тютюн (6,4% порівняно з 5% у березні 2022 р.), промислові товари (3,8% проти 3,4% у березні 2022 р.) та послуги (3,3% проти 2,7% у березні 2022 р.).

Внаслідок широкомасштабного вторгнення росії в Україну, інфляція у квітні 2022 р. в Україні склала – 16,4%, а в росії – 17,9%. В ЄС найбільша інфляція була зафіксована у країнах Балтії: Естонії (19%), Литві (16,6%) та Латвії (13,2%), а також Нідерландах (11,2%) та Словаччині (10,9%). В інших країнах ЄС зростання цін не досягло 10%¹¹³.

Продовольча криза. Сільськогосподарська продукція, дорожчала, адже Україна та рф є одними з найбільших експортерів агропродукції у світі. Блокада українських морських портів росією призвела до штучного дефіциту агропродукції на світовому ринку продовольства. В свою чергу, нестача продовольства спричинила зростання світових цін на продукти харчування. Таким чином, формувались умови для настання продовольчої кризи¹¹⁴.

Війна негативно впливала на світові ринки, проте необхідно враховувати гнучкість та особливості кожного ринку. Так, проведений аналіз ситуації на світовому нафтовому ринку доводить, що він легше реагує на ринкові зміни, враховуючи можливості трейдерів транспортувати нафту танкерами. Це дозволяє відносно

швидко переорієнтуватися на нових постачальників. Зокрема, у зв'язку з більшою мобільністю постачань нафти та санкціями прослідковується утворення розриву в цінах між світовими марками нафти Brent, WTI та російською маркою Urals, яка почала торгуватись на світових біржах значно дешевше за інші марки нафти¹¹⁵.

Ситуація з *природним газом* була набагато складнішою. Терміни перелаштування його поставок залежать від трубопроводів та терміналів скрапленого газу, тому високі ціни на природний газ формувались, виходячи з цих умов. Зменшення залежності країн ЄС від російського газу сприяло би зниженню ціни на природний газ. Скорочення поставок російського газу трубопроводами було частково замінено стійким постачанням норвезького газу.

З метою подолання залежності від поставок російського газу трубопроводами, держави ЄС активізували розвиток інфраструктури для СПГ (скрапленого природного газу). Побудова інфраструктури вимагала фінансових ресурсів, проте, розуміючи важливість енергетичної безпеки, держави ЄС прискорили реалізацію вже запущених на той момент проєктів та почали реалізовувати нові проєкти зі створення СПГ інфраструктури на узбережжях країн ЄС. Основними постачальниками СПГ, які могли надати необхідний об'єм скрапленого газу, на той момент були США та Катар¹¹⁶.

Важливим фактором, який би дозволив пройти енергетичну кризу з меншими збитками, було скорочення споживання енергоресурсів. Для реалізації програми по зменшенню споживання електроенергії та тепла, було проведено інформаційну кампанію для населення у країнах ЄС та розроблено низку заходів, що дозволило зменшити споживання газу.

Проводилась робота по заміні дорогого російського природного газу іншими джерелами енергії, серед яких: атомна енергія, зелена енергетика, вугілля тощо.

Міжнародні санкції, накладені на рф. З початку широкомасштабної агресії рф проти України 24 лютого 2022 р. міжнародні партнери запровадили низку санкцій проти рф. Проти росії було запроваджено найбільшу кількість санкцій в світі.

Провідну роль у розробці та запровадженні санкцій проти рф відігравали держави-члени ЄС, США, Велика Британія, Канада, Швейцарія, Австралія, Японія, Нова Зеландія та інші країни¹¹⁷.

24 лютого 2022 р. Міністерство торгівлі США запровадило нові вимоги щодо ліцензування в рамках експортного контролю. Результатом стало перекриття більше половини російського імпорту високих технологій.

Метою нових обмежень стало позбавлення росії доступу до імпорту високих технологій, обмеження її доступу до важливих технологічних ресурсів. З метою зменшення можливостей росії в отриманні зовнішніх фінансових ресурсів, Управління з контролю за іноземними активами (OFAC), розширило обмеження щодо її боргових зобов'язань та акцій¹¹⁸.

25 лютого 2022 р. Сполученими Штатами були введені персональні санкції, до яких були включені: президент рф в. путін; міністр оборони рф с. шойгу; міністр закордонних справ рф с. лавров; начальник генерального штабу зс рф в. герасимов¹¹⁹.

25 лютого 2022 р. ЄС було прийнято *перший пакет санкцій* проти рф, яким запроваджено обмежувальні заходи для таких секторів як фінанси, оборонна промисловість, енергетика, авіація та космос.

Санкції на експорт продукції подвійного призначення, які включають: заборону на постачання обладнання та технології компаніям ОПК, суднобудівним та авіабудівним корпораціям, а також надання фінансової допомоги. Винятком лише є необхідність якнайшвидшого запобігання чи ліквідації наслідків пригоди, яка може загрожувати здоров'ю та безпеці людей або навколишньому середовищу – за договорами, укладеними до 26 лютого 2022 р. та за умови, що контрактні зобов'язання мали бути виконані до 01 травня 2022 р.; заборону на постачання в росію обладнання та технологій, необхідних для модернізації нафтопереробних заводів (НПЗ), авіаційної та космічної техніки та обладнання, а також запасних частин до них; заборона на постачання обладнання для НПЗ не діяло у випадках, коли йшлося про виконання до 27 травня 2022 р. контрактів, укладених до 26 лютого 2022 р., а також у разі потреби запобігання надзвичайним подіям на НПЗ; заборону на постачання авіаційних запчастин не стосувалося контрактів, укладених до 26 лютого 2022 р., за умови, що товари мали бути передані замовнику до 28 березня 2022 р.

Винятки для експортних обмежень були такі: обмеження на експорт товарів не стосувались міждержавних космічних програм, співробітництва з низки питань у сфері мирного атома, цивільних телекомунікаційних мереж, співробітництва ЄС та рф у сферах, які не пов'язані із оборонною промисловістю.

Громадянам та інституціям ЄС заборонялось здійснювати угоди, у тому числі купівлю та продаж, а також інвестування, операції з цінними паперами чи іншими інструментами фінансового ринку, випущеними після 12 квітня 2022 р. Заборона поширювалась на: кредитні та інші інститути в росії з державною участю понад 50% станом на 26 лютого 2022 р., а також інші кредитні організації в росії, які відігравали значну роль у підтримці діяльності росії, її уряду чи Центрального банку рф ("Альфа Банк", "Відкриття", банк "Росія", "Промзв'язокбанк"); юридичні особи, організації чи інститути у росії з державною участю понад 50%, якщо росія та її уряд чи Центральний банк рф мали право на участь у прибутку чи інші істотні економічні відносини ("Алмаз-Антей", "КамАЗ", "Новоросійський морський торговельний порт", "Ростех", АТ "ПО "Севмаш", "Совкомфлот", "Об'єднана суднобудівна корпорація" та ін.).

Додатково під санкції потрапили: БАТ "Сіріус", БАТ "Станкоінструмент", БАТ "Хімкомполит", концерн "Калашников", "Тульський завод зброї", НВК "Технологія машинобудування", БАТ "Високоточні комплекси", НВО "Базальт", "Адміралтейські верфі", "Олександрівський науково-дослідний технологічний інститут НІТІ", ТОВ "Аргут"¹²⁰.

Під час відеоконференції, міністри закордонних справ ЄС 27 лютого 2022 р. обговорили подальші кроки та схвалили *другий пакет санкцій*, що охоплював цілу низку сфер:

підтримка ЗС України з боку ЄС через Європейський фонд миру (European Peace Facility);

нові індивідуальні та економічні санкції щодо закриття повітряного простору ЄС для російських літаків (так, було закрито повітряний простір ЄС для всіх російських літаків, а заборона поширювалась на всі літаки, якими володіла росія та були зареєстровані в країні; ці літаки не могли сідати, злітати чи пролітати над територією ЄС; заборона також стосувалась всіх літаків, які перебували у власності

юридичних та фізичних осіб чи орендувалися ними, зокрема приватних літаків російських олігархів);

санкції щодо використання системи фінансових повідомлень SWIFT та ресурсів ЦБ росії;

ініціативи щодо протидії дезінформації включали заборону мовлення на території ЄС державних російських ЗМІ Russia Today та Sputnik¹²¹;

дипломатичні кроки міжнародних партнерів, спрямовані на міжнародне за судження та ізоляцію росії.

28 лютого 2022 р. було прийнято **третій пакет санкцій**:

заборона на здійснення посадки на території ЄС, зльоту з неї або прольоту над нею повітряним суднам, що експлуатувалися російськими авіаперевізниками, а також повітряним суднам, зареєстрованим у росії, та повітряним суднам, не зареєстрованим у росії, але належали, зафрахтованим або іншим чином контрольованим фізичними або юридичними особами з росії (винятки: аварійні посадки чи інші екстрені ситуації);

заборона на будь-які операції, пов'язані з резервами або активами Центрального банку росії, включаючи операції з юридичними особами, організаціями або органами, що діяли від імені або за вказівкою Центрального банку росії по всій території ЄС;

заморожування активів та заборона надання фінансових послуг та ведення бізнесу на території ЄС проти однієї юридичної особи: Акціонерне товариство “Страхове товариство газової промисловості” (АТ “СОГАЗ”);

заморожування активів та заборона надання фінансових послуг, а також заборона на в'їзд до ЄС або транзит через територію ЄС щодо 26 фізичних осіб¹²².

15 березня 2022 року було прийнято **четвертий пакет санкцій** щодо рф, який включав:

внесення 15 фізичних осіб до списку індивідуальних санкцій ЄС;

до списку санкцій було додано 9 компаній: “Роснефть-Аеро”, АТ “Рособоронекспорт”, АТ “НВО Високоточні комплекси”, ПАТ “Курганмашзавод”, АТ “Вертольоти Росії”, ПАТ “Об'єднана авіабудівна корпорація”, АТ “Об'єднана Суднобудівна Корпорація”, АТ “УралВагонЗавод”, АТ “Зеленодольський завод імені О. М. Горького”;

нові секторальні санкції: заборону на імпортування продукції із заліза та сталі (контракти на поставку, укладені до 16.03.2022, могли бути виконані до 17.06.2022); заборону експорту в росію деяких предметів розкоші, вартість яких перевищує 300 євро за од.; розширення списку компаній, пов'язаних з російським оборонно-промисловим комплексом, на які накладалися суворіші експортні обмеження щодо товарів та технологій подвійного призначення; заборону на нові інвестиції в російський енергетичний сектор, а також всеосяжні обмеження на експорт обладнання, технологій та послуг для російської енергетичної промисловості (за винятком атомної промисловості та транспортування енергоносіїв); заборону на всі операції з державними підприємствами, на які поширювалися обмеження ЄС з рефінансування; заборону надання рейтингових послуг російським клієнтам¹²³.

08 квітня 2022 р. ЄС прийняв **п'ятий пакет санкцій**. Він передбачав розширення списку індивідуальних санкцій ЄС проти 217 додаткових фізичних

осіб, включаючи всіх членів уряду та парламенту так званих “днр” і “лнр”, а також кількох російських чиновників, членів їхніх сімей, бізнесменів та журналістів.

ЄС було розширено індивідуальні санкції проти 18 допоміжних компаній, включаючи машинобудівні та збройові компанії, чотири банки (“Відкриття”, “Новікомбанк”, “Радкомбанк” та “ВТБ”), а також проти “Державної транспортної лізингової компанії”. Крім того було запроваджено нові секторальні санкції, які передбачали:

значне розширення списку товарів подвійного призначення, експорт яких із ЄС у росію заборонено;

заборону на експорт з ЄС до росії інших товарів, таких як реактивне паливо, друкарські фарби, папір, квіти, прискорювачі частинок та різноманітне нафтогазове обладнання;

заборону на імпортування з росії в ЄС добрив (з 10 липня 2022 р.), деревини, цементу, алюмінієвого листа, ікри, морепродуктів та алкогольних напоїв, а також вугілля та інших видів твердого копалина палива (з 10 серпня 2022 р.);

заборону надання державних контрактів та концесій у ЄС російським громадянам та організаціям, заснованим у росії, а також заборона на продовження виконання таких контрактів;

заборону надання фінансових коштів та грантів або інших пільг у рамках програм міжнародного співробітництва ЄС, Євратома або програм окремих країн-членів ЄС російським організаціям, які перебувають у державній власності або під державним контролем;

поширення заборони на вивезення в росію банкнот, номінованих у євро, та продаж до росії цінних паперів, номінованих у євро, на всі офіційні валюти країн-членів ЄС;

заборону автоперевізникам, зареєстрованим у росії чи білорусі, перевозити товари автомобільним транспортом до ЄС (за винятком постачання нафти, нафтопродуктів та металів, продуктів харчування, медикаментів тощо, а також автомобільного транзиту між Калінінградською областю та рештою росії);

заборону на захід до портів ЄС для суден, зареєстрованих під російським прапором (за винятком постачання нафти, нафтопродуктів та металів, продуктів харчування, медикаментів тощо);

заборону бути бенефіціаром російських осіб або організацій, діяти як довірчий керуючий для них або в аналогічній якості, а також надавати певні послуги трастам, заснованим або керуваним російськими особами чи організаціями;

заборону на приймання грошових вкладів чи депозитів від російських громадян чи фізичних осіб-резидентів росії, і навіть від юридичних, організацій чи органів, заснованих у росії, якщо сукупна вартість таких вкладів чи депозитів перевищує 100 тис. євро на одну кредитну установу ЄС;

заборону надання послуг, пов'язаних з криптогаманцями, крипторахунками або іншими способами зберігання криптоактивів громадянам росії, фізичним особам з російським резидентством або юридичним особам, заснованим у росії, якщо загальна вартість криптоактивів на гаманець, рахунок або інший спосіб зберігання перевищує 10 тис. євро¹²⁴.

Сукупно, протягом першого етапу широкомасштабного вторгнення проти росії були запроваджені численні санкції багатьма країнами зі всього світу, зокрема лише ЄС ввів п'ять пакетів санкцій.

Проте ці санкції не зачіпали основні статті доходу федерального бюджету рф – нафтогазові доходи. Введені санкції обмежили доступ рф до капіталу, порушили логістичні ланцюги та обмежили доступ до технологій, зокрема подвійного призначення. Для оцінки ефективності дії санкцій потрібен був час, миттєвого ефекту не слід було очікувати. Важливим елементом політики санкцій мав стати контроль за неможливістю їх обходу через треті країни.

Міжнародна військова допомога Україні. 05 квітня Естонія офіційно повідомила про відправлення в Україну невизначеної кількості 122-мм гаубиць Д-30. Також у “пакеті передач”, окрім гаубиць, були протитанкові ракети (“Javelin”), протитанкові міни, вірогідно, протитанкові гранатомети Carl Gustaf та одноразові гранатомети, автоматична зброя, гранати та захисна амуніція – загалом на суму 220 млн євро¹²⁵.

08 квітня 2022 р. стало відомо, що Словаччина передала Україні зенітний ракетний комплекс С-300¹²⁶.

26 квітня 2022 року, за ініціативи міністра оборони США Л. Остіна, на американській військовій базі “Рамштайн” в Німеччині, відбулось перше засідання Консультативної групи щодо оборони України (“Рамштайн-1”). На той момент плани росії щодо захоплення України та знищення української державності остаточно провалились, проте росією було окуповано територію в чотирьох областях та вживались заходи щодо продовження агресії в нашій державі.

Засідання у форматі “Рамштайн”, стало важливим фундаментальним заходом для координації, збільшення обсягів військової допомоги та розширення видів ОВТ, які передаються міжнародними партнерами Україні. Ключову роль у створенні Консультативної групи щодо оборони України відіграли США та Великобританія за сприяння Польщі та країн Балтії (Естонії, Литви та Латвії)¹²⁷.

Економічна ситуація в росії

Валовий внутрішній продукт (ВВП). У квітні 2022 р. падіння російської економіки прискорилося до 3,3%, після зростання на 1,5% у березні. Основними факторами зниження ВВП рф були транспортно-логістичні обмеження та скорочення внутрішнього попиту. При цьому, офіційний прогноз Мінекономрозвитку рф, складений на кінець квітня 2022 р., передбачав падіння ВВП росії у 2022 р. на 7,8%. Аналітики Європейського банку реконструкції та розвитку (ЄБРР) були не так позитивно налаштовані щодо російської економіки та прогнозували зниження ВВП росії на 10% за підсумками 2022 р.

Серед базових галузей економіки прискорилося падіння в оптовій торгівлі до мінус 11,9% в річному обчисленні у квітні 2022 р. Сумарний оборот роздрібної торгівлі, громадського харчування та платних послуг населенню скоротився на 7,2% у квітні 2022 р., переважно за рахунок зниження обороту роздрібної торгівлі.

Погіршення динаміки також зафіксовано в обсягах вантажообігу транспорту: зниження на 1,5% у квітні 2022 р. (дані за квітень переглянуті Росстатом – раніше фіксувалося зниження на 5,9%).

Річна динаміка у промисловому виробництві збереглася практично на рівні березня (-1,7%) – мінус 1,6% у квітні.

Водночас зниження випуску у видобувних галузях у квітні 2022 р., за офіційними даними, становило мінус 1,6%.

У обробних виробництвах зниження випуску становило 2,1% у квітні 2022 р. Зокрема, падіння виробництва в автомобільній промисловості рф прискорилося до 61,5%¹²⁸.

Інфляція. Річна інфляція в рф на кінець квітня 2022 р. становила 17,83% та зросла на 1,13% порівняно з 16,7% в березні 2022 року¹²⁹.

З початку 2022 р. споживчі ціни зросли на 8,91%, а з початку місяця – на 6,6%. Протягом березня-квітня 2022 р. спостерігалось щомісячне значне подорожчання цін на: цукор – 6,5%, сіль – 4,3%, шоколадні цукерки – 3,5%, рис та чорний чай – 3,4%, гречана крупа – 2,9%, плодоовочева продукція – 2,7% (цибуля – 18,3%, білокачанна капуста – 15,9%, морква – 11,5%, буряк – 9,5%, картопля – 4,1%). Щомісячне зростання цін спостерігалось також і на основні групи непродовольчих товарів.

Фінансовий ринок. З початку широкомасштабного вторгнення росії в Україну, ЦБ росії засекретив оперативні дані щодо монетарної та грошово-кредитної політики, тому оперативний стан банківської системи не можливо було об'єктивно оцінити. З виступу Міністра фінансів рф А. Сілуанова стало відомо про відтік вкладів громадян рф із банків лише у лютому 2022 р. на суму понад 20 млрд дол. США у рублевому еквіваленті. Протягом березня-квітня 2022 р. ця ситуація погіршувалась, а інформація щодо відтоку вкладів населення в росії була засекречена. Важливим чинником, який впливав на фінансовий ринок рф, було обмеження щодо використання SWIFT російськими банками.

Відкритою залишалась інформація про наповненість Фонду національного добробуту рф (ФНД).

Закритість інформації та відсутність ринкових механізмів спричинили спотворену реальність у економіці росії. Офіційний курс рубля остаточно перестав відображати об'єктивну вартість валюти, що є результатом штучного його зниження.

Особливості функціонування валютного ринку росії протягом першого етапу широкомасштабного вторгнення:

продавці валюти-експортери були зобов'язані продавати 90% своєї валютної виручки, а імпортери – або були недопущені до ринку або адміністративно обмежені; нерезиденти – були позбавлені можливості купити валюту за рублі – до 03 вересня;

населенню було заборонено купувати або знімати з валютних депозитів більше 10000 дол. США на місяць;

у комерційних банках для юридичних осіб курс становив на піку в березні 2022 р. 150-160 RUB/USD, враховуючи 12% (“податку на купівлю валюти”) і 15-35% комісії банків.

На “чорному ринку”, в залежності від регіону, курс покупки готівкової іноземної валюти коливався по різних регіонах рф від 130-145 RUB/USD у Москві до 240 RUB/USD у Владивостоці¹³⁰.

Ринок акцій росії за перший квартал впав на 28,6%. Ситуація на фондовому ринку була схожою до ситуації на валютному, який перетворився на ідеологічний

інструмент та перестав відображати реальний стан справ. Фондовий ринок рф був затиснутий обмеженнями, які не давали йому можливості впасти в безодню.

В той же час, незважаючи на те, що росії вдалося погасити останні платежі, це не змогло запевнити інвесторів у тому, що країні вдасться уникнути дефолту. Провідні рейтингові агентства світу зняли з рф навіть “дефолтні” рейтинги, залишивши її на рівні “no grade”.

У березні було відключено підтримку російської платіжної системи “МИР” у ApplePay та GooglePay¹³¹. Припинено реєстрацію нових карток у системі, а також відключені вже зареєстровані картки. Також, найбільша платіжна система Японії (одна з 3-х найбільших платіжних систем світу) JCB вирішила припинити роботу в росії. Проте, російські громадяни, намагаючись обійти санкції, почали їздити у так звані “пластикові тури”. Вони передбачали подорож до Узбекистану, Вірменії або Туреччини для відкриття карток у місцевих банках. Ще одна альтернатива Visa чи Mastercard – це картка китайської UnionPay. Однак, її вартість становила 15 тис. рублів, а строк очікування – тижні, а то й місяці.

Економічна війна проти ЄС, в тому числі: експорт енергоносіїв: природний газ, нафта. Під час початку першого етапу широкомасштабної війни росії проти України, нафтогазова галузь рф перебувала в розквіті. Ціни на нафту та газ були високими, а війна сприяла їх ще більшому зростанню. Обсяги постачання нафти та природного газу з росії знаходились на високому рівні, росія займала друге місце в світі по постачанню викопних ресурсів після США. На ринок ЄС припадали 50% нафтового та 75% газового експорту росії^{132, 133}.

Традиційно основою економіки рф була нафтогазова галузь. Навіть у федеральному бюджеті росії всі доходи поділялись на нафтогазові та ненафтогазові. Станом на кінець березня 2022 р. частка нафтогазової галузі складала 21,7% від ВВП рф.

Розквіт експорту викопних ресурсів дав можливість федеральному бюджету рф отримати надприбутки та відчувати впевненість у безальтернативності своєї ролі на світовому енергетичному ринку.

Природний газ. 31 березня 2022 р. президент рф в. путін підписав наказ про оплату природного газу, який експортувала росія, виключно в рублях. Новий порядок мав набути чинності 01 квітня, а контракти, які не виконували вимоги указу, мали бути розірвані. Наказ про оплату газу в рублях стосувався лише постачання “Газпромом” природного газу трубопроводами. В рамках цього наказу також визначались різні умови для постачання газу у “дружні” та “недружні” (тобто, які наклали санкції проти РФ за вторгнення в Україну) країни.

Передбачалось, що “схема” оплати мала працювати наступним чином: у “Газпромбанку” (який на той момент не був під санкціями і не був відрізаний від SWIFT) для іноземних покупців відкриють спеціальні рублеві рахунки для розрахунків за газ. Після оплати “Газпромбанк” мав конвертувати валюту в рублі та продавати на Мосбіржі отриману валюту¹³⁴.

Для підстраховки “схеми” була передбачена можливість для урядової комісії з іноземних інвестицій видавати дозволи на оплату газу не в рублях.

Виконання цього наказу фактично означало б односторонню відмову росії від виконання договору. Даний наказ прямо порушував всі умови контрактів на постачання газу підписаних з “Газпромом”.

Така вимога рф перш за все стосувалась країн ЄС. Примус до розрахунків у рублях мав порушити домовленості про спільні закупівлі газу та викликати протиріччя усередині ЄС через те, що, на відміну від нафти, газ дуже складно замінити в короткостроковій перспективі.

В рамках газового шантажу наприкінці квітня 2022 р. стало відомо, що російський “Газпром” припиняє постачання газу до Польщі та Болгарії¹³⁵.

У відповідь на ультиматум рф, ЄС заявив, що виплата в рублях була б порушенням контрактів і ніхто з країн ЄС на це не піде. “Таке рішення стало б одностороннім, що є порушенням умов угоди. Це фактично спроба обійти санкції. Ми не для того запроваджували санкції, щоб їх оминали” – заявила Голова Єврокомісії У. фон дер Ляйн. В розріз з планами ЄС виступив лише Прем’єр-міністр Угорщини В. Орбан, який заявив, що його країна готова платити росії за газ у російській валюті.

Усвідомивши, що росія продовжує розпалювати енергетичну війну, держави ЄС почали будувати плани та впроваджувати програми з енергетичної безпеки, які включали низку дієвих заходів для нівелювання енергетичного шантажу рф.

Спроба перевести газові контракти з ЄС на розрахунки в рублі, яку провідні фінансові аналітики вважали відчайдушними кроками з боку фінансової влади рф – провалилася. ЄС відмовив росії у переведенні оплати за носії у рублі, у свою чергу росія продовжувала шантажувати європейських лідерів зменшенням обсягів постачання або припиненням постачання газу.

Нафта. Нафтові компанії та трейдери з рф зазнавали складнощів із продажем морських партій нафти та нафтопродуктів, хоча формально санкції проти росії щодо постачання палива не вводилися. Проте токсичність економічних зв’язків з росією почала впливати на міжнародну торгівлю з рф.

Покупці російської нафти і нафтопродуктів мали проблеми з пошуком танкерів для відвантаження, оскільки низка судновласників, зокрема акціонерних компаній намагались уникати російської продукції.

В результаті таких дій ціни на фрахт танкерів злетіли майже у шість разів наприкінці лютого 2022 р. Крім того, у десятки разів зросла вартість страхування перевезень. З іншого боку банки взяли паузу та не відкривали акредитиви на оплату постачання, виникали складнощі у наданні оборотного капіталу¹³⁶. Проте невдовзі ситуація стабілізувалась та протягом першого етапу війни нафта продовжила приносити надприбутки в федеральний бюджет рф.

Зокрема в березні 2022 р. нафта приносила майже 419 млн євро доходів кожного дня, в квітні експорт нафти приносив в середньому 406 млн євро щоденно¹³⁷.

Вплив санкцій на економіку рф. Протягом першого етапу війни на росію було накладено численні санкції. Було прийнято 5 пакетів санкцій ЄС, окремі санкції США та санкції інших країн, які приєднувались до введених санкцій ЄС частково або повністю. Санкції стосувались державних установ, інституцій, приватних компаній та фізичних осіб. Безумовно індивідуальні та секторальні санкції впливали на простоту та зручність ведення бізнесу в росії. Важливим був моральний аспект. Сплата податків в бюджет агресора, завдяки успішній інформаційній компанії України, щодо військових злочинів рф, прирівнювалась до бізнесу на крові. Під тиском цих факторів численні міжнародні компанії почали вживати заходів для виходу з ринку рф.

Станом на кінець квітня 2022 р. було ідентифіковано близько 2000 компаній і організацій та їх позицію щодо роботи на ринку рф, близько половини з них публічні. Для ~400 публічних груп компаній ідентифікували їхній операційний бізнес в рф (наявність контрольної частки в юридичній особі), що дало змогу підрахувати вартість інвестованого в країні капіталу (близько 113 млрд дол. США), локальну виручку (на загальну суму 200 млрд дол. США), а також персонал (майже 0,7 млн осіб). 1439 іноземних компаній із 70 країн та 55 галузей скоротили, призупинили або припинили свою діяльність в росії¹³⁸.

Одними з перших заявили про вихід з ринку великі транснаціональні корпорації з американським та європейським капіталом. Підтверджуючи свої цінності та задля запобігання репутаційним ризикам компанії закрили чи продали свої численні магазини, кафе та відділення на території рф¹³⁹.

Таблиця 2.1. Інформація щодо ~400 публічних компаній, що працюють/працювали на території рф				
Статус компанії	Кількість персоналу, осіб	Дохід, млрд доларів США	Капітал, млрд доларів США	Активи, млрд доларів США
Виходять	346 600	93,4	49,26	невідомі
Вичікують	155 715	64,88	41,21	невідомі
Залишаються	151 543	38,88	20,77	невідомі
Статус не визначено	13 321	3,5	1,92	невідомі

Внаслідок введених санкцій та обмежувальних заходів було ускладнено функціонування фінансового сектору економіки рф, негативний вплив був спричинений на ОПК рф, частково були зменшені доходи федерального бюджету рф від експорту, внаслідок ведення продовольчої та енергетичної війни проти світу рф почала втрачати ринки збуту своїх викопних ресурсів. Протягом першого етапу широкомасштабної війни росії проти України було введено численні санкції проти рф, проте в цей період зарано було говорити про наслідки санкцій. Необхідно було продовжувати працювати над секторальними санкціями та розширенням санкційного тиску. Ефективність санкцій на той момент не можливо було проаналізувати.

Оборонно-промисловий комплекс. В березні 2022 р. на озброєння військових частин Центрального військового округу рф надійшла партія броневих автомобілів “Тайфун” та санітарних броневих автомобілів “Лінза”.

“Тайфун” призначений для транспортування особового складу, оснащений комбінованим захистом із керамічної броні. На машині встановлені відеокамери, що забезпечують круговий огляд екіпажу та водію.

Санітарні броневих автомобілі “Лінза” призначені для пошуку, збирання та вивезення поранених з поля¹⁴⁰.

Також у березні 2022 р. на озброєння підрозділів радіотехнічних військ Центрального військового округу (ЦВО) надійшли нові РЛС “Каста-2-2” з покращеними характеристиками. РЛС здатні точніше визначити висоту та дальність польоту повітряних об’єктів за рахунок оснащення покращеними системами обробки даних¹⁴¹.

У зв’язку з великою витратою боєзапасу ракет, 18 березня 2022 р., росія перейшла на цілодобовий режим роботи своїх підприємств ОПК, де вироблялися ракети “Калибр” та реактивні снаряди до РСЗВ “Смерч”¹⁴².

Слід зазначити, що після введення санкцій проти росії у агресора почали виникати проблеми. Так, в березні 2022 р. єдине російське підприємство “Уралва-

гонзавод”, яке випускає танки для армії рф та на експорт, призупинило роботу з модернізації та виготовлення танків. Основним чинником була відсутність постачання західних комплектуючих та невдалі спроби провести імпортозаміщення¹⁴³.

Проте “Уралтрансмаш” концерну “Уралвагонзавод” продовжував виконувати інші види робіт, зокрема у квітні 2022 р. було укладено контракт на капітальний ремонт з модернізації партії самохідних гармат 2С5 “Гіацинт-С” з Міністерством оборони Республіки Білорусь. 2С5 “Гіацинт-С” – 152-мм самохідна артилерійська установка (САУ) призначена для ведення контрбатарейної боротьби, руйнування вогневих точок та польових споруд, боротьби з важкими САУ і танками противника, серійне виробництво якої розпочалося ще в 1978 р.¹⁴⁴

У квітні 2022 р. у рамках виконання державного оборонного замовлення ПАТ “Курганмашзавод” холдингу “Високоточні комплекси” відвантажив невизначену кількість техніки спеціального призначення – бойові машини для сухопутних та повітряно-десантних військ рф¹⁴⁵.

Додатково у квітні 2022 р. було передано 20 броневих автомобілів багатоцільового призначення “Тигр-М” на озброєння розвідувальних підрозділів Центрального ВО рф. Броневих автомобіль спеціального призначення “Тигр-М СпН” використовується при веденні розвідки, супроводі та охороні колон, патрулюванні, здійсненні вогневої підтримки підрозділів під час загальновійськового бою, під час проведення спеціальних операцій. Для ведення вогню з броневих автомобіля на даху корпусу змонтовано поворотну платформу з кріпленнями для встановлення зброї та двостулковим люком¹⁴⁶.

Після завершення льотно-технічних випробувань, у квітні 2022 р. філією ПАТ “Ил” – Авіастар (входить до складу Дивізіону транспортної авіації ПАТ “ОАК” держкорпорації “Ростех”), було передано в експлуатацію модернізовану версію важкого транспортного літака Ил-76МД-90А. Модернізована версія літака отримала посилене крило, потужніші двигуни ПС-90А-76; посилене шасі з більш енергоємною гальмівною системою, цифрове бортове радіоелектронне обладнання з екранною індикацією, що дозволило збільшити дальність польоту і корисне навантаження¹⁴⁷.

Також повідомлялось, що у квітні 2022 р. два надзвукові винищувачі-перехоплювачі МиГ-31 пройшли глибоку модернізацію на Нижегородському авіабудівному заводі “Сокіл” до модифікації МиГ-31БМ¹⁴⁸.

Протягом першого етапу широкомасштабної війни немає підтверджень систематичного та злагодженого виробництва нових партій ОБТ, здійснених ОПК росії. Навпаки фіксувались проблеми з виконанням розміщених раніше замовлень та проблеми зі збільшенням виробництва багатьох видів ОБТ у зв’язку з накладеними санкціями та невдаюю реалізацією програми імпортозаміщення в рф.

Економічна ситуація в Україні

Широкомасштабне вторгнення рф на територію України та подальше розгортання бойових дій завдали серйозного удару українській економіці, що безумовно відобразилося на виконанні бюджетних показників 2022 р.

Урядом негайно були вжиті першочергові заходи щодо переорієнтування бюджету країни на воєнний стан та здійснення найнеобхідніших соціальних видатків, спрямованих на підтримку життєдіяльності населення в умовах війни.

Курс гривні. Знецінення валюти було незначним завдяки блискавичній реакції Національного банку України. Офіційний обмінний курс одразу після вторгнення було зафіксовано на рівні 29,25 грн/дол. США, а негайна заборона на операції в іноземних валютах послабила тиск на гривню. Курс чорного готівкового ринку на початок квітня становив 31-33 UAH/USD, в межах 10% від офіційного¹⁴⁹.

Доходи Державного бюджету України. За січень-квітень 2022 р. Державний бюджет України отримав 412,6 млрд грн доходів, що на 55,1 млрд грн, або на 15,4% більше ніж за аналогічний період 2021 р.

Внаслідок широкомасштабної агресії росії проти України найбільше Державний бюджет України недоотримав надходжень від оподаткування імпорту, ввізного мита та акцизного податку.

Найбільшу питому вагу в загальному обсязі надходжень до Державного бюджету України становили податкові надходження 70,4%, з них: податок на додану вартість – 34,8%; податок на прибуток підприємств – 10,2%; податок та збір на доходи фізичних осіб – 10,1%; рентна плата за користування надрами загальнодержавного значення – 6,7%; акцизний податок – 6,4%.

Неподаткові надходження становили 22,8% від загальної суми доходів державного бюджету, серед яких: частина чистого прибутку та дивіденди – 8,8%; власні надходження бюджетних установ – 7,5%; прибуток НБУ – 4,6%.

Видатки Державного бюджету України за січень-квітень 2022 року становили 558,8 млрд грн, що на 45%, або на 173,5 млрд грн більше ніж за аналогічний період 2021 р. Внаслідок широкомасштабної агресії росії проти України суттєво збільшилися видатки на оборону (в 4,2 рази).

Найбільшу питому вагу серед видатків в загальному обсязі Державного бюджету України становили такі: оборона – 24,7%; соціальний захист та соціальне забезпечення – 24,5%; громадський порядок, безпека та судова влада – 14,1%; охорона здоров'я – 9,7%; обслуговування боргу та виплати за державними деривативами – 8,8%; міжбюджетні трансферти – 8,1%¹⁵⁰.

Інфляція. У квітні 2022 р. споживча інфляція в річному вимірі прискорила до 16,4% (із 13,7% у березні). У місячному вимірі ціни зросли на 3,1%. Основними чинниками прискорення інфляції залишалися порушення ланцюгів постачання, збільшення витрат бізнесу та фізичне знищення активів підприємств через повномасштабну війну росії проти України, а також нерівномірний попит і пропозиція товарів за регіонами. Так, реалізація відкладеного попиту на товари та послуги у відносно спокійних регіонах на тлі поступового повернення громадян підживлювала зростання цін. Натомість в окупованих містах і районах із високою інтенсивністю бойових дій вагомим чинником була обмежена пропозиція товарів¹⁵¹.

Найбільше зростання цін на пальне спостерігалось у квітні 2022 р., а інфляція в державі склала 29,6%. Таке стрімке підвищення цін було спровоковане високим попитом ЗС України на пальне для ведення оборонних дій та російськими ударами по вітчизняних нафтобазах, нафтопереробних підприємствах та складах паливно-мастильних матеріалів.

Таблиця 2.2. Динаміка інфляції за товарними групами та видами послуг

Товарні групи, види послуг	Лютий 2022 р.	Березень 2022 р.	Квітень 2022 р.
Інфляція	10,7%	13,7%	16,4%
Продукти харчування	14,3%	18,9%	22,4%
Алкогільні напої, тютюн	9,2%	9,8%	14,1%
Одяг і взуття	-5,9%	-5,7%	-6,1%
Послуги ЖКГ	6,4%	6,9%	7,2%
Транспорт	13,7%	16,4%	18,2%
Зв'язок	7,6%	8,5%	10,3%
Освіта	17%	16,6%	16,4%
Сирі продукти	13,6%	20,7%	25,6%
Амін. ціни	12,2%	12,7%	14,2%
Пальне	27,5%	30%	29,6%

Експорт та імпорт. Під час першого етапу війни рф цілеспрямовано підривала економіку нашої держави шляхом блокування вітчизняного експорту. Традиційним шляхом вивозу експортних товарів були порти Чорного моря, які були заблоковані росією. Окупанти атакували металургійні підприємства та сільськогосподарську інфраструктуру (експортоорієнтовані, прибуткові галузі нашої економіки), щоб завадити відновленню наших можливостей у майбутньому. Все це загрожувало не лише Україні, але й усьому світові, адже наша держава була гарантом продовольчої безпеки в низці країн Африки та Близького Сходу.

Уряд оперативно реагував на ці виклики. Збільшувалась пропускна здатність залізничного, автомобільного і річкового транспорту на західному кордоні України, із залученням виробників, трейдерів, транспортних компаній¹⁵².

На початку широкомасштабної війни, яку розпочала росія проти України, Уряд схвалив перелік товарів критичного імпорту, що потрібні державі в умовах воєнного часу. Його метою було обмежити виведення за кордон валюти та зміцнити нашу економіку. Протягом всього першого періоду широкомасштабної війни Уряд перебував в постійному діалозі з роботодавцями та розглядали їх запити щодо розширення переліку товарів критичного імпорту. Саме тому список постійно переглядався аби забезпечити вітчизняну промисловість устаткуванням та сировиною.

На кінець квітня 2022 р. можна констатувати, що бізнес поступово почав відновлювати свою активність. Зокрема, оживали виробництва на безпечних територіях, в тому числі за рахунок реалізації програми релокації підприємств¹⁵³.

У січні-квітні 2022 р. експорт товарів становив 16 712,4 млн дол. США, або 87,7% порівняно із січнем-квітнем 2021 р., імпорт – 16 742,0 млн дол. США, або 82,5%. Негативне сальдо склало 29,6 млн дол. США (у січні-квітні 2021 р. також негативне – 1 236,7 млн дол. США). Зовнішньоторговельні операції в цей період проводились із партнерами із 215 країн світу.

Порівняно з квітнем попереднього року, у квітні 2022 р. імпорт в Україну скоротився на 46,2%, а експорт – на 50,1%, тоді як у березні ці показники становили 70,8% та 49,5% відповідно.

Загалом за чотири місяці 2022 року імпорт в Україну товарів скоротився приблизно на 16,6% – до 17 млрд дол. США, тоді як експорт на 12,1% – до 16,8 млрд дол. США, завдяки успішним для міжнародної торгівлі України першим двом місяцям 2022 р.¹⁵⁴

Під час першого етапу широкомасштабної війни особливо постраждав експорт металів та сільськогосподарської продукції, а найважливішими статтями імпорту, від яких залежала Україна, були газ, нафта, вугілля та особливо нафтопродукти (100% імпорт)¹⁵⁵.

Міграція. Переміщеними залишалися близько 9 млн українців – понад 20% усього населення. За перші п'ять тижнів війни понад чотири мільйони біженців з України перетнули кордони до сусідніх країн, і багато інших були змушені тимчасово переселитися в безпечніше місце всередині країни. Найбільше українців виїхало за кордон у березні 2022 року – 3 млн 382 тис. осіб¹⁵⁶.

Станом на кінець квітня 2022 р. (за оцінкою Forbes), число закордонних мігрантів складало 4 млн осіб, більшість з яких знаходилася в Польщі. Однак, із 2,9 млн біженців, які перетнули українсько-польський кордон із початку війни, понад 1 млн осіб в'їжджали до Польщі, щоб потім потрапити до інших країн, а понад 700 тис. повернулися до України. Всього з-за кордону повернулося понад 1 млн осіб. У росії перебували майже 400 тис. біженців, у тому числі примусово переміщених осіб. Далі за кількістю біженців у списку Чехія, Німеччина та Угорщина. Щодо ВПО (внутрішньо переміщені особи), їх число в межах України склало 5 млн осіб. Частку мігрантів та внутрішньо переміщених осіб, що повернулися додому, оцінено в 25% на основі даних ООН та розрахунків Forbes.

Дані були оціночними, не претендували на абсолютну точність та відрізнялись від статистики Мінсоцполітики України та даних ООН. Оцінка Forbes була зроблена на основі статистики Міністерства соціальної політики України, даних ООН, даних урядів держав, а також спираючись на аналітику переміщень українців від Vodafone Ukraine¹⁵⁷.

Економічні заходи для ведення оборонної операції та перебудова економіки, в тому числі: переналагодження ланцюжків постачання, бюджет на оборону. Після початку широкомасштабної війни перед народом, країною та керівництвом нашої держави постали численні виклики. Задля врегулювання та стабілізації економічної обстановки державою було своєчасно вжиті заходи та прийнято необхідні рішення.

Для забезпечення стабільності фінансової системи України Національний банк зафіксував курс гривні на рівні 29,25 грн за дол. та обмежив зняття готівки на рівні 100 тис. грн на день¹⁵⁸.

Також для фінансового забезпечення функціонування держави в умовах воєнного стану НБУ було перераховано частину прибутку за підсумками 2021 р. в розмірі майже 19 млрд грн до державного бюджету України¹⁵⁹.

Уряд під час позачергового засідання 24 лютого 2022 р. ухвалив необхідні рішення щодо фінансування товарів так званого критичного імпорту – товарів, які критично необхідні державі для забезпечення ЗС України та життєдіяльності в умовах воєнного стану в Україну¹⁶⁰.

25 лютого 2022 р. Урядом для забезпечення армії, стабільної роботи лікарень та критичної інфраструктури в період воєнного стану було ухвалено рішення щодо здійснення державного внутрішнього запозичення обсягом до 400 млрд грн, шляхом поетапного випуску військових облігацій; порти було переведено під посилену охорону; експорт препаратів крові тимчасово було призупинено¹⁶¹.

На початку березня 2022 року Урядом було розпочато реалізацію програми спеціальної допомоги для всіх українців, за умовами якої, всі хто втратив можливість працювати через війну змогли отримати 6500 грн¹⁶².

Для залучення додаткових ресурсів для потреб ЗС України та недопущення зловживань деякими паливними компаніями, Верховна Рада України 15 березня 2022 р. ухвалила закон, яким скасувала акцизи на пальне та знижила податок на додану вартість з 20% до 7%, згодом Урядом було прийнято постанову, яка дозволила обіг пального “Євро 3” та “Євро 4”¹⁶³.

Розпорядженням КМУ № 244-р від 25.03.2022 р. державні підприємства, в тому числі енергетичні, були зобов'язані терміново переказати дивіденди за результатами господарської діяльності за 2021 р.¹⁶⁴

З метою забезпечення релокації підприємств, що мали намір перевезти на безпечну територію свої потужності, Урядом було надано доручення Фонду держмайна до кінця березня 2022 р. підготувати пропозиції щодо спрощення порядку передання в оренду комунального і державного майна для оптимізації переїзду компаній¹⁶⁵.

01 квітня 2022 р. Урядом для забезпечення ключових потреб армії та економіки було ухвалено рішення про збільшення розміру резервного фонду шляхом перерозподілу коштів з інших бюджетних програм на 73,3 млрд грн¹⁶⁶.

В цей же час, НБУ було заборонено уповноваженим установам здійснювати будь-які валютні операції з використанням російських та білоруських рублів, банківські операції, учасниками яких є громадяни і компанії з росії та Білорусі. Крім того, було заборонено виконувати зобов'язання перед юридичними або фізичними особами з рф та білорусі¹⁶⁷.

Також НБУ для підтримання ліквідності банків запровадив безстрокові бланкові кредити рефінансування, не обмежені обсягом, за якими в перший день широкомасштабного вторгнення видав банкам кредитів на суму 26,67 млрд грн¹⁶⁸.

Слід зазначити, що широкомасштабне вторгнення росії в Україну призвело до кризових явищ у всіх сферах життя країни. Проте, завдяки своєчасно вжитим заходам та допомозі міжнародних партнерів, українській владі вдалося не допустити колапсу економіки України, що дозволило гідно давати відсіч ворогу.

Оборонно промисловий комплекс. З початку війни ворог намагався знищити військову інфраструктуру України, в тому числі підприємства українського оборонно-промислового комплексу. Проте, попри на небезпеку, підприємства продовжували працювати та з перших днів повномасштабного вторгнення почали передавати у війська наявну техніку – як готову до використання, так і дослідні зразки, які перебували на фінальному етапі випробувань¹⁶⁹.

Так, за перші 100 годин війни ДК “Укроборонпром” передав до Міністерства оборони України, Нацгвардії, ДПСУ, ЗС України та іншим силовим структурам понад 50 од. військової техніки (танків, БМП, БТР та броневих автомобілів) та спеціальної вантажної та легкової автомобільної техніки – 45 од.

28 лютого 2022 р. ПРАТ “Харківський завод транспортного устаткування” передав на потреби ЗС України дослідний зразок бойової машини “Кевлар-Е” з бойовим модулем БМ-3М, яка розроблена в КБ компанії “УкрІннМаш” та призначена для транспортування особового складу механізованих підрозділів сухопутних військ і їхньої вогневої підтримки в бою, низько літаючих не швидкісних повітряних цілей; морських цілей при діях у береговій смузі; інших окремих наземних цілей, на дальності до 5000 метрів¹⁷⁰.

Згідно з повідомленням ОК “Схід”, 10 березня на позиції вийшов дивізіон нових РСЗВ “Верба”, розробником яких є ДП “Харківське конструкторське бюро з машинобудування імені О.О. Морозова”¹⁷¹.

На початку березня 2022 р. ПРАТ “АвтоКрАЗ” безкоштовно передало ЗС України бронеавтомобілі “Спартан” і “Шрек”, загальною вартістю на 1 млн дол.¹⁷² В березні 2022 р. КВП “Українська бронетехніка” розпочала виробництво станків під великокаліберний кулемет ДШК для MRAP “Варта”, ББКМ “Новатор” та інших зразків колісної техніки, які в подальшому були передані для потреб Сил оборони¹⁷³.

Також після початку повномасштабного вторгнення росії Силами оборони України було захоплено велику кількість трофейної техніки – як пошкоджені, так і в робочому стані. Пошкоджену техніку в подальшому відновлювали та відправляли на поле бою¹⁷⁴.

Так, на початку березня 2022 р. підприємства ДК “Укроборонпром” почали приймати та ремонтувати трофейну техніку, а саме спеціальну бойову розвідувальну машину “Тигр”. Вже в кінці березня на підприємствах концерну було освоєно, зокрема, й ремонт таких систем, як РСЗВ “Смерч” та “Ураган” а також ЗРК “Оса”¹⁷⁵. Також, серед зразків захопленої зброї були зокрема: ЗРГК “Панцирь-С1”, танки Т-80У, танки Т-72, артилерійська система “Нона-К”, броньовані вантажівки Урал “Торнадо-У”, САУ 2С19 “Мста-С”, командно-штабна машина Р-149МА1, САУ 2С34 “Хоста”, комплекс радіоелектронної боротьби РБ-301Б “Борисоглебск-2”, бойові гусеничні машини БМД-4М, тощо^{176, 177, 178, 179, 180}.

ДП “ДержККБ “Луч” передало у війська комплекси “Стугна” та “Корсар”, що мали йти на експорт¹⁸¹.

У квітні 2022 р. ДП “ДержККБ “Луч” завершило модернізацію машин БРДМ-2 новими протитанковими ракетними комплексами “Амулет” та “Скіф”. Ракетний комплекс “Амулет” – дистанційно-керований БМП з двома пусковими для 130-мм або 152-мм ракет. ПТРК “Скіф” може встановлюватися на різні мобільні платформи, а за потреби установка легко знімається та використовується з триноги¹⁸².

20 квітня 2022 р. стало відомо, що Повітряні Сили ЗС України отримали запчастини та комплектуючі для того, щоб відремонтувати пошкоджені у боях літаки на потужностях ОПК України. Постачання відбулось за сприяння Уряду США¹⁸³.

ЗС України було передано вантажні автомобілі з росії та білорусі, націоналізовані завдяки діям ДБР, в кількості 27 штук¹⁸⁴. Також, завдяки роботі Державної митної служби України для потреб ЗС України було передано

650 конфіскованих автомобілів та інше майно (медичні препарати, продукти харчування різного, комп’ютерну техніку та телефони, бронежилети, захисні шоломи, набой)¹⁸⁵.

Фінансова та гуманітарна допомога міжнародних партнерів. Фінансова допомога міжнародних партнерів. Загальний обсяг зовнішніх запозичень отриманих протягом січня-квітня 2022 р. державним бюджетом становив – 123,2 млрд грн. Серед допомоги можна виділити планово узгоджену та виділену допомогу міжнародних партнерів на розвиток України та екстрену допомогу, яка мала на меті підтримку державного бюджету України під час широкомасштабної війни.

Таблиця 2.3. Фінансова допомога міжнародних партнерів Державному бюджету України			
Екстрена допомога		Планова допомога	
41,3 млрд грн	Міжнародний валютний фонд (МВФ), RFI екстрена підтримка Rapid Financing Instrument (RFI).	12,6 млрд грн	Європейський Інвестиційний Банк (ЄІБ).
		11,8 млрд грн	Міжнародний банк реконструкції та розвитку (МБРР)
		9,7 млрд грн	Французьке агентство розвитку
		8,5 млрд грн	ЄІБ
		6,9 млрд грн	Уряд Канади
19,5 млрд грн	ЄС, екстрена макрофінансова допомога.	4,8 млрд грн	Німецький державний банк KfW
		3,2 млрд грн	МБРР
		2,6 млрд грн	МБРР
		1,2 млрд грн	МБРР
		1,0 млрд грн	МБРР

В рамках екстреної допомоги для здійснення видатків Державного бюджету України, станом на кінець квітня 2022 р., міжнародні партнери надали Україні 60,8 млрд грн. Міжнародна допомога становила більше 14% всіх доходів Державного бюджету України, отриманих з початку 2022 р.

Гуманітарна допомога. Згідно з постановою КМУ від 07 березня 2022 року №220 про “Питання надання гуманітарної та іншої допомоги цивільному населенню в умовах воєнного стану в Україні” урядом України було визначено основні 7 напрямків, за якими мала здійснюватися гуманітарна допомога цивільному населенню, зокрема: грошова допомога, задоволення продовольчих потреб, забезпечення одягом та взуттям, товарами першої необхідності, гігієнічними засобами, забезпечення медичними засобами, евакуація /вивезення / переміщення цивільного населення із районів проведення воєнних (бойових) дій та небезпечних територій у безпечні місця, забезпечення транспортування гуманітарних вантажів, послуг для зберігання гуманітарної та іншої допомоги на території України, облаштування місць розміщення громадян, які у зв’язку з проведенням воєнних (бойових) дій залишили місце проживання /перебування (ВПО).

В перший період війни “Укрзалізниця” безкоштовно евакуювала потягами майже 4 млн осіб. З Києва – понад 1,3 млн осіб, з Харкова – майже 0,5 млн осіб. Загальна кількість евакуйованих залізницею українців за кордон – майже 500 тис. осіб.

В перші дні широкомасштабної війни Польське агентство резерву надало у вигляді гуманітарної допомоги 20 тис. т пального. Тоді ж була досягнута домовленість між урядом України та найбільшими мережами АЗС про його видачу через свої автозаправки визначеним категоріям отримувачів.

Станом на 16 квітня 2022 р. сума отриманої благодійної допомоги для України від фізичних осіб та компаній з різних куточків світу сягнула майже 924 млн дол. США, і кошти продовжували надходити. Кошти надходили на гуманітарну допомогу, передусім на рахунки структур ООН та міжнародних гуманітарних організацій. А ті, у свою чергу, спрямовували їх на допомогу українцям у різних країнах. Найбільше коштів надійшло від благодійників із Великої Британії (47%), Нідерландів (майже 18 %), Чехії (11%) та США (майже 8%).

До збору коштів долучились Королева Великобританії Єлизавета II, британський уряд, зірки кіно, театру та музики, голлівудська акторка Міла Куніс (уродженка України) та її чоловік, актор Ештон Катчер, перша леді Франції Бріжит Макрон¹⁸⁶.

Державою, волонтерами та організаціями було створено інформаційні ресурси, фонди та проводились численні заходи для збору на гуманітарні потреби. Небайдужість українців та всього світу зробила благодійну підтримку важливим важелем для стабілізації гуманітарної обстановки в Україні та підтримувала українців, що вимушено мігрували до інших країн у зв’язку з широкомасштабною війною росії проти України.

Висновки

Аналіз стану світової економіки протягом першого етапу широкомасштабного вторгнення росії в Україну дає підстави зробити наступний висновок. Світова економіка знаходилась в не найкращому стані після глобальної епідемії на COVID-19, спостерігалися певні ознаки стагфляції. Глобальна інфляція і надалі зростала насамперед через подорожчання палива та проблеми з обмеженою пропозицією продовольства (за даними МВФ у країнах Єврозони інфляція в середньому в річному численні склала 7,5%, а в деяких розвинених країнах вона побила рекорд 40-річної давності), але зростання цін ще не досягло максимального показника. Ударні хвилі від вторгнення росії в Україну, руйнування української економіки, поширювалися по всьому світу.

Значний вплив на зростання рівня глобальної інфляції внесли енергоносії, які подорожчали на 38% у річному вимірі (у березні 2022 р. ціни на них зросли на 44,4%). Держави, які стикнулися з енергетичною кризою знаходились у пошуку інших джерел енергопостачання з метою зменшення залежності в ресурсах від росії. Розуміючи важливість енергетичної безпеки, ЄС почав реалізовувати проекти зі створення СПГ інфраструктури на узбережжях європейських країн, що вимагало значних фінансових ресурсів.

Спостерігались тенденції щодо зростання цін на агропродукцію в світі, що було викликано блокадою морських портів України росією (в системі світового продовольчого ринку, протягом 2017-2021 рр., українська агропродукція складала близько 50% – соняшникової олії, 15% – кукурудзи, 15% – ячменю та 10% – пшениці). В результаті створеного рф штучного дефіциту агропродукції на світовому ринку продовольства, формувалися умови для настання продовольчої кризи.

Сукупно протягом першого етапу широкомасштабного вторгнення роїської федерації в Україну було запроваджено численні міжнародні санкції, які стосувались державних установ, інституцій, приватних компаній та фізичних осіб. Новими обмеженнями для розвитку економіки країни-агресора стало позбавлення її доступу до високотехнологічного імпорту високих технологій.

За таких умов економіка рф працювала на внутрішнього споживача, виробляючи низькоякісні товари, в країні спостерігався дефіцит імпортованих товарів, рубль втратив свою цінність, а основним затребуваними експортними товарами стали нафта та газ. Закритість інформації та відсутність ринкових механізмів спричинили спотворену реальність у економіці росії. Офіційний курс рубля остаточно перестав відображати об’єктивну вартість валюти, що є було результатом штучного його зниження. Проте, слід зазначити, що санкції не зачіпали основні статі доходу федерального бюджету рф – нафтогазові доходи.

Найбільший шок від повномасштабного вторгнення рф в Україну припав на березень 2022 р., споживчі ціни зросли на 4,5% в порівнянні з лютим і на 13,7% в порівнянні з березнем 2021 р., а падіння ВВП у I кварталі 2022 року, за даними Держстату, було на рівні 15,1%.

В той же час, слід зазначити, що ціновий тиск залишався досить високим і нерівномірним у розрізі регіонів. Основною причиною зростання цін було порушення ланцюгів постачання через військові дії. Найвище зростання цін спостерігалося на тимчасово захоплених територіях та у регіонах з активними бойовими діями. Зростання інфляції стримували логістичні обмеження експорту та відповідно надлишок сільськогосподарської продукції на внутрішньому ринку.

Українські території на сході та півдні, які залишалися окупованими російськими військами на середину квітня, у довоєнні часи генерували приблизно 12% від ВВП держави. Тому економічна активність на решті території держави залишалася суттєво пригніченою.

Негативні наслідки повномасштабного вторгнення росії в Україну проявились у різних секторах економіки нашої держави: у металургійній галузі, енергетиці, фармацевтичній та хімічній промисловості, логістиці та багатьох інших, що вимагало негайного впровадження дієвих державних механізмів та переведення функціонування системи національної економіки в умови війни.

З метою захисту ділової активності та збереження найважливіших державних функцій, захисті вразливі групи громадян, українським урядом було реалізовано програми підтримки, спрямовані на пом’якшення шоківих ефектів в економіці, які виникли внаслідок повномасштабної війни. Серед пріоритетних завдань Уряду було визначено такі напрями: підтримка виробничих потужностей, забезпечення українців найнеобхіднішими товарами та послугами, створення міцного тилу для перемоги на фронті, а також налагодження міжнародної співпраці з гуманітарного постачання продукції.

Зусилля Уряду були спрямовані на зниження вартості палива для автомобілів, зокрема, введено новий порядок розрахунку граничних цін на пальне, скасовано акциз на пальне та знижено ставки ПДВ з 20 до 7%, а також обмежено ціни на преміальне пальне. Було скасовано значну частину мит та ПДВ, розширив перелік товарів критичного імпорту.

Фінансова політика уряду була спрямована на фіксацію курсу гривні, забезпечення безперебійного функціонування банківської та платіжної систем, що сприяло пом'якшенню негативного впливу війни на українську економіку.

Завдяки фінансовій міжнародній допомозі та за рахунок розміщення воєнних облігацій вдалося вирішити питання дефіциту державного бюджету України, який вдалося збільшити через зниження податкових надходжень на тлі скорочення економічної активності та запровадженні стимулів для підтримання національної економіки.

Таким чином, реалізація визначених урядом пріоритетних заходів надали можливість уникнути системного дефіциту продукції та розгортання потужних інфляційних процесів протягом першого етапу широкомасштабного вторгнення російської федерації в Україну.

Перші військові успіхи ЗС України в оборонних операціях та результативні урядові рішення в умовах воєнного стану мали позитивний стабілізаційний ефект на економічну ситуацію в державі. Поступово збільшувалися обсяги військової і фінансової допомоги, яка надавалась міжнародними партнерами та посилювався санкційний тиск на країну-агресора.

2.3. ВОЄННО-СТРАТЕГІЧНА ОБСТАНОВКА

Характеристика театру воєнних дій

О 05.00 ранку 24 лютого 2022 р. зс рф розпочали анонсовану президентом рф в. путіним “спеціальну воєнну операцію”, яка з урахуванням масштабу та завдань була стратегічною наступальною операцією, загальне керівництво якою здійснював особисто російський президент. Бойові дії охопили значну територію України – Київську, Чернігівську, Сумську, Харківську, Запорізьку, Луганську, Донецьку, Херсонську та Миколаївську обл. Ворожа авіація діяла в тилу українських військ, завдаючи масовані авіаційні та ракетні удари по військових об'єктах і об'єктах критичної інфраструктури.

З першого дня вторгнення управління в ході стратегічної оборонної операції Сил оборони України здійснювалося централізовано. В межах ТВД для підвищення ефективності застосування військ (сил) було визначено операційні зони – райони відповідальності оперативно-стратегічних угруповань військ, а саме: Північно-Західну, Східну та Південно-Західну ОЗ.

Північно-Західна операційна зона. Район відповідальності – ОСУВ “Північ” (ОК “Північ”), ПвК “Центр”, ПвК “Захід” (частково), ОК “Захід” (частково).

ОЗ охоплювала території Полтавської, Сумської, Чернігівської, Київської, Житомирської, Рівненської і Волинської обл. та поділялася на Сіверський, Поліський і Волинський ОР.

Таблиця 2.4

Чисельність населення, яке проживало у Північно-Західній ОЗ (станом на 01.01.2022)²

Регіон	Загальна (млн осіб),	у т.ч. за типом місцевості	
		міське	сільське
Волинська обл.	1,02	0,533	0,487
Рівненська обл.	1,14	0,541	0,599
Житомирська обл.	1,17	0,703	0,475
Київська обл.	1,79	1,108	0,686
Чернігівська обл.	0,957	0,633	0,325
Сумська обл.	1,034	0,723	0,312
Полтавська обл.	1,35	0,848	0,504
м. Київ	2,95	2,95	–
ВСЬОГО	11,411	8,039	3,388

З півночі ОЗ межує з рб (протяжність ділянки ДКУ – 1084 км) та рф (795 км).

Чисельність населення, яке проживало в межах ОЗ на початку 2022 р., становила понад 11,4 млн осіб, з яких понад 8 млн – у містах та до 3,4 млн – у сільській місцевості (Таблиця 2.4).

Найвища концентрація населення спостерігалася на Київщині, найнижча – на Чернігівщині. За результатами соціологічних досліджень, від 60% до 74% чоловічого населення, яке проживало у центральних і західних регіонах ОЗ, заявляло про

готовність захищати Україну в разі збройної агресії рф¹⁸⁷. 78% жителів центральних регіонів рідною мовою вважали українську, хоча спілкувалися нею 56% населення. У західних регіонах українську мову рідною вважали 92% жителів, а розмовляли нею – до 86%¹⁸⁸. Вступ до ЄС підтримувало 79,5% жителів західних та 59,5% центральних регіонів ОЗ, вступ до НАТО – 77% і 49% відповідно¹⁸⁹.

Основні об’єкти критичної інфраструктури на території Північно-Західної ОЗ – Чорнобильська, Рівненська та Хмельницька АЕС. У 1986 р. навколо Чорнобильської АЕС через масштабну екологічну катастрофу було встановлено 30-кілометрову зону відчуження (північна частина Вишгородського р-ну Київської обл. та частина Житомирської обл.).

Крім того, у межах Північно-Західної ОЗ знаходиться значна кількість об’єктів електрогенерації. Зокрема, у Києві – шість великих теплоелектроцентралей, Київська ГАЕС, Київська ГЕС і Трипільська ТЕС.

Економічний потенціал областей дозволяє виокремити три економічні райони: Столичний (Київська, Житомирська, Чернігівська обл.) – виробництво устаткування, сільськогосподарської техніки, обладнання для харчової та легкої промисловості, хімічна й легка промисловість; Північно-Східний (Полтавська, Сумська, Харківська обл.) – металообробка, машинобудування, легка і харчова промисловість; Північно-Західний (Волинська, Рівненська обл.) – транзитно-транспортне обслуговування міжнародних перевезень. Провідні міжгалузеві економічні комплекси – паливно-енергетичний, машинобудівний, будівельний, лісовиробничий, транспортний та рекреаційний¹⁹⁰.

За фізико-географічною характеристикою, північна частина ОЗ охоплює Українське Полісся (19% території України), де переважають Прип’ятські болота (торф’яний шар – до 6 м). Рельєф переважно рівнинний, низовина має загальний похил до річок Прип’ять і Дніпро. Південні райони Рівненської, Житомирської, Київської, Чернігівської та Полтавської обл. розташовані у лісостеповій зоні.

Територія ОЗ за гідрографічною характеристикою відноситься до басейну річки Дніпро, яка у Київській обл. розділяється на правобережну і лівобережну частини. Перетин Дніпра здійснюється по греблі Київської ГЕС, мостами у межах Києва, а також річковим транспортом. Правобережна частина ОЗ пронизана річками Стир, Горинь, Случ, Уборть, Уж (притоки Прип’яті), Тетерів (притока Дніпра), які протікають з півдня на північ. Лівобережна частина ОЗ в межах Чернігівської та Київської обл. містить басейн Десни, яка протікає з північного сходу на захід. У межах Сумської та Полтавської обл. лівобережні притоки Дніпра Сула, Хорол, Псел та Жорскла протікають з півночі на південь.

Територія Північно-Західної ОЗ включає т. зв. Київську агломерацію. У столиці України, м. Київ (2,95 млн осіб), розташовані головні органи державної влади та Генеральний штаб ЗС України.

Порівняно слабкий розвиток важкої промисловості, географічні особливості Полісся та близькість до державного кордону сформували специфічну транспортну мережу, яка простягається із заходу на схід. Найбільшим транспортним вузлом на території Північно-Західної ОЗ є Київ. Автомобільні шляхи сполучають столицю України з обласними центрами і сусідніми державами. При цьому, північні райони Київщини і Сумщини слабо охоплені залізничним сполученням. Серед об’єктів

авіаційної інфраструктури налічується 11 діючих і 12 недіючих військових аеродромів, 6 міжнародних аеропортів (“Рівне”, “Житомир”, “Київ” ім. Ігоря Сікорського, “Бориспіль”, “Антонов”, “Аеропорт Суми”), а також десятки цивільних аеродромів і аеропортів місцевого значення.

Східна операційна зона. Район відповідальності ОЗ – ОСУВ “Хортиця” (ОК “Схід”), ПвК “Схід”.

Східна ОЗ охоплює території Запорізької (східні райони – Запорізький, Полігівський, Бердянський), Донецької, Луганської, Харківської, Полтавської (південні райони) і Дніпропетровської (східні райони – Новомосковський, Павлоградський, Синельниківський, Дніпро) обл.

Територія Харківської, Луганської і Донецької обл. межує з рф. Загальна протяжність цієї ділянки ДКУ становить 1179 км, з яких із 2014 року тимчасово невідконтрольні Україні – 409 км. У зв’язку з цим було встановлено тимчасовий пропускний режим вздовж лінії розмежування з окремими районами Донецької і Луганської обл. протяжністю 396 км (з 24.02.2022 – не діє).

Окремі райони Донецької і Луганської обл. з 2014 р. перебували під російською окупацією. На цих територіях діяли створені за сприяння окупантів адміністративні органи т. зв. лнр і днр, НЗФ і групи найманців, керованих і фінансованих рф¹⁹¹. З метою звільнення ТОТ, забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування російської агресії, з 14 квітня 2014 року ЗС України проводилася АТО, з 30 квітня 2018 р. – ООС.

Таблиця 2.5

Чисельність населення, яке проживало у Східній ОЗ (станом на 01.01.2022)³

Регіон	Загальна (млн осіб),	у т.ч. за типом місцевості	
		міське	сільське
Харківська обл.	2,59	2,11	0,48
Луганська обл.	2,1	1,8	0,269
Донецька обл.	4,05	3,69	0,365
Запорізька обл. (частково)	1,18	0,972	0,208
Дніпропетровська обл. (частково)	1,5	1,32	0,18
ВСЬОГО	11,42	9,89	1,5

До початку широкомасштабної агресії рф, на невідконтрольних Україні територіях Донецької і Луганської обл. проживало до 1,6 млн осіб¹⁹². На інших територіях ОЗ – 11,87 млн осіб, з них 10,18 млн – у містах, 1,66 млн – сільській місцевості (Таблиця 2.5).

Згідно з даними соціологічних досліджень, на початку 2022 р. 58% чоловічого населення, яке проживало на території Східної ОЗ, було готове в будь-який спосіб долучитися до захисту України¹⁹³. 37% жителів Харківської та Запорізької обл. вважали українську мову рідною, 34% вказали в якості рідних мов українську й росій-

ську, 26% – виключно російську. В Луганській і Донецькій обл. понад 40% жителів вважали рідною мовою російську, українську – менше 20%¹⁹⁴. Вступ до ЄС підтримувало 35% жителів, вступ до НАТО – 30%¹⁹⁵.

Наявність на території Східної ОЗ значної частки російськомовного населення зумовлена процесами індустріалізації та урбанізації, які проходили у 1930-х рр. та 1950-1960-х рр. Розвиток промисловості та розбудова міст вимагали притоку робочої сили. Оскільки степова зона та зона Донецького кряжу були малозаселені, радянською владою стимулювалися штучні міграційні процеси, в ході яких до України переселялися вихідці із віддалених територій росії. Станом на 2014 р., до 45% населення ТОТ Донеччини та Луганщини складали етнічні росіяни – мігранти та їхні нащадки у першому і другому поколіннях¹⁹⁶.

Окупація окремих районів та бойові дії у 2014-2021 рр. призвели до змін в адміністративному та економічному устрої регіону. Зокрема, Луганська ОДА з 2015 р. розташовувалася у Северодонецьку і функціонувала як військово-цивільна адміністрація. Аналогічного статусу набула Донецька ОДА (Краматорськ).

До широкомасштабного вторгнення, Східна ОЗ була найбільш розвиненим промисловим регіоном. Харківська обл. входила до Північно-Східного економічного району. На території Донецького економічного району (Донецька і Луганська обл.) зосереджувалися підприємства вугільної промисловості, електроенергетики, металургії, хімічної промисловості, важкого машинобудування¹⁹⁷. Російська окупація спричинила падіння промислового потенціалу Донбасу майже на 50%¹⁹⁸. Придніпровський економічний район (Дніпропетровська та Запорізька обл.) займав друге місце в Україні за розвитком промисловості та спеціалізувався на гірничо-видобувній, паливо-енергетичній, металургійній, машинобудівній і хімічній галузях. Вихід до Азовського моря забезпечував експорт продукції морськими шляхами.

Регіону притаманний високий рівень концентрації не лише промислових підприємств, але й об'єктів електрогенерації та електромереж. Найбільші серед них – Зміївська (Харківська обл.), Курахівська (Донецька обл.), Луганська та Вуглегірська ТЕС (Луганська обл.), а також Дніпровська ГЕС (Запоріжжя). Багато підприємств, особливо металургійної галузі, мали власні потужності електрогенерації.

За фізико-географічними особливостями територія Східної ОЗ – лісостепова та степова зони. Рельєф неоднорідний. Більша частина Харківщини займає південно-західні схили Середньоруської височини, вкриті лісами і чагарниками, розчленовані ярами і балками. Південні райони Полтавської обл., східні райони Дніпропетровської та Запорізької обл. займають центральну і південну ділянки Придніпровської низовини, мають глибокі і широкі річкові долини. У межах Луганщини і Донеччини простягається Донецька височина, яка складається з Донецького кряжу і Бахмут-Торецької височини. Рельєф Донецького кряжу має розвинуту яружно-балкову мережу, місцями ландшафт має вигляд мілкогір'я. У рельєфі Бахмут-Торецької височини переважають вододільні масиви, які чергуються з широкими долинами.

За гідрографічною характеристикою, територія ОЗ належить до басейнів річок Сіверський Донець (центральні й східні райони Харківської обл., Луганська обл., північні райони Донецької обл.), Дніпра (східні райони Дніпропетровської і Запорізької обл.) та басейну річок Азовського моря. Сіверський Донець протікає з північного заходу на схід (протяжність в межах України – 631 км, ширина – 20-200 м,

під час танення снігів відбувається розлив на 3 км в бік лівого берега). Правобережні притоки Сіверського Дінця протікають з півночі на південь. Наявні штучні водогони: канали Сіверський Донець – Донбас та Дніпро – Донбас.

Особливості промислового розвитку Донбасу спричинили формування специфічного типу антропогенного ландшафту, де спостерігається фактична відсутність меж між населеними пунктами, що перетворює густонаселені райони на міські агломерації, до яких належать: Донецька (Донецьк, Макіївка, Харцизьк, Авдіївка, Ясинувата, Докучаєвськ, Вугледар), Горлівська (Горлівка, Єнакієве, Бахмут, Дебальцеве, Торецьк), Маріупольська, Краматорська (Краматорськ, Слов'янськ, Лиман, Костянтинівка, Дружківка), Алчевсько-Кадіївська (Брянка, Алчевськ, Голубівка, Кадіївка, Первомайськ) та Северодонецько-Лисичанська (Северодонецьк, Рубіжне, Лисичанськ, Кремінна).

Логістичні спроможності забезпечуються щільною мережею автошляхів та залізниць. Основні залізничні вузли: Харків, Куп'янськ, Святогірськ, Слов'янськ, Попасна, Покровськ, Волноваха, Токмак та Пологи. Зі сходу на захід регіоном простягаються автодороги міжнародного значення (М04, М03, М14). Сполучення по Азовському морю забезпечувалося за рахунок портів у Бердянську та Маріуполі, через р. Дніпро – 10 переправами (мости і греблі ГЕС).

Південно-Західна операційна зона. Район відповідальності – ОСУВ “Олександрія” (ОК “Південь”), Командування ВМС та ПвК “Південь”. ОЗ охоплює Одеську, Миколаївську, Херсонську обл., АР Крим, західні райони Запорізької та Дніпропетровської обл., Кіровоградську обл., а також північно-західну частину В(М) ЕЗ (виключна морська економічна зона) України. Територія АР Крим з 20 лютого 2014 р. знаходиться під тимчасовою окупацією рф¹⁹⁹.

На заході Південно-Західна ОЗ межує із самопроголошеною ПМР, на території якої з 1992 р. дислокується контингент російських військ. Протяжність придніпровської ділянки українсько-молдовського кордону – 405 км. Крім того, морський кордон має довжину 96 морських миль²⁰⁰ та адміністративну межу з ТОТ АР Крим – 226 км.

Таблиця 2.6

**Чисельність населення, яке проживало
у Південно-Західній ОЗ (станом на 01.01.2022)³**

Регіон	Загальна (млн осіб),	у т.ч. за типом місцевості	
		міське	сільське
Одеська обл.	2,35	1,58	0,769
Миколаївська обл.	1,09	0,75	0,341
Херсонська обл.	1	0,615	0,386
Запорізька обл. (частково)	0,45	0,29	0,16
Дніпропетровська обл. (частково)	1,59	1,29	0,3
Кіровоградська обл.	0,9	0,57	0,33
АР Крим	-	-	-
ВСЬОГО	7,38	5,095	2,286

За час російської окупації чисельність населення Криму зросла на 1 млн осіб, і на початок 2021 р. становила 3,1 млн осіб²⁰¹. Це пов'язано із заходами, які проводила рф з метою русифікації та мілітаризації півострова. На інших територіях Південно-Західної ОЗ, станом на початок 2022 р., проживало до 7,38 млн осіб, з яких: до 5,1 млн – у містах, до 2,3 млн – у сільській місцевості (Таблиця 2.6).

За даними соціологічних досліджень, станом на початок 2022 р. 48% представників чоловічого населення, яке проживало в ОЗ, висловлювали готовність захищати Україну від збройної агресії рф²⁰². Для 35% жителів рідною мовою була українська, 38% вважали такою російську й українську водночас, 20% вважали рідною мовою російську²⁰³. Вступ до ЄС підтримував 41% жителів, вступ до НАТО – 31,5%²⁰⁴.

Області в межах Південно-Західної ОЗ складають Причорноморський економічний район, який є найбільшим в Україні – 18,8% території (включно з ТОТ АР Крим). Вихід до Чорного та Азовського морів, сприятливі агрокліматичні умови дозволяли регіону посісти місце одного з основних виробників сільськогосподарської продукції, а також харчової та легкої промисловості, суднобудування. В регіоні розвинуте курортно-рекреаційне господарство, залізничний і морський транспорт²⁰⁵.

Об'єкти енергетичної системи – Південноукраїнська (Южноукраїнськ Миколаївської обл.) та Запорізька (Енергодар Запорізької обл.) АЕС, Криворізька (Зеленодольськ Дніпропетровської обл.) і Запорізька ТЕС (Енергодар Запорізької обл.) та Каховська ГЕС (Нова Каховка Херсонської обл.).

За фізико-географічними характеристиками, територія Південно-Західної ОЗ належить до степової зони і, за особливостями рельєфу в межах Причорноморської низовини, простягається від дельти Дунаю на заході до річки Кальміус на сході. Це нахилена на південь рівнина, яка прилягає до Чорного і Азовського морів. Більша її частина розорана для ведення сільського господарства.

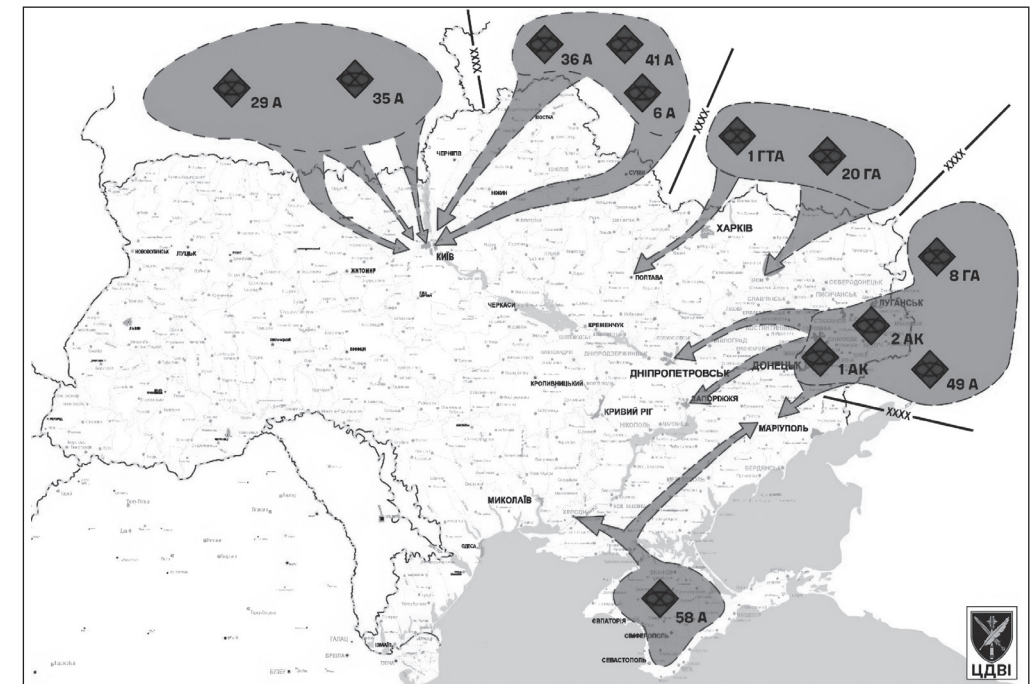
За гідрографічною характеристикою, території Південно-Західної ОЗ належать до басейнів річок Дністер, Південний Буг, Дніпро, а також водозбірного басейну річок Чорного моря (Тилігул, Великий і Малий Куяльник, Когильник). Переважна більшість річок протікають з півночі на південь, впадаючи у лимани на узбережжі Чорного моря. Дельти Дунаю і Дніпра мають наносні острови, протоки, озера і заболочені ділянки. На території Миколаївської та Херсонської обл. створено розгалужені зрошувальні системи (протяжність – до 12 тис. км). У східній частині Херсонщини від Дніпра на південь простягається Північнокримський канал, який з 1964 по 2014 рр. забезпечував Крим прісною водою.

Попри проживання основної маси населення у містах, територія Південно-Західної ОЗ слабо урбанізована. Найбільші міста – Одеса (понад 1 млн осіб), Миколаїв (0,47 млн), Кривий Ріг (0,6 млн) та Кропивницький (0,2 млн).

Логістичні спроможності регіону розвинені добре. Основні залізничні вузли: Одеса, Миколаїв, Кривий Ріг та Снігурівка. Автодороги міжнародного значення: М14 (Мелітополь – Херсон – Одеса), М05 (Київ – Одеса), М17 (Херсон – Джанкой), національного значення: Н14 (Миколаїв – Кропивницький), Н11 (Миколаїв – Кривий Ріг – Дніпро). Морські порти: Білгород-Дністровський, Ізмаїльський, Миколаївський, Одеський, Південний, Ренійський, Херсонський та Чорноморський. Переправи через Дніпро здійснюються автодорогою на греблі Каховської ГЕС, Антонівськими залізничним та автомобільним мостами.

Загальна оцінка сторін

Противник. Плануючи широкомасштабне вторгнення, противник вважав оперативну обстановку на майбутньому ТВД сприятливою для реалізації стратегічного задуму “СВО”, основні завдання якої розраховував виконати у 10-денний період.

На підготовчому етапі командування зс рф сформувало потужні угруповання сухопутних військ, повітряно-космічних і військово-морських сил, які зосередило у прикордонних з Україною районах рб та рф, в акваторіях Чорного і Азовського морів, а також на ТОТ АР Крим.

У першій декаді лютого 2022 р. західні аналітичні інституції моделювали потенційну російську “воєнно-технічну операцію”, насамперед, як спробу окупації Донбасу, а також здійснення заходів з блокування постачання Україні західної зброї, руйнування військової і цивільної інфраструктури тощо.

Зокрема, в огляді Міжнародного інституту стратегічних досліджень за 04 лютого 2022 р. можливими військовими діями рф щодо України розглядалися:

блокада основних морських портів або повна блокада українського узбережжя (аналогія блокади США Куби у 1962 р.);

захоплення аеропортів, які могли використовуватися для постачання зброї та особового складу військ держав-членів НАТО;

запровадження безпольотної зони над територією України (аналогія дій коаліції в Іраку та Сирії);

бомбардування складів зброї, позицій ракетних військ, об'єктів енергосистеми України (аналогія операцій НАТО в Косово та Югославії в 1999 р.);

кібердиверсійні операції²⁰⁶.

Станом на 23 лютого 2022 р., західні розвідувальні співтовариства констатували накопичення поблизу ДКУ, на території ТОТ ОРДЛО та АР Крим до 115 БТГр та двох АК, і досягла 190 тис. осіб, до 5 тис. танків і ББМ, понад 2 тис. од. артилерії, до 500 літаків і вертольотів, 40 військових кораблів²⁰⁷. Склад угруповань зс рф свідчив про завершення формування наступальних сил, які росія задіяла 24 лютого 2022 р. для широкомасштабного вторгнення в Україну.

Сили оборони України. Станом на 24 лютого 2022 року, угруповання Сил оборони України було значно меншим за угруповання противника. ЗС України, відповідно до визначених завдань, були розгорнуті 14 механізованих, 3 мотопіхотні, 7 десантно-штурмових та 5 танкових бригад, які були згруповані в ОУВ “Волинь”, “Сіверськ”, “Слобода”, “Примор’я”, УВ “Південь” та УОС на території Донецької та Луганської областей. На базі ВМС було сформовано угруповання різнорідних сил, а на базі ПС – угруповання Повітряних Сил.

Широкомасштабне вторгнення: стратегічна оборонна операція, стратегічні завдання та дії сторін

Початок широкомасштабного вторгнення рф в Україну. *Стратегічні завдання та дії угруповання противника.* Противник на початку широкомасштабного вторгнення в Україну намагався виконати наступні воєнно-стратегічні завдання:

завоювати та утримати панування в повітрі;

знищити угруповання ЗС України на основних напрямках наступу та оволодіти важливими адміністративними центрами (Київ, Чернігів, Суми, Харків, Одеса, Миколаїв, Херсон, Дніпро, Запоріжжя, Мелітополь);

розгромити угруповання Сил оборони України в Донецькій і Луганській обл. та вийти на їхні адміністративні межі;

знищити угруповання ВМС ЗС України і встановити повний контроль над акваторією Чорного та Азовського морів.

Реалізуючи свої плани, ворог у перші дні вторгнення на територію України провів повітряну наступальну операцію, а в проміжках між її етапами здійснював наземні наступальні дії.

Противник, покладаючись на велику кількість озброєння і живої сили, розраховував за три-чотири доби захопити столицю України – Київ, усунути від влади Президента України В. Зеленського та встановити в Україні дружній кремлю маріонетковий уряд²⁰⁸. Одночасно планувалося захопити значні адміністративно-промислові центри – Харків, Дніпро, Запоріжжя, Херсон, Миколаїв, Кривий Ріг та Одесу.

Але, наштотхнувшись, на потужний національний спротив українського народу, російське керівництво було змушене відмовитися від своїх початкових цілей. Не досягнувши успіху в захопленні основних адміністративних центрів, противник перейшов до руйнування об’єктів військової та цивільної інфраструктури нанесенням артилерійських обстрілів, а також завданням ракетних і авіаційних ударів²⁰⁹. Внаслідок бойових зіткнень з підрозділами ЗС України, на окремих ділянках фронту відмічалось порушення системи управління та логістичного забезпечення угруповань військ противника.

Були випадки здачі в полон військовослужбовців зс рф. Водночас противник закріплювався на зайнятих рубежах, вибудовуючи лінію фронту, здійснював пе-

регрупування військ та намагався відновити боєздатність підрозділів, які зазнали втрат. На ТОТ відмічалися чисельні випадки порушення російськими військовими норм міжнародного гуманітарного права, зокрема взяття в заручники, катування та страта цивільного населення, мародерства тощо.

До третьої декади березня 2022 р. противник не полишав спроб розвивати наступ на Київ, Харків та Миколаїв. Однак, контрнаступальні дії Сил оборони України змусили зс рф розпочати відхід із захоплених територій Київської, Чернігівської та Сумської обл. на територію рб та рф.

Враховуючи зростаючі втрати в особовому складі і ОВТ, керівництво рф вживало додаткових заходів щодо відновлення боєздатності військ та нарощування складу ударних угруповань, ймовірно, не передбачених планом наступальної операції. Зокрема, з цією метою відбувся частковий призов оперативного резерву першої черги, підготовленого в рамках програми БАРС (“боевой армейский резерв страны”, *рос.*), проводилися мобілізаційні заходи, у т. ч. на ТОТ АР Крим, Донецької та Луганської обл.²¹⁰ У другій половині квітня 2022 р. такі ж заходи було проведено на окупованій частині Херсонщини. Це свідчило про неспроможність російського командування провести мобілізаційні заходи у необхідному обсязі безпосередньо на території рф через законодавчі обмеження та внутрішньополітичні причини.

У квітні 2022 р. відбувалася передислокація російських військ з Київської, Чернігівської та Сумської обл., що потребувало часу і додаткових ресурсів. У підрозділах 5-ї армії та частинах морської піхоти Східного ВО, що не були задіяні у бойових діях, почали формуватися БТГр для направлення в Україну. Аналогічні заходи тривали в пунктах постійної дислокації військових частин і з’єднань інших округів. Одночасно проводилася прихована мобілізація. Агітаційною кампанією було охоплено майже всі регіони рф. Бажаючим пропонувалася висока заробітна плата (від 200 тис. рублів) та підписання короткострокових контрактів (строком на 3 місяці). Основна увага приділялася набору “добровольців”. У прикордонних з Україною областях рф здійснювалася підготовка до можливого оголошення часткової мобілізації у разі загострення обстановки.

Загалом, вжиті заходи дозволили російському командуванню частково компенсувати втрати у живій силі та зберегти спроможність угруповань вести наступальні дії. Однак проблемою для зс рф став брак підготовлених фахівців за окремими військовими спеціальностями та інструкторів з бойовим досвідом.

Певні зміни відбувалися й у стані ОВТ, які застосовував противник. Втрапи бронетанкової й автомобільної техніки, артилерійського озброєння призвели до необхідності зняття з баз зберігання техніки виробництва 1970-х років та направлення на передову. Вже після тижня наступальних дій, через відсутність іноземних комплектуючих, призупинилося виробництво військової продукції Челябінського тракторного заводу (танкові двигуни), “Уралвагонзаводу” (танки) та Ульяновського механічного заводу (засоби ППО).

Складнішою була ситуація з авіаційною технікою та озброєнням, насамперед сучасних зразків. Незважаючи на задекларовані програми розвитку ОВТ та переозброєння пкс, обсяги виробництва постійно зменшувалися, перш за все це стосувалося всіх типів літаків тактичної авіації. Після розпаду СРСР, росія так і не змогла налагодити на своїй території виробництво штурмовиків Су-25 (основний завод залишився у Грузії).

Втрати важких винищувачів Су-35С і Су-30, бомбардувальників Су-34 перевищували можливості російського ВПК, особливо в умовах дії економічних санкцій (до 10-15 од. на рік). Аналогічні проблеми виникли із авіаційним озброєнням, передусім високоточним – крилатими та авіаційними тактичними ракетами, керованими авіаційними бомбами, а також безпілотниками.

Перша стратегічна оборонна операція (24 лютого – квітень 2022 р.). Стратегічні завдання та дії угруповання Сил оборони України. З 24 лютого 2022 р. на всіх напрямках наступу противника Сили оборони України розпочали стратегічну оборонну операцію.

На той час у ЗС України було дві стратегічні цілі: будь-що утримати столицю та зробити так, щоб ворог просунувся вперед, а потім знищити його передові колони і тилове забезпечення²¹¹.

Першими зазнали ворожих ударів стаціонарні військові об'єкти, передусім позиції підрозділів ППО, аеродроми базування авіаційних частин, ППД підрозділів ДШВ і ССО, а також підрозділи, які знаходились в зоні проведення ООС. Разом з тим, завдяки заходам, здійсненим керівництвом Сил оборони, вдалося зберегти систему управління на всіх рівнях, дієздатність системи ППО на об'єктову рівні, частину аеродромів з обмеженими можливостями зльоту-посадки. Завчасно було виведено з ППД основні боєздатні з'єднання й частини (підрозділи) та зосереджено їх у визначених районах або розгорнуто на загрозливий напрямках.

На шостий день широкомасштабного вторгнення, військове керівництво України дійшло висновку, що така тактика працює. Російська армія не змогла захопити Київ та аеропорти навколо нього, проте просунулася досить глибоко, зробивши свої лінії постачання вразливими, а дефіцит припасів відчутним. Водночас зустрівши неочікуваний сильний супротив Сил оборони України, російське командування допустилося грубих тактичних прорахунків і не зробило спроб відступити або змінити підхід до продовження наступальних дій. “Вони [військово-політичне керівництво рф] просто гнали своїх солдатів на бійню. ... Вони обрали той сценарій, який мені найбільше підходив” – зазначив генерал В. Залужний в інтерв'ю одному виданню “Time”²¹².

У подальшому, завдяки прийняттю виважених управлінських рішень щодо організації відсічі збройної агресії рф, в першій декаді березня 2022 р. вдалося зупинити наступальні дії противника майже по всій лінії фронту. Розгорнувши додаткові сили, в основному підрозділи Сил ТрО, вдалося не допустити оточення Києва, Харкова, Запоріжжя та Миколаєва, а також захоплення Чернігова та Сум. На підступах до великих міст та обласних центрів, зокрема Житомира, Вінниці, Дніпра та Одеси ліквідувалися ДРГ і тактичні десанти противника.

У подальшому, противнику було завдано чисельних втрат, що спонукало російські війська відмовитися від наступальних дій на півночі України. З кінця березня 2022 р. Силами оборони України були послідовно деокуповані Київщина, Чернігівщина і Сумщина та наприкінці квітня – західна частина Харківщини. Також у квітні вдало було проведено операцію по знищенню флагмана чф рф – крейсера “москва”.

Хід першої стратегічної оборонної операції

Східна операційна зона. У Східній ОЗ противник сконцентрував потужне угруповання для вирішення завдання щодо виходу на адміністративні кордони Донецької та Луганської обл. Для цього було задіяно підрозділи 1 ТА Західного ВО під керівництвом гв генерал-лейтенанта с. кисіля – на Харківському напрямку, 20 А Західного ВО під керівництвом гв. генерал-лейтенанта а. іванаєва – на Куп'янському напрямку, та 8 А Південного ВО під керівництвом гв. генерал-лейтенанта а. морд-висьова у поєднанні із силами 1 АК та 2 АК “лнр/днр” – на Донецькому, Маріупольському та Краматорському напрямках.

Співвідношення сил сторін у Східній ОЗ (станом на 24.02.22)		
	 ЗБРОЙНІ СИЛИ УКРАЇНИ	 ЗБРОЙНІ СИЛИ РФ (35 БТГ + 1,2 АК)
ОСОБОВИЙ СКЛАД	до 60 000	до 68 500
ТАНКИ	до 150	до 1 100
АРТИЛЕРІЯ	до 200	до 1 400
РСЗВ	до 50	до 700
ПРОТИТАНКОВІ ЗАСОБИ	до 700	до 400

Загальна чисельність угруповання військ (сил) рф у Східній ОЗ налічувала до 35 БТГр і, виходячи із ймовірної структури²¹³, включала майже 34 тис. особового складу та до 3 тис. од. різних видів ОВТ. Крім того, у складі 1 АК “днр” та 2 АК “лнр” налічувалося до 35 тис. осіб та до 2,5 тис. од. ОВТ²¹⁴.

За рахунок переваги у чисельності особового складу, кількості ОВТ та стрімкого просування в глибину території України, противник намагався виконати наступні оперативні завдання:

- завоювання переваги в повітрі;
- оточення і захоплення адміністративного центру Харків з продовженням наступу в напрямку Дніпро;
- оточення та захоплення промислового центру Маріуполь з продовженням наступу в напрямку Мелітополя;
- розгром угруповання Сил оборони в районі Северодонецько-Лисичанської агломерації та вихід на адміністративні кордони Луганської та Донецької обл.

Виконуючі зазначені завдання у Слобожанському ОР, після перетину ДКУ з території Курської та Білгородської обл. рф, противник намагався наступати на Харків та Куп'янськ, рухаючись переважно автомобільними дорогами. Протягом першої доби йому вдалося вийти на північну околицю Харкова, де був зупинений підрозділами ЗС України. Почалися оборонні бої у передмісті Харкова, який у подальшому ворогом

було заблоковано з трьох напрямків. Одночасно житлові райони міста зазнавали системних обстрілів з артилерії та РСЗВ, діяли ДРГ противника. Також тривали бої в районах Вовчанська, Білого Колодязя та Приколотного (Харківська обл.). Російські окупаційні війська, поступово просуваючись колонами у напрямках Чугуїв – Харків, Чугуїв – Балаклія та Белгород – Старобільськ, продовжували захоплювати невеликі населені пункти. Значних зусиль окупанти докладали для встановлення контролю над Ізюмом.

Сподівання командування зс рф на те, що більша частина населення Харківщини підтримає ідею “русского мира”, і тому широко зустрічатиме окупаційні війська, не виправдалися. Відповідно, швидкого подолання опору ЗС України не відбулося. Війська рф за перший тиждень війни зазнали суттєвих втрат, внаслідок чого виникла гостра потреба у поповненні особового складу і ОВТ. Окремі частини (підрозділи) доводилося виводити з району бойових дій на територію рф для відновлення боєздатності. Гостро постало питання доукомплектування з’єднань медичними бригадами, зокрема 90 тд цво рф.

До 12 березня 2022 р. ворог все ще проводив наступальні дії на підступах до Ізюму та намагався просунутися у напрямку Слов’янська. Для посилення угруповання противника були задіяні підрозділи 1 ТА та берегових частин балтійського флоту, але після понесених у районі Харкова втрат, одну з БТГр 6 А було виведено на територію Белгородської обл. для відновлення боєздатності.

А вже з 13-14 березня 2022 р. противник почав закріплюватися на досягнутих рубежах, здійснював перегрупування військ та активізував розвідку. Активних наступальних дій не проводив, але спроб відновити наступальні дії на Харків не полишав. Також постала проблема постачання боєприпасів безпосередньо на позиції.

З 20 березня 2022 р., після нетривалої паузи, російські окупаційні війська поновили наступальні дії в напрямку Ізюма, продовжували блокувати Харків і знищувати його інфраструктуру.

До середини квітня 2022 р. противник активно застосовував авіацію та артилерію по Харкову і Барвінковому та намагався захопити Ізюм. Наприкінці березня 2022 р. наступальне угруповання було посилено підрозділами 1 ТА. У подальшому в боях під Харковом 200 омсбр 1 ТА зс рф втратила дві БТГр, командира бригади та понад 1 500 військовослужбовців.

На початку квітня 2022 р. російські окупаційні війська на Харківському напрямку припинили спроби захоплення Харкова. Їхніми новими оперативними завданнями було просування на південний схід від Харкова в напрямку Ізюма, щоб з’єднатися з угрупованням зс рф в Луганській обл. та не допустити перекидання механізованих (танкових) з’єднань ЗС України з району Харкова²¹⁵.

Використовуючи значну перевагу у живій силі (до 20 БТГр) та артилерії, 01 квітня 2022 р. зс рф захопили Ізюм, в районі якого посилили своє наступальне угруповання окремими підрозділами 20 А та 1 ТА. У напрямку Слов’янська противник проводив перегрупування військ і поповнення ОВТ та ПММ.

На Донецькому напрямку війська 1 АК та 2 АК за підтримки підрозділів 150 мсд 8 ГА намагалися подолати ешелоновану оборону угруповання Об’єднаних Сил ЗС України. Враховуючи вигідне положення у Луганській обл., противнику вдалося витіснити українські війська за р. Сіверський Донець і продовжити наступ на Северодонецьк, де він був зупинений.

За постійної підтримки ударної авіації та артилерії (загальна добова витрата боєприпасів різних типів – 20-40 тис.) противник намагався подолати потужний супротив Сил оборони України.

Протягом березня-квітня 2022 р. значних оперативних і тактичних здобутків росіянам на Донецькому напрямку досягти не вдалося. Ворог застряг у позиційній боротьбі, знищуючі цілі населені пункти, які неодноразово переходили під контроль тієї чи іншої.

На Маріупольському напрямку ворог з перших днів широкомасштабного вторгнення не спромігся прорвати оборону Маріуполя та намагався оточити його, наступаючи зі сторони Волновахи. Але потужний спротив українських захисників протягом місяця не давав їм виконати це завдання.

Спочатку противник силами підрозділів 150 мсд 8 ГА, батальйонів росгвардії та 1 АК “днр” намагався взяти в облогу Маріуполь, але зрозумівши, що без залучення резервів з ТОТ АР Крим не обійтися, почав поступово брати місто у напівкільце зі сходу й півночі, чекаючи на допомогу підрозділи 58 А, які швидко просувалися зі сторони захопленого Мелітополя у східному напрямку.

З метою придушення спротиву захисників Маріуполя, росіяни щодня застосовували по місту тонни авіаційних бомб і тисячі артилерійських снарядів, не зважаючи на те, що у місті залишалися мирні жителі.

На початку березня 2022 р. на східних околицях Маріуполя вже тривали вуличні бої, а наступаючі підрозділи 150 мсд зі сторони Волновахи відтісняли українських захисників до північних околиць міста. В свою чергу, назустріч зі сторони окупованого Мелітополя просувались підрозділи 58 А, яка наступала з Криму. В перших числах березня були захоплені Бердянськ, Токмак і Пологи, продовжувався наступ в напрямку Розівки з метою повного оточення Маріуполя.

При пересуванні війська противника здебільшого використовували мережу автомобільних доріг, обходячи пересічену місцевість. З акваторії Азовського моря противник продовжував завдавати вогневих ударів по Маріуполі, чергуючи їх із потужними авіаційними ударами.

14 березня 2022 р. кільце довкола Маріуполя зімкнулося. Ворог остаточно вийшов на лінію Василівка-Оріхів-Пологи-Старомлинівка-Волноваха. В подальшому противник, втративши наступальний потенціал, почав облаштовувати оборонні позиції, подекуди намагаючись проводити наступальні дії та тримати в облозі угруповання Сил оборони України в Маріуполі.

Прагнучи будь-що захопити Маріуполь, російське командування утримувало в районі міста значні сили (до 12-15 тис. осіб). На кінець квітня 2022 р. всі спроби розгромити угруповання українських військ шляхом завдання авіаційних ударів дальньою авіацією пкс рф та артилерійських обстрілів результатів не дали. Оборона Маріуполя тривала, за кожний квартал і будинок точилися запеклі бої. Противнику так і не вдалося встановити повний контроль над містом.

Разом з тим, впродовж квітня російське командування посилювало свої угруповання, дислоковані у Харківській, Луганській, Донецькій і Запорізькій обл., для проведення операції з оточення та розгрому українського угруповання військ (сил), яке загалом вело успішну оборонну операцію в Донецькій і Луганській обл. Зберігалася загроза розвитку наступу на Запоріжжя та Дніпро.

Не звертаючи уваги на втрати та невиправдані рішення щодо застосування військ (сил), зберігаючи перевагу на морі та у небі, угруповання сил РФ докладало значних зусиль для захоплення Маріуполя. Навіть знищення вдк “Саратов” і суттєве пошкодження вдк “Цезарь Куников” і “Новочеркасск” 24 березня 2022 р. не зупинило ці спроби ворога²¹⁶.

Угруповання Сил оборони України. Підрозділи ЗС України у Східній ОЗ на під командуванням генерал-лейтенанта О. Павлюком першими зустріли атаки противника у лютому місяці. В подальшому, з формуванням ОСУВ “Хортиця” – командування операцією у Східній ОЗ на себе взяв генерал-лейтенант С. Наєв.

На Харківському напрямку для оборони регіону було сформовано ОУВ “Слобода” у складі двох омбр, трьох бригад ТрО, артилерійської та реактивної бригад, тактичної групи “Трім” та інших підрозділів Сил оборони України²¹⁷.

Станом на початок березня 2022 р., намагаючись прорвати оборону українських військ на Харківщині, противник зазнавав значних втрат у живій силі і техніці, внаслідок чого суттєво сповільнив темпи своїх наступальних дій. Упродовж березня 2022 р. Силам оборони України вдалося остаточно зупинити наступ російського угруповання на цьому напрямку та змусити його перейти до оборони. Разом з тим, українські підрозділи розпочали проводити локальні бойові дії з метою відновлення контролю над окупованими населеними пунктами на околицях Харкова. Зокрема, звільнення населених пунктів на напрямку Харків-Чугуїв завадило підрозділам ЗС РФ обійти Харків з південного сходу та наступати в напрямку Дніпра та Запоріжжя.

У численних боях і бойових зіткненнях угруповання Сил оборони України нанесли противнику значних втрат в особовому складі та ОВТ. 06 березня 2022 р. підрозділами 92 омбр було звільнено важливий транспортний вузол – Чугуїв. Підрозділи 93 омбр, 81 оамбр у взаємодії з підрозділами ССО ЗС України майже щодня нищили цілі колони ОВТ противника. Крім того, наприкінці березня 2022 р. під Харковом підрозділи Сил оборони України розгромили дві БТГр 138 омсбр та БТГр 59 тп ЗС РФ. Вдалося захопити штаби цих військових частин зі службовою документацією, картами, списками особового складу, машинами управління, а також взяти у полон понад 60 російських військовослужбовців.

Протягом квітня 2022 р. характер бойових дій навколо Харкова суттєвих змін не зазнав. Українські війська утримували оборонні рубежі навколо міста, завдаючи втрат ворогу. Разом з тим, противник продовжував наносити ракетно-артилерійські удари по військовій та цивільній інфраструктурі Харкова та його околицях. На територію Харківщини з Білгородської обл. РФ через неконтрольовані ділянки державного кордону активно переміщувалися резерви для наступального угруповання окупаційних військ. Це дало змогу збільшити його чисельність до семи БТГр та здійснювати часткове блокування Харкова²¹⁸.

На Донецькому напрямку, незважаючи на вкрай складну обстановку, підрозділи угруповання Сил оборони України продовжували стримувати наступ противника. Основні зусилля зосереджувалися на обороні Северодонецько-Лисичанської агломерації, Авдіївки та Вугледару. Загалом, на східній ділянці фронту російські окупаційні війська оперативного успіху не мали. ЗС України, застосовуючи мобільні комплекси ЗРВ (типу “Бук”) та ПЗРК, не допустили завоювання ворогом панування в повітрі.

Широкий фронт та чисельна перевага противника в живій силі і ОВТ вимагали від керівників УВ (сил) прийняття своєчасних та виважених, а інколи й нестандартних рішень. Зокрема, у цей період почали активно застосовуватися мобільна та маневрова оборона, нанесення авіаційних ударів з кабрирування, точкове ураження об’єктів противника відповідно до їх пріоритетності тощо. Зважаючи на злягоджені дії українських підрозділів та вмотивованість особового складу, противник основну увагу сконцентрував на позиційній обороні, що в свою чергу було вигідно і ЗС України для перегрупування та реагування на загострення обстановки в інших ОР.

На Маріупольському напрямку Сили оборони України, які заздалегідь облаштували позиції навколо адміністративно-промислового центру Маріуполя, з перших днів стримували наступальні дії противника, особливо на його західних околицях. Але, наступаючи зі сторони Волновахи підрозділи військ противника змусили українських захисників відступити до північних околиць цього великого індустріального міста.

Довготривала операція з оборони Маріуполя відтягнула частину найбільш боєздатних підрозділів противника, що унеможливило їхнє застосування на інших напрямках. Після взяття в облогу Маріуполя, основні бойові дії в окупованому місті вели підрозділи 10 огшбр, 36 обрМП та полку “Азов”, особовий склад яких методично знищував ворога. Поряд з цим, штурмовим підрозділам вдалося знищити низку військових керівників високого рівня, зокрема: заступника командувача 41 А генерал-майора а. суховецького²¹⁹ та командувача 150 смд генерал-майора о. мітєєва²²⁰. Перебування високопоставлених керівників в районі бойових дій, ймовірно, було викликано значним загостренням обстановки і суттєвими втратами серед особового складу.

Після того, як наземні шляхи забезпечення угруповання Сил оборони України в Маріуполі були заблоковані противником, командування ОСУВ прийняло рішення щодо налагодження повітряного коридору забезпечення. 21 березня 2022 р. було здійснено перший успішний рейс до Маріуполя. В район металургійного комбінату “Азовсталь” вертольотом доставлено провізію та вивезено поранених. Всього було здійснено ще 6 рейсів, в ході яких доставлено 72 військовослужбовців і 30 т вантажу, евакуйовано 64 поранених.

З метою зменшення втрат серед цивільного населення міста та, враховуючи тактично вигідне розташування металургійного комбінату “Азовсталь” (площа – 11 км²; з півдня – Азовське море, з півночі та заходу – р. Кальміус, зі сходу – великий житловий мікрорайон; розвинена система тунелів і ходів), було прийнято рішення зайняти оборону на території цього підприємства. Протягом березня-квітня 2022 р. українські захисники, перебуваючи в оточенні, намагалися протистояти переважаючим силам противника. Бойова авіація ПКС ЗС РФ панувала в небі над Маріуполем, з моря місто було заблоковано кораблями ЧФ РФ²²¹. Наявними силами і засобами ще певний час вдавалося не допустити просування наземного угруповання противника, навіть збивати його літаки²²² та уражати військові катери. Але через перебої в логістиці та велику кількість поранених наприкінці квітня 2022 р. протистояння українських захисників стало носити локальний характер. Навіть у таких умовах, військовослужбовці ЗС України та добровольці надавали допомогу місцевому населенню, значна частина яких все ще перебувала в оточеному росіянами місті і потер-

пала від нестачі їжі та ліків. Усі спроби організувати гуманітарну операцію із порятунку цивільного населення блокувалися російською стороною, яка була зацікавлена лише у пропагандистській складовій – висвітлені “перемог москви” та “примусової” евакуації українців на територію росії²²³.

Поряд із оточеним Маріуполем, значних руйнувань зазнала Волноваха. Російські бомбардування цього міста нагадували тактику, яку рф застосовувала в Сирії²²⁴. До 28 лютого 2022 р. цей населений пункт був на грані гуманітарної кризи, а 01 березня 2022 р. – практично знищений окупаційними військами (90% будівель пошкоджено або знищено)²²⁵.

Однак, незважаючи на певні оперативні й тактичні успіхи – окупація практично всієї Луганщини, взяття в напівоточення Харкова та створення наземного коридору між ТОТ АР Крим та Ростовською обл. рф, російські війська у Східній ОЗ зав’язли у позиційній війні, через що воєнно-політичне керівництво рф було змушене змінювати стратегічні плани СВО та реагувати шалений і неочікуваний супротив українців у східних регіонах України.

Північно-Західна операційна зона. Противник у Північно-Західній ОЗ зосередив основні зусилля на оволодінні Києвом. З метою захоплення столиці України, російські окупаційні війська виконували наступні оперативні завдання:

захоплення аеродромів Гостомель та Васильків, оточення Києва з північно-західного і західного напрямків з блокуванням основних логістичних шляхів та подальшим їх захопленням;

захоплення Чернігова та Сум, вихід у район Броварів та Борисполя для блокування (оточення) Києва з північно-східного і східного напрямків;

завоювання панування в повітрі.

Співвідношення сил сторін у Північно-Західній ОЗ (станом на 24.02.22)		
	 ЗБРОЙНІ СИЛИ УКРАЇНИ	 ЗБРОЙНІ СИЛИ РФ (29 БТГ)
ОСОБОВИЙ СКЛАД	до 110 000	до 35 000
ТАНКИ	до 200	до 600
АРТИЛЕРІЯ	до 350	до 550
РСЗВ	до 80	до 350
ПРОТИТАНКОВІ ЗАСОБИ	до 1500	до 200

Для виконання цих завдань було створено потужні угруповання російських військ на території рб і рф, які діяли на кількох напрямках у межах двох операційних районів – Поліському та Сіверському.

У Волинському ОР широкомасштабних воєнних дій угруповання сухопутних військ противника не проводило. Ймовірно, на початковому етапі російського наступу його наступальних спроможностей було недостатньо. Авіація пкс зс рф виконувала демонстраційні польоти поблизу білоруського-українсько кордону з метою виявлення засобів ППО та інших військових об’єктів ЗС України для їх подальшого знищення ракетними ударами, а також наносила удари по обраних цілях. Одночасно активно застосовувалися засоби РЕБ та аеророзвідки.

На Сіверському напрямку противник зосередив угруповання військ зі складу підрозділів 36 та 41 А чисельністю до 13 БТГр. У подальшому угруповання було посилено 90 тд 2 А.

Вторгнення почалося з масованих артилерійських ударів по позиціях українських військ у прикордонних районах. Після нанесення артурдарів, зс рф одночасно з кількох напрямів розпочали наступальну операцію. Упродовж першої доби, враховуючи раптовість та переважаючі сили, противнику вдалося просунутись до околиць Сум та Чернігова²²⁶, а окремим колонам ворожої бронетехніки навіть зайти до обласних центрів. Але в результаті вуличних боїв, підрозділи військ противника були змушені відступити. У подальшому ворогу все ж таки вдалося просунутися вглиб Сіверщини та взяти під контроль частину областей. Однак, наявних сил і засобів на цьому напрямку для повної окупації було недостатньо. Чим далі від ДКУ просува-лися російські війська, тим довшими й вразливішими ставали їхні логістичні шляхи, що суттєво вплинуло на темпи наступу. Якщо в перші дні вторгнення ворог розраховував пройти через північні райони України та оточити Київ, оминаючи населені пункти, де Сили оборони України могли чинили опір, то у березні 2022 р. російське командування постало перед необхідністю формувати стратегію затяжної війни і безперервного забезпечення військ особовим складом і ОВТ на всій протяжності фронту. А для цього їм необхідно було встановити контроль над основними транспортними вузлами. Однак, ворог досяг часткового успіху лише на півдні Сумщини, зайнявши 01 березня 2022 р. Тростянець²²⁷.

Зазнавши втрат у живій силі та ОВТ, а також витративши значні запаси МТЗ, угруповання зс рф у Сіверському ОР до середини березня 2022 р. вичерпало свій наступальний потенціал. Тому на початку квітня 2022 р. російським командуванням було прийнято рішення щодо недоцільності подальшого утримування під контролем ТОТ на півночі України, що слугувало початком виведення військ з Чернігівської та Сумської обл. на територію рф для відновлення боєздатності підрозділів. Ці заходи планувалося здійснити організовано. Однак, через рішучі дії Сил оборони України, які частково деморалізували особовий склад та дезорганізували управління військами, відступ перетворився на хаотичну втечу, яка завершилася 10 квітня 2022 р. На звільнених територіях ще певний час виявляли малочисельні групи або окремих військовослужбовців зс рф, які переховувалися або намагалися перетнути ДКУ.

Для проведення наступальної операції на Поліському напрямку ворог створив угруповання зі складу частин 29, 35 та 36 А Східного ВО, тихоокеанського флоту та пдв зс рф, яке налічувало до 15 БТГр. Угруповання діяло на напрямку Чорнобиль – Київ. Загалом, північне і північно-східне наступальне угруповання противника налічували біля 30 тис. осіб, тобто до чверті сил вторгнення (125-130 тис.).

Українські прикордонники дали бій наступаючим силам противника, проте зупинити його просування вглиб території України не вдалося. Колони російської військової техніки рухалися переважно автомобільними дорогами. Одночасно здійснювалися спроби висадки десанту на стратегічно важливому аеродромі в Гостомелі. Проте ворог так і не зміг захопити інфраструктурні об'єкти аеродрому, через що російське командування відмовилося від доставки десантно-штурмових підрозділів з повітря. Пізніше вони висувалися з території рб наземним ешелоном.

Незважаючи на значні втрати в особовому складі й техніці, противник продовжував рухатись у бік Києва через Чорнобильську зону, захопивши АЕС. Вже на другий день ворожі колони дісталася Гостомеля, Ворзеля та Бучі. Також для оточення Києва противник намагався висадити повітряний десант, зокрема у районі Томилівки, що під Білою Церквою, та Васильковом. Всі спроби успіху не мали, російські десантники були знищені підрозділами Сил оборони України²²⁸.

Наступаючі підрозділи зс рф, намагалися перегрупуватися, але не отримали достатнього підсилення й були вимушені передчасно ввести у бій підрозділи других ешелонів та резерви. В результаті, противнику не вдалося швидко захопити Київ. Тому в подальшому основні зусилля було зосереджено на оточенні й блокуванні столиці України, застосуванні ДРГ і десантно-штурмових підрозділів.

В той же час, противник почав завдавати ударів балістичними ракетами по Києву та інших містах, у т. ч. з території рб, продовжуючи нарощувати своє угруповання для відновлення наступу на столицю України. Для налагодження логістики інженерні підрозділи противника наводили переправи через річки.

Зосереджені довкола Києва підрозділи ворожих військ очікували на прибуття резервів з північно-східного та південно-східного напрямків для проведення одночасного наступу. Та, оскільки угруповання на Сіверщині виявилось неспроможним прорвати оборону ЗС України, Поліське угруповання намагалося самотужки просуватися на Київ.

Не досягнувши мети наступальної операції та зазнавши значних втрат, російське військове командування тимчасово відмовилося від виконання завдання з блокування Києва й розпочало виведення своїх підрозділів з окупованої північної частини України. При цьому зберігалася високою загроза завдання противником ударів по об'єктах військової та цивільної інфраструктури, тривало накопичення військ у районі Чорнобильської АЕС.

З початку квітня 2022 року на Поліському напрямку основні зусилля противника були зосереджені на виведенні підрозділів з території України, відновленні їх боєздатності, імовірно, для перекидання на інші напрямки. Це свідчило про повний провал початкових планів рф щодо захоплення України та необхідність внесення коректив у стратегічні плани військово-політичного керівництва рф.

Підрозділи, що були виведені на територію рб, здійснювали демонстраційні дії поблизу ДКУ з метою недопущення перекидання резервів ЗС України із зазначеного району на інші загрозливі напрямки. Спостерігалось нарощування систем РЕР і РЕБ у прикордонних з Україною районах.

Сили оборони України. Сили оборони України у Північно-Західній ОЗ зосереджували основні зусилля на недопущенні захоплення противником Києва, забезпеченні стійкої оборони Чернігова та Сум, а також протидії висадки тактичних десантів.

Українські військові на Волинському напрямку вели оборонну операцію, посилювали охорону і оборону ДКУ з рб, протидіяли засобам повітряного нападу та ДРГ противника, перебували у готовності до відбиття наступу ворога з території рб.

На Сіверському напрямку, в рамках оборонної операції, підрозділи Сили оборони України виконували завдання:

- відбиття повітряного нападу противника;
- прикриття ділянок державного кордону;
- відбиття наступу ударних угруповань військ (сил) противника;
- ураження угрупованням військ противника, що вклинилися або прорвалися, і відновлення втраченого положення проведенням контрудару (контратак);
- боротьба з повітряними десантами, рейдовими загонами, ДРС противника та НЗФ.

В перші дні наступу російських військ українським військовим вдалося дещо сповільнити темп просування ворожих колон шляхом підризу мостів, облаштувати протитанкові загородження і провести мінування на загрозливих ділянках. Болотистий характер місцевості також обмежував маневрові можливості механізованих частин противника.

Успішним діям підрозділів ЗС України на Сумщині сприяло ефективне використання сучасних засобів ураження (ПТРК, ПЗРК), отриманих від західних держав. Ураження колон ворожої техніки, які зазвичай рухалися дорогами державного значення, спонукало противника до більш активного використання доріг місцевого значення та польових шляхів, де швидкість руху та прохідність була нижчою. Тому угруповання Сил оборони України основні зусилля зосередили на облаштування засідок, флангових ударах та обході основних сил противника. Маневрена оборона, висока мобільність українських підрозділів виявилися доволі результативною на першому етапі оборонної операції.

Успішні дії захисників Сумщини суттєво деморалізували противника й дозволили вибудувати ефективну оборону. Відкинувши російські війська від великих населених пунктів області, підрозділи Сил оборони України отримали можливість для нарощення оборони, перегруповання, підтягування резервів та поповнення запасів МТЗ. У прифронтових містах було організовано систему блокпостів, активно формувалися підрозділи ТрО, посилювалася охорона і оборона військових та цивільних об'єктів критичної інфраструктури.

Міста на Сумщині і Чернігівщині перетворились на осередки організованого опору окупантам. Українські військові постійними контрнаступальними діями сковували противника, змушуючи його залучати додаткові сили. Це відіграло значну роль у зриві нарощування окупантами спроможностей для наступу на Київ з північно-східного напрямку.

Скориставшись втратою противником стратегічної ініціативи, угруповання Сил оборони України посилювало натиск на позиції окупантів. З середини березня 2022 р. в ході вдалих дій вдалося звільнити ряд населених пунктів Сумщини та розпочати звільнення Чернігівщини.

На початку квітня 2022 р. ЗС України відновили контроль над ділянками державного кордону в межах Сумської та Чернігівської обл. Уздовж лінії ДКУ одразу розпочалося спорудження фортифікаційних споруд і оборонних укріплень, розгор-

талися додаткові підрозділи ДПСУ. Виконувалися додаткові заходи щодо посилення охорони і оборони ДКУ, протидії ДРГ противника. У межах прикордонних областей проводилися стабілізаційні дії.

На Поліському напрямку Сили оборони України в рамках оборонної операції виконували наступні завдання:

стримування наступу противника, формування стійкої оборони та створення умов для переходу у контрнаступ;

охорону та оборону важливих державних та військових об'єктів;

протидія ДРГ противника.

На початковому етапі широкомасштабного вторгнення рф українські військові під командуванням генерал-полковника О. Сирського зірвали плани ворога щодо швидкого захоплення Києва. Сили оборони підривали основні мости на шляхах, якими противник рухався до столиці України. Після чого річки ставали природною перешкодою, які заважали переміщенню окупантів.

ЗС України завдавали постійних ударів по аеродрому в Гостомелі, який противник планував використовувати для доставки на Київщину повітряним шляхом десантно-штурмових підрозділів та ОВТ. Однак, через знищення його інфраструктури, аеродром став непридатним для використання²²⁹.

Рішучі дії підрозділів Сил оборони України змусили військове командування зс рф змінити плани наступу і змістити напрямок головного удару з Чорнобиля на Чернігів і Суми. Разом з тим, противник не спромігся прорватися до Києва та, зазнавши значних втрат, наприкінці березня 2022 р. остаточно втратив свій наступальний потенціал.

Водночас вживалися заходи щодо нарощення оборони, формування резервів, розгортання мережі блокпостів на ключових транспортних вузлах, на напрямках можливого наступу зс рф, зводили фортифікаційні оборонні споруди, проводилися контрдиверсійні заходи.

Особливе значення необхідно приділити Київській оборонній операції, яку слід вважати операцією стратегічного масштабу. Київську оборонну операцію проводили Сили оборони України у період з 24 лютого по 02 квітня 2022 р. (тривалість – 38 діб) у межах Поліського та Сіверського операційних районів. Захоплення столиці України – Києва, було одним із пріоритетних стратегічних завдань т. зв. спеціальної військової операції зс рф. Головні зусилля Сил оборони в цій операції були зосереджені на відбитті наступу військ вторгнення шляхом активних бойових дій під час ведення маневреної оборони. Завдання Київської оборонної операції були повністю виконані.

Після 25 березня 2022 р. підрозділами Сил оборони України російські війська були відкинуті від Києва, в результаті чого виникла загроза їх оточення. Противник, зазнавши значних втрат, відмовитися від плану захоплення Києва.

31 березня 2022 р. було звільнено низку населених пунктів на Київщині, а 02 квітня 2022 р. у МО України офіційно повідомило про повний відступ військ рф з Київської обл. та повернення цієї території під свій контроль²³⁰.

У подальшому на Поліському напрямку Сили оборони України здійснювали посилення охорони українсько-білоруського кордону та проводили розмінування декупованих територій. УВ “Північ” перейшло до проведення стабілізаційної операції.

Південно-Західна операційна зона. Противник у Південно-Західній ОЗ на початок широкомасштабного вторгнення сформував своє угруповання військ (сил) сформовано за рахунок 8 та 58 А, 22 АК Південного ВО, бв чф, кфл, 7 дшд (г) пдв і включало до 25 БТГр.

Для ведення бойових дій в акваторіях Чорного та Азовського морів ворог задіяв угруповання різномірних ударних та морських десантних сил чф, кфл, бф, пф, частини безпосереднього підпорядкування вmf, мо рф та фсб рф.

24 лютого 2022 року угруповання противника у складі частини сил 58 А, 22 АК та чф рф з метою виходу на оперативний простір у межах Південнобузького та Таврійського ОР розпочало наступ з ТОТ АР Крим.

Основні зусилля було зосереджено на виконанні оперативних завдань:

захоплення південних районів Запорізької і Донецької обл., встановлення сухопутного сполучення рф з ТОТ АР Крим та ізоляція України від Азовського моря;

захоплення південних районів Херсонської і Миколаївської обл. та створення сухопутного коридору з ТОТ АР Крим до Придністров'я;

захоплення о. Зміїний та створення умов для висадки тактичного морського десанту на території Одеської та Миколаївської обл.;

забезпечення контролю над акваторіями Чорного та Азовського морів.

Співвідношення сил сторін у Північно-Західній ОЗ (станом на 24.02.22)		
	 ЗБРОЙНІ СИЛИ УКРАЇНИ	 ЗБРОЙНІ СИЛИ РФ (29 БТГ)
ОСОБОВИЙ СКЛАД	до 110 000	до 35 000
ТАНКИ	до 200	до 600
АРТИЛЕРІЯ	до 350	до 550
РСЗВ	до 80	до 350
ПРОТИТАНКОВІ ЗАСОБИ	до 1500	до 200

У Бессарабському ОР противник активних дій не проводив. Проте воєно-політичне керівництво рф докладало зусиль щодо залучення свого військового контингенту та збройних формувань у ПМР для сковування Сил оборони України, які були зосереджені на цьому напрямку, а в разі необхідності – проведення спільних наступальних дій на Одеському напрямку. Для цього оперативна група зс рф на території ПМР була приведена у підвищену ступінь бойової готовності, вивчалися можливості залучення сил і засобів до воєнних дій на території України. Відмічалися спроби вербування місцевих мешканців до складу регулярних військ (сил).

На аеродромі Тирасполь здійснювалася підготовка до прийому літаків з російськими військовослужбовцями, яких у подальшому могли залучати до проведення операції з блокування Одеси. Проте питання забезпечення коридору для прольоту з рф до ПМР залишилося невирішеним.

Загалом, сподівання противника на підтримку проросійської частини місцевого населення виявилася марним, про що свідчив активний громадський спротив на ТОТ.

На Кримському напрямку окупаційні війська основні зусилля зосереджували на напрямках: Херсон – Миколаїв, Новий Буг – Єланець – Вознесенськ, Ново-йор'ївка – Гуляївка – Белка – Маяки – Білгород-Дністровський, Мелітополь – Василівка – Запоріжжя, Мелітополь – Маріуполь.

До 27 лютого 2022 р., подолавши опір Сил оборони України завдяки чисельній перевазі та проведенню низки десантних операцій (Нова Каховка, Херсон, Мелітополь), противнику вдалося швидко просунутися зі сторони Армянська і Чонгара та захопити Нову Каховку, Мелітополь і Бердянськ. У подальшому зс рф вдалося захопити Генічеськ та Олешки, прорватися до Каховського водосховища, переправитись через Каховську ГЕС та встановити контроль над гідротехнічними спорудами Північнокримського каналу.

Бої на околицях Херсону тривали до 03 березня 2022 р. У подальшому місто було захоплено противником. Разом з тим, всі спроби з ходу оволодіти Миколаєвом зазнавали невдач, що спонукало окупантів до перенесення основних зусиль на напрямок Миколаїв – Вознесенськ з метою створення умов для обходу Миколаєва та розвитку наступу на Одесу.

Підрозділи зс рф, не зустрівши значного супротиву на адміністративному кордоні Херсонської обл. та ТОТ АР Крим, доволі швидко змогли вийти до р. Дніпро, взяти під контроль всю лівобережну Херсонщину. Передові підрозділи противника закріпилися на околиці Енергодара. Безпосередньо в районі Запорізької АЕС бойові дії велися підрозділами рогвардії (пункти постійної дислокації – Дагестан та Чечня). Захоплення АЕС, на території якої окупанти розміщували ОВТ і боєприпаси, мінували енергоблоки та грубо порушували заходи безпеки і порядок перебування на ядерному об'єкті, створило потенційну загрозу техногенної катастрофи.

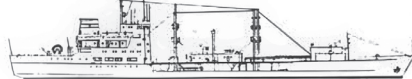
Після захоплення Мелітополя противник продовжив наступ на напрямках: Мелітополь – Токмак – Василівка для подальшого просування на Запоріжжя і Павлоград та Мелітополь – Бердянськ – Маріуполь з метою оточення Маріуполя.

Однак, із середини березня 2022 р. російські війська на Запорізькому напрямку активних наступальних дій не проводили, перейшли до оборони та закріпилися на зайнятих рубежах. Це вказувало на втрату противником наступального потенціалу. У подальшому основні зусилля ворог зосереджував на просуванні у Криворізькому напрямку, де мав частковий успіх. Тривали активні бої на підступах до Миколаєва та спроби рейдових дій на напрямку Нова Каховка – Нікополь і Нова Каховка – Кривий Ріг.

Морське і повітряне угруповання чф виконували наступні завдання:
встановлення контролю над акваторіями Чорного та Азовського морів;
проведення морських десантних операцій;
участь у повітряно-наземній наступальній операції, у т. ч. із застосуванням крилатих ракет;

нанесення окремих ракетних ударів по військових і цивільних об'єктах (зокрема мостах, портах, пунктах управління, пунктах базування тощо), цивільних суднах та військових кораблях як у морі, так і на р. Дунай.

Таблиця 2.7

Морське угруповання рф у Чорному та Азовському морях	
	крейсер 1
	фрегати 2
	підводні човни 4
	бойові кораблі 42
	судна забезпечення до 30

Для зазначених дій противник зосередив морське угруповання сил (військ), яке складалося з ракетного крейсера, трьох оперативних ракетних груп, двох корабельних ударних груп, ракетно-катерної ударної групи, трьох корабельних десантних груп, катерної десантної групи, корабельної тралльної групи, угруповань сил розвідки і спецпризначення та сил забезпечення, та загалом налічувало 1 крейсер, 2 фрегати, 4 підводні човни, 42 бойові кораблі (катери) та до 30 суден забезпечення. Також до складу зазначеного угруповання входили: берегова ударна група (два окремих берегових ракетних дивізіони “Бастион” та “Бал”), до 3 БТГр (для морського десантування) зі складу 810 обрмп чф та 336 обрмп бф, до 40 груп СпП та угруповання авіації впс чф.

Одним із ключових завдань противника на морі було захоплення о. Зміїний, який мав, крім економічного і політичного значення, ще й військово-стратегічне. Розміщення на острові технічних засобів спостереження створило б додаткові можливості для контролю морського і повітряного простору у північно-західній частині Чорного моря, а також розширило б межі дальнього радіолокаційного виявлення. Тому, скориставшись перевагою в повітрі, на морі та у засобах ураження, в перший день широкомасштабного вторгнення в Україну противнику вдалося захопити о. Зміїний. Після цього десантними судами і баржами на острів було доставлено особовий склад та ОВТ підрозділів РЕР, ППО, 810 обрмп та розвідувального загону 388 мрп СпП чф (Севастополь). Також інфраструктура острова використовувалася як пункт маневреного базування для бойових катерів, що здійснювали диверсійно-розвідувальні дії у гирлі Дунаю, на підходах до Затоки, Кароліно-Бугазу та Чорноморська. Для прикриття острова з повітря на цілодобовому чергуванні перебували винищувачі Су-30СМ морської авіації чф.

Окупація острова дозволила противнику проводити заходи з ізоляції району ведення бойових дій по лінії о. Зміїний – Херсонес та блокування сил і засобів ЗС України у пунктах базування і портах. Поряд з цим, мали місце невдалі спроби висадки ворожих морських десантів на підходах до портів Чорноморськ, Одеса, Південний та Очаків, а також на окремих десантно-небезпечних ділянках. Періодично здійснювалися авіаційні та ракетні удари за метою ураження кораблів і катерів ВМС ЗС України. Постійно велась повітряна розвідка вздовж українського узбережжя з метою викриття протидесантної та протиповітряної оборони ЗС України.

Для захоплення Миколаєва, Запоріжжя, Дніпра та Одеси командування російських військ продовжувало наступальну операцію. 09 березня 2022 р. на північ від Миколаєва противник вийшов до р. Південний Буг та взяв місто у напівоточення, що стало його найбільшим здобутком на цьому напрямку.

Завдяки рішенням українського командування щодо побудови оборони на Миколаївському напрямку, наступ противника на обласний центр було зупинено. Усі спроби наступальних дій, у т.ч. із залученням резервів, мали локальний характер без значних просувань та супроводжувалися великими втратами живої сили і ОВТ.

Однак, у короткий термін окупантам вдалося налагодити рух потягів через р. Дніпро по захопленому Антонівському залізничному мосту, яким перекидалися резерви з ТОТ АР Крим та здійснювалося логістичне забезпечення угруповання військ на правобережній Херсонщині. Але відновити наступ на напрямку Херсон – Миколаїв та Мелітополь – Запоріжжя противник так і не спромігся. А мінування Антонівського мосту свідчило про підготовку до ймовірного відступу на лівий берег Дніпра.

Таким чином, наприкінці березня 2022 р. у Південно-Західній ОЗ противник остаточно втратив наступальний потенціал, перейшов до оборони та розпочав відновлення боєздатності своїх військ і поповнення МТЗ. Для логістичного забезпечення угруповання активно використовувалася інфраструктура української залізниці, зокрема вузлові станції Токмака та Мелітополя, які виконували роль логістичних центрів.

Через збереження ЗС України можливості протидіяти загрозам на морі за допомогою берегового ракетного комплексу “Нептун”, яким було уражено фрегат “Ессен” та знищено флагман чф вмс рф крейсер “Москва”, росія позбулася можливості панування в акваторіях Чорного та Азовського морів.

У подальшому, протягом квітня 2022 р., обстановка на півдні України суттєвих змін не зазнала, активних бойових дій противник не проводив. Основні зусилля зосереджував на веденні повітряної розвідки та вогневому ураженні позицій Сил оборони України, у т.ч. із залученням кораблів, підводних човнів, берегових ракетних комплексів “Бастион” та авіації.

Керівництво рф для встановлення контролю на ТОТ та формування ВЦА намагалося активно використовувати місцеві органи влади та колаборантів. Саме з числа останніх створювалися так звані “підрозділи народної міліції”, які у взаємодії з підрозділами росгвардії проводили режимні та фільтраційні заходи. Через проукраїнську позицію більшої частини місцевого населення та формування осередків Руху опору на ТОТ, окупантам не вдалося створити так звану “Херсонську народну республіку” та повністю взяти під контроль ситуацію на місцях.

Угрупування Сил оборони України. Сили оборони України з метою зриву стратегічних планів противника проводили оборонну операцію в межах Південно-Західної ОЗ силами ОСУВ “Олександрія” під керівництвом генерал-майора А. Ковальчука та в акваторіях Чорного та Азовського морів угрупованням різномірних сил ВМС під керівництвом командора О. Доскато.

Основні зусилля було зосереджено на:

забезпечення стійкої оборони на Херсонському і Мелітопольському напрямках; недопущення захоплення противником важливих адміністративних центрів

Херсон, Миколаїв та Маріуполь;

утримання контролю над акваторією Чорного та Азовського морів;

боротьбі з морськими десантами в межах Одеської та Миколаївської обл.;

відбиття повітряного нападу противника;

завдання ураження осередкам військ противника.

ВМС ЗС України у складі угруповання різномірних сил (УГРС) виконували завдання щодо недопущення вторгнення противника з морського напрямку. На початок бойових дій кораблі і катери ВМС ЗС України згідно з планом оперативного розгортання угруповання були завчасно виведені у визначені райони (місця) в межах морської операційної зони, що дозволило зберегти їх під час перших ракетних ударів противника.

Для введення противника в оману щодо розташування сил і засобів ВМС ЗС України, на якірних стоянках вдалося розмістити значну кількість барж, списаних суден та інших плавзасобів. Також було розосереджено підрозділи ракетних військ і артилерії ВМС. З метою недопущення захоплення фрегата “Гетьман Сагайдачний”, який проходив глибоку модернізацію на Миколаївському суднобудівному заводі, його було спеціально виведено з ладу та підтоплено.

Завдяки супротиву Сил оборони України, вже з березня 2022 р. противник був вимушений задіяти оперативні резерви. Разом з тим, своєчасне мінування загрозливих ділянок узбережжя та організація оборони і спостереження за морським і повітряним простором дали змогу запобігти висадці ворожих десантів у районі Миколаєва та Одеси. Вогнем артилерії вдалося знищити і пошкодити кілька катерів противника.

На початку березня 2022 р., незважаючи на нарощення угруповання противника до 17 БТГр, його наступ був фактично зупинений. 11 березня 2022 р. на напрямку Вознесенськ – Нова Одеса підрозділи зс рф зазнали суттєвих втрат і були вимушені відійти на рубіж Баштанка – Нова Одеса.

18 березня 2022 р. окупаційні війська остаточно перейшли до оборони, намагаючись утримати захоплені рубежі, проводячи роботи з інженерного обладнання позицій, відновлення боєздатності та посилення своїх угруповань. Водночас частину підрозділів морської піхоти російське командування перекинуло як резерв на інші загрозливі ділянки фронту. При цьому противник продовжував зазнавати втрат від вогневого впливу ЗС України. Так, у ході наступальних дій окупантам вдалося захопити кілька аеродромів, які використовувалися для розміщення армійської авіації, підрозділів РВіА, МТЗ, пунктів управління тощо. Тільки по аеродрому в Чорнобаївці у різний час було завдано 10 вогневих ударів, внаслідок яких знищено ОКП 8 А, велику кількість авіаційної та іншої техніки і МТЗ.

На початковому етапі війни знищення командних пунктів і логістичних центрів противника, а також пошкодження основних транспортних комунікацій (мостів, переправ) суттєво порушували його систему управління військами та логістичного забезпечення. Це, в свою чергу, потребувало часу на їх відновлення і підготовку резервів, що у підсумку впливало на рівень боєздатності угруповання, і, як результат – нездатність продовження наступу на напрямку Миколаєва і Вознесенська.

Ці фактори сприяли стабілізації фронту, а рішення українського командування щодо зміцнення угруповань військ створило умови для переходу до контрнаступальних дій. Зокрема, у квітні 2022 р. підрозділи Сил оборони України провели наступальні дії, звільнивши низку населених пунктів Миколаївської та Херсонської обл.

В ході активних спроб захопити панування в акваторіях Чорного та Азовського морів, угруповання сил ВМФ РФ в той період часу зазнало відчутних втрат. Зокрема, в порту Бердянська Сили оборони України ударом тактичного ракетного комплексу “Точка-У” уразили три великих десантних корабля (“Цезарь Куников”, “Новочеркасск”, “Саратов”), вогнем берегового ракетного комплексу “Нептун” знищено – фрегат “Адмирал Ессен” та ракетний крейсер “Москва”.

Знищення 14 квітня 2022 р. флагмана ЧФ РФ ракетного крейсера “Москва” остаточно нівелювало загрозу висадки російського морського десанту в Одеській обл. і створило умови для проведення операції з відновлення контролю над о. Зміїний та північно-західною частиною акваторії Чорного моря з метою розблокування Ізмаїльського, Білгород-Дністровського та Одеського портів.

Загальна обстановка у повітряному просторі України. З перших днів широкомасштабного вторгнення противник намагався отримати повне панування у повітряному просторі України. Ворог завдавав масовані ракетні та авіаційні удари по аеродромах базування української військової авіації та позиціях підрозділів ППО, намагаючись у такий спосіб позбавити ЗС України будь-якого контролю над повітряною обстановкою. Але своєчасні дії, а саме виведення авіації з під ударів та переміщення підрозділів ЗРВ та РТВ, дозволили зберегти основні складові української системи ППО, зокрема літаки та боєздатні підрозділи ППО.

Не зважаючи на втрати і сподівання окупантів про повний контроль над повітряним простором України, винищувальна авіація ПС ЗС України вступала у нерівні бої з переважаючим повітряним противником, ударна авіація нищила колонії і місця зосередження ворога, зенітні розрахунки прикривали основні стратегічно важливі об’єкти та нищили засоби повітряного нападу противника.

Не досягнувши повного панування у повітряному просторі України, авіація ПС ЗС РФ у березні 2022 р. перейшла до бойових дій, періодично заходячи в зони потенційного ураження системи ППО України, та наносячи масовані ракетні удари з літаків стратегічної авіації. До повітряних ударів ворог також долучав кораблі-ракетноносії та ракетні системи дальньої дії.

За період з 24 лютого по 30 квітня 2022 р. противник завдав більше 200 ракетних ударів, застосувавши понад 410 ракет різних видів базування, з яких система ППО України збила майже чверть (100). Резонансними ударами були:

24 лютого – перший масований удар (до 65 ракет), уражено понад 40 об’єктів по всій території України (у т. ч. 12 аеродромів), загинуло 40 осіб, понад 50 отримали поранення;

01 березня – удар по будівлі Харківської ОДА, загинуло 29 осіб²³¹;

13 березня – удар по Яворівському військовому полігону (Львівська обл., 30 км від кордону з Польщею), загинуло 35 осіб, 134 отримали поранення²³²;

19 березня – удар по складу ракет і боєприпасів у Делятині (Івано-Франківська обл.) із застосуванням гіперзвукового ракетного комплексу Х-47М2 “Кинжал”;

29 березня – удар по будівлі Миколаївської ОДА, загинуло 37 осіб, більше 40 отримали поранення;

08 квітня – удар ракетою 9М79К-1 “Точка-У” з касетними боєприпасами 9Н24 по залізничній станції в Краматорську проти цивільних людей, які евакуювалися, загинула 61 особа, 121 отримала поранення²³³.

В ході перших місяців широкомасштабного вторгнення в Україну авіація противника втратила у боях 29 літаків та 29 вертольотів, а головне – досвідчених пілотів. Це негативно вплинуло на здатність російських льотчиків ефективно виконувати завдання в українському небі та підтвердило дієвість української ППО та професіоналізм ПС ЗС України. Поряд з цим, впровадження нових міжнародних санкцій загострило проблеми в РФ щодо компенсації втрат та нарощування угруповань авіаційної техніки та БПЛА, значення яких в сучасних військових операціях суттєво зросло.

Висновки

Упродовж лютого-квітня 2022 р. воєнно-стратегічна обстановка в Україні характеризувалася активними воєнними діями на кількох стратегічних напрямках, успішним завершенням операції Сил оборони України в районі Києва, стабілізацією лінії фронту на південному напрямку, запеклою обороною Маріуполя, що перебував в облозі, та Харкова, активізацією бойових дій на Ізюмському напрямку та на Донбасі.

Противник втримав ініціативу та вдало провів наступальну операцію на південному напрямку, в результаті якої було захоплено лівобережжя Дніпра від Херсону до Василівки (Запорізька обл.) та частину Херсонської обл. на правобережжі, створено наземний коридор між Ростовською обл. РФ і ТОТ АР Крим. Крім того, РФ отримала повний контроль в акваторії Азовського моря, а за рахунок захоплення о. Зміїний розширила свої можливості у західній частині Чорного моря.

З метою виконання стратегічного завдання з виходу на адміністративні кордони Донецької і Луганської обл., російським військам вдалося захопити біля 90% території Луганщини та понад 60% Донеччини.

Але “блискавичного” захоплення України не відбулось, активне застосування засобів дальнього вогневого ураження, насамперед крилатих ракет морського та повітряного базування, не призвело до порушення системи управління угруповань та придушення системи ППО України.

Ведення противником наступу одночасно на кількох напрямках, без врахування можливостей Сил оборони України щодо ефективного опору та міжнародної підтримки України, суперечило основним принципам воєнного мистецтва і не дозволило виконати оперативні завдання у визначені терміни. Все це свідчило про суттєві прорахунки у плануванні і підготовці “СВО” військово-політичним керівництвом РФ, а також незадовільну організацію управління, взаємодії та всебічного забезпечення на всіх рівнях.

Водночас Україна виконала завдання на першому етапі війни, тобто під час стратегічних оборонних дій ЗС України суттєво зменшили наступальний потенціал противника, зберегли основні сили та почали формування резервів. За рахунок проведення заходів мобілізації, формування підрозділів ТрО та успішних дій військ (сил), вдалося звільнити північні регіони та стабілізувати лінію фронту на східному та південному напрямках.

Також, українські досягнення на фронті консолідували світову спільноту у наданні військової допомоги Україні, вдалося досягти домовленостей щодо постачання сучасних зразків ОВТ та навчання (підготовки) українських військовослужбовців що зі свого боку стало однією з важливих складових військової допомоги Україні від міжнародних партнерів в перші місяці широкомасштабного вторгнення рф та запорукою ефективного супротиву.

У *Східній ОЗ* противник на Слобожанському напрямку продовжував частково блокувати Харків, обстрілювати об'єкти інфраструктури та житлові будинки Харківщини, намагався розгортати додаткові артилерійські підрозділи. На Ізюмському напрямку ворог, діючи силами підрозділів зі складу 1 А та, 20 А Західного ВО, 35 А, 68 АК Східного ВО та пдв, основні зусилля зосереджував на веденні розвідки та завданні вогневого ураження підрозділам ЗС України.

У *Південно-Західній ОЗ* завдання щодо взяття під контроль Чорноморського узбережжя України, утворення сухопутного коридору до ПМР, угрупованням зс рф виконано не було. Проведення морської десантної операції, незважаючи на повне планування на морі на початку вторгнення, було унеможливлено виваженими діями Сил оборони України. Сподівання противника на підтримку місцевого населення виявилось марним, про що свідчив активний громадянський спротив на ТОТ. Це призвело до залучення додаткових сил росгвардії, фсб та поліції.

Незважаючи на досягнуті з початку вторгнення успіхи оперативного масштабу (прорив з ТОТ АР Крим та вихід на оперативний простір, захоплення Херсону, Генічеська, Мелітополя, Бердянська, Нової Каховка та Енергодара, часткове оточення Маріуполя, прорив до Гуляйполя), загальне просування на глибину від 80 до 260 км на окремих напрямках, російські окупаційні війська зазнали значних втрат у живій силі та ОВТ, витратили свої оперативні резерви, а на окремих напрямках змушені були відійти та перейти до оборони.

Затоплення крейсера “Москва” Силами оборони України означало поразку росії на морі, так як крейсер являв собою плавучий командний та контрольний центр. Крім того, чорноморський флот залишився без протиповітряної оборони, що значно обмежило наступні кроки противника.

У *Північно-Західній ОЗ* перша стратегічна оборонна операція Сил оборони України зірвала первинні плани противника, змусивши його вивести своє основне угруповання за межі України. Водночас демонстраційні дії зс рб поблизу ДКУ спонукали воєнно-політичне керівництво України сконцентрувати, а у подальшому й утримувати, частину Сил оборони на загрозливих напрямках, що не дозволяло використовувати їх на ділянках фронту, де відбувалися найбільш інтенсивні бойові дії.

В *повітряному просторі України* авіація противника так і не змогла отримати повного домінування та вимушена була перейти до періодичних бойових дій. Цьому сприяло збереження і своєчасні маневри підрозділів ППО України, а також

покращення вмінь та навичок особового складу щодо знищення засобів повітряного нападу. Крім цього, рф, активно застосовувала практику авіаційно-ракетного терору, завдаючи масованих атак як по об'єктах військової, так і цивільної інфраструктури.

Загалом в ході першого етапу широкомасштабного вторгнення рф і Україну первинні плани ворога були зірвані, що змусило його вивести війська з Північно-Західної ОЗ і зосередити свої зусилля на веденні бойових дій у межах Східної та Південно-Західної ОЗ.

2.4. ХІД ВОЄННИХ ДІЙ

Завдання і сили сторін

російська федерація. Прагнучи реалізувати свої геополітичні та воєнно-стратегічні цілі шляхом проведення воєнної операції, керівництво рф поставило перед збройними силами рф такі завдання:

захопити панування в повітрі та дезорганізувати систему управління силами оборони і державного управління України;

в найкоротші терміни оточити, блокувати і захопити столицю України;

охопити із флангів угруповання ООС у Донецькій і Луганській обл. з майбутнім виходом на бар'єрний рубіж р. Дніпро;

оточити й ізолювати Харків з подальшим виходом до Полтави і Дніпра;

відрізати Україну від морського узбережжя, встановити сухопутне сполучення рф з ТОТ АР Крим і т. зв. ПМР;

вийти упродовж другого тижня операції на лінію Коростень, Житомир, Вінниця, шляхом нанесення ракетно-авіаційного ураження по вузлах потенційного опору на території центральної частини України та проведенню рішучих наступальних дій наземних угруповань;

остаточно знищити опір Сил оборони України, завершити окупацію території України та вийти на західні кордони нашої держави до кінця третього тижня операції.

Спираючись на дані західних розвідувальних співтовариств, аналітики Центру стратегічних і міжнародних досліджень у січні 2022 р. моделювали можливі основні напрямки просування сухопутних угруповань зс рф територією України, у випадку повномасштабного вторгнення за трьома фазами:

перша фаза – захоплення Києва і лівобережжя Дніпра;

друга фаза – захоплення центральної і південно-західної частини України;

третья фаза – захоплення західної частини України.

Для реалізації окреслених вище завдань, командування зс рф упродовж 2016 – початку 2021 р. зосередило значні військові сили по периметру східного кордону України²³⁴, а також на ТОТ АР Крим і ОРДЛО. В другій половині 2021 р. розпочалося формування ударних угруповань.

Аналітики Національного інституту стратегічних досліджень наприкінці 2022 р. констатували, що біля східної ділянки державного кордону України рф сформовано нове угруповання сил зс рф. До Вороніж було переміщено штаб 20-ї ЗВА із Муліно. З'єднання цієї армії розгорталось у Смоленській, Брянській, Белгородській і Воронежській обл. В Ростовській та Волгоградській обл. у 2016 р. розгорнули 8 ЗВА, до складу якої фактично включили і т. зв. 1 і 2 АК “л/днр”. На території тимчасово окупованого Криму в 2017 р. було створено 22-й армійський корпус, командувач якого здійснював керівництво більшою частиною наземного угруповання рф на півострові²³⁵. Станом на кінець 2021 р., поблизу кордону з Україною перебувало угруповання зс рф, здатне вести наступальні дії з обмеженими цілями без оголошення мобілізації. Чисельність цього угруповання досягала 87 тис. осіб, до 1100 танків, до 2600 бойових броньованих машин, до 1100 артилерійських систем, до 360 РСЗВ, 18 оперативно-тактичних ракетних комплексів. На аеродро-

мах у безпосередній близькості до українських кордонів базувалося 330 літаків та 230 вертольотів²³⁶.

На початку січня 2022 р. росія почала нарощувати своє угруповання на території рб за рахунок військ Східного воєнного округу (5, 29, 35 і 36 ЗВА), 155 омсбр, ППО, ОТРК “Искандер-М” та артилерії. 18 січня 2022 р. представники російської та білоруської влади оголосили, що ці підрозділи прибули на територію рб для участі у спільних білорусько-російських військових навчаннях, які були заплановані на 09-20 лютого 2022 р.²³⁷

Станом на 25 січня 2022 р., аналітики Інституту вивчення війни (США) зафіксували 10 російських БТГр на півдні білорусі, 7 БТГр – в Єльську і 3 БТГр – у Брянську, 2 БТГр – в Курську, 5 БТГр – у Погосово, 12 БТГр – у Воронежській та Белгородській обл., 12 БТГр – у Ростовській обл., 11-12 БТГр – на ТОТ АР Крим, 3 БТГр – на території т. зв. ПМР і два АК т. зв. л/днр. Таким чином, чисельність ударних угруповань досягала 64-65 БТГр та два корпуси т. зв. л/днр²³⁸. Оцінюючи ймовірний розвиток воєнних подій, фахівці Інституту 27 січня 2022 р. висловили припущення, що російське керівництво обмежиться сухопутними операціями на території Донбасу, Харківщини та Півдня України з одночасним авіаційним і ракетним ударом на глибину всієї території нашої держави²³⁹.

Станом на 28 січня 2022 року, на кордонах з Україною рф було зосереджено понад 100 тис. військовослужбовців усіх родів і видів військ²⁴⁰. 05 лютого 2022 р/представники держдепартаменту США заявили про концентрацію на території українського прикордоння 70% всіх боєздатних сил сухопутних військ рф, об'єднаних у 83 БТГр. Ще 14 БТГр перебували на шляху до кордону з Україною²⁴¹. Американські аналітики звернули увагу на високий рівень концентрації навколо України та на ТОТ великої кількості засобів ППО, РЕБ, логістичних підрозділів, авіації, важкої артилерії і високомобільних повітряно-десантних військ зс рф²⁴².

Протягом першої декади лютого 2022 р. західні аналітичні інституції, оцінюючи перспективи ескалації воєнної конфронтації між Україною та росією, вважали найбільш вірогідним сценарієм окупацію зс рф Донецької й Луганської обл., а також встановлення російськими вмс блокади українських морських портів. Зокрема, в аналітичному огляді Міжнародного інституту стратегічних досліджень за 04 лютого 2022 р. перераховані такі можливі заходи рф щодо України:

морська блокада окремих портів (наприклад, Маріуполя, Херсона та/або Одеси) або повна морська блокада українського узбережжя (яку Москва потенційно могла б описати як “карантинну операцію”, посилаючись на блокаду США Куби в 1962 р. як прецедент);

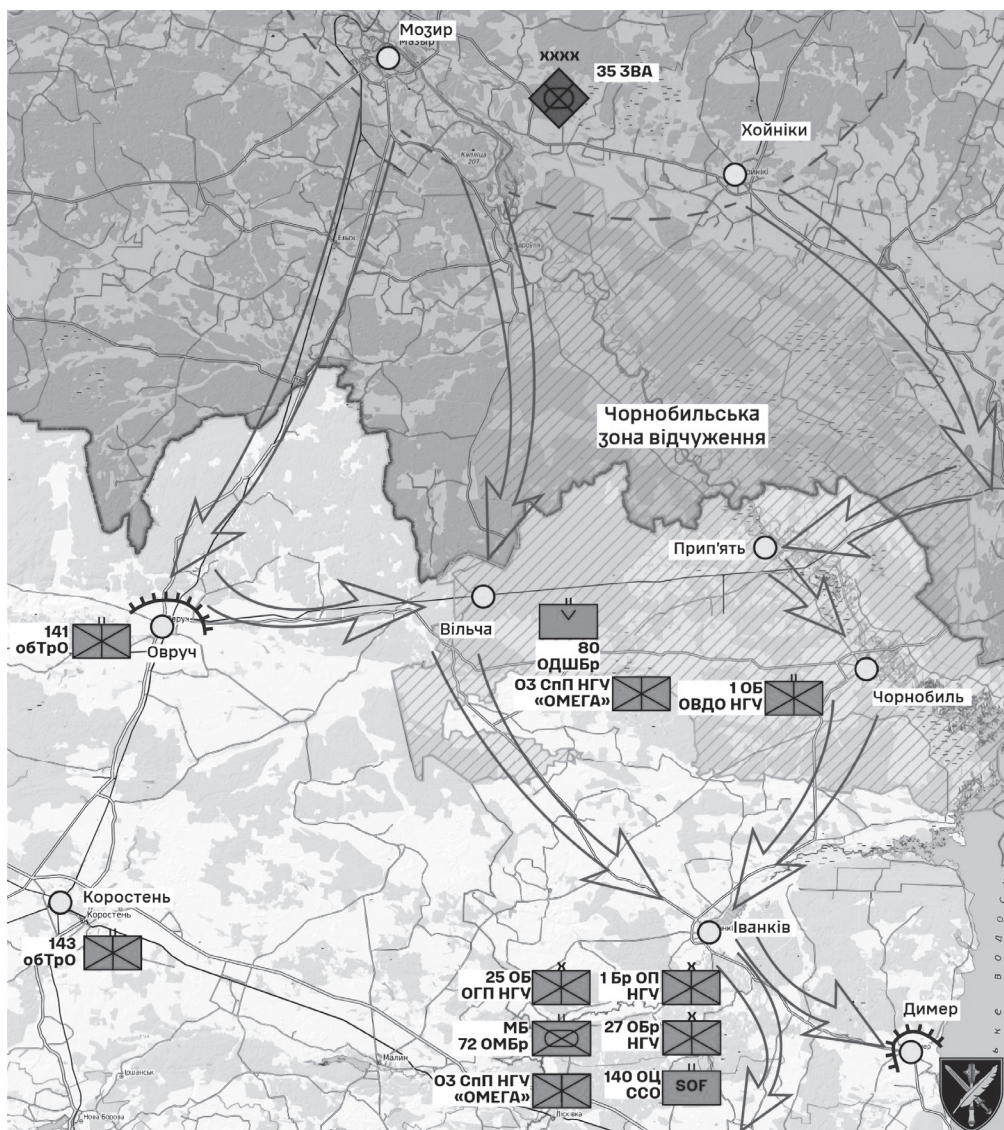
примусовий огляд суден на морських підходах до України;

військове захоплення кількох аеропортів, які вважаються центральними для постачання зброї та особового складу НАТО;

запровадження безпольотної зони над частинами України, посилаючись на аналогічні зусилля членів коаліції в Іраку та Сирії;

бомбардування певних складів зброї чи ракетних пунктів в Україні, посилаючись на прецедент операцій НАТО в Косово та Югославії в 1999 р.;

атаки на електромережу України, посилаючись на прецедент операцій НАТО в Югославії в 1999 р.;

Наступ російських військ на Поліському напрямку. 24 – 25 лютого 2022 року

О 4 год. 50 хв. 24 лютого 2022 р. противник розпочав наступальну операцію нанесенням ракетно-авіаційних ударів по об'єктах критичної цивільної та військової інфраструктури України. Одночасно, колони російських військ перетнули ділянки ДКУ у Київській, Чернігівській, Сумській обл. та почали стрімке просування вглиб території України, в загальному напрямку на Київ.

Колона російської техніки рухається на Київ. Фото – Maxar Technologies

У Поліському ОР, російські війська наступали в напрямку на Чорнобиль – Київ. Колони військової техніки противника пересувалися переважно автошляхами, їхній маршрут пролягав через Прип'ять, Чорнобиль, Іванків, Димер, Вишгород, Бородянку, Бучу, Ірпінь. Водні бар'єрні рубежі (рр. Прип'ять, Уж, Тетерів і Здвиж) війська противника долали застосуванням понтонно-мостових переправ, у разі знищення мостів.

У першій половині дня 24 лютого колона військової техніки зс рф зайшла через пункт пропуску Вільча (Вишгородський р-н Київської обл.). Українські прикордонники дали бій противнику, але зупинити колону не вдалося²⁵¹.

О 7 год. противник крилатою ракетою ударив по адміністративній будівлі аеродрому Гостомель, охорону якого здійснювали підрозділи 4 брп НГУ. Ракета влучила в об'єкт поряд з аеродромом і пошкодила цивільний будинок. Суттєвої шкоди оборонцям аеродрому ракетний удар не завдав, лише частково знищивши аеродромну інфраструктуру. Близько 8 год. з території рб в напрямку Гостомеля вилетіли 34 вертольоти Ка-52.

Бой за аеропорт "Антонов" Гостомель

Головним напрямком наступу сухопутних угруповань зс рф на Київ був Поліський. На Сіверському напрямку російські війська мали сковувати підрозділи Сил оборони України, запобігти їх передислокації на Поліський напрямок, блокувати або захопити великі населені пункти і ключові залізничні вузли. Наступ на Поліському напрямку мав здійснюватися в похідних колонах на максимальній швидкості, з розгортанням у бойові порядки виключно в разі загрози зіткнення з великими підрозділами Збройних Сил або НГУ. Передбачалося, що передові підрозділи зс рф зі складу "колони №1" прибудуть у передмістя Києва о 14 год. 55 хв., а закінчать зосередження на "рубежах блокування" о 16 год. 15 хв. 24 лютого 2022 р.²⁵⁰

Військовослужбовці 4 брОП НГУ вогнем ПЗРК збили один і пошкодили ще 2 вертольоти противника над Київським морем. Один вертоліт було знищено ракетою, випущеною винищувачем зі складу 40 брТА ПС ЗС України. Решта вертольотів, досягнувши аеродром Гостомель, нанесли по ньому ракетний удар з метою знищити оборонців стратегічного об'єкту. Проте особовий склад зведеної ротно-тактичної групи зі складу 4 брОП НГУ встиг зайняти оборону в будівлях і на позиціях поза межами аеродрому.

Після вертольотної атаки, над аеродромом Гостомель з'явилися 18 гелікоптерів Ми-8 з особовим складом (300 військовослужбовців повітряно-десантних військ рф 45 бригади пдв). Російські десантники висадились на аеродромі. Зав'язався бій, який тривав до 19 год. 20 хв. 24 лютого. З боку Сил оборони, в бою брали участь 150 гвардійців 4 брОП НГУ, літаки типу Миг-29 зі складу 40 брТА. Після того, як противник захопив аеродром, російські сили намагалися організувати умови для приземлення в Гостомелі 18 військово-транспортних літаків Іл-76 із десантниками на борту, які вже перебували в небі над територією рб. Для запобігання цьому, Силами оборони України було завдано ударів по злітній смузі з метою виведення її з ладу. Одночасно, підрозділи 4 брОП НГУ, спецпідрозділу "Альфа" СБУ, 80 одшБр, 8 полку ССО ЗС України до 21 год. відновили контроль над периметром аеродрому. До 22 год. 24 лютого тривала зачистка околиць аеродрому від розпорохених російських спецпризначенців.

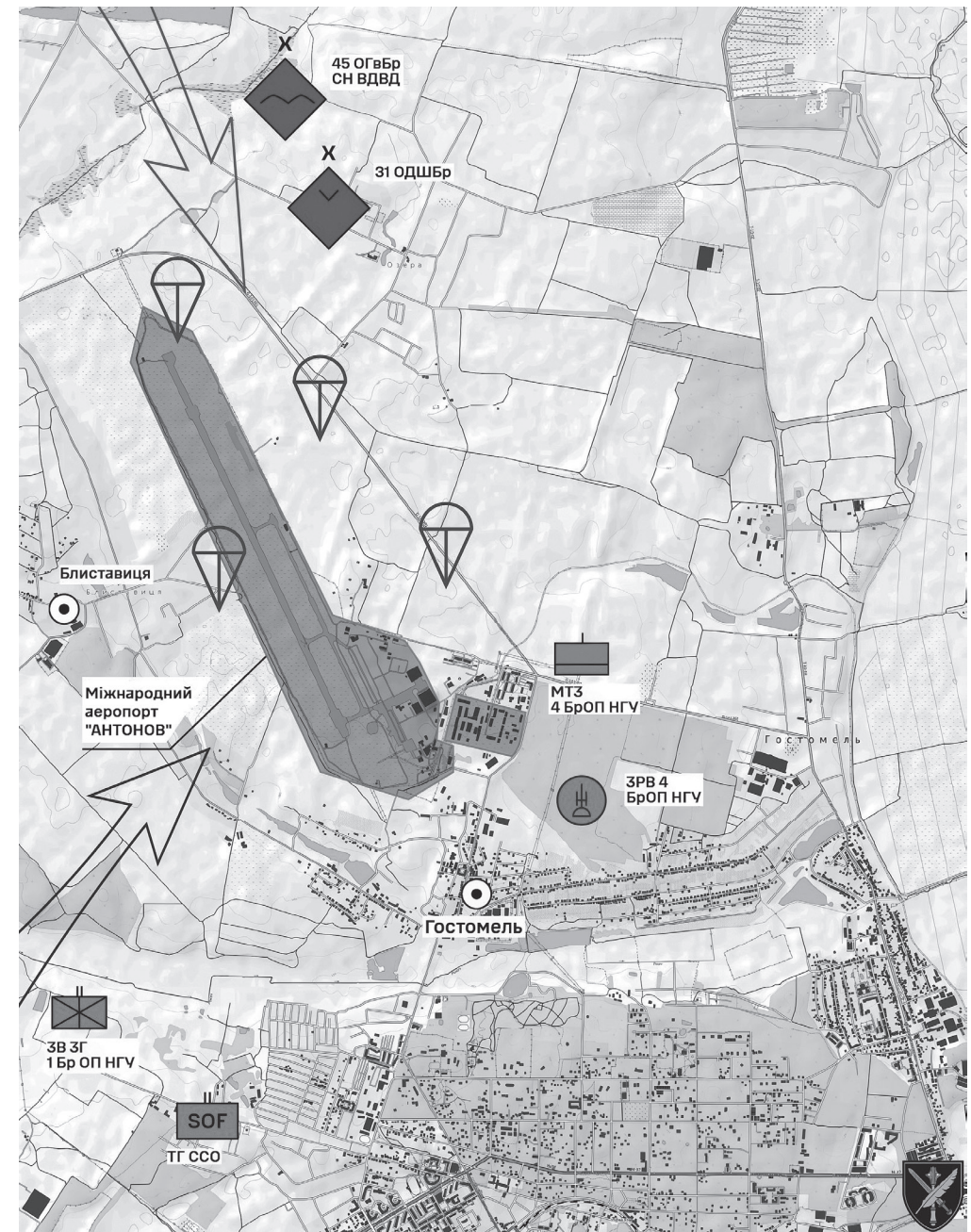
У другій половині дня 24 лютого підрозділи окупантів, що висувалися з рб, увійшли в зону відчуження й оточили Чорнобиль. Для захоплення Чорнобильської АЕС противник застосував тактичний повітряний десант силою до роти військовослужбовців на одинадцяти військово-транспортних вертольотах. Тоді ж передові підрозділи противника силами до трьох БТГр форсували р. Тетерів у районі Ораного й вийшли на рубіж Іванків – Катюжанка – Димер. Після невдалої спроби передових підрозділів противника переправитись через р. Ірпінь в околицях Демидова, ворог змінив напрям руху і однією БТГр розпочав просування в бік Гостомеля, безуспішно намагаючись прорватись до аеродрому на допомогу своєму оточеному десанту.

На кінець першої доби боїв у Поліському операційному районі, противник зумів вклинитись на глибину 50-60 км від ДКУ з території рб.

25 лютого противник продовжував нанесення ракетно-авіаційних ударів по об'єктах критичної цивільної та військової інфраструктури, здійснив розгортання власних засобів ППО (ЗРК С-300) на захопленій території Київської обл. з метою запобігти діяльності авіації ПС України.

У ніч на 25 лютого з Чорнобиля в напрямку Іванкова висунулася механізована колона противника в складі близько 300 одиниць техніки, які не мали розпізнавальних знаків. З метою зупинки (уповільнення) наступу ворожих військ, підрозділи ЗС України станом на 8 год. 30 хв. підірвали три мости: на Новоірпінській трасі, у Гостомелі по Варшавській трасі та у Демидові через р. Ірпінь.

Станом на 9 год., колона військ противника пройшла Іванків і наблизилась до Димера. Вступивши у бій з противником, підрозділи Сил оборони України розбомбили і спалили колону російської бронетехніки, а також завдали удару по ворожій колоні біля Здвизівки (півн.-зах. Гостомеля). Значні втрати не завадили противнику опівдні дістатися передмість Києва – Гостомеля, Ворзеля, Бучі, за які зав'язалися важкі бої.

Бої в аеропорту Гостомель. 24 лютого 2022 року

Об 11 год. підрозділи Сил оборони, з метою недопущення просування противника, підірвали міст у районі Київської ГЕС (південь Вишгорода). Близько 14 год. противник здійснив повторний штурм аеродрому Гостомель із залученням 200 ударних і транспортних вертольотів. Після бою аеродром був захоплений російськими

військами. Підрозділи ракетних військ та артилерії ЗС України нанесли вогневе ураження військам противника, які висадились на аеродромі та вздовж злітно-посадової смуги, внаслідок чого вона була виведена з ладу. Це змусило російське командування відмовитися від здійснення висадки основних сил пдв рф на аеродромі Гостомель.

Станом на 16 год. 25 лютого, окупанти значними силами продовжували наступ у напрямку Києва. Противник, намагаючись зберегти високий темп наступу, на окремих напрямках увів другі ешелони угруповань. У р-ні Димера противник розгорнув РСЗВ “Смерч”. Пересування колони ворожої техніки в Бучі вдалося зупинити вогнем артилерії і танків, а також ударами з повітря. На в’їзді до Вишгорода сили НГУ, Нацполіції та ТрО відбили наступ противника. Не маючи достатніх сил, ворог був змушений передчасно ввести у бій додаткові підрозділи другого ешелону та резерви. Для забезпечення потреб своїх сил, російське командування наказало розгорнути польові логістичні табори в районі Бородянки, Катюжанки і гольф-клубу в Гавронщині.

Знищена російська техніка, Буча. Фото – Радіо Свобода

26 лютого противник силами до семи БТГр продовжив наступ у напрямках Іванків – Ворзель, Іванків – Кухарі, Димер – Нові Петрівці. Для сприяння наступу своїх військ на Київ, противник здійснив спробу висадки тактичного повітряного десанту чисельністю до двох рот на аеродромі Васильків і в районах Томилівки (неподалік Білої Церкви), Буча, Леонівка (Фастівський район). ДРГ противника зробили спроби проникнення до передмістя (Коцюбинське, Софійська Борщагівка) і в межі міської смуги Києва (завод “Авіант”, район Нивки).

До кінця третьої доби широкомасштабного вторгнення, бойові дії у Поліському ОР велися на рубежі Бородянка, Буча, Вишгород за 90 км від державного кордону. Противник задіяв вісім БТГр, залишаючи в резерві чотири БТГр. Для управління угрупованням військ (сил) противник розгорнув пункти управління: у Термахівці – для Східного ВО (Улан-Уде); у Вільчі та Радчі – для 29 ЗВА Східного ВО; у Бородянці – для 35 ЗВА Східного ВО; у Демидові – для 36 ЗВА Східного ВО²⁵².

Оскільки план блискавичного захоплення Києва зазнав невдачі, з 27 лютого противник зосередив основні зусилля на оточенні та блокуванні столиці. Темпи наступу ворожих військ сповільнились, стала виявлятися нестача матеріально-технічних засобів. Для відновлення наступу і з метою налагодження матеріально-технічного забезпечення військ, інженерні підрозділи противника навели переправи через річки Тетерів та Ірпінь, облаштувавши їх у районах відповідно Ораного та Демидова.

Підрозділи 36 ЗВА зс рф просувалися у напрямках Бучі, Капітанівки та Білогородки. Станом на 8 год., на напрямку Чорнобиль – Іванків – Ворзель угруповання противника у складі 7-10 БТГр було посилене ще 2-3 БТГр. Спроба противника навести понтонну переправу через р. Ірпінь успіху не мала. Невдачі зазнала спроба переправитись через р. Ірпінь по єдиному вцілілому мосту в Мошуні силами загону спецпризначення та роти десантників зі складу 104 гв. дшп. Противник був відкинутий підрозділами зі складу 80 одшбр ЗС України, які закріпились в Мошуні та знищили наявний міст.

Зазнавши невдачі у спробах наступу на Київ через північно-західні околиці столиці, противник, застосовуючи резерви, змінив напрям руху, намагаючись охопити Київ із південного заходу, здійснивши переміщення до шести БТГр маршрутом Бородянка, Макарів, Бишів, Калинівка, Васильків, Підгірці. Для прикриття колони, що рухалася у напрямку Макарів – Київ, від вогневого ураження підрозділами Сил оборони України, ворог на своїй бронетехніці розмістив цивільне населення, зокрема дітей і жінок²⁵³. Крім того, противник провів повторну висадку тактичного повітряного десанту на аеродромі Гостомель, а також здійснив там розгортання мінометних підрозділів. Протягом доби ворожий повітряний десант висадився у районах Пухівки, Броварів, Ворзеля, Стоянки і Лебедівки, а ДРГ противника активізувались в Києві²⁵⁴.

Упродовж 28 лютого на рубежі Стоянка, Гостомель, Демидів просування противника не було допущено. Проте, на захід і південний захід від Києва, противник продовжував наступати за напрямком Макарів – Фастів з подальшим блокуванням автомобільних доріг E40 (Київ – Чоп) та E95 (Київ – Одеса), а також залізниць, які забезпечували сполучення Києва із західними та південно-західними областями нашої держави. Для прискорення просування своїх військ на цьому напрямку, ворог висадив тактичний повітряний десант в районі Калинівки, поряд з автомобільною дорогою E95.

З метою відновлення наступального потенціалу своїх військ, противник перемістив з території рб резерви у складі до трьох БТГр у напрямку Овруч – Малин – Бородянка. До кінця дня 28 лютого ще три БТГр, організувавши переправу через р. Тетерів, висунулись з Іванкова в напрямку до Вишгорода. Таким чином, російське командування задіяло в Поліському ОР 13 БТГр, залишивши в резерві шість БТГр.

Продовживши наступальні дії на рубежі Гореничі, Гостомель і Демидів, противник домогся часткового успіху. Крім того, російські війська вийшли до північних околиць Фастова. Став очевидним намір противника створити внутрішнє (Казаровичі – Гаврилівка – Гостомель – Буча – Михайлівка-Рубежівка – Стоянка – Гореничі – Ясногородка – Лижня – Бишів – Фастів) та зовнішнє (Іванків – Соснівка – Шибене – Бородчина – Дружня – Андріївка – Линівка – Фасова – Бишів – Соснівка – Фастів) кільця оточення довкола Києва. У зв’язку зі значними втратами у живій силі та техні-

[illegible]

182

Поряд із загрозою для Києва у Поліському ОР, суттєву небезпеку становили угруповання військ противника, які силами до 17 БТГр діяли в Сіверському ОР на Чернігівському й Сумському напрямках. Задача цих угруповань зс рф полягала в оволодінні (блокуванні) найбільших міст і залізничних вузлів регіону з виходом до околиць Києва з боку Броварів та Борисполя. Станом на 01 березня 2022 р., 5 БТГр зс рф, які наступали з боку Чернігова, оволоділи рубежем Козелець, Бобровиця, Макіїв. Інші 8 БТГр противника, які здійснювали наступ на цьому напрямку, оволоділи рубежем Світільня, Перемога, Гостролуччя, тобто вийшли на відстань 15-20 км від Броварів. Ще одне угруповання ворога (4 БТГр), яке мало наступати від Сум через Конотоп до Бориспіля, на той час перебувало лише в районі Конотопу. Загалом, 2 з 17 БТГр, задіяних у Сіверському ОР, станом на початок березня 2022 р. вже були розбиті Силами оборони України. Інші суттєво відставали від графіку просування, безуспішно намагаючись захопити (блокувати) Чернігів, Суми, Охтирку, Ніжин та інші міста. Резервів на Чернігівському й Сумському напрямках російське командування не мало.

03 березня в результаті наступальних дій підрозділів Сил оборони України противник відступив від Бучі та аеродрому Гостомель. Подальші спроби противника відновити положення успіху не мали. На решті території навколо Києва активні бойові дії не велися. Противник продовжував вводити резерви на територію України з Білорусі.

Наступного дня в Поліському ОР ворог силами до чотирьох БТГр намагався проводити безуспішні наступальні дії на напрямку Бабинці – Буча – Київ та на напрямку Димер – Вишгород (силами трьох БТГр). Також було проведено подальше розгортання польових логістичних таборів у районах Бородянки, Катюжанки та Гавронщини²⁵⁵.

183

Підрозділи 76 дшд та 98 пдд, 115 та 40 обрмп зс рф отримали наказ зайняти Мощун, з метою забезпечити додаткові можливості для руху на Київ з північно-західного і північного напрямків. Упродовж 05 березня, під прикриттям щільного артилерійського вогню, забезпеченого силами 1065 гвардійського артилерійського полку зс рф, інженерні підрозділи противника спорудили першу понтонно-мостову переправу через р. Ірпінь на околиці Мощуна. В ніч на 06 березня, морські піхотинці зі складу 155 обрмп зс рф зуміли переправитись через річку й увійти до села. На допомогу роті десантників зі складу 72 омбр, які обороняли Мощун, було спрямовано підрозділ ССО (група “Носороги”), підрозділ бригади спецпризначення “Азов” НГУ, а також бійців Сил ТрО (зі складу 114 та 112 обр ТрО). Зав’язався важкий бій. Використовуючи перевагу в артилерії, російські війська обстрілювали населений пункт шквальним вогнем з району Луб’янки та Озер (7-10 км на північний захід від Мощуна), а також застосували практично необмежений ресурс особового складу і техніки. Зосередивши на лівому березі Ірпеня до 200 од. броньованої техніки та до п’яти тисяч особового складу, росіяни упродовж 06-07 березня переправили на правий берег підрозділи 155 та 40 обрмп, 331 гв. пдп, 215 орб, 217 гв. пдп. Вмілими діями артилеристів 72 омбр понтонно-мостова переправа була знищена, а українські сили, які попередньо відійшли до центру села для перегруповання, перейшли в контрнаступ і рішучими діями розгромили окупантів, які не встигли відступити на західний берег річки.

Знищена російська понтонно-мостова переправа через р. Ірпінь. Фото – Maxar Technologies

05-07 березня в Сіверському ОР угруповання військ противника вело наступ у смузі Остер, Зазим’є, Березань, Вишеньки, де мало частковий успіх. На Броварському напрямку, ворожі війська здійснювали перегруповання та передислокацію підрозділів у напрямку Перемоги з метою в подальшому вийти до траси Бровари – Бориспіль.

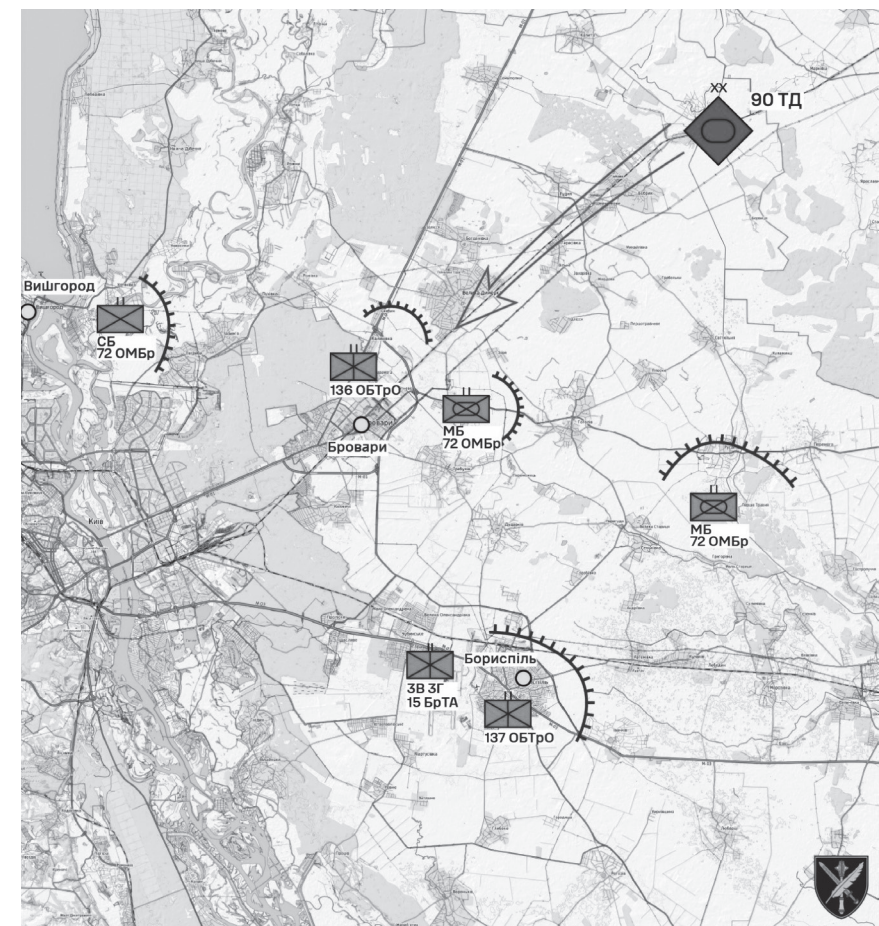
Упродовж наступних двох тижнів основним завданням підрозділів Сил оборони України навколо Києва було стримування військ противника по рубежу р. Ірпінь та на Броварському напрямку.

06 березня противник силами до двох БТГр здійснив форсування р. Ірпінь в районі Раківки з метою розгортання наступу з завданням виходу на рубіж Пуща-Водиця – Нові Петрівці. Проте, після понесення важких втрат підрозділи противника змушені були здійснити відхід з метою перегруповання. Аналогічні події з невдалими спробами наступу мали місце також на напрямку Ірпінь – Стоянка і лише у напрямку Копилів – Ясногородка – Фастів дві ворожі БТГр продовжували просування.

З території рб у напрямку Києва через Іванків продовжувалося інтенсивне переміщення підрозділів противника. Було відмічено рух змішаних колон загальною чисельністю до 200 од. ОВТ, у т. ч. танків, БТР, ЗРК С-300.

Противник планував встановити контроль над залізничним вузлом у Коростені для організації логістичного забезпечення угруповання зс рф. Проводилося перегруповання підрозділів пдв. Не досягнувши мети і зазнавши втрат серед особового складу в районі аеродрому Гостомель, ворог здійснив переміщення підрозділів (до двох БТГр) 76 дшд у район Ворзеля.

Після перегруповання підрозділи Східного ВО та пдв, у т. ч. дві БТГр 155 обрмп тихоокеанського флоту (Владивосток) і дві БТГр 106 пдд (Тула) продовжили наступ у напрямку Гостомеля та Ірпеня. Підрозділи Східного ВО здійснили переміщення у напрямку Березівка – Білогородка з метою виходу до південно-західної околиці Києва та закріплення на зайнятих позиціях, нарощували вогневі можливості та проводили інженерне обладнання вогневих позицій артилерії. Для висування військ зс рф на Київ через Житомирську трасу, було наведено понтонну переправу через р. Ірпінь поблизу Стоянки.

Наступ російських військ на лівобережній Київщині, лютий – березень 2022 року

Наступної доби противник намагався прорвати зовнішній рубіж оборони ЗС України по р. Ірпінь та створити умови для розвитку наступу основних сил. Зокрема, на напрямку Гостомель – Мощун противник відновив переправу через р. Ірпінь, намагаючись взяти під контроль Мощун. Проте успіху не мав і, зазнавши втрат, відступив. Аналогічним чином розгорталися події на напрямку Ірпінь – Стоянка, де після невдалого наступу підрозділи противника були відкинуті на вихідні позиції.

Станом на 07 березня, противник продовжив вогневу підтримку наступу мотострілецьких і танкових підрозділів на напрямку Березівка – Білогородка – Київ. У районі Бучі (поблизу зруйнованого мосту) противник намагався встановити понтонну переправу через р. Буча, яку обстріляла артилерія ЗС України. Проте розвідувальний батальйон 98 пдд (Іванове) зс рф зумів форсувати річку.

Підрозділи 155 обрмп зс рф, за підтримки танкового підрозділу 36 омсбр 29 ЗВА продовжили бойові дії у районі Буча – Гостомель і здійснили маневр Дудки – Савенки – Здвижівка.

На напрямку Прип'ять – Київ до ведення бойових дій залучили дві БТГр 36 омсбр та одну БТГр 114 мсп 127 мсд 5 ЗВА. У районі Ірпеня бойові дії вела БТГр 106 пдд.

Під приводом евакуації, противник зібрав і перемістив частину місцевого населення у Стоянку, де планував облаштувати понтонну переправу через р. Ірпінь. У Бучі було виявлено понад 90 од. ворожої військової техніки.

Зосереджені довкола Києва підрозділи Східного й Центрального ВО та ПДВ знаходилися в очікуванні прибуття додаткових сил з північно-східного та південно-східного напрямків для проведення одночасного наступу з кількох напрямків. В процесі підготовки до наступу основні зусилля ворога були зосереджені на оточенні Києва. В районі Гостомеля зосередилися до 2 БТГр, у районі Бучі – до 3 БТГр, посилені танковими підрозділами, в районі Бородянки – до 2 БТГр, у районі Ситників – до 2 БТГр.

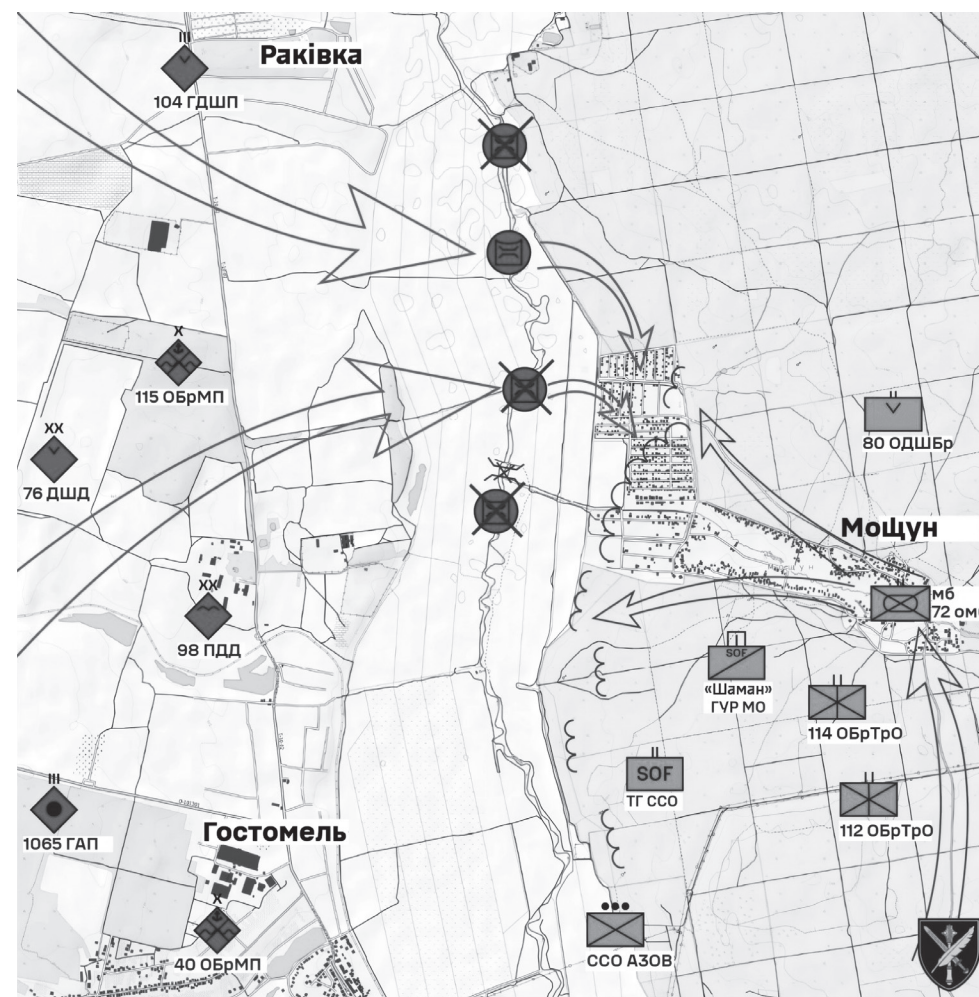

Житлові будинки в Мощуні, знищені російською артилерією. Фото – Ігор Луценко

Також продовжувалася підготовка окупантів до наступу на Вишгород і відновлення наступу у напрямках на Гостомель, Ірпінь, Стоянку.

08 березня противник продовжував пошук можливих напрямків подолання рубежу р. Ірпінь. Зокрема, він відновив наступ на напрямку Гостомель – Мощун з метою взяти під контроль Мощун. Для переправи через р. Ірпінь було встановлено чотири понтони (один з них було знищено вогнем артилерії ЗС України) і переміщено до двох РТГр. Однак, спроба противника захопити Мощун була відбита підрозділами Сил оборони України, які звільнили населений пункт від російських сил.

Станом на 09 березня, противник у напрямку Бишів – Фастів діяв силами окремих підрозділів зі складу 29, 35, 36 армій, тоф і пдв рф. Після невдало проведеного наступу, значна кількість підрозділів ударного угруповання окупантів зазнала втрат і спішно виводилася в райони відновлення. Бойову техніку, зазвичай, противник не евакуйовував. Ворог перегруповувався з метою підготовки до чергової спроби взяти Київ. Крім того, противник посилює наступальні дії у напрямку Бишів – Фастів.

Бій в районі с. Мощун, початок березня 2022 року

Станом на 10 березня, на Поліському напрямку противник проводив заходи з відновлення боєздатності та підтягував резерви. На Броварському напрямку, зазнавши значних втрат, війська противника розосередились малими групами на широкому фронті у районі Богданівки, Рудні, Великої Димерки, Малої Тарасівки, Шевченкового та на території Національного природного парку “Залісся”. Упродовж доби командування противника здійснювало заходи з перегрупування своїх військ для відновлення наступу.

11 березня на Поліському напрямку підрозділи зс рф, зазнавши великих втрат у живій силі та техніці, не вели активних наступальних дій і намагалися закріпитися на раніше захоплених рубежах, здійснювали заходи з відновлення боєздатності та перегрупування військ.

Противник визначеним складом сил утримував позиції в районі Поліського, Іванкова, Липівки, Копилова, Мотижина, Бузової, Гореничів, Ірпеня, Синяка, Козаровичів та Сухолуччя, намагався налагодити матеріально-технічне забезпечення і відновлення бойової техніки. На території рб поблизу Державного кордону України ворогом було розгорнуто бази ремонту та відновлення військової техніки.

12 березня противник, за підтримки артилерії, зробив чергову невдачу спробу перекинути свої підрозділи з Чорнобильського напрямку в район Мощуна. Того самого дня, поблизу Раківки підрозділи зс рф прорвали оборону 72 омбр і перетнули р. Ірпінь, захопивши плацдарм на лівому березі річки. Проте, силами артилерії ЗС України понтонна переправа була знищена, а підрозділи ССО ізолювали і знешкодили підрозділи ворога, які опинилися відрізними від своїх основних сил.

12-13 березня підрозділи зс рф намагалися подолати рубіж Ірпеня в околицях Бабинців, але, зазнавши великих втрат, змушені були відступити на вихідні позиції. У той же час в околицях Бузової, ворожі війська силами до чотирьох БТГр, здійснили перегрупування і закріпилися на раніше зайнятих позиціях, не намагаючись просуватись вперед.

Важкі бої в Поліському ОР мали місце 14 березня, коли противник робив наполегливі спроби просуватися на Київ, форсувавши р. Ірпінь коло Бабинців та в районі урочища Шевелівка. Проте, до кінця доби, внаслідок понесених важких втрат, ворог відступив на раніше зайняті рубежі. Невдачею завершилась і спроба російських військ силами чотирьох БТГр захопити Макарів. Зазнавши значних втрат, ворог відступив назад до Бузової.

Російські війська перейшли до оборонних дій. Водночас противник не полишав спроб подолати бар’єрний рубіж по р. Ірпінь і закріпитися в районі Бучі й Ірпеня. 15 березня противник здійснив невдачу спробу прорвати оборону наших військ на напрямку Гута-Межигірська – Лютіж. Також окупанти не мали успіху у черговій спробі захопити Макарів.

У два наступні дні ворог намагався відновити наступальні дії в напрямку на Вишгород з району Мощуна, з метою просунутися у бік Києва, але успіху не мав.

На напрямку Шевченкове, Бровари противник спробував наступати. Зазнавши значних втрат, російські підрозділи відійшли на рубіж Залісся, Велика Димерка, Світільня.

На напрямку Прип’ять, Коростень противник силами до 6 БТГр вів оборонні бої, які поєднував зі спробами прорватися в бік Малина, але успіху не мав. Невдачею

завершилися також спроби противника форсувати р. Ірпінь на ділянці Козаровичі, Стоянка, і захопити Макарів з району Бузова, Дмитрівка.

Наступна декада березня позначилася певною стабілізацією бойових дій навколо Києва. 18 і 19 березня ворог намагався вжити заходів для нарощування угруповань військ у напрямку на Київ, за рахунок переміщення незлагоджених та небоєздатних підрозділів із Центрального та Східного ВО зс рф.

Окремі підрозділи окупантів зайняли оборону у районах Поліського, Кропивні, Захарівки, Оливи, Жовтневого, Озерщини, Липівки, Копилова, Мотижина, Бузової, Гореничів, Бучів, Демидова. У районі на північний захід від Чорнобиля загарбники розгорнули тиловий район угруповання військ Східного ВО. Для поповнення втрат угруповання Східного ВО, на територію рб були перекинуті окремі підрозділи 155 обрмп (Владивосток) та 40 обрмп (Петропавловськ-Камчатський)²⁵⁶.

20-24 березня противник продовжив спробу закріпитися на захоплених рубежах, проводив інженерне обладнання позицій для ведення позиційної оборони, відновлював логістичне забезпечення своїх підрозділів і, одночасно, очікуючи посилення угруповання за рахунок прибуття резервів, здійснював перегрупування і підготовку до наступу. Про неймовірно високі втрати армії агресора свідчила інформація, оприлюднена 20 березня ГШ ЗС України. У ній, зокрема, йшлося про те, що “зі зведеного загону 331-го гвардійського парашутно-десантного ударного костромського полку який брав участь у бойових діях на Київському напрямку, залишився в живих один військовий, і той знаходиться у шпиталі”²⁵⁷.

Тимчасово відмовившись від ведення активних наступальних дій, російські окупанти намагалися продовжити оточення Києва. Противник продовжив перегрупування військ і відновив повітряну розвідку та обстріли позицій ЗС України із застосуванням армійської авіації та артилерії. В містах і селах, де мешканці чинили опір військам окупантів, вони вдавалися до мародерства, насильства і практики заручництва щодо цивільних громадян²⁵⁸.

Внаслідок тривалих ворожих обстрілів найбільших руйнувань завдано у Бучанському (Ірпінська, Бучанська, Макарівська, Бородянська, Дмитрівська громади), Броварському (Великодимерська громада), Вишгородському районах (Димерська, Іванківська громади), Фастівському районі (с. Ясногородка).

Частини ЗС України, продовжуючи нарощування оборони, стримували наступ противника у районі Малина. Продовжилися бої на Житомирській трасі. Сили оборони змогли покращити свої позиції в Ірпені, Макарові й Мощуні. Сили ТрО, знаходячись у підвищеній боєготовності, зміцнювали блокпости, зводили фортифікаційні оборонні споруди, боролися з диверсантами²⁵⁹.

На Броварському напрямку противник вчергове намагався прорвати оборонні позиції підрозділів ЗС України і вийти до північно-східних околиць столиці, але успіху не мав і до 24 березня змушений був відступити і розпочати перегрупування²⁶⁰. 25 березня противник зосередив зусилля на обстрілах позицій ЗС України в районах Нової Буди, Наливайківки, Озерщини²⁶¹.

Наприкінці березня 2022 р. противник не проводив активних наступальних дій. Російські війська продовжували закріплюватися на досягнутих рубежах, готувались до проведення ротації підрозділів, здійснювали перегрупування військ і відведення окремих підрозділів на територію рб для відновлення боєздатності. Продов-

жували вести обстріл позицій наших військ у районах Личанки, Петрушків, Шпильків та Мошуна²⁶².

Не досягнувши мети наступальної операції та зазнавши значних втрат, які зробили неможливим проведення подальших наступальних дій, ворог тимчасово відмовився від виконання завдання щодо блокування Києва та розпочав виведення підрозділів зс рф з території Київської та Чернігівської обл. з метою відновлення їх боєздатності та перекидання на інші напрямки. При цьому зберігалася високою загроза завдання російськими окупантами ударів по об'єктах військової та цивільної інфраструктури²⁶³.

На Поліському напрямку відмічалось переміщення військ противника у прикордонних районах рб і рф. Продовжувалося накопичення окупаційних військ у районі Чорнобильської АЕС, об'єкту "Укриття" та зоні відчуження загалом. Це мало надзвичайно небезпечні наслідки, зокрема призвело до підвищення загрози радіаційного зараження місцевості, створило передумови для аварійної ситуації на особливо небезпечних об'єктах тощо. Рішення російських командирів розташувати особовий склад своїх підрозділів у так званому Рудому лісі (ділянка лісу з особливо високим рівнем радіаційного забруднення в районі Чорнобильської АЕС) призвела до масового опромінювання російських військовослужбовців²⁶⁴.

Станом на 31 березня 2022 року, на Поліському напрямку основні зусилля противника були зосереджені на виведенні підрозділів з території України, відновленні їх боєздатності для перекидання на інші напрямки. З цією метою ворог здійснив масове переміщення підрозділів 35, 36 армій та 76 дшд з Поліського ОР. Для забезпечення відходу військ окупанти вели артилерійський вогонь по позиціях підрозділів ЗС України та здійснювали дистанційне мінування місцевості засобами, забороненими міжнародними конвенціями²⁶⁵.

Наступного дня спостерігалось продовження відступу підрозділів зс рф і росгвардії з території Київської обл. Намагаючись якнайшвидше покинути територію України, противник організував вилучення цивільної автомобільної техніки (автобусів, мікроавтобусів, легкових і вантажних автомобілів), на яких вивозив особовий склад, залишки озброєння та боєприпасів, а також награване майно підприємств і приватних осіб на територію рб²⁶⁶.

02 квітня 2022 р. заступник міністра оборони України Г. Маляр повідомила громадськості, що вся Київська область звільнена від загарбників²⁶⁷. Наступного дня цю інформацію підтвердив Генеральний штаб ЗС України²⁶⁸.

Відступ російських військ з Поліського ОР свідчив про цілковитий провал планів ворога із захоплення столиці України та внесення суттєвих коректив у стратегічні плани російського командування. Не спромігшись досягти вирішального успіху на Поліському та Сіверському напрямках, російське керівництво прийняло рішення зосередитись на веденні бойових дій на сході й півдні нашої держави. Сили й засоби противника, які в лютому-березні 2022 р. діяли на Поліському і Сіверському напрямках, після проведення відповідних заходів з відновлення боєздатності, поповнення особовим складом і МТЗ та здійснення перегруповування були скеровані для дій на інших напрямках, зокрема на сході та півдні України.

Бойові дії на Чернігівському напрямку

Чернігівська область входила до складу Сіверського операційного району, що належав до зони відповідальності ОК "Північ". В підпорядкуванні ОК "Північ", у Сіверському операційному районі, знаходилися – 1 отбр, 58 обрмп, 21 особ, підрозділи 169 НЦ "Десна", 134 обоз, 12 отб. На посилення були придані 119 обр ТрО, 27 п НГУ, 105 приказ, а також роти охорони Чернігівського обласного, міського і районних ТЦК та СП. На південній межі області активну участь в обороні брали підрозділи 72 омбр, 2 Шосткинського полку НГУ та інші підрозділи Сил оборони України.

З перших годин широкомасштабного вторгнення, Сили оборони України перейшли до ведення маневреної оборони. Для виконання цього завдання здійснювалися: відбиття ударів з повітря, нанесення вогневого ураження противника ракетно-артилерійськими ударами, утримання рубежів, районів, позицій, об'єктів та блокування шляхів висування ворога.

З російської сторони, широкомасштабний наступ здійснювали угруповання у складі батальйонних тактичних груп від трьох армій: 1 гв. ТА, 2 гв. ЗВА²⁶⁹ та 41 ЗВА Західного та Центрального ВО*. За оцінками командування ОК "Північ", на чернігівському напрямку були задіяні від 20 до 30 БТГр противника, що налічували понад 30 тис. особового складу.

О 04 год. 20 хв. 24 лютого у Чернігівській обл. були зафіксовані перші удари ворожими БпЛА по розташуванню відділу прикордонної служби "Дніпровське", який входив до складу 105 приказ (м. Чернігів). Скидання вибухових пристроїв призвело до поранення семи прикордонників²⁷⁰. Але свою задачу вони виконали: міст через р. Дніпро на кордоні з Білоруссю було підірвано. Таким чином, вдалося зупинити колони техніки на одному з напрямів наступу російських військ на Київ.

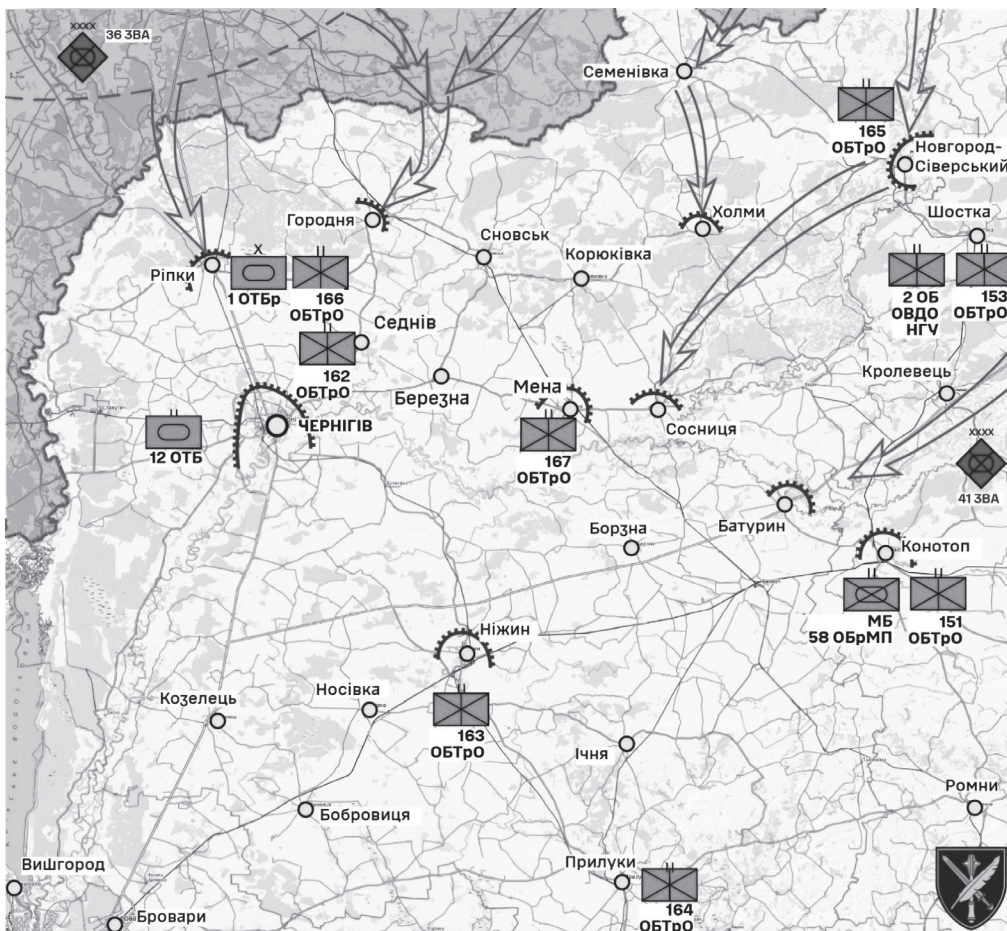
Серед військових об'єктів, які першими у Чернігівській обл. постраждали від ракетних ударів ворога, став навчальний корпус 1 отбр у Гончарівському, де розміщувалися переважно військовослужбовці, що прибули на навчання.

Ворог завдав масованих артилерійських ударів по прикордонних позиціях українських військ, а потім одночасно з кількох напрямів розпочав наступальну операцію. Перші повідомлення про вторгнення стосувалися Миколаївки і Грем'яча Новгород-Сіверського району та Сеньківки Чернігівського району.

З різних куточків Чернігівщини надходила інформація про тисячі одиниць російської техніки, яка рухалася в сторону Чернігова. Сповільнити темп руху колон вдалося підризом мостів. Так, групою під керівництвом заступника начальника управління сил підтримки ОК "Північ" полковника Ю. Московченка першого дня широкомасштабного вторгнення було підірвано близько двадцяти мостів на Чернігівщині, а також облаштовано протитанкові загородження й заміновано підступи до міста²⁷¹.

Готуючись зупинити загарбників, підрозділи Сил оборони зайняли визначені рубежі оборони. Зокрема, військова техніка 1 отбр висувалася на південно-західну околицю Чернігова, з виходами на виконання бойових завдань на північ (лінію запланованого першого ешелону оборони), а підрозділи 58 омбр стягувалися у південно-східну частину Чернігівщини. Підрозділи Національної гвардії України,

* Довідково: у складі яких на Чернігівщині діяли: 1 гв. тп (в/ч 58198), 35 гв. омсбр (в/ч 41659), 55 омсбр (в/ч 55115), 74 гв. омсбр (в/ч 21005), 90 гв. тд (в/ч 86274).

Наступ російських військ на Чернігівщині, 24 лютого 2022 року

119 обр ТрО та роти охорони Чернігівських обласного, міського й районних ТЦК та СП, за підтримки населення, займалися облаштуванням блокпостів, інженерних загороджень, вогневих позицій на в'їздах до Чернігова, Ніжина, Прилук та інших важливих для оборони населених пунктів.

Під час оборони Чернігівщини працював міжвідомчий штаб, куди входили представники всіх силових структур, які відповідали за взаємодію.

У першу ж добу нападу, офіційний представник міністерства оборони рф генерал-майор І. Конашенков поквапився оголосити про повне оточення та блокаду Чернігова²⁷². Насправді, українські війська змушували колони ворожої техніки розсіюватися по заплутаних важкопрохідних шляхах, грузнути в полях і болотах, де на них влаштовували засідки підрозділи Сил оборони. А техніка, яка залишалася на шосе, ставала легкою мішенню для українських сил або підривалася на мінах. Мости та переправи були заміновані та заблоковані. Болотистий характер місцевості обмежував маневрові можливості російської техніки. Підрозділи сил оборони змушували ворога пройти певними маршрутами, де потім його знищували або відрізали від зв'язку зі своїми.

За першу добу вторгнення російські війська не зуміли захопити Чернігів. Дії підрозділів ЗС України високо оцінив голова Об'єднаного комітету начальників штабів генерал М. Міллі в інтерв'ю Washington Post: "На цьому напрямку рухалося близько 30 тактичних груп. І їх змогла загальмувати лише одна українська бригада. Не знаю, як звати їхнього командира, але він просто взяв і зупинив їх. [росіяни] просто не могли нікуди подітися з дороги. Їх молодший офіцерський склад не мав ініціативи. А цей хлопець – просто як циркулярка, він їх перерізув"²⁷³.

У перші дні боїв підрозділи 1 отбр мали численні зустрічні бої з ворогом. Так, вже 24 лютого 1 отбр прийняла бій поблизу Халявіна, в ході якого завдала важких втрат противнику. Основні сили бригади були зосереджені у передмісті Чернігова. Військовослужбовці 1 отбр зупиняли передові машини ворожих колон, а надалі по них працювала артилерія. Після цього залишки сил ворога знищувалися наявними засобами. Таким чином, враховуючи раптовість, вдало організовану взаємодію танкових підрозділів й артилерії, вдалося зупинити та знищити дві передові колони росіян вже першого дня*.

Українські Сили оборони зосередились на засідках, флангових ударах і обході сил противника. Перевага у маневреності й швидкості ухвалення рішень, реагування на зміни оперативної обстановки зіграла вирішальну роль у перемозі на цьому театрі воєнних дій. Маневрена оборона, висока мобільність підрозділів виявились ефективними на першому етапі оборонної операції.

Другий етап боїв на Чернігівщині характеризувався остаточним зривом наступальних дій противника. Для виконання цього завдання здійснювалися: стійке утримання рубежів, районів, позицій, населених пунктів, об'єктів, застосування мобільних груп ППО, застосування вогневих мобільних груп, засідок, мінування місцевості, нанесення ударів по резервах противника, логістичних об'єктах та пунктах управління, покращення тактичного положення українських Сил оборони.

Одним із вирішальних факторів успіху оборони Чернігова стало те, що, на відміну від російських генералів, представники вищого командного складу ЗС України знаходились у вирі подій, безпосередньо брали участь у операціях. Варто відзначити особливості ведення оборони українським військом: максимальна увага до оперативної обстановки й швидка реакція, врахування вищим командним складом думок і позицій командирів на місцях, певна свобода й автономність ухвалення рішень, яка не потребувала тривалих узгоджень, коли зв'язок часто був відсутній, а зайнятість командування цілком виправдовувалася масштабами вторгнення і необхідністю одночасно реагувати на зростаючу кількість загроз. Саме ця довіра до офіцерського складу на місцях надавала гнучкості у прийнятті рішень, дозволяла застосувати знання та бойовий досвід, ухвалити найбільш зважені й правильні рішення в умовах дефіциту часу, сил та засобів. Водночас зс рф діяли абсолютно шаблонно: не давали жодної ініціативи молодшому офіцерському складу й намагалися задушити супротивника за рахунок чисельної переваги.

Наступ на Чернігівщину здійснювався противником одночасно з кількох напрямів. Російські війська просувалися з території Курської обл. рф таким чином, щоб забезпечити повний контроль і зручне плече логістики одночасно трасами Е95 (Чернігів), Е391 (Глухів) та Н07 (Суми).

* Указом Президента України 10 березня 2022 року Леоніду Ході було присвоєно звання "Герой України" з врученням ордена "Золота Зірка". 24 вересня 2022 року Президент України присвоїв почесну відзнаку "За мужність та відвагу" 1-й окремій танковій Сіверській бригаді.

Крім просування ворожих колон вказаними шляхами, що забезпечували б йому вихід на лінію Залісся – Гоголів – Бориспіль й блокаду Києва з лівого берегу Дніпра, потрібно було ще і встановити достатній контроль за цими шляхами в тилу. І що ближче підходили російські війська до української столиці, то більш нагальною проблемою ставала саме система забезпечення, бо логістичні шляхи розтягувались за деякими напрямками більше ніж на 300 км. Це потребувало або організації складної системи забезпечення, або великих колон паливозаправників і вантажівок забезпечення. Враховуючи кількість російської військової техніки, а також довжину маршру, що їй довелося здійснити, ця проблема ставала вирішальною. Неодноразово були випадки зупинки військових колон через нестачу пального. Системне мародерство, випадки продажу пального місцевому населенню, стійка тенденція до погіршення морально-психологічного стану особового складу ворожих військ і запеклий опір як Сил оборони, так і місцевого населення на тимчасово окупованих територіях Чернігівської, Сумської та Київської обл. у межах Сіверського ОР не дозволяли противнику розвинути наступ, попри постійне прагнення здійснити перегрупування для обрання нових ділянок прориву, посилення угруповань за рахунок прибуття військових частин і з'єднань з території рф та рб, спроб розгортання центрів МТЗ на захопленій території України²⁷⁴.

Найбільш відомим епізодом із порушення системи забезпечення противника було знищення російського ешелону із 56 цистерн з паливом. Командування Повітряних Сил ЗС України повідомило про блискавичну роботу екіпажу БпАК “Bayraktar TB-2”²⁷⁵. Значної шкоди шляхам забезпечення завдали бійці територіальної оборони в районі Срібне, Ніжин і Прилуки.

За оперативною інформацією Генерального штабу ЗС України, противник був зупинений на лінії р. Уж в районах Великих Осняків, Рівнопілля. Змішана колона техніки до 300 од. наблизилась до Конотопу. Підрозділи ЗС України зупинили противника в районі Грем'яча та Кролевця²⁷⁶. У районі Прилук один із підрозділів ЗС України знищив танкову роту зс рф²⁷⁷.

В перших числах березня 2022 р. передові підрозділи противника дійшли до Бобровиці, майже за 100 км від Києва. Західні аналітики висловлювали побоювання, що “якщо Україна вночі не контратакує і не витіснить ворожі сили з цього напрямку, війська в Чернігові можуть потрапити в оточення, а Київ – у напівкільце з двох сторін”²⁷⁸.

Російські війська розмістилися у селі Хороше Озеро та намагались захопити одне з важливих міст Чернігівщини – Ніжин, вели обстріли з артилерії та авіації. В Ніжині з військовослужбовців місцевої військової частини була сформована зведена група під командуванням підполковника С. Бурковського. Вже 25 лютого під час перетину противником мосту в Мартинівці групою було здійснено підлив військової техніки ворога. У ході бою знищено три одиниці бронетехніки. Сам командир групи отримав поранення, але продовжив бій та організував відхід особового складу на нові позиції²⁷⁹. Загалом, в результаті роботи саперів, було пошкоджено 47 од. ворожої техніки*.

* За особисту мужність і героїзм, виявлені у захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України, вірність військовій присязі Указом Президента України №179/2022 йому було присвоєно звання Герой України з удостоєнням ордена “Золота Зірка”.

У боях на Сіверщині відзначились інженерні війська, які забезпечили надійні загородження, а потім і підлив мостів, що убезпечило Ніжин від прориву ворога. Відзначились також бійці Сил ТрО, рот охорони Ніжинського РТЦК та СП й інших бойових підрозділів, які стояли на передових рубежах, блокпостах та проводили зачистки. Значну роль у затримці ворожого наступу на місто відіграла організація багатометрових завалів з дерев на дорогах у різних місцях, зокрема, й поблизу Крут.

Ставало очевидним, що, підірвавши велику кількість мостів, змусивши ворога до пересування запасними, об'їзними, часто ґрунтовими дорогами, українські Сили оборони не лише загальмували рух колон і зменшували їхні запаси, розтягували сили противника, мали можливість здійснювати ураження цілей із засідок, але і максимально ускладнили для нього підвіз пального та боєприпасів. Якщо в перші дні наступу російське командування розраховувало захопити Київ за три дні, а війська противника об'їжджали ті населені пункти, де їм чинили опір, то тепер ворог опинився перед необхідністю вибудовувати стратегію тривалої війни й безперервного її забезпечення на всій довжині шляхів підвозу. А для цього потрібно було встановити контроль над Черніговом, Ніжином, Сумами, Прилуками та ін. Допустити зайняття вказаних населених пунктів ворогом означало втратити цю частину України й відкрити противнику шлях на Київ. Усвідомлюючи це, українське командування прийняло рішення тримати оборону.

Як свідчили оперативні зведення Генерального штабу ЗС України за 07 березня 2022 р., росіяни відновили спроби захоплення українських міст: на Сіверському напрямку противник силами підрозділів зі складу двох загальновійськових армій та танкової дивізії Центрального ВО, основні зусилля зосередив на напрямках: Бровари – до 2 БТГр; в районах Семенівка, Мена, Бобровиця – до 3 БТГр; Бориспіль – до 4 БТГр. Окупанти здійснювали спроби встановити контроль над Черніговом та зосереджували підрозділи 41 ЗВА Центрального ВО біля його південних околиць²⁸⁰.

08 березня противник силами підрозділів зі складу 2, 41 ЗВА зс рф та 90 тд Центрального ВО проводив наступальну операцію з метою блокування Чернігова та підготовки до наступу на Суми²⁸¹. Основні сили 74 омсбр ворога відновлювали понтонну переправу та намагались перетнути річку Десна. В районі Глухова противник силами до п'яти БТГр зі складу 90 тд та чотирьох БТГр зі складу 2 ЗВА Центрального ВО намагався організувати наступ з раніше створеного рубежу. Успіху ворог не мав, наступ зупинив²⁸².

Наступного дня окупанти відновили спроби заволодіти Черніговом. З району Глухова, ворог силами до п'яти БТГр намагався вклинитися в оборону оперативного угруповання військ ЗС України, але був зупинений. З метою забезпечення наступу в напрямку Козельця, противник намагався навести та утримувати понтонно-мостову переправу²⁸³. Силами до однієї БТГр противник здійснив переправу через р. Трубіж і блокував автотрасу Е95 в районі Залісся, але зазнав втрат на підступах до Чернігова.

До 11 березня 2022 р. противнику вдалося захопити Конотоп, Ромни, Тростянець, Путивль, Буринь. Але значні втрати, розтягнутість комунікацій та стійка оборона підрозділів ЗС України Сум і Чернігова примусили російські війська перейти до оборони.

Критичним моментом оборони Чернігова став прорив ворожих танків на Новоселівку. Цей населений пункт розташований на пагорбі, утримати який було не-

обхідно для збереження контролю за стратегічною висотою. 134 обоз, мехбат 1 отбр та кілька прикордонників впоралися із цим завданням. Підрозділам Сил оборони вдалося зупинити ворога та змусити його відступити.

Наступ російських військ на Чернігівщині, кінець лютого – початок березня 2022 року

Противник повторив спробу прориву в районі магазину “Епіцентр”, де колона танків та ББМ “Тигр”, після ракетно-бомбового удару по позиціях ЗС України, намагалася зайти до міста. Від “Епіцентру” просунулися на 700 метрів, але підрозділу 1 отбр вдалося їх зупинити.

Прагнучи розвинути наступ, російські війська намагалися вийти на рубіж Михайло-Коцюбинське – Шестовиця – Количівка – Піски, щоб таким чином заблокувати Чернігів. Але противник успіху не досяг. Це був один із ключових епізодів оборони міста, адже траса в районі села Анисів відігравала роль “дороги життя”, з’єднувала Чернігів з “великою Україною” й не давала заблокувати місто. Саме через цей невеликий коридор заболоченої місцевості цивільне населення мало змогу евакуюватися, через нього здійснювалось вивезення поранених, підвіз харчів тощо. Російські війська форсували р. Десна в районі Шестовиці, розвинули успіх в напрямку Ягідного, далі в сторону Іванівки та Количівки таким чином, щоб заблокувати будь-яке сполучення з Києвом²⁸⁴.

На цій ділянці фронту особисто відзначився командувач ОК “Північ” генерал-майор В. Ніколюк, а також бійці 21 особ під командуванням полковника О. Ткачука*. Цей підрозділ був сформований із місцевих добровольців, людей цивільних і не навчених, але надзвичайно вмотивованих. Їм випало брати участь в обороні трьох гарячих напрямків. В Количівці воїни 21-го батальйону вдало використали місцевість для стримування противника і несподівано із засідок завдали вогневого ураження ворожій техніці. В Новоселівці, в трикутнику між вказаним населеним пунктом, кладовищем Яцево і “Епіцентром”, розгорнулися криваві бої. В Лукашівці зведений роти вказаного батальйону довелося зі стрілецькою зброєю протистояти переважаючим силам противника, який застосовував важку техніку.

Після зайняття Лукашівки росіяни прагнули розвинути наступ в напрямку Бакланової Муравійки. Розвідувальна група окупантів здійснила спробу розвідки боєм під прикриттям двох танків, зазнала втрат та відступила від вогню розрахунку ПТРК “Стугна” 58-ї бригади, яким було підбито один танк. Надалі спроб прямого штурму вже не було, однак час від часу працювали ворожі “Гради” та “Урагани”. 17 березня противник після п’ятигодинної артпідготовки здійснив наступ на Буді. Але здійснити стрімкий наступ, як це було в Лукашівці, ворогу не вдалось. Тут також відзначились бійці 58-ї бригади, зокрема мотопіхотна рота на чолі з старшим лейтенантом А. Кравченком**.

Важливе значення мали бойові дії за пануючу висоту на околиці Чернігова. Упродовж кількох днів українські воїни тримали оборону на вершині пагорба, попри жорстокі російські обстріли з танків, реактивних систем залпового вогню та, зрештою, скидання фугасних бомб ФАБ-500, які знищили більшу частину самої висоти²⁸⁵.

Наступний етап боїв на Сіверщині характеризувався відступом сил противника з тимчасово окупованих територій, відновленням Силами оборони України контролю над державним кордоном України в Чернігівській обл. Для виконання цьо-

* За участь в обороні Чернігівщини його було відзначено орденом Богдана Хмельницького III ступеня, див. Указ Президента України №293/2022

** А. Кравченку було присвоєно звання “Герой України” з врученням ордена “Золота Зірка” – Указ Президента України №179/2022.

го завдання здійснювалися: утримання вигідних рубежів, районів, об'єктів, завдання ворогу уражень, втрат живої сили та техніки, зрив організованого виведення військ, проведення наступальних (штурмових) дій, відновлення контролю над всією територією області Збройними Силами України, стабілізаційні заходи.

Противник не спромігся виконати поставлені завдання на полі бою, тому зосередився на терорі проти цивільного населення, збільшив кількість обстрілів цивільної інфраструктури населених пунктів.

Наприкінці березня 2022 р. противник наніс авіаційний удар, який знищив автомобільний міст, що сполучав місто зі столицею України на півдні, перерізавши основний шлях для гуманітарної допомоги та евакуації поранених²⁸⁶. На цьому напрямі залишався справним пішохідний міст. Але і він перебував під обстрілами впродовж наступних днів.

Сили оборони України натомість продовжували виконання завдань із визволення українських територій. Про успіх проведення оборонної операції українських сил свідчить кількість розбитих колон бронетехніки армії рф на основних шляхах. Особлива заслуга у цьому належить 58 омбр під командуванням полковника Д. Кашенка*. Спочатку бригада займала позиції на лінії між Кіптями і Конотопом, а після перегрупування почала вести бойові дії у смугі Вертіївка – Ніжин, від річки Десни до Ніжина: в Количівці, в Красному, біля Калити, Мокрець і околиці. Також знаходилися в Бобровиці. 15-й батальйон ще утримував Ладинку, Друцьке, Золотинку. Півтори роти 16-го батальйону знаходилися в селах Виблі, Вікторівка, Буди, Грабівка, Бакланова Муравійка. Певний час 16-й батальйон знаходився в Макошиному. Біля Ніжина, Талалаївки, Великої Дороги, Припутній, Дорогинки. Протитанкісти контролювали дорогу Нова Басань – Новий Биків. Від Чернігова до Бобровиці перекривали великі відстані²⁸⁷. Фронт бригади розтягнувся майже на 270 км. Як згадує її командир: “Перед переднім краєм бригади в Макошиному росіяни спробували налагодити переправу, навіть переправилася була одна колона. Але тут добре спрацювали бригадні артилеристи і переправу рознесли. Усього таких спроб було чотири, зрештою, цю переправу остаточно знищили ствольною артилерією, і вони перестали переправлятися. До того ж потрібно було не лише саму переправу знищити, а й накрити райони зосередження перед переправою. Для цього розвідники висувалися кілометрів за 10 в тил ворога, виявляли місця збору колон. Потім артилерія відпрацьовувала по них. У результаті після влучних ударів артилерії по районах зосередження і переправ частину понтонів було розбито, частину позносило швидкою течією Десни. Дуже добре проявили себе протитанкові розрахунки зі “Стугнами”. Били із засідок по колонах паливозаправників або бронетехніки. Одну-дві одиниці, як правило, з хвоста, знімали та відходили, не вступаючи у щільний вогневий контакт”²⁸⁸.

Успішні дії українських воїнів змусили противника організувати систему поповнення запасів, а також ремонту техніки. З метою розв’язання проблем логістичного забезпечення, окупантами було розгорнуто до дев’яти батальйонів матеріально-технічного забезпечення та до п’яти основних логістичних центрів²⁸⁹. У повідомленнях Генерального штабу ЗС України від 13 березня 2022 р. йшлося: “На території

республіки блорусь в районі н.п. Кулічиха, за 17 км від Державного кордону України, противником розгорнуто базу ремонту та відновлення військової техніки. На Сіверському напрямку противник силами окремих підрозділів зі складу Центрального воєнного округу утримував позиції поблизу населених пунктів Любеч, Славутич, Ковпита, Золотинка, Мена, Браниця, Калита, Богданівка, Лукаші, Ромни, Недригайлів. Активних наступальних дій не вів, основні зусилля зосередив на вдосконаленні системи логістичного забезпечення угруповання”²⁹⁰.

Станом на середину березня 2022 р., наступ противника на Сіверському напрямку було зупинено. Особовий склад російських військ був деморалізований та здавався у полон. Окупанти намагалися закріпитися на досягнутих рубежах, здійснювали перегрупування військ та спроби відновити боєздатність своїх підрозділів. В окремих населених пунктах противник, у порушення норм Міжнародного гуманітарного права, здійснював грабежі, викрадення та страти цивільного населення²⁹¹.

Ворог не полишав спроб заволодіти Черніговом, здійснював перегрупування військ та намагався організувати логістичне забезпечення, але успіху не мав. Зазнавши численних втрат, противник був змушений перейти до оборони²⁹². Підрозділи ЗС України ворога зупинили й розбили сили противника в районі Лук’янівки та Рудницького. Ворог відійшов зі Сновська, знищивши міст через р. Снов. Крім того, російськими окупантами були знищені мости в районах Конотопа, Старої Рудні, Смяча, Малого Дирчина та Великого Дирчина²⁹³.

Наприкінці березня розпочалося виведення окремих підрозділів зс рф з території Чернігівської обл.²⁹⁴ Для вивезення награбованого майна, росіяни використовували цивільні транспортні засоби (вантажівки, автобуси, мікроавтобуси, легкові автомобілі)²⁹⁵. Мали місце випадки залишення особовим складом російських підрозділів бойової та іншої техніки у справному стані, з достатнім боєкомплектom заради втечі з награбованим майном на більш швидкісних вантажівках. Внаслідок цього, підрозділами ЗС України було захоплено значну кількість ОБТ²⁹⁶.

04 квітня Генеральний штаб ЗС України констатував, що на Сіверському напрямку противник завершив відведення підрозділів зі складу Центрального ВО на територію Курської обл. та розпочав їх подальше переміщення²⁹⁷.

Унаслідок успішних оборонних дій угруповання Сил оборони України, до 06 квітня 2022 р. в Сіверському оперативному районі було відновлено контроль над ДКУ.

Ефективні дії всіх складових сил безпеки та оборони забезпечили перемогу над переважаючими силами ворога на Чернігівщині. Противник зазнав значних втрат у живій силі, ОБТ та витратив і втратив значні запаси МТЗ. Дії російських військ відрізнялися низьким рівнем організації взаємодії угруповань, з’єднань, військових частин і тактичних груп, незадовільним станом організації всебічного забезпечення, масовими порушеннями законів і звичаїв ведення війни. Дії українських військ відрізнялись рішучістю, поєднанням стійкості і активності в обороні, намаганні постійно боротись за захоплення ініціативи та утримувати її, прагненням досягти тактичних успіхів та розвинути їх в оперативний, високим рівнем взаємодії різних складових сил оборони, видів і родів військ, нестандартними тактичними рішеннями²⁹⁸. Запорукою успіху стали ефективне командування, тактична гнучкість, ефективне застосування вогневих засобів ураження, мужність та рішучість україн-

* За особисту мужність, вагомий внесок у захист державного суверенітету та територіальної цілісності України полковнику Дмитру Кашенку 15 квітня 2022 року було присвоєно звання Герой України з врученням ордена “Золота Зірка” – Указ Президента України №241/2022.

ських воїнів, здатність українських військ швидко адаптуватися до мінливих умов бою, використовувати власні переваги та слабкі сторони ворога.

Важливу роль у перемозі над ворогом зіграла підтримка місцевого населення, представники якого чинили організований опір агресору, брали участь в будівництві окопів, фортифікаційних споруд, укріплень, допомагали із забезпеченням українських воїнів їжею, одягом, генераторами, пальним, всім, що було необхідно для здійснення ефективної оборони.

Бойові дії на Сумському й Охтирському напрямках

Сумська обл. входила до складу Сіверського ОР, що належав до зони відповідальності ОК “Північ”. З метою протидії можливому російському вторгненню, командування ЗС України ще в 2016 р. передислокувало на Сумщину 58 омбр. Сформована навесні 2015 р., бригада тривалий час брала участь у бойових діях проти російських окупантів та їхніх найманців на Донбасі. З 2019 р. командиром 58 омбр був полковник Д. Кащенко. З огляду на зростання загрози широкомасштабного російського вторгнення, командування ЗС України прийняло рішення передислокувати на Сумщину 93 омбр (пункт постійної дислокації – Черкаське Дніпропетровської обл.). Сформована в 2002 р. на базі 93 гвардійської мотострілецької дивізії, бригада з 2014 р. брала участь у бойових діях на Донбасі. В січні 2022 р. командиром 93 омбр був призначений полковник Р. Шевчук. В середині лютого бригада отримала наказ зайняти ділянку оборони на Сумщині, куди й готувалася вирушити станом на 23 лютого 2022 р.

В Охтирці дислокувався 91 опоз. Як підрозділ інженерних військ, полк брав активну участь у бойових діях на Донбасі в 2014-2016 рр. Командиром полку був полковник Д. Дикий.

Крім того, з 2018 р. на Сумщині розпочалося формування 117 обр ТрО ЗС України. З грудня 2021 р. командиром 117 обр ТрО був полковник С. Кир’ян. Станом на середину лютого 2022 р., бригада нараховувала кількесот військовослужбовців і 500 резервістів. Бійці територіальної оборони були забезпечені стрілецькою зброєю. Підрозділи бригади дислокувалися в Сумах, Конотопі, Ромнах, Шостці, Охтирці, Степанівці.

Враховуючи ймовірність широкомасштабного російського вторгнення, на початку 2022 р. командувач ОК “Північ” генерал В. Ніколюк наказав розосередити підпорядковані війська, в тому числі й 58 омбр²⁹⁹. Підрозділи бригади було розосереджено в Конотопі, Шостці, Глухові.

Станом на 23 лютого 2022 р., в прилеглих до Сумщини прикордонних районах російської федерації було зосереджено угруповання російських військ в складі 36 і 41 ЗВА, яке нараховувало 14 БТГр (9600 військовослужбовців, 320 танків, 460 бойових броньованих машин) та системи їх оперативного й логістичного забезпечення. У подальшому, угруповання було посилене за рахунок 90 тд зі складу 2 ЗВА.

Близько 5 год. ранку 24 лютого російські війська обстріляли з артилерії прикордонні населені пункти Сумщини, після чого колони ворожої бронетехніки перетнули державний кордон. Дії противника були спрямовані на швидке захоплення Сум, головних транспортних вузлів й автошляхів області, з метою забезпечення по-

дальшого просування основних сил угруповання зс рф на Київ. Початковим успіхам противника сприяла величезна перевага російських військ у живій силі й військовій техніці, масоване застосування ворогом бойової авіації, реактивних систем залпового вогню.

Першими бій з ворогом прийняли прикордонники, які ціною власного життя намагалися затримати просування противника. 58 омбр, за наказом командира, розпочала висування на визначені рубежі оборони в північній частині Сумської обл., де її підрозділи вступили в бій з переважаючими силами противника в околицях Глухова. Командир 16 мпб В. Логуш так описував бойове зіткнення: “Перший бій ми прийняли на перехресті доріг Київ – Москва – Шостка – Глухів. Там на мосту основні сили батальйону вступили в бій. Почали працювати наші вогневі засідки. Але половина колони прорвалася в бік Кролевця”³⁰⁰. Протягом 24 лютого у районі Кролевця підрозділам 58 омбр вдалося затримати просування колони бронетехніки окупантів. Також було зупинено наступ колони ворожих танків в районі Путивля. Як згадував командир 58 омбр полковник Д. Кащенко, визначена для бригади смуга оборони охоплювала по фронту близько 270 км³⁰¹. Однак сил бригади було недостатньо, аби тримати оборону на такій величезній ділянці проти переважаючих сил ворога.

Російська бронетехніка, знищена під Сумами. Фото – Кореспондент

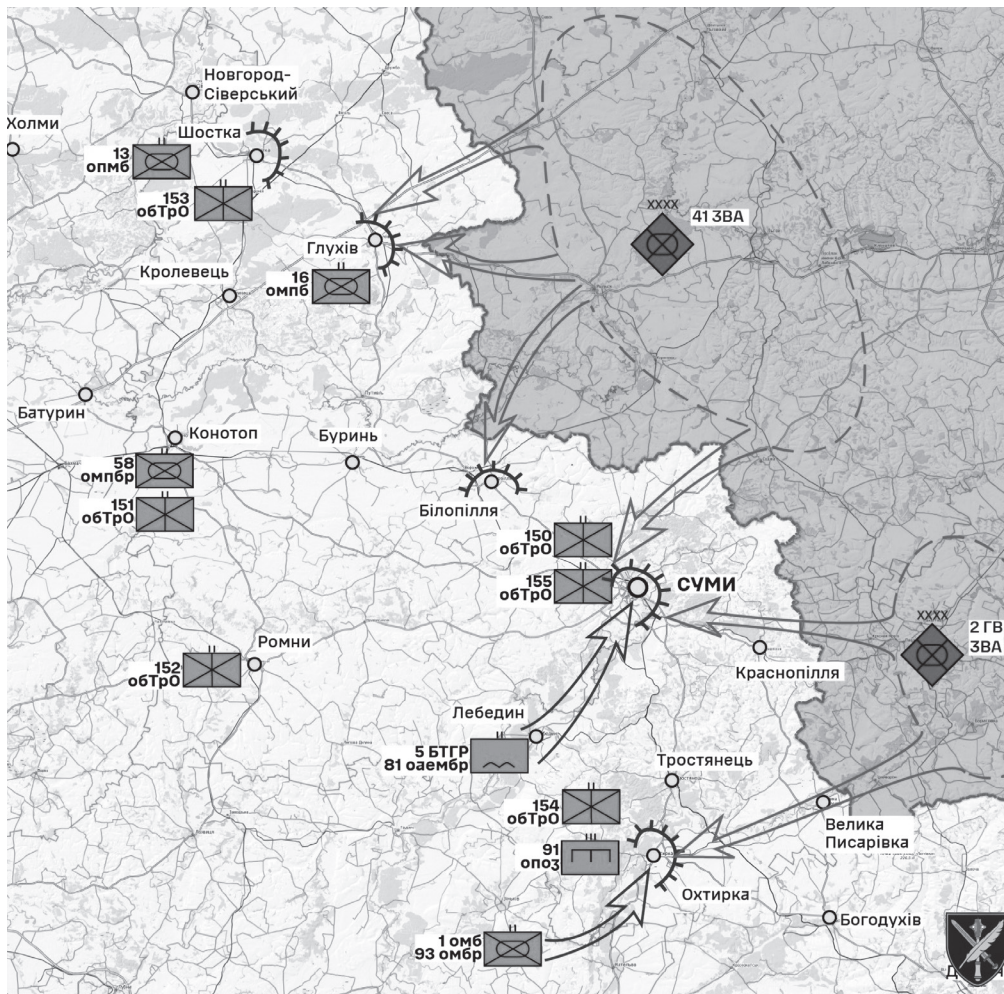
Стрімке просування противника на усіх напрямках бойових дій та відсутність суцільної лінії оборони створили загрозу оточення підрозділів 58 омбр. Командир бригади згадував: “Першого ж дня рашисти рушили через кордон просто величезними колонами. Коли по обіді зав’язалися бої у Конотопі, стало зрозуміло, що бригада може опинитися у кільці”³⁰². За спогадами полковника Д. Кащенка, командуванням було ухвалено рішення відвести 58 омбр на Чернігівщину: “Ми розуміли, що можемо опинитися в оточенні без можливості підвезення боєприпасів і втратити все. Боєприпаси закінчилися б за тиждень, місто було б зруйноване, а далі що робити? Здаватися в полон – не варіант, тому було ухвалено рішення відійти ближче до Чернігова Московською трасою, між Кіптями і Конотопом”³⁰³.

Відхід 58 омбр на визначені рубежі в Чернігівщині дозволив зберегти живу силу та військову техніку бригади. Незважаючи на високий темп російського наступу, противнику не вдалося розбити цю військову частину. Уже невдовзі бригада

у складі інших угруповань Сил оборони України взяла активну участь у розгромі російських військ під Черніговом й звільненні Сіверщини від окупантів.

Відступивши за межі Сумської обл., підрозділи Сил оборони зруйнували міст через р. Сейм біля Батурина, позбавивши тим самим противника можливості використовувати автотрасу Е101 для перекидання своїх сил і засобів до Чернігівщини.

Зазнала невдачі спроба російських військ захопити Суми. Хоча 24 лютого колоні ворожої бронетехніки вдалося зайти в місто, у бій з окупантами вступив батальйон ТрО й бійці десантно-штурмового підрозділу, який напередодні прибув до Лебедин і за перших ознак широкомасштабного вторгнення вирушив до обласного центру. Оборону міста очолив командир 117 обр ТрО полковник С. Кир'ян. Бій відбувався в районі кадетського корпусу, адміністративні й державні будівлі міста залишались під контролем української влади. В результаті вуличних боїв, сили противника були змушені залишити Суми.

Наступ російських військ на Сумщині, 24 лютого 2022 року

24 лютого було відбито спробу противника захопити Охтирку. Оборonoю міста керував командир 91 опоз полковник Д. Дикий. Сили захисників Охтирки також включали 154 об ТрО, роту охорони РТЦК та СП, а також загін співробітників МВС України. Коли колона російської бронетехніки увійшла в місто, захисники відкрили вогонь зі стрілецької зброї й РПГ-18, завдали суттєвого ураження противнику й змусили його відступити³⁰⁴. 25 лютого підрозділи зс рф знову спробували увійти в місто, але ще на підході до нього були знищені.

Важливу роль у зриві планів противника захопити Охтирку зіграло прибуття до міста 1 б 93 омбр “Холодний Яр” (командир батальйону – майор О. Сліпко). В ході боїв під Охтиркою, підрозділи 93 омбр витіснили сили противника за межі міської забудови.

У Лебедині військовослужбовці ЗС України стримували наступ російських військ на околицях міста.

Успішним діям підрозділів Сил оборони України на Сумщині сприяло ефективне використання нашими бійцями найсучасніших засобів ураження, отриманих від західних держав. Зокрема, 24 лютого у районі Глухова й Конотопа військовослужбовці ЗС України вогнем з ПТРК “Javelin” нанесли значні втрати колоні ворожих танків³⁰⁵. Надзвичайно ефективним засобом проти ворожої бронетехніки став ударний БпЛА “Bayraktar”.

Таким чином, на початковому етапі широкомасштабного вторгнення противнику вдалося, використовуючи фактор раптовості та значну перевагу в силах і засобах, просунутися вглиб Сумщини й взяти під контроль частину автошляхів області. Але при цьому, основні сили угруповання зс рф вели наступ на Чернігівщині, а розташованих на Сумщині російських військ було недостатньо для цілкової окупації області. Стійкий опір українських захисників завадив противнику взяти під контроль головні адміністративні центри й залізничні вузли регіону.

Успішні дії захисників Сумщини суттєво деморалізували противника й дозволили побудувати ефективну оборону проти окупантів. Відкинувши російські війська від найбільших населених пунктів області, підрозділи Сил оборони отримали можливість зміцнити оборону, перегрупуватись, підтягнути резерви та поповнити запаси МТЗ. У містах було організовано систему блокпостів, активно відбувалося формування підрозділів ТрО і ДФТГ. Так, навколо Шостки було створено сім блокпостів. “Громадські формування наводять порядок і не дають можливості мародерства, звертають увагу на світломаскувальні заходи,” – описував ситуацію в Шостці міський голова М. Нога³⁰⁶. У ніч на 01 березня на блокпосту поблизу Миронівки, що на околиці Шостки, зав’язався бій з російською ДРГ. У ході бою ворожу групу було ліквідовано³⁰⁷.

Ввечері 01 березня підрозділи Сил оборони у Глухові частково звільнили трасу Кіпті – Бачівськ. На в’їзді до України з території рф було споруджено завали зі стовбурів дерев, будівельних блоків та інших загороджувальних матеріалів. Бійці ТрО взяли трасу під контроль, виставивши блокпости. 02 березня підрозділи 5 прикзг ДПСУ спільно з підрозділами ЗС України витіснили окупантів і вийшли на лінію державного кордону на Сумщині³⁰⁸. 08 березня українські війська зупинили під Глуховим наступ п’яти БТГр 90 тд зс рф та чотирьох БТГр 2 ЗВА противника³⁰⁹.

Сумщина, 07 березня 2022 року. Фото - Reuters

Окупанти неодноразово здійснювали спроби зайняти Суми, але кожного разу були змушені відступати, зазнаючи відчутних втрат у живій силі та військовій техніці. 02 березня бійці 150 і 155 об ТрО відбили у противника 7 одиниць бронетехніки – 1 БМП, 1 танк Т-72, 1 броньований гусеничний тягач МТ-ЛБ, 3 БТР-80, 1 САУ 2С1.

У Ромнах оборону проти сил ворога тримав 152 об ТрО. У Пустовійтівці Роменського р-ну вогнем БпЛА “Bayraktar” було знищено частину військової техніки противника, в тому числі установки РСЗВ “Град”. Прибуття до Охтирки підрозділів 93 омбр зміцнило оборону міста. В ході важких боїв, військовослужбовці бригади завдали противнику важких втрат і змусили його перейти до оборони.

Успішно стримували просування противника підрозділи Сил оборони у Лебединському р-ні. 28 лютого військовослужбовці ЗС України, застосувавши ударний БпЛА “Bayraktar”, знищили біля Кулички Лебединського р-ну ворожі танки й РСЗВ “Град”³¹⁰. У ніч на 02 березня Сили оборони поблизу Бішкиня Лебединського р-ну знищили кілька десятків одиниць російської бронетехніки, головним чином танки і БТР. 03 березня підрозділи 93 омбр знешкодили колону ворожих військ поблизу Московського Бобрика. Було знищено російські танки Т-72Б3, Т-80У та іншу бронетехніку³¹¹.

Противник домогся часткового успіху лише на півдні Сумщини, зайнявши 01 березня Тростянець. Однак, навіть в умовах окупації, місцеві формування ТрО продовжували вести бойові дії проти російських військ.

07 березня Генеральний штаб ЗС України повідомив: “Угрупування ворога, що діє на окремих напрямках біля Конотопу та Охтирки втратили до 50 відсотків особового складу. Для продовження наступальних дій потребують перегрупування та поповнення запасів”³¹².

Міста Сумщини перетворились на осередки організованого опору окупантам. Підрозділи Сил оборони України на Сумщині постійними турбуючими діями сковували противника, змушуючи його виділяти додаткові сили для спроб повністю

оточити головні міста області й зламати опір їхніх захисників. Це відіграло значну роль у зриві наміру окупантів здійснити наступ на Київ.

Не досягнувши успіху в зайнятті основних адміністративних центрів Сумщини, противник перейшов до руйнування об’єктів військової та цивільної інфраструктури здійсненням артилерійських, ракетних і авіаційних обстрілів. Дії окупантів свідчили про цілковите ігнорування ними законів та звичаїв ведення війни, а також міжнародного гуманітарного права. Про ознаки геноциду в діях російських військ неодноразово заявляли офіційні представники української влади, урядів західних держав та міжнародних організацій.

Від ворожих обстрілів та бомбардувань на Сумщині постраждали об’єкти цивільної інфраструктури, заклади освіти, лікарні і підприємства, установи державної та комунальної власності. Зокрема, ввечері 07 березня і в ніч на 08 березня противник завдав авіаційних ударів по Сумах, внаслідок чого загинули 22 мирних жителів, у тому числі 3 дітей³¹³. Увечері 14 березня російська авіація піддала бомбардуванню промислові підприємства та об’єкти цивільної інфраструктури Шостки, знищивши практично усі промислові цехи та склади. Внаслідок бомбардування було пошкоджено і більше 30 житлових будинків, школу, дитячий садок тощо. Інші міста Сумщини, що перебували у ворожій блокаді, опинились на межі гуманітарної катастрофи через порушення роботи об’єктів критичної інфраструктури внаслідок вогневих ударів противника. Ворожі війська систематично обстрілювали житлові квартали й тероризували мирне населення. З боку російських військовослужбовців мали місце мародерство, розправи над представниками цивільного населення та інші військові злочини³¹⁴.

Нездатність противника подолати опір підрозділів Сил оборони України на Сумщині обмежувала логістичні спроможності наступального угруповання ЗС РФ на Сіверщині. Що далі від кордону просувались російські війська, то довгими й вразливішими ставали їх логістичні шляхи. В результаті успішних дій підрозділів Сил оборони України було зірвано спроби противника розгорнути центри МТЗ на тимчасово окупованих територіях Сумщини. В цих умовах розтягнутість комунікацій призвела до порушення організації логістики наступального угруповання ЗС РФ, що стало суттєвим фактором зменшення темпів наступу противника на Чернігів та Київ³¹⁵.

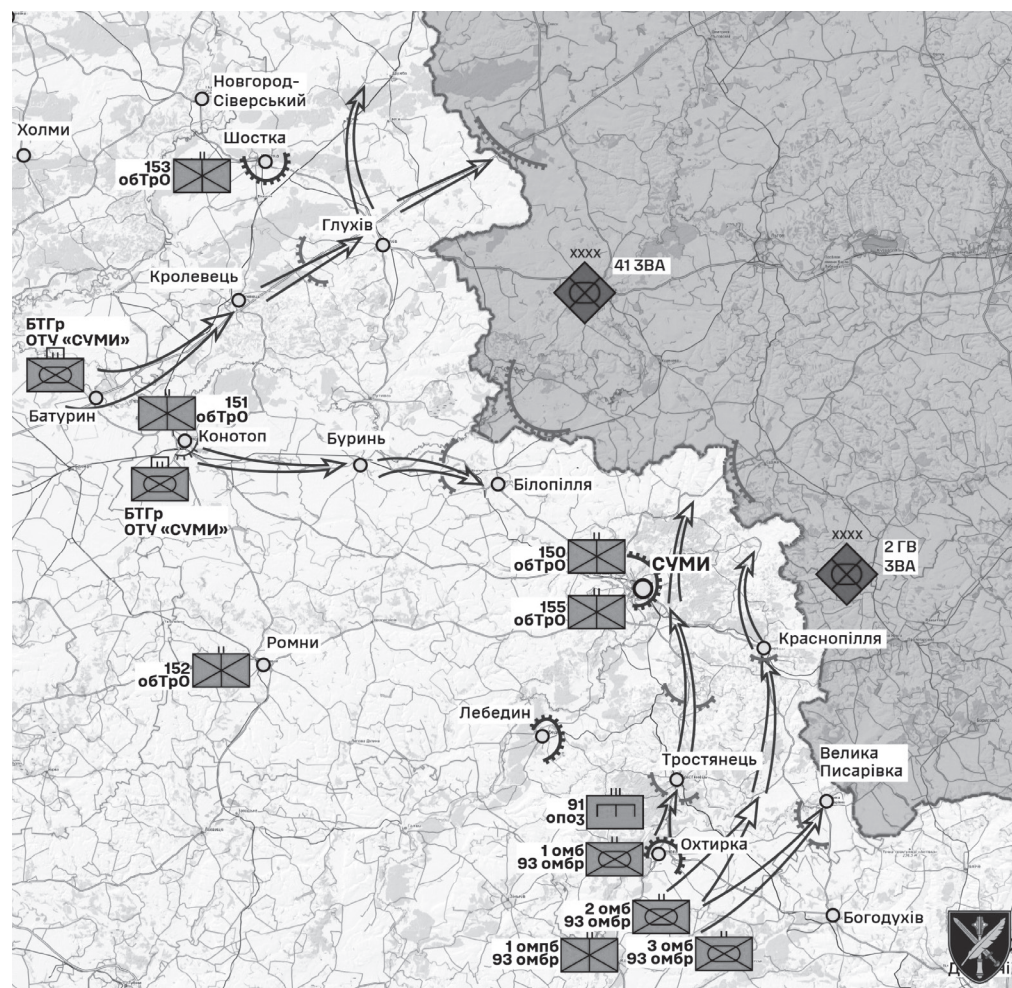
Неготовність противника до логістичного забезпечення своїх сил упродовж тривалого періоду бойових дій знижувала боєздатність ворожих військ. Неодноразово колони військової техніки противника зупинялися через нестачу ПММ. Нерідко російські військовослужбовці залишали напризволяще бронетехніку, в якій закінчилося паливо.

Зростання масштабів мародерства й дезертирства серед російських військовослужбовців свідчило про погіршення морально-психологічного стану противника. Бойові зіткнення російських військ з українськими захисниками нерідко закінчувалися неорганізованою втечею окупантів. Зафіксовано численні випадки залишення особовим складом підрозділів ЗС РФ бойової та іншої техніки у справному стані, з достатнім боєкомплектom, заради втечі з награваним майном на більш швидкісних вантажівках. Внаслідок цього, протягом перших тижнів бойових дій підрозділи Сил оборони України на Сумщині здобули значну кількість трофейного ОВТ, придатного

для подальшого застосування навіть без проведення суттєвих ремонтно-відновлювальних робіт.

Зазнавши значних втрат у живій силі та ОВТ, а також втративши значні запаси МТЗ, угруповання зс рф в Сіверському ОР до середини березня 2022 р. вичерпало наступальні спроможності. Під ударами Сил оборони України противник розпочав відступ з Чернігівщини.

В умовах втрати противником стратегічної ініціативи, українські захисники Сумщини посилили натиск на окупантів. 22 березня підрозділи 93 омбр розпочали бої за звільнення Тростянця, який очистили від противника 26 березня. Наступного дня від окупантів були звільнені Славгород і Краснопілля³¹⁶. Водночас розпочалося звільнення західних районів Сумщини українськими військами, які наступали з Чернігівщини. На початку квітня 2022 р. за наказом командувача ОСУВ “Північ” було сформовано тактичну групу “Суми” у складі двох окремих батальйонів. Прориваючись із території Чернігівщини, підрозділи групи вийшли до району Конотопа

Наступальні дії Сил оборони України на Сумщині, березень 2022 року

й успішно деблокували місто. Кидаючи військове майно, окупанти неорганізовано відступили на схід³¹⁷.

На початку квітня 2022 р. командування противника прийняло рішення про недоцільність подальших спроб утримати під своїм контролем тимчасово окуповані території Сумщини. Розпочалося прискорене виведення російських військ із Сумської обл. на територію рф, з метою відновлення їх боєздатності. На цей час, значне скупчення російських військ залишалося на території Білопільської, Путивльської, Буринської, Ново-Слобідської й Попівської територіальних громад, а також у районі поблизу Конотопа. За наявними даними, виведення військ планувалося здійснити у два етапи протягом 15 діб.

Однак завдяки деморалізації російських військовослужбовців й дезорганізації управління військами зс рф, а також постійному тиску з боку наступаючих підрозділів ЗС України, відступ окупантів перетворився на втечу. Залишаючи тимчасово окуповані території Сумщини, російські війська знищували житлові будівлі, об'єкти цивільної інфраструктури, проводили мінування житлових кварталів, руйнували мости й шляхопроводи. Було зафіксовано численні випадки вбивств, пограбувань, мародерства, зґвалтувань та інших проявів насильства російських військовослужбовців над цивільним населенням.

За оперативною інформацією, станом на 07 квітня переважна більшість російських військ залишила територію Сумської обл. Станом на 09-10 квітня з регіону втекли всі більш-менш великі російські підрозділи. На звільнених територіях ще певний час перебували лише малочисельні групи російських військовослужбовців, які переховувалися або намагалися самостійно перетнути Державний кордон України³¹⁸.

11 квітня підрозділи 5 приказів ДПСУ відновили контроль над раніше непідконтрольними ділянками кордону в Сумській обл.³¹⁹ Уздовж лінії кордону одразу ж розпочалося спорудження фортифікаційних споруд і оборонних укріплень, створювалися додаткові застави ДПСУ. 14 квітня було видано розпорядження головнокомандувача ЗС України про переформування тактичної групи “Суми” на оперативно-тактичне угруповання “Суми”³²⁰. Саме на ОТУ “Суми” було покладено завдання посилення охорони державного кордону України, недопущення вторгнення противника на територію області й ведення стабілізаційних дій у прикордонних районах Сумщини.

Бойові дії на Харківському напрямку

Вторгнення в Слобожанському ОР противник здійснив угрупованням військ у складі 1 ТА, 6 та 20 ЗВА Західного ВО – загалом до 16 БТГр.³²¹ зі складу: 2 мсд, 138 омсбр; 25 омсбр; 200 омсбр. Завдання штурму Харкова було поставлено 2 обр-СПП та 25 омбр³²². За свідченнями російських полонених, на захоплення Харкова противник відводив три дні³²³.

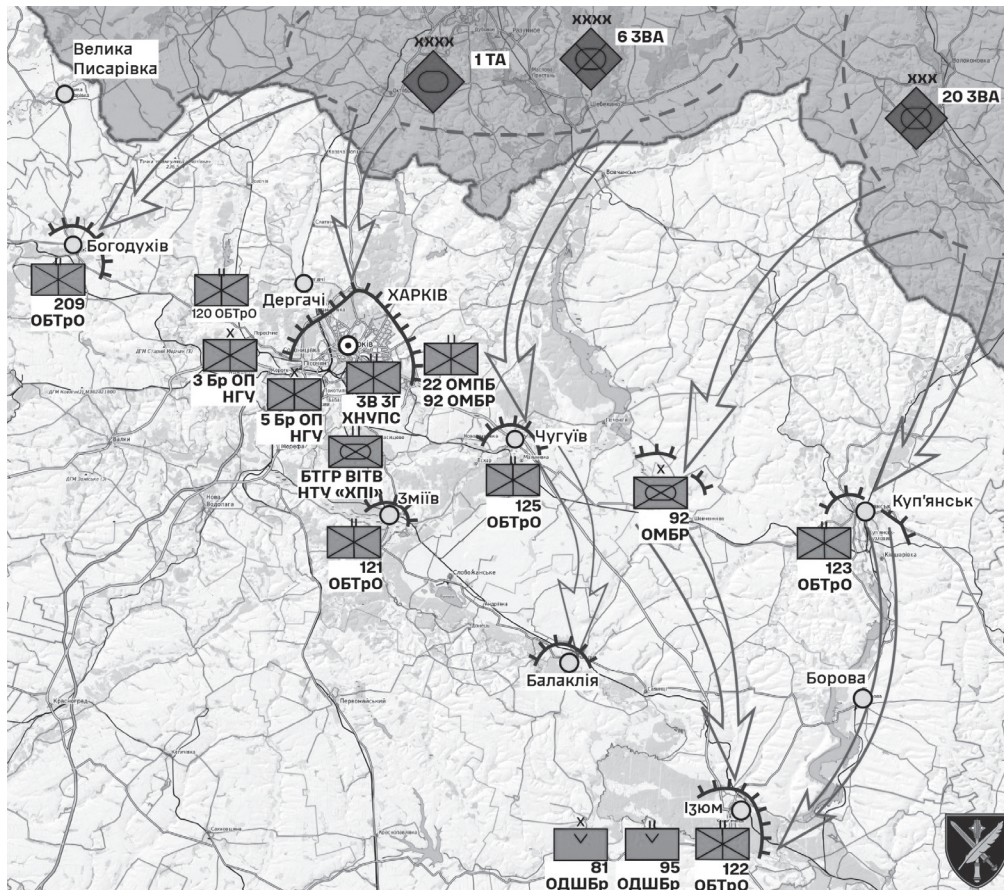
У перші години широкомасштабного вторгнення бої точилися на підступах до Харкова. Опорним пунктом для подальших танкових атак на Харків та артилерійських обстрілів району Північна Салтівка стало Циркуни, яке було окуповане 24 лютого³²⁴. 25 лютого ворог вийшов на рубіж окружної дороги навколо Харкова.

Водночас противник не полишав спроб здійснити проникнення у Харків диверсійно-розвідувальних груп з метою захоплення ними важливих військових об'єктів і пунктів управління.

26 лютого російські танкові підрозділи спробували увійти в Олексіївку. Кілька танків прорвалися у Харків, однак були знищені вогнем підрозділів Сил оборони України. 27 лютого підрозділ гру гш рф на броневих автомобілях “Тигр” здійснив спробу прорватися до центру міста. Ця колона була розгромлена, але частина російських спецназівців прорвалася, захопила приміщення школи №134 на вул. Шевченка, неподалік від самого центру Харкова. Силами підрозділів НГУ, СБУ “Альфа”, ДФТГ “Фрайкор” та механізованими підрозділами ЗС України ворожу ДРГ було знищено³²⁵.

Не спромігшись закріпитись у місті, російські війська облаштували вогневі позиції на північно-східних околицях Харкова і стали наносити ракетно-артилерійські удари по об'єктах військової й цивільної інфраструктури.

Для оборони Харківщини було сформовано оперативне угруповання військ (ОУВ) “Слобода” у складі двох окремих механізованих бригад, трьох бригад ТрО, артилерійської та реактивної бригад, тактичної групи “Грім” та інших підрозділів Сил оборони України.

Наступ російських військ на Харківщині, кінець лютого – початок березня 2022 року

Станом на початок березня 2022 р., намагаючись прорвати оборону українських військ на Харківщині, противник зазнав значних втрат у живій силі та техніці та внаслідок успішних дій наших підрозділів був змушений суттєво сповільнити темпи свого наступу. Так, 02 березня підрозділи 93 омбр на БМП-2 захопили 6 новітніх російських танків Т-80БВМ зі складу 200 мсбр зс рф³²⁶. В той самий час у полон здалися 22 танкісти зі складу російської 2 тд на чолі із заступником командира полку з озброєння та командиром танкового батальйону³²⁷.

Таким чином, станом на 03 березня противнику захопити Харків з ходу не вдалося. Він перейшов до оборони силами до шести БТГр зі складу 6 ЗВА та підрозділів морської піхоти Північного флоту, його наступ захлинувся³²⁸.

У березні 2022 р. Силам оборони України вдалося остаточно зупинити наступ російського угруповання на харківському напрямку, змусити перейти його до оборони. З 04 березня противник почав закріплюватися на досягнутих рубежах на північних та північно-східних околицях міста, здійснював перегрупування військ (сил), поповнював запаси боєприпасів і МТЗ. Протягом березня-квітня російські війська продовжували наносити вогневе ураження по цивільній інфраструктурі міста. Одночасно з цим підрозділи і частини російського угруповання вели бойові дії з метою обходу Харкова з південного сходу та просування в район Ізюму, прагнучи тим самим створити загрозу для угруповання Сил оборони України у Східній ОЗ з півночі. Для виконання цих завдань протягом березня противник перекинув у район Харкова та Ізюма додаткові підрозділи морської піхоти з Балтійського та Північного флотів.

Разом з тим, підрозділи українських військ розпочали локальні бойові дії для відновлення контролю над населеними пунктами на околицях Харкова. Так, 15 березня Сили оборони України вибили ворога з Руських Тишок, завдавши російським військам значних втрат³²⁹. 25 березня українські війська відновили контроль над Малою Роганню, а 27 березня – над більшою частиною Вільхівки³³⁰. Локальні наступальні дії українських військ завадили російським підрозділам обійти Харків з південного сходу та наступати в напрямку Дніпра та Запоріжжя.

В ході численних боїв і бойових зіткнень, підрозділи Сил оборони України нанесли противнику значних втрат в особовому складі та військовій техніці. 06 березня в ході бойових дій підрозділи 92 омбр звільнили важливий залізничний вузол – м. Чугуїв³³¹. 09 березня підрозділи Сил оборони України вогнем протитанкових комплексів Стугна-П знищили колону з 5 танків Т-80У зі складу 4 Кантемирівської танкової дивізії, 1 САУ 2С19 Мста-С, дві БМП-2, 7 вантажних автомобілів³³². Ворог відступив, кидаючи озброєння та військову техніку³³³. Цього ж дня бійці 93 омбр знищили під Харковом колону російської військової техніки (4 з 7 броньованих автомобілів та БМП з особовим складом окупантів)³³⁴. 11 березня підрозділи ССО ЗС України в Чугуївському районі знищили колону військової техніки, зокрема танки, бойові броньовані машини та паливозаправники окупантів³³⁵. 15 березня було ліквідовано полковника І. Ніколаєва, командира 252 мсп³³⁶. 200 омсбр противника втратила дві БТГр (1500 військовослужбовців), було знищено командира бригади полковника Д. Курило³³⁷.

20 березня бригадна артилерійська група 81 оаембр знищила 15 од. російської військової техніки під Харковим³³⁸. 22 березня ракетно-артилерійські підрозділи ЗС України знищили під Харковом батарею САУ 2С3 “Акація” та два КамАЗи

з боєкомплект³³⁹. 17 квітня нанесенням вогневого ураження бригадної артилерійської групи 81 оаебр під Харковом було знищено 5 танків, 10 од. бронетанкової техніки, а також колону живої сили морської піхоти окупантів³⁴⁰.

Наприкінці березня під Харковом військовослужбовці 92 омбр та інші підрозділи Сил оборони України розгромили дві БТГр зі складу 138 мбр та зведену БТГр 59 тп зс рф. Було захоплено штаби цих частин, всю штабну документацію, карти, списки особового складу, машини управління, а понад 60 військовослужбовців цих частин здалися в полон³⁴¹.

На початку квітня 2022 р. російські війська на харківському напрямку припинили спроби захопити місто. Натомість, противник прагнув досягти: 1) просування на південний схід від Харкова в напрямку до Ізюма, щоб з'єднатися з угрупованням зс рф в Луганській області; 2) недопущення перекидання механізованих (танкових) з'єднань ЗС України з району Харкова. Використовуючи значну перевагу у живій силі (25 БТГр) та артилерії, 01 квітня російські війська захопили Ізюм³⁴².

Протягом квітня характер бойових дій навколо Харкова суттєвих змін не зазнав. Українські війська утримували оборонні рубежі навколо міста, завдаючи втрат ворогу в живій силі та техніці. Російські війська продовжували наносити ракетно-артилерійські удари по цивільній інфраструктурі Харкова та його околицях. Зокрема, вогневого ураження зазнали житлові квартали Салтівки, Північної Салтівки, Холодної Гори, П'ятихаток, Дергачів, Олексіївки. На територію Харківської обл. через неконтрольовані ділянки державного кордону противник продовжував переміщення додаткових підрозділів (з Козачої Лопані, Липців, Великого Бурлука і Дворічної). Внаслідок цього угруповання противника, який здійснював часткове блокування Харкова, збільшилося до семи БТГр.

В останні дні квітня 2022 р. підрозділи Сил оборони розпочали наступальні дії з метою деблокувати Харків та витіснити російські війська за державний кордон на північному та північно-східному напрямку від міста.

28-30 квітня підрозділи 92 омбр та 127 обр ТрО в ході блискавичного наступу відкинули противника на 40 км на схід від північно-східних околиць Харкова до Старого Салтова, звільнивши Кутузівку, Верхню Роганку, Слобідське та Прилесне. В умовах обстановки, що склалася, ворог відійшов на лівий берег р. Сіверський Донець. 02 травня українські війська закріпилися у Старому Салтові, а до 06 травня встановили контроль над більшістю населених пунктів вздовж траси Т2104, зокрема Шестаковим, Федорівкою, Олександрівкою, Перемогою та Молдовою.

29 квітня на центральній ділянці фронту 113 обр ТрО спільно з 3 брп НГУ звільнили Руську Лозову.

29-30 квітня в результаті наступальних дій вздовж траси Т21117 підрозділи 93 омбр вибили противника зі Слатинога та Прудянки. Для запобігання подальшому просуванню українських військ до кордону, ворог почав нарощувати інженерно-фортифікаційне обладнання передових позицій у районі Козачої Лопані.

Успішні наступальні дії українських військ під Харковом заклали передумови для початку успішного контрнаступу на харківському операційному напрямку.

Бойові дії на Причорноморському й Приазовському напрямках

Контроль над Кримом і суттєве послаблення ВМС ЗС України в 2014 р. відкривав перед російським військово-політичним керівництвом привабливу перспективу захопити український південь із проведенням наступальної операції, яка включала вторгнення сухопутного угруповання через перешийок з одночасним десантуванням підрозділів з повітря та моря. Готуючи реалізацію своїх експансіоністських планів щодо України, росіяни вже у 2016 р. наростили своє військово-угруповання в Криму з 12 до 24 тис. військовослужбовців. До 2020 р. чисельність угруповання зросла до 32,5 тис. осіб, а на його озброєнні було 195 танків, 410 броньованих машин, 283 артилерійські системи, 100 бойових літаків, 50 вертольотів, 67 надводних і 2 підводні човни³⁴³.

До кінця січня 2022 р. російські окупанти створили в Криму ударне угруповання з 11-12 БТГр, зі складу частини сил 58 ЗВА і 22 АК Південного ВО, яке мало діяти за підтримки угруповання ВПС та Чорноморського флоту. Загалом, на т. зв. Кримському напрямку (ТОТ АР Крим і ОРДЛО, а також південні області рф) у першій декаді лютого 2022 р. було сконцентровано понад 100 тис. військовослужбовців³⁴⁴, готових до наступу на Нову Каховку, Херсон, Миколаїв, Одесу, Кривий Ріг, Маріуполь, Мелітополь, Генічеськ, Бердянськ, Запоріжжя³⁴⁵.

Російське керівництво прагнуло скористатись окупованим Кримом для розгортання подальшої агресії на Півдні України. Слід відзначити, що ці плани не становили великої таємниці для українського військового командування. Так, командувач ВМС ЗС України віце-адмірал О. Неїжпапа 05 липня 2020 р. зазначив: “Я не виключаю таких дій з боку російської імперії. Ми готуємось. Всього розповісти не можу, але ось вам один маленький факт. Дальність ракетного комплексу “Нептун” дозволяє застосувати його з материкової частини України по підходах до Севастополя. Ось там ми й подивимось (...) Наші підрозділи готуються не тільки до окопної війни, але й до наступальних дій – до роботи підрозділів у міських умовах, до виконання задач не тільки в обороні, але й до маневрених дій (...) Щойно ми зрозуміємо, що в Криму почне відновлюватися північнокримський канал, туди будуть вливатися фінансові ресурси російської імперії (так, я їх так називаю: це імперія з диктатором на чолі), то це буде для нас сигнал того, що рф готується до повномасштабної конфронтації. І тоді ми будемо відповідати на виклики”³⁴⁶.

У контексті підготовчих заходів ЗС України, які суттєво підвищили їхні бойові спроможності, слід особливо виділити масштабні й регулярні навчання спільно з військовими фахівцями з держав НАТО, що тривали на півдні України в 2015-2021 рр. (“Козацький степ”, “Козацький експрес”, “Козацька булава”, навчально-тренувальна місія “Orbital”, через яку пройшли 22 тис. осіб тощо)³⁴⁷.

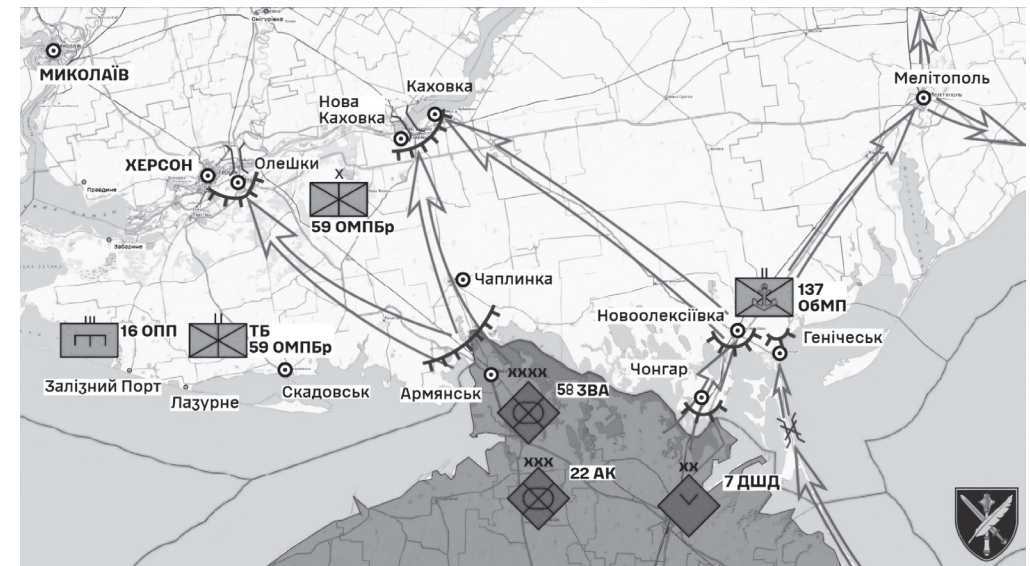
Тим часом, в окупованому росією Криму тривали заходи з підготовки до широкомасштабного вторгнення. 19 лютого 2022 р. російські війська почали передислоковуватися у північну частину півострова в напрямку Перекопська і Армянська. Заступник командира з воєнно-політичної роботи парашутно-десантного батальйону 56 пдп 7 пдд зс рф у своєму записнику в той день записав: “19.02.2022. Ранок розпочався з оголошення команди про здійснення маршу у новопризначений район. Ближче до кордону. Належало пройти марш 200 км. Ми офіцери багато в чому розуміли, що війна вже неминуча, багато фактів на це вказувало. Солдатам казали, що

їдемо на навчання, прикривати держкордон з Україною (...) О 20.00 розпочали рух. Весь полк. Дорога була важкою. Їхали путівцями. Не зімкнув очей”³⁴⁸. З цитованого записника російського окупанта випливає, що марш до адміністративної межі ТОТ АР Крим проходив у нічний час з чималими складнощами. Поломки техніки, “розриви” колони, відставання від графіків, відсутність наметів, втомленість особового складу стали передвісниками майбутньої, куди більшої катастрофи, яка чекала на російські війська з моменту вторгнення на територію Херсонської обл.

23 лютого 2022 р. війська противника у Криму отримали чіткі завдання та цілі майбутнього вторгнення, карти Херсонщини та Миколаївщини. 11 одшбр росіян мала захопити мости і переправи через р. Дніпро й утримувати їх до підходу основних сил. На марш у понад 80 км по ворожій території командування противника відводило своїм військам сім годин. О 17 год. за московським часом (16 год. за київським) особовий склад угруповання противника в Криму отримав на руки боеприпаси, а о 22 год. (21 год. за київським часом) почав рух до межі з Херсонською обл. Згадуваний вище автор записника, російський “політрук” занотував: “Техніки йде море. Почали рух. Їхали дорогами через Армянськ і годині о 2-й спинилися коло кордону в лісі. Втомився так, що десь о 5-й годині сів на броню і просто вирубався на півгодини. Прийшов до тям. Почався артилерійський обстріл позицій хохлів, які прикривали кордон. Видовище епічне. Сотні вогняних стріл вилітають у напрямку кордону. Заграва, гуркіт. Стало трохи тривожно. О 6.00 – команда “Вперед!”. Проїхали через Перекоп. Люди стоять шоковані”³⁴⁹.

Незадовго до 5 год. за київським часом, агресор здійснив вогневе ураження прикордонних застав, пунктів пропуску, аеропорту Чорнобаївка, підрозділів ЗС України, які прикривали перешийок, а о 5 год. почався наступ сухопутних військ рф з Криму на південь Херсонщини.

24 лютого 2022 р. на лівобережжі Херсонської обл. дислокувались підрозділи 59 омбр, сили Херсонського прикордонного загону ДПСУ та військові інженери 16 опп ЗС України. Герой України Д. Дозірчий, командир танкової роти 59 омбр згадував: “У лютому ми проходили злагодження на полігоні Широкий Лан. Приблизно 19-го лютого нас усіх терміново перемістили в Херсонську область на Олешківські Піски. Там почалася підготовка: боекомплект завантажували, паливо дозаправляли, самі машини [маються на увазі танки – ред.] готували. А десь уже за день мою роту перемістили під Залізний Порт і Лазурне (...) у нас було завдання: не допустити висадки десанту. Ще 23-го ми завершували ремонтувати машини, усували недоліки, тож лягли спати приблизно о першій ночі. А вже десь о 5-й годині мені через радіостанцію передали, що чують прольоти невідомих об’єктів, схожі на реактивні двигуни. Спочатку думали, що це якась авіація. Але потім почули вибухи: недалеко від нас по військовій частині вдарили. Я одразу підняв особовий склад за тривоги, усі зайняли машини й чекали на вказівки. (...) приблизно о 6-й ранку ми висунулися в район очікування поблизу Лазурного. (...) Я додзвонився до свого командира, доповів про загальну ситуацію та отримав вказівку якнайшвидше переміститися в район Нової Каховки. (...) Я дав вказівку, щоб за маршрутом руху не скупчувалися, бо вже працювала ворожа авіація – ми їх чули, але не бачили. І ще сказав, щоб у разі зіткнення з противником відкривали вогонь на ураження”³⁵⁰.

Наступ російських військ на півдні України, 24 лютого 2022 року

В інформаційному повідомленні ОК “Південь” згодом вказувало: “У перші години повномасштабного вторгнення російської армії, 24 лютого, бійці 59-ї бригади хоробро прийняли потужний удар ворога на Херсонщині”³⁵¹. Підрозділи тактичного повітряного десанту зс рф з перших годин вторгнення захопили стратегічно важливі мости через р. Дніпро в Антонівці та Новій Каховці й мали утримувати їх до підходу сухопутного угруповання з території Криму. Перед воїнами 59 омбр стояла складна задача: з одного боку – стримати просування росіян з окупованого Криму, а з іншого – відновити контроль над мостовими переходами через р. Дніпро. На всьому просторі від Кримського перешийку до р. Дніпро підрозділи Сил оборони України вели безперервні запеклі бої. Зважаючи на суттєву перевагу противника в кількості особового складу, озброєння та військової техніки, його домінування у повітряному просторі й акваторії Чорного моря, займати стаціонарну оборону на відкритій степовій місцевості було недоцільним. Підрозділи ЗС України перейшли до маневреної оборони, завдаючи дошкульних втрат російським військам, які перебували на марші, зриваючи первісний замисел російського командування. Одночасно з цим, танкові підрозділи 59 омбр зайняли рубіж оборони від Залізного Порту до Нової Каховки і розпочали підготовку до операції з деблокування мостів, захоплених російськими десантниками. Щойно стало зрозуміло, що подальше перебування підрозділів ЗС України на лівобережжі Херсонщини потягне за собою надмірно високі втрати особового складу та військової техніки, командування ухвалило єдине вірне в тій ситуації рішення – відвести підрозділи Сил оборони України на Правобережжя.

З боями пробиваючись через нескінченні колони російських військ, які заповнили основні автошляхи, воїни 59 бригади та 16 окремого полку проявили колосальний героїзм та завзятість. У записнику майора-політрука ворожих військ читаємо: “О 7.40 перейшли кордон. Прикордонний пост розбитий нашою артилерією,

воронки від вибухів, покинуті знівечені автомобілі. Правіше йде бій. Батальйони 33-го і 255-го мотострілецьких полків йдуть попереду і проривають оборону противника, наші колони йдуть слідом. (...) Праворуч село, ліворуч висота. Йде бій, перший бій. Перебігаємо від автомобіля до автомобіля (...) У нас один убитий, приданий снайпер. Продовжили рух. (...) Перша рота йде в центрі похідного порядку, пройшли метрів 500. Розвідники приймають бій. Їх обстрілюють з двох боків з лісопосадки. Починається стрілянина, залягаємо в канаві. (...) Метрів через 300 – КамАЗи. Їхали в напрямку до нас, ми їх всіх розбили, під'їхали ближче і ... бачу наші розпізнавальні знаки. Це НАША колона!!! Ми розх[....]рили своїх... Холодок по спині... Хохли організували засідку і в цей час йшли наші... збіг обставин, доля і це й інше... в темноті ми не зрозуміли – по нас ведуть вогонь і їдуть КамАЗи... ми вбили своїх же мужиків”³⁵².

В хаосі зустрічних боїв, наносячи постійні болючі втрати противнику, підрозділи 59 омпбр до полудня 24 лютого досягли визначеного рубежу оборони. І, попри те, що простішим виглядало рішення про рейд бригади в бік Запоріжжя, воно могло приховувати в собі чимало загроз (ймовірний удар авіацією противника, оточення тощо). Задля збереження бригади та її застосування в подальшій обороні на південному напрямку, було проведено складну й ризиковану операцію з прориву через мости, захоплені росіянами. Задум вдався. 59 бригаді вдалося розбити російський десант на мостах, зайняти їх і переправити свій особовий склад з технікою на правий берег р. Дніпро. Плани росіян за 7 годин дійти до переправ і вийти на західний берег річки були зірвані.

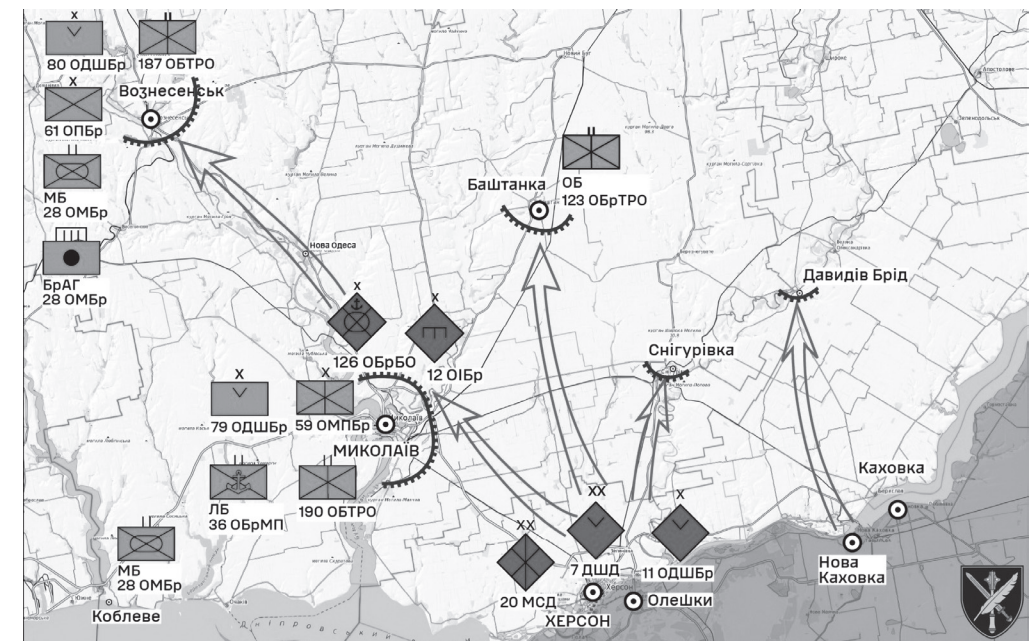
Учасник подій, Герой України Є. Пальченко згодом розповідав, що первісним завданням його підрозділу було зайти в Сергіївку поблизу Каховки і взяти під контроль міст через Північнокримський канал. Проте, вже через декілька годин стало зрозуміло, що російські війська намагаються оточити підрозділи 59 омпбр неподалік Олешок, відтак танкісти отримали нове розпорядження – пробитись до Олешок і розчистити мости через річки Конка і Дніпро від російських сил, створивши умови для проходу механізованим підрозділам бригади, які стояли заблокованими на 22 км відтинку автошляху від Олешок до Антонівського мосту³⁵³. Ввечері 24 лютого, а також упродовж 25 лютого вояки 59 омпбр вели криваві бої з окупантами за Антонівський і Каховський мости. Росіяни несли суттєві втрати. Намагаючись врятувати своїх десантників, російське командування відправило їм на допомогу бронегрупу 11 одшбр зс рф. Однак ці сили противника потрапили до засідки українських військ і були розгромлені. Не дали результатів і спроби наступу підрозділів зс рф на мости силами танкових і десантно-штурмових батальйонів зранку 25 лютого. Згодом для штурму мостів агресори підтягнули 29 гв. мсд, застосувавши танки, РСЗВ, САУ. Однак, навіть застосування таких серйозних сил спершу не дало результату. Описуючи ці події у своєму щоденнику, неодноразово цитований російський заступник комбата з воєнно-політичної роботи, зазначав: “Знову збираємося йти до мостів, стоїмо на дорозі. Підійшла МСД з Волгограду. У них танки і “Гради” і САУ. Настрій покращився. Не хотілося йти просто на забій без танків та артилерії. Почали рух, дійшли до кільця, де довбали бурятів, коли їхали бачили, що десь горить попереду. На зустріч – наші солдати з піхоти. Пішки. Дехто без зброї. Махають руками, щоб туди не йшли. Думаю, п[....]ць нам”³⁵⁴.

Слід наголосити, що бійці 59 омпбр, захищаючи переправи через р. Дніпро, отримали підкріплення в складі одного батальйону 80 одшбр, який терміново вертольотами був перекинутий з полігону “Широкий Лан”, що у Миколаївській обл. І цим силам вдалося успішно стримувати противника добу, однак тотальна перевага росіян у техніці та особовому складі була ключовою. Не зумівши прорватись через автомобільний міст, росіяни поклали апарелі на рейки залізничного мосту і танками почали просуватися на західний берег Дніпра. Вогнем БпАК “Bayraktar” вдалося знищити декілька одиниць техніки противника і на деякий час затримати навалу. Однак, невдовзі противник оговтався, розчистив шлях і знову атакував міст. Зважаючи на кратну перевагу ворога в силах і засобах, було ухвалене рішення не розпорошувати сили 59-ї бригади й організовано відступити, зберігши війська для оборони Миколаєва.

Ввечері 25 лютого підрозділи 59 омпбр та 80 одшбр відійшли на околиці Миколаєва. Частина 80-ї бригади, приблизно посилений взвод, залишився у Херсоні. Перед ними стояла задача зайти в Херсон і, за можливості, наносити ураження по Антонівському мосту, доки інші підрозділи Сил оборони України будуть закріплюватися в районі Миколаєва.

Тоді ставало зрозуміло, що противник частиною сил планує нанести основний удар на Миколаїв, а частиною – піти в напрямку Вознесенська, Первомайська і далі – на північ, з метою захопити мости через р. Південний Буг і пробити сухопутний коридор на Придністров'я.

О 18 год. 25 лютого підрозділи 42 гв. мсд. мотострілецької дивізії, 58 ЗВА та окремі підрозділи пдв зс рф увійшли до північної частини Херсону з боку Антонівки та Чорнобаївки. Проте, на цьому бої за місто не завершилися. 26 і 27 лютого

Наступ російських військ на Південнобузькому напрямку, березень 2022 року

Сили оборони України відбили дві спроби штурму Херсону з південного заходу. При цьому, було збито російські Су-25 і Ми-24, а також знищено колону російської техніки неподалік Чорнобаївки. Лише 28 лютого російські підрозділи зуміли захопити Зимівник і увійти до обласного центру з південно-західного боку, зайнявши Шуменський р-н міста. Останні відчайдушні бої між підрозділами Сил ТрО та противником мали місце в околицях Бузкового парку й нафтопереробного заводу. Проте, основні сили оборонців міста, за наказом командування, відійшли для оборони Миколаєва. До 03 березня противник цілком взяв Херсон під свій контроль³⁵⁵.

Одночасно з описаним вище наступом зс рф на Херсонському напрямку, мало місце просування окупантів, які вийшли з Криму через Чонгар, узбережжям Азовського моря у напрямку Мелітополь – Бердянськ – Маріуполь. Біля Маріуполя окупанти передбачали зустрітися з наступаючими зі сходу військами т. зв. 1-го АК “днр”, частиною сил 150 мсд 8 А Південного ВО. А після виходу в район Гуляйполя передбачалося створити умови для оточення з Півдня і Заходу всього угруповання Об’єднаних Сил. Чонгарська група окупантів також планувала зайти на північ Запорізької обл. із захопленням стратегічно важливого Енергодара, Василівки, Запоріжжя з виходом до Дніпра³⁵⁶.

Приазовський та Запорізький напрямки прикривався лише силами 1 гшб 128 огшбр, яким командував підполковник А. Лутін. Батальйон отримав наказ з ар’єргардними боями відходити через Мелітополь в напрямку Запоріжжя, не дозволяючи противнику швидко підійти до обласного центру і зайняти його. Батальйон ціною важких втрат зумів виконати завдання, знищивши до 18 од. колісної та до 20 од. броньованої техніки, а також велику кількість живої сили ворога. 06 березня під час бою з набагато переважаючими силами росіян, підполковник А. Лутін, прикриваючи відхід свого підрозділу, загинув³⁵⁷.

Сучасні дослідники війни описують наступ зс рф на території Запорізької обл. в перші дні війни доволі лаконічно: “противнику вдалося 24 лютого увійти в м. Генічеськ, захопити аеродром у Мелітополі, розвинути наступ у напрямку м. Бердянськ. Після оволодіння м. Мелітополь частина сил розгорнула наступ у напрямку м. Маріуполь, інша частина – у напрямку н.п. Пологи, Гуляйполе. Упродовж 25-26 лютого противник продовжував наступ у напрямках Мелітополь – Токмак – Василівка (...) та Мелітополь – Бердянськ – Маріуполь. Проте, угруповання українських військ південного напрямку оперативної стійкості не втратили. Бойові дії відзначались великою напруженістю та значними втратами противника”³⁵⁸. 27 лютого аналітики з Інституту вивчення війни відзначили, що підрозділи 20 мсд зс рф просунулись із Мелітополя на північ у напрямку до Запоріжжя з метою захопити обласний центр “найближчими днями” і бути готовими до наступу на Дніпро або різко змінити напрям наступу з північного на східний задля оточення підрозділів угруповання ООС на Донбасі³⁵⁹. Однак, через стійкий опір підрозділів Сил оборони України та понесені суттєві втрати, ворогу довелося коригувати свої плани. 03 березня противник змушений був здійснити перегрупування і достроково ввести в бій частину оперативних резервів зі складу 205 омсбр 49 ЗВА зс рф для продовження наступу з метою вийти на околиці Запоріжжя і Маріуполя³⁶⁰.

Паралельно з наступом в напрямку на Запоріжжя, противник просувався до Енергодара і 27 лютого розпочав бої в околиці цього стратегічно важливого міста.

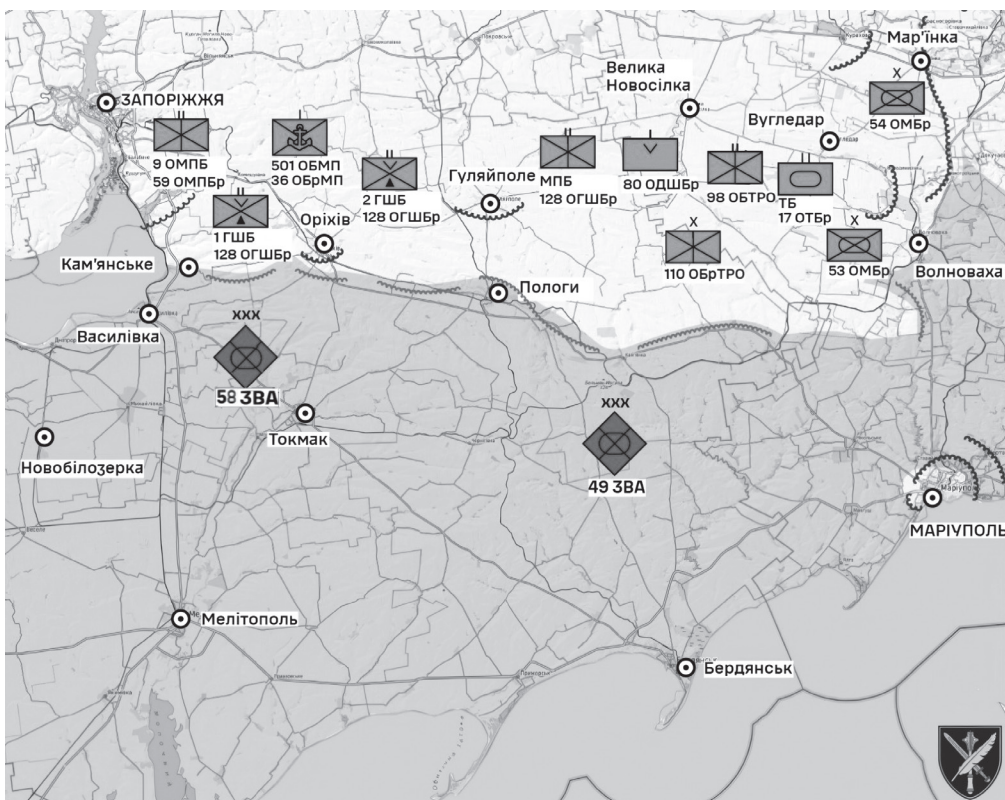
Російські окупанти поблизу Запорізької АЕС в м. Енергодар. Фото – Associated Press

О 9 год. 04 березня територія Запорізької АЕС і Енергодара були захоплені противником, на територію АЕС введені підрозділи росгвардії.

Після перегрупування, російські окупанти 9 березня відновили наступальні дії силами до чотирьох БТГр в напрямку на Василівку і Запоріжжя. Але стійкий опір Сил оборони України зірвав первісні задуми ворога, який змушений був зупинитися на лінії Василівка – Пологи – Гуляйполе – Велика Новосілка, завчасно вводити в бій оперативні резерви і постійно проводити перегрупування власних сил, безуспішно намагаючись відшукати слабку ділянку в оборонних позиціях підрозділів ЗС України. І лише на Приазов’ї окупантам вдалося частково виконати поставлену задачу і, бодай із запізненням, вийти в район Маріуполя.

Не менш динамічно розгорталися події і на Миколаївському напрямку. 27 лютого передові підрозділи противника вийшли на околиці самого Миколаєва. 28 лютого об 11 год. російські війська розпочали перший штурм Миколаєва³⁶¹. В наступ на обласний центр пішли основні сили противника, тоді як інші його підрозділи розпочали просування на північ до Вознесенська і Первомайська, з метою захопити основні переправи через р. Південний Буг. Командувач ОК “Південь” генерал-майор А. Ковальчук наказав офіцерам свого штабу прорахувати відстань, яку російські механізовані підрозділи пройшли з Кримського перешийку та передбачити, в якій місцевості вони зіштовхнуться з проблемами браку пального і змушені будуть зупинитися внаслідок нестачі паливно-мастильних матеріалів. Розрахунки показали, що це має трапитись на підходах до Вознесенська.

Командиру 80 одшбр була визначена задача – зайняти район оборони на підступах до Вознесенська, знищити залізничний і автомобільний мости через р. Південний Буг, а один утримувати до останньої можливості. Справді, близько 40% техніки в російських підрозділах зупинилась на підступах до Вознесенська через вичерпання палива. Унаслідок цього без підкріплення залишились російські десантники,

Тимчасово окуповані російськими військами території в зоні відповідальності ОК “Південь”,
середина березня 2022 року

які висадились з вертольотів у Андрійчиковому і Яструбовому на західному березі р. Південний Буг.

Окупанти просуvalись до Вознесенська трьома колонами. Через брак пального дві колони зупинились ще в дорозі, і в ніч з 01 на 02 березня 2022 р. були знищені вогнем української артилерії. До Вознесенська наблизилася лише одна колона ворожої бронетехніки.

Увечері 02 березня 2022 р. підрозділ 126 обрбо зс рф за підтримки 30 танків після обстрілу населеного пункту увійшов до Вознесенська, пройшовши через Новогригорівку і Ракове. На території мікрорайону Болгарка російські військовослужбовці облаштували позиції в приватних будинках містян, що унеможливлювало їхній обстріл українською артилерією. Зі свого боку, противник вів мінометний і танковий вогонь по центру Вознесенська. Підрозділи Сил оборони України, які дислокувались в Прибужанях, вогнем артилерії та стрімким наступом знищили російських десантників, які намагалися закріпитися за р. Південний Буг. Після цього російська мотопіхота й бронетехніка на східному березі Південного Бугу були повністю розбиті. На підкріплення до них висунулась ще одна колона противника із Ракового в складі 30 од. броньованої техніки й до батальйону особового складу. Але ці сили також були розгромлені. Станом на 06 березня, всі села навколо Вознесенська були захищені від залишків російських підрозділів. Підрозділи ЗС України захопили техніку

російської 11 гв. ібр, що стало суттєвим поповненням воєнно-інженерних засобів для захисників українського півдня. В битві за Вознесенськ росіяни втратили понад 100 осіб убитими, 30 танків і броньованих машин, один вертоліт Ми-24. ЗС України втратили 31 бійця убитими, а місцева територіальна оборона – 12 осіб. Два російські танки Т-72 було захоплено неушкодженим силами окремого взводу 28 омбр³⁶².

Успішна операція Сил оборони України у Вознесенську зірвала плани ворога щодо захоплення Південноукраїнської АЕС і форсування р. Південний Буг для наступу на Одесу з північно-східного напрямку, суттєво покращила морально-психологічний стан військ і цивільного населення України.

Важливі події розгорталися в Баштанці, через яку пролягає стратегічно важлива дорога до великого індустріального центру – Кривого Рогу. Окупанти рухалися маршрутом Снігурівка – Березнегувате – Явкіне. 01 березня 2022 р. до містечка Баштанка (12 тис. мешканців) наблизилася колона російської техніки у складі 250-300 од. і до 600 військовослужбовців. Місцеві жителі, озброївшись кількома десятками одиниць вогнепальної зброї, гранатами й “коктейлями Молотова”, вступили в бій з окупантами. Ворожу колону вдалося зупинити у центрі населеного пункту. В момент, коли російські військовослужбовці перегруповувалися для нової атаки, по їхніх позиціях вдарила авіація ПС ЗС України, змусивши противника відступити. Таким чином, завдяки зв'язі звичайних цивільних мешканців та блискучій роботі українських військових льотчиків, було зламано задум противника з блискавичного оволодіння Кривим Рогом.

У час, коли на півночі Миколаївської обл. два невеликі міста героїчно стали на шляху планів російських окупантів і зупинили їхнє просування в центральну частину України, на півдні, навколо обласного центру, відбулася ключова битва за контроль над українським Причорномор'ям – битва за Миколаїв.

З першої миті широкомасштабної агресії російська авіація та ракетні війська завдали масованого удару по аеродрому в Кульбакиному та порту Очаків. Проте, завдяки вчасному попередженню, 229 брТА підняла всі машини в повітря й уникла будь-яких втрат у техніці й особовому складі. Бійцями 79 одшбр було зірвано спробу противника 25 лютого висадити тактичний десант з вертольотів в районі покинутої пожежної станції Національного університету кораблебудування. Два вертольоти були збиті, а російські військовослужбовці ліквідовані. Невдало для агресора завершилася й перша спроба висадити з моря ДРГ в районі Коблевого 26 лютого. Підрозділи 28 омбр знищили катер противника й всю групу диверсантів. Того ж дня була зафіксована перша поява авангарду російських механізованих колон у передмістях Миколаєва. Два танки спробували “з ходу” зайти в обласний центр, але, будучи обстріляними з боку захисників міста, відійшли в бік Херсону³⁶³. Невдачі зазнав і перший масштабний наступ противника на Миколаїв упродовж 28 лютого – 02 березня.

Після перегруповування і підтягування резервів, противник 03 березня відновив наступ на місто сухопутними силами, який поєднував з черговою спробою висадки повітряного десанту. Як інформував Інститут вивчення війни, “українські сили відбили вертолітний штурм російських “вдв” або спецназу на міжнародний аеропорт Баловне, поблизу Миколаєва”.

04 березня противник підтягнув до Миколаєва 15 БТГр зі складу 7 дшд зс рф і вивів у море десантні кораблі чф вмс рф, які зосередились за 40 км від порту Чор-

номорськ, неподалік Одеси. За задумом ворога, сухопутне угруповання мало заволодіти мостом через р. Південний Буг у Миколаєві, а після цього морський десант повинен був висадитись в Одеській обл. й оволодіти портом Чорноморськ³⁶⁴. Командування Сил оборони України на південному напрямку вважало, що загроза висадки морського десанту противником не обмежується районом порту Чорноморська, а охоплює територію від Одеси до Очакова. Однак упродовж наступних трьох тижнів висадка противником морського десанту виявилась неможливою через погіршення погодних умов.

05 березня підрозділи зс рф підтягнули до Миколаєва нові резерви, нарадивши своє угруповання до 17 БТГр, готуючись до чергової спроби увійти до міста, чи бодай закріпитись на його околицях. Однак підрозділи Сил оборони України у повітряному просторі над Миколаєвом та Очаковом збили три ударні вертольоти й один Су-25, а в наземних боях розгромили одну БТГр противника, яка намагалася наступати. До кінця дня 05 березня російські підрозділи змушені були цілком відійти від передмість обласного центру в бік Херсона, Снігурівки, Луча. 06 березня провалилась ще одна спроба ворога танковою атакою прорватись до аеродрому Кульбакине³⁶⁵.

07 березня підрозділи зс рф здійснили масштабний артилерійський обстріл Миколаєва і провели нову безуспішну спробу заволодіти міжнародним аеропортом у Баловному, а також обійти обласний центр з півночі через Кашперо-Миколаївку, форсувавши р. Інгулець. БТГр противника, яка зробила обхідний маневр з північного боку, дійшла до Гур'ївки і спробувала увірватись до Миколаєва вздовж р. Південний Буг, але 11 березня була повністю знищена захисниками міста.

Постійні невдачі в спробах захопити Миколаїв, падіння температури повітря до -10° С, зягаті снігопади, відсутність логістичного забезпечення (підрозділи військ противника залишилися без теплого одягу та їжі) повністю деморалізували особовий склад агресора. В щоденному донесенні Інституту вивчення війни 11 березня відзначалося: "...російські атаки на Миколаїв припинилися. (...) російські війська залишають багато транспортних засобів поблизу міста та деморалізовані через низькі температури й труднощі з постачанням"³⁶⁶. Наступного дня підрозділи зс рф під Миколаєвом почали окопуватись, готуючись до тривалої облоги, але вже 13 березня Сили оборони України перейшли в наступ. Війська противника, які впродовж понад двох тижнів намагалися просунутись до Миколаєва та Кривого Рогу, були розбиті і змушені до 16 березня відійти в напрямку до адміністративної межі Херсонської обл.³⁶⁷

Слід наголосити, що важливою складовою успіху Сил оборони України в боях на Миколаївщині стали влучні ракетні й авіаційні удари, а також артилерійські обстріли, які 27 лютого, 07, 08, 15 і 16 березня завдавалися по російській базі озброєння та військової техніки на аеродромі Чорнобаївка. Навіть зарубіжні оглядачі відзначали велетенську роль, яку відіграли перші вдалі вогневі нальоти на Чорнобаївку в обороні півдня України. Противник зазнав колосальних втрат у матеріальних засобах і техніці, а також особовому складі. Було знищено командний пункт 8 ЗВА зс рф, десятки вертольотів, склади з озброєнням та військовою технікою³⁶⁸.

Зазнавши в середині березня 2022 р. остаточного фіаско у своїх спробах зайняти Миколаїв, підрозділи військ агресора відступили. Противник намагався закрі-

питися в районах Томиної Балки, Надєждівки, Киселівки, Первомайського, Михайло-Лариного, Ульянівки, Пісків, Доброго, Снігурівки, Архангельського, Заградівки, Осокорівки, Берислава, Каховки. У перерахованих районах лінія фронту більш-менш стабілізувалася аж до початку великого українського наступу наприкінці серпня 2022 р.

Оборона півдня України підрозділами Сил оборони дозволила відстояти чорноморське узбережжя України, зірвала плани противника щодо виходу у центральні області нашої держави, забезпечила передумови для налагодження морської торгівлі продуктами харчування, що дозволило суттєво покращити фінансове становище держави навіть під час війни. Перемоги під Вознесенськом, Баштанкою, Миколаєвом поклали початок і створили передумови для майбутньої успішної операції зі звільнення правобережної частини Херсонської обл. і Херсона.

Бойові дії в зоні ООС

Оборонна операція угруповання Об'єднаних сил (ОС) розпочалася 24 лютого 2022 р. і здійснювалася на завчасно підготовлених рубежах по лінії розмежування сторін, що склалася ще в 2015 р.

24 лютого противник атакував сили угруповання ОС по всій лінії зіткнення, активно застосовуючи артилерію та авіацію. Наступ здійснювало угруповання військ ворога у складі з'єднань та військових частин 8 ЗВА, військових частин і підрозділів росгвардії, а також 1-го та 2-го АК. Завданням цих сил був вихід на адміністративну межу Донецької та Луганської обл.

О 17 год. 24 лютого Генеральний штаб ЗС України повідомив, що противник не зміг прорвати лінію оборони українських військ на жодній ділянці в зоні ООС. Західні аналітичні й розвідувальні структури повідомили, що наступаючі з району Донецька на Маріуполь підрозділи зс рф були зупинені українськими військами. Обмежених успіхів противнику вдалося досягти лише на півночі Луганської обл., де його підрозділи вийшли в тил угрупованню ОС³⁶⁹.

Станом на 16 год. 25 лютого російські війська не змогли здійснити маневр на охоплення українського угруповання, а підрозділи ЗС України залишилися на тих позиціях, які утримували до початку широкомасштабного вторгнення. Противник намагався проводити фронтальний наступ на Маріуполь з північного сходу, але після втрати 22 танків відступив³⁷⁰.

Лише 26 лютого підрозділам зс рф вдалося відтіснити підрозділи Сил оборони в районі Станиці Луганської та з'єднатися зі своїми військами, які наступали з території росії. Водночас противнику вдалося наблизитись на відстань до 25 км від Маріуполя. Як припускали зарубіжні воєнні оглядачі, наступ російських військ на Маріуполь з північного сходу зупинився в очікуванні підходу частин, які наступали з Криму вздовж азовського узбережжя³⁷¹. До кінця доби 27 лютого передові підрозділи противника, оволодівши Бердянськом, вийшли на західні околиці Маріуполя, куди додатково десантувалися до 2 тис. морських піхотинців, які суттєво посилили наступаюче угруповання ворога³⁷².

27 лютого противник також мав частковий успіх в районі Сєверодонецька. Окремим російським підрозділам вдалося увірватись у місто, але 27 лютого українські війська відновили втрачені позиції³⁷³.

28 лютого підрозділи 8 ЗВА рф та корпуси т. зв. лнр /днр розпочали чергові спроби наступу на лінію оборони угруповання ОС на Донбасі. Противнику вдалося після масованого застосування артилерії захопити Гранітне³⁷⁴ і оточити Волноваху³⁷⁵. Це суттєво ускладнило становище захисників Маріуполя, відрізаних від зв'язку з основними силами угруповання ОС³⁷⁶. Наступного дня російські війська повністю оточили Маріуполь³⁷⁷. 02 березня противник провів 15-годинний обстріл і бомбардування об'єктів цивільної та військової інфраструктури міста, намагаючись примусити захисників міста до капітуляції³⁷⁸.

03 березня війська противника зуміли суттєво просунутись на Луганщині в напрямку Новоайдара, Старобільська, Красноріченська, Гаврилівки, що змусило підрозділи Сил оборони відходити на нові рубежі оборони на півночі й заході області³⁷⁹. 04 березня назустріч наступаючим з півдня Луганщини військам противника в напрямку Новоайдара та Северодонецька почало рух російське угруповання з Харківщини, з метою оточити українські сили на півночі Луганської обл. Водночас противник продовжував нарощувати своє угруповання навколо Маріуполя, тримаючи місто під безперервним артилерійським вогнем та ударами з повітря³⁸⁰. Противник зосередив навколо міста підрозділи 49 ЗВА, 22 АК та 7 пдд³⁸¹.

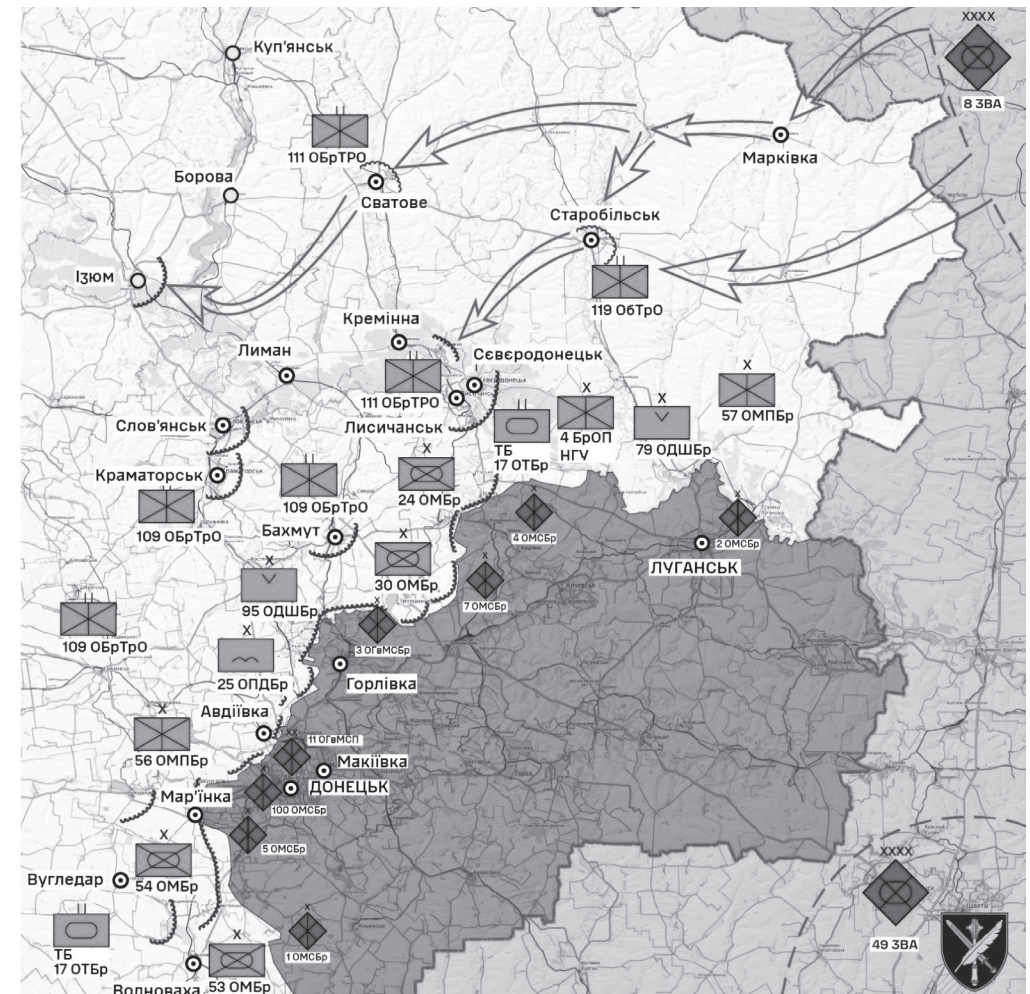

Танки Т-64Б1М ОЗСП "Азов" на вулицях Маріуполя, березень 2022. Фото - Мілітарний

До 05 березня 2022 р. українським військам у Маріуполі вдавалось утримувати контроль над зовнішнім периметром міста, але того дня передові підрозділи ЗС РФ вперше увірвалися на околиці Маріуполя і зав'язали вуличні бої³⁸². Російське командування не дозволяло евакуювати цивільне населення, не відкрило гуманітарні коридори для виходу цивільних мешканців, систематично і цілеспрямовано доводили колись квітучий регіон до гуманітарної катастрофи³⁸³.

05–06 березня українським силам вдалося стабілізувати ситуацію на півночі Луганщини. 7 БТГр противника, які оперували в цьому районі, були зупинені по бар'єрному рубежу р. Сіверський Донець³⁸⁴. Противнику вдалося захопити Новопсков, Білокуракіне, Троїцьке. Окупаційна влада була встановлена в Міловому, Марківці, Станиці Луганській, Щасті. В Новоайдарі, Біловодську, Сватовому окупанти намагались створити власні органи місцевої влади. Лисичанськ, Северодонецьк, Рубіжне, Кремінна, Попасна залишалися під контролем українських військ³⁸⁵.

07-08 березня ЗС РФ без успіху атакували українські позиції в зоні ООС і перегруповували сили 19 мсд для чергової спроби штурму Маріуполя³⁸⁶. 09 березня,

Наступ російських військ на Південнобузькому напрямку, березень 2022 року

після чергового обстрілу і бомбардування портового міста, було зруйновано пологовий будинок та дитячу лікарню. За словами міського голови, в місті на той момент уже загинуло 1300 цивільних³⁸⁷.

10 березня російські війська поновили наступальні дії в зоні ООС, але не мали успіху на жодному з напрямків³⁸⁸. 11-12 березня тривали важкі бої за Ольгинку та Красну Поляну в районі на північ від Маріуполя, та в східних районах портового міста. Українським силам вдалося утримати позиції. Оглядачі дійшли висновку, що угруповання ЗС РФ не спроможне наявними силами оволодіти Маріуполем³⁸⁹.

12 березня підрозділам Сил оборони України вдалося стабілізувати фронт на рубежі Борова, Чернещина, Макіївка, Червонопавлівка, Новокраснянка, (вик.) Рубіжне, (вик.) Северодонецьк, (вик.) Борівське, Новотошківське, Первомайськ, (вик.) Миронівський, (вик.) Світлодарськ, Горлівка, (вик.) Верхньоторецьке, Оленівка, Новотроїцьке, Волноваха, Вільне, (вик.) Розівка, Більмак, (вик.) Гуляйполе, Оріхів, Кам'янське³⁹⁰.

Київ, Суми та Чернігів і були відведені на відновлення. Останні потребували суттєвого поповнення особовим складом, ОВТ, запасами МТЗ та достатньо трудомісткого перегруповання з території рб і північно-західних областей рф. Це призвело до зниження темпу ведення противником наступальних операцій.

Відмовившись від спроб досягнути стратегічного успіху шляхом одночасного ведення наступу дій на всіх операційних напрямках, російське керівництво зосередило головні зусилля на розгромі угруповання ОС, захопленні всієї території Донецької та Луганської обл., а також Запоріжжя і Дніпра. Після виконання цього завдання планувалося перенести зусилля для подальшого наступу в напрямку Миколаїв – Одеса для ізоляції України від Чорного моря та виходу до території невизнаної ПМР.

Для реалізації цього стратегічного замислу російське командування упродовж квітня 2022 р. створило ударні угруповання військ та організувало їх поповнення особовим складом, ОВТ, запасами МТЗ. З цією метою, в глибині країни створювалися БТГр, що перекидалися залізницею на територію Белгородської, Воронежської і Ростовської обл. рф та тимчасово окуповану територію АР Крим. З території рб та Брянської обл. рф були відведені угруповання військ, що відступили з України для відновлення боєздатності та подальшого переміщення на тимчасово окуповану територію Харківської, Луганської і Донецької обл. Проводилися мобілізаційні заходи на тимчасово окупованих територіях України і в рф.

Однією з проблем російських військ, з якими вони зіткнулися з початку широкомасштабної війни, стала неефективна система управління. Практично на кожному напрямку війська, виділені зі складу різних армій та інших силових структур, діяли самостійно, в діях противника відчувався брак організації взаємодії та єдиного управління для реалізації стратегічного замислу. Для подолання такої ситуації командувачем “спеціальною військовою операцією” був призначений 8 квітня 2022 р. командувач Південного ВО генерал армії о. дворніков⁴⁰³.

Однією з головних причин невдач російських військ і зриву плану операції упродовж лютого-березня 2022 р. стала незадовільна організація логістики зс рф. У квітні 2022 р. на тимчасово окупованих територіях створювалися бази, на яких розміщували оперативні запаси МТЗ, нарощували сили і засоби військового ремонту та технічного забезпечення, всіма силами відновлювали залізничні шляхи, використовували захоплені аеродроми, інші об’єкти транспортної інфраструктури. Зокрема, використовувалися аеродроми Мелітополь, Чаплинка, морські порти Генічеськ, Бердянськ. З огляду на значення цих елементів ворожої системи логістики, Сили оборони України усіма наявними силами і засобами намагалися зірвати планомірний процес організації тилового й технічного забезпечення противника. Так, 28 квітня був підірваний важливий залізничний міст у Мелітопольському р-ні Запорізької обл. 29 квітня був знищений залізничний міст між населеними пунктами Райгородок і Лиман (Донецької обл.)⁴⁰⁴.

Неодноразово в офіційних заявах Генерального штабу ЗС України для ЗМІ повідомлялося про завдання вогневих ударів і успішне ураження ворожих складів з ПММ, боєприпасами, МТЗ, районів розгортання ремонтно-відновлювальних частин і підрозділів противника у глибині його оперативної побудови. Упродовж квітня 2022 р. на базах ПММ та арсеналах, особливо на території Брянської, Белгородської та Курської обл. рф неодноразово виникали пожежі, що призводило до втрат десятків

тисяч тонн пального та боєприпасів. Так, вранці 25 квітня на нафтобазах у Брянську сталося дві пожежі. Перша пожежа сталася на площі 1,5 тис. м² на території нафтобази “Транснефть Брянськ – Дружба”. У соцмережах жителі міста повідомляли, що чули кілька вибухів, після чого почалася пожежа. Друга пожежа сталася на території військової частини 55443-90. Крім цього, напередодні – 22 квітня, неподалік Брянська було пошкоджено залізницю, що веде до військової частини⁴⁰⁵.

Офіційні представники російської влади звинувачували у цьому Україну, незважаючи на те, що більшість таких об’єктів знаходилися поза межами зон досягнення вогневих та інших засобів, що перебували на озброєнні ЗС України. Україна жодного разу не визнала свого втручання у функціонування об’єктів МТЗ зс рф. Можна припустити, що загальне зниження дисципліни, зокрема військової, трудової та технологічної, стосується особового складу частини та цивільного персоналу і таких важливих об’єктів. У будь-якому випадку, росіяни жодного разу публічно не оголосили результати розслідування цих інцидентів, тому робити висновки щодо їх причин дещо передчасно.

З метою відновлення наступу, противник упродовж квітня 2022 р. створював ударні угруповання. В районі Ізюма зосереджувалося угруповання у складі до 22 БТГр. Це угруповання мало завдати один удар на південний захід у напрямку Ізюм – Барвінково – Гуляйполе, з подальшим наступом у напрямку Запоріжжя – Кривий Ріг. Інший – у напрямку Краматорськ – Слов’янськ. З півдня противник з району Василівка – Пологи мав наступати назустріч ізюмському угрупованню зс рф, щоб забезпечити оточення угруповання ОС⁴⁰⁶.

Війська противника у складі 1-го, 2-го АК т. зв. народної міліції “л/днр” за підтримки частини сил 8 ЗВА Південного ВО зс рф вели активні дії вздовж всієї лінії зіткнення у Донецькій і Луганській обл., намагаючись прорвати оборону угруповання ОС. Завданням цього угруповання противника було зайняття Попасну, Рубіжне, Кременну, Слов’янськ, Краматорськ, Северодонецьк⁴⁰⁷. Крім того, діями цього угруповання противник намагався скувати українські війська, не дозволити їм здійснювати маневр, покращувати своє тактичне положення тощо.

Упродовж квітня 2022 р. в Східній ОЗ дії противника були спрямовані на підготовку наступальної операції та створення сприятливих умов для її проведення. З цією метою нарощувалися угруповання військ, запаси МТЗ, посилювалося угруповання ППО, вдосконалювалося інженерне забезпечення.

На початку квітня 2022 р. війська противника відновили наступальні дії на кількох напрямках. Особливо активно противник вів наступ у напрямку Слов’янськ – Краматорськ – Покровськ з намаганням одночасно просунутися у напрямках Лозова – Павлоград на півночі та Гуляйполе – Павлоград на півдні для відрізання угруповання ЗС України в зоні ООС від шляхів забезпечення. Ворог докладав активних зусиль по захопленню Маріуполя. Противник продовжував зосередження військової техніки на Оріхівській та Гуляйпільській ділянках фронту⁴⁰⁸.

Тривали запеклі вуличні бої в Маріуполі, захисники якого скували значні сили противника. Крім того, відсутність контролю над Маріуполем не давало можливості організувати безперешкодного сполучення Криму з територією рф, використовувати морський порт міста, здійснювати маневр військами вздовж фронту у глибині. На початку квітня українські війська утримували контроль над трьома ра-

йонами міста: частиною Лівобережного – вздовж металургійного комбінату “Азовсталь”, частиною Кальміуського – вздовж металургійного комбінату імені Ілліча та Приморського районів⁴⁰⁹.

РВіА противника, кораблі ВМФ та авіація постійно завдавали ударів як по позиціях військ на лінії безпосереднього зіткнення, так і по об’єктах у тилу країни. Насамперед, противник намагався уразити позиції артилерії угруповання ОС, елементи систем управління, МТЗ, транспортної інфраструктури. Під постійним вогневим впливом противника перебували населені пункти, передусім на лінії зіткнення. З метою захисту цивільного населення регіону центральні органи виконавчої влади, місцеві військово-цивільні адміністрації намагалися організувати та провести евакуацію. Російські війська намагалися зірвати евакуаційні заходи. Так, уранці 08 квітня противник завдав ракетного удару ТРК “Точка-У” по залізничному вокзалу Краматорська. Це був цілеспрямований удар по інфраструктурі залізниці та жителях міста. Під час ракетного удару на вокзалі перебували тисячі жителів Донеччини, що очікували евакуації до більш безпечних регіонів України.

Найбільшу активність авіація противника проявляла у Маріуполі, особливо після того, як у його захисників були вичерпані запаси засобів ППО, насамперед ПЗРК. Проте навіть за таких умов російські війська упродовж місяця не змогли розгромити українські сили, які обороняли місто. Єдиним успіхом противника стала ізоляція захисників Маріуполя у трьох районах міста. Однак, 13 квітня частина сил 36 обрмп, не маючи можливості утримувати позиції в районі заводу “Азовмаш”, у результаті успішно спланованої й проведеної спільно з підрозділами полку “Азов” операції прорвалася на територію комбінату “Азовсталь”, де продовжували утримувати оборону. Командир 36 обрмп 15 квітня заявив, що попри безупинні атаки противника, українські сили не здадуться⁴¹⁰.

Російським військам не вдалося здобути штурмом комбінат “Азовсталь”. Із середини квітня 2022 р. противник почав завдавати авіаційних ударів по території комбінату із застосуванням фугасних авіаційних бомб ФАБ-3000. Відмічено випадок застосування 11 квітня невідомої отруйної речовини для ураження українських захисників.

Захисники Маріуполя продовжували утримувати оборону проти переважаючих сил противника. 20 квітня підрозділи ДПСУ, Національної поліції та інших складових Сил оборони України, що оборонялися у районі морського порту, відійшли на територію комбінату “Азовсталь”. З порту було виведено до 500 українських вояків. Територія комбінату “Азовсталь” стала головним осередком опору підрозділів Сил оборони в Маріуполі. 26 квітня президент рф в. путін заявив, що українські війська в місті цілковито розгромлені, але це публічне твердження не відповідало реальності⁴¹¹. Станом на 30 квітня, противник змушений був задіяти для боротьби з захисниками Маріуполя значні сили, постійно зазнавав суттєвих втрат. Ворожі сили після важких боїв потребували відновлення боєздатності, що не дозволяло негайно застосувати їх на потрібному напрямку для виконання бойових завдань.

На інших напрямках наступ російських військ відбувався вкрай повільними темпами та супроводжувався великими втратами за незначних результатів або взагалі без таких. До 18 квітня російські війська практично не просунулися на жодному з напрямків, але продовжували зазнавати втрат у живій силі та ОВТ.

До 18 квітня проти угруповання ОС противник зосередив угруповання військ зі складу 1 ТА, 6, 20, 35 і 36 ЗВА, 68 АК, підрозділів зі складу з’єднань і військових частин пдв, берегових військ балтійського та північного флотів. На території т. зв. л/днр були зосереджені 1 і 2 АК, частина сил 8 ЗВА. На південному напрямку до наступу готувалися війська 58, 49 ЗВА, берегових військ чорноморського флоту. Таким чином, ударні угруповання противника мали оточити угруповання ОС і створити умови для розвитку наступу на лівобережжі р. Дніпро⁴¹².

Після 18 квітня 2022 р., російські війська відновили наступ. Певного успіху противник досягнув на напрямку Ізюм – Барвінкове, наприкінці квітня після тривалих боїв захопив Кременну в Луганській обл. Упродовж квітня противник намагався вести активний наступ на Рубіжне й завдавав масованих ракетно-артилерійських ударів по Северодонецьку. Однак на цій ділянці фронту противнику вдалося зайняти лише Новотошківське, що за 30 км від Лисичанська⁴¹³.

Відсутність відчутних успіхів за два тижні наступу підштовхнула деяких представників російського командування особисто очолити війська. 28 квітня в район Ізюма прибув начальник Генерального штабу зс рф генерал армії в. герасімов для особистого керівництва операцією. Але навіть безпосереднє втручання представників вищого воєнно-політичного керівництва рф не призвело до рішучих успіхів і засвідчило, швидше всього, наявність певних проблем в управлінні військами на стратегічному й оперативному рівнях⁴¹⁴.

Таким чином, упродовж квітня 2022 р. головні зусилля противник зосереджував на веденні наступальних дій на сході України. Противник вживав заходів із нарощування ударних угруповань як за рахунок резервів, так і шляхом відновлення боєздатності й перекидання військ з інших напрямків, передусім тих, що відступили після невдалої спроби захоплення Києва та північних областей України. Російське командування намагалося вдосконалити систему управління та всебічного забезпечення, посилювало угруповання сил ППО. Спроби встановити повний контроль над Маріуполем не дали позитивного результату. Незважаючи на важкі втрати, українські захисники не лише продовжували чинити опір, але й завдавали противнику значних втрат.

Відновлений 18 квітня наступ російських військ розвивався надзвичайно повільними темпами і не призвів до рішучих успіхів. Здійснити прорив оборони українських військ і вийти на оперативний простір ворожим військам до кінця квітня 2022 р. так і не вдалося. Окрім стратегічних прорахунків, це засвідчило нездатність російського командування ефективно використовувати на полі бою чисельну перевагу своїх військ, значну кількість сучасного ОВТ й достатній обсяг МТЗ. Незважаючи на окремі тактичні успіхи російських військ, противнику упродовж квітня 2022 р. не вдалося досягнути або створити передумови для досягнення рішучих успіхів оперативного, а тим більше стратегічного масштабу.

Бойові дії за контроль над повітряним простором

Боротьба у повітряному просторі в сучасних збройних конфліктах є тим ключовим фактором, який здатен спричинити суттєвий вплив на результати збройного протистояння або цілковито вирішити його долю⁴¹⁵. З цієї причини обидві сторони, розуміючи важливість контролю над повітряним простором, вживали заходів щодо

нарощування авіаційної компоненти своїх збройних сил, системи протиповітряної оборони, планування повітряних операцій і операцій із протиповітряної оборони.

Підготовка повітряної компоненти російських збройних сил до широко-масштабної агресії проти України ґрунтувалася на положеннях нових документів воєнного і стратегічного планування, зокрема – Воєнної доктрини (2014) і Стратегії національної безпеки російської федерації (2015 та 2021).

Воєнною доктриною (2014) було визначено російський погляд на характерні риси й особливості сучасних воєнних конфліктів, серед них:

масоване застосування систем озброєння і військової техніки, високоточної, гіперзвукової зброї, засобів радіоелектронної боротьби, а також безпілотних літальних апаратів;

вплив на противника на всю глибину його території одночасно в глобальному інформаційному просторі, повітряно-космічному просторі, на суші та морі;

вибірковість і високий ступінь ураження об'єктів, швидкість маневру військами (силами) і вогнем, застосування різноманітних мобільних угруповань військ (сил)⁴¹⁶.

Крім того, Воєнна доктрина (2014) містила положення про оперативне застосування формувань російських військ за межами російської федерації⁴¹⁷.

Таким чином, у російській федерації вперше було визначено концепцію єдності повітряного і космічного простору та визначено необхідність підготовки до ведення збройної боротьби у повітряно-космічному просторі. З метою виконання цих положень Воєнної доктрини (2014), 01 серпня 2015 р. в структурі російських збройних сил було створено новий вид сил – Повітряно-космічні сили (ПКС) – як результат об'єднання Воєнно-повітряних сил і Військ повітряно-космічної оборони*. Характерним є те, що рішення про створення ПКС базувалося на основі проведеного росіянами аналізу “тенденцій розвитку засобів збройної боротьби і способів їх застосування в період з 2020 по 2025 рік”⁴¹⁸.

Бойовий склад ПКС ЗС РФ включав Головне командування ПКС, командування дальньої авіації, чотири об'єднання ВПС і ППО воєнних округів, об'єднання ППО-ПРО і об'єднання ПКС.

Головними завданнями ПКС ЗС РФ було визначено:

підтримання потенціалу військ (сил) на рівні, який у взаємодії з іншими видами і родами військ забезпечує гарантоване вирішення завдань стратегічного стримування;

ведення розвідки повітряно-космічної обстановки і викриття початку нападу;

відбиття агресії у повітряно-космічній сфері і захист промислово-економічних районів, важливих об'єктів і угруповань російських військ від ударів з космосу і повітря;

* Фактично, це був результат розбудови Стратегічних ракетних військ ще в радянський період. У 1992 р. у складі ЗС РФ було створено війська ракетно-космічної оборони, які у 1997 р. об'єднали зі Стратегічними ракетними військами, проте вже у 2001 р. було виділено окремий рід космічних військ у безпосередньому підпорядкуванні Генерального штабу ЗС РФ. У 2011 р. космічні війська було об'єднано з військами ППО у складі Військ повітряно-космічної оборони, які існували до 2015 р. Це рішення задало своєрідний тренд на створення аналогічних військ (сил) у складі збройних сил інших держав. Так, з 2016 р. в КНР існують Сили стратегічного забезпечення НВАК, які мають у своєму складі департамент космічних систем. У 2020 р. у складі Корпусу вартових ісламської революції введено у складі ЗС Франції, а також окремі Космічні сили створено у складі Армії США. У 2022 р. Повітряно-космічні сили створено у складі ЗС Іспанії.

ураження об'єктів і військ противника;

забезпечення запусків космічних апаратів і управління ними в орбітальному польоті⁴¹⁹.

Стратегією національної безпеки російської федерації (2015) було додатково визначено необхідність удосконалення форм і способів застосування ЗС РФ з урахуванням тенденцій змін характеру сучасних війн і збройних конфліктів, створення умов для найбільш повної реалізації бойових спроможностей військ (сил), розробку вимог до перспективних формувань і нових засобів збройної боротьби⁴²⁰.

З урахуванням положень цих документів стратегічного планування російською федерацією реалізовувалися програми переозброєння – ДПО-2020 (2011-2020 рр.) і ДПО-2027⁴²¹ (2018-2027 рр.), які передбачали розробку, виробництво і закупівлю нових та відновлення і модернізацію існуючих зразків ОВТ.

Перед ДПО-2020 ставилася амбітна мета – оновити парк озброєння і військової техніки російських збройних сил щонайменше на 70%⁴²². Тому, згідно з програмою, збройні сили РФ мали до 2020 р. отримати: 600 літаків і 1100 вертольотів різних типів; 56 дивізіонів ЗРК С-400; 38 дивізіонів ЗРК С-500; 120 од. ЗРГК “Панцирь-С”; 9 бригадних комплектів армійської ППО С-300. Крім того, передбачалося створення інтегрованої системи повітряно-космічної оборони і запуск 100 космічних апаратів⁴²³.

Також до 2020 р. на озброєння російської армії надійшло чимало нових засобів повітряного нападу*, серед них:

ОТРК “Искандер” – ракетний комплекс оперативно тактичного рівня, здатний застосовувати як балістичні (“Искандер-М”), так і крилаті ракети (“Искандер-К” – модифікація КР “Калибр”);

Х-47 М2 “Кинжал” (2017) – гіперзвукова балістична ракета повітряного базування, модифікація “Искандер-М”, застосовується з носія МиГ-31К;

ЗМ14 “Калибр” (2015) – крилата ракета морського базування, застосовується з надводних та підводних носіїв – ракетних крейсерів, малих ракетних катерів, підводних човнів;

Х-101 (2012) – крилата ракета повітряного базування, носії – Ту-95МС, Ту-160⁴²⁴;

“Форпост-Р” (2021) – розвідувально-ударний БпЛА, російський варіант ізраїльського IAI Searcher, здатний нести 4 од. КАБ-20;

“Корсар” (2015) – розвідувальний БпЛА, здатний нести два транспортно-пускові контейнери з ПТКР;

“Орион” (2016) – ударно-розвідувальний БпЛА, озброєний КАБ або КАР⁴²⁵;

“Куб” (2019), “Ланцет” (2020) – баражуючі боєприпаси⁴²⁶.

Підрозділи ПКС та армійської авіації російських збройних сил насичувалися новими та модернізованими зразками озброєння: літаки – Су-35 С, Су-30М2, МиГ-29СМТ, МиГ-29К, Су-34; вертольоти – Ка-52, Ми-28Н, Ми-35М, Ми-8АМТШ⁴²⁷.

Разом з тим, реалізація російської ДПО-2020 попри успіхи на деяких напрямках, мала і низку суттєвих недоліків. Зокрема, на її успішність негативно впли-

* Засоби повітряного нападу – літальні апарати, призначені для завдання ударів по військах і об'єктах та для забезпечення цих дій. Поділяються на балістичні, аеродинамічні та аеростатичні. Балістичні ЗПН представлені балістичними ракетами, тоді як до аеродинамічних ЗПН входять літаки, вертольоти, БпЛА, крилаті ракети та керовані авіаційні бомби.

нули такі чинники, як застаріле обладнання підприємств ОПК, загальна російська технологічна відсталість, міжнародні санкції, накладені на Росію після агресії проти України у 2014 р.⁴²⁸ Одним із найбільш загрозливих факторів стала тотальна російська корупція⁴²⁹ – так, за різними оцінками, від 20 до 50% коштів, виділених на ДПО-2020, були привласнені військовими і чиновниками різних рівнів (загальний бюджет програми становив 19 трлн рублів – 626 млрд доларів⁴³⁰).

Через сукупний вплив наведених факторів, російському ОПК краще вдавалося здійснювати глибоку модернізацію старих зразків ОВТ, аніж розробляти нові. Це яскраво демонструє приклад перспективного авіаційного комплексу фронтової авіації Т-50 (з 2017 року – Су-57) – літак п'ятого покоління, який мав стати достойним конкурентом американського F-35. Прототип Су-57 приступив до випробувань у січні 2010 р., а запуск серійного виробництва і прийняття на озброєння планувалося розпочати 2016 р.⁴³¹ – до 2020 р. російський ОПК мав випустити 52 од. Однак з настанням 2016 р. стала очевидною неспроможність ОКБ Сухого вчасно завершити розробку літака і передати його на серійне виробництво, відтак Міністерство оборони РФ зменшило замовлення Су-57 до 12 од., натомість наростивши виробництво Су-35⁴³². ПКС ЗС РФ отримали перший літак Су-57 серійного виробництва лише у грудні 2020 р.⁴³³, виробництво решти мало вже відбуватися в рамках коштів ДПО-2027. До початку широкомасштабної агресії проти України, ПКС ЗС РФ мали на озброєнні всього три таких літаки⁴³⁴.

Попри проблеми з виробництвом, російській федерації в цілому вдалося наростити протиповітряну оборону, авіаційну компоненту своїх збройних сил, а також збільшити запаси ЗПН за рахунок прийняття на озброєння нових зразків крилатих, балістичних ракет і БпЛА (на додачу до великої кількості ракет ще радянського виробництва).

На початок 2022 р. ЗС РФ мали на озброєнні 1172 од. літаків та щонайменше 821 вертоліт різних типів у складі підрозділів і з'єднань ПКС ЗС РФ, серед них: 60 од. Ту-22М3, 60 од. Ту-95МС, 16 од. Ту-160, до 90 од. МиГ-29 різних модифікацій, 85 од. МиГ-31 різних модифікацій, біля 100 од. Су-27 різних модифікацій, 110 од. Су-30 різних модифікацій, 97 од. Су-35С, 124 од. Су-34, 120 од. Су-24, 159 од. Су-25 різних модифікацій, 133 од. Ка-52А, 100 од. Ми-24 різних модифікацій, понад 90 од. Ми-28Н, до 70 од. Ми-35. До цього також варто додати 219 літаків різних типів морської авіації⁴³⁵.

У 2017 та 2021 рр. ПКС ЗС РФ залучалися до стратегічних навчань “Запад”, в рамках яких відпрацьовували повітряні операції: оборонну, наступальну, висадку тактичного повітряного десанту, авіаційної підтримки військ⁴³⁶. Однак, справжнім полігоном для випробування нових зразків озброєнь і здобуття особовим складом бойового досвіду стала Сирія, яку з 2012 р. роздирає громадянська війна. Росія розпочала інтервенцію до Сирії 30 вересня 2015 р. для підтримки диктаторського режиму Б. Асада – російського союзника в геополітичному протистоянні із Заходом⁴³⁷. Угрупування російських військ включало значну авіаційну компоненту – підрозділи тактичної, стратегічної і армійської авіації. За період 2015-2020 рр. росіяни застосували у бойових умовах 359 видів ОВТ, зокрема нові: проєктний Су-57, МиГ-29К, Ка-52К, БпЛА “Форпост”, “Орион” і “Куб”, крилаті ракети “Калибр”⁴³⁸. Застосування росіянами ЗПН було вкрай інтенсивним – наприклад, лише за січень-лютий 2017 р.

російська бойова авіація завдала 5681 удар. В ході інтервенції постійно відбувалися ротації підрозділів угрупування російської авіації в Сирії, що дозволило забезпечити отримання бойового досвіду 86% особового складу ПКС⁴³⁹. Проте варто відзначити, що російські льотчики не вели в Сирії повітряних боїв, а лише завдавали авіаційних ударів по наземних цілях, крім того, їхній противник не мав засобів вогневої та радіоелектронної протидії авіації⁴⁴⁰. Водночас проявилася тенденція ПКС ЗС РФ до нанесення масованих ракетно-авіаційних ударів⁴⁴¹.

Підготовка Збройних Сил України до відсічі російської агресії у повітряному просторі спиралася на низку основоположних документів оборонного планування, зокрема Стратегію національної безпеки України (2015, 2020), Воєнну доктрину України (2015), Концепцію розвитку сектору безпеки і оборони України (2016), Стратегію воєнної безпеки України (2021).

Зокрема, Стратегія національної безпеки України (2015) пріоритетною загрозою для держави визначила російську агресію, для відсічі якої передбачалося провести реформування ЗС України. Складовими реформи стали модернізація “авіації та системи протиповітряної оборони Повітряних Сил Збройних Сил України, забезпечення їх спроможності адекватно реагувати на воєнні загрози”. Реформування передбачалося здійснювати шляхом створення вискоєфективних боездатних підрозділів Збройних Сил України із забезпеченням пріоритету їхніх якісних, а не кількісних характеристик⁴⁴².

Воєнною доктриною України (2015) основною загрозою воєнній безпеці держави визначалася “повномасштабна збройна агресія Російської Федерації проти України з проведенням сухопутних, повітряно-космічних, морських операцій з рішучими воєнно-політичними цілями”⁴⁴³. Доктрина уточнювала завдання формування національних оборонних спроможностей, зокрема передбачалося їх здійснювати, серед іншого, шляхом “підвищення бойового потенціалу, відновлення справності, продовження ресурсу, проведення модернізації, створення нових систем і уніфікації зразків озброєння та військової техніки ... Повітряних Сил Збройних Сил України”⁴⁴⁴.

Обома документами визнавалися проблеми функціонування вітчизняного ОПК, серед них – низька ефективність реалізації військово-технічної і військово-промислової політики, недостатня підтримка стратегічно важливих для оборони і безпеки держави наукових установ і промислових підприємств, відсутність технологічно замкнених циклів виробництва більшості видів ОВТ, критичне фізичне і моральне зношення основних виробничих фондів. Варто додати, що бюджетні спроможності України, порівняно з російськими, не були здатні забезпечити швидкий і якісний стрибок у розвитку оборонних спроможностей за рахунок імпорту технологій, обладнання й ОВТ. Саме тому основний акцент у розвитку Повітряних Сил (найбільш техноємному виді сил ЗС України) робився на досягненні якісних характеристик особового складу, продовженні ресурсу і модернізації військової техніки.

На початках реалізація завдань, визначених документами оборонного планування, відбувалася в рамках Плану заходів з утримання і розвитку Збройних Сил України (2015, 2016). Однією з причин цього було те, що Державна цільова оборонна програма розвитку Збройних Сил України на 2015-2017 рр. так і не була затверджена⁴⁴⁵. Наприкінці 2016 р. було розроблено нову Державну програму розвитку Зброй-

них Сил України на період 2020 р., яка набула чинності після підписання Президентом України 22 березня 2017 р.⁴⁴⁶ Програма передбачала поступову модернізацію та відновлення ОБТ, професіоналізацію особового складу, використання міжнародної військово-технічної допомоги, впровадження стандартів НАТО.

Як свідчать матеріали “Білих книг” Міністерства оборони України за 2017-2021 рр., найвищі темпи відновлення авіації припадали на 2016-2018 рр., коли що-

року проходили відновлення й модернізацію 20-40 літаків і 10-20 вертольотів, тоді як в наступні роки темпи суттєво знизились. В цілому, загальний стан виконання оборонної реформи щодо набуття ЗС України оперативних, бойових і спеціальних спроможностей оцінювався на 64%⁴⁴⁷. Вагомим результатом підвищення бойових спроможностей Повітряних Сил, як показали бойові дії у 2022 р., стало озброєння 383-го окремого полку дистанційно керованих літальних апаратів новим зразком ОБТ – БпАК Bayraktar TB2, який довів свою ефективність у воєнних конфліктах 2017-2020 рр.⁴⁴⁸

Подальший розвиток Повітряних Сил планувалося здійснювати відповідно до положень Візії Повітряних Сил до 2035 р. Зокрема, передбачалося з 2023 р. розпочати процес переоснащення тактичної авіації Повітряних Сил новими зразками озброєння, зокрема багатоцільовими винищувачами покоління 4++ (Saab JAS-39E/F Gripen, F-16 Block 70/72) та суттєво наростити чисельність розвідувальних і ударних БпЛА. Зенітні ракетні війська мали відмовитись від ЗРК радянського виробництва (С-300) і перейти на західні зразки ОБТ (напр. NASAMS)⁴⁴⁹. Однак, російська агресія у 2022 р. не дозволила розпочати реалізацію заходів, передбачених Візією, але прискорила появу новітніх зразків ОБТ у підрозділах Повітряних Сил за рахунок матеріально-технічної допомоги держав – партнерів.

До початку широкомасштабного вторгнення на озброєнні підрозділів родів військ Повітряних Сил (станом на 2021 р.) перебували модернізовані зразки ОБТ радянського виробництва. Зокрема, бригади винищувальної авіації мали на озброєнні Су-27 і Миг-29, бомбардувальної – Су-24М, штурмової – Су-25. Зенітні ракетні війська мали на озброєнні комплекси С-300П, С-300В1, Бук-М1, С-125М. В радіотехнічних військах на озброєнні перебували як модернізовані радянські РЛС 1Л13, 19Ж6, 9С15, 5Н84, так і новітні зразки – “Пелікан”, 35Д6, П-18МУ⁴⁵⁰.

Важливою складовою підготовки українських льотчиків до відсічі російської агресії були стратегічні й операційні навчання, зокрема і багатонаціональні навчання НАТО – “Trident Juncture” (2015-2016 pp.), “Trident Jupiter – 2019”, “Чисте небо – 2018”, щорічні навчання “Sea Breeze” і “Rapid Trident”. З 2019 р. особовий склад Повітряних Сил проходив підготовку в рамках британської операції ORBITAL⁴⁵¹.

На початок 2022 р. ЗС України мали на озброєнні до 70 вертольотів, 124 літаки різних типів, понад 400 зенітних комплексів різних типів⁴⁵². Це чотири бригади армійської авіації і чотири полки ЗРВ Сухопутних військ, одинадцять авіаційних бригад, шість зенітних ракетних полків, п’ять зенітних ракетних бригад, чотири радіотехнічні бригади, два окремі батальйони РЕБ Повітряних Сил.

Розгортання російської авіації на кордонах України в лютому 2022 року. На фінальній стадії підготовки наступальної операції, російські повітряно-космічні сили привели у бойову готовність біля 110 літаків тактичної авіації з’єднань 6 А ВПС і ППО Західного ВО та понад 200 літаків тактичної авіації 4 А ВПС і ППО Південного ВО, а також сили і засоби 43 ошп, дислокованого на ТОТ Криму⁴⁵³.

Зосередження російської авіації: аеродром Лунинець, Білорусь (вгорі), польовий аеродром біля озера Донузлав, Крим (внизу). Фото – Maxar Technologies

В середині лютого відбувалося активне перебазування росіянами тактичної і армійської авіації на білоруські військові аеродроми. Наприклад, на аер. Лунинець було перекинуто 32 од. Су-25СМ 18 вап, а на аер. Барановичі – 23 вап (Су-35С). Угрупування авіації нарощувалися противником і на російських аеродромах. Так, з'єднання з 10 од. Су-34С було розміщено у Приморсько-Ахтарську (Краснодарський край, рф), з'єднання з 36 од. Су-34С 559 бап у Морозовську (Ростовська обл., рф) і з'єднання 24 од. Су-34С 47 бап у Воронежі (Воронезька обл., рф). Крім того, на білоруських і російських аеродромах, а також на аеродромах на ТОТ Криму нарощувалися угруповання армійської авіації – Ми-24, Ми-28Н, Ка-52⁴⁵⁴. В цілому, російське авіаційне угруповання, готове для ведення бойових дій у повітряному просторі України, нараховувало біля 700 літальних апаратів – 450 літаків і 250 вертольотів⁴⁵⁵.

Завдання сторін. Зосереджуючи масивне угруповання бойової авіації та інших ЗПН, противник ставив перед своїми повітряними силами і з'єднаннями (підрозділами) військ (сил), що мали на озброєнні ЗПН, такі завдання:

завоювання та утримання переваги (панування) в повітрі;

знищення об'єктів критичної інфраструктури, системи управління військами та зброєю, ППО, розвідки та РЕБ, баз, арсеналів, угруповань військ (сил), авіації на аеродромах базування;

прикриття та авіаційна підтримка угруповань військ (сил);

локалізація району ведення операцій (бойових дій) шляхом знищення елементів інфраструктури в оперативній та стратегічній глибині⁴⁵⁶.

На противагу, підрозділи тактичної авіації і зенітних ракетних військ Повітряних Сил ЗС України з метою заборони захоплення противником переваги (панування) в повітрі, готувалися виконувати такі завдання:

авіаційне прикриття та відбиття підрозділами тактичної авіації та зенітних ракетних військ ударів засобів повітряного нападу противника по важливих (критичних) об'єктах інфраструктури та комунікацій, угрупованнях військ (сил), що прикриваються;

ураження з повітря наземних цілей на передньому краї оборони своїх військ (сил), у тактичній та найближчій оперативній глибині, на марші з використанням пілотованих та безпілотових авіаційних комплексів;

ведення повітряної розвідки пілотованими та безпілотовими авіаційними комплексами;

ведення розвідки повітряного противника.

Хід бойових дій. В бойових діях у повітряному просторі на першому етапі широкомасштабної збройної агресії виділяється декілька фаз.

Перша фаза (24-26 лютого 2022 року). Основна мета противника – придушити ППО України і завоювати перевагу (панування) в повітрі. Фаза включала наступні операції:

російська стратегічна наступальна операція із завдання масованих ракетних і авіаційних ударів по важливих об'єктах ПС ЗС України й ППО інших складових Сил оборони України;

серія наступальних повітряних операцій противника з висадки тактичних повітряних десантів на військових аеродромах та в місцях важливих логістичних вузлів;

серія спеціальних повітряних операцій противника з доставки озброєння, боєприпасів та інших матеріальних засобів військам;

операції з'єднань тактичної авіації, підрозділів РЕБ, ЗВР, РТВ ПС ЗС України з виведення військ з-під ударів противника;

операція українських військ з відбиття нападу повітряного противника з метою недопущення захоплення ним переваги (панування) в повітрі.

Від 05.00 до 08.00 ранку 24 лютого 2022 р. противник завдавав масованих ракетно-авіаційних ударів для ураження особового складу і ОВТ в місцях постійної дислокації радіолокаційних підрозділів, підрозділів зенітних ракетних військ, бригад тактичної авіації Повітряних Сил ЗС України. Ворогом було застосовано балістичні ракети наземного, крилаті ракети повітряного і морського базування: “Искандер-М” (носій – ОТРК “Искандер”), КР ЗМ14 “Калибр” (носії – підводні човни, ракетні крейсери, малі ракетні катери зі складу Чорноморського флоту РФ), КР Х-101, Х-555 (носії – стратегічні бомбардувальники Ту-95, Ту-160)⁴⁵⁷. МРАУ супроводжувався широким застосуванням ворогом засобів РЕБ, щоб перешкодити роботі українських РЛС, здійснювалася постановка хибних цілей⁴⁵⁸.

Під ворожі удари потрапили військові аеродроми, командні пункти і пункти управління⁴⁵⁹. Зокрема, крилатими ракетами морського і повітряного базування ворог намагався уразити об'єкти на військових аеродромах біля міст і населених пунктів: Бориспіль⁴⁶⁰, Броди⁴⁶¹, Івано-Франківськ⁴⁶², Краматорськ⁴⁶³, Корнич⁴⁶⁴, Кульбакіно⁴⁶⁵, Луцьк⁴⁶⁶, Мелітополь⁴⁶⁷, Миргород⁴⁶⁸, Озерне⁴⁶⁹, Старокостянтинів⁴⁷⁰, Чугуїв⁴⁷¹.

Повторні ракетні удари завдавалися і 25 лютого, зокрема по аеродромах у Старокостянтинів⁴⁷² й Канатовому⁴⁷³.

Масованими ракетними ударами противник мав на меті блискавично знищити українську систему ППО, щоб у такий спосіб вже у перший день проведення своєї стратегічної наступальної операції забезпечити собі перевагу, а в подальшому – панування в повітрі. Однак, ефективність виконання і результативність російських МРАУ перших днів широкомасштабної війни не принесли ворогові цілковитого успіху через низку причин:

противник завдавав ударів по заздалегідь визначених стаціонарних цілях, в тому числі на максимальну глибину території України, і лише після цього переносив вогонь на тактичні групи українських ЗВР і РТВ, які здійснювали передислокацію;

повільна реакція противника на зміну обстановки – відстежуючи переміщення тактичних груп українських ЗВР і РТВ, противник завдавав послідовних ударів по всіх зафіксованих позиціях, при цьому розвідувальна інформація про нові позиції відпрацьовувалася в останню чергу, що призводило до ураження противником вже покинутих місць дислокації;

значною кількістю ударів противник уразив об'єкти і місця дислокації, які вже роками не використовувалися підрозділами ПС ЗС України;

кількість ЗПН, призначених уразити кожний конкретний цілі, не відповідала її розмірам, тому часто руйнування військових аеродромів були незначні й усувалися в лічені дні, а то й години⁴⁷⁴.

Таким чином, упродовж перших 48 год. бойових дій противник завдав ураження майже 75% стаціонарних об'єктів української ППО, але, в той же час, під його вогневий вплив потрапили лише 10% місць дислокацій українських мобільних

груп ППО. Противнику вдалося тимчасово придушити систему ППО України. ОВТ і особовий склад тактичної авіації, ЗРВ, РТВ, РЕБ ПС ЗС України та інших складових ППО Сил оборони вдалося зберегти завдяки своєчасному наказу про розосередження, переміщення підрозділів і пунктів управління на резервні позиції, але в ході виконання завдань із виведення з-під удару вони не могли вести скоординовану протиповітряну оборону. З'явилися розриви в полі протиповітряної оборони, радіолокаційному полі. Протягом першої доби система ППО України перехоплювала лише 12-18% ЗПН противника⁴⁷⁵. Відзначалася ефективність ворожих засобів РЕБ, якими придушувалася робота української ППО (ЗРК С-300, Бук-М1), зокрема на Київському та Сіверському операційних напрямках⁴⁷⁶.

Противник скористався тимчасовим придушенням української ППО для введення в бій у повітряному просторі підрозділів тактичної авіації і проведення силами армійської авіації повітряних операцій з висадки тактичного повітряного десанту.

З'єднання російської оперативно-тактичної авіації на літаках найновіших зразків (Су-34, Су-30СМ, Су-35С) упродовж першої доби ведення бойових дій здійснили до 140 літако-вильотів і завдавали ударів по цілях на 300 км вглиб території України на середніх і великих висотах. Більшість ударів були поодинокими, менше 25% завдавалися парами літаків або більшими з'єднаннями. Найбільш ефективними такі дії були у Південно-Західній операційній зоні, зокрема у Херсонській та Запорізькій обл. Відбувалися повітряні бої між російськими пілотами на Су-30СМ, Су-35С і українськими пілотами на МиГ-29 і Су-27. Російські винищувачі також атакували українські бомбардувальники Су-24 і Су-25, які виконували на малих висотах завдання із ураження колон противника на марші на Київському напрямку.

Оскільки ТТХ літаків оперативно-тактичної авіації противника суттєво переважають характеристики українських літаків, наші пілоти були вимушені більшість завдань виконувати на гранично малих висотах, використовуючи складки і рельєф місцевості. Такий спосіб виконання тактичних дій приносив успіх українській авіації й дозволяв завдати ураження скупченням ворожих наземних війсь, оскільки противник не вів протиповітряну оборону колон своїх військ на марші, не розгортав наземні комплекси ППО вздовж маршруту руху колон, адже вважав, що всі українські літаки тактичної авіації знищені, а в повітрі перебуває лише російська авіація⁴⁷⁷. Крім того, українські винищувачі вступали у повітряні бої з російськими літаками, завдаючи втрат противнику пропри його чисельну і технологічну перевагу⁴⁷⁸.

Друга фаза (27 лютого – 08 березня). Противник, адаптуючись до нових умов збройного протистояння, змінив основну мету застосування сил і засобів ПКС – ворожа авіація почала виконувати завдання з авіаційної підтримки наземних угруповань військ, які намагалися взяти в облогу великі українські міста (Київ, Чернігів, Харків).

Зокрема, зазнавши відчутних втрат від української бомбардувальної авіації, ворог вжив заходів щодо нарощування протиповітряної оборони угруповань своїх військ на напрямках вторгнення. Зокрема, розгорнув у Білорусі та на окупованій території Херсонської обл. декілька РЛС 486Я6-К1 “Подлет”, які забезпечували цілевказання для ЗРК С-300 і С-400, які перебували поза зоною бойових дій, що надало їм спроможності уражати українські літаки на відстані до 150 км. Додатково, противник вжив заходів щодо забезпечення раннього повітряного попередження, зокре-

ма забезпечив систематичне чергування розвідувальної авіації – літаків дальнього радіолокаційного виявлення А-50М/У та Су-24МР⁴⁷⁹.

Під час другої фази українська система ППО відновлювала свої спроможності. Наприклад, розгорнуті в Київській та Харківській обл. ЗРК Бук-М1 і С-300 зробили польоти російських літаків на середніх і великих висотах над Києвом і Харковом вкрай ризикованими.

Із 03 березня 2022 р. тактична авіація противника продовжувала здійснювати щонайменше 140 літако-вильотів на день, виконуючи завдання з авіаційної підтримки наступальних дій угруповань наземних військ. З'єднання російських літаків здійснювали польоти на висоті до 150 м, завдаючи ураження передовим позиціям українських військ бомбовими і ракетними ударами. Зміна способу тактичних дій російської авіації зробила її більш вразливою для ПЗРК, якими були насичені підрозділи українських військ.

Противник також змінив цілі ракетних ударів – замість складових української ППО ними стали об'єкти інфраструктури, урядові і громадські будівлі. Ураження російськими ракетами зазнавали телекомунікаційні вежі, зокрема у Києві та Вінниці, об'єкти мереж мобільного зв'язку та інтернету. Цим противник прагнув викликати невдоволення українського суспільства державною владою, зруйнувати єдність військово-політичного керівництва України і громадян, які були налаштовані вести рішучу відсіч російській агресії⁴⁸⁰.

Третя фаза (09 березня – 01 квітня). Втрати, яких зазнавала російська авіація від українських ЗРК і ПЗРК, змусила ворога вчергове змінити тактику застосування авіації. Основний акцент росіяни зробили на введені в бій з'єднань Су-34С, які здійснювали польоти у нічний час і завдавали бомбових ударів по об'єктах цивільної забудови у прифронтових містах – Чернігові, Сумах, Харкові, Маріуполі⁴⁸¹. Проте, до середини березня ворожа авіація, за деякими винятками, припинила здійснювати бойові вильоти для завдання ударів у тактичній чи оперативній глибині українських військ.

Противник завоював часткову перевагу в повітрі, вільно застосовуючи свої повітряні сили над окупованими територіями сходу і півдня України, над Чорним і Азовським морями⁴⁸².

Основними цілями ракетних ударів противника під час третьої фази були об'єкти, ураження яких знижувало спроможності Сил оборони України, зокрема підприємства ОПК з виробництва, модернізації й ремонту ОВТ, тренувальні бази і полігони, об'єкти нафтопереробної промисловості⁴⁸³.

Четверта фаза (01 – 30 квітня). У квітні російська армійська й оперативно-тактична авіація зменшила інтенсивність авіаційної підтримки своїх військ. Це обумовлено, по-перше, певною оперативною паузою, пов'язаною з виведенням росіянами своїх військ із Північно-Західної операційної зони, їх перегрупованням і перекиданням на інші напрямки, а по-друге – збільшенням у бойових порядках українських Сил оборони вогневих засобів ППО, зокрема ПЗРК, що надходили в рамках міжнародної військово-технічної допомоги. Так, у квітні офіційно було оголошено про надходження зі Словаччини ЗРК С-300, продовжувалося постачання ПЗРК “Stinger” (США) та “Starstreak” (Велика Британія). ПС ЗС України завдяки постачанню запасних частин, блоків, вузлів та агрегатів ввели у стрій 20 од. МиГ-29.

Все це сприяло зміцненню української системи ППО та зростанню загроз для авіації противника.

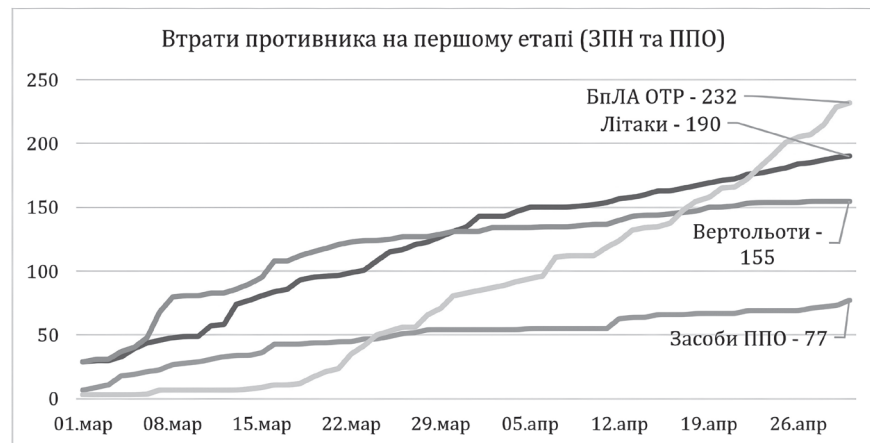
Переважну більшість завдань з авіаційної підтримки військ російська авіація продовжувала виконувати на малих і гранично малих висотах, що дозволяло підрозділам складових системи ППО України уражати літаки і вертольоти противника зенітною артилерією та засобами ППО малої дальності.

Росіяни продовжували застосовувати бомбардувальну, винищувально-бомбардувальну та штурмову авіацію для завдання ударів по об'єктах в тактичному й оперативному тилу українських військ. Одним із основних способів дій авіації противника було вільне польовання парами та одиночними літаками.

Найбільш активно оперативно-тактична авіація ПКС зс рф застосовувалася в Маріуполі, де завдавала до 50 ударів щодня. Особливістю дій авіації противника в Маріуполі у квітні було активне застосування літаків дальньої авіації ПКС зс рф – Ту-22МЗ, які завдавали ударів фугасними авіаційними бомбами (ФАБ-1000 і ФАБ-3000) по комплексах металургійних підприємств Маріуполя, в яких укріпилися українські захисники.

Російська авіація продовжувала завдавати ударів по об'єктах стратегічного тилу України. Якщо у березні основні зусилля противник зосередив на руйнуванні місць зберігання ПММ і боєприпасів, то у першій половині квітня його зусилля були перенесені на руйнування підприємств оборонної галузі.

У другій половині квітня, враховуючи зростання обсягів військово-технічної допомоги Україні з боку держав-членів НАТО, її транспортування, головним чином, залізничним транспортом, авіація і ВМФ рф зосередилися на ударах по елементах залізничної інфраструктури, насамперед вузлових станціях. Так, 25 квітня завдано масованого ракетного удару по вузлових залізничних станціях у Винницькій, Рівненській, Хмельницькій і Львівській областях⁴⁸⁴.

Бойові дії за контроль над акваторією Чорного та Азовського морів

Первинний замисел ведення воєнних дій противником у Чорноморському операційному районі мав дві складові: виведення у море ракетноносіїв для завдання ракетних ударів по важливих об'єктах на території України і проведення морської десантної операції. Одночасно із наступом сухопутного угруповання ворога з Криму за напрямком Херсон, Миколаїв, Одеса, на узбережжі на захід від Миколаєва мала бути проведена десантна операція для захоплення і утримання ключових транспортних вузлів, що створило б умови для розвитку наступу російських військ на Одеському напрямку⁴⁸⁵. Таким чином, противник розраховував вже у перші дні воєнних дій повністю відрізати Україну від Чорного моря і забезпечити сухопутне сполучення із самопроголошеною Придністровською Молдавською Республікою, де з 1991 р. розташовується російський військовий контингент. Відповідно, контроль над островом Зміїний був необхідний росіянам для забезпечення десантної операції.

Готуючись до широкомасштабної війни проти України, російська федерація з 2014 р. докладала суттєвих зусиль для нарощування спроможностей Чорноморського флоту. За оцінкою командування ВМС ЗС України, склад Чорноморського флоту російської федерації з 2015 р. зріс утричі⁴⁸⁶. Так, тільки за період 2015-2020 рр. до нього було введено шість нових субмарин (пр. 636.3 “Варшавянка”), три фрегати (пр. 11356Р “Буревестник”), три патрульні кораблі (пр. 22160 “Василий Биков”). Основний акцент робився на розвитку ударних спроможностей за рахунок збільшення кількості ракетноносіїв. Таким чином, на початок 2022 р. російський Чорноморський флот нараховував 49 кораблів та 7 підводних човнів⁴⁸⁷. Кораблі ЧФ залучалися до Середземноморського угруповання ВМФ російської федерації для виконання бойових завдань у Сирії⁴⁸⁸ та отримання бойового досвіду екіпажами. Крім того, напередодні широкомасштабної агресії ворогом було зосереджено у Чорному морі тактичне угруповання десантних кораблів, посилене кораблями з північного і балтійського флотів та каспійської флотилії ВМФ рф⁴⁸⁹. Для забезпечення безпеки проведення майбутніх воєнних операцій у північно-західній ділянці Чорного моря, російська федерація вже з 13 лютого 2022 р. розпочала масштабні навчання Чорноморського флоту, фактично спричинивши морську блокаду України⁴⁹⁰.

ВМС ЗС України на початок 2022 р. перебували на стадії відновлення після втрат, завданих окупацією Криму російською федерацією у 2014 р. – тоді український флот втратив значну кількість кораблів та іншого ОВТ⁴⁹¹, навчальні та матеріальні бази, навчальні заклади, а військовій присязі на вірність Україні не зрадили трохи більше 2 тис. військовослужбовців з тих, що були на півострові⁴⁹². Українські Військово-Морські Сили потребували кардинального оновлення ОВТ, розбудови інфраструктури, підвищення рівня підготовки особового складу. Так, відповідно до “Стратегії Військово-Морських Сил Збройних Сил України 2035” та Концепції розвитку ВМС ЗС України до 2025 р., тривав системний процес нарощування спроможностей українського флоту⁴⁹³:

удосконалювалася інфраструктура військових частин та об'єктів Військово-Морських Сил;

проводилися багатонаціональні військово-морські навчання зі стратегічними партнерами – “Sea Breeze”, “Orbital”, “Cossack Mace”, “Об'єднані зусилля – 2021”;

закуплено нові зразки озброєння, зокрема – БпАК “Bayraktar TB-2” (Туреччина);

розроблено та прийнято на озброєння протикорабельний ракетний комплекс 360МЦ “Нептун”;

збільшено чисельність морської піхоти у складі ВМС;

планувалося наростити корабельне угруповання за рахунок бойових кораблів прибережної зони (корвети типу ADA, Туреччина), ракетних катерів (Велика Британія), протимінних кораблів (мінні тральщики типу “Sandown”, Велика Британія), патрульних катерів (катери типу “Island”, США), бойових катерів (типу Mark VI, США)⁴⁹⁴.

Командування ВМС ЗС України справедливо вважало, що домогтися паритету в озброєнні з противником не вдасться, тому український флот розбудовувався за асиметричним принципом. Оборону України з моря планувалося вести силами берегових ракетних комплексів, катерів різного призначення та у взаємодії з Повітряними Силами ЗС України⁴⁹⁵. Основна увага в розбудові українського флоту приділялася формуванню спроможностей щодо:

посилення ситуаційної обізнаності за рахунок створення інтегрованої системи висвітлення та розвідки обстановки в ближній морській зоні;

недопущення дій противника в будь-яких районах у ближній морській зоні (Sea Denied);

забезпечення ефективного контролю над прибережними водами, річками, захисту портів (Sea Control)⁴⁹⁶.

Враховуючи співвідношення сил і засобів українського та російського флотів на користь противника, рельєф та площу Зміїного, які не дозволяли захисникам підготувати укриття та зосередити на острові потужні вогневі засоби, його розташування далеко поза зоною ураження засобами берегової оборони – уникнути захоплення противником Зміїного на першому етапі широкомасштабної агресії було неможливо.

Готуючись до відсічі широкомасштабній збройній агресії російської федерації, Угрупованням різнорідних сил (УгрПС) було вжито заходів щодо приведення своїх сил і засобів у бойову готовність, виведення кораблів ВМС ЗС України з пунктів постійного базування з метою розосередження, виведення груп берегової артилерії для прикриття морського узбережжя, виведення на позиції підрозділів радіотехнічної розвідки для виявлення надводних цілей противника і забезпечення ситуаційної обізнаності, здійснено мінування десантнебезпечних ділянок узбережжя для недопущення висадки противником морського тактичного десанту.

Гарнізон острова Зміїний, який складався із прикордонної застави Ізмаїльського прикордонного загону, розрахунку радіолокаційної станції, взводу зі складу 35-ї обрмп – сукупно до вісімдесяти військовослужбовців – вже о першій годині ночі 24 лютого 2022 р. був піднятий по тривозі та зайняв оборонні позиції. Вже із 06.00 ранку засобами радіозв'язку ворог оголосив захисникам острова ультиматум – скласти зброю, припинити радіопереговори з командуванням, вимкнути засоби радіолокаційного спостереження, перейти на бік російських військ, інакше – всіх захисників чекало знищення. Цей ультиматум повторювався кожні 15 хвилин упродовж трьох годин, але безрезультатно – українські військові його ігнорували. Врешті, близько 09.00 ранку підійшли ворожі кораблі – ракетний крейсер “Москва” і фрегат “Васи-

лий Биков” – які відкрили по острову вогонь зі ствольної корабельної артилерії. Періодично противник завдавав і авіаційних ударів, застосовуючи бомбардувальники Су-27 і Су-34⁴⁹⁷.

Надвечір 24 лютого, після багатогодинних обстрілів та авіаційних ударів, один із українських прикордонників нарешті відповів на російський ультиматум короткою і влучною фразою, яка продемонструвала ворогу та всьому світові стійкість наших захисників навіть у найбільш безвихідному становищі.

Оскільки захисники Зміїного не мали наміру складати зброю, противнику довелося проводити десантну операцію для захоплення острова. Вже після 19.00 24 лютого острів опинився під повним контролем противника, а його гарнізон потрапив до полону росіян. Повідомлялося про загибель щонайменше 13 українських прикордонників.

Щоб з'ясувати долю захисників та забрати тіла, 26 лютого до Зміїного вирушило пошуково-рятувальне судно “Сапфір” Морської пошуково-рятувальної служби, на борту якого було троє військових капеланів, лікар та команда судна – сімнадцятеро цивільних моряків. Попри гуманітарний характер місії, щойно “Сапфір” підійшов до Зміїного, як на його борт піднялися російські морські піхотинці й узяли весь екіпаж у полон. Цивільних моряків із команди корабля вдалося звільнити під час обміну військовополоненими 24 березня, “Сапфір” же 09 квітня було передано Румунії, яка повернула його Україні. Капеланів ворог тримав у полоні до початку травня 2022 р.⁴⁹⁸

Захопивши Зміїний, противник захопив і панування на морі й перетворив острів на базу забезпечення для проведення десантної операції, розмістивши на ньому підрозділи радіоелектронної розвідки, протиповітряної оборони, 810 обрмп та розвідувальний загін 388-го окремого морського розвідувального пункту спеціального призначення Чорноморського флоту. Острів використовувався росіянами і як пункт маневреного базування для бойових катерів, завданням яких було ведення розвідувально-диверсійної діяльності у гирлі Дунаю, на підходах до н.п. Затока, Кароліно-Бугаз, Чорноморськ. Ворог систематично перевозив на Зміїний матеріальні засоби, застосовуючи десантні кораблі⁴⁹⁹. Для проведення десантної операції ворог тримав наготові угруповання різнорідних морських десантних сил у складі трьох корабельних десантних груп, катерної десантної групи і корабельної тральної групи – всього 16 суден – яка була здатна провести висадку до трьох батальйонних тактичних груп морського десанту⁵⁰⁰.

Вже 25 лютого противник відправив у район Коблевого Миколаївської обл. розвідувальну групу, завданням якої було розвідати місце висадки майбутнього десанту, викрити систему берегової оборони України, з'ясувати стан мінної небезпеки. Однак підрозділами Сил оборони України ця група була знищена. Упродовж деякого періоду подібні групи ворога з'являлися неподалік від гирла Дунаю та морського узбережжя Південної Бессарабії. Попри це, у зв'язку з низкою причин ворог був змушений на певний час відмовитись від висадки морського десанту: по-перше, просування сухопутного угруповання противника до Одеси не мало успіху – Сили оборони на півдні України зупинили його на рубежі Миколаїв, Вознесенськ, а невдовзі відкинули до адміністративної межі Херсонської області, тому сприятливі умови для висадки морського десанту не були створені, а по-друге – планам противника

перешкоджали дії Військово-Морських Сил України щодо постановки мінних загороджень та прикриття узбережжя силами і засобами підрозділів морської піхоти, які мали на озброєнні ударне ракетне озброєння⁵⁰¹.

Водночас противник продовжував виконувати розвідувальні польоти пілотованої авіації та БпЛА вздовж узбережжя Чорного моря на ділянці Затока, Одеса, Південний, Очаків з метою викриття протидесантної та протиповітряної оборони Сил оборони України. Упродовж березня ворожі корабельні десантні групи вели демонстраційні дії, маневруючи у північно-західній ділянці Чорного моря, регулярно наближаючись до українського узбережжя на відстань 12-16 миль, ведучи неприцільний артилерійський вогонь у напрямку берега⁵⁰², сковаючи таким чином дії українських військ на морі та узбережжі. Як правило, для забезпечення ефективності демонстраційних дій противник залучав значний склад сил, близький до необхідного складу сил десантного загону для висадки морського десанту складом до двох батальйонних тактичних груп⁵⁰³. Таким чином, загроза висадки десанту противником зберігалася.

Зухвалість маневрів противника поблизу українського узбережжя була покарана 07 березня 2022 р., коли українські катери заманили ворожий патрульний корабель пр. 22460 “Охотник”, ймовірно – “Изумруд”, в зону ураження задалегідь підготовленої артилерійської позиції 32 реап ВМС ЗС України. Корабель зазнав вогневого ураження з РСЗВ “Град”, унаслідок чого отримав значні пошкодження і невдовзі затонув. Після цього ворожий флот уникав наближатися до узбережжя ближче, ніж на 12 миль.

Для звільнення Зміїного, усунення загрози висадки противником морського десанту і позбавлення ворога контролю над північно-західною ділянкою Чорного моря, пріоритетним завданням Сил оборони України було перешкоджання логістичного забезпечення острова морським шляхом⁵⁰⁴ і зниження спроможностей противника щодо планування та проведення десантних операцій. За умов повного панування противника на морі, найбільш ефективними засобами вогневого ураження противника були пілотована авіація та БпЛА, яка однак не могла діяти за умови наявності у складі ворожого угруповання кораблів, здатних ефективно вести розвідку повітряного противника і озброєних засобами ППО. Відповідно, ураження таких цілей відкривало українським військам можливість позбавити ворога панування на морі.

02 квітня 2022 р. відбулося перше успішне застосування РК-360МЦ “Нептун” – берегового мобільного ракетного комплексу зі складу 65 обрд, яким було уражено фрегат “Адмирал Ессен” (пр. 11356 “Буревестник”). Фрегат завдавав ракетних ударів крилатими ракетами морського базування “Калибр” по важливих об’єктах на українському узбережжі, а також забезпечував протиповітряну оборону, маючи на борту таке озброєння, як ЗРК “Штиль-1” (морський варіант ЗРК “Бук”), ПЗРК “Игла-С”, ЗУ 630М. Від отриманих пошкоджень корабель втратив здатність виконувати бойові завдання і відійшов до пункту постійного базування в Севастополь.

На зміну морської обстановки на користь України суттєво вплинуло ураження 13 квітня ракетного крейсера “Москва” (пр. 1164 “Атлант”). Маючи на озброєнні ЗРК С-300Ф “Форт”, ЗРК “Оса-МА”, ЗАК АК-630 і цілу низку комплексів радіолокаційного виявлення, крейсер забезпечував протиповітряне прикриття усього воро-

жого угруповання у північно-західній ділянці Чорного моря. Отримавши ураження ракетами з РК-360МЦ “Нептун” 65 обрд, крейсер “Москва” затонув за 50 миль від узбережжя України в Одеській обл. Втрата одного із символів могутності російського Чорноморського флоту суттєво знизила морально-психологічний стан військ противника. Враховуючи загрозу нових ударів, противник одразу перемістив райони маневрування своїх сил у межі 12 миль біля узбережжя тимчасово окупованого Криму. Надалі, корабельні угруповання ворога не наближалися до контролюваного українськими військами узбережжя ближче, ніж на 150 км, за виключенням пошукових та аварійно-рятувальних робіт в районі затонулого крейсера та логістичного забезпечення Зміїного.

Знищенням крейсера “Москва” ВМС ЗС України суттєво знизили як ударні і протиповітряні спроможності ворожого флоту, так і спроможності сил охорони десантних кораблів противника, в цілому зменшивши імовірність висадки ним тактичного морського десанту. Таким чином, необхідно констатувати, що на середину квітня 2022 року операції Угруповання різномірних сил призвели до часткового зриву панування противника у північно-західній ділянці Чорного моря. Водночас зберігаючи за собою контроль над Зміїним, значення якого зросло після втрати “Москви”, противник зберігав спроможність (за сприятливих умов) провести операцію з висадки тактичного морського десанту на українському узбережжі.

Стисла характеристика тактики військ протиборчих сторін

Тактика **військ противника** на першому етапі широкомасштабної агресії включала в себе такі способи застосування військ:

Сухопутні війська

здійснення маршу колонами на визначений рубіж в передбаченні зустрічі з противником;

ураження зосередженим вогнем ствольної, реактивної артилерії із закритих вогневих позицій живої сили та вогневих засобів українських військ на позиціях і в районах зосередження, руйнування фортифікаційних споруд, об'єктів цивільної забудови;

прорив оборони українських військ на визначених ділянках лінії розмежування з тимчасово окупованими районами Донецької та Луганської областей; форсування водних перешкод шляхом наведення понтонних переправ; штурм і захоплення важливих об'єктів; переслідування підрозділів українських військ, які здійснювали відхід з метою уникнення оточення;

охоплення і оточення районів оборони українських військ, крупних населених пунктів;

Військово-морський флот

демонстраційні дії надводних сил щодо часткового розгортання сил корабельних ударних груп та десантних загонів, їх маневрування на підходах до ймовірних районів висадки;

маневрування кораблів у прибережних районах, їх наближення до окремих ділянок узбережжя;

нанесення ударів кораблями по військових і цивільних об'єктах: мостах, портах, пунктах управління, пунктах базування;

ведення розвідки кораблями у морі та в районах узбережжя;

здійснення морських перевезень в інтересах своїх військ;

Повітряно-космічні Сили

проведення повітряно-десантних операцій силами армійської авіації шляхом висадки вертолітного десанту з метою встановлення контролю над важливими логістичними вузлами для створення умов розвитку наступу основного угруповання військ;

проведення повітряно-десантних операцій силами армійської авіації з метою встановлення контролю над українськими аеродромами для створення умов проведення операцій з тактичних повітряних перевезень і забезпечення повітряної логістичної підтримки угруповань наземних військ (напр.: десант на аеродромах в Гостомелі Київської обл., Чорнобаївка Херсонської обл., Кульбакіне Миколаївської обл., авіабази Мелітополь).

здійснення пошуково-рятувальних операцій, зокрема виконання завдань з медичної евакуації повітрям;

ураження підрозділами тактичної авіації повітряного противника під час завоювання переваги (панування) в повітрі.

Тактика дій підрозділів **Сил оборони України** на першому етапі широкомасштабної агресії ґрунтувалася на таких способах тактичних дій:

Сухопутні війська

відхід підрозділів з-під ударів переважаючих сил противника для зайняття більш вигідного положення для подальших дій;

підготовка і ведення маневреної оборони на проміжних та кінцевих рубежах оборони;

ведення оборонних боїв у населених пунктах і на водних перешкодах;

Військово-Морські Сили

оборона пунктів базування;

постановка морських оборонних мінних загороджень на підходах до десантно-небезпечних ділянок і портів;

ведення розвідки щодо викриття безпосередньої підготовки підрозділів противника до проведення морської десантної операції;

Повітряні Сили

відбиття масованих ударів противника;

ураження засобів повітряного нападу противника силами і засобами тактичної авіації під час прикриття військ і об'єктів шляхом послідовного введення у бій із положення чергування на землі або в повітрі;

ведення повітряної розвідки;

ураження силами і засобами тактичної авіації наземних об'єктів: військ на марші і в районах зосередження, засобів ППО, радіоелектронних засобів.

Висновки

У перші дні широкомасштабної агресії противник мав частковий успіх і спромігся на багатьох напрямках вклинитися в оборону українських військ на глибину від 40 до 70 км, взяти під контроль значну частину території України, захопити стратегічні об'єкти, чому сприяли такі фактори:

раптовість нападу забезпечила противнику умови, за яких до частини командирів угруповань, військових частин, підрозділів військ (сил) ЗС України не було заздалегідь доведено інформацію щодо їхніх бойових завдань в межах єдиного плану стратегічної оборони держави;

з метою збереження стрімкого темпу наступу своїх військ, противник обходив перешкоди, намагався уникати бойових зіткнень, не вживав заходів щодо окупації української території (зокрема, в межах Північно-Західної ОЗ) в перші дні вторгнення;

на більшості напрямків противник володів чисельною перевагою в особовому складі та МТЗ над підрозділами ЗС України, які були вимушені відходити з веденням стримуючих оборонних боїв;

підрозділи військ ЗС України не мали заздалегідь підготовлених рубежів оборони на напрямках наступу противника у Північно-Західній та Південно-Західній ОЗ;

завданням МРАУ по об'єктах по всій території України противнику вдалося тимчасово придушити протиповітряну оборону України і забезпечити роботу власної бойової авіації на оперативній глибині;

близькість до кордону таких обласних центрів як Чернігів (до 70 км), Суми (40 км), Харків (30 км) дозволила військам противника підступити до них за лічені години;

успішні повітрянодесантні операції противника на Причорноморському ОН дозволили йому забезпечити контроль над переправами через Дніпро в межах Південно-Західної ОЗ;

заходи, вжиті противником для дезорганізації системи зв'язку ЗС України, призвели до тимчасового порушення СУВ;

на підготовчому етапі противником було створено мережу інформаторів з числа завербованих колаборантів та “законсервованих” агентів, які забезпечували його розвідувальною інформацією про місця дислокації й дії підрозділів українських військ;

на багатьох напрямках вторгнення ворожих військ, особливо у регіонах з великих відсотком російськомовного населення у межах Східної та Південно-Західної ОЗ, частина місцевих жителів проявляла байдужість до війни або лояльність до агресора, деякі посадові особи територіальних громад, органів місцевого самоврядування, регіональних управлінь органів сектору безпеки вчиняли державну зраду і переходили на бік ворога.

Однак, противнику не вдалося розвинути першопочатковий успіх і досягнути головних цілей наступальної операції: в лічені дні оточити війська угруповання Об'єднаних Сил, захопити Київ і повалити законну владу України. Бойові дії на першому етапі широкомасштабної агресії продемонстрували – противник припустився суттєвих прорахунків і в цілому невірно оцінив оперативну обстановку на майбутньому ТВД, що сформувало умови, які призвели до зриву його планів вже у перший тиждень.

Ворог хибно применшував здатність ЗС України чинити опір російській збройній агресії – так, президент країни-агресора в. путін у своїй промові, в якій оголосив про початок “спеціальної воєнної операції”, окремо звернувся до українських військових із закликом скласти зброю і не захищати “київський режим”. Крім того, російське військово-політичне керівництво демонструвало згубну самовпевненість, переоцінюючи спроможності власних військ і вірячи у їх здатність швидко завдати поразки Збройним Силам України. Натомість, як командування, так і особовий склад ЗС України зберегли вірність конституційному обов'язку та військовій присязі, були готові гідно й рішуче виконувати завдання із забезпечення національної безпеки і оборони, стримування і відсічі збройної агресії. Командування ЗС України розгадало замисел ворога напередодні вторгнення військ противника і розпочало перекидання підрозділів на загрозливні напрямки та ініціювало розосередження сил і засобів Повітряних Сил з метою недопущення втрат від МРАУ противника, які він планував завдати у перші години воєнних дій⁵⁰⁵, розпочато нарощування резервів шляхом мобілізації оперативного резерву ЗС України⁵⁰⁶.

Противник також невірно оцінив можливий характер дій військово-політичного керівництва України у випадку широкомасштабної агресії, вважаючи, що українські високопосадовці рятуватимуться втечею або будуть захоплені в результаті швидкого просування військ. Однак, органи державної влади України – Президент, Кабінет Міністрів, Верховна Рада України – залишилися у столиці, зберегли свою

повну функціональність та вжили необхідних заходів щодо захисту держави: введено воєнний стан⁵⁰⁷, розпочато загальну мобілізацію⁵⁰⁸, визначено порядок застосування Збройних Сил України та інших військових формувань⁵⁰⁹, утворено обласні, районні та міські військові адміністрації⁵¹⁰, введено в дію план оборони України⁵¹¹, утворено Ставку Верховного Головнокомандувача⁵¹² тощо.

Ворожий замисел ведення війни також не передбачав рішучого опору з боку цивільного населення. Зокрема, вже на десятий день після вторгнення російських військ, на територію України мали увійти підрозділи спеціальних служб – фсб і росгвардії, завданням яких було здійснення заходів з окупації української території, створення окупаційних адміністрацій і цільове знищення українського громадянського суспільства. Населення України в планах противника було поділено на чотири категорії: перша підлягала фізичному знищенню; щодо другої мали вживатися заходи із придушення і залякування; до третьої категорії належали умовно нейтральні громадяни, яких можна було схилити до співпраці; до четвертої – громадяни, готові співпрацювати з окупантами, колаборанти. Спецслужби ворога мали заздалегідь заготовлені списки громадян першої категорії, куди увійшли учасники Революції Гідності й військовослужбовці з числа учасників бойових дій в АТО/ООС. Для громадян другої і третьої категорії передбачалося створити на окупованих територіях систему фільтраційних таборів для збору інформації про населення, відсіювання незгодних, виявлення і затримання можливих учасників підпілля⁵¹³.

Натомість, населення більшості регіонів України продемонструвало готовність чинити рішучий опір широкомасштабній російській агресії. Найбільш промовистим доказом є темпи мобілізації добровольців до підрозділів Сил ТрО ЗС України. Так, із введенням воєнного стану на розгортання військових частин ТрО та призов до них 130 тис. резервістів відводилося 30 днів. Однак, за період 24 лютого – 05 березня до лав ТрО мобілізувалося понад 100 тис. осіб⁵¹⁴. На додачу, в окупованих населених пунктах цивільні жителі чинили активний і пасивний опір ворогові: проводили мітинги і демонстрації проти окупантів, приєднувались до Руху опору, перешкоджали рухові ворожої військової техніки, забезпечували ЗС України та ГУР МО України розвідувальною інформацією про стан і положення військ противника, переховували поранених українських військовослужбовців тощо.

Умови Північно-Західної ОЗ дозволили українським військам вести успішні оборонні дії проти багатократно переважаючих сил противника, чому сприяли: лісиста місцевість; бар'єрні рубежі (річки); дружнє населення, яке надавало військам всебічну підтримку і активно долучалося до опору агресору; опертя тилів на крупні населені пункти Київської агломерації; суттєві економічні спроможності Столичного економічного району. Через відсутність розгалуженої мережі залізниць логістичне забезпечення ворожих військ спиралося на незначну кількість магістральних автошляхів та автомобільний транспорт, які зазнавали регулярних ударів вогнем засобів українських ракетних військ і артилерії й безпілотної авіації. В результаті це призвело до недостатньої логістичної підтримки великих угруповань військ противника, які вели наступ на Київ.

Особливості оперативної обстановки у Східній ОЗ визначили відмінності у результатах бойових дій на різних напрямках у перші дні широкомасштабної агресії. Зокрема, у той час як одні підрозділи ЗС України вели стійку оборону на заздалегідь

підготовлених рубежах на напрямках наступу противника в Донецькому ОР, іншим підрозділам на Луганщині довелося здійснити відхід з метою уникнення удару в тил та потрапляння в оточення по причині швидкісного просування військ противника від державного кордону до Старобільська. Ворог також мав частковий успіх у Приазовському ОР, де вже 28 лютого розпочав облогу Маріуполя. Успіху противника сприяли такі фактори:

- російські війська не рахувалися із супутніми втратами цивільного населення, знищуючи цілі населені пункти масованими вогнем артилерії та ракетно-бомбовими ударами авіації;

- розгалужена мережа залізниць дозволила ворогу швидко налагодити надійне логістичне забезпечення угруповань своїх військ;

- розвинений промисловий потенціал Донецького економічного району забезпечив противнику можливість організувати бази зберігання і ремонту ОВТ, склади боєприпасів і МТЗ на території підконтрольних йому окремих районів Донецької і Луганської обл. у безпосередній близькості до фронту;

- підрозділи ракетних військ і артилерії противника розташовувались на вогневих позиціях у щільній міській забудові;

- переважна більшість місцевого населення демонструвала недружнє ставлення до українських військ, йшла на співпрацю з окупантами, забезпечувала противника інформацією про дії підрозділів ЗС України;

- окремі представники місцевих органів державної влади, працівники установ сектору безпеки переходили на бік ворога.

У Південно-Західній ОЗ противнику вдалося досягти найбільшого успіху на першому етапі широкомасштабної агресії за рахунок багатократної переваги в силах і засобах на напрямках вторгнення, вдалому проведенню декількох операцій з висадки повітряного тактичного десанту, які забезпечили його контроль над важливими логістичними лініями, раптовості нападу з території тимчасово окупованого Криму. Оскільки нечисленні підрозділи ЗС України не мали на кордоні з півостровом заздалегідь підготовлених рубежів оборони, вони були змушені відходити з веденням стримуючих оборонних боїв, з метою виграти час для організації оборони біля крупних населених пунктів.

ОСНОВНІ ВИСНОВКИ ПЕРШОГО ЕТАПУ

Широкомасштабна агресія рф проти України кардинально змінила воєнно-політичну обстановку в світі. Агресивна неоімперська політика росії не лише завдала непоправної шкоди міжнародній системі безпеки, але й продемонструвала неефективність існуючих механізмів попередження та врегулювання криз.

З самого початку вторгнення противник невірно оцінив можливий характер дій державного керівництва України у випадку широкомасштабної агресії, вважаючи, що українські високопосадовці рятуватимуться втечею або потраплять в полон в результаті швидкого просування військ. Однак, органи державної влади України – Президент, Кабінет Міністрів, Верховна Рада України залишились у столиці держави, зберегли свою повну функціональність та вжили необхідних заходів щодо захисту держави.

Аналіз воєнно-політичних рішень України у перші дні війни засвідчив, що органами державної влади заздалегідь була напрацьована нормативно-правова база, яка регламентувала організацію та здійснення первинних заходів щодо переведення держави на функціонування в умовах війни. Це, в свою чергу, забезпечило стійкість і життєздатність держави перед обличчям екзистенційної загрози з боку росії.

Було введено воєнний стан, розпочато загальну мобілізацію, визначено порядок застосування Збройних Сил України та інших військових формувань, утворено обласні, районні та міські військові адміністрації, введено в дію план оборони України, утворено Ставку Верховного Головнокомандувача тощо.

Протягом першого етапу широкомасштабного вторгнення рф в Україну західними державами було запроваджено численні міжнародні санкції проти державних установ та інституцій рф, а також приватних компаній та фізичних осіб, причетних до розв'язування війни. Економіку держави-агресора було позбавлено доступу до високотехнологічного імпорту. За таких умов, економіка рф була змушена переорієнтуватися на внутрішнього споживача, виробляючи товари нижчої якості. В країні виник дефіцит імпортованих товарів, рубль втратив свою цінність, а основним затребуваними експортними товарами стали нафта та газ. Офіційний курс рубля остаточно перестав відображати об'єктивну вартість російської національної валюти. Однак, санкції не зачепили основні статі доходу федерального бюджету рф – нафтогазовий експорт.

Західні посадовці та аналітики недооцінили спроможності нашої держави дати відсіч ворогу. Саме з цим пов'язана млява реакція держав Заходу на заклики надати Україні якомога більше зброї для відсічі російській агресії у перші дні війни. У лютому – березні 2023 р. західні держави прагнули пересвідчитися, що Україна справді здатна вистояти проти значно сильнішого ворога. Саме тому, поставки ОВТ від західних партнерів навесні 2023 р. залишалися доволі обмеженими. Заяви очільників НАТО про те, що Альянс не втручатиметься в конфлікт в Україні, фактично зміцнили впевненість агресора у своїй безкарності.

Завдяки фінансовій допомозі західних партнерів та за рахунок розміщення воєнних облігацій, українській владі вдалося вирішити питання дефіциту державного бюджету, який вдалося збільшити через зниження податкових надходжень на тлі скорочення економічної активності та запровадженні стимулів для підтримання

національної економіки. Фінансова політика українських уряду була спрямована на фіксацію курсу гривні, забезпечення безперерйного функціонування банківської та платіжної систем, що сприяло пом'якшенню негативного впливу війни на українську економіку. Реалізація визначених урядом пріоритетних заходів надали можливість уникнути системного дефіциту продукції та розгортання потужних інфляційних процесів протягом першого етапу широкомасштабного вторгнення російської федерації в Україну.

Перші військові успіхи ЗС України в оборонних операціях та результативні урядові рішення в умовах воєнного стану мали позитивний стабілізаційний ефект на економічну ситуацію в державі. Поступово збільшувалися обсяги військової і фінансової допомоги, яка надавалась міжнародними партнерами та посилювався санкційний тиск на державу-агресора.

На першому етапі широкомасштабного російського вторгнення, воєнно-стратегічна обстановка в Україні характеризувалася активними воєнними діями на кількох стратегічних напрямках. У перші дні широкомасштабної агресії противник мав частковий успіх і спромігся на багатьох напрямках вклинитися в оборону українських військ на глибину від 40 до 70 км, взяти під контроль значну частину території нашої країни, захопити стратегічні об'єкти. На більшості напрямків противник володів чисельною перевагою в особовому складі та МТЗ над Силами оборони України. Українські війська були вимушені відходити з веденням стримуючих оборонних боїв.

Російські війська не рахувалися із супутніми втратами цивільного населення, знищуючи цілі населені пункти масованими вогнем артилерії та ракетно-бомбовими ударами авіації.

Активне застосування противником засобів дальнього вогневого ураження, насамперед крилатих ракет морського та повітряного базування, не призвели до порушення системи управління угруповань та придушення системи ППО ЗС України. В повітряному просторі України авіація противника так і не змогла отримати повного панування та вимушена була перейти до періодичних бойових дій.

Попри початковий успіх противника в Північно-Західній ОЗ, в ході якого російські війська спромоглися вийти на околиці Києва, наступальні спроможності ворожого угруповання стрімко вичерпалися. Крім того, через відсутність розгалуженої мережі залізниць логістичне забезпечення ворожих військ спиралося на незначну кількість магістральних автошляхів та автомобільний транспорт, які зазнавали регулярних ударів вогнем засобів українських ракетних військ і артилерії й безпілотної авіації. В результаті це призвело до логістичного колапсу великих угруповань військ противника, які вели наступ на Київ.

Противнику вдалося досягти найбільшого успіху в Південно-Західній ОЗ за рахунок багатократної переваги в силах і засобах, вдалого проведення операцій з висадки повітряного тактичного десанту, які забезпечили російським військам контроль над важливими логістичними лініями, раптовості нападу з території тимчасово окупованого Криму. Оскільки нечисленні підрозділи ЗС України не мали на кордоні з півостровом заздалегідь підготовлених рубежів оборони, вони були змушені відходити з веденням стримуючих оборонних боїв, з метою виграти час для організації оборони біля крупних населених пунктів.

Населення більшості регіонів України продемонструвало готовність чинити рішучий опір широкомасштабній російській агресії. Найбільш промовистим доказом є темпи мобілізації добровольців до підрозділів Сил ТрО ЗС України. На додачу, в окупованих населених пунктах цивільні жителі чинили активний і пасивний опір ворогові.

Під час стратегічних оборонних дій ЗС України суттєво зменшили наступальний потенціал противника, зберегли основні сили та розпочали накопичення резервів. Натомість противнику не вдалося розвинути першопочатковий успіх і досягнути головних цілей наступальної операції: в лічені дні оточити війська Угруповання Об'єднаних сил, захопити Київ і повалити законну владу України. Перший етап широкомасштабного російського вторгнення в Україну завершився у квітні 2022 року цілковитим відступом російських військ з Житомирської, Київської, Чернігівської й Сумської обл., стабілізацією лінії фронту на південному напрямку, запеклою обороною Харкова і Маріуполя, а також активізацією бойових дій на Донбасі. Первинні плани ворога були зірвані, що змусило його вивести війська з Північно-Західної ОЗ і зосередити свої зусилля на веденні бойових дій у межах Східної та Південно-Західної ОЗ.

На першому етапі широкомасштабного російського вторгнення відбувалися переговори між представниками України та рф. Перемовини були безуспішними, оскільки рф не прагнула діалогу, а намагалась ультимативно нав'язати Україні власні умови. Навіть готовність України до окремих значних поступок не задовольняла російську сторону. Закономірно, що українська сторона невдовзі відмовилася від будь-яких переговорів з агресором через його відверто неконструктивну позицію.

РОЗДІЛ III

ДРУГИЙ ЕТАП: ДРУГА СТРАТЕГІЧНА ОБОРОННА ОПЕРАЦІЯ

(травень – серпень 2022 року)

3.1. ВОЄННО-ПОЛІТИЧНА ОБСТАНОВКА

Суб'єкти воєнно-політичних відносин навколо російсько-української війни та їхні цілі

Цілі України на початку другого етапу широкомасштабної агресії рф формально залишалися такими ж, які були сформульовані у Стамбульському комюніке 29 березня 2022 р. Проте звірства, вчинені росіянами щодо цивільних у селах навколо Чернігівщини, бомбардування лікарні в Маріуполі, та військові злочини окупантів у Бучі, Ірпені, Бородянці та інших містах і селах, створили те емоційне тло, котре поступово сформувало більш рішучу ціль відсічі російського вторгнення – безумовне відновлення територія цілісності України. та масштабні кінцеві результати спротиву російському вторгненню. Про це чітко заявив Президент України 24 серпня 2022 р.: “Україна – це усі 25 регіонів, без будь-яких поступок чи компромісів”¹. Отже, головною ціллю України у війні наприкінці серпня стало повне відновлення територіальної цілісності в межах міжнародно визнаних кордонів 1991 р.

Вже на початок квітня 2022 р. стало остаточно зрозуміло, що амбіційні плани росії на швидкоплинну воєнну кампанію проти України провалилися, а “спеціальна воєнна операція” зайшла у глухий кут. З одного боку, російські неоімперські амбіції та геостратегічні цілі щодо знищення України як держави залишалися принципово незмінними. Аналогічно, незмінною залишалися також її загальні конфронтаційні підходи до міжнародних відносин та відповідні політико-дипломатичні наративи. Втім, певних змін зазнали як внутрішні воєнно-політичні цілі проведення “сво”, так і орієнтована на них зовнішня медіа-інформаційна риторика². Все це так чи інакше підштовхувало до переосмислення ролі та місця росії у світі.

Показовою стала також неспроможність росії консолідувати довкола себе та утримувати принаймні мінімально достатню “команду” міжнародних гравців (спираючись, зокрема, на “Putinverstehet”³), що могла б надавати росії політико-дипломатичну (голосуваннями на ГА ООН і т. п.) та ідеологічно-пропагандистську підтримку⁴ (показовим став передусім звіт Amnesty International, що підігравав кремлю⁵) у протистоянні із демонізованим нею “колективним Заходом”.

Співставним, хоча й у набагато меншому масштабі, було становище **білорусі**. Через співучасть у злочині агресії та, зокрема, надання воєнно-політичної, військової та військово-технічної допомоги агресору, білорусь вважається повноцінним учасником російсько-української війни. Разом із тим, режим о. лукашенка прагнув уникнути безпосередньої участі зс рб у війні росії проти України (“Для мене головне, щоб не влізти туди по вуха, в цей український конфлікт”⁶), відповідно до чого розігрував сценарій “зовнішньої загрози” для рб з боку НАТО та передусім сусідньої Польщі⁷.

З іншого боку, співучасть офіційного мінська у міжнародному злочині агресії посилювала і без того достатньо жорсткий режим міжнародної ізоляції диктаторського режиму о. лукашенка. Відповідно, країни Європи поступово активізували свій міжнародно-політичний діалог з представниками опозиційних сил білорусі⁸, зокрема з опозиційним урядом С. Тихановської⁹.

Крім того, попри формальні відносини воєнно-політичного союзництва з рф в рамках ОДКБ, впродовж другого періоду російсько-української війни від політико-дипломатичної підтримки росії (передусім визнання “днр” та “лнр”) фактично відмовився Казахстан.

НАТО. На другому етапі широкомасштабної агресії рф проти України керівники НАТО повною мірою усвідомили воєнну небезпеку європейського масштабу і визнали фундаментальне значення захисту України для збереження архітектури безпеки на євроатлантичному просторі та стримування подальшої агресії з боку росії та її союзників. Відповідно до своєрідного “розподілу ролей” у демократичному світі, сам блок був залучений до надання Україні допомоги переважно у сфері оборонної політики, кібербезпеки, протидії дезінформації, економічної стабільності. Така позиція визначалася головною ціллю НАТО – уникнути ескалації та прямої війни з рф¹⁰.

НАТО підтвердило своє зобов'язання обороняти “кожен дюйм своєї території” від рф. У відповідь на російську агресію Альянс суттєво посилив колективне стримування та оборону на своєму східному фланзі, розгорнувши 40 тис. військовослужбовців у складі 8 багатонаціональних бойових груп під прямим командуванням НАТО, а також сотні кораблів і літаків у смузі від Балтійського до Чорного моря¹¹.

Російська агресія активізувала процес розширення НАТО. 05 липня 2022 р. послі Альянсу підписали протоколи про вступ Фінляндії та Швеції у військовий союз¹². Таким чином, розпочавши війну проти України під приводом “не допустити розширення НАТО”, росія досягла прямо протилежного – наблизилася до кордонів сама, збільшивши їх на понад 1300 км. Для самого ж блоку це стало суттєвим посиленням, зважаючи на те, що два нових учасники мали досить розвинені й потужні економіки та добре підготовлені збройні сили.

На саміті НАТО у Мадриді 29-30 червня 2022 р. всі держави-члени Альянсу погодилися, що будуть підтримувати Україну “стільки, скільки буде необхідно”. Водночас НАТО зобов'язалося відігравати провідну роль у посиленні довгострокових спроможностей ЗС України та їхньому успішному переході від радянського до сучасного західного озброєння. Генеральний секретар НАТО Є. Столтенберг наголосив, що в інтересах Заходу – допомогти Україні, оскільки у випадку програшу нею війни Європа буде більш уразливою до російської агресії. Він заявив, що НАТО повинно гарантувати, що росія програє у війні й отримає підтвердження того, що насильство не працює¹³.

Цілі ЄС, як найбільшої економічної та політичної потуги на континенті, полягали в нівелюванні воєнної загрози з боку рф та забезпеченні стабільного і справедливого миру у Європі та світі. Інструментом для досягнення цього була всебічна допомога Україні у протистоянні збройній агресії рф, що включала військову допомогу (вперше в історії ЄС), економічну та бюджетну підтримку, гуманітарну допомогу. **Зокрема, у червні 2022 року Рада ЄС схвалила 9 млрд. євро макрофінансової допомоги Україні на 2022 рік**¹⁴.

Європейський Союз у своїх діях загалом був згуртованим і займав жорстку антиросійську позицію. При цьому, на етапі ухвалення санкцій проти росії проявилися внутрішні протиріччя щодо запровадження нафтогазового ембарго, які зумовлювалися високою енергетичною залежністю окремих країн від росії. Зокрема, через протидію Угорщини ЄС довго не міг запровадити шостий пакет санкцій.

У травні-червні 2022 р. в Європі розгорнулася серйозна дискусія між прихильниками політики традиційного умиротворення агресора та адептами “жорсткої лінії”, відновлення повноцінної дії євроатлантичного союзу, що, в свою чергу, по-різному детермінувало контури майбутнього миру та архітектуру безпеки у Європі. Від багатьох європейських політиків лунали заяви про необхідність “порятунку обличчя” президента рф в. путіна та ведення з ним діалогу, аби уникнути гірших сценаріїв (продовольчої кризи, затяжної війни, застосування зброї масового ураження тощо)¹⁵. Зокрема, лідери Німеччини та Франції після певної перерви, що настала вслід за виявленням жертв російських воєнних злочинів на околицях Києва, у травні знову відновили телефонний діалог із очільником кремля. Безпрецедентною стала заява Президента України В. Зеленського про те, що французький Президент пропонував Україні піти на значні поступки, щоб спонукати росію припинити війну і “зберегти обличчя” в. путіну¹⁶. Світ став свідком нового етапу миротворчих зусиль Заходу з сумнівними наслідками.

Зрештою, більшість європейських лідерів усвідомила, що поразка росії в Україні цілком відповідала інтересам ЄС, адже у протилежному випадку – це мало не лише додати сміливості рф, а й спонукати інших автократів із реваншистськими амбіціями у всьому світі.

Головним актом політичної підтримки з боку ЄС стало рішенням 23 червня 2022 р. про надання Україні статусу держави-кандидата на вступ у Євросоюз. Воно продемонструвало внутрішню єдність і геополітичну силу ЄС перед викликом агресії рф.

Таким чином, цілями ЄС на другому етапі російсько-української війни були:

- 1) відстоювання демократичних цінностей та міжнародного порядку, заснованого на нормах міжнародного права;
- 2) захист незалежності та територіальної цілісності України, її права на самовизначення шляхом мобілізації довгострокової військової, фінансової та гуманітарної допомоги Україні;
- 3) повоєнна відбудова України;
- 4) притягнення росії до відповідальності за акт агресії та воєнні злочини.

США. На другому етапі відбулася трансформація цілей США та їхніх союзників від недопущення поразки України у війні до необхідності поступового забезпечення стратегічної поразки самої росії. У Вашингтоні з’явилося розуміння, що єдиний спосіб усунути загрозу з боку росії – допомогти Україні здобути вирішальну перемогу над рф та послабити її довгостроковий військовий потенціал. Невдачі та значні втрати зс рф на полі бою сприяли дедалі сміливішій позиції США¹⁷.

31 травня 2022 р. в статті для видання The New York Times Президент США Дж. Байден окреслив американську стратегію щодо російсько-української війни. Ключовою ціллю його країни був оголошений захист “демократичної, незалежної,

суверенної та процвітаючої України, здатної стримувати та захищатися від подальшої агресії”. США заявили про намір спільно з європейськими союзниками продовжувати надавати Україні масштабну військову, фінансову та гуманітарну допомогу, координувати запровадження санкцій та заходів з міжнародної ізоляції росії, ліквідації залежності Європи від російських енергоресурсів, посилення східного флангу НАТО силами і засобами США та інших союзників. Допомога Україні мала бути інструментом посилення її позиції за майбутнім столом переговорів про завершення війни. При цьому, головною ціллю США було надалі уникати війни з росією. При цьому, Дж. Байден заявив, що Сполучені Штати не мали на меті повалення путінського режиму. Покарання росії за її агресивні дії з метою відлякування інших потенційних агресорів від порушення міжнародного права та збереження міжнародного порядку, заснованого на правилах, стало чи не головним лейтмотивом дій Сполучених Штатів. Дж. Байден також заявив, що будь-яке застосування росією ядерної зброї у війні, незалежно від масштабу, мало спричинити для неї важкі наслідки¹⁸. Під час зустрічі лідерів G7 (26-28 червня 2022 р.) у Баварських Альпах Дж. Байден наголосив “на залізній єдності та відданості продовжувати зміцнювати Україну та посилювати біль путіна”¹⁹.

У США склалася двопартійна та широка громадська підтримка українського опору російській агресії. За різними опитуваннями, близько 70% американців підтримували надання зброї та іншої допомоги нашій державі. Тому, 09 травня Президент Дж. Байден підписав закон про ленд-ліз, а 21 травня 2022 р. – закон про допомогу Україні в розмірі 40 млрд. дол., з них – понад 20 млрд. саме на оборонні потреби. Під головуванням міністра оборони США Л. Остіна були проведені координаційні зустрічі у форматі “Рамштайн” (зокрема, 23 травня, 15 червня та 20 липня 2022 р.). Рішення про запровадження ленд-лізу для України стало визнанням з боку США виняткової ролі України у стримуванні російської збройної агресії та недопущенні її розповсюдження на захід, зокрема на держави східного флангу НАТО.

У другій половині літа 2022 р. у Вашингтоні розпочали підготовку до планування допомоги Україна на середньо- та довгострокову перспективу, виходячи з розрахунку, що війна буде мати затяжний характер. Водночас з огляду на “ескалаційні ризики”, адміністрація Дж. Байдена реалізовувала стратегію “дозованої підтримки” України, що передбачала надання достатньої кількості озброєнь, щоб допомогти ЗС України стримати наступ російських військ, але недостатньої для того, щоби швидко відвоювати окуповані території. Через побоювання щодо початку нового витка ескалації з боку путінської росії із використанням зброї масового знищення, Білий дім відмовлявся постачати Україні далекобійні ракетні системи ATACMS, танки та авіацію²⁰.

Велика Британія відігравала винятково важливу роль в забезпеченні всебічної міжнародної підтримки України у відсічі російської агресії. Навіть найбільш запеклі опоненти як у правлячій Консервативній партії, так і серед опозиційних сил об’єдналися в питанні про необхідність допомоги нашій державі. Більше 80% британців підтримували поглиблення санкцій проти рф та розширення постачання зброї Україні²¹.

Активність проукраїнської та рішучість антипутінської позиції британських високопосадовців проявлялася як у їхніх заявах, так і в конкретних кроках. Зокрема,

Лондон взяв на себе провідну роль у координації наданні військової допомоги Україні. Так, влітку 2022 р. на території Сполученого Королівства на базі одного із військових тренувальних центрів було розпочато підготовку понад 10 тис. українських військовослужбовців. Окрім цього, Міністерство оборони Великої Британії вживало заходів зі збільшення темпів виробництва боєприпасів для задоволення довгострокових потреб ЗС України у війні високої інтенсивності. У заявах звучала готовність воювати з військами РФ у Європі. Так, новий глава Генерального штабу армії Британії П. Сандерс закликав британські війська “підготуватися воювати в Європі вже зараз”²².

На тлі зростаючої російської загрози для НАТО, Україна займала центральне місце у зовнішній політиці Великої Британії. Платформою для взаємодії Києва та Лондона став трьохсторонній союз Україна – Велика Британія – Польща, про який було оголошено ще перед початком широкомасштабного вторгнення росії в Україну²³.

З початку російського вторгнення в Україну позиції **Німеччини** та **Франції** зазнали суттєвих змін, трансформувавшись від ролі посередників у російсько-українському конфлікті до постачальників військової допомоги Києву та відкритих критиків режиму в. путіна. Після неспровокованої агресії росії проти України, керівництво Німеччини усвідомило, що світ вже не буде таким, яким він був до 24 лютого 2022 р. Це знайшло своє відображення у словосполученні “Zeitenwende” – переломного моменту, який позначив кардинальні зміни у зовнішній та оборонній політиці ФРН. На другому етапі російсько-української війни проголошена зміна курсу ФРН поступово набирала реальних рис. Зокрема, на кінець серпня 2022 р. Німеччина посилає третє, після США та Великобританії, місце у світі за обсягом загальної допомоги Україні (військової, фінансової, гуманітарної) – і, відповідно, перше місце серед держав ЄС²⁴.

Попри це, уряд О. Шольца регулярно зазнавав гострої критики як в Німеччині, так і за кордоном, за недостатню підтримку України та збереження діалогу з в. путіним, внаслідок чого політичний тиск на Канцлера щодо постачання озброєння в Україну суттєво зріс, а суспільна підтримка його уряду всередині країни зменшилась. Водночас похитнулася лідерська позиція Німеччини в ЄС.

Франція на другому етапі війни змінила свою позицію щодо європейської інтеграції України, виступила за нафтове ембарго проти росії та висловила готовність надавати Україні важке озброєння (CAU Caesar, БТР VAB тощо). Президент Франції Е. Макрон, який ще весною 2022 р. особисто заявляв, що не бачить потреби відкривати для України двері в ЄС, став активним лобістом цього рішення. Окрім суто внутрішніх факторів (закінчення парламентських виборів), значний вплив на цю зміну мали геополітичні амбіції самого французького Президента. Підтримкою спільного вступу Молдови та України в ЄС Макрон прагнув запобігти спробам росії проєктувати свою військову силу у Східній Європі²⁵.

Для втілення своїх геополітичних прагнень, 09 травня 2022 р. Е. Макрон виступив за створення нового формату співпраці у Європі – “Європейської політичної спільноти” (European Political Community), що мала структурувати архітектуру європейської безпеки, яка була порушена внаслідок широкомасштабного вторгнення росії в Україну. При цьому французький Президент зазначив, що такий формат допоможе Україні, Грузії, Молдові, країнам Західних Балкан і “тим, які вийшли з ЄС” (Велика Британія), швидше стати частиною політичної Європи²⁶. Така заява на тлі дискусій

щодо термінів і умов надання Україні статусу кандидата у ЄС “розмивала” зусилля прибічників швидкого розгляду заявки нашої держави, посилюючи позиції скептиків. Тому Україна доволі прохолодно відреагувала на проєкт Е. Макрона, розглядаючи його як сурогат повноцінної інтеграції в ЄС, що не відповідало інтересам Києва.

Швеція та Фінляндія. На тлі російської агресії дві історично позаблокові та нейтральні країни 18 травня 2022 р. оголосили про подання заявок на членство в НАТО. Агресивна російська політика продемонструвала, що позаблоковість – це синонім слова “вразливість”. Британський Прем’єр Б. Джонсон 11 травня 2022 р. підписав договори про взаємні гарантії безпеки зі Швецією та Фінляндією, пообіцявши, що збройні сили його ядерної держави будуть готові прийти на допомогу цим країнам у разі нападу. Слідом за Британією скандинавські члени НАТО – Данія та Норвегія – надали аналогічні гарантії безпеки Фінляндії і Швеції до їхнього вступу в НАТО. Переговорний процес з низкою зустрічей між сторонами, ініційований генеральним секретарем НАТО, завершився підписанням 28 червня 2022 р. трьохстороннього Меморандуму щодо “розв’язання законних питань безпеки Туреччини й прокладання шляху для вступу Фінляндії та Швеції до НАТО”. Гельсінкі та Стокгольм почали постачати військову допомогу Україні.

Активна політика підтримки України з боку **Польщі, Естонії, Литви, Латвії, Чехії та Словаччини** була зумовлена як історичним досвідом відносин цих країн з росією, так і їхнім географічним розташуванням, що загострювало розуміння, що в разі поразки України наступними цілями агресії РФ будуть вони. Президент Польщі А. Дуда на початку червня 2022 р. здійснив турне країнами Південної Європи, щоб переконати їх підтримати надання Україні статусу кандидата на членство в ЄС²⁷. Прем’єр-міністр Польщі М. Моравецький висловив переконання, що “суверенітет України є умовою суверенітету Польщі”²⁸.

28 липня 2022 р., в День Української Державності, Київ відвідав Президент Литви Г. Науседа. Виступаючи у Верховній Раді України, він запевнив, що Литва продовжить працювати з партнерами та союзниками, аби зберегти західну зосередженість, забезпечити довгострокову підтримку України та обмежити можливість росії продовжувати війну.

Символічною стала заява голів урядів Чехії та Словаччини з нагоди 54-ї річниці радянського вторгнення до Чехословаччини (21 серпня 2022 р.). Прем’єр-міністр Словаччини Е. Гегер заявив, що його країна не хоче, щоб росія стала її сусідом, а Прем’єр-міністр Чехії П. Фіала наголосив на необхідності пам’ятати історію і не допускати подібних трагедій у майбутньому. Обидва політики закликали посилити підтримку України у протистоянні широкомасштабному вторгненню росії²⁹.

Протягом весни-літа 2022 р. **Угорщина** на чолі з Прем’єр-міністром В. Орбаном продовжувала займати відверто проросійську позицію, гальмувати затвердження санкцій проти російського енергетичного сектору, протидіяти ізоляції росії, відмовлялася від постачання військової допомоги Україні та транзиту зброї територією Угорщини. 24 травня 2022 р. парламент Угорщини ухвалив поправку до конституції, яка давала можливість уряду оголошувати надзвичайний стан у випадках, коли в сусідніх країнах відбуваються збройні конфлікти, війни або гуманітарні катастрофи. Уряд скористався цими законодавчими змінами, представивши війну в Україні як постійну загрозу для фізичної, енергетичної та фінансової безпеки Угорщини³⁰. Хоча

угорський уряд надав гуманітарну допомогу нашій державі та відкрив двері для сотень тисяч українських біженців, Будапешт в цілому зайняв прокремлівську позицію щодо російсько-української війни³¹. Під час свого скандального виступу в Румунії 26 липня, В. Орбан закликав Україну до миру на російських умовах, виступив проти санкцій проти рф та переговорів між Вашингтоном та Москвою³².

Ціль Угорщини – використати російсько-українську війну для послаблення ЄС та України і, разом з цим, зміцнити власний вплив у Дунайському басейні. Відтак, авторитарна Угорщина відкрито кидала виклик єдності ЄС в опорі російській агресії, підриваючи його зсередини.

Загрозою негативного впливу на воєнно-політичну обстановку в Україні та навколо неї стала несподівано реанімована “гаряча точка” на півдні Європи. Це – загострення відносин між Сербією і Косово, яке жодного разу не відбувалося без участі росії. Рішення частково визнаного Косово розпочати обов’язкову перереєстрацію автомобілів із сербськими номерами на номери RKS (“Республіка Косово”) з 01 серпня викликало обурення населення Північного Косова, більшість якого складають етнічні серби³³.

Позиція **Туреччини** щодо російсько-української війни залишалася незмінною і обґрунтовувалась її регіональними інтересами й характером відносин з Україною та рф. Для Анкари обидві країни залишалися важливими партнерами, а відкритий конфлікт між ними розглядався як загроза турецьким інтересам. З одного боку, Анкара надала дипломатичну, гуманітарну та військову підтримку Україні, засудила росію через її вторгнення в нашу державу, надала ЗС України додаткове озброєння (БпЛА “Bayraktar”, будувала корвети MILGEM, бронетранспортери Kіrpi) та забезпечила притулок для 70 тис. українських біженців.

Водночас Турецька Республіка була не готова до розриву відносин з російською федерацією, яка залишалася одним із головних її партнерів у сфері енергетики та забезпечувала значну частину доходів турецького туристичного сектору. Після зустрічі президентів Туреччини та росії у Сочі 05 серпня 2022 р. відбулося поглиблення економічних відносин між країнами, що викликало стурбованість у країнах Заходу, які підозрювали Туреччину в допомозі росії в обході західних санкцій. За умов загострення відносин із Заходом, турецька влада використовувала демонстративну співпрацю з рф в окремих сферах для утвердження незалежності політики Турецької Республіки³⁴.

Користуючись власним унікальним зовнішньополітичним потенціалом (наявністю високого рівня відносин як з Україною, так і з рф), Туреччина прагнула посилити свої позиції у рамках геополітичного суперництва з рф, продемонструвати свій вплив на міжнародній арені (поглиблення відносин з Азербайджаном) та покращити імідж в очах західних партнерів.

Посередницька активність Анкари у конфлікті між Москвою і Києвом підвищила рейтинг Реджепа Таїпа Ердогана всередині країни та посилила геополітичний вплив Туреччини в Африці, Азії та Європі³⁵. Дипломатичним успіхом Анкари стало підписання за її спільного посередництва з ООН 22 липня 2022 р. Чорноморської зернової ініціативи (“зернової угоди”), що дозволила розблокувати експорт зерна з чорноморських портів України та стабілізувати світовий продовольчий ринок.

За підсумками трьохсторонньої зустрічі 18 серпня 2022 р. у Львові президентів В. Зеленського, Р. Ердогана та генерального секретаря ООН А. Гутерреша було підписано меморандум про взаєморозуміння між двома державами, яким передбачалася участь турецької сторони у повоєнній відбудові України³⁶.

З початку широкомасштабного вторгнення зс рф в Україну **Іран**, який довгий час перебував під міжнародними санкціями за намагання застосувати ядерні технології у військових цілях, офіційно не виказував своєї позиції щодо російсько-української війни, демонструючи певний “нейтралітет”. Враховуючи недовіру як до росії, так і до Заходу, Тегеран довгий час позиціонував себе як самостійного геополітичного гравця, що виступає за збалансовану стратегію зовнішньої політики, та виказував готовність підтримувати зв’язки з обома сторонами протистояння.

Лише після безуспішних переговорів з ЄС (14 травня та 24 червня 2022 р.) щодо відновлення “ядерної угоди”, Іран пішов на відкрите протистояння із Заходом та зближення з рф. У Тегерані розглядали росію як ситуативного союзника проти західних демократій³⁷.

Переломним у формуванні позиції Ірану стала проведена 19 липня 2022 р. у Тегерані в рамках “Астанинського процесу” щодо мирного врегулювання в Сирії трьохстороння зустріч Президентів Ірану С. Ібрагім Райсі, Туреччини Р. Ердогана та росії в. путіна. Іран вирішив скористатися можливостями, які надало йому загострення протистояння між рф та Заходом, для поглиблення відносин і тіснішого стратегічного зближення з росією на власних умовах. Це могло **привести до появи регіональної вісі Іран – росія, здатної при тісній співпраці з Китаєм створити на Близькому Сході серйозну противагу альянсу США – країни Затоки та США – Ізраїль**. Така ситуація підштовхнула Іран до поглиблення військово-технічної співпраці з росією, зокрема постачання останній у серпні 2022 р. БпЛА “Shahed” для застосування у війні в Україні³⁸.

Китай. Незважаючи на невдачі росії у війні проти України та очевидні злочини російських військ, а також перспективу переростання війни в затяжну, політична еліта КНР продовжувала робити ставку на підтримку свого стратегічного партнера. Офіційна китайська пропаганда, і, як наслідок, суспільство, були більшою мірою налаштовані на підтримку російських обґрунтувань необхідності т. зв. спеціальної військової операції. Коментатори в Пекіні й надалі наполягали на тому, що підтримка агресора відповідає національним інтересам країни.

Пріоритети війни диктували для української влади нагальність недопущення прямої підтримки Москви з боку Пекіна. Україна навіть запропонувала Китаю стати одним із гарантів безпеки України³⁹. Це було би логічним продовженням тих безпечових гарантій, які містилися у “Спільній декларації Китаю та України про подальше поглиблення відносин стратегічного партнерства” від 05 лютого 2013 р., в якій китайська сторона у випадку застосування чи загрози застосування ядерної зброї проти нашої країни такі гарантії проголошувала. Зрештою, військово-політичне керівництво України “примирилося” з позицією Китаю, заявивши, що його влаштовує статус-кво Китаю щодо російсько-української війни, адже відстороненість Пекіна набагато краще, за пряму допомогу агресору⁴⁰.

Ставлення Китаю до, за його офіційним визначенням, “української кризи” обумовлювалося залученістю в неї фактору США. Спираючись у цілому на антиза-

хідні фобії, офіційний Пекін розглядав його як доказ намірів Вашингтону продовжувати політичну експансію західного світу в східному напрямку і в той же час необхідність, у зв'язку з цим, протистояти цьому за допомогою росії. Тому, незважаючи на постійні заклики Києва засудити російське вторгнення, китайська сторона відмовчалася, прикриваючись загальними фразами про необхідність “мирного розв’язання конфлікту”.

Тим часом, подальше демонстративне зміцнення політичного й економічного партнерства Китаю з росією на антизахідній основі продовжувалося. 15 червня голова КНР Сі Цзіньпін провів телефонну розмову з в. путіним. Тема України вкотре звучала в якості “українського питання”, яке, за словами Сі, “має історичні корені”, а “українська криза” мала бути врегульована “належним чином”. В той же час “КНР відзначила правомірність дій росії із захисту корінних національних інтересів в умовах створених зовнішніми силами викликів її безпеці”⁴¹.

У своєму онлайн-виступі 17 червня 2022 р. на Петербурзькому міжнародному економічному форумі Сі Цзіньпін заявив про “непохитну підтримку москви з боку пекіна”⁴². Китайські ЗМІ синхронно з російськими політиками розпочали кампанію критики західних санкцій, які, на їхню думку, і спричинили глобальну продовольчу кризу. Фактично, два режими проводили спільну антизахідну та антиукраїнську пропагандистську дезінформаційну кампанію, спрямовану на країни т. зв. третього світу та внутрішню аудиторію.

04 серпня 2022 р. в гонконзькій газеті South China Morning Post було опубліковане інтерв’ю з Президентом В. Зеленським, яке стало своєрідним підсумком оцінок ним ролі Китаю у війні і сподівань щодо нього на майбутнє. Ключовий меседж В. Зеленського полягав у пропозиції прямих переговорів із Сі Цзіньпіном і встановлення, відповідно, прямих каналів комунікації. Як стимул залучення Китаю в українські справи, Президент запропонував Пекіну долучитися в майбутньому до відбудови України⁴³. Однак, це інтерв’ю не викликало жодного резонансу чи коментарів у провідних китайських ЗМІ.

У зв’язку з цим, в Україні все гучніше лунали заклики до перегляду відносин з Пекіном з урахуванням нашого стратегічного курсу на євроатлантичну інтеграцію. Хоча Китай і утримувався від надання росії військової допомоги, все ж у його політичному дискурсі Україна була відсутня як окремий суб’єкт⁴⁴.

Африка. На другому етапі для України виникла необхідність значно активізувати африканський напрямок своєї зовнішньої політики, з огляду на негативний вплив агресивних дій РФ на глобальну продовольчу безпеку, зокрема на Африканському континенті, та голос африканських країн на світовій арені, зокрема в ГА ООН. Продовольча світова криза, спровокована російською агресією, змусила багато африканських країн звернути увагу на нашу державу. Українська дипломатія скористалася цією нагодою, щоб донести до африканської спільноти реальні факти, пов’язані з війною.

Україні довелося вступити у дипломатичну битву на просторі, де вже давно точилася боротьба за вплив між США і їхніми європейськими партнерами з КНР та росією. Останні використовували різні засоби впливу на місцеві еліти, від прямого підкупу аж до військових переворотів, в результаті чого Африканський континент став внутрішньо- та зовнішньополітично фрагментованим. Навіть вироблення єди-

ної спільної позиції в рамках всеохопної континентальної організації – Африканського Союзу – вимагало тривалого процесу узгоджень.

20 червня 2022 р. Президент України В. Зеленський звернувся до Бюро Асамблеї Африканського Союзу, підкресливши, що саме російська агресія зробила Африку заручником нестачі продовольства і високих цін на нього. Він запросив учасників Африканського Союзу відвідати Україну та провести спільну політико-економічну конференцію “Україна – Африка”. Для координації зусиль на цьому напрямку указом Президента було призначено спеціального представника з питань Близького Сходу та Африки⁴⁵.

Укладення Чорноморської зернової ініціативи (“зернової угоди”) 22 липня та відправлення 01 серпня 2022 року перших суден з українським зерном міністр закордонних справ України Д. Кулеба назвав “полегшенням для світу, особливо для наших друзів на Близькому Сході, в Азії та Африці...”⁴⁶

На цьому відносно позитивному фоні продовжувався африканський дипломатичний марафон. 03 серпня 2022 р. Президент В. Зеленський під час онлайн-зустрічі з журналістами африканських ЗМІ (з Нігерії, ПАР, Гани та Кенії) зауважив, що країни Африканського континенту не можуть бути нейтральними у війні росії проти України. 05 серпня 2022 р. відбулася розмова В. Зеленського з Президентом Малаві, а дещо згодом – перші в історії переговори з президентами Ботсвани, Демократичної Республіки Конго, Нігеру та Замбії⁴⁷.

Саме цей, хоча й не повний перелік країн, видавався перспективним з точки зору створення фундаменту подальшої взаємодії. Натомість, такі країни як Еритрея, Малі, ЦАР, Судан, Ефіопія і навіть ПАР, продовжували залишатися в орбіті впливу москви, партнерство з якою тільки загострювало їхні внутрішні проблеми.

Воєнно-політичні рішення України щодо відсічі збройної агресії

Враховуючи перебіг бойових дій, Президент України двічі на цьому етапі продовжував строки дії воєнного стану: Указом від 17 травня 2022 р., затвердженим Законом України від 22 травня 2022 р. № 2263-IX та Указом від 12 серпня 2022 р. № 573/2022, затвердженим Законом України від 15 серпня 2022 р. № 2500-IX, “Про продовження строку дії воєнного стану в Україні”⁴⁸.

Під головуванням Президента України – Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України регулярно проводились засідання Ставки Верховного Головнокомандувача, під час яких:

заслуховувались доповіді: Головнокомандувача Збройних Сил України та командувачів угруповань військ (сил) про оперативну обстановку на фронті в цілому та на окремих його ділянках, представників розвідки про оборонні та наступальні спроможності противника; щодо заходів для посилення угруповань українських військ з метою відбиття атак противника на загрозливих напрямках; ухвалювались рішення щодо подальшого застосування Сил оборони України;

ставились завдання щодо протиповітряного захисту критичної інфраструктури України та об’єктів цивільного призначення, а також посилення співпраці з партнерами України задля підвищення спроможностей підрозділів Сил оборони України новими видами озброєння та військової техніки;

розглядалися питання забезпечення Сил оборони України боєприпасами, озброєнням та бойовою технікою;

здійснювався аналіз темпів та обсягів ремонту озброєння та військової техніки;

визначалися першочергові заходи зі стабілізації ситуації на нещодавно деокупованих територіях.

17 червня 2022 р. Кабінет Міністрів України постановою № 692 припинив дію Угоди між Урядом України і урядом російської федерації про безвізові поїздки громадян України і російської федерації, яким встановив, що жителі прикордонних регіонів російської федерації, які є громадянами рф – в'їжджають в Україну та виїжджають з неї виключно через міжнародні та міждержавні пункти пропуску⁴⁹.

Консолідація зусиль міжнародної спільноти навколо допомоги Україні

У червні 2022 р. відбулась серія важливих заходів міжнародного рівня, результати яких мали історичне значення для всього світу та сприяли консолідації міжнародної підтримки України у війні проти рф. Зокрема, у Європі відбулися зустрічі лідерів держав-учасниць G7, ЄС, НАТО та міжнародної коаліції з підтримки України у форматі “Рамштайн”. Проведені заходи засвідчили усвідомлення з боку міжнародної спільноти та лідерів провідних країн світу неминучості змін у ставленні до проблем національної, регіональної та глобальної безпеки та ролі України в цьому процесі.

23 травня 2022 р. відбулася друга зустріч міністрів оборони в рамках Контактної групи з питань оборони України (“Рамштайн-2”). У ній взяли участь представники понад 40 країн, зокрема до Контактної груп приєдналися Австрія, Боснія і Герцеговина, Колумбія, Ірландія та Косово, що свідчило про розширення підтримки України у світі.

10 червня 2022 р. у Бухаресті (Румунія) відбувся саміт лідерів Бухарестської дев'ятки (В9) – платформи для проведення консультацій та координації спільних позицій із безпекових питань серед країн східного флангу НАТО. Основною метою зустрічі стало обговорення широкомасштабного вторгнення зс рф в Україну та безпекових наслідків російської збройної агресії для НАТО. Ключовою відмінністю від попередніх самітів було те, що розглядалося питання адаптації держав-учасниць В9 до ведення на континенті повноцінних воєнних дій, трансформації потенційних безпекових загроз – у реальні. Ця зустріч стала проміжним етапом перед запланованим на кінець червня 2022 р. самітом НАТО у Мадриді.

Спільні інтереси держав В9 на тлі подій у регіоні знайшли втілення в ухваленій за результатами саміту в Бухаресті декларації. Широкомасштабна агресія рф проти України, яку держави-учасниці саміту рішуче засудили, була визнана “найбільшою загрозою євроатлантичній безпеці за останні десятиліття”. Держави східного флангу НАТО закликали росію змінити агресивну поведінку, вивести свої збройні сили з України, визнати відповідальність за воєнні злочини. Сторони (включно з Угорщиною, яка була представлена Президенткою К. Новак) підкреслили свою незмінну підтримку євроатлантичних прагнень України, а також її інтеграції у ЄС⁵⁰. Держави В9 заявили, що розглядають сильну й демократичну Україну важливою для безпеки та стабільності у Європі.

Узгоджена позиція держав В9 важлива в рамках консолідації політики НАТО щодо стримування росії, включно із наданням Україні військово-технічної допомоги та продовженням і посиленням санкційного режиму проти рф. Держави групи на рівні стратегічної оцінки безпекового середовища усвідомлювали наближення з боку росії реальної загрози для своїх кордонів, що мотивувало їх виступати єдиним фронтом і наголошувати на гарантіях Альянсу щодо захисту у випадку можливого нападу⁵¹.

Нове бачення світовими лідерами воєнно-політичної обстановки у світі, викликане агресією рф, було відображено у рішеннях і політичних заявах учасників саміту G7 (26-28 червня 2022 р.). На цій зустрічі був обговорений та прийнятий до реалізації новий пакет санкцій проти росії, що включали додаткові обмеження на постачання радіоелектронних та інших компонентів для її військових підприємств, підвищення мита на російські експортні товари, а також розширення списку підсанкційних осіб і установ. Водночас лідери країн G7 підтвердили повну підтримку України, що було зроблено як у їхніх особистих заявах, так і у спільному комюніке. Учасники саміту дійшли згоди щодо необхідності збільшення обсягів постачання важкого озброєння Україні та надання їй макроекономічної допомоги. **Окрема увага учасників саміту приділялась підвищенню безпеки західних країн в умовах переходу росії до відвертих агресивних дій.** З цієї метою була передбачена активізація кроків з максимального зниження залежності Європи від російських енергоносіїв⁵². Наведені підходи західних країн і міжнародних організацій, які підкріплювалися їхніми практичними діями, були спрямовані на створення передумов для перелому у війні на користь України.

На третій зустрічі міжнародної коаліції на підтримку України 16 червня 2022 р. у форматі “Рамштайн” брали участь понад 45 країн, до яких доєдналися Молдова, Грузія та Еквадор, що у черговий раз свідчило про розширення географії підтримки України у світі. Результатом третьої зустрічі міністрів оборони стало те, що за декілька тижнів на озброєнні ЗС України з'явилися потужні ракетно-артилерійські системи дальнього радіусу дії та широкий спектр САУ західного зразка. Партнери України пообіцяли поставити досить великий арсенал озброєння.

Влітку 2022 р. військово-технічна підтримка України з боку США піднялась на новий технологічний рівень. 01 червня адміністрація Дж. Байдена погодила рішення щодо постачання Україні невеликої кількості високотехнологічних ракетних систем HIMARS – критично важливої зброї, якої українські лідери просили раніше, намагаючись зупинити наступ зс рф на Донбасі. А вже наприкінці червня США узгодили поставку другої партії з чотирьох пускових установок HIMARS. Адміністрація Дж. Байдена схвалила передачу цих систем лише після того, як отримала запевнення від України, що вона не буде застосовувати їх для завдання ударів по російській території. Разом із США, Велика Британія і Німеччина зобов'язалися надати Україні реактивні системи залпового вогню з керованими ракетами (GMLRS) M270 MLRS та M270 MARS II відповідно.

Наприкінці червня 2022 р. після масованих ракетних ударів ворога по території України США розпочали процес надання Україні засобів протиповітряної оборони середньої та великої дальності. Рішучість США посилювати підтримку України, а також готовність передавати все більш сучасне та ефективне обладнання,

ігноруючи погрози з боку РФ, задали загальний тон між союзниками, змушуючи їх перейти до постачання більш складного озброєння та військової техніки Україні.

20 липня 2022 р. відбулася четверта зустріч у форматі “Рамштайн” за участю вже 50 країн з усіх континентів. Позитивним сигналом заходу стали нові зобов’язання партнерів. Низка країн прямим текстом заявила, що жодної “втоми” від війни в Україні немає і не буде. Загалом спільна позиція учасників “Рамштайну” – підтримувати Україну до перемоги. Черговий пакет допомоги від США, який був оголошений після зустрічі, серед іншого, містив ще чотири додаткові системи M142 HIMARS.

У своєму виступі міністр оборони України О. Резніков наголосив на трьох пріоритетах України:

1) концентрація зусиль для збільшення спроможностей ЗС України виконати конкретні завдання;

2) систематизація роботи з обслуговування та ремонту іноземної техніки, яку отримувала Україна;

3) пришвидшення процесу впровадження програми НАТО LOGFAS для забезпечення прозорості обліку та використання міжнародної військової допомоги⁵³.

Четверта зустріч Контактної групи з питань оборони України підтвердила, що військова підтримка України з боку західних держав та США буде тривати, набувши системного і довгострокового характеру.

11 серпня 2022 р. в Копенгагені за ініціативою Великої Британії відбулася Конференція північноєвропейських союзників з підтримки України, що зібрала міністрів оборони з понад 26 країн для узгодження середньо- та довгострокового планування допомоги Україні. На порядку денному зустрічі – програми нарощування виробництва озброєнь для України, зокрема ракет та артилерійських боєприпасів та допомога у розмінуванні. Практичним результатом роботи конференції стало зобов’язання партнерів виділити понад 1,5 млрд. євро, а Велика Британія започатковувала фонд зі збору коштів для виробництва зброї на потребу України. Зокрема, Словаччина, Польща та Чехія заявили про готовність розширити виробництво артилерійських систем, боєприпасів та іншого військового обладнання для ЗС України⁵⁴. Окремо уряд Норвегії виділив дворічний пакет військової допомоги у сумі 1 млрд. євро як для озброєння, так і для підготовки українських військовослужбовців⁵⁵.

У серпні 2022 р. продовжилось виконання заходів великої навчальної програми для ЗС України у Сполученому Королівстві, започаткованої 17 червня британським Прем’єром Б. Джонсоном, з можливістю навчання до 10 тис. військовослужбовців (операція INTERFLEX). Після конференції у Копенгагені до ініціативи британців долучились й інші країни, зокрема Канада, Данія, Швеція, Фінляндія, Норвегія, Нідерланди та Нова Зеландія⁵⁶.

Поряд з цим, у серпні 2022 р. з’явилися перші сигнали скорочення обсягу військової допомоги Україні з боку держав-партнерів. Так, за даними Кільського інституту світової економіки (IfW), з кінця квітня до середини серпня 2022 р. зобов’язання військової допомоги Україні серед країн ЄС мали тенденцію до зниження, а шість великих країн ЄС у липні не надали Україні нової допомоги. Зокрема, Франція і Німеччина, попри значний військовий потенціал та вагому роль у політиці ЄС, не справлялися з наданням допомоги⁵⁷.

Зокрема, ФРН відмовлялася постачати Україні важку бронетанкову техніку західного зразка, посилаючись на відсутність ширшого консенсусу в межах НАТО⁵⁸. Замість цього Берлін зосередився на забезпеченні ЗС України радянськими зразками ОБТ, використовуючи схему “кругового обміну”. Таких домовленостей Німеччина досягла з Чехією, Словенією та Грецією, за якими взамін їхніх танків Т-72 (Чехія), Т-55 (Словенія) та БМП-1 (Греція) ці держави отримали озброєння з Німеччини, зокрема танки Leopard та БМП Marder.

США продовжували залишатися лідером за обсягами наданої військової допомоги Україні. Тільки у серпні Вашингтон виділив чотири пакети допомоги у сфері безпеки на загальну суму в 5,3 млрд. доларів. Рекордним став транш, оголошений Президентом США Дж. Байденом з нагоди 31-ої річниці Незалежності України, на суму майже 3 млрд. доларів, що був спрямований на посилення спроможності нашої держави у середньостроковій та довгостроковій перспективі, зокрема містив ЗРК NASAMS⁵⁹.

Загалом, з моменту широкомасштабного вторгнення РФ понад 20 країн світу допомагали нашій державі озброєнням і військовою технікою. Кількість держав-партнерів, а також номенклатура та обсяги отриманої від них зброї постійно зростали. Загальна ж кількість країн, що погодились надавати Україні військово-технічну, фінансову та гуманітарну допомогу, протягом другого етапу зросла до 50.

Таким чином, прийняті союзниками та партнерами важливі воєнно-політичні рішення протягом другого етапу свідчили про посилення політичної єдності країн Заходу щодо підтримки України, забезпечили успіхи Сил оборони України на полі бою, поступовий перехід на озброєння стандартів НАТО та відкрили нові можливості для інтеграції України до ЄС та НАТО в майбутньому. Західна військова підтримка допомогла ЗС України стабілізувати лінію фронту влітку 2022 р. у Східній операційній зоні та підготуватися до проведення наступальних операцій на півдні та сході України восени цього року.

Розширення заходів із міжнародної ізоляції РФ

Неспровокована агресія Росії проти України викликала вкрай негативну реакцію світового співтовариства і тим самим стимулювала процеси міжнародної ізоляції Росії. Поступове розкриття реалій відверто злочинної діяльності зс РФ на теренах України (від суто воєнних злочинів до чітких ознак політики геноциду) неухильно призводило до посилення осуду дій Росії на міжнародній арені. Основними складовими політики міжнародної ізоляції Росії стали: з одного боку – запровадження дедалі масштабніших міжнародних політико-економічних санкцій (особливо 6-й та 7-й пакети санкцій ЄС), а з іншого – виключення Росії із дедалі більшої кількості міжнародних структур та організацій (від енергетичних до геологічних).

Лідери ЄС на саміті 30-31 травня 2022 р. ухвалили рішення про запровадження шостого пакету санкцій, що передбачав часткову відмову від російської нафти⁶⁰. До нього увійшла передусім часткова заборона на експорт російської нафти, яка однак не стосувалася нафти, що поставлялася трубопроводами. Важливість нафтової складової пакету санкцій пояснювалася передусім тим, що саме з продажу нафти та газу надходило майже 40% російських державних прибутків, а ціна експорту російської нафти в ЄС у 2021 р. сягала до 100 млрд євро. Передбачалося, що

санкції дозволять скоротити близько 90% імпорту російської нафти до ЄС до кінця 2022 р.⁶¹ Таким чином, ЄС ухвалив історичне рішення, взявши курс на остаточну відмову від російського газу, нафти та вугілля. Геополітичні наслідки цього кроку були очевидні: саме на постачанні “дешевих” енергоресурсів росія протягом багатьох століть будувала свій вплив на країни ЄС.

Крім того, ЄС поширив діючу заборону на надання спеціалізованих послуг фінансових повідомлень (SWIFT) на три додаткові російські кредитні установи – Сбербанк (найбільший російський банк), Кредитний банк Москви та Російський сільськогосподарський банк – а також Білоруський банк розвитку та реконструкції. Також ЄС призупинив на своїй території мовлення трьох російських державних телеканалів: “Россия РТР/РТР Планета», “Россия 24” / “Россия 24” і “Міжнародний телецентр”⁶².

Продовжувалося дистанціювання союзників росії на пострадянському просторі. Так, 15 червня 2022 р. Президент Казахстану К.-Ж. Токаєв заявив, що його країна не порушить міжнародні санкції, запроваджені проти росії через її широкомасштабне вторгнення в Україну⁶³. А 17 червня 2022 р., під час пленарного засідання на Петербурзькому міжнародному економічному форумі, де був присутній президент рф в. путін, Президент Казахстану назвав “днр” та “лнр” “квазідержавними територіями”⁶⁴.

21 липня 2022 р. Рада Європейського Союзу затвердила сьомий пакет санкцій щодо росії⁶⁵, яким були заборонені операції з російським золотом та введені індивідуальні обмеження проти 48 осіб і дев’яти організацій. Заборона поширилася також на ювелірні вироби, попри побоювання ЗМІ, що вони будуть виведені з-під санкцій. Також був розширений перелік підсанкційних товарів, які “можуть сприяти військовому та технологічному вдосконаленню росії або розвитку її сектору оборони та безпеки”, адже це мало посилити експортний контроль за товарами подвійного використання та передовими технологіями⁶⁶.

Таким чином, загальносвітова санкційна політика впродовж травня-серпня 2022 р. набувала дедалі чіткіших ознак системності, хоча й мала певні “прогалини”.

Європейська та євроатлантична інтеграція України

Широкомасштабна агресія рф проти України прискорила процеси європейської та євроатлантичної інтеграції нашої держави, сприяла проєвропейському об’єднанню нації та вкоренила у суспільній свідомості ідею безальтернативності та незворотності руху до ЄС та НАТО. Так, якщо у березні 2021 р. 59 % громадян вважали, що Україні потрібно вступати до ЄС та 51% – в НАТО, то в липні 2022 р. таку думку поділяли вже 81% та 71% відповідно⁶⁷.

Дискусія навколо членства України в ЄС протягом травня-червня 2022 р. пройшла доволі швидко та несподівану еволюцію. Вихідною позицією можна вважати заяву Президента Франції Е. Макрона 09 травня 2022 р. про те, що Україна потребуватиме “кілька років, а може й десятиліття”, щоб вступити в ЄС. Цю думку підтримав Канцлер Німеччини О. Шольц⁶⁸. Міністр закордонних справ України Д. Кулеба критично відреагував на ці заяви, заявивши про “другосортне ставлення” до Києва з боку деяких країн ЄС. В умовах російсько-української війни наша держава розраховувала на підтримку держав-партнерів, а будь-яке штучне зволікання із

наданням їй статусу кандидата на вступ до ЄС вкрай негативно та болісно сприймався як суспільством, так і політичною елітою⁶⁹.

Однак протягом двох місяців ситуація щодо визнання перспективи членства України в ЄС кардинально змінилася. Рішенню ЄС про надання Україні статусу держави-кандидата на вступ у ЄС передувала ціла низка подій і процесів:

1) саміт ЄС у Версалі 10-11 березня 2022 р., під час якого лідери Європейського Союзу принципово погодили розгляд заявки України на членство в ЄС від 28 лютого 2022 р. Фактично вже тоді вони визнали, що Україна стане членом ЄС, а завершення цього процесу є лише питанням часу.

2) 18 квітня 2022 р. Україна зробила важливий процедурний крок, відправивши Європейській комісії відповіді на опитувальник щодо відповідності політичним та економічним критеріям членства в Євросоюзі для отримання статусу кандидата на вступ.

3) 09 травня 2022 р. ЄС прийняв від України заповнену другу частину опитувальника, необхідного для отримання статусу кандидата на членство в ЄС.

4) 15 червня 2022 р. під час візиту до Києва прем’єр-міністрів Албанії та Чорногорії, до яких через відеозв’язок приєднався також Прем’єр Північної Македонії, було зроблено спільну заяву про підтримку трьома країнами Західних Балкан шляху України до ЄС і визнання того, що успіхи Києва збільшать і шанси цих країн на членство в ЄС. Цим самим було розірвано неформальний зв’язок між потенційним рішенням ЄС щодо України та прогресом в євроінтеграції Західних Балкан, на чому наголошували окремі країни ЄС (зокрема, Австрія)⁷⁰.

5) 16 червня 2022 р. відбувся спільний візит до Києва лідерів трьох провідних країн Європейського Союзу – Італії, Франції та Німеччини, в ході якого ті оголосили про підтримку руху України до ЄС і надання нашій державі статусу кандидата⁷¹.

6) 20 червня 2022 р. Верховна Рада України ухвалила законопроект “Про засади державної антикорупційної політики на 2021-2025 роки”, яким було затверджено Антикорупційну стратегію на 2021-2025 рр. Цим рішенням Україна пододала скепсис окремих держав-членів ЄС (Данія, Швеція, Нідерланди), які ставили надання Україні статусу кандидата в залежність від прогресу нашої держави у боротьбі з корупцією. Цього ж дня Верховна Рада ратифікувала Конвенцію Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульську конвенцію), що наблизило нашу державу до норм цивілізованих держав у сфері прав людини⁷².

Рішенню Ради ЄС передувала також клопітка робота української дипломатії, зокрема червневє турне європейськими столицями віцепрем’єр-міністра з питань європейської та євроатлантичної інтеграції України О. Стефанішиної і заступника голови Офісу Президента України І. Жовкви.

23 червня 2022 р. на позачерговому саміті Рада ЄС ухвалила історичне рішення про надання статусу держави-кандидата Україні та Молдові. Водночас вона визнала європейську перспективу для Грузії. Рішення було ухвалене за особливою процедурою (жодна держава в історії Євросоюзу не отримувала цей статус так швидко) та в унікальному форматі, адже статус кандидата був наданий Україні немовби “авансом” за умови виконання семи рекомендацій⁷³. Ішлося про сім блоків реформ, зокрема:

- 1) реформа Конституційного суду;
- 2) продовження судової реформи;
- 3) антикорупційна реформа, включно з призначенням керівника Спеціалізованої антикорупційної прокуратури (САП) та обранням директора Національного антикорупційного бюро України (НАБУ);
- 4) боротьба з відмиванням коштів;
- 5) втілення антиолігархічного закону;
- 6) узгодження аудіовізуального законодавства з європейським;
- 7) зміна законодавства про нацменшини.

Лідери ЄС визнали, що узгодження початку переговорів про вступ України в ЄС буде можливим тільки у разі повного виконання усіх рекомендацій, визначених Єврокомісією. Україна на найвищому рівні пообіцяла втілити їх якнайшвидше і навіть взяла конкретні зобов'язання щодо часу (до кінця року).

Рішення щодо надання Україні статусу кандидата на вступ до ЄС стало свідченням консолідації держав-членів Євросоюзу на українському напрямку, відповіддю об'єднаної Європи на неоімперську загарбницьку політику росії. Воно мало політико-безпековий характер, оскільки Україна захищала ЄС від континентальної експансії кремля, і фактично від ЗС України залежав мир і процвітання самого Євросоюзу. У цьому полягала головна значимість євроінтеграції України для ЄС і головна відмінність від інших претендентів на вступ – Молдови, Грузії чи країн Західних Балкан⁷⁴.

Незважаючи на війну, Україна доволі швидко приступила до виконання визначених рекомендацій Європейської комісії, вважаючи це своїм внутрішньополітичним пріоритетом. Зокрема, станом на початок серпня 2022 р. було призначено керівника САП, реалізовано організаційні заходи щодо проведення засідання конкурсної комісії з відбору нового керівника НАБУ, завершено роботу над законопроектом щодо відбору кандидатів на посаду суддів Конституційного Суду. Тривав функціональний аналіз роботи міністерств, необхідний для подальшого посилення потенціалу Уряду з метою проведення євроінтеграційних реформ. За словами віцепрем'єр-міністра з питань європейської та євроатлантичної інтеграції України О. Стефанішиної, Україна майже на 70% виконала свої зобов'язання за Угодою про асоціацію з ЄС⁷⁵.

Саміт Північноатлантичного альянсу у Мадриді 29-30 червня 2022 р. став найбільш трансформаційним в історії НАТО. На порядку денному зустрічі було обговорення сучасних безпекових викликів і загроз для НАТО, визначення стратегічного напрямку союзників на майбутнє десятиліття із “забезпеченням наступної адаптації Альянсу до змін у світі і його здатності гарантувати захист мільярда своїх громадян”. У заході взяли участь глави держав та урядів 30 союзників НАТО та держав-партнерів – Фінляндії, Швеції, України, Грузії. Також під час зустрічі вперше були присутні представники держав Індो-Тихоокеанського регіону – Австралії, Японії, Нової Зеландії та Південної Кореї.

У перший день саміту (29 червня 2022 р.) було ухвалено низку ключових рішень щодо подальшої діяльності Альянсу в довгостроковій перспективі. Зокрема, було затверджено довгоочікувану Стратегічну концепцію НАТО, яка визначила нові пріоритети, завдання й підходи у діяльності Альянсу на наступні десять років з ура-

хуванням нового середовища безпеки, який постав із часу затвердження попередньої Стратегічної концепції Альянсу у 2010 р. Цим документом росію було визначено як “найбільш значну та пряму загрозу для безпеки союзників та для миру і стабільності на євроатлантичному просторі”, вперше порушено питання Китаю, а також розглянуто такі виклики, як тероризм, кібер- і гібридні загрози. Альянс звинуватив росію у системному використанні примусу, підривної діяльності, агресії та анексії як інструментів зовнішньої політики, а також у здійсненні ядерного шантажу⁷⁶.

Стратегія НАТО констатувала, що Україна має вийти переможцем з війни з росією. “Сильна незалежна Україна – життєво важлива для стабільності євроатлантичного простору”. Альянс підтвердив політику “відкритих дверей” щодо України, в черговий раз пославшись на рішення Бухарестського саміту 2008 р.⁷⁷ При цьому, численні прохання і української експертної спільноти, і української влади про те, щоби “привідкрити вікно” для швидшого вступу України в НАТО, зокрема в обхід Плану дій щодо членства (ПДЧ), в документі залишилися не відображені. Уперше з початку широкомасштабного вторгнення рф, військово-політичне керівництво України, реагуючи на рішення саміту, заявили, що Україна зберігає курс на інтеграцію до НАТО. У виступі на публічному форумі НАТО – заході високого рівня, що проходив на полях саміту, голова Офісу Президента України А. Єрмак заявив, що “Україна не зійде зі свого шляху до повноцінного членства в НАТО”, а система безпекових гарантій, яку пропонувала українська влада, жодним чином не означала відмову від прагнень стати членом НАТО⁷⁸.

Своєю чергою, держави-члени НАТО домовилися про довгострокову підтримку нашої держави, погодивши всеосяжний пакет допомоги для України, що передбачав: захищений зв'язок (безпечну комунікацію); постачання палива, медичного обладнання та бронезилов, протимінного обладнання, а також засобів захисту від хімічної та біологічної зброї; великої кількості портативних систем для боротьби з дронами. Не менш важливо, що НАТО зобов'язалося надати Україні допомогу в довгостроковій перспективі у переході від радянських зразків на сучасне озброєння Альянсу, а також поліпшити оперативну сумісність та інститути оборони й безпеки⁷⁹.

На засіданні Північноатлантичної ради в Мадриді 29 червня 2022 р. держави-члени Альянсу погодили декларацію саміту НАТО з такими ключовими положеннями, які підсумовували ключові рішення та позиції союзників:

здійснення радикальних змін для безпеки Альянсу, пов'язаних з поверненням війни на європейський континент; зустріч у Мадриді знаменувала новий етап зміцнення Альянсу та його пристосування до нових реалій безпеки;

рішуче засудження агресивної війни росії проти України, яка є порушенням міжнародного права; наголошення на цілковитій відповідальності рф за гуманітарну катастрофу та глобальну продовольчу кризу; заклик до росії негайно зупинити війну та вивести війська з України, до білорусі – припинити співучасть у війні;

підтвердження незмінної підтримки незалежності, суверенітету й територіальної цілісності України та її невід'ємного права на самооборону й вибір механізмів забезпечення своєї безпеки;

націленість на продовження й посилення політичної та практичної підтримки України, зокрема за рахунок нового пакету допомоги; наміри сприяти повоєнному відновленню та реформам в Україні в довгостроковій перспективі;

ініціювання рішень з метою посилити потенціал стримування та передової оборони союзників, що полягало, серед іншого, в розгортанні на східному фланзі додаткових боездатних сил НАТО з можливістю їх збільшення від наявних бойових груп до бригад; у підвищенні потенціалу командування та управління; у зміцненні та модернізації структури збройних сил Альянсу тощо;

готовність продовжувати стратегічне партнерство з ЄС, підтвердженням важливості якого було спільне реагування на війну рф проти України; а також готовність посилювати адресну політичну та практичну підтримку Боснії та Герцеговини, Грузії та Молдови⁸⁰.

У зв'язку з новим стратегічним баченням Альянсу, ухвалено рішення про докорінну зміну з часів закінчення холодної війни підходів НАТО до оборони та стримування задля реагування на нові безпекові реалії – агресію росії проти України та зростання геополітичних викликів з боку Китаю. Ці підходи стосувалися зміцнення передових оборонних кордонів Альянсу (зокрема, східного флангу), де буде посилено багатонаціональні бойові групи союзників, трансформовано Сили реагування НАТО, а загальну чисельність сил підвищеної готовності збільшено до понад 300 тис. осіб (до цього – 40 тис. осіб).

Союзники підтвердили зобов'язання виділяти не менше 2% ВВП на оборону (на той момент цього показника досягли лише 9 держав-членів), наголосили на потребі збільшувати спільне фінансування оборонної діяльності НАТО. З цією метою було започатковано Інноваційний фонд Альянсу, який мав інвестувати 1 млрд євро у стартапи із розроблення новітніх технологій у сфері оборони⁸¹.

На Мадридському саміті було ухвалено історичне рішення про розширення НАТО – Швеція та Фінляндія були офіційно запрошені стати членами Альянсу, а під час засідання Північноатлантичної ради погоджено підписання відповідних протоколів про приєднання. Схвалення заявок цих держав на вступ було під питанням через позицію Туреччини⁸². Є. Столтенберг заявив, що рішення Фінляндії і Швеції стати членами НАТО продемонструвало, що “європейська безпека не буде залежати від диктату насильства і залякування”. Він наголосив, що розширення НАТО стало історичним успіхом та поширювало свободу і демократію в Європі.

росія була вимушена визнати, що вона не може нічого зробити із розширенням НАТО. А Україна отримала визнання того, що швидкий вступ до Альянсу – всупереч попереднім заявам – можливий і для нашої держави. Таким чином, скандинавське розширення НАТО відкривало вікно можливостей також для України, яка задекларувала своєю конституційною метою прагнення вступити до Альянсу⁸³.

Ключові рішення Мадридського саміту відобразили націленість союзників адаптуватися до нових умов безпеки, сформованих, зокрема, широкомасштабним вторгненням зс рф в Україну та системними викликами з боку КНР. Альянс задекларував повернення до своїх першочергових завдань як військово-політичного блоку – стримування та оборони; запобігання та управління кризами; безпеки через співпрацю (кооперативної безпеки). Безпрецедентний з моменту закінчення холодної війни рівень уваги до оборонного складника та військових інструментів пов'язаний з фіксуванням у концепції загрози суверенітету й територіальній цілісності союзників. Для України позитивним сигналом стало визнання нашої держави життєво важливою для стабільності євроатлантичного простору. НАТО підтвердило

свою прихильність політиці відкритих дверей і продемонструвало готовність підтримувати своїх безпекових партнерів. Одним із елементів такої підтримки стало ухвалення під час саміту рішення надати комплексний пакет допомоги Україні та запевнення у довгостроковій її підтримці, в тому числі у повоєнному відновленні. Не менш важливим став консенсус про те, що треба посилити підтримку України зброєю і військовою технікою.

Дипломатичні зусилля України щодо врегулювання збройного конфлікту

Одним із напрямків дипломатичних зусиль України, який міг вплинути на воєнно-політичну обстановку навколо російсько-української війни, стали переговори з головним військовим противником – росією. Після переговорів у березні 2022 року сторонам так і не вдалося їх відновити, зважаючи, насамперед, на позицію самої росії. Військово-політичне керівництво рф намагалося закулісними перемовинами домогтися перемовин зі США та Європою, водночас залякуючи світ загостренням продовольчої та енергетичної кризи.

Українські політики усвідомлювали сумнівну результативність переговорного процесу з рф, хоча публічно наголошували на відкритості та готовності до перемовин, коли виникнуть відповідні обставини. Військово-політичне керівництво України прагнуло досягнути вирішального успіху на полі бою, щоб вийти на перемовини з рф із сильнішою переговорною позицією. З цього приводу 26 липня 2022 р. глава російського МЗС с. лавров скаржився на відсутність відповіді Києва на начебто пропозиції москви, звинувативши в цьому Захід та США.

На початку серпня 2022 р. росія знову порушила тему переговорів. Речник кремля д. пєсков заявив, що росія готова врегулювати “українську проблему” дипломатичним шляхом, але на власних умовах. Українська сторона вкрай скептично поставилася до цих “миролюбних” ініціатив москви. З цього приводу глава українського МЗС Д. Кулеба заявив: “Немає нічого більш цинічного, ніж те, що поплічники путіна говорять, що росія готова до мирних переговорів. (...) росія залишається зосередженою на війні, все інше – лише димова завіса”⁸⁴. Президент України В. Зеленський зазначив, що “заяви про примирення – це фікція”. Він наголосив, що у разі проведення референдуму на тимчасово окупованих територіях України росія закрий всі можливості для переговорів. Українська сторона поступово зайняла наступальну позицію у риторичі про можливість переговорів із державою-агресором, висуваючи в якості попередніх умов припинення вогню та виведення російських військ із території України⁸⁵.

Чорноморська зернова ініціатива. Блокада морських портів України та викрадення українського зерна росією загрожували глобальній продовольчій безпеці. Україна була одним із головних світових експортерів зерна. Окремі країни Близького Сходу, Африки та країн Магрибу були критично залежні від постачання українського зерна. За словами голови Всесвітньої продовольчої програми ООН Д. Бізлі, внаслідок широкомасштабного вторгнення рф в Україну світ зіткнувся з проблемами, пов'язаними зі зростанням цін, штучним обмеженням доступу до їжі, дефіцитом зерна, що загрожувало голодом, дестабілізацією та масовою міграцією в найбільших вразливих країнах⁸⁶.

Оскільки значна частина українського зерна традиційно експортувалася морськими шляхами, 23 травня 2022 р. Литва пропонувала створити військово-морську коаліцію для зняття російської блокади Чорного моря та розблокування експорту зерна з України. Однак план Литви вимагав розмінування частин Чорного моря задля забезпечення безпечного проходу, а також угоди з Туреччиною, яка охороняє вхід до Чорного моря⁸⁷.

22 липня 2022 р. у Стамбулі чотири сторони – ООН, Україна, росія, та Туреччина – підписали угоду про забезпечення так званого зернового коридору – Чорноморську зернову ініціативу. Це мало розблокувати експорт продовольчих товарів та зерна з трьох чорноморських портів України – Одеси, Південного та Чорноморська. Представник від України – міністр інфраструктури О. Кубраков – підписував документ з представниками Туреччини та ООН. Аналогічний документ підписав російський представник – міністр оборони рф с. шойгу.

Ще не висохли чорнила, якими с. шойгу підписував свою частину угоди з Туреччиною і ООН, як на наступний день кремль її прямо порушив. 23 липня 2022 р. росіяни атакували крилатими ракетами типу “Калибр” Одеський морський торговий порт, де зберігалось зерно, яке мали відправити на експорт. Удар по Одеському порту наступного дня після підписання зернової угоди у Стамбулі могло свідчити як мінімум про дві цілі росії: 1) створити розуміння, що експорт українського зерна з трьох чорноморських портів можливий лише на папері; 2) примусити Україну до перемир’я на умовах кремля. Від самого початку росія розглядала “зернову угоду”, як пілотну спробу домовитися із Заходом про мирне врегулювання конфлікту та зупинення потоку західної зброї в Україну. За словами Президента України В. Зеленського, ракетний удар по Одесі став насправді ударом по політичних позиціях самої росії⁸⁸, адже весь світ побачив недоговороздатність кремля.

Відповідно до досягнутих у Стамбулі 22 липня 2022 р. домовленостей за участі України, росії, Туреччини та ООН, 01 серпня 2022 р. перше судно з українським продовольством вирушило з Одеського порту. Таким чином, Україна разом із партнерами зробила черговий крок до запобігання світовому голоду, забезпечення глобальної продовольчої безпеки, а разом з нею і політичної стабільності у країнах, що розвиваються. Що більше українського зерна з’являлося на світовому ринку, то меншим були ризики політичного хаосу в країнах світу.

За даними ООН і Міністерства інфраструктури України, в рамках Стамбульської зернової угоди через чорноморські порти Одеса, Південний та Чорноморськ у серпні 2022 р. було експортовано понад 1,5 млн тонн українського продовольства, які були призначені для 15 країн світу. Для порівняння, практично стільки ж української агропродукції сумарно було експортовано автотранспортом за період з березня 2022 р. Загалом, з початку дії угоди Спільний координаційний центр (СКЦ) у Стамбулі дозволив рух 139 суден – 77, які прибувають в українські порти і 63 – що виходять з них⁸⁹.

У серпні 2022 р. українська дипломатія активізувала свою діяльність на Африканському континенті, щоб, з одного боку, заручитися підтримкою африканських країн у російсько-українській війні, а з іншого – гарантувати реалізацію “зернової угоди”. Поштовхом до цього став липневий вояж міністра закордонних справ росії с. лаврова до Африки, під час якого останній намагався звинуватити ЄС та США у глобальній продовольчій кризі та запропонувати послуги росії. Для просування

українського бачення ситуації, 08-10 серпня 2022 р. Президент України В. Зеленський провів переговори з лідерами Демократичної Республіки Конго, Ботсвани, Гани. Центральною темою було продовольча безпека та підтримка України у міжнародних організаціях, зокрема в ООН⁹⁰.

18 серпня 2022 р. в Львові відбулися тристоронні переговори Президента України В. Зеленського, Президента Туреччини Р. Ердогана і Генерального секретаря ООН А. Гутерреша. На зустрічі також були присутні глави МЗС, Міністерства оборони і Міністерства інфраструктури Туреччини і України. На порядку денному зустрічі була перспектива дипломатичного врегулювання війни рф проти України, ситуація на Запорізькій АЕС, робота місії ООН для встановлення фактів трагедії в Оленівці, а також експорт зерна з українських портів. Під час переговорів виявилися ключові розбіжності між сторонами у баченні перспектив мирного врегулювання російської війни проти України. Зокрема, після закінчення зустрічі турецький Президент заявив, що вірить у закінчення війни в Україні за столом переговорів, а шлях до цього він вбачав у поверненні до умов стамбульського комюніке. В свою чергу, Президент В. Зеленський заявив, що переговори з країною-агресором можливі лише за умови, якщо російські війська залишать тимчасово окуповані території України. Р. Ердоган висловив готовність бути посередником у мирних переговорах з очільником рф. Особливу увагу було приділено темі ядерного шантажу росії на Запорізькій АЕС. Важливим результатом зустрічі стало узгодження між Україною та ООН параметрів можливої місії МАГАТЕ на Запорізьку АЕС. Президент В. Зеленський також закликав генерального секретаря ООН А. Гутерреша задіяти всі механізми ООН для звільнення з російського полону українських військовослужбовців і медиків⁹¹.

Попри сподівання посередників (Туреччини та ООН), “зернова угода” не могла забезпечити основу для ширшого договору про мирне врегулювання між Україною та росією, адже ключовою передумовою для цього залишалося повне виведення російських військ із території України.

Саміт Кримської платформи (23 серпня 2022 р.). Питання деокупації Криму перейшло з площини необхідності захисту базових принципів міжнародного права у площину нагальної потреби захисту безпеки та стабільності усієї Європи. І саме засідання Кримської платформи засвідчило міжнародну політичну підтримку нашої держави.

23 серпня 2022 р. відбувся другий саміт Кримської платформи, ініційований Президентом України В. Зеленським. У його роботі взяли участь представники близько 60 іноземних держав і міжнародних організацій. Зокрема, долучилися лідери “Групи семи” (G7)), представники держав Африканського континенту та Латинської Америки.

Через вимоги безпеки у зв’язку з широкомасштабним вторгненням росії в Україну, саміт відбувся у форматі відеоконференції. У межах заходу учасники розглянули три основні питання: роль тимчасово окупованого Криму не лише у війні рф проти України, а й у підриві безпеки в Азово-Чорноморському регіоні та у провокуванні росією глобальної продовольчої кризи; подальшу спільну реакцію на грубі порушення росіянами прав людини на півострові, які після 24 лютого 2022 р. лише посилювались; зміцнення політики невизнання для нівелювання всіх спроб рф легітимізувати спробу анексії півострова.

Відкриваючи саміт, глава держави зазначив, що Україна, в межах напрацьованої стратегії деокупації Криму, додала до роботи Кримської платформи ще два напрямки: економічний і законодавчий. Порівняно з установчим засіданням у 2021 р., географія учасників саміту значно розширилася за рахунок країн Африки, Азії, Латинської Америки, а рівень представників підвищився. Зокрема, із 60 учасників близько 40 держав були представлені на рівні президентів і прем'єрів. Зокрема, на саміті виступали генеральний секретар НАТО Є. Столтенберг, генеральна секретарка Ради Європи М. Пейчинович-Бурич, Канцлер Німеччини О. Шольц, Прем'єр Канади Д. Трюдо та голова уряду Японії Ф. Кісіда. Для особистої участі у саміті до Києва прибув Президент Польщі А. Дуда. Таким чином, всього за рік Кримська платформа перетворилася на справді глобальний майданчик⁹².

За результатами саміту учасники ухвалили Спільну заяву, відповідно до якої країни-учасниці підтвердили неможливість визнання анексії Криму росією, підтвердили рішучість підтримувати тиск на росію, допустили введення нових санкцій проти неї, закликали росію до діалогу про припинення окупації і пообіцяли розглянути підтримку економічним і інфраструктурним проектам з розвитку регіонів, які межують з Кримом.

Міжнародна конференція з питань відбудови України в Лугано. 04-05 липня 2022 р. у швейцарському місті Лугано відбулася конференція з відновлення України (Ukraine Recovery Conference). Під час її проведення свої заяви зробили 35 країн і понад 10 організацій, які оголосили конкретні плани щодо допомоги у повоєнній відбудові України. У підсумковій декларації країни-учасниці конференції підтвердили повну відданість підтримці України на її шляху відновлення на початковій стадії і в довгостроковій перспективі, та пов'язали це з європейською перспективою України та статусом держави-кандидата в ЄС.

У заключному слові під час Конференції з відновлення України у Лугано Президент Швейцарії І. Кассіс заявив, що в основі допомоги міжнародної спільноти щодо відновлення України лежатимуть принципи підзвітності та проведення Україною внутрішніх реформ – так звані сім “принципів Лугано”:

партнерство – Україна буде очолювати процес відновлення та втілювати його разом із міжнародними партнерами;

спрямованість на реформи – відновлення, стійкість, продовження, поглиблення та розширення реформ взаємопов'язані;

прозорість, підзвітність, верховенство права – процес, що забезпечує незалежну судову систему та боротьбу з корупцією, має передбачати підзвітність;

демократична участь – процес відновлення не буде централізованим. Він ґрунтуватиметься на демократичній участі, а також на місцевих спільнотах і місцевих рішеннях;

залучення багатьох стейкхолдерів – процес має сприяти участі національних і міжнародних учасників бізнесу, громадянського суспільства, наукових кіл і місцевих громад;

гендерна рівність та інклюзія – меншини не мають бути виключені, процес мусить охоплювати всіх;

сталий розвиток – відновлення та реформи не будуть обмежені інфраструктурою та інституціями, вони також передбачатимуть соціальні, економічні, приро-

доохоронні аспекти відповідно до концепції відновлення за принципом “краще, ніж було”⁹³.

Учасники конференції підкреслили визнання суверенітету України в міжнародно визнаних кордонах, засудили російську агресію та закликали росію негайно вивести свої війська з її території. Вони визнали той факт, що збройна агресія рф проти України, включаючи цілеспрямовані напади на цивільне населення, призвела до значних втрат людських життів і катастрофічних руйнувань інфраструктури, шкіл, лікарень, житлових будинків і об'єктів культурної спадщини, що спричинило гостру гуманітарну кризу, суттєву економічну шкоду, а також призвело до порушення глобальних ланцюгів постачання і створило загрозу глобальній продовольчій безпеці⁹⁴.

Конференція у Лугано стала важливим заходом у масштабах європейської політики, яка підтвердила не тільки солідарність західних держав з Україною на етапі її збройної боротьби проти російської агресії, а й їхню готовність надати всебічну підтримку нашій державі під час та після війни у відновленні зруйнованої економіки, інфраструктури, культурних та інших об'єктів. Західні політики та суспільства почали чітко усвідомлювати воєнно-політичне значення нашої держави для Європи в цілому, і для європейської безпеки та зміцнення світового порядку зокрема.

Консолідація міжнародних зусиль щодо притягнення керівництва рф до відповідальності

Станом на початок травня 2022 р. стало остаточно зрозуміло, що дії країни-агресора супроводжуються винятково жорстокими воєнними злочинами і злочинами проти людяності, а також мають всі ознаки геноциду українського народу (Конвенція про геноцид 1948 р. трактує його як найбільший злочин у світі). При цьому, в Україні геноцид здійснювався не окремими російськими військовими чи посадовцями, а всією російською державною машиною як такою.

Так, станом на середину липня 2022 р. в Україні було задокументовано і розслідувалося понад 20 тис. воєнних злочинів⁹⁵. Відповідно, одним із ключових завдань української дипломатії була консолідація міжнародних зусиль щодо притягнення керівництва рф до відповідальності за воєнні злочини та геноцид українського народу.

З огляду на прогалини у міжнародній системі правосуддя, виникла потреба у створенні міжнародного спеціального трибуналу для притягнення найвищого керівництва рф за вчинення злочину агресії проти України. Адже попри те, що воєнні злочини, геноцид, злочини проти людяності підпадали під юрисдикцію Міжнародного кримінального суду (МКС), цей суд не мав достатньо юрисдикції через те, що його Римський статут не ратифікувала ні росія, ні Україна. Тож, перед міжнародно-правовим співтовариством постало завдання створити саме окрему судову установу, яка мала доповнювати роботу МКС, а не створювати альтернативні процеси міжнародного правосуддя.

Орієнтиром стала резолюція ПАРЕ, ухвалена 28 квітня 2022 р., якою пропонувалося терміново створити спеціальний міжнародний кримінальний трибунал для розслідування злочину агресії росії в Україні. В резолюції зазначалося, що перед трибуналом мало постати як військово-політичне керівництво рф, так і безпосеред-

ньо ті, хто вчиняв злочини. Трибунал мав бути створений групою держав-однорідців у формі багатостороннього договору, схваленого ГА ООН, за підтримки Ради Європи, ЄС та інших міжнародних організацій⁹⁶.

27 травня 2022 р. було опубліковано звіт Інституту New Lines і Центру з прав людини Рауля Валленберга, який вказував на відповідальність рф, як держави, за порушення статті II і статті III (с) Конвенції про геноцид. Доповідь безпосередньо звинувачувала російських вищих посадовців в організації підбурювання до геноциду та закладання основи для майбутнього геноциду, що проявлялося в неодноразовому запереченні існування української ідентичності⁹⁷.

14 квітня 2022 р. Верховна Рада України окремою постановою визнала дії, вчинені росією під час воєнного нападу на Україну, геноцидом українського народу. Вона також закликала ООН, Європейський парламент, Парламентську Асамблею Ради Європи, Парламентську Асамблею ОБСЄ, Парламентську Асамблею НАТО, уряди та парламенти іноземних держав до визнання вчинення російською федерацією геноциду українського народу, а також злочинів проти людяності та воєнних злочинів на території України⁹⁸. Протягом другого етапу широкомасштабної війни рішення українського парламенту підтримали шість національних парламентів, а саме: **Естонії, Латвії, Канади, Польщі, Литви, Чехії, Ірландії, які також визнали злочини рф геноцидом українського народу.**

19 травня 2022 р. Європейський парламент ухвалив резолюцію із закликом до ЄС підтримати створення спеціального трибуналу, надати для нього необхідні людські, бюджетні ресурси, адміністративну, слідчу та логістичну підтримку⁹⁹.

В середині червня 2022 р. Сейм Литви назвав факти вивезення українців до росії депортацією й закликав міжнародне співтовариство притягнути рф до відповідальності. Наголошувалося, що в числі переміщених цивільних осіб були депортовані 200 тис. дітей¹⁰⁰.

24 червня 2022 р. Комітет Сенату США схвалив резолюцію про визнання рф країною-спонсором тероризму. 28 липня 2022 р. Сенат США одноголосно ухвалив резолюцію, яка закликала Державний департамент оголосити росію спонсором тероризму через її дії в Україні, Грузії, Сирії та Чечні, що призвело до загибелі незліченної кількості людей. В резолюції, зокрема, зазначалося, що збройні сили російської федерації здійснили численні сумарні страти безневинних мирних жителів і спробували приховати свої злочини масовими похованнями по всій Україні¹⁰¹.

Промовистим прикладом колективної підтримки України з боку західних демократій була заява від імені 46 країн-учасниць ОБСЄ, виголошена 15 липня 2022 р. під час засідання Постійної ради ОБСЄ у Відні на тлі публікації другого звіту так званого Московського механізму Організації, у якому задокументовано вчинені під час агресії рф порушення, які можуть бути кваліфіковані як воєнні злочини та злочини проти людяності. Документ відзначав, що масштаб і частота невибіркових атак проти цивільного населення та цивільних об'єктів, зокрема в місцях, де відсутні військові об'єкти, були достовірним доказом того, що зс рф вели бойові дії, нехтуючи своїм основним зобов'язанням дотримуватися основоположних принципів розрізнення, пропорційності і запобіжних заходів, які становлять фундаментальну основу міжнародного гуманітарного права. Місія також підтвердила використання російськими військами запальних і касетних боєприпасів, фосфорних бомб і тер-

мобаричної зброї. Експерти встановили, що зс рф застосували щонайменше шість видів касетних боєприпасів у атаках, які призвели до сотень жертв серед цивільного населення та пошкодження цивільних об'єктів, включаючи будинки, лікарні та школи після вторгнення росії в Україну 24 лютого 2022 р.¹⁰²

15 липня 2022 р. пройшло неформальне засідання Ради Безпеки ООН на тему “Знищення культурної спадщини як наслідок російської агресії проти України”¹⁰³. У заході, ініційованому Албанією та Польщею у співпраці з Україною, участь взяли постійні представники країн в ООН, ЮНЕСКО та Міжнародної ради пам'яток і видатних місць. Посол Польщі в ООН К. Щерський назвав вторгнення рф “тотальною війною” на знищення нації, спрямованої проти освіти і культури.

ЮНЕСКО у співпраці з Супутниковим центром ООН почала відстежувати руйнування, спричинені бойовими діями в Україні. Станом на 08 серпня 2022 р. було підтверджено пошкодження 175 місць та об'єктів культури: 74 релігійних споруд, 13 музеїв, 34 історичних будівель, 29 закладів культури, 17 монументів і восьми бібліотек¹⁰⁴.

Таким чином, впродовж травня-серпня 2022 р. спостерігалася консолідація зусиль демократичної спільноти щодо притягнення росії до відповідальності за злочин агресії, воєнні злочини та злочини проти людяності. Зокрема, на міжнародний порядок денний було винесено питання створення міжнародного спецтрибуналу.

росія та її союзники

В результаті проведених протягом березня-квітня 2022 р. репресивних заходів проти учасників антивоєнних акцій, посилення адміністративного (кримінального) переслідування за “дискредитацію” зс рф, путінському режиму вдалося встановити суцільний контроль за російським інформаційним простором та придушити залишки внутрішньої опозиції. В результаті, без жодних суспільних протестів відбулося закриття ряду опозиційних ЗМІ (“Голос Америки”, “Радио Свобода”, BBC, Deutsche Welle, “Медуза”, незалежний телеканал “Дождь”) та правозахисних організацій, зокрема **організації “Меморіал”, що була символом надії під час хаотичного переходу росії до демократії на початку 1990-х років та була нагороджена Нобелівською премією миру.**

14 липня 2022 р. президент рф в. путін підписав закон про “іноземних агентів”, раніше ухвалений держдумою та радою федерації, який доповнював вже існуюче законодавство у цій сфері та дозволяв оголошувати “іноземними агентами” всіх, хто отримував підтримку з-за кордону або перебував “під іноземним впливом в інших формах”, не отримуючи іноземного фінансування. “Іноагентам”, згідно із законом, забороняли викладати у державних школах та вишах, вести творчу діяльність за рахунок бюджету, брати участь у закупівлях за державними контрактами, проводити екологічну експертизу. Крім цього, закон запроваджував поняття “фізичних осіб, афілійованих з іноземними агентами”. До них належали засновники, керівники, учасники або працівники організацій, оголошених “іноагентами”¹⁰⁵.

Російські державні ЗМІ продовжували створювати паралельну реальність, в якій замість широкомасштабного вторгнення йшлося про “спеціальну військову операцію” із захисту етнічних росіян у так званих республіках Донбасу від “геноциду”, який здійснював “неонацистський” уряд України. Такі слова, як “вторгнен-

ня” і “війна” були заборонені в російських ЗМІ. Незалежні джерела інформації були заблоковані або закриті. Росіянам загрожувало суворе покарання за заперечення державної версії щодо конфлікту¹⁰⁶.

Загальна мобілізація громадської думки знайшла своє відображення у результатах соціальних опитувань, що проводились в росії. Так, за даними аналітичного центру “Левада-центр” у червні 2022 р., оцінка поточного стану справ у країні серед тих, хто вважав, що справи в рф йшли у правильному напрямку, склала 68%, в той час як лише 22% вважали, що країна рухалася неправильним шляхом. Рівень довіри до керівництва країни також залишався на достатньо високому рівні: так, схвалення діяльності в. путіна складало 83% респондентів, 71% опитаних схвалювали діяльність м. мішустіна на посаді голови уряду¹⁰⁷.

Одночасно залишався високий рівень зацікавленості та стурбованості респондентів ситуацією щодо “сво”, яка проводилася на території України, та рівнем підтримки дій зс рф. Так, 81% опитаних проявляли занепокоєння подіями в Україні, а рівень підтримки дій російських збройних сил в Україні практично не змінився з початку бойових дій: 76% опитаних підтримували “сво” і лише 18% – не підтримували¹⁰⁸.

16 липня 2022 р. президент рф в. путін указом вніс зміни до існуючого президентського указу від 14 червня 2012 р. №851 “Про порядок встановлення рівнів терористичної небезпеки, які передбачають вжиття додаткових заходів щодо забезпечення безпеки особистості, суспільства та держави”. До існуючих обмежень, відповідно до “високого” (жовтого) рівня, з передбачених указом президента росії, які введено 11 квітня 2022 р. та неодноразово продовжувались щомісячно (12 травня, 15 червня, 16 липня та 18 серпня 2022 р.) на території Курської, Білгородської, Брянської обл., а також у Севастополі та деяких частинах Криму передбачено виставлення посилених патрулів, у тому числі кінологів, на вулицях, площах, стадіонах, у скверах, парках, на транспортних магістралях, вокзалах, в аеропортах, морських та річкових портах, місцях проведення публічних та масових заходів, в інших громадських місцях, а тепер, внесеними змінами до існуючого указу, дозволяється проводити огляд автомобільного транспорту та особистих речей пасажирів¹⁰⁹.

Таким чином, в умовах війни агресор продовжував вживати заходів з обмеження прав і свобод громадян росії та діяльності правозахисних і громадських організацій на її території з метою придушення будь-яких протестних та опозиційних настроїв.

Пошук підтримки у лавах країн-вигнанців. В умовах міжнародної ізоляції та переходу війни у фазу війни на виснаження, росія була змушена шукати нових союзників у таборі авторитарних країн – Ірану, КНДР та Сирії.

На тлі невдач у досягненні своїх стратегічних цілей у війні проти України, росія звернулася по допомогу до свого іранського союзника. З початку широкомасштабної агресії рф Іран публічно декларував позицію нейтралітету і виступав за припинення вогню та політико-дипломатичне врегулювання. Однак, у липні-серпні 2022 р. позиція Тегерана зазнала кардинальних змін. Після візиту в. путіна до Тегерану 19 липня 2022 р., верховний і духовний лідер Ірану А. Хаменеї підтримав наративи кремля і заявив, що якби рф не почала вторгнення в Україну, то НАТО напало б на росію. На початку серпня 2022 р. на прохання москви Тегеран відправив у росію

першу партію бойових БпЛА серії “Shahed-136” для польових випробувань. Водночас туди виїхали й іранські пілоти для навчання на російських літаках Су-35. Наприкінці серпня 2022 р. інформацію про отримання росією іранських безпілотників для використання на полі бою в Україні офіційно підтвердили у США. Окрім цього, 09 серпня 2022 р. росія успішно запустила іранський супутник у космос на тлі звинувачень у тому, що москва може використати його для покращення спостереження за військовими цілями в Україні¹¹⁰. Тегеран і москва розширили військово-технічну співпрацю, щоб обійти міжнародні санкції та підтримати російські військові операції в Україні.

Водночас кремль намагався заручитися підтримкою з боку іншої країни-вигнанця – КНДР. Відновлення ракетної програми Північної Кореї явно грало на руку москві, адже створювало передумови для воєнно-стратегічного перенапруження США. Будь-які пропозиції з боку останніх з метою приглушити нагнітання напруженості свідомо ігнорувалися Пхеньяном¹¹¹. Прем’єр-міністр Японії Ф. Кісіда заявив, що випробування балістичних ракет Північною Кореєю відбувалося за мовчазного заохочування з боку КНР¹¹². Водночас Пекін та москва вівували пропозицію Вашингтону ввести додаткові санкції щодо КНДР.

Політичним зенітом такого неформального альянсу з росією стало визнання з боку КНДР 13 липня 2022 р. “державності” самопроголошених терористичних “днр” і “лнр”. Очільник зовнішньополітичного відомства України Д. Кулеба охарактеризував рішення Пхеньяну як демонстрацію його політичної та фінансової залежності від москви. У відповідь Україна розірвала дипломатичні відносини з КНДР. З’явилася й інформація про можливість залучення північнокорейських робітників для відновлення зруйнованих та окупованих українських міст¹¹³. У цьому контексті логічною стала заява в. путіна 15 серпня 2022 р., адресована лідеру Північної Кореї, про подальший розвиток двосторонніх відносин¹¹⁴.

Одним із союзників росії була **Сирія**. У червні 2022 р. Дамаск визнав “лнр” та “днр”. Режим Б. Асада голосував проти засудження широкомасштабного вторгнення рф в Україну в ГА ООН. У зв’язку з цим, 30 червня 2022 р. Україна заявила про розрив дипломатичних відносин із Сирією¹¹⁵.

Ядерний та енергетичний шантаж рф. За задумом військово-політичного керівництва рф, шантаж застосуванням ядерної зброї та використання інструменту ядерного тероризму через ризик інциденту на захопленій росіянами Запорізької АЕС мали стримати рішучість країн Заходу у наданні військової допомоги Україні. І, до певного моменту, а саме до першої зустрічі Контактної групи з питань оборони України на авіабазі Рамштайн 26 квітня 2022 р., така тактика була частково ефективною. Однак формування хоча й неформальної, проте дієвої коаліції держав-постачальників військової допомоги Україні з числа понад 50 країн означало, що ядерний блеф і шантаж з боку росії вже не сприймався як безпосередня військова загроза.

Ядерний шантаж з боку росії влітку 2022 р. доповнився газовим. Вже у середині червня 2022 р. італійська влада повідомила, що російський “Газпром” почав обмежувати на 15% поставки газу до Італії (країна отримувала 40% газу саме з росії) та Німеччини. Замість 167 млн кубометрів на добу москва через “Північний потік-1” надала Берліну лише 67 млн кубометрів газу. Скороченням постачання газу росія намагалася спричинити зростання цін якраз у період, коли в Європі починалася під-

готовка до зимового періоду і накопичувалися відповідні запаси. Міністр економіки Німеччини Р. Габек, який назвав рішення “Газпрому” політично вмотивованим та охарактеризував його як “економічну атаку”, закликав до заходів економії серед населення країни. Керівництво рф розраховувало, що газовий дефіцит у Європі вплине на політичну еліту Німеччини, адже ситуація ставала для неї доволі напруженою, враховуючи, що до кінця 2022 р. там було прийнято рішення про зупинку трьох атомних електростанцій. А частка російського газу в енергетичному балансі країн ЄС становила 40%¹¹⁶. Одночасно з цим російська сторона зупинила поставки газу до Фінляндії, Болгарії, Польщі та Нідерландів, вимагаючи від цих країн здійснення оплати в рублях. Президент Федерального мережевого агентства ФРН К. Мюллер 02 липня 2022 р. заявив, що росія з політичних міркувань може взагалі припинити постачання газу по трубопроводу “Північний потік-1”. За його словами “путін дав зрозуміти, що тепер гра ведеться за російськими правилами”¹¹⁷.

Проте результати російського газового шантажу виявилися протилежними сподіванням москви. “Газпром”, таким чином, довів свою ненадійність як постачальник стратегічно важливої сировини, яка вимагала саме прогнозованості.

Дії москви змусили європейських політиків діяти більш консолідовано. Внаслідок цього політичне рішення щодо обмежень постачання російського газу в складі сьомого пакету санкцій ЄС проти москви визрівало дуже швидко. 07 липня 2022 р. Президентка Європейської комісії У. фон дер Ляєн заявила про початок підготовки надзвичайного плану дій на випадок повного переривання поставок російського газу. Попередньо було представлено пакет RePower EU який мав три складові: диверсифікація постачання з росії до більш надійних партнерів; підвищення енергоефективності; інвестиції у відновлювані джерела енергії (передбачалося виділити до 300 млрд євро). ЄС уклав угоду зі Сполученими Штатами про збільшення постачання скрапленого газу LNG, потроївши його обсяги.

Українська дипломатія, зі свого боку, підштовхувала європейських партнерів до подальшої відмови від російського газу. 27 липня 2022 р. міністр закордонних справ України Д. Кулеба заявив, що газова війна в. путіна була прямим продовженням його війни проти України. І єдиний спосіб – “завдати удару у відповідь і позбутися будь-якої залежності”¹¹⁸.

Політичні мотиви рішення російського газового монополіста різко зменшити обсяги постачання газу в Європу стали очевидними на початку серпня 2022 р., коли, незважаючи на протести з боку України, Канада все-таки погодилася віддати в експлуатацію на “Північному потоці-1” турбіну для прокачування газу¹¹⁹. Російська сторона посилювалася на завершення експлуатаційного періоду турбіни, що, за її словами, було однією з причин дефіциту газу. Але, незважаючи на передачу турбіни, це аж ніяк не вплинуло на збільшення обсягів експорту російського газу до Європи. Більше того, російська сторона взагалі загальмувала введення нової турбіни в експлуатацію під приводом неготовності документів та у зв’язку із санкціями. Таким чином, “Газпром” сам озвучив очевидне вже для всіх намагання вплинути на зняття або хоча б послаблення санкцій, використовуючи газовий шантаж.

Як виявилось згодом, європейські країни та Канада хотіли перевірити, наскільки проблема стосувалася власне технічного моменту. 01 серпня 2022 р. Канцлер Німеччини О. Шольц в інтерв’ю канадському виданню The Globe and Mail прямо

заявив, що “завдяки прем’єр-міністру Канади Трюдо ми змогли розкусити блеф путіна. Ми ніколи не вірили, що скорочення поставок відбулося з технічних причин...” Німецький Канцлер відверто заявив: “росія намагається чинити тиск і протиставити одного союзника іншому...”¹²⁰

09 серпня 2022 р. ключовий споживач російського газу в Європі остаточно оголосив про рішучість дотримання режиму санкцій. Речник німецького уряду повідомив, що позиція його країни щодо зупинки процесу сертифікації “Північного потоку-2” незмінна і “ми твердо стоїмо на боці України і підтримуємо санкції, які погодили разом з Європейським Союзом і міжнародним співтовариством”. А федеральний міністр економіки та віцеканцлер Р. Габек взагалі висловився в тому дусі, що введення в експлуатацію “Північного потоку-2” стало би капітуляцією Берліна¹²¹.

Таким чином, станом на середину серпня 2022 р. країни Заходу виробили принципові стратегічні підходи щодо російської тактики ядерного та газового шантажу, які не передбачали якихось поступок з їхнього боку. 12 серпня 2022 р., після чергового обстрілу російськими військами Запорізької АЕС, коли десять російських ракет впали біля будівель електростанції, та обговорення цієї ситуації членами РБ ООН, очільник МАГАТЕ Р. Гроссі закликав допустити експертів до інспекції цієї найбільшої атомної станції в Європі. Того ж дня ЄС і 42 країни у спільній заяві закликали росію негайно вивести свої війська із Запорізької АЕС та всієї території України. Президент України В. Зеленський на Конференції північноєвропейських союзників з підтримки України в Копенгагені заявив, що на ядерний шантаж росії світ має відповідати жорсткими санкціями проти атомної галузі рф і “росатома” зокрема. Зрештою, МАГАТЕ затвердило склад місії на Запорізькій АЕС з 14-ти осіб на чолі з головою агентства Р. Гроссі, яка 29 серпня 2022 р. попрямувала для огляду станції¹²².

Отже, після того, як російський сценарій швидкої окупації України не вдався і війна перетворилася в затяжну, москва активізувала свою енергетичну зброю – скорочення постачання газу в Європу у поєднанні з використанням окупації Запорізької АЕС для здійснення тиску на країни Заходу. Проте москва в черговий раз недооцінила рішучість останніх, а відтак, скорочення поставок енергетичних ресурсів в Європу для рф дуже швидко перетворилось із засобу впливу на джерело власних соціально-економічних проблем та послаблення російських геополітичних позицій у Європі.

Окупаційний режим та російські воєнні злочини в Україні

Після того, як стало очевидним, що шантаж і залякування країн Заходу не спрацювали, а консолідували їх навколо підтримки України, російська окупаційна політика з властивими їй жорстокими атрибутами все більше концентрувалася на зусиллях зі збереження військово-політичного контролю над захопленими територіями у Луганській, Донецькій, Запорізькій, Херсонській та частково Миколаївській областях (бл. 20% території України, станом на червень 2022 року) та їхньою інтеграцією у державно-політичний і соціально-культурний простір рф. Ці заходи вимагали значного колаборантського ресурсу, який був обмеженим. Тому подальші спроби інтеграції окупованих територій відбувалися паралельно зі спробами залучити цей ресурс ззовні та відповідним психологічним тиском.

Увечері 25 квітня 2022 р. російські військові захопили будівлю міської ради у Херсоні, знявши з нею українську символіку. Вже наступного дня вони представили своїх окупаційних “керівників” міста та області. “Толовою обласної адміністрації” було проголошено В. Сальдо, а “очільником міської” – О. Кобця¹²³. Діяльність майже всіх законних міських рад на Херсонщині була призупинена, а більшість голів територіальних громад була викрадена російськими окупантами.

Частиною підготовки до поглинання окупованих Запорізької та Херсонської обл. став указ в. путіна від 25 травня 2022 р. про спрощений порядок прийняття в російське громадянство, а з 11 липня 2022 р. ним же підписано інший указ про спрощену видачу російських паспортів всім українцям. За даними російських ЗМІ, в Херсоні паспорти почали видавати 11 червня 2022 р., при цьому використовуючи дані захоплених українських паспортних центрів¹²⁴.

У зв’язку з планами проведення “референдумів про входження Херсонської та Запорізької областей до складу росії”, посилювався й тиск на представників ЗМІ. Зайнявши той чи інший населений пункт, російська фсб вже мала списки “неблагонадійних”, у т. ч. журналістів. У більшості випадків представники українських медіа відмовлялися співпрацювати з окупантами. За даними виконавчої директорки Інституту масової інформації О. Романюк, на територіях двох областей, підконтрольних російській військовій адміністрації, зі 106 медіа лише чотири погодилися на співпрацю. Натомість, всі інші просто згорнули свою діяльність¹²⁵.

Ще одним аспектом злочинної поведінки окупантів на українських територіях стали заходи зі знищення української ідентичності. Зокрема, це проявлялося в ліквідації українського шкільництва, запровадженні російських навчальних програм, знищенні українських бібліотек та витісненні української мови з усіх сфер публічного життя. Це було складовою політики “лінгвоциду” як однієї з форм русифікації, що багато століть проводилася як російською імперією, так і СРСР проти українського народу.

Невід’ємною частиною російської окупації став і відвертий економічний грабунок. Зокрема, заблокувавши українські порти й одержавши доступ до деяких елеваторів, росія з кінця травня 2022 р. почала системно вивозити українське збіжжя для продажу за кордон. Так, сирійські порти використовувалися як певний аграрний хаб для краденого. За підрахунками журналістів, протягом травня-червня 2022 р. загарбники змогли вивезти понад 180 тис. тонн зерна в Сирію. Після наполягань з боку українських дипломатів від награваного зерна відмовилися Єгипет та Ліван¹²⁶.

У червні 2022 р. на захоплених територіях Херсонської та Запорізької обл. була сформована загальна адміністративна система окупаційної влади. За даними Генерального штабу ЗС України, тут було створено 19 т. зв. комендатур. А 04 липня 2022 р. після приїзду на Херсонщину першого заступника керівника адміністрації президента росії с. кірієнка, на захопленій частині області було створено “уряд”. Призначений російськими військовими “заступник голови військово-цивільної адміністрації” окупованої Херсонщини К. Стремоусов заявив, що на окупованій частині області “формують систему управління за зразком суб’єктів росії”¹²⁷.

Склад окупаційної адміністрації Херсонської обл. був доволі промовистий. Його очолив с. елісеєв, колишній перший заступник голови регіонального уряду в Калінінградській обл. росії (випускник академії фсб рф 1998 р.), а його заступником

став народний депутат України О. Ковальов, проти якого в Україні було відкрито кримінальне провадження за державну зраду. Все це свідчило про формування організаційного ядра для підготовки псевдореферендумів.

Російські збройні сили продовжували порушувати норми міжнародного гуманітарного права. У ніч з 28 на 29 липня 2022 р. на території колишньої Волноваської виправної колонії №120 поблизу селища Оленівка стався вибух, в результаті чого, за консервативними оцінками, загинули 53 українських військовополонених. 04 серпня 2022 р. стався аналогічний удар по Донецькій виправній колонії №124, де утримувалися українські військовополонені. За даними української розвідки, ці удари були здійснені російськими окупантами з метою приховати неналежні умови утримання та форми допиту військовослужбовців ЗС України, і могли розцінюватися як навмисне убивство¹²⁸.

Окрім цього, на окупованих територіях проводилося фільтраційні заходи та примусове виселення українських громадян на територію рф. За даними російських ЗМІ, станом на 24 липня 2022 р., тобто рівно за п’ять місяців війни, кордон росії перетнуло 2,8 мільйона українців, у тому числі 448 тис. дітей, із яких понад дві тисячі – діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування¹²⁹. Іншими словами, на територію росії було переміщено 6% дитячого населення України, яке станом на початок агресії нараховувало 7,5 млн осіб. Примусове переміщення неповнолітніх громадян України у росію та на підконтрольні москві території набуло чітких ознак міжнародного злочину геноциду¹³⁰.

У травні 2022 р. українська судова система почала виносити перші вирoki російським військовим за злочини, заподіяні ними під час війни в Україні. **23 травня 2022 р. колегія суддів Солом’янського районного суду Києва призначила військовослужбовцю рф сержанту В. Шишимаріну, командирі відділення 4-ї танкової дивізії довічне ув’язнення**¹³¹.

Висновки

Протягом другого етапу широкомасштабної агресії рф проти України міжнародна коаліція на підтримку нашої держави мала стійку тенденцію до розширення, збільшившись на 15 країн. Водночас підтримка з боку окремих країн набирала все більших масштабів і стала системною.

Розрахунок в. путіна на втому країн Заходу від війни в Україні не справдився. Попри соціально-економічні проблеми, спричинені війною, західні держави демонстрували готовність надалі підтримувати нашу країну в протистоянні з росією. Захід продовжував проведення жорсткої політики стримування росії за допомогою послідовного нарощування санкційного тиску на країну-агресора та збільшував обсяги військової, фінансової та гуманітарної допомоги Україні.

В очікуванні затяжної війни, країни Заходу поступово перейшли від політики короткострокової підтримки Сил оборони України до планування військової допомоги на середню та довгу перспективу для системного переозброєння та модернізації ЗС України за стандартами НАТО. Ця політика мала на меті не тільки зміцнити обороноздатність та стійкість України у воєнно-стратегічному плані, а й створити надійні інструменти стримування російської агресії у майбутньому. Серед держав-партнерів зросло усвідомлення стратегічної ролі України як “оборонного

валу” проти російської загрози у майбутньому. Відтак, військова допомога Україні сприймалася як пряма інвестиція у власну безпеку.

Війна спонукала Європейський Союз до більш рішучих геополітичних кроків. Росії не тільки не вдалося зупинити розширення ЄС, а навпаки – своїми діями значно прискорити європейську інтеграцію країн Східної Європи. Це увінчалось рішенням 23 червня 2022 р. про надання Україні та Молдові статусу держав-кандидатів у члени ЄС. Питання розширення ЄС набуло ключового значення для збереження стабільності і безпеки європейської спільноти.

Впродовж травня-серпня 2022 р. міжнародне співтовариство поступово, але неухильно посилювало системний тиск на росію з метою поглиблення її міжнародної ізоляції. Фактично припинився переговорний процес з рф. Після здобутих успіхів на полі бою Україна відчувала себе у сильнішій переговорній позиції, до того ж на її позицію впливала зростаюча підтримка з боку західних партнерів та викриті російські злочини на звільнених від окупантів територіях. Відтак, наша держава мала всі підстави жорстко висувати свої умови. Це, однак, не сприймалося ворогом, який досі сподівався досягти своїх максималістських цілей військовим шляхом, хоча і не відкидав можливість перемовин, але традиційно на своїх умовах, які Україна прийняти не могла. Таким чином, сприятливих умов для відновлення переговорів з росією створити не вдалося.

Одним із успіхів української дипломатії стало досягнення домовленостей в рамках Чорноморської зернової ініціативи щодо відновлення експорту українського зерна морським шляхом, що значною мірою вплинуло на подолання продовольчої кризи у країнах Глобального Півдня. Завдяки активній роботі українських дипломатів вдалося переконати світове співтовариство у небезпеці російської агресивної політики та необхідності остаточної перемоги України над росією у війні, що у майбутньому мало стати надійною запорукою міцного миру в Європі та в усьому світі.

Другий саміт Кримської платформи сприяв консолідації міжнародної політики невизнання будь-якої зміни міжнародно-правового статусу Криму та підтримці цілей України у відновленні її територіальної цілісності у кордонах 1991 р. Питання деокупації Криму трансформувалося з площини необхідності захисту базових принципів міжнародного права у напрям захисту безпеки й стабільності усієї Європи.

Міжнародна конференція з питань відновлення України у Лугано стала унікальною можливістю для України поділитися своїм планами відновлення країни в умовах та після війни, закласти бачення свого повоєнного розвитку. Вона дала міжнародний старт процесу відбудови України, заклавши “Принципи Лугано” як спільні орієнтири на майбутнє. Була сформована коаліція держав, організацій приватного та громадського сектору, готових бути залученим до цього процесу. Для відбудови та модернізації Україні необхідно було забезпечити тісну координацію з різними стейкхолдерами та бути готовими до імплементації повномасштабних заходів з відновлення, як тільки для цього настане час. Міжнародні партнери пов’язали процес відбудови з європейською інтеграцією України.

Впродовж травня-серпня 2022 р. міжнародна спільнота остаточно переконатися в тому, що широкомасштабна агресія росії проти України була практичним проявом політики геноциду українського народу. Відповідно, на міжнародний по-

літико-правовий порядок денний було винесено питання створення міжнародного спецтрибуналу, яке почало набувати ширшої світової підтримки.

Москві так і не вдалося згуртувати своїх союзників навколо цілей війни навіть в рамках тих міжнародних структур, в яких вона домінувала (СНД, ОДКБ). В цілому, країни, які вважаються союзниками росії, не представляли реальної сили у світі, а відтак, не могли суттєво підтримати росію в її агресії проти України. Виняток становить Іран, який, зважаючи на можливості своєї економіки, наприкінці другого етапу надав суттєву військову допомогу росії, зокрема ударними БпЛА. Проте інтерес Ірану носив досить прагматичний характер, оскільки точки дотику з росією полягали у протистоянні з США.

Із прибуттям на ЗАЕС місії МАГАТЕ Україні та її партнерам вдалося покращити ситуацію ядерної безпеки в умовах війни, проте риторика ядерного шантажу з вуст кремлівських лідерів продовжувала залишатися інструментом впливу на світову громадську думку.

Застосування росією на окупованих територіях військового репресивного апарату, демонтаж української системи освіти та інформаційного поля, факти викрадення дітей та переселення людей вчергове засвідчили, що ідея “сво” була лише прикриттям налаштованості окупантів на знищення української ідентичності.

3.2. ВОЄННО-ЕКОНОМІЧНА ОБСТАНОВКА

Економічна ситуація у світі

Широкомасштабне вторгнення росії в Україну поглибило тривожні процеси у розвитку світової економіки. Зокрема, через призупинення поставок російського газу до країн Балтії, Польщі, Болгарії, Фінляндії, зростання глобальних інфляційних процесів, фінансові проблеми в деяких розвинених державах світу, подальше уповільнення виробництва в Китаї, що було викликане поновленням спалахів на Covid-19 та посилення кризи в секторі нерухомості. Російсько-українська війна спричинила зростання геополітичної фрагментації між західними демократіями з одного боку та росією і Китаєм з іншого боку. Таке протистояння мало негативний вплив на світову торгівлю та міжнародну співпрацю в економічній сфері.

Загальна динаміка економічних процесів під час війни. *Інфляція.* У світовій економіці поширювались інфляційні процеси. Енергетична та продовольча кризи, що були викликані широкомасштабним вторгненням рф в Україну спричинили зростання інфляції в більшості держав світу. Стрімка інфляція, уповільнення світового економічного розвитку, збільшення рівня безробіття серед працездатного населення були головними проблемами питаннями для більшості країн та їхніх органів публічної влади, що мали стримувати ці негативні явища в національних економіках.

Так, голова Федеральної резервної системи США Д. Пауелл заявив, що продовжуватиме підвищувати ставки, доки не буде “чітких та переконливих” доказів того, що інфляція відступає.

Зростання цін у липні 2022 р. у Великій Британії досягло 40-річного максимуму і керуючий Банком Англії Е. Бейлі попередив, що різке зростання цін на продукти харчування може мати “апокаліптичні” наслідки для всього світу. Інфляція в Німеччині в серпні 2022 р. піднялася до найвищого рівня майже за 50 років¹³². Спо-

живчі ціни в Іспанії у червні зросли на 10,2% у річному вираженні після зростання на 8,7% за попередній місяць¹³³. Зведений індекс зростання споживчих цін у країнах ЄС в серпні 2022 р. відносно серпня 2021 р. склав рекордні 9,1%¹³⁴.

В той же час, фінансові звіти про прибутки гігантів роздрібної торгівлі Walmart Inc. і Target Corp. показали сповільнення продажів загальноживаних товарів, що є ще однією ознакою зниження рівня глобального споживання¹³⁵.

Продовольча криза. Широкомасштабне вторгнення рф в Україну продемонструвало вразливість глобальних та національних продовольчих систем від впливу збройних конфліктів, економічних та природних чинників.

До широкомасштабної війни на Україну та росію сукупно припадало близько 30% світового експорту пшениці та 15% кукурудзи, а також близько 80% торгівлі соняшниковою продукцією¹³⁶.

Так, Продовольча та сільськогосподарська організація ООН (Food and Agriculture Organization of the United Nations, далі – FAO) припускала, що війна спричинить зростання світових цін на продовольство на понад 20%. Перебої з постачаннями у Чорноморському регіоні на той момент вже спричинили зростання Індексу зернових та олійних культур до історичного максимуму¹³⁷. Крім цього, FAO вважала, що війна призведе до скорочення продовольчого забезпечення у багатьох країнах Близького Сходу та Північної Африки, більшість яких імпортували понад 90% потреби усього продовольства, а найближчими постачальниками для них є Україна та росія. Експерти Світового банку та ЄБРР відзначали, що найбільший негативний вплив така ситуація з продовольством матиме на такі країни: Туреччина, Єгипет, Індія, Таїланд, Грузія, Вірменія, ПАР, Ліван та Шрі-Ланка¹³⁸.

Внаслідок широкомасштабного вторгнення рф в Україну близько 1/3 українських полів лишались непридатними для посіву через бойові дії. Війна спричиняла глибокі економічні втрати, скорочувався обсяг продовольчого забезпечення в багатьох країнах світу, підвищувалися ціни на продукти харчування та зростала інфляція. Штучне створення продовольчої кризи було ще одним інструментом шантажу світової спільноти з боку рф.

Світова продовольча криза спонукала міжнародних партнерів України діяти. ЄС, США, інші країни та міжнародні організації доклали максимум зусиль щодо врегулювання цієї кризи.

Зокрема, зважаючи на складність ситуації з продовольством, фахівці FAO оприлюднили План Швидкого Реагування (Rapid Response Plan) на 115 млн дол. США, який включав низку заходів щодо підтримки українського агросектору до кінця 2022 р.¹³⁹

В свою чергу, країни G-7 відреагували на світову продовольчу кризу та домовилися мобілізувати понад 4,5 млрд дол. США на протидію щодо штучно створеній росією продовольчій нестабільності, через що 20 млн людей могли опинитися на межі голодної смерті¹⁴⁰.

Так, завдяки проведеній ними результативній роботі та за сприяння ООН, 22 липня 2022 р. Україна, Туреччина, росія і ООН підписали Стамбульську угоду, яка регламентувала умови щодо експорту зерна з українських портів. Україна підписала окремий договір з Туреччиною та ООН та взяла на себе зобов'язання перед ними. Дзеркальний договір з Туреччиною та ООН було підписано рф.

Вже під час прес-конференції Генеральним секретарем ООН А. Гутеррішем було повідомлено про розблокування українських портів в Одесі, Чорноморську та Південному. Було створено спільний координаційний центр, який мав контролювати перевезення зерна.

Серед основних умов Зернової угоди були такі: контроль за портами Одеса, Чорноморськ і Південний повністю залишається за українською стороною; послаблення санкцій щодо рф документом не передбачалось; констатувалась відсутність жодного транспортного супроводу російськими кораблями українських суден із зерном; у Стамбулі було створено Спільний координаційний центр, до якого увійшли представники України, рф, Туреччини і ООН, що мав здійснювати загальний нагляд за дотриманням ініціативи; було створено інспекційні групи (торговельні судна, які беруть участь в експорті зерна, підлягали інспекції, яку має проводити інспекційна група в гаванях, визначених Туреччиною, на вході / виході до / з Турецької протоки); вся діяльність в українських територіальних водах здійснювалась під владою та відповідальністю нашої держави.

Також повідомлялося, що угода про розблокування експорту українського зерна була укладена терміном на 120 днів і не передбачала розмінування портів або прилеглих вод з боку України¹⁴¹.

Перше судно з українським зерном в рамках “зернової ініціативи” відправилося з морського порту “Одеса” 01 серпня 2022 р.

Загалом Україною у серпні 2022 р. було експортовано 4,5 млн т зернових і олійних культур (з них: 1,5 млн т агропродукції було експортовано морським шляхом завдяки впровадженню “зернової ініціативи”; 3 млн т експортовано автомобільним вантажним транспортом, залізницею та з дунайських портів).

Криза на світовому ринку енергоносіїв: ринок природного газу, ринок нафти. *Природний газ.* Енергетична криза в ЄС, спричинена газовим шантажем росії, продовжувалась під час другого етапу війни, яка досягла кульмінації наприкінці серпня 2022 р. На початок енергетичної кризи рф відмовлялась від постачання газу за діючими контрактами без поважних причин, безпідставно вимагаючи переведення оплати за енергоносії в рублях, зменшуючи обсяги постачання та шантажувала відключеннями трубопроводів.

Внаслідок шантажу зменшувався обсяг експорту газу з рф, проте надвисокі ціни на природний газ забезпечували федеральному бюджету рф значні прибутки. В результаті 26 серпня 2022 р. ціна за 1 МВт год. на газовому хабі TTF (Нідерланди) сягнула майже 340 євро. Зростання ціни відбувалось на тлі залежності ЄС від російського газу та в період підготовки європейських держав до опалювального сезону, а також в умовах відсутності у більшості з них альтернативних джерел постачання енергоресурсів. В той же час, навіть за таких високих цін, країни ЄС продовжували заповнювати свої газові сховища російським газом задля своєї енергетичної безпеки.

Так, станом на 30 серпня 2022 р. підземні газосховища ЄС було заповнено на 80%¹⁴². За розрахунками, наповненість газових сховищ ЄС на 100% гарантувала проходження опалювального сезону та покривала всі потреби в природному газі європейських країн до початку лютого 2023 р. за умови відсутності інших поставок.

Паралельно, країни ЄС почали працювати над заміною політично керованих поставок російського природного газу за рахунок пошуку інших джерел енер-

гії (атомна, зелена енергетика), використання інших енергоносіїв (скраплений природний газ (СПГ), вугілля), пошуку інших постачальників природного газу, можливостей щодо альтернативного використання існуючих потужностей газопроводів та створення інфраструктури для використання СПГ.

Нафта. Введення міжнародних санкцій низкою держав сприяло глибинним змінам у світовій економіці, що вплинуло на нафтовий ринок та інвестиції в нафтогазовому секторі.

В той же час, протягом всього другого етапу війни російська нафта продовжувала експортуватись. Однак у червні 2022 р. було прийнято 6-й пакет санкцій ЄС, який включав відкладені санкції проти російської нафти та нафтопродуктів, що мали вступити в дію в грудні 2022 та лютому 2023 р. На тлі змін, які відбувались на газовому ринку, світове співтовариство почало готуватись до нафтового ембарго. Загалом економічна ситуація стала більш прийнятною для країн експортерів нафти та більш складною для країн імпортерів за рахунок підвищення цін на енергоносії та збільшення попиту на них, оскільки ЄС проводило політику диверсифікації постачальників¹⁴³.

В системі світового ринку енергоносіїв спостерігалась тенденція щодо збільшення закупівлі російської нафти Китаєм та Індією. Можна констатувати, що російська нафта марки Urals протягом всього другого періоду війни торгувалась дешевше таких марок нафти, як WTI та Brent, на 10-25 дол. США¹⁴⁴. Здешевлення російської нафти можна пояснити зменшенням європейського попиту внаслідок переорієнтації постачання її на ринок Азії, репутаційними ризиками через токсичність співпраці з рф, а також зі змінами в політиці в сфері енергетичної безпеки ЄС.

Проте, попри зменшення ціни на російську нафту марки Urals, попит на неї в азійських країнах дозволяв країні-агресору протягом всього другого етапу війни отримувати надприбутки від експорту енергоносіїв.

Таблиця 3.1. Країни-реципієнти інвестицій у видобуток вуглеводнів

Група країн за ознакою	Країни	Бажаний шлях розвитку для груп країн за ознакою
Країни-видобувачі з диверсифікованою ресурсною базою	Бразилія, Канада, Мексика, Норвегія, США, Великобританія.	Необхідно збалансувати пріоритети, зокрема з урахуванням питання енергетичної безпеки, що можливо, змінить ставлення до процесу видобутку вуглеводнів в цих країнах, навіть за умов збереження довгострокових цілей енергетичного переходу.
Чисті імпортери	Китай, Єгипет, Індія, Туніс.	Необхідно зосередити зусилля на діючих стратегіях підтримки та нарощення видобутку.
Країни, що освоюють видобуток / Країни на початковому етапі видобутку	Кіпр, Марокко, Мозамбік, Намібія.	Необхідно прискорити процес монетизації ресурсів (вуглеводнів).
Нафтозалежні економіки (у більшості випадків нинішні чи колишні великі країни-видобувачі нафти)	Алжир, Ангола, Ірак, росія, Нігерія, Оман.	Необхідно прагнути потенційно більшої можливості щодо монетизації своїх залишків запасів, використання наявної інфраструктури та здійснення інвестицій в диверсифікацію.
Багаті нафтові держави	Катар, Саудівська Аравія, ОАЕ.	Необхідно підтримувати та/або прискорювати існуючі стратегії щодо підтримки та нарощення видобутку вуглеводнів, намагаючись монетизувати залишки ресурсів в очікуванні майбутнього.

Міжнародні санкції, накладені на рф. Протягом другого етапу війни міжнародне співтовариство продовжило накладати санкції на рф. Найбільш послідовно політика накладення санкцій на рф за здійснення широкомасштабного вторгнення в Україну здійснювалась США та державами ЄС.

Так, 03 червня 2022 р. було прийнято *шостий пакет санкцій ЄС*, яким передбачалось застосування таких санкцій та обмежень: розширювались індивідуальні санкції ЄС, які застосовувались проти 65 фізичних осіб, включаючи високопоставлених військових, працівників ЗМІ, державних службовців та членів їх сімей, а також підприємців; санкції застосовувались проти 18 організацій, включаючи виробників авіаційної та військової техніки, найбільшого в Росії виробника вантажівок КАМАЗ та російського Національного розрахункового депозитарію, через який мали йти платежі іноземним інвесторам за російськими єврооблігаціями та виконуватися конвертації у валюту.

Крім того, було впроваджено часткове ембарго на постачання російської нафти до ЄС: вводилась заборона на імпорт російської сирої нафти та нафтопродуктів морським шляхом з 05 грудня 2022 р. (до визначеної дати можливе виконання контрактів на постачання, укладених до 04 червня 2022 р.).

Болгарія, як і раніше, мала право закуповувати російську сиру нафту та нафтопродукти морським шляхом до кінця 2024 р. Хорватія, як і раніше, мала право закуповувати російський вакуумний газойль морським шляхом до кінця 2023 р.

Нафта, що надходила з третіх країн і лише експортувалась через російську територію (наприклад, з Казахстану), могла, як і раніше, бути імпортована в ЄС морським шляхом. Імпорт російської нафти трубопроводом “Дружба” не був обмежений, але покупці цієї трубопроводної нафти більше не мали право перепродувати її третім країнам з 05 лютого 2023 р.

Також вводилась заборона страхування та перестрахування перевезень російської нафти та нафтопродуктів морським шляхом з 05 грудня 2022 р. (до визначеної дати можливе виконання договорів страхування, укладених до 04 червня 2022 р.).

14 червня 2022 р. було відключено від системи SWIFT ще три російських банки: “Сбербанк” (найбільший банк росії), “Московський кредитний банк” та “Россільгоспбанк”.

Заборонено мовлення трьох російських телеканалів у ЄС: РТР Планета, Росія 24, ТБ Центр International. Проте європейським кореспондентам цих каналів було дозволено продовжувати свою журналістську діяльність.

Також вводились додаткові експортні обмеження на товари та технології подвійного призначення: вже чинні обмеження ЄС на експорт товарів та технологій подвійного призначення охоплювали більш ніж 80 російських організацій. Крім того, під заборону потрапили додаткові товари та технології, які могли сприяти розвитку російської оборонної промисловості, у тому числі 82 хімічні речовини, які могли би бути використані для виробництва хімічної зброї.

Заборонялось надання росії аудиторських, бухгалтерських та PR-консультаційних послуг російському уряду чи юридичним особам, організаціям і органам рф.

Проте було визначено деякі винятки, серед яких є такі: послуги, необхідні для розірвання контрактів у строк до 05 липня 2022 р., що були укладені до 04 червня 2022 р.; послуги, призначені для виключного використання організаціями в росії або

компаніями, заснованими в росії, які належать або контролюються особами або організаціями, зареєстрованими відповідно до законодавства країн-членів ЄС; послуги, необхідні для надання ефективного правового захисту у судових справах; послуги, необхідні для гуманітарних цілей, або для перевезення гуманітарних працівників, або для евакуації людей, або для діяльності, спрямованої на захист демократії, прав людини або верховенства закону в росії (цей виняток підлягав окремому дозволу).

Вводились додаткові обмеження для трастів, а саме: заборона на реєстрацію трастів, надання трастам офісних приміщень або ділових адрес, а також надання трастам адміністративних послуг, якщо їх засновники чи бенефіціари є російськими юридичними чи фізичними особами або контролюються чи керуються російськими юридичними чи фізичними особами.

Крім того, з 05 липня 2022 р. було заборонено виступати в якості довірчого власника, номінального акціонера, директора, секретаря або в будь-якій подібній якості для такого трасту.

В той же час, ці заборони не поширювались на трасти, якщо їх засновник або бенефіціар є громадянином країни-члена ЄС або має тимчасовий або постійний дозвіл на проживання в ЄС. Під заборону також не потрапило виконання договорів, укладених до 09 квітня 2022 р.¹⁴⁵

21 липня 2022 р. був прийнятий *сьомий пакет санкцій ЄС*, згідно з рішенням застосовувались наступні санкції та обмеження: введено заборону на придбання, імпорт чи передачу золота, золотих виробів та ювелірних прикрас російського походження з 22 липня 2022 р.; посилено заборону на експорт товарів та технологій подвійного призначення. Розширювався список контрольованих товарів, які можуть сприяти військово-технічному розвитку або зміцненню російського сектору оборони та безпеки, таких як водомети, поліцейські шоломи, палиці та щити, наручники, насоси високого тиску, так звані гарячі камери, придатні для роботи з радіоактивними матеріалами, а також кільцеві магніти, радіаційні дозиметри, кілька вакцин, медичні препарати з використанням ботулотоксинів (“Ботокс”), напівпровідникові наноматеріали, підшипники для роботи за високих температур.

Розширювалась прийнята раніше заборона на доступ російських суден у порти ЄС на морські шлюзи. Російські фізичні особи, компанії та організації, які потрапили до списку санкцій ЄС, були зобов’язані до 01 вересня 2022 р. або протягом шести тижнів після включення до списку санкцій звітувати про свої активи та кошти перед компетентними органами тієї країни ЄС, де знаходяться ці активи. Важливо зазначити, що ЄС визнавав відмову надання такої інформації обходом санкцій – кримінальним діянням. Крім того, фізичні та юридичні особи в ЄС тепер були зобов’язані інформувати владу, якщо їм стало відомо, що активи осіб, які потрапили під санкції, не були заморожені.

Сьомим пакетом санкцій ЄС було розширено список індивідуальних санкцій. Так, санкції застосовувались проти 54 фізичних осіб, включаючи мера москви с. собяніна, інших політиків та чиновників, військових, депутатів регіональних парламентів, акторів та членів мотоклубу “Нічні вовки”. Також санкції застосовувались проти 10 організацій, включаючи найбільший російський банк Сбербанк (на який, таким чином, було накладено майже повну заборону на операції, а також заморожування активів у ЄС, проте з деякими винятками), а також деякі агентства та фонди.

Було здійснено уточнення та роз’яснення раніше введених санкцій, наприклад, у сфері державних закупівель, авіації та правосуддя: було дозволено технічну допомогу росії щодо авіаційних технологій для підтримки роботи Міжнародної організації цивільної авіації (ІКАО) зі створення технічних галузевих стандартів; було знято заборону на проведення угод із російськими державними організаціями, якщо це необхідно для забезпечення доступу до судових, адміністративних чи арбітражних справ; було дозволено транспортування нафти та нафтопродуктів до третіх країн російським державним компаніям “Газпром нафта”, “Роснефть”, “Совкомфлот”, “Ростех”.

Заборона приймання грошових депозитів у ЄС поширилась на депозити юридичних, організацій чи органів, заснованих у третіх країнах, але які у власності російських громадян чи російських резидентів. Крім того, для ухвалення депозитів для незабороненої транскордонної торгівлі було потрібно отримати попередній дозвіл компетентних органів країн-членів ЄС¹⁴⁶.

28 червня 2022 р. США розширили санкції проти росії, оголосивши про заборону імпорту російського золота та додавши до санкційного списку 70 юридичних і 29 фізичних осіб.

Вже 27 червня 2022 р. стало відомо, що США підвищили ставку адвалорного мита на низку російських товарів, імпорт яких раніше не був заборонений санкціями, до 35%. Таким чином, з 27 липня 2022 р. до широкого спектру товарів російського експорту в США була застосована фактично блокуюча ставка мита в розмірі 35%¹⁴⁷.

Протягом другого етапу широкомасштабного російського вторгнення до України, США активно продовжували пошук підсанкційних російських активів та перешкоджали обходу вже введених проти росії санкцій.

30 червня 2022 р. Міністерство фінансів США заблокувало активи російського олігарха С. Керімова на понад 1 млрд дол. США, які зберігались в трасті у Делавері¹⁴⁸.

Також США було накладено санкції проти узбецької компанії Promcomplektlogistic, яка допомагала оминати обмеження, запроваджені проти росії через повномасштабне вторгнення в Україну. Зокрема, активно допомагала закуповувати мікросхеми російському підсанкційному підприємству “Радіоавтоматіке”¹⁴⁹. Також, за порушення санкцій, США внесли п’ять китайських компаній (Connec Electronic, King Pai Technology, Sinno Electronics, Winninc Electronic і World Jetta (HK) Logistics) до чорного списку у зв’язку з тим, що вони допомагали російським військовим і оборонним компаніям до і під час вторгнення в Україну¹⁵⁰.

Міжнародна військова допомога Україні. На початку травня 2022 р. стало зрозуміло, що війна перейшла в затяжну фазу, а Україні для відстоювання своєї незалежності потрібна більш потужна підтримка ніж та, яка надавалась раніше. Завдяки політичним зусиллям США на міжнародній арені було створено потужну коаліцію держав-партнерів з метою підтримки нашої держави в боротьбі проти агресора. Україна почала отримувати більші обсяги міжнародної допомоги для вирішення військових, фінансових та гуманітарних питань.

Протягом другого етапу війни США здійснили безпрецедентні кроки заради підтримки України. Так, 09 травня 2022 р. Президент США Дж. Байден підписав закон “Про ленд-ліз на захист демократії України”. Закон дозволив приймати рішення

про передачу військової та іншої допомоги, яка необхідна для перемоги України за прискореною процедурою, а саме дозволив Президенту США уповноважувати уряд надавати допомогу Україні у тій кількості, яка їй необхідна. Слід зазначити, що механізм ленд-лізу не застосовувався після закінчення Другої світової війни. Це стало безпрецедентною подією в новітній історії.

21 травня 2022 р. Президент США підписав і закон про виділення Україні у 2022 р. додаткового пакету допомоги на понад 40 млрд дол. США.

Законом було спрощено процедуру виділення коштів на озброєння та військовою техніку, допомогу українським біженцям, нормативно-технічну підтримку з питань ядерної енергетики, екстрену продовольчу підтримку та економічну допомогу Україні. Слід зазначити, що прийнятий закон не був пов’язаний із законом про ленд-ліз¹⁵¹.

В рамках консолідації та оптимізації зусиль з надання планової, узгодженої військової допомоги Україні від міжнародних партнерів, протягом другого етапу війни було проведено три зустрічі Консультативної групи щодо оборони України.

23 травня 2022 року в онлайн-форматі відбулась друга зустріч Консультативної групи щодо оборони України (“Рамштайн-2”), яка була започаткована за ініціативи США 26 квітня 2022 року. До складу делегації увійшли представники 47 країн та представники НАТО.

За результатами зустрічі близько 20 країн оголосили про нові пакети військової допомоги (ракетні Нагрооп та пускові установки до них, гелікоптери, танки, ракетні та артилерійські системи та боєприпаси до них), а інші держави взяли на себе зобов’язання щодо навчання українських військових та модернізацію військових систем ЗС України¹⁵².

15 червня 2022 року відбулась третя зустріч Консультативної групи щодо оборони України (“Рамштайн-3”). За результатами зустрічі, Україна мала отримати гелікоптери від Словаччини, артилерію від Канади, Польщі та Нідерландів. Крім того, Німеччина підтвердила передачу Україні трьох РСЗВ MARS II з керованими боєприпасами.

Таблиця 3.2. Обсяг військової допомоги США Україні		
Дата оголошення	Сума, млн дол. США	Оголошений склад пакету допомоги:
06.05.2022	150	Артилерійські боєприпаси, радары та інше обладнання.
19.05.2022	100	155-мм гаубиці та транспортні засоби для їх буксирування, контрбатареїні радары, польова техніка та запчастини.
01.06.2022	700	Перші чотири РСЗВ HIMARS з боєприпасами, Stinger, Javelin, дрони Switchblade, вертольоти Mi-17, тактичні машини, артилерійські снаряди, запчастини та інше обладнання.
15.06.2022	1000	Снаряди для РСЗВ, 18 гаубиць M777 та тактичні машини для їх буксирування, 36 тис. снарядів до них, два додаткових комплекси Нагрооп, рації, прибори нічного бачення та інше.
23.06.2022	450	Боєприпаси для РСЗВ HIMARS, десятки тисяч арт. боєприпасів, патрульні катери для захисту узбережжя та внутрішніх вод.
01.07.2022	820	ЗПК NASAMS, додаткові боєприпаси для РСЗВ HIMARS, 155-мм артилерійські снаряди та контрбатареїні радары.

08.07.2022	400	Чотири ракетні системи РСЗВ HIMARS, 1 тис. снарядів 155-мм артилерії з підвищеною точністю, три тактичні машини, радіолокаційні контрбатареїні системи, запасні частини та інше обладнання.
22.07.2022	270	Чотири РСЗВ HIMARS та ракети до них, 36 тис. снарядів до артилерії, чотири командно-штабні машини, протитанкове озброєння, БпЛА Phoenix Ghost.
01.08.2022	550	75 тис. боєприпасів для артилерії і нерозголошена кількість додаткових боєприпасів для РСЗВ HIMARS.
08.08.2022	1000	Додаткові боєприпаси для HIMARS, 75000 боєприпасів для 155-мм артилерії, 20 додаткових 120-мм мінометних систем та 20 тис. боєприпасів до них, боєприпаси для ЗПК NASAMS, 1 000 Javelin, сотні протитанкових систем AT4, 50 броньованих медичних автомобілів, протипіхотні боєприпаси Claymore, вибухівку C-4, підривні боєприпаси та обладнання, медичне приладдя, у тому числі аптечки, бинти, монітори, тощо.
19.08.2022	775	Боєприпаси для РСЗВ HIMARS, 16 гаубиць калібру 105-мм та 36 тис. снарядів до них, 15 БпЛА ScanEagle, протирадіолокаційні ракети HARM; 1 тис. важких протитанкових ракет TOW, 1 тис. Javelin, високошвидкісні протирадіаційні ракети та інше.
24.08.2022	2980	6 ЗПК NASAMS з боєприпасами, додаткові артилерійські боєприпаси, до 24 контрбатареїних радіолокаційних станцій, БпЛА Puma та обладнання для систем UAS Scan Eagle, системи VAMPIRE, ракетні системи з лазерним наведенням; сплата обслуговування та навчання.

20 липня 2022 р. у форматі онлайн відбулась четверта зустріч Консультативної групи щодо оборони України (“Рамштайн-4”). Хоча за результатами зустрічі не було конкретики по видах озброєння, яке погодилися передати партнери, проте було заявлено про нові зобов’язання щодо постачання озброєнь, амуніції, а також тренування військовослужбовців ЗС України за кордоном. Зустрічі у форматі “Рамштайн” стали плановими та сприяли розширенню номенклатури озброєнь, що передавалися Україні від учасників Консультативної групи щодо оборони України¹⁵³. Склад учасників групи “Рамштайн” постійно збільшувався.

Економічна ситуація в росії

Загальна динаміка економічних процесів рф після широкомасштабного вторгнення. Валовий внутрішній продукт (ВВП). Протягом травня-серпня 2022 р. в російській економіці спостерігалось падіння ВВП, яке склало – 4,1%. Максимальне падіння було зафіксоване в червні та становило – 4,9%.

Після достатньо песимістичних прогнозів стосовно перспектив економічного розвитку рф, зроблених деякими російськими та міжнародними аналітиками навесні 2022 року, Мінекономрозвитку росії у серпні 2022 р. прогнозувало падіння ВВП лише на 4,2% у 2022 р.

Центральний банк рф (ЦБ рф) також помітно покращив свій прогноз. Наприкінці квітня ЦБ рф очікував падіння ВВП на 8-10% за підсумками 2022 р. та інфляції до кінця року на рівні 18-23%. У серпні 2022 р. прогноз був оптимістичнішим: падіння ВВП на 4-6% у 2022 році та інфляція у 12-15% наприкінці року.

Серед основних причин покращення економічної ситуації в рф та позитивного прогнозу була повільність скорочення закупок російських енергоресурсів державами ЄС. З часу вторгнення росія продала ЄС викопного палива на 85 млрд дол. США.

Дії ЦБ рф запобігли обвалу російської економіки. Так, підвищення облікової ставки вдвічі у лютому, а також контроль капіталу, дали змогу стабілізувати рубль та зменшити інфляційні процеси.

Слід зазначити, що це вже була п'ята економічна криза в рф за останні 25 років – 1998-го, 2008-го, 2014-го і 2020-го, що в цілому призвело до адаптації населення до соціально-економічної ситуації в країні та нівелювали протестні настрої росіян.

В той же час, із часом санкції давались взнаки, а росія виробляла товари гіршої якості за вищими цінами, через відсутність зарубіжного обладнання¹⁵⁴.

Інфляція. Річна інфляція в рф протягом другого етапу війни стабілізувалась та становила 14,3%. Було зафіксовано зменшення рівня інфляції на 0,8% порівняно з 15,1% в липні 2022 р.

Якщо в річному вираженні темпи інфляції сповільнюються, то, починаючи з червня 2022 р., ціни в росії падали – цей процес називається дефляцією, і він міг бути ознакою серйозних проблем. Дефляція – це небезпечне для економіки явище. Якщо населення нічого не купує, а ціни падають, то бізнес перестає закуповувати нові товари чи починає виробляти менше, що призводить до падіння економіки.

Зазвичай ціни в рф починають знижуватися в серпні – тоді в магазинах та на ринках з'являється новий урожай овочів та фруктів, але у 2022 р. їх зниження розпочалося на кілька місяців раніше. Примітно, що у серпні дешевшали не лише фрукти та овочі, а й деякі предмети одягу та електроніка.

Крім цього, економісти зазначали про інші “приховані” ознаки кризи – насамперед поступове зниження якості товарів і втрату деяких послуг через вихід західних компаній і проблеми з експортом¹⁵⁵.

Фінансовий ринок. Наприкінці другого етапу війни у серпні 2022 р. в росії суттєво прискорилося кредитування – роздрібне зросло на 1,7% (у липні показник становив: +1,0%), як за рахунок іпотеки, так і завдяки зростанню обсягу незабезпечених споживчих кредитів. Спостерігалось зростання корпоративного кредитування на 2,4% (у липні показник становив: +1,2%) в умовах продовження девальютації фінансового ринку (заміна в усіх операціях валюти на рубль).

Фонд національного добробуту (ФНД) рф зазвичай акумулював надприбутки від продажу нафти та газу. Але протягом квітня-червня 2022 р. обсяг активів ФНД, який десятиліттями формувався в рф, зменшився більш ніж на 15%. ФНД продовжував наповнюватись від надприбутків з продажу викопних копалин, але під час другого етапу кошти з фонду використовувались на інші необхідні для рф видатки. Безперечно такими видатками були видатки на війну чи видатки на боротьбу та подолання санкцій.

Ситуація на біржовому валютному ринку на тлі зростання обсягу чистого продажу валюти найбільшими експортерами до 20,3 млрд дол. США в серпні залишалася стабільною. В умовах невисокої волатильності спостерігалось зміцнення рубля на 2,3% станом на кінець другого етапу російсько-української війни.

На російському валютному ринку зміцнювалась позиція юаня. Також спостерігалось зростання попиту на іншу “дружню” валюту. Фізичними особами активізувалась купівля юаня за рублі на тлі продажу валют “недружніх” держав. На біржовому та позабіржовому валютних ринках основною тенденцією було зростання обсягу торгів юанем та збільшення його частки. Частка валютних пар з юанем на

серпень в обсязі біржових торгів досягла 26%, тоді як у квітні 2022 р. вона становила лише 6%. Збільшення торгів юанем відбувалося на тлі значного скорочення частки торгів USD/RUB (станом на серпень 2022 р. – 43% проти 58% у квітні 2022 р.). Частка EUR/RUB скоротилася менш значуще та становила в серпні 2022 р. 23% проти 32% у квітні 2022 р.

Індекс Московської Біржі IMOEX у серпні 2022 р. зріс на 8,4%. На тлі стабільного курсу рубля щодо долара США спостерігалось зростання російського фондового індексу RTS на 11,4%. Галузеві індекси, за винятком електроенергетики та телекомунікації, демонстрували позитивну динаміку. Московська Біржа 15 серпня 2022 р. допустила клієнтів-нерезидентів із країн, які не є недружніми, а також нерезидентів, кінцеві бенефіціари яких – російські юридичні та фізичні особи, до біржових торгів облигаціями. Допуск нерезидентів із дружніх країн значно не вплинув на динаміку дохідності, а їх обсяги продажів облигацій федерального займу становили лише 0,02 млрд руб.¹⁵⁶

Економічна війна проти ЄС, в тому числі: експорт енергоносіїв: природний газ, нафта. Доходи від основної надприбуткової нафтової галузі економіки рф протягом другого етапу війни почали скорочуватись. Так, протягом другого кварталу 2022 р. частка нафтогазових доходів скоротилася на 1,5% в структурі ВВП рф. Станом на кінець червня 2022 р. частка нафтогазової галузі складала 20,2% від ВВП рф. Ненафтові доходи рф також зменшувались.

Скорочення експорту викопних ресурсів та додаткові витрати на утримання обсягу продажів на суттєво меншому рівні потребувало фінансування. В нових обставинах прибутки від нафтогазової галузі радикально зменшились, що призвело до суттєвого обмеження можливостей федерального бюджету рф.

Природний газ. Протягом другого етапу російсько-української війни обсяг природного газу, який експортувався з рф трубопровідним шляхом майже кожного місяця зменшувався. Проте, зменшення обсягів продажу компенсувалось отриманням прибутку за рахунок надзвичайно високих цін на газ в цей період на європейському ринку.

31 серпня 2022 року “Газпром” повністю зупинив постачання газу в Європу газопроводом “Північний потік”. Російська компанія пояснила такі свої дії необхідністю проведення планово-попереджувальних робіт на газоперекачувальному агрегаті¹⁵⁷.

Відключенню “Північного потоку” передувало повідомлення “Газпромом” французької енергетичної компанії Engie про скорочення поставок газу, внаслідок нібито “розбіжностей щодо деяких контрактів”. “Газпром” протягом другого етапу послідовно скорочував поставки природного газу до низки країн ЄС: Німеччини, Італії, Франції та ін.

Крім того, раніше було повністю припинено поставки природного газу через відмову деяких країн сплачувати за блакитне паливо рублями. Такий крок означав подальше скорочення поставок енергії в Європу. Політично заангажованим виглядало рішення щодо збільшення поставок природного газу до Угорщини. Починаючи з 01 вересня 2022 р., “Газпром” постачав в Угорщину через Сербію на 5,8 млн м³ природного газу на добу більше, ніж було передбачено довгостроковим контрактом¹⁵⁸.

У травні-серпні 2022 р. європейські країни продовжували успішно заповнювати свої газові сховища блакитним паливом (в т. ч. російським газом) з метою проходження опалювального сезону та досягнення короткострокової енергетичної безпеки. В більшості держав ЄС проводилась політика диверсифікації постачання енергоресурсів та пошуку інших джерел енергії, що мало гарантувати енергетичну безпеку та незалежність від російського газу. Незважаючи на те, що під час другого етапу російсько-української війни країни ЄС зазнавали значні економічні збитки внаслідок енергетичного шантажу рф, в середньостроковій перспективі стало зрозуміло, що поступово результативна політика ЄС в сфері забезпечення енергоресурсами надасть можливість повністю відмовитись від російського газу.

Нафта. В рамках підготовки до введення нафтового ембарго проти рф в грудні 2022 р., яке було прийнято в рамках 6-го пакету санкцій, держави ЄС продовжили закупку нафти в росії. Закупки російської нафти були спричинені необхідністю мати певний запас нафти для проходження “перехідного” періоду, який мав на меті відмову від російської нафти, що постачається морськими шляхами.

В травні 2022 року нафта та газ приносили рф майже 676 млн євро щоденних доходів, а в серпні експорт нафти та газу приносив вже 604 млн євро на день¹⁵⁹. Завдяки санкціям, які були накладені на росію у відповідь на її агресію, експорт нафти і нафтопродуктів із росії до Європи, США, Японії та Південної Кореї скоротився майже на 2,2 млн барелів на день. Однак перенаправлення потоків до Індії, Китаю, Туреччини та інших країн, а також сезонно вищий внутрішній попит пом’якшив економічні втрати.

У червні 2022 р. Китай вперше випередив Євросоюз як найбільший імпортер російської нафти. Згідно зі звітом *MEA* (Міжнародне енергетичне агентство, англ. International Energy Agency, IEA), Китай імпортував 2,1 млн барелів на день порівняно з 1,8 млн барелів, що було імпортовано європейськими державами за той же період.

В результаті введених санкцій експорт російської нафти почав заходити в “сіру” зону, що було зручно для обходу санкцій. Проте це збільшувало кінцеву собівартість енергоносіїв та зменшувало прибуток від їх продажу.

Знаковою була домовленість між радикальною ісламістською організацією “Талібан” (визнана терористичною організацією багатьма країнами світу) та рф про закупівлю Афганістаном російського бензину та бензолу. Такий рівень домовленостей свідчив про політичну та економічну ізоляцію експорту викопних ресурсів з росії¹⁶⁰.

Так, для доставки нафти морським шляхом продовжували використовуватись танкери, що належали підсанкційній російській державній компанії “Совкомфлот”, які були оформлені як власність дочірніх компаній на Кіпрі та в ОАЕ, плаваючи під прапорами Ліберії. Понад 18 танкерів “Совкомфлоту” протягом травня-червня 2022 р. перетинали Світовий океан. Кожен з танкерів був здатний забезпечувати перевезення російської нафти в обхід західних санкцій в середньому на суму понад 240 млн дол. США¹⁶¹.

Вплив санкцій на економіку рф. З початку широкомасштабного вторгнення, станом на кінець серпня 2022 р., міжнародними партнерами України було схвалено сім санкційних пакетів, що обмежували доступ рф до міжнародної торгівлі,

заблокували її резерви та змушували міжнародні компанії виходити з російського ринку.

Хоча економіка агресора адаптувалася до санкційних обмежень, для її відновлення до рівня 2021 р. потрібно було щонайменше десять років. Промислове виробництво в рф скоротилося на 1,8% в червні 2022 р., причому найбільше постраждало виробництво авто (-62,2%), тютюнових виробів (-32,3%) та комп’ютерів (-12%). В той же час, рф продовжувала заробляти мільярди доларів від нафтогазового експорту, що зумовило рекордний за весь час профіцит поточного рахунку, який у II кварталі 2022 р. сягнув 70 млрд дол. США, адже через експортні ціни на нафту та газ зросли на 19,7% в грошовому вимірі. В той же час, в рф спостерігалось падіння імпорту на 22,4%¹⁶².

Таблиця 3.3. ТОП-10 країн і галузей за кількістю компаній у рф ¹⁶³			
Країни штаб-квартири	Кількість компаній	Галузь	Кількість компаній
США	665	FMCG/споживчі товари	296
Німеччина	350	Фінанси та платежі	187
Великобританія	246	ІТ	177
Франція	157	Промислове обладнання	161
Японія	154	Фарма, охорона здоров’я	149
Швейцарія	135	Енергетика, нафта та газ	148
Китай	102	Автомобілебудування	146
Італія	98	Електроніка	145
Нідерланди	88	Їжа та напої	131
Фінляндія	84	Виробництво	108

Станом на 01 липня 2022 р. держбюджет рф зведено з профіцитом 23,5 млрд дол. США. В той же час, реальний стан виконання держбюджету рф у квітні-червні 2022 р. був іншим – доходи майже зрівнялися з витратами. Спостерігалось зростання залежності рф від продажу енергоносіїв до 50% усіх надходжень держбюджету. Що свідчило про значну вразливість держбюджету рф, особливо в умовах падіння доходів від нафти та газу.

Так, за липень 2022 р. доходи були на 22,5% менші порівняно з липнем 2021 р., а розрив держбюджету планували покрити за рахунок коштів ФНД.

Також санкційного впливу зазнав фінансовий ринок агресора. 21 травня 2022 р. уряд рф доручив Мінфіну не передбачати виплату дивідендів за 2021 р. на прості та привілейовані акції “Сбербанку”. Згодом наглядова рада банку рекомендувала не виплачувати дивіденди та не розподіляти чистий прибуток. Акціонерами підсанкційного російського “Сбербанку” на річних зборах було підтримано рекомендацію наглядової ради не виплачувати дивіденди за підсумками 2021 р. Таким чином, дивіденди не виплачувались уперше з 2000 р.¹⁶⁴

Аналогічна ситуація з виплатою дивідендів за 2021 р. склалася у “Газпромі”. Внаслідок цього, 30 червня 2022 р. акції “Газпрому” на Московській біржі впали більше ніж на 30%¹⁶⁵.

Станом на 28 серпня 2022 р. було ідентифіковано близько 2833 компаній, організацій і їх брендів з 83 країн та 56 галузей і їхню позицію щодо роботи на ринку рф, близько половини з них публічні. Для ~1 300 публічних груп компаній ідентифікували (за можливості) їхній операційний бізнес в рф (наявність контрольної частки в юридичній особі), що дало змогу підрахувати вартість інвестованого в рф капіталу (близько 137,6 млрд дол. США), локальну виручку (на загальну суму 294,9 млрд дол. США), локальні активи (на загальну суму 217,5 млрд дол. США), а також персонал (близько 1,195 млн осіб)¹⁶⁶.

Таблиця 3.4. Інформаційні дані, для ~1300 публічних компаній, що працюють/працювали на території рф

Статус компанії	Кількість персоналу, осіб	Дохід, млрд доларів США	Капітал, млрд доларів США	Активи, млрд доларів США
Виходять	333 975	101,74	51,42	50,74
Вичікують	392 730	107,63	49,37	74,97
Залишаються	263 861	64,35	27,96	66,74
Вийшли	194 283	19,39	7,93	24,14
Статус не визначено	10 486	1,81	0,92	0,998
Всього	1 195 335	294,89	137,60	217,49

Вихід іноземних компаній та опосередкований вплив санкцій вплинули і на російський ринок праці. Станом на 31 липня 2022 р. без роботи залишилось щонайменше 350 тис. росіян.

Після повномасштабного вторгнення рф в Україну іноземні автовиробники почали зупиняти виробництво в росії або виходити з російського ринку. Внаслідок проблем із завезенням комплектуючих через санкційні обмеження, у травні 2022 р. російський автопром показав падіння виробництва легкових авто на 96,7% у річному вимірі. Виробництво вантажних автомобілів скоротилося на 39,3%¹⁶⁷.

З початком війни в Україні російським авіаперевізникам було заборонено літати до країн ЄС, Великої Британії, США, Канади. Крім того, західні країни припинили постачання цивільних літаків та запчастин до них. Лізингодавці були зобов'язані повернути вже надані в оренду лайнери з території рф. Як наслідок, у травні 2022 р. падіння пасажиропотоку рік до року було зафіксовано на рівні 24,4% (перевезено 6,6 млн осіб проти 8,8 млн). За червень 2022 р. пасажиропотік російських авіакомпаній ще скоротився в річному вимірі приблизно на 20%. Зменшення пасажиропотоку та суттєве звуження географії польотів призвело до того, що російські авіакомпанії продовжували нести рекордні за останні вісім років операційні збитки¹⁶⁸.

Продовжувалось поширення офіційних заяв іноземних компаній про вихід з російського ринку. Так, Китайський виробник електроніки “Honor” призупинив офіційні постачання пристроїв до росії. Хоча майже вся споживча електроніка не падає під санкційні обмеження, китайська компанія обмежила постачання до росії в очікуванні легалізації паралельного імпорту¹⁶⁹.

На тлі дефіциту компонентів російські сервісні центри розбирали нові та вживані гаджети, щоб дістати деталі для ремонту електроніки. Дефіцит компонентів на ринку виник після виходу з ринку рф компаній Apple, Samsung, Dell, Asus та інших, які призупинили роботу в росії з початком вторгнення рф в Україну¹⁷⁰.

Найкращим підтвердженням дієвості санкцій було прийняття та підписання в. путіним 29 червня 2022 р. закону, який легалізував так званий паралельний імпорт – ввезення в рф товарів без згоди правовласників. До списку увійшли понад 50 груп товарів: серед іншого, нафта, косметика, папір, одяг, телевізори, фотоапарати та автомашини¹⁷¹.

Оборонно-промисловий комплекс. Введення міжнародних санкцій та обмежувальних заходів негативно вплинуло на функціонування системи російського ОПК. Проте інерційність системи ще надавала можливість забезпечувати постачання озброєнь та техніки для потреб армії країни-агресора.

Так, 17 травня 2022 р. концерном “Уралвагонзавод”, що входить до концерну державної корпорації “Ростех”, було передано Міністерству оборони рф танки Т-90М “Прорив”. Танк Т-90М це модернізований основний бойовий танк. На ньому повністю замінено вежу, модернізовано силову та трансмісійну установки, ходову частину, підвищено рівень бронестійкості¹⁷².

31 травня 2022 р. Рубцовська філія Науково-виробничої корпорації “Уралвагонзавод” у рамках державного контракту виконала роботи з капітального ремонту та модернізації командирських бойових розвідувальних машин БРМ-1К. Під час модернізації було замінено базове бойове відділення на уніфіковане – БТР-82А, а також двигун бойової машини, засоби зв'язку та бортову електроніку¹⁷³.

21 червня 2022 р. Центральний науково-дослідний інститут “Буревісник” концерну “Уралвагонзавод” у рамках державного оборонного замовлення відвантажив партію 82-мм мінометів 2Б24. Як повідомили в ЦНДІ “Буревісник”, під час виробництва мінометів біли застосовані сучасні матеріали, це дозволило зменшити масу міномета, підвищити його надійність, простоту та безпеку експлуатації. Можливість транспортування міномета силами розрахунку дозволяє використовувати його під час бою у важкодоступних місцях¹⁷⁴.

Також, наприкінці червня 2022 р. до бомбардувальної авіачастини армії ВПС і ППО Східного ВО, дислокованої в Хабаровському краї, надійшла невизначена кількість нових модернізованих багатоцільових винищувачів-бомбардувальників Су-34М. Вказаний літак – російський багатофункціональний надзвуковий винищувач-бомбардувальник, призначений для завдання ударів авіаційними засобами ураження по наземних цілях противника в оперативній і тактичній глибині в умовах сильної протидії. На відміну від свого попередника, літак може частково вирішувати завдання штурмової авіації¹⁷⁵.

07 липня 2022 р. російське підприємство “Уралвагонзавод” у рамках виконання державного оборонного замовлення відправило Міністерству оборони рф партію броньованих ремонтно-евакуаційних машин БРЕМ-1М. Ця машина була створена на базі основного танка Т-72 та прийнята на озброєння в 1975 р. Призначена для технічного забезпечення, евакуації пошкодженої техніки із зони дії вогню супротивника та використовується для надання допомоги екіпажам при ремонті та технічному обслуговуванні¹⁷⁶.

08 липня 2022 р. найбільший в росії суднобудівний комплекс АТ “ВО “Північне машинобудівне підприємство”, який займається будівництвом атомних підводних човнів, передав Військово-морському флоту рф дослідницький підводний човен “Білгород”. Цей підводний човен спроектований АТ “Центральне конструкторське

бюро морської техніки “Рубін” та побудований АТ “ВО “Північне машинобудівне підприємство”¹⁷⁷. Призначений для вирішення різнопланових наукових завдань, проведення пошуково-рятувальних операцій, а також може бути використаний як носій рятувальних глибоководних та автономних безлюдних підводних апаратів.

20 липня 2022 р. ЦНДІ “Буревісник” концерну “Уралвагонзавод” за державним оборонним замовленням відвантажив Міністерству оборони РФ партію мінометів 2Б11 калібру 120-мм з колісним ходом. У бойових умовах перевагами міномета 2Б11 є вдосконалена плита кругового обстрілу, швидкозмінний механізм стрільби, що не вимагає розбирання стовбура, а також запобіжник від подвійного заряджання невеликої маси. Для стрільби з міномета застосовуються постріли з осколково-фугасними, димовими, освітлювальними та запальними мінами¹⁷⁸.

Також наприкінці липня 2022 р. в склад Чорноморського флоту РФ був прийнятий новий патрульний корабель “Сергей Котов”. Корабель увійшов до складу з’єднання охорони водного району Новоросійської військово-морської бази. ПК “Сергей Котов” є четвертим серійним кораблем проекту 22160. Це корабель, спроектований та побудований із застосуванням модульної концепції озброєння. Раніше до складу ЧФ РФ було передано аналогічні ПК “Василий Биков”, “Дмитрий Рогачев” та “Павел Державин”¹⁷⁹.

Центральний науково-дослідний інститут точного машинобудування в кінці серпня 2022 р. достроково завершив трьохрічний контракт на постачання в збройні сили РФ прицілів-приладів наведення ІП45-1 до протитанкового ракетного комплексу “Корнет”. За інформацією ЦНДІ, унікальність даного прицілу в тому, що незважаючи на різні перешкоди (вибухи, пожежі), управління ракетою здійснюється стійко незалежно від виду цілі, що дозволяє використовувати комплекс для виконання різноманітних завдань¹⁸⁰.

Протягом другого етапу широкомасштабної війни втрати армії РФ спричинили нестачу техніки та озброєнь для формування нових та укомплектування існуючих підрозділів армії РФ. У зв’язку з цим, пильна увага керівництва РФ була прикута до власного ОПК та всі сили економіки РФ спрямовувались на зняття зі зберігання, модернізацію та виробництво нових видів озброєнь, зокрема бронетехніки, босприпасів та ін.

Провал політики імпортозаміщення частково компенсувався “сірими” схемами постачання товарів подвійного призначення на територію РФ. Незважаючи на обхід санкцій, доступ до товарів та послуг подвійного призначення був значно ускладнений та негативно впливав на функціонування російського ОПК.

Економічна ситуація в Україні

Загальна динаміка економічних процесів в Україні. Протягом другого етапу широкомасштабного вторгнення росії в Україну ворог намагався продовжувати цілеспрямоване знищення економіки України.

Ситуація на фінансовому ринку. Курс гривні до дол. США 01 травня 2022 р. становив – 32,18 (НБУ – 29,26 грн/дол. США), а 31 серпня 2022 р. – 40,80 (НБУ – 36,57 грн/дол. США)¹⁸¹.

Протягом другого етапу широкомасштабного вторгнення РФ в Україну, банківський сектор за підтримки НБУ почав все більше адаптуватись до роботи в умо-

вах воєнного стану. Робота відділень банків у звільнених та вільних регіонах відновилася майже в повному обсязі¹⁸².

Обсяг коштів клієнтів у банках далі зростає, передусім гривневих коштів населення та вкладів бізнесу в іноземній валюті, завдяки чому рівень ліквідності залишався високим, попри війну. Цей період позначився зростанням ставок за гривневими депозитами. Чисті активи наблизилися до довоєнного рівня, передусім за рахунок коштів в інших банках та вкладень у депозитні сертифікати НБУ. Кредитний портфель зростає через корпоративне кредитування насамперед державними банками, переважно за підтримки державних програм. Попит домогосподарств на позики в умовах воєнного часу і далі скорочувався.

Сукупний збиток банківських установ станом на червень 2022 р. становив 10,5 млрд грн. До числа збиткових банків потрапили три державні банки, тоді як ПриватБанк згенерував майже половину прибутку прибуткових банків. Зростання доходу та економія витрат дали змогу переважній більшості установ зберегти операційну прибутковість. Кількість операційно збиткових банків скоротилася до 12 установ у червні 2022 р. порівняно з 22 у березні 2022 р.¹⁸³

Банки розпочали визнання непрацюючих кредитів корпоративного сегмента, водночас у роздрібному зростає рівень покриття працюючого портфеля резервами. Формування резервів зумовило збитки сектору, який залишався операційно прибутковим. Кредитні ризики і надалі залишалися ключовими для фінустанов. В той же час, під час воєнного стану НБУ не застосовував до банків санкції за порушення вимог до капіталу та ліквідності, а після його завершення планував надати достатній час для нормалізації фінансових показників.

Енергосистема. Протягом другого етапу війни, Україна експортувала 1,335 ТВт-год електричної енергії. Основники імпортерами українського експорту електроенергії були: Польща, Словаччина, Румунія та Молдова.

В рамках синхронізації української енергетичної системи до ENTSO-E, протягом травня-серпня 2022 р. були вжиті наступні заходи:

12 травня 2022 р. – Україна розпочала експорт електроенергії до Молдови, поставки здійснювало “Укргідроенерго”;

7 червня 2022 р. – Об’єднання ENTSO-E погодило розширення експорту електроенергії з України до Європи, оператори систем передач Континентальної Європи надали позитивну відповідь на запит НЕК “Укренерго” про відновлення експорту електроенергії з України;

30 червня 2022 р. – Україна розпочала експорт електроенергії до Румунії;

7 липня 2022 р. – Україна розпочала експорт електроенергії до Словаччини;

30 липня 2022 р. – експорт електроенергії з України до країн Європейського Союзу (Румунія та Словаччина) було збільшено до 250 МВт (по 125 МВт за кожним напрямком);

19 серпня 2022 р. – Державний трейдер “Енергетична компанія України” розпочала поставки електроенергії до Румунії та Словаччини¹⁸⁴.

Найбільшу частку електроенергії було експортовано до Польщі, а саме: 54% від усього обсягу експорту за даний період; експорт до Молдови склав – 26%; до Румунії – 11%; до Словаччини – 9%¹⁸⁵.

Протягом другого етапу широкомасштабного вторгнення росії в Україну єдиним експортером електроенергії до Польщі була “ДТЕК Західенерго”. Також, генеруюча компанія холдингу ДТЕК експортувала електроенергію до Румунії та Словаччини. Експортом електроенергії до Європейського Союзу, крім ДТЕК, також займалися наступні компанії: “ЛЕ Трейдинг Україна”, “ЕРУ Трейдинг”, “ДЕ Трейдинг”, “Укр Газ Ресурс”, “Новітні технології 3000”.

Також, в структурі експорту з’явився державний трейдер – “Енергетична Компанія України”. Однак, за прямими контрактами з Energocom енергоекспортом до Молдови займалися дві державні компанії – “Енергоатом” та “Укрідроенерго”.

Морська блокада. Обмеження експорту шляхом блокування чорноморських портів стало одним із основних способів руйнування української економіки росією. До початку широкомасштабного вторгнення, Україна експортувала близько 160 млн т продукції на рік. У загальному обсязі експорту частка, що транспортувалось морськими шляхами, складала 90%. Продукція АПК становила приблизно 40% від загального обсягу експорту України. Внаслідок дій ворога цивільне судноплавство у Чорноморському регіоні було заблоковано, разом з 22 млн т зерна на складах в українських портах. Можливості щодо масштабної переорієнтації вантажопотоку на інші види транспорту виявилися вкрай обмеженими.

Блокування цивільного судноплавства в Чорному морі призвело до того, що світовим компаніям з морського транспортування довелося використовувати канал Суліна у Румунії, що призвело до скупчення великої кількості суден та значного перевантаження каналу. З моменту блокування судноплавства Чорним морем у лютому 2022 р. і до відкриття “зернового коридору” морем Україною було розвинуто залізничний, автомобільний та річковий коридори в бік ЄС, але рівень цін на логістику цими шляхами все одно залишався високим та займав багато часу, порівняно з морським.

Завдяки звільненню 30 червня 2022 р. від окупаційних військ рф острова Зміїний, стало можливим забезпечення перевезень цивільними суднами агропродукції через гирло Бистре суднового ходу річки Дунай-Чорне море.

Звільнення острова дало можливість відкрити ділянку між Зміїним, Дунаєм та Румунією та частково убезпечило судна, які могли рухатись в українські порти від прямого контакту з рф. Відкриття ще одного маршруту судноплавства, дозволило розвантажити канал Суліна та значно збільшило експортні можливості Дунаю. Також, після звільнення Зміїного ризик висадки ворожого десанту у гирлі Дунаю значно зменшився.

Можливість поєднати річковий та морський шляхи логістики дозволило збільшити обсяг експорту української продукції. Це поєднання забезпечило відносно невеликий обсяг експорту у порівнянні із заблокованими портами Одеси та Миколаєва.

Придунайські порти зіштовхнулись з безпрецедентним зростанням вантажопотоку та переорієнтацією експортно вантажної логістики. Обсяги експорту зернових у січні-серпні 2022 р. з дунайських портів Рені, Ізмаїл та Кілі зросли у 3,2 рази, у порівнянні з аналогічним періодом 2021 р., та склали 3,4 млн т.

Протягом серпня 2022 р. обсяги українського експорту зросли на 25% і склали 7,29 млн т. У грошовому еквіваленті експортери отримали 3,36 млрд дол. США, що на 411 млн дол. США більше, ніж у липні 2022 р.

Часткове розблокування портів Великої Одеси спричинило зростання вітчизняного експорту. Це дало можливість значно наростити обсяги вивезення українських товарів. В результаті перевезення морським транспортом збільшилися на 85% і склали майже 2,9 млн т. Залізницею Україна вивезла за кордон понад 3 млн т товарів, автомобільним транспортом – 1,36 млн т.

Однак, найбільшу виручку експортери отримували від товарів, які експортувались автошляхами – 1,48 млрд дол. США, тоді як експорт морськими шляхами склав 995 млн дол. США та залізничним транспортом – 788 млн дол. США¹⁸⁶.

З метою розширення та посилення транспортного та експортного потенціалів в червні 2022 р. була досягнута домовленість між Україною та Молдовою про створення нових транзитних шляхів постачання¹⁸⁷.

Започаткування “зернової ініціативи”. Наприкінці червня 2022 р. керівник управління з питань ЗМІ та комунікацій офісу Президента Туреччини Ф. Алтун заявив про досягнення консенсусу щодо створення “операційного центру”, який займатиметься питанням вивезення зерна з України¹⁸⁸.

22 липня в Стамбулі за пропозиції ООН Україна, Туреччина та Генеральний секретар ООН А. Гуттереш підписали Ініціативу про безпечне транспортування зерна та продуктів харчування з українських портів. Завдячуючи цій угоді, вже 01 серпня 2022 р. з одеського порту вийшло перше судно Razoni з українським зерном.

“Зернова ініціатива” дозволила розблокувати порти Великої Одеси, які до війни на 80% були воротами для агроекспорту, підтримати українських аграріїв, збільшити надходження валютної виручки в Україну, стабілізувати світові ціни на продовольство та запобігти суттєвому погіршенню гуманітарної ситуації в державах, які знаходяться на межі голоду, зокрема Ефіопії, Сомалі, Афганістані¹⁸⁹.

За серпень 2022 року з портів Одеса, Чорноморськ та Південний було відправлено 1,72 млн т агропродукції. Всього протягом серпня з розблокованих портів вийшло 68 суден, порти призначення яких розташовані в 18 країнах світу.

Міграція. На початок травня 2022 року в наслідок продовження війни в Україні продовжувала загострюватись масштабна гуманітарна криза. Наслідки неспровокованої агресії рф спонукали людей до подальшого переміщення. Більше чверті населення України були змушені покинути свої домівки, мільйони людей залишались в районах інтенсивних бойових дій і терміново потребували гуманітарної допомоги та захисту. Станом на 02 травня 2022 р. кількість ВПО складала 7,7 млн осіб¹⁹⁰.

На початок червня 2022 р. кількість громадян, що виїхали за межі України становила більше 7,5 млн осіб. При перетині державного кордону України було зафіксовано зростання нелегальної міграції. Так, на початок липня 2022 р. кількість нелегальних мігрантів до ЄС, у порівнянні з тим же періодом 2021 р., зросла на 86% – до 155 090 осіб. Хоча ще в першому кварталі 2022 р. приріст у порівнянні з 2021 р. становив лише 57%. Найбільше зростання **нелегальних мігрантів зафіксовано в липні 2022 р.: +63%, порівняно з липнем 2021 р.**¹⁹¹

За даними Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН), станом на 19 липня 2022 р. з України виїхало 9 567 033 особи. Транскордонні переміщення, які можуть носити маятниковий характер, і не можуть вважатись підтвердженням стійкого повернення – 3 793 403 особи.

Керуючись даними Міжнародної організації з міграції (МОМ), приблизна кількість громадян, які знаходились за межами України станом на 24 лютого 2022 р. може бути не менше 2 млн осіб.

Протягом другого етапу широкомасштабного вторгнення росії в Україну, Польща та Німеччина залишались найпоширенішими напрямками зовнішньої міграції. Хоча 41% біженців з Донецької обл. обрали країною переміщення Словаччину, а 56% з Одеської – Чехію. Більшість із вимушених мігрантів 86% – це жінки. Вищу освіту мають 49%. До виїзду з України мали роботу 73% мігрантів. Вік тих, хто залишив країну – 35-59 років (49%).

Станом на 23 серпня 2022 р. близько 6 975 000 громадян України змінили місце проживання всередині країни. Це на 5% більше, ніж в липні 2022 р. та на 8% більше, ніж у першій хвилі опитування. Загалом кількість людей, що повернулись (як з інших місць України, так і з-за кордону) за останній місяць зросла на 8% та склала близько 6 млн^{192, 193}.

Заходи для стабілізації економіки України. Внаслідок широкомасштабної агресії росії економіка України зазнала значних збитків. Станом на 10 червня 2022 р. майже половина підприємств були зупинені (18,7%) або майже зупинені (28,1%), загальні прямі втрати МСБ оцінювались у 83 млрд дол. США, бізнес-активність скорочувалась, а експортери стикались з обмеженими можливостями через блокаду портів – поточні логістичні маршрути покривали менше 20% експорту. Понад 10 млн українців (~25% населення) покинули свої домівки, у тому числі 7,5 млн виїхали за кордон. У результаті щонайменше 3 млн українців на той момент втратили роботу, а 53% населення ризикували її втратити. Зростання рівня безробіття, за приблизними оцінками, перевищило 30%. Рівень заробітної плати, за експертними оцінками, знизився, а заборгованість із заробітної плати перевищила 3 млрд грн.

Видатки бюджету зросли майже вдвічі через збільшення витрат на оборону, підтримку бізнесу та гуманітарну допомогу. Найбільших втрат зазнавали:

- внаслідок руйнування виробничих потужностей – енергетика, житлово-комунальна сфера, транспорт, металургія, нафтопереробна промисловість, підприємства ОПК;
- внаслідок фактичного зупинення інвестиційних проєктів через надвисокі інвестиційні ризики – будівництво, машинобудування;

- внаслідок скорочення попиту населення, яке опиняється в окупації, в зоні активних воєнних дій або вимушено покидало Україну, скорочувалась економічна активність у сфері послуг та окремих видах промислової діяльності (готельно-ресторанний бізнес, а також сфери економіки, які належать до креативних індустрій, зокрема: виробництво та розповсюдження кіно- та відеофільмів, література й видавнича діяльність, мистецтво, архітектура та дизайн, рекламні агентства, функціонування театральних і концертних залів, музеїв, легка промисловість);

- через зруйновану транспортну інфраструктуру, заблоковані порти, запроваджені обмеження на транскордонні валютні платежі (крім платежів за критичним імпортом) протягом трьох місяців війни було втрачено понад 50% експорту, що, враховуючи значну частку продукції агропромислового комплексу в експорті України, також загрожувало значною мірою світовій продовольчій безпеці;

- через звуження спектру вітчизняних товарів, дефіцит імпорту енергоресурсів посилювався тиск на інфляцію та валютний курс.

Урядом України та іншими державними інституціями в умовах війни було впроваджено програми підтримки та заходи щодо стабілізації соціально-економічної ситуації. Під час другого етапу широкомасштабної війни в Україні відновленню активності бізнесу також сприяла запроваджена нова економічна політика воєнного часу, основними елементами якої стали: “зернова ініціатива”; впровадження режиму фіксованого обмінного курсу гривні; розширення існуючих та побудова нових ланцюгів постачання; програма релокації підприємств на безпечну територію; формування державного замовлення на продукцію; впровадження низки важливих рішень з дерегуляції; нова податкова політика, спрямована на зменшення фіскального навантаження на підприємства; програми безвідсоткового кредитування для всіх сфер бізнесу; програма грошових виплат для внутрішньо переміщених осіб (ВПО) “єПідтримка”¹⁹⁴.

Для підтримки населення було запроваджено програми надання компенсації роботодавцям витрат на зарплату працевлаштованих ВПО та допомоги вимушеним переселенцям; запроваджено компенсації сім’ям, які прихистили в себе переселенців; забезпечено виплату всіх призначених субсидій, пільг та грошових соціальних допомог; спрощено процедуру надання допомоги з безробіття та реєстрацію безробітних в Державній службі зайнятості в умовах воєнного часу.

Режим фіксованого обмінного курсу гривні забезпечив низку переваг при функціонуванні економіки в умовах екстраординарного шоку, а саме: сприяв передбачуваності бізнес-процесів, стабілізував боргову позицію економіки; зменшив вразливість економіки до змін потоків капіталів¹⁹⁵.

Також, з 01 липня 2022 р. припинили дію широкі митні пільги на імпорт товарів та окремих транспортних засобів, що ввозилися громадянами на митну територію України, що позитивно вплинуло в серпні 2022 р. на наповнення Державного бюджету України.

Було ухвалено рішення про так званий митний безвіз – Україна долучилась до Конвенції про процедуру спільного транзиту (NCTS) та Конвенції про спрощення формальностей у торгівлі товарами. Рішення, було прийнято на засіданні робочої групи за результатами розгляду висновків фінальної Оціночної місії Генерального директорату з питань оподаткування та Митного союзу Європейської Комісії (DG TAXUD), що відбулося 23-24 червня 2022 р.

Також було спрощено валютні обмеження для імпорту товарної продукції. Це дало змогу бізнесу купувати валюту й переказувати кошти за операціями з імпорту товарів, тобто імпортувати будь-яку товарну продукцію. Водночас зберігались обмеження на купівлю валюти й транскордонні перекази для імпорту послуг.

У зв’язку з нагальною необхідністю було внесені додаткові зміни у положення Закону України “Про Державний бюджет України на 2022 рік” Законом України від 09 липня 2022 року №2385-ІХ. Згідно з законом загальний обсяг видатків державного бюджету було збільшено до 2162,17 млрд грн (+662,7 млрд грн до довоєнного рівня), дефіцит – до 823,48 млрд грн (+634,68 млрд грн).

Продовжувалася робота із фінансового забезпечення здійснення першочергових заходів щодо підтримки місцевих органів влади, підвищення обороноздатності держави за рахунок коштів резервного фонду. Зокрема, у липні 2022 р. було виділено такі суми:

1,41 млрд грн – задля створення механізму для швидкого реагування на надзвичайні ситуації під час воєнного стану та безперервного забезпечення населення України послугами з централізованого водопостачання, централізованого водовідведення та постачання теплової енергії;

286,5 млн грн – для ліквідації наслідків бойових дій та відновлення процесу надання послуг з постачання теплової енергії, гарячої води та виробництва електроенергії;

80 млн грн – Мінкультури задля створення та поширення інформаційних продуктів у ЗМІ, спрямованих на забезпечення захисту національного інформаційного простору та пов'язаних з відсіччю і стримуванням збройної агресії РФ проти України та її наслідками;

86,81 млн грн – для компенсації витрат закладів вищої освіти на підготовку фахівців;

164,80 млн грн – для покриття витрат з розміщення внутрішньо переміщені особи¹⁹⁶.

Важлива роль волонтерів у спротиві російській агресії була визнана Постановою Правління НБУ від 05 серпня 2022 р. №172 “Про внесення змін до постанови Правління Національного банку України від 24 лютого 2022 року №18”, якою регулятор дав змогу банкам не застосовувати ліміт на розрахунки фізичних осіб-волонтерів із гривневих платіжних карток за кордоном з метою купівлі товарів військового призначення. Це спрощення було корисним для підтримки діяльності волонтерів.

Для полегшення перебування мігрантів за кордоном, НБУ продовжував підписання угод із регуляторами європейських країн щодо можливості обміну готівкової гривні за кордоном.

На потреби військових зі спецрахунку, відкритого НБУ для підтримки ЗС України, станом на 29 серпня 2022 р. перераховано понад 19,6 млрд грн¹⁹⁷.

У серпні 2022 р. набрали чинності чергові зміни до Закону України “Про Державний бюджет України на 2022 рік”. Унаслідок цих змін дохідна частина державного бюджету порівняно з довоєнним періодом збільшилася на 17,3% до 1553,03 млрд грн, видаткова частина – на 75,6% до 2633,45 млрд грн, а дефіцит державного бюджету – у 5,8 разів до 1093,67 млрд грн.

Внесені зміни стосувались: здійснення заходів з підготовки до проведення опалюваного сезону; збільшення видатків за певними бюджетними програмами для здійснення заходів у сфері національної безпеки та оборони.

Також, було уточнено умови та порядок здійснення видатків з державного бюджету в умовах воєнного стану.

Ці рішення дало змогу забезпечити своєчасне здійснення бюджетних видатків для реалізації завдань і повноважень держави у сфері охорони здоров'я, освіти, соціальної підтримки населення, а також активізувати й упорядкувати питання підтримки місцевих бюджетів за рахунок допомоги від держав – партнерів України та МФО¹⁹⁸.

Програми підтримки, запроваджені Урядом та НБУ пом'якшили шокові ефекти в економіці, які виникли внаслідок повномасштабної війни. Багато в чому реалізація цих програм стала можливою завдяки фінансовій, військовій та гуманітарній підтримці країн ЄС та США¹⁹⁹.

Відповідно до дослідження стану малого та середнього бізнесу (МСБ) в Україні, якщо в період 11.03–13.03.2022 р. повністю зупинили роботу 73,8% з опитаних підприємств, то в період 05.05–07.05.2022 р. частка таких підприємств становила – 20,6%. Водночас у травні 2023 р. 15% підприємств не змінили або збільшили обсяги робіт порівняно з 23.02.2022 р.

Більшість успіхів на економічному фронті були прямими наслідками воєнних успіхів ЗС України на полі бою. Так, звільнення Київщини, Чернігівщини, Сумщини, острова Зміїний безпосередньо вплинули на покращення економічної ситуації в Україні.

Бюджет на оборону. На підставі внесених змін до Законів України №2481- IX “Про внесення змін до Закону України “Про Державний бюджет України на 2022 рік” щодо фінансового забезпечення заходів, спрямованих на врегулювання відносин на ринку природного газу та у сфері теплопостачання під час дії воєнного стану та подальшого відновлення їх функціонування” від 29 липня 2022 р. та № 2517-IX “Про внесення змін до Закону України “Про Державний бюджет України на 2022 рік” від 15 серпня 2022 р. для забезпечення заходів ведення оборонної операції Державний бюджет України було збільшено²⁰⁰.

Результатом стало збільшення дохідної частини державного бюджету на 17,3% до 1553,03 млрд грн у порівнянні з первинним бюджетом до початку широкомасштабного вторгнення. Також була збільшена на 75,6% до 2633,45 млрд грн видаткова частина, дефіцит державного бюджету теж було переглянуто – збільшено у 5,8 рази до 1093,67 млрд грн.

Зміни були спрямовані на підготовку до проведення опалюваного сезону та його оптимізацію. Вони передбачали субвенції в розмірі 14 млрд грн на компенсацію змін у тарифах на теплову енергію та постачання гарячої води. Також, у зв'язку з витратами учасників ринку природного газу, внаслідок покладання на них спеціальних обов'язків, була передбачена компенсація в розмірі 111,1 млрд грн. Проходження опалювального сезону було стратегічним завданням із захисту народу України. Для врегулювання заборгованості, відповідно до Закону України “Про заходи, спрямовані на подолання кризових явищ та забезпечення фінансової стабільності на ринку природного газу”, було передбачено вживання заходів щодо фінансового забезпечення в розмірі 76 млрд грн²⁰¹.

Джерелом коштів для покриття витрат щодо перерахованих напрямків було визначено надходження від сплати дивідендів від акцій НАК “Нафтогаз України” за результатами її фінансово-господарської діяльності у 2022 р., а також авансового внеску з податку на прибуток підприємств при виплаті дивідендів НАК “Нафтогаз України”. Додатково було залучено кошти, що були отримані у рамках програм допомоги ЄС, урядів іноземних держав, міжнародних організацій.

Також, для здійснення заходів у сфері національної безпеки та оборони було передбачено збільшення видатків за певними бюджетними програмами. Так, на 269,5 млрд грн було збільшено видатки фінансування МОУ, ГУР МО, СБУ, СЗР, НГУ, ДПС, НП України, ДСНС, Управління державної охорони, Держспецзв'язку, Держспецтранситу. На 10,3 млн грн було збільшено видатки з проведення заходів з мобілізаційної підготовки галузей національної економіки України. А також, на 715,7 млн грн було збільшено резервний фонд Державного бюджету²⁰².

Кошти на збільшення видатків за перерахованими напрямками було залучено за рахунок внутрішніх запозичень. Однак, внесення змін до Державного бюджету з метою забезпечення заходів, що були спрямовані на фінансування видатків на підвищення обороноздатності держави, мали й негативні наслідки. Так, результатом збільшення видаткової частини Державного бюджету стало зростання його дефіциту та збільшення державного боргу України.

Фінансова та гуманітарна допомога міжнародних партнерів. Загальний обсяг фінансування державного бюджету від початку широкомасштабного вторгнення росії в Україну склав 31,5 млрд дол. США.

Основними джерелами фінансування були НБУ, за рахунок емісії гривні (druk), допомога від міжнародних партнерів та доходи від продажу ОВДП.

Зовнішні запозичення отримані протягом 24 лютого – 30 серпня 2022 р. державним бюджетом становили 17,4 млрд дол. США. Основними донорами за цей період були: США – 6,99 млрд дол., ЄС – 2,43 млрд дол., та Канада 1,52 млрд дол., що становило 55% від загальних надходжень.

Упродовж травня-серпня 2022 р. Україна залучила до бюджету 12,3 млрд дол. США²⁰³.

Гуманітарна допомога. Міжнародна спільнота не залишалась осторонь проблем, з якими стикалось українське суспільство під час другого етапу війни росії проти України. Протягом травня – серпня 2022 р. була надана різностороння допомога та підтримка Україні.

Допомога українцям надавалась за межами України та на її території. Було відкрито численні програми підтримки українців за кордоном: надавались пільги на житло, харчування, проїзд, надання адміністративних послуг тощо. Країни, що приймали вимушених переселенців з України, надавали всебічну підтримку громадянам України.

Величезна лінія фронту заставила українські сім'ї облаштовувати своє життя подалі від лінії фронту, в інших, більш безпечних містах України. Масове внутрішнє переміщення спричинило нагальну потребу в гуманітарній допомозі і забезпеченні первісних потреб населення. Міжнародні партнери, благодійні організації та донори допомагали українським ВПО забезпечувати нагальні гуманітарні потреби, такі як забезпечення медичних послуг, надання грошової допомоги та пільг, забезпечення житлом, продовольством та інші гуманітарну допомогу²⁰⁴.

Також, надавалась допомога органам ДСНС для боротьби з надзвичайними ситуаціями, що повсякчас виникали біля лінії зіткнення та у різних областях України²⁰⁵.

05 травня 2022 р. Президент України В. Зеленський запустив платформу для збору благодійних пожертв на підтримку та відбудову України – UNITED24. Протягом травня-серпня 2022 р. було зібрано пожертв майже на 14,5 млн дол. Усі отримані кошти розподілялись між міністерствами на найважливіші потреби України, серед яких оборона, медицина та інфраструктура²⁰⁶.

Крім того, Єврокомісія 05 травня 2022 р., в рамках Міжнародної конференції донорів, скликаної Польщею та Швецією, оголосила про виділення Україні пакет допомоги для підтримки внутрішньо переміщених осіб на 200 млн євро²⁰⁷.

ЄС на початку червня 2022 р., на тлі наростаючих гуманітарних потреб України, виділив додатково 205 млн євро²⁰⁸.

15 червня 2022 р. Президент США оголосив про надання гуманітарної допомоги, через Агентство США з міжнародного розвитку (USAID), на понад 225 млн дол.²⁰⁹. Трохи пізніше, 09 липня 2022 р. уряд США оголосив про виділення додаткової гуманітарної допомоги Україні на 368 млн дол. для підтримки постраждалих від російської агресії в Україні.

Основну суму коштів виділили Державний департамент США (288 млн дол.) та USAID (80 млн дол.). Загалом, США від початку широкомасштабного вторгнення росії в Україну виділили на гуманітарну допомогу 1,28 млрд дол. США, що є найбільшим внеском серед усіх держав, які допомагали нашій державі²¹⁰. Ще 74 млн дол. наприкінці липня 2022 р. виділила USAID²¹¹.

Оборонно промисловий комплекс. Під час другого етапу російсько-української війни оборонно-промисловий комплекс України продовжував, в міру своїх можливостей, забезпечувати українське військо необхідним озброєнням, та розвивати зв'язки з міжнародними партнерами.

Так, на початку травня 2022 р. ДК “Укроборонпром” спільно з органами державної влади, Генштабом ЗС України, народними депутатами та Національною академією наук України розпочав роботу над створенням “Програми розвитку ОПК”, яка ґрунтувалась на переозброєнні ЗС України новітнім озброєнням та мала стати основним драйвером економічного розвитку України²¹².

Вже на початку червня 2022 р. ДК “Укроборонпром” уклав угоди на закупівлю десятків тисяч боєприпасів до наземної артилерії та до півтисячі імпортованих броньованих машин для ЗС України²¹³.

В липні 2022 р. ДК “Укроборонпром” уклав контракти на купівлю неназваної кількості та номенклатури броньованої техніки і десятків тисяч крупнокаліберних боєприпасів для артилерії з іноземними партнерами²¹⁴. Крім того, стало відомо, що українські промисловці для відбудови промислових потужностей, підтримки вітчизняного виробництва та відновлення військової техніки передавали відповідні товари за собівартістю.

10 серпня 2022 р. між Данською асоціацією оборонної й безпекової промисловості (DI Defense and Security Industries Association), до якої ввійшли 18 передових данських компаній, та ДК “Укроборонпром” було укладено угоду про співпрацю. Відповідно до цієї угоди, для зміцнення обороноздатності України було домовлено про потенційну співпрацю за напрямком безпілотних та морських систем, кіберзахисту тощо²¹⁵.

Для ремонту та якісного обслуговування озброєння закордонного виробництва, яке було отримане та планувалось отримати від країн-партнерів, в серпні 2022 р. ДК “Укроборонпром” створив Міжнародний інженерний центр (скорочено – МІЦЬ), фахівці якого мали пройти навчання та сертифікацію для роботи з цією технікою²¹⁶.

На виконання доручення Головнокомандувача ЗС України В. Залужного, враховуючи закордонні напрацювання, а також бойовий досвід українських пілотів, ДК “Укроборонпром” спільно з Генеральним штабом ЗС України розробили програму розвитку безпілотних систем для Сил безпеки та оборони України, яка передбачала

співпрацю з приватними розробниками БпЛА задля швидкого та безпечного виробництва на їх потужностях²¹⁷.

Свою підтримку Силам безпеки і оборони протягом другого періоду продовжували надавати і благодійні організації, які зробили вагомий внесок в посилення обороноздатності нашої держави.

Благодійний фонд Сергія Притули в серпні 2022 р. підписав угоду з фінським виробником мікросупутників ICEYE, який є світовим лідером в цій галузі. За умовами цієї угоди, Міністерство оборони України отримало у власність один із супутників та доступ до даних сузір'я супутників SAR компанії ICEYE. Ця угода стала можливою, після того як у червні 2022 р. фонд зібрав 600 млн грн на проєкт “Народний байрактар”, що передбачав купівлю трьох комплексів ударних БпЛА “Bayraktar TB2”, проте турецька компанія відмовилась приймати ці кошти і передала Україні ці комплекси безкоштовно²¹⁸.

Група компаній “Нова Пошта” (НП) у співпраці з українськими стартапами та ДСНС на своїх потужностях розробила та розпочала тестування трьох моделей роботів-саперів, які призначені для розмінування водойм та суші. Компанія повідомила, що ДСНС визначила основні вимоги до цих роботів, а НП взяла на себе відповідальність за технічний напрям та пошук і залучення до проєкту партнерів²¹⁹.

Висновки

Протягом другого етапу широкомасштабного російського вторгнення спостерігалися тенденції щодо уповільнення темпів глобального економічного розвитку, поширювалися інфляційні процеси в більшості держав світу. Широкомасштабне вторгнення РФ в Україну продемонструвало вразливість глобальних та національних продовольчих систем від впливу збройних конфліктів, політичних та економічних чинників. В результаті чого підвищувались світові ціни на сировину та споживчі товари для населення (зведений індекс зростання споживчих цін у країнах ЄС в серпні 2022 р. відносно серпня 2021 р. склав рекордні 9,1%).

Значного негативного впливу зазнав агропромисловий сектор української економіки, що спричинило скорочення продовольчого забезпечення у багатьох країнах світу та відповідного зростання цін на продукти харчування. Узгоджена політика держав світу спільно з ООН щодо запровадження “зернової ініціативи” дозволила розблокувати експорт української аграрної продукції та поступово зменшувало негативний вплив продовольчої кризи.

Світова енергетична криза, що була штучно створена РФ змушувала європейські держави шукати інших експортерів природного газу, узгоджуючи спільну політику енергетичної безпеки ЄС та розбудовувати власну інфраструктуру для збереження та використання газу. Така ситуація на світовому ринку енергоносіїв позитивно вплинула на зменшення залежності європейських держав від російського газу, що в перспективі мало би створити проблеми для його експорту самій країні-агресору, зменшуючи її нафтогазові доходи.

Протягом другого етапу російсько-української війни обсяг природного газу, що експортувався з Росії трубопроводним шляхом майже кожного місяця зменшувався. Проте, зменшення обсягів продажу компенсувалось отриманням прибутку за рахунок надзвичайно високих цін на газ в цей період на європейському ринку.

Впровадження міжнародних санкцій на РФ поступово сприяло початку системної економічної кризи в державі, що доводить проведений короткий аналіз фінансового стану Фонду національного добробуту Росії, обсяг активів якого, протягом квітня-червня 2022 р. зменшився на більше ніж 15%.

Результатом санкційної політики міжнародних партнерів України була інноваційно-технологічна ізоляція країни-агресора, що значно ускладнювало виробництво сучасної високоточної зброї підприємствами російського ОПК. З російського ринку продовжувався вихід міжнародних компаній, а разом з інфляційними процесами та скороченням виробництва це сприяло поступовому погіршенню економічної ситуації в країні.

Економічні та фінансові витрати, що зазнала Україна в умовах війни додатково скоротили обмежені внутрішні фінансові можливості як державного бюджету так і банківської системи, що існували до війни. Надання міжнародними партнерами фінансової та гуманітарної допомоги нашій державі, впровадження відповідних урядових програм підтримки та заходів надало можливість стабілізувати соціально-економічну ситуацію в Україні.

Прийнятий в США Закон про ленд-ліз сприяв спрощенню передачі військової та іншої допомоги для України, що посилювало спроможність ЗС України до перемоги.

3.3. ВОЄННО-СТРАТЕГІЧНА ОБСТАНОВКА

Воєнно-стратегічна обстановка на другому етапі широкомасштабної агресії РФ проти України характеризувалася як складна, але контрольована. У цей період Силами оборони України було проведено другу стратегічну оборонну операцію, яка виснажила російські війська і дала можливість сформувати резерви для проведення наступальних дій із звільнення ТОТ.

Воєнно-стратегічна обстановка навколо України

НАТО і ЄС в цілому адекватно та узгоджено реагували на агресивні дії РФ в регіоні. Водночас наявність глобальних гібридних викликів і загроз у Європі та протистояння України з РФ засвідчили необхідність перегляду застарілої Стратегічної концепції НАТО 2010 р. Тому, з метою вирішення нагальних безпекових питань та визначення пріоритетів подальшого розвитку Альянсу, наприкінці червня 2022 р. в Мадриді (Іспанія) було проведено Саміт Організації Північноатлантичного договору. У ньому взяли участь глави держав та урядів 30 союзників-членів НАТО і держав-партнерів – Швеції, Фінляндії, України й Грузії.

Основним рішенням саміту стало затвердження нової Стратегічної концепції НАТО, яка визначила пріоритети і завдання Альянсу на наступні десять років²²⁰. Було оголошено про “докорінну зміну” з часів закінчення холодної війни підходів до оборони та стримування задля реагування на нові безпекові реалії. Це стосувалося зміцнення передових оборонних кордонів НАТО, перш за все східного флангу, трансформації Сил реагування та збільшення загальної чисельності сил підвищеної готовності із 40 тис. до 300 тис. осіб. Також передбачалося нарощування оперативних спроможностей НАТО через пришвидшене розгортання техніки й оптимізацію логістики, збільшення чисельності засобів передового базування (зокрема ППО), вдосконалення системи управління та взаємодії, уточнення планів оборони тощо.

Важливими рішеннями союзників стало зобов’язання виділяти не менше 2% ВВП на національну оборону та збільшення спільного фінансування оборонної діяльності НАТО. З цією метою започатковано Інноваційний фонд Альянсу, який інвестуватиме 1 млрд євро в розробку новітніх технологій у сфері оборони.

На саміті було ухвалено історичне рішення про розширення НАТО – Швеція та Фінляндія отримали офіційні запрошення щодо членства в Альянсі.

Одним із стратегічних кроків НАТО стало визнання війни РФ проти України причиною “найбільшої з часів Другої світової війни безпекової кризи в Європі”. З цього приводу Президент України В. Зеленський зазначив, що заради безпеки й стабільності у Європі на дії РФ треба відповідати належно: “росію потрібно ізолювати. Вона не має бути в тих міжнародних структурах, які сама ж хоче знищити. Не повинно бути діалогів, які не мають сенсу, поки вона сама не почне шукати цей діалог. Вона повинна сама шукати діалог, а отже, шукати мир”²²¹. Саме тому військова, фінансова й політична підтримка, а також продовження санкційного тиску на РФ стали важелями для досягнення головної мети Альянсу. Крім того, потребувало “нового розуміння” значення східного флангу НАТО і місця України у спільному безпековому просторі.

Зважаючи на загарбницькі плани Росії, держави-члени НАТО домовилися про довгострокову підтримку України та погодили всеосяжний пакет допомоги, який передбачав: захищений зв’язок, постачання ПММ, бронезилов, медичного і протимінного обладнання, засобів РХБЗ, портативних антидронових систем. Також Україні в довгостроковій перспективі передбачено надання допомоги в переході на ОБТ НАТО, поліпшенні оперативної сумісності та інститутів оборони й безпеки. Окремо було наголошено, що сильна та незалежна Україна є життєво важливою для стабільності євроатлантичного регіону²²².

Ключовою відмінністю нової стратегії НАТО стали зміни в оцінці стратегічного середовища безпеки. Цього разу Альянс “перестав виключати можливість порушення суверенітету і територіальної цілісності союзників”. Зазнала змін і деталізація загроз. Від знеособлених та із транскордонним характером, цього разу загрози стали чітко ідентифіковані. Росію визнано як найбільшу й пряму загрозу безпеці НАТО, а також миру й стабільності у євроатлантичному регіоні. А її мілітаризація, зокрема в регіонах Балтійського, Чорного і Середземного морів, “разом з військовою інтеграцією з білоруссю”, становили виклик безпеці та інтересам Альянсу. Раніше РФ характеризували як “конструктивного партнера”, а тепер НАТО готове відповідати на російську загрозу об’єднано і відповідально, підтримуючи партнерів у протидії її “зловмисному втручання та агресії”. Разом з тим, для запобігання ескалації, НАТО залишило відкритими “канали зв’язку” з РФ.

В основу Концепції НАТО-2022, яка є керівним документом для політичної і військової діяльності Альянсу, закладено виключно оборонний характер Альянсу та “360-градусний підхід”*, який визначає три основні завдання – стримування та оборона, запобігання та управління кризами, безпека через співпрацю.

Виконуючи завдання зі стримування та оборони, НАТО “захищатиме кожен дюйм” свої території, зберігатиме суверенітет і територіальну цілісність усіх держав-членів на основі “360-градусного підходу”. Посилення спроможностей досягатиметься через більшу й постійну присутність на суходолі, на морі та в повітрі, у т. ч. шляхом нарощення комплексної ППО-ПРО, а також колективної готовності, оперативності, взаємосумісності сил союзників і оборонних спроможностей НАТО для ведення високоінтенсивних, багатодомених бойових дій проти супротивника, що має ядерну зброю. Цьому сприятиме зміцнення безпеки союзників на морі, цифрова трансформація, кібербезпека, розвиток космічної галузі, посилення національної стійкості (удосконалення критичної інфраструктури, логістики тощо). А стаття 5 Договору про колективну оборону²²³ буде задіяна у разі потенційної загрози гібридних операцій проти союзників, що можуть досягти рівня збройного нападу.

Загалом, у Концепції НАТО-2022 чітко зазначено, що “світ став суперечливим і непередбачуваним”, а РФ, яка є найбільшою прямою загрозою для НАТО та миру загалом, притаманне використання примусу, підривної діяльності, агресії та анексії як інструментів зовнішньої політики, а також ядерного шантажу. В свою чергу, Україна має вийти із розв’язаної Росією війни переможцем. “Відкритість дверей

* Підхід засновано на праці С. Льюїс “360 градусів: мобілізація за всіма фронтами”, яка говорить про те, що в новому ворожому світі, де існує безліч загроз та викликів, НАТО має повернутись до джерел ідеї колективної безпеки та захистити передусім своїх членів. При цьому, загрози можуть прийти як зі сходу (від Росії чи Китаю), так і з півдня (радикальний ісламизм та міграція) чи півночі (Арктика).

НАТО” – це відповідь на ультиматуми кремля стосовно повернення Альянсу до складу і кордонів 1997 року. Водночас стратегічна конкуренція, повсюдна нестабільність та повторювані потрясіння визначали більш ширше середовище безпеки, а загрози, з якими стикається НАТО, є глобальними і взаємопов’язаними.

Саме тому держави-члени НАТО активізували посилення власних оборонних спроможностей. Зокрема, Польща проводила масштабне переозброєння своєї армії та створення найсильніших сухопутних військ серед держав-союзників НАТО у Європі²²⁴. З початку 2022 р. до її військ надійшли літаки C-130H Hercules²²⁵, танки “Abrams” та “Challenger”. Було підписано контракти на поставку багатоцільових вертольотів AW149, танків K2, винищувачів FA-50, гаубиць K9 тощо²²⁶. Польща також активно працювала над створенням багатоступеневої системи ППО, в основі якої ЗРК “Patriot” та “Sky Sabre”.

Важливим кроком щодо посилення обороноздатності Польщі стало затвердження рекордного державного оборонного бюджету на 2023 р. у розмірі 98 млрд злотих (3% ВВП), який передбачав, крім насичення сучасними зразками ОВТ, збільшення війська на 20 тис. осіб, створення двох нових механізованих дивізій, які відповідають за прикордонні райони з рб та рф²²⁷. Крім того, в рамках зобов’язань у 2022 р. оборонні витрати були збільшені в Іспанії²²⁸ (1 млрд євро) та Нідерландах²²⁹ (5 млрд євро).

У серпні 2022 р. Литва розпочала будівництво трьох військових містечок для розміщення підрозділів власних збройних сил і держав-членів НАТО. Крім того, на тлі агресивних дій росії, литовське керівництво прийняло рішення щодо підтримки вітчизняних компаній-виробників оборонної продукції. З метою вивчення потенціалу у сфері виробництва БпЛА, було проведено першу виставку DRONE DAY 2022²³⁰.

Разом із наземною складовою, з весни 2022 р. НАТО в рамках місії Air Shielding суттєво наростило своє авіаційне угруповання в Європі. Зокрема, в Польщу було перебазовано 12 багатоцільових винищувачів Raptor 90 винищувальної ескадрильї США²³¹. Літаки ВПС США F-35, Франції Mirage-2000 та Бельгії F-16, які базувалися в Естонії, виконували завдання з патрулювання повітряного простору між Балтійським та Чорним морями. Винищувачі ВПС Чехії та Угорщини JAS 39 Gripen на ротаційній основі здійснювали охорону повітряного простору Естонії, Латвії та Литви.

В рамках посилення присутності США в Європі в Польщі було створено штаб 5-го АК США – перший постійний американський орган військового управління на східному фланзі НАТО (основа – 300 офіцерів США). Крім того, США спланували до кінця 2022 р. розмістити дві ескадрильї F-35 у Великій Британії і додаткові війська в Румунії та країнах Балтії, розгорнути додаткові засоби ППО в Німеччині та Італії, а також наростити військово-морські потужності в Іспанії, збільшивши кількість дислокованих там есмінців з чотирьох до шести. Такими діями США, як організатор НАТО, демонструвало готовність Альянсу протистояти загрозам з повітря, на землі та морі.

Регіональні безпекові виклики спонукали до перегляду підходів комплектування збройних сил та формування мобілізаційного ресурсу. Зокрема, Латвія запровадила систему обов’язкової військової служби, а у Литві уряд вживав заходів для залучення населення до оборони країни, зокрема збільшив фінансування та чисельність Спілки стрільців²³² (з 12 тис. до 50 тис. осіб).

Для підвищення готовності та оперативної сумісності між союзниками і партнерами, НАТО інтенсифікувало спільну підготовку. Зокрема, у травні 2022 р. на території дев’яти країн ЄС відбулися навчання Defender Europe 22 та Swift Response 2022, в яких взяли участь 18 тис. військових із 20 країн.

У червні 2022 р. на полігонах Польщі та країн Балтії проведено спільні навчання “Спадщина Рамштайну” – найбільші в історії випробування систем ППО/ПРО із залученням до 3 тис. військовослужбовців із 17 країн. На навчаннях BALTOPS-22, які проходили в Балтійському морі, 45 кораблів, 75 літаків та 7500 військових із 18 країн відпрацьовували завдання з протичовнової оборони, десантних та протимінних операцій. На базі командування 3-ї головної реактивної бази в Туреччині відбулися маневри Ramstein Dust II-2022, на яких вдосконалювалися навички з підготовки повітряних операцій. А в акваторії Чорного моря (порт Бургас, Болгарія) пройшли перші від початку війни в Україні спільні навчання Breeze 22²³³, у яких взяли участь 24 кораблі, 10 літаків та вертольотів, а також 1400 військових моряків із 11 країн.

З метою демонстрації воєнної присутності НАТО у Південно-Східній Європі, протягом серпня 2022 р. кораблі Другої постійної військово-морської групи НАТО провели навчання в Адріатичному і Середземному морях.

Активно тренувалася авіаційна компонента НАТО. У рамках навчань THRACIAN VIPER – 2022 (08-19.08.2022) авіація Болгарії, Канади, Греції, Румунії і США покращувала навички під час спільних операцій на південно-східному напрямку НАТО²³⁴. В Туреччині проходили тактичні тренування бойових літаків NEXUS ACE (22.08.2022). Крім того спільні навчання проходили у повітряному просторі Словаччини, де об’єднане авіаційне угруповання Франції, США та Великої Британії (F-22, Rafales, Eurofighter Typhoon, МиГ-29, В-52) протидіяло об’єднаному німецько-нідерландському угрупованню ППО/ПРО²³⁵.

Розгортання військ НАТО в країнах, які межують з рф, було стратегією, яку західні військові керівники називали “обороною дикобраза”. Прагнучи зробити ціну вторгнення неприйнятною для противника, вони демонстрували, що війська НАТО можуть миттєво мобілізуватися та підтримати союзників²³⁶.

Важливою складовою міжнародної підтримки України у протистоянні агресії рф була підготовка особового складу ЗС України за кордоном. До навчальних програм долучилися майже всі країни ЄС та НАТО. У рамках програми Interflex, яка стартувала у липні 2022 р., у Великій Британії під час тритижневих курсів (кожні 3 місяці) здійснювалася підготовка військовослужбовців, у т. ч. військових медиків, інженерів, екіпажів вертольотів, пошуково-рятувальні місії тощо. Своїх інструкторів також надавали Данія, Канада, Естонія, Литва, Латвія, Нова Зеландія, Швеція, Фінляндія, Норвегія та Нідерланди. На кінець серпня 2022 р. понад 5000 військових вже пройшли курс базової підготовки.

Окремим питанням було опанування новітнього ОВТ, яке передавали Україні. З цієї метою країни-партнери на базі своїх навчальних центрів організували курси підготовки окремих груп (підрозділів). Зокрема, Франція навчала артилеристів на САУ CAESAR, Німеччина – на САУ Panzerhaubitze 2000, РСЗВ Mars II та зенітних самохідних установках Flakpanzer Gepard, Велика Британія – на РСЗВ M270, Естонія – на гаубицях FH-70. У Швейцарії та Колумбії підвищували свої навички команди українських саперів.

Ескалація агресії рф проти України не деморалізувала демократичні країни, а спричинила зворотну реакцію – посилила підтримку України, особливо військову допомогу, яка перевищила розміри часів Другої світової війни. При цьому рішення щодо передачі ОВТ Україні були доволі складними, так як стосувалися як національної безпеки, так і регіональної загалом. Окремі види ОВТ мали доволі складну логістику постачання. Основним постачальником військової допомоги були США (17,5 млрд дол.).

Ця допомога є неоціненною не лише з огляду на її обсяги, а й на те, що Україна змогла отримувати новітні зразки ОВТ, клас яких залежав від оперативної обстановки на фронті та швидкості її опанування українськими фахівцями. Зокрема, ЗС України отримували комплекси ППО NASAMS, РСЗВ HIMARS та ракети до них, вертольоти Ми-17, БТР М113, броневих автомобілі HMMWV, ПЗПК “Stinger”, ПТРК “Javelin”, гаубиці М777, патрульні катери, протимінні засоби МаххPro, дрони “Switchblade” та ін.

Найбільш відданим союзником України у Європі була Велика Британія (3,3 млрд дол.). Серед переданого нею ОВТ – ПТРК NLAW та “Javelin”, броневих автомобілі, БТР FV4333 “Stormer” із ЗПК “Starstreak”, САУ M109, САУ AS-90, гаубиці L119.

Саме Велика Британія і США стали єдиними постачальниками сучасної ракетної зброї, що змогла переламати хід війни (не кількісно, а якісно).

Урядом Японії виключно для України вдалося внести зміни до процедур передачі озброєнь. І, хоча постачання обмежалося нелетальним обладнанням, ЗС України все ж таки отримали розвідувальні БпЛА та захисне спорядження на суму 3 млрд. дол.

Вагомою була допомога Німеччини (2,58 млрд дол.), яка за кількістю зброї поступалася лише США та Великій Британії. Це ЗПК IRIS-T, РСЗВ M270 MLRS, САУ PzH 2000, ЗСУ “Gepard”, БТР М113, БМП, розвідувальні БпЛА, РЛС COBRA, запчастини для літаків тощо. Внеском Німеччини у посилення обороноздатності України став спеціально створений фонд розміром 2 млрд євро, для замовлення

ЗС України зброї у німецьких виробників, зокрема самохідних артилерійських систем RCH-55.

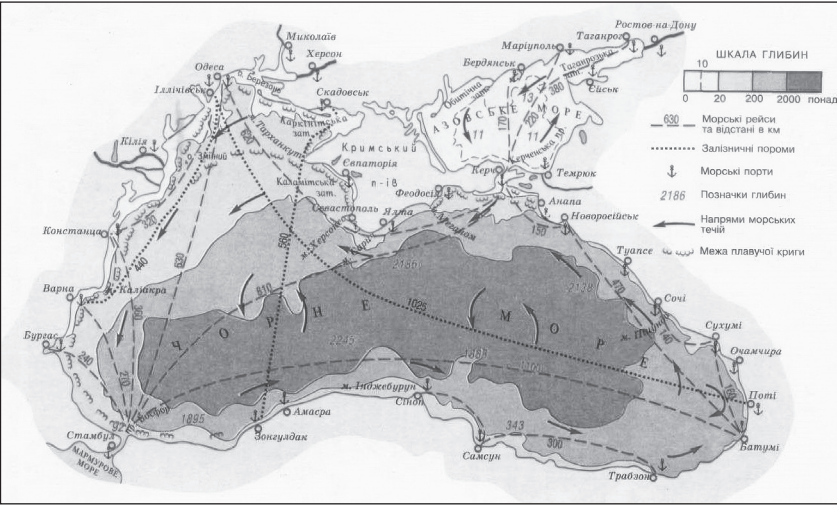
Чехія та Польща відправили в Україну стрілецьку зброю, РСЗВ та модернізовану важку техніку радянського виробництва на суми 1,9 млрд дол. та 1,75 млрд дол. відповідно, зокрема: танки Т-72, вертольоти Ми-24В, БМП BVP-1, БМП-1, гаубиці Д-20, “Гвоздики” та “Дани”, РСЗВ RM-70, БМ-21 “Град”, ЗПК “Стріла” тощо.

Країни Балтії, зважаючи на небезпечне сусідство з рф і рб, передавали стрілецьке озброєння, боєприпаси, протитанкові засоби, ЗПК “Stinger”, ПТРК “Javelin”, гаубиці Д-30 та FH70, БТР Mamba APC, М113 та М577, гаубиці М109, гелікоптери Ми-8 та Ми-2, БпЛА, автомобілі, індивідуальне спорядження, сухі пайки загальною вартістю 700 млн дол.

Крім того, військова допомога надходила від Австралії (285 млн дол.), Норвегії (206 млн дол.), Фінляндії (95 млн дол.), Швеції, Данії, Норвегії, Словаччини та інших країн. Також НАТО та Україна активно співпрацювали над формуванням нових пакетів допомоги з метою посилення ударного потенціалу ЗС України. Але через “небажання втягування Європи у війну з росією” залишалися невирішеними питання постачання певних видів сучасної зброї, серед яких танки “Leopard” та М1 “Abrams”, літаки F-16, тактичні ракети типу MGM-140 ATACAMS. Таку позицію озвучив Президент Франції Е. Макрон у червні 2022 р.: “Ви кажете про неофіційну домовленість, але це майже офіційна позиція партнерів по НАТО, що ми допомагаємо Україні оборонятися, але не вступаємо у війну з росією. Тому певне озброєння, як наприклад, штурмові літаки або танки – було домовлено не постачати, і Президент Зеленський в курсі цієї домовленості”²³⁷.

Загальна характеристика театру воєнних дій

Особливих змін у географії та інфраструктурі в зоні воєнних дій не відбулося, але в стратегічному плані захоплення зс рф о. Зміни позбавило Сили оборони України контролю над північно-західною частиною Чорного моря, а втрата Маріуполя, як транспортного вузла – взагалі лишала впливу на транспортні артерії Азовського моря.

Азовське море є внутрішнім морем України та росії, але після його ізоляції рф отримала повний контроль над морською інфраструктурою в регіоні. Але з огляду на його глибини (до 15 м) море унеможливило використання підводних човнів та суттєво знижує вантажопідйомність морського транспорту. Основні зусилля рф зосередила в північно-західній частині Чорного моря, де проходить більшість транспортних шляхів. Стратегічним завданням сторін було утримання контролю над о. Зміїний.

Північно-західна частина Чорного моря характеризується розвиненою портовою системою та характерними короткими морськими та річними шляхами до проходу Босфор (Турція). Тому контроль над південним морським транспортним шляхом залишався пріоритетом для військово-політичного керівництва України.

Також у північно-західній частині Чорного моря знаходяться основні ВМБ та пункти базування ВМС ЗС України. Південна ВМБ (Одеса) дислокується у п'яти локаціях: загальний об'єм резервуарного парку – більше 6000 м³, можливості по видачі ПММ – до 1500 т на добу. ПБ Одеса (“Практична гавань”) та ПБ Очаків забезпечують базування кораблів (катерів) та суден забезпечення. Загальна довжина причального фронту стаціонарних причалів – 1000 м та 292 м відповідно. Близькість під'їзних залізничних колій та розвинутих автомобільних шляхів забезпечує можливість подачі на причали зброї, боєприпасів та іншого майна.

Характеристики основних морських та річкових портів північно-західної частини Чорного моря України						
№ п/п	Найменування порту	Кількість причалів	Довжина причального фронту, м	Перепускна спроможність, тис.т/рік		Можливість одночасної обробки суден, од.
1.	Ізмаїльський МТП	24	21	11788	182,5	2
2.	Вость-Дунайський МТП	-	-	210,535	-	1
3.	Ренійський МТП	38	31	5400	7200	12
4.	Білгород-Дністровський МТП	9	1157,3	4474,9	-	8
5.	п/п Бугаз	1	117,2	240,9	-	1
6.	Іллічівський МТП	28	5512	63145	9955	28
7.	АТЗТ "Іллічівський МРП"	10	1128	5438,5	-	10
8.	Одеський МТП	36	6588,4	7408,5	10037,5	17
9.	МТП Южний	11	2352,5	23360	15330	9
10.	порт АТ Очаківський рибоконсервний комбінат	2	210	-	-	-
11.	Миколаївський МТП	15	2420	9380,5	365	13
12.	п/п Очаків	2	242,2	-	-	-
13.	СМП Октябрський	7	1530	1146,1	-	4
14.	Дніпро-Бугський МП	5	810	14235	10767,5	5
15.	Херсонський МТП	10	1467	6935	1095	8
16.	Скадовський МТП	6	800	1620,6	-	3
17.	п/п Хорли	3	296	343,1	-	1
18.	порт Чорноморськ	7	1604,3	-	-	2

№ п/п	Найменування порту	З'єднання з залізничними дорогами держави	Довжина причального фронту, м	Спроможність причальних споруд щодо навантаження важкої техніки	порт. та плав. кр. в/підйомн., т
1.	Херсонський РП	З'єднаний	950	Так	"5-16"
2.	Миколаївський РП	З'єднаний	1025	Ні	"5-16"
3.	Нікопольський РП	Ні	290	Ні	"5"
4.	Нова Каховка РП	Ні	1200	Ні	"5-20"

Загальна воєнно-стратегічна обстановка. Противник упродовж травня-серпня 2022 р. в рамках “спеціальної воєнної операції” продовжував проводити стратегічну наступальну операцію з метою розгрому угруповання Сил оборони України та виходу на адміністративні кордони Донецької та Луганської обл.

Головними завданнями противника були:

оперативне оточення і розгром угруповання ЗС України у Донецькому ОР та вихід на адміністративні кордони Донецької та Луганської обл., з можливістю подальшої окупації територій України;

утримання ТОТ Харківської обл. та забезпечення стійкого логістичного забезпечення угруповання на ТОТ Донецької обл. з Белгородської обл. рф;

утримання ТОТ Запорізької обл. та збереження сухопутного коридору між Ростовською обл. рф і ТОТ АР Крим;

утримання ТОТ Херсонської обл. й створення умов для розвитку наступу в напрямку Миколаєва;

утримання вогневої переваги по всій лінії фронту, досягнення панування в повітрі та на морі;

дезорганізація систем управління військами, ППО, розвідки та РЕБ Сил оборони України.

З початку травня 2022 р. активні бойові дії велися у Східній ОЗ. Завершивши перегрупування військ, противник перейшов у наступ на рубежі Ізюм – Рубіжне – Попасна – Северодонецьк з метою оточення і розгрому угруповання Об'єднаних сил, забезпечив собі чисельну перевагу та захопив форпости Луганщини – Северодонецьк та Лисичанськ. Форми і способи наступу свідчили про застарілі підходи ведення наступальних дій, в яких основний акцент робився на чисельну перевагу, перш за все в артилерії та живій силі. Авіаційна підтримка військ здійснювалась обмеженими силами на незначну оперативну глибину та за умови надійного придушення засобів української ППО.

На інших напрямках обстановка залишалась напруженою. Російські війська вдосконалювали оборону на північному сході від Харкова та на півдні держави.

На початок червня 2022 р. угруповання противника, що діяло проти Сил оборони України, налічувало до 105 БТГр (Сіверський ОР – 3, Слобожанський – 25, Донецький ОР – 58, Південнобузький ОР – 19). На українсько-білоруському кордоні знаходилось до 7 батальйонів зс рб. На відновленні боєздатності перебувало до 14 БТГр, в резерві І черги – до 22 БТГр, ІІ черги – до 14 БТГр. Загалом, без врахування резерву, угруповання нараховувало: особового складу – до 155 тис., танків – до 1000, ББМ – до 2700, артилерійських систем – до 1400, РСЗВ – понад 60, ОТРК – 70.

З кінця липня 2022 р. противник здійснив перегрупування 5 БТГр Східного ВО на Таврійський та Південнобузький ОР, на Запорізький напрямок – 2 БТГр 36 А та одну БТГр 35 А, на Криворізький напрямок – 2 БТГр 35 А. У резерві І черги на ТОТ АР Крим та Белгородської обл. рф зі Слобожанського ОР утримував до 5 БТГр. Крім того, на відновлення боєздатності вивів 3 БТГр 29, 36, 35 А, а після відновлення перемістив у район виконання завдань БТГр 20 А Західного ВО.

Таким чином, на початок серпня 2022 р. кількість БТГр, які залучалися до ведення бойових дій становила – 115 (з них безпосередньо застосовувалися – 97 (Сіверський ОР – 3, Слобожанський – 17, Донецький ОР – 50, Південнобузький ОР – 27), на відновленні боєздатності перебувало 18). У резерві знаходилось 44 БТГр.

На українсько-білоруському кордоні угруповання зс рб суттєвих змін не знало. Загалом, без врахування резерву угруповання нараховувало: особового складу – до 160 тис., танків – до 1150, ББМ – до 2500, артсистем – до 1300, РСЗВ – до 600, ОТРК – 66.

Незважаючи на зростання воєнно-технічної допомоги Україні з боку іноземних держав, загальне співвідношення сил залишалось на користь рф.

3 травня 2022 р. в Україну здійснювалося перекидання особового складу з військових баз за межами рф, проте їх кількість була незначною і не вирішувала проблеми навіть із доукомплектуванням військових частин і підрозділів, що зазнали втрат²³⁸.

Щ Збройні Сили України			Загальне співвідношення сил сторін			ЦДВІ		
			ЗБРОЙНІ СИЛИ УКРАЇНИ			ЗБРОЙНІ СИЛИ РФ (105 БТГ + 1,2 АК)		
ОСОБОВИЙ СКЛАД			до 265 000			до 139 000		
ТАНКИ			до 500			до 2 350		
ББМ			до 2 600			до 3 700		
АРТИЛЕРІЯ			до 950			до 2 700		
РСЗВ			до 250			до 1 450		
ПРОТИТАНКОВІ ЗАСОБИ			до 5 200			до 2 700		

Тому воєнно-політичне керівництво рф намагалось залучити для ведення воєнних дій в Україні зовнішні джерела постачання живої сили, зокрема за рахунок найму в країнах Азії і Африки (Сирія, Ефіопія, Еритрея, Судан, Лівія). Проте ані кількісні, ані якісні показники такого поповнення не відповідали потребам зс рф²³⁹. Провести мобілізаційні заходи намагались і на ТОТ України, але ресурс ОРДЛО був вичерпаний настільки, що окупанти змушені були розширити вікові рамки осіб, які підлягали призову та зменшити вимоги до стану здоров'я та інших показників. Таким чином, проблеми з відновленням втрат та нарощуванням кількості живої сили для російської армії, особливо її угруповання в Україні, у травні 2022 р. загострилися настільки, що потребували оголошення мобілізації.

Вплив санкцій, накладених на росію через агресію проти України, ставав більш відчутним. А значні втрати нових видів ОВТ, особливо бронетанкової та автомобільної техніки, зупинка низки провідних підприємств ВПК через відсутність іноземних комплектуючих призвели до необхідності направлення у війська застарілих зразків, що перебували на тривалому зберіганні²⁴⁰. Це дозволило на певний час довести кількість ОВТ до штатної потреби, але у перспективі суттєво зменшило бойовий потенціал та спроможність російських військ.

Угруповання Сил оборони України, протягом другої стратегічної оборонної операції, з метою відбиття збройної агресії противника, позбавлення його наступального потенціалу та відновлення контролю над ТОТ України продовжувало ведення:

оборонної операції (до кінця червня 2022 р.) та стабілізаційної операції (з липня 2022 р.) в межах Північно-Західної ОЗ;

оборонних операцій в межах Східної та Південно-Західної ОЗ.

Угруповання Сил оборони України по ОЗ було розподілене наступним чином:

у Північно-Західній ОЗ – ОСУВ “Північ” (ОУВ “Волинь”, ОУВ “Чернігів”, УСіЗ оборони м. Київ, ОТУ “Суми”);

у Східній ОЗ – ОСУВ “Хортиця” (ОУВ “Дніпро”, ОУВ “Харків”, ОТУ “Донецьк”, ОТУ “Соледар”, ОТУ “Лиман”);

у Південно-Західній ОЗ – ОСУВ “Олександрія” (ОУВ “Примор’я”, ОУВ “Каховка”, УВ “Дністер”, УРРС);

у Західній ОЗ – УВ “Захід”.

Хід другої стратегічної оборонної операції

Східна операційна зона. Обстановка залишалась напруженою у зв’язку з нарощуванням противником наступального угруповання. Ворог вів інтенсивні бойові дії силами до 60 БТГр зі складу 8-ї, 58-ї А, ЧФ, Каспійської військової флотилії, з’єднань та частин 1-го, 2-го АК Південного ВО, 2, 41 А, 90 ТД Центрального ВО, 5 А, 68 АК Східного ВО, Тихоокеанського, Балтійського та Північного флотів і ПДВ.

Противник, намагаючись досягти стратегічних цілей, у рамках “сво” виконував наступні завдання:

вихід на адміністративний кордон Луганської області;

продовження наступу на напрямках Донецьк – Покровськ, Бахмут – Краматорськ, Волноваха – Костянтинівка з виходом на адміністративний кордон Донецької області;

утримання оборонних рубежів та стримування наступальних дій українських військ у Слобожанському ОР;

утримання переваги в повітряному просторі України на Донецькому та Лиманському напрямках.

На Харківському напрямку російське командування не спромоглося сформувати угруповання, здатне забезпечити ведення наступальної операції. Відповідно, противник був вимушений вести активну оборону з метою сковування українського угруповання та недопущення просування його підрозділів у бік ДКУ. При цьому, ворог здійснював постійний вогневий вплив на українські позиції, а також методично обстрілював з артилерії та РСЗВ Харків та його околиці.

Щ Збройні Сили України			Співвідношення сил сторін у Східній ОЗ			ЦДВІ		
			ЗБРОЙНІ СИЛИ УКРАЇНИ			ЗБРОЙНІ СИЛИ РФ (86 БТГ + 1,2 АК)		
ОСОБОВИЙ СКЛАД			до 200 000			до 120 000		
ТАНКИ			до 400			до 2 000		
ББМ			до 2 000			до 3 200		
АРТИЛЕРІЯ			до 700			до 2 300		
РСЗВ			до 200			до 1 200		
ПРОТИТАНКОВІ ЗАСОБИ			до 3 500			до 2 300		

На Ізюмському напрямку російським військам ціною значних втрат вдалося просунути від Ізюму в напрямку Слов'янська та Барвінкове на глибину до 20 км. При цьому оперативну стійкість Сил оборони України порушено не було. Зважаючи на значну перевагу противника у живій силі та ОВТ, підрозділи українських військ були вимушені вести маневрену оборону. Чисельні спроби зс рф переправитись великими силами через р. Сіверський Донець з метою створення плацдармів для подальшого розвитку наступу в оперативну глибину були невдалими через нанесення ЗС України вогневого ураження по переправах противника. У результаті таких дій ворог зазнавав значних втрат, особливо у танках, ББМ та понтонно-мостовій техніці.

Також не змогли розвинути наступ російські війська у напрямку Гуляйполя, рухаючись назустріч Ізюмському угрупованню військ. Відповідно, лінія зіткнення сторін суттєвих змін не зазнала, оперативні успіхи були відсутні, бої носили здебільшого позиційний характер. Разом з тим, противник проводив активні штурмові дії з метою виявлення слабких місць в українській обороні та створення умов для відновлення наступу в напрямках з Ізюму на Барвінкове та Слов'янськ.

В районі Ізюму та вздовж р. Сіверський Донець російське командування було вимушене посилювати передові підрозділи угруповання резервами з інших напрямків внаслідок ефективних дії Сил оборони України. Підрозділи, які несли значні втрати, виводилися на відновлення боєздатності у визначені райони Белгородської обл. рф.

Загалом, у Слобожанському ОР відмічалось поступове зниження бойової активності. Противник наступальних дій не проводив, переважали позиційні бої, які супроводжувалися масованими обстрілами як українських позицій, так і прифронтових населених пунктів. Спроби покращити тактичне положення на напрямках Богородичного та Долини успіху не мали. За підтримки авіації, ракетних військ та артилерії, противник безуспішно намагався проводити штурмові (наступальні) дії в напрямку Харкова.

На Сєверодонецькому напрямку ворог зосереджував основні зусилля на захопленні Сєверодонецька та Лисичанська, якими йому вдалось оволодіти на початку липня 2022 р. Для цього угруповання російських військ було суттєво посилено підрозділами 2 та 7 омсбр 2 АК, 208 бригади спеціального мобілізаційного резерву за підтримки штурмових загонів федеральної служби військ нг рф, чим створило майже 10-кратну перевагу над угрупованням військ ЗС України. Просування противника супроводжувалось значними втратами серед його особового складу і ОВТ, що уповільнило темпи наступу зс рф майже на всіх напрямках. Через стабілізацію лінії фронту під Сєверодонецьком та Лисичанськом, російське командування змушено було офіційно оголосити оперативну паузу з 07 по 16 липня 2022 р.²⁴¹ Це дало змогу противнику здійснити ротацію своїх підрозділів та підтягнути резерви для продовження наступальних дій з метою виходу на адміністративні кордони Донецької обл.

На Донецькому та Попаснянському напрямках противник проводив штурмові (наступальні) дії на окремих ділянках фронту. По об'єктах воєнної та цивільної інфраструктури силами і засобами 4 А ВПС та ППО зс рф було завдано найбільшу кількість ракетно-авіаційних ударів.

Водночас ворог продемонстрував фактичну нездатність проводити успішні наступальні операції оперативного рівня і був вимушений зосередити основні зу-

силля на діях тактичних груп на декількох напрямках (Лиманський, Бахмутський, Авдіївський).

Виключенням стали жорсткі бої за Маріуполь, захоплення якого військово-політичне керівництво рф вважало стратегічно важливим для окупації всього півдня України. Тому оволодіння цим великим індустріальним містом дозволило росії контролювати один з найбільших українських портів та створити сухопутний коридор між ТОТ АР Крим і ТОТ Донбасу. Це значно спростило логістику, яку противник до широкомасштабного вторгнення здійснював переважно через Керченський міст. Після взяття під контроль міста, підрозділи російських військ, які там застосовувалися, були передислоковані на Донецький напрям.

Ще одним важливим фактором, який вплинув на рівень жорстокості противника під час боїв за Маріуполь стало перебування там штабу полку “Азов”. Це формування НГУ у 2014 р. відіграло не останню роль у визволенні міста від російських військ. Саме тому, оголосивши про “денацифікацію” як офіційну мету “сво”, росія прагнула за будь яку ціну знищити тих, кого вона називала “нацистами”, серед яких були й азовці.

На Запорізькому напрямку противник силами підрозділів 1 АК вів наступальні (штурмові) дії, більшість із яких успіху не мали. Відмічалось переміщення резервів з Ізюмського та Харківського напрямків.

Загалом, в Донецькому ОР після захоплення Сєверодонецька та Лисичанська здобутки ворога були незначними і носили виключно тактичний характер. Один із способів покращити тактичне положення противник вбачав у активному застосуванні ствольної та реактивної артилерії, танків та авіації. При цьому, його витрати боєприпасів у рази перевищували витрати ЗС України.

Попри гучні заяви в. путіна, що російська армія “ще навіть не починала воювати”, зс рф проводили чисельні атаки на схід від Сіверська, а також на схід і південь від Бахмута, де не могли досягти значних оперативних успіхів.

В цілому, спостерігалась тенденція до поступового зменшення масштабів завдань, які ставило російське командування перед своїми військами. У травні 2022 р. в рамках наступальної операції у Східній ОЗ головною метою було оточення угруповання Об'єднаних сил України, для чого основні зусилля спрямовувалися на захоплення частини Луганської обл., що знаходилася під контролем України. А влітку 2022 р. метою було лише захоплення Сєверодонецька і Лисичанська. Про окупацію всієї Луганщини вже не йшлося. Ворог продовжував обстріли населених пунктів та позицій Сил оборони України по всій лінії фронту.

Сили оборони України силами ОСУВ “Хортиця” (ОУВ “Дніпро”, ОУВ “Харків”, ОТУ “Донецьк”, ОТУ “Соледар”, ОТУ “Лиман”) продовжували ведення оборонної операції у Східній ОЗ і, з метою недопущення виходу противника на адміністративні кордони Донецької та Луганської обл., виконували наступні завдання: відбиття (зрив) наступальних дій на напрямках Донецьк – Покровськ, Бахмут – Краматорськ, Волноваха – Костянтинівка;

недопущення оточення Харкова, створення умов для розвитку наступу в оперативну глибину;

дезорганізація систем управління військами і зброєю та логістики противника; відбиття ударів засобів повітряного нападу противника.

В зоні відповідальності ОУВ “Харків” на початку травня 2022 р. переважали позиційні бої. У червні 2022 р. в результаті успішних контрнаступальних дій Силам оборони України вдалося відкинути противника від Харкова на декілька десятків кілометрів та звільнити значну частину Харківщини. Це дозволило суттєво знизити інтенсивність артилерійських обстрілів обласного центру противником. На окремих ділянках фронту підрозділи ЗС України вийшли на ДКУ з рф та організували його охорону й оборону. Просування українських підрозділів на схід і північний схід створило загрозу для Ізюмського угруповання військ противника.

В зоні відповідальності ОТУ “Лиман”, після перемоги у битві за Харків та розгрому т. зв. Білогорівського плацдарму при спробі зс рф форсувати р. Сіверський Донець, Сили оборони України перейшли у контрнаступ в напрямку Ізюму, в ході якого ударом з РСЗВ HIMARS був знищений КП 20 А Західного ВО зс рф (26.06.2022), включно із високопоставленими офіцерами 533 командно-розвідувального центру ГРУ ГШ рф.

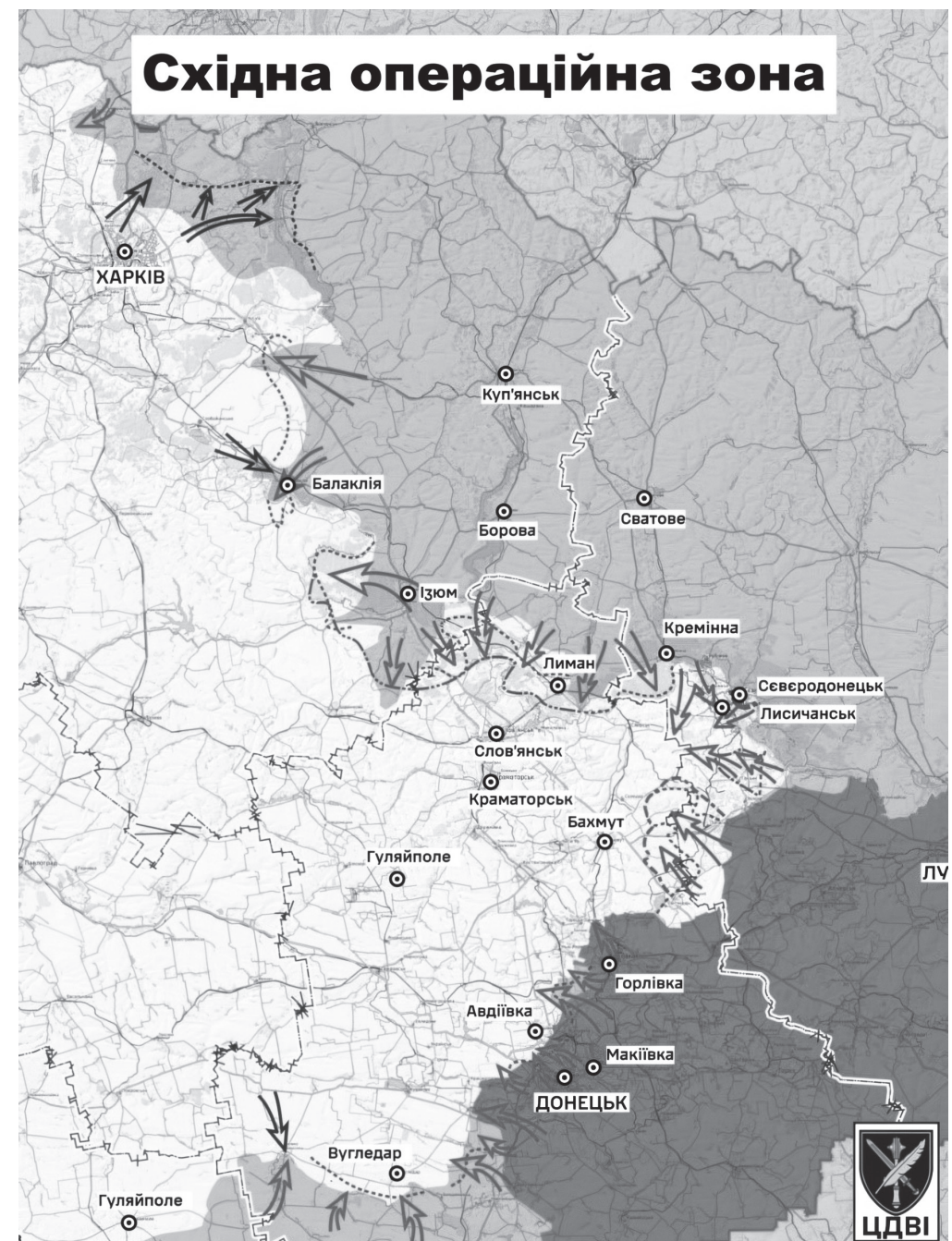
Водночас багатократна перевага противника в авіації, артилерії та РСЗВ дозволила йому здійснювати інтенсивний вогневий вплив на українські позиції, особливо у районі Северодонецька і Лисичанська. Задля збереження українського угруповання, яке несло значні втрати, командуванням ЗС України було ухвалено рішення про його відхід. 24 червня та 02 липня 2022 р. українські підрозділи організовано залишили ці міста та зайняли оборону на більш вигідних і завчасно підготовлених рубежах. Незважаючи на відхід, противнику було завдано значних втрат, що не дозволило йому розвинути успіх й просунутись вглиб Донецької обл. Головне завдання російського командування щодо оточення та розгрому угруповання Об’єднаних сил України виконано не було.

В зоні відповідальності ОУВ “Соледар” підрозділи Сил оборони України продовжували вести успішні оборонні дії, спрямовані на зрив просування противника в напрямку Бахмута. На напрямках штурмових дій противника угруповання ЗС України вели маневрену оборону.

Після трьох місяців жорстоких боїв за Маріуполь та “Металургійний комбінат “Азовсталь”, які перебували в облозі, вищим військовим командуванням України було віддано наказ командирам підрозділів (опсп “Азов”, 12-та бригада НГУ, 36 обрмп, ДПСУ, НПУ, ТрО) припинити оборону та вийти з території комбінату, щоб зберегти життя особового складу. 20 травня 2022 р. ця територія опинилася під повним контролем ворога. Облога Маріуполя – це один із “рекордів” війни росії проти України, яка почалася з анексії АР Крим. Довше оборонялися у 2014 та 2015 рр. захисники Донецького аеропорту. Але ситуація в Маріуполі була ще важчою, оскільки Україна не могла надати військову допомогу угрупованню, яке перебувало в оточенні.

Маріуполь став першим великим українським містом, яке чинило серйозний опір російській армії, яка, не зважаючи на жертви серед місцевого населення, методично зруйнувала його повністю.

Водночас захоплення зс рф великого металургійного комбінату в портовому місті Маріуполь стало для в. путіна скоріш символічною перемогою, аніж значним військовим проривом, за який рф сплатила високу ціну. Зважаючи на те, що багато захисників Маріуполя були членами українського полку “Азов”, в. путін використовував ультраправе його походження, щоб підкріпити своє хибне судження про те,

що Україною керують “нацисти” – один із основних наративів, який виправдовував вторгнення в Україну.

Водночас головним здобутком героїчного протистояння угруповання Сил оборони України у Маріуполі стало стримування і знекровлення багатотисячного

угруповання зс рф, що дало українським військам час для створення стійкої оборони та нарощення резервів для відбиття наступу противника на інших загрозливих ділянках фронту, зокрема під Києвом та Харковом. Зменшився ризик наступу окупантів на Запоріжжя.

У подальшому, незважаючи на активність російських військ в зоні відповідальності ОТУ “Донецьк”, Сили оборони України упродовж другої стратегічної оборонної операції відбивали наступи ворога та намагалися не допустити його просування вглиб території України. З метою позбавлення противника можливості вести активні бойові дії, а також для ускладнення передислокації його резервів, ЗС України завдавали ракетно-артилерійських ударів по важливих логістичних центрах та місцях зосередження сил і засобів військ. Зазначені дії проводилися у поєднанні з виконанням бойових завдань ССО та руху опору по тилових об’єктах зс рф.

Тримаючи ворога під впливом постійної загрози вогневих ударів, Сили оборони України змушували його переносити подальше від лінії фронту пункти управління і райони зосередження резервів, витрачати час та ресурси на фортифікаційне обладнання ТОВ, чим обмежували маневри противника, унеможлиблюючи відновлення наступальних дій.

Північно-Західна операційна зона. Противник наступальних дій не проводив, основні зусилля зосереджував на сковуванні дій Сил оборони України. З цієї мети виконував наступні завдання:

- ведення демонстраційних дій поблизу ДКУ на території рб та рф;
- посилення охорони і оборони державного кордону з Україною;
- вогневе ураження українських прикордонних населених пунктів зі ствольної та реактивної артилерії.

У Сіверському ОР ознак формування наступальних угруповань ворога не фіксувалося. Утримуючи у Брянській та Курській обл. рф підрозділи зі складу військ Західного ВО (20 А, 1 ТА – до 3 БТГр), противник у посиленому режимі здійснював заходи з охорони українсько-російського кордону. З метою демонстрації присутності, сковування дій та недопущення передислокації підрозділів Сил оборони України на інші напрямки, посилив розвідку, здійснював артилерійські обстріли прикордоння Сумщини та застосовував ударні БпЛА. Одночасно нарощував фортифікаційне обладнання оборонних позицій в прикордонних районах Брянської області рф.

У Волинському та Поліському ОР визначені підрозділи зс рб на ротаційній основі виконували завдання з прикриття білорусько-українського кордону в Брестській і Гомельській обл. На білоруських полігонах постійно проходили військові навчання, у т. ч. спільні та за участі російських інструкторів. Також в рамках підготовки резервів проводились мобілізаційні навчання, в ході яких здійснювалася розконсервація важкого озброєння з подальшою передачею його зс рф для покриття поточного некомплекту та навчальні збори підрозділів ТрО із залученням військовозобов’язаних запасу.

Військові навчання проходили на десяти полігонах (“Борисовский”, “Брестский”, “Гожский”, “Доманово”, “Лепельский”, “Лосви́до”, “Неман”, “Обуз-Лесновский”, “Осиповичский”, “Чепелевский”) та трьох ділянках місцевості (райони Уруччя, Мар’їна Гірка, Старі Дороги).

Під час навчань з’ясувалося, що військові частини та підрозділи зс рб не готові приймати участь у масштабних бойових діях, перш за все через відсутність сучасних зразків озброєння та бойового досвіду, а також невисокий моральний дух особового складу. Збільшення часу на відпрацювання практичних навичок безпосередньо на полігонах суттєво не вплинуло на загальний рівень підготовки білоруської армії.

Разом з тим, керівництво рб активно вишукувало різні приводи для загострення регіональної безпеки та демонстрації військової співпраці з рф. З цією метою білоруська держпропаганда активно розкручувала нові наративи ніби Захід, передусім Польща, Литва та Україна, планують напад на білорусь. Це стало приводом для позапланової перевірки боєготовності зс рб, яка розпочалася на початку травня 2022 р. Крім того, гш зс рб спланував комплекс додаткових заходів, які передбачали: направлення на Західний та Північно-Західний операційні напрямки БТГр, посилені підрозділами ППО, ракетних військ та артилерії, а також розгортання на трьох тактичних напрямках підрозділів сил спеціальних операцій – як протизагрози угрупованню ЗС України на Південному операційному напрямку, яке, за оцінками білоруського командування, налічувало до 20 тис. осіб²⁴². Кордон з Польщею і Литвою білорусь посилювала підрозділами ТрО.

Поряд з цим, на військових об’єктах рб відбувалось накопичення ОВТ зс рф. Зокрема, у серпні 2022 р. на аеродромі Зябровка було розміщено дивізіон ОТР “Искандер-М”, дивізіон ЗРК С-400 і тактичний запас транспортно-пускових контейнерів до ЗРК С-300. Також на військові склади зс рб завозились боєприпаси різних типів, якими згодом обстрілювали українську територію. Це робилося у зв’язку з тим, що умови зберігання ОВТ на складах зс рб були значно кращими, а плече підвозу меншим, порівняно зі складами ЦВО зс рф.

Неодноразові заяви о. лукашенка про придбання (отримання) в росії балістичних ОТРК класу “земля-земля” та ЗРК нового покоління, а також початок роботи зі створенням білоруського аналогу “Искандера”, ймовірно мали слугувати “сигналом” про його рішучість у разі нападу на рб.

Разом з тим, це могло означати, що під словами о. лукашенка приховується домовленість із в. путіним про збереження російської військової присутності в білорусі на постійній основі. Таке собі маскування – тепер це білоруська зброя, а росіяни – просто інструктори, які допомагають її освоювати. У такому разі, винуватцем наступного ракетного удару з території білорусі де-юре буде не росія, а режим о. лукашенка, що цілком вигідно кремлю. Проте такий сценарій не відповідав інтересам о. лукашенка, який хотів бути одноосібним власником такої зброї. Але у будь-якому випадку, залежність білорусі від росії лише посилювалася, особливо у військовій сфері.

Сили оборони України силами ОСУВ “Північ” (ОУВ “Волинь”, ОУВ “Чернігів”, УСіЗО оборони м. Київ, ОТУ “Суми”) проводили у цій ОЗ стратегічну оборонну операцію. З метою недопущення збройного вторгнення на територію України і збройних провокаційних дій на державному кордоні виконувалися наступні завдання:

- посилення охорони та оборони ДКУ з облаштуванням оборонних позицій та рубежів на загрозливих напрямках;
- протидія ДРГ противника;
- відбиття ударів засобів повітряного нападу противника.

Командування Сил оборони України, у зв'язку із потенційною загрозою повторного вторгнення російських окупаційних військ, було змушене утримувати частину своїх сил і засобів на кордоні з рб та рф. Крім того, ОТУ “Суми” прикривало лівий фланг ОСУВ “Хортиця”, сили якого проводили бойові дії у Східній ОЗ. Незважаючи на відносно низьку ймовірність нападу на Україну з території рб, підрозділи ДПСУ разом із ЗС України забезпечували контроль та прикриття ДКУ. Особлива увага приділялася районам зосередження військ, перш за все на полігоні “Брестський”, який знаходиться найближче до ДКУ.

У Сіверському ОР українські війська утримували оборонні рубежі та позиції, проводили їх фортифікаційне дооблаштування та встановлювали мінно-вибухові загородження (перешкоди) на загрозованих напрямках.

На Волинському та Поліському напрямках угруповання ЗС України виконували завдання з прикриття ДКУ в Волинській, Рівненській, Житомирській і Київській обл.

З метою підвищення готовності до дій Сили оборони України проводили навчання у регіонах, які межують з білоруссю. Зокрема, участь у тактико-спеціальних навчаннях “Північний буревій – 2022” (Житомирщина, Рівненщина та Волинь) брали підрозділи НГУ, ДПСУ, Національної поліції та Сил ТрО ЗС України. Основними питаннями, які відпрацьовувалися під час навчань, були інженерне облаштування оборонних позицій, у т. ч. мінування територій, виявлення, блокування та ліквідація озброєних груп та ДРГ противника, звільнення ТОТ.

З метою висвітлення обстановки на кордоні з білоруссю та росією активно велася повітряна розвідка.

Південно-Західна операційна зона. З метою утримання ТОТ Миколаївської (Кінбурнської коси), Херсонської і Запорізької обл. та створення сприятливих умов для проведення наступу в напрямку Миколаєва, **противник** зосереджував основні зусилля на:

недопущенні прориву рубежів оборони Силами оборони України в напрямку Херсона, Каховки та Енергодара;

відновленні наступальних дій в напрямку Херсон-Миколаїв;

утриманні о. Зміїний та створенні умов для висадки тактичного морського десанту на території Одеської та Миколаївської областей;

утриманні контролю в акваторії Чорного моря.

Воєнно-політичне керівництво рф вимагало від своїх військ виконання одіозних планів щодо продовження наступу одночасно на кількох напрямках: з Херсону – на Миколаїв і Одесу, з Каховки – на Кривий Ріг, з Мелітополя – на Запоріжжя і Гуляйполе. Однак, таке розділення сил не дало змоги чітко окреслити напрямок головного удару противника, сформувати ударне угруповання військ та успішно вести наступ наявними силами. Через це на території Херсонської та Запорізької обл. він був зупинений і почав будувати позиційну глибокоешелоновану оборону.

Загалом, протягом травня-серпня 2022 р. противник активних наступальних дій не проводив, основні зусилля зосереджував на утриманні зайнятих рубежів на ТОТ, з нанесенням ракетних та артилерійських ударів по позиціях підрозділів Сил оборони України. Крім того, продовжувалася практика знищення об'єктів цивільної інфраструктури та енергетичної сфери у прифронтових і тиллових районах України.

У Бессарабському ОР противник активних дій не вів, періодично здійснював обстріли населених пунктів та позицій військ Сил оборони України.

На Південнобузькому напрямку ворог зосереджував зусилля на утриманні зайнятих рубежів та недопущенні створення Силами оборони України умов для наступу, на окремих ділянках фронту вів штурмові дії та застосовував наявні засоби вогневого ураження для обстрілів позицій українських військ, руйнування об'єктів цивільної та військової інфраструктури уздовж лінії фронту та у глибині оборони.

Противник активізував переміщення БТГр, в основному пдв зс рф, з Донецького напрямку на Запорізький та Миколаївський. На південному напрямку посилення угруповання відбувалося за рахунок частин новоствореного 3 АК ПдВО зс рф. Такі дії, ймовірно, були пов'язані з тим, що російське командування визначило південний напрямок, як найбільш вразливий для контрнаступу ЗС України, і таким, що потребує посилення²⁴³. Також, після знищення ЗС України Антонівського автомобільного мосту (липень 2022 р.) ворог безуспішно намагався відновити порушений основний логістичний маршрут свого угруповання на правому березі р. Дніпро.

На початок серпня 2022 р. угруповання сил противника у Південно-Західній ОЗ становило до 27 БТГр зі складу 8, 49 А, 22 АК, з'єднань та частин 1 та 3 АК Південного ВО, 35 А Східного ВО, ПДВ.

В акваторіях Чорного і Азовського морів корабельні угруповання зс рф продовжували ізоляцію району ведення бойових дій із забезпеченням вогневої підтримки на Приморському напрямку та здійснювали блокаду цивільного судноплавства. Водночас оперативні можливості чф рф із завдання ракетних ударів залишалися обмеженими – до бойового чергування залучалося до чотирьох носіїв ракет “Калибр” (кораблів – 2, підводних човнів – 2).

Знищення флагмана чф рф ракетного крейсера “Москва” та великого десантного корабля “Саратов” (квітень 2022 р.), втрата контролю над о. Зміїний (30.06.2022), а також відсутність суттєвих просувань на приморському напрямку (Миколаївщина та Одещина) засвідчило неспроможність зс рф проводити морські десантні операції. Основні зусилля корабельне угруповання противника зосереджувало на підтриманні

Щ Збройні Сили України			Співвідношення сил сторін у Південно-Західній ОЗ		ЩДВ	
			ЗБРОЙНІ СИЛИ УКРАЇНИ	ЗБРОЙНІ СИЛИ РФ (19 БТГ)		
ОСОБОВИЙ СКЛАД			до 65 000	до 19 000		
ТАНКИ			до 100	до 350		
ББМ			до 600	до 500		
АРТИЛЕРІЯ			до 250	до 400		
РСЗВ			до 50	до 250		
ПРОТИТАНКОВІ ЗАСОБИ			до 1 700	до 400		

сприятливого оперативного режиму та блокуванні цивільного судноплавства в північно-західній частині Чорного моря.

На ТОТ АР Крим протягом серпня 2022 р. відбулася низка потужних вибухів, як на військових об'єктах, так і об'єктах критичної інфраструктури. У результаті таких дій зс рф зазнали значних втрат у засобах ураження та авіаційній техніці. Це на деякий час знизило активність застосування авіації на південному напрямку, особливо враховуючи, що на аеродромі Новофедорівка²⁴⁴ знаходилась єдина військова частина ударної авіації чф рф. Також було виведено з ладу один із основних логістичних центрів на ТОТ АР Крим – вузлову залізничну станцію Джанкой, яку окупанти активно використовували для переміщення військ і ОБТ до ТОТ Запорізької обл.

На тлі зазначених великих втрат, новий командувач чф рф віце-адмірала в. соколов віддав розпорядження вивести російські надводні сили у східну частину Чорного моря поза досяжності українських засобів берегової оборони.

Угруповання Сил оборони України силами ОСУВ “Олександрія” (ОУВ “Примор’я”, ОУВ “Каховка”, Угруповання різнорідних сил) продовжували ведення оборонної операції у визначеній ОЗ. З метою відновлення контролю над ТОТ Миколаївської та Херсонської обл., а також акваторією Чорного моря виконували наступні завдання:

стійка оборона по рубежу Олександрівка, Правдине, Благодатне (Петровське), Тернові Поди, Любомирівка, Вавилове, Максимівка, Новопетрівка, Снігурівка, вздовж р. Інгулець, Андріївка, Лозове, Білогірка, Давидів Бід, вздовж р. Інгулець, Мала Олександрівка, Велика Олександрівка, Миколаївка, Високопілля, Потьомкине, Нововознесенське, Миролубівка, Любимівка, Хрещенівка, Золота Балка;

недопущення відновлення наступальних дій противника у напрямку Миколаєва та Кривого Рогу;

ведення контрнаступальних дій у напрямку Херсону та Каховки;

встановлення контролю над північно-західною частиною акваторії Чорного моря;

відбиття ударів засобів повітряного нападу противника.

У Південнобузькому ОР₁ завдяки діям ОСУВ “Олександрія”, вдалося стабілізувати обстановку. Цьому сприяло застосування РСЗВ М-142 HIMARS, які були надані США. Об'єктами для ударів обиралися ПУ військами, місця зосередження особового складу і ОБТ, склади з боєприпасами. Перші суттєві втрати противник поніс у червні 2022 р. на ТОТ Запорізької обл. та аеродромі в Мелітополі²⁴⁵.

Системи HIMARS разом з іншою західною далекобійною зброєю змінили баланс сил у протистоянні російській артилерії, а високоточні удари на великі відстані знизили можливості противника, перевагою якого були кількісні показники як по засобах ураження, так і витраті боєприпасів.

На початку липня 2022 р. на Миколаївському напрямку угрупованню ЗС України вдалося прорвати частину першої та другої ліній оборонних укріплень ворога і на окремих ділянках фронту просунутись на 5 км до Херсону. На північ від Херсона підрозділи ЗС України утримували плацдарм на правому березі р. Інгулець.

Боєздатність підрозділів ворога на Херсонщині залежала від своєчасної доставки резервів та боєприпасів, які здійснювалася переважно по Антонівському, Дар'ївському та Каховському мостах. Однак, всі переправи через р. Дніпро, у т. ч. понтонні, вже перебували у зоні досяжності українських вогневих засобів (передусім, РСЗВ М-142 HIMARS). Незважаючи на брак боєприпасів, успішні дії Сил оборони України створили передумови для ізоляції підрозділів російських військ на правобережній Херсонщині від основного угруповання зс рф у Південно-Західній ОЗ.

На початок серпня 2022 р. Сили оборони України упевнено утримували ініціативу, позбавляючи противника можливості відходу з правого берега р. Дніпро. Лінія фронту, де точилися позиційні бої, складала до 350 км і простягалася на південний захід від Запоріжжя до Херсона паралельно до р. Дніпро. На цей час вже було звільнено понад 50 населених пунктів на Херсонщині.

З метою підготовки до наступу ОСУВ “Олександрія” було здійснено: перегрупування військ (сил) та облаштування вихідних рубежів; переміщення засобів РВіА, ППО та резервів ближче до лінії фронту; удари по ворожих об'єктах – мостах, переправах, базах, сховищах тощо; розгортання сил і засобів логістичного забезпечення на шляхах проведення наступу.

Враховуючи зазначене, з метою деокупації Херсонської обл. та виходу на північно-західну межу з ТОТ АР Крим, Сили оборони України 29 серпня 2022 р. розпочали наступальну операцію на південному напрямку. Основний напрямок наступу був на Правдине, а основна мета – Херсон. Ключовим фактором боїв за Херсонщину став контроль ЗС України над переправами. Без мостів р. Дніпро стала природним бар'єром для окупаційних військ. Ефективність ворожої авіації для здійснення логістичного забезпечення була вкрай низькою.

Окупаційна влада на ТОТ активно поширювала інформацію про загрозу гуманітарної катастрофи на Херсонщині та проведення “референдуму”. Цілеспрямовано проводилася робота щодо російської паспортизації населення та переходу на

розрахунки рублями рф. Одночасно посилювалися режимні та фільтраційні заходи, спрямовані на виявлення проукраїнських налаштованих громадян, а також впроваджувалася робота російських операторів мобільного зв'язку, замість українських.

У північно-західній частині акваторії Чорного моря точилася боротьба за панування на морі, в якій особливе місце відводилося о. Зміїний. Цей острів з перших днів війни рф проти України став символом українського опору. Однак крім символічного, Зміїний мав передусім стратегічне значення. Противник використовував окупований острів для контролю надводної і повітряної обстановки, блокування цивільного судноплавства, а також захисту своєї флотилії після знищення крейсера “Москва”, розмістивши там свої системи ППО. Також, територія острова розглядалася як плацдарм для висадки десанту і зона для розміщення комплексу “Бастіон” з протикорабельними ракетами П-800 “Оникс”, якими обстрілювали Одещину з території ТОТ АР Крим.

30 червня 2022 року ЗС України, внаслідок вдало проведеного чергового етапу військової операції із завданням вогневих ударів, вдалося витіснити противника з о. Зміїний та забезпечити його контроль за допомогою ракетних військ, далекобійної артилерії та авіації. У протистоянні зс рф втратили десятки одиниць ОБТ, зокрема: 4 зенітних ракетно-гарматних комплексів “Панцирь-С1”, два ЗРК ТОР М2, заряджальні машини, три РСЗВ БМ-21 “Град”, КШМ Р-149БМР, вертоліт КА-52М. Російське командування відправляло своїх військовослужбовців на острів, розуміючи, що вони там загинуть, так як о. Зміїний знаходиться під вогневим контролем ЗС України. Це найбільш ганебна операція російського командування на чорноморському плацдармі. Водночас у мо рф назвали відхід із о. Зміїний – черговим “жестом доброї волі”. І що “російські військові завершили виконання завдань на острові Зміїний і вивели гарнізон, який там перебував”.

Завдяки злагодженим діям підрозділів різних видів (родів) військ ЗС України, 04 липня 2022 р. військова операція з деокупації була завершена і територія о. Зміїний знову повернена під юрисдикцію України. А вже 07 липня 2022 р. на острові було встановлено українські прапори²⁴⁶. Звільнення о. Зміїний від російських військ відкрило гирло Бистре для проходу суден до дунайських портів. Відновлення цього маршруту розширило можливості морських перевізників щодо транспортування аграрної продукції з України. Також, за рахунок утримання вогневого контролю у західній частині Чорного моря, підрозділи ЗС України практично унеможливили висадку морських десантів противника на морське узбережжя Одеської і Миколаївської обл.

За результатами цієї операції Головнокомандувач ЗС України генерал В. Залужний зазначив: “Не витримавши вогню наших артилерійських, ракетних і авіаційних ударів, окупанти залишили острів Зміїний. Дякую захисникам Одещини, які вжили максимальних заходів для звільнення стратегічно важливої ділянки нашої території. Низький уклін конструкторам та виробникам української самохідної гаубиці “Богдана”, яка відіграла важливу роль у звільненні острова. Подяка іноземним партнерам за надані засоби ураження”²⁴⁷.

Загалом, незважаючи на збереження кількісної і якісної переваги морського угруповання противника, ЗС України продовжували завдавати російському морському угрупованню відчутних втрат, що не дозволяло стверджувати про збереження чф рф панування на морі.

На фоні зростаючих людських втрат росії в Україні та відсутності дієвих механізмів швидкого поповнення ресурсів, зс рф продовжували відчувати гострий некомплект особового складу, перш за все у військових частинах, які приймали участь у бойових діях.

У травні 2022 р. проблеми із комплектуванням загострилися. Військово-політичному керівництву рф, яке не бажало офіційно оголошувати загальну мобілізацію, довелося збільшувати загальну чисельність військ за допомогою заходів прихованої мобілізації й активного набору “добровольців”, перш за все на території таких республік, як Північна Осетія, Бурятія, Дагестан, Інгушетія і т.д.²⁴⁸ При цьому ресурс російських окупаційних військ був вичерпаний настільки, що постала гостра потреба розширення вікового діапазону для осіб, які підлягають призову, спрощення вимог щодо стану здоров'я та ряду інших показників.

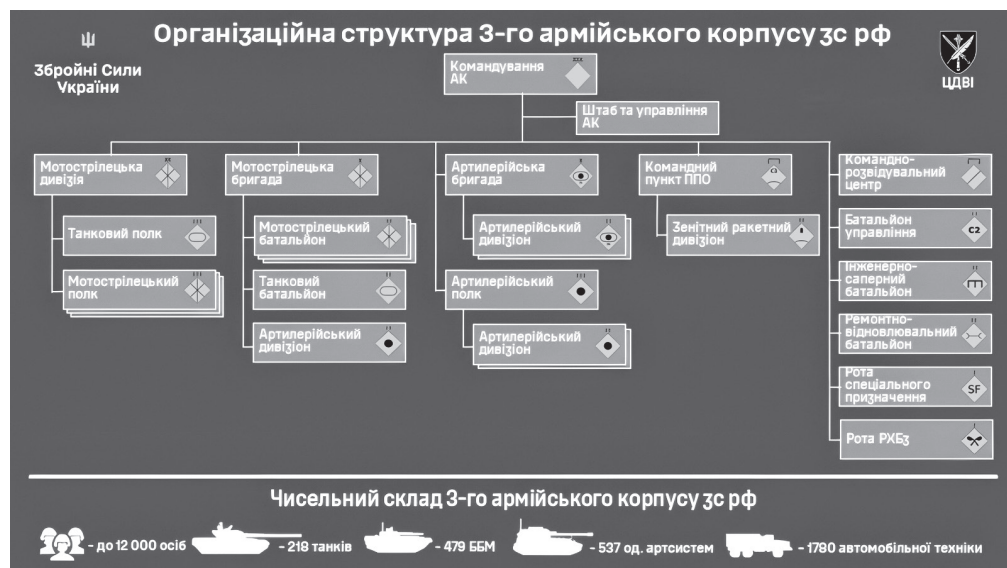
Спроби міністерства оборони рф збільшити чисельність угруповання в Україні за рахунок строковиків, які нібито перейшли на контрактну службу (без їхньої особистої згоди), отримали суспільний резонанс та ряд гучних скандалів всередині росії. У результаті практику направлення військовослужбовців строкової служби під виглядом контрактників у район проведення “сво” у подальшому не застосовували.

У червні 2022 р. інформація про поразки і великі втрати російської армії в Україні призвели до масових відмов особового складу підрозділів пдв та дшв зс рф, у т. ч. офіцерів, від поїздок до України та продовження контрактів. У зв'язку з цим було прийнято рішення щодо залучення на службу десантників запасу із підписанням з ними контрактів терміном на три місяці. Одночасно на ТОТ активізувалися заходи примусової мобілізації. Зокрема, кримська окупаційна адміністрація видала “указ” про створення призовної комісії з мобілізації громадян в Криму²⁴⁹. Крім того, проводився набір випускників академій мвс “днр/лнр” для негайного відправлення до місць служби без належного оформлення документів²⁵⁰.

Намагаючись поповнити втрати особового складу, у військових частинах на території ВО рф розгорталися пункти призову мобілізаційного резерву, зокрема у Владивостоку та Сергіївці (Приморський край) в ППД 127 мсд 5 А.

Поряд з цим, кремль наказав суб'єктам федерації сформувати “добробати” для участі у війні в Україні. “Добровольча мобілізація” передбачала створення у кожному із 85 таких суб'єктів принаймні одного добровольчого батальйону, які фінансово мали стимулюватися місцевою владою²⁵¹.

З метою посилення угруповання російських військ в Україні та збільшення наступального потенціалу на Донецькому напрямку, мо рф було організовано роботу з формування 3 АК зс рф. За спостереженнями аналітиків²⁵², зазначене з'єднання частково формувалося за рахунок добровольчих батальйонів. Тренування підрозділів проходило на сучасних зразках ОБТ (БМП-3, Т-80БВ, Т-90М, автомати АК-12, тощо). Це свідчило про плани військового керівництва залучити їх до наступальних операцій, сподіваючись у такий спосіб відновити темпи наступу уздовж усієї лінії фронту²⁵³. Однак, професійна підготовка особового складу не була такою ж якісною, як технічне оснащення. Більшість особового складу не мала військового досвіду, а частина взагалі була фізично непридатна для військової служби. Нестача досвідченого сержантського та молодшого офіцерського складу негативно вплинула на якість підготовки, у зв'язку з чим підрозділам 3 АК не вистачило бойової потужності, щоб істотно змінити ситуацію на полі бою.

Через шість місяців після широкомасштабного вторгнення в Україну російське керівництво й надалі проводило гібридну мобілізацію. Однак, почали вдаватися в знаки проблеми підготовки резервів. В першу чергу це було пов'язано з недостатньою кількістю інструкторів, більшість з яких брала участь у бойових діях в Україні, зазнаючи втрат. Крім того, недосконалою залишалася інфраструктура центрів комплектування та підготовки. Саме тому з метою відносно швидкого формування резервів та поповнення втрат під час війни російська армія й надалі використовувала, поряд із мобілізацією, добровольців, вербування найманців, а також спонукання строковиків до переходу на службу за контрактом.

Свідченням подальшої агресивної політики росії став указ президента РФ в. путіна від 25 серпня 2022 р., яким чисельність ЗС РФ планувалося довести до 2,04 млн осіб. При цьому загальна кількість військовослужбовців повинна зрости на 137 тис. осіб (10%) і становити до 1,15 млн солдатів. Указ набрав чинності з 01 січня 2023 р.

Ситуація у повітряному просторі. Незважаючи на чисельну перевагу авіації та засобів ППО, пкс ЗС РФ так і не змогли досягти цілковитої переваги у повітряному просторі України. По суті, російсько-українська війна стала першим серйозним “бойовим хрещенням” для російських військових льотчиків. До цього вони воювали з противником, який не мав ані своєї авіації, ані адекватних засобів ППО. Тому у зв'язку із втратою у перші місяці війни майже 200 літаків та понад 150 вертольотів, РФ була змушена змінювати підходи до застосування бойової авіації. Зокрема, літаки почали уникати заходу в зону досяжності української системи ППО та участі у повітряних боях. Натомість, активно завдавалися повітряні удари з території РФ та ТОТ, де авіація перебувала під прикриттям своїх засобів ППО. Крім того, ворог продовжував наносити ракетні удари, у т. ч. масовані, по військових об'єктах і позиціях Сил оборони України, а також прифронтовій інфраструктурі, застосовуючи оперативно-тактичну і стратегічну авіацію.

У період з травня по серпень 2022 р. ЗС РФ завдали до 220 ракетних ударів, використавши понад 650 ракет різних видів, з яких майже чверть була перехоплена українською ППО (до 150 ракет).

Для нанесення ударів з ТОТ АР Крим застосовувався береговий ракетний комплекс “Бастион-П”, з повітряного простору білорусі літаки дальньої авіації Ту-22МЗ здійснювали пуски застарілих КРПБ Х-22, а над Каспійським морем стратегічні бомбардувальники Ту-95МС і Ту-160 – ракет Х-101. Контроль повітряної обстановки та управління діями авіації забезпечували літаки ДРЛВ А-50У пкс ЗС РФ, які працювали з ТОТ АР Крим та рб.

Затяжна війна виснажила арсенали ракетного озброєння росії, а обмежувальні санкції засвідчили неспроможність ВПК РФ забезпечити високий темп виробництва сучасного озброєння. Якщо на початок широкомасштабного вторгнення в Україну ЗС РФ мали понад 6000 ракет різних типів, то в липні 2022 р. їх кількість зменшилася удвічі²⁵⁴, що суттєво обмежувало наступальний потенціал держави-агресора.

Особливістю ракетних ударів (з червня 2022 р.) стало застосування великої кількості зенітних керованих ракет С-300 для ураження наземних цілей. Модернізація цього ЗРК дозволила завдавати ударів по балістичній траєкторії на відстань до 120 км. Але, незважаючи на оснащення С-300 супутниковою навігацією, їхня точність залишалася низькою. За інформацією ГУР МОУ, окупанти мали у запасі до 7000 таких боєприпасів, більшість з яких відслужила понад 30 років і перебувала в некондиційному стані. Тому використовували їх більше не для ураження військових цілей²⁵⁵, а як зброю терору, зокрема для руйнування прифронтових населених пунктів, в першу чергу Харкова та Миколаєва.

З метою посилення авіаційної ударної компоненти росія активно співпрацювала з іноземними партнерами. Як результат, вже у серпні 2022 р. ЗС РФ отримали першу партію із 46 БпЛА “Shahed-136” іранського виробництва²⁵⁶. Загалом РФ уклала договір на поставку декількох тисяч таких БпЛА для нанесення повітряних ударів вздовж лінії фронту та в оперативну глибину.

ПС ЗС України протягом другої оборонної операції основні зусилля зосереджували на прикритті угруповань військ та стратегічних об'єктів від ударів противника з повітря. Завдяки успішним діям української ППО ворог втратив 42 літаки, 50 вертольотів та до 600 БпЛА оперативного-тактичного рівня.

На відміну від російської військової авіації, яка за добу могла здійснити до 200 вильотів, українська виконувала 5-10 вильотів. На той час ПС ЗС України відчували гостру потребу в поповненні авіаційного парку, який після перших місяців широкомасштабного вторгнення рф суттєво скоротився, і налічував до 50 боєздатних літаків (кількість продовжувала зменшуватися через ураження або технічні несправності). Але в українській авіації була суттєва перевага – польоти велися переважно над територією, яка контролювалася Силами оборони України. А одним із головних завдань українських льотчиків було заманювання противника в зони, де працювала українська ППО.

Поряд з цим, відповідно до обстановки застосовувалися безпілотики, зокрема турецькі “Байрактари”, для знищення наземних цілей, таких як танки та артилерія.

Діяльність військової авіації України проходила в режимі майже повної секретності через активні намагання противника не давати можливості Україні відновити зруйновану аеродромну інфраструктуру, в якості якої використовувалися окремі смуги розбомблених аеропортів у Західній Україні, а також ділянки автомобільних шосе.

Зважаючи на те, що рішення про передачу Україні від держав-партнерів сучасних літаків прийнято не було, основні зусилля зосереджувалися на підтриманні у справному стані та відновленні боєздатності наявного авіаційного парку. Цьому сприяло отримання запчастин і комплектуючих для літаків і вертольотів. Зокрема, Польща передала величезний запас запчастин та озброєння для МиГ-29²⁵⁷. Відповідну допомогу надали й США.

Були великі сподівання на передачу Україні від Словаччини та Польщі МиГ-29. Але ці поставки на кінець серпня 2022 р. не відбулися. Разом з тим, завдяки волонтерському руху, для повітряної розвідки підрозділи на передових позиціях мали можливість отримувати цивільні БпЛА, у т. ч. пристосовані для скиду невеликих боєприпасів.

Висновки

Упродовж травня-серпня 2022 р. воєнно-стратегічна обстановка в Україні залишалася складною та характеризувалася активними воєнними діями на Донбасі, запеклою обороною Маріуполя, що перебував в облозі (до кінця травня 2022 р.), стабілізацією лінії фронту на південному напрямку.

Противник за рахунок перекидання військ з північного напрямку на східний зумів втримати ініціативу та в подальшому заволодіти Лисичансько-Сєвєродонецькою агломерацією. Але, зосереджуючи зусилля на сході України, ворог поступово почав втрачати позиції на Харківщині та у Чорному морі.

З метою виконання стратегічного завдання із виходу на адміністративні кордони Донецької і Луганської обл. російським військам вдалося захопити практично всю Луганщину та 65% Донеччини.

У Східній операційній зоні противник, ціною величезних втрат майже вийшов на адміністративний кордон Луганської обл., що стало важливим операційним здобутком для російської армії. Разом з тим, зниження спроможностей штурмових підрозділів унеможливило проведення наступальних дій у Харківській обл. та змусило ворога зосередитися на посиленні оборонних позицій і налагодженні логістичного забезпечення. Як наслідок, з липня 2022 р. противник перейшов до оборони майже по всій лінії фронту.

На окремих ділянках тривали локальні бої, але завдяки рішучим діям підрозділів Сил оборони України спроби контрнаступу ворога успіху не мали.

Підрозділи ОСУВ “Хортиця” стримували наступ противника у напрямку Бахмута, який намагався перемістити лінію оборони подальше від Донецька. При цьому значна частина його підрозділів частково або повністю втратила боєздатність. Це спонукало керівництво зс рф до їх поповнення, переважно за рахунок 3 АК. З цієї метою його недоформовані частини оперативно перекидалися на Запорізький та Харківський напрямки.

На Авдіївському та Новопавлівському напрямках стійка оборона українських військ не дозволила ворогу прорвати позиції угруповання Об'єднаних сил, якому, попри значні зусилля і втрати, вдалося лише частково зайняти Піски та Мар'їнку.

У Південно-Західній ОЗ підрозділам ЗС України вдалося стабілізувати обстановку, завдяки застосуванню РСЗВ HIMARS знищити низку ключових командних і логістичних об'єктів зс рф на ТОТ та розпочати підготовку до наступальних дій.

Повернення під контроль України о. Зміїний зробило можливим відновлення цивільного судноплавства у західній частині Чорного моря. Вже в липні 2022 р. в цій акваторії почали курсувати перевізники аграрної продукції. Таким чином, можна зазначити, що виконано оперативне завдання у Чорноморській ОЗ та продовжувалося виконання стратегічного завдання з повного очищення акваторії Чорного моря від ворога.

У Північно-Західній ОЗ в зазначений період ознак формування противником наступальних угруповань не виявлено. Збройні сили рф та рб утримували підрозділи у прикордонних районах з метою демонстрації своєї присутності та скоювання дій Сил оборони України. При цьому противник систематично обстрілював із артилерії та мінометів прикордонні громади Чернігівської та Сумської обл.

Сили оборони України проводили стабілізаційні дії з метою недопущення перетину противником державного кордону та відновлення наступальних дій.

У повітряному просторі України авіація противника, враховуючи значні втрати на першому періоді війни, протягом травня-серпня 2022 р. не спромоглася досягти панування у повітрі, і лише здійснювала поодинокі та групові авіаційні удари. Пуски авіаційних ракет здійснювалися з далекої відстані, не заходячи в зону дії українських засобів ППО та уникаючи повітряних боїв з українськими винищувачами, що свідчило про відсутність у противника можливостей гарантованого подолання ППО для нанесення масованих авіаційних ударів.

Втім, зосередження в 500 км від ДКУ високоточних авіаційних засобів ураження (ракет Х-47М “Кинжал”) та отримання зс рф від Ірану ударних БпАК різних типів збільшувало ймовірність нанесення високоточних ракетних і авіаційних ударів по ключових об’єктах воєнної та цивільної інфраструктури України. Це потребувало від фахівців ППО ЗС України вдосконалення навичок щодо боротьби із новими типами засобів повітряного нападу, у т. ч. з малорозмірними і малопомітними.

В рамках міжнародної допомоги США демонстрували своє лідерство та намагання об’єднати демократичне суспільство навколо надання військової допомоги Україні. Командування НАТО основні зусилля зосереджувало на посиленні своїх східних кордонів та недопущення відкритого воєнного конфлікту з росією.

Перехід української армії на зброю й техніку за стандартами НАТО логічно вимагав постачання бойових машин західного виробництва, від яких залежав успіх наступальних операцій зі звільнення ТОТ України. Тому пріоритетом було формування консолідованої позиції НАТО, України, основних виробників ОВТ та урядів цих країн щодо пошуку механізмів налагодження постачання необхідної кількості сучасних танків та літаків, створення умов для їх обслуговування та ремонту, і головне – швидкої підготовки екіпажів та окремих видів військових спеціалістів.

3.4. ХІД ВОЄННИХ ДІЙ

Коротка характеристика оперативної обстановки

Другий етап широкомасштабного вторгнення рф до України характеризувався переходом Сил оборони України до стратегічної оборони на всіх напрямках бойових дій.

У Північно-Західній операційній зоні противник активних воєнних дій не проводив. Ймовірність нападу зс рф на Україну з території рб залишалася незначною, ознак формування противником ударного угруповання для відновлення наступальних дій в Північно-Західній операційній зоні не зафіксовано.

У Східній операційній зоні російські війська намагалися реалізовувати стратегічний замисел, що полягав в оточенні Сил оборони України на території Луганської й Донецької обл. З цією метою, противник поєднував фронтальний наступ на ділянці Северодонецьк – Лисичанськ з фланговими ударами в районі населених пунктів Краматорськ, Слов’янськ, Вугледар, Мар’їнка.

У Південно-Західній операційній зоні противник зосереджував основні зусилля на утриманні раніше захоплених територій, з одночасним нарощуванням наступальних спроможностей своїх військ в межах Запорізької, Херсонської та Миколаївської обл.

У травні 2022 р. підрозділи Сил оборони України в Маріуполі продовжували відтягувати на себе найбільш боєздатні підрозділи противника, унеможлиблюючи їх застосування на інших напрямках.

На Бессарабському напрямку суттєвих змін в оперативній обстановці не відбувалося, ознак формування наступальних угруповань противника не було виявлено.

Противник здійснював перегрупування сил і засобів, наносив ракетні удари по об’єктах цивільної та військової інфраструктури на території України.

Стисла характеристика тактики військ протиборчих сторін. Особливість тактики противника в наступі полягала в масованій артилерійській підтримці наступальних дій своїх військ. В середині серпня 2022 р. головнокомандувач ЗС України генерал В. Залужний у розмові з начальником штабу оборони Збройних Сил Канади генералом В. Ейром підкреслив роль артилерії у наступальних діях противника у Східній ОЗ. Відзначивши високий темп ворожого наступу, В. Залужний наголосив, що противник “при цьому здійснює близько 700-800 обстрілів наших позицій щодня, застосовуючи від 40 до 60 тисяч боєприпасів”²⁵⁸. Здійснюючи масовані артилерійські обстріли, ворог не зупинявся перед цілковитим руйнуванням цивільних об’єктів та значними втратами серед цивільного населення.

Для штурмових дій противник використовував підрозділи бойовиків, укомплектовані на територіях ОРДЛО, а також формування ПВК “Вагнер”. Для розвитку успіху, в бій вводилися підрозділи армійських частин зс рф. Для ураження наземних цілей, противник нерідко застосовував ЗРК С-300, а для ведення розвідки – літаки ДЛРВ А-50. Відзначалося зменшення застосування противником бойової авіації. Штурмова та армійська авіація застосовувалися лише в районах, де підрозділи ППО ЗС України були придушені. В інших випадках, російські літаки завдавали ударів авіаційними керованими ракетами із зон повітряного простору, недосяжних для українських засобів ППО.

Особливостями тактики Сил оборони України у вказаний період стали: застосування 155-мм артилерії для точкового ураження в складі угруповання об'єктів у складі військ і засобів противника, а також ведення контрбатареїної боротьби; застосування високоточної ракетної артилерії (HIMARS, M-270) для ураження складів, логістичних центрів, командних пунктів, переправ противника; застосування протирадіолокаційних авіаційних ракет AGM-88 HARM для ураження засобів ППО противника.

Завдання сторін. Вірогідно, російські війська на другому етапі широкомасштабного вторгнення мали такі завдання:

у Північно-Західній ОЗ – ведення демонстраційних дій уздовж державного кордону України з рб та рф, постійне вогневе ураження позицій підрозділів Сил оборони України у прикордонних районах Чернігівської та Сумської обл.;

у Східній ОЗ – оточення угруповання Сил оборони України в Донецькому ОР, завершення окупації Донецької й Луганської обл., вихід у тил Угр. ОС веденням наступу по лінії Куп'янськ, Ізюм, Краматорськ; прорив оборони військ Угр. ОС на Харківському, Куп'янському, Ізюмському, Лиманському, Лисичанському, Курахівському напрямках;

у Південно-Західній ОЗ – утримання захоплених територій Миколаївської, Херсонської, Запорізької обл.; підготовки до наступальних дій по лініях Херсон, Миколаїв, Одеса і Високопілля, Кривий Ріг; захоплення Маріуполя й утримання сухопутного сполучення рф з ТОТ Криму по лінії Донецьк, Маріуполь, Бердянськ, Мелітополь, Джанкой.

Крім того, противник прагнув зберегти контроль над акваторією Чорного та Азовського морів.

Завданнями Сил оборони України залишались:

у Північно-Західній ОЗ – недопущення вторгнення сил противника на територію України, посилення охорони державного кордону, ведення стабілізаційних дій;

у Східній ОЗ – недопущення оточення противником угруповання Сил оборони України у Донецькому операційному районі; оборона Харкова і ведення наступальних дій з метою покращення тактичного становища на Слобожанському напрямку; ведення оборони на рубежах: Балаклія, Ізюм, Кремінна; Северодонецьк, Оріхове, Попасна; Світлодарськ, Нью-Йорк, Авдіївка; Мар'їнка, Вугледар, Кам'янське; Оріхів, Гуляйполе, Велика Новосілка; оборона Маріуполя;

у Південно-Західній ОЗ – недопущення захоплення противником Миколаєва; оборона на рубежі Посад Покровське, Снігурівка, р. Інгулець, Високопілля, Нововоронцовка;

Крім того, Сили оборони України докладали зусиль для недопущення встановлення противником повного контролю над акваторією Чорного та Азовського морів – звільнення о. Зміїний, а також недопущення висадки противником морського десанту на узбережжі Чорного моря в Одеській та Миколаївській обл.

Сили сторін. Зс рф:

У Північно-Західній ОЗ – частини УВ “Запад” і “Восток”.

У Східній ОЗ – УВ “Восток”, УВ “Центр”, ПВК “Вагнер”, частини 1 АК “днр”, 2 АК “лнр”.

У Південно-Західній ОЗ – УВ “Центр”, УВ “Юг”, Угр. чф рф, частини 1 АК “днр” і 2 АК “лнр”.

Сили оборони України:

На території Північно-Західної ОЗ визначені завдання виконувало ОСУВ “Північ”, до складу якого входили: ОУВ “Волинь”, УСіЗО м. Київ, ОУВ “Чернігів”, ОТУ “Суми”.

На території Східної ОЗ визначені завдання виконувало ОСУВ “Хортиця”, до складу якого входили: ОУВ “Дніпро”, ОТУ “Донецьк”, ОТУ “Соледар”, ОТУ “Лиман”, ОУВ “Харків”.

На території Південно-Західної ОЗ визначені завдання виконувало ОСУВ “Олександрія”, до складу якого входили: ОУВ “Примор'я”, УВ “Дністер”.

Північно-Західна операційна зона

У травні-серпні 2022 р. бойові дії на Волинському і Поліському напрямках не велися. Ознак формування противником наступального угруповання у Північно-Західній ОЗ не зафіксовано, військова присутність зс рф на території білорусі залишалася незначною. На території рб перебували окремі частини і підрозділи зі складу військово-повітряних сил, військ протиповітряної та протиракетної оборони, підрозділів спеціального призначення і ракетних військ. Зокрема, на аеродромах “Лунинець” (Брестська обл., 51 км від ДКУ) та “Зябровка” (Гомельська обл., 22 км від ДКУ) перебували два дивізіони С-400 (загалом 15 пускових установок). За даними української розвідки, угруповання зс рф на території рб наприкінці червня 2022 р. налічувало 1,5 тис. військовослужбовців²⁵⁹.

Підрозділи зс рф продовжували виведення пошкодженої військової техніки з території рб до росії. Спостерігалася певна активність перевезень підрозділів і військової техніки зс рф залізницею на територію рф. Оперативна обстановка у білоруському прикордонні суттєвих змін не зазнала, зростання кількості особового складу й техніки зс рф і зс рб не було зафіксовано.

На Сіверському напрямку противник продовжував утримувати окремі підрозділи в прикордонних районах Брянської й Курської обл. рф. Охорона російсько-української ділянки кордону в межах Брянської обл. рф здійснювалася з побудовою у два ешелони. На передньому рубежі перебували військовослужбовці зі складу БТГр 35 омсбр (Алейськ) 41 А Центрального ВО, а на другому рубежі – особовий склад територіальних підрозділів прикордонного управління фсб рф по Брянській обл. Поблизу окремих російських пунктів пропуску (ППр) було обладнано оборонні позиції для особового складу та військової техніки. У прикордонних районах Брянської обл. було запроваджено посилені адміністративно-поліцейський і контррозвідувальний режими. На основних дорогах і поблизу населених пунктів встановлено контроль-но-перепускні пости. До прикордонних районів Брянської обл. рф було уведено додаткові підрозділи росгвардії. Аналогічну побудову охорони російсько-української ділянки кордону було запроваджено також у межах Курської, Белгородської та Воронезької обл. рф.

Для посилення охорони російсько-українського кордону, у прикордонних районах рф було сформовано сталий контингент сил та засобів зс рф, призначених для прикриття кордону, зокрема:

на “чернігівському напрямку” – 35 омсбр 41 А, яка здійснювала посилення та прикриття кордону в районах пунктів пропуску Нові Юрковичи, Ломаковка, Погар; всього: особового складу – 800 осіб, танків – до 30 од., ББМ – до 30 од., арт. систем – 12 од., ППО – 6 од., ПТЗ – 12 од.;

на “конотопському напрямку” Сумської обл. – угруповання військ, створене на базі 2 А Центрального ВО у районах Троєбортне, Хомутовка, Крупець, Кариж, Тьоткіно, Мухіно, Рильськ із завданням прикриття державного кордону на ділянці Суземка, Суджа; всього: особового складу – 2500 осіб, танків – до 30 од., ББМ – до 100 од., арт. Систем – до 30 од., ППО – до 20 од., ПТЗ – до 20 од.²⁶⁰

Аналіз оперативної обстановки свідчить, що ці сили проводили демонстраційні дії, спрямовані на скосування зосереджених на цьому напрямку підрозділів Сил оборони України. Противник нарощував інженерне та фортифікаційне облаштування місць несення служби, вогневих позицій та опорних пунктів вздовж лінії державного кордону.

Визначені підрозділи зс рб (до семи батальйонів) продовжували посилювати охорону українсько-білоруського кордону в прикордонних районах Брестської та Гомельської обл. рб. Періодично відбувалося перебазування частин та військової техніки рб, пов'язане з плановими військовими навчаннями частин. На території рб тривали заходи з перевірки сил реагування зс рб в рамках військових навчань (зокрема, на полігоні “Брестський”, аер. “Барановичі” та у м. Пінськ), що супроводжувалося переміщенням автомобільної та броньованої техніки на території Брестської й Гомельської обл. Частина військової техніки була передислокована на полігони, а інша частина – розосереджена вздовж українсько-білоруського кордону. Підрозділи зс рб здійснювали облаштування інженерних споруд та обладнання блокпостів у прикордонній смузі.

Противник продовжував використовувати авіацію для нанесення ураження по позиціях підрозділів Сил оборони України поблизу ДКУ та військових об'єктах ЗС України. Частина авіаційних ударів були завдані з повітряного простору рб.

08 травня 2022 р. було завдано авіаційного удару по території постійного пункту дислокації 16 омб 58 омбр у Глухові (Шосткинський район Сумської обл.)²⁶¹. 17 травня 2022 р. авіаційного удару було завдано по 169 навчальному центру ЗС України в смт Десна Чернігівської обл., внаслідок чого загинули 87 військовослужбовців, понад 300 осіб отримали поранення²⁶². Вранці 17 травня авіаційного удару зазнала військова частина в Охтирці Сумської обл., внаслідок чого п'ятеро людей було поранено і травмовано²⁶³. 30 травня 2022 р. було завдано ракетно-авіаційних ударів по підрозділах наших військ у Сумській обл.²⁶⁴ 16 серпня російський літак Су-34 завдав удару з повітряного простору рб по військовому аеродрому на території Житомирської обл.²⁶⁵ 28 серпня 2022 р. противник завдав ракетного удару по військовому об'єкту в Сарнах, внаслідок чого значних ушкоджень зазнала цивільна інфраструктура міста²⁶⁶.

Противник використовував міномети, ракетну і ствольну артилерію для обстрілів населених пунктів у прикордонних районах Чернігівської та Сумської обл. На початку травня 2022 р. вогневого ураження зазнали Велика Писарівка, Білопіль, Краснопіль та Юнаківка Сумської обл.²⁶⁷. 12 травня противник завдав авіаційного удару по об'єктах цивільної інфраструктури Новгород-Сіверського, внаслідок чого були загиблі й поранені²⁶⁸. 14-15 травня противник здійснив обстріли Блешні (Чернігівська обл.), Фотовижа, Старикова, Братениці, Шипилівки, Шевченкова (Сум-

ська обл.)²⁶⁹. 16 травня противник здійснив артилерійські, мінометні й кулеметні обстріли Миколаївки, Янжулівки (Чернігівська обл.) і Прогресу (Сумська обл.). та пунктів пропуску “Грем'яч” і “Сеньківка” (Чернігівська обл.)²⁷⁰. Наприкінці травня 2022 р. агресор завдавав ракетні удари, здійснював артилерійські та мінометні обстріли з території рф по прикордонних районах Чернігівської й Сумської обл., зокрема Сеньківки, Гірська, Хрінівки, Гасичівки, Янжулівки, Каменської Слободи (Чернігівська обл.), а також Бачівська, Середина Буди, Бояро-Лежачів, Манухівки, Запсілля, Миропілля, Кіндратівки (Сумська обл.)²⁷¹.

Упродовж липня 2022 р. були обстріляні такі населені пункти: на Чернігівщині – Грем'яч, Михальчина Слобода, Колос, Сеньківка, Миколаївка, Карповичі, Кам'янська Слобода, Гай, Хрінівка, Залізний Міст; на Сумщині – Старикове, Атинське, Василівське, Білопіль, Бачівськ, Вовківка, Есмань, Шалигине, Вовківка, Миропілля, Кіндратівка, Вольфине, Дорошівка, Грабовське, Заруцьке, Журавка, Іскрисківщина, Яструбине, Павлівка, Гудове, Володимирівка, Товстодубове, Рясне, Журавка.

В серпні 2022 р. ураження зазнали такі населені пункти: на Чернігівщині – Блешня, Гай, Гірськ, Грем'яч, Залізний Міст, Кам'янська Слобода, Липківка, Логи, Медведівка, Миколаївка, Михальчина Слобода, Мурав'ї, Олександрівка, Пушкарі, Сеньківка, Янжулівка; на Сумщині – Атинське, Басівка, Бачівськ, Білопіль, Бруски, Будки, Велика Писарівка, Вільна Слобода, Вільне, Водолаги, Ворожба, Гаврилова Слобода, Грабовське, Дмитрівка, Журавка, Іскрисківщина, Катеринівка, Кіндратівка, Краснопіль, Манухівка, Мезенівка, Миколаївка, Миропілля, Миропільське, Нова Гута, Нова Слобода, Нові Вирки, Нововасилівка, Ободи, Павлівка, Покровка, Сваркове, Середина-Буда, Славгород, Стара Гута, Старикове, Старі Вирки, Студенок, Стукалівка, Суходіл, Товстодубове, Тур'я, Ходине, Шалигине, Шевченкове, Юр'єве, Яструбине. Російська сторона періодично проводила аеророзвідку українського прикордоння з російського повітряного простору із застосуванням літаків та вертольотів, здебільшого без перетину ДКУ. Для уточнення положення українських військ, на Сумському напрямку противник проводив повітряну розвідку із застосуванням БпЛА типу “Орлан-10”. У липні 2022 р. неодноразово було зафіксовано проведення з повітряного простору рб повітряної розвідки БпЛА оперативно-тактичного рівня у напрямках на Луцьк і Ковель Волинської обл. У серпні 2022 р. на Сіверському напрямку противник неодноразово проводив технічну розвідку українського прикордоння, в т. ч. шляхом застосування БпЛА та авіації²⁷².

Група бійців 100-ї окремої бригади ТрО ЗС України. Волинська обл., липень 2022 року²⁷³

Крім того, на Сіверському напрямку зафіксовано спроби проникнення ДРГ противника на територію України. Зокрема, 09 серпня 2022 р. поблизу Попівки (Краснояржський район, Белгородська обл.) було помічено диверсійну групу в кількості 5-6 осіб. Після вогневого впливу противник відступив.

У травні-серпні 2022 р. основні напрямки можливого вторгнення у Північно-Західну ОЗ були прикриті підрозділами Сил оборони України, які посилили охорону ДКУ, здійснювали спостереження за пересуванням військ противника на прилеглих територіях, не допустили дестабілізації обстановки й наростили оборонні спроможності на визначених напрямках.

Східна операційна зона

У Східній ОЗ упродовж травня-серпня 2022 р. противник зосередив основні зусилля на завершенні окупації Донецької й Луганської обл. Сили оборони України вели позиційну оборону, однак російським військам вдалося досягти певних успіхів за рахунок створення чисельної переваги у силах і засобах. Порівнюючи даний етап воєнних дій з початковою фазою війни, американський генерал Ф. Брідлав зауважив: “Поле бою різко змінилося, оскільки росія перемістила і реорганізувала свої сили для ведення бойових дій на Донбасі. На відміну від швидкоплинних перших тижнів вторгнення, боротьба за Донбас перетворилася на війну за одну милю на день”²⁷⁵. На думку американського воєначальника, війна стала дедалі більше нагадувати позиційне протистояння у стилі Першої світової.

Аналіз бойових дій, які відбувалися у Східній ОЗ упродовж травня-серпня 2022 р., дозволяє розділити їх на дві фази.

Перша фаза (початок травня – початок липня 2022 року). В цей проміжок часу оперативна обстановка у Східній ОЗ була напруженою та динамічною. Противнику не вдалося здійснити свій замисел щодо оточення та розгрому угруповання військ ЗС України у Східній ОЗ. У травні 2022 р. українські війська досягли певних успіхів у районі Харкова, звільнили значну частину Харківської обл., взяли під контроль окремі ділянки ДКУ. На території Донецької обл. противник не зміг прорвати оборону військ угруповання Об’єднаних сил. Вірогідний стратегічний замисел російського командування, що полягав у оточенні та розгромі угруповання Об’єднаних сил шляхом завдання ударів з фронту та флангових ударів з півночі й півдня, не був реалізований також у червні 2022 р.

Натомість, російським військам вдалося завершити захоплення Маріуполя, що забезпечило противнику повний контроль над всім узбережжям Азовського моря. Противнику також вдалося досягти успіху в Луганській обл. – до кінця травня ЗС РФ захопили до 95 % території Луганщини. 25 червня війська противника здобули Северодонецьк (адміністративний центр Луганської обл.), а 04 липня – Лисичанськ.

Незважаючи на досягнуті ЗС РФ успіхи, темпи наступу російських військ внаслідок стійкого опору Сил оборони України були суттєво уповільнені, противнику було завдано значних втрат у живій силі, озброєнні й військовій техніці. Для відновлення боєздатності російські війська у Східній ОЗ потребували значних людських та матеріально-технічних ресурсів, а також оперативної паузи.

Основні фактори, які вплинули на тактичний успіх противника: чисельна перевага у живій силі, техніці, озброєнні та боєприпасах; зосередження ударних

угруповань на вузьких ділянках фронту в той час, як ЗС України не мали резервів для маневру; зміна тактики ведення бою, порівняно з початком широкомасштабного вторгнення²⁷⁶.

Унаслідок проведеного противником у попередні місці перегрупування військ та нарощування угруповання ЗС РФ, співвідношення сил у Східній ОЗ склалися на користь противника. Зокрема, на напрямках головних ударів противник забезпечив 5-8-кратну чисельну перевагу своїх військ. Особливо відчутною була перевага у засобах вогневого ураження, передусім артилерії й авіації.

Значна вогнева перевага противника в артилерії стала найбільшою проблемою для української сторони. Однак, як показали подальші події, російським військам не вдалося повністю реалізувати свій вогневий потенціал, що, за замислом російського командування, мав сприяти високим темпам наступу і зменшенню втрат у живій силі, озброєнні та військовій техніці.

Для унеможливлення протидії з боку української авіації, противник створив у всій глибині оперативної побудови своїх військ потужне угруповання сил ППО як зі складу ППО СВ, так і військ ППО ПКС. У складі цього угруповання були представлені практично всі наявні засоби ППО, зокрема й новітні зенітні ракетні комплекси “Тор” і “Бук” новітніх модифікацій, “Тунгуска-М”, “Панцирь-С1”, С-300В4, С-400. Бойові порядки БТГр були насичені значною кількістю ПЗРК. Радіолокаційне поле охоплювало весь діапазон висот, при цьому активно застосовувались літаки ДРЛВ А-50, що несли бойове чергування у прилеглому до Державного кордону України повітряному просторі РФ.

Надзвичайно активно противником застосовувались БпЛА різних типів, що виконували як розвідувальні, так і ударні завдання. Відзначалось активне застосування “дронів-камікадзе” типів “Куб” і “Ланцет”. Для ураження цілей у глибині оперативної побудови українських військ, завдання ударів по комунікаціях Сил оборони, активно використовувались РСЗВ типу “Торнадо-С”, ОТРК “Точка-У” та “Искандер-М”, крилаті ракети різних типів, далекобійні керовані авіаційні ракети типів Х-31, Х-59.

Оборона Маріуполя. Упродовж двох перших декад травня 2022 р. продовжувалася героїчна оборона Маріуполя. 03 травня 2022 р. президент РФ В. Путін офіційно доручив міністру оборони РФ С. Шойгу припинити штурм території металургійного комбінату “Азовсталь” й натомість заблокувати оточені українські підрозділи на території заводу, змусивши їх здатися в полон. Зміна тактики противника була викликана величезними втратами російських військ під час штурмових дій. При цьому, противник продовжував здійснювати масовані ракетні обстріли й артилерійські удари по території “Азовсталі”.

Незважаючи на публічні заяви керівництва РФ, російські підрозділи продовжували штурмові дії. Ймовірно, причина цього полягала не у відсутності виконавчої дисципліни, а в намірах ввести українську сторону в оману щодо реальних намірів російського командування.

В умовах цілковитого оточення, українські захисники продовжували утримувати позиції в підземних комплексах “Азовсталі”. Однак в умовах відсутності боєприпасів, води і продовольства подальший опір був недоцільним і призвів би лише до втрат українських військовослужбовців. 16 травня міністерство оборони РФ

повідомило про досягнення домовленості з командирами оточених підрозділів про вивезення поранених українських військовослужбовців із “Азовсталі” на окуповану територію²⁷⁷. Станом на 20 травня, близько 2,5 тис. українських військовослужбовців залишили “Азовсталь” й були розміщені в якості військовополонених на підконтрольній окупантам території ОРДЛО²⁷⁸.

Авіаційні удари по "Азовсталі"²⁷⁹

За словами заступниці Міністра оборони України Г. Маляр, гарнізон Маріуполя повністю виконав поставлені завдання, скував та завдав істотних втрат великому угрупованню противника, чим надав українському воєнно-політичному керівництву резерв часу, необхідний для створення та розгортання стратегічних резервів, не дав противнику змоги наростити зусилля на інших ділянках фронту.

Слобожанський напрямок. На початку травня 2022 р. підрозділи Сил оборони України на Слобожанському напрямку розвинули успіх, досягнутий наприкінці квітня. 05 травня 2022 р. Головнокомандувач ЗС України генерал В. Залужний повідомив про перехід Сил оборони України до контрнаступальних дій на Харківському напрямку²⁸⁰.

Операція проводилася силами двох окремих механізованих бригад, окремої десантно-штурмової, окремої танкової, окремої артилерійської, реактивної бригад ЗС України, частин НГУ та ДПСУ. Варто відзначити, що наступальні дії велись за активної участі військових частин і підрозділів ТрО, передислокованих на цей напрямок із глибини території України.

05 травня російські війська спробували відновити втрачені позиції в районі Харкова, провівши невдалу спробу контратаки поблизу Старого Салтова, однак завдяки рішучим діям підрозділів 92 омбр були відкинуті на вихідні позиції. Через важкі втрати підрозділи 138 омсбр були відведені для відновлення боєздатності та поповнення до Белгорода.

До 07 травня 2022 р. на центральній ділянці фронту 113 бригада ТрО спільно з 3 брп НГУ витіснили російські війська з Циркунів. Щоб уповільнити контрнаступальні дії українських підрозділів, окупанти підірвали три автомобільні мости у районі Циркунів та Руських Тишок. Це однак не завадило подальшому просуванню українських військ. Вже 10 травня в результаті злагоджених дій підрозділів Сил оборони України на Харківщині було звільнено Черкаські Тишки та Руські Тишки.

Цього ж дня українські війська увійшли до Питомника. З метою завадити подальшому просуванню українських сил, противник вів інтенсивне вогневе ураження позицій Сил оборони України²⁸¹.

Нарощуючи успіх, 10 травня 2022 р. українські війська просунулися далі на північ вздовж р. Сіверський Донець та звільнили села Байрак, Замулівка, Верхній Салтів і Рубіжне. У боях відзначилися бійці 127 обр ТрО. Аби завадити переходу українських військ на лівий берег р. Сіверський Донець та розвитку наступу ЗС України на Вовчанськ, російські окупанти підірвали мости в районах сіл Рубіжне та Старий Салтів, а також Печенізької ГЕС.

Таким чином, підрозділи противника зосередили свої зусилля на недопущенні подальшого просування ЗС України в напрямку Державного кордону України. Зокрема, наносили вогневе ураження по районах розташування та бойових порядках наступаючих підрозділів Сил оборони України.

Внаслідок швидкого наступу в зону досяжності ракетно-артилерійських підрозділів ЗС України потрапив Вовчанськ – головний логістичний вузол забезпечення російського угруповання в районі Ізюма.

Підрозділи ЗС в наступі²⁸²

В результаті успішних наступальних дій підрозділів Сил оборони України, з 05 до 23 травня 2022 р. підрозділи ЗС України звільнили з-під російської окупації 24 населені пункти Харківської обл. Противник зберігав контроль над окремими ділянками російсько-українського кордону, але основні його зусилля зводились до утримання зайнятих позицій²⁸³.

14 травня 2022 р. Інститут вивчення війни написав: “Україна, схоже, виграла битву за Харків: українські сили не дозволили російським військам оточити місто, не кажучи вже про його захоплення”²⁸⁴. Цього дня російські війська зосередили основні свої зусилля на забезпеченні відведення військ від Харкова, утриманні позицій і маршрутів постачання по автошляхах на північ та схід від Харкова, а також недопущенні просування українських військ у напрямку державного кордону.

15 травня 2022 р. 227 об 127 обр ТрО ЗС України витіснив російські війська і вийшов на ділянку державного кордону України в районі Тернової, продовживши у подальшому наступальні дії на Вовчанськ.

В ході успішно проведеного наступу, Сили оборони України деблокували Харків та витіснили російські війська за державний кордон на північному та північно-східному напрямку від міста. Проводячи контрнаступальні дії навколо Харкова, Сили оборони України водночас створили загрозу для ліній постачання російського угруповання на ізюмському напрямку, чим відтягнули частину його сил і засобів, і не дали можливості розгорнути наступ на Слов'янськ і Краматорськ.

У червні 2022 р. противнику вдалося повернути контроль над окремими ділянками ДКУ в районі на північ від Харкова, але основні його зусилля зводились до стримування наступу українських військ в районі ст. Вовчанськ. Зокрема, противник прагнув зберегти контроль над залізницею Вовчанськ, Білий Колодязь, Приколотне, Великий Бурлук, Куп'янськ, яка слугувала важливою ланкою лінії логістичного забезпечення угруповань російських військ в районі Ізюма та Сєверодонецька.

Наприкінці червня – на початку липня 2022 р. підрозділи Сил оборони України відбили частину ворожих позицій у районі на північ від Харкова, в околицях сіл Кочубіївка та Дементіївка²⁸⁵. Упродовж першої половини липня ворог безуспішно намагався повернути цей важливий для контролю над трасою М20 район. Однак наступальні дії військ противника на цій ділянці фронту не мали успіху.

Ізюмський напрямок. У травні 2022 р. російське командування зосередило в районі Ізюма до 23 БТГр зі складу 1 ТА, 20 А Західного ВО, 35 А та 68 АК Східного ВО, повітрянодесантних військ та ін. Намагаючись охопити лівий фланг українських військ у Східній операційній зоні, зосереджене в районі Ізюма угруповання зс рф розгорнуло наступ у напрямку на Барвінкове. Противник прагнув вийти в тил угрупованню Сил оборони України в районі Сєверодонецька й Лисичанська.

Незважаючи на значну чисельну перевагу противника, Силам оборони України на визначеному напрямку вдалося стримати ворожий наступ. Українські війська неодноразово переходили в контратаки, завдавали противнику нищівні вогневі удари. Ворожі війська зазнали величезних втрат під час спроб переправитись через р. Сіверський Донець в районі Дронівки, Серебрянки й Білогорівки (08-13 травня 2022 р.), здійснених з метою виходу в тил та на комунікації угруповання Об'єднаних сил. Ракетні й артилерійські підрозділи Сил оборони України знищили переправи й нанесли вогневе ураження по місцям зосередження особового складу і ОВТ противника. Зокрема, понтонна переправа, наведена противником в районі Білогорівки Луганської обл. неодноразово знищувалась вогнем української артилерії²⁸⁶. Зокрема, в цих боях відзначилась 17 отбр²⁸⁷.

Зазнавши значних втрат в живій силі та військовій техніці, противник був змушений відмовитися від подальших спроб подолання бар'єрного рубежу р. Сіверський Донець й на певний час припинити наступальні дії.

Російське командування було змушене перекинути частину сил і засобів з Ізюмського на Харківський напрямок, з метою не допустити виходу підрозділів Сил оборони України в тил російського угруповання військ в районі Ізюма. Противник почав обладнання нової лінії оборони вздовж лівого берегу р. Сіверський Донець, а російська оборона Куп'янська була посилена до 4-х БТГр задля недопущення перерізання лінії постачання із Белгорода та Валуйків. Таким чином, український контрнаступ змусив противника відтягнути частину сил і засобів з ізюмського напрямку для стабілізації обстановки на півночі Харківщини.

Наприкінці травня 2022 р. противник спробував частиною сил свого ізюмського угруповання прорвати позиції українських військ в районі Слов'янська. 26 травня російські війська зайняли Лиман, але не змогли розвинути досягнутий успіх.

Протягом червня 2022 р. противник не зумів досягти суттєвих успіхів на Ізюмському напрямку. Намагання розвинути наступ у напрямку Слов'янська були безуспішними: запекла оборона українських військ не дозволила противнику здобути Слов'янськ, перерізати важливі лінії комунікацій Сил оборони України, вийти на оперативний простір і розвивати наступ у глибину Донецької обл. Зазнавши значних втрат в живій силі та ОВТ, російські війська перейшли на цій ділянці фронту до оборони.

Згідно з інформацією Генерального штабу ЗС України, на Слов'янському напрямку противник упродовж 02-04 липня 2022 р. здійснював перегрупування, намагався вдосконалити систему логістичного забезпечення, передислоковував БТГр з району Ізюма у напрямку Сніжківки, розгортав додаткові підрозділи ствольної артилерії та засоби радіоелектронної боротьби. Зосередження резервів і активне застосування авіації, дозволили противнику 05 липня 2022 р. досягнути тактичного успіху в районі Мазанівки²⁸⁸. Але вже наступного дня підрозділи Сил оборони України зупинили наступ противника в районі Мазанівки і Краснопілля²⁸⁹.

Бахмутський напрямок. 08 травня 2022 р. російським військам вдалося зайняти Попасну після двомісячних штурмів. Однак значні втрати, яких зазнав противник під час боїв за Попасну, змусили його уповільнити темп наступу на цьому напрямку.

Окупантам не вдалося досягти суттєвих успіхів і в районі на південний схід від Бахмута. 24 травня російськими військами було захоплено Світлодарськ. Сили оборони відійшли на заздалегідь підготовлені позиції на захід від міста, прорвати які противнику не вдалося.

Початок липня 2022 р. на Бахмутському напрямку був позначений інтенсивним вогневим ураженням українських позицій з мінометів, ствольної та реактивної артилерії, танків, літаків і вертольотів. Упродовж 01-05 липня 2022 р. об'єктами потужних артилерійських обстрілів і ракетних ударів стали Вершина, Бахмут, Спирне, Новолуганське, Травневе, Покровське, Кодема, Берестове, Клинове, Майорськ. Але ворожі штурмові атаки в районі н.п. Спирне, Берестове, Новолуганське і Вуглегірської ТЕЦ були зупинені Силами оборони України, які змусили противника відійти на попередні позиції²⁹⁰.

Сєверодонецький напрямок. Складною у травні 2022 р. була обстановка на Донецькому напрямку, передусім в районі Рубіжне – Сєверодонецьк. Саме на захопленні Рубіжного і Сєверодонецько-Лисичанської міської агломерації зосередило свої зусилля російське командування. Вище керівництво рф публічно оголосило захоплення всієї території Луганської обл. одним із головних стратегічних завдань зс рф.

Проти угруповання Сил оборони України, зосередженого в районі Рубіжне, Сєверодонецьк, Лисичанськ, російське командування зосередило до 45 БТГр зі складу 8 та 58 А, військових частин морської піхоти та берегової оборони флотів, ПДВ, частин та з'єднань 1, 2 АК.

Українські війська вели активну позиційну оборону проти переважаючих сил противника. Позиції довкола Рубіжного обороняла 81 оаебр, а Северодонецьк захищала 115 омбр ЗС України.

Спроби противника отримати бодай якусь “перемогу” до 09 травня були безуспішними. Спроба штурму російськими військами Воєводівки скінчилася їхнім відступом на зайняті раніше позиції²⁹¹. Однак станом на 12 травня 2022 р. бої точилися вже на околицях Рубіжного, українським захисникам довелося відступити з міста.

Щоб не допустити удару сил противника з Рубіжного через р. Борова на Северодонецьк, було зруйновано автомобільний міст через річку. 15 травня 2022 р. військовослужбовці ССО ЗС України у взаємодії з іншими підрозділами Сил оборони України підірвали захоплені росіянами залізничні мости між Рубіжним і Северодонецьком²⁹².

Бійці Іноземного легіону в Северодонецьку²⁹³

Однак до кінця травня 2022 р. російським військам вдалося створити загрозу для лівого флангу 115 омбр. Після того, як підрозділи бригади були змушені відійти до Северодонецька, запеклі бої розгорнулися в околицях міста. На зміцнення оборони Северодонецька було скеровано 10 огшбр, батальйон НГУ “Свобода”, Іноземний легіон та інші частини. На початку червня в районі Северодонецько-Лисичанської агломерації українські війська займали оборону по берегу р. Сіверський Донець на півночі, утримували плацдарм на східному березі в районі Северодонецька та стримували наступ противника із району Попасної.

На півночі, в районі Білогоровка, Шипілівка, Привілля, Новодружеськ, утворився виступ у бік позицій противника. Це, з одного боку, ускладнювало взаємодію між угрупованням російських військ в районі Лиману з угрупованням, що намагалося захопити Северодонецьк, а з іншого – давало змогу російським військам здійснювати вогневе ураження українських позицій з трьох напрямків та створювало потенційну загрозу їх оточення. З метою створення сприятливих умов для оточення українських військ, що обороняли Северодонецьк, противник зосередив свої зусилля на охопленні міста з двох боків і виходу до р. Сіверський Донець. Вже наприкінці травня противнику вдалося захопити Метьюлкине, Воронове та Устинівку. Станом

на 01 червня 2022 р. українські війська контролювали лише промислову зону в західній частині Северодонецька, але шляхом поєднання активної оборони з постійними контратаками не дали змогу ворожим військам закріпитись у місті. Зазвичай, російські війська атакували і намагались закріплюватись на захоплених рубежах переважно у денний час. Вночі українські підрозділи успішно контратакували противника.

Особливістю української тактики було утримання важливих об’єктів у денний час, тимчасовий відхід для перегрупування, у разі неможливості їх подальшого утримання, і контратаки з поверненням тимчасово залишених об’єктів у ночі з подальшим розвитком успіху, якщо створювались сприятливі можливості. Завдяки цьому в окремі дні від російських військ звільнялось до третини Северодонецька при тому, що на вечір попередньої доби противник контролював до 90% міста. Наприклад, якщо 01 червня російські війська захопили майже все місто, то вже в ніч з 02 на 03 червня противник був не лише відкинутий на північні і східні околиці, але й залишив прилегле з півдня до Северодонецьку селище Метьюлкино²⁹⁴.

Успішним оборонним діям українських підрозділів сприяло, по-перше, те, що вони займали оборону у промисловій зоні, основою якої був великий хімічний комбінат “Азот”. Як засвідчив досвід оборони Маріуполя, організація оборони на території великого промислового підприємства з розвиненою системою підземних комунікацій, значною кількістю великих міцних споруд дозволяє утримувати такий об’єкт тривалий час навіть в умовах повного оточення. У Северодонецьку для українських підрозділів ситуація була значно кращою, ніж для захисників Маріуполя: постачання не переривалося навіть після руйнування мостів через р. Сіверський Донець, українська артилерія надавала вогневу підтримку своїм військам навіть в умовах переваги противника у силах і засобах, не припинялась евакуація мирного населення, а також пораненого особового складу. По-друге, проявилась низька готовність російських військ вести активні бої у міській зоні, особливо уночі. Більш боєздатними в умовах вуличного бою були окремі підрозділи зі складу російських приватних військових компаній та колишні поліцейські підрозділи спеціального призначення типу СОБР, що від 2016 р. увійшли до складу роствардії. Армійські підрозділи ЗС РФ і т. зв. днр/лнр показали низьку боєздатність в умовах міських боїв.

За таких умов, російське командування вдалося до тактики масованого невибіркового застосування артилерії та інших засобів вогневого ураження, апробованої в Сирії та Чечні. Використовуючи свою перевагу в артилерії, російські війська постійно завдавали потужних вогневих ударів по населених пунктах, де, на думку їхнього командування, могли знаходитись позиції українських підрозділів та інші воєнні об’єкти. Така практика призводила не стільки до завдання реальних втрат українським військам, скільки до руйнувань цивільної інфраструктури та жертв серед мирного населення, що не встигло або не змогло евакуюватись.

Незважаючи на чисельну перевагу ворога, проблеми з логістикою, що посилились після знищення 13 червня 2022 р. артилерією і авіацією противника останнього мосту через Сіверський Донець²⁹⁵, українські війська продовжували успішно оборонятись. Тактику вуличних боїв у Северодонецьку в ці дні описав командир батальйону НГУ “Свобода” П. Кузик: “Ворог переважає кількісно, переважає у техніці: танках, артилерії, кількості боєкомплекту... Тактично їхні дії виглядають так: як правило все починається з того, що по наших позиціях годинами працює круп-

но-каліберна артилерія, по суті знищуючи захисні позиції. Нам доводиться маневрувати, шукати нові позиції. В цей час їхня піхота “намацує” слабкі сторони в обороні: де можливо хтось загинув, хтось поранений і не може давати відсіч. Користуючись цим вони просочуються в місто, доходять до лінії оборони, виявляють її, відступають і знову передають координати про розміщення лінії оборони. Знову “лупить” артилерія. Потім заїжджають танки і під їхнім прикриттям росіяни намагаються нас витіснити. Якщо ми спалюємо танки, вони знову передають координати артилерії і знову починається багатогодинний масований обстріл. Потім іде піхота. І так без перестанку. Коротка передишка на ніч від артилерії, але обстріли не припиняються, вони просто менш масовані. Вночі настає наш час. Ми їх вирізаємо, відтискаємо із займаних ними позицій. Тобто постійно такі качелі”²⁹⁶.

За повідомленнями голови Луганської обласної військово-цивільної адміністрації С. Гайдая, ще 22 червня 2022 р. українські підрозділи утримували визначені рубежі у місті, чим спростовувались неодноразові заяви російських ЗМІ про нібито цілковите захоплення Северодонецька²⁹⁷.

Нарощування складу угруповання військ, що штурмувало Северодонецьк та навколишні населені пункти часто відбувалось за рахунок підрозділів 2 АК “лнр”, які відрізнялись низьким рівнем підготовки, оснащення та морально-психологічного стану. Це також не сприяло виконанню поставлених російським командуванням завдань. Незважаючи на вимогу президента рф в. путіна захопити Северодонецьк до 10 червня, це завдання виконано не було²⁹⁸. Не вдалося російським військам захопити місто і 20 червня.

Становище українських військ в районі Северодонецька суттєво ускладнилось після того, як противнику вдалося 09 червня 2022 р. після важких боїв захопити Комишуваха. Незважаючи на втрати і запеклу оборону Сил оборони в районі Гірського і Золотого, а також окремі тактичні успіхи, після 15 червня 2022 р. російські війська продовжували атакувати позиції українських військ. Противник вів наступальні дії одночасно з напрямку Попасної через Комишуваха та в напрямку Гірського та Берестова (на південний захід), а також з напрямку Тошківки в напрямку Гірського. В ніч з 21 на 22 червня українські підрозділи, що оборонялись в районі Золоте – Гірське, для уникнення загрози оточення за наказом командування організовано відійшли на завчасно підготовлені рубежі.

Ймовірність завдання противником ударів з півночі й півдня у район на захід від Лисичанська загрожувала оточенням угрупованню українських військ у районі цієї агломерації. Враховуючи зростання загрози оточення, зростаючу інтенсивність ворожих атак у Северодонецьку, складність утримання позицій в майже повністю зруйнованому місті, а також складнощі логістичного забезпечення військ, українським командуванням було прийнято рішення щодо планового відходу підрозділів Сил оборони в район Лисичанська. 25 червня 2022 р. українські війська залишили Северодонецьк і до 30 червня зайняли оборону на правому березі р. Сіверський Донець.

Однак загроза оточення й значна перевага противника у живій силі та артилерії змусили українські війська на початку липня залишити і Лисичанськ. 02 липня 2022 р. Генеральний штаб ЗС України підтвердив відступ з Лисичанська останніх українських підрозділів, які організовано відійшли на заздалегідь підготовлені рубежі оборони на межі Луганської й Донецької обл.

Характерною рисою дій російських військ під час штурму населених пунктів Северодонецько-Лисичанської агломерації стало цілковите нехтування нормами міжнародного права щодо мінімізації руйнувань об’єктів цивільної інфраструктури та втрат місцевого населення. Міста були практично повністю зруйновані вогнем ракетних військ і артилерії, ударами авіації противника, при чому ці удари завдавались практично з самого початку широкомасштабної агресії.

Противник вів штурмові дії після потужної й тривалої авіаційної і артилерійської підготовки, при чому зазвичай виділяв у перший ешелон підрозділи, особовий склад яких було укомплектовано мобілізованими мешканцями окупованих у 2014-2015 рр. районів Донецької та Луганської обл. У разі досягнення успіху, для його закріплення і розвитку в бій вводились підрозділи зс рф. Це давало змогу російському командуванню мінімізувати втрати серед військовослужбовців – громадян рф.

Використовуючи всі можливості для ведення оборони й завдаючи противнику максимальних втрат, командування ЗС України приймало рішення щодо відведення військ зі зруйнованих щент міст, оборона яких втрачала оперативний сенс, на завчасно підготовлені позиції у глибині, на вигідних рубежах, зокрема й для уникнення оточення переважаючими силами противника.

Северодонецьк під ворожим обстрілом²⁹⁹

Суттєвою залишалась перевага противника в засобах дальнього вогневого ураження, передусім в артилерії й авіації. Так, лише в кількості артилерійських систем з мали 15-разову перевагу над ЗС України, а на напрямках головного удару – і більшу, що давало змогу противнику мати вогневу перевагу, особливо під час артилерійської підготовки штурму населених пунктів³⁰⁰.

Після зайняття Северодонецька й Лисичанська, російське командування оголосило про оперативну паузу в наступальних діях. При цьому, противник не припиняв здійснювати ракетні обстріли й завдавати авіаційних ударів по позиціях підрозділів Сил оборони України в районі Сіверська, Бахмута, Ізюма³⁰¹. Російські війська здійснювали масований вогневий вплив на об’єкти цивільної інфраструктури не лише вздовж лінії фронту, але й в глибокому тилу³⁰².

Авдіївський і Курахівський напрямки. Лінія зіткнення на ділянці фронту від Торезька на півночі до Мар'їнки на півдні (близько 60 км), залишалася незмінною з 2015 р. ОТУ “Донецьк”, яке здійснювало оборону в цьому регіоні, було частиною колишнього Угр. ОС. Оборона українських позицій в цьому регіоні спиралася на заздалегідь підготовлену систему укріплень. Автомобільні шляхи, які сполучали районні центри Краматорськ, Павлоград і Покровське, слугували також основними магістралями для просування в західні райони Донецької обл., лівобережні райони Дніпропетровщини й Запоріжжя. Як і в березні-квітні 2022 р., противник не полишав спроб відсунути лінію фронту якомога далі на захід від Донецька.

У травні-червні 2022 р. російські війська здійснювали штурмували позиції Сил оборони України на окремих ділянках фронту, зокрема в Мар'їнці, Песках, Авдіївці, Красногорівці та ін. Кожен штурм починався з авіаційної та артилерійської підготовки. Така тактика призводила до значних втрат цивільного населення, руйнування промислових підприємств, житлових будинків, інших споруд та елементів транспортної, енергетичної та комунальної інфраструктури.

Незважаючи на потужний вогневий вплив, кількісну і якісну перевагу у засобах дальнього вогневого ураження, російським військам так і не вдалося досягти суттєвих успіхів на цьому напрямку. Наявність добре обладнаної й ешелонованої у глибину системи укріплень дала змогу військам угруповання Об'єднаних сил відбити атаки противника. Крім того, з російського боку суттєвим фактором стали нестача людських ресурсів, низький рівень мотивації особового складу. Противнику в травні 2022 р. вдалося встановити контроль над південними районами Мар'їнки, але стійка оборона підрозділів Угр. ОС не дозволила російським військам розвинути успіх. Усе це спонукало російське командування утриматися від активних наступальних операцій на Авдіївському напрямку.

Спроби прориву противника в районі Вугледара також не мали успіху. Підрозділам Сил оборони вдалося утриматись на зайнятих рубежах.

На початку липня 2022 р. дії противника на Авдіївському й Курахівському напрямках звелися до систематичних обстрілів із залученням ствольної й реактивної артилерії, мінометів, танків, авіації та ракетних засобів ураження. Постійні обстріли та удари невеликими групами авіації (від одиночних до однієї – двох ланок) більшою мірою призводили до руйнування цивільних об'єктів, ніж до досягнення тактичних результатів.

Друга фаза (початок липня – кінець серпня 2022 року). Після короткої оперативної паузи, яка тривала до 16 липня, угруповання ЗС РФ у Східній ОЗ відновило наступальні дії. Оперативна обстановка в операційній зоні характеризувалася інтенсивними наступальними діями ЗС РФ на Слов'янському, Сіверському та Бахмутському напрямках, поступовим вирівнюванням вогневих спроможностей ЗС України за рахунок далекобійної, високоточної ствольної артилерії і РСЗВ західного виробництва.

Друга декада липня 2022 р. позначена спробами ворога провести локальні наступальні дії в районі на північ від Слов'янська та на захід від Донецька й намаганнями відновити наступальні операції на північ від Харкова³⁰³. Противник продовжував здійснювати ракетні обстріли й завдавати авіаційних ударів по позиціях підрозділів Сил оборони України. Лише протягом однієї доби 10 липня російська

авіація завдала 34 удари на фортифікаційні укріплення українських військ в районі Сіверська, Бахмута, Ізюма³⁰⁴. На інших напрямках у межах Східної ОЗ, ворог також здійснював масований вогневий вплив на позиції Сил оборони України, продовжував “ракетний терор”, систематично завдаючи ракетних ударів по цивільних і військових об'єктах вздовж лінії фронту та в глибокому тилу.

В Донецькому операційному районі противник зосередив зусилля на веденні наступальних дій на Бахмутському, Авдіївському й Курахівському операційних напрямках. На Краматорському напрямку бойові дії були менш інтенсивними. ЗС РФ активно застосовували сили й засоби ракетних військ і артилерії та РЕБ. Систематичним застосуванням засобів вогневого ураження противник намагався скувати дії наших військ, не допустити їх перекидання на інші ділянки лінії зіткнення, витіснити підрозділи Сил оборони України із зайнятих позицій. Ворожі війська не полишали спроб вийти на адміністративну межу Донецької обл. та знищити сили оперативно-тактичних угруповань ЗС України в цьому районі.

До кінця липня 2022 р. оперативну обстановку в Східній ОЗ можна охарактеризувати як “стагнацію” просування ЗС РФ в Донецькій обл. й стабілізацію лінії фронту в районі на північ від Харкова. Російські війська витрачали значні зусилля для зайняття невеличких населених пунктів, які не мали стратегічного значення. Високий рівень втрат призвів до того, що наступальні спроможності угруповання ЗС РФ значною мірою вичерпалися. Військові спостерігачі також відзначали, що після 16 липня окупаційні війська здатні були проводити наступальні операції лише на двох локальних напрямках – на Бахмут і Сіверськ³⁰⁵. Як результат, Сили оборони України у Донецькому ОР стабілізували фронт по лінії Сіверськ, Соледар, Бахмут, Авдіївка і не допустили оперативного оточення противником частин та підрозділів Сил оборони України на території Донецької обл.

Дослідники з американського Інституту вивчення війни дуже скептично оцінювали “успіхи” росіян на фронті в другій половині липня. Вони відзначали, що російський наступ, який відновився після 16 липня, здатен принести лише “обмежені додаткові територіальні здобутки на Донбасі на північний схід від шосе Е40, але, ймовірно, вичерпається перед захопленням основних населених пунктів, таких як Слов'янськ або Бахмут”. Водночас аналітики вказували, що російські окупанти впродовж декількох тижнів не змогли суттєво просунутися в напрямку Слов'янська та Сіверсько-Бахмутського виступу і наголошували, що “російські війська намагалися зайняти Сіверськ з моменту захоплення Лисичанська та кордону Луганської області 03 липня і досі не дійшли до міста станом на 20 липня”³⁰⁶.

Міжнародні військові оглядачі дійшли висновку, що вище російське військово-політичне керівництво усвідомило свою нездатність здійснити оперативне оточення угруповання Сил оборони на Донбасі, відтак віддало перевагу тактиці поступового витіснення українських військ з Донеччини. Таким чином, окупанти продовжували вести локальні наступальні операції в напрямку Сіверська та Бахмута³⁰⁷. Слід відзначити, що міжнародні військові експерти характеризували тактичні дії противника у Східній ОЗ як “обмежені та безуспішні”³⁰⁸.

Аналізуючи оперативну обстановку в Східній ОЗ після боїв за Северодонецьк і Лисичанськ, заступник міністра національної оборони Польщі генерал В. Скішипчак наголосив: “На так званій Донбаській дузі українці готують росіянам

Підрозділи Сил оборони України на марші³⁰⁹

стратегічну пастку. Вони добре підготувалися до оборони на донбаському напрямку і на ньому росіяни вже поламали собі зуби. А там зосереджено найбільше російських сил. Усе йде до поразки російських сил, їх зупинять. Українці їх виснажують на цьому напрямку, одночасно контратакуючи на харківському та миколаївському напрямках”. Він додав, що станом на середину липня зс рф втратили спроможності до масштабного наступу у Східній ОЗ: “І ті втрати, яких росіяни зазнали під час формування Сіверського Донця, під Ізюмом, під Сєверодонецьком, під Бахмутом свідчать про те, що російська армія не підготовлена, а зараз позбавлена бойової здатності українською армією, яка ідеально провела оборонну операцію”³¹⁰.

В цей період Сили оборони України почали активно застосовувати отримані від західних партнерів далекобійні артилерійські системи. Зокрема, вогнем РСЗВ HIMARS уражали командні пункти, великі склади з боєприпасами, найновіші комплекси ППО та РЕБ, стратегічно важливі логістичні вузли в оперативному тилу противника. Вісім пускових установок РСЗВ HIMARS суттєво послабили наступальні спроможності росіян³¹¹.

У серпні 2022 р. Східна ОЗ продовжувала залишатися театром воєнних дій високої інтенсивності, на якому противник намагався розв’язати свої основні задачі – розгромити угруповання ЗС України на Донбасі, завершити окупацію території Донецької обл. й утримати під своїм контролем раніше окуповані райони Харківської обл., сковуючи Сили оборони України на флангах і намагаючись покращити тактичне становище власних сил. Відповідно, Донецька обл. була зоною зосередження основних зусиль противника з-поміж усіх операційних напрямків як Східної, так й інших операційних зон. Противник намагався прорвати оборону Сил оборони України у напрямку населених пунктів Сіверськ, Соледар, Бахмут, Авдіївка, здійснюючи постійний вогневий вплив на позиції українських військ уздовж усієї лінії зіткнення.

Противник намагався здійснити прорив оборонних позицій підрозділів Сил оборони України на Бахмутському й Авдіївському операційному напрямках, оволодіти районом оборони Слов’янськ, Сіверськ, Бахмут, Краматорськ. Окупанти проводили локальні наступальні й штурмові дії різного ступеня інтенсивності, здійснюва-

ли постійне вогневе ураження позицій сил оборони України, військової та цивільної інфраструктури.

Сили оборони України у Східній ОЗ з метою збереження свого тактичного положення вели позиційні бої вздовж усієї лінії фронту. Українські війська реалізовували заходи стратегічної оборони, застосовуючи в окремих випадках тактику локальних контрнаступальних дій. Шляхом стійкої оборони утримували лінію зіткнення, не допустили оперативного оточення й розгрому противником частин і підрозділів Сил оборони України на території Донецької обл. (Слов’янський, Краматорський, Бахмутський, Авдіївський, Курахівський операційні напрямки).

Основні зусилля українські війська зосереджували на відбитті атак противника, вогневому ураженні пунктів управління, засобів ППО, складів з боєприпасами та порушенні функціонування системи логістичного забезпечення зс рф³¹². Оцінюючи ситуацію на лінії зіткнення, керівник Центру військово-правових досліджень О. Мусієнко заявив, що “на сьогодні можна помітити наступальну активність на сході (Бахмут і Авдіївка), під Слов’янськом вже менше, на півдні – це захист”³¹³.

Друга декада серпня 2022 р. позначилася ескалацією протистояння у Східній ОЗ, особливо на Авдіївському, Бахмутському, Слов’янському, Краматорському операційних напрямках. Президент України В. Зеленський відзначив цю тенденцію у своєму щоденному зверненні до громадян від 16 серпня: “Наші герої відбивають постійні й дуже потужні атаки на Донбасі. Окупанти застосовують там усе: авіацію, ракети, фосфорні бомби, артилерію... Тривають дуже жорстокі бої”³¹⁴.

Попри високу інтенсивність артилерійських обстрілів і вогневу перевагу зс рф на окремих ділянках лінії зіткнення в другій декаді серпня 2022 р., українські воєнні експерти вважали обстановку передбачуваною, вказуючи на суттєві логістичні проблеми противника після знищення його складів з допомогою високоточної зброї західного виробництва, яку отримали Сили оборони України. Так, головний редактор журналу “Defense Express” С. Згурець у своїй статті від 19 серпня 2022 р. писав: “Динаміка бойових дій на фронтах залишається прогнозованою. Ворог намагається продовжувати наступальні дії в зоні населених пунктів Авдіївка, Мар’їнка та Піски. Лінія оборони, яка проходить біля цих населених пунктів, була дуже добре укріплена з 2014 р. Проте вона знаходиться впритул до Донецька. Саме тому противник намагається зараз вирішити два завдання. По-перше, росіяни намагаються пробити нашу оборону на цьому напрямку, аби мінімізувати обстріли своїх військ, які знаходяться в Донецьку. По-друге, створити умови для подальшого просування військ в бік Краматорська. Однак ворогу не вдається втілити свої плани в життя. Хоча на цьому напрямку ворог і має вогневу перевагу через логістику безпосередньо з російської федерації. Авдіївка, Мар’їнка та Піски є єдиним напрямком, де ворог намагається застосовувати тактику вогневого валу. На всіх інших ділянках фронту така тактика неможлива через знищені склади з боєприпасами. Ворог намагається активізувати свої дії по лінії Сіверськ-Соледар-Бахмут. В зоні Сіверська постійно тривають бойові зіткнення малими групами військ. Окупанти намагаються протиснути нашу оборону на цьому напрямку, проте тут для них така мета є складнішою”³¹⁵.

На початку третьої декади серпня 2022 р. противник спробував відновити активні наступальні дії у Східній ОЗ. Зокрема, експертами Інституту вивчення війни у звіті за 22 серпня фіксувалися “обмежені сухопутні атаки росіян на південний за-

хід і південний схід від Ізюма поблизу межі Харківської та Донецької областей (...) наступальні дії в Краснопіллі, що між Ізюмом та Слов'янськом вздовж траси Е40", що оцінювалися аналітиками як локальні спроби покращити своє тактичне становище, а не послідовне просування в конкретно визначеному напрямку³¹⁶. Того самого дня ГШ ЗС України відзначив наступальні та штурмові дії противника в напрямку Краснопілля, Спільного, Веселого, Соледача, Сіверська, Кодеми, Зайцевого, Вершини, Красногорівки, Первомайського, Невельського, Новомихайлівки, Авдіївки, Мар'їнки³¹⁷. При цьому, противник мав частковий успіх, увійшовши до передмістя Соледачу й Бахмуту, а також покращивши своє тактичне положення на північ від Горлівки. Одночасно, російським окупаційним військам вдалося поставити під загрозу лінії комунікацій Сил оборони України в районі Вугледар, беручи під свій вогневий контроль дорогу Вугледар, Мар'їнка. Проте, вже до кінця серпня російські наступальні дії на лінії зіткнення від Сіверська на півночі до Вугледару на півдні продемонстрували неспроможність противника розвинути успіх. У повідомленнях Інституту вивчення війни за 31 серпня 2022 р. й надалі фіксувалися "спроби росіян" безуспішно оволодіти Зайцевим, Бахмутом, Майорськом, Кодемою, Соледаром, Красногорівкою, Мар'їнкою й автомобільною дорогою Е40³¹⁸.

Упродовж серпня 2022 р. противник збільшив інтенсивність застосування бойової авіації. З метою розвідки маршрутів логістичного забезпечення та місцезнаходження об'єктів критичної інфраструктури, вів повітряну розвідку за допомогою БпЛА.

Просування російських військ в Східній ОЗ упродовж серпня було настільки незначним, що аналітики американського Інституту вивчення війни зауважили: "від моменту завершення оперативної паузи в боях на Донбасі 16 липня і до 24 серпня, росіяни зуміли захопити 450,84 км², що дорівнювало площі Андорри, тоді як під час українського контрнаступу (від 21 березня до початку квітня) було звільнено 45000 км², що співвідносилось з площею Данії"³¹⁹.

Артилеристи 44 оабр ведуть вогонь по позиціях противника з американських гаубиць М777. Червень 2022 року³²⁰

Західні воєнні експерти пов'язували повільний темп наступу зс рф у Східній ОЗ, насамперед, з архаїчною тактикою бою*, відсутністю мотивації особового складу, незадовільним рівнем логістичного забезпечення та неякісним плануванням операцій. Як стверджували американські воєнні оглядачі, "російські наступальні операції на Сході України, ймовірно, вичерпали обмежений імпульс, який вони набрали наприкінці липня, і, скоріш за все, досягли кульмінації. Російські військові продемонстрували постійну неспроможність перетворити невеликі тактичні успіхи в оперативні успіхи – недолік, який, вірогідно, не дозволить росії досягти значних територіальних здобутків у найближчі місяці, якщо не станеться серйозних змін на полі бою"³²¹.

Виходячи з аналізу оперативної обстановки в Східній ОЗ, у експертному середовищі прогнозували можливий напрям наступу російських військ – в обхід оборонних позицій ЗС України біля Авдіївки з півдня, із подальшим виходом у тил українських підрозділів. При цьому, відзначалася недостатність живої сили та техніки для такого маневру. Разом з тим, аналітики прогнозували встановлення противником оперативної паузи на Харківському напрямку з метою зосередження основних зусиль зс рф в районі Соледачу, Бахмуту, Донецьк³²².

Відсутність значних успіхів зс рф під час наступальних дій у серпні 2022 р. свідчила про низький рівень наступальних спроможностей угруповання противника у Східній ОЗ. Польському генералу Р. Польку це дозволило зробити категоричний висновок про те, що "росіяни втратили здатність до проведення більших наступальних операцій". При цьому експерт висловив думку, що Сили оборони України також ще не набули спроможностей для рішучого й масштабного контрнаступу. Польський генерал зробив висновок про неминучість затяжного конфлікту або "довготривалої війни", в якій Україна може виграти за умов витривалості, рішучості й отримання належної воєнно-технічної підтримки з боку держав НАТО³²³.

Таким чином, обстановка у Східній ОЗ суттєвих змін не зазнала. Противник проводив локальні наступальні дії здебільшого в Донецькому ОР, здійснював вогневе ураження позицій Сил оборони України по всій лінії зіткнення. В результаті наступальних дій в напрямку Сіверська, Соледачу, Бахмутського, Бахмуту, Авдіївки, Пісків, Мар'їнки противнику в серпні 2022 р. вдалося досягти часткового успіху, захопивши 460 км² (у липні було захоплено 150 км², а в червні – 1500 км²). При цьому, противник не спромігся вийти до адміністративних кордонів Донецької обл., втративши у боях 6880 військовослужбовців убитими, з яких до 80% припадало на Східну ОЗ.

Воєнні дії у Східній ОЗ в серпні 2022 р. продемонстрували нездатність російських військ розвинути тактичні успіхи, досягнуті ними на попередніх етапах воєнних дій. Внаслідок стійкої оборони ЗС України, недоукомплектованості власних підрозділів, противник виявився неспроможним вести масштабні та скоординовані наступальні операції на Бахмут, Сіверськ, Слов'янськ, Краматорськ. Оперативно-тактичні угруповання ЗС України "Лиман", "Соледар" і "Донецьк" продовжували виконувати поставлені завдання.

* Тактика російських окупаційних військ в боях на Донбасі в загальних рисах наслідувала радянську тактику періоду Другої світової війни, яку німецький воєнний історик, учасник східної кампанії вермахту, генерал Е. Міддельдорф характеризував таким чином: "Постійне прагнення за будь-яку ціну наступати та обмежена ініціатива нижчої ланки командного складу призводили до безперервних повторень невдалих атак і великих втрат".

В Слобожанському операційному районі зс рф до кінця серпня втратили спроможності до активних наступальних дій, обмежуючись позиційним протистоянням з підрозділами Сил оборони України. Це відкрило перед українськими військами можливість підготовки до контрнаступальної операції у Слобожанському операційному районі Східної операційної зони.

Загалом, упродовж серпня 2022 р. Силам оборони України вдалося шляхом стійкої оборони утримувати лінію фронту, виконати завдання оборонної операції та створити сприятливі умови для переходу до контрнаступу, знищувати логістичні об'єкти, склади та командні пункти противника вогнем далекобійних РСЗВ й високоточної ствольної артилерії західного виробництва.

Слобожанський напрямок. Завершення оперативної паузи на Донбасі 16 липня 2022 р. не позначилося на активності наземних операцій окупаційних військ на Харківському напрямку. Зс рф продовжували зосереджувати свої зусилля на недопущенні просування наших військ у напрямку державного кордону, намагаючись утримати раніше зайняті рубежі³²⁴. Основні зусилля ворога зосереджувалися на посиленні ракетно-артилерійського ураження військової інфраструктури ЗС України другого та третього ешелонів оборони³²⁵.

Сили оборони України вели стійку позиційну оборону, створюючи передумови для контрнаступальних дій з метою відтіснити противника від Харкова, задля зменшення здатності ураження міста ворожою артилерією.

Відсутність успіхів на Харківському напрямку окупанти намагались компенсувати систематичними масованими обстрілами зі ствольної артилерії, РСЗВ та авіації позицій українських захисників, об'єктів інфраструктури та житлових районів населених пунктів. Щоденно ворожих обстрілів зазнавали Золочів, Руська Лозова, Хрестище, Перемога, Дементіївка, Верхній Салтів, Молодова, Старий Салтів, Коробочкине, Замулівка, Велика Бабка, Волобуївка, Малинівка, Прудянка, Мосьпанове, Гракове, Чепіль, Норцівка, Новопокровка, Кутузівка, Руські Тишки, Гусарівка, Циркуни, Пришиб, Базалівка, Протопопівка, Шевелівка, Веселе, Рубіжне, Петрівка, Байрак, Уди, Явірське, Стара Гнилиця, Українка, Базаліївка, П'ятигірське, Чорноглазівка. Ракетними й авіаційними ударами противник уражав цивільні житлові й інфраструктурні об'єкти в місті Харкові.

Станом на середину липня 2022 р. набула поширення інформація про підготовку ворожих військ до масштабної наступальної операції з метою оточення Харкова й подальшого взяття міста під контроль за “маріупольським сценарієм” (із застосуванням масованих артилерійських обстрілів та авіаційних ударів). Мер Харкова І. Терехов на засіданні виконкому міськради підкреслив: “Українські фахівці продовжують посилювати захист Харкова. Місто укріплюють кількома кільцями оборони. Харківські комунальники та будівельники допомагають військовим обладнати оборонні споруди для захисту міста”³²⁶.

Окремі спроби противника відновити наступальні дії з метою покращити свої тактичні позиції мали локальний характер й супроводжувалися значними втратами. В офіційному повідомленні Генерального штабу ЗС України від 25 липня 2022 р. йшлося: “На Харківському напрямку противник здійснює вогневе ураження із танків, ствольної та реактивної артилерії неподалік Харкова, Удів, Верхнього Салтова, Малинівки, Борщової та багатьох інших населених пунктів. Завдав авіаударів

біля Прудянки та Петрівки. В результаті ведення бойових дій на напрямку Цупівка – Дементіївка, українські воїни завдали окупантам значних втрат”³²⁷. 28 липня міжнародні спостерігачі відзначили, що, попри вперті бої в районі Козачої Лопані, Цупіївки, Дементіївки, Великих Проходів на північ від Харкова російські війська не отримали жодних територіальних здобутків на Слобожанщині³²⁸.

Українські артилеристи ведуть обстріл позицій противника. Червень 2022 року³²⁹

Не досягнувши успіху в наземних операціях, противник намагався компенсувати свої оперативні невдачі нанесенням ракетних, авіаційних ударів та здійсненням артилерійських обстрілів уздовж всієї лінії зіткнення та в найближчому тилу ЗС України. Ворог здійснював обстріли населених пунктів зі ствольної й реактивної артилерії. Зокрема, вогневого ураження зазнали Харків, Чугуїв, Шевелівка, Краснопілля тощо³³⁰. Для уточнення положення наших військ і корегування вогню артилерії, противник проводив постійну розвідку застосуванням БПЛА. 27-30 липня ворог особливо інтенсивно завдавав ракетних ударів по об'єктах цивільної та військової інфраструктури Харківщини.

Одночасно зі зростанням інтенсивності ракетних обстрілів з боку зс рф, розвідувальні спільноти зафіксували потужне нарощування противником військової техніки на кордоні з Україною, поблизу окупованої частини Харківської обл. На супутникових знімках Planet Labs помітне зосередження ворожої техніки в селі Соболівка Валуйківського району Белгородської обл. рф³³¹.

Передислокована техніка була використана противником для посилення наступальних дій на Харківському та Слов'янському напрямках. Прогнози виявились цілком вірними. Уже в останні дні липня окупанти активізували свої дії в Харківській обл. Зокрема, російські війська провели локальні наземні наступальні операції на північний і південний захід від Ізюма й наростили власні спроможності для проведення наступальних дій на західну частину Харківської області або в напрямку обласного центру. 30-31 липня окупанти здійснили невдалі наступальні дії з метою розвідки українських позицій у напрямку Чепіль, Щурівка, Нова Гусарівка й Гусарівка (50 км на північний захід від Ізюму) та поновили локальний наступ на Дмитрівку і Бражківку (20 км на південний захід від Ізюма). Ворожі сили могли

використати утримувані ними позиції навколо Балаклії та Великої Комишувахи в якості плацдармів для наступальної операції в бік Харкова. Аналітики з Інституту вивчення війни висловили припущення, що противник намагатиметься оволодіти Харківською областю³³².

У серпні 2022 р. противник зосереджував основні зусилля на утриманні раніше зайнятих позицій та продовженні вогневого впливу на підрозділи українських військ з метою недопущення їх просування вглиб тимчасово захопленої території. З цією метою противник здійснював вогневе ураження із танків, ствольної та реактивної артилерії вздовж усієї лінії зіткнення як по позиціях Сил оборони України, так і по цивільній інфраструктурі населених пунктів на підконтрольній українському уряду території. Внаслідок ракетно-артилерійських ударів були зруйновані десятки сіл і міст у північному та південно-східному регіонах Харківщини, а також обласний центр. Найбільше випадків застосування противником бойової авіації зафіксовано поблизу Мосьпанового, Верхнього і Старого Салтова, Гусарівки, Ртищівки.

Намагаючись уникнути ураження своїх позицій вогнем високоточної зброї ракетних військ та артилерії ЗС України, противник вживав заходи з відведення окремих підрозділів від лінії бойового зіткнення. Зокрема, польовий табір двох підрозділів 6 А Західного ВО, був переміщений противником з Комсомольського (22-23 км від кордону з Україною) до Хохлового (50-51 км від кордону України)³³³.

Поширення інформації про вірогідний контрнаступ ЗС України у Південно-Західній ОЗ змусило російське командування передислокувати на Херсонщину й Запоріжжя найбоєздатніші частини зі складу угруповання своїх військ на Слобожанщині. На Харківщині здебільшого залишилися російські добровольчі формування та мобілізовані з території т. зв. л/днр.

На початку серпня 2022 р. підрозділи Сил оборони України звільнили Байрак та ще кілька населених пунктів Харківського р-ну³³⁴.

З метою покращення свого тактичного положення, противник здійснював спроби вести наступальні й штурмові дії на окремих ділянках лінії зіткнення на Харківському напрямку. Так, 102 серпня 2022 р. противник передислокував окремі підрозділи до Дементіївки, в напрямку Тернова – Байрак; 03 серпня – в напрямку Кочубеївка, Дементіївка; 04 серпня намагався прорвати українську оборону біля Гусарівки; 13 серпня – в районі Питомника; 15 серпня спробував прорвати оборону наших військ на напрямку Козача Лопань – Уди, 17 серпня вів наступ неподалік Леб'язого та Базаліївки; 18 серпня – неподалік Питомника; 20 серпня вів наступальні дії у районі Борщової; 25 серпня здійснив невдалу спробу наступальних дій біля Петрівки; 27 серпня штурмовими діями намагався просунутися в напрямку Дементіївки; 28 серпня наступав неподалік Світличного; 30 серпня – біля Удів, а 31 серпня здійснив невдалу спробу наступу у напрямку Прудянки. Перераховані вище наступальні дії противника зазнали невдачі. Силами оборони України підрозділи противника були відкинуті на висхідні позиції. Крім того, 23 серпня Сили оборони України зайняли стратегічні висоти в напрямку Ізюма Харківської обл.³³⁵

Характеризуючи в середині серпня 2022 р. динаміку бойових дій на Слобожанському напрямку, заступник голови Харківської обласної військової адміністрації Р. Семенуха підкреслив, що “лінія зіткнення стабільна і вона мало рухається. Ведуться перманентні артилерійські обстріли, тобто бойові дії не припиняються та

тривають майже 24 години на добу. Ситуація є неспокійною, але якщо дивитися на дистанцію тижня чи двох – вона майже не змінилася”³³⁶. Обмежуючись нанесенням вогневого ураження позиціям підрозділів Сил оборони України, противник відводив цьому напрямку другорядне значення і явно не очікував зміни оперативної обстановки.

З метою зриву операцій Сил оборони України на Харківському напрямку, їх скоювання, зниження темпу просування у випадку наступальних дій, противник активно вдавався до дистанційного мінування. Протягом другої половини серпня такі дії ворога зафіксовано неподалік Перемоги, Українки, Леб'язого, Старого та Верхнього Салтова³³⁷. До таких заходів противник вдавався на тих напрямках, які вважав вірогідними для наступальних дій Сил оборони України.

Слов'янський напрямок. Інтенсивність бойових дій на Слов'янському напрямку в липні 2022 р. залишалась високою. Незважаючи на оперативну паузу, противник жодного дня не припиняв штурмових дій і намагався покращити своє тактичне становище на підступах до Слов'янська – важливого логістичного вузла й одного із найбільших міст північної частини Донецької обл. Захоплення Слов'янська дозволило б окупантам вийти в тил ОТУ “Соледар” і взяти під вогневий контроль стратегічно важливі траси – Слов'янськ, Краматорськ і Слов'янськ, Бахмут.

Основні наступальні дії противника зосереджувалися навколо населених пунктів: Бражківка, Довгеньке, Пасіка, Долина, Мазанівка, Курулька, Краснопілля, Гусарівка і Богородичне. Вогневе ураження здійснювалося засобами танків, мінометної, ствольної та реактивної артилерії. Були обстріляні села й містечка Долина, Дібрівне, Курулька, Мазанівка, Богородичне, Краснопілля, Адамівка, Суха Кам'янка, Норцівка, Гусарівка, Криничне, Вірнопілля, Маяки, Первомайське, Нова Миколаївка, Чепіля, Верхопілля, Велика Комишуваха, Карнаухівка, Сулігівка, Кутузівка, Барвінкове та ін.

Спроби зс рф наприкінці першої декади липня здійснити штурмові дії в напрямку Довгеньке, Мазанівка, Богородичне виявилися безуспішними, навіть попри застосування противником штурмової та армійської авіації³³⁸.

Танк ЗС України в бою. Донбас, літо 2022 року³³⁹

Починаючи з 17 липня 2022 р., на Слов'янському напрямку противник збільшив інтенсивність розвідки із застосуванням БпЛА. Ураження від ворожої артилерії зазнали об'єкти цивільної та військової інфраструктури. Вже 17 липня у зведенні ГШ ЗС України відзначалось: “На Слов'янському напрямку із ствольної та реактивної артилерії ворог обстріляв цивільну та військову інфраструктуру поблизу Закітного, Григорівки, Тетянівки, Званівки, Мінківки, Райгородка та інших. Вів штурмові дії в районі населеного пункту Івано-Дар'ївка, успіху не мав. Намагався просунутись в напрямку Верхньокам'янки. Отримав рішучу відсіч, зазнав втрат та відійшов”³⁴⁰.

До кінця липня українські війська на Слов'янському напрямку стримували наступальні дії противника. Невдачею завершилися спроби окупантів використати ДРГ для проведення глибоких рейдів в напрямку Барвінкового³⁴¹.

Наприкінці липня 2022 р. інтенсивність бойових дій на Слов'янському напрямку дещо зросла. Зокрема, 31 липня російські війська здійснили обмежену наземну атаку на північний захід від Слов'янська й обстріляли населені пункти вздовж межі Харківської та Донецької обл. Ворог спробував провести розвідку боєм неподалік Долини (приблизно 20 км на північний захід від Слов'янська, вздовж шосе Е40), але були розбиті українськими підрозділами й змушені відступити. Російські війська також завдали артилерійських ударів по позиціях Сил оборони України поблизу Долини, Краснопілля, Мазанівки та Адамівки. У ГШ ЗС України зазначили, що російське командування перекидає окремі підрозділи зі Слов'янського напрямку на Запорізький³⁴². Експерти Інституту дослідження війни пояснили вказану передислокацію зміною пріоритетів російського командування, для якого “Слов'янський напрямок став менш важливим, аніж просування на інших ділянках “Донецької дуги” й операції на півдні України”³⁴³.

У серпні 2022 р. інтенсивність бойових дій вздовж лінії фронту знизилась. Підрозділи Сил оборони України на Слов'янському напрямку продовжували утримувати рубежі оборони від Великої Комишувахи до Богородичного та далі на схід – по правому березі р. Сіверський Донець.

Дії підрозділів ЗС РФ характеризувалися постійним вогневим впливом на позиції Сил оборони України шляхом обстрілів з танків, мінометів, ствольної та реактивної артилерії різних калібрів у прилеглих до лінії зіткнення районах. Вогневого ураження зазнали Адамівка, Барвінкове, Богородичне, Бражківка, Василівка Перша, Велика Комишуваха, Вірнопілля, Грушуваха, Гусарівка, Дібрівне, Дмитрівка, Довгеньке, Долина, Залиман, Карнаухівка, Краснопілля, Курульок, Мазанівка, Маяк, Мечебилове, Микільське, Норцівка, Нова Дмитрівка, Новопавлівка, Протопопівка, Рідне, Сулігівка, Чепіль, Червоне, Хрестище, Шнурки.

Застосування російськими окупаційними військами заборонених міжнародними конвенціями боєприпасів запальної дії було зафіксовано 16 серпня поблизу Новодмитрівки та Дібрівного³⁴⁴.

Упродовж серпня 2022 р. противник неодноразово вживав заходи для покращення свого тактичного положення. На окремих ділянках місцевості на початку серпня виявлено розвідувальні групи ЗС РФ, завданням яких було уточнення розміщення позицій ЗС України (01, 03 серпня – неподалік Мазанівки, групи знешкоджено³⁴⁵; 02 серпня – Довгеньке, Дібрівне, групи відійшли³⁴⁶; 24 серпня – біля Богородичного, група відійшла)³⁴⁷. Також противник вів повітряну розвідку із застосуван-

ням БпЛА (зафіксовано 23, 26, 27 серпня – в районі Нової Дмитрівки; 30 серпня – в районі Богородичного)³⁴⁸, а з метою протидії повітряній розвідці Силами оборони України задіявав комплекси РЕБ.

Основні зусилля на Слов'янському операційному напрямку противник зосередив на прориві оборони підрозділів Сил оборони на вузькій ділянці фронту між Новодмитрівкою і Богородичним. Тут противник вів інтенсивні штурмові та наступальні дії в напрямку Новодмитрівки, Курульки, Долини, Шнурків та Богородичного, однак йому не вдалося досягти тактичного успіху. В середині серпня 2022 р. противник спробував покращити своє тактичне положення, здійснивши обмежені наступальні дії в напрямку Ізюм, Слов'янськ³⁴⁹.

07 серпня противник намагався здійснити розвідку боєм поблизу Богородичного і Долини, 21 серпня – на напрямках Петропілля, Дмитрівка та Пасіка, Богородичне, 29 серпня – поблизу Долини. Усі спроби не мали успіху. Для підтримки своїх наземних дій противник упродовж серпня завдавав авіаударів поблизу Дібрівного, Залимана, Богородичного, Бражківки, Вірнопілля, Тетянівки, Пришиба.

Не досягнувши успіху внаслідок штурмових дій, ЗС РФ вдавалися до обстрілів об'єктів цивільної інфраструктури. Вогневого впливу з боку противника неодноразово зазнавав Слов'янськ. Найбільш інтенсивні обстріли міста були зафіксовані у ніч на 14 серпня: під ворожим вогнем опинився мікрорайон Північний (зруйновано три приватні будинки та пошкоджено багатоповерхівки); у ніч на 25 серпня (пошкоджено чотири багатоповерхових будинків); у ніч на 28 серпня (пошкоджено 08 багатоповерхівок, один зі снарядів влучив у підвір'я школи); 29 серпня противник обстріляв зі 152 мм артилерії евакуаційну базу Товариства Червоного Хреста України у Слов'янську (було зруйновано будівлю, пошкоджено три автомобілі); у ніч на 31 серпня (внаслідок обстрілу пошкоджено цивільні будинки за п'ятьма адресами)³⁵⁰.

Краматорський напрямок. Бойові дії на краматорському напрямку впродовж серпня 2022 р. мали порівняно низьку інтенсивність. Підрозділи Сил оборони України утримували рубежі оборони по правому березі р. Сіверський Донець від Райгородка на заході до Григорівки на сході, та далі до Бахмутського на півдні.

На початку серпня 2022 р. противник не вів активних наступальних дій на Краматорському операційному напрямку. Ймовірно, причиною цього стали значні втрати живої сили, військової техніки та низький рівень морально-психологічного стану особового складу. У подальшому, противник зосередив основні зусилля на прориві оборони наших військ з метою оволодіння Сіверськом та Соледаром. 12 та 14 серпня противник намагався провести розвідку боєм на півночі Сіверська – в районі Серебрянки та Григорівки, а також вів наступ у напрямках Верхньокам'янського та Івано-Дар'ївки. Однак російські війська не мали успіху й були змушені відступити. Противник вів наступальні дії 11 та 27 серпня в районі Григорівки, але також успіху не мав³⁵¹.

Активні наступальні та штурмові дії противника у другій та третій декадах серпня були безуспішними. Противник здійснював наступальні дії в напрямках Спінного, Івано-Дар'ївки, Виїмки – з метою виходу на південні околиці Сіверська, та в напрямках Веселого – з метою виходу на північні околиці Соледача. Бої йшли на околицях Бахмутського та Соледача, але успіху противник також не мав.

З метою нанесення вогневого ураження підрозділам Сил оборони України та підтримки наступальних дій своїх військ, противник активно застосовував на Краматорському напрямку бойову авіацію. Авіаційні удари були завдані по позиціях українських військ поблизу Григорівки, Спірного, Серебрянки, Івано-Дар'ївки, Веселого, Сіверська.

Артилерійські підрозділи 93-ї окремої механізованої бригади “Холодний Яр” ведуть вогонь по позиціях противника. Липень 2022 року³⁵²

Для корегування артилерійського вогню й уточнення позицій Сил оборони України, ворог активно вів повітряну розвідку із застосуванням БпЛА. Такі випадки зафіксовані біля Кривої Луки (02 серпня), Никифоровки та Тетянівки (03, 26 серпня), Краматорська (17 серпня), Званівки та Райгородка (24 серпня).

Вздовж усієї лінії зіткнення противник здійснював вогневий вплив на підрозділи ЗС України та об'єкти цивільної інфраструктури. Обстрілів з танків, артилерійських систем та РСЗВ зазнали Берестове, Верхньокам'янське, Виїмка, Григорівка, Донецьке, Званівка, Івано-Дар'ївка, Каленики, Карпівка, Крива Лука, Миколаївка, Переїзне, Пискунівка, Платонівки, Пришиб, Райгородок, Різниківка, Роздолівка, Серебрянка, Сидорове, Сіверська, Спірне, Стародубівка, Федорівка та ін.

Вогневого ураження неодноразово зазнавав Краматорськ. 11 серпня ворог завдав удару по приватному сектору міста із застосуванням ЗРК С-300, внаслідок чого зазнали пошкоджень будинки мирних жителів. 12 серпня по місту було завдано одинадцять ракетних ударів, в тому числі із застосуванням ОТРК “Іскандер”, в результаті чого троє громадян загинуло, п'ятнадцять осіб – поранено, пошкоджено понад сто будинків; 16 серпня ракетним ударом пошкоджено чотири приватні будинки³⁵³. Черговою “військовою” мішенню росіян став Краматорський коледж технологій та дизайну, обстріляний на світанку 19 серпня. 28 серпня під час чергового обстрілу противник цілив у залізничну інфраструктуру та сильно пошкодив прилеглі будинки. Вночі 31 серпня центр міста був обстріляний із ЗРК С-300. В

результаті удару постраждало цивільне населення, пошкоджено 12 п'ятиповерхових будинків³⁵⁴.

Наприкінці серпня 2022 р. на Краматорському напрямку підрозділи зс рф відновили наступальні дії з метою виходу до Сіверська та Соledара, але не мали успіху. При цьому, противник активно застосовував бойову авіацію та артилерію. Типовим для цього періоду було повідомлення ГШ ЗС України від 29 серпня: “На Краматорському напрямку тривають ворожі обстріли із наявних артилерійських систем по районах н. п. Григорівки, Івано-Дар'ївки та Тетянівки. Противник задіяв авіацію для ударів неподалік н. п. Григорівки та Тетянівки. Спроба просування у напрямку н. п. Івано-Дар'ївка завершилась для окупантів провалом – втратами та втечею”³⁵⁵. Після цієї невдачі, противник знизив активність і ситуація на Краматорському напрямку набула статичного характеру. Противник потребував поповнення у особовому складі, озброєнні та військовій техніці.

Бахмутський напрямок. Після зайняття Северодонецька й Лисичанська, російські війська у Східній ОЗ зосередили основні зусилля на здобутті Бахмута. Цей населений пункт – один із основних логістичних вузлів Донецької обл. Через Бахмут пролягають автомобільні траси й залізнична гілка, які з'єднують Горлівку, Костянтинівку, Сіверськ і Слов'янськ. Втрата Бахмута загрожувала ускладненням логістики українських військ й оперативним оточенням угруповання ЗС України в Сіверську, відкривала противнику шлях на Слов'янськ і Краматорськ (з виходом у тил українським угрупованням в околицях Торецька та Слов'янська).

Виходячи з власних логістичних можливостей і тактичних задач, окупанти упродовж липня вели штурмові дії в районі населених пунктів, розташованих як на північ від Бахмута (Покровське, Берестове, Яковлівка, Спірне), так і на південь від цього міста (Новолуганське, Кодема і Вуглегірська ТЕЦ).

Після закінчення оперативної паузи (16 липня), угруповання противника у районах Попасна, Лисичанськ відновило наступальні дії на Бахмут і Сіверськ³⁵⁶. Десять днів впертих боїв знадобилося окупантам, щоб просунутись на кілька кілометрів вперед й захопити зруйновану Вуглегірську ТЕЦ і Новолуганське силами ПВК “Вагнер” (26 липня). Варто відзначити, що 29 липня британська військова розвідка звернула увагу на використання росіянами на Донбасі ПВК “Вагнер” в якості звичайної піхотної частини. На думку британських розвідників, такий крок пояснювався проблемами з поповненням і комплектацією російських військ, а російському командуванню не вистало “бойової піхоти”³⁵⁷.

06 липня російські війська за підтримки артилерії й оперативно-тактичної авіації здійснили штурмові дії в районі Спірного й Вершини, а також розгорнули наступ в районі Луганського й Вуглегірської ТЕЦ. Однак упродовж трьох днів противник не зміг просунутися вперед і покращити своє тактичне становище, а тому змушений був відступити, зазнавши значних втрат³⁵⁸.

10-13 липня ворог нарощував інтенсивність вогневого ураження позицій українських військ та об'єктів цивільної інфраструктури в районі Берестового, Соledара, Покровського, Зайцевого, Вершини, Новолуганська, Кліщіївки, Нью-Йорка, Стряпівки, Спірного і Вуглегірської ТЕЦ. Одночасно російські підрозділи здійснювали перегрупування й підтягували резерви, готуючись до наступальної операції³⁵⁹.

Починаючи з 14 липня, у зведеннях Генерального штабу ЗС України про становище на Бахмутському напрямку дедалі частіше згадується про комбінування військами РФ штурмових дій піхоти з обстрілами із застосуванням танків, реактивної і ствольної артилерії та ударами авіації³⁶⁰. Противник штурмував Вершину і Кодему, намагаючись замкнути кільце оточення довкола українських частин, дислокованих на Вуглегірській ТЕЦ та в Луганському, Новолуганському і Семигир'ї. Але цей план було зірвано внаслідок стійкого опору Сил оборони України. Зазнавши значних втрат, російські війська були змушені відступити.

Не спромігшись реалізувати план з оточення українських військ, російське командування повернулося до тактики покрокового штурму окремих об'єктів інфраструктури або населених пунктів. Здійснивши перегрупування, окупанти відновили наступ на Вуглегірську ТЕЦ³⁶¹. Залучивши найманців із ПВК “Вагнер”, значну кількість артилерії, танків та авіації, російські війська до 27 липня заволоділи територією Вуглегірської ТЕЦ, Луганським і Новолуганським, вийшли до Кодеми і Семигир'я. При цьому, противнику знову не вдалося оточити українські підрозділи, які організовано відійшли на нові позиції, розташовані на південний схід від Бахмута.

Здійснюючи наступ на Бахмут, противник 28 липня зайняв околиці Клиново-го й позиції на південний схід від Вершини. Підрозділи ЗС України закріпились на новій лінії оборони. Але спроба просунутися у напрямках Володимирівка, Соледар та Стряпівка, Соледар завершилась для окупантів невдачею.

Всього, упродовж липня 2022 р. російські війська просунулись на 20-25 км в напрямках на Сіверськ, Соледар і Бахмут. На думку представників британської розвідки, на Донбасі зс РФ не змогли “здійснити рішучий оперативний прорив згідно з планом, якого вони дотримувались з квітня”³⁶². Сповільнення темпів ворожого наступу свідчило про суттєві проблеми у противника з логістикою, комплектацією частин і моральним станом особового складу.

Аналітики Інституту вивчення війни на початку серпня прогнозували, що в межах Східної ОЗ зс РФ зможуть провести лише дві значні наступальні операції – на Сіверськ і Бахмут³⁶³. Водночас австрійський аналітик Т. Купер припускав, що угруповання зс РФ на Донбасі неспроможне вести масштабні наступальні дії. У своєму огляді бойових дій від 2 серпня 2022 року він зазначав: “...я не бачу, щоб вони зараз починали якісь великі наступальні операції. Вони збираються проводити багато локальних пробних контратак, багато розвідувальних операцій, щоб тримати українців у напрузі та нашкодити українському контрнаступу. Але поки я справді не бачу, щоб росіяни планували проводили будь-які серйозні атаки чи наступальні операції протягом наступних одного чи двох місяців”³⁶⁴. В середині серпня експерти з американського Інституту вивчення війни підтвердили свої побоювання щодо підготовки зс РФ наступу на Бахмут. У звіті за 14 серпня відзначалося: “Свої найкращі війська росія кинула в район Бахмута Донецької обл. – ймовірно, завоювання саме цих територій є пріоритетним для окупантів. (...) Москва приділяє першочергову увагу просуванню своїх сил в районі Бахмута і, можливо, до Сіверська, прагнучи використати ентузіазм сил “ДНР” для захоплення території, яку їм не вдавалося зайняти з 2014 р. на Авдіївському напрямку”³⁶⁵.

Аналізуючи оперативну обстановку на Бахмутському напрямку, американські військові аналітики висловили побоювання, що тактичні успіхи росіян на пів-

день від Бахмута спонукатимуть їх до продовження наступу в цьому районі. Експерти припускали, що російські війська посилять натиск на бахмутське угруповання Сил оборони з півночі, через сіверський “виступ” на лінії зіткнення. За їхніми оцінками, швидке захоплення росіянами Бахмута, підготовленого до тривалої оборони, виглядало малоімовірним³⁶⁶.

Протягом серпня 2022 р. противник намагався відтіснити Сили оборони України від західної околиці Донецька та вийти на кордони цієї області. Російські війська вели наступальні та штурмові дії в районі Бахмута, Бахмутського, Берестового, Василівки, Вершини, Веселої Долини, Виїмки, Володимирівки, Дачі, Зайцевого, Залізного, Івано-Дар'ївки, Кодеми, Комишувахи, Курдюмівки, Майорськ, Миронівка, Нью-Йорк, Семигир'я, Соледар, Спирне, Травневе, Шуми, Яковлівка. Ці населені пункти зазнавали потужного вогневого впливу із танків, ствольної та реактивної артилерії. Незважаючи на стійкий опір Сил оборони, противник досягнув часткового успіху в районі Бахмута, на напрямках Відродження – Кодема (02 серпня), Горлівка – Зайцеве (12 серпня) та Покровське – Бахмут (14 серпня). Крім того, противник намагався вести розвідку боєм у напрямку Яковлівки (01, 11 серпня), Білогорівки (07 серпня), Нагірного, Івано-Дар'ївки, Веселого, Яковлівки, Бахмута, Соледара (09 серпня), Спирного (12 серпня), Соледара (14 серпня), Вершини (16 серпня), Зайцевого (23 серпня)³⁶⁷. В результаті вогневого ураження, противник на всіх ділянках відступив.

З метою розвідки маршрутів логістичного забезпечення та місцезнаходження об'єктів критичної інфраструктури Сил оборони України противник активно здійснював повітряну розвідку за допомогою БпЛА.

Авдіївський та Курахівський напрямки. Починаючи з другої декади липня, противник відновив наступальні дії на Авдіївському напрямку. Зокрема, 11 і 30 липня російські війська спробували атакувати позиції Сил оборони України в районі Мар'їнки, але успіху не мали. 01 і 11 серпня російські війська знову спробували атакувати позиції Сил оборони України в районі Мар'їнки, але успіху не мали.

Наприкінці липня 2022 р. окупанти здійснили ряд штурмових атак в районі Авдіївки, Пісків і Кам'янки, у ході яких покращили свої тактичні позиції поблизу Авдіївки³⁶⁸.

На початку серпня керівник Центру військово-правових досліджень О. Мусієнко зазначив: “Авдіївка і Піски – це одні з найміцніших та укріплених ще від 2014-го року, але зараз російські війська досить активно туди перекидають артилерію, сили і засоби та продовжують завдавати ударів. Їм не дуже вдаються наступи на інших напрямках, вони намагаються зосередити в одній-двох точках масовані обстріли”³⁶⁹. Ці слова згодом підтвердив волонтер гуманітарного штабу Авдіївки О. Савкевич: “Саме там, між тимчасово загарбаним Донецьком та Авдіївкою нині точиться майже безупинна війна на виснаження. Вже кілька разів, лише упродовж серпня, рашисти намагалися штурмувати місто”³⁷⁰.

Зростання інтенсивності бойових дій на цій ділянці фронту в середині серпня 2022 р. відзначив головнокомандувач ЗС України генерал В. Залужний у розмові з Начальником штабу оборони Збройних Сил Канади генералом В. Ейром: “Найбільш напружена ситуація зараз на напрямку Авдіївка-Піски-Мар'їнка”³⁷¹.

Протягом серпня 2022 р. противник багаторазово вів наступальні та штурмові дії у районі Пісків, Авдіївки, Красногорівки, Невельського, Мар'їнки, Павлівки, Новомайорського, Спартак, Олександрополя, Первомайського, Опитного, Кам'янки, Майорська, Веселого, Новомихайлівки. Окремі населені пункти зазнавали штурмових дій одночасно з кількох напрямків. Зокрема, позиції Сил оборони в районі Красногорівки були атаковані з боку Новоселівки Другої та Василівки, в районі Авдіївки – з боку Спартак та Мінерального (03 серпня). 04 серпня війська противника вели штурмові дії на напрямках Лозове, Піски та Веселе, Піски. 10 серпня ворог вів наступ в напрямках Мінеральне, Авдіївка та Спартак, Авдіївка, 18 серпня – на Первомайське, 21-22 серпня – на Невельське, успіху не мав і був відкинутий на вихідні позиції.

Часткового успіху противник досягнув у районі Опитного (17 серпня)³⁷². Крім того, підрозділи Сил оборони під натиском переважаючих сил противника були змушені частково залишити лінію оборони в районі Пісків. До кінця серпня 2022 р. противнику вдалось зайняти східні райони Пісків³⁷³.

Наприкінці серпня, російським військам вдалось встановити вогневий контроль над автошляхом Вугледар, Мар'їнка, поставивши під загрозу лінії комунікацій підрозділів Сил оборони України в районі Вугледара³⁷⁴. Але стійка оборона українських підрозділів на заздалегідь підготовлених позиціях блокувала подальше просування російських військ. Неспроможність противника розвинути досягнутий успіх не дозволила здійснити оточення з південного напрямку Сил оборони України на території Донецької обл.

Пожар житлового будинку в Авдіївці внаслідок влучання ворожої ракети³⁷⁵

Наступальні дії противника на Авдіївському й Курахівському напрямках продовжувалися систематичним нанесенням вогневого ураження позицій Сил оборони України вогнем ствольної й реактивної артилерії, мінометів, танків, авіації та ракетними ударами.

Найбільшу кількість авіаційних ударів було завдано по Красногорівці, Мар'їнці. Вогневого ураження з танків та різних типів ворожої артилерії зазнали

Водяне, Володимирівка, Кам'янка, Карлівка, Кераміка, Красногорівка, Курахово, Мар'їнка, Нетайлове, Новобахмутівка, Новокалінове, Новоселівка, Олександропіль, Опитне, Первомайське, Петрівське, Пречистівка, Суха Балка, Шевченко та інші. Українські ЗМІ так описували становище в Авдіївці: “Російські міни, снаряди та, час до часу, авіаційні ракети летять і руйнують все без розбору. В одну мить, після кожного влучання, на друзки перетворюється – рухоме майно та капітальні, нерухомі споруди. Існування місцевих перетворилось на суцільний квест із виживання. Люди за звичкою йдуть на закупи до місцевого ринку, хоча від нього майже нічого не залишилось”³⁷⁶. Авіаційних ударів зазнали Авдіївка, Валентинівка, Веселе, Водяне, Володимирівка, Кам'янка, Красногорівка, Мар'їнка, Микільське, Новобахмутівка, Нововеселівка, Невельське, Новоселівка Друга, Новоградське, Новомихайлівка, Олександропіль, Павлівка, Первомайське, Піски, Пречистівка, Юр'ївка, Ясинувата.

Південно-Західна операційна зона

Після провалу первинного замислу противника щодо наступу на Миколаїв, Вознесенськ, Одесу і Кривий Ріг, в наступні місяці динаміка бойових дій на Південнобузькому напрямку знизилася, набувши характеру позиційної оборони. На окремих напрямках противник не полишав спроб наступати, проте успіху не мав. Російське командування зосередилося на обороні, здійсненні заходів окупаційного режиму на тимчасово окупованих територіях Херсонської обл., поповненні угруповання особовим складом та ОВТ, матеріально-технічними засобами, покращенні тактичного положення з метою створення умов для подальшого розвитку наступу в напрямку Миколаєва та Кривого Рогу³⁷⁷. Залишалася загроза висадки росіянами оперативно-тактичного десанту в Одеській обл.

В той же час, у квітні підрозділи ОК “Південь” проводили наступальні дії, відкинувши противника за межі Миколаївської та звільнивши півтора десятки населених пунктів Херсонської обл.³⁷⁸. Оскільки ворог зосередив основні зусилля на повній окупації Луганської та Донецької обл., він не мав достатньо військ для продовження наступу на півдні України, тому розгорнув вздовж лінії фронту в Херсонській обл. підрозділи реактивної та ствольної артилерії для завдання постійного вогневого впливу позиціям українських військ. Надалі, у травні та червні російські війська в Херсонській обл. обмежувалися маневруванням та демонстраційними діями, сковуючи Сили оборони України для недопущення їх перекидання на більш загрозливі напрямки³⁷⁹. Така обстановка дозволила як вітчизняним, так і закордонним воєнним аналітикам стверджувати, що бойові дії на півдні України з кінця березня зайшли у глухий кут³⁸⁰.

Для зміни обстановки на користь України, що дозволило б створити умови для переходу в наступ та відкинути противника за бар'єрний рубіж р. Дніпро, Сили оборони України мали виконати низку завдань, зокрема:

- унеможливити висадку противником тактичного морського десанту на узбережжі Чорного моря в межах Одеської та Миколаївської обл.;
- дезорганізувати логістичне забезпечення угруповання військ противника на західному березі р. Дніпро;
- ізолювати район проведення наступальної операції;
- підготувати наступальне угруповання.

Загроза висадки противником тактичного морського десанту відтягувала значну кількість військ угруповань ОК “Південь” на прикриття десантнебезпечних ділянок на чорноморському узбережжі в Одеській та Миколаївській обл. В Чорноморській морській ОЗ противник мав вирішальну перевагу в силах і засобах, що дозволяло йому силами угруповання чф блокувати українські порти, підтримувати свої війська на приморських ділянках, вести розвідку³⁸¹. Особливе значення для утримання панування противника в північно-західній частині Чорного моря мав о. Зміїний (120 км від Одеси), захоплений російськими військами у перший день широкомасштабної збройної агресії.

Розуміючи загрозу з боку чф та можливого морського десанту, керівництвом ЗС України були визначені завдання щодо недопущення висадки ворогом десанту та повернення північно-західної частини Чорного моря під контроль нашої держави. З цією метою було проведено ряд дій і заходів, сукупним результатом яких стало недопущення висадки тактичного морського десанту противника в Одеській та Миколаївській обл. і повернення Україною контроль над північно-західною частиною акваторії Чорного моря.

Виконуючи завдання з дезорганізації логістичного забезпечення ворога та ізоляції району проведення майбутньої наступальної операції на Південнобузькому напрямку, підрозділи ракетних військ і артилерії СВ ЗС України завдавали високоточних ударів за допомогою РСЗВ M142 HIMARS та M270 MLRS по логістичних центрах, тилових базах та лініях забезпечення угруповання військ противника на західному березі Дніпра³⁸².

В травні-серпні 2022 року в Південно-Західній операційній зоні (Таврійський, Південнобузький і Бессарабський операційні напрямки) угруповання військ противника вело бойові дії з метою утримання лінії фронту та створення сприятливих умов для наступу на міста Миколаїв і Кривий Ріг.

На Таврійському операційному напрямку з травня зс рф вели бойові дії силами окремих частин і підрозділів 58 А, а на Південнобузькому операційному напрямку – силами частин і підрозділів 8 та 49 А, 22 АК, берегових військ чорноморського флоту, а також 7 та 11 одшбр ПДВ (до 16 БТГр).

Українські війська в Південно-Західній ОЗ були об’єднанні в ОСУВ “Олександрія”, яке складалось з УВ “Південь” і ОУВ “Примор’я”.

В травні 2022 р. противник активних бойових дій не проводив. Основні зусилля ворога на Південнобузькому та Таврійському операційних напрямках були зосереджені на утриманні зайнятих рубежів, їх інженерному обладнанні, ведення розвідки, нарощуванні системи вогневого ураження і ППО, перегрупуванні військ з метою покращення тактичного положення, налагодженні матеріально-технічного забезпечення. В середині травня ворог нарощував угруповання РВіА за рахунок артилерії великої потужності. Так, з території рф у напрямку залізничної станції Джанкой було переміщено ешелон з ОВТ, у т. ч. 10 од. 203-мм самохідних гармат “Пион” та вагони з боєприпасами.

На Херсонському напрямку противник продовжував заходи з переміщення ОВТ ближче до передової. Ворог посилював систему ППО на західному узбережжі Кримського півострова, зокрема розгорнув біля н.п. Чорноморське (мис Тарханкут) ЗРК С-300В (три ПУ). Водночас з цього району противник вивів дивізіон БРК “Басті-

он” 15-ї ОБРбр чф. На Миколаївському напрямку противник розгорнув підрозділи реактивної та ствольної артилерії в районах населених пунктів: Галаганівка – вогневий взвод РСЗВ “Град”, Снігурівка – реабатр РСЗВ “Град”, Першотравневе (Миколаївська обл.) – габатр; Херсон – реабатр РСЗВ “Град”; Степанівка (Херсонська обл.) – реабатр РСЗВ “Град”.

На Криворізькому напрямку в травні 2022 р. противник зосередив і розгорнув підрозділи реактивної та ствольної артилерії (до 40 од). Вів артилерійський вогонь по позиціях наших військ у районах Таврійського, Осокорівки, Трудолюбівки та Князівки. Проводив мінування окремих ділянок фронту, що свідчило про підготовку до тривалої оборони³⁸³.

На Миколаївському напрямку противник проводив перегрупування і нарощування військ з метою відновлення наступу. Для уточнення обстановки та виявлення позицій наших підрозділів противник проводив повітряну розвідку із застосуванням БпЛА типу “Орлан-10” у східній частині Миколаївської та північно-західній частині Херсонської обл. Так, 05 травня для з’ясування положення українських військ противник проводив повітряну розвідку у районі Нікополя, а 10 травня активізував повітряну розвідку в акваторії Чорного моря, обстежував узбережжя та прибережну зону поблизу Кінбурнської коси, Очакова і Рибаківки Миколаївської обл. із застосуванням БпЛА типу “Орлан-10”³⁸⁴.

Водночас противник продовжував здійснювати вогневий вплив на українські війська уздовж всієї лінії фронту. Здійснював нарощування запасів боєприпасів. Ворог перекидав матеріальні засоби з тимчасово окупованої території АР Крим з використанням залізничної інфраструктури України.

10-11 травня 2022 р. противник для забезпечення своїх військ боєприпасами, ПММ та відновлення пошкодженої техніки на ТОТ Запорізької, Миколаївської та Херсонської обл. розгорнув: склади боєприпасів у районах Копанів, Зеленого Гаю, Михайлівки (Запорізька обл.), Баратівки, Євгенівки, Нової Кам’янки, Дудчан, Високого, Комишан, Білозерки, Станіслава, Гаврилівки (Миколаївська обл.), Архангельського, Червоного, Високопілья, Сонячного, Калинівського, Антонівки, Правдиного, Чарівного, Нової Каховки, Високопілья (Херсонська обл.); пункти ремонту і відновлення пошкодженої техніки (далі – пункти рвпт) у Дар’ївці, Великій Олександрівці, Новій Каховці, Таврійську, Білозерці (Херсонська обл.), Мелітополя, Пологів, Михайлівці (Запорізька обл.); склади ПММ у Михайлівці, Воскресенці, Мелітополі, Тернуватому, Токмаку (Запорізька обл.), Таврійську, Білозерці, Чорнобаївці, Зеленівці (Херсонська обл.)³⁸⁵.

16-18 травня на Запорізькому напрямку ворог з артилерії і мінометів уражав цивільну інфраструктуру, зокрема в районах Времівки, Новосілки, Малої Токмачки, Новоандріївки, Кам’янського, Новоандріївки, Оріхова, Новоданилівки, Малинівки та Гуляйполя, а на Південнобузькому напрямку – Лиманів, Таврійського, Трудолюбівки, Осокорівки, Лупаревого, Посад-Покровського, Висунська, Пришиба і Нововоронцовки. На Миколаївському напрямку противник розгорнув на вогневих позиціях до 17 батарей ствольної та реактивної артилерії³⁸⁶.

Водночас ворог здійснював ешелонування запасів боєприпасів та проводив повітряну розвідку. Так, 19 травня 2022 р. для уточнення положення українських військ противник проводив повітряну розвідку у районі Пришиба (Миколаїв-

ська обл.) та на Криворізькому напрямку біля Високопілля, Князівки, Добрянки, Архангельського, Малої Шестерні й Покрова (Херсонська обл.) із застосуванням БпЛА типу “Орлан-10”³⁸⁷.

19-20 травня 2022 р. на Запорізькому, Херсонському та Миколаївському напрямках противник продовжував вживати заходів з посилення оборонних позицій на зайнятій території та формував резерви своїх військ за рахунок функціонування баз постачання на ТОТ АР Крим. 20 травня на Південнобузькому напрямку під прикриттям вогню з мінометів та ствольної артилерії противник продовжував заходи інженерного обладнання позицій, посилюючи угруповання підрозділами РЕБ. У рамках логістичного забезпечення та комплектування підрозділів, які зазнали втрат, через Олешки (Херсонська обл.) в напрямку Чорнобаївки було переміщено понад 130 од. ОВТ (у т. ч. п'ять БМП, сім БТР, чотири ББМ “Тигр”, одну РСЗВ “Град”, 14 вантажних автомобілів з боєприпасами, 11 паливозаправників)³⁸⁸.

Противник налагодив використання інфраструктури військових аеродромів на захоплених територіях України у власних інтересах. Станом на 17 травня на аеродромі Мелітополь Запорізької обл. розміщувались три вертольоти Ка-52, один вертоліт Ми-26, три вертольоти Ми-8 та шість літаків Су-25³⁸⁹.

21 травня на Криворізькому, Херсонському та Запорізькому напрямках ворог продовжував обстрілювати підрозділи наших військ, проте уже з 22 травня на Запорізькому та Південнобузькому напрямках спостерігалось зниження інтенсивності ведення бойових дій. 22-24 травня на Миколаївському та Криворізькому напрямках противник розгорнув до 14 батарей ствольної та реактивної артилерії в районах н.п. Киселівка, Комишани, Томина Балка, Музиківка, Підлісне, Костромка, Гола Пристань (Херсонська обл.), Тамарино, Івано-Кепине, Богородицьке (Миколаївська обл.). На Херсонському напрямку противник посилював логістичне забезпечення своїх підрозділів на передових позиціях, зокрема 23 травня на залізничну станцію “Брилівка” (Херсонська обл.) прибуло три залізничні ешелони (у т. ч. близько 70 од. ББМ, гармати, 24 вагони з боєприпасами). 26 і 28 травня було встановлено, що у напрямку Мелітополя пройшли ешелони з ПММ (10 і 35 цистерн), 58 паливозаправників і 40 од. автомобільної техніки з боєприпасами, а 31 травня – ворожа техніка з Мелітополя у напрямку Василівки, до 100 од. військової техніки та до 25 паливозаправників³⁹⁰.

Для забезпечення своїх військ боєприпасами та ПММ на тимчасово окупованій території Запорізької, Миколаївської та Херсонської обл. противник розгорнув: склади боєприпасів у районах Новоселівки, Токмака, Новогорівки (Запорізька обл.), Виноградного, Олександрівки (Миколаївська обл.), Нової Каховки, Східного, Токарівки, Тамариного, Софіївки, Олешок, Дудчан, Зеленівки, Нової Кам'янки, Шляхового (Херсонська обл.); склади ПММ у районі Трифонівки, Зеленівки, Музиківки (Херсонська обл.)³⁹¹.

Для комплектування підрозділів, які зазнали втрат, противник 21 травня у район Чорнобаївки перемістив близько 130 од. військової техніки. 22 травня до міжнародного аеропорту “Херсон” прибуло до 21 од. вертольотів армійської авіації (АА) зс рф, 23 травня на військовий аеродром у Чорнобаївці (Херсонська обл.) прибули вертольоти – 5 од. Ка-52 і один Ми-8, 24 травня на польовому вертолітному майданчику Тамариного (Миколаївська обл.) зосереджено шість вертольотів Ми-24³⁹².

26 травня противник для посилення угруповання військ і поповнення втрат перемістив з території рф та ТОТ АР Крим зняту зі зберігання військову техніку з 943-го центру забезпечення мобілізаційного розгортання (Новоозерне) у Херсонську обл. (Раденськ) – 31 од. Т-62 та 11 од. БМП-1, у Запорізьку обл. (Мелітополь) – 35 од. військової техніки, у т. ч. Т-62 і БМП-1, загалом щонайменше 45 танків Т-62, а зі складів зберігання 205 омсбр (Будьоновськ) 49 ЗВА Південного ВО на ТОТ АР Крим – до 30 гаубиць, імовірно Д-20. 28 травня противник перемістив з ТОТ АР Крим військову техніку, в т. ч. зняту зі зберігання у Херсонську обл. (Раденськ) – 42 од. БМП-2; у Запорізьку (Мелітополь) – 16 танків Т-62 і до 35 од. БМП. Тривало посилення угруповання військ на Запорізькому напрямку, зокрема із Мелітополь у напрямку Василівки було переміщено до 50 од. військової техніки, танки Т-72, Т-62 та 49 вантажних автомобілів, у т. ч. 10 паливозаправників³⁹³.

Противник, для виявлення позицій українських військ, 24 травня 2022 р. на Херсонському напрямку проводив повітряну розвідку у районах Ольгиного, Високопілля, Іванівки, Мироліувки, Трудолюбівки, Давидового Броду та Червоного Яру із застосуванням БпЛА типу “Орлан-10”; в районі Молодецького розгорнув РЛС 1Л122 “Гармонь”, біля Чайкиного – комплекс РЕБ. 25 травня на Миколаївському напрямку у районі Лазурного (Херсонської обл.) було виявлено розгортання взводу ЗРК С-300, 27 травня виявлено інженерні підрозділи окупантів, які здійснювали заходи з мінування узбережжя Каховського водосховища³⁹⁴. Починаючи з 24 травня, ворог щоденно завдавав ракетних, мінометних і артилерійських ударів по населених пунктах півдня України, уражаючи об'єкти критичної та цивільної інфраструктури.

На Бессарабському операційному напрямку в Придністровському регіоні Республіки Молдова (ПРРМ) обстановка була напруженою. Військове командування рф розглядало регіон як потенційний ТВД, у т. ч. на західному березі р. Дністер. За оперативними даними, у разі загострення конфлікту між ПРРМ і Республікою Молдова та можливим наступом зс рф на Одеському напрямку основним завданням оперативної групи російських військ у Придністров'ї (далі – ОГРВуП) було захоплення авіаційної бази “Decebal” (Маркулешти, Флорештського району Молдови) та забезпечення висадки на ньому підрозділів пдв зс рф з метою подальшого захоплення території Молдови.

Особовий склад ОГРВуП перебував на казарменому положенні у повній бойовій готовності. Збройні формування “ПМР” у травні несли службу у посиленому режимі. Через підконтрольні ЗМІ противник розповсюджував провокаційні повідомлення про посилення загрози населенню Придністров'я з боку України. За кілька днів до “терактів” у м. Тирасполь з'явився російський пропагандист С. Пегов, який займався розгоном “гарячих новин” про ці ж т. зв. теракти³⁹⁵.

Угруповання російських військ у Придністров'ї налічувало 1700 осіб, до якого входили два окремі батальйони – 82-й і 113-й, управління, підрозділи охорони й обслуговування. Механізовані батальйони виконували “миротворчу місію” на р. Дністер, щорічно змінюючи один одного. Більшість військовослужбовців цих військових частин були місцевими жителями, які мали російське громадянство та проходили службу в зс рф. Проте крім російського, у них ще були молдовський або український, румунський чи болгарський паспорт. Насправді російських “миротворців” у ПМР станом на 01 квітня 2022 р. було 412 осіб, до яких варто додати ще майже 200 осіб – співробітників резидентури фсб і гру рф. Росіян, які не є місцевими

жителами, за різними оцінками – не більше 300 осіб³⁹⁶. До початку російсько-української війни ротація російського контингенту у “ПМР” здійснювалася через територію України за згодою Молдови. Утім, з 2014 р. цей канал закритися. Молдовська сторона поставила “фільтр” і в міжнародному аеропорту “Chişinău”.

Збройні сили “ПМР” за списком налічували до 8 тис. осіб (ЗС РМ – 5 тис. осіб). Їх основа – чотири мотострілецькі бригади російського типу, з яких дві – на півдні (Тирасполь і Бендери), одна – у центрі (Дубоссари), одна – на півночі (Рибниця). Проте, ці бригади були “кадрового” складу, з чисельністю не більше 500 осіб. Для розгортання у повноцінні бойові частини вони потребували певного часу для доукомплектування. Військове керівництво зс “ПМР” прагнуло їх доукомплектувати, починаючи з березня 2022 р., але поповнення зафіксовано лише 25% від плану. Джерел поповнення зс “ПМР” призовним контингентом недостатньо, люди з військовими спеціальностями залишили регіон. Щоб хоч якось виконати план комплектування на “військові збори” викликали учнів випускних класів шкіл і працівників бюджетної сфери, що спричинило додаткову хвилю паніки. 27 травня у районі Фрунзе (10 км від Державного кордону України) були розпочаті навчальні збори з особовим складом збройних формувань “ПМР”³⁹⁷.

На озброєнні російського контингенту та зс “ПМР” перебувала легка бронетехніка БТР і БРДМ-2, протитанкові гармати та міномети, а також наступальне озброєння – танки Т-64 (18 од., справних – до 8 од.) та РСЗВ БМ-21 “Град”. На складах у Колбасній знаходилось 22 тис. т боєприпасів, 100 танків, понад 200 РСЗВ “Град” і десятки тисяч од. стрілецької зброї, патронів та боєприпасів. Проте більшість озброєння та боєприпасів, вибухових речовин і, ймовірно, елементів хімічної зброї, не можуть бути модернізовані та використані³⁹⁸.

Відносини між Тирасполем і Кишиневом у травні 2022 р. погіршилися. Основним чинником напруженості стала реакція сторін на загострення обстановки на території ПМР через низку нападів (обстріли та вибухи) на різні об’єкти інфраструктури (у т. ч. безпекового та військового призначення), що розпочалися ще наприкінці квітня 2022 р. У Кишиневі заявили про причетність до цих подій внутрішніх сил “ПМР”, зацікавлених у дестабілізації обстановки, а у Тирасполі переважно звинувачували у цьому Україну. Проте із середини травня органи влади “ПМР” почали висувати претензії в цьому контексті на адресу молдовської влади.

Отже, оперативна обстановка у Південно-західній ОЗ упродовж травня 2022 р. суттєвих змін не зазнала. Противник перегрупував підрозділи з метою покращення тактичного положення своїх військ, нарощував системи вогневого ураження, ППО та матеріально-технічного забезпечення. Ворог вживав заходів з інженерного обладнання оборонних позицій та формував резерви своїх військ на ТОТ Запорізької, Херсонської та Миколаївської обл. за рахунок функціонування баз постачання на ТОТ АР Крим.

В червні 2022 р. противник з метою покращення тактичного положення вів наступальні дії проти угруповань українських військ – УВ “Південь” та ОУВ “Дніпро” і “Примор’я”. Наступальна операція зс рф здійснювалась на Таврійському напрямку силами окремих частин і підрозділів 58 ЗВА, а на Південнобузькому напрямку – силами частин і підрозділів 8 та 49 ЗВА, 22 АК, берегових військ чф, а також 7 та 11 одшбр пдв зс рф (до 16 БТГр).

В першій декаді червня основні зусилля ворога були зосереджені на перегрупуванні підрозділів з метою покращення тактичного положення своїх військ, нарощуванні системи вогневого ураження.

На Криворізькому напрямку російські війська були змушені перейти до оборони на непередбачених рубежах, тому здійснювали інженерне облаштування своїх позицій. Водночас ворог здійснював вогневе ураження цивільної інфраструктури в прилеглих до лінії фронту районах.

Тривало посилення угруповання військ та поповнення втрат підрозділів противника на Миколаївському напрямку. Так, станом на 04 червня ворог зосередив і розгорнув підрозділи реактивної і ствольної артилерії у районах Геройського, Молодецького, Степного, Благодатного, Біляївки, Томиної Балки, Киселівки, Давидового Броду, Іщенки, Дослідного. У підсумку, противник збільшив інтенсивність вогневого ураження українських військ, а також продовжував обстрілювати об’єкти цивільної інфраструктури й житлових кварталів, передусім Миколаєва. Разом з тим, тривало перекидання матеріальних засобів з ТОТ АР Крим із використанням залізничної інфраструктури України. Розвідкою було виявлено зосередження військової техніки противника у районі Раденська – 51 танк, 31 ББМ невизначеного типу, 12 ВА³⁹⁹.

З метою уточнення обстановки та виявлення позицій українських підрозділів противник проводив повітряну розвідку із застосуванням БпЛА типу “Орлан-10” у районах н.п. Давидів Брід, Чернобаївка, Новогригорівка, Велике Артакове, Шевченкове, Тернові Поди та Новомиколаївка. Для нарощування системи ППО на ТОТ у Херсонській обл. на вогневих (стартових) позиціях російські окупанти розгорнули додаткові ЗРК.

Для сковування українських підрозділів, недопущення їх перекидання на інші більш загрозливі напрямки, противник проводив демонстративні наступальні дії. На Херсонському напрямку посилював бойові порядки важким озброєнням та облаштовував додаткові оборонні позиції. Зосередження ворожої військової техніки (танки, БМП, БМД, РСЗВ, гармати, вантажні автомобілі) відмічалось на околиці Снігурівки Миколаївської обл. З метою забезпечення прихованого управління військами (силами) противником здійснювалися заходи із розгортання системи радіорелейного зв’язку (встановлення ретрансляторів) у Бериславі, Каховці та Новій Каховці. Зокрема, в останньому було встановлено перебування сил та засобів 10 обр СпП (Молькіно) гру гш рф. 05-06 червня окрешною дорогою М14 поблизу Висунців у напрямку Чернобаївки Херсонської обл. прослідувало 13 од. військової техніки (у т.ч. 5 од. тягачів із танками). Цього ж дня у Костомаровому Херсонської обл. спостерігалось проведення противником робіт із облаштування оборонних позицій для військової техніки із використанням залізобетонних плит, які напередодні були завезені з Чарівного Херсонської обл. Також було зафіксовано зосередження військовослужбовців та ОВТ у Дар’ївці (Херсонська обл.) – 20 танків Т-62⁴⁰⁰.

Для забезпечення військ боєприпасами та відновлення пошкодженої техніки на ТОТ Херсонської обл. противником було розгорнуто відповідні пункти у районах Нової Каховки, Біляївки, Малої Олександрівки, Благодатного, Дар’ївки, Берислава, Пологів. Додатково, з метою недопущення висадки українських підрозділів на островах у гирлі р. Дніпро, ворог сформував зведену тактичну групу (склад: підрозділ 8 артилерійського полку 22 АК; мобільні групи РЕБ зі складу 388 морського розвідувального

пункту СпП та 219 оп РЕБ чф рф; розрахунки БпЛА зі складу 25 оп СпП та підрозділ СпП “Росгвардії”). Було введено посилений адміністративно-поліцейський режим на двотижневий період (заборонено рух усіх автотранспортних засобів на в’їзд / виїзд з Кінбурнської коси).

На Запорізькому напрямку противник продовжував заходи з переміщення військової техніки та особового складу до лінії фронту, а також здійснював інженерне облаштування своїх позицій. Так, 01 червня у районі Бурчака відмічалось перебування колони російських танків (понад 100 од.), також було зафіксовано переміщення з Токмака до Василівки – до 20 танків, Пологи – 12 БМП-2 та до 120 в/сл, Копані – п’ять БМП-2. Крім того на залізничну станцію у Токмак 04 червня з ТОТ АР Крим прибув ешелон у складі 60 платформ (танки, РСЗВ “Трад”, ББМ, вагони з о/с і БП). 06 червня у Мелітополі спостерігалось активне курсування військової техніки противника, яка напередодні прибула з ТОТ АР Крим. З Енергодара бойові підрозділи висунулись у напрямку Василівки Запорізької обл.⁴⁰¹

В якості логістичного центру та бази ремонту й відновлення пошкодженої техніки противник використовував територію ТОВ “Токмакський ковальсько-штампувальний завод”. Також у Токмаку були розгорнуті склади боєприпасів та паливно-мастильних матеріалів⁴⁰².

З метою утримання рубежів оборони, зс рф завдавали вогневих ударів у районах Снігурівки, Високопілья і Золотої Балки, руйнували об’єкти транспортної інфраструктури на вірогідних напрямках просування Сил оборони України та здійснювали мінування узбережжя р. Інгулець⁴⁰³.

Для уточнення положення українських військ противник широко застосовував БПЛА “Орлан-10” у районах населених пунктів Херсонської та Миколаївської обл., зокрема: Новоросійське, Мурахівка, Садок, Новопавлівка, Токареве, Кобзарці, Давидів Брід, Кавказ, Лупарево, Любомирівка, Червоне, Посад-Покровське, Висунськ та Буцівське. Одночасно зс рф продовжували здійснювати вогневе ураження підрозділів українських військ із застосуванням ствольної артилерії та РСЗВ у районах н.п. Артакове, Березнегувате, Благодатне, Біла Криниця, Велике, Галіцинове, Добрянка, Калініндорф, Квітневе, Князівка, Лупарево, Луч, Новогригорівка, Новомиколаївка, Олександрівка, Осокорівка, Первомайське, Посад-Покровське, Степова Долина, Таврійське, Тополине, Трудолюбівка та м. Миколаїв⁴⁰⁴.

На Криворізькому напрямку в червні 2022 р. активізації бойових дій не відмічалось. Основні зусилля противник зосереджував на посиленні угруповання своїх військ та недопущенні прориву лінії оборони. З цією метою з Тамариного (Миколаївська обл.) було переміщено бойові підрозділи до Костромки (Херсонська обл.) та у Чкалове, де було зосереджено до двох мотострілецьких рот на БТР. Для забезпечення переміщення військ у напрямку Романово-Булгакове (Миколаївська обл.) противник навів понтонну переправу через р. Інгулець. Для нанесення вогневого ураження українських військ, противник розгорнув підрозділи реактивної та ствольної артилерії у районах населених пунктів Херсонської обл.: Киселівка, Благодатне, Івано-Кепине, Брускінське, Урожайне, Костромка, Томина Балка, Софіївка, Чкалове, Садок, Молодецьке, Давидів Брід, Новопетрівка, Раківка, Східне.

На Миколаївському напрямку противник посилював передові позиції. Так, 18 червня через Чорнобаївку у напрямку до лінії фронту було переміщено близько

75 од. військової техніки (у т. ч. 40 од. вантажних автомобілів, 3 од. паливозаправників, 7 од. ББМ “Тигр”, 3 од. УАЗ “Патріот”, 11 од. гусеничних ББМ тощо). Цієї ж доби фіксувалось переміщення (морським та наземним шляхом) на територію Скадовського морського порту значної кількості військової техніки та особового складу зс рф⁴⁰⁵.

Противник у другій половині червня посилив протиповітряне прикриття угруповань військ, розгорнувши у позиційних районах додаткові підрозділи ППО, зокрема: поблизу П’ятихаток до зенітно-ракетного дивізіону ЗРК “Бук-М2” 90 збр 49 А Південного ВО. З метою протидії технічним засобам розвідки та порушення роботи системи управління підрозділів Сил оборони України ворог розгорнув (утримував) на ТОТ Херсонської обл. комплекси РЕБ у районах Брускінського, Біляївки та Чаплинки.

На Херсонському напрямку противник продовжував заходи із зосередження резервів у районах, наближених до лінії фронту. Накопичував техніку та особовий склад на північній околиці Давидового Броду і в районі Чорнобаївки. Ворог активно переміщував військову техніку в напрямку Чорноморського біосферного заповідника і Кінбурнської коси⁴⁰⁶.

Передові оперативні бази в межах ТОТ Херсонської обл. зс рф облаштували на аеродромах Херсона і Чаплинки. Так, за результатами аналізу супутникових знімків, в межах Херсонського аеродрому, розташованого на околиці Чорнобаївки, було виявлено розміщення близько 600 од. військової техніки противника, більша частина якої була елементами підрозділів матеріально-технічного забезпечення.

На Запорізькому напрямку в червні 2022 р. активні бойові дії не велись. Ворог зосереджував військову техніку у місцях тимчасового ремонту ОБТ. Зокрема, 18 червня на базі ремонту техніки, облаштованій в Смирновому (Запорізька обл.), фіксувалось перебування понад 180 од. військової техніки (у т. ч. 18 од. танків, 120 од. ББМ, 40 од. вантажних автомобілів)⁴⁰⁷.

Противник продовжував використовувати інфраструктуру окупованих територій для логістичного забезпечення військ. В межах Херсонської обл., було зафіксовано розміщення складів боєприпасів у населених пунктах: Мелітополь, Киселівка, Чорнобаївка, Велика Олександрівка, Білозерка. Зосередження ОБТ було зафіксовано у районах населених пунктів: Нова Каховка (Херсонська обл.) – дві тр Т-62; Токмак (Запорізька обл.) – дві тр; Григорівка (Запорізька обл.) – тр; Чарівне (Запорізька обл.) – до 70 од. військової техніки (БМП, БТР, танки, артилерійські установки, вантажні автомобілі); Кінські Роздори (Запорізька обл.) – до 50 од. військової техніки (БМП, БТР, танки, вантажні автомобілі); Владівка (Запорізька обл.) – понад 50 од. (ББМ, САУ, вантажні автомобілі).

У третій декаді червня на Південнобузькому та Таврійському напрямках противник основні зусилля зосередив на утриманні зайнятих рубежів та відбитті контрнаступальних дій ЗС України. Так 24 червня, в результаті атаки Сил оборони України, підрозділи зс рф залишили підготовлені оборонні позиції та відступили в районі Ольгиного Бериславського району (Херсонської обл.)⁴⁰⁸. Вогневими ударами зі ствольної та реактивної артилерії ворогу вдалось зупинити просування підрозділів українських військ.

Противник посилював передові підрозділи на найбільш загрозливих напрямках. 22 червня було здійснено переміщення через населені пункти Херсонської

області: Молодіжне – до тр (на танках Т-62) та Музиківка – до мр та двох тр (сім БМП, 15 танків)⁴⁰⁹.

Ворог у кінці червня розгорнув на вогневих позиціях у районах населених пунктів Херсонської обл., а саме Максима Горького – вогневий взвод СГ “Пион”, Комишани – вогневий взвод “Мста-С”, Томина Балка – вогневий взвод РСЗВ; Запорізької обл. Інженерне – гаубичну артилерійську батарею (далі – габатр), Мирошниківка – до двох габатр, Музиківка – до двох габатр, Софіївка – габатр; Велика Олександрівка – габатр; Іщенка – реактивну артилерійську батарею. Окупанти обстрілювали з артилерії та мінометів райони н.п. Червоного Яру, Калинівки, Тополиного, Зеленого Гаю, Добрянки, Миколаївки, Трудолюбівки, Осокорівки, Ганнівки, Зорі, Благодатного та Луча. Також завдавали ракетні удари по інфраструктурі Миколаєва.

Одночасно російські окупанти продовжували вживати заходів щодо удосконалення та покращення логістичного забезпечення військ, зокрема у районах Високого, Томиної Балки; Софіївки; Ольгиного; Чорнобаївки; Сергіївки та Станіслава, де були створені запаси боєприпасів.

На Криворізькому напрямку станом на 21 червня противником було зосереджено до 17 БТГр зі складу 49 А, 22 АК, 20 мсд 8 А Південного ВО та частин пдв зс рф⁴¹⁰.

У третій декаді червня Сили оборони України захопили плацдарм на східному березі р. Інгулець у районі Давидового Броду (Херсонська обл.). Противник намагався відновити втрачені позиції та стримати просування Сил оборони України на напрямку Високопільля – Ольгине. З метою покращення свого тактичного положення та подальшого просування на рубіж Миродлюбівка – Високопільля – Зеленодольськ, проводив безуспішні атаки. Для посилення передових підрозділів у напрямку Високопільля окупанти здійснили переміщення тр (13 танків) зі складу 126 обрб 22 АК. У район Трифонівки (Херсонська обл.) було переміщено до однієї БТГр (до 80 од. військової техніки, у т. ч. 27 од. БМП, 10 БТР, танки, РСЗВ “Град”)⁴¹¹.

Противник продовжував завдавати масованих артилерійських ударів по підрозділам Сил оборони України з метою стримування їх контрнаступальних дій у напрямку м. Херсон. З цією метою, у районі н. п. Станіслав та Широка Балка було розміщено вогневі позиції РСЗВ БМ30 “Смерч”, а у районі Сонячного – зосереджено близько 14 од. САУ “Гвоздика” / “Акація” Також, вогневі позиції реактивної та ствольної артилерії були зафіксовані у районах Зорівки та Чорнобаївки, а поблизу Плодове та Брилівка облаштовані вогневі позиції ТРК “Точка-У”. Ворогом було проведено розгортання ракетних і артилерійських систем на вогневих позиціях: Новомиколаївка – вогневих взводів РСЗВ “Град” та САУ “Гіацинт-С”; Нова Каховка – батареї РСЗВ “Ураган”; Черешневе – вогневого взводу РСЗВ “Град”; Високопільля – вогневого взводу РСЗВ “Град”, Нова Кубань – вогневі позиції САУ “Пион”⁴¹².

На Миколаївському напрямку противник перейшов до оборони, посилював війська важкою технікою. Так, 24 червня на ділянці місцевості між н.п. Горохівське та н.п. Садове (Миколаївська обл.) було відмічено прибуття ЗРК С-300, а в районі н.п. Олешки (Херсонської обл.) – до 25 од. танків та декілька од. САУ⁴¹³.

З метою недопущення просування Сил оборони України на Херсонському напрямку противник продовжував нарощувати резерви на заході та північному заході від Херсона. Для доставки живої сили, боєприпасів та військової техніки російські

окупанти використовували залізничну інфраструктуру. Ворог здійснив переміщення у район Скадовська (Херсонської обл.) ЗРК С-300/С-400 та ракет до них, які були переналаштовані для завдання ударів по наземних об’єктах.

На Запорізькому напрямку, станом на 21 червня, противником було зосереджено до 10 БТГр та 3 ТГр артилерії зі складу 19 та 42 мсд 58 А Південного ВО, 801 обр мп чф та 177 оп мп каспійської флотилії, які знаходились на рубежі Василівка – Оріхове – Гуляйполе. На аеродромі у Мелітополі було розміщено підрозділи 11 одшбр (Улан-Уде) та 42 мсбр (Грозний) 58 А. Ворог посилював повітряну складову (БпЛА) для корегування артилерійських обстрілів українських позицій⁴¹⁴.

З метою посилення системи ППО Скадовського морського порту противник 25 червня на його території розгорнув 2 ПУ ЗРК “С-400” та 1 од. ЗРГК “Панцирь-С1”.

Ворог нарощував систему логістичного забезпечення окупаційних військ на ТОТ Херсонської обл. 28 червня з н.п. Раденськ у напрямку Великі Копані переміщено до 40 од. автомобільної техніки (25 од. з боєприпасами, 15 од. паливозаправників). Крім цього, противник розмістив склади/запаси боєприпасів у районах н.п. Баратівка, Новопетрівка, Чарівне, Таврійськ та Щасливе, а також продовжував утримувати в тилових районах ОВТ, зокрема для комплектування підрозділів, що зазнали втрат. До Каховки (Херсонська обл.) прибуло по дві танкові та мср на БМП. Одночасно зс рф проводили повітряну розвідку із застосуванням БпЛА в районах н.п. Високопільля, Потьомкіне, Загорянівка, Лупареве, Олександрівка, Прибузьке, Посад-Покровське, Лимани, Степова Долина, Галицинове, Висунськ.

Прагнучи зняти загрозу з Миколаєва, Сили оборони України в червні провели контратаки на трьох відрізках фронту, зокрема у бік н. п.: Киселівка (знаходиться від Херсона за 28 км), Солдатське (за 41 км) і на південь – до Олександрівки (за 44,7 км). Ворог був відкинутий на кілька кілометрів углиб захоплених територій. У відповідь російські підрозділи контратакували у напрямку Таврійського та Прибузького⁴¹⁵.

На Криворізькому напрямку в червні 2022 р. українські війська провели низку контратак на Снігурівку, Давидів Брід та Архангельське. Вихід на цей відрізок фронту дозволяв українським військам нарощувати зусилля з метою виходу на р. Інгулець та загрожувати оточенням правофланговому угрупованню військ противника на західному березі р. Дніпро.

На Бессарабському операційному напрямку в червні суттєвих змін в обстановці не відбулось, ознак формування наступальних угруповань виявлено не було. Обстановка в регіоні залишалася напруженою. На території Придністровського регіону Республіки Молдова продовжували діяти посилені режимні заходи. Підрозділи ОГРВуП перебували на казарменому положенні у повній бойовій готовності, переміщень особового складу та військової техніки з пунктів постійної дислокації не відбувалося.

Таким чином, у червні 2022 р. обстановка у Південно-Західній ОЗ суттєвих змін не зазнала. Противник перегрупував підрозділи з метою покращення тактичного положення своїх військ, нарощував системи вогневого ураження, ППО та МТЗ. Водночас ним вживались заходи з посилення оборонних позицій на зайнятій території і формувались резерви військ на ТОТ Запорізької, Херсонської та Микола-

ївської обл. за рахунок нарощування складу військ (сил) з ТОВ АР Крим та інших операційних зон.

На Південнобузькому і Таврійському операційних напрямках у липні 2022 р. зс рф зосереджували основні зусилля на утриманні займаних рубежів, веденні розвідки, удосконаленні логістичного забезпечення військ та інженерному обладнанні позицій. Крім того, ворог вогнем артилерії намагалися не допустити створення сприятливих умов для ведення контрнаступу українськими військами у Херсонській та Миколаївській обл.

Внаслідок атак Сил оборони України, противник 02 липня 2022 р. залишив Іванівку. Водночас ворог намагався перехопити ініціативу та 06 липня штурмував позиції українських військ у районі Добрянки, а 08 липня – атакував в районі Великого Артакового. Сили оборони України успішно відбили штурм, змусивши окупантів відійти.

Противник на Південнобузькому напрямку у першій половині липня найбільш інтенсивно завдавав вогневих ударів по районах Трудолюбівки, Князівки, Веселого Кута, Червоного Яру, Кобзарців, Любомирівки, Посад-Покровського, Лупарового, Степової Долини, Таврійського, Прибузького, Олександрівки, Мирного, Шевченкового, Новогригорівки, Широкого, Партизанського, Благодатного, Первомайського, Кавказу, Степового, Калинівки, Великого Артакового, Добрянки, Потьомкіного, Лиманів, Прибузького, Котляревого, Благодатного та Миколаївки⁴¹⁶.

З метою недопущення просування Сил оборони України на Херсонському напрямку, противник нарощував резерви на заході та північному заході від Херсону. Перекидання сил і засобів здійснювалось як автомобільним так і залізничним транспортом. Зокрема, 06 липня зі Скадовська по автодорозі Р57 у напрямку Херсону була зафіксована колона військової техніки у складі 2 од. ЗРК С-300, 2 од. ЗРК С-400 та 2 од. пересувних РЛС. Цього ж дня, з Криму в напрямку Херсону прослідував ешелон, на платформах якого перебували БМП, гаубиці, вантажні автомобілі, а також криті вагони з боєприпасами⁴¹⁷.

Ворог активно використовував інфраструктуру захоплених аеродромів (аеропортів) з метою розміщення там особового складу і військової техніки. Станом на 01 липня, на території аеропорту “Херсон”, серед решти підрозділів противника, зафіксовано перебування підрозділів БпЛА.

З метою виявлення вогневих позицій української артилерії, а також коригування результатів вогневого ураження, противник у першій половині липня розгорнув радіолокаційний комплекс розвідки “Зоопарк-1” у районі Молодецького. Одночасно, з метою протидії технічним засобам розвідки та порушення роботи системи управління підрозділів Сил оборони України, були розгорнуті на ТОВ Запорізької обл. комплекси РЕБ у районах н. п.: Велика Олександрівка (комплекс РЕБ “Поле-21”); Киселівка та Щасливе (комплекс РЕБ “Красуха”)⁴¹⁸.

Противник налагоджував систему складів/запасів боєприпасів у Мелітополі та у районах н. п.: Веселе, Генічеськ, Киселівка, Чорнобаївка, Велика Олександрівка, Білозерка, Завітне, Любимівка, Червоний Маяк, Приозерне, Нова Каховка, Олешки, Каланчак, Нова Маячка, Роздольне, Новокаїри та Цукури. Ворог нарощував постачання ОВТ для комплектування і посилення підрозділів. 12 липня спостерігалось переміщення у Херсонській обл. з н.п. Молодіжне у напрямку н.п. Висунці – до 120 одиниць

військової техніки, у тому числі до тр Т-62, ББМ, до 70 одиниць вантажних автомобілів з боєприпасами, до 10 паливозаправників; з н.п. Висунці у напрямку н.п. Чорнобаївка – до двох тр Т-72; з н.п. Козацьке у напрямку Шилова Балка – до 50 од. військової техніки, у тому числі 14 РСЗВ “Град”; з н.п. Раденськ у напрямку н.п. Олешки – 11 паливозаправників та 10 од. вантажних автомобілів з боєкомплектами⁴¹⁹.

В другій декаді липня 2022 р. на Херсонському напрямку зс рф проводили атаки в напрямках:

21 липня – Сухий Ставок-Андріївка, Семейдинуха-Андріївка та Давидів Брід-Білогірка (на р. Інгулець);

22 липня – Андріївки та Білогорівки;

24 липня – Сухий Ставок-Андріївка та Брускінське-Білогірка;

26 липня – Брускінське-Білогірка;

27 липня – вів штурмові дії Брускінське-Білогірка;

30 липня – Брускінське-Білогірка.

Противник продовжував нарощувати наступальне ОВТ. Так, українською розвідкою було виявлено у районах н. п.: Дар’ївка – близько 70 од. військової техніки (БТР, БМП, танки, РСЗВ); Берислав – понад 20 танків Т-62 (на території ВАТ “Бериславський сирзавод”); Борозенське – понад 50 од. ВТ (БМП, БТР, танки); Рикове – до 50 од. ВТ (16 БТР, 15 танків), Олешки – до 50 од. ВТ (танки, БТР, військові автомобілі). Крім цього, космічною розвідкою (станом на 15 липня) підтверджено розгортання у районах населених пунктів Херсонської обл.: Степове – два вогневі взводи РСЗВ “Ураган” (4 ПУ та 2 ТЗМ); Комишани – взводу ЗРК “Бук-М2” (ПУ та ТЗМ); Скадовськ – ЗГРК “Панцирь” та не менше 100 транспортно-пускових контейнерів до ЗРК С-300/400; міжнародний аеропорт “Херсон” – понад 500 од. ВТ (22 ББМ, 12 БТР, 36 БМД, 16 танків, одна САУ “Мста-С”, 8 гаубиць “Мста-Б”, 1 ЗГРК “Панцирь”, дві ПУ РСЗВ “Ураган”, 368 військових автомобілів, 8 інженерних машин, 42 од. військової техніки)⁴²⁰.

В другій декаді липня противник на Південнобузькому напрямку, для відновлення втрат, зосереджував особовий склад та військову техніку в районі н.п.: Новоолексіївка – до 100 військовослужбовців (далі – в/сл) та 18 од. ВТ (у т. ч. 10 танків); Мирне – до 40 од. ВТ (11 ББМ, 6 танків, 3 САУ, 2 ЗРК “Тор-М2”); Нова Каховка – до 70 од. ВТ (у т. ч. 18 БТР-80, 14 танків Т-72); Чкалове – до 400 в/сл; Комишани – до 250 в/сл та близько 70 од. ВТ (у т. ч. 50 ББМ); Херсон – понад 100 од. ВТ (до 30 танків, до 20 САУ, близько 50 вантажних автомобілів); Нова Каховка – до 100 од. ВТ (у т. ч. до 15 танків, 4 РСЗВ, близько 70 вантажних автомобілів); Каїрка – до 80 од. ВТ (РСЗВ, ББМ); Каховка – понад 200 в/сл; Олешки – до 150 в/сл; Білозерка – до 200 в/сл; Рикове – до 250 в/сл та до 30 од. ВТ; Золота Балка – до 20 од. ВТ; н.п. Шляхове – до 150 в/сл та понад 30 од. ВТ⁴²¹.

Російські війська нарощували систему ППО на ТОВ Херсонської обл. Так, у районі Козахих Лагерів українською розвідкою було виявлено розгортання двох ЗРК С-300ВМ, а у районі Преображенки – стартову позицію двох ПУ ЗРК С-300. Для уточнення положення українських військ противник інтенсивно застосовував БпЛА типу “Орлан-10” у районах Херсонської та Миколаївської обл., зокрема біля Високопілля, Князівки, Тополиного, Потьомкіного, Білогірки⁴²².

В третій декаді липня на Південнобузькому напрямку ворог продовжував вогневе ураження підрозділів українських військ із застосуванням ствольної артиле-

рії та РСЗВ у районах н. п. Червоний Яр, Калинівка, Тополине, Зелений Гай, Миколаївка, Осокорівка, Трудолюбівка, Добрянка, Ганнівка, Зоря, Благодатне і Луч. Завдавав ракетних ударів по інфраструктурі м. Миколаїв. Противник вів повітряну розвідку із застосуванням БпЛА в районах н. п. Трудолюбівка та Велика Костромка⁴²³.

З метою дезорганізації постачання ворожих військ, українські артилерійські підрозділи 19 липня 2022 р. випустили 12 ракет з M142 HIMARS. Вісім з них влучили по Антонівському автомобільному мосту, а чотири були перехоплені ППО противника. Вогневого удару також зазнали позиції російських військ поблизу мосту⁴²⁴.

В наступні дні противник посилив протиповітряну оборону мостів. Зокрема, 21 липня з метою прикриття мосту через р. Дніпро у районі н.п. Нова Каховка, перемістив з району н.п. Чаплинка чотири ПУ ЗРК С-300. Прагнучи зберегти логістичні можливості забезпечення угруповання військ у західній частині Херсонської обл., ворог вживав заходів з наведення понтонних переправ через річки Дніпро та Інгулець. 28 липня було зафіксовано ознаки наведення понтонної переправи через р. Верхня Конка у районі Антонівського залізничного мосту. В подальшому окупанти намагалися навести понтонну переправу паралельно залізничному мосту через р. Дніпро.

ЗС України вдарили по позиціях противника біля Антонівського мосту

27 липня 2022 року українські війська вкотре завдали точкових ударів по Антонівському автомобільному мосту. 30 липня ОК “Південь” повідомило, що Сили оборони України знову завдали удару по Антонівському залізничному мосту через р. Дніпро, заблокувавши його використання російськими військами. Крім Антонівського, вогневого ураження зазнавали залізничні мости, шляхопроводи на Каховській греблі, мости через р. Інгулець, склади боєприпасів та ПММ, а також понтонні переправи, які наводив ворог з метою відновлення логістичного забезпечення. Українськими ракетно-артилерійськими підрозділами станом на кінець липня 2022 р. було виконано понад 150 вогневих завдань, що продемонструвало досягнення і закріплення вогневого контролю над маршрутами постачання зс рф на ТОТ Херсонської обл.⁴²⁵

Основні зусилля противника на Криворізькому напрямку в липні 2022 р. були зосереджені на утриманні оборонних рубежів, посиленні угруповання своїх військ і недопущенні прориву лінії оборони. Ворог перекидав підрозділи пдв зс рф з Донецького операційного району на південь України. 11-14 липня було зафіксовано переміщення щонайменше трьох колон ОВТ загальною кількістю 147 од. техніки та близько 190 військовослужбовців за маршрутом: Ювілейне Луганської обл. – Луганськ – Іванівка – Шахтарськ – Амвросіївка – Новоазовськ – Маріуполь – Бердянськ – Мелітополь – Чаплинка Херсонської обл. На Криворізькому напрямку частини 1 і 2 АК (ймовірно, сп мобілізаційного резерву) були посилені підрозділами 98 пдд пдв зс рф, попри те, що десантники очікували ротації⁴²⁶.

Противник здійснював перегрупування та поповнення підрозділів особовим складом, технікою і боєприпасами. Так, 25 липня відбулася передислокація: через Мелітополь в напрямку Дружбівки – понад 100 од. ВТ (у т. ч. 54 БМД); через Молочанськ в напрямку Левадне – 40 од. ВТ (у т. ч. 17 БМП-3, 14 МТ-ЛБ, 4 танки Т-80); через Львове у напрямку Дар’ївки – понад 100 од. ВТ (танки та ББМ). Було переміщено понтонний підрозділ (45 од. ВТ) через Мелітополь у напрямку Херсон. 26 липня противник передислокував БТГр 237-го дшп 76-ї дшд пдв із Запорізького на Криворізький напрям (із н. п. Зелений Гай до н. п. Іщенка)⁴²⁷.

Наслідки руйнацій Антонівського мосту після нічного удару ЗС України, 27 липня 2022 року

Побоюючись дій українських ДРГ та партизанів на шляхах постачання, противник вдався до прийому часів Другої світової війни. Зокрема, 04 липня через залізничну станцію Сокологірне Херсонської обл. у напрямку м. Мелітополь Запорізької обл. прослідував бронепоезд з п’ятьма критими вагонами з боєприпасами і трьома пасажирськими вагонами з особовим складом⁴²⁸.

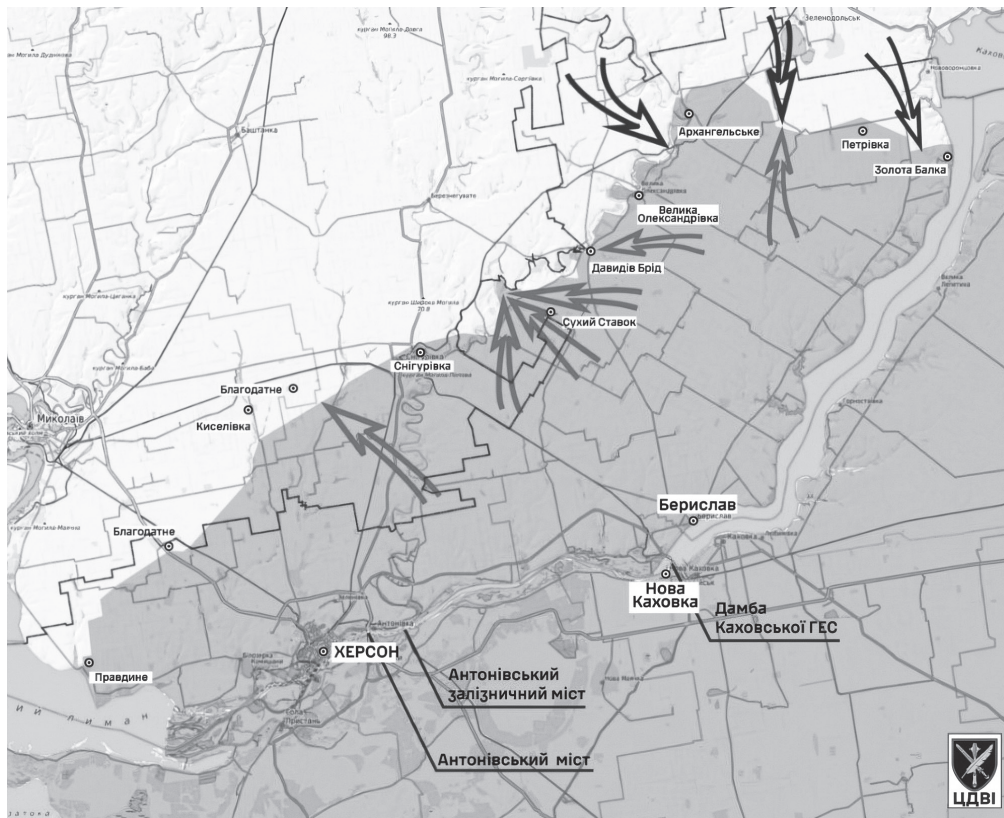
На Запорізькому напрямку противник продовжував переміщення військової техніки та особового складу до лінії зіткнення, здійснював інженерне обладнання своїх позицій, наросував системи вогневого ураження та ППО. Така активність зс рф формувала спроможності для відновлення наступальної операції на Запорізькому напрямку. Противник продовжував накопичувати сили і засоби у найближчих до

лінії зіткнення населених пунктах, зокрема у районі аеродрому в Мелітополі. Так, 30 червня до Мелітополя прибула колона у складі 8 автомашин “КамАЗ”, 5 од. танків та 3 од. БМП.

В липні 2022 р. противник посилював угруповання своїх військ довкола Запорізької АЕС. 02-03 липня у район на північ від Великої Білозерки було переміщено понад 100 од. ВТ (у т. ч. 26 танків; 15 танків, 2 САУ “Мста-С”, 13 од. автомобільної техніки; до 40 БМП, БТР; до 8 РСЗВ “Град”). 15 липня до Енергодару (Запорізька обл.) прибули дві ПУ ТРК “Точка-У”⁴²⁹.

З метою утримання рубежів оборони, зс рф руйнували об’єкти транспортної інфраструктури на вірогідних напрямках просування Сил оборони України. Водночас інженерні підрозділи противника відновлювали аеродроми на окупованих територіях, з метою використання їх як летовищ для штурмової та армійської авіації. За наявними даними, з 10 липня проводилися роботи з підготовки до використання колишнього польового аеродрому в районі Михайлівки Запорізька обл.⁴³⁰

Противник посилював систему ППО в районі Бердянська, де знаходилось командування угруповання зс рф на півдні України та діяли командні пункти. Віддаленість Бердянської коси від лінії фронту унеможливлювала ураження об’єктів за допомогою наявних у ЗС України ракет типу М30/М31 РСЗВ “HIMARS” та ускладнювала ураження з ТРК “Точка-У”⁴³¹.

Оперативна обстановка у Південно-Західній операційній зоні 01-31 липня 2022 року

В липні на Миколаївському напрямку противник активно проводив повітряну розвідку позицій Сил оборони України із застосуванням БПЛА в районах населених пунктів: Велике Артакове, Біла Криниця, Високопілья, Князівка, Тополине, Потьомкине, Білогірка, Новопетрівка, Архангельське, Давидів Брід, Березнегувате, Кошари, Андріївка, Запоріжжя, Червоний Яр, Новоросійське, Новопавлівка, Іщенка, Миколаївка, Кам’яне, Степова Долина, Посад-Покровське, Українка, Олександрівка, Прибузьке, Лимани, Снігурівка, Пришиб, Зелений Гай, Павлівка, Квітневе, Лепетиха⁴³².

Після розвідки зс рф збільшували інтенсивність вогневого ураження позицій Сил оборони України, завдавали масованих ракетних і артилерійських вогневих ударів по об’єктах військової та цивільної інфраструктури України. Значних руйнувань зазнавало м. Миколаїв. Ворогом були розгорнуті підрозділи реактивної та ствольної артилерії у районах н. п.: Томина Балка (Херсонська обл.) – гсаб САУ “Акація”; Луч (Миколаївська обл.) – дві БМ РСЗВ “Смерч”; Васильки (Миколаївська обл.) – раб РСЗВ “Град”; Вавилове (Миколаївська обл.) – гсаб⁴³³.

Для доукомплектування підрозділів, що зазнали втрат, противник утримував у тилowych районах військову техніку, зокрема, у таких населених пунктах: Микільське – до 60 од. (ББМ, танки, САУ, вантажні автомобілі); Раківка – понад 60 од. (30 танків, 10 РСЗВ “Град”, вантажні автомобілі); Верхній Рогачик – близько 80 од. (БМП, танки, вантажні автомобілі)⁴³⁴.

На Бессарабському операційному напрямку в липні 2022 р. змін в обстановці не відбувалось, ознак формування наступальних угруповань виявлено не було. Обстановка в регіоні залишалася напруженою. На території Придністровського регіону Республіки Молдова продовжували діяти посилені режимні заходи. З метою підготовки до оборони регіону, командування т. зв. ЗС ПМР 9 липня розмістило на північний схід від м. Тирасполь батарею РСЗВ зі складу окремого загону реактивної бригади. Було вирішено, що в разі розгортання бойових дій на придністровському напрямку, сили та засоби окремого загону реабр т. зв. ЗС ПМР (6 РСЗВ “Град-1” та 3 гармати Д-44) забезпечуватимуть прикриття діяльності підрозділів ОГРВП у ПМР⁴³⁵.

Керівництвом ОГРВ у ПМР вживались заходи із посилення охорони та оборони складів боєприпасів у н. п. Колбасна, зокрема 10 липня було додатково обладнано три ВОП, позиції чотирьох БТР-60, розгорнуто комплекс зв’язку, на дахах двох прилеглих житлових будинків обладнано спостережні пости та вогневі точки (ПТРК, АГС-17). Було розгорнуто польовий табір на 130 осіб (п’ять наметів). Станом на середину липня, на військових складах у цьому населеному пункті зберігалось близько 20 тис. т боєприпасів різних типів: артилерійські снаряди, авіаційні бомби, міни, гранати, набой до стрілецької зброї тощо (загальний обсяг – близько 2,5 тис. залізничних вагонів)⁴³⁶.

Таким чином в липні 2022 р. обстановка суттєвих змін не зазнала. Противник перегруповував сили з метою покращення тактичного положення своїх військ, нарощував системи вогневого ураження, ППО та матеріально-технічного забезпечення. Посилював своїх оборонні позиції на ТОТ Запорізької, Херсонської та Миколаївської обл.

Воєнні дії у Південно-Західній ОЗ в липні 2022 року продемонстрували нездатність зс рф розвинути бойовий успіх, досягнутий ними на попередніх етапах

воєнних дій. Внаслідок стійкої оборони Сил оборони України й нестачі особового складу власних військових формувань, противник виявився неспроможним продовжити наступальну операцію на Миколаїв.

Виконані в липні ракетно-артилерійськими підрозділами вогневі завдання закріпили вогневий контроль ЗС України над лініями забезпечення противника на ТОТ Херсонської обл. Ослаблення російського угруповання на правобережжі р. Дніпро відкрило перед Силами оборони України можливість підготовки контрнаступальної операції у Південно-Західній ОЗ.

У Південно-Західній ОЗ у серпні 2022 р. тривали інтенсивні бої на західному березі р. Дніпро, де противник зосередив потужне угруповання військ для утримання раніше захоплених територій Миколаївської та Херсонської обл.

Сили оборони України 29 серпня розпочали контрнаступ, атакувавши позиції російських військ на ділянці фронту Осокорівка-Високопілля-Давидів Брід-Снігурівка-Благодатне-Олександрівка⁴³⁷.

Планування Херсонської наступальної операції відбувалося згідно з єдиним замислом Генерального штабу ЗС України разом із підготовкою наступу на Харківщині. Відповідно, перший етап наступу на Херсонщині планувався як допоміжний удар, призначений ввести противника в оману та зв'язати його найбільш боєздатні сили на півдні, тоді як основний удар готувався на Куп'янському напрямку⁴³⁸. Після досягнення успіху на Харківщині, наступ на Херсонському напрямку продовжував розвиватися як основний удар.

Важливою складовою успіху обох наступальних операцій була проведена у липні-серпні інформаційно-психологічна операція. Тоді як зосередження сил для удару на Куп'янському напрямку проводилося в умовах строгої таємності, про планування наступу українських військ на Херсонщині було оголошено публічно. Херсон об'єктивно видавався потенційним напрямком головного удару: це був єдиний обласний центр, захоплений противником, вороже угруповання легко могло бути відрізане від тилового забезпечення, звільнення західної Херсонщини дозволяло закріпити успіх з відновлення Україною контролю над північно-західною ділянкою Чорного моря⁴³⁹. Крім того, методичні високоточні ракетні удари по логістичних лініях через р. Дніпро в межах тимчасово окупованої Херсонської обл. явно свідчили про підготовку до ведення масштабних наступальних дій ЗС України в цьому регіоні. В результаті проведених заходів, противник почав нарощувати угруповання своїх військ на західному березі р. Дніпро. Не маючи заздалегідь підготовлених резервів, ворог із початку серпня почав перекидати війська з інших напрямків, тим самим послаблюючи своє угруповання у Харківській обл. вдвічі⁴⁴⁰.

Тактичної переваги українським військам вдалося досягти завдяки чисельній перевазі на визначених ділянках лінії зіткнення, систематичним ракетним і артилерійським ударам по пунктах управління, аеродромах, виявлених вузлах МТЗ і переправах через р. Дніпро.

Аналіз дій протидіюючих сторін дозволив встановити, що у серпні 2022 р. основними завданнями російських окупаційних військ у Південно-Західній ОЗ були: утримання захопленої території на західному березі р. Дніпро та підготовка до відбиття контрнаступу українських військ. Відповідно, здійснювалась передислокація військ з півночі Донецької обл. і підвозились резерви з рф та ТОТ Криму, відновлю-

вались пошкоджені мости та переправи, проводилась розвідка та вогневі удари по місцях зосередження українських військ.

Угрупування військ Сил оборони України у Південно-Західній ОЗ в серпні 2022 року вирішувало завдання щодо стримування атак противника, вогневого ураження шляхів матеріально-технічного забезпечення і пріоритетних цілей, морально-психологічного впливу на особовий склад ворога, зосередження зусиль на підготовці контрнаступу на визначених напрямках.

Противник на Таврійському і Південнобузькому операційних напрямках у серпні 2022 р. об'єднав свої сили в угруповання військ “Південь” (командувач – генерал армії с. суровікін) та зосереджував 47 БТГр (з них 27 резервних) та 1 об, сформованих із з'єднань і частин 8, 58 А, 49 А, 1 та 22 АК Південного ВО, 35 А Східного ВО, окремих військових частин пдв, берегових військ і морської піхоти чф та ПВК “Редут”. На озброєнні: танки Т-90А, Т-72Б, Т-62, БМП-2 та 3, БТР-80, БРДМ-2 та МТ-ЛБ. На лінії зіткнення довжиною 222 км на одну БТГр відводилось близько 15,8 км⁴⁴¹.

Ворог утримував рубіж: Олександрівка, Правдине, Благодатне, Тернові Поди, Любомирівка, Максимівка, Новопетрівка, Снігурівка, вздовж р. Інгулець, Андріївка, Білогірка, Давидів Брід, вздовж р. Інгулець, Мала Олександрівка, Велика Олександрівка, Архангельське, Ольгине, Високопілля, Нововознесенське, Мироліувка, Любимівка, Золота Балка.

Окрім нарощування свого угруповання, зс рф здійснювали інтенсивне інженерне обладнання оборонних позицій, готуючись до відбиття наступу українських військ⁴⁴². Оборонним діям противника сприяли фізико-географічні умови регіону:

рівнинний характер місцевості, що дозволяв вести ефективну повітряну розвідку;

відсутність лісових масивів та складок місцевості, які б приховували розгортання наступального угруповання;

Інгулецька зрошувальна система – система іригаційних каналів у Херсонській та Миколаївській обл., яка включала 11 каналів загальною протяжністю 361 км, спрямованих з півночі на південь, що відігравали роль міжгосподарських розподільників, та велику кількість внутрішньогосподарських каналів із сукупною протяжністю 1263 км⁴⁴³, які виступали бар'єрними рубежами, вимагаючи наведення переправ для розвитку наступу та перешкоджаючи виходу військ на оперативний простір;

система ползахисних лісосмуг, розташованих одна від одної на відстані від 0,5 до 2 км, що дозволяло противнику обладнати глибоку ешелоновану систему оборони.

У Південно-Західній ОЗ в серпні 2022 р. українські війська були об'єднані в ОСУВ “Олександрія”, до складу якого входили ОУВ “Примор'я” та “Каховка”. До складу сил і засобів ОК “Південь”, які зосереджувалися для підготовки та проведення Херсонської наступальної операції на всіх її етапах, входили підрозділи військових частин Сухопутних військ, Військово-Морських Сил, Сил ТрО ЗС України, серед яких 28 омбр, 35 обрмп, 57 омпбр, 59 омпбр, 60 опбр, 63 омбр, 128 огшбр⁴⁴⁴.

В першій половині серпня противник зміцнював оборонні позиції в Херсонській обл., з метою утримання регіону для подальшого його приєднання до складу рф та зриву контрнаступу Сил оборони України. Провів штурмові дії в районах:

01 серпня – Трудолюбівки (Бериславський район), 03 і 04 серпня – Білогірки. Ворог продовжував нарощувати резерви на заході та північному-заході від м. Херсон. Завдавав авіаційних та артилерійських ударів. Так, 04 серпня на Південнобузькому напрямку противник завдав авіаційних ударів в районах н. п. Миколаїв, Луч, Лимани, Нова Зоря, Новомиколаївка, Кобзарці, Любомирівка, Киселівка, Андріївка, Лозове, Білогірка, Осокорівка, Потьомкине, Зелений Гай, Біла Криниця, Балка Хутірська та Іванівка. 10 серпня авіація ЗС РФ завдала вісім авіаційних ударів по позиціях українських військ вздовж лінії фронту⁴⁴⁵.

05 серпня на Криворізькому напрямку противник проводив перегрупування. Підрозділи пдв ЗС РФ було перекинуто з району н. п. Нова Каховка у район н. п. Берислав Херсонської обл., переміщено близько 110 од. ОВТ (у тому числі БМД-3 та Т-72Б3). Противник активно проводив повітряну розвідку вздовж всієї лінії фронту. Для відстеження змін у положенні Сил оборони України, корегування вогню артилерії та виявлення демаскуючих ознак власних позицій, противник застосував 11 БпЛА у районах н. п. Таврійське, Білогірка, Олександрівка, Сухий Ставок, Степове, Новосілка, Архангельське, Новодмитрівка Херсонської обл. та Парутине Миколаївської обл.

Ворог вів штурмові дії в напрямках населених пунктів:

05 серпня – Лозового;

7–8 серпня – Благодатного;

10 серпня – Андріївки, Новогригорівки, Білої Криниці, Мирного, Великого Артакового та Лозового.

Сили оборони України в першій половині серпня 2022 р. вели активну підготовку до наступальних дій, зривали спроби противника атакувати, завдаючи авіаційних і ракетно-артилерійських ударів по аеродромах, комунікаціях, командних і опорних пунктах, складах боєприпасів, місцях зосередження техніки та живої сили противника. Так, 9 серпня було завдано потужного ракетного удару по ае. Саки на північ від м. Севастополь, що за 193 кілометри за лінією фронту. Під час цієї атаки ЗС РФ втратили щонайменше 7 літаків (більшість оцінок коливається від 9 до 13). 11 серпня за результатами відпрацювання українськими ракетно-артилерійськими підрозділами вогневих завдань, втрати ворога складали: 41 військовослужбовець, три гаубиці “Мста-Б”, 7 од. броньованої та автомобільної техніки. В районі н. п. Новокам’янка було завдано вогневого удару по командному пункту 126-ї об берегової охорони берегових військ ЧФ РФ, а біля н. п. Червоний Маяк знищено пункт управління 49 А противника. В н. п. Іщенка уражено КСП БТГр 76 дшд, а в районі н. п. Барвінок – склад боєприпасів⁴⁴⁶.

12 серпня підрозділами ЗС України було відбито наступ противника у напрямку н. п. Сухий Ставок – Лозове, а 13 серпня – Лозове та Широке. 14-16 серпня на Запорізькому напрямку противник здійснював обстріли із ствольної та реактивної артилерії і танків вздовж лінії зіткнення. 16-17 серпня ворог вів штурмові дії в напрямках Новогригорівки, Білогірки, Білої Криниці, Благодатного. Вів повітряну розвідку БпЛА оперативно-тактичного рівня. Розгорнув та активно використовував комплекси РЕБ⁴⁴⁷.

В другій половині серпня 2022 року оперативна обстановка у Південно-Західній ОЗ зазнала змін. На Південнобузькому напрямку противник зосереджував ос-

новні зусилля на утриманні займаних позицій. Вживав заходів з поповнення втрат. Здійснював обстріли зі ствольної, реактивної артилерії танків в районах Миколаєва, Степової Долини та ще 27 населених пунктів. 16-17 серпня ворог завдавав авіаційних ударів і атакував неподалік н. п. Білогірка⁴⁴⁸.

19-23 серпня інтенсивність бойових дій на лінії зіткнення почала зростати. Так, 19 серпня противник продовжував обстріли із танків та артилерії різних типів вздовж всієї лінії зіткнення. Завдав авіаційних ударів поблизу н. п. Миколаївське, Нове Життя, Первомайське, Біла Криниця та Лозове. 19 серпня, ворог штурмовими діями здійснив спробу прориву нашої оборони в районі Кірове, в результаті вогневого ураження зазнав втрат та відступив⁴⁴⁹.

20-23 серпня противник здійснював обстріли із танків та різнокаліберної артилерії біля Миколаєва, Українки, Олександрівка та ще п’ятнадцяти населених пунктів. Завдавав авіаційних ударів неподалік н. п. Ольгине, Новогригорівка, Таврійське, Трудолюбівка, Андріївка, Новогригорівка та Лозове. 20-21 серпня ворог атакував у напрямку Олександрівка-Таврійське, Васильки-Благодатне де мав частковий успіх⁴⁵⁰.

Водночас Сили оборони України активно протидіяли ворогу. Так, 18-19 серпня силами авіації ПС та армійської авіації СВ ЗС України було уражено опорні пункти та райони зосередження підрозділів, озброєння та військової техніки противника в районі н. п. Олександрівка, Благодатне, Великопілля, Новопетрівка, Костромка, Білогірка, Брусківське. Ракетно-артилерійськими підрозділами Сил оборони України було знищено склад постачання боєкомплекту у н. п. Білогірка, комплекс станцій супутникового зв’язку “Легенда-2” та ПТРК. 22 серпня, з метою припинення постачання плацдарму ворога на західному березі р. Дніпро, українськими військами було завдано ракетного удару по Антонівському автомобільному мосту в м. Херсон та автомобільному мосту через Каховську ГЕС. Було знищено 17 окупантів, один ЗРК “Бук”, один буксирований 120 мм мінометний комплекс “Сані” та склад боєприпасів в м. Каховка⁴⁵¹.

В цей період на Криворізькому напрямку обстановка залишалась напруженою. Противник продовжував тиснути на плацдарм Сил оборони України на лівому березі р. Інгулець, завдаючи вогневих ударів та періодично проводячи штурмові дії і розвідку боєм.

Зважаючи на пошкодження мостів через р. Дніпро, ворог наводив понтонні переправи, намагаючись компенсувати нестачу боєкомплекту, палива та інших видів бойового забезпечення шляхом створення запасів поблизу вогневих позицій та в резервних локаціях. Зокрема, 23-24 серпня 2022 р. між н. п. Корсунка і Львово Бериславського району російські війська розгорнули понтонну переправу, в очікуванні якої перебувало біля 70 од. техніки (в т. ч. тентовані КАМАЗи з БК).

24-31 серпня інтенсивність бойових дій у Південно-Західній ОЗ зросла. У Таврійському операційному районі противник основні зусилля зосереджував на недопущенні проведення українськими військами контрнаступальних дій у Херсонській та Миколаївській обл. З метою виявлення району зосередження підрозділів Сил оборони України ворог 25 серпня 2022 р. намагався провести розвідку боєм в районі н. п. Благодатне і Таврійське, зазнав втрат та відійшов⁴⁵².

26 серпня штурмова група ворога спробувала провести штурмові дії на напрямку Високопілля – Добрянка, успіху не мала та відійшла. Противник продовжував обстріли в районі н. п. Миколаїв, Кривий Ріг, Лупареве, Прибузьке, Посад-По-

кровське, Новогригорівка, Партизанське, Червона Долина, Велике Артакове, Квітневе, Іванівка, Потьомкине, Трудолюбівка, Благодатне, Таврійське, Первомайське, Широке та Поляна. Авіаційними ударами намагався зруйнувати важливі об'єкти інфраструктури в районах н. п. Олександрівка, Лозове та Ольгине⁴⁵³.

З метою придушення артилерійських систем противника лише 26 серпня українськими ракетно-артилерійськими підрозділами було виконано понад 250 вогневих завдань. Продовжено вогневий контроль за Антонівським мостом на р. Дніпро і Дар'ївським на р. Інгулець, що ускладнило логістичне постачання підрозділів зс рф у Херсонській обл. Ворог втратив 24 військовослужбовці, дві РСЗВ "Смерч", три САУ "Гіацинт", одну САУ "Пион", одну САУ "Нона", п'ять одиниць броньованої і автомобільної техніки. В районі н. п. Інженерне і Чернобаївка знищено склади з боєприпасами⁴⁵⁴.

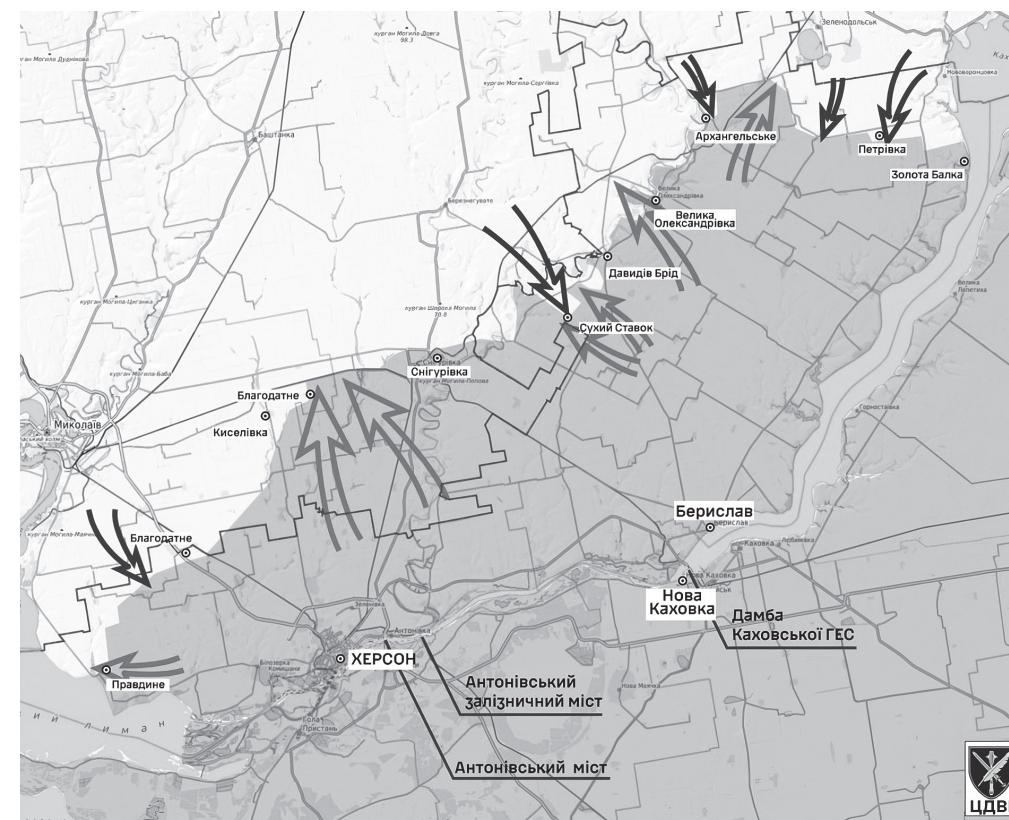
27-28 серпня інтенсивність вогневих ударів українських військ зростає. Армієська авіація завдала ударів по опорних пунктах противника у н. п. Солдатське та Олександрівка. Ракето-артилерійськими підрозділами Сил оборони України було знищено 46 військовослужбовців ворога, кілька артилерійських систем, дванадцять одиниць броньованої та автомобільної техніки, склади боєприпасів в н. п. Херсон, Дудчани, Давидів Брід та Любимівка. Уражено три ПУ в н. п. Херсон і Дар'ївка, взято під вогневий контроль міст і переправу через р. Інгулець.

29 серпня Сили оборони України ракетно-артилерійськими ударами розпочали наступ "на багатьох напрямках півдня України. [Підрозділи ЗС України] прорвали першу лінію оборони окупантів під Херсоном"⁴⁵⁵. Бої тривали на двох ділянках фронту, на захід та на північний схід від м. Херсон. ОУВ "Каховка" повідомляло про прорив першої лінії оборони окупантів та відхід 109-го полку "днр" зі своїх позицій на Херсонщині, та про втечу російських десантників з поля бою⁴⁵⁶. До кінця доби українські війська звільнили від окупантів розташовані поблизу м. Херсон населені пункти Новодмитрівка, Архангельське, Томина Балка та Правдине⁴⁵⁷. Сили оборони України атакували російські позиції навколо н.п. Високопільля, на північний схід від м. Херсон. Ракетно-артилерійські підрозділи українських військ за добу знищили 82 військовослужбовців окупаційних військ та 30 одиниць техніки, в т. ч. ЗРК С-300, два танки Т-72, 11 гаубиць "Мста-Б", три РСЗВ "Град" та "Ураган", важку вогнеметну систему "Сонцепёк", САУ "Гіацинт-С", САУ "Нона-С" та 120 мм мобільний міномет, САУ "Акація" та "Мста-С", шість одиниць броньованої техніки і три склади боєприпасів в районі н. п. Берислав, Високопільля та Антонівка. Було знищено переправу, яку ворог налагоджував через р. Дніпро в районі н.п. Львове. 29 серпня противник здійснив акти ракетного терору проти мирного населення, завдавши масованого удару по м. Миколаїв шістьнадцятьма зенітними ракетами С-300, що призвело до численних руйнувань та пошкоджень приватних і багатоквартирних будинків, об'єктів транспортної інфраструктури. Загинуло дві й поранено двадцять чотири цивільні особи. Також ворог обстрілював міста Нікополь, Марганець та Червоногригорівську громаду⁴⁵⁸.

З метою зриву наступу українських військ на Південнобузькому напрямку, противник 30-31 серпня обстрілював з ракетно-артилерійських систем і танків райони н.п. Біла Криниця, Велике Артакове, Олександрівка, Новоселівка, Лупарево, Любомирівка, Степова Долина, Новогригорівка, Квітневе, Киселівка, Широке, Пер-

вомайське, Калинівка, Андріївка, Лозове, Шевченкове, Білоусове, Зарічне, Князівка, Ольгине, Посад-Покровське, Зеленодольськ та Червоний Яр. Завдав авіаударів біля н.п. Андріївка, Давидів Брід, Добрянкa, Ольгине, Осокорівка, Плотницьке та Потьомкине. 30 серпня ракетними ударами російські окупанти нищили цивільні об'єкти м. Миколаїв. Під прикриттям інфраструктури Запорізької АЕС артилерія зс рф вела обстріли районів н.п. Нікополь та Олексіївка. Ворог вів наступальні дії у напрямку Потьомкиного, успіху не мав, відійшов. Противник застосовував розвідувальні БПЛА неподалік н.п. Давидів Брід, Снігурівка та Велике Артакове.

Розвиваючи перший успіх, Сили оборони України 30-31 серпня знищували ворожі логістичні шляхи, ПУ та скупчення сил і засобів противника. Українські ракетно-артилерійські підрозділи завдали ударів по пунктах управління БПЛА, станціях РЕБ і РЛС, РСЗВ та засобах ППО ворога, чотирьох транспортних артеріях – Каховському, Дар'ївському та двох Антонівських (автомобільному і залізничному) мостах. Ступінь пошкоджень мостів максимально обмежив їх використання. Нашими ракетно-артилерійськими підрозділами було виконано 220 вогневих завдань, нанесено удари по КП 331-го пдп і 56-го дшп, знищено шість складів ворожих боєприпасів в Бериславському, Генічеському та Херсонському районах, засоби ППО та РЛС. Ворог втратив 201 військовослужбовця, 12 танків Т-72, три РСЗВ "Град", САУ "Гіацинт-С" і "Мста-С" та 18 одиниць авто-бронетехніки⁴⁵⁹.

Оперативна обстановка у Південно-Західній операційній зоні, 01-31 серпня 2022 року

Українські військові, проводячи заходи тактичного маскування, створили низку дерев'яних макетів американських ракетних систем HIMARS. Для російських безпілотників, які передавали інформацію про цілі на носії крилатих ракет у Чорному морі, ці муляжі нічим не відрізнялись від справжніх ракетних установок. В серпні 2022 р. зс рф завдали кілька ударів ракетами “Калибр” по 10 дерев'яних макетах. Ударами по фіктивних цілях можна частково пояснити те, що противник повідомляв про знищення більшої кількості HIMARS, ніж взагалі отримувала Україна.

На Запорізькому операційному напрямку тривало активне позиційне протистояння із застосуванням мінометів, артилерії, РСЗВ, танків, авіації вздовж лінії фронту та вглиб оборонних порядків без значних прямих бойових зіткнень. Противник продовжував постійні обстріли населених пунктів регіону в межах досяжності вогневих засобів.

Тимчасово окупована територія АР Крим використовувалась противником як “плацдарм” для введення у південні регіони України додаткових резервів, а також логістичного та ремонтного забезпечення.

На Бессарабському напрямку суттєвих змін в обстановці не відбувалося, ознак формування наступальних угруповань не було виявлено. Обстановка в регіоні залишалася напруженою. На території Придністровського регіону РМ продовжували діяти посилені режимні заходи. Підрозділи ОГРВ у Придністров'ї через побоювання проведення українською стороною диверсійно-розвідувальних дій, перебували на казарменому положенні у повній бойовій готовності, переміщень особового складу та військової техніки з пунктів постійної дислокації не відбувалося. Підрозділи МВС невизнаної ПМР працювали у посиленому режимі.

У серпні 2022 р. обстановка у Південно-Західній ОЗ зазнала змін. Противник концентрував сили з метою підготовки до відбиття можливого контрнаступу українських військ, нарощував системи вогневого ураження, ППО та МТЗ. зс рф формували резерви військ на окупованій території Запорізької, Херсонської та Миколаївської обл. за рахунок функціонування баз постачання на ТОТ АР Крим, переміщували додаткові підрозділи зі Східної операційної зони.

Сили оборони України у серпні 2022 р. підготували та 29 серпня розпочали контрнаступ, атакувавши російські війська на ділянці фронту Осокорівка, Високопілля, Давидів Брід, Снігурівка, Благодатне, Олександрівка.

Фізико-географічні умови регіону, готовність противника до оборони, різке зростання чисельності угруповання ворожих військ упродовж серпня не дозволяли Силам оборони України провести серію блискавичних проривів для виходу на оперативний простір з метою оточення і розгрому ворога. Натомість, найбільш сприятливою за таких умов була тактика поступового витіснення противника з оборонних рубежів серією скоординованих атак на декількох напрямках, які змушували ворога розосереджувати сили і засоби по всій протяжності фронту, не дозволяючи йому зосередити основні зусилля на одній ділянці лінії оборони. Крім того, бойові спроможності противника максимально послаблялись постійними високоточними ударами по місцях зосередження особового складу і ОВТ, командних пунктах, логістичних центрах та лініях забезпечення в районі проведення наступальної операції, які завдавали підрозділи РВіА ЗС України.

У серпні в результаті вогневого впливу підрозділів артилерії та бойової авіації Сил оборони України, було знищено щонайменше 111 складів з боєприпасами, 86 місць скупчень живої сили, техніки, опорних, командних пунктів противника, 3 об'єкти логістичної інфраструктури.

Таким чином, у серпні 2022 р. в Південно-Західній ОЗ російські війська продемонстрували нездатність оперативно реагувати на виклики сучасних підходів до ведення бойових дій. Не віднайшовши дієвих інструментів протидії українським військам на полі бою, противник здійснював акти терору проти мирного населення України, завдаючи масованих ракетно-артилерійських ударів населених пунктах.

Сили оборони України у Південно-Західній ОЗ досягли переваги в кількості озброєння та військової техніки над російськими окупантами на визначених ділянках лінії фронту. Ракетні та артилерійські системи, отримані в рамках військової допомоги від партнерів, мали кращі якісні параметри, що дозволило провести в серпні 2022 р. операцію зі знищення комунікацій і матеріально-технічного забезпечення зс рф та розпочати контрнаступ. Це сформувало передумови для визволення окупованих ворогом частин Миколаївської та Херсонської обл. України.

Бойові дії за контроль над повітряним простором

Коротка характеристика повітряної обстановки. На першому етапі широкомасштабної війни в результаті успішних дій Повітряних Сил ЗС України, ППО Сухопутних військ ЗС України та інших складових Сил оборони противник не спромігся захопити перевагу (панування) у повітряному просторі. Відтак на другому етапі ворожа авіація вільно діяла лише над тимчасово окупованими територіями України, в основному не перетинаючи лінію фронту і зосереджуючи основні зусилля на виконанні завдань авіаційної підтримки своїх наземних військ.

Російська авіація під час авіаційної підтримки військ дещо змінила свою тактику. Штурмова та армійська авіація застосовувалася силами від пари до ланки лише в районах, де українські сили ППО були надійно придушені, зокрема на Донецькому операційному напрямку. В інших випадках російські літаки завдавали удари КАР із контрольованого повітряного простору із зон, недосяжних для українських засобів ППО. До ударів залучалися зазвичай літаки Су-30, Су-34, Су-35, а удари завдавалися різними модифікаціями ракет Х-59, що спроможні прицільно уражати стаціонарні об'єкти на відстані більше 200 км.

Частково повітряна обстановка почала зазнавати змін у травні 2022 р. в північно-західній ділянці Чорного моря, що пов'язано із завданнями, які виконувалися Силами оборони для звільнення о. Зміїний. В боротьбі за острів обидві сторони застосовували тактичну авіацію, розвідувальні й ударні БпЛА. Противник регулярно мусив перекидати туди нові засоби ППО, які постійно знищувалися вогнем української артилерії.

Важливим завданням російської авіації було ураження стратегічно важливих тилових об'єктів. Цілями ударів були елементи системи військового та державного управління, навчальні центри, де відбувалась підготовка військ, склади пального і боєприпасів, промислові підприємства, елементи транспортної інфраструктури, військові та цивільні аеродроми тощо. Виконання цього завдання покладалось на стратегічну бомбардувальну авіацію. Удари завдавались з метою паралізувати управлін-

ня державою та Збройними Силами, створити умови, за яких Сили оборони України не зможуть виконати свої завдання через брак ресурсів, руйнування системи логістики, неспроможність здійснити перекидання військ на необхідні напрямки тощо. Проте, незважаючи на значну кількість витрачених ракет, досягти поставлених завдань противнику не вдалося. Незважаючи на значні втрати та збитки, що зазнала Україна, її система управління виявилась доволі стійкою, а система ППО надійно прикривала ключові об'єкти країни.

В серпні 2022 р. повітряна обстановка загострилася у Південно-Західній операційній зоні, що було пов'язано із підготовкою наступальної операції Сил оборони України на Херсонському напрямку, ударами по командних пунктах та логістичних вузлах противника, інцидентами на військових аеродромах у Криму.

Особливості збройної боротьби у повітряному просторі. Наприкінці весни – на початку літа простежувалася динаміка до зменшення у противника втрат авіації. Якщо в лютому-березні росіяни втратили 135 од. літаків, а у квітні – 55 од., то за травень і червень втратили 18 і 9 літаків відповідно. Аналогічна тенденція спостерігається і з армійською авіацією – наприкінці березня ворог втратив 131 од. вертольотів, за квітень – 24 од., а за травень і червень втрати склали 19 і 9 гвинтокрилів відповідно.

Протилежна тенденція спостерігалася під час аналізу втрат противником БПЛА оперативно-тактичного рівня, де було очевидним різке зростання від 83 од. на кінець березня до 232 од. на кінець квітня (+149 од.), 515 од. на кінець травня (+283 од.), 641 од. на кінець червня (+126 од.).

Зменшення застосування противником авіації і зростання втрат БПЛА пояснюється кількома факторами:

різким скороченням географії ведення бойових дій;

веденням наступальних дій військами Сил оборони України в Харківській та Миколаївській областях;

зосередження основних зусиль військ загарбників на захопленні Донецької та Луганської обл. України;

успішними діями Повітряних Сил ЗС України та української ППО.

Відтак, упродовж травня-червня 2022 р. противник зосередив дії авіації головним чином на прикритті своїх військ на тимчасово окупованих територіях, завданні ударів штурмовою авіацією поблизу лінії зіткнення, проведенні повітряної розвідки з метою виявлення позиції українських військ, ліній постачання, центрів формування підкріплень з метою подальшого завдання ракетних ударів.

Аналіз повідомлень у відкритих джерелах про застосування окупантами авіації дозволяє встановити райони найбільшої активності повітряних засобів противника у червні, а також типи техніки, що застосовувалася. Зокрема, оперативно-тактична авіація застосовувалася в Донецькій обл. (Авдіївка, Нью-Йорк, Новоселівка, Бахмут, Мар'їнка), Миколаївській обл. (Новогригорівка, Олександрівка), Харківській обл. (Харків, Питомник, Прудянка тощо), Луганській обл. (особливо Сєвєродонецьк, Лисичанськ).

Упродовж червня противником для завдання вогневого ураження по позиціях українських військ безпосередньо на лінії зіткнення активно застосовувались вертольоти Ка-52. Упродовж липня 2022 р. було зафіксовано застосування агресором

по території України наступних видів ЗПН: 3М-14 “Калибр”, 9М723 “Искандер-М”, Х-22 “Буря”, Х-101, Х-31, Х-47М2 “Кинжал”, С-300, “Точка-У”, П-800 “Оникс”.

Поруч з авіацією, противник упродовж всього червня застосовував і ракети для вогневого ураження військової та цивільної інфраструктури України. Найбільш інтенсивними ракетні обстріли були упродовж 25-27 червня. В цей період противником було застосовано практично увесь спектр наявного ракетного озброєння: оперативно-тактичні “Точка-У”, “Искандер” і “КалИбр”, авіаційні Х-22 та Х-101, берегові “Оникс”.

Найбільше уражень від ракетних ударів зазнала Житомирська область, куди випустили близько 30 ракет (10 – збито ППО України). 20 ракет поцілило в Чернігівську обл., інші ракети випустили по Київській, Хмельницькій, Львівській, Дніпропетровській областях, а також по Миколаєву, Харкову і Києву. В столиці у результаті ракетного обстрілу 26 червня було частково зруйновано 9-поверховий будинок у Шевченківському районі, загинула цивільна людина, а ще шестеро дістали поранення, серед них – семирічна дівчинка.

Черговим воєнним злочином став ракетний удар, завданий російським агресором по торговому центру “Амстор” в м. Кременчук удень 27 червня 2022 р. Ракети Х-22 були запущені над територією Курської обл. стратегічними бомбардувальниками Ту-22М3. Під час ракетного удару в ТЦ перебувало біля 200 цивільних осіб, 25 осіб загинуло, а десятки людей дістали поранення. При цьому, представники рф цинічно заперечували свою відповідальність за смерть цивільних в результаті удару по невійськовому об'єкту.

Упродовж липня було зафіксовано застосування агресором по території України наступних видів ЗПН: 3М-14 “Калибр”, 9М723 “Искандер-М”, Х-22 “Буря”, Х-101, Х-31, Х-47М2 “Кинжал”, ЗКР 5В55 (С-300), “Точка-У”, П-800 “Оникс”.

01 липня 2022 р. противник завдав масованого ракетного удару ракетами типу Х-22 по н.п. Сергіївка на Одещині, в результаті чого було повністю зруйновано 9-поверховий житловий будинок та частково зруйнована інфраструктура бази відпочинку. Втрати цивільних від цього обстрілу становлять 22 загиблих, 39 поранених.

15 липня противник завдав ракетних ударів по м. Дніпро. Пуски ракет Х-101 здійснювались з літаків стратегічної авіації Ту-95МС із північної частини Каспійського моря. Чотири ракети були збиті засобами ППО ПвК “Схід”. 16 липня стратегічні бомбардувальники Ту-95МС російських окупаційних військ знову з району Каспійського моря завдали ракетного удару по Запоріжжю та Дніпропетровщині. Ворог випустив шість ракет типу Х-101 (Х-555). Чотири ракети було знищено підрозділами ППО ПвК “Схід”.

Станом на 28 липня 2022 р., від початку місяця противником було завдано 93 ракетних та авіаційних удари, в результаті чого повністю зруйновано 28 об'єктів (з них – 4 школи та 9 житлових будинків), частково зруйновано 137 об'єктів (з них 7 – об'єкти транспортної інфраструктури, 11 – заклади освіти, 29 – житлові будинки)⁴⁶⁰.

Один із найбільш резонансних ракетних ударів був завданий противником 14 липня 2022 року по об'єктах у Вінниці – ракетами “Калибр”, запущеними із акваторії Чорного моря, було уражено Будинок офіцерів, будівлі з офісними приміщеннями та житлові будинки. Жертвами удару стала велика кількість мирних жителів – 26

Ракетний удар по ТЦ "Амстор", Кременчук, 27 червня 2022 року

осіб загинуло (серед них троє дітей), понад 200 дістали поранення різних ступенів тяжкості. Наступного дня, 15 липня, щонайменше 10 російських ракет уразили заклади вищої освіти в Миколаєві. 28 липня, в День Української Державності, з території білорусі по об'єктах на Чернігівщині росіянами було випущено щонайменше 25 ракет. 23 липня 2022 року противник завдав ракетного удару по інфраструктурі Одеського порту – на наступний день після укладання у Стамбулі "зернової угоди", яка мала розблокувати вивезення збіжжя з України та зупинити продовольчу кризу, якою російська федерація шантажувала світ.

Таким чином, у липні 2022 року противник продовжував завдавати ракетних та авіаційних ударів по важливих об'єктах на території України. Так, станом на 28 липня, за місяць по об'єктах на території України противником було завдано 49 ракетних ударів та 44 авіаційних удари, в результаті яких повністю зруйновано 28 об'єктів (з них – 4 школи, 28 житлових будинків), частково зруйновано 137 об'єктів (з них – 7 об'єктів транспортної інфраструктури, 11 закладів освіти, 29 житлових будинків)⁴⁶¹.

Протягом серпня противником було завдано щонайменше 70 ракетних ударів по об'єктах на території України. Найбільш інтенсивні ракетні удари припали на військові та цивільні об'єкти у Дніпропетровській, Запорізькій, Миколаївській, Харківській, Одеській областях. Ворог продовжував завдавати ракетних ударів ЗРК 5В55 (ЗРК С-300) по наземних цілях – переважно у Миколаєві та Харкові.

07 серпня 2022 року, в день Повітряних Сил ЗС України, противник здійснив ураження об'єктів у Вінниці гіперзвуковими ракетами повітряного базування Х-47М "Кинжал" (носій – МиГ-31К).

16 серпня 2022 року противник завдав ракетного удару по інфраструктурі військового аеродрому в Житомирській обл. керованими авіаційними ракетами Х-59, випущеними з винищувачів-бомбардувальників Су-34 над територією республіки білорусь⁴⁶².

17 серпня 2022 року противник завдав ракетного удару – імовірно, ракетою "Искандер" – по триповерховому гуртожитку в Харкові, в результаті якого загинуло 19 осіб, 42 дістали поранення.

24 серпня 2022 р. противник завдав масованого ракетного удару по залізничній станції в н. п. Чаплине Синельниківського району Дніпропетровської обл., влучивши у потяг. В результаті удару 31 особа дістала поранення, 25 осіб загинуло – включно з двома дітьми віком 6 і 11 років⁴⁶³.

29 серпня 2022 р. противник завдав масованого ракетного удару (щонайменше 12 ракет від ЗРК С-300) по Миколаєву, в результаті якого було знищено житлові будинки, загинуло 2 цивільних осіб, 24 особи дістали поранення.

До особливостей застосування авіації противником варто зарахувати масштабні демонстраційні дії ПКС рф 24 серпня 2022 року. Так, в День Незалежності України, авіація противника здійснила біля 200 літаковильотів (з них 90 – літаки тактичної авіації, 34 – дальні та стратегічні бомбардувальники: Ту-22М3, Ту-95МС), імітуючи вихід на траєкторію пуску ракет. В цілому противник зосереджував навколо України біля 400 літаків та 360 вертольотів (з них 150 – ударні). При цьому, в цей день противник завдав 8 ракетних ударів, використовуючи ракети Х-22⁴⁶⁴. Сумарно за цю добу повітряна тривога оголошувалася в Україні 189 разів.

Упродовж серпня 2022 р. на території тимчасово окупованого Криму фіксувалися вибухи на декількох військових об'єктах збройних сил російської федерації. Зокрема, 09 серпня 2022 р. сталася серія вибухів на аеродромі Саки поблизу н.п. Новофедорівка. На вказаному аеродромі з часу окупації Криму російською федерацією базувався 43-й окремий морський авіаційний полк, який мав на озброєнні літаки Су-24 та Су-30. Супутникові знімки зафіксували знищення щонайменше 9 літаків⁴⁶⁵.

16 серпня 2022 р. стався вибух на аеродромі Гвардійське неподалік від Сімферополя, який використовувався ПКС рф як місце базування 37-го змішаного авіаполку зі складу 27-ї змішаної авіаційної дивізії 4-ї армії ВПС та ППО ВКС рф. Вказані події змусили командування ПКС рф вжити термінових заходів щодо переміщення авіації на запасні аеродроми в Криму та аеродроми на території рф.

16 серпня 2022 р. відбулася детонація на складі боєприпасів у н. п. Майське Джанкойського р-ну АР Крим. За даними військово-політичного оглядача групи "Інформаційний спротив" О. Коваленка, база біля Джанкою слугувала основною логістичною базою в Криму, через яку транспортували велику кількість сил і засобів з російської федерації до окупованих противником територій півдня України. На момент події там було зосереджено 8 од. ЗРК С-400, 3 од. ЗРК С-300, 5 од. ЗРГК "Панцир-С1", пускові контейнери з понад 440 ракет до ЗРК С-300 / С-400⁴⁶⁶.

20 серпня 2022 р. в Севастополі стався вибух в районі штабу чф рф, імовірно – в результаті застосування ударного дрона. Крім того, тієї доби в декількох місцях у Криму помічалась робота засобів ППО: зенітного гарматного комплексу в районі Севастополя та зенітного ракетного комплексу в Євпаторії.

Органи державної влади російської федерації намагалися замовчати причини та масштаби інцидентів на аеродромах та складах боєприпасів 09 і 16 серпня – заперечувались втрати ОВТ, а причиною вибухів називалася детонація авіаційних боєприпасів. Журналісти видання The Washington Post, посилаючись на анонімне джерело в українському уряді, пояснювали ці вибухи діяльністю українських диверсійних груп⁴⁶⁷. В той же час, українська влада офіційно не підтверджувала причетності ЗС України до вибухів у Криму. Заступниця міністра оборони України Г. Маляр так прокоментувала пожежу на аеродромі Саки: "Міноборони України не може вста-

Результати ударів по аер. Саки, Новофедорівка, Крим, 09 серпня 2022 року
Фото – Maxar Technologies

новити причину займання, однак вкотре нагадує про правила пожежної безпеки та заборону куріння у невідновлених місцях”.

Головнокомандувач ЗС України генерал В. Залужний і перший заступник Голови Комітету Верховної Ради України генерал-лейтенант М. Забродський у своїй статті “Перспективи забезпечення воєнної кампанії 2023 року: український погляд”, опублікованій 07 вересня, вперше оголосили, що вибухи на російських військових об’єктах у Криму сталися в результаті ударів ЗС України: “Переконливим прикладом правильності такого підходу в поточному році є успішні зусилля ЗС України з фізичного перенесення бойових дій на тимчасово окуповану територію АР Крим. Йдеться про серію успішних ракетних ударів по кримським авіабазам противника, перш за все – по аеродрому Саки”⁴⁶⁸.

Як наслідок ураження ППО противника, особливо у Південно-Західній операційній зоні, з’явилися умови для реалізації спроможностей бойової авіації Сил оборони України. Так, у повідомленнях ПВК “Південь”, починаючи від донесення за 06 серпня 2022 року⁴⁶⁹, упродовж місяця регулярно з’являлася інформація про виконання бойових завдань в тактичній і найближчій оперативній глибині силами і засобами авіації Повітряних Сил та армійської авіації СВ ЗС України. Основні зусилля бойової авіації зосереджувалися на нанесенні ракетно-авіаційних ударів по опорних пунктах, скупченнях живої сили і ОВТ, складах боєприпасів противника.

Поява нових ЗПН, тактичних прийомів. У серпні 2022 року на озброєнні ПС ЗС України з’явилися ракети AGM-88 HARM – протирадіолокаційні ракети, призначені для ураження високочастотних РЛС противника. Вперше інформацію про надання Силам оборони України такого типу озброєння озвучив заступник міністра оборони США з питань політики К. Каль 08 серпня 2022 р., повідомивши про включення протирадіолокаційних ракет до попереднього пакету військової допомоги від Сполучених Штатів. Офіційне підтвердження з’явилося у зв’язку з публікацією напередодні OSINT-фахівцями фото уламків ракет AGM-88, знайдених після вогневого ураження позицій противника⁴⁷⁰. Постачання додаткової партії протирадіолокацій-

них ракет було вже відкрито заявлено у новому пакеті військової допомоги США для України від 19 серпня 2022 р. Для бойового застосування ракет AGM-88 було обладнано МиГ-29 ПС ЗС України – відповідні кадри оприлюднило Командування Повітряних Сил 30 серпня 2022 року⁴⁷¹.

Бойове застосування ракет AGM-88 HARM вимагало від української тактичної авіації ПС ЗС України застосування спеціалізованої тактики:

одночасний виліт пари літаків на середніх та великих висотах, та пари літаків з протирадіолокаційними ракетами на малих висотах;

пуск літаками другої пари протирадіолокаційних ракет на відстані 15-80 км після активізації РЛС противника;

відхід літаків першої пари до введення противником у дію засобів ППО.

Бойові дії за контроль над акваторією Чорного та Азовського морів

Характеристика морської обстановки. Після успішних бойових дій ВМС ЗС України спільно з іншими складовими Сил оборони України, знищення ракетного крейсера “Москва” у квітні та відновлення контролю над о. Зміїний у червні-липні, російські окупанти робили безуспішні спроби відновити панування на морі у межах північно-західної частини Чорного моря. Для цього противник намагався посилити угруповання своїх сил на морі, активніше застосовувати авіацію, збільшити інтенсивність та ефективність ведення ними воєнних дій з урахуванням набутого досвіду.

У Чорному та Азовському морях у період з червня по серпень 2022 р. сили флоту противника зосереджували основні зусилля на сприянні військам, здійснення перевезень морем боєприпасів, озброєння та інших матеріальних засобів в інтересах військ, що діяли у приморських районах, зокрема в Херсонській, Запорізькій та Донецькій областях, та участі в нанесенні ракетних ударів з морських районів по важливих об’єктах цивільної і військової інфраструктури на всю глибину території України, перебував у готовності до здійснення морського десанту.

В Азовській операційній зоні в умовах відсутності доступу України до моря внаслідок дій, що відбулись у ході широкомасштабного вторгнення РФ наприкінці лютого 2022 року, противник застосовував сили на морі з метою сприяння військам, що діяли у приморських районах та забезпечення важливих перевезень морем до захоплених українських портів та їх відновлення.

Водночас в Азовській операційній зоні противник, використовуючи захоплені ним українські порти Бердянськ та Маріуполь, зосередив основні зусилля на забезпеченні безпеки морських комунікацій та вивезенні морем вкраденого українського зерна і металопрокату.

Завдання ВМС сторін. Угруповання сил (військ) Сил оборони України, розгорнуті для боротьби з противником в Чорноморській операційній зоні, у період з травня по серпень 2022 р. виконували завдання щодо:

сприяння військам, що діють на приморському напрямку та на узбережжі лиманів;

забезпечення безпеки судноплавства у визначених районах, безпеки портової діяльності й важливих перевезень на морі та річках;

оборона районів базування;
повернення контролю над островом Зміїний;
сковуванні дій противника з блокування пунктів базування ВМС ЗС України, морських портів України, порушення судноплавства у північно-західній частині Чорного моря;
недопущенні висадки морських десантів противника;
висвітленні обстановки та веденні розвідки, підтриманні оперативного режиму у визначеному районі моря.

Під час виконання завдань угруповання різномірних сил, визначених зі складу ВМС ЗС України, та морської охорони ДПС України застосовували наступні форми та способи дій:

- здійснювали спостереження і розвідку щодо викриття безпосередньої підготовки сил РФ до проведення морської десантної операції, інших дій;
- завдавали ураження ударним та морським десантним силам противника у морі, зокрема, із застосуванням окремого берегового ракетного дивізіону та інших сил, підрозділів спостереження, розвідки тощо;
- завдавали ураження легким силам противника та силам, що здійснюють логістичне забезпечення гарнізону на острові Зміїний;
- не допущень блокування бойової діяльності наших сил у прибережних районах північно-західної частини Чорного моря;
- сприяли військам, які ведуть оборонні (наступальні дії) на приморському напрямку;
- брали участь у протидесантній обороні узбережжя, районів базування, оборона з моря портів Чорноморськ, Одеса, Південний, Очаків, Миколаїв;
- брали участь у ППО районів базування, портів, визначених районів та ділянок узбережжя;
- забезпечували захист судноплавства, здійснення морських, річкових, повітряних перевезень військ та матеріальних засобів;
- здійснювали демонстраційні дії та заходи введення противника в оману;
- здійснювали пошуково-рятувальне та навігаційно-гідрографічне забезпечення сил;
- проводили освоєння ОВТ, отриманих від партнерів.

Також з метою нанесення ураження ударним, десантним та іншим силам противника у морі, військові частини берегових ракетно-артилерійських військ, надводних сил та морської авіації угруповання різномірних сил знаходились у готовності до застосування та розгортались до районів бойового призначення.

Окрім того, з метою уникнення ураження силами противника, військові частини та підрозділи зі складу угруповання різномірних сил ВМС ЗС України здійснювали заходи щодо:

- розосередження сил у морі та приморських районах;
- усунення демаскуючих ознак місць розташування сил;
- посилення заходів протидиверсійної і протипідводно-диверсійної оборони;
- посилення протиповітряної оборони;
- заходи щодо використання захисних властивостей високих берегів, мисів та островів у ході виконання завдань у морі та лиманах, гирлах річок.

недопущення заволодіння противником південними приморськими територіями України;

перехоплення ініціативи та переходу до звільнення раніше окупованих противником приморських районів;

захисту економічних інтересів України, передусім щодо відновлення портової діяльності та забезпечення безпеки стратегічних експортних перевезень морем зернових до іноземних портів.

ведення оборони власних морських комунікацій і, у першу чергу, портів;

участь у діях з звільнення і відновлення контролю над островом Зміїний, а з липня 2022 року недопущення його повторного захоплення;

Водночас угруповання сил противника, розгорнуті для дій в Чорному та Азовському морях, протягом травня-серпня 2022 р. зосередили основні зусилля на досягненні стратегічних цілей у війні проти України з південно-західного, південного та південно-східного напрямків, зокрема щодо здійснення:

- здійснювали спроби відновлення панування у межах визначеного району дій, блокування дій угруповання різномірних сил ВМС ЗС України та заборони судноплавства;
- створювали сприятливі умови та забезпечували безпосередню участь надводних і підводних носіїв крилатих ракет дальньої дії у нанесенні ударів по важливих державних і військових об'єктах на усю глибину території України.
- створювали сприятливі умови для висадки морських десантів;
- здійснювали заходи підготовки захоплення південних областей та приморських територій України і заволодіння їх людськими та матеріальними ресурсами;
- здійснювали заходи з метою зниження економічних спроможностей України із забезпечення обороноздатності з морських напрямків та зриву важливих економічних експортних перевезень морем і річками;
- сковували війська, розгорнуті для оборони морського узбережжя з метою недопущення їх перекидання на напрямки зосередження основних зусиль противника;
- вели розвідку у межах визначеного району бойових дій на морі;
- здійснювали заходи з метою підтримання сприятливого оперативного режиму у визначених морських районах;
- здійснювали постійне чергування групи винищувачів-бомбардувальників у повітрі на рубежі островів Зміїний – мис Тарханкут у готовності до нанесення раптових ударів по виявлених у морі кораблях та здійснення винищувального прикриття своїх сил, розгорнутих у морських районах;
- наносили удари по кораблях, катерах і суднах у Дніпро-Бузькому лимані та військах, що вели бойові дії на його узбережжі;
- здійснювали перевезення морем військових підрозділів, озброєння, боєприпасів, інших матеріальних засобів з порту Новоросійськ до пунктів базування і портів Севастополь, Новоозерне, Феодосія, Керч та у зворотному напрямку;
- вели оборону районів базування своїх сил.

Для досягнення окреслених цілей на морі, противник зосереджував основні зусилля на виконанні наступних оперативних завдань:

- утримували в акваторії Чорного моря від 2 до 6 носіїв КРМБ у готовності до нанесення ракетних ударів по об'єктах на території України;

здійснювали логістичне забезпечення о. Зміїний, а згодом евакуацію особового складу та техніки, намагалися повернути контроль над островом;
здійснювали ізоляцію району бойових дій, заборону морських перевезень, блокували райони базування, портів;
забезпечували вивезення із портів України захоплених вантажів;
завдавали ударів по силах у морі та в пунктах базування, об'єктах на узбережжі та в межах операційної зони;
вели демонстративні дії;
сприяли своїм військам, що вели бойові дії на узбережжі Дніпро-Бузького лиману;
підтримували сприятливий оперативний режим у визначених районах.

Склад угруповань ВМС. Склад ударних сил противника, який перебував у морі в готовності до нанесення ракетних ударів, періодично змінювався. Після потоплення крейсера “Москва” у квітні 2022 року, корабельне угруповання в Чорному морі було значно послаблено. Противник діяв у Чорноморській операційній зоні силами угруповання різнорідних ударних та морських десантних сил зс рф, створеного для дій на Чорному і Азовському морях зі складу сил Чорноморського, Балтійського і Північного флотів та Каспійської флотилії.

З метою відновлення панування в районі бойових дій противник нарощував систему висвітлення обстановки та ведення розвідки, для чого розгорнув додаткові спостережні пости на узбережжі, а також здійснив посилення протиповітряної та протиракетної оборони у районі бойових дій⁴⁷².

Для нанесення ураження по силах угруповання різнорідних сил в районах базування, районах виконання бойових завдань та по важливих державних і військових об'єктах, розташованих у приморських районах, противник додатково здійснював розгортання і застосування рухомих берегових ракетних комплексів з позиційних районів у північно-західній частині Криму та в окупованих районах Херсонської обл.

У травні-серпні 2022 р. чф продовжував ведення бойових дій у Чорному морі у складі угруповання з 37 бойових кораблів, з яких 9 носіїв крилатих ракет та 9 десантних кораблів зі спроможністю здійснити висадку до 4-х БТГр морської піхоти. У готовності до застосування ракетного озброєння в акваторії Чорного моря перебувало 5 носіїв крилатих ракет морського базування типу “Калибр” (сумарний залп – до 40 ракет). Але, через відсутність умов (панування в повітрі, розвиток наступу на приморському напрямку) висадка оперативного десанту на чорноморське узбережжя України оцінювалась як малоімовірна.

Загалом, противник одночасно використовував до 3 надводних кораблів та до 2 підводних човнів – носіїв крилатих ракет “Калибр” із сумарним залпом до 32 ракет. До нанесення ударів залучались фрегати пр. 11356Р, малі ракетні кораблі пр. 21631 та підводні човни пр. 636.3.

Слід зазначити, що на кінець травня в Середземному морі перебувало те ж саме угруповання кораблів, яке склалося на 7 лютого 2022 р. – 13 кораблів та 5 допоміжних суден чотирьох флотів рф, у тому числі 9 ударних ракетних кораблів. Ця ситуація склалася в тому числі внаслідок рішення Туреччини, оголошеного 27 лютого 2022 р., щодо заборони проходу протоками будь-яких військових кораблів, включно з кораблями нечорноморських країн НАТО.

У підсумку, Туреччина відмовила рф у намірі провести до Чорного моря 4 ракетних кораблі з різних флотів, що зробило неможливим створити достатньо велику групу ударних надводних кораблів вогневої підтримки десантних операцій на узбережжі Чорного моря, а також фрегата (сторожового корабля), корвета (малого ракетного корабля) та двох підводних човнів чф рф, що мають на озброєнні КРМБ “Калибр”.

Оскільки до 24 лютого 2022 р. рф встигла перебазувати всі свої великі десантні кораблі із Середземного моря до Чорного, це створило великі складнощі у постачанні російського військового контингенту в Сирії. У перспективі рф залучила для цього цивільні судна, що належать та/або керуються компаніями, які пов'язані з міністерством оборони рф.

Від 23 квітня 2022 р. Туреччина також закрила повітряний простір для російських військових та цивільних літаків, що прямують до Сирії, що значно ускладнило участь сирійських військових для бойових дій на території України.

Головну роль у виконанні завдань оборони держави на морі та з морських напрямків у цей період продовжувало відігравати угруповання різнорідних сил, що було утворене з військових частин (підрозділів) ВМС ЗС України, Морської охорони ДПС України та підпорядковане міжвидовому (міжвідомчому) угрупованню військ (сил), що діяло на півдні України.

Особливості виконання завдань ВМС ЗС України у Чорноморській ОЗ.

Після того, як Сили оборони України почали застосовувати сучасне протикорабельне озброєння (ПКР “Нептун”, ПКР “Гарпун”), противник значно зменшив присутність своїх бойових кораблів у північно-західній частині Чорного моря. Його кораблі переважно знаходились поблизу західного узбережжя Криму в зоні прикриття береговими комплексами ППО. До виконання завдань західніше мису Тарханкут противник залучав авіацію, у тому числі безпілотну, для виконання завдань розвідки.

З метою відновлення контролю над північно-західним районом Чорного моря у західній частині АР Крим (мис Тарханкут) та на півострові Кінбурнська коса противник здійснив розгортання берегових протикорабельних комплексів типу “БАЛ” та “Бастион”.

Противник продовжував наносити ракетні удари з Чорного моря по території України із застосуванням ракетного озброєння морського базування, береговими протикорабельними комплексами з території АР Крим (мис Тарханкут). Здійснювались авіаційні удари по морських і річкових комунікаціях, корабельно-катерному складу ВМС ЗС України у північно-західній частині Чорного моря.

Також, противник продовжував виконувати завдання щодо забезпечення перевезень та захисту власних морських комунікацій, у тому числі вивезення викраденого ворогом зерна із захоплених ним українських портів. Так, у портах Маріуполь та Бердянськ противник здійснював незаконне привласнення вантажів та суден, які перебували в них. Таким чином, під прикриттям робіт з відновлення функціонування Маріупольського порту противник здійснював заходи з розкрадання української продукції та захоплював іноземні судна для подальшого їх використання у вивезенні української продукції в іноземні порти.

Для здійснення охорони та забезпечення безпеки суден, що залучались до незаконного вивезення морем матеріальних засобів і сільськогосподарської продук-

ції, застосовувалось угруповання сил противника у складі бойових кораблів чф рф та сил берегової охорони фсб рф. Зазначені сили виконували заходи підтримання оперативного режиму та здійснювали контроль морських комунікацій в Азовському морі.

Сили оборони України виконували завдання з:

- вогневого ураження кораблів, об'єктів (цілей) противника, недопущення поновлення противником контролю північно-західної частини моря;
- боротьби з малорозмірними швидкісними цілями противника;
- нарощування оборонних мінних загороджень та протимінного забезпечення своїх сил;
- контролю судноплавства в акваторії лиманів Бузько-Дніпровський, Бузький;
- боротьби з ДРГ, десантами і катерами противника;
- евакуація цивільних осіб;
- оборони гирла р. Дунай, недопущення дій диверсантів у цьому районі;
- оборони українських портів у Чорному морі;
- відбиття нападів повітряного противника з моря; медична евакуація особового складу морем.

5 червня 2022 року ворог завдав авіаційного удару ракетами класу “повітря-поверхня” по ртщ “Генічеськ”, внаслідок чого тральщик затонув.

З метою виявлення цілей та коригування вогню на чф рф було створено систему спостереження за акваторією лиманів Дніпровський, Бузько-Дніпровський, Бузький.

Противник здійснював нарощування сил на окупованому о. Зміїний. Ведення оборони острова здійснювалось силами РТГр (до 120 військовослужбовців) за підтримки реактивних систем залпового вогню, під прикриттям ЗГРК та ЗРК. Логістичне забезпечення о. Зміїний здійснювалось спираючись на систему маневреного базування, створену противником на газодобувних платформах.

17 червня 2022 р. за допомогою БпЛА було виявлено рятувальне буксирне судно “Спасатель Василий Бех” з ЗРК “Тор-М2КМ” та боеприпасами на борту, яке прямувало на о. Зміїний. ВМС ЗС України завдали по судну ракетного удару двома протикорабельними ракетами “Гарпун”, унаслідок попадання яких судно було пошкоджене та затонуло разом з військовим вантажем. За даними ОК “Південь”, знищено 70% екіпажу, доля решти – невідома. Після цього ворожі кораблі були відведені у райони, наближені до узбережжя АР Крим, а логістичне забезпечення та підтримка боєздатності російського гарнізону на о. Зміїний до липня почали здійснюватися обмежено, силами морської авіації і малими швидкісними катерами.

20 червня Сили оборони України завдали ракетного удару по “вишках Бойка” (бурові платформи “Петро Годованець” і “Україна”, розташовані в 100 км від Одеси і 150 км від Криму). 26 червня в Чорному морі було завдано удар по самопідйомній плавучій буровій установці “Таврида”.

Бурові платформи були зручними майданчиками для ведення радіо- та радіотехнічної розвідки чф рф в північно-західній частині Чорного моря. На них, після захоплення ще у березні 2014 р., була розгорнута комплексна система моніторингу надводної та підводної обстановки з метою виявлення і супроводу, надводних, підводних та низьколітаючих повітряних цілей у вигляді радіолокаційних станцій (РЛС) сантиметрового та

міліметрового діапазону. Дальність їх виявлення в залежності від розмірів та умов розповсюдження радіохвиль – до 30 морських миль (55,5 км).

Таким чином, нарощування потенціалу системи висвітлення надводної обстановки дозволяло не лише збільшувати радіолокаційне поле та забезпечувати охорону об'єктів, але й моніторити міжнародне судноплавство та дії кораблів ВМС ЗС України й інших країн у північно-західній частині Чорного моря й видавати необхідну інформацію для проведення силових акцій у разі постановки бойових завдань⁴⁷³.

У липні продовжилась боротьба за контроль над островом Зміїним. Незважаючи на спроби протягом травня-червня посилити гарнізон на острові Зміїний, за результатами успішних ракетних та артилерійських ударів підрозділами Сил оборони України по острову, противник прийняв рішення про здійснення евакуації сил з острова, яка була завершена 30 червня під виглядом “жесту доброї волі”.

Намагаючись знищити залишену техніку, 01 липня 2022 р. спершу літаками Су-24М, а потім парою літаків Су-30 ВКС зс рф з аеродрому Бельбек було завдано авіаційні удари по острову фосфорними бомбами⁴⁷⁴, а 01 липня застосуванням БпЛА “Bayraktar TB2” морської авіації ВМС ЗС України було знищено декілька вантажівок противника та РСЗВ, імовірно 9К51М “Торнадо-Г”, з боекомплектom, що знаходилися на причалі острова⁴⁷⁵.

4 липня зведеною групою сил спеціального призначення та інших військ зі складу Сил оборони України було здійснено висадку на острів, проведено його зачищення та встановлено український прапор⁴⁷⁶. Групою військовослужбовців морського центру сил спеціальних операцій ім. кошового отамана Антіна Головатого було підтверджено знищення близько 30 од. техніки противника.

Для завершення процесу знищення залишків своєї військової техніки противник намагався завдати авіаційні удари по Зміїному 14 та 17 липня⁴⁷⁷.

У подальшому було завершено інженерні роботи з розмінування території та підземних укріплень острова. Під час робіт було виявлено та вилучено значну кількість зразків ОВТ противника, зокрема елементи систем наведення та керування, БпЛА “Орлан-10”, ПЗРК, гранатомети, вогнемети, стрілецьке озброєння, а також важливі документи – журнали ведення бойових дій, особисті документи військових рф, електронні носії інформації.

Для забезпечення своєчасного і якісного виконання завдань в бойових діях на морі, підтримки власних надводних сил противник посилював наряд сил, що залучався до контролю надводної обстановки у північно-західній частині акваторії Чорного моря, у тому числі і в районі острова Зміїний. Так, протягом 20-21 липня до виконання завдань залучалося щонайменше 25 літаків винищувальної, бомбардувальної та протичовнової авіації.

Зі звільненням Силами оборони України острова Зміїний відкрилася можливість для судноплавства по гирлу Бистре річки Дунай для річкових суден, що експортують українське зерно у порти Румунії.

Противник продовжив виконання завдань щодо блокування районів базування, портів та заборони морських перевезень. Як відомо, з початком повномасштабного воєнного вторгнення РФ в українських портах було заблоковано 109 іноземних суден, з яких більшість складали балкери та судна генеральних вантажів, а також нафтові та хімічні танкери, буксири, криголами та моторні бункери. Крім інших вантажів, заблокованими у портах виявилися понад 4,5 млн т зерна⁴⁷⁸.

З метою подальшого зриву важливих експортних морських перевезень України збройні сили країни-агресора продовжували завдавати ударів по цивільних суднах. Так, 07 липня у результаті авіаційного удару ракетою Х-31 літаком Су-30 пкс РФ уражено танкер “Мілленіум Спіріт” (“Millennium Spirit” – під прапором Молдови), що дрейфував у територіальному морі України, без екіпажу, із залишками дизпалива на борту⁴⁷⁹.

Крім зазначеного, в липні противник проводив також диверсійно-розвідувальні дії з метою недопущення перевезень цивільними суднами морським каналом гирла Бистре, яке було перевірено та відкрито для судноплавства 09 липня. Так, 28 липня 2022 р. мале гідрографічне судно “Шляховик” державної установи “Держгідрографія”, підірвалося на невідомому вибуховому пристрої в гирлі Бистре. Внаслідок підриву людських втрат не було. А 31 липня, внаслідок зіткнення з невідомим вибуховим пристроєм було пошкоджено лоцманський катер “Орлик” філії “Дельта-лоцман”. У зв’язку із стрімким надходженням води у пошкоджений катер екіпаж було евакуйовано катером Морської охорони ДПС України⁴⁸⁰.

Окупанти використовували різноманітні способи для приховування походування зерна, яке було викрадене з портів України та вивезене на продаж до іноземних держав. Деякі з держав, незважаючи на незаконність діяльності РФ, співпрацювали з країною окупантом. Так, на початку липня паралельно з ініціюванням переговорів з відкриття коридорів для вивезення зерна з України Чорним морем, турецька влада, ігноруючи звернення української сторони, 6 липня відпустила російський суховантаж “Zhibek Zholy”, який прибув до Стамбулу з вантажем зерна з окупованого Бердянська.

Для більш ефективного використання захоплених українських портів противник продовжив активне здійснення заходів з відновлення функціонування Маріупольського та Бердянського портів, розчищення їх акваторій від затоплених цивільних суден, військових кораблів та катерів. З цією метою 01 липня у порту Бердянськ був піднятий великий десантний корабель пр. 1171 “Саратов”, який під час вивантаження броне- та автотехніки, боєприпасів й особового складу 23 березня був уражений Силами оборони України та затонув біля причалу. Керівництво ЧФ РФ планує здійснити ремонт корабля у тимчасово окупованому Криму, а саме у м. Керч⁴⁸¹.

Ударні угруповання противника, остереігаючись ураження протикорабельними ракетами “Нептун” та “Гарпун”, діяло з районів поблизу узбережжя Криму, в яких забезпечується прикриття силами берегової системи ППО. Склад ударних сил противника, який перебував в морі в готовності до нанесення ракетних ударів, періодично змінювався. Загалом, противник використовував до 7-ми надводних кораблів та до 4-ох підводних човнів – носіїв крилатих ракет “Калибр”⁴⁸² сумарним залпом до 72 ракет. З урахуванням втрат, дефіциту ракет та усвідомлення нарощування спроможностей української сторони здійснити удари по морських цілях, противник завдавав ракетні удари із безпечної відстані.

3 носіїв в акваторії Чорного моря, протягом травня-серпня 2022 р., противник завдавав системних періодичних ракетних ударів крилатими ракетами “Калибр” по різних об’єктах на всій території України.

Виконуючи завдання забезпечення безпеки судноплавства у визначених районах, безпеки портової діяльності й важливих перевезень на морі та річках, командування ВМС ЗС України вживало низку заходів щодо розблокування портів Одещини та створення і забезпечення безпеки “коридорів” у Чорному морі для вивезення українського зерна в іноземні порти.

На початку липня за сприяння ООН і Туреччини було інтенсифіковано переговорний процес щодо відкриття “коридорів” для вивезення зерна з України Чорним морем. 13 липня на переговорах за участі представників України, ООН, Туреччини та РФ було попередньо узгоджено заходи щодо відновлення експорту зернових із трьох українських портів у Чорному морі. Було передбачено, що РФ гарантуватиме не завдавати ударів по суднах із зерном та не проводити перевірку суден, які поверталися б до українських портів, як цього вимагали її представники раніше. Зерно домовилися перевозити конвоями в супроводі українських кораблів і катерів з гарантуванням припинення вогню. На турецькі ВМС покладалася перевірка порожніх суден, що прибуватимуть в українські порти. Це мало гарантувати Росії, що Силам оборони України не будуть постачати озброєння зерновозами⁴⁸³.

Проте, упродовж 14-21 липня тема “розблокування” українських портів в Чорному морі через позицію РФ була поставлена на паузу, що було лише фрагментом нового плану РФ щодо досягнення в найближчі дні тимчасового “зернового перемир’я”. Про це свідчив аналіз результатів моніторингу, здійсненого “Інститутом Чорноморських стратегічних досліджень”:

під приводом вивезення зерна РФ бажала укласти перемир’я на декілька місяців, щоб посилити своє угруповання в Україні, надати йому відпочинок, підтягнути резерви. “Зернове перемир’я” потрібне РФ для того, щоб мати час для фіксації нових “територіальних надбань” – тобто анексії окупованих територій Херсонської, Запорізької, Харківської областей та так званих лднр. Розкручуючи шантаж голодом, РФ робила ставку на те, що відмова України від “зернового перемир’я” надасть змогу звинуватити саме її в провокуванні голоду в країнах Азії та Африки та розраховувало, що “зернове перемир’я” призведе до заспокоєння в ЄС та США та відповідно – до зменшення актуальності підтримки України з їхнього боку як у військово-технічній сфері, так і фінансової та санаційної. Росія намагалася зволікати з вирішенням питань аж до початку нового опалювального сезону, який мав бути проблемним не тільки в Україні, але й у країнах ЄС, що посилить світову кризу та інфляцію⁴⁸⁴.

У підсумку, 22 липня у Стамбулі було укладено два дзеркальні документи під назвою “Ініціатива щодо безпечного транспортування зерна та продуктів харчування з українських портів”, сторонами яких виступили Україна – ООН – Туреччина та РФ – ООН – Туреччина. Угодою було передбачено:

українське зерно відвантажуватиметься з трьох портів на Одещині: Південний, Чорноморськ та Одеса, для цього РФ зобов’язалася не нападати на цивільні судна, які йтимуть спеціальним коридором, а також на визначені порти;

жодні військові кораблі, літаки, БпЛА не можуть наближатися до цього коридору;

до портів суднам необхідно пройти заміновану акваторію Чорного моря, для чого Україна погодилася облаштувати безпечний прохід за маршрутами, розробленими спільно з українськими військовими та узгодженими з усіма сторонами перемовин;

розміновувати підходи до портів будуть ВМС ЗС України за можливої участі мінного тральщика іншої країни, а супроводжувати судна до портів у своєму територіальному морі буде українська сторона⁴⁸⁵.

Уже на наступний день після підписання зернових угод, а саме 23 липня, РФ грубо порушила підписані нею ж документи та нанесла удар по порту Одеса, в якому здійснювалось завантаження суден зерном. Противник завдав ракетного удару по Одеському морському торговельному порту чотирма КРМБ “Калибр” з носіїв в акваторії Чорного моря. Дві ракети було збито засобами ППО ОК “Південь”⁴⁸⁶.

Незважаючи на ракетні удари, Україна продовжила виконувати сплановані заходи щодо підготовки портів та коридорів для вивезення зерна. Свої зобов’язання також продовжувала виконувати й Туреччина. Так, 26 липня для забезпечення “зернового коридору” та супроводу суден із зерном у Чорне море увійшли фрегати TCG “Yavuz” (F-240) та TCG “Yildirim” (F-243), а також підводний човен ВМС Туреччини⁴⁸⁷.

Виконуючи свої зобов’язання, Україна офіційно оголосила коридори для проходження суден із зерном. Того ж дня було відновлено роботу в портах Одеса, Чорноморськ і Південний, вихід і захід суден до яких передбачалося здійснювати шляхом формування каравану, який супроводжуватиме бойовий корабель. 27 липня у Стамбулі розпочав роботу створений під егідою ООН Спільний координаційний центр (СКЦ) з моніторингу ризиків, нагляду та координації виконання угоди, до якого увійшли по одному представнику від кожної зі сторін. Основним завданням СКЦ визначено контроль за проходженням суден-зерновозів у Чорне море та з нього, які прямуватимуть у визначені угодою українські порти.

У ході підготовки портів та акваторій для вивезення зерна морем з українських портів важливим завданням було проведення протимінних дій. Метою цих дій було зниження мінної небезпеки до мінімального рівня та уникнення підриву суден на мінах. До виконання вказаного завдання було залучено визначені сили і засоби ВМС, підрозділи ССО ЗС України та інших складових Сил оборони України. За підсумками проведених дій було забезпечено належний рівень безпеки суден під час виходу з українських портів (Одеса, Чорноморськ, Південний), їх руху створеними “коридорами” для транспортування зерна.

Противник постійно порушував Міжнародну конвенцію з охорони людського життя на морі 1974 року (SOLAS), вимикаючи системи автоматичної ідентифікації (AIS) на цивільних кораблях в акваторії Азовського моря.

Противник продовжував зберігати панування в повітрі над районом бойових дій на морі. Так, авіація противника виконувала завдання з контролю надводної обстановки та ведення повітряної розвідки у північно-західній частині Чорного моря, у тому числі і в районі острова Зміїний та прибережних районах Одеської і Миколаївської областей. До виконання завдань залучалося щонайменше 20 літаків винищувальної, бомбардувальної, протичовнової та безпілотної авіації. Через неможливість завдавати ракетних ударів КРМБ “Калибр” з акваторії Середземного і Балтійського морів по об’єктах на території України, оскільки траєкторія руху ракет проходила б у повітряному просторі країн членів НАТО – Туреччини, країн Балтії та Польщі, КРМБ перекинули до Севастополя повітряним шляхом або залізницею через Керченський міст.

Сили флоту противника активно залучались до нанесення ракетних ударів по військових та цивільних об’єктах на всю глибину території України. Проте, внаслідок загрози ураження протикорабельними ракетами берегових ракетних комплексів “Нептун” та “Гарпун” угруповання різнорідних сил ВМС ЗС України, противник розгортав свої бойові кораблі виключно поблизу узбережжя Криму.

Результати. Силами оборони України з метою деблокування українських чорноморських портів – Одеса, Чорноморський, Очаків та Миколаїв, – також неодноразово завдавалися удари по о. Зміїний. Врешті, 30 червня російські окупанти назавжди залишили острів.

Про важливість острова різноманітні російські військові експерти в один голос казали, що, “хто володіє Зміїним, той володіє Чорним морем, і він без сумніву залишатиметься у росії”. Втім, фактом залишається одне – ЗС України вибили росіян з о. Зміїний, завдяки чому повністю звільнили від окупанта Одеську область.

Загалом, деблокада Чорного моря була і буде важливим завданням для ЗС України, оскільки інакше Україна ризикує й надалі зазнавати ракетних обстрілів з моря, а також втратить частину економіки. “Контроль за акваторією Чорного моря дуже важливий, як з військової, так і з економічної точки зору. Вони вирішують два операційних завдання. По-перше, блокада північно-західної частини Чорного моря, північної частини Азовського моря, щоб не дати функціонувати морській економіці України. Зараз всі порти на ділянці шириною 100 км на Азовському морі заблоковані. На Чорному морі ситуація краща, там ми тримаємо основні порти: Одеса, Чорноморський, Очаків та Миколаїв,” – прокоментував експерт Центру оборонних стратегій, капітан 1 рангу запасу А. Риженко.

Таким чином, воєнні дії на морі упродовж липня 2022 р. відігравали важливу роль у реалізації замислів дій сторін, особливо у боротьбі за економічні ресурси та перехопленні ініціативи у триваючій війні.

Однак, незважаючи на значні спроможності щодо ведення бойових дій на морі, противник не зміг відновити контроль над островом Зміїний, провести бодай якісь успішні тактичні дії на морі та хоча б частково відновити власний престиж, як “великої” морської держави у порівнянні з Україною.

Застосуванням сил і засобів ВМС ЗС України спільно з підрозділами ССО ЗС України було забезпечено безпеку портів і судноплавства у водах України для вивезення зерна та недопущення світової продовольчої кризи.

Одним з найбільш важливих завдань угруповання різномірних сил ВМС ЗС України залишалась боротьба з мінною небезпекою, першочергово пов'язаною з диверсійними діями противника.

Окрім того, угрупованням різномірних сил здійснювались протимінні дії зі знешкодження мін, виявлених на поверхні моря. У першу чергу, це було пов'язано з необхідністю забезпечення умов експорту аграрної продукції морським шляхом з портів Одеса, Чорноморськ, Південний. У цей період в акваторії Одеської затоки та на узбережжі Одеської області було знищено декілька морських мін, які зірвало з якоря, шляхом контрольованого підриву фахівцями ВМС ЗС України⁴⁸⁹.

Для нарощування спроможностей з виконання завдань протимінної боротьби, наприкінці серпня було досягнуто домовленості з Міністерством оборони Великої Британії щодо отримання безекіпажних підводних апаратів та здійснення відповідної підготовки особового складу ВМС ЗС України. Передбачено, що до ВМС ЗС України буде передано три безекіпажні підводні апарати "Remus-100", а ще три одиниці будуть замовлені у виробника.

Безекіпажний підводний апарат "Remus-100" має малі розміри та вагу, що дозволяє їх застосування з малих плавзасобів. За допомогою цього апарату пошук мін у визначеному районі виконується в автономному режимі на глибинах до 100 м.

До підготовки операторів цих безекіпажних підводних апаратів було залучено не тільки британських військовослужбовців, але й групу інструкторів 6-го флоту ВМС США⁴⁹⁰.

Висновки. У зв'язку із широкомасштабною війною, яку РФ розв'язала з порушенням норм міжнародного права, завдаючи ракетні удари по всій території України та вчиняючи злочини проти нашого суспільства, Міністерством інфраструктури України було закрито морські порти Бердянськ, Маріуполь, Скадовськ, Херсон до відновлення контролю над ними. Такі заходи спричинені неможливістю забезпечення належного рівня безпеки судноплавства, дотримання вимог міжнародних договорів України, а також забезпечення охорони навколишнього природного середовища в той час коли росія продовжує вести військові дії в даних регіонах чим несе загрозу для життя і здоров'я людей.

Разом із тим, у результаті дій ВМС ЗС України противник припинив свою активність бойовими кораблями у північно-західній частині Чорного моря, зокрема, ударних кораблів – носіїв КРМБ "Калибр".

Внаслідок результативних ударів БпЛА "Bayraktar TB2" ВМС ЗС України по об'єктах противника на о. Зміїний і на маршрутах до нього було розвинуто успіх, досягнутий знищенням російського ракетного крейсера "Москва", чим значно знівельовано панування противника у північно-західній частині Чорного моря та змусило його діяти лінійно, прогнозовано, що полегшало планування та якість застосування сил і засобів ВМС ЗС України.

Знищення швидкісних катерів противника типу "Раптор", десантних катерів проєкту 11770 типу "Серна" БпЛА "Bayraktar TB2" ВМС ЗС України є першим у світі успішним бойовим досвідом ураження морських цілей таким видом озброєння, який доводить необхідність їх подальшого застосування у бойових діях на морі.

В умовах обмеженої кількості керованих літальних апаратів (літаків, вертольотів) Збройних Сил України, протикорабельної ударної зброї та достатньо високої ефек-

тивності ППО повітряно-космічних сил та вміст рф для ураження морських цілей та об'єктів противника у визначених районах доцільно застосовувати БпЛА "Bayraktar TB2" ВМС ЗС України.

Обстановка у Чорноморській операційній зоні вимагала нарощування сил і засобів ВМС ЗС України для більш ефективного відбиття збройної агресії Росії проти України з боку Чорного моря, зокрема, протикорабельними береговими ракетними комплексами від партнерів України – Великобританії, США, Данії та інших держав.

ВМС ЗС України продовжили нарощувати спроможності з виконання завдань з протимінної боротьби за допомогою закордонних партнерів.

Противнику не вдалось відновити панування на морі у межах північно-західної частини Чорноморської операційної зони й створити сприятливі умови для захоплення південних регіонів України. Завдяки обставині, яка була створена на морі у результаті успішних дій ВМС ЗС України, було сформовано загалом сприятливі умови для політичного тиску на керівництво РФ з метою розблокування портів та забезпечення виконання стратегічного завдання щодо експорту з них українського зерна до іноземних держав.

Силами угруповання сил і засобів Військово-Морських Сил Збройних Сил України було забезпечено виконання завдання щодо відновлення і захисту судноплавства в акваторіях трьох українських портів – Одеси, Чорноморськ, Південний, а також на підходах до них та на рекомендованих шляхах до іноземних портів у межах вод України для забезпечення вивезення українського збіжжя. Водночас за відсутності в Україні засобів ураження дальньої дії, ворог продовжує нанесення ударів крилатими ракетами морського базування з надводних і підводних носіїв з морських районів поблизу узбережжя Криму по важливих державних і військових об'єктах на всю глибину території України.

Командування Чорноморського флоту, побоюючись нових втрат на флоті, змушене вести демонстративні дії, зокрема, для відволікання уваги від підводних човнів, які розгорталися в позиційні райони для завдання ударів КРМБ "Калибр-ПЛ" по об'єктах на території України, активізувала польоти патрульної авіації, зокрема, застарілих Ан-12БП з вимкненими транспондерами, що створювало небезпеку польотам над акваторією у західній частині Чорного моря.

Через дефіцит КРМБ "Калибр", противник почав застосовувати для завдання ракетних ударів по об'єктах на території України протикорабельні ракети берегового базування, зокрема, комплекс Р-600 "Оникс/Яхонт" системи берегової оборони К-300П "Бастион-П".

У рамках підтримання сприятливого оперативного режиму та охорони пунктів базування, за даними Військово-морського інституту США, противник для охорони ПБ Севастополь від підводно-диверсійних сил і засобів використовує бойових дельфінів. Морські тварини залучаються для охорони входу в Севастопольську бухту, місць стоянок кораблів вміст рф, зокрема, у Південній бухті, причалу б. Голландія, Вугільної пристані та причалів судноремонтного заводу чф №13 у Кілен-бухті⁴⁹¹.

Слід зазначити, що блокування росією морських портів України впливає на можливості України експортувати зернові. Так, до війни Україна могла щомісяця постачати 4 млн т. зернових, на початок травня 2022 р. цей показник оцінювався на рівні 600-800 тис. т⁴⁹².

Разом із тим, за даними ООН, рф заблокувала в українських портах близько 4,5 млн. т зерна. До початку війни Україна була одним із найбільших у світі експортером пшениці та виробником кукурудзи. Багато країн залежать від постачання української пшениці, зазначають в ООН. Зараз це стало неможливим у наслідок порушення рф норм міжнародного права та розв'язаної проти України агресивної війни, у тому числі, на морі⁴⁹³. У результаті війни, яка стала головною причиною виникнення світової продовольчої кризи, у березні ООН було зафіксовано зростання цін на продукти на понад 12 відсотків, що стало рекордом із 1990 року.

Висновки

У травні – серпні 2022 року в Північно-Західній операційній зоні ймовірність нападу зс рф на Україну з території білорусі залишалася мінімальною, ознак формування противником ударного угруповання для відновлення наступальних дій зоні не було виявлено. Реальною загрозою було нанесення ракетних ударів по північних областях нашої держави, а також ведення противником повітряної розвідки для виявлення залізничних рухомих складів, якими доставляються озброєння й боєприпаси для ЗС України. Сили оборони України у Північно-Західній операційній зоні не допустили дестабілізації обстановки, продовжували нарощувати оборонні спроможності на визначених напрямках.

У травні 2022 року завершилась героїчна оборона Маріуполя. Упродовж 82 діб українські захисники утримували позиції в оточеному місті, завдавали противнику відчутних втрат, скували значне угруповання його військ, що дало змогу воєнно-політичному керівництву нашої держави накопичити та розгорнути стратегічні резерви, підготувати оборону та стримати наступ противника на інших напрямках. Зважаючи на вичерпання можливостей для подальшого опору, командирам військових частин, що обороняли територію заводу “Азовсталь” був відданий наказ припинити опір з метою зберегти особовий склад. За міжнародного посередництва були досягнуті домовленості про евакуацію поранених бійців до лікувальних закладів. Вжито заходів щодо звільнення українських захисників в рамках процедур взаємного обміну військовополонених.

Найбільш активні воєнні дії відбувались у Східній операційній зоні. Завершивши перегрупування російські війська перейшли у наступ в районі Ізюм – Рубіжне – Попасна – Северодонецьк з метою оточення та розгрому угруповання Об'єднаних сил. Основні зусилля російські війська зосередили на захопленні тієї частини території Луганської обл., що залишилась під контролем України. Упродовж травня противнику вдалося ціною значних втрат вийти до Северодонецьку, після чого розпочались напружені бої у самому місті. Наприкінці червня – на початку липня 2022 року противнику вдалось заволодіти Северодонецьком та Лисичанськом.

Незважаючи на тактичні успіхи противника, захоплення російськими військами ряду районів Луганської та Донецької обл., головна мета, яку переслідувало російське командування, а саме – оточення та розгром угруповання Об'єднаних сил – досягнута не була. Навпаки, противник продемонстрував неспроможність ведення наступальних операцій в рамках сучасних концептуальних підходів з урахуванням актуального історичного досвіду. Не вдалося противнику і реалізувати у повній мірі свою чисельну перевагу в авіації і артилерії, адже при тому співвідношенні сил, що

склалося в районі найактивніших воєнних дій, результати наступальної операції могли бути набагато гіршими для української сторони.

У серпні 2022 р. противник виявився неспроможним вести масштабні та скоординовані наступальні операції у Східній ОЗ. Оперативно-тактичні угруповання ЗС України “Лиман”, “Соледар” і “Донецьк” повністю виконали поставлені завдання. На Запорізькому операційному напрямку противник здійснював лише оборонні заходи. В Слобожанському операційному районі зс рф до кінця серпня втратили спроможності до активних наступальних дій, обмежуючись позиційним протистоянням з підрозділами Сил оборони України. Це відкрило перед українськими військами можливість підготовки до наступальної операції у Слобожанському операційному районі Східної операційної зони.

Воєнні дії у Південно-Західній ОЗ продемонстрували нездатність російських військ оперативно реагувати на виклики сучасних підходів до ведення бойових дій. Не знайшовши дієвих інструментів протидії українським військам на полі бою, ворог здійснював акти терору проти мирного населення України, завдаючи масованих ракетно-артилерійських ударів населених пунктах. Сили оборони України у Південно-Західній ОЗ досягли переваги в кількості озброєння та військової техніки над російськими окупантами на визначених ділянках лінії зіткнення. Ракетні та артилерійські системи, отримані в рамках військової допомоги від партнерів, мали кращі якісні параметри, для визволення окупованих ворогом частин що дозволило провести в серпні 2022 р. операцію зі знищення комунікацій і матеріально-технічного забезпечення зс рф та розпочати наступ.

Загалом, упродовж серпня 2022 року Силам оборони України вдалося шляхом стійкої оборони утримувати лінію зіткнення, продовжувати оборонну операцію зі створенням сприятливих умов для переходу до наступальних дій на території Харківської, Запорізької областей та Херсонської областей, знищувати логістичні спроможності, склади та командні пункти противника вогнем далекобійних РСЗВ й високоточної ствольної артилерії західного виробництва.

Темпи наступу, що демонстрували російські війська, засвідчили архаїчність тактики зс рф, орієнтованої на створення чисельної переваги, передусім в артилерії та живій силі, й нехтуванні значними втратами живої сили. Авіаційна підтримка військ здійснювалась лише тоді, коли сили ППО українських військ були надійно придушені ударами артилерії, при цьому здійснювалась обмеженими силами на незначну глибину.

На інших напрямках обстановка залишалась напруженою. Українські війська успішно провели наступальні дії тактичного характеру, внаслідок яких була зменшена загроза артилерійських обстрілів м. Харків, на півдні на окремих напрямках вдалося наблизитись до м. Херсон.

Початок надходження на озброєння ЗС України високоефективних засобів дальнього вогневого ураження, перш за все РСЗВ М-142 HIMARS надав змогу українським військам посилити вогневий вплив на об'єкти у глибині оперативної побудови військ противника. Наприкінці червня українські підрозділи реактивної артилерії почали з високою ефективністю уражати ключові логістичні об'єкти противника, перш за все склади боєприпасів на відстані, що раніше для українських артилеристів були недосяжними. Збільшення кількості сучасних вогневих засобів,

що застосовуватимуться із відповідними засобами розвідки та управління неодмінно призведе до дезорганізації тилу противника, управління військами, а отже, створюватиме сприятливі умови для досягнення не лише тактичних, але й оперативних успіхів у подальшому звільненню тимчасово окупованих територій. Надмірна централізація управління військами та логістики, що характерна для ЗС РФ, не надасть противнику змогу розосередити відповідні елементи для підвищення їх живучості, що сприятиме виконанню завдань послаблення оборони противника напередодні і під час майбутнього наступу українських військ.

Отримання українською стороною у липні 2022 року в зростаючій кількості ракетно-артилерійського озброєння та боєприпасів в рамках міжнародної матеріально-технічної допомоги, перш за все від країн НАТО, дозволило захисникам України практично у всіх операційних зонах, поступово нівелювати перевагу ворога у артилерійських системах та змусило агресора значно знизити інтенсивність вогню артилерії через понесені важкі втрати в особовому складі, військовій техніці, ударів по логістичних центрах та місцях розміщення сил і засобів його військ у всій оперативно-тактичній глибині.

Під впливом постійної загрози та реального здійснення українських розвідувально-вогневих ударів з метою уникнути ураження від ракетно-артилерійського вогню Сил оборони України ворог був змушений нарощувати якісні та кількості спроможності власної системи ППО, переносити в глибину місця дислокації своїх пунктів управління, райони розгортання угруповань живої сили та бойової техніки, здійснювати ешелонування своїх ударних угруповань та резервів на більшій оперативній глибині.

Новітнє ракетно-артилерійське озброєння, особливо отримання наземного протикорабельного ракетного комплексу “Нагpoon”, відіграло значну роль у звільненні від сил ворога території острова Зміїний та взятті під вогневий контроль Силами оборони України північно-західної акваторії Чорного моря. Останнє практично звело нанівець можливість висадки масованого морського десанту силами РОВ в чорноморській операційній зоні.

Подальше нарощування постачання обсягів сучасного ракетно-артилерійського озброєння для потреб військових частин і підрозділів ЗС України сформувало передумови перехоплення стратегічної ініціативи українською стороною, остаточного зупинення просування ворога на всіх операційних напрямках, відмови агресора від реалізації його оперативних планів, створення можливості для контрнаступу Сил оборони України з метою поступового звільнення тимчасово окупованих територій держави.

ОСНОВНІ ВИСНОВКИ ДРУГОГО ЕТАПУ

Другий етап широкомасштабної російської агресії проти України позначився активними воєнними діями на Донбасі, а також стабілізацією лінії фронту на Херсонському та Запорізькому напрямках.

Найбільш інтенсивні бойові дії відбувались у Східній операційній зоні, де російські війська намагалися окупувати всю територію Луганської та Донецької обл. Крім того, противник здійснював операції з метою захоплення Харкова.

У травні 2022 року завершилась героїчна оборона Маріуполя. Українські захисники завдавали противнику відчутних втрат, скували значне угруповання ворожих військ, що дало змогу командуванню ЗС України накопичити та розгорнути стратегічні резерви, підготувати оборону та стримати наступ противника на інших напрямках.

До початку липня 2022 року противнику вдалось захопити Сєвєродонецьк та Лисичанськ. До кінця серпня 2022 року російським військам вдалось зайняти практично всю Луганську обл. та 65% території Донеччини. Незважаючи на ці тактичні успіхи, противнику не вдалось оточити та розгромити угруповання Сил оборони на території Луганської та Донецької обл.

Стійка оборона українських військ на території Запорізької обл. не дозволила ворогу прорвати позиції угруповання Сил оборони. Угруповання ЗС РФ в Слобожанському операційному районі до кінця серпня втратило спроможності до активних наступальних дій. Це відкрило перед українськими військами можливість підготовки до наступальної операції.

На території Херсонської обл. Силами оборони також вдалось стабілізувати обстановку, знищити низку ключових командних і логістичних об'єктів ЗС РФ на ТОТ та розпочати підготовку до наступальних дій.

Противник утримувався від відновлення наступальних дій у Північно-Західній ОЗ. Однак російські війська систематично обстрілювали із артилерії та мінометів прикордонні громади Чернігівської та Сумської обл. Сили оборони України проводили стабілізаційні дії з метою недопущення перетину противником державного кордону та відновлення наступальних дій.

Упродовж травня – серпня 2022 року противник не спромігся реалізувати у повній мірі свою чисельну перевагу в авіації й досягти панування у повітрі. Пуски авіаційних ракет здійснювалися з далекої відстані, при чому ворожа авіація намагалась не заходити в зону дії українських засобів ППО та уникала повітряних боїв з українськими винищувачами.

Водночас повернення під контроль України о. Зміїний зробило можливим відновлення цивільного судноплавства у західній частині Чорного моря.

Загалом, упродовж серпня 2022 року Силами оборони України вдалось шляхом стійкої оборони утримувати лінію зіткнення, продовжувати оборонну операцію зі створенням сприятливих умов для переходу до наступальних дій на території Харківської, Запорізької та Херсонської обл.

Початок надходження на озброєння ЗС України високоефективних засобів дальнього вогневого ураження західного виробництва, передусім РСЗВ M-142 HIMARS, дав змогу українським військам посилити вогневий вплив на об'єкти у

глибині оперативної побудови військ противника. Це дозволило Силам оборони поступово нівелювати перевагу ворога у артилерійських системах практично у всіх операційних зонах та змусило агресора значно знизити інтенсивність артилерійського вогню через важкі втрати в особовому складі, військовій техніці, ударів по логістичних центрах та місцях розміщення сил і засобів його військ.

Застосування противником на окупованих територіях репресій проти національно свідомих громадян України, демонтаж українських органів влади та українського інформаційного поля, депортації населення та викрадення дітей засвідчили, що ідея т.зв. СВО була лише прикриттям для знищення окупантами української ідентичності.

Розрахунок путіна на втому держав Заходу від підтримки України не виправдався. У травні – серпні 2022 року демократичні держави продовжували запроваджувати жорстку політику стримування росії за допомогою послідовного нарощування санкційного тиску на рф. Водночас збільшувався обсяг військової, фінансової та гуманітарної допомоги для України з боку міжнародних партнерів. Результатом санкційної політики міжнародних партнерів України була економічна й технологічна ізоляція держави-агресора, що значно ускладнювало виробництво сучасної високоточної зброї підприємствами російського ОПК. З російського ринку продовжували виходити міжнародні компанії, зростали масштаби інфляційних процесів та скорочення виробництва. Ці фактори сприяли поступовому погіршенню економічної ситуації в рф. Протягом другого етапу російсько-української війни обсяг природного газу, що експортувався з росії трубопроводним шляхом, зменшувався майже кожного місяця. Це зменшувало не лише нафтогазові доходи рф, але й залежність європейських держав від російського газу.

Українській дипломатії вдалося досягти значних успіхів у протидії російському експансіонізму на міжнародній арені. Міжнародна конференція з питань відновлення України у Лугано (21-22 червня 2022 року) дала міжнародний старт процесу відбудови України. Була сформована коаліція держав, організацій приватного та громадського сектору, готових долучитися до відбудови нашої країни. При цьому, міжнародні партнери пов'язали процес відбудови з європейською інтеграцією України. 23 червня 2022 року Україна отримала статус кандидата у члени ЄС. Другий саміт Кримської платформи (23 серпня 2022 року) сприяв консолідації міжнародної політики невизнання будь-якої зміни міжнародно-правового статусу Криму та підтримки цілей України у відновленні її територіальної цілісності у кордонах 1991 року.

Натомість рф так і не вдалося згуртувати своїх союзників навколо цілей війни навіть в рамках тих міжнародних структур, в яких вона домінувала (снд, одкб, євраз). Союзники та сателіти росії не представляли реальної сили на міжнародній арені й не могли надати рф суттєву підтримку. Лише Іран наприкінці другого етапу широкомасштабного вторгнення передав росії значну партію засобів повітряного нападу, зокрема БпЛА.

Противник намагався тиснути на керівництво України та міжнародну спільноту, погрожуючи спровокувати ядерну катастрофу на ЗАЕС. Хоча після прибуття на ЗАЕС місії МАГАТЕ ситуацію ядерної безпеки на цьому об'єкті вдалося покращити, риторика ядерного шантажу з вуст кремлівських лідерів продовжувала залишатися інструментом впливу на світову громадську думку.

Протягом другого етапу широкомасштабного російського вторгнення, тривали кризові процеси в українській економіці. Зокрема, значних збитків зазнав агропромисловий сектор, що спричинило скорочення продовольчих поставок у багатьох країнах світу та зростання цін на продукти харчування. Узгоджена політика держав світу спільно з ООН щодо запровадження “зернової ініціативи” дозволила розблокувати експорт української аграрної продукції та поступово зменшити масштаби світової продовольчої кризи. Вже в липні 2022 року в західній акваторії Чорного моря почали курсувати перевізники аграрної продукції. Відновлення експорту українського зерна морським шляхом значною мірою вплинуло на подолання продовольчої кризи у країнах Глобального Півдня.

Економічні та фінансові збитки, яких зазнала Україна в умовах широкомасштабного російського вторгнення, призвели до скорочення фінансових ресурсів державного бюджету і банківської системи. Однак надання міжнародними партнерами фінансової та гуманітарної допомоги Україні, впровадження відповідних урядових програм підтримки та заходів надало можливість стабілізувати соціально-економічну ситуацію в нашій країні.

Збільшення обсягів постачання до України сучасного ракетно-артилерійського озброєння заклало передумови для перехоплення ЗС України стратегічної ініціативи, зриву наступальних планів ворога та контрнаступу Сил оборони України з метою поступового звільнення усіх тимчасово окупованих територій нашої держави.

РОЗДІЛ IV

ТРЕТІЙ ЕТАП: СТРАТЕГІЧНА НАСТУПАЛЬНА ОПЕРАЦІЯ

(вересень – грудень 2022 року)

4.1. ВОЄННО-ПОЛІТИЧНА ОБСТАНОВКА

Суб'єкти воєнно-політичних відносин
навколо російсько-української війни та їхні цілі

Україна. Цивілізаційним суб'єктом історії і сучасності можна назвати країну, розвиток якої зумовлюється переважно внутрішніми, а не зовнішніми причинами. Це дає країні змогу виступати повноцінним партнером чи сильним опонентом на міжнародній арені, виходячи зі своїми економічними, військово-політичними здобутками на світовий рівень. Суб'єктність – це стан розвитку країни, коли вона сама творить свою цивілізаційну долю, обирає власну ідентичність і партнерів¹.

09 вересня 2022 року, під час свого виступу на 17-му форумі “Ялтинська європейська стратегія” (YES) “Україна: на захисті нашої спільної свободи” у присутності широкого представництва вітчизняних та іноземних політичних діячів, підприємців та провідних експертів, Президент України В. Зеленський окреслив стратегічні цілі України у війні:

- повна перемога України над росією зі звільненням усіх окупованих територій, виплатою репарацій та покаранням винних;
- переговори з росією допускалися лише на умовах України;
- вступ до НАТО та ЄС;
- відбудова України з використанням цільової допомоги міжнародних партнерів.

30 вересня 2022 р. Президент України Указом №679/2022 увів в дію рішення РНБО від 30 вересня 2022 р. “Щодо дій України у відповідь на спробу російської федерації анексувати території нашої держави, з метою гарантування безпеки євроатлантичного простору, України та відновлення її територіальної цілісності”. Це рішення передбачало:

- констатацію неможливості проведення переговорів із президентом рф в. путіним;

- схвалювало текст Спільного звернення Президента України, Голови Верховної Ради України та Прем'єр-міністра України до Організації Північноатлантичного договору щодо вступу України до НАТО у пришивдшеному порядку;

- визначався комплекс завдань Уряду щодо підготовки пропозицій для організації багаторівневої системи гарантування безпеки, посилення обороноздатності України шляхом збільшення постачання військово-технічної допомоги, а також рекомендації Верховній Раді України прискорити прийняття законопроектів щодо санкційного та іншого реагування на ескалацію з боку рф².

Зазначені заяви та рішення вищого військово-політичного керівництва України фактично вперше на законодавчому рівні визначили цілями України у російсько-українській війні перемогу України над російським агресором на полі битви і

відновлення територіальної цілісності нашої держави в межах міжнародно визнаних кордонів.

НАТО залишалося офіційно не залученим до конфлікту, але водночас надавало всебічну колективну підтримку Україні, щоб та могла реалізувати своє право на самооборону. Цілями НАТО на третьому етапі були:

- локалізація російсько-української війни з метою запобігання переростання її у конфлікт ширшого масштабу та виміру, що могло загрожувати втягуванням самого Альянсу;

- посилення заходів колективної оборони та стримування росії шляхом збільшення військової присутності Альянсу на східному фланзі;

- протидія гібридній агресії рф у державах-членах НАТО;

- надання військово-технічної допомоги Силам оборони України для відсічі збройної агресії рф та посилення оборонних спроможностей України для стримування рф у Східній Європі у майбутньому.

Російська агресія розглядалася як пряма загроза європейській безпеці та історичний виклик для союзників по НАТО, оскільки вона руйнувала міжнародний порядок, заснований на правилах, який утвердився у світі після Другої світової війни. Відтак, імперативом країн НАТО було недопущення перемоги росії у війні проти України, адже це могло створити небезпечний прецедент застосування збройного насильства для зміни кордонів у Європі та світі. Зокрема, 11 жовтня 2022 р. генеральний секретар НАТО Є. Столтенберг заявив: “Для нас усіх важливо, щоб Україна перемогла у битві, у війні проти російських військ, що вторглися до неї. Бо якщо путін переможе, це буде не просто великою поразкою для України, а й поразкою і небезпечним для всіх нас, адже це зробить світ небезпечнішим, а нас – вразливішими до подальшої російської агресії”³.

У вересні-грудні 2022 р. відбувся остаточний перехід союзників Альянсу до планування заходів колективної оборони та стримування з огляду на довгострокову загрозу з боку росії та місця України в цьому контексті. Зусилля держав Альянсу були спрямовані на надання військової допомоги Україні на двосторонньому рівні, а також на мобілізацію внутрішніх ресурсів для забезпечення середньо- і довгострокових оборонних потреб нашої держави на тлі підготовки росії до затяжної війни.

У відповідь на подання 30 вересня 2022 р. Україною заявки на вступ до НАТО за пришивдшеною процедурою генеральний секретар Є. Столтенберг заявив, що передумовою розгляду цього питання була перемога нашої країни у війні з росією. Натомість, короткотерміновим пріоритетом Альянсу залишалося надання військово-технічної допомоги Україні, щоб вона мала можливість отримати більше переваг на полі бою та завершити війну на своїх умовах⁴. Підтримка України розглядалася як найкраща інвестиція у забезпечення міцного і довготривалого миру на Європейському континенті. Зокрема, очільники МЗС держав-членів НАТО на засіданні у Бухаресті 29-30 листопада 2022 р. надіслали чіткий меседж довгострокової підтримки України за формулою “стільки, скільки буде необхідно”⁵.

Європейський Союз на третьому етапі перетворився на “стратегічний тил” воюючої України. В країнах Євросоюзу отримали притулок близько 4 млн українських громадян, налагоджувалося виробництво ОВТ і боєприпасів, відбувалася підготовка особового складу ЗС України (зокрема, в рамках розгорнутої в листопаді

місії ЄС EUMAM) здійснювався ремонт та обслуговування ОВТ, надавалася масштабна військова, фінансово-економічна та гуманітарна допомога нашій державі у протистоянні з РФ на загальну суму в 50 млрд євро (станом на початок 2023 р.). Водночас ЄС залишався головним цивілізаційним вибором для українців (бл. 80% українців підтримували вступ України до ЄС⁶, за даними грудневих опитувань 2022 р., проведених Фондом Демократичні ініціативи ім. Ілька Кучеріва), рольовою моделлю для реформування державних інституцій України та притягальною “м’якою силою”. Зрештою, саме ЄС взяв на себе зобов’язання відіграти провідну роль у повоєнній відбудові України, що мала бути нерозривно пов’язано з процесами європейської інтеграції нашої держави.

Мобілізація європейських урядів і суспільств на підтримку України у боротьбі з російською агресією стала одним із факторів посилення геополітичної суб’єктності ЄС, усвідомлення європейцями свого місця та ролі в світовій архітектурі безпеки. Поступово, але неухильно серед країн ЄС зросло усвідомлення того, що для забезпечення безпеки Європи необхідно, щоб Україна перемогла росію та відновила контроль над усіма окупованими територіями⁷.

Незважаючи на зовнішні та внутрішні виклики (енергетичну кризу, кризу вартості життя, вплив російської пропаганди, ядерні погрози Кремля, “саботаж” з боку Угорщини), ЄС продовжував демонструвати високий рівень згуртованості у наданні військової, політичної, фінансової та гуманітарної допомоги Україні у протистоянні Росії та запровадженні нових заходів для покарання Кремля за його дії (зокрема, 8-й та 9-й пакети санкцій проти РФ ухвалені відповідно у жовтні та грудні 2022 р.).

З огляду на нову безпекову ситуацію у Європі, що склалася внаслідок широкомасштабної агресії РФ проти України, Європейський Союз постав перед необхідністю докорінного перегляду своєї зовнішньополітичної стратегії. Складовою цього процесу стала дискусія про ревізію майбутніх відносин із Росією, яка декілька десятиліть вважалася одним із ключових торговельних партнерів об’єднаної Європи. На заміну п’яти принципам, які раніше регулювали взаємодію ЄС з РФ, була запропонована тристороння стратегія, що включала міжнародну ізоляцію Росії (санкції, притягнення керівництва РФ, виконавців і співників до відповідальності за порушення міжнародного права та злочини проти України, конфіскація заморожених російських активів), підтримку України та заходи щодо зменшення наслідків російсько-української війни на регіональному та глобальному рівнях⁸.

Широкомасштабне вторгнення РФ в Україну підштовхнуло ЄС та НАТО до підвищення військової мобільності. Повернення традиційних воєнних загроз і переорієнтація на колективну оборону вимагали зосередженості на усуненні перешкод, які могли запобігти швидкому розгортанню збройних сил держав-членів ЄС. 10 листопада 2022 р. Європейська комісія та Верховний представник Європейського Союзу запропонували План дій щодо військової мобільності 2.0., щоб посилити безпеку ЄС на тлі агресії РФ проти України. Зокрема, він мав надати можливість збройним силам держав-членів ЄС ефективніше та швидше реагувати на кризи, що виникали на зовнішніх кордонах ЄС і за його межами, шляхом зміцнення спроможності ЄС підтримувати держав-членів і партнерів у транспортуванні військ, озброєння та військової техніки. Крім цього, документ включав розвиток зв’язків та діалогу

з регіональними партнерами та державами-кандидатами на вступ до ЄС, зокрема й Україною. Новий план базувався на досягненнях першого Плану дій, запущеного у 2018 р., та охоплював період із 2022 до 2026 р.⁹ Попри амбітні плани, задекларовані у документі, на рівні ЄС-НАТО залишалася невирішеною проблема військової мобільності в разі розширення театру воєнних дій у Європі, що стримувало реалізацію планів оборони НАТО.

США протягом третього етапу фактично завершили перехід із категорії “стратегічних партнерів” у категорію “союзників” України, що було зафіксовано під час історичного візиту Президента України В. Зеленського до Вашингтону 21 грудня 2022 р., який вивів українсько-американські відносини на принципово новий рівень.

Генеральна лінія Білого дому щодо війни РФ проти України продовжувала зводитися до того, щоб всебічно допомагати Україні продовжувати чинити збройний опір незаконній агресії РФ, не провокуючи при цьому третьої світової війни. З одного боку, Вашингтон виключав можливість прямої участі НАТО у війні проти Росії, навіть за умов використання останньою тактичної ядерної зброї проти України¹⁰. З іншого боку, на тлі зростаючої ескалації з боку Кремля, серед американського політикуму поступово утверджувався підхід, що необхідно надати Україні все необхідне для перемоги над Росією (а не просто для стримування її агресії), включно з важким наступальним озброєнням. Водночас США не були зацікавлені у повній поразці РФ, оскільки це могло спровокувати розпад Росії, під час якого ключовим питанням для Вашингтону мало постати питання контролю за ядерним озброєнням. Сполучені Штати були більше зацікавлені в існуванні послабленої та “демілітаризованої” Росії як буферу між Заходом і Китаєм, глобальні амбіції якого являлися головною безпековою загрозою для США.

Бачення адміністрацією Президента США Дж. Байдена нових воєнно-політичних реалій у світі, зумовлених широкомасштабною агресією РФ, було представлено у нових редакціях Стратегії національної безпеки (12 жовтня 2022 р., далі – NSS) та Національної стратегії оборони (27 жовтня 2022 р., далі – NDS), які визначили Росію та Китай двома найбільшими небезпеками для міжнародного устрою в епоху “вирішального десятиліття” (“decisive decade”). В той час як РФ розглядалася як “безпосередня і постійна загроза” (NSS) / “гостра загроза” (NDS) для міжнародної системи безпеки, КНР визначалася як єдина сила, що “здатна і має намір змінити увесь міжнародний порядок” (NSS) / “довгострокова та стратегічна загроза” (NDS). NSS запропонувала два алгоритми протидії цим викликам: випередити Китай (США повинні були виграти економічну гонку озброєнь з КНР) та стримати Росію. В обох документах було зафіксовано подальшу підтримку України у збройній відсічі агресії РФ, економічному відновленні, підтримки інтеграції в ЄС, а також необхідність дій світової спільноти щодо притягнення Росії до відповідальності за злочини в Україні¹¹.

Центральна частина американського політичного класу підтримувала Україну, в той час як крайні праві у Республіканській партії та крайні ліві у Демократичній партії висловлювали сумніви щодо політики та масштабів допомоги нашій державі. Водночас ізоляціоністські настрої в американському суспільстві мали тенденцію до зменшення, з огляду на зростаюче усвідомлення глобального виміру і наслідків російської агресії проти України, які напряду зачіпали безпекові інтереси США та їхніх союзників.

Показовими в цьому плані стали підсумки проміжних виборів до Конгресу США 08 листопада 2022 р.: хоча республіканці і здобули більшість у Палаті представників, прогнозована напередодні “червона хвиля” не відбулася, і вони не змогли встановити контроль над обома палатами Конгресу. Щоб застрахуватися від можливих ризиків на тлі заяв лідерів республіканців про плани зменшити обсяги допомоги Україні, Конгрес і Сенат США старого складу 22-23 грудня 2022 р. затвердили пропозицію адміністрації Дж. Байдена про виділення масштабного пакету допомоги Україні на суму майже 45 млрд доларів, який мав покрити кількомісячні потреби нашої держави у військовій, фінансовій та гуманітарній сферах. Попри фактор виборів, підтримка України з боку США продовжувала базуватися на двопартійній та двопалатній основі, а також широкому суспільному консенсусі, що виступало найкращою гарантією незмінності курсу Вашингтону щодо російсько-українського протистояння.

Велика Британія. Попри дві зміни урядів восени 2022 р. на тлі економічної кризи, спричиненої війною, Лондон залишався ключовим стратегічним партнером України та одним із лідерів серед країн Заходу у формуванні міжнародної відповіді на вторгнення рф. Хоча новий уряд Р. Сунака, який прийшов до влади 25 жовтня 2022 р., оголосив своїм головним завданням вирішення внутрішніх проблем та забезпечення економічної стабільності, пріоритетом №1 у зовнішній політиці залишалося питання України. 19 листопада 2022 р. британський Прем’єр-міністр здійснив свій перший візит до Києва, щоб запевнити у подальшій підтримці нашої держави, оголосити новий пакет військової та гуманітарної допомоги та обговорити з військово-політичним керівництвом України цілий спектр питань від захисту енергетичної інфраструктури та відбудови України, до питань продовольчої безпеки та повоєнних гарантій безпеки¹².

Уряд Р. Сунака продовжував мобілізувати військово-політичну підтримку для нашої держави, використовуючи свою роль у НАТО, Об’єднаних експедиційних силах та трикутнику з Польщею та Україною. Лондон прагнув посилювати свій вплив на міжнародній арені шляхом підтримки України, зміцнення зв’язків з ЄС, ліквідації глобальної залежності від авторитарних режимів, насамперед у сфері енергетики, та поглиблення партнерських відносин із країнами Індो-Тихоокеанського регіону¹³.

Геополітичні цілі Великої Британії у російсько-українській війні значною мірою збігалися з цілями нашої держави – досягнути стратегічної поразки в. путіна у його загарбницькій війні проти України, максимально послабити росію та її вплив у Європі, добитися повного витіснення рф зі Східної Європи.

Німеччина поступово зайняла лідерську роль у формуванні колективної відповіді ЄС на війну в Україні, перетворившись на другого (після США) найбільшого донора міжнародної допомоги нашій державі¹⁴. Враховуючи пацифістські традиції країни після Другої світової війни, зміни у цій сфері стали дійсно радикальними. При цьому, слід відзначити, що Берлін нарощував свою військову допомогу поступово і лише під внутрішнім і міжнародним тиском, пройшовши довгий шлях від постачання захисного обладнання, зокрема шоломів, до важкого озброєння, включаючи РСЗВ MARS II, САУ Panzerhaubitze 2000, ЗСУ Gepard та системи ППО IRIS-T.

Збільшення внеску ФРН у боротьбу України з агресією рф було зумовлене як кардинальним переосмисленням Берліном своєї зовнішньої політики, зокрема його відносин із московією, а також усвідомленням своєї особливої ролі у забезпеченні архітектури безпеки в Європі. Восени 2022 р. ці зміни стали особливо помітними як у публічному позиціонуванні, так і в практичних діях німецького керівництва, вказавши на відчутне зміщення фокусу політики ФРН в бік України.

Після кількох місяців політико-дипломатичного тиску Берлін нарешті перейшов рубікон своєї обережності щодо москви та почав називати речі своїми іменами. Так, виступаючи на 77-ій сесії ГА ООН 21 вересня 2022 р., Канцлер О. Шольц категорично виступив проти закінчення російсько-української війни на умовах кремля і назвав дії путіна “кричущим імперіалізмом”¹⁵. Пізніше він назвав війну в. путіна в Україні частиною “хрестового походу” росії проти ліберальної демократії та колективного Заходу та запевнив, що Німеччина буде продовжувати надавати Україні військову, фінансову та гуманітарну допомогу “так довго, як це буде необхідно”¹⁶.

Німецько-українські відносини вийшли на новий рівень також завдяки активним політичним контактам на найвищому рівні. Зокрема, 25 жовтня 2022 р. в Україну здійснив свій перший від початку війни візит федеральний Президент Ф.-В. Штайнмаєр, що став символічним і показовим у контексті зміни настроїв у Європі щодо російської агресії. У своїй програмній промові в палаці Бельвю 28 жовтня 2022 р. Ф. -В. Штайнмаєр поклав на президента рф в. путіна особисту відповідальність за розв’язання найбільшої війни в Європі з часів Другої світової війни і руйнування європейського безпекового порядку. Він оголосив про початок нової ери у відносинах із росією та зміцнення відносин із Україною¹⁷.

Водночас Німеччина заявила про свою готовність відіграти провідну роль у повоєнній відбудові України та підтримку її шляху до членства в ЄС. З моменту вступу на посаду Канцлер О. Шольц зробив розширення ЄС одним із основних напрямків своєї зовнішньої політики і розглядав Україну як частину майбутньої європейської спільноти. Ця позиція свідчила про кардинальний розрив із довголітньою політикою А. Меркель, яка відмовлялася визнати перспективи членства України в ЄС.

Водночас на відміну від Польщі та країн Балтії, Берлін не сприймав росію як безпосередню загрозу власній безпеці, хоча і був стурбований ризиком ширшої конфронтації поміж рф та НАТО. Також Канцлер О. Шольц допускав можливість нормалізації економічних відносин із росією після припинення нею агресії проти України¹⁸.

Франція. У порівнянні з Німеччиною, яка дедалі більше зближувалася з Україною, у підходах Франції щодо російсько-української війни залишалася певна двозначність. З одного боку, Президент Франції Е. Макрон виступав за відновлення кордонів України станом на 1991 р. та обіцяв підтримувати Україну “стільки, скільки буде потрібно до повного відновлення її суверенітету та територіальної цілісності”¹⁹, а з іншого, – демонстрував відданість підходу щодо підтримання стратегічного діалогу з московією з урахуванням її “законних інтересів” та ідеї про надання їй “гарантій безпеки”²⁰. Він також називав малоімовірним вступ України до НАТО, з огляду на фактор москви²¹. В цих заявах та закликах французького лідера прочитувалася прихована спроба “зберегти обличчя путіна” та дати росії можливість вийти з війни зі збереженням її геополітичного місця та ролі у європейській політиці.

Водночас на глобальному рівні Президент Франції Е. Макрон продовжував докладати зусилля до формування ширшої коаліції держав для тиску на рф. Знаковим став його виступ у ГА ООН 21 вересня 2022 р., в якому він зазначив, що агресія росії проти України ознаменувала “повернення до епохи імперіалізму та колоній” і що світ опинився перед вибором між “війною та миром”, а “ті, хто сьогодні мовчить, служать – проти власної волі чи таємно з певною співучастю – справі нового імперіалізму”²².

Протягом вересня-грудня 2022 р. **країни Центрально-Східної Європи** залишалися переважно на боці України. Розуміючи, що від підсумку війни залежить їхня власна безпека, переважна більшість держав регіону продовжувала надавати всебічну допомогу Україні, активно виступала за посилення санкційного тиску на рф та притягнення її керівництва до відповідальності за агресію та воєнні злочини в Україні, а також підтримувала євроатлантичний курс останньої.

Зокрема, 02 жовтня 2022 р. президенти дев’яти країн НАТО з Центральної та Східної Європи (Чехія, Словаччина, Польща, Литва, Латвія, Естонія, Північна Македонія, Чорногорія, Румунія) у спільній заяві підтримали членство України в НАТО та закликали суттєво наростити військову допомогу Україні для протидії російській агресії²³. Водночас Литва виступила за негайний початок формальних процедур щодо вступу, незважаючи на російсько-українську війну²⁴.

Важливим заходом співпраці України та Чехії стало перше в історії спільне засідання українського і чеського урядів 31 жовтня 2022 р. Глава чеського уряду й Президент України **підписали Спільну декларацію** щодо євроатлантичної перспективи України. Результатом заходу стало також посилення співпраці між двома державами в сфері оборони²⁵.

Активізувалася співпраця України з Румунією та Молдовою. 15 вересня 2022 р. міністри закордонних справ цих країн Б. Ауреску й Н. Попеску в Одесі разом із українським колегою, Д. Кулебою домовилися про запуск тристороннього формату взаємодії. Міністри підтвердили підтримку України у війні, засудили російську агресію, а також проголосили сприяння Києву й Кишиневу на шляху євроінтеграції²⁶. На цьому тлі росія та її агенти впливу намагалися повалити прозахідну владу в Молдові. З цією метою проросійська партія “Шор” восени 2022 р. організувала протести у центрі Кишинева, які мали **російське коріння та, вірогідно, також російське фінансування**²⁷.

Серед країн Центрально-Східної Європи та Західних Балкан найбільш проросійську позицію займали **Угорщина та Сербія**. Від початку широкомасштабної війни між Будапештом та Києвом регулярно відбувалися конфлікти через те, що уряд В. Орбана гальмував санкції проти російського енергетичного сектору, протидівав ізоляції росії²⁸, відмовлявся від надання військово-технічної допомоги та блокував транзит західної зброї для України через свою територію. Будапешт підтримував теплі відносини з рф, систематично ретранслював тези російської пропаганди та закликав Україну до мирних переговорів з росією. У жовтні до цього додалися також кроки щодо гальмування переговорів про вступ України в ЄС²⁹.

Після початку широкомасштабної агресії росії проти України Сербія стала єдиною державою-кандидатом в члени ЄС, яка відмовилася запроваджувати санкції проти рф. Водночас офіційно країна підтримала цілісність України, засудила агресію

рф проти України у ГА ООН і навіть прихистила певну кількість українських біженців. Через вплив з боку росії Сербія не прийняла запрошення на участь у парламентському саміті Кримської платформи в Загребі (25 жовтня 2022 р.)³⁰.

росія та її союзники. Впродовж вересня-грудня 2022 р. продовжувалась тенденція поступового, але неухильного посилення міжнародної ізоляції росії. Це підтвердили чотири великі саміти, які відбулися восени (ШОС, АСЕАН, G20 та АТЕС). Також на глобальному рівні почало підніматися питання виключення росії з РБ ООН та з ООН взагалі³¹, а також створення міжнародного трибуналу щодо злочину агресії проти України.

В цих умовах росія, продовжуючи переслідувати свої воєнно-політичні цілі зі знищення України як суверенної держави, була змушена вдаватися до дедалі проблемних державно-політичних рішень та ризикованих міжнародних кроків. У відповідь на успішний контрнаступ Сил оборони України на Харківщині та звільнення більшої частини області, 21 вересня 2022 р. в. путін у своєму зверненні оголосив “часткову мобілізацію” в росії, анонсував референдуми на окупованих зс рф територіях Луганської, Донецької, Запорізької та Херсонської обл. і вкотре пригрозив Заходу застосуванням ядерної зброї³². У промові з нагоди анексії окупованих українських територій (30 вересня 2022 р.) в. путін спробував виправдати т. зв. референдуми начебто “історичною єдністю” населення окупованих територій з росією та наголосив, що метою подальших дій росії буде відновлення “великої історичної росії”, захист російської мови, культури та ідентичності³³.

Крім того, дедалі вагомішою обставиною ставала внутрішня ситуація в росії – починаючи від суспільної напруги, породженою проведенням “спеціальної військової операції” та стимульованою “частковою мобілізацією”, та закінчуючи міжвідомчими протистояннями (мо, фсб, мвд та ін.) та міжособистими конфліктами у внутрішньому середовищі російських еліт³⁴.

Республіка **білорусь**, виступаючи в російсько-українській війні воєнно-політичним союзником росії, разом із тим намагалася утриматися від прямого вступу своїх збройних сил у конфлікт, заради чого якнайактивніше розігрувала карту потенційної “агресії НАТО” проти неї, з боку сусідніх Польщі та України.

Широкомасштабна агресія росії проти України також посилила занепокоєння країн-членів одкб з приводу можливих ризиків для цих країн із боку рф, а також сумніви у здатності москви надалі виступати гарантом безпеки в регіоні³⁵. Під час загострення вірмено-азербайджанського конфлікту у середині вересня 2022 р., в ході якого збройні сили Азербайджану обстрілювали територію Вірменії, москва відмовилася надати допомогу останній, чим підірвала свої позиції як традиційного союзника Єревану³⁶. Через відмову ОДКБ втрутитися в ситуацію на боці Вірменії, вірменський уряд допустив припинення свого членства в блоці³⁷ та на знак протесту відмовився підписати головні рішення саміту ОДКБ у Єревані 23 листопада 2022 р.³⁸ На цьому тлі відбувалася активізація контактів Вірменії із країнами Заходу, які скористалися кризою у відносинах між Вірменією та росією для витискання останньої з безпекових та економічних процесів на Кавказі³⁹.

Невдачі москви у війні проти України, що переконливо засвідчили воєнно-політичну та військову слабкість росії, а також військові дії на кордоні між Вірменією та Азербайджаном восени 2022 р. засвідчили практичну неієздатність

очолюваного росією ОДКБ. У жовтні цього ж року Киргизстан скасував військові навчання ОДКБ на своїй території⁴⁰. Наприкінці листопада 2022 р. навіть білоруський диктатор о. Лукашенко припустив, що ОДКБ може розвалитися⁴¹. Під час візиту Президента Казахстану Касіма-Жомарта Токаєва до Ташкента 22 грудня 2022 р. між Казахстаном та Узбекистаном було підписано Договір про союзницькі відносини, який зокрема передбачає скликання “термінових консультацій” між двома державами у разі нападу “третьої сторони”⁴².

Все це засвідчило початок переосмислення ключовими регіональними суб’єктами (передусім Азербайджаном та Вірменією) не тільки безпосередніх ролі та місця росії у вірмено-азербайджанському конфлікті, але і загального впливу росії на ситуацію на Кавказі та в Центральній Азії, а також опосередковано визначило стратегічне ослаблення позицій рф на пострадянському просторі загалом.

Туреччина залишалась головним посередником у російсько-українській війні, продовжувала вести активний діалог зі сторонами конфлікту, докладаючи при цьому зусиль до переходу переговорного процесу на вищий рівень для укладення у перспективі “великої угоди” між провідними державами Заходу (США, Францією, Німеччиною та Великою Британією) та росією про нову архітектуру безпеки⁴³.

Підтримуючи Україну в політичному, військовому та гуманітарному аспектах, турецький уряд продовжив уникати запровадження санкцій проти росії та розвивав торговельні відносини з рф, намагаючись при цьому отримати максимальні економічні вигоди. Це зокрема проявлялося у нарощуванні транзитного постачання енергоресурсів до Європи з використанням існуючих потужностей трубопроводу “Турецький потік” та будівництва за участю російських фахівців атомної електростанції на території Туреччини⁴⁴.

На початку вересня Президент Р. Ердоган підтримав позицію в. путіна у намаганні переглянути положення “зернової угоди”, коли той заявив, що поставки зерна з України здійснювалися лише до розвинених, а не до найбільш вразливих країн та звинуватив Захід у провокуванні війни⁴⁵.

В той же час, твердою з боку лідера Туреччини була оцінка рішення в. путіна провести т. зв. референдуми на тимчасово окупованих територіях України під російським контролем. Р. Ердоган запевнив, що такі дії ускладнять процес пошуків дипломатичного процесу та не будуть визнані міжнародною спільнотою, а також закликав повернути захоплені росією території України⁴⁶.

Вкрай негативною була реакція Туреччини і на оголошену в. путіним часткову мобілізацію, яку міністр закордонних справ Туреччини М. Чавушоглу назвав, як таку, що “не наближає закінчення війни в Україні”⁴⁷.

В ході телефонних розмов між президентами Туреччини та росії, які стали регулярними, Р. Ердоган неодноразово підтверджував готовність сприяти українсько-російським переговорам та закликав до дипломатичного завершення війни, пропонуючи при цьому Стамбул або Анкару як місце для проведення таких переговорів⁴⁸.

Ізраїль у своєму ставленні до російсько-української війни продовжував займати нейтральну позицію, не допускаючи при цьому засудження російського вторгнення в Україну та відмовлявся від надання Україні військової підтримки, аргументуючи таку позицію своїми особливими відносинами з росією та національними інтересами, що продиктовані воєнно-політичною обстановкою на Близькому Сході.

Тому в питаннях надання Україні допомоги Ізраїль обмежився виключно гуманітарною сферою, надаючи при цьому пріоритет у наданні медичної допомоги, яку певною мірою можна було б вважати безпрецедентною, а за своїми об’ємами можливо, навіть більшою від багатьох інших країн.

На третьому етапі ключовою подією у відносинах між Ізраїлем і Україною стала відмова Ізраїлю поставити нашій державі системи ППО у відповідь на поставки Іраном безпілотників росії, яка застосовувала їх для ураження об’єктів енергетичної та цивільної інфраструктури України. Тель-Авів відхилив прохання України про передачу комплексів ППО, пообіцявши натомість надати систему раннього виявлення повітряних цілей Smart Shooter.

Лише у листопаді 2022 р. Ізраїль здійснив певні кроки назустріч Україні. Цьому сприяли зміни у близькосхідному регіональному розкладі сил, які були викликані зближенням Ірану та росії, що створило передумови для реалізації ядерних амбіцій Тегерану. **Керівництво Ізраїлю, в особі керівника штабу національної безпеки Ізраїлю Е. Хулата в ультимативній формі попередило Іран про готовність розпочати постачання Україні високоточних ракет, якщо Іран передасть росії свої балістичні ракети у обмін на надану росією технологічну допомогу у створенні ядерної зброї**⁴⁹.

Натомість, поглиблення військово-технічної та політичної співпраці Ірану і росії трансформувалось у “повноцінне партнерство у сфері оборони”, яке забезпечило тісну взаємодію у розробці систем озброєння, включаючи створення на території рф спільної лінії з виробництва безпілотників. Ірано-російське партнерство створило загрозу не тільки для України, а й для сусідів Ірану у регіоні⁵⁰.

Через поставки теократичним режимом Ірану безпілотників до росії для їх використання у здійсненні атак на енергетичну та цивільну інфраструктуру України, відносини між Києвом і Тегераном опинилися у глибокій кризі. Іран, де-факто став стороною конфлікту на боці агресора, і, по суті, її другим, після білорусі, союзником у світі. Це призвело до ухвалення Україною рішення про позбавлення посла Ірану в Україні акредитації та заяви про готовність розірвати дипломатичні відносини з Тегераном⁵¹.

США у тісній співпраці з Великою Британією, Німеччиною, Францією та Україною ініціювали звернення до РБ ООН із запитом щодо проведення перевірки фактів постачання Іраном БпЛА до росії у порушення резолюції РБ ООН 2231⁵² та притягнення Ірану до відповідальності за використання армією рф дронів-камікадзе іранського виробництва при здійсненні атак на цивільні об’єкти України⁵³.

Зважаючи на те, що збільшення потоку зброї до росії могло дещо компенсувати величезні втрати російської військової техніки та високоточних боєприпасів, США ухвалили рішення зосередитись на спробі змінити існуючу ситуацію, стримати і зірвати постачання зброї до росії та підтримати внутрішні протести в Ірані, які восени 2022 р. проходили у більшості північних та північно-східних районів країни та були спрямовані на зміну політичного режиму⁵⁴.

Китай. З усвідомленням того, що війна, розпочата росією, неминуче увійде в осінньо-зимовий період і може перетворитися на затяжну, пекінська дипломатія продовжувала дотримуватися попередньої стратегічної лінії з внесенням деяких коректив. Саме на третьому етапі розпочалися дискусії навколо місця та ролі КНР

як у війні, так і в світовій архітектурі безпеки. Продовжувала зберігатися інтрига з можливою допомогою росії зброєю, як і дружня риторика москви та Пекіна, що ще більше піднімало ставки в геополітичній грі Китаю із Заходом.

13 вересня 2022 р. Офіс Президента України офіційно оприлюднив робочий документ під назвою The Kyiv Security Compact (Київський безпековий договір), концепція якого передбачає надання Україні тимчасових безпекових гарантій до її вступу в НАТО. Якщо на перших етапах необхідність включення Китаю до списку потенційних держав-гарантів безпеки нашої держави обговорювалася доволі жваво, то на цей раз ні Китай, ні росія не фігурували як учасники. Амбівалентність і пасивність Пекіна не робила можливим його включення в проєкт майбутньої безпекової конструкції.

Тим не менше, в інтерв'ю французькому медіа-ресурсу Ouest-France 23 вересня 2022 р. Президент України В. Зеленський висловив побажання, щоби Китай перетворився на одну з тих країн, які надають Україні допомогу⁵⁵. В момент виходу інтерв'ю міністр закордонних справ України Д. Кулеба в Нью-Йорку під час роботи ГА ООН зустрівся зі своїм китайським колегою Ван Ї. Останній, за словами українського міністра, підтвердив повагу його країни до суверенітету та територіальної цілісності України⁵⁶.

Намагаючись скористатися невеликим вікном можливостей для донесення власного наративу в умовах формування нової команди Сі Цзіньпіна, Президент України в інтерв'ю італійському виданню Corriere della Sera від 27 жовтня 2022 р. зазначив, що США, Європа, арабський світ та Китай повинні узгодити спільну позицію щодо росії. Він вчергове висловив сподівання на те, що Китай не підтримає росію зброєю, адже саме остання несла загрози нестабільності для світу, такі як погрози застосування ядерної зброї чи окупація атомної станції⁵⁷.

Попри вдавану нейтральність у російсько-українській війні, Китай продовжував демонструвати політичну підтримку росії. Зокрема, першим зовнішньополітичним сигналом після обрання Сі Цзіньпіна 23 жовтня 2022 р. на черговому з'їзді КПК генеральним секретарем ЦК КПК стала телефонна розмова між Ван Ї з російським міністром с. лавровим, яка відбулася 27 жовтня. Китайський топ-дипломат пообіцяв подальше просування дружби та підтримки росії. Під час зустрічі Сі Цзіньпіна в Пекіні з колишнім президентом росії д. медведевим 21 грудня 2022 р. жодної критики на адресу москви не прозвучало. 25 грудня 2022 р. під час відео-конференції міністр закордонних справ Китаю Ван Ї зазначив, що у підході до “української кризи” Китай намагався дотримуватися принципу неупередженості. Значна частина його промови стосувалася США, які, за його словами, підливали “масла у вогонь” війни в Україні. Згодом у телефонній розмові з держсекретарем США Е. Блінкеном Ван Ї повторив ці висловлювання, звинувативши Вашингтон в “односторонньому залякуванні”. Логічним результатом, враховуючи стратегічні підходи Пекіна, стала онлайн-зустріч в. путіна та Сі Цзіньпіна 30 грудня 2022 р. Російський лідер запросив китайського лідера здійснити державний візит до москви, натякнувши на необхідність посилення співпраці у військово-технічній сфері⁵⁸.

Таким чином, наприкінці року остаточно сформувалася модель китайської стратегічної поведінки під час російської агресії проти України. Вона була покликана максимально зберегти і навіть розвинути канали економічних відносин з усіма

сторонами, використати фактор росії з метою свого окремого позиціонування в світі та використання цього в дипломатичних торгах із Заходом, насамперед США. У той же час стало очевидним, що для Пекіна найгірший сценарій у війні, – це повна поразка росії та зміна режиму в ній. Це, в свою чергу, несло ризики і для внутрішньополітичної стабільності в самому Китаї.

Воєнно-політичні рішення, події, процеси, їх сутність

Протягом третього етапу зміни воєнно-політичної обстановки вимагали від керівництва держави своєчасного і ефективного реагування на зростаючі загрози, прийняття нових та корегування раніше ухвалених рішень, у тому числі і на законодавчому рівні.

Воєнно-політичні рішення щодо відсічі збройної агресії. Враховуючи перебіг бойових дій та затяжний характер війни, Президент України двічі продовжував строки дії воєнного стану: Указом від 12 серпня 2022 р. № 573/2022, затвердженим Законом України від 15 серпня 2022 р. № 2500-IX, та Указом від 7 листопада 2022 р. № 757/2022, затвердженим Законом України від 16 листопада 2022 р. № 2738-IX “Про продовження строку дії воєнного стану в Україні”⁵⁹. Аналогічно двічі було продовжено строки проведення загальної мобілізації: Указом від 12 серпня 2022 р. № 574/2022, затвердженим Законом України від 15 серпня 2022 р. № 2501-IX, та Указом від 7 листопада 2022 р. № 758/2022, затвердженим Законом України від 16 листопада 2022 р. № 2739-IX “Про продовження строку проведення загальної мобілізації”⁶⁰.

Під головуванням Президента України – Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України регулярно проводилися засідання Ставки Верховного Головнокомандувача, під час яких:

заслуховувались доповіді Головнокомандувача ЗС України та командувачів оперативних напрямків про оперативну обстановку на фронті в цілому та на окремих його ділянках, представників розвідки про можливі дії противника, пропозиції з посилення угруповань українських військ для успішного проведення контрнаступальних дій Сил оборони України у Харківській та Херсонській обл. та ухвалювались рішення щодо подальшого застосування Сил оборони України;

ставились завдання щодо протиповітряного захисту критичної інфраструктури України та об'єктів цивільної призначення, а також посилення співпраці з партнерами України задля підвищення спроможностей підрозділів Сил оборони України через постачання нових видів озброєння та військової техніки;

розглядалися питання забезпечення Сил оборони України боєприпасами, озброєнням та військовою технікою; здійснювався аналіз темпів та обсягів ремонту озброєння та військової техніки;

визначалися першочергові заходи зі стабілізації ситуації на деокупованих територіях.

Протягом вересня-грудня 2022 р. Верховна Рада України ухвалила низку звернень до міжнародних організацій (ООН, ЄС, ОБСЄ, МАГАТЕ), парламентів і урядів світу стосовно: створення спеціального міжнародного трибуналу щодо

злочину агресії проти України (постанова від 07 жовтня 2022 р. № 2663-IX); до держав Групи Двадцяти (G-20) щодо виключення російської федерації зі складу цієї Групи (постанова від 16 листопада 2022 р. № 2742-IX) та щодо визнання російського режиму терористичним, нелегітимності перебування російської федерації в ООН та її реформування, відповідальності членів російських політичних партій, що підтримують агресію (постанова від 1 грудня 2022 р. № 2787-IX)⁶¹.

Протягом досліджуваного періоду Кабінет Міністрів України своїми актами припинив дію низки угод між Урядом України і урядами рф та рб, зокрема про припинення дії деяких міжнародних договорів України з питань оборони та співробітництва з республікою білорусь (постанова від 23 грудня 2022 р. №1435) та про повітряне сполучення (постанова від 23 грудня 2022 р. №1438)⁶².

Вжиті керівництвом держави заходи дозволили забезпечити високий рівень готовності Сил оборони України до застосування, посилити протиповітряний захист об'єктів критичної та цивільної інфраструктури держави, а прийняті Верховною Радою України акти забезпечили активну комунікацію з державами-партнерами у підтримці намірів України з притягнення росії до відповідальності за скоєні злочини на території України.

Консолідація зусиль міжнародної спільноти навколо допомоги Україні. Головні цілі глобальної демократичної коаліції, що підтримували Україну, полягали у тому, щоб не дати нашій державі програти і не дати росії виграти, а також не допустити ескалації війни до точки, коли росія могла здійснити напад на держави НАТО або нанести ядерний удар. Багато західних лідерів продовжували вважати росію занадто потужним гравцем, аби її можна було перемогти на полі бою. Таке консервативне мислення спонукало партнерів України визначати переважно проміжні воєнні цілі. Відтак, на порядку денному країн Заходу не стояв повний крах путінського режиму та розпад росії.

На третьому етапі широкомасштабної агресії рф допомога Україні від її партнерів була сфокусована на тому, щоб підвищити стійкість України до російських масованих ракетно-авіаційних ударів (МРАУ) по критичній інфраструктурі. Відповідь країн Заходу на цю ескалацію була подвійною: з одного боку, західні держави надавали обладнання і матеріальні засоби для відновлення енергетичної системи України та полегшення гуманітарних наслідків ракетних обстрілів, а з іншого, – збільшували постачання засобів ППО західних зразків для захисту критичної інфраструктури. Ці кроки мали на меті мінімізувати наслідки російської ракетної загрози в умовах зимового періоду.

08 вересня 2022 р. на авіабазі ВПС США Рамштайн в Німеччині відбулася п'ята зустріч міністрів оборони та очільників генеральних штабів з понад 50-ти країн у рамках Контактної групи з питань оборони України ("Рамштайн-5"). Подія закріпила перехід від короткострокового планування держав-партнерів до підтримки України на середньо- та довгострокову перспективу. Серед найважливіших пріоритетів було визначено розвиток багатоцеленованої системи ППО/ПРО та планів з підготовки українських військовослужбовців на довготривалу перспективу. Зокрема, країни досягнули домовленості про розширення програми навчання для українських військових у Великій Британії із 10 тис. до 30 тис. осіб. Додатково була обговорена можливість організації тренувань в інших країнах, зокрема Польщі та Словаччині⁶³.

З метою корегування загальнополітичного курсу Європи за ініціативою Президента Франції Е. Макрона у Празі 06-07 жовтня 2022 р. був проведений саміт Європейської політичної спільноти (ЄПС). У рамках нового формату зустрілися керівники держав та урядів 44 європейських країн (без участі росії та білорусі)⁶⁴. Солідарність з Україною лунала на усіх панельних дискусіях. За підсумками саміту був надісланий потужний сигнал для України – беззаперечна підтримка її територіальної цілісності й надання всебічної допомоги в протидії збройній агресії рф. Натомість, Україна вкотре мала можливість донести свій меседж про необхідність повернення миру на континент, запропонувавши власне бачення майбутньої місії ЄПС – перетворення її на Європейську спільноту миру. Заходи в рамках ініціативи мали включати в себе посилення санкцій проти рф та її міжнародну ізоляцію, допомогу Україні, відновлення територіальної цілісності, а також забезпечення подальших гарантій безпеки з боку партнерів⁶⁵. Проведення саміту засвідчило зростання геополітичних амбіцій Франції та стало символом повороту від старого політичного мислення, уособленого колишнім Канцлером Німеччини А. Меркель, яка постійно оглядалася на Москву, до нового бачення безпеки на європейському континенті без участі рф.

03 жовтня 2022 р. міністр закордонних справ України Д. Кулеба розпочав перше в історії української дипломатії турне країнами Африки. Прикметною подією африканських візитів стала участь у бізнес-форумі в столиці Сенегалу м. Дакар, на якому були присутні близько двох десятків українських та сенегальських компаній зі сфер цифрових технологій, IT, агропромисловості тощо. Важливим став також факт приєднання Кот-д'Івуару до Кримської платформи, про що стало відомо після зустрічі віце-президента країни з Д. Кулебою⁶⁶. Попри те, що міністр терміново повернувся до України 10 жовтня, спеціальний представник з питань Близького Сходу та Африки М. Субх продовжив турне і відвідав ще п'ять країн континенту.

Зусилля України на африканському напрямку мали успіх і у військовому вимірі. Коли під час голосування в ГА ООН у березні 2022 р. делегація Марокко утримувалася від підтримки України, то згодом її керівництво суттєво переглянуло своє ставлення до війни. Представники королівства взяли участь у роботі формату "Рамштайн". Згідно з офіційними повідомленнями, на початку грудня 2022 р. Рабат зобов'язався надати Україні запчастини до танків Т-72, ставши першою країною Африканського континенту, яка прийняла рішення про військову допомогу нашій державі.

12 жовтня 2022 р. відбулася чергова зустріч Контактної групи з питань оборони України ("Рамштайн-6"), яка зібрала у штаб-квартирі НАТО у Брюсселі міністрів оборони і головнокомандувачів із майже 50 країн. Вперше в якості запрошених гостей у ньому взяли участь представники майбутніх членів НАТО – Фінляндії та Швеції. У зв'язку з ракетним терором рф, країни-партнери зосередилися на зміцненні протиповітряної оборони України.

В цьому контексті важливими стали рішення партнерів про передачу Україні систем ППО західного зразка: Німеччина – ЗПК IRIS-T SLM та ЗСУ Gepard; США – ЗПК NASAMS (спільно з Норвегією) та Avenger; Іспанія – ЗПК Aspide та Hawk, Франція – ЗПК Crotale. Велика Британія та Нідерланди надали в розпорядження Сил оборони України тисячі зенітних ракет, а також десятки зенітних гармат і технології для протидії іранським безпілотникам⁶⁷. Проривним стало рішення США 21 грудня передати Україні батарею ЗПК Patriot із боєприпасами⁶⁸.

Оборонні потреби України та вплив російського вторгнення на міжнародну архітектуру безпеки стали предметом подальшого обговорення на засіданні міністрів оборони країн-членів Північноатлантичного Альянсу НАТО у Брюсселі 12-13 жовтня. За його підсумками генеральний секретар НАТО Є. Столтенберг заявив, що Альянс і надалі посилить підтримку України, зміцнюючи власну оборону та засоби стримування, а також збільшуючи захист критичної інфраструктури країн НАТО. Партнери домовилися передати Збройним Силам України сотні засобів для боротьби з безпілотниками для захисту від російських атак на критичну інфраструктуру⁶⁹. Важливою стала також домовленість міністрів збільшити запаси озброєння та боєприпасів на тлі їхнього виснаження через військову допомогу Україні⁷⁰.

17 жовтня міністри закордонних справ країн ЄС на зустрічі у Люксембурзі ухвалили рішення про створення дворічної Місії Європейського Союзу з військової допомоги Україні (European Union Military Advisory Mission Ukraine – EUMAM) для підвищення спроможностей Збройних Сил України. Місія передбачала індивідуальну, колективну та спеціальну підготовку для 15 тис. українських військовослужбовців у 20 країнах ЄС⁷¹. Вона розпочала свою роботу в середині листопада, набувши повної оперативної спроможності до кінця 2022 р.

24-25 жовтня 2022 р. у хорватському Загребі відбувся перший парламентський саміт Міжнародної Кримської платформи. У його роботі взяли участь запрошені делегації з понад 50 країн та інституцій, загалом близько 400 політиків з усього світу. Україна запросила також країни, які не є членами Платформи, зокрема з Південної Америки, Африки та Азії. Паралельно з пленарною сесією було проведено також низку дискусійних панелей, які надали гостям саміту більше інформації щодо ситуації в окупованому Криму після початку широкомасштабного вторгнення, а також ряд дискусій за участі українських урядовців і міжнародних експертів щодо параметрів реінтеграції Криму⁷². Президент України В. Зеленський закликав надати Україні достатню підтримку для повернення захопленого росіянами Криму, а з виходом ЗС України на державний кордон – залучити найкращий безпековий, політичний, юридичний та соціальний досвід задля повернення повноцінного життя на деокуповані території⁷³.

Під час сьомого засідання Контактної групи з питань оборони України (“Рамштайн-7”), що відбулося 16 листопада 2022 р. у відео-форматі за участю понад 50 країн, шість держав-партнерів (Швеція, Іспанія, Німеччина, Канада, Греція та Польща) оголосили пакети військової допомоги Україні, що зокрема включали засоби ППО, артилерію, бронетехніку, боєприпаси та зимове спорядження. Учасники Контактної групи заявили, що зберігатимуть темпи підтримки Києва протягом зими, щоб Україна “могла продовжувати закріплювати свої успіхи та утримувати ініціативу на полі бою”⁷⁴.

Через дев’ять місяців війни фундаментальна неготовність Заходу до “великої війни” на Європейському континенті спричинила шалену гонитву за тим, щоб забезпечити Україну тим, що їй потрібно, одночасно поповнюючи запаси озброєння та боєприпасів НАТО, які неухильно скорочувалися після завершення Холодної війни. Оскільки обидві протиборчі сторони використовували зброю і боєприпаси темпами, небаченими з часів Другої світової війни, змагання за утримання арсеналів на належному рівні ставало критичним фактором, який міг мати вплив на хід війни.

Головним донором військової допомоги Україні залишалися Сполучені Штати. Загалом протягом вересня – грудня вони виділили 11 пакетів оборонної допомоги на суму майже 9 млрд дол., досягнувши безпрецедентного обсягу безпекової допомоги в 21,9 млрд дол. з початку широкомасштабного вторгнення. Сполучені Штати надали додаткові ракетні системи HIMARS, гаубиці, засоби ППО, боєприпаси для ствольної та реактивної артилерії, авіаційні ракети, бойові броньовані машини, БпЛА та інше військове обладнання. Окремо США спільно з Чехією та Нідерландами домовилися про постачання 90 модернізованих і відремонтованих танків Т-72Б ЗС України до початку 2023 р.⁷⁵

Протягом третього етапу американська адміністрація використовувала дві основні програми з надання військової допомоги Україні – “Виділення допомоги за розпорядженням Президента США” (Presidential Drawdown Authority – PDA), що передбачала передачу озброєння з поточних військових запасів США, та “Ініціатива сприяння безпеці України” (Ukraine Security Assistance Initiative – USAI) – замовлення нового озброєння у військової промисловості. Обидві програми передбачали надання допомоги Україні на безоплатній основі. Окрім цього, з 01 жовтня 2022 р. у США набрав чинності закон про ленд-ліз для України, який відкрив значно ширші можливості для постачання ОВТ для потреб Сил оборони України, однак цей механізм не використовувався з фінансових міркувань⁷⁶.

Для забезпечення нагальних та довгострокових оборонних потреб України Конгрес та Сенат США ухвалювали відповідні законодавчі рішення. Так, 30 вересня 2022 р. Конгрес США прийняв закон про “тимчасове бюджетне фінансування”, яким були передбачені 12,3 млрд дол. термінової допомоги Україні⁷⁷. 07 грудня 2022 р. Конгрес США ухвалив Закон про повноваження в галузі національної оборони на 2023 фінансовий рік (NDAA), який виділив 800 млн дол. на додаткову безпекову допомогу для нашої держави у 2023 р.⁷⁸. 22-23 грудня 2022 р. Сенат і Конгрес США переважною більшістю голосів схвалили законопроект про фінансування уряду у 2023 р. на суму 1,7 трлн дол., який, серед іншого, містив “Акт про додаткові асигнування для України”, що передбачав 44,9 млрд дол. додаткової екстреної допомоги Україні та союзникам по НАТО. Ключові статті витрат передбачали до 14,5 млрд дол. на передачу Україні засобів із запасів Пентагону рішенням Президента США, 9 млрд дол. на закупівлю військової допомоги для України та 13,37 млрд дол. фінансової підтримки⁷⁹.

Окрім США, про військово-технічну допомогу Україні на третьому етапі оголосили майже 20 країн (Канада, Велика Британія, Німеччина, Франція, Іспанія, Італія, Норвегія, Фінляндія, Швеція, Чехія, Словаччина, Польща, Литва, Латвія, Естонія, Словенія, Хорватія та Люксембург).

Російсько-українська війна стала однією з ключових тем на порядку денному засідання міністрів закордонних справ країн НАТО, що відбулося у Бухаресті 29-30 листопада 2022 р. Через блокування участі України з боку Угорщини, що тривало з 2017 р., міністр закордонних справ України Д. Кулеба провів переговори з міністрами НАТО в рамках окремої зустрічі, спеціально організованої генеральним секретарем НАТО. У фокусі розмови – подальша військова допомога Україні та відновлення української енергетичної інфраструктури після масованих ракетних ударів рф. Це була чи не перша зустріч міністрів країн НАТО, на якій питання енергетичної безпеки розглядалося нарівні з питаннями оборони.

У підсумковій заяві члени Альянсу запевнили, що посилюватимуть політичну і практичну підтримку Україні, зокрема допомагатимуть нашій країні у відновленні її енергетичної інфраструктури та захисті від ракетних атак. “Ми також залишаємось рішучими у підтримці довгострокових зусиль України на шляху повоєнної відбудови та реформ, щоб Україна могла забезпечити своє вільне та демократичне майбутнє, модернізувати свій оборонний сектор, посилити довгострокову оперативну сумісність та стримувати майбутню агресію”, – йшлося в документі⁸⁰.

Міністри також підтвердили прихильність політиці “відкритих дверей” Альянсу – зокрема і рішенням 14-річної давності про майбутнє членство України в НАТО, хоча так і не окреслили чіткого тайм-лайну кроків до цієї мети. Генеральний секретар Є. Столтенберг уточнив позицію Альянсу щодо цього питання: попередньою умовою була перемога України у війні з рф⁸¹.

Група семи (G7) продовжувала відігравати роль важливого міжнародного майданчика для координації політики семи високорозвинених країн західного світу щодо надання допомоги Україні та протидії російській агресії на глобальному рівні. За підсумками засідання Групи семи (G7) у німецькому Мюнстері 4 листопада 2022 р., було створено координаційний механізм для допомоги Україні з відновлення та захисту її критично важливої енергетичної інфраструктури⁸².

За результатами зустрічі лідерів G7 у відео-форматі 12 грудня 2022 р. за участю Президента України В. Зеленського, “Велика сімка” вперше відкрито заявила про намір притягти до відповідальності лідера рф в. путіна за вторгнення в Україну, згідно з міжнародним правом, а також попередила росію, що застосування хімічної, біологічної або ядерної зброї матиме серйозні наслідки для неї. У підсумковій заяві відзначалось, що росія буде зобов’язана відшкодувати Україні вартість відновлення критично важливої інфраструктури, пошкодженої або зруйнованої в результаті війни. Лідери держав заявили про всебічну підтримку України, “так довго, як це буде необхідно”, і наголосили, що війна має завершитись лише після того, як росія виведе свої війська з усієї території України. G7 зобов’язалася й надалі координувати зусилля щодо забезпечення нагальних потреб України в озброєнні та військовій техніці. Особливу увагу учасники групи приділили постачанню до України засобів ППО. З метою підтримки відбудови України, лідери G7 домовилися створити багатосторонню донорську платформу для координації механізмів із надання короткострокової та довгострокової допомоги. Окрім цього, G7 офіційно підтримала 10 пунктів формули миру Президента України⁸³.

Група з 10 країн Північної Європи під час зустрічі у форматі Об’єднані експедиційні сили (JEF – Данія, Естонія, Фінляндія та Ісландія, Латвія, Литва, Нідерланди, Норвегія та Швеція), яка відбулася у Ризі 19 грудня 2022 р., пообіцяла продовжувати надавати Україні необхідну допомогу для захисту від російської агресії. Під час зустрічі Прем’єр-міністр Великої Британії Р. Сунак анонсував поставку сотень тисяч артилерійських снарядів за контрактом на 250 млн фунтів стерлінгів⁸⁴.

12 грудня 2022 р. Рада ЄС досягла політичної згоди щодо збільшення Європейського фонду миру, з якого ЄС відшкодовував державам-членам поставки озброєння Україні, до 5,5 млрд євро до 2027 р. Це рішення надіслало чіткий політичний сигнал про незмінну відданість ЄС військовій підтримці України. Завдяки Європей-

ському фонду миру ЄС підтримав Збройні Сили України шістьма послідовними пакетами підтримки на 3,1 млрд євро.

Згідно з дослідженням Кільського інституту світової економіки (IfW), станом на початок грудня 2022 р., держави-члени ЄС вперше з початку війни обігнали США у зобов’язаннях щодо допомоги Україні: 52 млрд євро військової, фінансової та гуманітарної допомоги проти трохи менше 48 млрд євро з боку США. Німеччина стала найбільшою країною-донором у Європі, вперше обійшовши Велику Британію із загальною сумою обіцяної підтримки Україні у 12,6 млрд євро, з них 2,3 млрд на військову допомогу⁸⁵.

Таким чином, рішення міжнародних партнерів України протягом третього етапу російсько-української війни свідчили про незмінність домінуючої позиції у готовності до надання комплексної та довгострокової підтримки Україні у відсічі російської агресії. З огляду на масовані ракетно-авіаційні удари рф по критичній інфраструктурі України, головним пріоритетом міжнародної спільноти стало посилення енергетичної стійкості нашої держави та підвищення спроможностей української протиповітряної оборони. Внаслідок наданої допомоги було не тільки збільшено можливості нашої держави у відновленні постраждалої енергетичної інфраструктури, але і забезпечено значну кількість передових засобів ППО західного зразка, які мали суттєвий вплив на здатність Сил оборони України відбивати засоби повітряного нападу противника. Рішення про передачу деяких видів озброєння (зокрема, американської системи ППО/ПРО Patriot) свідчило про зростаючу готовність партнерів до поступової відмови від штучних обмежень у військовій допомозі Україні. Водночас ракетний терор росії сприяв консолідації міжнародної спільноти навколо засудження злочинних дій росії, поглиблення її міжнародної ізоляції та формування консенсусу щодо необхідності притягнення її військово-політичного керівництва до відповідальності.

Поглиблення міжнародної ізоляції рф. Агресія росії проти України підштовхнула світову спільноту до вжиття додаткових заходів впливу на агресора, як відповідь на злочинні дії, заподіяні зс рф проти цивільного населення на території України.

Основними напрямками політики міжнародної ізоляції росії стали: запровадження додаткових міжнародних обмежень політико-економічного характеру (особливо 8-й та 9-й пакети санкцій ЄС) та додаткове виключення росії з міжнародних структур та організацій.

Зокрема, 02 жовтня 2022 р. відповідне рішення прийняла в ході Асамблеї в Монреалі Рада Міжнародної організації цивільної авіації (ICAO), яка є спеціалізованою установою ООН, що займається організацією і координацією міжнародного співробітництва держав у всіх аспектах діяльності цивільної авіації, та об’єднує в своїх рядах близько 190 держав⁸⁶.

Європейська федерація кіберспорту своїм рішенням від 08 листопада 2022 р. також виключила російських спортсменів зі свого складу та заборонила їм брати участь у майбутніх чемпіонатах Європи, а Міжнародний паралімпійський комітет (МПК) 16 листопада 2022 р. на позачерговій Генеральній асамблеї у Берліні призупинив діяльність національних параолімпійських комітетів росії та білорусі, як таких, що “не здатні виконувати свої зобов’язання щодо членства згідно зі Статутом

МПК” і заборонив приймати участь у змаганнях під егідою комітету до кінця війни в Україні⁸⁷.

У відповідь на спробу РФ здійснити анексію чотирьох українських областей, 06 жовтня 2022 р. Європейський Союз ухвалив восьмий пакет санкцій проти Росії, яким перш за все закладено основу для встановлення, відповідно до законодавства Європейського Союзу, обмеження цін та транспортування сирої нафти та нафтопродуктів морським шляхом до третіх країн. Пакетом санкцій додатково введено заборону на продаж, передачу чи експорт цивільної вогнепальної зброї та військових транспортних засобів і обладнання; повна заборона для російських осіб на криптовалютні активи; заборона на IT-послуги та юридичні консультації; розширення переліку заборонених для торгівлі товарів, що могли сприяти військовому та технологічному зміцненню Росії; заборону громадянам ЄС займати будь-які посади в органах управління російських організацій або органів; додаткові обмеження на імпорт, на суму 7 млрд євро, що включали заборону на ввезення готової продукції та напівфабрикатів зі сталі, машин та обладнання, пластмас, транспортних засобів, текстилю, взуття, шкіри, кераміки, вводяться обмеження на передачу та експорт товарів авіаційного сектору. Загалом, додаткові санкції застосовано до 30 фізичних та 7 юридичних осіб, причетних до російської окупації, незаконної анексії та псевдореферендумів на окупованих територіях Донецької, Луганської, Херсонської та Запорізької обл.⁸⁸

16 грудня 2022 р. Рада Європейського Союзу затвердила дев'ятий пакет санкцій проти Росії, який мав на меті нанести “серйозного удару по російській економіці та обмежити її можливості у продовженні агресії в Україні”. До списку санкцій додано майже 200 фізичних та юридичних осіб Росії, серед яких депутати державної думи та члени ради федерації, члени конституційного суду та уряду РФ. Обмеження накладено на політичні партії Росії: “єдина Росія”, “справедлива Росія”, “нові люди”, КпрРФ та ЛДПР. Також, дев'ятий пакет призупинив дії ліцензій на мовлення НТВ/НТВ “мир”, Росія-1, “Рен-ТВ”, “першого каналу” та передбачав заборону на надання послуг з реклами Європейського Союзу та маркетингових досліджень; заборону на інвестиції в російський енергетичний, гірничодобувний сектор, окрім діяльності з видобутку корисних копалин і кар’єрів, пов’язаних із певною критичною сировиною; повну заборону на операції та заморожування активів банків: “Московський кредитний банк” і “Далекосхідний банк”. **Додатково, накладено санкції на товари, які могли використовуватися сектором оборони та безпеки, або сприяти підвищенню промислового потенціалу російської федерації: обмежено експорт до Росії двигунів до безпілотників; хімічне та біологічне обладнання; засоби боротьби з масовими заворушеннями; електронні компоненти; генератори; IT-компоненти, ноутбуки та жорсткі диски; прилади нічного бачення та радіонавігації, камери та об’єктиви**⁸⁹.

Більшість держав-членів ООН продовжували підтримувати суверенітет та територіальну цілісність України у межах її міжнародно визнаних кордонів. 12 жовтня 2022 р. ГА ООН на своєму засіданні ухвалила резолюцію із засудженням незаконних “референдумів”, які Росія влаштувала на тимчасово окупованих територіях Донецької, Луганської, Запорізької та Херсонської обл. України. Резолюцію підтримали 143 зі 193 членів Генасамблеї ООН, п’ять держав (Росія, Білорусь, Сирія, Північна Корея та Нікарагуа) проголосували проти, решта 35 утрималися під час голосування⁹⁰.

15 грудня 2022 р. ГА ООН ухвалила резолюцію “Ситуація з правами людини в тимчасово окупованих АР Крим та м. Севастополь, Україна”. Посилаючись на резолюцію ГА ООН 68/262 “Територіальна цілісність України” від 28 березня 2014 р., Асамблея підтвердила статус тимчасово окупованих Автономної Республіки Крим і м. Севастополь та інших тимчасово окупованих РФ територій як невід’ємних частин території України. ГА ООН висунула вимогу до РФ негайно припинити агресію проти України та вивести всі свої збройні сили з території України в межах її міжнародно визнаних кордонів⁹¹.

Додаткові обмежувальні заходи, накладені країнами Заходу на Росію, мали на меті створити умови, за яких подальше ведення війни країною-агресором мало призвести до руйнації її економіки та внутрішнього колапсу. Попри масштабні заходи, запровадженні західними демократіями у вигляді санкцій та експортного контролю, на третьому етапі їм поки не вдалося зупинити російську воєнну машину. Водночас Росія поступово, але неухильно втрачала вплив та авторитет на міжнародній арені, свідченням чого стало виключення її з ряду міжнародних організацій, так і голосування в Генеральній Асамблеї ООН.

Європейська та євроатлантична інтеграція України

У вересні-грудні 2022 р. Україна продовжила проєвропейські реформи в різних сферах, поглиблення секторального співробітництва з ЄС, імплементацію положень Угоди про асоціацію та зону вільної торгівлі та рекомендацій Єврокомісії щодо набуття нашою державою статусу кандидата в члени ЄС.

Важливою особливістю нового етапу євроінтеграції України стала безпрецедентна інтенсивність дипломатичних контактів на високому та вищому рівнях, високий рівень довіри, лібералізація торговельно-економічних відносин, спільне протистояння російській експансії. Саме політико-дипломатична підтримка, військово-технічна, фінансово-економічна, гуманітарна допомога країн ЄС були критично важливими для України в умовах війни. Офіційний Брюссель активізував і зміцнив курс щодо лобіювання і відстоювання інтересів України на міжнародних майданчиках і водночас засудив агресію і підтримав політичну ізоляцію Росії. ЄС активізував військово-технічне співробітництво з Україною, доповнюючи на практиці спільну європейську політику безпеки новими заходами та ініціативами у відповідь на ескалацію російської загрози: держави ЄС постачали Україні широку номенклатуру озброєння та військового обладнання.

Важливим кроком у виконанні семи рекомендацій Єврокомісії стало ухвалення Верховною Радою 13 грудня 2022 р. пакета євроінтеграційних законів – “Про медіа”, “Про національні меншини (спільноти)”, а також “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення порядку відбору кандидатур на посаду судді Конституційного Суду України на конкурсних засадах”. Це дало підстави Президенту України В. Зеленському 15 грудня 2022 р. звернутися до лідерів країн ЄС із закликом прискорити процес оцінки виконання Україною рекомендацій ЄК, щоб перейти до переговорів щодо членства України в ЄС.

Однак, окреслюючи стан реалізації рекомендацій Єврокомісії, слід зазначити, що завершення реформи Конституційного Суду України потребувало додаткових зусиль усіх гілок влади для забезпечення повноцінної і ефективної його роботи, так

само як і реформа судової системи, що тривала, була одним з важливих і водночас складних напрямів проєвропейських трансформацій. Стан формування повноцінного складу антикорупційних органів, зокрема, САП і НАБУ, мав безпосередній вплив на динаміку процесу боротьби з корупцією шляхом ефективних розслідувань. Хоча вагомі кроки у вирішенні даних питань було зроблено, ця сфера все ж потребувала додаткових зусиль української влади.

06 вересня 2022 р. Верховна Рада України ухвалила Закон про приведення у відповідність національного законодавства по боротьбі з відмиванням грошей до стандартів Групи з фінансових заходів (FATF). До активу України в цій сфері можна також віднести й те, що в жовтні офіційний Київ ініціював процедуру вступу до Робочої групи Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) з питань боротьби з хабарництвом у міжнародних комерційних операціях.

На виконання Закону “Про запобігання загрозам національній безпеці, пов’язаним з надмірним впливом осіб, які мають значну економічну та політичну вагу в суспільному житті (олігархів)” від 23 вересня 2021 р., Указом Президента було введено в дію рішення РНБО України “Про затвердження Положення про Реєстр осіб, які мають значну економічну та політичну вагу в суспільному житті (олігархів), порядок його формування і ведення”. Положення визначало порядок формування і ведення реєстру олігархів, правила одержання відповідної інформації. Станом на грудень 2022 р., реєстр оприлюднено не було, оскільки тривав процес збору відповідних даних та організаційно-технічне забезпечення підготовки цього документа.

Отже, на всіх напрямках, визначених Єврокомісією, спостерігалися помітні здобутки і прогрес. І цей прогрес мав особливу вагу і значення з огляду на широкомасштабну війну в Україні, яка несла загрозу не лише її євроінтеграційному курсу, але й її державності загалом. Водночас очевидно й те, що реалізація цих завдань ЄС ще потребувала додаткових зусиль влади та українського суспільства.

Вище військово-політичне керівництво України продовжувало займати проактивну позицію щодо євроатлантичної інтеграції нашої держави. Відповіддю України на анексію путіним окупованих її областей стало підписання 30 вересня 2022 р. заявки на вступ до НАТО у пришвидшеному порядку та заява, що після рішень рф про анексію українських територій жодних перемовин з путіним Україна не вестиме. Подання заявки на вступ до Альянсу стало швидше політичним актом з “відкладеним результатом”, з огляду на наявний брак консенсусу в НАТО щодо членства України. Перша реакція на цей крок була неоднозначною: з одного боку, США і керівництво Альянсу висловили стриману позицію, а з іншого – Україну підтримали ряд країн НАТО із Центральної та Східної Європи, зокрема, країни Балтії, Польща, Румунія та Чехія. Разом з тим, така ініціатива української влади, по-перше, відповідала інтересам більшості громадян України, які підтримували вступ до Альянсу, по-друге, спонукала країни НАТО активізувати партнерство і співробітництво з Києвом, посилити військову та фінансово-економічну підтримку нашої країни.

З метою лобіювання заявки України на пришвидшений вступ до НАТО, офіційний Київ задіяв механізм укладення двосторонніх декларацій з підтримки членства України в Альянсі. У жовтні 2022 р. таку декларацію було підписано з главою уряду Чехії, 26 листопада 2022 р. – з Прем’єр-міністром Бельгії А. Де Кроо, а 05 груд-

ня цього ж року таку декларацію Президент України підписав з Прем’єр-міністром Чорногорії. Відповідні ініціативи українська влада розпочала активно просувати на різних рівнях політико-дипломатичних відносин з державами-членами НАТО.

Міжнародний процес відбудови України. На третьому етапі набули подальшого розвитку міжнародні заходи з відбудови України, які були започатковані під час Міжнародної конференції з питань відновлення України у швейцарському Лугано 04-05 липня 2022 р. (URC-2022). В її продовження у жовтні та грудні 2022 р. були проведені дві міжнародні конференції у Західній Європі, які засвідчили консолідацію міжнародної спільноти навколо процесу відбудови України як у довгостроковій, так і короткостроковій перспективі. Ця проблема набула особливої гостроти восени 2022 р. у зв’язку з руйнівною кампанією масованих ракетно-авіаційних ударів рф по об’єктах енергетичної інфраструктури України.

25 жовтня 2022 р. у Берліні відбулася Міжнародна експертна конференція щодо відновлення, відбудови й модернізації України за участю Прем’єр-міністра України Д. Шмигала, Канцлера Німеччини О. Шольца та Президентки Єврокомісії У. фон дер Ляєн. Базуючись на “Принципах Лугано”, які були закладені на URC-2022, організатори берлінської конференції сформуливали концепцію процесу відбудови України та дали старт формуванню інфраструктури та механізмів допомоги. Був представлений програмний документ “Відновлення України” (Rebuild Ukraine), складений за зразком плану Маршалла з відбудови Західної Німеччини після Другої світової війни за допомогою США. 20-сторінкове дос’є було присвячене темам будівництва, логістики та інфраструктури, цифровізації, енергетики, охорони здоров’я та сільського господарства⁹².

Канцлер Німеччини О. Шольц і Президентка Європейської комісії У. фон дер Ляєн наголосили на особливій ролі ЄС у реалізації “плану Маршалла” для відбудови України, яка, за оцінками Світового банку, зазнала загальних збитків на суму 350 млрд доларів. У своєму виступі У. фон дер Ляєн підкреслила, що успіх відбудовчого процесу буде залежати від трьох ключових факторів: 1) наявності безперервної фінансової допомоги; 2) створення широкої та інклюзивної платформи; 3) нерозривного зв’язку відбудови з реформами на шляху до ЄС. Європейський Союз був готовий виступити локомотивом процесу відновлення України, забезпечити його часткове фінансування та створити відповідну координаційну платформу для залучення всіх зацікавлених сторін. Окрім бюджетних і приватних коштів, йшлося про залучення заморожених російських активів (за оцінками Кабінету Міністрів України, йшлося 300-500 млрд доларів⁹³). “Завдання [з відновлення України] є настільки монументальним, що ми потребуємо участі всіх”, – заявила Президентка Європейської комісії, закликавши уряди та приватний сектор долучитися до процесу відбудови⁹⁴.

Канцлер Німеччини О. Шольц, у свою чергу, заявив, що Німеччина була готова відіграти провідну роль у відновленні України, яке він назвав “планом Маршалла ХХІ ст.” та “завдання на покоління”. Він наголосив на потребі модернізації України в ході відбудови, щоб зробити країну більш передовою і сучасною, ніж до війни, поєднуючи цей процес із наближенням до Євросоюзу. О. Шольц заявив, що повоєнне відновлення України мало стати довгостроковим завданням для світової спільноти на роки. Він підкреслив: той, хто інвестує у відновлення України, той інвестує у майбутнього члена ЄС. “Для мене, рішення ЄС підтримувати Україну як

майбутнього члена – це одне з найбільш значущих геополітичних рішень нашого часу. Не лише Україна, а й уся Європа стануть від цього сильнішими”⁹⁵.

У своєму виступі Президент України В. Зеленський закликав західних партнерів створити “фінансовий Рамштайн” для довгострокової підтримки України – за аналогією з форматом, який ініціювали США для надання нашій державі ОВТ. Поряд із цим, він наголосив на потребі реалізації “Плану швидкої відбудови” (Fast Recovery Plan) на суму 17 млрд дол. задля екстреної відбудови критичної інфраструктури, зруйнованої внаслідок агресії рф, особливо напередодні зимового періоду, а також закликав західних партнерів допомогти із фінансування державного бюджету України у 2023 р. Головним фінансовим інструментом для повоєнної відбудови мав стати Фонд відновлення України, що повинен був наповнюватися за рахунок коштів від конфіскації заарештованих активів рф на території України⁹⁶.

За підсумками берлінської конференції була створена нова координаційна платформа – Financial Coordination Platform and Meetings, яка об’єднала ключових партнерів – G7, ЄС, міжнародні фінансові організації, – з метою довго- та короткострокової допомоги Україні, зокрема, задля швидкого відновлення⁹⁷.

Стратегію повоєнної відбудови України було розглянуто також учасниками наступної міжнародної донорської конференції “Солідарні з українським народом”, що відбулася у Парижі 13 грудня 2022 р. за участі 46 країн і 24 міжнародних організацій. Відкриваючи конференцію, Президент Франції Е. Макрон назвав бомбардування об’єктів цивільної інфраструктури України воєнним злочином і зазначив, що кремль атакував цивільну інфраструктуру, оскільки російські війська продовжували зазнавати невдач на полі бою. Президент України В. Зеленський звернувся до учасників конференції з проханням про допомогу Україні протягом зими 2022-2023 років у подоланні енергетичної кризи, спровокованої бомбардуваннями росії, внаслідок чого бл. 12 млн українців постраждали від знеструмлення.

Глава держави визначив шість пріоритетних напрямків допомоги Україні:

- 1) надання трансформаторів, обладнання для відновлення високовольтних мереж, газотурбінних та газопоршневих енергоблоків;
- 2) підтримка з боку європейської енергосистеми на період опалювального сезону;
- 3) відправка спеціальної місії ЄС на об’єкти критичної енергетичної інфраструктури;
- 4) допомога в закупівлі близько 2 млрд кубометрів газу;
- 5) фінансування проєкту із закупівлі LED-ламп для України;
- 6) запровадження спеціального постійного механізму координації донорської допомоги Україні в енергетичній сфері.

За словами Президента України, генератори електроенергії були так само терміново необхідні нашій державі, як бронетехніка та бронежилети для військ⁹⁸.

За підсумками конференції було оголошено про виділення майже 1 млрд євро допомоги Україні на зимовий період 2022-2023 років. Єврокомісія зобов’язалася профінансувати закупівлю близько 30 млн світлодіодних ламп для українських підприємств і домогосподарств, що мало заощадити 1 ГВт (річний обсяг виробництва атомної електростанції). Про наміри надати Києву допомогу оголосили також Швеція, Швейцарія, Норвегія, Іспанія та Німеччина. На тлі російських ракетних уда-

рів по енергосистемі України, конференція надіслала чітке повідомлення кремлю про те, що міжнародна спільнота підтримує Україну. Під час конференції було запроваджено систему координації міжнародної допомоги, що мала функціонувати за тим самим принципом, що і формат надання військової допомоги в рамках Контактної групи з питань оборони України (формат “Рамштайн”)⁹⁹.

Таким чином, під час конференцій у Берліні та Парижі було продовжено формування міжнародної коаліції держав навколо відбудови України, що стало свідченням довгострокової підтримки мирної, стійкої, стабільної та процвітаючої України як важливої передумови для майбутньої безпеки у Європі.

Міжнародні зусилля щодо притягнення керівництва рф до відповідальності за акт агресії, воєнні злочини та геноцид українського народу. Злочини росії на українських землях не могли залишитися поза увагою світового співтовариства. На тлі здійснення росією масованих ракетно-авіаційних ударів по енергетичній інфраструктурі України на міжнародному рівні активізувався процес визнання росією державою-спонсором тероризму. Поряд із цим, розпочалася предметна дискусія щодо пошуків міжнародних механізмів для притягнення військово-політичного керівництва рф до відповідальності за злочин агресії. Протягом третього етапу у сфері міжнародного правосуддя були ухвалені важливі рішення на глобальному, регіональному та державному рівнях.

Комітет міністрів Ради Європи 16 вересня 2022 р. ухвалив рішення щодо забезпечення відповідальності рф за агресію проти України та наголосив на нагальній необхідності забезпечити комплексну систему відповідальності за серйозні порушення міжнародного права, що виникли внаслідок російської агресії проти України, щоб запобігти подальшим порушенням¹⁰⁰.

Масові поховання і катування цивільних, про які стало відомо після звільнення більшої частини Харківщини та правобережної частини Херсонської обл., остаточно переконали світову спільноту, що російські окупанти вчиняють масові воєнні злочини на всіх окупованих територіях¹⁰¹. 22 вересня 2022 р. незалежна міжнародна комісія ООН з розслідування порушень в Україні представила у рамках 51-ї сесії Ради ООН з прав людини докази про скоєння воєнних злочинів після вторгнення росії у Київській, Чернігівській, Харківській та Сумській обл.¹⁰²

Указом Президента України В. Зеленського 22 вересня 2022 р. було створено робочу групу для опрацювання питання створення спеціального міжнародного трибуналу щодо злочину агресії проти України. Він мав розглядати саме злочин агресії, а не воєнні злочини, злочини проти людяності або ж злочин геноциду, оскільки останнє було прерогативою Міжнародного кримінального суду в Гаазі¹⁰³.

14 листопада 2022 р. ГА ООН більшістю голосів ухвалила резолюцію “Забезпечення засобів правового захисту та репарацій у зв’язку з агресією проти України”, підготовлену представниками України та більш як 50 держав. За резолюцію – 94 держави, проти – 13 (росія, білорусь, ЦАР, КНР, Куба, КНДР, Еритрея, Ефіопія, Іран, Малі, Нікарагуа, Сирія та Зімбабве), утрималося – 74. ГА ООН відзначила, що росія має бути притягнута до відповідальності за порушення міжнародного права, зокрема її агресію, а також міжнародного гуманітарного права і прав людини, а також визнала “необхідність створення у співпраці з Україною міжнародного механізму відшкодування збитків”¹⁰⁴.

17 листопада 2022 р. окружний суд нідерландського міста Гааги визнав, що пасажирський літак Boeing-777 рейсу MH17 (Амстердам-Куала-Лумпур) 17 липня 2014 р. був збитий ракетою з російського ЗРК “Бук”, запущеною з контрольованої “днр” території. Винними у скоєнні цього злочину суд визнав громадян рф І. Гірка (Стрелкова), С. Дубинського та українця Л. Харченка, яких заочно засудив до довічного ув’язнення й виплати компенсацій сім’ям загиблих. Громадянина росії О. Пулатова суд виправдав, оскільки його причетність до катастрофи не була доведена. США привітали рішення Окружного суду Гааги як “вагомий крок на шляху до правосуддя” й закликали світові держави докласти зусиль, щоб виконати вимогу Ради Безпеки ООН, викладену в резолюції 2166, про те, що “винні мають бути притягнуті до відповідальності”¹⁰⁵.

26 листопада 2022 р. в Україні вшанували пам’ять багатомільйонних жертв злочинів тоталітарного комуністичного режиму – масового штучного голоду 1921-1923 рр. в Україні, Голодомору 1932-1933 р. – геноциду Українського народу і масового штучного голоду в Україні у 1946-1947 рр. З нагоди цієї трагічної дати в Україні було проведено та започатковано ряд тематичних заходів за участі іноземних делегацій на найвищому рівні. 16 листопада 2022 р. Верховна Рада України звернулася до парламентів держав світу щодо визнання Голодомору 1932-1933 рр. геноцидом українського народу¹⁰⁶. 25 листопада 2022 р. президенти Литви, Польщі, Румунії та Латвії підписали у Каунасі спільну заяву із закликом до міжнародної спільноти визнати Голодомор в Україні злочином сталінського режиму¹⁰⁷. До визнання Голодомору злочином геноциду долучилися парламенти Німеччини, Румунії та Ірландії, а також Європейський парламент. Станом на кінець грудня 2022 р., парламенти 18 держав визнали Голодомор геноцидом українського народу.

28-29 листопада 2022 р. міністри юстиції країн G7 вперше провели зустріч у Берліні, на якій домовилися скоординувати розслідування скоєних росією воєнних злочинів в Україні та підкреслили необхідність притягнення винних до відповідальності¹⁰⁸.

Восени 2022 р. тривав процес визнання росії державою-спонсором тероризму з боку парламентів держав і міжнародних організацій. Відправною точкою стало голосування 13 жовтня 2022 р. в ПАРС за визнання режиму рф терористичним. ПАРС стала першою міжнародною організацією, яка зробила цей крок. Це рішення слугувало зразком для наслідування як із боку парламентів міжнародних організацій, так і з боку законодавчих органів окремих європейських країн. Зокрема, 21 листопада 2022 р. Парламентська Асамблея НАТО закликала створити спеціальний міжнародний трибунал щодо агресії росії та визнала її державою-терористом. 23 листопада 2022 р. відповідне рішення ухвалив Європейський парламент. Протягом жовтня-грудня 2022 р. російський режим визнали терористичним також парламенти Чехії, Польщі, Латвії, Литви, Естонії, Нідерландів.

Процес законодавчо-правового визнання рф державою-терористом мав важливе воєнно-політичне значення для України з огляду на:

- 1) подальше посилення антиросійського санкційного режиму;
- 2) поглиблення політико-економічної ізоляції країни-агресора;
- 3) конфіскації заморожених російських активів;
- 4) створення міжнародного трибуналу з розслідування злочинів рф.

Верховна Рада України 01 грудня 2022 р. ухваленням Постанови “Про Заяву Верховної Ради України щодо визнання російського режиму терористичним, нелегітимності перебування російської федерації в ООН і її реформування, відповідальності членів російських політичних партій, що підтримують агресію” зафіксувала факт незаконного перебування росії в ООН і звернулася до інших парламентів із вимогою визнати це або принаймні доручити своїм делегаціям в ООН звернутися до керівництва Організації з вимогою надати документи, на підставі яких рф перебуває в ООН¹⁰⁹. Також український парламент проголосував за аналогічну постанову про заяву щодо енергетичного тероризму рф, яка містила заклики до ООН, парламентів і урядів її держав-членів, ЄС, Ради Європи, міжнародних організацій і міжпарламентських асамблей, усіх цивілізованих держав світу щодо засудження актів енергетичного тероризму з боку рф та вжиття відповідних заходів проти агресора¹¹⁰.

01 грудня 2022 р. Національна асамблея Франції ухвалила резолюцію на підтримку України й наголосила на необхідності притягнення до відповідальності винних у скоєних на території України воєнних злочинах Міжнародним кримінальним судом або спеціальним трибуналом¹¹¹. Крім того, із закликом створити спеціальний трибунал до Прем’єр-міністра Великої Британії звернулися члени британського парламенту. Проекти резолюцій на підтримку спеціального трибуналу були подані також до Палати представників США та до Бундестагу Німеччини¹¹².

21 грудня 2022 р. Сенат Сполучених Штатів ухвалив закон “Про правосуддя для жертв воєнних злочинів”, який дозволяв переслідувати воєнних злочинців у Сполучених Штатах незалежно від місця, де були скоєні воєнні злочини, та їхніх жертв. Закон розширював юрисдикцію щодо воєнних злочинів, включаючи будь-якого воєнного злочинця, який опинявся на території США, а також подовжував термін давності для воєнних злочинів, виявлених через роки після їх скоєння. Документ не лише виправив наявні прогалини в американському законодавстві, але й заклав правову основу для притягнення до відповідальності усіх причетних до скоєння воєнних злочинів проти українського народу¹¹³.

Окрім цього, 22 грудня 2022 р. Сенат США ухвалив поправку до закону сенатора від Республіканської партії Л. Грема про конфіскацію активів російських олігархів та їхню передачу на користь України. Законопроект наділив Президента США надзвичайними повноваженнями у сфері конфіскації активів і запровадив нові процедури, які дозволяли вилучити активи, набуті злочинним шляхом, і спрямувати їх на допомогу Україні, строком до 2025 р.¹¹⁴

26 грудня 2022 р. Україна ініціювала питання про подальше перебування росії в РБ ООН, опублікувавши офіційну заяву МЗС України щодо нелегітимності перебування рф в складі РБ ООН зокрема та в ООН загалом. Україна закликала держави-члени ООН відновити дію Статуту ООН у питанні легітимності перебування рф в ООН, позбавити рф статусу постійного члена РБ ООН та виключити її з лав Організації. Керуючись принципом рівноправності членів ООН, рф мала пройти той же міжнародно-правовий шлях набуття членства в Організації, що й інші країни. При цьому, повернення рф до ООН у майбутньому могло розглядатися лише за умови дотримання нею критеріїв членства ООН. Дотримання визначеної Статутом процедури, на думку МЗС України, мало відновити право кожної держави-члена проголосувати у Генеральній Асамблеї щодо доцільності прийняття рф до складу ООН – статутне право, яко-

го вони були позбавлені 31 рік тому. Лише після виконання росією умов членства в Організації, що містяться в пункті 1 Статті 4 Статуту ООН, можна було б розглядати прийняття росії в члени через рішення Генеральної Асамблеї ООН за рекомендацією Ради Безпеки ООН, як це передбачено пунктом 2 Статті 4 Статуту ООН¹¹⁵.

Таким чином, Україна ініціювала комплексний процес виключення росії з ООН для спільного захисту Статуту ООН і міжнародного права від руйнівного впливу рф. На міжнародному рівні продовжувалося формування нормативно-правової бази для притягнення військово-політичного керівництва росії до відповідальності за злочин агресії, покарання російських військовослужбовців за воєнні злочини, визнання росії державою-спонсором тероризму, створення механізму для компенсації збитків, завданих агресією.

росія та її союзники

Воєнно-політичні рішення країни-агресора щодо ескалації агресії. Успіхи Сил оборони України на полі бою та загальне посилення міжнародними партнерами підтримки України підштовхнули кремль до ухвалення рішень про проведення “референдумів” на тимчасово окупованих територіях з метою їх подальшої анексії та проведення “часткової мобілізації” для стабілізації лінії фронту.

Виконуючи вказівки кремля, маріонеткові лідери самопроголошених республік “днр” та “лнр” та окупаційних адміністрацій захоплених росіянами частин Запорізької та Херсонської обл. 20 вересня 2022 р. призначили на 23-27 вересня заздалегідь зрежисовані “референдуми” про входження цих областей до складу росії¹¹⁶. Показовою стала заява спікера держдуми росії в. володіна про те, що росія підтримує рішення про “включення” окупованих територій до складу рф, якщо воно буде ухвалене¹¹⁷. Прискорене проведення “референдумів” та подальша вистава під назвою “анексія” фактично стали реакцією на успішний контрнаступ Сил оборони України у Харківській та на півночі Донецької обл., наслідком чого, зокрема, стало звільнення міст Куп’янськ та Ізюм. Організація та проведення під дулами автоматів згаданих “референдумів” не змогла ввести в оману міжнародну спільноту, яка рішуче засудила їх проведення.

30 вересня між президентом рф в. путіним і “главами” тимчасово окупованих територій Донецької, Луганської, Херсонської та Запорізької обл. України були підписані договори про “приєднання” цих регіонів до складу росії. Згаданий церемонії передувала промова в. путіна, у якій він зробив спробу надати політико-ідеологічне обґрунтування спроби анексії, виклав позицію росії у конфронтації з Заходом та фактично окреслив подальші плани у війні проти України. Договори було укладено на основі заздалегідь сфальсифікованих результатів “референдумів” 23-27 вересня, проведення яких суперечило усім нормам і принципам демократії та міжнародного права. Аналіз суспільних настроїв засвідчував, що при будь-яких чесних і прозорих опитуваннях, плебісцитах чи референдумах абсолютна більшість населення будь-якого регіону Півдня і Сходу висловилися б за незалежність України. Незважаючи на це, 30 вересня 2022 р. в. путін підписав договори про входження до складу рф нових суб’єктів – окупованих українських територій, а саме Донецької, Луганської, Херсонської та Запорізької обл.

03 жовтня 2022 р. держдума росії на позачерговому засіданні підтримала незаконну спробу анексії чотирьох згаданих областей та проголосувала за договір про прийняття “днр” та “лнр” до складу рф: голоси за віддали 413 та 412 депутатів відповідно. 04 жовтня 2022 р. рада федерації одностайним голосуванням ратифікувала документи з незаконним рішенням про анексію. Також вона ухвалила федеральні конституційні закони про “прийняття до складу рф чотирьох нових суб’єктів”¹¹⁸.

Разом з тим, москва обійшла питання про те, в яких саме межах/кордонах вона “приєднала” до складу росії Херсонську та Запорізьку обл. України. Загнавши себе цим у пастку невизначеності, кремлю доводилося спекулятивно апелювати до того, що вирішення цього питання залежить “тільки від волі людей”, які проживали на згаданих територіях.

19 жовтня 2022 р. президент в. путін підписав указ про запровадження воєнного стану на тимчасово окупованих територіях України. Згідно з документом, на зазначених територіях запроваджувалася “територіальна оборона” та створювалися “міжвідомчі координуючі органи (штаби територіальної оборони)”. При цьому, виступаючи по відеозв’язку на нараді ради безпеки рф, очільник кремля визнав, що на згаданих територіях режим воєнного стану діяв ще до їх “вступу до складу росії” і йшлося про його юридичне оформлення в рамках російського законодавства¹¹⁹.

Таким чином, використовуючи зрежисовані “референдуми”, москва пішла на свідому ескалацію та підвищення ставок в російсько-українській війні – анексію суверенної території України, чим практично унеможливила розвиток переговорного процесу з Україною. Анексуючи чотири українські області, рф посилила заходи військово-політичного контролю за окупованими територіями з метою експлуатації їхніх людських і матеріальних ресурсів задля стабілізації лінії фронту та протидії контрнаступу Сил оборони України.

Від початку “спеціальної військової операції” кремль чітко усвідомлював, що оголошення мобілізації до лав зс рф може призвести до посилення суспільної напруги та падіння внутрішньої підтримки правлячого режиму (зокрема, особистих рейтингів самого в. путіна). Відповідно, москва до останнього уникала оголошення мобілізації та прагнула компенсувати/замінити її безпрецедентно масштабною інформаційно-пропагандистською кампанією у провладних медіа¹²⁰, яка доповнювалася заходами з придушення антивоєнних протестів. Однак розвиток загальної воєнно-політичної обстановки та, зокрема, невдачі зс рф у проведенні “сво” змусили режим в. путіна вдатися до відверто непопулярних кроків.

Ще 20 вересня 2022 р. держдума росії ухвалила поправки до кримінального кодексу рф, які запровадили посилене покарання для військовозобов’язаних і військовослужбовців за дезертирство, неявку на службу і здачу в полон, а також ввели поняття “мобілізація” та “воєнний час”¹²¹. А наступного дня, 21 вересня 2022 р., президент в. путін оголосив про початок проведення “часткової мобілізації”. Сам указ було сформульовано широко та майже без жодних конкретних деталей, що залишало широкий простір для його тлумачення та відповідну свободу дій у його реалізації. Крім того, саме глави регіонів були зобов’язані організовувати та здійснювати заходи із часткової мобілізації, але через низький рівень координації між суб’єктами федерації та регіональними структурами міністерства оборони, відповідальними за укомплектування зс рф, а також розмитість нормативно-правових рамок таких заходів, мобілізація набула хаотичного характеру¹²².

Попри те, що вже 04 жовтня 2022 р. міністр оборони рф с. шойгу заявив, що з 21 вересня вдалося мобілізувати понад 200 тис. резервістів, а 28 жовтня 2022 р. – відзвітував в. путіну про завершення “часткової мобілізації” та пообіцяв надсилати до зони “спецоперації” лише контрактників та добровольців¹²³, мобілізація в росії фактично тривала. 31 жовтня 2022 р. в. путін заявив про завершення мобілізації, але уточнив, що проконсультується з юристами щодо того, чи необхідно видавати для завершення мобілізаційних заходів окремий указ¹²⁴. До кінця року останній так і не з’явився. А 01 листопада 2022 р. президент Чечні р. кадиров заявив, що у республіці будуть продовжуватися мобілізаційні заходи¹²⁵.

Оголошена “часткова мобілізація” відразу отримала зворотній ефект у вигляді масової втечі молоді за кордон – від Фінляндії та Балтії до Казахстану та Монголії. Міграційна статистика засвідчила, що лише за офіційними даними Грузії, Казахстану, Монголії та Фінляндії, чисельність росіян, які виїхали до цих країн після оголошення “часткової мобілізації” в росії лише за перший тиждень перевищила півмільйона. Так, оприлюднена фсб рф статистика виїздів громадян з липня по вересень 2022 р. засвідчила, що лише формальна кількість таких виїздів за кордон збільшилася на 1,2 млн осіб, порівняно з аналогічним показником минулого року. Майже 70% усіх виїздів припало на п’ять країн: Абхазію, Туреччину, Казахстан, Грузію та Фінляндію. А число виїздів росіян до Казахстану, Вірменії, Киргизії, Таджикистану, Монголії та Абхазії з липня по вересень 2022 р. стало рекордним за п’ять років.

Внаслідок цього, вже 19 жовтня 2022 р. в. путін був змушений провести екстрене засідання ради безпеки рф, щоб “розглянути питання, пов’язані з нейтралізацією загроз національній безпеці в міграційній сфері та регулюванням міграційних процесів на користь соціально-економічного розвитку країни та суспільно-політичної стабільності”¹²⁶.

Під прикриттям часткової мобілізації кремль продовжував здійснювати політику етноциду, спрямовану на знищення малих народів з російської периферії¹²⁷ – від Сибіру та Далекого Сходу (бурятів, тувінців і т.ін.) до Кавказу та Криму.

20 грудня 2022 р. в. путін розпорядився створити робочу групу щодо взаємодії органів влади з питань мобілізаційної підготовки та мобілізації, а 21 грудня 2022 р. у москві відбулося розширене засідання колегії міноборони рф за його участі¹²⁸. Очільник кремля вчергове звинуватив увесь світ в агресії і заявив, що проти росії активно використовується військовий потенціал практично всіх головних країн НАТО. Міністр оборони рф с. шойгу у своїй доповіді запропонував такі структурні зміни у зс рф:

- 1) довести чисельність збройних сил до 1,5 млн військовослужбовців, у тому числі до 695 тис. контрактників;
- 2) поетапно підвищувати призовний вік громадян із 18 до 21 року, а граничний – до 30 років;
- 3) забезпечити для військовослужбовців можливість вибору способу проходження служби.

На 1 січня 2023 р. штатну чисельність зс рф визначено у 1 млн. 150 тис. 626 військовослужбовців. Таким чином, чисельність збройних сил рф мала зрости на 350 тис. вояків. Погодившись із цими пропозиціями, в. путін доручив с. шойгу імплементувати їх¹²⁹.

Реалізація цих амбітних планів потребувала немало часу та значних людських, фінансово-економічних і технологічних ресурсів. Однак рішення в. путіна свідчило про готовність кремля до довготривалого протистояння з Україною й державами Заходу.

Намагаючись уповільнити просування українських військ, 08 жовтня 2022 р. заступник глави мзс рф а. руденко заявив про готовність росії до переговорів з Україною: “З нашого боку немає попередніх умов ніяких, крім головної умови – щоб Україна проявила добру волю”¹³⁰. 09 листопада 2022 р. прес-секретар мзс рф м. захарова заявила: “Ми, як і раніше, відкриті до переговорів. Ми ніколи від них не відмовлялися. Ми готові їх вести, зрозуміло, з урахуванням тих реалій, які складаються на поточний момент”¹³¹. Імітуючи готовність до політико-дипломатичного діалогу, рф прагнула передусім виграти час, аби перегрупувати свої війська в зоні “сво” та підготувати мобілізованих росіян, вирішити питання нестачі озброєння та усунути недоліки у логістиці, а потім із новими силами вдатися до нових хвиль агресії¹³².

Таким чином, оголошення часткової мобілізації в росії було обумовлено остаточним провалом російського “бліцкригу” та необхідністю переходу до стратегії довгострокового протистояння з Україною та Заходом. Організація та проведення “референдумів” та подальша анексія чотирьох українських областей стало кроком на подальшу ескалацію конфлікту та кінцевою політико-дипломатичною “точкою неповернення”, що унеможливила подальший переговорний процес.

Інтеграційні процеси в рамках союзної держави рф-рб. Впродовж вересня-грудня 2022 р. білорусь продовжувала використовуватися росією як один із плацдармів збройної агресії проти України. З території рб, зокрема, відбувалися пуски російських ракет наземного базування, а повітряний простір республіки використовувався для запуску ракет із російських літаків. Також білоруський ОПК був задіяний у ремонті російського ОВТ¹³³. Водночас збройні сили білорусі не брали прямої участі у вторгненні, хоча вірогідність провокацій та ескалації ситуації залишалась дуже високою.

Після чергових переговорів в. путіна з о. лукашенко, 04 жовтня 2022 р. останній скликав нараду в міністерстві оборони, щоб обговорити воєнно-політичну обстановку та формат участі білорусі у “сво”. Самопроголошений президент рб зазначив, що роль його країни обмежувалася забезпеченням тилу для зс рф та стримуванні “поширення конфлікту” з боку Польщі, Литви та Латвії, в той час як зс рб не брали безпосередньої участі у бойових діях: “Щодо нашої участі у спеціальній військовій операції в Україні, ми беремо участь там. Ми цього не ховаємо. Але ми нікого не вбиваємо. Ми нікуди не надсилаємо своїх військових. Ми не порушуємо своїх зобов’язань”¹³⁴. Він також заперечив можливість мобілізації до лав зс рб під приводом того, що “війни на території білорусі немає”, і все ж дав доручення провести облік військовозобов’язаних, виправдовуючи це негативним досвідом мобілізації в росії. Водночас незалежні білоруські ЗМІ повідомляли, що у невеликих селищах та селах були проведені заходи прихованої мобілізації, щоб доукомплектувати військові частини.

07 жовтня 2022 р. під час зустрічі в. путіна з о. лукашенко на неформальному саміті голів держав СНД в Санкт-Петербурзі російському лідеру вдалося “дотиснути” свого візаві під час спілкування за закритими дверима, оскільки після повернення до білорусі о. лукашенко оголосив про розгортання на території рб спільного

регіонального угруповання військ союзної держави. Пояснюючи своє рішення на нараді з військовими та силовиками, о. Лукашенко повідомив про загострення обстановки на західних кордонах, зокрема у Польщі, яка нібито тримала війська напоготові неподалік рб, та звинуватив Україну в підготовці удару по білорусі. У росії, в свою чергу, наголошували, що рішення про спільні дії у військовій сфері ухвалено виключно на прохання білорусі, “щоб зняти стурбованість олександра григоровича та наших білоруських братів...”¹³⁵.

Вже 10 жовтня 2022 р. о. Лукашенко на нараді з питань безпеки повідомив, що домовився з в. Путіним створити спільне регіональне угруповання військ “у зв’язку із загостренням на західних кордонах союзної держави”. Показово, що цього ж дня міністр оборони рб в. Хренін застеріг, щоб Україна не робила “неправильних кроків і не “провокувала”, аби уникнути війни, та пригрозив “швидкою та жорсткою” відповіддю у разі “провокацій”. На тлі цього, Президент України В. Зеленський 11 жовтня 2022 р. виступив з пропозицією, що “на кордоні України та білорусі може бути розміщено місію міжнародних спостерігачів з моніторингу безпекової ситуації”¹³⁶, проте ця ідея не знайшла відгуку у мінську.

15 жовтня 2022 р. у міністерстві оборони рб заявили, що перші російські військові прибули до країни. А 17 жовтня 2022 р. міністр оборони рб в. Хренін поінформував, що регіональне угруповання військ рб та рф “почало розгортання та виконання завдань із збройного захисту союзної держави”, а також зазначив, що перед “людьми у погонах” стоїть завдання “не допустити розв’язання збройного конфлікту на території білорусі”¹³⁷.

В обмін на надання території, військової техніки та боєприпасів, а також тилового забезпечення режим о. Лукашенко отримував гарантії від росії про надання матеріальної компенсації. рф також сприяла налагодженню транзиту білоруських вантажів та їх експорту через російські порти, почала субсидувати нафтопереробні заводи рб, покриваючи різницю в ціні на пальне в рб та рф за рахунок бюджету, погодилась на реструктуризацію заборгованості країни, тощо.

31 жовтня 2022 р. о. Лукашенко також схвалив проєкт угоди між рф та рб про створення та функціонування навчально-бойових центрів спільної підготовки військовослужбовців збройних сил¹³⁸. Документ був узгоджений як основа для проведення переговорів, на які уповноважено міністерство оборони білорусі.

24 листопада 2022 р. самопроголошений президент рб о. Лукашенко заявив, що не бачить необхідності у присутності білоруських військ на території України: “Хоча я ніколи не відмовлявся, що ми беремо участь за багатьма напрямками. Але ми не втручаємося, нікого не вбиваємо, живої сили туди не вводимо, тому що в цьому немає необхідності... Сьогодні не це тренд – я про це щойно говорив. Нам потрібно домовлятися. Домовлятися розумно та говорити про мир”¹³⁹.

19 грудня 2022 р. в Мінську відбулася зустріч в. Путіна та о. Лукашенка (це була їх восьма зустріч у 2022 р. і перший візит в. Путіна до білорусі, починаючи з червня 2019 р.), головною темою якої стало зміцнення обороноздатності та розвиток економічного співробітництва між обома державами. На зустрічі також були присутні міністри оборони рф і рб с. Шойгу та в. Хренін¹⁴⁰. За підсумками переговорів, сторони заявили про посилення інтеграційних процесів в рамках союзної держави білорусі та рф, розширення співробітництва у безпековій, енер-

гетичній та економічній сферах, прискореного впровадження імпортозаміщення. Було досягнуто домовленості про зміцнення співпраці у військовій сфері, зокрема щодо підготовки російських військ на білоруській території, а також використання підприємств ОПК білорусі для розробки і виготовлення ОВТ в інтересах зс рф¹⁴¹.

Питання посилення інтеграційних процесів в рамках союзної держави і розширення співробітництва у безпековій сфері обговорювалися також під час чергової зустрічі о. Лукашенка з в. Путіним на неформальному саміті лідерів держав-учасниць СНД 26-27 грудня 2022 р. в Санкт-Петербурзі¹⁴².

Таким чином, впродовж вересня-грудня 2022 р. білорусь продовжувала свою “гру на балансування”. З одного боку, о. Лукашенко прагнув максимально зберегти державний суверенітет та уникнути безпосереднього залучення зс рб у “сво” росії, а також намагався використати політико-дипломатичний діалог з Туреччиною та Китаєм для збереження власної суб’єктності на міжнародній арені.

Розширення співробітництва рф із країнами-вигнанцями. Зусилля москви щодо збереження позицій на міжнародній арені (ООН, ШОС, ОДКБ, G20). В умовах, коли росія стрімко втрачала свій вплив у світі, перед її керівництвом постала необхідність активізації зовнішньої політики для пошуку нових союзників таборі країн авторитарного світу та зміцнення зв’язків зі старими.

Одним із таких ситуативних союзників став Іран. Керівництво Ірану дотримувалося проросійського вектору зовнішньої політики та використовувало росію як противагу США та ЄС на Близькому Сході¹⁴³. З одного боку, теократичний режим постачав рф дрони-камікадзе¹⁴⁴, а з іншого – конкурував з нею за вплив на Сирію. Натомість росія ділилася з Іраном своїм багатим авторитарним досвідом придушення протестів та у розвитку ядерної програми¹⁴⁵.

Іран намагався використати залежність росії від поставок дронів-камікадзе в обмін на допомогу в реалізації своєї ядерної програми. Ця програма спонукала ЄС та США звернутись до ООН із закликом провести розслідування щодо використання росією іранських дронів для атак проти цивільної інфраструктури та населення України. США, Велика Британія, Канада та ЄС заявили про готовність накласти додаткові санкції на Іран¹⁴⁶.

За оцінкою США, протягом третього етапу росія надавала “безпрецедентний рівень військової та технічної підтримки Ірану”. Зокрема, Москва налагодила тісну співпрацю з Тегераном у розробці систем озброєння, що включало створення на території рф спільної лінії з виробництва безпілотників¹⁴⁷.

Окрім Ірану, росію підтримувала тоталітарна КНДР, яка не тільки визнала проведені росією “референдуми” та анексію нею чотирьох українських областей, але також, за даними США, продавала росії артилерійські снаряди радянських зразків¹⁴⁸. Зокрема було зафіксовано рух потяга між територіями рф та КНДР. Як і попереднього разу, офіційний Пхеньян звинувачення заперечив¹⁴⁹, заявивши, що не торгував і не торгуватиме зброєю зі своїм союзником.

15-16 вересня 2022 р. в Самарканді (Узбекистан) відбувся 22-й саміт голів держав-членів Шанхайської організації співробітництва (ШОС). На важливість цієї події вказував передусім склад учасників (15 глав держав та керівники 10 міжнародних організацій), зокрема безпосередня участь у заході лідерів росії, Китаю, Ірану,

Індії, Пакистану, Туреччини, Білорусі та інших держав, а також значна кількість підписаних на заході міжнародних договорів і документів. Саміт мав важливе значення для росії у справі пошуку нових союзників в Азії та зміцненні у цьому регіоні попередніх зв'язків.

Лідер КНР Сі Цзіньпін напередодні відвідав Казахстан, де зробив низку заяв про те, що Китай і “надалі рішуче підтримуватиме Казахстан у захисті незалежності, суверенітету і територіальної цілісності” та “категорично виступати проти втручання будь-яких сил у внутрішні справи” країни. Подібні заяви, що мали антиросійський підтекст, також додатково посилювали позиції китайської сторони напередодні перемовин Сі Цзіньпіна з путіним, які відбулися “на полях” саміту. В результаті в. путін був змушений спочатку “пояснювати” китайській стороні свої позиції та підходи, а потім – дякувати “китайським друзям за збалансовану позицію у зв'язку з українською кризою”. Не менш чітким був меседж в. путіну Прем'єр-міністра Індії Н. Моді: “Я знаю, що сьогоднішня епоха – не епоха війни, і ми багато разів говорили з вами по телефону про те, що демократія, дипломатія та діалог – це ті речі, які формують сучасний світ”.

Країни Центральної Азії дедалі чіткіше дистанціювалися від росії, відмовляючись від підтримки її агресивної політики та критикуючи її неоімперський підхід до формування відносин із колишніми республіками СРСР. Так, Президент Киргизстану С. Жапаров демонстративно не приїхав на неформальний саміт ШНД (07 жовтня 2022 р.), який припав на 70-річний ювілей в. путіна, відправивши на захід державного секретаря С. Касмамбетова¹⁵⁰. Президент Таджикистану Е. Рахмон під час виступу на саміті “Центральна Азія – росія” в Астані 14 жовтня 2022 р. взагалі публічно дорікнув в. путіну за те, що рф ставить до країн Центральної Азії “як до колишнього СРСР”¹⁵¹.

Внаслідок російсько-української війни ОДКБ опинилася у стані внутрішньої кризи. Майже всі її учасники, окрім білорусі, намагалися дистанціюватися від рішень москви та своїми діями підірвали організацію зсередини¹⁵². Так, 03 жовтня 2022 р. МЗС Казахстану заявило, що військово-політичний блок ОДКБ не братиме участі у війні росії проти України, оскільки зона його відповідальності “чітко окреслена міжнародно визнаними територіями держав-членів організації”¹⁵³. Водночас Казахстан не допомагав росії обійти західні санкції. Астана не приєднувалася до санкцій проти росії, але при цьому дотримувалася принципу невикористання казахстанських компаній для обходу санкцій.

Саміт ОДКБ 23 листопада 2022 р. у Єревані продемонстрував, що цей військово-політичний блок може лише номінально сприйматися як об'єднання союзників росії. Господар заходу, Прем'єр-міністр Вірменії Н. Пашинян відмовився підписати декларацію саміту про врегулювання на Південному Кавказі, наголосивши на недостатності підтримки своєї країни. І хоча переговори Вірменії та Азербайджану за посередництва США не просувалися швидко, а І. Алієв відмовився від посередництва Е. Макрона, російські позиції на Південному Кавказі помітно слабшали¹⁵⁴.

Протягом 15-16 листопада 2022 р. на острові Балі (Індонезія) відбувався 17-й саміт “Групи двадцяти” (G20). Війна росії проти України була провідною темою для обговорення як на колективних, так і двосторонніх зустрічах. У спільній заключній декларації країн-учасниць йшлося про “агресію росії проти України”. Наголосив-

ши на важливості дотримання міжнародного права, країни G20 закликали росію до “повного та безумовного виведення військ з території України”. Різно засудивши російську агресію, учасники саміту закликали ворогуючі сторони дотримуватися “міжнародного права та багатосторонності задля збереження миру і стабільності”. На форумі прозвучала позиція про “неприйнятність використання чи загрозу використання ядерної зброї”¹⁵⁵. Загалом, підсумки саміту G20 були позитивними для України. Міністр закордонних справ рф с. лавров, не досягши поставленої мети росії, фактично втік із саміту¹⁵⁶.

Загалом активізація зовнішньої політики росії вагомим результатом їй не принесла. З огляду на міжнародну ізоляцію, пошук росією нових союзників обмежувався табором авторитарних країн і держав-вигнанців, зокрема Ірану та Північної Кореї. Через санкційні обмеження, згадані країни втім не могли надати москві значну й системну військову підтримку. Посиливши співпрацю зі згаданими країнами-паріями, росія водночас втратила союзників у Центральній Азії та на Південному Кавказі, а очолюваний нею військово-політичний блок на пострадянському просторі – ОДКБ – увійшов у системну кризу.

Ядерний та енергетичний тероризм рф. Реакція міжнародної спільноти.

Зі зростанням західної підтримки України та під впливом воєнних невдач москва й надалі продовжувала використовувати як вже випробувані, так і нові інструменти ядерного та енергетичного шантажу. Як і на попередніх етапах, вони були спрямовані на ті держави, які надавали Україні допомогу, з метою нагнітання страху і паніки серед їхніх суспільств. Водночас москва намагалася також створити умови для того, щоб змусити Київ та його партнерів піти на переговори на її умовах.

02 вересня 2022 р. у своїй заяві “Газпром” оголосив про проблеми з турбіною, в результаті чого транспортування газу “Північним потоком-1” до Німеччини було повністю призупинено. Таким чином, було перекрито ключовий маршрут постачання газу до Європи. 26 вересня влада Данії оголосила про витік газу з недіючого “Північного потоку-2”. Вже за пару днів було повідомлено, що причиною витіку газу з “Північного потоку-2” стала диверсія. 30 вересня 2022 р. Президент США Дж. Байден назвав пошкодження газопроводів “свідомим актом диверсії”. В НАТО також заявили, що вибухи були результатом диверсії, але не надали жодних доказів і не назвали винного¹⁵⁷. кремль натомість заперечив свою причетність до витоків газу, а в. путін звинуватив “англо-саксів” в “акті міжнародного тероризму”¹⁵⁸.

Після аварій Європа втратила не лише найбільший газогін із росії, на який до війни ставила як на головне джерело газу на десятиліття, а й саму надію на постачання російського трубопроводного газу. Аварії відбулися на тлі ескалації російської агресії проти України, напередодні початку опалювального сезону в Європі та відкриття альтернативного підводного газопроводу до Польщі з Норвегії.

Уявний “газовий зашмор” на Європі було доповнено інформаційно-психологічною операцією з ядерного шантажу. У своєму виступі перед російськими генералами 21 вересня 2022 р. в. путін висловив погрози використати ядерну зброю у випадку “загрози територіальної цілісності росії”. З притаманною йому самовпевненістю він попередив Захід, що у випадку ядерного шантажу росії “роза вітрів може розвернутися в їх бік”¹⁵⁹.

04 жовтня 2022 р. Центр протидії дезінформації при РНБО України назвав

заяву в. путіна інформаційним шантажем і висловив припущення, що росія навмисне показово демонструє готовність завдати ядерного удару, щоби схилити Україну до перемовин на умовах кремля¹⁶⁰.

Побоювання щодо можливого застосування росією ядерної зброї в Україні додатково зросли після того, як Москва почала публічно говорити про нібито підготовку Києвом провокації з використанням радіаційної “брудної бомби” – вибухового пристрою з радіоактивними елементами. 23 жовтня 2022 р. міністр оборони росії с. шойгу в телефонних розмовах з колегами з Франції, Туреччини, США та Великої Британії заявив про начебто підготовку Україною використання т. зв. брудної бомби. 25-27 жовтня 2022 р. на прохання рф Рада Безпеки ООН провела закриті засідання, під час яких обговорила звинувачення на адресу України в нібито створенні “брудної бомби”. Сама росія не надала жодних доказів на підтвердження своїх заяв. Україна ж офіційно запросила експертів МАГАТЕ перевірити ядерні об’єкти, які росія видає за місця виготовлення “брудної бомби”.

Блеф росії швидко зрозуміли у світі, хоча загроза використання ядерної зброї певною мірою вплинула на суспільні настрої на Заході. США окремо попередили Москву, що остання зіштовхнеться з наслідками, незалежно від того, використає вона так звану брудну бомбу чи будь-яку іншу ядерну зброю¹⁶¹. 25 жовтня 2022 р. Президент Дж. Байден заявив, що такий крок з боку Москви буде “серйозною помилкою”¹⁶². Генеральний секретар НАТО Є. Столтенберг, у свою чергу, застеріг, що застосування росією тактичної ядерної зброї фундаментально змінить характер війни і реакція союзників буде дуже серйозною¹⁶³. Високий представник ЄС з питань закордонних справ і політики безпеки Ж. Боррель заявив, що відповідь Заходу на потенційний ядерний удар по Україні не буде ядерною, але вона буде дуже потужною з військової точки зору. “Будь-яка ядерна атака проти України створить відповідь, не ядерну відповідь, але настільки потужну відповідь з військового боку, що російська армія буде повністю знищена”¹⁶⁴.

Під час свого довгого виступу на міжнародному дискусійному клубі “Валдай” 27 жовтня 2022 р. в. путін применшив ядерне протистояння із Заходом, наполягаючи на тому, що росія начебто не погрожувала застосувати ядерну зброю і лише відповіла на ядерний “шантаж” з боку західних лідерів. Лідер держави-агресора підкреслив, що росія немає ані політичного, ані військового сенсу завдати ядерного удару по Україні, звинувативши при цьому нашу державу у тому, що вона “прагне до якогось ядерного інциденту, щоб покласти відповідальність на росію і роздути якийсь новий виток боротьби з росією”¹⁶⁵.

14 листопада 2022 р. директор ЦРУ В. Бернс зустрівся в Анкарі із головою сзр рф с. наришкіним, щоб передати останньому послання про наслідки потенційного застосування росією ядерної зброї та ризику “ескалації стратегічної нестабільності”¹⁶⁶ та звернути увагу на наслідки, до яких будуть вимушені вдатися США та їхні союзники у разі, якщо росія не дослухається до цих застережень. Це була перша очна зустріч представників влади США і рф з початку війни в Україні¹⁶⁷. Переговори в Анкарі розглядалися Білим домом як “частина зусиль адміністрації, направлених на посилення зусиль з недопущення застосування ядерної зброї в Україні”¹⁶⁸. За інформацією Туреччини, сторони домовилися не здійснювати кроків із використанням ядерної зброї¹⁶⁹.

У стримуванні небезпеки російського ядерного удару значущою стала зустріч Сі Цзіньпіна та Дж. Байдена на полях саміту G20 на Балі 14 листопада 2022 р. За підсумками тригодинної зустрічі обидві сторони констатували, що “ядерна війна ніколи не повинна вестися, і що її не можна виграти”, і наголосили на своїй незгоді із застосуванням або погрозою застосування ядерної зброї в Україні¹⁷⁰. Таку тезу голова КНР Сі Цзіньпін висловив і раніше під час зустрічі з Канцлером ФРН О. Шольцем у Пекіні 04 листопада 2022 р., виступаючи проти застосування ядерної сили в Європі¹⁷¹.

07 грудня 2022 р. очільник кремля заявив, що ризик ядерної війни зростає. При цьому в. путін додав, що росія “не збожеволіла” і не має наміру вдаватися до нерозважного застосування такої зброї. За його словами, Москва розглядала ядерний арсенал як суто оборонний засіб стримування¹⁷². Водночас в. путін виступив за включення концепції превентивного ядерного удару у воєнну доктрину рф¹⁷³.

Натомість Канцлер Німеччини О. Шольц заявив, що міжнародний тиск на росію та позначення “червоних ліній” у відносинах із кремлем зменшили ризик застосування ядерної зброї у війні в Україні¹⁷⁴. Окрім цього, відповідний вплив на Москву справили заяви лідерів Китаю та Індії, які висловили свою стурбованість щодо можливості використання ядерної зброї¹⁷⁵. Зокрема, в якості демаршу проти ядерної риторики рф Прем’єр-міністр Індії Н. Моді показово відмовився від щорічної зустрічі з очільником кремля¹⁷⁶.

Поряд з цим, росія продовжувала тероризувати світ можливою ядерною катастрофою на найбільшій атомній електростанції у Європі – Запорізькій АЕС. Важливу роль у стримуванні дій рф на ЗАЕС та в моніторингу ядерної безпеки в Україні виконувала МАГАТЕ.

Таким чином, ядерні погрози та енергетичний шантаж кремля виступали вагомим чинником зростання додаткової міжнародної напруженості воєнно-політичних відносин. Через невдачі збройних сил рф у конвенційному протистоянні в Україні тема ядерної зброї так чи інакше домінувала у стимульованих та провокованих московією публічних дискусіях. Посилення ядерного шантажу з боку росії стало поштовхом до активізації процесів зростання чинника ядерної зброї у міжнародній політиці та воєнних стратегіях.

Російський окупаційний режим в Україні. Контрнаступ Сил оборони України та звільнення територій на північному-сході та півдні України розкрило велику кількість свідчень, які стосувалися російської окупаційної політики та злочинів росіян. Масові поховання, виявлені в Ізюмі (400 тіл зі слідами тортур) і катування цивільних, про які стало відомо після звільнення більшої частини Харківської та правобережної частини Херсонської обл., остаточно переконали світ, що росіяни вдаються до воєнних злочинів на всіх окупованих територіях¹⁷⁷.

На півдні України, на окупованих територіях Херсонщини та Запоріжжя окупаційні адміністрації спільно з нечисленними місцевими колаборантами здійснили підготовку до проведення “референдумів” про приєднання до росії, які відбулися з 23 по 27 вересня 2022 р. росія фактично перейшла до практики повної анексії захоплених територій. Результати “народного волевиявлення” під дулами автоматів не здивували нікого. Цифри тих, хто “проголосував” за в “днр”, “лнр” та в Херсонській і Запорізькій обл. коливалися від 87% аж до 99%.

30 вересня 2022 р. в. путін, а 03 жовтня цього ж р. держдума росії здійснили анексію чотирьох українських областей. У відповідь більшість країн світу запровадили санкції проти росії. 12 жовтня 2022 р. ГА ООН ухвалила резолюцію, яка засуджувала спробу росії анексувати окуповані території чотирьох областей України¹⁷⁸. Через позицію росії, РБ ООН виявилася неспроможною прийняти аналогічний документ.

На початку жовтня 2022 р. російська влада відкрила доступ до досі закритої інформації щодо платників податків. Це значно допомогло у встановленні осіб, які співпрацювали з окупаційною адміністрацією. Ними виявилися громадяни росії та незначна частка місцевих колаборантів, так чи інакше пов'язаних з українськими державними структурами.

20 жовтня 2022 р. уповноважена Президента України з прав дитини та дитячої реабілітації Д. Герасимчук заявила, що понад 8700 українських дітей були примусово депортовані до росії. 10 листопада 2022 р. правозахисна організація Amnesty International після опитувань цивільних, насильно вивезених з окупованих території до росії, оприлюднила свої висновки¹⁷⁹. В них було задокументовано випадки примусового вивезення до росії в тому числі дітей, катувань під час т. зв. фільтрації та незаконних затримань без їжі та води.

09 листопада 2022 р. російське військове командування офіційно заявило про вихід з Херсона. Паралельно з цивільним населенням офіційно почалася передислокація і російських військ, які, крім майна державних і комунальних підприємств, вивозили речі, що належали приватному бізнесу. Російські військові оголосили Генічеськ новою “адміністративною столицею” на Херсонщині, так як місто перебувало поза досяжністю вогневих засобів Сил оборони України.

Невдалі спроби включення частини українських територій до складу рф, відсутність підтримки з боку місцевого населення та численні випадки насильства по відношенню до нього свідчили про те, що справжніми цілями “сво” було знищення національної ідентичності громадян України шляхом терору. При чому, це робилося свідомо, адже навіть після доведених випадків масових вбивств та реакції більшості країн російське керівництво не зробило жодної зміни своїх методів та завдань.

Висновки

Впродовж третього етапу воєнно-політична обстановка навколо російсько-української війни розвивалася на тлі геополітичної турбулентності, обумовленої як агресією росії проти України, так і глобальним протистоянням країн демократично-й авторитарного світу.

Російсько-українська війна залишалася основною темою світового порядку денного, що засвідчила низка подій на глобальному та регіональному рівнях (77-а сесія ГА ООН, саміти ШОС, БРІКС, G20, АТЕС, АСЕАН, G7, НАТО та ЄС). Відносно незмінним залишалося також коло основних активних суб'єктів війни та їхніх воєнно-політичних цілей: України та її союзників – з одного боку, а росії та її поплічників – з іншого. Де-факто втягування теократичного Ірану та тоталітарної Північної Кореї у війну проти України на боці росії та білорусі позначило нову стадію інтернаціоналізації конфлікту з чітким окресленням протистояння по лінії демократії та автократії.

Перебіг подій у вересні-грудні 2022 р. підтвердив правильність вжитих керівництвом України заходів для забезпеченні належного рівня готовності до реагування на зростаючі загрози. Додаткові обмежувальні заходи держав-партнерів вплинули на зменшення можливостей росії у веденні загарбницької війни в Україні.

Розрахунки в. путіна на втому Заходу від війни в Україні не спрацювали. Міжнародна демократична спільнота демонструвала витривалість та готовність підтримувати нашу державу на довгу перспективу як у військово-політичному плані, так і фінансово-економічному плані. Спостерігалися чіткі тенденції, з одного боку, зміцнення міжнародної солідарності з Україною і посилення її позицій на міжнародних майданчиках, а з іншого – активізації стратегічно важливого процесу політико-правового визнання росії державою-спонсором тероризму. Це мало довгострокові масштабні наслідки для подальшої політико-економічної ізоляції путінського режиму та покарання очільників рф за скоєні злочини. Активна міжнародна діяльність України сприяла зміцненню її позицій у світі, розвитку двосторонніх відносин у різних сферах, акумуляції міжнародної допомоги, посиленню впливу в міжнародних організаціях.

Не досягнувши якихось конкретних військових цілей, ескалація ракетного терору з боку росії на третьому етапі мала для неї вагомий воєнно-політичний наслідок:

1) консолідувала підтримку з боку країн Заходу та прискорила надання Україні сучасних засобів ППО/ПРО в рамках ширшого плану розбудови багатоешелюваної системи протиповітряної оборони України;

2) суттєво послабила позиції тих політиків на Заході, які піднімали свої голоси за відновлення переговорів та “умиротворення” москви;

3) посилила міжнародну кампанію за визнання рф державою-спонсором тероризму;

4) активізувала міжнародні процеси пошуку механізмів для притягнення військово-політичного керівництва рф до відповідальності за злочини проти України;

5) зміцнила волю українців продовжувати боротьбу з агресором, незважаючи на руйнування критичної інфраструктури та економічні труднощі.

Попри концентрацію зусиль держави та суспільства навколо відсічі збройній агресії, Україна досягнула помітного прогресу і на треку європейської інтеграції. Зокрема, наприкінці 2022 р. був суттєво активізований процес ухвалення рішень, необхідних для виконання семи рекомендацій Європейської комісії, створивши умови для наближення переговорного процесу про вступ України до ЄС. Спостерігалися певні просування і на євроатлантичному напрямку. Українська влада продовжила практику укладення з країнами НАТО двосторонніх декларацій з підтримки членства України в Альянсі.

На третьому етапі міжнародними партнерами України, виходячи із “Принципів Лугано”, було сформовано політичну концепцію відбудовчого процесу, зокрема його тісний зв'язок із європейською інтеграцією країни, її модернізацією і внутрішньою трансформацією. ЄС взяв на себе ключову роль у повоєнній відбудові України. В умовах російських ракетних атак було завершено формування “енергетичної коаліції” з метою надання Україні термінової допомоги для відновлення енергетичної інфраструктури, збереження її стійкості та керованості у зимовий період.

Злочини росії проти України не залишалися поза увагою міжнародної спільноти, яка вживала заходів для їх розслідування та покарання винних. З цією метою було започатковано процес створення міжнародного спеціального трибуналу.

Нова спроба анексії росією українських територій, з одного боку, фактично звела нанівець перспективи мирних переговорів, а з іншого – посилила консолідацію антипутінської коаліції країн, спричинила запровадження нових санкцій проти рф і зміцнила солідарність з Україною з боку країн демократичного світу та провідних міжнародних організацій. Оголошення та проведення росією “часткової мобілізації” стало фактично безпрецедентною подією (в російській історії відомі співставні мобілізації 1904, 1914 та 1941 років) та опосередкованим визнанням провалу “сво” в цілому. На внутрішньому інформаційно-політичному порядку денному путінської росії стояло питання демонстрації хоча б мінімальних успіхів, які б можна було пропагандистськи видати за досягнення “сво”.

Зовнішньополітичні зусилля росії щодо розширення військово-технічного співробітництва із країнами-вигнанцями (Іраном на КНДР) вагомих результатів не принесли. В той же час, міжнародні позиції росії та її вплив у Центральній Азії та на Південному Кавказі суттєво ослабли, чим скористалися інші гравці з та з поза меж регіону, насамперед – ЄС, США, Туреччина та Китай.

Ядерний шантаж рф не досягнув своїх стратегічних цілей – припинення, або зменшення військової допомоги Україні з боку країн Заходу. США та їхні союзники надіслали потужне попередження москві про можливі наслідки застосування нею ядерної зброї в Україні та змогли залучитися підтримкою інших центрів сили, зокрема Китаю та Індії, для нейтралізації російської ядерної загрози. Позиція ключових членів ядерного клубу засвідчила про існування ширшого міжнародного консенсусу щодо непорушності існуючого ядерного статус-кво та відкидання використання ядерної зброї чи погроз її застосування для досягнення тих чи інших цілей. При цьому, Москва зазнала значних репутаційних втрат серед країн, які до цього часу “не визначилися” в російсько-українському протистоянні. Та навіть попри це, зберігалася загроза використання росією ЗАЕС для провокування масштабної ядерної катастрофи.

4.2. ВОЄННО-ЕКОНОМІЧНА ОБСТАНОВКА

Економічна ситуація у світі

Протягом третього етапу широкомасштабної агресії росії проти України світова економіка зазнала нових випробувань. Складна соціально-економічна ситуація у світовій економіці була викликана російсько-українською війною через порушення усталених ланцюгів постачання енергоносіїв та аграрної продукції, що сприяло появі енергетичної та продовольчої кризи, зростанню інфляційних процесів в багатьох державах.

Найбільш негативного впливу зазнали національні економіки європейських держав, найбільш залежних від російських енергоносіїв. Ще тривала епідемія Covid-19, зокрема у Китаї та деяких інших країнах світу. Ознакою кризи світової економіки вбачалось суттєве уповільнення темпів зростання економік США, Китаю та ЄС, які залишалися основними рушіями глобального соціально-економічного розвитку, враховуючи те, що на них припадає близько двох третин світового виробництва та споживання. Від наслідків пандемії та кризи у галузі нерухомості спостерігалось і сповільнення економічного розвитку Китаю. Через зростання інфляції та кредитних ставок, в США спостерігалися тенденції щодо зниження доходів населення та споживання продукції.

Серед економічних наслідків, головним стала глобальна інфляція, яка спричинила сповільнення розвитку світової економіки у 2022 р. Урядами більшості держав світу вживались протикризові механізми державного регулювання національних економік. Дієвим антиінфляційним інструментом в цих умовах було підвищення базових ставок центральними банками держав.

Загальна динаміка економічних процесів у світі в умовах триваючої війни в Україні. *Інфляційні процеси.* Протягом третього етапу широкомасштабного вторгнення росії в Україну в більшості держав світу спостерігалися тенденції щодо значного зростанням споживчих цін.

Зростання інфляційних процесів вплинуло не лише на реальний сектор національних економік та валюту, а й на обсяги експорту та інвестиційний клімат в цілому. Після пандемії деяким країнам вдалося частково відновити національні економіки, проте не всім. Черговим викликом стала війна в Україні, яка спричинила дефіцит енергоносіїв, агропродукції та проблеми з постачанням інноваційних напівпровідників у світовій економіці.

Збільшення рівня інфляції впливало як на прибутковість підприємств так і на фінансовий стан домогосподарств. Така ситуація спонукала центральні банки держав вживати заходів щодо проведення жорсткої монетарної політики. В деяких національних економіках почали виявлятися ознаки рецесії.

Проблеми у глобальних ланцюгах постачання спричинили високий рівень логістичних витрат, внаслідок чого вартість експортованих зі східно-європейського регіону товарів значно підвищилась¹⁸⁰.

Рівень інфляції в США досяг свого пікового значення в 9,1% у червні 2022 р., таких показників в американській економіці не було з 1981 р. Протягом наступних місяців інфляція в США сповільнювалась, досягнувши показника 6,5% за підсум-

ками грудня 2022 р. Це стало наслідком проведення посиленої монетарної політики Федеральної резервної системи США (ФРС). Так, протягом 2022 р. ФРС неодноразово підвищувала базову ставку, яка в грудні 2022 р. становила 4,5%¹⁸¹. Проте вжиття даних заходів сповільнило зростання економіки США за підсумками 2022 р.¹⁸²

Протягом 2022 р. максимальних значень досягли світові ціни на енергоносії, що зумовило пік рівня інфляції. Війна в Україні суттєво впливала на формування ціни газу в Європі. Це викликало необхідність збільшення постачання скрапленого природного газу (СПГ) до Європи в рамках проведення ЄС політики диверсифікації.

В деяких країнах Європи в грудні 2022 р. інфляція знизилась до середнього показника 9,2%, порівняно з 10,1% у листопаді 2022 р. Зниження рівня інфляції в листопаді 2022 р. було спричинено уповільненням зростання цін на енергоносії та послуги, попри пришвидшення зростання цін на продукти харчування¹⁸³. Найбільший рівень інфляції було зафіксовано в жовтні 2022 р. на рівні 10,6%¹⁸⁴.

Зростання інфляційних процесів було призупинено завдяки своєчасним заходам національних банків та регуляторів фінансових ринків. Застосування цього механізму державного регулювання мало позитивний вплив на стабілізацію інфляції та зменшення ціни на енергоносії¹⁸⁵.

Стабілізація світового продовольчого ринку. Швидке підвищення цін на більшість продовольчих товарів з початку широкомасштабного вторгнення росії в Україну було спричинене збоями у логістичних ланцюгах постачання, що спричинило дефіцит продовольства. Як наслідок, середній індекс цін The Food and Agriculture Organization (FAO) підвищився до свого історичного максимуму з 1990 р.¹⁸⁶

Протягом третього етапу війни в Україні спостерігалось зниження світових цін на аграрну продукцію. Не останню роль в цій позитивній динаміці відігравав канал експорту зерна з України (“зернова ініціатива”) за підтримки ООН та Туреччини. Так, в грудні 2022 р. індекс цін FAO становив 131,8 пункти порівняно з переглянутим значенням 134,7 пунктів за листопад 2022 р.

Зниження індексу FAO у грудні 2022 р. було зумовлене падінням світових цін на рослинні олії та незначне здешевлення зернових та м'яса. Проте, на показник індексу FAO вплинуло незначне зростання цін на молочні продукти та цукор¹⁸⁷.

Індекс цін на олію знизився на 6,7% у грудні 2022 р., у порівнянні з листопадом 2022 р. та досяг найнижчого рівня з лютого 2021 р., відображаючи попит на соєву олію. Також на формування індексу вплинуло перспективи зростання виробництва соєвої олії у Південній Америці та зниження цін на сиру нафту.

В грудні 2022 р. індекс цін на зернові знизився на 1,9% порівняно з листопадом 2022 р. Високі врожаї пшениці у південній півкулі сприяло збільшенню експортного обсягу пшениці, а сильна конкуренція з боку Бразилії призвела до зниження світових цін на кукурудзу.

Індекс цін на м'ясо протягом грудня 2022 р. знизився на 1,2% у порівнянні з листопадом 2022 р. На міжнародні ціни на яловичину вплинув слабкий світовий попит, в противагу значним експортним поставкам м'яса птиці, що призвело до зниження цін на нього. Світові ціни на свинину демонстрували зростання, що було викликане підвищенням внутрішнього попиту в Європі.

Індекс цін на молочні продукти підвищився на 1,2% у грудні 2022 р., після п'яти місяців зниження. До місячного зростання індексу призвели підвищення світо-

вих цін на сир, проте світові ціни на вершкове масло та сухе молоко демонстрували незначне зниження, та суттєво не вплинули на формування індексу.

В грудні 2022 р. індекс цін на цукор підвищився на 2,4% порівняно з листопадом 2022 р. Таке підвищення було обумовлене можливим впливом несприятливих погодних умов на врожайність в Індії, а також затримками в переробці цукрової тростини в Австралії та Таїланді.

Чотири показники, а саме: м'ясо, зернові, олії та молочні продукти досягли своїх рекордних значень протягом 2022 р. П'ятий показник – цукор, мав найбільше значення за останні 10 років¹⁸⁸.

Протягом 2022 р. індекс цін FAO на зернові підвищився на 17,9%. Фактори, що вплинули на його зростання, були наступні: зростання вартості енергоносіїв та виробничих ресурсів, збереження високого світового попиту на продовольство, несприятливі погодні умови, перебої в ланцюгах постачання¹⁸⁹.

Стабілізація ринку енергоносіїв. Протягом третього етапу широкомасштабної війни в ЄС тривала енергетична криза. В той же час, рекордно високі ціни на енергоносії поступово почали стабілізуватись внаслідок змін на ринку.

Обсяги продажу нафти та газу росією були досить низькими. Незважаючи на високі ціни на нафту та газ, доходи росії від продажу енергоносіїв знизилися на 4,9%. Спостерігалось зростання обсягів продажу енергоносіїв Саудівською Аравією на 11,8%, а також іншими країнами ОПЕК. Разючий розрив значною мірою пояснюється впливом міжнародних санкцій на країну-агресора.

Природний газ. Ціна газу на газовому хабі TTF у ЄС на початок вересня 2022 р. становила 243 євро за МВт год, а на кінець листопада 2022 р. – 134 євро за МВт год. Ціна на газ послідовно знижувалась та стабілізувалась. Низька температура не спричинила суттєвого зростання ціни на газ в осінньо-зимовий період. Так, газові сховища Німеччини та більшості інших держав ЄС були заповнені на кінець листопада на більше ніж 90%, що додало впевненості європейцям у проходженні зимового опалювального періоду¹⁹⁰.

Під час третього етапу широкомасштабної збройної агресії, все більше країн відмовлялось від трубопровідних поставок російського газу, особливо після підризу на газопроводах “Північний потік-1” та “Північний потік-2”. В той же час, збільшувались обсяги постачання СПГ з РФ. Проте це не впливало на загальну картину експорту газу з РФ, який протягом цього періоду зменшився в рази.

Катар ставав більш активним та впливовим гравцем на світовому ринку газу. Так, у листопаді 2022 р. Катаром були укладені важливі угоди, наприклад – багаторічний контракт на постачання СПГ до Німеччини з обсягами постачання газу в 2 млн т на рік як мінімум протягом 15 років¹⁹¹. Також, компанією Qatar Energy було укладено угоду з китайською компанією Sinopec щодо постачання СПГ, розраховану на 27 років. Нестабільність світового ринку енергоносіїв змушувало імпортерів шукати довгострокові угоди¹⁹².

В грудні 2022 р. після проведення певних заходів ЄС щодо заготівлі значних обсягів газу на зимовий період, диверсифікації поставок енергоносіїв та заміна російського газу на інші джерела постачання чи енергії, ціна на газ знизилась до 76,31 євро за МВт год. Це була перемога Європи в енергетичній війні.

Нафта. Обсяги постачання нафти та нафтопродуктів з росії до ЄС знижувалися. Водночас зменшення постачання до ЄС нівелювалося збільшенням попиту на російську нафту з боку азійських країн, які були зацікавлені у цінових знижках та спеціальних пропозиціях.

ЄС у свою чергу компенсував втрати обсягу нафти з рф за рахунок країн Близького Сходу. Обсяг імпорту нафти до ЄС з Ірака та Саудівської Аравії значно збільшився. В той же час, скоротилися обсяги постачання нафти з Іраку до Індії, із Саудівської Аравії – до Китаю. Таким чином, у серпні-вересні 2022 р. спостерігався перерозподіл світового ринку нафти.

Крім обмежень щодо нафти, яка постачалась рф морським шляхом, деякі держави відмовились і від її постачання нафтопроводами. Так, Канцлер Німеччини О. Шольц заявив, що держава готова підтримати ембарго на російську нафту з 01 січня 2023 р., припинивши постачати її нафтопроводом “Дружба”¹⁹³.

В рамках диверсифікації постачання нафти США послабили санкції проти Венесуели. Так, нафтова компанія Chevron Corp отримала ліцензію США на розширення видобутку нафти у Венесуелі. Chevron отримала шестимісячну ліцензію від Управління з контролю за іноземними активами (OFAC), що дозволило компанії видобувати сиру нафту і нафтопродукти у Венесуелі, але без буріння нових свердловин¹⁹⁴.

05 грудня 2022 р. вступили у дію санкції ЄС (визначені в 6-му пакеті санкцій) на купівлю російської нафти, що постачалася морським шляхом. Вже у грудні експорт російської нафти морським шляхом зменшився на 22%, порівняно із середнім показником за 11 місяців 2022 р.¹⁹⁵ Однак рф ще мала можливість постачати нафту через нафтопроводи.

Держави G7, 27 держав ЄС та Австралія визначили максимальну ціну на російську нафту, що постачалася морським шляхом. Так, згідно з домовленостями, максимальна ціна на російську нафту становила 60 дол. США. Було прийнято спільне рішення щодо можливості перегляду максимальної ціни на нафту з метою адаптації до ринкової ситуації.

В той же час, у грудні 2022 р. ціна на російську нафту марки Urals досягла позначки у 53,7 дол. США за барель. Продовжував зменшуватись обсяг постачання нафти до ЄС та інших держав світу. Основними імпортерами російської дешевої нафти стали Індія та Китай.

Міжнародні санкції, накладені на рф. Протягом третього етапу широко-масштабної війни міжнародне співтовариство продовжило вводити санкції проти росії. Зокрема, було схвалено 2 пакети санкцій ЄС.

06 жовтня 2022 р. ЄС ухвалив *восьмий пакет санкцій* проти росії, який передбачав: заборону продажу, постачання, передачі чи експорту цивільної вогнепальної зброї, її основних компонентів та набоїв до неї, а також військових транспортних засобів, обладнання та запасних частин; повну заборону надання гаманців криптовалютних активів, рахунків або депозитарних послуг російським особам і резидентам, незалежно від загальної вартості цих криптоактивів; заборону надання рф архітектурних та інженерних послуг, а також послуг ІТ-консалтингу та юридичні консультації; розширення переліку заборонених для торгівлі товарів, що можуть сприяти військовому та технологічному зміцненню рф або розвитку її сектору оборони та

безпеки. До переліку входили також певні електронні компоненти, додаткові хімічні речовини та товари, які можуть бути використані для здійснення смертної кари, катувань чи іншого жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження; заборону громадянам ЄС займати будь-які посади в органах управління певних російських державних або підконтрольних юридичних осіб, організацій або органів; включення російського морського реєстру судноплавства до переліку державних організацій, на які поширюється дія заборони транзакцій; додаткові обмеження на імпорт на суму майже 7 млрд євро, які включали заборону на ввезення в росію готової продукції та напівфабрикатів зі сталі, машин та обладнання, пластмас, транспортних засобів, текстилю, взуття, шкіри, кераміки, деяких хімічних продуктів та ювелірних виробів не із золота; було обмежено продаж, постачання, передачу та експорт додаткових товарів, які використовуються в авіаційному секторі; розширено критерії внесення до санкційного списку, щоб мати можливість вводити санкції проти тих, хто сприяє обходу санкцій ЄС.

Восьмий пакет санкцій вводив до законодавства ЄС основу для встановлення обмеження цін, пов'язаного з морським транспортуванням російської нафти до третіх країн, а також подальшими обмеженнями на транспортування сирої нафти та нафтопродуктів морським шляхом до третіх країн. Обмеження цін передбачало, що надавати транспортні та інші послуги можливо, якщо нафта або нафтопродукти закупаються за попередньо встановленою межею ціни або нижче неї. Нова заборона для суден ЄС здійснювати морські перевезення таких продуктів до третіх країн повинна була діяти з дати, коли Рада ЄС одноголосно вирішить запровадити обмеження ціни.

Рада ЄС також вирішила розширити географічну дію обмежень, запроваджених 23 лютого 2022 р. Включивши, зокрема, заборону на ввезення товарів з не-підконтрольних уряду України територій Донецької, Луганської обл. та тимчасово не-підконтрольних територій Запорізької та Херсонської обл.

Додатково було застосовано санкції до фізичних та юридичних осіб, причетних до російської окупації, незаконної анексії та псевдореферендумів на окупованих територіях Донецької, Луганської, Херсонської та Запорізької обл. Загалом у списку було 30 фізичних та 7 юридичних осіб¹⁹⁶.

16 грудня 2022 р. Рада ЄС затвердила *дев'ятий пакет санкцій* проти росії, який передбачав: призупинення дії ліцензій на мовлення чотирьох російських ЗМІ: “НТВ/НТВ “Мир”, “росія 1”, “РЕН ТВ” і “Перший канал”. Зазначено, що вказані ЗМІ контролюються керівництвом рф та використовуються для дезінформації та військової пропаганди, які легітимізують агресію рф та підривають підтримку України; заборону на надання рф послуг з реклами ЄС, маркетингових досліджень і опитування громадської думки, а також послуг з випробувань і технічної перевірки продукції; заборону, спрямовану на нові інвестиції в російський енергетичний сектор, додатково заборонивши нові інвестиції в російський гірничодобувний сектор, окрім діяльності з видобутку корисних копалин і кар’єрів, пов’язаних із певною критичною сировиною; заборону громадянам ЄС обіймати будь-які посади в керівних органах усіх російських державних або контрольованих юридичних осіб, організацій або органів, розташованих у росії; повну заборону на операції з “російським банком розвитку регіонів” і замороження активів ще двох російських банків (“Московський кредитний банк”, “Далекосхідний банк”); обмеження проти роскомнадзору.

Щоб уникнути обходу санкцій, до списку також було включено деякі підконтрольні росії організації, розташовані в окупованому Криму.

Поряд з розширенням списку підсанкційних осіб та організацій, ЄС було схвалено регламент, що дозволяв компетентним органам надавати індивідуальні дозволи на операції з активами підсанкційних осіб, пов'язані з продовольчою безпекою, зокрема постачанням пшениці й добрив.

Додатково було накладено санкції на товари, які могли використовуватися для сектору оборони та безпеки, або могли сприяти підвищенню промислового потенціалу рф.

Обмежено експорт двигунів безпілотників до рф та до будь-яких третіх країн, де були підозри, що вони будуть використовуватися в росії, хімічне та біологічне обладнання, засоби боротьби з масовими заворушеннями, електронні компоненти, генератори, іграшкові дрони, IT-компоненти, ноутбуки та жорсткі диски, прилади нічного бачення та радіонавігації, камери та об'єктиви¹⁹⁷.

Лідерами щодо введення санкцій проти росії були міжнародні партнери України, передусім ЄС, США та інші країни у форматі G-7. Було запроваджено численні санкції, що обмежували та забороняли співпрацю з рф в різних галузях економіки.

Таблиця 4.1. Міжнародні санкції, що введено проти рф станом на кінець 2022 р.*								
✓ - анонсовані або введені; ⊗ - не анонсовані		Австралія	Канада	ЄС	Японія	Швейцарія	Велико-британія	США
Заборона імпорту з росії	Нафта (також стеження ціни нафти)	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
	Газ	✓	⊗	⊗	⊗	⊗	⊗	✓
	Вугілля	⊗	⊗	✓	✓	⊗	✓	✓
	Золото	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
	Морські перевезення нафти	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
	Метали	⊗	⊗	✓	⊗	✓	✓	⊗
	Предмети розкоші	⊗	✓	✓	⊗	⊗	✓	✓
Заборона експорту до росії	Метали	✓	⊗	⊗	⊗	⊗	⊗	⊗
	Предмети розкоші	⊗	✓	✓	✓	✓	✓	✓
	Технології	✓	✓	✓	✓	⊗	✓	✓
	Професійні послуги	⊗	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Заборона	Державні ЗМІ	✓	✓	✓	⊗	⊗	✓	✓
	Співпраця з МВФ та СБ	⊗	✓	✓	⊗	✓	✓	✓
	Скасування статусу сприяння	✓	✓	✓	✓	⊗	✓	✓
	Державний борг	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
	Кореспондентські рахунки	⊗	⊗	⊗	⊗	⊗	✓	✓
	SWIFT	⊗	✓	✓	✓	✓	✓	✓

* Russia Sanctions Dashboard // Castellum.ai – 2023. – URL: <https://bit.ly/41moO83>

На кінець третього етапу широкомасштабного вторгнення кількість санкцій вже почала переходити в якість*. Санкції почали ефективно діяти та наносити росії економічні й ідеологічно-репутаційні збитки. Серед найбільш результативних санкцій, введених проти країни-агресора, слід виділити заборону мовлення пропагандистських ЗМІ й обмеження щодо продажу російської нафти.

Міжнародна військова допомога. “Рамштайн”. Протягом третього етапу російсько-української війни на тлі успіхів Сил безпеки і оборони України партнери надавали потужну військову допомогу. Лідером в підтримці України були США, які виділили 6,3 млрд дол. військової допомоги протягом вересня-грудня 2022 р. Загальна військова допомога США для України у 2022 р. досягла безпрецедентних 21,9 млрд дол. з початку роботи Адміністрації Президента Дж. Байдена¹⁹⁸.

Іншими міжнародними партнерами України також було зроблено вагомий внесок у посилення обороноздатності нашої держави. Так, з вересня по грудень 2022 р. було проведено три засідання Контактної групи з оборони України “Рамштайн”.

08 вересня 2022 р. на авіабазі “Рамштайн” у Німеччині, відбулась п'ята зустріч “Рамштайн” в якій взяли участь міністри оборони та високопосадовці з 50 країн. Головною темою було постачання додаткового озброєння та підготовка українських військових для протистояння російській агресії.

За результатами зустрічі США було оголошено про надання Україні пакету військової допомоги на 675 млн дол. Крім того, Норвегією було анонсовано постачання Україні 160 ракет Hellfire, пускові установки та блоки лазерного наведення до них, а також прилади нічного бачення. Німеччиною спільно з Нідерландами було прийнято рішення щодо організації навчання українських військових із розмінування. Слід зазначити, що інформація про озброєння та допомогу, яка обговорювалась на засіданні була закритою¹⁹⁹.

12 жовтня 2022 р. відбулась шоста зустріч “Рамштайн”, на фоні масованих обстрілів росією українських міст, головною темою було посилення протиповітряної оборони України. Так, міжнародними партнерами було прийнято рішення щодо постачання нашої державі засобів ППО, а також додаткові боєприпаси до існуючих систем ППО, які вже використовувались в Україні. Додатково Німеччиною було анонсовано поставку певної кількості РСЗВ MARS II та CAU PzH-2000, а у співпраці з Данією та Норвегією ще 16 самохідних гаубиць Zuzana-2. Нідерланди мали передати зенітні ракети на 15 млн євро. Канада зимовий одяг, артилерійські снаряди та забезпечення супутникового зв'язку на 64,2 млн дол., Франція три РСЗВ LRU (модернізований варіант РСЗВ M270)²⁰⁰.

Сьоме засідання Контактної групи “Рамштайн” відбулось в онлайн-форматі 16 листопада 2022 р. За підсумками зустрічі було прийнято рішення щодо надання додаткової військової допомоги Україні. Швеція оголосила про пакет військової допомоги на 287 млн дол., до якого ввійшли засоби ППО, Канада виділила транш на 500 млн дол., Іспанія пообіцяла два додаткові РЗК HAWK та ракети до них, Греція повідомила оголосили про постачання засобів ППО та артилерійського озброєння та про передачу 155-мм артилерійських снарядів²⁰¹.

* Cumulative number of European Union (EU) sanctions against Russian individuals and entities over the territorial integrity of Ukraine from March 2014 to February 2023 // Statista – 2023. – URL: <https://bit.ly/3Md0cu1>

Слід зазначити, що відносини України з партнерами та союзниками у 2022 році зазнали позитивних, плідних змін. Хоча, Україна отримала далеко не все і не в тих кількостях, які просила, проте список озброєння був надзвичайно широким, що дозволило нашим Силам безпеки і оборони вистояти та в подальшому завдавати ворогу поразки на різних напрямках.

Економічна ситуація в росії

Загальна динаміка економічних процесів рф. Вплив міжнародних санкцій сповільнював соціально-економічний розвиток рф. Масова мобілізація населення спричинила дефіцит кваліфікованих кадрів у системі російського ринку праці. Зменшувались нафтогазові та ненафтогазові доходи рф, в основному за рахунок скорочення обсягів міжнародної торгівлі внаслідок санкцій.

У листопаді 2022 р. макропоказники щодо російського експорту та імпорту частково були індикаторами економічних та політичних процесів в світі, а саме: зменшення експорту та імпорту на 17-79% відбулось з такими державами, як: США, Швеція, Південна Корея, Британія, Канада та Португалія. Станом на листопад ці держави не розірвали на 100% торговельні відносини з рф; збільшення експорту та імпорту відбулось з наступними державами: Китай +98%; Іспанія +112%; Бельгія +130%; Бразилія +166%; Туреччина +213% та Індія +430%²⁰².

Валовий внутрішній продукт (ВВП). Російська економіка скоротилася, за оцінками Світового банку, на 3,5% за підсумками 2022 р. Це падіння стало більшим, ніж пандемічна рецесія 2020 р., але менше, ніж очікувалось.

На погіршення економічної ситуації в росії вплинуло падіння реальної заробітної плати, зменшення споживчих витрат та інвестицій, що були викликані санкціями, накладеними західними державами за вторгнення в Україну. Добровільний вихід з російського ринку іноземних компаній через невизначеність щодо перспектив діяльності в умовах війни негативно вплинув на економічну активність в країні.

Падіння виробництва в росії вдалось пом'якшити завдяки більшій, ніж очікувалось, допомозі з федерального бюджету.

Видобуток нафти за рахунок високих цін протягом I-III кв. 2022 р. та перенаправлення експорту нафти за зниженими цінами за межі Європи, також сприяв поповненню російського бюджету.

Завдяки цьому рф вдалося стабілізувати фінансовий ринок, підтримати курс рубля, стримати інфляцію та запобігти різкому падінню реальних доходів населення.

Проте “часткова” мобілізація російських громадян у військо у вересні та жовтні 2022 р. зменшили внутрішній попит та створили тиск на ринку праці через зростання еміграції протягом всього третього етапу широкомасштабної російсько-української війни²⁰³.

Інфляційні процеси. Інфляція в росії за підсумками 2022 р. склала 11,94%, згідно з даними росстата. Більше всього зросли ціни на послуги –13,19% у грудні 2022 р. у порівнянні з аналогічним періодом 2021 р. На непродовольчі товари зростання цін склало – 12,7%, на продовольчі товари – 10,29%.

Середньорічна інфляція в росії у 2022 році склала 13,75%. Протягом третього етапу широкомасштабної війни інфляція згідно офіційних даних рф зменшувалась²⁰⁴.

Фінансовий ринок. У грудні 2022 р. на російській валютному ринку спостерігалось послаблення рубля, що проходило на фоні зниження обсягів продажу іноземної валюти зі сторони найбільших експортерів, так і зростання попиту на валюту з боку інших учасників торгів. Зниження курсу рубля супроводжувалось значним зростанням об'єму торгів. Так, на кінець 2022 р. курс рубля становив 70,34 рубля за дол.

У листопаді-грудні 2022 р. на ринку акцій рф не спостерігалось значної волатильності. Індекс московської біржі ІМОЕХ в листопаді 2022 р. виріс незначно – на 0,4%, а в грудні 2022 р. зменшився на 0,9%. У грудні на фоні послаблення рубля відносно долара США індекс RTSI (*фондовий індекс, основний індикатор фондового ринку росії*), показав більш значне зниження – 13,7%²⁰⁵.

Проте за підсумками року російський фондовий ринок став найгіршим у світі. Так, фондовий індекс мосбіржі (ІМОЕХ) впав на 44%, втративши 8 трлн руб. капіталізації. Ціна акцій компаній “Лукойл” і “Газпром” з початку року впали на 30% і 54% відповідно. Ціна на акції “Сбербанку” зменшилась на 54%²⁰⁶.

Відбулося зменшення капіталізації банківської системи рф. Сукупні активи та зобов'язання банків щонайменше скоротились на 0,9 трлн руб. у порівнянні з даними на початок 2022 р.²⁰⁷ Приблизно 36 млрд дол. вивезли з собою росіяни, що виїхали за кордон²⁰⁸.

Міграція. Населення росії скорочувалось протягом останніх чотирьох років поспіль і лише 2021 р. впало на півмільйона осіб, а станом на кінець 2022 р. становило 146,45 млн осіб.

За розрахунками московської Вищої школи економіки (ВШЕ) росії потрібно буде залучати до кінця століття щороку щонайменше 1 млн нових мігрантів, щоб зберегти поточний рівень населення. Розрахунки були зроблені за трьома моделями, за якими до 2100 р. населення росії могло б підтримуватися на рівні 146 млн. осіб. У найкращому сценарії використовувалися найвищі ймовірні показники тривалості життя, народжуваності та міграції, тоді як у гіршому сценарії використовувалися найнижчі показники в усіх трьох категоріях. Найгірший сценарій ВШЕ передбачає зниження населення росії до 67,4 млн осіб, якщо країна не зможе залучати 1,1 млн мігрантів щороку протягом наступних 80 років.

Згідно з інформацією росстату було зафіксовано падіння міграції до росії з майже 430 тис. у 2021 р. до 61,9 тис. у 2022 р.²⁰⁹

Проте прогнози ВШЕ не враховували військові втрати чи величезний відтік російських громадян після вторгнення країни в Україну.

У 2022 р. до Узбекистану, Киргизстану, Таджикистану, Монголії та Вірменії виїхала рекордна за останні п'ять років кількість громадян росії (за даними російської прикордонної служби). Пік міграційних процесів припав на третій квартал 2022 р., що було пов'язано з оголошенням у росії мобілізації у вересні 2022 р. Значна кількість росіян, бажаючи уникнути призову, виїжджала з країни. Виїзд до Монголії за рік зріс на 989%, до Грузії – на 475%, до Казахстану – на 234%, до Таджикистану – на 212%, до Узбекистану – на 99%. Крім того, кількість вильотів росіян до Ізраїлю у 2022 р. зросла вдвічі та перевищила 100 тис. Зазначена статистика враховує лише кількість перетинів кордону, що не обов'язково стосується еміграції, але свідчило про негативні міграційні тенденції.

З емігрантів 2022 р. понад 100 тис. осіб залишилися у Грузії, ще принаймні 100 тис. осіб – у Казахстані, 50-100 тис. осіб – у Сербії, близько 40 тис. осіб – у Вірменії. Близько по 35 тис. російських громадян виїхали до Ізраїлю, Киргизстану та країн Євросоюзу²¹⁰.

За оцінкою розвідки Великобританії, за останні три роки через вплив COVID-19 і війну в Україні населення росії скоротилося на два млн осіб, що значно більше, ніж очікувалося. У 2022 році з росії виїхало близько 1,3 млн осіб, серед яких багато молоді та кваліфікованих кадрів працездатного віку.

У Мінкомзв'язку росії заявили, що близько 10% (100 тис. осіб) ІТ-працівників покинули країну в 2022 р. та не повернулися²¹¹.

З високою ймовірністю тенденція щодо зменшення населення країни буде зберігатись, враховуючи зменшення приросту населення, зменшення потоку мігрантів до країни та масовий виїзд людей призовного віку за кордон та широкомасштабну війну розв'язану росією в Україні.

Бюджет на ведення війни. Декларувалось, що у 2022 р. додаткове навантаження на бюджет складе 1,2 трлн руб. (18-20 млрд дол.)²¹². Проте, загальні витрати на воєнні потреби рф у 2022 р. склали 4,679 трлн руб. Збільшення видатків на національну оборону в 2022 р. безперечно було спричинено веденням війни в Україні.

Таблиця 4.2. Основні показники Федерального бюджету рф ²¹³			
Федеральний бюджет рф, млрд руб.	Січень-грудень 2022	Січень-грудень 2023	Виконання % до плану
ДОХІД	27 825	25 021	111,2%
НАФТОГАЗОВІ ДОХОДИ, в т.ч.:	11 586	9 542	121,4%
НЕНАФТОГАЗОВІ ДОХОДИ, в т.ч.:	16 238	15 479	104,9%
ВИДАТКИ, в т.ч.:	31 131	23 694	131,4%
ДЕФИЦИТ	-3 306	1 327	-3 306

Доходи федерального бюджету за січень-грудень 2022 р. у межах адміністраторів доходів федерального бюджету, куди припадали максимальні обсяги адміністрованих доходів склали: Федеральна податкова служба – звітувала про виконання у сумі 19,429 трлн руб., або 115,7%; Федеральна митна служба – звітувала про виконання у сумі 6,222 трлн руб., або 99,9%; інші федеральні органи – звітували про виконання у сумі 2,174 трлн руб., або 108,1% до прогнозних показників доходів федерального бюджету на 2022 р.

На фоні падіння доходів та зростання витрат рф відчувала нестачу коштів. Тому для фінансування війни в Україні, 16 листопада 2022 р. росія здійснила найбільший випуск боргових зобов'язань за один день, залучивши 820 млрд руб. (13,6 млрд дол.), повідомляє Міноборони Великої Британії з посиленням на дані розвідки.

05 грудня 2022 р., президент рф в. путін підписав закон про федеральний бюджет росії на 2023 р. та плановий період 2024-2025 рр. Бюджетом рф було передбачено значне збільшення витрат на силовий блок. Так, у 2023 р. вони становили понад 9 трлн руб., або 32% від усіх витрат федерального бюджету.

Згідно з трирічним фінансовим планом, витрати на оборону перевищували початкові бюджетні припущення наступного року більш ніж на 43%, тоді як відповідна категорія національної безпеки та правоохоронних органів зросла більш ніж на 40%.

Значне збільшення видатків на сектор оборони та безпеки у структурі федерального бюджету рф у 2023 р. відображала прихильність країни до продовження війни. В той же час, поразки на полі бою призвели до того, що в. путін був змушений оголосити про “часткову мобілізацію” для призову до 300 тис. резервістів.

У бюджетному плані затвердженому в грудні 2022 р. вартість призову в 2023 р. була закладена в розмірі майже 16 млрд руб., а в 2024-2025 рр. – 16,5 млрд руб. щорічно. Більшість інших деталей військових витрат залишалися засекреченими та оприлюднювались лише деякі загальні цифри.

За даними ресурсу SIPRI, який відстежує світову воєнну промисловість, у 2022 р. росія увійшла до п'ятірки країн з найбільшими витратами на оборону у світі, збільшивши витрати на 2,9% до 65,9 млрд дол.

Таблиця 4.3. Структура видатків федерального бюджету росії ²¹⁴		
	Вид видатків	% від федерального бюджету рф 2023 р.
1	Соціальний захист	25,3
2	Національна оборона	17,1
3	Національна безпека	14,3
4	Національна економіка	12,6
5	Загальні державні питання	7,3
6	Виплати боргу	5,2
7	Медична допомога	5,1
8	Освіта	4,7
9	Інші	8,4

Переорієнтація на ринки Китаю та Індії. Після введення країнами Заходу жорстких санкцій проти росії остання вимушена була шукати нові ринки збуту своєї продукції. Такими ринками збуту стали Китай, Індія та Туреччина²¹⁵. Зазначені держави проводили політику переслідування власних цілей, отримуючи найбільшу вигоду від співпраці з рф²¹⁶. Така співпраця часто мала вигляд допомоги країні агресору у фінансуванні витрат на війну з Україною та в обході міжнародних санкцій, що були накладені на рф.

В той час, коли міжнародні партнери України накладали нові санкції на росію, ця група країн розширювала міжнародну торгівлю з рф, як викопними ресурсами так і експортом-імпортом всіх інших груп товарів та послуг.

У 2022 р. Китай експортував до рф на 40% більше легкових автомобілів, ніж роком раніше. До росії було ввезено 2 тис. автобусів та мікроавтобусів, і зростання за цим видом експорту склало 68%. Крім цього, росія імпортувала з Китаю 3 тис. авто спецпризначення (аварійних та пожежних машин, автокранів, автобетонозмішувачів тощо), що в 3 рази більше, ніж у 2021 р. Китайські бренди у грудні 2022 р. станови-

ли вже майже третину автомобільного ринку рф. Цей сектор більше, ніж будь-який інший, демонстрував зростаюче значення Китаю для російської економіки після виходу західних компаній²¹⁷.

Китай став лідером у заміщенні запчастин, що потрапили під санкції. Більшість промислових підприємств росії заміщували обладнання, запчастини та комплектуючі, імпорту яких потрапив під санкції через російське вторгнення в Україну китайськими аналогами. На китайську продукцію перейшли 63% промислових компаній рф²¹⁸. Така міжнародна співпраця здійснювала важливу підтримку економіці рф.

Постачання енергоносіїв: природний газ. Добича газу “Газпромом” у 2022 р. знизилася до 412,6 млрд м³ (-20% до рівня 2021 р.).

Поставки російського газу в Китай по газопроводу “Сила Сибіру” в 2022 р. зросли в 1,5 рази відносно рівня попереднього року та досягли рекордного значення в 15,5 млрд м³. Проте в цілому експорт газу знизився в результаті міжнародних санкційних обмежень. При цьому, в 2022 р. збільшилися обсяги експорту скрапленого природного газу (СПГ). Зростання виробництва СПГ досягло 46 млрд м³ газу на рік, а експорт СПГ збільшився на 8%.

Зростання поставок у Китай відбувалось на фоні зниження експорту в ЄС та загального падіння поставок газу за кордон. Трубопровідне постачання в “далекі країни” (для рф “далекі країни” – це всі країни, які не входили свого часу до радянського союзу) за підсумками 2022 р. склало 100,9 млрд м³ газу. В 2021 р. “Газпром” поставив у “далекі країни” (включно з Китаєм) 185,1 млрд м³ газу²¹⁹. Виходячи з інформації, що надавали пресі керівники “Газпрому”, частка Китаю в загальному обсязі експорту природного газу рф складала близько 15-20%.

На підтвердження зростання важливості китайського ринку збуту газу, “Газпром” 17 грудня 2022 р. зробив заяву про оновлення історичного рекорду добових поставок російського газу до Китаю газопроводом “Сила Сибіру”. Перевищення добових контрактних зобов’язань “Газпрому”, становило 16,6%²²⁰.

Ще однією країною, що намагалась отримати максимальний зиск від змін на ринку нафти, була Туреччина. Зокрема президент рф в. путін та Президент Туреччини Р. Ердоган домовились про знижку на газ для Туреччини в розмірі 25% від контрактної ціни, а також про оплату частини поставок у турецьких лірах та оплаті 25% поставок російського газу в рублях²²¹.

12 жовтня 2022 р. в. путін запропонував створити газовий хаб у Туреччині, через який російський газ можна було б відправити в Європу. Ідея була підтримана Президентом Туреччини та міністром енергетики та природних ресурсів Туреччини Ф. Донмезом. Проте, практичних кроків для реалізації створення такого газового хабу до кінця 2022 р. не було здійснено. Оскільки не було передумов для реалізації цього проєкту (покупців російського газу в Європі), він залишився декларацією, відірваною від реальності²²².

Протягом третього етапу широкомасштабної російсько-української війни продовжувалось трубопровідне постачання російського природного газу в Європу. Постачання здійснювалось лише двома трубопроводами, це були: “Турецький потік” та газотранспортна система України. Інші газопроводи не працювали внаслідок терактів та внаслідок різкого скорочення споживання російського газу країнами Європи²²³.

Нафта. Структура експорту нафти з росії внаслідок санкцій зазнала значних змін. Вимушена переорієнтація на ринки Азії, зменшення ціни на російську нафту Urals, часткове скорочення видобутку, вимушене зберігання видобутої нафти, збільшення витрат на логістику, було притаманне ринку експорту нафти з рф під час третього етапу широкомасштабної війни росії проти України. Незважаючи на всі вищеперераховані фактори, експорт нафти був найприбутковішою статтею федерального бюджету рф²²⁴.

Китай традиційно залишався одним із найбільших покупців російської нафти. Незважаючи на розв’язання росією в Україні широкомасштабної війни, Китай продовжував купувати значні обсяги нафти з росії за спеціальними умовами та цінами. При цьому розрахунки за нафту частково здійснювались в рублях (50%) та частково в юанях (50%), що сприяло розвитку цих валют²²⁵.

У 2022 р. росія залишалася другим найбільшим джерелом нафти для Китаю після Саудівської Аравії, оскільки китайські нафтопереробні заводи скуповували дешеві російські барелі, в той час як західні країни уникали їх після початку повномасштабної війни в Україні²²⁶.

Щонайменше чотири китайських супертанкери Lauren II, Monica S, Catalina 7 і Natalina 7, всі під панамським прапором доставляють російську нафту марки Urals в Китай²²⁷. Після того, як G7 встановила верхню межу цін на нафту та обмежила використання західних вантажних послуг і страхування, рф шукала судна для експорту, в тому числі використовувала нещодавно створений свій “тіньовий флот” танкерів (близько 100 застарілих танкерів)²²⁸.

Якщо Китай традиційно був одним із найбільших покупців російської нафти, то Індія під час третього етапу широкомасштабної війни експоненціально збільшила імпорту нафти з росії. У жовтні 2022 р. рф стала найбільшим постачальником нафти до Індії, обійшовши традиційно домінуючих постачальників – Саудівську Аравію та Ірак²²⁹. Вже у грудні 2022 р. Індія купила рекордну кількість російської нафти, причому країна імпортувала в 33 рази більше, ніж роком раніше²³⁰. Станом на грудень 2022 р. Індія задовольняла 85% свого попиту на нафту за рахунок імпорту.

Таке суттєве збільшення поставок нафти до Індії пояснювалось наявністю в країні потужних нафтопереробних заводів. Після переробки нафтопродукти могли вільно продаватись на світовому ринку без обмежень, що використовувалось Індією, зважаючи на збільшення експорту нафтопродуктів з Індії до ЄС та США в цей період²³¹.

Для розрахунків за російську нафту індійські нафтопереробники продовжували використовувати долари США, використовуючи звичні банківські канали²³². Закуповуючи російську нафту марки Urals, Індія дотримувалась верхньої межі в 60 дол., узгодженої G-7. Ціна за барель російської нафти була значно нижче узгодженої стелі²³³.

На тлі санкцій та політичного забарвлення енергетичної сфери світу, що сталося через газовий шантаж росії та призвело до енергетичної кризи та структурних змін на ринку енергоносіїв у світі, Індія вимушена була обґрунтовувати значне зростання обсягів постачання російської нафти до країни. Міністр закордонних справ Індії С. Джайшанкар заявив, що Індія продовжить купувати російську нафту, оскільки це вигідно для країни²³⁴.

Вплив санкцій на економіку росії. Протягом третього етапу широкомасштабної війни зменшувались обсяги продажів російських викопних ресурсів, як наслідок зменшувались і прибутки від нафтогазових доходів. Було закрито рупори пропаганди кремля в ЄС, що позитивно відображалось на прихильності громадян ЄС до України. Поступово впроваджені міжнародні санкції накопиченим результатом стали впливати на економічний стан країни-агресора.

Зокрема, у 2022 р. в 33% російських компаній відбулося скорочення штату. В основному, зі зменшенням кількості співробітників зіткнулися великі компанії, для яких 2022 р. виявився більш невдалим, ніж для середніх і малих підприємств. Основними негативними чинниками стали: вплив санкцій, війна та часткова мобілізація²³⁵.

Станом на 31 грудня 2022 р. Київська школа економіки (KSE) ідентифікувала близько 3008 (+175 за третій етап) компаній, організацій та їх брендів з 86 країн та 56 галузей, їхню позицію щодо роботи на ринку рф, близько 40% з них публічні²³⁶.

Для майже 1300 публічних груп компаній ідентифіковано їхній операційний бізнес в рф (наявність контрольної частки в юридичній особі, що дало змогу підрахувати вартість інвестованого в країну капіталу (близько 177,3 млрд дол.), локальну виручку (на загальну суму 294,9 млрд дол.), локальні активи (на загальну суму 281 млрд дол.), а також персонал (близько 1,391 млн осіб) і сплачені податки (близько 24,4 млрд дол.). Лише 1657 іноземних компаній вже скоротили, призупинили або припинили свою діяльність (виходять) в росії.

З початку російського вторгнення в Україну відсоток компаній, які згортають операції в рф, різко зростає та протягом третього етапу російсько-української війни співвідношення тих, хто йде чи залишається, практично не змінювалось. Близько 38,8% компаній вже заявили про вихід з ринку рф, але 40,0% все ще залишаються присутніми в країні, 16,3% вичікують і лише 4,9% здійснили повний вихід.

Вплив 147 компаній, які повністю вийшли з країни, складно недооцінити, оскільки в них працювало майже 20,4% персоналу, зайнятого в іноземних компаніях, а компаніям належало близько 11,3% активів, 8,4% капіталу інвестованого іноземними компаніями в країну, лише у минулому році вони генерували виручки на 36,2 млрд дол. або 12,3% від всієї виручки і сплатили 3,2 млрд дол. податків або 12,9% від загальної суми податків, сплачених компаніями, які спостерігалися.

Фонд національного добробуту (ФНД). Одним з джерел для фінансування широкомасштабної війни рф в Україні був ФНД, який формувався та наповнювався за рахунок прибутків від нафтогазових доходів.

Таблиця 4.4. Інформаційні дані щодо 1300 публічних компаній які працюють/працювали на території рф (станом на 31.12.2022)					
Статус компанії	Кількість персоналу, осіб	Дохід, млрд дол. США	Капітал, млрд дол. США	Активи, млрд дол. США	Податки, млрд дол. США
Вийшли	284240	36,18	14,9	31,7	3,16
Виходять	516879	91,58	85,3	120,3	3,67
Вичікують	292841	99,43	46,4	54,4	13,74
Залишаються	297036	67,67	30,8	74,6	3,81
Всього	1390996	294,88	177,31	281,04	24,38

В жовтні 2022 р. з'явилося офіційне довгоочікуване підтвердження дієвості санкцій, запроваджених проти рф. Уряд росії доручив направити 1 трлн руб. з ФНД на покриття дефіциту федерального бюджету 2022 р. (відповідно до розпорядження прем'єр-міністра рф м. мішустіна)²³⁸. Прослідковуючи динаміку об'єму ФНД можна стверджувати, що він планомірно та постійно зменшувався не лише в жовтні 2022 р.

Обхід санкцій міжнародного співтовариства. Накладені на рф міжнародні санкції спонукали її керівництво шукати обхідні шляхи для імпорту технологій та товарів. З метою налагодження нових шляхів імпорту до росії підсанкційних товарів та технологій, була створена складна мережа логістичних ланцюжків через треті країни, щоб уникати запроваджені обмеження.

У період з 2017 по 2021 р., щорічний імпорт рф з ЄС, США, Великобританії та Японії напівпровідників та інтегральних схем в середньому складав 163 млн дол. Проте, за підсумками 2022 р., за цим експортним напрямком сума склала 60 млн дол.

Для отримання необхідних компонентів та технологій, що використовуються в оборонній промисловості, на імпорт до росії яких було накладено санкції, було застосовано схему імпорту через треті країни в обхід санкцій.

Станом на кінець 2022 р. приватні компанії зі США та європейських країн поставили до росії чіпів на 777 млн дол. Це комплектуючі Intel, AMD, Texas Instruments, Analog Devices та Infineon. Для цього у Туреччині та Гонконзі створювалися фірми-посередники²³⁹.

Туреччина, Об'єднані Арабські Емірати (ОАЕ) та Сербія – країни, які відмовилися підтримувати санкції ЄС проти росії. Зокрема, американські та європейські інституції, що були створені задля контролю дотримання санкцій проти росії, вимагали від Туреччини вжити заходів щодо постачання заборонених товарів трейдерами, які прагнули обійти жорсткий експортний контроль.

За результатами 2022 р. Вірменія імпортувала на 515% більше чіпів та процесорів зі США та на 212% більше з ЄС, ніж у 2021 р. Також, 97% тієї ж продукції Вірменія експортувала до росії²⁴⁰.

Експорт до рф технологій, які могли бути використані в ОПК, по деяких країнах зріс від нуля до мільйонів дол. США під час третього етапу широкомасштабного вторгнення.

Найбільшим торговим партнером Казахстану в 2022 р. залишалася рф. Експорт Казахстану до росії протягом 2022 р. збільшився на 25 %, та склав 8,8 млрд дол.²⁴¹ Так, експорт сучасних напівпровідників з Казахстану до рф на кінець 2022 р. склав 3,7 млн дол. США, у порівнянні з 12 тис. дол. США в 2021 р.²⁴²

Ще одним прикладом обходу накладених на рф санкцій був експорт електронних компонентів з ОАЕ. За підсумками 2022 р. експорт з ОАЕ до рф напівпровідників продемонстрував зростання на 700% та склав 283 млн дол.

Попри заявлений нейтралітет, Китай продовжував відігравати значну роль в постачанні до рф підсанкційних товарів та технологій. За підсумками 2022 р., експорт з Китаю до рф продовжував зростати. Державні оборонні компанії Китаю постачали до рф навігаційне обладнання, запасні частини для винищувачів та інші товари подвійного призначення, а також технології придушення радіосигналів. Експорт до рф, за цими категоріями товарів, здійснювався російським підсанкційним компаніям, що було прямим сприянням продовженню ведення війни ворогом проти України²⁴³.

Закономірності з обходу санкцій щодо рф відслідковувались по сотням категорій товарів, але ця ситуація була критичною щодо напівпровідників та інтегральних схем, які використовувались в ОПК²⁴⁴.

Оборонно промисловий комплекс. З початку широкомасштабного вторгнення в Україну росія зазнала величезних втрат військової техніки. Так, за даними Генерального штабу ЗС України, Сили безпеки і оборони України ліквідували біля 3 тис. танків, більше 6 тис. бойових броньованих машин, майже 2,5 тис. артилерійських систем та РСЗВ, близько 200 засобів ППО та понад 500 літаків і гелікоптерів.

З вересня 2022 р. підприємство “75 Арсенал”, яке входить до компанії “РТ- Капітал” державної корпорації “Ростех”, почало активно відновлювати техніку, що була пошкоджена під час ведення бойових дій в Україні. Серед номенклатури, яка поступала на ремонт, були рухомі пункти розвідки та управління, зенітні самохідні установки, пункти бойового управління та станції виявлення цілей ЗРК “Бук-М1” та “Бук-М2”, а також самохідні пускові та пуско – зарядні установки комплексу С-300В²⁴⁵.

Крім того, підприємство “103 Арсенал”, яке входить до компанії “РТ- Капітал” державної корпорації “Ростех” та займається ремонтом та модернізацією командно-штабних машин, систем управління танкового озброєння, оптичних, електронно-оптичних та квантових приладів від початку жовтня 2022 р. перейшло на двозмінний графік роботи та збільшило свої потужності вдвічі, організовуючи виїзні бригади для оперативного відновлення техніки військового призначення²⁴⁶. Концерн “Калашников”, державної корпорації “Ростех”, на 40% збільшив випуск стрілецької зброї для постачання до Міністерства оборони рф²⁴⁷.

Наприкінці вересня 2022 р. Омським заводом транспортного машинобудування, що перебував у складі концерну “Уралвагонзавод” в рамках оборонного замовлення достроково було передано до Міністерства оборони рф партію модернізованих танків Т-80БВМ та важкі вогнеметні системи ТОС-1А²⁴⁸.

В листопаді-грудні 2022 р. ПАТ “Об’єднана авіаційна корпорація” передає збройним силам рф: важкий військово-транспортний літак Іл-76МД-90А²⁴⁹, Ту-22МЗ після проведення ремонтних робіт²⁵⁰, невизначену кількість багатофункціональних винищувачів Су-35С²⁵¹, Су-30СМ2 та навчально-бойові Як-130²⁵².

Станом на кінець грудня 2022 р., Комсомольський-на-Амурі авіаційний завод ім. Ю.А. Гагаріна “Об’єднаної авіабудівної корпорації” у рамках програми постачання виготовив та передав до Міноборони рф партію серійних літаків п’ятого покоління Су-57²⁵³.

Незважаючи на проблеми, з яким зіткнувся ОПК рф після введення санкцій (відсутність іноземних комплектуючих та запчастин), російські підприємства продовжували випуск нової техніки та модернізацію застарілої.

Економічна ситуація в Україні

Загальна динаміка економічних процесів в Україні за умов війни. Протягом третього етапу широкомасштабного вторгнення російської федерації в Україну населення та бізнес продовжували пристосовуватись до життя в умовах війни. Вітчизняні підприємства продовжували вживати заходів щодо налагодження виробництва в безпечних регіонах України та побудови нових логістичних ланцюгів постачання продукції.

Станом на кінець 2022 р. ситуація в системі вітчизняного ринку праці була досить складна. Руйнування інфраструктури та виробництва, вимушена внутрішня міграція населення з територій де проводились активні бойові дії вплинуло на зростання рівня безробіття в країні. Разом з тим, зовнішня міграція частини українського населення до сусідніх європейських країн призвела до часткового зменшення навантаження на робочі місця та зменшення відповідного попиту на товари і послуги на неокупованих територіях України. В той же час, внаслідок недоотриманих прибутків, значна кількість роботодавців була змушена зменшувати рівень заробітної плати та переглядати стратегії свого розвитку.

В грудні 2022 р. ринок праці почав відновлюватися, однак стабілізація була порушена серіями масштабних ракетних атак росії на енергетичну інфраструктуру України.

Інфляційний тиск станом на кінець 2022 р. посилювався через наслідки повномасштабного вторгнення. Зросли виробничі та логістичні витрати бізнесу. Внаслідок руйнування активів підприємств, пошкодження інфраструктури, порушення ланцюгів виробництва та постачання скоротилась пропозиція послуг та товарів. Високі світові ціни на енергоресурси мали додатковий вплив на рівень інфляції в Україні. Проте, Уряд та НБУ, вживаючи невідкладних антикризових заходів, зокрема, фіксації офіційного курсу, зберіг контроль за динамікою цін.

З метою підтримки курсу гривні та стримання зростання цін, НБУ впродовж 2022 р. здійснював значні інтервенції з продажу валюти. Дані заходи надали можливість забезпечити відповідний баланс валютного сегменту ринку, не зважаючи на зменшення виручки експортерів та підвищеного попиту на імпорту. За рахунок накопичених до початку широкомасштабного вторгнення резервів та допомоги міжнародних партнерів, які у 2022 р. надали Україні понад 32 млрд дол., НБУ мав змогу продавати значні обсяги іноземної валюти²⁵⁴.

За підсумками 2022 р., інфляція в Україні становила 26,6% у річному вимірі. З урахуванням масштабів російського вторгнення, такий рівень інфляції був доволі помірним.

Експорт та імпорту. Сукупний експорт становив близько 44 млрд дол., що на 35% менше, ніж у 2021 р., при цьому частка ЄС становила 63% від цього обсягу. Фундаментом українського експорту, як і раніше, залишався аграрний сектор української економіки. Однак чималу частку все ще займала металургія, але її обсяги в експорті 2022 р. порівняно з 2021 р. впали втричі. Вдвічі скоротився експорт продукції хімічної промисловості, на 28% впало постачання машин (станків) та обладнання.

Сукупний імпорту становив близько 59 млрд дол., що на 19% менше, ніж за 2021 р., при цьому частка ЄС становила 50% цього обсягу. Значну частку імпорту займало паливо різних видів. Практично все паливо було придбане в країнах Західної Європи, Туреччини та Індії. На 40% впали імпорتنі поставки машин та різного обладнання, на 34% – закупівля продукції хімічної промисловості (передусім це стоєтьсья добрив)²⁵⁵.

Енергетичний сектор. Протягом третього етапу війни ворог завдавав цілеспрямованих атак на енергетичну інфраструктуру України. 15 листопада 2022 р. рф завдала наймасовішого ракетного удару по енергетичним об’єктам України з початку широкомасштабного вторгнення. Ворогом було випущено понад 90 ракет, які по-

шкодили 15 об'єктів енергетичної інфраструктури. Відключення світла було майже у всіх областях України. Починаючи з 10 жовтня 2022 р., ворогом було розпочато системне знищення енергосистеми України²⁵⁶.

Наслідком таких дій було утворення значного дефіциту електроенергії. Проте, з врахуванням великої кількості та характеру пошкоджень об'єктів генерації енергосистема України продемонструвала високу гнучкість та адаптивність в умовах війни. Бізнес продовжував працювати, хоча й на менших потужностях. Створення дефіциту електроенергії у вітчизняній енергосистемі, призвело до зниження обсягів виробництва та скорочення споживчого попиту. Також, зі зростанням виробничих витрат бізнесу, вплив енергетичного терору посилювався.

Протягом 2022 р. через воєнні дії в Україні було зруйновано 90% всієї інфраструктури сонячної енергетики, яка, переважно, була розташована на півдні України²⁵⁷.

Україна була змушена відмовитись від експорту електроенергії та тестувала свою енергосистему на можливість імпорту електроенергії з країн ЄС. Звичайно, недоотримання прибутків від продажу електроенергії в ЄС, також суттєво позначилось на економічній стабільності нашої країни²⁵⁸.

“Зернова ініціатива”. З 01 серпня 2022 р. по 28 грудня 2022 р. з портів України вийшло 605 суховантажів, завантажених агропродукцією українських виробників. Так, завдяки “зерновій ініціативі” було транспортовано 14,2 млн т, різних видів української аграрної продукції. Зокрема, пшениці – 4,7 млн т, кукурудзи – 7 млн т. У грудні 2022 р. з українських портів вийшло 100 кораблів із вантажем у 3,6 млн т агропродукції. Середня кількість кораблів, відправлених за день, на той час становила менше 4 шт. За інформацією міністра транспорту та інфраструктури Туреччини А. Караїсмаїлоглу у державу було поставлено 15% усієї вивезеної завдяки “зерновій ініціативі” продукції. До країн Африки було експортовано 12%, Азії – 29%, Європи – 44%²⁵⁹.

Протягом 3-го етапу широкомасштабної війни експорт агропродукції в рамках зернової ініціативи складав: у вересні – 3,9 млн т, у жовтні – 4,2 млн т, у листопаді – 2,6 млн т, у грудні – 3,6 млн т.

Також, завдяки “зерновій ініціативі” з України вийшло 9 кораблів по програмі ООН з вантажем 300 тис. т агропродукції та 3 кораблі з вантажем 80 тис. т пшениці в наданні країни Африки у межах програми “Grain from Ukraine”.

Протягом всього часу дії “зернової ініціативи” рф чинила спротив та заважала реалізації програми з подолання продовольчої кризи у світі. Для оптимізації роботи “зернової ініціативи” було введено електронну чергу, яка дозволила оптимізувати та зробити прозорим планування заходу та виходу суден із портів Великої Одеси, але це не вирішило проблемних питань в системі інспектування суден в Босфорі. Так, через деструктивну позицію майже в 10 разів зменшилась пропускна здатність проходу суден через протоку Босфор (в середньому лише 3,5 суден на вхід та 3 – на вихід). В грудні 2022 р. знову, як і минулого місяця, спостерігалась черга з 96 суден²⁶⁰.

10 грудня 2022 р. з метою перешкоджання “зерновій ініціативі” рф було здійснено ракетні удари на об'єкти критичної інфраструктури Одеської області. Внаслідок чого порти “Одеса” та “Південний” втратили можливість виконувати вантажні роботи, а порт “Чорноморськ” працював лише частково.

12 грудня 2022 р., енергетиками було відновлено стабільне постачання електроенергії в порти “Чорноморськ” та “Південний”, які здійснювали вантажні операції. Пізніше було відновлено роботу Одеського порту²⁶¹.

У грудні 2022 р. загальний обсяг перевезень агропродукції через морські порти становив 5,07 млн т агропродукції (враховуючи перевезення до портів у гирлі Дунаю)²⁶². Обсяг перевезень аграрної продукції через українські порти протягом вересня-грудня 2022 р. склав 19,54 млн т.

Програма “Grain from Ukraine”. На саміті G-20, який відбувся 15-16 листопада 2022 р. в Індонезії, Президентом України В. Зеленським було презентовано національну ініціативу “Grain from Ukraine”, (“Зерно з України”), метою якої було запобігти голоду в країнах Африки та Азії. Через військові дії та порушення традиційних ланцюгів поставок росіяни поставили щонайменше 70 млн людей по всьому світу на межу голодної смерті²⁶³.

Кожен корабель із зерном, відправлений із українських портів у рамках ініціативи “Grain From Ukraine”, забезпечував потребу у продовольстві в середньому для 90 тис. осіб. За підсумками першого саміту “International Summit on Food Security”, було зібрано близько 150 млн дол. для реалізації ініціативи “Grain from Ukraine”.

Вже до кінця 2022 р. рамках програми “Grain from Ukraine” до нужденних країн Африки станом на кінець 2022 р. було відправлено 3 судна з 80 тис. т пшениці²⁶⁴.

Таким чином, завдяки ініціативі Президента України В. Зеленського, крім “зернової ініціативи” почала діяти паралельно ще одна програма “Grain from Ukraine”, що сприяло стабілізації ситуації на світовому ринку продовольства²⁶⁵.

Економічні заходи для стабілізації економіки України. Позитивні очікування та результати у частині економічного відновлення були пов'язані з ухваленням рішень і запроваджені їх у практичну площину. Мова йде передусім про “енергетичний безвіз” (українська енергосистема стала невід'ємною частиною європейської – ENTSO-E), “економічний безвіз” (звільнення продукції українського бізнесу від усіх тарифів та квот), “транспортний безвіз” (лібералізація автомобільних перевезень), “митний безвіз” (що посилювало інтеграцію української митниці з європейською). Це сприяло розширенню міжнародної торгівлі, а також інтеграції України до європейських виробничих, а також транспортних та логістичних мереж. Водночас позитивні зміни для експортерів були зумовлені покращенням транспортних перевезень, насамперед через часткове відновлення експорту морським транспортом (“зернова ініціатива”), а також залізницею (у т. ч. гуманітарна допомога через західні кордони країни).

Стабілізації економічної ситуації в Україні сприяло підписання Меморандуму про взаєморозуміння стосовно призупинення виплат за державним та гарантованим державою боргом із групою офіційних кредиторів України з країн G7 та Паризького клубу.

Так, за результатами домовленості Україна призупиняла виплати основної суми та відсотків за двосторонніми боргами з 01 серпня 2022 р. до кінця 2023 р. Загальна сума боргу, що покривалась цим Меморандумом, становила близько 3,1 млрд дол. Таке рішення у короткостроковому аспекті було позитивним та носило стабілізуючий характер (зокрема, зниження ризиків девальвації гривні).

Завдяки зусиллям НБУ було стабілізовано курс гривні. Така позитивна динаміка була пов'язана із значними інтервенціями НБУ на підтримку гривні. НБУ використовував для інтервенцій резерви, що було можливим, завдяки широкій фінансовій підтримці партнерських країн.

Важливою була зміна настроїв населення України від панічних настроїв до стрімкого нарощування грошових ресурсів і заощаджень населення. Статистичні дані НБУ вказували на зростання депозитів населення у гривні та валюті. Зокрема, 01 листопада 2022 р. депозити домогосподарств досягли історичного максимуму – 954 млрд грн. Така тенденція була пов'язана із значними виплатами військовим, а також з “валютною лібералізацією” – можливістю придбати безготівкову валюту, що було забезпечено валютними інтервенціями НБУ. Обидва інструменти було спрямовано на захист заощаджень населення в умовах курсових та інфляційних ризиків.

Звичайно, самотійно Україні було б набагато важче впоратись з економічною кризою. Міжнародні партнери України докладали значних економічних, військових, гуманітарних зусиль і ресурсів для підтримки України.

Бюджет на оборону. Підчас третього етапу широкомасштабної війни в жовтні 2022 р. шляхом внесення змін до Державного бюджету України на 2022 рік було збільшено видатки на оборону на 386,87 млрд грн. Міністерству оборони було збільшено видатки на 365,2 млрд грн, Міністерству внутрішніх справ – на 12,9 млрд грн, Службі безпеки України – на 3,7 млрд грн, Головному управлінню розвідки – на 3,2 млрд грн, адміністрації Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації – на 1,3 млрд грн, Управлінню державної охорони – на 0,6 млрд грн, Службі зовнішньої розвідки – на 45 млн грн.

Загалом, у 2022 р. із державного бюджету України було спрямовано 1142,9 млрд грн (37,6%) на захист та оборону України, що у 9 разів більше, якщо порівнювати з показниками 2021 р., коли видатки становили лише 127,5 млрд грн²⁶⁶.

Підчас третього етапу було прийнято та затверджено Державний бюджет України на 2023 рік. У ньому доходи були передбачені в обсязі 1 329,3 млрд грн, що на 14,4% менше, ніж у 2022 р. Витрати зменшено на 15%, що становило 2 580,7 млрд грн, а граничний дефіцит бюджету в 2023 р. було знижено на 13,4%²⁶⁷.

Головним пріоритетом Державного бюджету України 2023 р. були витрати на безпеку та оборону. У зв'язку з цим 43% всіх витрат визначених в бюджеті було віднесено на фінансування витрат на безпеку та оборону України. Сукупні витрати на безпеку та оборону склали понад 1 трлн грн.

На 2023 рік Урядом було встановлено видатки на сектор оборони та безпеки у розмірі 1141,1 млрд грн (або 18,2% ВВП), з них 857,9 млрд грн передбачено на фінансування Міністерства оборони України.

Фінансова та гуманітарна допомога міжнародних партнерів. *Фінансова допомога.* Від початку широкомасштабного вторгнення росії в Україну основними джерелами фінансування державного бюджету України були: емісія гривні (друк) та резерви НБУ, допомога від міжнародних партнерів та доходи від продажу ОВДП, завдяки яким було профінансовано бюджет на 51,312 млрд дол. США (майже 1,7 трлн грн).

За період з 24 лютого по 30 грудня 2022 р. Україна отримала від міжнародних партнерів 31,143 млрд дол. або майже 61% всіх джерел фінансування. Найбіль-

шу допомогу протягом цього періоду надали США – 11,99 млрд дол. (23,4%), ЄС – 7,961 млрд дол. (15,5%) та МВФ – 2,693 млрд дол. (5%).

Окремо, слід зазначити, що протягом третього етапу війни (вересень-грудень 2022 р.) від основних донорів держбюджету надійшло 19,77 млрд дол. США або майже 39% від загального обсягу надходжень. Основними джерелами фінансування за цей період була міжнародна допомога ЄС – 5,535 млрд дол., США – 5 млрд дол. та НБУ – 3,145 млрд дол., що забезпечило майже 70% всіх надходжень²⁶⁸.

В 2022 р. закладались підвалини фінансування наступного року, в якому дуже ймовірно війна на теренах України продовжувалась. Завдяки високому рівню взаєморозуміння та співпраці вищого керівництва України з міжнародними партнерами, було узгоджено фінансування, яке забезпечувало б потреби України у 2023 р.

10 грудня 2022 р., було затверджено пакет фінансової допомоги від ЄС Україні у розмірі 18 млрд євро на 2023 р., з пільговим періодом на 10 років, для покриття основної частини процентних витрат за рахунок зовнішніх цільових доходів. Гарантії для цих запозичень було надано бюджетом країн ЄС²⁶⁹.

Також, 23 грудня 2022 р. відбулось затвердження бюджету США, який включав 45 млрд дол. допомоги Україні у 2023 р. Закон визначав допомогу як критично необхідне фінансування для підтримки українського народу, захисту глобальної демократії на тлі неспровокованого нападу росії на Україну, а також на інші цілі.

9 млрд дол. було призначено на Ініціативу сприяння безпеці України – навчання, обладнання, озброєння, матеріально-технічне забезпечення, постачання, зарплати, розвідку та інше.

11,88 млрд дол. було передбачено на поповнення запасів американського обладнання, надісланого в Україну.

6,98 млрд дол. було виділено на операції Європейського командування – розвідка, обладнання та інше.

2,47 млрд дол. на гуманітарну допомогу та 13,37 млрд дол. на економічну допомогу.

14,5 млрд дол. виділено на безпекову допомогу (виділення шляхом реалізації повноважень Президента США), також додатково було передбачено 560 млн дол. на безпекову допомогу (виділення шляхом реалізації повноважень Держдепартаменту США).

Пакет передбачав структурне рішення для фінансової підтримки України в 2023 р.²⁷⁰

Гуманітарна допомога. Після початку широкомасштабного вторгнення росії в Україну гуманітарна ситуація в нашій державі стрімко погіршилась. За даними Управління ООН з координації гуманітарних питань, кількість українців, які потребували допомоги становила 17,7 млн осіб.

Для забезпечення необхідних гуманітарних потреб на кінець грудня 2022 р. в Україні працювало майже 700 гуманітарних організацій, з яких 60% були місцеві неурядові організації, тоді як на початок широкомасштабного вторгнення їх кількість становила всього 120 організацій.

Основними напрямками з надання гуманітарної допомоги в 2022 р. були: координація та управління об'єктами розміщення ВПО; освіта; продовольча безпека та засоби до існування; охорона здоров'я; соціальний захист; захист прав дитини;

гендерне насильство; протимінна діяльність; житло та непродовольчі товари; водопостачання, санітарія та гігієна; багатоцільова грошова допомога.

Протягом третього етапу широкомасштабного вторгнення найбільше гуманітарної допомоги потребували регіони, контроль над якими було відновлено Україною (Харківська, Херсонська, Донецька обл.) та ще багато інших українських міст та селищ, що постраждали від масованих ракетних ударів РФ по місцевій та енергетичній інфраструктурі²⁷¹.

Для вирішення гуманітарних проблем допомогу Україні надавало багато країн – партнерів основними донорами з яких були США, країни ЄС, Японія та ін. Загальний обсяг наданої гуманітарної допомоги Україні від цих держав становив майже 80% від всієї наданої допомоги²⁷².

Оборонно промисловий комплекс. На початку вересня 2022 р. ДК “Укроборонпром” було підписано рамкову угоду з американською корпорацією “Honeywell Aerospace”, яка є виробником авіаційних двигунів і авіоніки, а також виробником допоміжних силових установок та іншої авіаційної продукції. В рамках угоди сторони домовились співпрацювати у сферах авіації, БПЛА, навігації та радарів²⁷³.

27 жовтня 2022 р. українська компанія “Ukrspesystems” представила безпілотний авіаційний комплекс власної розробки SHARK UAV. За заявою розробників, даний комплекс стійкий до РЕБ, має надійний зашифрований зв’язок та камеру з 30-кратним оптичним збільшенням та додатковим цифровим зумом призначений для проникнення на тимчасово контрольовану ворогом територію, проведення глибинної аеророзвідки та коригування. Дальність польоту БПЛА до 60 км, максимальна висота – 2 км, час перебування в повітрі понад 2 год. з максимальною швидкістю до 150 км/год²⁷⁴.

В листопаді 2022 р. ДК “Укроборонпром” анонсував передачу до кінця 2022 р. нового українського ударного дрона. За заявленими характеристиками, цей БПЛА мав вагу 200 кг, бойову частину 75 кг та дальністю польоту понад 1000 км. Слід зазначити, що через секретність проєкту про інші характеристики БПЛА, терміни виготовлення та кількість не розголошувались²⁷⁵.

29 листопада 2022 р. стало відомо, що фахівцями одного з підприємств ДК “Укроборонпром” (акредитоване в ООН як постачальник послуг з протимінної діяльності та є партнером UNMAS, відповідної служби ООН) було розроблено та створено дослідний зразок виробу для пропалювання металу (ВПМ) SF-1, ззовні схожий на олівець. Даний пристрій використовує екзотермічну порошкову суміш для ефективного пропалювання металеві оболонки вибухонебезпечних предметів, що спричиняє вигорання вибухової речовини та може використовуватись під час розмінування територій. Крім того, розробники працювали над технологією дистанційного використання ВПМ SF-1 за допомогою БПЛА, що мало підвищити якість розмінування та зберегти життя людей²⁷⁶.

15 грудня 2022 р. ДК “Укроборонпром” уклав 27-му міжнародну угоду від початку широкомасштабного вторгнення Росії в Україну. Ця угода про співробітництво у галузі оборонного виробництва, досліджень та розробок була підписана із Шведською Асоціацією безпеки та оборонної промисловості “SOFF” (включає 180 компаній-членів), яка спеціалізується на кібербезпеці, цивільному захисті та оборонних проєктах²⁷⁷.

Слід зазначити, що протягом третього етапу російсько-української війни окрім закупівлі та виробництва озброєнь здійснювались також ремонт та відновлення трофейної і пошкодженої на полі бою техніки. Безпосередньо в зоні бойових дій виїзними бригадами Укроборонпрому відновлювалось від 90 до 95% техніки. Техніка, яка була сильно пошкоджена, відтягувалась на майданчики в безпечне для ремонту місце²⁷⁸.

Вагомий внесок у посилення обороноздатності України під час третього етапу війни зробили і благодійні організації. Так, наприклад, Благодійний фонд “Повернись живим” на початку вересня 2022 р. передав 36 обрм 11 броньованих машин LC79 APC-SH Fighter 2, вартість яких склала 2,231 млн євро²⁷⁹. Також, фондом в співробітництві з ГУР МО України було зібрано на секретний проєкт “Black box” 230 млн грн²⁸⁰.

Висновки

Протягом третього етапу широкомасштабного вторгнення Росії в Україну (вересень-грудень 2022 р.) складна економічна ситуація в глобальній економіці була викликана зростанням інфляційних процесів у багатьох державах світу. Порушення усталених ланцюгів постачання енергоносіїв і аграрної продукції в системі міжнародної торгівлі сприяло прояву енергетичної та продовольчої кризи.

Війна в Україні суттєво впливала на формування ціни газу в Європі та змушувала європейські країни шукати інші джерела енергопостачання з метою зменшення залежності в ресурсах від Росії. В той же час, завдяки результативній політиці ЄС у сфері енергетичної безпеки, європейським державам вдалося забезпечити диверсифікацію постачання газу в Європу та розвинути власну інфраструктуру для його зберігання, що сприяло скороченню залежності від російського газу та зниженню цін на сировину в системі світового ринку енергоносіїв.

Глобальні інфляційні процеси, що мали негативний вплив на розвиток світової економіки, вдалося призупинити завдяки впровадженню своєчасних і ефективних заходів національних банків та регуляторів фінансових ринків у більшості розвинених держав світу.

Міжнародне співтовариство продовжило вводити санкції проти РФ, які обмежували та забороняли співпрацю з країною-агресором у різних галузях економіки і наносили їй економічні та ідеологічно-репутаційні збитки. В результаті чого економічна ситуація в РФ поступово погіршувалася. Так, за підсумками 2022 р., за оцінками Світового банку, відбулося скорочення російської економіки на 3,5%, а падіння стало більшим, ніж очікувалось за прогнозними розрахунками. За підсумками року російський фондовий ринок став найгіршим у світі. Також зменшувались нафтогазові та ненафтогазові доходи РФ, в основному за рахунок скорочення обсягів міжнародної торгівлі внаслідок впроваджених санкцій обмежень.

Протягом вересня-грудня 2022 р. українська економіка продовжувала адаптуватися до функціонування в умовах війни. В той же час, негативний інфляційний тиск посилювався через високі світові ціни на енергоресурси, пошкодження інфраструктури, руйнування виробництва та зростання виробничих і логістичних витрат переміщеного бізнесу в відносно безпечні регіони України. Проте, українським Урядом вживалися невідкладні антикризові заходи, що позитивно вплинуло на стабілізацію економічної ситуації в державі.

Основними джерелами фінансування державного бюджету України були: емісія гривні та резерви НБУ, допомога від міжнародних партнерів та доходи від продажу ОВДП, завдяки яким було профінансовано бюджет на 51,312 млрд дол. США (майже 1,7 трлн грн).

Міжнародні партнери України докладали значних економічних, військових, гуманітарних зусиль та ресурсів для підтримки України. Позитивні очікування та результати у частині економічного відновлення було пов'язано з ухваленням оптимальних рішень українським Урядом та забезпеченням їх результативної реалізації.

Завдяки “зерновій ініціативі” було транспортовано 14,2 млн т, різних видів української аграрної продукції. Стабілізації фінансової системи України сприяло підписання Меморандуму про взаєморозуміння стосовно призупинення виплат за державним та гарантованим державою боргом із групою офіційних кредиторів України з країн G7 та Паризького клубу.

Протягом третього етапу широкомасштабної війни було прийнято та затверджено для реалізації Державний бюджет України на 2023 рік. Серед пріоритетного напрямку бюджетного фінансування було визначено витрати на безпеку та оборону, які склали 43% всіх витрат визначених в державному бюджеті (понад 1 трлн грн).

Таким чином, в умовах складної економічної, соціальної та гуманітарної ситуації в Україні, керівництву держави за підтримки міжнародних партнерів вдалося утримати та стабілізувати національну економіку.

4.3. ВОЄННО-СТРАТЕГІЧНА ОБСТАНОВКА

Воєнно-стратегічна обстановка на третьому етапі широкомасштабної агресії РФ проти України характеризувалась:

продовженням всебічної підтримки України з боку західних демократій, нарощуванням ними обсягів та номенклатури постачання ОВТ та економічної підтримки України;

адаптацією доктринальних поглядів Північно-Атлантичного Альянсу та держав-членів оборонного блоку до нових воєнних загроз на Європейському ТВД, джерелом яких стала антизахідна політика Росії;

продовженням процесу з розширення НАТО та вступу до Альянсу Фінляндії і Швеції, нарощуванням військової присутності сил НАТО на східних кордонах Альянсу;

проведенням часткової мобілізації в РФ з метою поповнення втрат діючого угруповання військ (сил) та формування резервів для продовження виконання завдань т. зв. сво;

продовженням зусиль з боку РФ щодо оволодіння територіями Донецької та Луганської обл., утримання ТОТ Херсонської, Миколаївської та Запорізької обл.

У цей період Сили оборони України здійснили підготовку і успішно провели стратегічну наступальну операцію з метою звільнення ТОТ на півдні та сході держави. На півночі і північному сході Сили оборони України ефективно вибудовували оборону вздовж ДКУ та утримували позиції на інших напрямках з максимальним збереженням власних сил і виснаженням противника.

Воєнно-стратегічна обстановка навколо України

Нарощування угруповань військ (сил) НАТО. Широкомасштабне вторгнення РФ в Україну призвело до переосмислення стратегії НАТО щодо РФ. Альянс продовжував демонструвати готовність забезпечувати безпеку своїх членів та, у разі необхідності, застосувати об'єднані збройні сили відповідно до положень ст. 5 Договору. Процес розширення Альянсу актуалізував його роль як провідної безпекової інституції в Європі і Північній Америці, здатної забезпечити ефективну систему протидії сучасним загрозам. Особлива увага у цих процесах приділялася Україні, яка за підтримки міжнародних партнерів протистояла збройній агресії Росії.

У четвертому кварталі 2022 р. Альянс провів низку різнопланових заходів, спрямованих на посилення свого східного флангу. Зокрема, в Естонії (16-18.09.2022, Таллінн) на конференції Військового комітету НАТО командувачі сил оборони держав-союзників сформулювали бачення щодо стратегічного розвитку Альянсу та протистояння глобальним викликам для світової безпеки²⁸¹, одним із яких була РФ. Учасники висловили впевненість, що зусилля ЗС України та мужність українського народу візьмуть гору над противником, а “союзники НАТО будуть підтримувати їх стільки, скільки необхідно”.

На конференції “Кращі сьогодні, найсильніші завтра”, яка проходила в США (06.12.2022, Норфолк), 150 представників НАТО розглянули ймовірні механізми реагування на безпекове середовище, яке постійно змінюється. Умовою успішних дій визнано адаптацію до сучасних безпекових умов і здатність командних структур Альянсу одночасно вести війни у кількох регіонах²⁸².

Важливість розвитку партнерських відносин відповідно до стратегії НАТО з оборони на 360⁰ розглядалася під час конференції у Молдові (08.12.2022, Кишинів), де заступник Генерального секретаря НАТО М. Джоане зазначив: “Одним із уроків героїчного спротиву України російському вторгненню є те, що допомога нашим партнерам змінює ситуацію. І що треба робити більше задля підтримки інших партнерів, які зазнають російського тиску”. Тому партнерство навколо НАТО стає ще більш важливим, так як додає всім безпеки і захищеності – сьогодні і наступним поколінням²⁸³.

З погляду на необхідність ефективного реагування на загрози, важливе значення мало рішення Північноатлантичної ради НАТО щодо збільшення на чверть бюджету Альянсу на 2023 р. (цивільний – €370,8 млн, військовий – €1,96 млрд, зростання порівняно із 2022 р. – на 28% і 26% відповідно). Вітаючи таке рішення, Генеральний секретар НАТО Є. Столтенберг наголосив, що держави-партнери повинні збільшувати розмір інвестицій в НАТО, щоб підтримувати безпеку західного світу²⁸⁴.

Адаптуючи стратегію стримування до нових загроз, НАТО зберігало свободу дій та гнучкість реагування на сучасні геополітичні виклики. А зростання військової активності Альянсу в Європі слугувало сигналом, передусім для рф, про готовність блоку захищати своїх членів.

За останні роки НАТО суттєво посилило військову присутність у Європі, розмістивши в деяких країнах багатонаціональні бойові групи батальйонного рівня. Після широкомасштабного вторгнення рф в Україну кількість таких груп на кінець 2022 р. зросла з чотирьох до восьми з місцями дислокації у Болгарії, Угорщині, Румунії, Словаччині, Литві, Естонії, Латвії та Польщі, тобто на східному фланзі НАТО²⁸⁵.

Захист повітряного простору по всьому східному флангу Альянсу здійснювався в рамках місії AIR SHIELDING. У листопаді 2022 р. ВПС Болгарії долучилися до системи ППО/ПРО НАТО, розмістивши на авіабазі в Безмері підрозділ ВПС Іспанії на літаках Eurofighter F-2000.

З метою посилення регіональної безпеки в Польщі було прийнято рішення про формування 5-ї мд, переозброєння 16-ої мд, передислокацію тб 20-ї мбр та розгортання десяти батальйонів ТрО у 4 воєводствах.

Реакцією Литви на зростання напруженості у відносинах з рб стало продовження надзвичайного стану на державному кордоні до 16 грудня 2022 р.

НАТО активізувало і розширило масштаби заходів підготовки. Так, у вересні 2022 р. в Середземному та Егейському морях пройшли навчання DYNAMIC MARINER/BLUE WHALE/ NUSRET 2022 (12-22.09.2022), до яких залучалися 8 тис. військовослужбовців з 15 країн, 56 кораблів та 50 літальних апаратів.

У цей же період поблизу півострова Троя (Португалія) 1500 військовослужбовців держав-членів і партнерів НАТО перевірили оперативну сумісність нових морських безпілотних систем, а у Балтійському морі 20 кораблів з Польщі, Литви, Латвії та Естонії залучалися до найбільших маневрів ВМС Польщі SHARK-22. Крім того, над акваторією Балтійського моря проходили авіаційні навчання RAMSTEIN ALLOY (26.09.2022; Угорщина, Німеччина, Чехія, Італія, Туреччина, Велика Британія, країни Балтії). До навчань NEPTUNE STRIKE 2022, які відбувалися в рамках місії зі стримування і оборони в євроатлантичному регіоні, залучалося 80 літаків, 14 кораблів та 6 тис. військовослужбовців із 24 держав-членів і партнерів Альянсу. Як зазначив Є. Столтенберг, під час відвідань 25 жовтня 2022 р. авіаносця ВМС США

“Джордж Буш”: “Цей авіаносець надсилає потужний сигнал про стримування з боку Альянсу щодня. Це чудовий приклад трансатлантичного зв’язку – Європа і Північна Америка працюють разом в НАТО”²⁸⁶.

У жовтні 2022 р. спільні навчання IRON WOLF 2022-II (3500 осіб) проходили поблизу кордонів з рб та Україною, SILVER ARROW 2022 (4200 осіб) – на полігонах Латвії.

У листопаді 2022 р. відбулися морські маневри НАТО за участі авіаносців і кораблів Канади, Данії, Франції, Німеччини, Нідерландів, Іспанії та США. Крім того, було ухвалено рішення про використання ударних груп авіаносців, підводних човнів і значної кількості бойових кораблів для патрулювання на постійній основі²⁸⁷.

Під час навчань JOINT WARRIOR 2022²⁸⁸ (01-12.10.2022) відточувалися тактики і навички розгортання Об’єднаної оперативно-тактичної групи. У заходах під керівництвом Великої Британії взяли участь 30 літаків, 45 кораблів та підводних човнів, а також 11 тис. військовослужбовців з 11 країн.

Відповідно до Стратегічної концепції НАТО 2022 р. особлива увага зосереджувалася на готовності ядерних сил Альянсу гарантувати збереження миру, запобігання примусу і стримування агресії. Ця готовність була перевірена в ході навчань ВПС НАТО STEADFAST NOON (17-30.10.2022), у яких прийняли участь 60 літаків з 14 країн. Польоти відбувалися над Великою Британією, Бельгією, а також Північним морем.

Особлива увага військових фахівців була прикута до найбільшого у світі навчання з кіберзахисту Cyber Coalition 2022 (30.11–02.12.2022, Таллінн)²⁸⁹, яке проходило в Естонії за участі тисячі учасників з 26 країн.

Одночасно із реалізацією спільних безпекових завдань, окремі члени Альянсу нарощували свої воєнні потенціали. Зокрема, Польща переозброювала збройні сили відповідно до стандартів НАТО. За сприяння США проведено заходи із введення батарей Patriot у систему ППО-ПРО та отримано можливість орендувати розвідувальний комплекс MQ-9 “Reaper”. Плідною була співпраця із Південною Кореєю. 19 жовтня 2022 р. підписано рамкову угоду на постачання 288 пускових установок РСЗВ K239 Chunmoo²⁹⁰ (корецький аналог HIMARS), які поставлятимуться на польському шасі Jelcz і з польською системою керування вогнем Тораз. Південна Корея також передала Польщі першу партію танків K2 та гаубиць K9.

Подією вересня стала 30-а Міжнародна оборонно-промислова виставка MSPO-2022, третя за значенням у Європі після Парижу та Лондону. Під час виставки, яка проходила в польському Кельце, було підписано багато контрактів на поставку обладнання та озброєння, серед яких для Війська Польського на 7 млрд польських злотих.

Військова допомога Україні. Держави-члени НАТО продовжували надавали Україні ОВТ на мільярди євро. Під час наради національних керівників у галузі озброєнь заступник Генерального секретаря НАТО М. Джоане закликав членів Альянсу якомога швидше поповнювати свої запаси озброєння, оскільки “наша безпрецедентна підтримка України накладає надзвичайні вимоги на наші ресурси, тому відновлення сил і засобів та їх асортименту нині є критично важливою місією для керівників у галузі озброєнь...”²⁹¹.

Тривала допомога західних партнерів з підготовки особового складу ЗС України. 17 жовтня 2022 р. міністри закордонних справ ЄС прийняли рішення про ство-

рення тренувальної військової місії для України (EUMAM Ukraine)²⁹², в рамках якої буде підготовлено до 15 тис. військових (з них 2800 осіб – спеціальне навчання).

Замість єдиного тренувального центру в країнах ЄС будуть планувалось проводити окремі курси за спеціальностями, розраховані на 24 місяці. Найбільше навчань мало відбуватися на території Польщі та Німеччини. Зокрема, у листопаді 2022 р. група інструкторів з Канади розпочала викладати навчальний курс для українських саперів у Польщі. Окрім того, Канада продовжила свою навчальну місію для артилеристів (M777) у Великій Британії в рамках операції UNIFIER²⁹³. У Литві завершили навчання українські інструктори, яких одразу направили на полігони ЗС України для роботи з особовим складом. За 2023 р. Литва планувала підготувати ще близько 1500 українських військових²⁹⁴.

Кілька десятків українських фахівців проходили підготовку в Норвегії на системах ППО NASAMS²⁹⁵, дві з яких були передані Україні.

Чехія провела чотиритижневі навчання для 800 військових (механізований батальйон, підрозділ охорони, медичні спеціалісти, спеціалісти хімічних та інженерних військ). Ще чотири такі зміни були заплановані на 2023 рік²⁹⁶.

У грудні 2022 р. іспанські інструктори підготували 112 спеціалістів із кіберзахисту, обслуговування нових видів артилерії та системи ППО Hawk²⁹⁷.

Американські інструктори від початку широкомасштабної агресії навчили користуватися наданою зброєю і технікою (M109, M119, M777, M113, M120 та ін.) 3100 українських військовослужбовців²⁹⁸.

У рамках тренувальної місії Норвегія вирішила подвоїти кількість своїх інструкторів (до 150 осіб)²⁹⁹, а Німеччина та Іспанія прийняли на навчання 5000 та 2400 військових ЗС України відповідно³⁰⁰. Долучилися до тренувальної місії ЄС також Болгарія³⁰¹, Хорватія³⁰² та Фінляндія³⁰³, Словенія³⁰⁴, Данія, Кіпр та Латвія³⁰⁵.

Велика Британія виступила з ініціативою подвоїти кількість українських військових для проходження навчання під керівництвом західних інструкторів. Таку заяву зробив міністр оборони Великої Британії Б. Воллес під час виступу у британському Парламенті³⁰⁶, уточнивши, що військові Сполученого Королівства можуть забезпечити підготовку до 10 тис. українських військовослужбовців кожні 120 днів.

Загальна характеристика театру воєнних дій

Харківський напрямок. Українське командування ще з весни 2022 р. розглядало Ізюм як важливий стратегічний об'єкт. З моменту його захоплення противник сконцентрував в районі цього населеного пункту наступальне угруповання військ з метою подальшого просування вглиб території України одразу на трьох напрямках: на Слов'янськ, на Барвінкове та на Лозову.

Ізюм мав вигідне географічне положення для утримання оборони – зі сходу та заходу місто вкрите лісами, які омиваються р. Сіверський Донець. Ледь не єдиним шляхом для прориву в місто з півдня була ділянка суходолу між вигинами Сіверського Дінця шириною в 3 км. Сама ж річка в цьому районі має ширину в середньому 60-100 м та глибину на плесах – 2,5-3,5 м. Річище ріки має великі закрути та піщано-мулисте дно, заплава перетнута озерами, старицями і протоками, поросла луговою та чагарниковою рослинністю, болотиста поверхня ускладнює форсування річки.

На сході Харківщини р. Оскіл створювала природний бар'єр для Ізюмського угруповання противника. Ширина русла – 10 - 40 м, іноді сягала 300 м, а глибина плесів – 2,5 - 3 м. Окупанти контролювали три мости (Оскіл, Оскільська ГЕС, Куп'янськ), інші три були знищені на початку вторгнення зс рф (Дворічна, Сенькове, Гороховатка). На Осколі стратегічно містом був Куп'янськ, який окупанти використовували як логістичний центр.

У регіоні розвинуте залізничне сполучення, у т.ч. до російських міст – Валуйки і Белгорода та українських – Сватового, Святогірська, Харкова і Попасної. Також з Куп'янська є автомобільне сполучення з Ізюмом.

Херсонський напрямок. У Південно-Західній ОЗ на початку широкомасштабного вторгнення противнику вдалося захопити і закріпитися майже на всій території Причорноморської низовини, окрім Одеської області.

Причорноморська низовина являє собою пласку, дещо нахилену на південь рівнину, що прилягає до Чорного й Азовського морів з висотою у середньому 90-150 м. Переважають степові ландшафти, рівнини перетнуті широкими долинами Дніпра та Південного Бугу.

Станом на вересень 2022 р. більша частина лінії фронту проходила вздовж р. Інгулець (слово “Інгулець” походить від тюркського слова енгел – “перешкода”), яку важко форсувати через рівнинний тип місцевості. На початку літа противник, побоюючись наступу Сил оборони України, замінував берег річки та підірвав мости. Проте, вже у липні 2022 р. ЗС України вдалося вибити ворога з позицій у Давидовому Броді та створити вкрай важливий плацдарм на лівому березі Інгульця для майбутньої наступальної операції по звільненню всього Правобережжя.

Загальна воєнно-стратегічна обстановка

Упродовж вересня-грудня 2022 р. в рамках “сво” противник продовжував наступальну операцію та намагався виконати наступні оперативні завдання:

- розгром угруповання ЗС України в Донецькому ОР та вихід на адміністративний кордон Донецької обл.;
- утримання ТОТ Харківської обл.;
- утримання плацдарму на правому березі р. Дніпро та недопущення ізоляції угруповання військ на ТОТ Херсонської обл.;
- утримання ТОТ Запорізької обл. та збереження сухопутного коридору між ТОТ Донецької обл. і АР Крим.

Щ Збройні Сили України Загальне співвідношення сил сторін ЦДВІ		
	ЗБРОЙНІ СИЛИ УКРАЇНИ	ЗБРОЙНІ СИЛИ РФ (130 БТГ)
ОСОБОВИЙ СКЛАД	до 265 000	до 150 000
ТАНКИ	до 700	до 1 400
ББМ	до 3 000	до 2 800
АРТИЛЕРІЯ	до 1 000	до 1 800
РСЗВ	до 300	до 1 000
ПРОТИТАНКОВІ ЗАСОБИ	до 9 000	до 2 800

На початку вересня 2022 р. кількість БТГр зс рф, які залучалися до бойових дій, становила – 110 (Слобожанський – 20, Донецький ОР – 60, Південнобузький ОР – 30). У резерві перебували 40 БТГр. На українсько-білоруському кордоні знаходилося до 7 БТГр зс рб. Через активні бойові дії та значний супротив з боку Сил оборони України російські війська зазнавали значних втрат і мали ознаки виснаження.

З метою нарощування угруповання на східному і південному напрямках, противник активно формував резерви. Лише протягом жовтня 2022 р. на аеродроми “Джанкой” (ТОТ АР Крим), “Ростов-на-Дону (Північно-Західний)” та “Белгород” ВТА зс рф було здійснено до 40 авіарейсів, якими переміщувався особовий склад та ОБТ. Крім того, до Ростова-на-Дону літаками доставлялися найманці та в’язні, яких представники ПВК “Вагнер” у подальшому використовували для наступальних (штурмових) дій у районі Бахмуту, Авдіївки і Соледара. Також, відмічалось переміщення військової техніки, особливо броньованої, та боєприпасів залізничним транспортом з північних і східних регіонів росії до областей, що межують з Україною. Вжитими заходами противнику вдалося збільшити кількість БТГр, які залучалися до активних бойових дій, до 130. Ще понад 40 БТГр перебували в резерві.

Угруповання Сил оборони України з метою відбиття збройної агресії росії, позбавлення противника наступального потенціалу та відновлення контролю над ТОТ України продовжувало ведення:

- стратегічної наступальної операції у межах Східної ОЗ силами ОСУВ “Хортиця”, у межах Південно-Західної ОЗ – силами ОСУВ “Херсон”;
- стабілізаційної операції у межах Північно-Західної ОЗ силами ОСУВ “Північ”;
- оборонної операції у межах Південно-Західної ОЗ силами ОСУВ “Одеса”.

Українські війська проводили успішні наступальні дії на півночі Східної ОЗ та у Південно-Західній ОЗ, поступово звільняючи окуповані рф території у Харківській, Херсонській та Луганській обл.

За рахунок дезінформації противника щодо напрямку основного удару на півдні України, вдалося змусити ворога здійснити перегрупування частини сил і засобів з Харківського на Миколаївський напрямок, тим самим послабити його угруповання у східній частині Харківщини. Це в подальшому дало змогу повернути понад 300 населених пунктів та очистити від ворога 3800 км² території держави в Харківській обл., на яких мешкає понад 150 тис. громадян України³⁰⁷.

Цей наступ мав надзвичайно важливе значення у російсько-українській війні. Західні експерти, захоплюючись формами і способами застосування Сил оборони України, відмітили в цьому “ключовий перелом” у війні. Колишній командувач армією США в Європі Б. Ходжес, характеризуючи наступ ЗС України на Харківському напрямку, наголосив, що “це була блискуча операція”. За його словами, було зроблено багато роботи як українським Генеральним штабом, так і партнерами, щоб створити умови для цієї операції. Постійні удари по російській логістиці, командних пунктах, системах ППО створили хаос серед російських військ, яким було важко зрозуміти, що відбувається, і які лінії оборони потребують посилення³⁰⁸.

В свою чергу, генерал-майор армії Австралії у відставці М. Раян зазначав, що ЗС України вдалося розвинути унікальний підхід ведення війни, яка отримала від нього назву “стратегії корозії”. Ця стратегія передбачає, що Україна атакує росіян там, де вони слабкі, використовуючи частину своєї бойової сили для затримки військ противника. Вона виходить далеко за рамки тактики та оперативного мистецтва, і прямо протиставляється російській військовій стратегії³⁰⁹.

З метою недопущення просування противника в глибину території України на Бахмутському та Авдіївському напрямках українські війська здійснювали нарощування угруповань та проводили оборонні операції.

Хід першої стратегічної наступальної операції

Східна операційна зона. Противник угрупованням військ до 88 БТГр (зі складу 8, 58 А Південного ВО; 1 ТА, 6, 20 А Західного ВО; 2, 41 А, 90 тд Центрального ВО; 5, 29, 35, 68 АК, ТОФ Східного ВО; ПДВ; ПФ, БФ; 1, 2, 3 АК та ТрВ) вів активні бойові дії, намагаючись розгромити угруповання ЗС України в районах: Соледар, Бахмут, Часів Яр; Торезьке, Авдіївка, Покровське; Мар'їнка, Вугледар, Курахово, з подальшим виходом на адміністративний кордон Донецької обл.

З цією метою виконувалися наступні оперативні завдання:

прорив оборони ЗС України на напрямках Донецьк, Покровськ та Бахмут, Краматорськ з оволодінням рубежу Соледар, Бахмут, Торезьк та подальшим наступом в напрямку Костянтинівки;

стримування наступальних дій ЗС України у Слобожанському ОР;

утримання ТОТ Запорізької, Донецької та Луганської обл.;

дезорганізація систем управління військами і зброєю, ППО, розвідки та логістики ЗС України.

Щ Збройні Сили України			Співвідношення сил сторін у Східній ОЗ		ЦДВІ	
		ЗБРОЙНІ СИЛИ УКРАЇНИ		ЗБРОЙНІ СИЛИ РФ (90 БТГ)		
ОСОБОВИЙ СКЛАД		до 200 000		до 100 000		
ТАНКИ		до 500		до 1 000		
ББМ		до 2 300		до 2 000		
АРТИЛЕРІЯ		до 750		до 1 300		
РСЗВ		до 250		до 700		
ПРОТИТАНКОВІ ЗАСОБИ		до 7 000		до 2 000		

У **Слобожанському ОР** ворог зосереджував основні зусилля на утриманні зайнятих рубежів, обстрілами зі ствольної артилерії та РСЗВ намагався руйнувати об'єкти цивільної інфраструктури та створював умови для наступу на Слов'янському напрямку. Але російське командування недооцінило загрозу наступу ЗС України, який розпочався на початку вересня 2022 р., вважаючи його відволікаючим маневром. Тому прорив в глибину оборони майже на 70 км став для нього несподіваним.

Після поразки на Харківському напрямку противник підготував нову лінію оборони вздовж р. Оскіл та здійснював інженерне облаштування позицій по рубежу Сватове, Кремінна (т. зв. лінія суровікіна). Із відходом з Ізюма, Куп'янська та Великого Бурлука підрозділи зс рф втратили ініціативу та вимушені були здійснювати перегруповання.

У жовтні 2022 р. черговою поразкою російських окупаційних військ стало залишення Лиману Донецької обл., який для ворога мав стратегічне значення. Цей

населений пункт використовувався як логістичний центр, через який залізницею з рф надходили резерви та здійснювалося забезпечення військ в районі Ізюму і на Северодонецькому плацдармі. Утримання Лиману давало можливість зс рф виграти час для облаштування лінії оборони на північно-західних рубежах Луганщини (Тополі, Нова Тарасівка, Сватове, Кремінна). Але всі їхні зусилля були марними. Під натиском наступаючих підрозділів ЗС України, 02 жовтня 2022 р. окупанти були змушені поспішно залишити місто, зазнавши величезних втрат, і тільки через два тижні змогли стабілізувати лінію фронту та закріпитись на рубежі Сватове, Кремінна.

3 листопада 2022 р. в Слобожанському ОР противник вів переважно позиційну оборону та здійснював обстріли українських позицій усіх видів артилерії та РСЗВ. На Куп'янському та Оріхівському напрямках основна увага приділялася фортифікаційному облаштуванню та обороні зайнятих рубежів. Активних бойових дій не проводилося.

Головні сили ворог спрямував на продавлювання оборонних рубежів українських військ у **Донецькому ОР**, де намагався покращити своє тактичне положення, активно задіюючи АА і РВіА.

Командування зс рф вчергове, відповідно до наказу президента рф в. путіна, скоригувало плани виходу на адміністративний кордон Донецької області – до 15 вересня 2022 р. Однак, виконати це завдання противнику завадили значні втрати. Як результат, було розформовано 31 одшбр пдв та 22 обр СпП, в яких після бойових зіткнень з підрозділами ОСУВ “Хортиця” залишилося менше 20% особового складу.

Для відновлення наступу противник був змушений здійснити передислокацію 3 АК та підрозділів ПВК³¹⁰. Новосформований АК являв собою повністю укомплектоване з'єднання із сучасним ОВТ. Особовий склад – переважно мобілізовані, які пройшли прискорену підготовку.

Найбільш запеклі бої тривали на Бахмутському та Авдіївському напрямках, де ворог намагався проводити активні наступальні дії. Лише для захоплення Бахмуту противник задіяв до 20 БТГр зс рф та більшість підрозділів ПВК “Вагнер”.

Після Харківського розгрому місто Бахмут – “ворота Донбасу” – стало іміджевою складовою для російської армії. У разі його захоплення противник міг отримати можливість розвинути наступ у напрямку Краматорська та Слов'янська, з подальшим виходом на адміністративну межу Донецької обл. Однак, цей районний центр став черговим символом героїзму і мужності українських воїнів. Починаючи з серпня 2022 р. окупанти не спромоглися його захопити, незважаючи на застосування стратегії “випаленої землі”. Через великі втрати та критичну нестачу особового складу в підрозділах регулярних військ рф Бахмутський напрямок з жовтня 2022 р. став зоною відповідальності ПВК “Вагнер”.

Наприкінці 2022 р. російські війська значно наростили чисельний склад свого угруповання, що дозволило покращувати тактичне положення та активізувати наступальні дії у Донецькому ОР.

Угруповання Сил оборони України. Сили оборони України у Східній ОЗ упродовж вересня-грудня 2022 р. проводили стратегічну наступальну операцію силами ОСУВ “Хортиця”, до складу якого входили ОУВ “Харків” і “Дніпро”, ОТУ “Лиман”, “Соледар” та “Донецьк”. 11 листопада 2022 р. в рамках оптимізації завдань командуванням ЗС України було прийнято рішення про розділення ОСУВ “Хортиця” на два ОСУВ – “Хортиця” та “Таврія”.

Основними оперативними завданнями були:

- відбиття наступу противника та недопущення його виходу на адміністративний кордон Донецької обл.;
- утримання трьох основних районів: Соледар, Бахмут, Часів Яр; Торецьке, Авдіївка, Покровське; Марінка, Вугледар, Курахове;
- завоювання вогневої переваги та переваги в повітрі у Слобожанському ОР;
- оволодіння рубежом Дворічна, Куп'янськ, вздовж лівого берега Червонооскільського водосховища, Борова, Лиман з створенням умов для наступальних дій в напрямку ділянки автодороги Р 66 Сватове – Кременна;
- розгром угруповання противника в районі Лиману та створення умов для наступу на ТОТ Луганської обл.;
- порушення систем управління військами і зброєю, ППО, розвідки, РЕБ та логістичного забезпечення противника вздовж лінії фронту та в оперативній глибині;
- відбиття ударів засобів повітряного нападу противника.

Із 06 вересня 2022 р. Сили оборони України, здійснивши перегрупування, розпочали наступ на Куп'янському напрямку. Завдяки якійсній організації наступальних дій підрозділи ОТУ “Лиман” покращували своє оперативне становище, тим самим відновлювали раніше втрачені території.

За рахунок одночасного введення в бій кількох БТГр на різних ділянках фронту, вдавалося ввести в оману противника щодо дійсного напрямку головного удару та в подальшому розвивати просування і звільнення ТОТ Харківщини та Луганщини.

На напрямку зосередження головних зусиль прорив в глибину оборони противника склав до 70 км. Підрозділи ОУВ “Харків” вийшли на державний кордон з РФ на ділянці Козача Лопань, Кам'янка та бар'єрну ділянку по р. Оскіл.

Стрімко просуваючись вглиб ТОТ, підрозділи ОУВ “Харків” та ОТУ “Лиман” вже в середині вересня 2022 р. звільнили Балаклію, Куп'янськ, Ізюм, Вовчанськ та Кременну. Російські війська, опинившись під загрозою оточення, масово відступали.

Наступ українських військ на Харківщині був ретельно підготовлений. Успіх забезпечила сукупність чинників: задум ГШ ЗС України, детальне планування операції, відволікаючі маневри, вибір неочікуваного для ворога місця прориву та, безперечно, бойовий дух українських військових.

В подальшому, на Куп'янському напрямку ситуація знаходилась виключно під контролем Сил оборони України, які продовжували ведення наступальних дій. ГШ ЗС України під час оперативних пауз вдало проводив перегрупування військ на загрозливих ділянках фронту та нарощував логістичну складову.

Звільнення на початку жовтня 2022 р. від російських військ Лиману та облаштування плацдарму на лівому березі р. Оскіл відкрили для ОСУВ “Хортиця” оперативний простір і створили умови для наступу на напрямку Сєверодонецьк – Лисичанськ. Крім того, було взято під вогневий контроль ділянку автодороги Р-66 Троїцьке-Сватове-Кременна – основну логістичну артерію противника, що зв'язувала Белгородську область РФ і тимчасово окупований Донбас.

Таким чином, на кінець жовтня 2022 р. Силам оборони України вдалося на Куп'янському і Лиманському напрямках вийти і закріпитися на рубежі: Лиман, Борова, Куп'янськ. Під час наступальної операції у Харківській обл. підрозділам Сил

оборони України вдалося просунулись на відстань до 145 км, звільнити територію площею до 11 500 км² і деокупувати до 500 населених пунктів.

На Бахмутському та Авдіївському напрямках впродовж вересня-грудня 2022 р. підрозділи ОТУ “Донецьк” та “Соледар” докладали значних зусиль для стримування наступу противника, де він сконцентрував велику кількість живої сили і техніки.

Завдяки вдалому веденню маневреної оборони і мужності особового складу вдалося відбивати чисельні атаки окупантів, які супроводжувалися активним застосуванням АА, РВіА та аеророзвідки. Бойові дії носили, переважно, позиційний характер високої інтенсивності з великими втратами, що не дозволило противнику захопити бахмутський плацдарм та розвинути просування в напрямку Слов'янська та Краматорська.

Наприкінці 2022 р. обстановка у Східній ОЗ була надзвичайно динамічною, з великою кількістю бойових зіткнень, які для сторін мали перемінний характер і незначні тактичні просування (до 1 км).

Нав'язуючи противнику довготривалі бої та відбиваючи його чисельні атаки на відносно невеликих ділянках фронту, вміло використовуючи західне озброєння, зокрема для знищення його логістики у тилкових районах, Сили оборони України суттєво виснажили наступальний потенціал ворога. Вдавалося покращувати тактичне положення окремих підрозділів та проводити підготовку до наступальних операцій. Посилення української системи ППО дало змогу покращити протидію авіації противника в районах ведення бойових дій.

На Новопавлівському та Запорізькому напрямках відбувалися локальні бойові зіткнення без суттєвого просування обох сторін та постійними обстрілами. Сторони знаходилися у позиційній обороні.

Північно-Західна операційна зона. Противник наступальних дій не проводив, водночас вздовж державного кордону з Україною утримував: у межах Брянської та Курської обл. РФ військові частини (підрозділи) зі складу військ Західного ВО (20 А, 1 ТА), а в межах Брестської та Гомельської обл. РБ – до 6 БТГр зс РБ.

Основною метою російських військ було сковування ЗС України, яке досяглося виконанням наступних оперативних завдань:

- сковування та утримання значної частини сил і засобів Сил оборони України у прикордонних районах;

- нарощування розвідувально-диверсійної діяльності у прикордонних районах з Брянською, Курською та Білгородською областями;

- посилення охорони й оборони державного кордону.

На Волинському та Поліському напрямках противник активних дій не проводив, ознак формування наступальних угруповань не виявлено. Визначені підрозділи зс РБ виконували завдання з прикриття українсько-білоруського кордону в межах Брестської та Гомельської обл.

Військово-політичне керівництво РБ продовжувало демонструвати всебічну підтримку агресивних дій РФ, у т. ч. через надання території країни для розміщення російського військового контингенту та повітряного простору для нанесення ракетних ударів по Україні. Проведення комплексних перевірок готовності з'єднань (частин) зс РБ до виконання завдань за призначенням, різнопланових військових навчань, у

т. ч. спільних із зс рф, заходів з підвищення мобілізаційної готовності, тренувань підрозділів ТрВ демонструвало готовність сил Союзної держави до активних дій.

Через повідомлення про провокації, які нібито готувалися сусідніми державами і були “пов’язані майже із захопленням окремих ділянок території білорусі”, запроваджувався режим “контртерористичної операції”. У таких випадках керівництво рб діяло за “методичкою” рф, яка для введення того чи іншого режиму вводила обмеження або вчиняла провокаційні дії. Основною причиною таких дій могла стати прихована мобілізація, яку намагалися проводити під виглядом перевірки військової придатності.

10 жовтня 2022 р. президент рб о. лугашенко зробив заяву про те, що через ніби-то ескалацію на західних кордонах країни, “білорусь і росія погодилися розгорнути регіональне угруповання військ союзної держави – стратегічне формування російських і білоруських частин, завданням якого є оборона союзної держави”.

До регіонального угруповання військ від зс рф увійшли 2 гв мсд 1 ТА Західного ВО, частини ПКС, ППО-ПРО, підрозділи спецпризначення і ракетних військ. Чисельність російського контингенту, яку озвучив о. лугашенко, повинна була становити 9 тис., за інформацією ГУР МО України – до 20 тис. осіб³¹¹.

Такий формат співпраці росія використовувала для демонстрації військової присутності на території рб, і головне – розосередження частини сил і засобів ЗС України від основного театру воєнних дій, де окупанти мали чисельну перевагу, перш за все у Донецькому ОР.

Крім того через недосконалість системи підготовки резервів (проблеми загострилася після оголошення у вересні 2022 р. часткової мобілізації), російське командування було зацікавлене у використанні для цих цілей військової та цивільної інфраструктури рб.

Наприкінці жовтня 2022 р. о. лугашенко підписав угоду з рф про створення російсько-білоруських “навчально-бойових центрів”, де військові рф, переважно мобілізовані, отримували базову військову підготовку, підрозділи проходили бойове злагодження перед відправкою в райони бойових дій, а також навчалися вузькопрофільні спеціалісти.

Супутникові знімки засвідчували, що лише протягом жовтня 2022 р. рф встановила понад 300 наметів для особового складу на трьох полігонах зс рб (“Обуз-Ліснівський”, “Репищі”, “Ласвіді”)³¹². Ці польові табори здатні були розмістити до 7500 осіб. На полігони також було переміщено сотні одиниць ОВТ.

Поряд з цим, росія докладала зусиль щодо поширення контролю на всю військову інфраструктуру білорусі. Окремі об’єкти активно облаштовувалися російськими військовими, зокрема аеродроми Зябрівка, Барановичі та Лунінець. Авіабаза Мачулиці перетворювалася на ключовий логістичний хаб зс рф³¹³.

Крім того, у вересні 2022 р. рф продовжила на 25 років термін розміщення двох своїх військових об’єктів на території рб³¹⁴: радіотехнічного вузла “Барановичі” (елемент системи попередження про ракетний напад) і 43-го вузла зв’язку єдиної глобальної системи зв’язку в мф рф “Вілейка” (забезпечує зв’язок з атомними підводними човнами в Атлантичному, Індійському та частково Тихому океанах, а також РТР та РЕБ).

Досить активно територіями рф і рб здійснювалося перегрупування військ та переміщення ОВТ, зокрема ракет до ЗРК С-300, С-400 та комплексів БПЛА Shahed-136. Залізницею, зазвичай, перевозилася військова техніка зс рб – танки Т-72А, БМП-2, автомобілі тощо. З аеродрому “Мачулиці” військові транспортні літаки Іл-76 пкс рф здійснювали рейси на російські аеродроми “Ростов-на-Дону-центральный”, “Міллерово” (Ростовська обл.), “Чкаловський” (Московська обл.) та “Сеща” (Брянська обл.)³¹⁵. Як приклад, тільки за 11-12 листопада 2022 р. було здійснено 16 літако-рейсів Іл-76 пкс рф.

З метою підтримання напруженості, а можливо нанесення повітряних ударів по території України, рф перемістила на аеродром “Мачулиці” три винищувачі МиГ-31К – носії гіперзвукових ракет Х-47М2 “Кинжал” та літак ДРЛВ А-50У. Зазвичай, польоти цих літаків (без порушення повітряного простору України та пусків ракет) противник використовував для викриття та виснаження української системи ППО.

Наприкінці грудня 2022 р. мо рф демонстративно заявило про наявність польового госпіталю в рб. Розгортання польового госпіталю та перефарбування бронетехніки під час навчань могло свідчити як про підготовку до реальних бойових дій, так і бути частиною інформаційної операції.

Крім того, на загальну обстановку впливала раптова перевірка бойової готовності 38-ї одшбр та 103-ї опдбтр зс рб. Перевірці підлягали: здійснення маршу на великі відстані в бік ДКУ, взяття під охорону об’єктів на незнайомій місцевості, виконання вогневих і тактичних завдань, а також наведення мостових переправ через р. Німан і Березина³¹⁶. Саме на цей період припало завершення підготовки підрозділів 1-ї ТА зс рф (до 9 тис. осіб)³¹⁷.

А передувала цій раптовій перевірці чергова неоднозначна заява міністра оборони рб в. хреніна про нібито “непричетність” білорусі до війни в Україні, а саме: “Не провокуйте нас [рб] – ми з вами воювати не збираємося. Ні з литовцями, ні з

поляками, ні тим паче з українцями ми воювати не хочемо. Якщо і ви не хочете і не будете робити неправильні кроки, значить війни не буде”³¹⁸.

Разом з тим, правоохоронні органи рб продовжували активний пошук, виявлення та затримання громадян з проукраїнською позицією, тих, хто критикує чинну владу або т. зв. сво рф в Україні.

На Сіверському напрямку противник продовжував забезпечувати посилену охорону українсько-російського кордону в межах Брянської та Курської обл. Ознак формування наступальних угруповань виявлено не було. Активність підрозділів зс рф залишалася невисокою. Водночас із метою підтримання напруженості у прикордонних районах, російські війська здійснювали періодичні артилерійські та мінометні обстріли населених пунктів Чернігівської та Сумської обл., а також проводили повітряну розвідку позицій ЗС України із застосуванням БпЛА.

Сили оборони України силами ОСУВ “Північ” у складі ОУВ “Волинь”, ОУВ “Чернігів”, ОТУ “Суми”, УСіЗО м. Київ продовжували ведення стабілізаційної операції. З метою недопущення збройного вторгнення на територію України і провокаційних дій на державному кордоні виконувалися наступні оперативні завдання: охорона та оборона ДКУ в напрямках Новосілки, Ковель; Столин, Дубровиця; Єльськ, Овруч та Комарин, Дитятки;

недопущення проникнення ДРГ противника у Чернігівській та Сумській обл.;

відбиття ударів засобів повітряного нападу противника;

охорона та оборона важливих об’єктів і комунікацій, забезпечення умов для функціонування органів державної виконавчої влади та місцевого самоврядування.

На Волинському та Поліському напрямках підрозділи ДПСУ та ЗС України продовжували контролювати та прикривати державний кордон у межах Волинської, Рівненської, Житомирської та Київської обл.

У відповідь на численні навчання і маневри регіонального угруповання військ зс рф та зс рб, угруповання Сили оборони України проводило демонстративні заходи, посилення підрозділів вогневими засобами та підготовку розрахунків (груп). На загрозливих ділянках зводилися інженерно-фортифікаційні споруди та облаштовувалися мінні загородження. Вздовж ДКУ встановлювався залізобетонний паркан.

У грудні 2022 р. на одному з об’єктів критичної інфраструктури у Київській обл. під час спільного тренування відпрацьовано дії підрозділів з відбиття можливого наступу противника та протидію висадці повітряного десанту (ДРГ). До навчань залучались підрозділи ЗС України, НГУ, Національної поліції та ДПСУ.

За повідомленням ГШ ЗС України, з розгортанням регіонального угруповання військ зс рф та зс рб загроза повторного наступу з території рб дещо зросла. Однак, як зазначав командувач Об’єднаних Сил ЗС України генерал-лейтенант С. Наєв, її рівень вимірювався розвідкою і нашими можливостями. Тому Сили оборони України підтримували необхідну чисельність та рівень готовності угруповання³¹⁹.

Крім того важливими елементами у боротьбі з російською армією була діяльність білоруських “рейкових партизанів”, які блокували пересування російської військової техніки залізницею, а також інформаторів – громадян рб, які відстежували переміщення підрозділів зс рф, вильоти ворожої авіації та запуски ракет, а також інші підозрілі події з передачею інформації незалежним моніторинговим проєктам

на кшталт “Білоруський Гаюн” або ГУР МО України. Загальна кількість таких інформаторів у Білорусі перевищувала кілька десятків тисяч осіб.

У Сіверському ОР ЗС України продовжували утримувати визначені оборонні рубежі та позиції, нарощували оборонні спроможності, адекватно реагували на систематичні обстріли противника. Разом з підрозділами ДПСУ проводили заходи щодо підвищення рівня взаємодії під час виникнення кризових (критичних) ситуацій.

Південно-Західна операційна зона. Противник у вересні 2022 р. силами до 30 БТГр зі складу 8, 49 А, 22 АК, частин та підрозділів 1, 3 АК Південного ВО, 35 А Східного ВО ПДВ, з метою утримання ТОТ Херсонської і Миколаївської обл. та створення умов для наступу на Миколаїв виконував наступні оперативні завдання:

недопущення прориву оборони та ведення наступальних дій ЗС України в напрямку Херсона та Каховки;

недопущення оточення угруповання на Правобережжі Дніпра підрозділами ЗС України;

дезорганізація систем управління військами, ППО, розвідки і логістики ЗС України;

утримання контролю над центральною частиною акваторії Чорного моря та Азовським морем.

У Південнобузькому ОР, починаючи з вересня 2022 р., ворог зазнаючи значних втрат від ЗС України, поступово відступав.

Співвідношення сил сторін у Південно-Західній ОЗ		
	ЗБРОЙНІ СИЛИ УКРАЇНИ	ЗБРОЙНІ СИЛИ РФ (40 БТГ)
ОСОБОВИЙ СКЛАД	до 65 000	до 50 000
ТАНКИ	до 200	до 400
ББМ	до 700	до 800
АРТИЛЕРІЯ	до 250	до 500
РСЗВ	до 50	до 300
ПРОТИТАНКОВІ ЗАСОБИ	до 2 000	до 800

Забезпечення правобережного плацдарму противника залежало виключно від трьох транспортних вузлів на р. Дніпро – Дар’їнського та Антонівського мостів і дамби Каховської ГЕС. Однак, завдяки високоточним РЗСВ HIMARS та MLRS, ЗС України періодично руйнували основні транспортні та логістичні об’єкти окупантів. Єдиним способом здійснювати доставку резервів та ОБТ залишалося поромне сполучення в районі Херсону та Каховки. Але такі логістичні шляхи мали невелику пропускну спроможність і не забезпечували швидкого перекидання на правий берег Дніпра необхідної кількості ОБТ для угруповання чисельністю до 40 тис. осіб, яке вело інтенсивні бойові дії.

З метою стримування наступу ЗС України, противник облаштував оборонні рубежі, але враховуючи особливості місцевості (рівнини), ці заходи були малоефективними.

Командування ЗС РФ намагалося стабілізувати лінію фронту, постійно проводячи перегрупування військ та поповнення передових підрозділів резервами, здебільшого з числа мобілізованих, які пройшли іноді формальну підготовку. Це негативно впливало на морально-психологічний стан противника. В окремих підрозділах спостерігались панічні настрої, зростала кількість військовослужбовців, готових здатися у полон.

3 жовтня 2022 р. під постійним тиском Сил оборони України, противник спрямовував основні зусилля на утримання ТОТ Херсонської та Миколаївської обл. на правому березі р. Дніпро. Для уповільнення наступу українських військ, ворог облаштував запасні оборонні позиції ближче до річки та створював умови для ешелонованої оборони, у т. ч. в районі Херсону. Майже всі мости і переправи у Миколаївській та Херсонській обл. окупанти замінували, а в подальшому підірвали.

Також противник активізував фортифікаційні роботи на лівому березі р. Дніпро, які мали ускладнити форсування бар'єрного рубежу українськими військами. На початок грудня 2022 р. роботи були завершені на лінії Енергодар, Каховка, тривали – в районі Нової Каховки та Каховської ГЕС, розпочиналися – на околицях Херсону.

Весь цей час російське командування перекидало у Південнобузький ОР резерви, докладало значних зусиль для відновлення пошкоджених мостів і наведення понтонних переправ, а також втримання переваги у застосуванні артилерії, про що свідчила висока інтенсивність обстрілів. Для ведення повітряної розвідки та корегування вогню ворогом активно застосовувалися БпЛА.

Разом з тим, на тлі неспроможності втримати правобережний плацдарм, окупаційна адміністрація Херсонщини здійснювала евакуацію цивільного населення на лівий берег р. Дніпро, зокрема з Бериславського, Білозерського, Снігурівського і Олександрівського районів. Під прикриттям “евакуації” місцевих здійснювалося виведення основних боєздатних підрозділів і важкої техніки противника, як наземними шляхами, так і за допомогою численних переправ, у т. ч. підручних плавзасобів. При цьому ворог шляхом проведення контратак на півночі та північному заході Херсонської обл. імітував спроби повернення позицій, які перейшли під контроль ЗС України.

Будучи неспроможним зупинити український наступ на Херсонському напрямку, керівництво РФ на початку листопада 2022 р. розпочало виведення військ з правого берега р. Дніпро. 09 листопада 2022 р. командувач військами РФ в Україні С. Суровікін доповів міністру оборони РФ С. Шойгу пропозиції залишити правобережну частину Херсонської обл., включно із Херсоном, та зайняти оборону вздовж лівого берега р. Дніпро, аргументуючи такі дії неможливістю повноцінно забезпечувати правобережне угруповання. Керівник російського оборонного відомства погодився на виведення військ³²⁰. Щоб приховати справжній характер воєнних дій на цій ділянці фронту, російське командування назвало цей відступ “плановим перегрупуванням”.

Лінію оборони окупаційні війська вибудовували у 15-кілометровій смузі вздовж р. Дніпро, в напрямку Мелітополя та в північній частині Кримського пів-

острова, намагаючись у такий спосіб забезпечити позиції своїх військ від вогневого ураження ЗС України. На новому оборонному рубежі ворог вів позиційну оборону з постійними артобстрілами позицій українських військ і населених пунктів, як на деокупованому правому березі р. Дніпро, так і в межах Дніпропетровської, Херсонської та Запорізької обл.

Після виведення угруповання на лівий берег р. Дніпро, російське командування організувало перегрупування військ та відновлення боєздатності підрозділів, які зазнали втрат. Поповнення особовим складом здійснювалося завдяки мобілізованим та найманцям ПВК. Частину підрозділів було перекинуто на загрозливі ділянки фронту.

На початку грудня 2022 р. угруповання ЗС РФ налічувало до 44 БТГр зі складу 8, 49, 58 А, 22 АК, БВ КФ, ЧФ Південного ВО, 35 А Східного ВО, 41 А Центрального ВО, ПДВ, ПФ, 3 АК, а також підрозділів зі складу з'єднань і частин 1 АК та ТрВ.

На кінець 2022 р. на ТОТ Херсонщини і Запоріжжя ворог завершив створення ешелонованої оборони, пристосованої для ведення тривалих бойових дій. Особливу увагу було приділено розгортанню вздовж берега Дніпра системи спостережних постів, облаштуванню фортифікаційних споруд і загороджень на всю глибину ТОТ, а також мінуванню загрозливих ділянок. Вздовж доріг та на танконебезпечних напрямках встановлювалися бетонні вогневі позиції.

Окупаційна влада Криму також долучалася до зведення інженерних та фортифікаційних укріплень. З метою протидії висадці українського десанту противник перерив окопами і траншеями більшість морських пляжів, а також дообладнав укріпрайони в районі Армянська та Чонгара. Суттєво було посилено оборону військових частин і стратегічних об'єктів на території ТОТ АР Крим.

Зручна транспортна розв'язка і віддаленість від фронту перетворила тимчасово окуповані Генічеськ, Кирилівку, Маріуполь та Бердянськ в логістичні хаби угруповання російської армії на півдні. Для компенсування порушеного логістичного трафіку через пошкоджений Кримський міст були задіяні десантні кораблі ЧФ РФ та цивільні пороми.

Ворог активно проводив повітряну розвідку та заходи ІПсО, спрямовані на виправдання виходу ЗС РФ із правобережної Херсонщини та введення в оману ЗС України щодо перегрупування і підготовки резервів. Бойові дії носили позиційний характер майже по всій лінії фронту. При цьому противник цинічно обстрілював цивільну інфраструктуру деокупованої Херсонської обл., і особливо Херсону, намагаючись у такий спосіб забезпечити свої підрозділи та логістику від української далекобійної артилерії. Для посилення ППО на ТОТ було розгорнуто додаткові ЗРК “БУК” та С-300.

На більшій частині ТОТ окупанти проводили фільтраційні та режимні заходи, спрямовані на виявлення нелояльних до них громадян. Відмічалися чисельні факти мародерства та знущань над людьми, особливо поблизу лінії фронту. Місцевому населенню стало складніше користуватися альтернативними шляхами евакуації через “Днр” та ТОТ АР Крим.

В акваторії Чорного моря групи російських військових кораблів (від 1 до 3 носіїв крилатих ракет) здебільшого трималися поблизу кримського узбережжя та наносили ракетні удари, не входячи в зони ураження українських берегових ракетних комплексів. Пошкодження ЗС України нафтових платформ, які ЗС РФ використовували

ли як спостережні пункти, повністю позбавило чф рф контролю над західною частиною Чорного моря.

Загалом, наприкінці року у Південно-Західній ОЗ противник активних наступальних дій не проводив, нарощував систему оборони та формував резерви для наступу.

Сили оборони України починаючи з вересня 2022 р. складом ОСУВ “Олександрія” (ОУВ “Примор’я”; ОУВ “Каховка”; УВ “Дністер”; Угр. РРС) проводили наступальну операцію в межах південно-східної частини Миколаївської області та західної частини Херсонської області. В ході її проведення для вдосконалення системи управління військ (сил) ОСУВ “Олександрія” було реформатовано (23.10.2022) в ОСУВ “Херсон” (ОУВ “Миколаїв”; ОУВ “Кривий Ріг”) та ОСУВ “Одеса” (ОУВ “Дунай”; УВ “Дністер”; Угр. РРС), а після завершення наступу (11.11.2022) ОСУВ “Херсон” реформатовано в ОСУВ “Таврія” (ОУВ “Запоріжжя”; ОУВ “Херсон”).

З метою відновлення контролю над ТОТ Миколаївщини і Херсонщини, а також акваторією Чорного моря виконувалися наступні оперативні завдання:

звільнення правобережних районів Херсонської області;

утримання контролю над північно-західною частиною акваторії Чорного моря;

відбиття ударів засобів повітряного нападу противника.

Загальна обстановка в ОЗ сприяла виконанню завдань угрупованням Сил оборони України. Просування на півдні в напрямку Херсона було поступовим. Військово-політичне керівництво України заявило про наступ задовго до його початку, замовчуючи про плани на сході. Це було частиною загального задуму, щоб приховати дії на Харківщині, що у підсумку мало успіх.

Відповідно до Плану наступу на початку вересня 2022 р. ОСУВ “Олександрія” основні зусилля зосереджувало на веденні наступальних дій у напрямках Миколаїв, Херсон; Зеленодольськ, Нововоскресенське та Давидів Брід, Борислав. Ударна авіація ПС України застосовувалася як елемент підтримки угруповання, що веде наступ. Перевага в повітрі стала можливою за рахунок застосування протирадіолокаційних ракет AGM-88 HARM.

На Миколаївському напрямку угрупованню ЗС України на окремих ділянках вдалося прорвати першу та другу лінії оборонних укріплень противника та просунутись в напрямку Херсона.

На Зеленодольському напрямку, дезорганізувавши оборону російських окупаційних військ шляхом нанесення артилерійських та авіаційних ударів, у поєднанні з наступальними діями підрозділів СВ ЗС України, вдалося досягти найбільшого успіху в ОЗ та повернути під контроль низку населених пунктів.

Успішні наступальні дії ЗС України у Південнобузькому ОР створили передумови для значної концентрації ворожого угруповання на ділянці від Херсону до Каховки вздовж Дніпра, обмеживши його оперативно-тактичні можливості.

На початок жовтня 2022 р. Сили оборони України володіючи ініціативою, стабілізували лінію фронту та здійснювали системне знищення командних пунктів, місць зосередження особового складу і логістичних об’єктів противника на ТОТ за рахунок застосування РСЗВ HIMARS та ствольної далекобійної артилерії, в результаті чого вдалося:

на Каховському напрямку – вийти на адміністративний кордон з Херсонською та Дніпропетровською обл.;

на Херсонському напрямку – звільнити 13 населених пунктів та створити плацдарм на р. Інгулець в районі Білогірка;

просунути лінію фронту на стратегічно вигідних ділянках до 40 км.

Наприкінці місяця Сили оборони України звільнили до 30 населених пунктів та вийшли на околиці Херсону. Пріоритетним завданням для артилерійських підрозділів ЗС України залишалося нанесення вогневого ураження по зосередженню живої сили і ОВТ та пунктам управління противника, а також утримання вогневого контролю за переправами через Дніпро, які противник використовував для забезпечення угруповання на правобережній частині Херсонщини та виведення військ.

Наприкінці жовтня 2022 р. через серію вибухів у порту тимчасово окупованого Севастополя суттєво знизилася активність чф рф, який залучався до нанесення ракетних ударів. В результаті спецоперації ЗС України було пошкоджено три кораблі чф противника, серед яких флагман “Адмірал Макаров” та фрегат типу “Григорович”³²¹. Дана подія змінила співвідношення сил в акваторії Чорного моря та змусила чф країни-агресора знаходитися в бухтах або на більш віддалених ВМБ.

У листопаді 2022 р. Сили оборони України складом ОСУВ “Одеса” і “Херсон” та угруповання різномірних сил продовжували ведення наступальних дій в напрямках Херсону і Каховки та утримувати контроль над північно-західною частиною акваторії Чорного моря.

11 листопада 2022 р. українські війська увійшли до Херсону. Завдяки цьому збільшилася глибина ураження українськими РСЗВ і далекобійною артилерією ворожих позицій і об’єктів критичної інфраструктури, зокрема двох логістичних центрів Армянськ та Чонгар, через які проходить автомобільне і залізничне сполучення між ТОТ АР Крим та материковою частиною України.

Припинення вогню для перегруповання військ та відновлення боєздатності підрозділів, на яке очікував противник, не відбулося. На ТОТ Херсонської і Запорізької обл. вогневого ураження зазнавали численні бази зберігання, ремонтні підрозділи, пункти управління та місця зосередження резервів противника. Російське командування було вимушене передислокувати частину сил і засобів, у т. ч. авіабазу “Чаплінка”, за умовну лінію Чонгар – Мелітополь.

Наступальні дії на Харківському та Херсонському напрямках слід розглядати як одну стратегічну наступальну операцію, метою якої було перехоплення у противника стратегічної ініціативи.

За стандартами НАТО такі дії називають “операціями охоплення”, які можуть тривати місяцями. Проводячи заходи щодо введення противника в оману, ГШ ЗС України початком наступу на Херсонщині дезорієнтував російське командування і спонукав до передислокації боєздатних підрозділів на південь. У подальшому, “здача” правобережжя Херсонщини разом з єдиним обласним центром України, окупованим і “офіційно” приєднаним до рф після псевдореферендуму, із “символічного здобутку” стала для російської армії черговою стратегічною поразкою і унеможливила захоплення чорноморського узбережжя України.

Протягом листопада 2022 р. суттєвих змін у діяльності чф рф не відбулося. Російські надводні сили продовжували діяти у північно-східній акваторії Чорного

моря поза межами досяжності українських засобів берегової оборони. Основна частина чф, у т. ч. носії крилатих ракет, залишалася в портах базування. Стримуючим фактором для противника стала перша в історії морська атака, здійснена безпілотними надводними засобами наприкінці жовтня.

11 листопада 2022 р. Президент України В. Зеленський, посиляючись на жовтєві події у Севастополі, констатував остаточну втрату росією переваги на морі та виступив з ініціативою щодо створення в Україні першого в світі флоту морських дронів³²². А місце і роль цього флоту окреслив Командувач ВМС ЗС України О. Неїжпапа: “Поява сотні надводних апаратів багатопрофільного призначення закріпить успіх ВМС після потоплення крейсера “Москва” та відвоювання о. Зміїний, дасть нам змогу краще захищати і море, і всю територію країни. Вони можуть брати участь у дальній розвідці, спостереженні за береговою активністю, супроводі та підтримці традиційного флоту, конвоюванні торговельних суден, коригуванні ракетних ударів та артилерії, захищати наші пункти базування і протидіяти десантним операціям. Подібні морські дрони вже довели свою ефективність і можуть суттєво змінити ситуацію в акваторії Чорного моря”³²³.

Внаслідок успішних дій ЗС України на Херсонському напрямку противнику було завдано відчутних втрат в особовому складі та ОВТ, звільнено Херсон та майже 170 населених пунктів. Зрештою це змусило ворога відступити з правого берега р. Дніпро.

Наприкінці 2022 р. Сили оборони України у складі ОСУВ “Одеса” та “Херсон” у визначеній ОЗ проводили оборонну операцію та виконували завдання зі зриву спроб противника відновити наступ у напрямку Херсону і Запоріжжя та утриманню контролю над правим берегом Дніпра та північно-західною частиною акваторії Чорного моря. Крім того вживалися заходи щодо недопущення покращення тактичного положення окупантів на Кінбурнській косі (Миколаївська обл.).

Після невдач зс рф на Харківщині та сході України, кремлю конче потрібно було у короткий термін поповнити втрати в живій силі та відновити резерви. Загалом з початку широкомасштабної вторгнення в Україну рф втратила більше третини своєї наступальної бойової компоненти³²⁴. Однак, незважаючи на використання різних способів комплектування, зокрема: залучення добровольців в рамках масштабної інформаційної компанії щодо захисту “руського мира”, вербування до лав зс рф засуджених, примусової мобілізації громадян на ТОТ України, переведення строковиків на контрактну службу, а також залучення найманців ПВК, очікуваних результатів військово-політичне керівництво рф не отримало.

Тому черговим кроком до залучення росіян на війну в Україні стало оголошенням 21 вересня 2022 р. президентом рф в. путін часткової мобілізації на всій території росії³²⁵. В свою чергу міністр оборони рф с. шойгу окреслив її кількісні показники – 300 тис. осіб або один відсоток від загального мобілізаційного ресурсу³²⁶. Мобілізації підлягали ті, хто відслужили в армії, мали військово-облікову спеціальність і бойовий досвід. У відкритій частині указу чітких термінів та обсягів мобілізаційної кампанії вказано не було. Це давало підстави стверджувати, що керівництво рф створило зручний механізм формування людського ресурсу для війни з Україною.

Із самого початку призовна кампанія набула абсурдних форм – повістки масово вручали за місцем роботи або проживання, на ринках, у магазинах, біля метро,

на вокзалах тощо. Досить часто їх отримували ті, хто не підлягав призову. Середній вік мобілізованих становив 35 років, через що багато росіян намагалися уникати служби в армії. Частина з них виїжджала за кордон, зазвичай до пострадянських країн – Грузії, Вірменії, Казахстану та Білорусі, а також до ЄС. Це спричинило в окремих пунктах пропуску на державному кордоні багатокілометрові черги. Але наприкінці вересня 2022 р., через більш виважену візову політику ЄС та посилення покарання в рф за неявку на військову службу, відтік за кордон росіян знизився. За окремими даними на початку часткової мобілізації з рф виїхало до 1,2 млн осіб, з них 70% – чоловіки³²⁷. Реальна їх кількість значно більша, так як частина з них перетнула кордон незаконно або за спрощеним порядком.

Як тільки часткова мобілізація почала набирати обертів, проявилися прорахунки в системі оповіщення, добору та підготовки резервів. Керівництво рф, традиційно, намагалося відправляти на війну якомога більше представників корінних народів та нацменшин. Однак, масштаби призову і втрати в Україні викликали суспільний резонанс. Залишалася низькою якість виконання планових показників військовими комісаріатами.

З метою зняття напруги в суспільстві, 29 вересня 2022 р. на засіданні ради безпеки рф в. путін визнав прорахунки першого тижня часткової мобілізації і доручив їх вирішити гш, міністерству оборони та суб'єктам федерації³²⁸. Крім того він спростив процедуру отримання громадянства для іноземців, які служать у армії, та заборонив виїзд за кордон правоохоронцям і держслужбовцям, які мають доступ до державної таємниці.

Мобілізація 300 тис. росіян потребувала значних ресурсів – тисячі одиниць ОВТ, навчально-матеріальної бази і достатньої кількості інструкторів. Але керівництво рф не вжило відповідних заходів, і, як результат – мобілізованих утримували в незадовільних умовах, забезпечували неякісним харчуванням, екіпіруванням та морально застарілими зразками зброї. Вдався взнаки неякісний відбір, чисельні конфлікти з командирами, пияцтво та втечі мобілізованих. Крім того досвід формування 3 АК зс рф³²⁹ не був використаний, через що частину мобілізованих довелося направляти в рб на доукомплектування підрозділів зс рф³³⁰ або на передову для стабілізації

лінії фронту, передусім на східній його ділянці. Десятки тисяч мобілізованих у складі резервів були розміщені на ТОТ Херсонщини та Запоріжжя. Загалом посилення передових підрозділів зс рф непередбаченими резервістами дозволило стримати наступ ЗС України, особливо на північному сході Херсонської обл. Але стратегічно це не вплинуло на загальний хід воєнних дій.

У перший місяць мобілізації середня тривалість життя на фронті “частково мобілізованого” росіянина не перевищувала 6 днів³³¹. Найбільше таких осіб загинуло або потрапило у полон на Херсонщині, під Сватовим та на Лисичанському напрямку.

Для виправдання втрат в. путін зробив роз’яснення щодо визначення термінів підготовки мобілізованих перед відправкою на фронт, які становили 5-10 днів, подальша підготовка здійснювалася у зоні бойових дій³³².

Часткова мобілізація в рф мала завершитися 31 жовтня 2022 р., але указу, який би її скасовував, оголошено не було. Крім того, 30 вересня 2022 р. президент рф переніс осінній призов із 01 жовтня на 01 листопада, що ймовірно було пов’язано із перевантаженістю військових комісаріатів. Тому 01 листопада 2022 р. можна вважати початком нової хвилі прихованої мобілізації в рф.

Одночасно через суттєві втрати ПВК “Вагнер” в Україні, особливо на Донеччині, було активізовано вербування в’язнів (в обмін на помилювання та грошові виплати). Станом на початок вересня 2022 р. в російських колоніях перебувало майже 348 тис. осіб, а за два наступні місяці їх кількість зменшилася на 23 тис. При цьому, кількість тих, хто перебував у слідчих ізоляторах або колоніях-поселеннях, не змінювалася³³³.

Мали місце проведення агітаційно-вербувальної заходів та військових зборів на великих підприємствах і компаніях.

Поряд з цим, військово-політичне керівництво рф продовжувало покладатися на фінансове стимулювання росіян воювати в Україні. Добровольцям і мобілізованим обіцяли зарплати, які майже удвічі перевищують середню заробітну плату цивільних. При цьому уряд намагався перекласти частину видатків на федеральні суб’єкти, у т. ч. компенсації пільг та збитків учасникам СВО. Однак, через значні втрати на фронті таке рішення видалося малоефективним і потребувало великих обсягів фінансування з федерального бюджету.

21 грудня 2022 р. на розширеному засіданні колегії мо рф главою відомства с. шойгу було зроблено заяви, які стосувалися мобілізаційної політики. Зокрема, мобілізація була необхідна для “стабілізації обстановки, захисту нових територій і проведення наступальних дій. ... Вона стала критерієм зрілості російського суспільства, серйозним випробуванням для країни і збройних сил”. Тому, вкрай важливим є збільшення призовного віку росіян з 18 до 21 року та граничного – із 27 до 30 років. “Для гарантованого вирішення завдань забезпечення військової безпеки рф, чисельність збройних сил необхідно довести до 1,5 млн військовослужбовців, зокрема за контрактом – до 695 тис. осіб”. Також було запропоновано дозволити солдатам-строковикам укладати контракт із першого дня служби. За словами с.шойгу, на той час підготовку пройшли 150 тис. частково мобілізованих, решту було направлено в райони бойових дій. Однак їх втрати не озвучувалися. Значного людського ресурсу потребуватиме розгортання Московського і Ленінградського військових округів, двох десантно-штурмових дивізій та п’яти дивізій морської піхоти на базі бригад. Поряд

з цим було відмічено й недоліки: “Система мобілізаційної підготовки виявилася не повністю адаптованою під нові економічні відносини. Тому з початком часткової мобілізації ми зіткнулися з труднощами щодо повідомлень та призову громадян, що перебувають у запасі”. Покращити цю роботу планували за рахунок введення в дію єдиної автоматизованої системи обліку і контролю військовозобов’язаних³³⁴.

Разом з тим, як зазначив Головнокомандувач ЗС України генерал В. Залужний: “Російська мобілізація спрацювала. Це неправда, що їхні проблеми настільки серйозні, що ці люди не будуть боротися. Вони будуть. Можливо, вони не настільки добре оснащені, але вони все одно становлять для нас проблему. За нашими оцінками, у них є резерв 1,2-1,5 млн осіб. Росіяни готують близько 200 тис. нових військових”³³⁵.

Ситуація у повітряному просторі

У повітряному просторі України авіація **противника** упродовж вересня-грудня 2022 р. не спромоглася досягти переваги, а її активність в районах ведення бойових дій суттєво знизилася. За добу виконувалося до 30-40 польотних завдань, проти кілька сотень у березні 2022 р. Основна причина – висока загроза ураження з боку української системи ППО, яка нарощувалася завдяки допомозі держав-членів НАТО. Тому противник віддавав перевагу нанесенню масованих ракетних ударів по території України.

Стратегія командувача об’єднаного угруповання військ рф в Україні с. суровікіна полягала у здійсненні терористичних бомбардувань³³⁶, які росія “випробувала” у Сирії упродовж 2015-2017 років. Їх мета – максимальне ускладнення управління державою, створення нестерпних умов життя для цивільного населення через руйнування критичної інфраструктури, а також логістики, що у кінцевому підсумку повинно деморалізувати Сили оборони на фронті та зламати волю Українського народу до спротиву.

Провідним теоретиком таких дій вважається італійський генерал Д. Дуче³³⁷, який активно розвивав теорію повітряної війни. Центральним елементом його стратегії були цілі п’яти типів – промисловість, логістика, зв’язок, уряд і “воля народу”.

Саме тому, знизивши кількість застосувань авіації в тактичній глибині, ворог зосередив увагу на пусках ракет з далекої відстані по ключових військових та цивільних об’єктах. Удари наносилися по стратегічних підприємствах, АЕС, ТЕС та ТЕЦ, через що окремі регіони України на певний час залишалися без електро- та водопостачання. Окупанти намагалися зруйнувати дамбу Печенізького водосховища, а 14 вересня 2022 р. масованим ракетним обстрілом Кривого Рогу пошкодили дамбу Карачунівського водосховища. Вибір цілей, регіонів, типів засобів ураження та ймовірні масштаби руйнувань вказували на те, що всі ракетні атаки противник добре планував.

Російська стратегічна авіація здійснювала польоти переважно у східних регіонах України, а аеродром “Енгельс 2” (Саратовська обл. рф) був основним місцем базування ракетноносіїв Ту-95МС та Ту-160 (20-25% флоту стратегічної авіації). Для забезпечення стійкості зв’язку у повітряному просторі прикордонних областей рф і ТОТ противник використовував повітряні пункти управління – літаки-ретранслятори Ил-22. Для контролю надводної і повітряної обстановки у північно-західній

частині Чорного моря залучалася винищувальна і бомбардувальна авіація, а також вертольоти радіолокаційного дозору Ка-31Р. Управління оперативно-тактичною авіацією здійснювалося з літаків ДРЛВ А-50У.

Загалом упродовж чотирьох місяців під час масованих повітряних атак зс рф випустили по Україні близько 900 ракет різних типів. Пуски здійснювалися над Каспійським морем, Саратовською і Ростовською областями рф – з літаків Ту-95МС (ракети Х-22, Х-101, Х-555) та з акваторії Чорного моря – з кораблів чф рф (ракети “Калибр”) і літаків Ту-22МЗ (ракети Х-22), Су-35 (ракети Х-59, Х-31П).

З початку широкомасштабного вторгнення рф в Україні внаслідок ракетних ударів зазнали руйнувань 12 300 приватних і 1 900 багатоповерхових будинків, 250 об’єктів транспортної та 220 енергетичної інфраструктури. 97% цілей були цивільні³³⁸.

Але 05 грудня 2022 р. сталися події, які внесли корективи у плани противника щодо застосування авіації та засвідчили суттєві прогалини в роботі системи ППО рф і вразливість його стратегічних об’єктів у глибокому тилу (до 600 км від кордону з Україною). Вперше було завдано ударів БПЛА по авіабазах пкс зс рф та бойових засобах авіаційної компоненти ядерної тріади рф³³⁹. На аеродромі “Енгельс-2” (Саратовська обл.) зазнали пошкоджень два Ту-95МС, та Ту-22МЗ – на аеродромі “Дягілево” (Рязанська обл.).

Сам факт виведення з ладу навіть незначної кількості ракетноносіїв став вагомим негативним чинником для повітряної компоненти стратегічних ядерних сил та ударного потенціалу рф, який складно усунути через втрату промислової бази з виробництва і капітального ремонту літаків такого типу.

Атаки на російські авіабази, з яких запускалися крилаті ракети по Україні, були законними для оборони нашої держави. Відповідно, російському командуванню довелося виділяти й так обмежені ресурси для прикриття своїх стратегічних об’єктів, у т. ч. далеко від лінії фронту. Це в свою чергу обмежило здатність противника “захищати” ТОТ, не кажучи вже про підтримку наступу на Донбасі. Крім того, це був потужний деморалізуючий удар для російської армії, який продемонстрував здатність ЗС України нищити ворога на значних відстанях та відповідати на масовані ракетні атаки і нальоти БПЛА.

Разом з тим, росія продовжувала активно співпрацювати з Іраном щодо постачання на фронт відносно дешевих ударних БПЛА, замість витрачання високоточних ракет, які коштували мільйони доларів, і виготовлення яких було ускладнене санкціями і складними технологічними процесами. За даними розвідки, рф замовила в Ірану 2400 од. БПЛА типу Shahed³⁴⁰. Крім того, проводилися перемовини про закупівлю інших засобів ураження.

На початку вересня 2022 р. стало відомо про надходження першої партії БПЛА типу Mohajer-6 та Shahed³⁴¹. А вже 12 вересня 2022 р. поблизу Куп’янська на Харківщині було збито перший Shahed-136, який росіяни перейменували у “Герань-2”³⁴².

За інформацією МО України, лише у період з 13 вересня до 19 жовтня 2022 р. вдалося знищити 223 дрони Shahed-136³⁴³, що становило 85% випущених по Україні БПЛА-камікадзе³⁴⁴. Виходячи із зазначеного, особливістю ракетно-авіаційних ударів рф стало зменшення ракетної складової та збільшення частки БПЛА Shahed, “Ланцет-3М” тощо.

Для загострення обстановки у Північно-Західній ОЗ, зс рф розмістили на білоруській авіабазі “Мачулиці” два літаки МиГ-31К. Ці носії гіперзвукових ракет “Кинжал” досить часто здійснювали “планові” патрулювання повітряного простору рб, що призводило до оголошення на території України повітряних тривог³⁴⁵. росія активно використовувала й інші аеродроми рб, через що розвивала їхню інфраструктуру. Зокрема, розширялися військові бази та аеродроми у Лунинцях та Зябровці, з облаштуванням позицій для ЗРК С-300 (С-400) та РЛС.

Загалом, військові бази в Лунинцях, Барановичах та Зябровці були перетворені у головні стратегічні центри російського угруповання зс рф в рб.

Протягом останніх місяців 2022 р. рівень ракетної загрози з боку рф залишався високим. Але завдяки професійній роботі **української авіації та ППО** вдалося збити до 60% ворожих ракет (535 од.) та 70% БПЛА (690 од.).

Авіація ПС ЗС України основні зусилля зосереджувала на прикритті угруповань військ та стратегічних об’єктів від ударів противника з повітря. Армійська авіація переважно залучалася для нанесення ударів по позиціях окупаційних військ, районах зосередження особового складу та ОВТ.

Для прикриття об’єктів критичної інфраструктури та боротьби з БПЛА почали застосовуватися мобільні групи ППО, ефективність яких складала понад 70%.

Поряд зі зростанням майстерності персоналу щодо виявлення і знищення засобів повітряного нападу, ЗС України активно нарощували бойові спроможності підрозділів ППО завдяки західним зразкам озброєння, зокрема ЗРК IRIS-T, зенітних систем FlakPz Gerard та різних типів ПЗРК. Але основою української системи ППО все ще залишалися ЗРК “Бук-М1” та С-300.

Тому пріоритетом для України була побудова багаторівневої системи ППО/ПРО у найкоротший термін з переходом на принципово новий тип озброєння, який відповідатиме сучасним вимогам і загрозам³⁴⁶.

Реалізації амбітного завдання сприяло рішення Контактної групи з питань оборони України, яке проходило 12 жовтня 2022 р. (Брюссель, Бельгія) у форматі “Рамштайн – 6”. Зокрема, Голова Об’єднаного комітету начальників штабів США М. Міллі наголосив, що інтегрована система ППО, яка побудується в Україні зусилля-

ми західних партнерів, буде ешелонованою і допоможе обороняти з повітря важливі об'єкти. Вона включатиме засоби малої дальності і висотності, середньовисотні середньої дальності, і дальні та висотні системи. Поєднання цих систем перешкоджатиме доступу в повітряний простір України авіації та ракет рф. При цьому західні партнери вбачали, що “завдання буде полягати в тому, щоб зібрати їх [системи] разом, розгорнути, навчити [персонал], тому що кожна з цих систем відрізняється, переконатися, що вони можуть бути з'єднані з командними системами та системами зв'язку. ... Це можна досягти, і це те, чого ми прагнемо”³⁴⁷.

В свою чергу Міністр оборони України О. Резніков анонсував “нову еру ППО”, яка розпочалася з отримання від Німеччини першого ЗРК ППО/ПРО середнього радіусу дії IRIS-T. Ця новітня система, якої не мають на своєму озброєнні держави-члени НАТО, фактично отримає “бойове хрещення” на російсько-українській війні. Процес поставок іноземних комплексів, у т.ч. далекобійних – як важливого елементу ефективної системи ППО/ПРО, лише набиратиме обертів³⁴⁸.

Після чергової терористичної повітряної атаки 31 грудня 2022 р. Верховний Головнокомандувач ЗС України В. Зеленський наголосив: “Більшість ракет збито нашими силами ППО. І це врятовані життя. ... І це черговий доказ для світу, що підтримку України треба збільшувати. ... IRIS-T, Crotale, NASAMS, Hawk, “Перун”, Mistral тощо. Наступного року будуть Patriot. Багато зробили С-300 та Бук.. Кожна з цих систем – це протидія терору, це те, що доводить силу нормальних людей і безплідність терористів. Зброя проти терору – це засіб миру”³⁴⁹.

Відкритим залишалося питання нарощення авіаційної компоненти ЗС України, а саме отримання сучасних західних винищувачів, які могли гідно протистояти чисельній перевазі “розпіарений” російській військовій авіації. Найбільш оптимальним варіантом є F-16, які здатні ефективно виконувати завдання з підтримки наземних операцій та знищувати повітряні загрози ще на кордонах та в морі, не підпускаючи ракети та дрони до українських міст.

Практичними діями ЗС України продовжували руйнувати міф про російську “високоточну та надійну” зброю, боєприпаси і військову техніку, про що свідчила статистика втрат ворога. Високоточні засоби ураження, у поєднанні із майстерністю українських льотчиків та спеціалістів ППО, дозволило наростити ударний потенціал ЗС України щодо знищення об'єктів противника, як на передньому рубежі оборони, так і в оперативній глибині побудови його бойових порядків. Протягом вересня-грудня 2022 р. знищено 60 ЗРК, біля 50 літаків та більше 60 вертольотів противника.

Загалом, із лютого 2022 р. зс рф втратили в небі України 283 літаків, 269 вертольотів та більше 1000 БПЛА оперативно-тактичного рівня³⁵⁰.

Висновки

Упродовж вересня-грудня 2022 р. воєнно-стратегічна обстановка в Україні залишалася контрольованою та характеризувалася активізацією наступальних дій Сил оборони України на південному та східному напрямках.

У Східній ОЗ відмічалися найбільш активні бойові дії, в ході яких противник втратив ініціативу.

Завдяки введенню ворога в оману Сили оборони України зуміли провести вдалу стратегічну наступальну операцію на Харківському, Слобожанському й Кра-

маторському оперативних напрямках. В результаті рішучих дій вдалося прорвати оборону і розгромити угруповання противника в районі Балаклії, Ізюму, Шевченкове та Куп'янська, а також відтіснити окупаційні війська від Харкова до державного кордону з рф. І лише у листопаді 2022 р. російському командуванню вдалося стабілізувати лінію фронту, перейшовши до оборони.

Незважаючи на задіяння значних резервів для захоплення Бахмуту – як плацдарму для просування на Слов'янськ і Краматорськ та виходу на адміністративний кордон Донецької області, противник значних успіхів не мав. Зміна лінії фронту носила виключно тактичний характер. За рахунок утримання вигідних позицій та вогневого контролю над важливими ділянками і логістичними шляхами, вдавалося нейтралізувати спроби російських військ розвинути успіх та створити умови для проведення наступальних дій.

На Запорізькому напрямку противник здійснював лише оборонні заходи, намагаючись запобігти наступальним діям ЗС України.

У Південно-Західній ОЗ відволікаючий наступ ЗС України на Херсонському напрямку було розпочато напередодні Слобожанської наступальної операції. До середини вересня 2022 р. українські війська нарощували тиск на позиції противника, одночасно руйнуючи систему логістичного забезпечення його угруповання на правобережній Херсонщині. Це змусило ворога відступити з правого берега р. Дніпро та зберегти боєздатні підрозділи, якими у подальшому було посилено угруповання у Донецькому ОР. В результаті Слобожанської наступальної операції підрозділи Сил оборони України просунулись майже на 40 км, звільнили територію площею до 5700 км² і визволили від окупантів до 211 населених пунктів, включаючи обласний центр – Херсон. Підрозділи, які не втратили боєздатності у ході бойових дій, українське командування перекинуло на загрозливі напрямки у Східній ОЗ.

Активність кораблів чф рф після атаки надводними безпілотними апаратами у Севастопольській бухті суттєво знизилася. Основні боєздатні кораблі були передислоковані до ВМБ Новоросійськ, що зменшило ймовірність нанесення ракетних ударів по території України з моря.

У Північно-Західній ОЗ обстановка залишалася контрольованою. Противник своїми діями намагався утримати на кордоні з рб та рф значну частину підрозділів Сил оборони України. Водночас наступальних дій не проводив. Періодичним обстрілам підтримував напругу у прикордонних районах Чернігівської та Сумської обл.

Незважаючи на малоймовірність повторного нападу з території рб, ОСУВ “Північ” готувалося до можливих бойових дій. Зокрема, була створена ешелонована система оборони, мости на українсько-білоруському кордоні підірвані, дороги і поля заміновані, вибудована ефективна система повітряної розвідки, проводились регулярні навчання з врахуванням набутого бойового досвіду.

Російське військове керівництво, через небажання закінчувати війну в Україні, продовжувало приховану мобілізацію, не докладаючи зусиль для покращення підготовки і забезпечення резервів. Активні спроби у різний спосіб залучити до війни більше росіян без оголошення повної мобілізації та постійне викривлення реальних втрат на фронті призвели до загострення соціальної напруги. Стимулювання грошовими виплатами та соціальними пільгам, а також патріотичні гасла очікуваного результату вже не давали. Разом з тим зосередження значної кількості мобілізова-

них на полігонах і навчальних центрах рф та рб свідчило про формування резервів для подальших наступальних дій.

У повітряному просторі України авіація противника не змогла досягти переваги.

Прольоти невідомих БпЛА на сотні кілометрів вглиб території рф засвідчили суттєві недоліки в роботі російської системи ППО. При цьому удари по авіабазам стратегічної авіації змусили ворога розміщувати свою авіацію на допоміжних аеродромах подалі від лінії фронту, у т. ч. де відсутня необхідна інфраструктура для стратегічних бомбардувальників. Збільшення дальності виходу літаків на рубежі пуску ракет ускладнило управління діями авіації та призводило до зменшення ресурсу авіатехніки, додаткових витрат пального тощо.

Водночас налагодження поставок з Ірану ударних БпЛА типу Shahed дозволило противнику перейти від виконання поодиноких тактичних завдань до групових оперативно-стратегічних.

Через використання проти України великої кількості високоточних зразків зброї (понад 3000 од.), російський ВПК намагався виробляти ракети типу Х-101, “Калибр”, Х-59, Р-500. Однак, вдавався взнаки дефіцит сучасної мікроелектроніки та комплектуючих, спричинений дією західних санкцій. Мали місце й складнощі з ракетами, що перебували на тривалому зберіганні і потребували обслуговування або ремонту. Обмежені запаси боєприпасів до РСЗВ та артилерії росія намагалася поповнювати за рахунок їх постачання з рб та інших країн-партнерів, з якими вела активні перемовини.

Повітряні Сили України продовжували нарощувати свої спроможності за рахунок освоєння західних зразків ОВТ та підвищувати майстерність у виявленні малошвидкісних і малорозмірних цілей. Результативність засобів ППО по знищенню крилатих ракет різних типів зростала, і в окремих випадках перевищувала 80%.

Побудова ефективної системи ППО в Україні залишалася пріоритетним завданням для позбавлення можливості використання ракетного терору.

4.4. ХІД БОЙОВИХ ДІЙ

Північно-Західна операційна зона

Загальна характеристика оперативної обстановки. У вересні – грудні 2022 р. оперативна обстановка у Північно-Західній ОЗ не зазнала суттєвих змін. Бойові дії на Волинському і Поліському операційних напрямках не велися. Противник здійснював заходи з поповнення угруповання військ на території рб. На Сіверському напрямку противник продовжував утримувати окремі підрозділи в прикордонних районах Брянської й Курської обл. рф. Ворог обстрілював населені пункти у прикордонних районах Чернігівської та Сумської обл. з мінометів й артилерії.

Сили оборони України в Північно-Західній ОЗ виконували заходи з посилення охорони ДКУ, визначені підрозділи вели стабілізаційні дії у прикордонних районах для забезпечення безпеки цивільного населення, посилення охорони об’єктів критичної інфраструктури. Здійснювалося удосконалення оборонних рубежів, проводилися заходи підготовки військ (сил) угруповань.

Завдання сторін. Аналіз оперативної обстановки свідчить, що російські війська на території рб, вірогідно, мали завдання скоювання зосереджених на Волинському й Поліському операційних напрямках Сил оборони України.

Підрозділи зс рб продовжували: посилену охорону ділянки білорусько-українського кордону в Брестській та Гомельській обл. рб; проводили спільні військові навчання із зс рф; облаштовували фортифікаційні укріплення та блокпости у прикордонній смузі.

Вірогідно, війська противника в Брянській та Курській обл. мали такі завдання:

скоювання зосереджених на Сіверському напрямку Сил оборони України; нанесення ураження по пунктам управління Сил оборони України, знищення об’єктів військової та цивільної інфраструктури на території Північно-Західної ОЗ. прикриття лінії Клинці, Трубчевськ, Севськ, Рильськ, Суджа, Грайворон.

Завданнями Сил оборони України у Північно-Західній ОЗ в ході ведення стабілізаційних дій залишались:

посилення охорони та оборони ділянок ДКУ в Волинській, Рівненській, Житомирській, Київській, Чернігівській, Сумській обл.;

недопущення виведення з ладу, захоплення чи руйнування об’єктів критичної інфраструктури на території Північно-Західної ОЗ, прикриття підступів до Рівненської й Чорнобильської АЕС;

підтримання правового режиму воєнного стану.

Склад угруповань військ сторін. Російські війська на території рб склалися з частин сухопутних військ, пкс, військ протиповітряної та протиракетної оборони, підрозділів спеціального призначення і ракетних військ рф. Відповідно до плану розгортання на території білорусі “регіонального угруповання військ” (основу якого мали скласти військові частини зс рб), у листопаді 2022 р. до білорусі було додатково передислоковано 2 гв мсд 1 ТА (Західний ВО), унаслідок чого чисельність угруповання зс рф на території рб зросла до 11-12 тис. військовослужбовців (переважно мобілізованих громадян рф)³⁵¹. Білоруська влада передала для використання російськими військами переважну більшість об’єктів військової інфраструктури.

Крім того, на території рб перебували групи російських найманців. Зокрема, у вересні 2022 р. близько 150 бойовиків ПВК “Вагнер” дислокувались в районі м. Брест, у розташуванні 38 одшбр ссо зс рб³⁵². В грудні 2022 р. до Гомельської обл. рб прибули найманці ПВК “Лига”. Завданням членів цих незаконних військових формувань було проведення інструктажу з тактичної підготовки для військовослужбовців зс рф, а також підготовка і здійснення провокацій в районі ДКУ³⁵³.

На Сіверському напрямку, в прикордонних районах Брянської та Курської обл. рф, противник у вересні – грудні 2022 р. зосереджував окремі підрозділи зі складу 1 ТА та 20 А (Західний ВО). Чисельність цих сил досягала близько 11 тис. військовослужбовців³⁵⁴.

Загальна чисельність зс рб складала близько 60 тис. військовослужбовців. У грудні 2022 р. в прикордонних з Україною районах Брестської обл. рб розпочалося формування підрозділів територіальної оборони³⁵⁵.

На території Північно-Західної ОЗ зони визначені завдання виконувало Оперативно-стратегічне угруповання військ (ОСУВ) “Північ”, до складу якого входили: ОУВ “Волинь”, УСіЗО м. Київ, ОУВ “Чернігів”, ОТУ “Суми”.

Характер воєнних дій. У вересні-грудні 2022 р. обстановка у Північно-Західній ОЗ не зазнала суттєвих змін, ознак створення противником наступальних угруповань на Волинському, Поліському й Сіверському напрямках не було виявлено.

Угруповання сухопутних військ противника на території рб продовжувало здійснювати спільні з зс рб військові навчання з бойової підготовки та злагодження підрозділів.

Оцінюючи оперативну обстановку, заступник начальника Головного оперативного управління Генерального штабу ЗС України бригадний генерал О. Громов повідомив, що внаслідок відсутності в білорусі значного угруповання військ противника “імовірність проведення ворогом наступальної операції з території республіки білорусь залишається низькою”³⁵⁶. Цю оцінку підтвердила й Державна прикордонна служба України. За словами голови ДПСУ С. Дейнеко, угруповання зс рф на території рб “неспроможне виконати завдання щодо повторного наступу на територію нашої держави”³⁵⁷. Експерти з білоруської моніторингової групи також визнали, що зосередженої в прикордонних районах рб військової техніки недостатньо для будь-яких наступальних дій³⁵⁸.

Зосереджені на території Брянської й Курської обл. рф сили противника продовжували удосконалювати оборонні рубежі у прикордонних районах. Крім того, російські війська на Сіверському напрямку намагалися нанести вогневе ураження Силам оборони України. Ворог не припиняв обстрілів населених пунктів у прикордонних районах Чернігівської й Сумської обл. із застосуванням мінометів, ракетної й ствольної артилерії, а також БпЛА. Ворожі обстріли спричинили не лише руйнування будинків та об’єктів інфраструктури, але й жертви серед цивільного населення.

Найбільш високою залишалася інтенсивність обстрілів території Сумської обл. Вогневого ураження зазнали у т. ч. міста районного значення Білопілья, Ворожба, Дружба, центр міської громади Глухів, селища міського типу Велика Писарівка, Есмань, Хотінь, Шалигине.

Таблиця 4.5. Кількість населених пунктів на Сіверському напрямку, які зазнали вогневого ураження внаслідок ворожих обстрілів упродовж вересня - грудня 2022 року ³⁵⁹				
	Вересень 2022 року	Жовтень 2022 року	Листопад 2022 року	Грудень 2022 року
Чернігівська обл.	15	20	16	21
Сумська обл.	49	43	51	45
разом	64	63	67	66

Окрім вогневої активності, противник на Сіверському напрямку намагався здійснювати заходи розвідувально-диверсійного характеру. 20 грудня 2022 року на Сумщині прикордонники знешкодили розвідувальний БпЛА противника³⁶¹. 22 грудня підрозділи територіальної оборони Сумської обл. знищили російську ДРГ, яка намагалась перетнути державний кордон³⁶².

Зруйнований внаслідок російського обстрілу будинок на Сумщині³⁶⁰

Силами оборони України у Північно-Західній ОЗ постійно вживалися додаткові заходи із прикриття ДКУ на загрозливих ділянках. Здійснювалося нарощування й додаткове інженерне облаштування фортифікаційних укріплень, зміцнення рубежів оборони вздовж державного кордону. На визначених напрямках було створено мінні поля, завали й протитанкові рови. Споруджено протитанкові рови, створено застави вогневої підтримки й систему загороджень на можливих напрямках руху військової техніки. Було розгорнуто системи спостереження для моніторингу ситуації на кордоні³⁶³.

Ухвалення Верховною Радою України наприкінці вересня 2022 р. закону про збільшення розміру прикордонної смуги (до двох кілометрів) вздовж лінії державного кордону з рф і рб дало змогу розширити розмірів інженерного облаштування військової інфраструктури вздовж лінії кордону³⁶⁵. У прикордонних районах Волинської, Рівненської та Житомирської областей було встановлено спостережні пости й загородження з бетонних плит. Висота залізобетонного паркану становила 3-4 м, а над ним у два ряди було встановлено колючий дріт.

Стіна й інженерні загородження на кордоні України з білоруссю³⁶⁴

Було вдосконалено системи інженерного обладнання та зведення фортифікаційних споруд навколо Києва. Повідомляючи про здійснення додаткових заходів щодо посилення оборони столиці, командувач УСіЗО м. Київ генерал-лейтенант О. Павлюк у листопаді 2022 р. наголосив: “В першу чергу, проводимо обладнання вогневих позицій та укриттів для особового складу. Крім цього, нарощуємо фортифікаційне обладнання рубежів оборони за допомогою встановлення довготривалих вогневих споруд різного типу. Також встановлюємо вибухові та невибухові інженерні загородження перед позиціями наших військ”³⁶⁶.

Зростанню оборонних спроможностей ОСУВ “Північ” сприяли навчання особового складу. В ході навчань відпрацьовувались взаємодія під час переходу в оборону, блокування визначених районів для недопущення просування військ агресора, а також виявлення диверсантів, коригувальників та інших ворожих елементів. В ході навчань, були перевірені й вдосконалені практичні навички, вміння та злагодженість дій військовослужбовців під час виконання своїх функціональних обов’язків у складі структурних підрозділів, удосконалено координацію та взаємодію між підрозділами ЗС України, Національної гвардії, СБУ, ДПСУ.

У вересні-жовтні 2022 р., за повідомленням Генерального штабу ЗС України, “підрозділи ЗС України спільно із НГ України та ДПС України відпрацьовували захист державного кордону з білоруссю”³⁶⁷.

На початку грудня 2022 р. в смузі оборони поблизу ділянки державного кордону України з рб відбулося спільне штабне тренування 120 обр ТрО ЗС України та підпорядкованих військових частин. В ході тренування було відпрацьовано злагоджені дії розвідки, інженерних підрозділів й артилерії, проведено тренування протитанкових підрозділів з практичним застосуванням наявного озброєння, в тому числі іноземного виробництва. При переміщенні підрозділів, відпрацьовувалось розгортання понтонно-мостових переправ, артилерійськими підрозділами проведено тренування з протидії та знищення важкої артилерії противника, а піхотними підрозділами проведена низка навчальних заходів з виявлення, зупинки та знищення колон техніки й живої сили противника³⁶⁸.

Наприкінці грудня 2022 р. війська УСіЗО м. Київ провели навчання на одному з державних об’єктів критичної інфраструктури, відпрацювавши елементи протидії висадці повітряного десанту і ДРГ противника³⁶⁹.

Підвищенню рівня боєздатності ОСУВ “Північ” сприяли й перевірки підрозділів. У грудні 2022 р. група офіцерів та генералів на чолі з командувачем Об’єднаних Сил ЗС України генерал-лейтенантом С. Наєвим здійснила перевірку частин протиповітряної оборони, які захищали небо над об’єктами критичної інфраструктури Києва та Київської обл.³⁷⁰

Противник продовжував завдавати ракетних ударів по об’єктах військової та цивільної інфраструктури України, при чому частина ударів була завдана з території й повітряного простору рб. Зокрема, в ніч на 06 жовтня 2022 р. російська авіація завдала ракетного удару по Україні з повітряного простору білорусі³⁷¹. 10 жовтня 2022 р., під час масованого ракетного обстрілу території нашої держави, частина російських ракет була випущена з повітряного простору білорусі. 19 жовтня противник атакував Україну безпілотниками типу “Shahed-136”. За повідомленням командування ПС ЗС України, атака була здійснена в т. ч. з території білорусі³⁷².

Об’єкти цивільної й військової інфраструктури на території Північно-Західної ОЗ зазнали вогневого ураження внаслідок ракетних та авіаційних ударів з боку противника, а також використання ворогом БпЛА. Під час масованого ракетного обстрілу 10 жовтня 2022 р., ураження зазнали об’єкти енергетичної інфраструктури на території Північно-Західної ОЗ – в Києві, Житомирі, Рівному, Конотопі³⁷³. 22 жовтня ворог завдав ракетного удару по об’єктах енергетичної інфраструктури Волинської й Рівненської обл.³⁷⁴ 07 грудня від ракетних ударів й БпЛА противника постраждали житлові будинки та інші цивільні об’єкти міста Коростень Житомирської обл.³⁷⁵ 16 грудня одна ворожа ракета була збита силами і засобами ППО над Житомирщиною, але інша влучила по території Коростенської громади³⁷⁶. Унаслідок масованого ракетного обстрілу 31 грудня зазнали ушкодження об’єкти інфраструктури м. Київ.

Оперативна обстановка у Південно-Західній операційній зоні у вересні-грудні 2022 р. залишалась контрольованою. Відзначивши зростання військової активності зс рф в Південно-Західній операційній зоні, командувач Об’єднаних сил ЗС України генерал-лейтенант С. Наєв наголосив, що військовим керівництвом нашої держави “передбачене нарощування угруповань у разі істотного зростання сил з протилежного боку”³⁷⁷.

Результати. У вересні-грудні 2022 р. бойові дії на Волинському й Поліському напрямках не велися. Противник проводив демонстраційні дії, а також здійснював заходи з формування резервів військ, підготовки особового складу на полігонах рб й нарощення інфраструктури своїх військових баз на території білорусі. На Сіверському напрямку підрозділи зс рф протягом визначеного періоду продовжували нарощення оборонних рубежів, а також обстріл населених пунктів уздовж ДКУ.

Сили оборони вживали заходів із прикриття ДКУ на визначених ділянках, здійснювали посилену охорону важливих об’єктів критичної інфраструктури України, вели стабілізаційні дії у визначених районах.

Відсутність ознак формування наступального угруповання зс рф на території білорусі, а також Брянської й Курської обл. рф, свідчила про відмову противника від ведення наступальних дій у Північно-Західній ОЗ у вересні-грудні 2022 р. Ймовірно, це було викликано передусім нестачею у зс рф живої сили й військової техніки, здатних виконувати бойові завдання на Волинському, Поліському й Сіверському операційних напрямках.

Авіаційні й ракетні удари з боку противника не змогли завдати суттєвої шкоди позиціям військ Сил оборони України, чи дезорганізувати діяльність об'єктів критичної інфраструктури та органів державного управління на території Південно-Західної ОЗ.

Східна операційна зона

Загальна характеристика оперативної обстановки. Упродовж усього третього етапу широкомасштабного вторгнення рф Східна операційна зона залишалася територією воєнних дій високої інтенсивності. Протягом вересня-жовтня 2022 р. в Східній ОЗ мала місце успішна наступальна операція Сил оборони України (Слобожанський операційний район), а в листопаді-грудні 2022 р. у Східній ОЗ відбувся перший етап т. зв. зимової наступальної операції зс рф (Донецький і Слобожанський операційні райони), в ході якої ворог досягнув часткового успіху на окремих ділянках лінії фронту.

Прогнозуючи розвиток воєнних дій у Східній ОЗ на початку осені 2022 р., заступник начальника Головного оперативного управління ГШ ЗС України бригадний генерал О. Громов зазначив: “На сході ворог здійснює перегрупування військ Центрального військового округу з Лугансько-Донецького до Курахівського напрямку з метою нарощування своїх військ. Після відновлення боєздатності ворогом додатково введено по одній БТГр на Слов'янський та Миколаївський напрямки”. Одночасно, О. Громов наголошував, що, поряд з утриманням окупованих районів на сході України, противник намагатиметься створити умови для відновлення наступу з метою виходу на адміністративні кордони Донецької обл. до 15 вересня³⁷⁸. Реагуючи на цю заяву, західні воєнні аналітики висловили сумніви у здатності російських військ виконати завдання із захоплення всієї території Донецької обл. до середини вересня. Зокрема, британська військова розвідка констатувала, що, попри найбільше зосередження зусиль в напрямку Бахмута й Авдіївки, зс рф просуваються зі швидкістю не більше 1 км на тиждень³⁷⁹. Такої ж думки дотримувалися дослідники Інституту Дюпуї (Dupuy Institute), які 02 вересня у своїх аналітичних звітах вказували, що в Східній операційній зоні “суттєвих рухів на місцевості не спостерігалось протягом майже двох місяців”³⁸⁰. Наступальні дії Сил оборони України на Криворізькому й Південнобузькому напрямках у Південно-Західній операційній зоні, які розпочалися наприкінці серпня, привертати до себе основну увагу вітчизняних і світових воєнно-аналітичних центрів. Відтак, ситуація в Східній операційній зоні характеризувалася в перші дні вересня як позиційне протистояння, в якому обидві сторони мають певний паритет³⁸¹.

Тим більшою була несподіванка для світового експертного співтовариства, коли 06 вересня 2022 р. розпочалися масштабні наступальні дії Сил оборони України в напрямках на Балаклію, Ізюм і Куп'янськ Харківської обл. Як зазначив польський воєнний оглядач М. Гавенда, “ніхто не очікував аж такої видовищної поразки підрозділів 1-ї Гвардійської танкової армії і 20-ї Загальновійськової армії, котрі відповідали за оборону в Харківській обл., рівно ж як і таких великих територіальних здобутків українців”³⁸². Можна з упевненістю стверджувати, що після початку наступальних дій ЗС України на Харківщині увага провідних світових медіа й воєнних аналітиків аж до кінця вересня була прикута до цієї ділянки лінії фронту в Східній операційній зоні.

Майже одночасно з масштабним наступом на півночі Східної ОЗ, була опублікована стаття Головнокомандувача ЗС України, генерала В. Залужного та першого заступника Голови Комітету Верховної Ради України з питань національної безпеки, оборони і розвідки, генерал-лейтенанта М. Забродського, у якій аналізувалися варіанти продовження та забезпечення воєнної кампанії Сил оборони України в 2023 р.³⁸³ Одночасно, автори публікації дали чітку характеристику поточному стану справ, зокрема в Східній операційній зоні. Вони відзначили: “По суті, для ЗС України обстановка представлятиме собою складну комбінацію із фактичного положення лінії зіткнення, наявних ресурсів і комплексу боєздатних військ, та, вочевидь, знаходження стратегічної ініціативи в руках противника. Разом з цим, продовжуючи цю логіку, висловимо вагомий застереження щодо накреслення лінії зіткнення з точки зору української сторони. Її контури мають вкрай невідгдану конфігурацію знову ж таки на Ізюмському та Бахмутському напрямках. Суттєві вклинення противника сковують будь-який оперативний маневр для українських військ і вимагають, по суті, подвійного комплексу сил для його стримування. Особливо гостро це відчувається через нестачу засобів вогневого ураження та ППО.

Не краще виглядає і ситуація на Півдні та Сході. Вже зазначалося про загрозу просування противника в напрямку Запоріжжя. Додатково, не зникає небезпека розвитку противником часткового успіху з напрямку Гуляйполе, що, за певних умов, може створити загрозу охоплення всього угруповання українських військ на Сході”³⁸⁴. Єдиним шляхом для кардинальної зміни ситуації визначався варіант нанесення послідовних (в ідеалі – одночасних) контрударів по позиціях ворожих військ уздовж всієї лінії зіткнення³⁸⁵. І хоча генерали В. Залужний і М. Забродський вели мову про перспективу наступальних дій у 2023 р., їхня стурбованість щодо конфігурації лінії зіткнення на Ізюмському й Бахмутському напрямках вказувала на те, що розпочаті напередодні публікації статті наступальні дії ЗС України на Харківщині мали за мету покращити тактичне положення Сил оборони України в Донецькому і Слобожанському операційних районах, ліквідувавши загрозу оперативного оточення українських підрозділів на заході Донеччини.

Станом на 09 вересня 2022 року було вже чітко видно, що українські сили наступали на трьох напрямках: з району Балаклії на південний схід через н. п. Веселе – Куньє на місто Ізюм, а також на північний схід через н. п. Волохів Яр і Шевченкове на місто Куп'янськ³⁸⁶. У своєму вечірньому зверненні до громадян того дня Президент України В. Зеленський наголосив: “На цей час ЗС України звільнили та взяли під контроль понад 30 населених пунктів у Харківській області. У частині сіл регіону тривають заходи з перевірки та забезпечення території, поступово беремо під контроль нові населені пункти – всюди повертаємо український прапор і захист для всіх наших людей”³⁸⁷.

Після кількох днів наступальних дій стало очевидним, що метою наступу є вихід у фланг або тил російському Ізюмському оперативному угрупованню з метою змусити його відступити за р. Оскіл. 10 вересня 2022 р. почали надходити повідомлення про атаку підрозділів ЗС України на позиції противника в районі Лиману. Це означало, що угруповання російських військ в районі Ізюм убуло не лише відрізане від постачання, а й фактично оточене³⁸⁸. Генеральний штаб ЗС України підтвердив цю інформацію у своєму ранковому зведенні від 11 вересня 2022 р.³⁸⁹ Того самого

дня Інститут вивчення війни у своєму щоденному аналізі подій поінформував, що російські війська “поспішно” відступають з населених пунктів на північ від Харкова та з західного берегу р. Оскіл, вказавши також на факт залишення ними на покинутих позиціях значної кількості неушкодженої бронетехніки³⁹⁰.

12 вересня 2022 року підрозділи ДШВ ЗС України взяли під контроль н. п. Богородичне та Святогірськ на півночі Донецької обл. й розпочали бої в напрямку Лимана і Ямполь³⁹¹, тим самим створюючи передумови для продовження наступальної операції та оперативного оточення підрозділів противника у Лимані. Спроби частин 2-ї та 40-ї ЗВА зс рф контратакувати на переправах через р. Оскіл поблизу Куп’янська, Сенькового, Гороховатки, Борової зазнали невдачі й до 15 вересня стало очевидним, що противник не зміг стабілізувати лінію фронту на бар’єрному рубежі р. Оскіл³⁹².

Західні воєнні аналітики, які ще на початку вересня вважали, що у Східній операційній зоні не відбуватиметься “нічого вартого уваги”, до середини місяця радикально змінили свою точку зору. Так, в дослідженні Інституту Дюпуї наголошувалося: “Українські війська оперують на схід від річки Оскіл, східніше від лінії Куп’янськ – Ізюм, але наскільки далеко на схід – важко сказати. Досі надходять повідомлення про росіян навколо Куп’янська. Отже, український наступ вздовж річки Оскіл призупинився чи все ще просувається на схід? Куп’янськ та Ізюм були взяті 10 вересня. Чи стане ця пауза завершенням наступу? Україна, очевидно, очистила всю Харківську область і просунулася в Луганську область. Станом на 15 вересня українські війська погрожують атакувати Троїцьке (населення 7241). Це за 36 миль (57 кілометрів) на північ від Сватового, поблизу російського кордону. Схоже, що нова лінія оборони рф розвивається від Троїцького до Сватового і вниз до Кремінної. (...) Україні вже вдалося очистити близько шостої частини території, яку ще утримувала рф. Це велика перемога, але вона навряд чи закінчить війну”³⁹³.

18-22 вересня 2022 р. на лінії зіткнення в Харківській і північній частині Донецької обл. фіксувалися спроби частин і підрозділів противника, які вийшли з-під Харкова, Ізюма, Балаклії та Куп’янська, створити нові оборонні рубежі вздовж українсько-російського кордону в Белгородській обл. рф, а також західніше від лінії Сватове-Кремінна й утримати район м. Лиман³⁹⁴. Також відзначалися заходи командування зс рф із прискореної передислокації частини своїх сил (зі складу 8-ї, 36-ї, 41-ї та 58-ї ЗВА, 78-го мрп “ахмат-север”, 90 тд, 1-го АК) з Харківщини на Курахівський, Авдіївський, Новопавлівський і Запорізький напрямки, що розглядалося як спроба противника наростити наступальні спроможності свого угруповання в районі Авдіївки та Мар’їнки, а також посилити оборону т. зв. сухопутного коридору до Криму вздовж узбережжя Азовського моря³⁹⁵. 21 вересня 2022 р. президент рф оголосив про часткову мобілізацію з метою поповнити зс рф 300 тисячами резервістів, що по-суті, стало визнанням колосальних людських втрат рф у війні проти України й неможливості ефективного продовження бойових дій наявними силами.

Останніми днями вересня поширилась інформація про оперативне оточення російського угруповання в м. Лиман Донецької обл. та розгортання наступальних дій Сил оборони України також північніше від м. Лиман в напрямку до н. п. Борова Харківської обл. Фактично, до кінця вересня оборонна лінія противника на відрізу Лиман – Ямпіль була прорвана, а спроби зберегти позиції вздовж р. Оскіл поблизу н. п. Борова зазнали невдачі³⁹⁶.

Перший день жовтня ознаменувався звільненням м. Лиман на півночі Донецької обл., яке вітчизняні та закордонні воєнні аналітики окреслили, як важливий крок для розгортання подальшого наступу на Сєвєродонецько-Лисичанську агломерацію в Луганській обл.³⁹⁷ Проте, одночасно, воєнні аналітики відзначали, що подальші операції на Харківщині та Луганщині у жовтні 2022 р. не будуть такими стрімкими, як у вересні, оскільки Сили Оборони України перебуватимуть у “режимі створення умов для подальших дій”, а противник наростить свої спроможності за рахунок мобілізованих резервістів і підготується до оборони раніше окупованих територій³⁹⁸.

Хід воєнних дій у Східній ОЗ впродовж жовтня загалом підтвердив висловлені вище прогнози. В першій декаді місяця ЗС України зосередились на просуванні на північній ділянці лінії фронту, намагаючись “зрізати” виступ в лінії фронту й відкинути противника від річки Оскіл в районі Борової, не дати закріпитись на бар’єрному рубежі вздовж р. Красна й створити стійку оборону на 140 км ділянці фронту від українсько-російського кордону на півночі до р. Сіверський Донець на півдні. Наступальні дії Сил оборони України проводилися з двох напрямків – з півночі (від Куп’янського плацдарму вздовж автомобільної дороги Куп’янськ – Сватове до н. п. Крохмальне) та з півдня (від н. п. Іванівка вздовж р. Жеребець до н. п. Невське і Макіївка). До 07 жовтня від ворога були очищені населені пункти Борівської громади³⁹⁹, а до 10 жовтня передові частини ЗС України перетнули адміністративну межу Луганської області, очистили від ворога Стельмахівку, Розівку, Новосєгєрівку, Греківку, Андріївку, Надію, а також форсували р. Жеребець і звільнили Новолєбєвку, Петрівське та Макіївку. Таким чином, підрозділи ЗС України з боями просувались до Сватового з північного і південного заходу одночасно, а також до Кремінної із заходу. Разом з тим, упродовж перших десяти днів жовтня було звільнено понад 200 км² території Луганщини⁴⁰⁰.

Упродовж другої декади жовтня 2022 р., наступальні дії Сил оборони України в Східній ОЗ набули характеру “повільного просування” в Луганській обл.⁴⁰¹, яке тривало до 21 жовтня⁴⁰². Того дня повідомлялося, що противник спробував контратакувати позиції ЗС України біля Тернової (Харківська обл.), Лиману (Донецька обл.) і західніше від Білогорівки й Золотарівки (Луганська обл.), намагаючись повернути собі ініціативу. Проте, всі спроби окупантів були безуспішними⁴⁰³.

Слід наголосити на тому, що зс рф, попри суттєві втрати особового складу, техніки й окупованих територій на Харківщині, Луганщині й північній Донеччині, впродовж жовтня не припиняли наполегливі атаки в Донецькому операційному районі. Наприклад, 01 жовтня, незважаючи на втрату того дня Лиману, противник водночас проводив наступальні дії на Краматорському, Бахмутському й Авдіївському напрямках⁴⁰⁴, де безуспішно продовжував атакувати 02 і 03 жовтня⁴⁰⁵. Вже від 05 жовтня 2022 р. географія наступальних дій противника у Східній ОЗ мала тенденцію до розширення. Повідомлялося про спроби наступу на н. п. Сіверськ, Спирне, Виїмку, Майорськ, Бахмут, Авдіївку⁴⁰⁶. При цьому, активність противника суттєво зросла в третій декаді жовтня, коли його підрозділи щоденно атакували позиції ЗС України у 8-10 населених пунктах Донецького ОР⁴⁰⁷.

Характерною рисою наступальних дій на Краматорському, Бахмутському, Авдіївському та Новопавлівському операційних напрямках у жовтні 2022 р. було

масштабне застосування противником як штурмових підрозділів найманців т. зв. приватної військової компанії “Вагнер”, доукомплектованої амністованими кримінальними злочинцями, піхоти “днр” та морської піхоти тихоокеанського флоту рф. Характеризуючи дії ворога, бригадний генерал О. Громов 20 жовтня підкреслив, що ситуація на фронті внаслідок мобілізації, проведеної в рф (у тому числі за рахунок осіб, які відбували покарання), загострилась, але не принесла успіхів противнику⁴⁰⁸. Через тиждень, на черговому брифінгу він повторив, що станом на 27 жовтня “різких змін в оперативній обстановці не відбулось”. Описуючи оперативну обстановку в Донецькому ОР, О. Громов підкреслив, що вона, попри мобілізаційні заходи росіян, залишається “складною, але контрольованою”. Він вкотре наголосив на тому, що противник продовжує приховану мобілізацію на території рф, а також посилює заходи щодо поповнення структур “ПВК” ув’язненими з пенітенціарних заходів з Донецької та Луганської обл.⁴⁰⁹

Разом з тим, слід наголосити, що попри постійні наступальні дії противника в Донецькому ОР, а також ускладнення погодних умов, підрозділи ЗС України зуміли, після нетривалої оперативної паузи, відновити наступальні дії на ділянці фронту між н. п. Сватове та Кремінна в другій декаді жовтня. А вже 28 жовтня, інформаційні агенції повідомили про взяття Силами оборони України траси Сватове – Кремінна під “вогневий контроль”⁴¹⁰.

У листопаді 2022 р. противник продовжував зосереджувати зусилля на встановленні повного контролю над територією Донецької обл., а також на утриманні захоплених регіонів. Ворог вів активні наступальні дії на території Донецької обл., намагаючись прорвати оборону підрозділів Сил оборони України у напрямку н. п. Соледар, Бахмут, Авдіївка, Мар’їнка, Вугледар, а також на території Луганської обл. з метою повернути втрачені позиції та завадити подальшому наступу Сил оборони України. Сили оборони України, відбиваючи наступальні дії зс рф, вели свій наступ на північно-східній ділянці лінії фронту Східної ОЗ (Куп’янський і Лиманський операційні напрямки). Станом на 15 листопада 2022 р. протяжність лінії фронту в Східній ОЗ складала близько 420 км⁴¹¹, тобто скоротилася за попередні два місяці на 300 км. При цьому вона поділялася на три ділянки: північну (від українсько-російського державного кордону в Харківській області до Кремінної, 111 км), центральну (від Кремінної до Павлівки, 166 км) і південно-східну (від Павлівки до Кам’янського, 143 км)⁴¹².

Перші дні листопада продемонстрували суттєве нарощення противником наступальних спроможностей за рахунок мобілізованих резервістів, а згодом і завдяки підрозділам, передислокованим із Криворізького та Південнобузького напрямків. Головнокомандувач ЗС України генерал В. Залужний підкреслив, що ситуація на лінії фронту напружена, але контрольована: “Противник утримав збільшив інтенсивність бойових дій на окремих ділянках фронту – до 80 атак щодня. Завдяки мужності та майстерності наших воїнів ми тримаємо оборону”⁴¹³.

01 листопада 2022 р. іноземні військові аналітики повідомили, що Силам оборони України вдалося форсувати р. Жеребець і закріпитися на її східному березі в околицях н. п. Стельмахівка на Луганщині, що трактувалося як початок наступальної операції на м. Сватове⁴¹⁴. Проте, вказаний прогноз виявився поспішним. Підрозділи ЗС України на Куп’янському та Лиманському операційних напрямках упродовж

листопада зосереджували свої зусилля на веденні оборонної операції та здійсненні локальних наступальних дій з метою покращити власне тактичне становище і підготувати умови для більш масштабного наступу на вказаній ділянці фронту в майбутньому. Зі щоденних інформаційних повідомлень Генерального штабу ЗС України про оперативну обстановку випливало, що на північній ділянці фронту в Східній операційній зоні найзапекліші бої з противником відбувалися в околицях н. п. Масютівка, Орлянка (Харківська обл.), Макіївка, Невське, Стельмахівка, Білогорівка, Новоселівське, Терни, Площанка, Кислівка, Зарічне, М’ясожарівка і Діброва (Луганська обл.). Підрозділи зс рф вели активну оборону на раніше захоплених рубежах, здійснювали їх інженерне обладнання, зосереджували зусилля на стримуванні Сил оборони України, проводили обмежені наступальні та штурмові дії з метою покращити своє тактичне положення й переміщували особовий склад і військову техніку для комплектування підрозділів, що зазнали найбільших втрат.

17 листопада 2022 р. заступник начальника Головного оперативного управління Генерального штабу ЗС України бригадний генерал О. Громов повідомив, що українське командування очікує посилення російського угруповання у західній частині Луганської обл. за рахунок передислокації частини військ з правобережної Херсонщини. Одночасно, він підкреслив, що керівництвом Сил оборони України також вживаються “відповідні заходи”⁴¹⁵.

Упродовж останньої декади листопада російські “воєнкори” та пропагандисти в інформаційному просторі розгорнули інформаційно-психологічну операцію, покликану переконати світ у підготовці великого наступу ЗС України в західних районах Луганської обл. Зокрема, вказувалося на перманентні наступальні дії підрозділів Сил оборони України в напрямку н. п. Сватове, Кремінна, Червонопопівка та зосередження значних сил в Харківській обл. для подальшого просування в напрямку Сватового⁴¹⁶. Ймовірно, основною метою дезінформації було прикриття наступальних дій зс рф, які в 20-х числах листопада безуспішно намагалися повернути втрачені позиції на Куп’янському напрямку⁴¹⁷. Під час цих наступальних дій противник зазнавав суттєвих втрат, які змушували його задіяти цивільні лікарні н. п. Щастя, Луганська⁴¹⁸, Красного Луча, Антрацита, Латугиного⁴¹⁹. Загалом, до кінця листопада північна ділянка фронту в Східній операційній зоні стабілізувалась по лінії н. п.: Тополі, Лиман Перший (Харківська обл.), Першотравневе, Коломийчиха, Нововодяне, Площанка, Діброва, Шипилівка (Луганська обл.).

Бойові дії на центральній ділянці лінії фронту в Східній ОЗ впродовж листопада характеризувались спробами противника вести наступальні дії на трьох напрямках – Бахмутському, Авдіївському та Новопавлівському. Упродовж першого тижня листопада російський інформаційний простір заповнили повідомлення про “нечувані успіхи” окупантів на Новопавлівському операційному напрямку та навіть про “нанесення поразки підрозділам ЗС України на Південно-Донецькому напрямку в районі Павлівки” поблизу м. Вугледар⁴²⁰. Однак, уже 07-08 листопада в соціальні мережі потрапила інформація про колективний лист-звернення військовослужбовців російської 155-ї бригади морської піхоти Тихоокеанського флоту до т. зв. губернатора Примор’я О. Кожем’яко зі скаргами на дії командування, які спричинили втрати убитими й пораненими понад 300 морських піхотинців упродовж чотирьох днів наступу на н. п. Павлівка (який не зуміли захопити навіть до кінця листопада)⁴²¹. Оче-

видно, що інформація про втрати й низьку кваліфікацію російського командування, оприлюднена військовослужбовцями противника, відповідала дійсності, оскільки хвиля пропагандистських репортажів т. зв. російських “воєнкорів” з околиць Вугледара різко скоротилась, натомість увага ворожих засобів масової дезінформації зосередилась на описі боїв навколо Мар’їнки, Авдіївки, Бахмуту і Соледаара.

Намагаючись нівелювати в інформаційному полі негативне враження від відступу окупаційних військ з Херсона, противник прагнув за будь-яку ціну продемонструвати бодай тактичний успіх на лінії фронту в Донецькій обл., зосередивши основні наступальні зусилля на спробах захопити н.п. Білогорівка, Бахмут, Авдіївка, Мар’їнка, Вугледар. Відзначаючи цю особливість боїв упродовж останнього осіннього місяця, Головнокомандувач ЗС України генерал В. Залужний 14 листопада наголосив, що “ворог активно атакує на рубежах Білогорівка, Соледар, Бахмут, Майорськ та Авдіївка, Опитне, Водяне, Піски, Мар’їнка, Павлівка, але успіху не має”⁴²².

Попри відсутність суттєвого просування з боку противника, слід підкреслити, що середина листопада стала безпрецедентним періодом у сенсі інтенсивності бойових дій. Упродовж 09-16 листопада на Донеччині відбулось 500 бойових зіткнень⁴²³. Наступного тижня (17-23 листопада) інтенсивність бойових зіткнень в Донецькому операційному районі знизилась до 290 випадків⁴²⁴, проте це не вплинуло на рівень напруженості та складності боїв. Як приклад безкомпромісності протистояння на фронті, представник Генерального штабу ЗС України навів таку інформацію: “22 листопада противник силами до мотострілецької роти на бойових машинах піхоти, за підтримки танкових підрозділів та вогню артилерії неодноразово здійснював спроби прориву нашої оборони в районі населеного пункту Невельське – західніше Пісків. Завдяки професіоналізму наших захисників було знищено до 5 танків та 10 бойових машин піхоти противника. Окупанти понесли втрати в особовому складі”⁴²⁵.

Безпрецедентний тиск на центральну ділянку лінії фронту в Східній операційній зоні в листопаді 2022 р. дозволив військам противника здобути лише окремі тактичні успіхи в околицях н.п. Бахмут і Авдіївка, захопивши частину н.п. Невельське, Опитне, Курдюмівка, Озарянівка, Бахмутське, Підгородне.

На південній ділянці лінії фронту в Східній операційній зоні у листопаді відмічалось накопичення й передислокація сил противника, його спроби не допустити наступальних дій з боку Сил оборони України. Які, в свою чергу, зосередились на вогневому ураженні тилових районів окупаційних військ, знищенні складів озброєння та боєприпасів і скупчення особового складу зс рф.

У грудні 2022 р. оперативна обстановка у Східній ОЗ суттєво не змінилась. Оцінюючи перспективу розвитку ситуації на лінії фронту на початку місяця, заступник начальника Головного оперативного управління Генерального штабу ЗС України бригадний генерал О. Громов підкреслив, що пріоритетним завданням для зс рф залишалось утримання власних позицій у Донецькій та Луганській обл. і збереження контролю над т. зв. сухопутним коридором до тимчасово окупованої території АР Крим. Вважалося, що ворог зосереджуватиме свої зусилля на веденні наступальних дій на Бахмутському й Авдіївському напрямках, а на Куп’янському, Лиманському, Новопавлівському та Оріхівському вестиме активну оборону на захоплених рубежах⁴²⁶.

Аналізуючи ситуацію на лінії фронту в межах Східної ОЗ, польський військовий аналітик генерал В. Скіпчик підкреслював, що центральною подією грудня стала битва за Бахмут, який польський експерт назвав “воротами” до центральної і західної частини Донеччини⁴²⁷.

Бої на Бахмутському напрямку мали тенденцію до інтенсифікації, зокрема в другій половині грудня, коли росіянам, за словами генерал-полковника О. Сирського, було поставлено завдання до 26 грудня оволодіти Соледаром і оточити Бахмут: “Нам вдалось зірвати плани ворога. Навіть в умовах переваги противника в силах і засобах, вони не змогли виконати поставлену їхнім командуванням задачу – захопити Соледар та оточити Бахмут до 26 грудня,” – наголосив О. Сирський⁴²⁸.

Важливою особливістю боїв за Бахмут у грудні 2022 р. стало масове застосування на цьому напрямку штурмовиків ПВК “Вагнер” (до 25 тис. осіб, за оцінками МО України)⁴²⁹ з метою зберегти особовий склад регулярних підрозділів зс рф та провести заходи з підготовки і злагодження нових частин, створених з мобілізованих резервістів. ГУР МО України в грудні 2022 р. підготувало звіт про тактику “вагнерівців” у якому, зокрема, відзначалось: “найманці мають наказ штурмувати до останнього, без права залишити поле бою в разі поранення (...) без команди штурмові групи не відходять... Самовільний відхід команди або без поранення карається розстрілом на місці. (...) Штурмова піхота не має права самостійно виносити поранених з поля бою, оскільки її основне завдання – продовжувати штурм до досягнення мети. У разі невдачі штурму відступ також дозволяється тільки вночі”. При цьому надмірно високі втрати серед бойовиків ПВК “Вагнер”, за словами розвідників “не має значення для російського суспільства”, оскільки перша хвиля наступаючих штурмовиків, на яких припадало до 80% втрат, складалась з колишніх ув’язнених⁴³⁰.

Підкреслюючи важливе значення Бахмуту для утримання рубежу оборони в Східній операційній зоні, 20 грудня 2022 р. це місто відвідав Президент України В. Зеленський. Після зустрічі з військовослужбовцями Сил оборони, він у своєму відеозверненні наголосив: “Повернувся з Донеччини, з нашої Бахмутської фортеці. Був там сьогодні, щоб підтримати наших бійців, вручити державні нагороди, подякувати їм. Усім нашим героям – тим, хто обороняє там не лише Бахмут, і не лише наш Донбас, але й усю Україну”⁴³¹. Отже, слід констатувати, що в грудні м. Бахмут з важливого вузла оборони перетворився на “фортецю”, тривале утримання якої набуло символічного значення.

Підбиваючи підсумки місяця боїв, бригадний генерал О. Громов на брифінгу 29 грудня підкреслив, що найбільш складна оперативна обстановка склалась у Східній ОЗ (...). Всього лише за 6 діб (23 – 28 грудня 2022 року) Сили оборони України мали 259 бойових зіткнень на лінії фронту в межах відповідальності ОСУВ “Хортиця”, агресор здійснив понад 4 тис. обстрілів позицій підрозділів ЗС України⁴³². Аналогічну оцінку ситуації на фронті дав Головнокомандувач ЗС України генерал В. Залужний у телефонній розмові з генералом Марком Міллі, Головою об’єднаного комітету начальників штабів США. Головнокомандувач, зокрема, зазначив: “Важкі бої ведуться на рубежі Сватове-Кремінна, а також у напрямку Лисичанська. Найскладнішою ситуація залишається на ділянці Соледар-Бахмут-Майорськ. Там ворог фактично по трупах своїх намагається просуватися вперед, але підрозділи Сил оборони ціною надзусиль стримують ворожий наступ. На Доне-

цькому напрямку нам вдалося утримати позиції навколо Авдіївки та продовжити контрнаступальні дії”⁴³³.

Завдання сторін. Аналіз дій військ противника у Східній ОЗ у вересні-грудні 2022 р. засвідчив, що завдання, які визначались російським військово-політичним керівництвом для підрозділів зс рф, коригувались у відповідності до зміни оперативної обстановки на лінії фронту. Зокрема на початок вересня 2022 р. противник планував:

- оволодіти рубежем Харків, Барвінкове (у Слобожанському операційному районі);

- оволодіти рубежем Новомирне, Покровськ, Курахове, Вугледар (у Донецькому операційному районі);

- утримати раніше зайняті рубежі (у Таврійському операційному районі) розсікти, оточити, або витіснити підрозділи ОТУ “Лиман”, “Соледар”, “Донецьк” за межі Донецького й Слобожанського операційних районів;

- утримати ТОТ Харківської, Донецької та Луганської обл.

Проте, після проведення наступальної операції ЗС України у Слобожанському операційному районі, російському військово-політичному керівництву довелося реагувати на зміну оперативної обстановки і вже в жовтні-листопаді 2022 р. ставити перед підрозділами зс рф додатково таку задачу:

- стабілізувати північну ділянку фронту та утримати рубіж Сватове, Кремінна, Лиман.

У грудні 2022 р. противник розпочав масштабну зимову наступальну операцію в межах Східної ОЗ. У зв’язку з цим зс рф та підрозділи ПВК “Вагнер” отримали такі завдання:

- прорвати оборону й оволодіти районами Бахмут, Соледар, Сіверськ; Авдіївка, Мар’їнка, Вугледар;

- розсікти і змусити відступити за адміністративні межі Донецької обл. війська ОТУ “Лиман”, “Соледар” і “Донецьк”;

- оволодіти рубежем Слов’янськ, Краматорськ, Дружківка, Костянтинівка, Покровськ, Курахове, Вугледар;

- прорвати оборону підрозділів ОТУ “Лиман” на ділянці лінії бойового зіткнення Дворічна, Масютівка, Лиман Перший, створити передумови для виходу до м. Куп’янськ та р. Оскіл у її середній течії;

- подолати бар’єрний рубіж р. Жеребець і відновити контроль над м. Лиман, форсувати р. Сіверський Донець поблизу н. п. Білогорівка і Серебрянка, створивши умови для подальшого просування в напрямку м. Сіверськ і Слов’янськ;

- утримувати ТОТ Харківської, Луганської та Донецької обл.

Як впливає з характеру воєнних дій, у вересні-жовтні 2022 р. Сили оборони України виконували такі оперативні завдання у Східній ОЗ:

- не допустити оперативного оточення й витіснення противником частин і підрозділів Сил оборони України з території Донецької обл.;

- прорвати оборону і розгромити угруповання противника в районі н.п. Балаклія, Ізюм, Шевченкове та Куп’янськ, на плечах відступаючого противника форсувати р. Оскіл, відтіснити підрозділи військ противника від м. Харків в напрямку до ДКУ;

вести оборонну операцію на Новопавлівському операційному напрямку⁴³⁴.

Після проведення масштабної наступальної операції в Слобожанському ОР, Сили оборони України в листопаді 2022 р. в Східній ОЗ виконували такі завдання: недопустити виходу противника на адміністративні межі Луганської й Донецької обл.;

- оволодіти н.п. Діброва, Червонопопівка, Макіївка, Нововодяне, Кармазінівка, Ковалівка, Коломийчиха зі створенням передумов для розвитку наступу на території Луганської обл.;

- утримувати рубежів оборони на Новопавлівському операційному напрямку.

У початковий період зимового наступу зс рф (грудень 2022 р.) Сили оборони України у Східній ОЗ в мали такі завдання:

- недопустити виходу противника на адміністративну межу Донецької обл.;

- утримати райони н. п. Діброва, Макіївка, Гряники, Дворічна, недопустити виходу противника на рубіж Куп’янськ – Лиман.

Склад угруповань військ сторін

збройні сили російської федерації

Угруповання військ противника, які виконували завдання у Східній ОЗ у вересні – грудні 2022 року зазнавали суттєвих змін і трансформацій, пов’язаних зі зміною оперативної обстановки, результатами т. зв. часткової мобілізації в рф і завданнями, які командування зс рф ставило перед своїми військами. Так, у вересні 2022 р. вони складали 58 БТГр і 30 об на лінії зіткнення, а також 10-11 БТГр у резерві. Ці сили були включені до складу таких угруповань військ⁴³⁵:

Оперативна група російських військ “Воронєж”: 11 БТГр зі складу 1 ГТА, 6 ЗВА, 20 ГЗВА, 14 АК; два об зі складу 1 АК (“днр”), утримували фронт 100 км (4,76 км/БТГр);

Оперативна група російських військ “Ізюм”: 17 БТГр зі складу 1 ГТА, 2 ГЗВА, 20 ГЗВА, 11 АК, 68 АК, 1 АК “днр”, 2 АК “лнр”, спецпідрозділи ГРУ, утримували лінію фронту 100 км (4,76 км/БТГр);

Оперативна група російських військ “Ростов-Севєр”: 4 БТГр зі складу 2 ГЗВА, 41 ЗВА, утримували лінію фронту 56 км (14 км/БТГр);

Оперативна група російських військ “Ростов-Центр”: 7 БТГр зі складу 1 ГТА, 8, 41 ЗВА; чотирнадцять об зі складу ПДВ, МП, ГРУ, ПВК “Вагнер”. Утримували лінію фронту 68 км (3,24 км/БТГр)

Оперативна група російських військ “Ростов-Юг”: 12 БТГр зі складу МП ВМФ; дванадцять об зі складу 1, 2 АК, утримували лінію фронту 115 км (9,6 км/БТГр);

Оперативна група російських військ “Восток”: 18 БТГр зі складу 8, 36, 58 ЗВА; чотири об зі складу ПДВ, МП, ГРУ, ПВК “Вагнер”, 1 АК “днр”, утримували лінію фронту 200 км (11,7 км/БТГр).

У жовтні 2022 р., після поразки у Харківському операційному районі, угруповання військ противника, які виконували завдання у Східній ОЗ, були суттєво нарощені та реорганізовані. На початок місяця вони включали 65 БТГр і тридцять п’ять об, окремі понтонні бригади на лінії зіткнення, а також 10-11 БТГр у резерві на території росії неподалік з Державним кордоном України. На ТОТ Українцисили противника зосереджувались у складі таких угруповань військ⁴³⁶:

Краматорське: 11 БТГр (зі складу 1 ГТА, 6 ЗВА, 20 ГЗВА, 14 АК); два об (зі складу 1 АК “днр”); об “БАРС”; окрема понтонна бригада; утримували лінію фронту 150 км;

Лугансько-Донецьке: 24 БТГр зі складу 1 ГТА, 2, 20 ГЗВА, 8, 41 ЗВА, 11 АК, 68 АК, 1 АК “днр”, 2 АК “лнр”, ПВК “Вагнер”; чотинадцять об зі складу ПДВ, МП, ГРУ, утримували лінію фронту 130 км;

Південно-Донецьке: 4 БТГр (зі складу 2 ГЗВА, 41 ЗВА); чотинадцять об (зі складу 1, 2 АК “л/днр”); 8 БТГр зі складу МП ВМФ, утримували лінію фронту 120 км;

Запорізьке: 18 БТГр зі складу 8, 36, 58 ЗВА; чотири об зі складу ПДВ, МП, ГРУ, ПВК “Вагнер”, 1 АК “днр”, утримували лінію фронту 120 км.

Проведення в рф часткової мобілізації, а також відступ з правобережних районів Херсонщини дозволив противнику продовжувати нарощування своїх угруповань військ у Східній ОЗ. Так, у першій половині листопада 2022 р. сили противника в Східній ОЗ включали 74 БТГр і тридцять чотири об, окрему понтонну бригаду на лінії фронту, а також 10-11 БТГр у резерві на території росії⁴³⁷. На ТОТ України зс рф були зосереджені у складі таких угруповань військ:

Краматорське: 16 БТГр (зі складу 1 ГТА, 6 ЗВА, 20 ГЗВА, 14 АК); два об (зі складу 1 АК “днр”); об “БАРС”; окрема понтонна бригада, утримували лінію фронту 111 км;

Лугансько-Донецьке: 29 БТГр зі складу 1 ГТА, 2, 20 ГЗВА, 8, 41 ЗВА, 11 АК, 68 АК, 1 АК “днр”, 2 АК “лнр”, ПВК “Вагнер”; чотинадцять об зі складу ПДВ, МП, ГРУ, утримували лінію фронту 100 км;

Південно-Донецьке: 10 БТГр (зі складу 2 ГЗВА, 41 ЗВА); чотинадцять об 1, 2 АК “л/днр”; 8 БТГр зі складу МП ВМФ, утримували лінію фронту 70 км;

Запорізьке: 19 БТГр зі складу 8, 36, 58 ЗВА; чотири об зі складу ПДВ, МП, ГРУ, ПВК “Вагнер”, 1 АК “днр”. Утримували лінію фронту 140 км.

Суттєве зростання насиченості лінії фронту військами противника у Східній ОЗ спостерігалось в грудні 2022 р. Враховуючи, що протяжність лінії фронту в Східній ОЗ скоротилася, за рахунок передачі Запорізького операційного напрямку в межі Південно-Західної ОЗ наприкінці листопада 2022 р., командування противника збільшило щільність своїх військ, як за рахунок мобілізованих, так і за рахунок найманців ПВК “Вагнер”. Угрупування ворожих військ, які виконували завдання у Східній ОЗ в грудні 2022 р., включали 82 БТГр і двадцять дев’ять об, окрему понтонну бригади на лінії фронту, а також 12 – 15 БТГр в резерві на території росії. На ТОТ України сили противника були зосереджені у складі таких угруповань військ:

Краматорське: 29 БТГр (зі складу 1 ГТА, 6 ЗВА, 20 ГЗВА, 14 АК, 1 АК “днр”, 2 АК “лнр”); об “БАРС”; окрема понтонна бригада, утримували лінію фронту 110 км;

Лугансько-Донецьке: 35 БТГр зі складу 1 ГТА, 2, 20 ГЗВА, 8, 41 ЗВА, 11 АК, 68 АК, 1 АК “днр”, 2 АК “лнр”, ПВК “Вагнер”; чотинадцять об зі складу ПДВ, МП, ГРУ, утримували лінію фронту 100 км;

Південно-Донецьке: 10 БТГр (зі складу 2 ГЗВА, 41 ЗВА); 14 об (зі складу 1 і 2 АК “л/днр”); 8 БТГр зі складу МП ВМФ, утримували лінію фронту 70 км.

Як бачимо, протягом чотирьох місяців противник на третину наростив кількість своїх військ на лінії фронту в Східній ОЗ, що було результатом його мобіліза-

ційних зусиль, скороченням протяжності лінії зіткнення за рахунок двох масштабних “жестів доброї волі” зс рф у Харківській та Херсонській областях, вербуванню ув’язнених у пенітенціарних закладах і свідчило про важливість Слобожанського і Донецького операційних районів у воєнних планах командування зс рф.

Сили оборони України.

У Східній операційній зоні від 01 вересня до 11 листопада 2022 р. бойові дії вели з’єднання і частини **ОСУВ “Хортиця”**, до складу якого входили:

ОУВ “Харків” (зона відповідальності – Харківський/Слобожанський напрямки);

ОТУ “Лиман” (зона відповідальності – Краматорський і Слов’янський напрямки);

ОТУ “Соледар” (зона відповідальності – Бахмутський напрямки);

ОТУ “Донецьк” (зона відповідальності – Авдіївський напрямки);

ОУВ “Дніпро” (зона відповідальності – Новопавлівський і Запорізький напрямки).

Після реорганізації, з 11 листопада 2022 року бойові дії в межах Східної ОЗ вели з’єднання і частини двох оперативно-стратегічних угруповань: “Хортиця” і “Таврія”. До складу останнього було включено ОУВ “Дніпро” й новосформоване ОУВ “Запоріжжя”.

ОСУВ “Хортиця”:

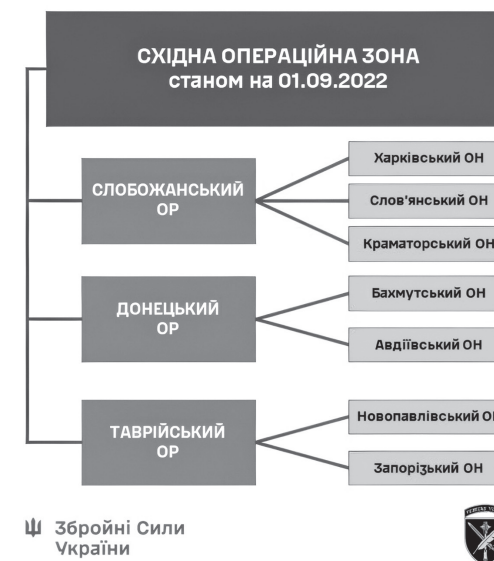
ОУВ “Харків” (зона відповідальності Харківський/Слобожанський напрямки);

ОТУ “Лиман” (зона відповідальності Куп’янський і Лиманський напрямки);

ОТУ “Соледар” (зона відповідальності Бахмутський напрямки);

ОСУВ “Таврія” (в межах Східної ОЗ):

ОТУ “Донецьк” (зона відповідальності Авдіївський і Новопавлівський/Шахтарський напрямки).

Характер воєнних дій. У вересні 2022 р. в межах Східної ОЗ виділялися Слобожанський, Донецький і Таврійський операційні райони, які включали сім операційних напрямків: Харківський, Слов'янський, Краматорський, Бахмутський, Авдіївський, Новопавлівський та Запорізький. На всіх зазначених напрямках війська противника наносили постійне вогневе ураження позиціям Сил оборони України, об'єктам військової та цивільної інфраструктури. На Бахмутському й Авдіївському напрямках противник зосереджував зусилля на веденні наступальних дій, на Краматорському й Новопавлівському напрямках – намагався покращити своє тактичне положення.

Сили оборони України на Бахмутському, Авдіївському, Новопавлівському, Запорізькому напрямках здійснювали заходи в рамках ведення стратегічної оборонної операції, застосовуючи в окремих випадках тактику локальних контрнаступальних дій. На Харківському, Слов'янському й Краматорському напрямках Сили оборони України провели масштабні наступальні дії.

Завдяки введенню противника в оману стосовно напрямку зосередження основних зусиль наступу, у сполученні з високим рівнем вмотивованості та підготовки особового складу Сили оборони України зуміли провести ефективну наступальну операцію на Харківському, Слобожанському й Краматорському операційних напрямках.

Упродовж 01-05 вересня 2022 р. офіційна інформація про оперативну обстановку на вказаних вище операційних напрямках, що оприлюднювалась Генеральним штабом ЗС України, мала цілком “рутинний” зміст. Перераховувалися населені пункти й місцевості, уражені вогнем російської артилерії або ударами ракет та авіації. Єдиним натяком на можливі динамічні зміни на лінії зіткнення могли бути повідомлення ГШ ЗС України, опубліковані 6-й та 18-й год. 05 вересня. У першому вказувалось, що у “результаті ефективного вогневого ураження по районах скопчення противника поблизу н.п. Семенівка та Куп'янськ Харківської обл., російські окупанти зазнали втрат. Знищено один із польових складів з боєприпасами, живу силу противника, а також військову техніку. Втрати уточнюються”⁴³⁸, а в іншому містилося суттєве уточнення: “В результаті успішного вогневого ураження в районі н.п. Куп'янськ Харківської області окупанти втратили вбитими та пораненими понад 100 військовослужбовців, знищено дві бойові машини”⁴³⁹.

Згадка про важливий логістичний хаб противника в м. Куп'янськ вказувало на одну з цілей майбутньої наступальної операції, яка розпочалася 06 вересня 2022 р. Атакувавши позиції противника малими підрозділами на широкому фронті, Сили оборони України не викликали швидкої реакції з боку російського командування, яке протягом перших годин наступу не сприймало повідомлення з лінії зіткнення як інформацію про масштабну наступальну операцію. Застосовуючи “тактику корозії”, проникаючи невеликими високомобільними групами через прогалини в позиціях противника, дезорганізуючи тил ворога й даючи точні цілевказання для власної артилерії, підрозділи ЗС України впродовж першої доби наступу прорвали російську оборону в районі н. п. Балаклія, заволодівши трьома ротними опорними пунктами противника: “Москва”, “Омськ” і “Пітер”⁴⁴⁰. Місце основного удару було обране не випадково. Упродовж чотирьох місяців російське оперативне угруповання в районі м. Ізюм складалося переважно з 17 БТГр зс рф з потужним бронетанковим і меха-

нізованим компонентом, але протягом перших днів вересня вони були послаблені у зв'язку з частковою передислокацією сил і засобів на Новопавлівський, Запорізький, Криворізький і Південнобузький напрямки.

На західному фланзі угруповання військ, яке займало ділянку фронту в районі Балаклії, перебували війська росгвардії та підрозділи, сформовані з числа мобілізованих громадян на Донбасі без військового досвіду, з низьким моральним духом і недостатнім озброєнням. Іншу ділянку фронту в районі Балаклії (фронтом на захід) обороняла зведена тактична група в складі мобілізованих загонів “ополчення лнр”, кілька підрозділів СОБР і ОМОН⁴⁴¹.

Для наступу біля Балаклії командування Сил оборони України підготувало значні сили. Тактичні групи наступаючих військ формувались на за рахунок 92 омбр, 25, 80 одшбр, 15 оп НГУ, включали підрозділи спеціального призначення ГУР МО України (“Кракен”, 1 бр СпП), СБУ (спецпідрозділ “Альфа”), ДУК (штурмова рота “Да Вінчі”). На вістрі наступу, серед іншого, активно застосовувалася військова техніка, надана західними партнерами (польські танки Т-72М1, австралійські ББМ M113AS4, данські ББМ M113G4DK, колісні транспортери VAB і Kirpi або MTLB з бойовим модулем Serdar від турецької Aselsan). Мобільні (рейдові) групи переміщалися на Humvee, озброєними станковими кулеметами. Для підтримки наступу командування ЗС України зосередило потужне угруповання 155-мм артилерії (в тому числі самохідні гаубиці PzH 2000 й буксовані гаубиці M777, CAU Krab і M109A3GN, реактивні пускові установки HIMARS та M270)⁴⁴².

Використовуючи ефект несподіванки та чисельні мобільні вогневі групи, Сили оборони України до кінця доби 07 вересня 2022 р. просунулись щонайменше на 20 км в глибину окупованих противником територій на Ізюмському й Куп'янському напрямках, звільнивши за перші два дні наступу приблизно 400 км² території⁴⁴³. 08 вересня вже повідомлялось про те, що передові наступаючі підрозділи ЗС України вийшли на рубіж за 15 км західніше від ключового транспортного вузла н. п. Куп'янськ, який був критично важливим для забезпечення російського угруповання на Ізюмському напрямку. При цьому, американські аналітики стверджували, що м. Куп'янськ буде звільнене Силами оборони України впродовж 72 годин⁴⁴⁴.

До кінця доби 09 вересня 2022 р. підрозділи ЗС України, НГУ та СБУ вийшли до південних околиць Куп'янська та продовжили розгром підрозділів противника й зачистку території від залишків ворожих військ у районі Балаклії та Ізюму. За чотири доби проведення наступальної операції Силами оборони України було звільнено 2500 км² у Харківській обл.⁴⁴⁵ Резерви, які спробувало задіяти командування противника, виявилися надто слабкими і не зуміли стримати наступу ЗС України ні західніше від Куп'янська, ні на південний схід від Ізюму. 09 вересня 2022 р. відбувся танковий бій поблизу с. Слабунівка (на автошляху Волохів Яр–Ізюм), північніше від ключового дорожнього вузла в с. Веселе. Наступаючі підрозділи 25 дшб, за підтримки танків 4 тбр, провели зустрічний бій з підрозділами 47 тд противника, в ході якого захопили три ворожі танки Т-72, розбили підрозділи ворога і змусили їх відступити⁴⁴⁶. Описуючи події, польський військовий оглядач М. Гавенда зазначав: “Українські сили оперували вздовж головних дорожніх артерій в такому темпі, що частина російських підрозділів мусила втікати, покинувши важке озброєння (навіть не організуючи його планового знищення), частина потрапила до засідок. Малі під-

розділи, не володіючи інформацією про оперативну обстановку і не маючи зв'язку, блукали територією і “затримувалися” на дорогах, уже контрольованих українськими силами. Російські підрозділи артилерії та забезпечення несподівано для себе опинилися на лінії зіткнення й, фактично, розпалися. На автомобільній дорозі Волохів Яр–Ізюм втікаючі танкові й механізовані підрозділи з 26-го полку 47-ї тд лишили багато справної або легко ушкодженої техніки, серед якої, танки Т-72В3. Величезну кількість броньованої техніки й артилерії покинуто було також в м. Ізюм просто на вулицях”⁴⁴⁷.

Остерігаючись оточення, підрозділи військ противника поспішно залишили м. Ізюм вранці 10 вересня 2022 р. Того самого дня бійці 1-го батальйону 92 омбр та Центру спеціальних операцій “А” увійшли до м. Куп'янськ⁴⁴⁸. Оглядачі Інституту Дюпуї охарактеризували події як “значну військову та політичну поразку” росії, яку важко якось “замаскувати” і далі продовжували: “росія явно не мала сил для стабілізації ситуації чи проведення контрудару. Це переконливо вказує на те, що вони страждають від нестачі бойової потужності по всій лінії зіткнення”⁴⁴⁹. Станом на кінець доби 10 вересня 2022 р. Сили оборони України прорвали оборонні позиції противника на глибину до 70 км, звільнивши понад 3000 км² території, що переважали сукупні територіальні здобутки ворога за попередні п'ять місяців війни (квітень–серпень)⁴⁵⁰. Боездатність (повністю або частково) втратили 10-12 БТГр противника зі складу 288 абр, 2 мд, 4 тд, 3 мд, 144 мд, 15, 30, 39, 74 мбр. Всі розгромлені БТГр мали проблему з комплектацією особовим складом і низький морально-психологічний рівень військовослужбовців. На користь такого твердження свідчить той факт, що навіть “елітна” 4-та кантемирівська танкова дивізія покинула на полі бою десяток справних танків Т-80⁴⁵¹.

Одночасно з просуванням на міста Ізюм та Куп'янськ, підрозділи Сил оборони України 10 вересня нанесли удар по позиціях противника на північ від Харкова. Наступного дня Головнокомандувач ЗС України генерал В. Залужний повідомив: “На Харківському напрямку ми почали просуватися не тільки на південь та схід, а й на північ. До виходу на державний кордон залишається 50 км”⁴⁵².

12 вересня Сили оборони України пройшли визначену дистанцію і витіснили підрозділи противника на територію за лінію державного кордону. Того самого дня українські сили звільнили н. п. Богородичне й Святогірськ на півночі Донецької обл.⁴⁵³ До середини другої декади вересня стало очевидним, що всі спроби противника контратакувати і стабілізувати фронт по р. Оскіл остаточно зазнали невдачі⁴⁵⁴.

З 16 вересня головний акцент наступу Сил оборони України почав зміщуватися в район м. Лиман Донецької обл. й на східний берег р. Оскіл. Підрозділи ЗС України 16-17 вересня оволоділи н. п. Щурове та Діброва, а також остаточно зачистили від ворожих сил східну частину м. Куп'янськ і с. Білогорівка Луганської обл. Після важких боїв, 19 вересня підрозділи ЗС України звільнили н. п. Ярова, створюючи загрозу північному флангу російського угруповання, яке оборонялось в околицях м. Лиман. Того самого дня було оголошено про взяття підрозділами Сил оборони України н. п. Яковлівка, що зменшило тиск противника на м. Соледар. До 21 вересня підрозділи ЗС України зуміли оволодіти ключовим населеними пунктами на підступах до лінії Лиман–Дробишеве, а наступного дня широким фронтом прорвали оборону противника між н. п. Піски-Радківські та Рідкодуб⁴⁵⁵, загрожуючи

оточенням ворожим підрозділам, які намагалися стабілізувати лінію фронту вздовж р. Оскіл південніше від н. п. Борова.

23 вересня 2022 р. Генеральний штаб ЗС України вперше підтвердив, що Сили оборони України перетнули межу Донецької і Луганської обл., а також поінформував про взяття під контроль с. Яцьківка⁴⁵⁶. 24 вересня підрозділи ЗС України, долаючи опір противника, просунулись на північ від м. Куп'янськ уздовж східного берегу р. Оскіл, оволодівши с. Гряниківка. Одночасно, південніше від н. п. Борова, українські війська 26 вересня звільнили важливі н. п. Піски-Радківські, Коровій Яр та Рідкодуб, що дозволяло створити сприятливі умови для розвитку наступальних дій на н. п. Борова та м. Лиман.

28 вересня з'явилася інформація про звільнення н. п. Ківшарівка (південніше від м. Куп'янськ на східному березі р. Оскіл), яка свідчила про те, що Сили оборони України поступово з'єднують два плацдарми на східному березі р. Оскіл, підходячи з півночі та півдня до н. п. Борова. Одночасно, відзначалась наростаюча загроза для російського угруповання в м. Лиман, яке поступово втрачало зв'язок зі своїми військами на півночі⁴⁵⁷, опинившись таким чином в оперативному оточенні⁴⁵⁸. Станом на 30 вересня всі шляхи, які вели з м. Лиман, перебували під вогневим контролем ЗС України. Замкнутим у місті окупаційним силам з 13-го і 16-го батальйонів БАРС та 208-го полку 2 АК “лнр” доводилось відходити ґрунтовими дорогами й лісною місцевістю, покинувши важку військову техніку й озброєння⁴⁵⁹.

Західні аналітики, з посиланнями на російські джерела, стверджували, що 30 вересня ворог контролював одну дорогу з Лиману на Торське, тоді як Сили оборони України перерізали автошлях Дробишеве, Торське в районі н. п. Ставок. Відзначалась також активізація українських мобільних вогневих груп на трасі Сватове, Торське на північний схід від м. Лиман після форсування ними р. Жеребець. Намагаючись запобігти оточенню свого угруповання, командування противника робило кволі спроби стягнути до м. Лиман резерви. Йшлося, зокрема, про частини 503-го гвардійського мотострілецького полку 58 ЗВА біля Торського, які безуспішно намагались прорвати кільце оточення в цьому районі⁴⁶⁰. Загалом, останніми днями вересня більшість воєнних оглядачів та аналітиків інформували своїх читачів, що відступ російських сил із Лиману нагадував хаотичну втечу із Балаклії Харківської обл. через погану координацію та відсутність артилерійської підтримки⁴⁶¹.

У період, коли Сили оборони України проводили масштабну наступальну операцію на Харківщині та півночі Донеччини, на Бахмутському, Авдіївському та Новопавлівському операційних напрямках противник у вересні 2022 року продовжував вести власні наступальні дії. Так, 01 вересня ГШ ЗС України повідомляв, що на Бахмутському напрямку ворог “здійснював обстріли із застосуванням танків, ствольної та реактивної артилерії районів населених пунктів Веселе, Яковлівка, Виїмка, Білогорівка, Краснопілка, Званівка, Соледар, Бахмут, Бахмутське, Майорськ, Весела Долина. Наступальними діями намагався просунутися у напрямках населених пунктів Весела Долина, Соледар, Бахмутське та Зайцеве, успіху не мав, відійшов.

На Авдіївському напрямку противник здійснював обстріли із застосуванням танків, мінометів та ствольної артилерії районів населених пунктів Олександропіль, Розівка, Тоненьке, Авдіївка, Карлівка, Водяне, Опитне, Первомайське, Піски. (...) Наступальними та штурмовими діями намагався покращити тактичне положення у

напрямах населених пунктів Первомайське, Невельське та Опитне, успіху не мав, зазнав втрат, відійшов. На Новопавлівському напрямку здійснював обстріли районів населених пунктів Красногорівка, Мар'їнка, Новомихайлівка, Велика Новосілка, Пречистівка. Наніс авіаційний удар в районі населеного пункту Мар'їнка. Наступальними та штурмовими діями намагався покращити тактичне положення у напрямку населеного пункту Водяне, успіху не мав, відійшов⁴⁶².

Слід наголосити, що наступальні зусилля противника на вказаних вище операційних напрямках вражали своєю шаблонністю, впертістю й низькою ефективністю. Щоденні зведення ГШ ЗС України про оперативну обстановку майже дослівно повторювали одні й ті самі назви населених пунктів, в напрямку яких противник вів наступальні або штурмові дії, наносив вогневе ураження, ракетні й авіаційні удари. Так, в останній день вересня повідомлення Генерального штабу ЗС України, як і за тридцять днів до того, вказувало на невдалі атаки ворога в околицях н. п. Майорськ, Зайцеве, Бахмутське й триваючі вогневі ураження позицій Сил оборони України вздовж усієї лінії зіткнення: “на Бахмутському напрямку – в районах населених пунктів Верхньокам'янське, Виїмка, Спірне, Веселе, Білогорівка, Яковліка, Соледар, Бахмутське, Бахмут, Одрадівка, Зайцеве, Північне та Майорськ; на Авдіївському напрямку – в районах населених пунктів Тоненьке, Авдіївка, Нетайлове, Первомайське, Опитне, Красногорівка, Мар'їнка та Новомихайлівка.

На Новопавлівському та Запорізькому напрямках активних наступальних дій противник не вів. Обстріли з танків, мінометів, ствольної та реактивної артилерії зафіксовано в районах населених пунктів Новопіль, Пречистівка, Вугледар, Павлівка, Микільське, Залізничне, Зелений Гай, Дорожнянка та Новоукраїнка⁴⁶³. З офіційними повідомленнями Генерального штабу ЗС України цілком погоджувалися західні воєнні аналітики, які, описуючи події на Бахмутському, Авдіївському та Новопавлівському операційних напрямках, у вересні починали свої огляди словами: “російські війська здійснили обмежені наземні атаки на східному напрямку і продовжували звичайний вогонь уздовж лінії зіткнення⁴⁶⁴ або “російські війська продовжили наземні атаки в Донецькій області, але не досягли підтверджених територіальних здобутків⁴⁶⁵”.

Загалом, після розгрому Ізюмсько-Лиманського угруповання противника, яке створювало загрозу прориву на південь з метою оточення Сил оборони України в межах Донецької обл., продовження ним наступальних дій в околицях Бахмуту, Авдіївки, Мар'їнки чи Вугледару виглядало нелогічним. Проте, противник і далі вів наступальні дії зі сходу та південного сходу в напрямку на м. Бахмут, намагаючись перерізати логістичні шляхи угруповання Сил оборони України.

Бойові дії в районі Бахмута вели підрозділи приватної військової компанії “Вагнер”, бійці якого здійснювали штурмові дії біля н. п. Білогорівка, Спірне, Соледар. Також, на Авдіївському напрямку війська противника упродовж вересня намагалися просунутися до н. п. Красногорівка. Однак, як впливає з офіційних повідомлень ГШ ЗС України, всі наступальні та штурмові дії противника були відбиті. Судячи з поведінки командування противника, яке виконує завдання політичного керівництва росії, впливає, що наступ на Бахмутському, Авдіївському та Новопавлівському напрямках триватиме і в майбутньому, незважаючи на темп просування й втрати серед військовослужбовців зс рф або приватних військових компаній.

Воєнні дії на Запорізькому напрямку у вересні 2022 р. характеризувалися двома важливими складовими – постійним вогневим ураженням позицій Сил оборони України та цивільної інфраструктури артилерією, ракетами й авіацією противника та нарощуванням противником своїх оборонних спроможностей з метою запобігти можливим наступальним діям ЗС України в напрямку до Азовського моря. Найчастіше впродовж вересня вогневому ураженню піддавалися н. п. Новосілка (33 рази), Времівка (32 рази), Новопіль (26 разів), Гуляйполе (25 разів), Залізничне (23 рази), Білогір'я і Вугледар (по 20 разів), Чарівне і Щербаки (по 19 разів), Червоне (16 разів), Полтавка (15 разів), Велика Новосілка, Дорожнянка і Новоандріївка (по 14 разів), Павлівка, Мала Токмачка і Ольгівське (по 13 разів), Оріхів, Пречистівка і Зелене Поле (по 12 разів), Малі Щербаки (11 разів), Гуляйпільське і Темирівка (по 10 разів), Кам'янське (9 разів), Новоукраїнське, Шевченко і Вільне Поле (по 8 разів), Новоданилівка, Малинівка і Нескучне (по 7 разів) тощо⁴⁶⁶. Найвищий рівень інтенсивності обстрілів позицій Сил оборони України, військової та цивільної інфраструктури зі ствольної й реактивної артилерії на Запорізькому напрямку було зафіксовано 17 вересня, коли противник вразив цілі на території понад 50 населених пунктів⁴⁶⁷. Варто відзначити, що того самого дня в підсумковому донесенні ГШ ЗС України містилась ще одна важлива деталь – російські окупанти і колаборанти на тимчасово окупованій території Запорізької обл. заявили про посилення репресій щодо українських патріотів та учасників Руху Опору, погрожуючи активістам примусовим вивезенням “на територію самопроголошених “л/днр”, де за подібну діяльність передбачена смертна кара⁴⁶⁸. Очевидно, посилення репресій проти українських громадян з боку окупантів було пов'язане з очікуванням наступу ЗС України в напрямку до Азовського моря й активним нарощуванням спроможностей російських окупаційних військ у регіоні.

Упродовж вересня командування противника передислокувало на Приазов'я три БТГр зі складу 74, 35 та 55 мсрб (41 ЗВА) та дві БТГр зі складу 5 тбр, 36 і 37 мсрб (36 та 29 ЗВА). Приблизно за тиждень до початку наступу Сил оборони України у Харківській обл., противник почав передислокацію з цього регіону в район Мелітополя й Маріуполя двох БТГр зі складу 127 мсд (5 ЗВА). Тоді ж угруповання ворога на Приазов'ї було посилене окремими тактичними групами російських повітряно-десантних військ, морської піхоти та спецпризначення (зокрема, зі складу 22 обр СпП, 810 обр МП чф) і трьома тактичними групами росгвардії. Також тут додатково було розгорнута зведена група 1 АК у складі двох батальйонів “мобілізаційного резерву”, два штурмові батальйони російської т. зв. ПВК “Редут”, одна БТГр зі складу 78 мрп “ахмат-север”.

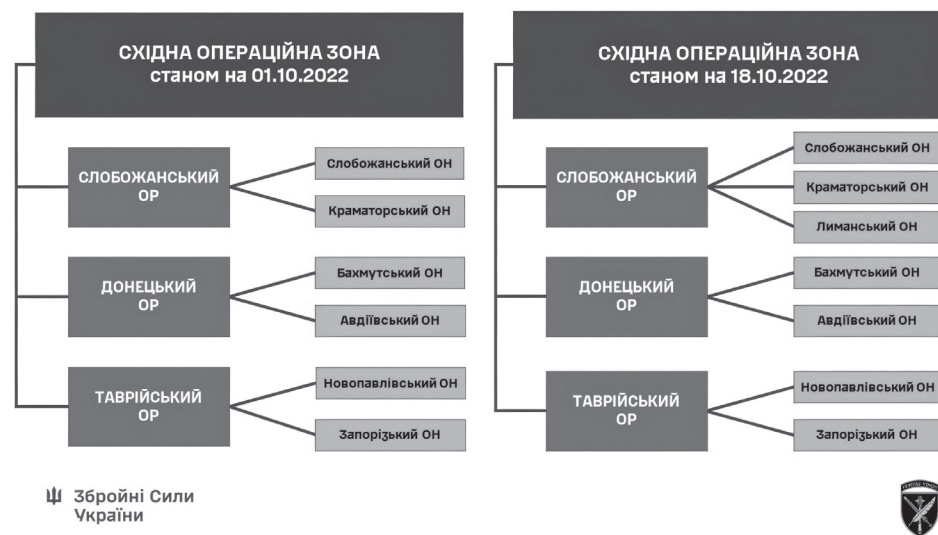
За підрахунками воєнних експертів, на 22 вересня 2022 р. на Запорізькому напрямку противник зосередив щонайменше 18-20 “умовних” БТГр⁴⁶⁹. Враховуючи те, що активна передислокація військ противника в Запорізьку обл. відбувалася в умовах масштабного наступу Сил оборони України на Харківщині й північній Донеччині, слід констатувати надзвичайно високу зацікавленість російського військово-політичного керівництва у збереженні контролю, насамперед, над окупованими територіями півдня України, які дозволяють утримувати т. зв. сухопутний коридор до Криму.

Оперативно реагуючи на факт нарощування кількості особового складу й воєнної техніки противником, Сили оборони України упродовж 27-30 вересня 2022 р.

нанесли ефективні авіаційні та ракетні удари по установках ЗРК С-300, пунктах управління та скупченнях особового складу противника в районі н. п. Токмак, Гуляйполе, Мелітополь⁴⁷⁰.

Після проведення успішної наступальної операції в Харківському операційному районі, у жовтні 2022 р. виникла потреба у коригуванні означення операційних напрямків. Так, у повідомленнях Генерального штабу ЗС України в межах Східної ОЗ у межах раніше існуючих трьох операційних районів почали виділятися шість операційних напрямків: Слобожанський* (від адміністративної межі Сумської та Харківської обл. до с. Піски-Радьківські), Краматорський** (від с. Піски-Радьківські до Веселого), Бахмутський (від Яковлівки до Юр'ївки), Авдіївський (від Юр'ївки до Новомихайлівки), Новопавлівський (від Новомихайлівки до Новосілок), Запорізький (від Новосілок до Кам'янського).

На всіх зазначених напрямках війська противника наносили постійне вогневе ураження позиціям Сил оборони України, об'єктам як військової так і цивільної інфраструктури. Найбільш складною в оперативному плані в жовтні 2022 року залишалася ситуація на Краматорському (Лиманському), Бахмутському, Авдіївському й Новопавлівському напрямках, де в районі Білогорівки, Соледачу, Бахмуту, Спирного, Берестового, Яковлівки, Авдіївки, Опитного, Первомайського, Красногорівки, Мар'їнки, Новомихайлівки та ін. н. п. противник, шляхом ведення штурмових дій намагався просунутись вперед і оволодіти ними, тим самим створивши умови для подальшого виходу на адміністративний кордон Донецької області. Саме на ділянці фронту в Донецькому ОР противник регулярно завдавав авіаційні удари по позиціях Сил оборони України.

* З 18 жовтня Слобожанський операційний напрямок в щоденних інформаційних донесеннях Генерального штабу ЗС України про оперативну обстановку був розділений на Слобожанський (від межі Сумської обл. до лінії фронту) та Куп'янський напрямки (ділянка фронту від кордону з РФ на півночі до н. п. Піски-Радьківські на півдні).

** З 18 жовтня Краматорський операційний напрямок в щоденних інформаційних донесеннях ГШ ЗС України про оперативну обстановку отримав назву Лиманський операційний напрямок.

Сили оборони України на Бахмутському, Авдіївському, Новопавлівському, Запорізькому операційних напрямках вживали заходів в рамках ведення стратегічної оборонної операції, застосовуючи в окремих випадках тактику обмежених наступальних дій. На Слобожанському (Куп'янському) й Краматорському (Лиманському) операційних напрямках Сили оборони України проводили наступальні дії з метою відкинути сили противника від бар'єрного рубежу по р. Оскіл, звільнити м. Лиман і вийти на підступи до міст Сватове та Кременна, взявши під вогневий контроль важливі лінії постачання російських окупаційних військ автодорогою та залізницею Сватове, Кременна.

Бойові дії на Слобожанському (Куп'янському) операційному напрямку в жовтні 2022 року характеризувалися систематичним вогневим ураженням Сил оборони України вздовж усього українсько-російського державного кордону (в межах Харківської обл.) та бойовими зіткненнями з військами противника на ділянці лінії фронту від державного кордону на півночі до с. Піски-Радьківські на півдні (з 18 жовтня – Куп'янський операційний напрямок).

Так, упродовж жовтня 2022 р. найбільш інтенсивне вогневе ураження з усіх типів артилерії завдавалося противником в районах сіл Стрілеча, Рідкодуб, Кучківка, Охрімівка, Ольховатка, Вовчанськ, Гатище, Дворічна, Зелене, Івашки, Гур'єв, Козачок, Уди, Нескучне, Гранів, Огірцеве, Білий Колодязь, Вільхуватка, Вовчанські Хутори, Григорівка, Комісарове, Стариця, Берестове, Гоптівка, Греківка, Невське, Гряниківка, Дворічна, Кам'янка, Красне, Кислівка, Котлярівка та Стельмахівка та ін.⁴⁷¹ Проте, артилерійські обстріли з боку російських військ не стримали подальшого просування Сил оборони України на Слобожанському (Куп'янському) напрямку.

Так, 02 і 03 жовтня підрозділи ЗС України продовжували просуватися у східній частині Харківської обл. в напрямку адмінмежі Луганської обл. Навіть міністерство оборони Росії підтвердило, що 02 жовтня українські війська просунулись на 8-10 км на схід від Куп'янська в напрямку Петропавлівки й Синьківки, а 03 жовтня вийшли до Загоруківки за 16 км східніше від Куп'янська. Того ж дня Сили оборони України мали успіх в околицях Борової та Шийківки, а також звільнили Ізюмське і Дружелюбівку (за 25 км на південний захід від м. Сватове)⁴⁷².

04 жовтня Сили оборони України продовжували наступальні дії у східних районах Харківської обл. Зокрема, бої точилися в Богуславці та Борівській Андріївці на лівому березі р. Оскіл. Розширення українського плацдарму навколо Куп'янська в південно-західному та західному напрямках вказувало на те, що противник втратив можливість використати р. Оскіл як рубіж оборони.

Воєнні експерти країни-агресора змушені були констатувати, що те, що вони раніше називали Харківським фронтом (обмеженим р. Оскіл), поступово трансформується в Луганський фронт, оскільки підрозділи ЗС України почали загрожувати російським позиціям в Луганській обл., просуваючись в напрямку до Сватового і ставлячи під загрозу вогневого ураження автомобільну дорогу Сватове – Кременна⁴⁷³. Повідомлялося, що розвідувальні групи Сил оборони України оперували вздовж цієї важливої логістичної артерії, намагаючись вийти до західних околиць Сватового, а російські окупаційні війська почали зводити нову лінію оборони навколо Сватового силами 144-ї мсд 20 ЗВА та підрозділами 1 ГТА, вцілілими після відступу з-під Ізюму і Балаклії⁴⁷⁴.

05 жовтня аналітики з ISW повідомляли, що “українські війська досягли успіхів у північно-західній частині Луганської області поблизу Сватового. На зображеннях у соціальних мережах українські війська видно в Греківці та Макіївці, двох населених пунктах Луганської області за 20 км на південний захід від Сватового. (...) російські війська, ймовірно, зосереджені на обороні лінії фронту Сватове-Кремінна, тому що вони дедалі більше стурбовані тим, що проникнення ЗС України на цю лінію дозволить українським військам загрожувати Старобільську, ключовому російському матеріально-технічному центру приблизно в 50 км на схід від Сватового, через які проходить багато наземних ліній постачання...”⁴⁷⁵

Одночасно, повідомлялося про поступове просування 05-06 жовтня 2022 р. підрозділів ЗС України у північно-східній частині Харківської обл. в напрямку н. п. Орлянка, Першотравневе, Кислівка, Берестове та нарощування інженерних укріплень і матеріально-технічної бази для подальшого наступу в звільненому Куп’янську⁴⁷⁶.

На брифінгу для представників преси 06 жовтня 2022 р. заступник начальника Головного оперативного управління ГШ ЗС України бригадний генерал О. Громов наголосив, що від 21 вересня Силам оборони України вдалося просунутись на 55 км в глибину оборони противника, встановивши контроль над 93 населеними пунктами та звільнивши понад 2400 км² території Слобожанщини⁴⁷⁷.

07 жовтня підрозділи ЗС України розширили плацдарм коло Куп’янська, очистивши від військ противника с. Подоли, розташовані між Куп’янськом і Куп’янськом-Вузловим⁴⁷⁸. А 09 жовтня суттєво просунулися на північний схід від н. п. Борова, оволодівши с. Стельмахівка Луганської обл. Того самого дня успіх на Луганщині був розвинутий і під контроль Сил оборони України перейшли села Андріївка, Новогорівка та Надія⁴⁷⁹. Новий тактичний успіх підрозділів ЗС України на Слобожанському напрямку мав місце після боїв 13-15 жовтня, коли було перерізано автомобільну дорогу Куп’янськ – Сватове й підрозділи Сил оборони просунулися на схід від сіл Піщане, Табаївка, Берестове⁴⁸⁰, а до 24 жовтня, після упертих боїв, зайняли села Кармазинівка, Невське і М’ясожарівка⁴⁸¹, взявши під вогневий контроль весь північний відрізок траси Сватове, Кремінна.

Слід наголосити, що 27 жовтня противник здійснив спроби наступу з території рф у напрямку н. п. Середа й Тернова на північ від Харкова, проте успіху не мав і змушений був відступити. Того самого дня, ворог завдав ракетних ударів по позиціях наших військ в Лошаковому, Приколотному, Куп’янську та авіаційних ударів у районах Гоптівки та Стрілечої⁴⁸².

Таку активність зс рф у прикордонній зоні слід характеризувати як спроби визначити слабкі місця в обороні наших військ задля подальшого розгортання масштабних наступальних дій з метою повернути контроль над Харківською обл. і зупинити просування підрозділів ЗС України в межах Луганської обл. Однак, короткострокова активізація наступальних дій противника на Слобожанському операційному напрямку не вплинула на оперативну обстановку на Куп’янському операційному напрямку і до кінця місяця підрозділи ЗС України перетнули важливу логістичну артерію противника – автомобільну дорогу Сватове, Кремінна й закріпились на схід від неї в районі н. п. Кислівка та Крохмальне, створивши умови для подальшого просування на Сватове.

Краматорський (Лиманський) операційний напрямок у жовтні 2022 р. характеризувався високою інтенсивністю ведення воєнних дій. Продовжуючи наступальну операцію, розпочату у вересні 2022 р. в Харківській обл., підрозділи 81 оаебр спільно з бійцями Батальйону оперативного призначення імені С. Кульчицького НГУ 01 жовтня увійшли до міста Лиман на півночі Донецької обл. Вступ до цього міста став завершальним етапом боїв на охоплення російського угруповання в районі Лиману. Залишки розбитих частин противника відступили через лісисту місцевість та польові дороги в напрямку на Кремінну Луганської обл.

При цьому, слід зазначити, що противнику не вдалося закріпитися на рубежі вздовж р. Жеребець та каскаду водосховищ, оскільки підрозділи 81 оаебр і 125 обр ТРО просунулися на північ від Лиману вздовж автомобільного шляху О0528, звільнивши Торське, Ямполівку, Терни⁴⁸³.

Упродовж 02 та 03 жовтня Сили оборони України продовжували зміцнювати свої позиції навколо Лимана, просунулися на 15 км в північно-східному напрямку від міста й зупинились у межах 10 км на захід від адміністративної межі з Луганською обл. в напрямку сіл Червонопопівки та Піщаного, які лежать уздовж дороги Сватове, Кремінна за 5 км північніше від Кремінної. Противник силами підрозділів із частини БАРС-13 та 20-ї ЗВА які, відступили з району Лиману, до 03 жовтня закріпився у Кремінній та зумів облаштувати нові оборонні позиції⁴⁸⁴.

Долаючи впертий опір противника, Сили оборони України 05 жовтня на Краматорському операційному напрямку перетнули межу Луганщини, звільнивши села Греківку й Макіївку⁴⁸⁵. Намагаючись стримати просування українських військ на Краматорському операційному напрямку, противник традиційно застосовував тактику масованих артилерійських ударів по місцях розташування Сил оборони України, по військовій і цивільній інфраструктурі, а також суттєво посилив своє угруповання за рахунок найманців і мобілізованих. Так, 06-08 жовтня 2022 р. вогневого ураження з усіх типів артилерії зазнали населені пункти Верхньокам’янське, Іванівка, Серебрянка, Спірне, Білогорівка, Роздолівка, Дронівка, Веселе, Григорівка⁴⁸⁶, а в район Лисичанськ, Сєверодонецьк, Кремінна було передислоковано до тисячі службовців ПВК “Вагнер”⁴⁸⁷. Ці заходи дали позитивний для зс рф результат, дозволивши їм стабілізувати лінію фронту й перевести бої в позиційне русло, а з 16-18 жовтня розпочати проведення власних обмежених наступальних дій на відтинку лінії фронту від Кремінної до Спірного⁴⁸⁸. Проте, відкинути Сили оборони України за рубіж р. Жеребець або принаймні відтіснити українські підрозділи з селища Білогорівки противнику не вдалось. До кінця жовтня Збройні Сили України на Лиманському напрямку закріпились на межі Донецької та Луганської обл. та вели обмежені наступальні дії в напрямку Червонопопівки⁴⁸⁹ (з метою перерізати автошлях Сватове – Кремінна).

Найскладнішою в жовтні 2022 р. оперативна обстановка залишалася на Бахмутському, Авдіївському й Новопавлівському операційних напрямках, де противник наносив інтенсивне вогневе ураження позиціям Сил оборони України, об’єктам військової та цивільної інфраструктури, вів наполегливі наступальні та штурмові дії на ділянці лінії фронту від міста Соледар на півночі до міста Вугледар на півдні. Особливістю цієї ділянки лінії фронту було те, що в останній декаді жовтня підрозділи зс рф особливо активізували свої наступальні зусилля на напрямку Павлівка, Вугледар, очевидно, сподіваючись змістити лінію фронту на північ і вивести з-під ураження

далекобійних артилерійських систем ЗС України важливу вузлову залізничну станцію у Волновасі, через яку (після пошкодження вибухом Кримського мосту) здійснювалося основне логістичне забезпечення російського угруповання на території тимчасово окупованого півдня України.

Населені пункти Яковлівка, Соледар, Бахмутівка, Бахмутське, Зайцеве, Майорськ, Нью-Йорк, Новобахмутка, Авдіївка, Опитне, Невельське, Мар'їнка, Павлівка упродовж всього жовтня залишалися районами найбільшого зосередження наступальних зусиль противника. ГШ ЗС України щоденно повідомляв про 10-15 бойових зіткнень на кожному операційному напрямку. Попри відверті труднощі на лінії зіткнення в Харківській і на півночі Донецької обл. в перші дні жовтня, противник наполегливо намагався наступати на позиції ЗС України з метою прорвати оборону в напрямку на Соледар, Бахмут, Авдіївку. Типовим для першої декади жовтня було повідомлення Інституту вивчення війни від 03 жовтня, в якому зазначалося: “2 і 3 жовтня російські війська продовжували безуспішні наступальні дії в Донецькій обл. 2 і 3 жовтня в ГШ ЗС України повідомили, що українські війська відбили російські наземні штурми в напрямку Бахмута, на північний схід від Бахмута в районі н. п. Бахмутське, а також на південь від Бахмута біля н. п. Зайцеве, Одрадівка, Майорськ та Весела Долина. (...) В ГШ ЗС України також зазначили, що українські війська 2 і 3 жовтня відбили російські наземні атаки на південний захід від Авдіївки в районі н.п. Первомайське, Невельське і Победа. (...) Українські джерела також повідомили, що 2 і 3 жовтня російські рф продовжували звичайні артилерійські, авіаційні та ракетні удари по всій лінії зіткнення в Донецькій обл.”⁴⁹⁰.

Від 15 жовтня 2022 р. спостерігалось суттєве нарощування зусиль зс рф щодо захоплення трьох ключових міст – Бахмута, Авдіївки і Мар'їнки⁴⁹¹. Слід наголосити, що 16 жовтня російські ЗМІ оголосили про захоплення низки населених пунктів коло Бахмута. Але, того ж дня ГШ ЗС України спростував цю інформацію, підкресливши, що, попри наполегливі наступальні дії ворога, Сили оборони України втримали всі позиції на лінії фронту в Донецькій обл.⁴⁹²

17-18 жовтня війська противника продовжували безуспішні наступальні дії в околицях Іванграду, Кліщіївки, Соледара, Бахмута, Авдіївки, Мар'їнки, Новокалинового, Первомайського та Авдіївки. 17 жовтня заступниця міністра оборони України Г. Маляр заявила, що наполегливі наступальні дії в районі Бахмута пояснюються тим, що перед зс рф поставлена задача захопити місто до кінця жовтня. Не маючи достатніх спроможностей для виконання воєнно-політичної задачі, окупаційні сили вдалися до поширення дезінформації про свої тактичні успіхи. Зокрема, речники т. зв. міліції днр стверджували 18 жовтня про захоплення Первомайського. Проте, дані геолокації, оприлюднені ISW, чітко вказували на те, що підрозділи ЗС України утримали свої позиції у вказаному населеному пункті⁴⁹³.

Наступальні зусилля противника впродовж 20-31 жовтня 2022 р. чітко демонстрували, що головною їхньою метою було оточення Сил оборони України в районах міст Соледар, Бахмут, Авдіївка, Мар'їнка та Вугледар. Вирішення цих задач мало дозволити окупантам вийти до ключових міст західної частини Донецької області – Костянтинівки, Краматорська, Слов'янська та Покровська, поставивши під загрозу оточення все українське угруповання в регіоні й відсунувши лінію фронту від Донецька та стратегічно важливого залізничного вузла у місті Волноваха. Проте,

єдиним успіхом противника за вказаний період стало просування на 3 км в околицях Павлівки, на 0,5 км на південь від Мар'їнки, на 1-2 км на північ і на південь від Авдіївки та на 0,2-0,3 км в околицях Бахмуту й Соледару. Загалом на Бахмутському, Авдіївському та Новопавлівському операційних напрямках (лінія фронту довжиною понад 200 км) зс рф протягом всього жовтня 2022 р. зуміли захопити територію площею близько 160 км², що співставно з площею одного Маріуполя.

На Запорізькому операційному напрямку воєнні дії в жовтні 2022 р. характеризувалися постійним вогневим ураженням позицій Сил оборони України, військової і цивільної інфраструктури. Також продовжувало фіксуватися нарощування противником своїх оборонних спроможностей з метою запобігти можливим наступальним діям ЗС України в напрямку до Азовського моря й тимчасово окупованого Криму. Особливо інтенсивними були обстріли з усіх типів артилерії населених пунктів Білогір'я, Велика Новосілка, Времівка, Гуляйполе, Гуляйпільське, Дорожнянка, Залізничне, Зелене Поле, Мала Токмачка, Малі Щербаки, Новоандріївка, Новосілка, Новопіль, Ольгівське, Оріхів, Пречистівка, Темирівка, Чарівне, Щербаки тощо⁴⁹⁴. Активність українських сил опору на військових об'єктах в тилу Запорізького операційного напрямку фіксувалися 06, 08, 10, 11, 18 та 20 жовтня⁴⁹⁵.

У перші три тижні листопада 2022 р. конфігурація операційних напрямків у Східній ОЗ не змінювалась. Проте, з 21 листопада 2022 р. Запорізький операційний напрямок було передано до меж Південно-Західної ОЗ, а в Східній ОЗ залишилося шість операційних напрямків – Слобожанський, Куп'янський, Лиманський, Бахмутський, Авдіївський та Новопавлівський.

На всіх операційних напрямках війська противника наносили постійне вогневе ураження об'єктам військової та цивільної інфраструктури. Найбільш складною в оперативному плані в листопаді 2022 р. залишалася ситуація на Бахмутському, Авдіївському й Новопавлівському напрямках, де в районі Бахмута, Курдюмівки, Яковлівки, Авдіївки, Опитного, Озарянівки, Первомайського, Водяного, Невельського, Красногорівки, Мар'їнки, Новомихайлівки, Павлівки та ін. противник, шляхом ведення наступальних і штурмових дій намагався просунутись вперед і оволодіти ними, тим самим створивши умови для подальшого виходу на адміністративний кордон Донецької обл. Саме на центральній ділянці фронту в Східній ОЗ противник регулярно завдавав авіаційні та ракетні удари по позиціях Сил оборони України.

На Бахмутському, Авдіївському, Новопавлівському операційних напрямках підрозділи ОТУ “Соледар” і ОТУ “Донецьк” вели оборонну операцію, одночасно переходили до локальних наступальних дій з метою покращити своє тактичне положення. На Куп'янському й Лиманському операційних напрямках війська ОТУ “Лиман” вели наступальні дії з метою оволодіти населеними пунктами вздовж автошляху Сватове, Кремінна, взявши під вогневий контроль важливі лінії забезпечення військ противника.

Воєнні дії на Слобожанському операційному напрямку в листопаді 2022 р. характеризувалися систематичним вогневим ураженням підрозділів Сил оборони України, військової та цивільної інфраструктури вздовж усього українсько-російського державного кордону (в межах Харківської обл.). Згідно з інформаційними повідомленнями Генерального штабу ЗС України, у прикордонних районах Белгородської обл. противник продовжував утримувати угруповання своїх військ для прове-

дення демонстраційних дій. Ворог завдавав інтенсивного вогневого ураження з усіх типів артилерії у районах населених пунктів, які лежать уздовж державного кордону України⁴⁹⁶. Бойові зіткнення на Слобожанському напрямку впродовж листопада не фіксувалися. У відповідь на обстріли українських територій, Сили оборони України (за даними відкритих джерел) здійснювали вогневе ураження об'єктів військової інфраструктури противника, складів боєприпасів та паливно-мастильних матеріалів, військових аеродромів у Белгородській області рф 14, 15, 17, 19, 20, 29 листопада⁴⁹⁷.

На Куп'янському і Лиманському операційних напрямках у листопаді 2022 р. обидві сторони вели інтенсивні артилерійські обстріли, відбувалися бойові зіткнення з військами противника. Найчастіше в інформаційних зведеннях Генерального штабу ЗС України фігурували населені пункти, в околицях яких мали місце вогневі ураження цивільної та військової інфраструктури з танків та усіх типів ствольної і реактивної артилерії: Андріївка, Білогорівка, Дворічна, Кислівка, Котлярівка, Крохмальне, Лиман, Макіївка, М'ясожарівка, Невське, Новоселівське, Площанка, Стельмахівка, Табаївка, Торське, Ямполівка та ін⁴⁹⁸.

На початку листопада на Куп'янському та Лиманському операційних напрямках тривали наступальні дії підрозділів ОТУ "Лиман" тактичного (оперативно-тактичного) масштабу. Зокрема, наступ розвивався в північно-західному напрямку від Сватового в район сіл Миколаївка, Куземівка, Стельмахівка, Ягідне, Орлянка⁴⁹⁹ з метою закріплення на західному березі р. Жеребець⁵⁰⁰. У той же час, противник намагався своїми штурмовими діями стримати просування підрозділів ЗС України на Лиманському напрямку в районі Макіївки, Невського, Білогорівки⁵⁰¹. 11 листопада заступник начальника ГОУ ГШ ЗС України бригадний генерал О. Громов наголосив, що впродовж першої декади листопада противник вів безуспішні наступальні дії в напрямку Куп'янська та Лиману⁵⁰².

14 листопада було зафіксовано просування підрозділів 198 об ТРО та 81 оаебр на 2 км на схід від Макіївки (Лиманський напрямок), а до 21 листопада було звільнено території східніше від Степової Новоселівки (Куп'янський напрямок)⁵⁰³. На цьому північна ділянка лінії фронту в Східній ОЗ стабілізувалась. Українські підрозділи в окремих місцях підійшли до автодороги R66 (Сватове, Кремінна) на відстань 4-8 км, однак затяжні дощі зробили практично неможливим подальші наступальні дії поза межами населених пунктів. Протиборчі сторони взяли оперативну паузу для нарощення спроможностей власних угруповань й обладнання оборонних позицій.

Бахмутський, Авдіївський і Новопавлівський операційні напрямки в листопаді 2022 р. продовжували перебувати в епіцентрі наступальних дій противника. Упродовж першого тижня листопада підрозділи зс рф продовжували розпочаті наприкінці жовтня активні наступальні дії в напрямку Павлівка, Вугледар намагаючись відтіснити підрозділи ОТУ "Донецьк" на північ і забезпечити собі таким чином належну логістику на вузловій залізничній станції Волноваха.

Однак, після поширення в публічному просторі інформації про високі втрати в районі Павлівки, які понесла 155-та бригада морської піхоти зс рф, бойові дії на Новопавлівському напрямку повернулися до режиму взаємних вогневих уражень засобами артилерії позицій та військової інфраструктури протиборчих сторін. Лише 23-25 листопада підрозділи зс рф спробували провести наступальні дії на захід від

Вугледара з боку Володимирівки, проте упродовж 27-28 листопада були відкинуті на вихідні позиції⁵⁰⁴.

Безпрецедентно інтенсивний рівень бойових зіткнень упродовж листопада мав місце на Бахмутському та Авдіївському операційних напрямках. Населені пункти Яковлівка, Соледар, Бахмутівка, Бахмутське, Нью-Йорк, Новобахмутка, Бахмут, Озарянівка, Курдюмівка, Олександропіль, Кам'янка, Опитне, Невельське, Водяне, Мар'їнка упродовж всього листопада залишалися районами найбільшого зосередження наступальних зусиль противника. Генеральний штаб ЗС України щоденно повідомляв про 10-20 бойових зіткнень на кожному операційному напрямку. Противник намагався наступати на позиції ЗС України з метою оволодіти укріпленими районами поблизу Соледара, Бахмута, Авдіївки, Мар'їнки. Типовим для першої половини листопада були повідомлення Генерального штабу ЗС України такого змісту: "За минулу добу підрозділи Сил оборони відбили атаки окупантів у районах населених пунктів (...) Соледар, Бахмут, Красногорівка, Верхньокам'янське, Первомайське, Невельське, Мар'їнка і Павлівка Донецької області"⁵⁰⁵. Ситуація в регіоні була критично напруженою, але "завдяки стійкості наших передових підрозділів та боєздатним резервам"⁵⁰⁶ вдалося стримати натиск противника.

10 листопада бригадний генерал О. Громов під час онлайн-брифінгу представників Сил безпеки та оборони України підкреслив, що "за утримання рубежів під шквальним вогнем ворожої артилерії ми платимо найвищу ціну – життя та здоров'я наших воїнів. Пам'ятайте, що за новинами з фронту стоять реальні люди, які в надскладних умовах творять сучасну історію". Він також наголосив на суттєвих втратах, які зазнавав противник: "За отриманою інформацією, лише протягом однієї доби на Бахмутському напрямку в складі приватної військової компанії втрати склали 138 осіб, з них третина – а саме 40 осіб – вбитими, решта пораненими з яких 24 – важких..."⁵⁰⁷.

Наступальні дії противника в другій половині листопада 2022 р. чітко демонстрували, що головною їхньою метою залишалося оточення позицій Сил оборони України в районі Соледара, Бахмута, Авдіївки, Мар'їнки та Вугледару. Вирішення цих задач мало дозволити окупантам вийти до ключових міст західної частини Донецької обл., поставивши під загрозу оточення українське угруповання в регіоні. Проте, єдиним успіхом противника за вказаний період стало просування на 2-4 км в околицях Бахмутського, Опитного, Андріївки, Бахмута, Курдюмівки, Озарянівки і на 0,5 км в районі Невельського та Мар'їнки. Загалом на Бахмутському операційному напрямку зс рф протягом листопада зуміли захопити територію площею близько 32 км², а на Авдіївському операційному напрямку – 7 км², що було в чотири рази менше від територіальних здобутків окупантів у жовтні.

Очевидно, намагаючись уникнути високих втрат серед регулярних збройних формувань рф у боях на Бахмутському напрямку, в листопаді 2022 р. особливу активність на центральній ділянці лінії фронту в Східній ОЗ почали виявляти підрозділи ПВК "Вагнер", бойовиків якої використовували як штурмовиків⁵⁰⁸.

Також варто відзначити вдалі дії ракетних військ та артилерії на Бахмутському й Авдіївському операційних напрямках. Наприклад, 07 листопада у Горлівці було уражено район зосередження техніки ворога (знищено 5 ББМ, а 4 отримали ушкодження), у Майорську внаслідок роботи підрозділів артилерії ЗС України було вбито

до 30 і поранено до 120 військовослужбовців зс рф, у Лисичанську було нанесено ураження підрозділу батальйону “Ахмат”, в результаті якого загинуло 30, а поранено 15 осіб⁵⁰⁹. Загалом ракетні війська та артилерія ЗС України в листопаді 2022 р. виконували по 1200 вогневих завдань щотижня, уражаючи десятки пунктів управління, складів боєприпасів та місць зосередження особового складу противника⁵¹⁰.

Оперативна обстановка на Запорізькому операційному напрямку в листопаді 2022 р., як і в попередні місяці, характеризувалася позиційним протистоянням зі щоденним вогневим ураженням артилерією противника української військової і цивільної інфраструктури. Противник також продовжував діяльність із нарощення своїх оборонних спроможностей на напрямку до Азовського моря й окупованого Криму. Найбільш інтенсивними були обстріли з усіх типів артилерії населених пунктів уздовж лінії фронту. У відповідь на артилерійські обстріли з боку зс рф, підрозділи ракетних військ та артилерії ЗС України наносили точкові вогневі ураження місць зосередження підрозділів противника на тимчасово окупованій території Запорізької обл. Внаслідок цих дій особливо масштабні втрати ворог поніс 06, 10, 17, 20, 21, 24 листопада.

Після вимушеного відступу з правобережних районів Херсонщини та насичення своїх частин на лінії фронту мобілізованими й найманцями, противник суттєво активізувався у Східній операційній зоні, розпочавши, по суті, зимову наступальну операцію в Донецькій та Луганській обл. Найбільш складною в оперативному плані в грудні 2022 р. була обстановка на Бахмутському й Авдіївському напрямках, де в районі Бахмуту, Курдюмівки, Григорівки, Виймки, Білогорівки, Яковлівки, Кліщіївки, Авдіївки, Опитного, Озарянівки, Соледару та ін. населених пунктів противник, шляхом ведення наступальних дій, намагався просунутись вперед і оволодіти ними, і тим самим створити умови для подальшого виходу на адміністративний кордон Донецької обл. Саме на центральній ділянці фронту в Східній операційній зоні противник регулярно наносив авіаційні та ракетні удари по позиціях Сил оборони України.

На Бахмутському й Авдіївському операційних напрямках підрозділи ОТУ “Соледар” і ОТУ “Донецьк” продовжували ведення стратегічної оборонної операції, застосовуючи в окремих випадках тактику обмежених наступальних дій. На Куп’янському й Лиманському операційних напрямках підрозділи ОТУ “Лиман”, як і раніше, вели обмежені наступальні дії з метою вийти на підступи до Сватового та Кремінної, взявши під вогневий контроль важливі лінії постачання російських окупаційних військ автодорогою та залізницею Сватове, Кремінна. У свою чергу, противник на цих напрямках вів наступальні дії з метою покращити власне тактичне становище. На Новопавлівському напрямку підрозділи ОТУ “Донецьк” проводили оборонну операцію з окремими наступальними діями тактичного рівня.

Воєнні дії на Слобожанському операційному напрямку в грудні 2022 р. характеризувалися систематичним вогневим ураженням підрозділів Сил оборони України, військової та цивільної інфраструктури вздовж усього українсько-російського кордону (в межах Харківської обл.). Згідно з інформаційними повідомленнями Генерального штабу ЗС України, у прикордонних районах Белгородської обл. рф, противник продовжував утримувати угруповання своїх військ для проведення демонстраційних дій. Ворог завдавав вогневе ураження з артилерії усіх типів та ударних БпЛА у районах населених пунктів: Амбарне (15 разів), Богданівське

(1 раз), Бологівка (2 рази), Бочкове (5 разів), Бударки (5 разів), Варварівка (5 разів), Висока Яруга (4 рази), Ветеринарне (4 рази), Веселе (15 разів), Вовчанськ (1 раз), Вільхуватка (2 рази), Вільча (1 раз), Вовчанські Хутори (1 раз), Волохівка (1 раз), Глибоке (7 разів), Гоптівка (2 рази), Гур’їв (4 рази), Гур’їв Козачок (2 рази), Дворічна (21 раз), Западне (6 разів), Зелене (2 рази), Зибине (3 рази), Козача Лопань (6 разів), Красне (7 разів), Мала Вовча (3 рази), Нескучне (10 разів), Новомлинськ (13 разів), Новоселівське (15 разів), Огірцеве (13 разів), Одноробівка (2 рази), Слобожанське (2 рази), Стариця (19 разів), Стрілеца (18 разів), Строївка (2 рази), Тавільжанка (2 рази), Тернова (7 разів), Тимофіївка (1 раз), Червона Зоря (3 рази), Черняків (5 разів), Чугунівка (9 разів), Фиголівка (2 рази). Слід наголосити, що перераховані населені пункти лежать в десятикілометровій смузі від державного кордону з росією або в десятикілометровій смузі від лінії фронту. Бойові зіткнення на Слобожанському напрямку впродовж грудня не фіксувалися. У відповідь на обстріли українських територій, Сили оборони України (за даними відкритих джерел) наносили вогневе ураження об’єктам військової інфраструктури противника, складам боєприпасів і паливно-мастильних матеріалів, військовим аеродромів у Белгородській області рф 08, 17, 18, 19, 20, 29, 30 грудня⁵¹¹.

Куп’янський і Лиманський операційні напрямки у грудні 2022 р. залишалися територією інтенсивних артилерійських обстрілів та активних бойових зіткнень з військами противника. Щоденно в інформаційних зведеннях Генерального штабу ЗС України фігурували населені пункти, на території та в околицях яких противником вівся вогонь з танків та усіх типів ствольної і реактивної артилерії, по яких наносилися удари ракетами, БпЛА та армійською авіацією: Берестове, Білогорівка, Вишневе, Дворічна, Дружелюбівка, Кислівка, Котлярівка, Крохмальне, Куп’янськ, Макіївка, М’ясожарівка, Новоселівське, Площанка, Синьківка, Стельмахівка, Табаївка, Торське та ін.

Початок грудня на Куп’янському та Лиманському операційних напрямках характеризувався локальними наступальними діями обох протиборчих сторін з метою покращити власне тактичне положення й створити передумови для подальших масштабних наступальних дій. Зокрема, 01-02 грудня противник безуспішно намагався атакувати позиції підрозділів ОТУ “Лиман” в напрямку Новоселівського і Стельмахівки (14-15 км на північний захід від Сватового) та Білогорівки (на стику адміністративної межі Луганської і Донецької обл.). У той же час, українські підрозділи вели наступальні дії в напрямку Червонопопівки та в лісовому масиві неподалік Діброви, маючи намір блокувати Кремінну з півночі й півдня відповідно⁵¹². 04-05 грудня спецпідрозділу ГУР МО “Кракен” вдалося оволодіти Кислівкою на Харківщині, відтіснивши підрозділи противника на північ від автомобільної дороги Куп’янськ, Сватове⁵¹³.

Упродовж наступних чотирьох днів обстановка на ділянці фронту від українсько-російського державного кордону до Білогорівки не зазнала суттєвих змін, за винятком постійного нарощування противником оборонних інженерних укріплень на лінії Сватове, Кремінна, створення ним резервної лінії оборони в районі Старобільська і передислокації на Куп’янський та Лиманський операційні напрямки найбільш боєздатних підрозділів повітряно-десантних військ рф⁵¹⁴. Протидіючи нарощуванню противником кількості особового складу й озброєння і військової техніки, Сили обо-

рони України 09-10 грудня застосували на Куп'янському та Лиманському напрямках тактику знищення живої сили й ушкодження логістики противника шляхом нанесення вогневих уражень високоточною зброєю, а також з використанням високомобільних диверсійно-розвідувальних груп, які оперували в тилі російських військ⁵¹⁵.

11-16 грудня противник зробив чергову спробу покращити власне тактичне положення і відновити втрачені позиції в околицях Новоселівського, Стельмахівки, Андріївки, Площанки, Червонопопівки, Житлівки⁵¹⁶, Новогорівки, Макіївки, Білогорівки⁵¹⁷. Однак всі його спроби просунутись вперед були зупинені підрозділами військ ЗС України, які, в свою чергу, 13 грудня оволоділи Табаївкою, закріпивши свій контроль над черговою ділянкою автомобільної дороги Куп'янськ – Сватове.

14-19 грудня відмічалася активізація боїв навколо Кремінної, де українські підрозділи проводили обмежені наступальні дії з метою виявити місця розташування позицій противника. Остерігаючись масштабного наступу військ ОСУВ “Хортиця”, противник оперативно наростив чисельність особового складу на позиціях на підступах до Кремінної завдяки мобілізованим резервістам. Передислокація значної кількості військовослужбовців, у свою чергу, дозволила підрозділам ракетних військ та артилерії ЗС України виявити й уразити низку місць зосередження російських військ у Луганській обл. ракетами системи HIMARS⁵¹⁸. 20 грудня повідомлялося, що після запеклих боїв підрозділам ЗС України вдалося дещо просунутись від Діброви в бік Кремінної⁵¹⁹.

Упродовж 21-22 грудня спостерігалась картина певної дзеркальної активності – російські сили безуспішно намагалися вести наступальні дії на Куп'янському операційному напрямку з метою повернути собі втрачені раніше позиції, а підрозділи ОТУ “Лиман”, проводили локальні наступальні дії на південний і на північний захід від Кремінної на Лиманському операційному напрямку з метою зайняти вигідні позиції для подальшого оперативного оточення російського угруповання в Кремінній⁵²⁰. 23-27 грудня українські війська зуміли не лише зупинити атаки зс рф на Куп'янському напрямку, але й звільнити три населені пункти в Харківській обл.: Дворічну, Новомлинськ і Тавільжанку (очистивши від окупаційних військ 46 км²)⁵²¹.

Останні дні грудня 2022 р. були позначені позиційними боями вздовж лінії фронту в Харківській та Луганській обл. і нанесенням Силами оборони України чергових влучних ударів з допомогою ракетних систем HIMARS по місцях зосередження військ противника на Луганщині⁵²².

Найскладнішою у грудні 2022 року залишалася ситуація на Бахмутському й Авдіївському операційних напрямках, де противник наносив інтенсивне вогневе ураження об'єктам військової та цивільної інфраструктури, вів наступальні дії на ділянці лінії фронту від Спірного на півночі до Мар'їнки на півдні. Населені пункти Спірне, Яковлівка, Соледар, Підгородне, Бахмутівка, Бахмутське, Нью-Йорк, Новобахмутка, Бахмут, Кліщіївка, Андріївка, Озарянівка, Курдюмівка, Олександропіль, Кам'янка, Опитне, Авдіївка, Невельське, Водяне, Мар'інка упродовж всього грудня залишалися районами найбільшого зосередження наступальних зусиль противника.

Генеральний штаб ЗС України щоденно повідомляв про бойові зіткнення в околицях 5-10 населених пунктів на кожному операційному напрямку. Противник наполегливо вів наступальні дії на позиції ЗС України з метою оволодіти укріпле-

ними районами в районі населених пунктів Соледар, Бахмут, Авдіївка, Мар'інка⁵²³. Ситуація в цьому районі була критично напруженою, а ЗС України, за словами Головнокомандувача, докладали “всіх зусиль для стабілізації ситуації на сході”⁵²⁴, що дозволило стримати натиск противника й не дозволити йому витіснити підрозділи ЗС України з ключових вузлів оборони. Незважаючи на це, до 14 грудня противнику вдалось вийти до східних околиць Соледара й Бахмута⁵²⁵.

У другій половині грудня наступальна активність противника найбільш виразно зосередилася на вузькій ділянці фронту від Яковлівки до Дружби (близько 40 км), де основну роль у наступальних і штурмових діях, як і раніше відігравали “вагнерівці”. На вказаній ділянці фронту війська противника під час наступів і штурмів позицій підрозділів Сил оборони України застосували тактику т. зв. російської “трислойки”, яка характеризується наступними ознаками: “Спочатку на рубіж висувається перша група, як правило до 8 осіб. Вся група максимально завантажена БК, в кожного вогнемет “Шмель”. Їхня задача дійти до точки та закріпитися. Вони майже смертники. Їхній БК в разі невдачі призначений для наступних груп. Група максимально зближується з українцями та максимально швидко закопується. На дереві залишають білу ганчірку або інший знак, щоб наступна група орієнтувалась у випадку загибелі попередників і знайшла, де вже викопані укриття і де є зброя з БК. Під час вогневого контакту “вагнерівці” виявляють українські вогневі позиції та передають їх своїй артилерії. Як правило, в них працюють 120 мм та 82 мм міномети. До 10 мінометів одночасно починає подавлювати виявлену українську позицію. Артилерійська підготовка може тривати кілька годин поспіль. За цей час за 500 метрів від першої групи зосереджується друга група. Вона має легше екіпірування. І під прикриттям артилерії ця група починає штурм української позиції. Якщо другій групі не вдається взяти позицію, за нею йде третя і навіть четверта. Тобто, чотири хвили по вісім людей на одну українську позицію. В одній з груп є оператор БпЛА. Він координує вогонь артилерії прямо з поля бою. Якщо їм вдається подавити українську позицію, вони її “зачищають”, використовуючи дрони, гранати, стрілецьку зброю”⁵²⁶. Таку безжалю до власного особового складу тактику російських найманців описували й фахівці з британської розвідки, і аналітики з ISW⁵²⁷.

Охарактеризована вище тактика, попри високі втрати особового складу, принесла противнику в грудні 2022 р. лише обмежений успіх в околицях Курдюмівки, Підгородного, Бахмутського, Яковлівки, Соледара, Бахмуту, де впродовж грудня відбулось просування російських підрозділів на відстань від одного до семи кілометрів. На Авдіївському операційному напрямку, де основу військ противника складали регулярні підрозділи зс рф і армійські корпуси “лнр” та “днр”, які застосовували традиційну тактику бою, успіхи ворога були набагато скромнішими, дозволивши йому упродовж місяця просунутись на відстань від 100 м до 1,7 км в околицях п'яти населених пунктів: Олександрополя, Кам'янки, Водяного і Невельського, Мар'їнки. Так звані російські воєнкори нерідко скаржились, що на Авдіївському операційному напрямку противнику не вдається вести фронтальні наступальні дії з огляду на брак особового складу та добре обладнані в інженерному відношенні позиції підрозділів ЗС України⁵²⁸.

Слід також наголосити, що ПВК “Вагнер” на Бахмутському напрямку в останні два тижні грудня отримала суттєве поповнення особового складу і допомогу

від регулярних армійських частин зс рф, які поспіхом передислокували з околиць Вугледару (Новопавлівський операційний напрямок) до Бахмуту й Соледару⁵²⁹. Очевидно, активізація наступальних дій і нарощування військової техніки, озброєння та особового складу військ противника на фронті коло Бахмуту і Соледара пояснювалася цілями військово-політичного керівництва росії: захопити або оточити обидва міста до 26 грудня⁵³⁰. Однак, початок третьої декади грудня 2022 р. позначився потужними контрнаступальними діями підрозділів ЗС України, яким упродовж 21-23 грудня вдалося вибити противника зі східних околиць Бахмуту, відкинути його позиції на 700 м біля Озарянівки, стабілізувати фронт в околицях Кліщіївки й одночасно відбити всі атаки противника на Авдіївському операційному напрямку⁵³¹.

24 грудня ворог знову намагався перехопити ініціативу на Бахмутському та Авдіївському напрямках, але “підрозділи Сил оборони України відбили атаки окупантів в районах населених пунктів (...) Ямполівка, Роздолівка, Бахмутське, Бахмут, Північне, Нью-Йорк, Красногорівка, Водяне і Мар’їнка”⁵³².

Після численних невдалих спроб штурмувати Бахмут, упродовж 26-27 грудня противник змістив основний напрям своїх наступальних дій на 10-13 км північніше у район Соледару, куди були передислоковані основні сили ПВК “Вагнер”⁵³³. Наступні два дні були позначені відчайдушними спробами противника оволодіти Соледаром і Бахмутом. У районі цих населених пунктів російські підрозділи здійснювали по 20 штурмових атак на добу, зосередивши на вказаній ділянці фронту основні засоби вогневого ураження, навіть завдяки тимчасовому послабленню інтенсивності артилерійського вогню на інших ділянках фронту⁵³⁴.

30-31 грудня противник намагався продовжувати наступ на Соледар і Бахмут, атакуючи позиції підрозділів ОТУ “Соледар”, які, зі свого боку, провели в ці дні вдалі наступальні дії в Курдюмівці, закріпившись на її околицях⁵³⁵. Разом з тим, на Авдіївському операційному напрямку підрозділи зс рф в останній день року зробили чергову безуспішну спробу оволодіти Авдіївкою, Красногорівкою, Кам’янкою і Мар’янкою⁵³⁶.

На Новопавлівському операційному напрямку воєнні дії в грудні 2022 р., як і в попередні місяці, характеризувалися постійним вогневим ураженням прифронтових населених пунктів, що призводило до руйнування військової та цивільної інфраструктури. Особливо інтенсивними були обстріли з артилерії усіх типів по Богоявленці, Великій Новосілці, Вугледару, Золотій Ниві, Павлівці, Парасковіївці, Пречистівці тощо. Всі вказані населені пункти лежать в межах 5-10 км від лінії фронту, тобто перебувають в зоні вогню більшості типів ствольної артилерії противника. Найбільша кількість уражень була зафіксована у Вугледарі (23 рази), Великій Новосілці і Пречистівці (по 20 разів), Золота Нива (12 разів). Інші прифронтові населені пункти на Новопавлівському операційному напрямку упродовж грудня обстрілювалися противником з артилерії від 1 до 7 разів⁵³⁷. Очевидно, що після невдалих спроб захопити Вугледар у листопаді, противник змінив свої наступальні пріоритети, зосередивши основні зусилля на північніших ділянках фронту Східної операційної зони і передислокувавши туди найбільш боєздатні підрозділи своїх військ.

Результати. Упродовж вересня-листопада 2022 р. обстановка у Східній ОЗ зазнала суттєвих змін. Противник проводив локальні наступальні дії здебільшого в Донецькому операційному районі, наносив вогневе ураження об’єктам по всій лінії зіткнення. В результаті наступальних дій у напрямку н. п. Соледар, Бахмутське, Бах-

мут, Авдіївка, Мар’їнка йому вдалося досягнути лише часткового успіху, захопивши 305 км² території (106 км² – у вересні; 160 км² – у жовтні; 39 км² – у листопаді). При цьому, війська противника не зуміли прорвати оборонні позиції ЗС України і вийти до західної адміністративної межі Донецької обл.

Російськими військами вживалися заходи з посилення оборонних позицій на зайнятій території та формувалися резерви військ на окупованій території Луганської, Донецької і Запорізької обл. Завдяки вказаним заходам противник зумів наприкінці жовтня і впродовж листопада стабілізувати лінію фронту на Куп’янському й Лиманському операційних напрямках й не допустити виходу підрозділів ЗС України на оперативний простір на північ від водного рубежу р. Сіверський Донець.

Сили ОСУВ “Хортиця” у вересні 2022 р. володіли оперативною ініціативою, провівши успішну наступальну операцію на Харківському, Слов’янському й Краматорському операційних напрямках, внаслідок якої звільнили від окупації понад 10,6 тис км² або 1,76 % території держави (станом на початок вересня було окуповано 17,72 % території України)⁵³⁸. Українська адміністрація повернулася до понад 1500 населених пунктів⁵³⁹. Повністю або частково було розгромлено 20 БТГр противника зі складу Оперативних груп російських військ “Воронеж” та “Ізюм”⁵⁴⁰. За даними видання “The Wall Street Journal”, Сили оборони України в ході вдалих наступальних дій захопили у противника 421 танк, 445 БМП, 192 БТР, 44 РСЗВ, що суттєво перевищує кількість воєнної техніки вказаних типів, отриманої від західних партнерів⁵⁴¹.

У жовтні-листопаді 2022 р. підрозділи ОТУ “Лиман” продовжували володіти оперативною ініціативою на Куп’янському та Лиманському напрямках, проводячи наступальні дії, внаслідок яких звільнили від окупації понад 2 тис. км² території Харківської, Донецької і Луганської обл. і не дозволили противнику закріпитися вздовж бар’єрного рубежу річок Оскіл і Жеребець.

На Бахмутському, Авдіївському та Новопавлівському напрямках підрозділи ОТУ “Соледра” та ОТУ “Донецьк” не допустили суттєвого просування противника і не втратили жодного стратегічно важливого населеного пункту.

На Запорізькому напрямку підрозділи ЗС України, незважаючи на високу інтенсивність вогневого ураження з боку противника, продовжували утримувати займані позиції, наносячи ракетні й авіаційні удари по місцях зосередження особового складу і техніки противника.

Внаслідок успішного наступу в Східній ОЗ, активна лінія фронту скоротилася на 200 км (з 1050 до 850 км)⁵⁴².

Протягом вересня-листопада 2022 р. втрати живої сили противника склали 40980 військовослужбовців убитими. Знищено 940 танків, 1560 ББМ, 811 артилерійських систем, 110 РСЗВ; 46 літаків і 57 вертольотів противника. Близько 80-85% цих втрат було зафіксовано в Східній ОЗ.

Упродовж грудня 2023 р. обстановка у Східній ОЗ зоні залишалася найбільш напруженою. Противник проводив масштабні наступальні дії на центральній ділянці лінії фронту (Донецький операційний район), здійснював вогневе ураження позицій Сил оборони України по всій лінії фронту, а також проводив локальні наступальні дії на Куп’янському та Лиманському операційних напрямках з метою покращити своє тактичне становище та створити умови для розгортання масштабних наступальних дій в напрямку Куп’янська, Лимана, Сіверська та Слов’янська. В результаті інтен-

сивних наступальних дій у напрямку Соледача, Бахмутського, Бахмуту, Авдіївки, Мар'їнки, Вугледара противнику вдалося досягнути часткового успіху, захопивши 84 км². При цьому, війська противника, захопивши частину Бахмута та його околиць, не зуміли прорвати оборонні позиції ЗС України, оточити укріплений район Бахмут, Соледар, Сіверськ, розсікти війська ОТУ “Донецьк” та “Соледар” і вийти до західної адміністративної межі Донецької обл.

ЗС РФ також вживали заходів з посилення оборонних рубежів і позицій на зайнятій території і формували резерви військ на окупованій території Луганської, Донецької й Запорізької обл. Завдяки вказаним діям противник створив резервну лінію оборони на Куп'янському й Лиманському операційних напрямках на захід від Старобільська Луганської обл., не допустив виходу підрозділів ОТУ “Лиман” на оперативний простір на північ від водного рубежу р. Сіверський Донець.

На Куп'янському та Лиманському напрямках Сили оборони України у грудні 2022 р. проводили локальні наступальні дії з метою поліпшення власного тактичного положення в районі Миколаївки, Червонопопівки, Куземівки, Стельмахівки, Ягідного, Орлянки, не дозволили противнику повернути втрачені раніше позиції і закріпитися вздовж бар'єрного рубежу р. Жеребець.

На Авдіївському операційному напрямку підрозділи ОТУ “Донецьк” не допустили суттєвого просування противника і не втратили жодного стратегічно важливого населеного пункту. На Новопавлівському операційному напрямку, незважаючи на високу інтенсивність вогневого ураження з боку противника, підрозділи ЗС України продовжували утримувати займані позиції, наносячи ракетні й авіаційні удари по місцях зосередження особового складу і військової техніки противника.

Упродовж останнього місяця 2022 р. орієнтовні втрати противника становили понад 17 тис. військовослужбовців убитими, 115 танків, більше 200 ББМ, 114 артилерійських систем, 28 РСЗВ, 3 літаки і 8 вертольотів. Зважаючи на те, що основні воєнні дії в зазначений період велися в Східній ОЗ, можна констатувати, що практично всі вказані вище втрати ворог поніс саме в цьому регіоні.

Висновки. Воєнні дії у Східній ОЗ у вересні-листопаді 2022 р. продемонстрували неспроможність російських військ розвинути тактичні успіхи, досягнуті ними на попередніх етапах воєнних дій. Противник не зумів провести наступ на Соледар, Бахмутське, Бахмут, Авдіївку, Мар'їнку. ОТУ “Лиман”, “Соледар” і “Донецьк” не були розгромлені і продовжували виконувати оперативні завдання. В Харківському і Слобожанському операційних районах угруповання ЗС РФ до кінця вересня були розгромлені і втратили спроможності до будь-яких наступальних дій, обмежуючись дезорганізованими спробами стримати подальше просування підрозділів ОТУ “Лиман” у напрямку Луганської обл. Лише в жовтні – листопаді командування противника зуміло стабілізувати ситуацію наростити свій потенціал за рахунок мобілізованих громадян РФ і стабілізувати лінію фронту, не допустивши подальшого просування Сил оборони України вглиб Луганської обл.

На Запорізькому операційному напрямку противник оборонявся.

Прагнучи мінімізувати втрати особового складу ЗС РФ і відновити їхню боєздатність, противник почав активніше залучати до ведення штурмових дій на Бахмутському напрямку бойовиків ПВК “Вагнер”. На Запорізькому операційному напрямку противник вів оборону, намагаючись запобігти наступальним діям ЗС України.

Упродовж вересня-листопада 2022 р. військам ОСУВ “Хортиця” у Східній ОЗ вдалося шляхом стійкої оборони утримувати лінію фронту від н. п. Соледар до р. Дніпро, одночасно провести наступальну операцію на території Харківської та Донецької обл., заволодіти оперативною ініціативою і змусити противника відступити з окупованих раніше територій. Проведення наступальної операції в стислі терміни було можливим, насамперед, за рахунок введення противника в оману. Підрозділи ЗС України не лише зуміли суттєво просунутися в Слобожанському операційному районі, але й закріпитись на території, провести відповідні стабілізаційні заходи й не допустити повернення противником втрачених позицій.

Воєнні дії у Східній ОЗ в останній місяць 2022 р. продемонстрували здатність противника завдяки кратній перевазі в живій силі та використанню специфічної тактики бою найманцями ПВК “Вагнер”, досягнути тактичних успіхів на окремих ділянках фронту. Проте, ці успіхи ворог не зміг розвинути до оперативного рівня, що не дозволило йому завдати поразки угрупованням Сил Оборони України в Донецькому операційному районі. Внаслідок стійкої оборони ЗС України противник не зумів провести одночасні, скоординовані наступальні дії на Соледар, Сіверськ, Бахмут, здійснити їхнє одночасне оточення або захоплення.

У ході бойових дій на Авдіївському й Новопавлівському операційних напрямках, противник не зумів досягнути жодного помітного успіху навіть за умов кратної переваги в силах і засобах над підрозділами ЗС України.

В Слобожанському операційному районі угруповання ЗС РФ суттєво наростили свій потенціал завдяки мобілізованим громадянам РФ і не допустили подальшого суттєвого просування українських військ углиб Луганської обл. Проте, угруповання ЗС РФ, незважаючи на наявну суттєву перевагу в силах і засобах, не зуміли виконати поставлених задач і не досягнули жодного помітного успіху в західній частині Луганської та північно-східній частині Харківської областей.

Завдяки стійкій обороні та локальним наступальним діям, підрозділам ОТУ “Соледар” і “Донецьк” вдалося в основному утримати лінію фронту на всій її протяжності, не допустити неконтрольованого відходу підрозділів із займаних позицій, уникнути оточень великих укріплених районів (Сіверськ, Бахмут, Авдіївка, Мар'їнка, Вугледар).

Південно-Західна операційна зона

Загальна характеристика оперативної обстановки. Війська ОСУВ “Олександрія” Сил оборони України у вересні-листопаді 2022 р. провели наступальну операцію на правобережжі р. Дніпро. Операція розпочалася 29 серпня 2022 р. з розширення плацдарму на східному березі р. Інгулець і наступальних дій на Херсонському операційному напрямку. Завершилася визволенням обласного центру – Херсона та правобережної частини Херсонської обл.

Завдання сторін. Аналіз дій протидіючих сторін дозволив встановити, що у вересні-листопаді 2022 року основними завданнями військ противника у Південно-Західній ОЗ були:

у вересні та першій половині жовтня – утримання окупованої території України на західному березі р. Дніпро і відбиття наступу українських військ;

у другій половині жовтня та першій половині листопада – відведення сил і засобів на східний берег р. Дніпро та стабілізація фронту по природному бар’єрному рубежу (р. Дніпро); утримання окупованих частин Запорізької та Херсонської обл.

ОСУВ “Олександрія” Сил оборони України у Південно-Західній ОЗ у вересні-листопаді 2022 року виконувало такі завдання:

звільнення західної частини Херсонської обл.;

недопущення висадки десантів та проникнення ДРГ противника.

Склад угруповань військ сторін. *збройні сили російської федерації.* В Південно-Західній ОЗ у вересні-жовтні 2022 року противник діяв силами БТГр від 108 дшп і 171 одшб 7 дшд, 224, 237, 239 дшп 76 дшд, 217, 331 пдп 98-ї пдд, 83 дшбр, 45-ї бригади спецназу вдв, 11 одшбр, 429 мсп 19 мсд, 33, 255 мсп 20 мсд, 34, 205 омсбр 49 А, 4 вб 58 А, підрозділами 22-го АК, , 90-ї тд, 126 обр бо, 810 брмп, 127 орозвбр, 10 обр СпП та оперативних частин росгвардії. Управління бойовими діями угруповання військ на плацдармі здійснювалось з ППУ 49-ї А (очолював УВ – командувач пдв зс рф генерал-полковник м. теплинський). Командні пункти 49-ї А та 22-го АК були переміщені на східний берег р. Дніпро після вогневого ураження їх місць дислокації українськими ракетно-артилерійськими підрозділами. Основу угруповання російських військ складали десантно-штурмові підрозділи, особовий склад яких мав бойовий досвід, виявляв стійкість в обороні, мотивацію та чинив активний спротив українським військам. Постійно проводилось поповнення особового складу та бойової техніки⁵⁴³.

У листопаді 2022 року зс рф на західному березі р. Дніпро значно скоротили кількість військ та задіяли БТГ зі складу 108 гдшп, 247 гдшп, 11 огдшбр, 34 омсп, 33 і 255 мсп 20 мсд, 140 артп, 227 артбр, 205 омсбр 49 ЗА, 126 обр бо та 10 обр СпП. Управління бойовими діями угруповання на плацдармі здійснювалось з ПУ 49 А, який знаходився на східному березі р. Дніпро. В м. Мелітополь дислокувався 129 полк “народної міліції днр” та ПУ 58 А. В районі н. п. Василівка Запорізької обл. оборонні рубежі займали підрозділи 429 мсп і 141 огтб. В м. Токмак розташовувались ПУ 19 і 42 мсд⁵⁴⁴.

Сили оборони України. У Південно-Західній ОЗ у вересні 2022 року ОСУВ “Олександрія” складалось з: ОУВ “Примор’я” та ОУВ “Каховка”. У жовтні-листопаді 2022 року ОСУВ “Олександрія” організаційно було реформовано на ОСУВ “Херсон” до складу якого входили ОУВ “Миколаїв” і “Кривий Ріг” та ОСУВ “Одеса” у складі ОУВ “Дунай”, “Дністер” та Угруповання різнорідних сил.

Характер воєнних дій на операційних напрямках. Наступ українських військ готувався поступово: в липні-серпні 2022 р. завдавались ракетно-артилерійські удари по лініях комунікацій та командних пунктах, системі МТЗ зс рф у Південно-Західній ОЗ з метою зниження оборонних спроможностей ворога. Вогневий контроль над ключовими лініями комунікацій та переправами ускладнював переміщення противником підрозділів, техніки, боєприпасів для посилення свого угруповання на правобережній території Херсонської обл.

Оглядачі американського видання “The Wall Street Journal” виокремили особливості української стратегії у контрнаступі в Південно-Західній операційній зоні: “Замість того, щоб безпосередньо брати участь у жорстоких артилерійських пере-стрілках і танкових битвах, яким віддає перевагу росія, Україна намагалася оточити

російські сили та перекрити лінії постачання. Вона ефективно інтегрувала обладнання радянських часів із далекобійною високоточною західною артилерією та ракетними системами, щоб позбавляти ворога палива, боєприпасів та інших припасів. У той час як українські війська швидко просувалися до Харкова, Херсонський фронт просувався повільно. Зіткнувшись із більшою та ефективнішою силою, ніж у Харкові, українські війська ... придушували опір росіян, завдаючи ударів по складах постачання та маршрутам по мостах через р. Дніпро, відрізаючи тисячі російських військ у Херсоні та навколо нього”⁵⁴⁵.

Аналізуючи український наступ, австралійський генерал-майор М. Райан описав дії військ ОСУВ “Олександрія” в наступі на Херсонському напрямку, як “стратегію корозії”. На його думку, Україна використала “непрямий підхід”, вперше окреслений ще британським військовим стратегом ХХ століття Б. Лідделл Хартом, що ґрунтується на намаганні змінити баланс сил несподіваними і спритними заходами, “знижуючи силу ворога, послаблюючи його уколами замість того, щоб наносити ризиковані удари”⁵⁴⁶.

Відсутність природних маскувальних чинників не дозволяла українським військам під час проведення наступу застосовувати великі групи бронетехніки. Вихід на оперативний простір гальмувала сітка іригаційних каналів для поливного землеробства та р. Інгулець. Тому підрозділи ОСУВ “Олександрія” широко застосовували тактику “повзучого наступу” піхоти на ББМ, БМП за підтримки танків з напівзакритих вогневих позицій. Вогневого ураження зазнавали комунікації російського угруповання на західному березі р. Дніпро, що поступово зменшило його загальну силу і спроможності.

Розвиток української наступальної операції у жовтні 2022 р. змусив зс рф розпочати підготовку до відступу із західного берега р. Дніпро та Херсона. Противник створив на східному березі р. Дніпро укріплений рубіж оборони. Станом на середину листопада 2022 р., було створено потужні вузли оборони, призначені для протидії наступу із заходу⁵⁴⁷.

У першій декаді вересня 2022 р. зс рф зміцнювали оборонні позиції в Херсонській обл. з метою утримання ТОТ. 01-02 вересня противник вогнем з танків, мінометів та ствольної артилерії наносив ураження важливим об’єктам в районах н. п. Потьомкіне, Андріївка, Новогригорівка, Широке, Партизанське, Новопетрівка, Любомирівка, Шевченкове, Степова Долина, Таврійське, Лупареве, Олександрівка, Первомайське, Лозове та Ольгине. Ворог завдав вісім авіаударів по позиціях українських військ.

Війська ОСУВ “Олександрія” розвивали наступ на трьох напрямках, а саме: перший – на захід від Херсона; другий – на напрямку Давидів Брід, Брускінське; третій – з лінії Потьомкіне, Осокорівка на південь. Ракетно-артилерійські підрозділи ЗС України виконали понад 400 артилерійських завдань; бойова авіація ЗС України завдала 22 авіаційні удари; в полон було взято троє військовослужбовців зс рф; захоплено 2 танки Т-62, БМД, БТР-82 та стрілецьку зброю. Знищено 208 окупантів та 60 од. ворожої техніки, серед них 14 танків Т-72 та Т-62, гаубицю “Мста-Б”, авіадесантну САУ, дві РСЗВ “Ураган”, три 152-мм гармати-гаубиці, 120-мм мобільний міномет, 2 розвідувальних БпЛА та 35 од. авто-бронетехніки. Було уражено вогнем артилерії КСП 205-ї окремої мотострілецької козачої бригади противника у Снігу-

рівці, пункт управління БпЛА в районі Правдиного, понтонну переправу поблизу Козацького, три склади боєприпасів та пункти боєпостачання в Херсонському і Бериславському районах⁵⁴⁸.

04 вересня в результаті наступу штурмових груп українських військ в районі Потьомкіного і Добрянки було звільнено Високопілля. На інших ділянках фронту тривали позиційні бої. Наносилось вогневе ураження з метою порушити систему управління військами та логістичного забезпечення зс рф, що перервало постачання і деморалізувало війська противника. Група військовослужбовців 127-го полку 1-го АК ворога відмовилась від участі у бойових діях. Однією із причин події стало незадовільне всебічне забезпечення (на передових позиціях особовий склад залишився навіть без води).

Посилюючи натиск, бойова авіація ЗС України завдала більше 20 ударів по позиціях зс рф, опорних та командних пунктах, районах зосередження сил та засобів, транспортно-логістичних об'єктах. Ракетно-артилерійські підрозділи ОСУВ “Олександрія” також виконували вогневі завдання. Противник втратив 104 військовослужбовців, 6 танків, 26 од. іншої броньованої та автомобільної техніки, 9 гаубиць “Мста-С” і “Мста-Б”, розвідувальний БпЛА “Елерон-10”. Було знищено склад ворожих боєприпасів в районі н. п. Томина Балка, понтонну переправу поблизу н. п. Львова, уражено ПУ 35-ї А в Каховському районі та два КСП БТГр 247-го дшп і 126-ої обр бо в Миколаївському та Бериславському районах⁵⁴⁹.

05 вересня 2022 р. противник силами зведеного підрозділу контратакував українські війська на захід від Херсона на напрямку Шмідтове, Тернові Поди, але не мав успіху. Ворог завдав 24 авіаційних та 3 ракетних удари. Ракетно-артилерійськими підрозділами ЗС України було виконано 370 вогневих завдань з ураження підрозділів ППО ворога, районів зосередження сил і засобів, станцій РЕБ й понтонних переправ поблизу н. п. Дар'івка та Каховської ГЕС⁵⁵⁰.

06-09 вересня 2022 р. в Південно-Західній ОЗ тривали позиційні бої. Ракетно-артилерійськими підрозділами ОСУВ “Олександрія” було виконано понад 600 вогневих завдань. В результаті було уражено район зосередження ворожого ракетно-артилерійського озброєння, знищено 217 військовослужбовців, 18 танків, 14 гаубиць “Мста-С” і “Мста-Б”, 3 гармати “Гіацинт-Б”, 12 од. авто-бронетехніки. Силами ППО України був збитий ударний ворожий гелікоптер Ка-52. Знищено п'ять складів боєприпасів в Біляївці, Голій Пристані, Томиній Балці, Снігурівці та в Бериславському районі. Вогневий контроль українських військ за переправами через р. Дніпро був ефективним. При спробі російських військ налагодити переправу в районі Голої Пристані було знищено баржу з особовим складом та бойовою технікою на борту. Знищено переправу в районі Львового та два понтонні мости в Дар'івці та в Херсоні⁵⁵¹.

10-12 вересня 2022 р. зс рф здійснили декілька спроб контратакувати. Запеклі бої розгорнулись 12 вересня, противник вів штурмові дії у напрямках Тернові Поди, Любомирівка та Чкалове, Безіменне – силами від двох взводів до роти за підтримки танків. В обох випадках успіху не мав, зазнав втрат та відступив. Ворог продовжив завдавати авіаційних і ракетно-артилерійських ударів як по бойових позиціях українських військ, так і по м. Миколаїв, Нікополь, Марганець та інших населених пунктах.

Підрозділам ОСУВ “Олександрія” вдалося розширити Інгuleцький плацдарм, було звільнено Білогірку. А загалом з початком наступу лише підрозділам ОУВ “Каховка” вдалось посунути лінію фронту від 4 до 12 км. Загальна площа звільнених територій склала понад 500 км². Було звільнено 13 населених пунктів, серед яких – Високопілля, Нововознесенське, Білогірка, Сухий Ставок та Миролубівка⁵⁵². Українські ракетно-артилерійські підрозділи 10-12 вересня 2022 р. виконали 920 вогневих завдань. Було уражено райони зосередження озброєння та техніки противника в районі Нова Каховка, Придніпровське, склади боєприпасів у Херсоні. Знищено 179 військовослужбовців з них – 58 десантників 106-ї пдд зс рф, 12 танків, 33 одиниці авто-бронетехніки, 4 гаубиці “Мста-С” і “Мста-Б”, 1 розвідувальний БпЛА “Орлан-10”. Завдано критичного ураження поромній переправі в районі Нової Каховки⁵⁵³.

13-17 вересня 2022 р. зс рф продовжували бойові дії на рубежах оборони. Періодично ворог наступальними діями намагався покращити своє тактичне положення. Так, двічі протягом дня 16 вересня противник пробував вести штурмові дії за напрямками Правдине, Степова Долина та Архангельське, Іванівка. В обох випадках силами до взводу за підтримку танку Т-72 та БМП-2, успіху не мав і, зазнавши втрат, відступив. 17 вересня силами до взводу за підтримки двох танків Т-72 та іншої броньованої техніки проводив штурмові дії, але успіху не мав, втративши дві БМД та третину живої сили, відступив⁵⁵⁴.

Противник продовжував завдавати авіаційних ударів по позиціях українських військ та вести ракетно-артилерійські обстріли вздовж лінії фронту і по районах прилеглих населених пунктів. 14 вересня 2022 р. по Кривому Рогу було завдано ракетного удару ракетами “Искандер” і “Кинжал”, шість з яких вибухнули в районі дамби Карачунівського водосховища. Після удару рівень води в р. Інгулець піднявся на 2 м, у зв'язку з чим військовою адміністрацією Кривого Рогу була оголошена часткова евакуація з двох районів міста, а для зниження рівня води в річці було підірвано дві дамби нижче за течією. 16 вересня ворог завдав повторного ракетного удару по гідротехнічних спорудах Карачунівського водосховища. Таким чином, зс рф здійснили ракетний удар по дамбі, аби розливом річки стримати наступ ЗС України на півдні України⁵⁵⁵. Значних пошкоджень також зазнала інфраструктура Зеленодольської, Нікопольської та Марганецької громад, зокрема Нікополя, Іллінки та Мар'івки.

З метою збереження досягнутої на початку наступу вогневої переваги, ракетно-артилерійськими підрозділами ОСУВ “Олександрія” 13-17 вересня виконано понад 1300 вогневих завдань. Було уражено колони військової техніки противника, райони зосередження ворожих сил та засобів у Дудчанах, Голій Пристані, Міловому та на аер. Мелітополь, ПУ в Урожайному та Херсоні. Ракетними ударами зупинено ремонтні роботи на Каховському мосту, завдано пошкоджень п'ятьом понтонним переправам біля Дар'івки, Садового та Нової Каховки. Знищено більше 200 військовослужбовців зс рф, 12 танків, 38 одиниць авто-бронетехніки, 3 гаубиці “Мста-Б”, три САУ “Твоздика”, одну РСЗВ “Град”, два ЗГРК “Панцир-С1”, САУ “Нона-С”, два БпЛА ОТР⁵⁵⁶.

18-20 вересня 2022 р. обстановка у Південно-Західній ОЗ загострилась. 18 вересня російські війська атакували позиції українських військ в районі Правдиного (30 км на північний захід від Херсона), 19 вересня проводили штурмові дії

силами до мотострілецького взводу в напрямку Давидів Брід, Білогірка. Українські підрозділи, за підтримки артилерії, зупинили та відкинули ворога. Слід відзначити, що повітряно-десантні підрозділи зс рф, зосереджені на правобережжі р. Дніпро у Херсонській обл. в очікуванні українського наступу, були більш підготовлені та оснащені порівняно з російськими підрозділами у Харківській обл.

Тим не менш, наступ військ ОСУВ “Олександрія” у Херсонській обл. розвивався. Українські ракетно-артилерійські підрозділи відпрацювали понад 670 вогневих завдань. Ураження наносилось по районах зосередження ворожих резервів, ПУ 7-ї дшд в Чорнобаївці, ПУ військами та позиціях ППО в Бериславському, Генічеському, Каховському й Херсонському районах, по місцю зосередження ОВТ поблизу Львового, складах боєприпасів, станції РЕБ неподалік Херсона і по понтонній переправі в Новій Каховці. Знищено більше 250 військовослужбовців зс рф, 10 танків, 27 одиниць авто-бронетехніки, 8 гаубиць “Мста-С” і “Мста-Б” та дві САУ “Акація”⁵⁵⁷.

21-30 вересня тривали позиційні бої на півночі Херсонської обл., в районі плацдарму українських військ на східному березі р. Інгулець (захід Херсонської обл.) і на північному заході від Херсона (близько 30 км). зс рф продовжували завдавати авіаційних та ракетно-артилерійських ударів по позиціях українських військ. Противник активно застосовував БпЛА іранського виробництва. ДРГ ворога атакували українські позиції поблизу Осокорівки, Безіменне та Давидів Брід. 27 вересня ворог танковим взводом за підтримки піхоти спробував провести наступальні дії в напрямку Чкалове, Безіменне. Один танк підірвався на протитанковій міні, два – відступили. 28 вересня противник, з метою покращити своє тактичне положення, повторно атакував українські позиції силами до роти в тому ж напрямку. Успіху не мав, із втратами відступив⁵⁵⁸.

ОСУВ “Олександрія” проводило накопичення резервів в районі Осокорівки та Миколаєва. Весь зазначений період українські війська наносили вогневе ураження комунікаціям противника, завдавали авіаційні та ракетно-артилерійські удари по російських маршрутах постачання, позиціях і складах боєприпасів у північній та центральній частині Херсонської обл. Удари завдавались по російських військових колонах у Новій Каховці, КП ворога в Херсоні, Нововоскресенському, Дудчаках та районах зосередження російських військ (Херсон, Нова Каховка, Дар’ївка та Мала Кардашинка). В результаті втрати противника склали 358 військовослужбовців, 25 танків, 14 гаубиць “Мста-С” і “Мста-Б”, 3 РСЗВ “Град”, ТОС “Солнцепёк”, 78 од. іншої авто-бронетехніки, 3 ЗГРК “Панцирь-С1”, зенітно-ракетний комплекс “Бук-М2/3”, ЗРК “Тор” та станція РЕБ в районі Крутого Яру. Також було знищено п’ять складів боєприпасів в Безіменному, Тернових Подах, Калинівці і на Кінбурнській косі. Підрозділами ППО було знищено вертоліт Ка-52 та чотири розвідувальних БпЛА ворога⁵⁵⁹.

Противник застосовував засоби й тактику морально-психологічного тиску на цивільне населення, атакуючи критичну інфраструктуру. Завдавав систематичних ракетних ударів по прифронтовому місту Миколаїв, а також атакував міста та об’єкти: Вознесенськ (05, 11 вересня), Кривий Ріг (06 вересня – нафтобаза, 14-16, 26 вересня – гідротехнічні споруди, 29 вересня – аеропорт), Дніпро (11, 29 вересня), Запоріжжя (12, 14, 19, 21, 24, 26-28, 30 вересня), Южноукраїнськ (19 вересня – біля

АЕС), Одеса (25-26 вересня), Первомайський (26 вересня). Ворог активно застосовував БпЛА іранського виробництва “Shahed-136”. Так, з 26 по 29 вересня зс рф 29 разів застосували ударні БпЛА. 14 вересня була уражена дамба Карачунівського водосховища під м. Кривий Ріг, що призвело до підтоплення житлової забудови міста нижче за течією р. Інгулець.

Тактика підрозділів ОСУВ “Олександрія” у жовтні 2022 р., в порівнянні з вереснем 2022 р., зазнала певних змін. Українські війська блокували сили противника в районах їх зосередження і завдавали по них авіаційних та ракетно-артилерійських ударів та періодично атакували виявлені слабкі ділянки оборони на західному березі р. Дніпро за підтримки важкої бронетехніки. Західні експерти констатували: ініціатива у війні перейшла до України, росія – ослаблена. Причини успішного контрнаступу України – моральний дух українців, західне озброєння, а також очевидні провали російського командування, вважали військові експерти. Оголошена в. путіним мобілізація була покликана посилити позиції росії, але найближчими місяцями ініціатива залишатиметься на боці України. “Ми повинні виходити з того, що матеріальне та багаточисельне підкріплення, на яке зараз розраховує російська армія, прибуде лише через два-три місяці. Це означає, що до цього в росії будуть великі проблеми, і українці спробують цим скористатися,” – вважав військовий експерт Берлінського фонду “Наука і політика” В. Ріхтер. Й. Вебер з Центру з питань безпеки Боннського університету звертав увагу на те, що Україні передусім не вистачає наступальних озброєнь, зокрема, танків та БМП. “Крім того, ймовірно, їм також не вистачить загальної ударної потужності, боєприпасів та іншого. Таким чином їм вдасться відтіснити росіян трохи назад, але потім фронт замре на осінньо-зимовий період,” – зазначав експерт⁵⁶⁰.

24 жовтня в інтерв’ю інформаційному порталу “The War Zone” начальник ГУР МО України генерал-майор К. Буданов, аналізуючи військову обстановку на правобережжі р. Дніпро, сказав: “Швидше за все, операція зі звільнення Херсона триватиме до кінця наступного місяця”. Він наголосив, що у жовтні 2022 року в Херсоні перебували найбільш підготовлені та найбоєздатніші російські підрозділи. “Велика частка з них – це десантні війська рф, російські сили спеціального призначення та морська піхота, тобто найбоєздатніші підрозділи, які є у Росії. Вони складають кістяк угруповання, який також посилюється мобілізованим складом. Його бойова складова – це приблизно 40 тис. ...Херсон знаходиться в середині цього угруповання. Це війська в Херсоні, не лише в районах західного берега (р. Дніпро), а також війська, які підтримують дії на західному березі, але які дислокуються на східному березі,” – зазначив Буданов. Він попередив, що у разі втрати м. Херсон, російські окупанти здатні частково підірвати дамбу Каховської ГЕС. “За нашою оцінкою, якщо таке рішення буде прийнято, вони підірвуть лише дорогу, яка проходить через дамбу, щоб зробити неможливим проїзд наших транспортних засобів, а також шлюзи дамби, що призведе лише до часткового руйнування об’єкта. Це може статися, коли ми візьмемо Херсон і вони вирішать відійти. Після відходу із західного берега вони можуть зробити це, щоб перешкодити нашому просуванню на східний берег,” – пояснив К. Буданов⁵⁶¹.

У жовтні 2022 року ОСУВ “Херсон” у Південно-Західній ОЗ продовжувало розпочату наступальну операцію. Українському командуванню вдалося об’єднати в

єдиний механізм засоби розвідки, управління та ураження, що дозволило координувати зусилля всіх підрозділів під час виконання поставлених бойових завдань.

Противник 01-05 жовтня зосереджував зусилля на утриманні позицій своїх військ та зриві українського наступу. На окремих напрямках здійснював перегрупування, підтягував резерви, знищував мости та переправи, аби уповільнити темпи наступу українських військ. Активно здійснював повітряну розвідку БпЛА. Російські війська, враховуючи степовий рельєф місцевості, організували оборонні рубежі вздовж лісосмуг, підтримуючи їх авіаційними та ракетно-артилерійськими ударами. З метою зриву атак українських військ застосовували резервні підрозділи з бронетехнікою з глибини бойових порядків. Ворог прагнув покращити логістичне забезпечення своїх військ. Водночас наносив авіаційні та ракетно-артилерійські удари по позиціях наших військ та мирних населених пунктах, а саме: 01.10 – по Очакову, 01 та 03.10. – по трьох громадах Нікопольського району, 04.10.2022 р. – по Березнегуватській громаді Миколаївщини⁵⁶².

01-05 жовтня 2022 р. підрозділи і військові частини ОСУВ “Херсон”, демонструючи натиск та ініціативу, продовжили наступ на півночі Південно-Західної ОЗ звільнивши Золоту Балку, Хрещенівку, Гаврилівку, Михайлівку, Новоолександрівку, Дудчани, Велику Олександрівку, Малу Олександрівку, Давидів Брід, Новопетрівку та ще низку населених пунктів. Бригадний генерал О. Громов 06 жовтня повідомив, що з 01 жовтня на Херсонському напрямку українські війська звільнили 29 населених пунктів⁵⁶³. На різних ділянках фронту глибина вклинення українських військ склала від 10 до 20 км. Тактика Сил оборони України, продемонстрована у вересні 2022 р. – постійний вогневий тиск, авіаційні та ракетно-артилерійські удари по комунікаціях, пунктах управління та боспостачання – дала перші результати. Розвиток українського наступу вздовж західного берега р. Дніпро та східного берега р. Інгулець призвів до втрати стійкості оборони ворога та її подальшого руйнування у північно-східному секторі. Зазнаючи втрат російські війська почали відхід у напрямку Берислава та перегрупувалися в районі Милового. 126 бр бо рф, яка була змушена обороняти широку ділянку фронту, маючи в окремих населених пунктах підрозділи не більше 15 військовослужбовців, втратила боєздатність⁵⁶⁴.

6-10 жовтня противник, втративши попередні позиції, створив новий рубіж оборони в районі Сухий Ставок, Борозенське, Суханове, Милове. Також неодноразово контратакував українські війська, у напрямку н. п. Давидів Брід, Зелений Гай, Тернові Поди та Мала Олександрівка, силами до мотострілецького взводу за підтримки мінометів, танків та БМП, зазнавав втрат та відступав. Підрозділи російських військ відбили українські атаки поблизу Дудчан, Снігурівки, Суханового, П’ятихаток, Садків, Іщенки, Брускінського, Щасливого та Малої Сейдеминухи. З метою поповнення підрозділів, противник перекинув 200 військовослужбовців, мобілізованих з Волгоградської обл. та Республіки Калмикія та до 300 одиниць військової техніки. В боях БТГр 150-ї мсд втратила понад 520 військовослужбовців, що склало більше половини її чисельності. 127-й сп “народної міліції” т.зв. “днр” також зазнав втрат, виконуючи бойові задачі в Херсонській та Миколаївській обл.⁵⁶⁵.

6-10 жовтня Сили оборони України закріплювали досягнутий у попередні дні успіх, обладнували опорні пункти на східному березі р. Інгулець, зосереджуючи бойові підрозділи в районі н. п. Давидів Брід і Мала Олександрівка, відбивали

контратаки противника. Українські війська продовжували блокувати ворожі війська вогнем ракетно-артилерійських підрозділів. Було завдано ударів по районах зосередження зс рф у н. п. Борозенське, Гола Пристань і Чорнобаївка, КП, знищено склади боєприпасів і пального противника у Херсонському та Бериславському районах⁵⁶⁶.

11-15 жовтня зс рф здійснили декілька спроб контратакувати українські війська. Так 11-12 жовтня, противник силами до взводу, при підтримці бронетехніки, провів штурмові дії в напрямку н. п. Іщенка, Костромка і Сухий Ставок. 13 і 15 жовтня ДРГ ворога атакували спостережні пости українських військ в напрямку деокупованого н. п. Трифонівка. Успіху не мали, зазнали втрат та відступили. Противник посилено проводив повітряну розвідку вздовж лінії фронту та поблизу звільнених підрозділами ОСУВ “Херсон” населених пунктів. Атакував позиції наших військ штурмовою авіацією (Су-25), ударними гелікоптерами (Ка-52) та БпЛА (не встановленого типу). Ворог завдавав вогневих ударів з РСЗВ по Апостолівській громаді Криворіжжя, н. п. Марганець та Добра Надія Нікопольської громади в Дніпропетровській обл. Противник атакував БпЛА “Shahed-136” населені пункти Миколаївської, Дніпропетровської та Одеської обл. Обстрілював портову інфраструктуру та акваторію м. Очаків з 120 мм мінометів⁵⁶⁷.

Українські війська 11-15 жовтня, відбивши контратаки противника, продовжували наступ на напрямку Давидів Брід, Іщенка, Костромка та вздовж західного берега р. Дніпро на напрямку Дудчани, Милове. Закріплювали успіх у звільнених в першій декаді жовтня н. п. Нововасилівка, Новогригорівка, Нова Кам’янка, Трифонівка та Червоне Бериславського району. Ракетно-артилерійськими ударами блокували райони зосередження сил і засобів противника та його вузли комунікацій. 11 та 13 жовтня було уражено чотири позиції ППО ворога в Бериславському і Каховському районах, а також п’ять місць скупчення живої сили та ОВТ в Бериславському, Баштанському, Миколаївському і Херсонському районах⁵⁶⁸.

16-20 жовтня противник вів активну оборону та намагався утримати зайняті рубежі. Продовжував наносити вогневе ураження наших військ із застосуванням авіації та ракетно-артилерійських систем. Ворог обстрілював мирне населення з РСЗВ “Град” і “Ураган” у Мирівській громаді Нікопольщини та нещодавно звільнених н. п. Петропавлівка і Трифонівка в Бериславському районі. Артилерією обстрілював Марганець. Підрозділи зс рф неодноразово контратакували. Так 18 жовтня ворог намагався покращити тактичне положення шляхом проведення штурмових дій в напрямку Благодатне, Партизанське силами до двох десантно-штурмових відділень за підтримки танків, броньованої техніки та артилерії. 20 жовтня противник силами до мотострілецької роти за підтримки трьох танків тричі здійснював спроби штурмових дій на напрямку Олександрівка, Таврійське, зазнав втрат і відійшов⁵⁶⁹.

16-20 жовтня війська ОСУВ “Херсон” прорвали російську оборону в районі н. п. Суханове та продовжили наступальну операцію на напрямку Нова Кам’янка, Берислав. Бойова авіація ЗС України наносила удари по ворожих позиціях в районах н. п. Олександрівка, Благодатне, Великопілля, Новопетрівка, Костромка, Білогірка та Брускінське. Крім того, українські війська продовжували завдавати ракетно-артилерійських ударів по ПУ (було уражено КП 247-го дшп 7-ої дшд), позиціях ППО, переправах та складах боєприпасів поблизу н. п. Херсон, Берислав та Нова Каховка⁵⁷⁰.

21-25 жовтня зс рф у Південно-Західній ОЗ вели оборонні дії, намагаючись утримати зайняті рубежі, водночас активно переправляли техніку, озброєння і особовий склад із західного берега р. Дніпро на східний. З метою поповнення втрат і заміни особового складу противник спрямував до 2 000 осіб з числа мобілізованих у бойові підрозділи на правобережжя р. Дніпро. Ворог продовжував контрбатареїне протистояння вздовж лінії фронту. Здійснював вогневе ураження позицій українських військ, застосовував армійську авіацію, РСЗВ, ствольну артилерію й міномети, в тому числі і по прилеглих громадах. Захищаючись від ракетно-артилерійських ударів Сил оборони України, противник намагався прикривати цивільним населенням переміщення своєї техніки поромними переправами. Проводив агітацію місцевого населення на евакуацію, зокрема пропонуючи виїжджати на власних автомобілях, якими оточували на переправах військову техніку, знаючи, що ЗС України не наносять ударів по мирному населенню. Окупанти здійснювали евакуацію російських банківських установ, закладів гуманітарної сфери і завезених у попередні місяці в Херсон медпрацівників та вчителів є напрямку ТОВ АР Крим. Ворог вдавався до мародерства та знищення цивільної інфраструктури на ТОВ Херсонської обл. Демонтував та вивозив обладнання, вежі мобільного зв'язку українських операторів. В районі Берислава російські окупанти підірвали лінії електропередач та устаткування сонячної електростанції⁵⁷¹.

Українські війська на Херсонському напрямку здійснювали вогневий контроль за російською логістикою, завдавали авіаційних і ракетно-артилерійських ударів по оборонних позиціях та військовій техніці противника. Так 21 жовтня українська авіація відпрацювала по скупченню техніки ворога й опорних пунктах в Бериславському і Баштанському районах, а в Каховському районі по позиціях систем ППО. 21-22 жовтня артилерійськими ударами було знищено сім російських складів з боєприпасами у Первомайському та Бериславському районах. 24 жовтня українські артилеристи вразили ще три склади боєприпасів у Бериславському та Каховському районах. Нарощуючи вогневий тиск на противника українські війська нанесли високоточний удар по н. п. Каїри (27 км на північний схід від м. Нова Каховка) Херсонської обл. Результатом удару стало знищення до 30 окупантів, а під завалами залишилось понад сто військовослужбовців противника⁵⁷².

Підрозділи ОСУВ "Херсон" атакували ключові опорні позиції або блокували їх, поступово розхитували оборону противника, руйнували ворожу систему управління, протиповітряну оборону та логістику. Завдяки уміло застосованій тактиці, станом на 24 жовтня було звільнено 90 населених пунктів Херсонщини, в яких мешкали понад 12 тисяч осіб⁵⁷³.

26-31 жовтня зс рф стримували наступ Сил оборони України, проводили інженерне обладнання оборонних позицій та дистанційне мінування місцевості. Ракетно-артилерійські підрозділи противника здійснювали контрбатареїне протистояння з українською артилерією вздовж лінії зіткнення.

Окупанти прискорили відселення мирного населення із захоплених населених пунктів на правобережжі р. Дніпро. Так 28 жовтня ОК "Південь" ЗС України повідомило, що поблизу Херсона ворог дав місцевим жителям дві доби на виселення з власних помешкань та евакуацію. На шляхах так званої евакуації до ТОВ АР Крим було встановлено додаткові блокпости, де було організовано ретельний огляд та перевірку

цивільних. Разом з тим, на західний берег доставлено чергову партію мобілізованих російських військовослужбовців з слабкою підготовкою і частковим екіпіруванням. Слід відзначити, що російське військове командування мало проблеми з матеріальним забезпеченням мобілізованих громадян: на Херсонському напрямку мобілізовані російські військовослужбовці вирізнялися поганим екіпіруванням, у більшості було відсутнє військове взуття й інші елементи форми одягу і спорядження⁵⁷⁴.

29 жовтня Генеральний штаб ЗС України заявив, що російські війська продовжують примусову евакуацію мирного населення з м. Нова Каховка, а в м. Берислав російські солдати масово переодягались в цивільний одяг і переселялись у приватні помешкання. Міжнародні експерти вказували, що російське командування застосовувало тактику віроломства, примушуючи цивільне населення залишати населені пункти та розміщуючи там солдат у цивільному одязі, щоб створити умови для звинувачення України у нанесенні ударів по цивільних цілях під час нападу на позиції російських військ⁵⁷⁵.

В кінці жовтня 2022 р. російські окупанти, паралельно з оборонними діями, активізували підготовку до евакуації окремих підрозділів та військової техніки з правобережної частини Херсонщини. Для цього збирали по пунктах базування плавзасоби захопленого українського річкового флоту, встановлювали понтонні переправи, намагались використовувати альтернативні способи заміни пошкоджених мостів через р. Дніпро⁵⁷⁶.

Ворог продовжував застосовувати тактику терору, завдаючи ракетно-артилерійських ударів по мирному населенню. Були обстріляні територіальні громади та населені пункти: 27 жовтня в Баштанському районі Миколаївщини, в Бериславському районі Херсонщини, в Нікопольському Дніпропетровщини; 28 жовтня в районі м. Марганець; 29 жовтня – Давидів Брід і Мала Сейдеминуха (на східному березі р. Інгулець) на Херсонщині та Кобзарці (60 км на схід від м. Миколаїв); 30 жовтня – в Баштанському та Миколаївському районах на Миколаївщині, вздовж лінії фронту в Бериславському районі Херсонщини. Окупанти систематично обстрілювати морські торговельно-транспортні шляхи Дніпровсько-Бузького лиману, портову інфраструктуру в Очаківському порту. 31 жовтня внаслідок влучань по двох портових цивільних буксирах, що були задіяні в транспортуванні баржі із зерном, виникла пожежа, було втрачено керування суднами⁵⁷⁷.

26-31 жовтня українськими військами наносилось вогневе ураження противника, з метою створення умов для подальших наступальних дій. Так, 26 жовтня українською штурмовою та армійською авіацією було відпрацьовано шість ударів по силам ППО ворога, по опорному пункту та по трьох районах скупчення живої сили і ОВТ на Бериславщині та в Миколаївському районі⁵⁷⁸. 28 жовтня українська авіація, нарощуючи зусилля, завдала вісім ударів по виявлених цілях в Миколаївському, Первомайському і Бериславському районах. У Бериславському і Миколаївському районах було знищено три склади боєприпасів ворога. 29 жовтня українські війська, посилюючи тиск, атакували російські позиції на північному відрізку лінії фронту на Херсонщині поблизу н. п. Милове, Суханове, П'ятихатки, Іщенка, Брускінське та Садов. Наступальні дії продовжувалися 30 і 31 жовтня на північний захід від м. Берислав та н. п. Чорнобаївка. З метою недопущення перекидання російських резервів із східного на західний берег р. Дніпро, українські війська знищили дві баржі оку-

пантів поблизу Антонівського мосту. Також було знищено колону військової техніки ворога на підході до переправи⁵⁷⁹.

У жовтні 2022 р. російські війська активно обороняли плацдарм на західному березі р. Дніпро, мінували місцевість перед своїми бойовими порядками, постійно завдавали ракетно-артилерійських ударів по населених пунктах не тільки поблизу лінії фронту, а й у глибині української території та формували рубежі оборони на східному березі р. Дніпро. В останній декаді жовтня ворог перемістив на лівобережжя р. Дніпро більшу частину ракетно-артилерійських підрозділів, що продемонструвало невпевненість військового керівництва рф в утримання захопленої частини Херсонської обл.

Командування ОСУВ “Херсон” в жовтні 2022 р. вдало застосувало системне управління й узгоджені в часі та просторі розвідувальні дії та вогневе ураження. Українські підрозділи використали тактику ССО Великої Британії в роки Другої світової війни – дії легких рейдових груп на автомобілях з важким піхотним озброєнням: кулеметами та ПТРК. Під час наступу ці групи входили в прориви та діяли рейдами по тилах і комунікаціях противника⁵⁸⁰.

За результатами наступу українських військ у жовтні звільнено 41 н. п. Були створені передумови для переходу до нової фази наступальної операції. Ракетно-артилерійські підрозділи вийшли на нові рубежі, що дозволило їм взяти під вогневий контроль російські позиції, пункти управління, склади та комунікації на території, обмеженій лінією Скадовськ, Нижні Сірогози, Михайлівка, Токмак.

Противник у Південно-Західній ОЗ в жовтні 2022 року продовжував утримувати м. Херсон, частини Миколаївської, Херсонської та Запорізької обл. У другій половині жовтня ворог розпочав вивід повітряно-десантних і артилерійських підрозділів з плацдарму на західному березі р. Дніпро та розміщення там військовослужбовців, призваних за мобілізацією, що призвело до подальшого зниження рівня стійкості російської оборони.

ОСУВ “Херсон” у Південно-Західній ОЗ в жовтні 2022 р. продовжувало наступальну операцію. Українським військам вдалося точними ракетно-артилерійськими ударами знищити пункти управління противника й дезорганізувати його логістику. Така тактика дій, у поєднанні з інтенсивними ближніми атаками піхоти, дозволила перехопити тактичну ініціативу в Південно-Західній ОЗ й змусити ворога розпочати евакуацію на західному березі р. Дніпро.

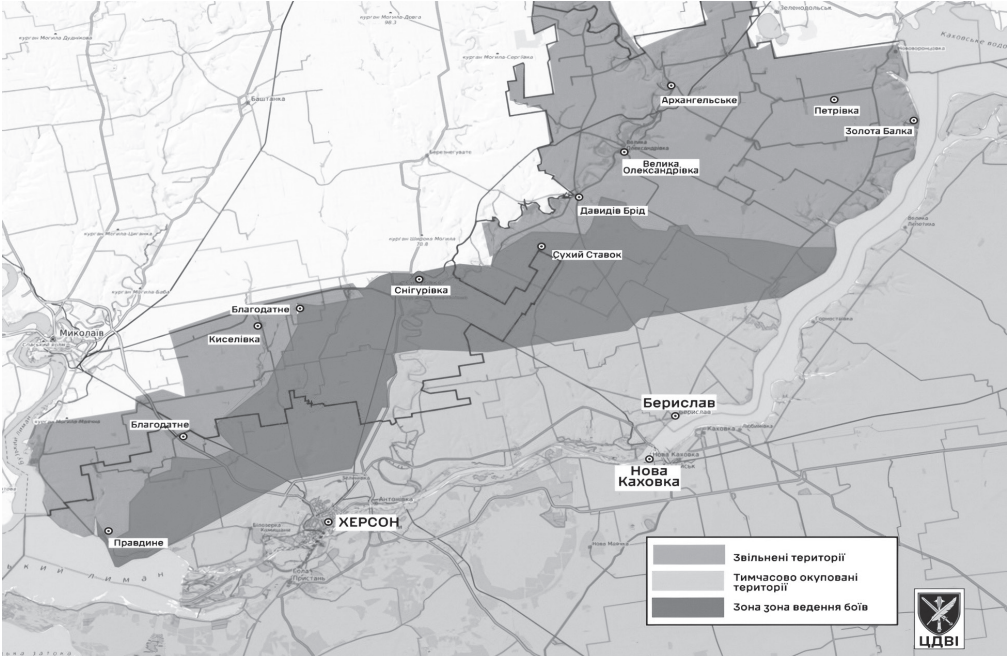
Таблиця 4.6. Нанесені авіаційні удари та виконані вогневі завдання у Південно-Західній ОЗ підрозділами Сил оборони України у жовтні 2022 р.

Авіаційні удари	вогневі завдання РАП	Знищено/захоплено										
		в/сл зс рф	Пункти упр.	гелікоптерів	БпЛА	танків	артсистем	ЗРК	ПТРК	Авто і бронетехніки	склади	Мости і переправи
246	7443	1498	7	17	65	106/12	18/18	8	3	261/19	44	3

Внаслідок наступальних дій українських військ у Південно-Західній ОЗ було розширено плацдарм на східному березі р. Інгулець, створено умови для звільнення всієї західної частини Херсонщини.

Важливим чинником успіху ОСУВ “Херсон” стало уміле застосування наданого зарубіжними партнерами України високоточного ракетно-артилерійського озброєння.

Ураження Силами оборони України високоточним озброєнням складів, пунктів управління, переправ, комунікацій, місць скупчень особового складу і ОВТ противника з метою підризу боєздатності ворожого угруповання військ в західній частині Херсонської обл., мало ознаки виконання командуванням українських військ стратегії “корозії”.

Оперативна обстановка у Південно-Західній ОЗ у жовтні 2022 року

У першій декаді листопада російські окупанти, під тиском українських військ, були змушені залишити Херсонсько-Бериславський оперативний плацдарм на правобережжі р. Дніпро. Відступ зс рф із західної Херсонщини посилив значення Запорізького напрямку для противника. Утримання окупованої частини Запорізької обл. забезпечувало сухопутне сполучення з ТОТ АР Крим. Окупована частина Запорізької обл. – це середньостеповий та сухостеповий край. Основою оборонних рубежів російських військ у Південно-Західній ОЗ стали чотири міста обласного значення на схід від р. Дніпро: Мелітополь, Бердянськ, Енергодар і Токмак.

У цей же період війська ОСУВ “Херсон” продовжували наступальну операцію у західній Херсонщині. Головнокомандувач ЗС України генерал В. Залужний 10 листопада зазначив: “За кожним так званим “жестом доброї волі” противника стоять колосальні зусилля наших військ. Так само, як ворог відходив з Києва та Харків-

щини, залишив острів Зміїний, ймовірний вихід із Херсона – це результат наших активних дій. Безпосередньо на Херсонському напрямку Сили оборони України зруйнували логістичні шляхи та систему забезпечення, порушили систему управління військами противника. Тим самим не залишили ворогу іншого виходу, ніж вдатися до втечі”⁵⁸¹.

11 листопада 2022 р. м. Херсон було звільнено українськими військами. 12 листопада у своєму зверненні Президент України В. Зеленський наголосив: “Цей наш успіх на півдні став можливим завдяки тому, що всі наші захисники й захисниці з честю виконують свої завдання. Слова подяки, якічують зараз наші оборонці на Херсонщині, – це слова подяки вам усім. Усім, хто воює за Україну, хто працює на нашу перемогу і хто на своєму рівні допомагає й досягає потрібних нашої державі результатів”⁵⁸².

Під час визволення м. Херсон і окупованих районів Миколаївської та Херсонської обл. відзначились воїни 28-ї, 63-ї омбр і 59-ї омпбр, а також бійці розвідувальних батальйонів, підрозділів ССО і НГУ⁵⁸³.

У першій декаді листопада 2022 р. противник вів оборонні дії намагаючись утримати зайняті рубежі. Ворог 01 листопада перекидав важку техніку, артилерію на східний берег р. Дніпро, знищував вежі супутникового зв’язку і цивільні плавзасоби, які українські війська могли використати для переправи через річку. Противник застосовував розвідувальні БпЛА та атакував позиції ЗС України з тимчасово окупованої Херсонщини ударними дронами-камікадзе типу “Ланцет” в Бериславському і Миколаївському районах. Завдав вогневого удару з РСЗВ по Марганецькій громаді Нікопольщини з Енергодарського напрямку⁵⁸⁴.

09 листопада 2022 року міністр оборони рф с. шойгу, заслухавши доповідь командувача російських військ в Україні с. суровікіна, віддав наказ залишити правий берег р. Дніпро і зайняти оборону на лівому. На цей час більша частина російського угруповання вже була виведена з правобережжя р. Дніпро. Російські джерела стверджували, що більше 20 тис. російських військовослужбовців і 3500 од. військової техніки перейшли через р. Дніпро. Здійснюючи відхід, противник зруйнував Антонівські автомобільний та залізничний мости (м. Херсон), мостову дамбу (м. Нова Каховка) через р. Дніпро та Дар’ївський міст через р. Інгулець. 11 листопада міністерство оборони росії заявило, що російські війська завершили відхід на східний берег р. Дніпро⁵⁸⁵.

Таблиця 4.7. Нанесені авіаційні удари та виконані вогневі завдання ракетно-артилерійськими підрозділами Сил оборони України у Південно-Західній ОЗ 1-10 листопада 2022 року ⁵⁸⁷											
	01.11	02.11	03.11	04.11	05.11	06.11	07.11	08.11	09.11	10.11	Загалом
Нанесено авіаударів	8	1	4		2	2	8	11	8	2	46
в/з рап	1160	150	167	170	140	147	180	290	106	53	1563
Знищено о/с рф	25	8	32	32	57	14	32	55	125	50	430

Знищено / пошкоджено:											
танків	-	2/1	-	3	2	-	1	4	3	3	18/1
РСЗВ	3	1/1									4/1
Арт. с-ми	2	0/1	-	2	2/1	-	2	3	-	1	12/2
ЗРК	1	-	-	2	-	-	1	1	-	-	5
БпЛА	-	-	-	-	-	-	1	-	2	1	4
Авто і бронетех.	11	10/5	9	3	3/2	3	8	9	5	11	10
Складів	3	5	2	3	-	3	2	2	1	-	21

В першій декаді листопада українські війська розвивали наступ на західному березі р. Дніпро. За цей період було нанесено 46 авіаційних ударів та виконано 1563 вогневих завдань ракетно-артилерійськими підрозділами. Так, лише 07-08 листопада було знищено скупчення російської техніки в Бериславському, Баштанському та Херсонському районах, два склади ворожих боєприпасів неподалік н. п. Снігурівка й Костромка та запаси палива в н. п. Гола Пристань. В наступні дні були зруйновані склади боєприпасів у Бериславському, Генічеському і Херсонському районах. Проведене вогневе придушення прискорило відступ противника із західної Херсонщини⁵⁸⁶.

До 10 листопада підрозділи ОСУВ “Херсон” звільнили в західній частині Херсонській обл. н. п. Качкарівка, Киселівка, Миролубівка та Правдине, просунулись на північ від м. Берислав. 10 листопада воїни 131-го орб ЗС України звільнили н. п. Снігурівка Миколаївської обл. (приблизно 43 км на північний схід від м. Херсон) та прилеглі н. п. Василівка і Павлівка. Тільки за добу українські війська звільнили майже 260 км² та 12 н. п.⁵⁸⁸.

У другій декаді листопада противник у Південно-Західній ОЗ продовжував фортифікаційне обладнання оборонних рубежів на східному березі р. Дніпро та вів активну оборону по всій лінії фронту. З метою уточнення положення українських військ та корегування вогню артилерії зс рф застосовували повітряну розвідку за допомогою БпЛА. Ворог щоденно завдавав вогневих ударів артилерією різних калібрів та РСЗВ по позиціях українських військ і населених пунктах. Прагнучи залякати мирне населення, продовжував здійснювати акти терору. Так 11 листопада противник атакував з РСЗВ “Град”, “Ураган” і важкої артилерії Куцурубську громаду Миколаївщини, Мирівську та Марганецьку громади Дніпропетровщини. Високої інтенсивності вогневі удари досягли 13-17 листопада 2022 року. російські війська завдавали артилерійських, авіаційних та ракетних ударів по Запорізькій, Миколаївській, Дніпропетровській обл. та західній частині Херсонської обл. Так, 13 листопада противник завдав удару ракетами Х-31 в Бериславському районі, двічі з РСЗВ по Нікопольській та Марганецькій громадах Дніпропетровській обл. 14 листопада чотирма ударними БпЛА атаковано українські позиції в Бериславському районі. З РСЗВ, які знаходились на Кінбурнській косі, було обстріляно м. Очаків і акваторію порту. 14-17 листопада ворог завдавав ударів із РСЗВ та артилерії по Марганецькій, Мирівській, Нікопольській та Червоногригорівській громадах Дніпропетровщини, внаслідок чого постраждали житлові будинки, господарські споруди, лінії газо- та електромереж. 17 листопада зс рф атакували крилатими ракетами типу “Калибр”, з

напрямку Чорного моря, об'єкт логістики в м. Одеса, а ракетами повітряного базування – об'єкти на Чорноморському узбережжі Одещини. В той же день противник обстрілював з РСЗВ, мінометами та важкою артилерією м. Херсон, н. п. Антонівка і Чорнобаївка на західному березі р. Дніпро⁵⁸⁹.

У другій декаді листопада підрозділи ОСУВ “Херсон” продовжували стабілізаційні заходи у Південно-Західній ОЗ, закріплювалися на визволених територіях, встановлювали вогневий контроль над транспортно-логістичними шляхами та районами зосередження противника в східній Херсонщині та в південній частині Запорізької обл. 11 листопада українські війська увійшли в м. Херсон і Берислав (60 км на схід від м. Херсон) та н. п. Чорнобаївка. Продовжуючи здійснювати вогневий тиск на російські війська, українська авіація завдавала ударів по скупченню техніки противника в Бериславському і Херсонському районах. В результаті точних ударів українських ракетно-артилерійських підрозділів по штабу російських окупаційних військ у н. п. Червоний Маяк Херсонської обл., понад 30 окупантів загинуло, знищено два танки та чотири вантажівки⁵⁹⁰.

13-14 листопада артилерійські підрозділи ЗС України вели контрбатарею боротьбу з артилерією ворога, завдавали ударів по районах зосередження особового складу зс рф в н. п. Гола Пристань, Дніпріани та Чаплинка. Загалом за дві доби українські ракетно-артилерійські підрозділи виконали 83 вогневих завдання, знищили 40 військовослужбовців противника, ПУ ЗРК “С-300” і ПУ ЗРК “Тор-М2”, 10 одиниць авто-бронетехніки та склад з боєприпасами в н. п. Олешки⁵⁹¹.

В ніч з 13 на 14 листопада, за повідомленням ISW, український військовий підрозділ здійснив розвідувальний рейд на Кінбурнську косу (4 км від м. Очаків, через протоку Дніпровсько-Бузького лиману). Однак офіційні українські джерела інформацію про ці дії не публікували⁵⁹².

Кінбурнська коса знаходиться за межами досяжності 152-мм артилерії російських військ на східному березі р. Дніпро.

15-20 листопада ракетно-артилерійські підрозділи ОСУВ “Херсон” продовжували контрбатарею протистояння з артилерією противника, завдавали вогневих ударів по районах зосередження військ і ОБТ зс рф на східному березі р. Дніпро і в районі Кінбурнської коси, звідки ворог обстрілював портові буксири та зернові баржі в Дніпровсько-Бузькому лимані. Загалом було виконано 138 вогневих завдань. За результатами вогневого ураження сил та засобів противника знищено: 51 військовослужбовець, два танки, 21 одиниця авто-бронетехніки, дві САУ, два склади боєприпасів у н. п. Нова Каховка та Олешки, РЛС в районі н. п. Нова Каховка. В цей період українські підрозділи збили: десять БпЛА “Shahed-136” (один над Одещиною, дев'ять – над Миколаївською обл.), один розвідувально-ударний БпЛА “Орион”, розвідувальний БпЛА “Орлан-10”, ударний БпЛА “Ланцет” і два БпЛА “Zala” (всі над Херсонщиною)⁵⁹³.

У третій декаді листопада на Криворізькому та Херсонському напрямках противник вів позиційну оборону, нарощував інженерне обладнання та логістичне забезпечення передових підрозділів. Здійснював відведення і перегрупування військових підрозділів та бойової техніки вглиб східного берега р. Дніпро. Ворог обладнував оборонні рубежі в лісосмугах вздовж автошляхів Олешки, Гола Пристань і Каховка, Мелітополь у Херсонській та Запорізькій обл.

Для виявлення позицій українських військ та коригування вогню артилерії підрозділи зс рф проводили повітряну розвідку БпЛА. Ворог вів вогонь зі ствольної та реактивної артилерії. Так 19-21 листопада завдавав вогневих ударів по м. Херсон та районах н. п. Антонівка, Веселе, Висунці, Зеленівка, Комишани, Музиківка, Чорнобаївка на західному березі р. Дніпро. 22-23 листопада противник здійснив вогневі удари по н. п.: Мар'ївка Дніпропетровської обл., Берислав, Білозерка, Дудчани, Качкарівка, Новотятинка, Токарівка, Понятівка, Антонівка і Дніпровське Херсонської обл. 24 і 25 листопада російські війська завдали ударів по Запоріжжю, Очакову Миколаївської обл., Нікопolly і Марганцю Дніпропетровської обл.

У третій декаді листопада 2022 р. на Криворізькому та Херсонському напрямках українські війська продовжували завдавати ударів по зосередженню російських військ і військовій техніці у тиллових районах зс рф у східній Херсонщині та південній частині Запорізької обл. Так, 25 листопада українські ракетно-артилерійські підрозділи завдали вогневих ударів по позиціях противника в районах н. п. Чаплинка і Скадовськ Херсонської обл. 26-27 листопада українська артилерія обстрілювала російські лінії матеріально-технічного забезпечення в Херсонській обл. в районах н. п. Великі Копані, Гола Пристань і Раденськ. 28-29 листопада в результаті вогневих ударів українських підрозділів було пошкоджено 30 од. російської військової техніки в н. п. Гола Пристань, уражено військові об'єкти противника поблизу Скадовська, Генічеська та Новоолексіївки Херсонської обл.⁵⁹⁴

Ракетно-артилерійські підрозділи ОСУВ “Херсон” точними ударами, змусили противника відійти від східного берега р. Дніпро вглиб своїх бойових порядків. Такий розвиток бойової обстановки дозволив українським підрозділам висадити десанти на Кінбурнській косі та в районі н. п. Олешки. 28 листопада інформацію про розгортання бойових дій на цій ділянці фронту підтвердила Н. Гуменюк. Вона наголосила, що офіційну інформацію повідомить Генеральний штаб ЗС України⁵⁹⁵.

У вересні-листопаді 2022 р. на Запорізькому операційному напрямку тривало активне позиційне протистояння та “евакуація” з ТОТ Херсонської обл. Окупантами було посилено фільтраційні заходи в н. п. Велика Білозерка Запорізької обл. До н. п. Червоний Маяк, Новорайськ та Зміївка, як маршове поповнення підрозділів, прибували мобілізовані російські військовослужбовці. В н. п. Велика Знам'янка Запорізької обл. противник розміщував особовий склад у помешканнях місцевих жителів.

Ракетно-артилерійські підрозділи ОУВ “Кривий Ріг” здійснювали вогневе ураження живої сили та техніки противника на ТОТ Запорізької обл. Так, 22 жовтня 2022 р. було знищено в районі м. Енергодар чотири гаубиці Д-30, три вантажівки з боєприпасами, до 50 військовослужбовців противника, ще близько 40 було поранено. 28 жовтня в н. п. Нововодяне українські артилеристи уразили склад боєприпасів, до п'яти вантажівок з боєкомплектотом та три гармати Д-30. В районах н. п. Токмак, Молочанськ та Кінські Роздори було поранено до 110 військовослужбовців противника. Кількість загиблих окупантами ретельно приховувалась⁵⁹⁶.

Ворог продовжував постійні обстріли населених пунктів регіону в межах досяжності своїх вогневих засобів. Зростання інтенсивності вогневого протистояння відбулось після відходу російських військ з правобережжя р. Дніпро. Так, 20-21 листопада ворог завдав значних руйнувань м. Запоріжжя і зокрема заводу “Мотор Січ” ракетним ударом ЗРК “С-300”.

У Південно-Західній ОЗ в листопаді для противника основним комунікаційним вузлом став Мелітополь, через який пролягало як залізничне так і автомобільне сполучення з ТОТ АР Крим. Тому в районі цього міста ворог зосередив значне угруповання сил і засобів та нарощував зусилля з інженерного обладнання наземних комунікацій, в умовах часткової втрати спроможностей мосту через Керченську протоку. Слід зазначити, що залізничні шляхи, які пролягають через Мелітополь, на той час перебували під вогневим контролем ЗС України. У другій половині листопада 2022 р. українські ракетно-артилерійські підрозділи знищили залізничний міст у Чернігівці, завдали вогневих ударів по вузлових станціях у Веселому, Комиш-Зорі, Нижніх Сірогозах, Новобогданівці, Василівці та Михайлівці Запорізької обл. Втрати ворога склали понад 160 осіб пораненими⁵⁹⁷.

Хроніка українських ракетно-артилерійських ударів у третій декаді листопада:

20-21 листопада – райони н. п. Пологи, Кам'янка, Михайлівка та Енергодар, зазнали поранень понад 100 російських військових, було знищено 20 одиниць військової техніки та два склади боєприпасів;

23 листопада – район н. п. Зелений Яр Запорізької обл. (знищено 2 вантажних автомобілі, понад 15 поранених та 20 загиблих військовослужбовців ЗС РФ);

24 листопада – м. Мелітополь (знищено склад боєприпасів, близько 50 осіб поранено); Василівський район (знищено два склади, 7 од. військової техніки різного типу, до 130 військовослужбовців поранено);

25 листопада – поблизу н. п. Мелітополь, Пологи та Михайлівка Запорізької обл. (знищено 2 склади боєприпасів, близько 10 од. військової техніки різних типів, понад 100 осіб поранено);

26 листопада – н. п. Пологи та Чернігівка Запорізької обл. (близько 80 військовослужбовців отримали поранення);

28 і 29 листопада – позиції ЗС РФ у н. п. Пологи і Токмак (поранено близько 100 військовослужбовців);

30 листопада – позиції противника у н. п. Мирне, Токмак, Інженерне, Пологи, Ясне та Кінські Роздори Запорізької обл.⁵⁹⁸

Інтенсивні українські ракетно-артилерійські удари змусили ворога проводити розосередження сил і засобів, що вплинуло на концентрацію військ на важливих напрямках. Застосування українськими військами елементів стратегії “корозії” в листопаді суттєво вплинуло на стійкість бойових порядків противника на Запорізькому напрямку. Відхід із деяких критичних позицій став свідченням того, що російські війська почали втрачати здатність утримувати всю лінію фронту на Запорізькому напрямку і обирати для зосередження сил найбільш важливі вузли оборони.

ТОТ АР Крим у вересні-листопаді 2022 р. використовувалась противником як тилловий район для підтримки бойових дій у Запорізькій і Херсонській обл., концентрації додаткових резервів, логістичного та ремонтного майданчика. Найважливішою військовою та логістичною базою став Джанкой і навколишні населені пункти.

Вранці 08 жовтня 2022 р. спалахнув Кримський міст, що з'єднував тимчасово окупований український півострів з РФ. За версією російських слідчих органів, унаслідок вибуху вантажного автомобіля на мосту зайнялися залізничні цистерни з паливом на залізничній колії, що проходила поряд з автомобільною. Рух мостом

призупинили. Тривали ремонтні роботи, до п'ятого грудня мав бути дозволений рух однією смугою, а до 20 грудня 2022 р. – по двох смугах. Завершення відновлення всіх транспортних складових мосту – двох автомобільних та залізничної частини, російська влада планувала завершити до вересня 2023 р.⁵⁹⁹

У м. Джанкой на півночі окупованого Криму 10 жовтня 2022 р. пролунав вибух. Вибух стався у військовій частині на околиці міста. Загинули та були поранені військовослужбовці ЗС РФ. На військовому аеродромі м. Джанкой дислокувався 39-й вп 27-ї змішаної ад 4-го командування ВПС та ППО Південного ВО, три ае на Ми-8, Ми-35М, Ми-28 та Ка-52 окупантів. Там же дислокувались гелікоптери прикордонної служби ФСБ РФ⁶⁰⁰.

У зв'язку з цими подіями, на ТОТ АР Крим у жовтні 2022 р. панували панічно-хаотичні настрої щодо необхідності запасатися паливом, продуктами, товарами першої необхідності та ліками.

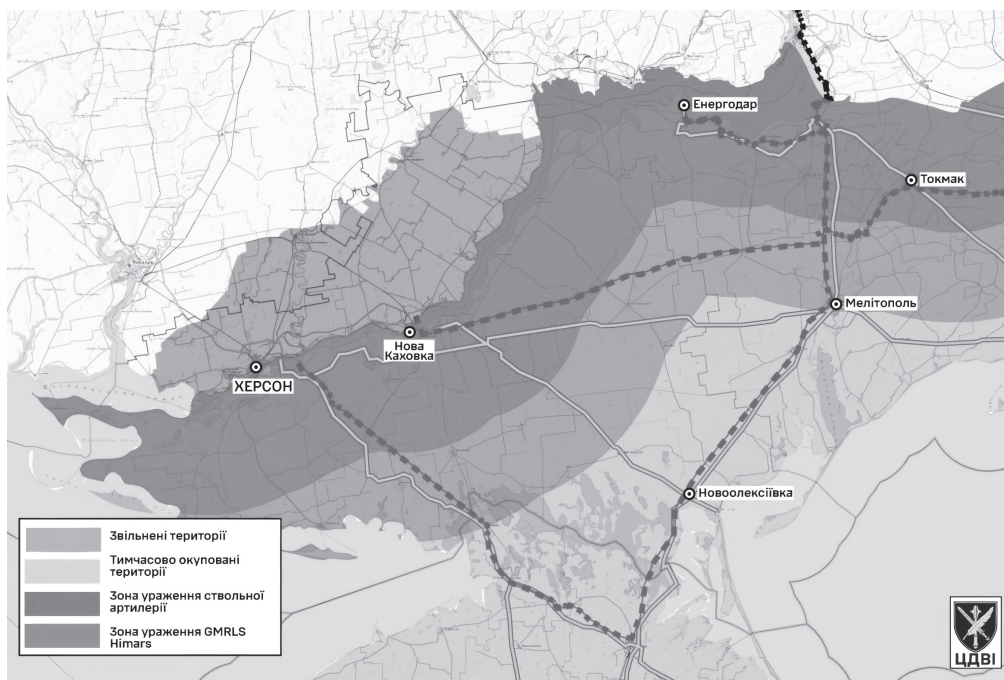
Прагнучи посилити комунікації з Криму, противник у листопаді 2022 р. значно наростив логістичні спроможності на Арабатській Стрілці, що з'єднувала південь Херсонської обл. з ТОТ АР Крим. Критичною точкою маршруту були два мости поблизу м. Генічеськ Херсонської обл.

На Бессарабському напрямку у вересні-листопаді 2022 р. суттєвих змін в обстановці не відбувалося, ознак формування наступальних угруповань ЗС РФ в самопроголошеній “ПМР” виявлено не було. В республіці Молдова прибічники проросійської партії “Шор” у листопаді влаштовували антиурядові протести. Таким чином РФ користуючись ускладненням економічної ситуації, використовувала прихованих агентів спецслужб для розхитування ситуації в РМ. Але ці інспіровані зовнішніми впливами протести не мали успіху⁶⁰¹.

Підрозділи ОСУВ “Одеса” у вересні-листопаді виконували завдання протидесантної оборони десантно-небезпечних ділянок узбережжя Чорного моря та прикриття ДКУ з невизнаною “ПМР”.

Результати. Противник у Південно-Західній ОЗ у вересні-жовтні 2022 р. намагався утримати під своїм контролем тимчасово окуповані райони Миколаївської та Херсонської обл. на західному березі р. Дніпро. У листопаді 2022 р. противник зазнав поразки, був змушений відвести сили і засоби із західного берега р. Дніпро та організувати оборону на східному березі річки. У другій половині листопада у Південно-Західній ОЗ зросло значення Запорізького операційного напрямку. ЗС РФ розбудовували у східній Херсонщині та південній частині Запорізької обл. систему оборонних рубежів, які спирались на р. Дніпро і систему зрошувальних каналів. Аналіз вибудованої оборони провели фахівці ISW, які зазначили, що десантна операція українських військ через р. Дніпро в його нижній частині зіткнеться з серйозними укріпленнями. Перший рубіж оборони був створений вздовж берега річки та продовжений протидесантними інженерними спорудами на узбережжі Чорного моря у районі Кінбурнської коси⁶⁰².

Карта звільненої території та досяжності української артилерії (до 45 км) і ракетних комплексів (до 80 км) у Південно-Західній ОЗ в листопаді 2022 р.

На наведеній вище схемі видно, що другий рубіж розпочинався біля н. п. Нова Каховка та вибудовувався противником вздовж рокадних комунікацій до узбережжя Чорного моря. Цей рубіж складався з вузлів оборони із застосуванням протитанкової фортифікації. Деякі опорні пункти одразу будувалися для ведення кругової оборони. Третій та четвертий рубежі оборони в листопаді перебували на стадії формування та призначались для оборони підступів до ТОТ АР Крим.

Війська ОСУВ “Херсон” у Південно-Західній ОЗ у першій половині листопада 2022 року звільнили ТОТ Миколаївської та Херсонської обл. на західному березі

р. Дніпро. У другій декаді листопада українські підрозділи закріплювались на досягнутих рубежах, встановлювали вогневий контроль над транспортно-логістичними шляхами і районами зосередження противника в східній Херсонщині та в південній частині Запорізької обл. Українські ракетно-артилерійські підрозділи взяли під вогневий контроль залізничну лінію Комиш-Зоря, Чернігівка, Токмак, Мелітополь, Новоолексіївка. Постійні вогневі удари української артилерії змусили противника проводити розосередження та відведення військ вглиб бойових порядків на східному березі р. Дніпро в Херсонській обл.

Висновки. Таким чином, воєнні дії у вересні-листопада 2022 року у Південно-Західній ОЗ продемонстрували нездатність російських військ оперативно реагувати на виклики нових підходів до ведення бойових дій. Не віднайшовши дієвих інструментів протидії українським військам на полі бою, ворог здійснював стратегію терору проти мирного населення, завдаючи масованих ракетно-артилерійських ударів по містах і селам півдня України.

Українські війська в цей період успішно провели розпочату наприкінці серпня 2022 року наступальну операцію, в ході якої вийшли на бар’єрний рубіж – р. Дніпро. Не маючи переваги в кількості ОВТ над російськими окупантами, змогли створити перевагу в силах і засобах на окремих ділянках фронту. Загальний успіх наступальної операції ОСУВ “Олександрія” (“Херсон”) дозволив звільнити частину ТОТ півдня України, скоротити лінію фронту та перекинути частину сил і засобів на інші напрямки.

У Південно-Західній ОЗ українські війська продемонстрували чітку послідовність дій для досягнення оперативно-тактичних результатів, змусили противника перейти до оборони на східному березі р. Дніпро та вибудовувати ешелоновану оборону на підступах до ТОТ АР Крим. Було підтверджено неспроможність ЗС РФ утримувати раніше захоплені території.

У листопаді 2022 року зросло значення Запорізького операційного напрямку. Противник зосередив тут значне угруповання сил і засобів, а також наростив інженерне облаштування комунікацій до ТОТ АР Крим.

Дії військово-морських сил у Чорноморській операційній зоні

Характеристика морської обстановки. З вересня 2023 р. обстановка в Чорноморській операційній зоні постійно змінювалася, що пов’язано з нарошуванням спроможностей Сил оборони України та Військово-Морських Сил ЗС України зокрема.

Від початку вторгнення РФ, військово-морські сили Болгарії, Румунії, Туреччини й України знешкодили до 50 дрейфуючих (зірваних з якорів) і викинутих на узбережжя морських мін.

З настанням осінньо-зимового періоду кількість штормів у Чорноморській ОЗ зросла. Ускладнення гідрометеорологічної обстановки поблизу Кримського узбережжя скоротили кількість виходів корабельних угруповань противника у відкрите море. Зберігався шостий тип гідрології з горизонтальною віссю підводного звукового каналу на глибинах 70-80 метрів, який змушував ворожі субмарини для акустичної непомітності займати діапазон глибин від перископної до безпечної від

таранного удару (30 м)⁶⁰³. Ці глибини є придатними для пуску КРМБ “Калибр” з гідравлічних торпедних апаратів субмарин пр. 636.3, але небезпечні у зв’язку з можливістю виявлення субмарин під час спостереження з повітря (візуально й за допомогою магнітометрів) та космосу.

В умовах відсутності доступу ЗС України до Азовської ОЗ, воєнні дії на морі обмежувалися Чорноморською ОЗ. З жовтня 2022 року воєнні дії в Чорноморській ОЗ здійснювались в умовах розблокування українських портів для експорту сільськогосподарської продукції.

Противник намагався, з урахуванням змін в обстановці, зберегти інтенсивність та ефективність ведення воєнних дій.

Успішний комплексний удар 29 жовтня 2022 р. групами безпілотних авіаційних та безекіпажних надводних комплексів по бойових кораблях, берегових об’єктах та елементах інфраструктури чф рф у тимчасово окупованому Севастополі, зокрема у внутрішній акваторії пункту базування та на зовнішньому рейді, внаслідок якого було виведено з ладу щонайменше один бойовий корабель (морський тральщик “Иван Голубец”), продемонстрував спроможність ВМС ЗС України завдавати ударів у районах, які противник вважав безпечними.

У Чорноморській та Азовській операційних зонах противник продовжував утримувати контроль над окупованими частинами південних областей України, використовувати надводні й підводні носії крилатих ракет дальньої дії для завдання ударів по важливих державних і військових об’єктах на всю глибину території України, сковувати війська Сил оборони України, розгорнуті для оборони морського узбережжя, та не допустити їх перекидання на інші напрямки.

Упродовж вересня-грудня 2022 р. в Чорному, Азовському та Середземному морях на бойовому чергуванні продовжували знаходитися кораблі вmf рф, зокрема і ракетноносії КРМБ “Калибр”, кількість яких сягала до 7 одиниць.

Завдання ВМС сторін. Угрупування вмс рф в Чорному та Азовському морях вірогідно зосереджували основні зусилля на досягненні таких завдань:

- здійснення морської блокади України;

- забезпечення всебічного захисту районів бойових дій надводних і підводних носіїв крилатих ракет та оборона районів їх базування;

- сковування підрозділів Сил оборони України, розгорнутих для оборони морського узбережжя, блокування дій угруповання різномірних сил ВМС ЗС України у Чорноморській ОЗ;

- забезпечення функціонування власних морських комунікацій.

ВМС ЗС України, за підтримки інших видів та родів військ, виконували такі завдання:

- забезпечення захисту економічних інтересів України;

- прикриття районів базування підрозділів ВМС ЗС України з морських напрямків;

- недопущення відновлення противником контролю в акваторії північно-західної частини Чорного моря;

- недопущення висадки десанту, ДРГ на українське узбережжя;

- участь у забезпеченні протиповітряної оборони з морського напрямку.

Склад угруповань ВМС. У період з вересня 2022 по грудень 2023 р. противник діяв силами угруповання різномірних ударних та морських десантних сил ЗС рф, створеного для дій на Чорному і Азовському морях зі складу сил Чорноморського, Балтійського і Північного флотів та Каспійської флотилії.

Усього в північно-західній ділянці Чорного моря були розгорнуті до 25 бойових кораблів противника, із них у складі ударних сил, що перебували в готовності до завдання ракетних ударів по важливих державних і військових об’єктах на території України, перебувало від одного до семи носіїв КРМБ “Калибр” із сумарним залпом від 4 до 32 ракет.

Основні ударні угруповання чорноморського флоту ВМС зс рф були представлені 30-ю ДиНК, 4-ю обрпч, 41-ю бр РКА. Ракетні протикорабельні, протичовнові (за виключенням 3-х старих фрегатів: 2 – пр. 1135, 1 – пр. 61) та протимінні сили відповідно були зведені у 41-шу бригаду ракетних кораблів та катерів та у дві бригади охорони водного району двохдивізійного складу (МПК та ТЩ), відповідно для Севастопольської та Новоросійської ВМБ. Великі бойові кораблі зведені у 30-ту дивізію надводних кораблів двохбригадного складу (фрегати та великі десантні кораблі). Морська ракетноносна авіація, БРАВ та МП, окрім частин чф, широко використовували з’єднання Балтійського, Північного, Тихоокеанського флотів та Каспійської флотилії. Ракетні корвети типу “Буян-М” Каспійської флотилії “Град Свяжск” та “Углич” є носіями КРМБ “Калибр” та залучалися для ударів по Україні.

Частина бойових кораблів та підводних човнів чф рф залишилися у Середземному морі з базуванням на ВМБ Тартус (Сирія) внаслідок закриття чорноморських проток Туреччиною згідно з конвенцією Монтре. При визначенні структури угруповань ВМС зс рф, які задіяні проти України, слід долучити й носії КР “Калибр” Каспійської флотилії та 5-ї Середземноморської оперативної ескадри.

Головну роль у виконанні завдань оборони держави на морі та з морських напрямків у жовтні 2022 р. продовжувало відігравати угруповання різномірних сил, до складу якого входили військові частини (підрозділи) ВМС ЗС України, Морської охорони ДПС України та підпорядковані міжвидовому (міжвідомчому) угрупованню військ (сил), що діяло на півдні України.

ВМС ЗС України здійснювали спротив ворогу переважно своєю береговою компонентою у складі 35-ї та 36-ї обрмп та окремих ракетного і артилерійських дивізіонів, зведених у 406-ту оабр, та 32-го полку РСЗВ (реап). Корабельно-катерний склад ВМС ЗС України з 2014 року втратив значну кількість бойових кораблів, що призвело до втрати наступних корабельних тактичних груп: КУГ (корабельна ударна група), КПУГ (корабельна протичовнова група), КТГ (корабельна тральна група), ДЕСЗ (десантний загін кораблів).

Відновлення корабельної бойової складової у таких умовах можливе лише за рахунок міжнародних партнерів. До масштабного вторгнення агресора, плани передбачали поставку Україні 4-х корветів з Туреччини типу “Ada” (2 жовтня 2022 року у Туреччині спустили на воду новий флагман ВМС України – корвет “Тетьман Іван Мазепа”⁶⁰⁴), 2-х мінно-пошукових/патрульних кораблів типу “Sandown” (“Черкаси” і “Чернігів”) та 8-ми швидкісних (40 вуз) ракетних катерів з Великої Британії, 18-ти швидкісних (45 вуз) патрульних катерів Mk-VI із США (або 23 од. Metal Shark Military Vessels).

Особливості виконання завдань ВМС. Корабельне угруповання противника на Чорноморському ТВД виконувало поставлені завдання за межами ураження українськими протикорабельними ракетами берегового базування. Для забезпечення бойової стійкості носіїв КР, у склад угруповання виділялися ВДК пр.775 з додатково встановленими на палубах ЗРК ТОР і, ймовірно, Панцирь-ІС, які здійснювали зональну ППО та ПРО корабельного з'єднання ворога. Максимальний чисельний склад чорноморського оперативного-тактичного з'єднання у морі сягав 16 кораблів, у т. ч. 6 ракетних носіїв з загальним залпом до 40 КР “Калибр”.

31 жовтня противник, з метою зриву морської економічної діяльності України, наніс удари по двох цивільних буксирах порту Очаків, які були задіяні для транспортування баржі із збіжжям. Буксири були пошкоджені, двоє членів екіпажу загинули, один поранений та один зник безвісти⁶⁰⁵.

Противник продовжував завдавати ракетних ударів по об'єктах на всю глибину території України. При цьому, ударне угруповання противника, з метою недопущення ураження протикорабельними ракетами “Нептун” та “Нагроон”, було зосереджено біля узбережжя Криму, де перебувало під прикриттям берегової системи ППО, а після атаки морськими дронами і БпЛА наприкінці жовтня 2022 року, перемістились під прикриття Кримських гір.

Противник порушував вимоги міжнародного морського права, а саме VII Гаагської конвенції щодо використання морських мін під час збройних конфліктів. Зокрема, 19 жовтня 2022 р., у провінції Киркларелі на північному заході Турецької Республіки, біля узбережжя Чорного моря, силами підрозділу підводного захисту SAS було виявлено та знищено морську міну, що дрейфувала.

Сили угруповання різнорідних сил ВМС ЗС України продовжували виконання завдань забезпечення безпечних умов експорту аграрної продукції морським шляхом з портів Одеса, Чорноморськ і Південний. Також для цього виконувались заходи щодо забезпечення безпеки руху суден “зерновим коридором”, водозахисних обстежень підхідних фарватерів, кораблів, причальних стінок на предмет наявності підозрілих пристроїв чи пошкоджень.

Відсутність у складі ВМС ЗС України кораблів спеціального призначення для виявлення морських мін змусила командування ВМС ЗС України задіяти звичайні буксири, які супроводжували “зернові” каравани.

За дорученням Спільного координаційного центру у Стамбулі, що здійснював нагляд за безпечним транспортуванням зерна та продуктів харчування з українських портів, до виконання завдання пошуку морських мін були залучені: українське буксирно-рятувальне судно “Сапфір” та пошуково-рятувальний катер SAR 02, які здійснювали пошук у жовтні 2022 року в районі порту Чорноморськ⁶⁰⁶.

29 жовтня безпілотними авіаційними та безекіпажними надводними комплексами ВМС ЗС України було завдано удару по надводних силах противника у пункті базування Севастополь та на його зовнішньому рейді. Всього було задіяно до 9 безпілотних авіаційних та 7 безекіпажних надводних комплексів. За даними західних експертів, внаслідок удару було нанесено ураження щонайменше трьом надводним цілям, з яких один – фр пр. 113563 та один мтц пр. 266М “Іван Голубец” та пошкоджено боно-сіткове загородження в Південній бухті Севастополя⁶⁰⁷. РФ заявила, що операцію здійснив 73-й Морський Центр Сил спеціальних

операцій ЗС України, військовослужбовці якого пройшли навчання та були оснащені у Великобританії⁶⁰⁸.

Залучення до цієї операції розвідувально-ударних комплексів з ройовим використанням безпілотних розвідувально-ударних апаратів повітряного та морського застосування засвідчило спроможність Сил оборони України у Чорноморській ОЗ до ведення активної морської війни міжвидовими силами проти переважаючого на морі противника сучасними асиметричними засобами навіть в його захищених пунктах базування.

Авіація противника продовжувала вести повітряну розвідку, здійснювати повітряне прикриття своїх сил, чергування у повітрі в готовності до завдання ударів по надводних кораблях та катерах, контроль за судноплавством у межах так званого зернового коридору. Повітряний простір Чорноморської ОЗ використовувався для нанесення повітряних ударів і морською авіацією чф. До виконання цих завдань залучалися безпілотні літальні апарати та до 20 літаків різних типів. Для нанесення ураження об'єктам інфраструктури України та здійснення розвідки, противник також активно використовував дрони-камікадзе іранського виробництва типів “Shahed-131” та “Shahed-136”. Лише у жовтні 2022 р. підрозділами ППО ЗС України на морському напрямку було знищено понад 140 ворожих БпЛА.

Пуски БпЛА здійснювалися з Криму з подальшим рухом над ділянками узбережжя між Одесою та Очаковом. Загальна кількість дронів-камікадзе в ударі сягала близько двадцяти одиниць, які застосовувалися послідовно у декілька хвиль та здійснювали політ на висоті до 200 м зі швидкістю 150-250 км/год. Внаслідок протидії української системи ППО противник змінив маршрути польотів дронів-камікадзе, зокрема, використовував маршрути над територією Херсонської обл. та над руслами річок.

Починаючи з листопада 2022 р., з території тимчасово окупованого Кінбурнського півострова противником були завдані удари артилерією, реактивними системами залпового вогню по силах та цивільних суднах, причалах морського порту, адміністративним і житловим будинкам у м. Очаків.

Під час чергового масованого ракетного удару 16 грудня 2022 р., по об'єктах на території України було застосовано 98 ракет, із них 70 крилатих ракет великої дальності (Х-101/Х-555, Х-22, “Калибр”) та 4 АКР Х-59/Х-31П, решта 28 – С-300. Було збито 61 крилату ракету. Упродовж наступної доби противник завдав удару по цивільних об'єктах на території Одеської області двома крилатими ракетами “Оникс” берегового ракетного комплексу “Бастион” з вогневих позицій на узбережжі півострова Крим.

29-30 грудня противник взяв участь у завданні комбінованого масованого ракетного удару 85-ма ракетами, з яких 69 – крилаті ракети великої дальності (повітряного і морського базування), з яких 54 було збито, та 25-ма дронами-камікадзе “Shahed-136”, із яких 23 було збито силами ППО України. З морської акваторії було здійснено пуски 5-ма КРМБ типу “Калибр - НК” з фрегата проєкту 1135.6Р “Адмірал Макаров”, що був розгорнутий біля південного узбережжя Криму, та трьома КРМБ «Калибр-ПЛ» з пч пр. 636.3. Також було застосовано 4 літаки Ту-22М3, які здійснили пуск чотирьох крилатих ракет Х-22 з морського напрямку.

В Азовському морі противник здійснював захист морських комунікацій, які використовувалися для незаконного вивезення викраденого зерна та металопрокату з

українських портів Маріуполь та Бердянськ, шляхом здійснення патрулювання, несення дозору (рухомого та нерухомого), конвоювання суден з особливо важливими вантажами. В Азовській ОЗ постійно патрулювала корабельно-катерна група ворога у складі до 6 од.

Разом із тим, противник продовжував вимикати на цивільних суднах прилади системи автоматичної ідентифікації (AIS), чим грубо порушував Міжнародну конвенцію з охорони людського життя на морі 1974 р. (SOLAS) та намагався приховано здійснювати перевезення військових вантажів.

Результати. Результатами бойових дій у Чорноморській ОЗ стали: вимушена тимчасова передислокація частини авіації Чорноморського флоту ВМС зс рф з Кримського півострова; звуження району дій корабельного угруповання ворога у північно-західній ділянці Чорного моря.

Противник наносив вогневе ураження по прибережних українських містах.

Унаслідок комплексного удару безпілотними авіаційними та безекіпажними надводними комплексами по надводних силах противника у пункті базування Севастополь та на його зовнішньому рейді, зменшилася кількість носіїв КРМБ, що були розгорнуті в морських районах. Райони патрулювання противник був змушений перенести уздовж південного берега Криму – під прикриття берегової системи ППО. Це засвідчило ефективність бойової роботи угруповання різнорідних сил Сил оборони України у Чорноморській ОЗ. Застосуванням БпАК здійснювався вплив на важливі приморські об'єкти ворога, зокрема у Криму (Севастополь).

Висновки. Інтенсивність бойових дій у вересні-грудні 2022 року знизилась. Носії КРМБ “Калибр” противника – 2 ракетні фрегати (“Адмирал Макаров”, “Адмирал Ессен”), 3 ракетні корвети (“Вишний Волочок”, “Ингушетия”, “Трайворон”), 4 підводні човни (інші носії КРМБ, перебуваючи в Середземному морі, не могли завдавати ракетні удари через повітряний простір країн НАТО) – не були повністю нейтралізовані для повного усунення ракетної загрози Україні з морського напрямку.

ВМС ЗС України у Чорноморській ОЗ виконували завдання берегової оборони з обмеженою повітряною, річковою та прибережною морською підтримкою та потужною вогневою підтримкою.

Незважаючи на багатократну перевагу в силах і засобах на морі, противнику не вдалося відновити контроль над північно-західною ділянкою Чорноморської ОЗ.

Застосування безекіпажних надводних і безпілотних повітряних комплексів для ведення асиметричних дій та завдання ефективних ударів по надводних кораблях й катерах противника значно збільшило спроможності угруповання різнорідних сил.

Противник продовжив використання морських районів Чорного моря для завдання ураження крилатими ракетами морського базування по об'єктах критичної інфраструктури на всю глибину території України. Зменшилась кількість пусків з акваторії Чорного моря КРМБ “Калибр”.

Дії авіації та ведення протиповітряної оборони

Коротка характеристика повітряної обстановки. З вересня 2022 р. по лютий 2023 р. тактична й армійська авіація противника продовжувала вести дії обмеженого масштабу, виконуючи завдання з вогневого ураження позицій українських військ вздовж лінії фронту, уникаючи при цьому залітати в повітряний простір,

контрольований українською ППО. Винятком є період проведення Силами оборони України наступальної операції на Слобожанщині, коли засоби авіації ворога виконували завдання з авіаційного прикриття своїх наземних військ, що відступали, та наносили вогневе ураження власних покинутих позицій.

Зазначаючи поразок на полі бою, противник віднайшов спосіб застосовувати стратегічну авіацію й ударні БпЛА, розпочавши стратегічну повітряну наступальну операцію зі знищення критичної інфраструктури України. Масованими ракетно-авіаційними ударами, ударами БпЛА російське військово-політичне керівництво прагнуло спричинити тиск на українське населення, позбавивши його електроенергії й опалення в осінньо-зимовий період, а додатково – відволікало увагу власного населення від мобілізаційних заходів і відступу російських військ з Харківської та Херсонської обл.

Із жовтня регулярними стали польоти російських літаків ДЛРВ А-50 у повітряному просторі білорусі, які виявляли цілі для ураження МРАУ. Додатково, до білорусі було перекинуто російські МиГ-31К – носії надзвукової квазібалістичної ракети Х-47М “Кинжал”.

З початком наступальної операції російських військ у січні 2023 р. активізувалася діяльність ворожої авіації у Східній операційній зоні. Зокрема, противник активно задіявав бойову авіацію (літаки і вертольоти) для підтримки наступальних дій підрозділів угруповань сухопутних військ на Бахмутському напрямку. При цьому, ворожі пілоти неодноразово порушували “традицію” ведення навісного вогню з кабрирування, залітаючи у повітряний простір, який контролювався українською ППО, в результаті чого противник неодноразово зазнавав втрат бойової авіації на цьому напрямку протягом січня-лютого 2023 р.

Суттєву небезпеку для України становило застосування ворогом для ураження наземних цілей засобів повітряного нападу, протидія яким на той час була відсутня: зенітних керованих ракет С-300, надзвукових протикорабельних ракет Х-22, надзвукових квазібалістичних ракет Х-47М “Кинжал”, балістичних ракет “Искандер-М”.

Завдання авіації та ППО сторін. Хід бойових дій у повітряному просторі на третьому етапі широкомасштабної війни продемонстрував, що авіація та ППО противника виконували такі завдання:

ураження об'єктів критичної (енергетичної) інфраструктури на території України;

авіаційна підтримка дій угруповань наземних військ;

ведення протиповітряної оборони місць базування стратегічної авіації.

Бойова авіація та ППО Сил оборони України виконували такі завдання:

встановлення початку повітряного нападу та попередження про нього органів державної влади України і своїх військ (сил);

прикриття від ударів з повітря об'єктів критичної (енергетичної) інфраструктури;

авіаційна підтримка дій своїх військ (сил).

Особливості виконання завдань авіації та протиповітряної оборони

Зрив російської стратегічної повітряної наступальної операції зі знищення критичної інфраструктури України. Російсько-українське протиборство у повітряному просторі на третьому й наступному етапах широкомасштабної війни

визначалося веденням росіянами стратегічної повітряної наступальної операції зі знищення критичної інфраструктури України. Прологом до неї стали ракетні удари противника по об'єктах енергетичної інфраструктури 11 вересня 2022 р. – низкою групових ракетних ударів він уразив Харківську ТЕЦ-5, Зміївську ТЕЦ, Павлоградську ТЕЦ-3, Кременчуцьку ТЕЦ⁶⁰⁹. Такою була реакція російського військово-політичного керівництва на успіх наступальної операції українських військ на Слобожанщині.

Ударами по об'єктах електроенергетики противник намагався схилити керівництво України до переговорів, погрожуючи залишити цивільне населення без електрики та опалення в осінньо-зимовий період. Цим ворог розраховував спричинити загострення внутрішньополітичної ситуації в Україні, знизити рішучість українського народу чинити опір російській агресії, вчинити тиск на українське військово-політичне керівництво та змусити його до переговорів. Разом з тим, такі дії ворога порушували міжнародне гуманітарне право, яким “забороняються акти насильства або погрози насильством, що мають на меті тероризувати цивільне населення”⁶¹⁰.

Стратегічна повітряна наступальна операція росіян стала випробуванням для української протиповітряної оборони, оскільки ворог масував засоби повітряного нападу (крилаті, балістичні ракети різних типів, баражуючі боеприпаси), намагався викрити систему ППО, уразити засоби радіолокаційної розвідки, виснажити запаси ракет українських зенітних комплексів.

Вважається, що замисел операції належить російському генералу с. суровікіну, який 08 жовтня був призначений командувачем “об’єднаного угруповання російських військ” в Україні, а раніше вів подібну операцію у Сирії⁶¹¹. Так, в період командування с. суровікіна угрупованням зс рф у Сирії з квітня по вересень 2019 р., бойова авіація зс рф завдавала умисні ракетні та авіаційні удари по цивільних об'єктах у містах провінції Ідліб: лікарнях, школах, ринках, таборах переміщених осіб, помешканнях цивільних осіб, закладах освіти та релігійних спорудах⁶¹². Перелік МРАУ противника по об'єктах критичної інфраструктури України наведено у таблиці наприкінці параграфу.

Окрім БпЛА “Герань” (“Shahed”), основними ЗПН, які застосовував противник для МРАУ були крилаті ракет Х-101 / Х-555, Х-22 і “Калибр”.

Пуски ракет Х-101 / Х-555 противник здійснював силами і засобами Дальньої авіації ПКС зс рф з літаків Ту-95МС і Ту-160. Зліт літаків відбувався з аер. “Дягілево” та “Енгельс-2”, пуски КР виконувались переважно над водами Цимлянського водосховища та акваторією Каспійського моря. Необхідність пуску КР Х-101 / Х-555 над водоймами пояснюється особливостями її запуску в декілька етапів:

на висоті біля 6 км літак скидає ракету з вузла підвіски (Ту-95МС) або з барабанної пускової установки при розкритому вантажному відсіку (Ту-160);

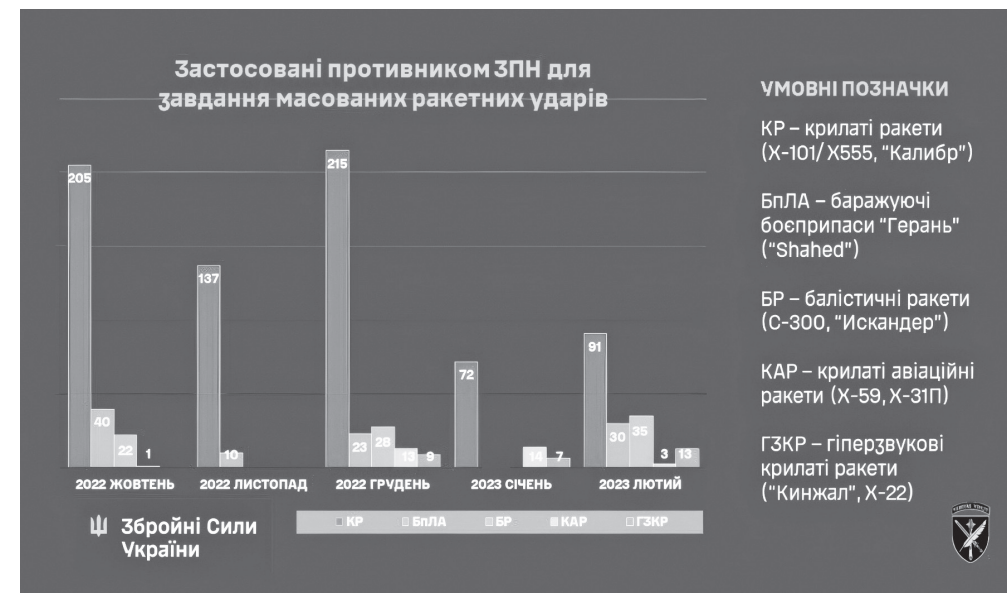
ракета долає декілька десятків метрів у вільному падінні, в той час як з її корпусу висувуються крила і двигун;

здійснюється запуск двигуна ракети, який дозволяє їй розвинути максимальну швидкість польоту до 270 м/с .

Таким чином, у разі відмови двигуна ракети під час пуску, вона падає у води Цимлянського водосховища або Каспійського моря, не завдаючи прямих збитків цивільній інфраструктурі та населенню.

Застосування ворогом ракет Х-22 мало свої особливості. КРПБ Х-22 “Буря” – крилата ракета радянського виробництва, яка була прийнята на озброєння у 1971 р. Основне її призначення – ураження авіаносців або авіаносних груп, для чого вона здатна нести ядерну боеголовку потужністю 200 кт у тротиловому еквіваленті. У війні проти України противник оснащував Х-22 фугасно-кумулятивною бойовою частиною масою біля 950 кг. При дальності ураження до 600 км ця ракета є своєрідним заміником КР “Калибр” і Х-101, однак Х-22 не можна віднести до ВТЗ, оскільки її кругове імовірне відхилення складає до 3 км. Основний носій Х-22 – Ту-22МЗ, імовірно може застосовуватись і Ту-95⁶¹³. Застосуванням Х-22 противник досяг переваги над українською ППО, оскільки ракета здатна розганятись до швидкості 4000 км/год, що унеможливило її збиття наявними в Україні протиповітряними та протиракетними засобами. Від початку широкомасштабної агресії противник випустив по об'єктах на території України понад 210 од. КРПБ Х-22 (станом на середину січня 2023 року)⁶¹⁴.

У зв'язку зі значним круговим імовірним відхиленням Х-22, її застосування ворогом призводить до ураження невійськових об'єктів, що завдає немалих супутніх втрат цивільному населенню України. Зокрема, саме цією ракетою противник уразив ТЦ “Амстор” у Кременчуку 27 червня 2022 р., призвівши до загибелі 21-ї і поранення понад 60 цивільних осіб. 14 січня 2023 р. російська федерація вчинила черговий воєнний злочин, уразивши ракетою Х-22 9-поверховий житловий будинок у Дніпрі. В результаті чого загинуло 44 цивільні особи, 80 осіб дістали поранення⁶¹⁵.

Разом з тим, на третьому й наступному етапах широкомасштабної війни була продемонстрована вразливість російської стратегічної авіації. Так, у грудні 2022 р. на аеродромах “Дягілево” (м. Рязань, Рязанська обл. рф) та “Енгельс-2” (м. Енгельс, Саратовська обл. рф) відбулася низка інцидентів. Обидва аеродроми здатні обслуговувати літаки стратегічної авіації (Ту-22МЗ, Ту-95МС, Ту-160), за допомогою яких

противник здійснював пуски крилатих ракет під час МРАУ по об'єктах на території України. Так, на аер. “Дягілево” базується 43 центр бойового застосування і перенавчання льотного складу (в/ч 41521), а на аер. “Енгельс-2” – 22 вБАД у складі 121 вБАП (в/ч 85927), 184 вБАП (в/ч 24755) і 52 вБАП (в/ч 33310). Варто додати, що наприкінці листопада 2022 року ГУР МО України повідомляло про зосередження сил і засобів Дальньої авіації ПКС рф на вказаних аеродромах⁶¹⁶.

Перші інциденти трапились вранці 05 грудня 2022 р. Камери відеоспостереження зафіксували гучний вибух на аер. “Енгельс-2”, в результаті якого, за припущеннями воєнних аналітиків на основі публікацій в ЗМІ, було пошкоджено два літаки Ту-95МС, а двоє військовослужбовців дістали поранення⁶¹⁷. В той же час, від вибуху на аер. “Дягілево” було знищено паливозаправник, пошкоджено літак Ту-22МЗ, загинуло троє і дістали поранення п'ятеро російських військовослужбовців⁶¹⁸.

Вже 26 грудня 2022 р. інцидент на аер. “Енгельс-2” трапився повторно. Він призвів до загибелі щонайменше трьох російських військовослужбовців, допускалось також пошкодження одного зі стратегічних бомбардувальників⁶¹⁹. Після кожного інциденту ПКС рф здійснювали розосередження літаків на інші аеродроми⁶²⁰. Міністерство оборони російської федерації вже після першого інциденту 05 грудня звинуватило Україну в завданні ударів по російських аеродромах стратегічної авіації, заявивши про нібито знайдені на місці вибухів уламки БпЛА Ту-141 “Стриж”⁶²¹. Як показали уламки російського БпЛА цієї моделі, що впав у Хорватії 10 березня 2022 року, його дійсно можливо оснастити боєголовкою⁶²². На користь версії щодо запуску БпЛА з території України висловилося і видання *The New York Times*, посилаючись при цьому на анонімну інформацію службовця Збройних Сил України, який був свідком проведення цієї операції⁶²³.

Поява нових ЗПН, ОВТ, тактичних прийомів. З вересня 2022 р. по лютий 2023 р. у протиборчих сторін з'явилася низка нових ЗПН, засобів протиповітряної оборони, застосовувалися нові тактичні прийоми під час ведення та відсічі повітряного нападу.

Наслідки інциденту на аер. “Дягілево”, 05.12.2022. Фото – Twitter

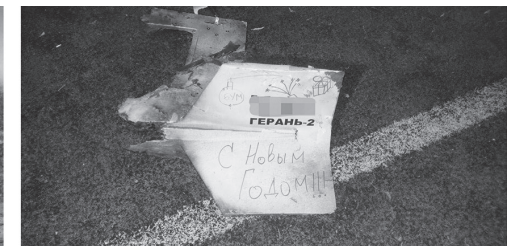
Знаковою подією стала поява у противника нових засобів повітряного нападу – БпЛА іранського виробництва, найбільш відомими з яких стали баражуючі боєприпаси марки “Герань” (“Shahed”). Вперше такий апарат був збитий підрозділом ППО СВ ЗС України 13 вересня 2022 р. в районі Куп'янська, що на Харківщині. Його поява у противника обумовлена декількома факторами:

необхідність поповнити запаси ВТЗ⁶²⁴;

підготовка до МРАУ в рамках стратегічної операції зі знищення критичної інфраструктури України;

зростаюча ефективність застосування БпЛА у війні в цілому.

Інформація про можливість отримання росіянами іранських БпЛА вперше була озвучена представниками США у липні 2022 р.⁶²⁵, а вже 19 серпня росія отримала першу партію⁶²⁶. Окрім власне самих апаратів, Ісламська республіка Іран також надсилала до зс рф своїх фахівців, які проводили навчання для російських опера-

Фрагменти збитих БпЛА. Фото – Укрінформ

торів БпЛА, в тому числі й на окупованих територіях України (н. п. Залізний порт та н. п. Гладівці Херсонської області; м. Джанкой, АР Крим), а також здійснювали прямий контроль пусків БпЛА⁶²⁷.

Застосування противником БпЛА “Герань” (“Shahed”) розпочалося у другій декаді вересня для ураження вогневих позицій української артилерії⁶²⁸. Всього за вересень було знищено 33 од. БпЛА “Герань” (“Shahed”)⁶²⁹. Вважається, що всього російська федерація замовила в Ірану від 1700⁶³⁰ до 2400⁶³¹ од. БпЛА різних типів.

“Герань” (“Shahed”) – баражуючий боєприпас іранського виробництва, сконструований у вигляді дельтоподібного крила. Ісламська республіка Іран ініціювала програму розробки і виробництва БпЛА у 1984 р. Це була частина комплексної асиметричної відповіді на проблему суттєвої військової переваги потенційного противника – США – та неможливості розбудови власних повітряних сил в умовах заборони на постачання до Ірану ОВТ, передових військових технологій, товарів подвійного призначення. Головний акцент було зроблено на спроможностях національної економіки. Для реалізації програми, було визначено два авіаційних підприємства під егідою Корпусу вартових Ісламської революції: Iran Aircraft Manufacturing Industries Corporation (HESA) та Qods Aviation Industry Company. Перший БпЛА Ababil-1 вже у 1985 р. застосовувався для розвідки іракських позицій та тилів. До 2020 р. іранська промисловість виготовляла вже півтора десятка моделей розвідувальних та бойових БпЛА різних типів. Корпус вартових використовував БпЛА для ураження цілей у Пакистані (1993, 1996, 2000, 2005 рр.), Сирії (2015 р.), Саудівській Аравії (2019 р.). Окрім того, Іран постачав самі БпЛА, а подеколи – технології і потужності для їх

виробництва проіранським та ісламістським групам у Лівані, Сирії, Іраку, Судані, Ємені, та дружнім державам – Вірменії, Венесуелі⁶³², Таджикистану⁶³³.

Відзначалося, що російські фахівці модернізували іранські апарати, адаптувавши їх до застосування навігаційної системи ГЛОНАСС (Глобальна навігаційна супутникова система) – російської альтернативи GPS – що дозволило точніше наводити БпЛА на стаціонарні цілі⁶³⁴. Крім супутникової, іранські БпЛА-“камікадзе” мають інерційну систему наведення, що робить їх стійкими до засобів РЕБ⁶³⁵. Пускова установка, змонтована в кузові самоскида, вміщує до 5 БпЛА. “Герань” (“Shahed”) має два двигуни: реактивний (призначений для запуску) та двоциліндровий поршневий потужністю 50 к.с. (для польоту). Після запуску апарат здійснює автономний політ до кінцевої точки (цілі) за визначеним наперед маршрутом.

Аналіз бойового застосування БпЛА “Герань” (“Shahed”) противником показав наступні особливості:

- для ураження цілей противник вдавався до тактики застосування роїв БпЛА – здійснював одночасний пуск з 2 або 3 пускових установок (10-15 апаратів);

- апарати долали маршрут до цілі на гранично малій висоті (10-20 м), використовуючи рельєф місцевості (низини, яри, русла річок);

- для маскування гучного звуку, який видають основні поршневі двигуни БпЛА, противник будував маршрут руху дронів уздовж автомобільних доріг з високим рівнем трафіку, пізніше дрони оснащувалися акустичними фільтрами для зменшення рівня шуму під час польоту⁶³⁶;

- БпЛА застосовувались в різний час доби, при цьому запуск роїв цих апаратів у темну пору доби дозволяв противнику уникати їх візуального виявлення⁶³⁷;

- апарати демонстрували стійкість до низьких температур, що дозволило противнику застосовувати їх взимку.

Відповідно до теорії та практики застосування роїв БпЛА⁶³⁹, вони дозволили досягти противнику певних переваг. Так, велика кількість повітряних цілей ускладнювала обробку радіолокаційної інформації та забезпечувала дезорганізацію системи ППО України. Масуючи БпЛА на одному напрямку, противник створював умови, за яких кількість повітряних цілей переважала наявний боєзапас військової або об’єктової ППО – боєкомплекту пускових установок ЗРК С-300 або “Бук-М1” не вистачало для

ураження всіх апаратів. Крім того, застосування БпЛА “Герань” (“Shahed”) безпосередньо перед або під час МРАУ дозволяло ворогові викривати систему ППО України.

Сили оборони України для протидії БпЛА “Герань” (“Shahed”) задіявали зенітні ракетні підрозділи, винищувальну авіацію⁶⁴⁰, самохідні зенітні установки, мобільні вогневі групи ППО, зенітні гармати, великокаліберні кулемети⁶⁴¹. Відомо також про збиття цих апаратів вогнем стрілецької зброї⁶⁴².

У зв’язку із МРАУ, ударами БпЛА які завдавав противник на третьому й наступному етапах широкомасштабної війни, Сили оборони України нарощували ешелоновану систему ППО України для своїх військ, важливих військових, цивільних об’єктів, об’єктів критичної інфраструктури. Нововведенням стало включення до системи ППО України великої кількості мобільних вогневих груп ППО.

Особливості виконання бойових завдань мобільними вогневими групами ППО:

- пересування на автомобілях високої прохідності (пікапах), в тому числі по бездоріжжю;

- озброєння – ПЗРК малої дальності (радянський “Игла”, польський “Piorun”, британські “Starstreak” та “Martlet”, американський “Stinger”), стрілецька зброя, малокаліберна зенітна артилерія тощо;

- розгортання на потенційних маршрутах прольоту крилатих ракет, вертольотів та БпЛА противника, біля важливих об’єктів.

Мобільні вогневі групи ППО виконували завдання в структурі єдиної системи протиповітряної оборони України під загальним керівництвом Командування Повітряних Сил. Створювалися вони зі складу НГУ, Сил ТрО, Сухопутних військ ЗС України, та інших складових Сил оборони.

Мобільні вогневі групи ППО Фото – Армія Inform

Стратегічна операція противника зі знищення критичної інфраструктури України спонукала уряди країн Заходу прискорити надання Україні нових засобів ППО. Зокрема, вже 11 жовтня 2022 р. Сили оборони України отримали першу батарею ЗРК IRIS-T SLM⁶⁴³ німецького виробництва, яка була оперативно розгорнута для нарощування протиповітряної оборони Києва⁶⁴⁴. 07 листопада 2022 р. стало відомо про прибуття до України двох батарей ЗРК NASAMS від США та батареї ЗРК “Spada Aspidе” від Іспанії⁶⁴⁵. 19 листопада 2022 року ЗС України отримали 30 од. зенітних установок “Gerard” від Німеччини. 20 листопада 2022 року стало відомо про факт передачі ЗС України Францією двох батарей ЗРК “Crotale”⁶⁴⁶.

Запуск БпЛА “Shahed-136”, кадри з відео Iran’s Military Achievements Media, Twitter⁶³⁸

Таблиця 4.8. МРАУ противника по об'єктах критичної інфраструктури України					
№	Дата МРАУ	Застосовані противником ЗПН	ЗПН, знищені системою ППО України	Наслідки влучань ЗПН	
1	10 жовтня 2022 року	83 ракети: КР Х-101 / Х-555; КРМБ “Калибр”; 5В55 (С-300); Торнадо-С; 25 БпЛА “Герань” (“Shahed”).	45 ракет різних типів; 22 БпЛА “Герань” (“Shahed”).	Повністю або частково порушене електропостачання у 15-ти областях України, загинуло 19 осіб, травмовано – 108, пошкоджено 199 об'єктів: 46 приватних і 30 багатоквартирних будинків, 98 об'єктів енергетичної інфраструктури, шкіл, лікарень і дитячих садків.	
2	11 жовтня 2022 року	28 ракет: 16 КР Х-101 / Х-555; 12 КРМБ “Калибр”; >13 БпЛА “Герань” (“Shahed”).	20 ракет різних типів; 13 БпЛА “Герань” (“Shahed”).	Уражено об'єкти критичної інфраструктури на Львівщині, Запоріжжі, Дніпропетровщині, Київщині, Хмельниччині, Миколаївщині, Вінниччині. Україна припинила експорт електроенергії.	
3	19 жовтня 2022 року	6 КР Х-101 / Х-555; >10 БпЛА “Герань” (“Shahed”).	4 КР Х-101 / Х-555; 10 БпЛА “Герань” (“Shahed”).	Уражено об'єкти критичної інфраструктури у Київській, Вінницькій, Чернігівській, Івано-Франківській областях України.	
4	22 жовтня 2022 року	33 ракети: 17 КР Х-101 / Х-555; 16 КРМБ “Калибр”	13 крилатих ракет: 13 КР Х-101 / Х-555; 5 КРМБ “Калибр”.	Пошкоджено об'єкти критичної інфраструктури у Волинській, Хмельницькій, Кіровоградській та Одеській областях України. По всій Україні запроваджено стабілізаційні відключення електроенергії споживачам.	
5	31 жовтня 2022 року	78 ракет: 55 КР Х-101 / Х-555; 1 КАР Х-59; 22 ЗКР 5В55 (С-300); 5 БпЛА: 4 БпЛА “Герань” (“Shahed”); 1 БпЛА “Ланцет”.	44 ракети різних типів.	Уражено 18 об'єктів у 10 регіонах України.	
6	15 листопада 2022 року	90 ракет: 70 КР Х-101 / Х-555; 20 КРМБ “Калибр”; 10 БпЛА “Герань” (“Shahed”).	73 ракети різних типів; 10 БпЛА “Герань” (“Shahed”).	Уражено об'єкти енергетичної інфраструктури у Київській, Львівській, Чернігівській, Миколаївській та Житомирській областях України. Пошкоджено об'єкти цивільної забудови.	
7	23 листопада 2022 року	67 ракет: КР Х-101 / Х-555; КРМБ “Калибр”.	51 ракета різних типів.	Уражено 36 об'єктів критичної інфраструктури та житлових будинків у Донецькій, Запорізькій, Київській, Кіровоградській, Львівській, Харківській, Херсонській, Вінницькій областях України. Загинуло 10 цивільних осіб, 55 – дістали травми різних ступенів тяжкості.	

Таблиця 4.8. МРАУ противника по об'єктах критичної інфраструктури України					
№	Дата МРАУ	Застосовані противником ЗПН	ЗПН, знищені системою ППО України	Наслідки влучань ЗПН	
8	05 грудня 2022 року	70 ракет: 38 КР Х-101 / Х-555; 22 КРМБ “Калибр”; 3 ПКР Х-22; 6 КАР Х-59; 1 КАР Х-31П.	60 ракет різних типів.	Уражено об'єкти електрогенерації у Сумській, Одеській, Дніпропетровській, Житомирській, Кіровоградській областях України. Загинуло 5 цивільних осіб, 13 – поранено.	
9	16 грудня 2022 року	76 ракет: КР Х-101 / Х-555; КРМБ “Калибр”; ПКР Х-22; КАР Х-59; КАР Х-31П; 27 5В55 (ЗРК С-300).	60 крилатих ракет різних типів.	Уражено 9 об'єктів електрогенерації та десятки об'єктів цивільної забудови у Київській, Дніпропетровській, Харківській, Запорізькій областях України. Загинуло 5 цивільних осіб, 13 – поранено. Обмежено роботу АЕС.	
10	29 грудня 2022 року	70 ракет: 62 КР Х-101/555; 6 КР Х-22, Х-32; 2 КАР Х-31П; 13 БпЛА “Герань” (“Shahed”).	58 ракет різних типів; 11 БпЛА “Герань” (“Shahed”).	Уражено 28 об'єктів у 10 областях.	
11	31 грудня 2022 року	20 ракет: КР Х-101 / Х-555; КРМБ “Калибр”; БР “Искандер-М”.	12 крилатих ракет різних типів.	Уражено об'єкти у Київській, Хмельницькій, Запорізькій, Миколаївській, Херсонській областях України.	
12	02 січня 2023 року	39 БпЛА “Герань” (“Shahed”).	39 БпЛА “Герань” (“Shahed”).	–	
13	14 січня 2023 року	38 ракет: 23 КР Х-101, КРМБ “Калибр”; 10 КАР Х-59; 5 ПКР Х-22.	25 ракет: 18 КР Х-101, КРМБ “Калибр”; 7 КАР Х-59.	Уражено 12 об'єктів енергетичної інфраструктури у Київській, Львівській, Івано-Франківській, Дніпропетровській областях України. Уражено житловий будинок у м. Дніпро, загинуло 46 осіб, 75 – поранено.	
14	26 січня 2023 року	55 ракет: 2 ГЗБР Х-47 “Кинжал”; 9 КРМБ “Калибр”; 40 КР Х-101 / Х-555; 4 КАР Х-59; 26 БпЛА “Герань” (“Shahed”).	47 крилатих ракет різних типів; 26 БпЛА “Герань” (“Shahed”).	Уражено об'єкти енергетичної інфраструктури у Київській, Запорізькій, Дніпропетровській та Одеській областях України.	
15	09-10 лютого 2023 року	106 ракет: 43 КР Х-101 / Х-555; 28 КРМБ “Калибр”; 35 ЗКР 5В55 (С-300); 30 БпЛА “Герань” (“Shahed”).	66 КР Х-101, КРМБ “Калибр”; 25 БпЛА “Герань” (“Shahed”).	Уражено 4 об'єкти електрогенерації. Пошкоджено житлову забудову в Харкові й Запоріжжі.	
16	16 лютого 2023 року	46 ракет: 12 КР Х-101 / Х-555; 8 КРМБ “Калибр”; 12 ПКР Х-22; 3 КАР Х-59; 1 ПКР “Оникс”	16 ракет: 6 КР Х-101 / Х-555; 8 КРМБ “Калибр”; 2 КАР Х-59.	Уражено об'єкти критичної інфраструктури у Полтавській, Львівській, Кіровоградській областях, об'єкти ОПК у Дніпропетровській області.	

ОСНОВНІ ВИСНОВКИ ТРЕТЬОГО ЕТАПУ

Впродовж третього етапу воєнно-політична обстановка навколо російсько-української війни розвивалася на тлі геополітичної турбулентності, обумовленої як агресією росії проти України, так і загостренням глобальних суперечностей між демократичними та авторитарними державами. Втягування теократичного Ірану та тоталітарної Північної Кореї у війну проти України на боці рф і рб позначило нову стадію конфлікту, для якої притаманне чітке окреслення протистояння по лінії демократії та автократії.

В умовах складної економічної, соціальної та гуманітарної ситуації в Україні, керівництву держави за підтримки міжнародних партнерів вдалося утримати та стабілізувати національну економіку. Протягом вересня-грудня 2022 р. економіка нашої держави продовжувала адаптуватися до функціонування в умовах війни. В той же час, посилювався негативний інфляційний тиск внаслідок високих світових цін на енергоресурси, пошкодження інфраструктури унаслідок воєнних дій, руйнування виробництва та зростання виробничих і логістичних витрат переміщеного бізнесу в відносно безпечні регіони України. Проте, своєчасно вжиті українською владою антикризові заходи позитивно вплинули на стабілізацію економічної ситуації в нашій державі. Стабілізації фінансової системи України сприяло підписання Меморандуму про взаєморозуміння стосовно призупинення виплат за державним та гарантованим державою боргом із групою офіційних кредиторів України з країн G7 та Паризького клубу.

Україна досягнула помітного прогресу на шляху європейської інтеграції. Наприкінці 2022 р. був суттєво активізований процес ухвалення рішень, необхідних для виконання рекомендацій Європейської комісії, що створило умови для наближення переговорного процесу про вступ України до ЄС.

Російське воєнно-політичне керівництво, через небажання закінчувати воєнні дії проти України, оголосило часткову мобілізацію своїх громадян. Зосередження значної кількості мобілізованих на полігонах і навчальних центрах рф та рб свідчило про формування резервів для подальших наступальних дій. Значно зросла інтенсивність завдання ракетних ударів по об'єктах цивільної та військової інфраструктури в м. Київ та обласних центрах нашої держави.

Упродовж вересня-грудня 2022 р. воєнно-стратегічна обстановка в Україні залишалася контрольованою та характеризувалася наступальними діями Сил оборони України на південному та східному напрямках.

На півдні Сили оборони України успішно провели розпочату наприкінці серпня 2022 р. наступальну операцію і вийшли на бар'єрний рубіж – р. Дніпро. У листопаді 2022 р. було визволено обласний центр – м. Херсон. В результаті Херсонської наступальної операції підрозділи Сил оборони України просунулись майже на 40 км, звільнили територію площею до 5700 км² і визволили від окупантів до 211 населених пунктів. Загальний успіх наступальної операції ОСУВ “Олександрія” (“Херсон”) дозволив скоротити лінію фронту та перекинути частину сил і засобів на інші напрямки. Противник у Південно-Західній ОЗ у листопаді 2022 р. зазнав поразки, був змушений відвести сили і засоби із західного берега р. Дніпро та організовувати оборону на східному березі річки. На території Донецької обл. противник

не спромігся провести масштабні та скоординовані наступальні дії на н. п. Соледар, Бахмутське, Бахмут, Авдіївка, Мар'їнка.

Упродовж вересня – листопада 2022 р. військам ОСУВ “Хортиця” в Східній ОЗ вдалося шляхом стійкої оборони утримувати лінію фронту від н. п. Соледар до р. Дніпро й одночасно розгорнути масштабну наступальну операцію на території Харківської та Донецької обл. В ході наступальних дій, Сили оборони, заволоділи оперативною ініціативою і змусили противника відступити з окупованих раніше територій. До кінця вересня 2022 р. в Харківському і Слобожанському операційних районах угруповання зс рф були розгромлені і втратили спроможності до будь-яких наступальних дій. Лише в жовтні – листопаді командування противника зуміло стабілізувати ситуацію наростити свій потенціал за рахунок мобілізованих громадян рф і стабілізувати лінію фронту, не допустивши подальшого просування Сил оборони України вглиб Луганської обл.

Проведення масштабної наступальної операції в стислі терміни вимагало від ЗС України високого рівня оперативного мистецтва, тактичної підготовки, злагодженості, індивідуальної підготовки особового складу та належного морально-психологічного стану військ. Підрозділи ЗС України не лише зуміли визволити частину окупованих регіонів, але й ефективно закріпитись на території, провести відповідні стабілізаційні заходи й не допустити повернення противником втрачених позицій.

У північних регіонах України обстановка залишалася контрольованою. Противник шляхом демонстраційних дій і турбуючи обстрілів намагався утримати на кордоні з білоруссю та росією частину підрозділів Сил оборони України. Російські війська не проводили наступальних дій, однак внаслідок ворожих обстрілів ураження зазнали населені пункти у прикордонних районах Чернігівської та Сумської обл.

Активність кораблів чф рф після атаки морським безпілотними апаратами у Севастопольській бухті в жовтні 2022 року суттєво знизилася. Основні боєздатні кораблі були передислоковані до ВМБ Новоросійськ, що обмежило можливості нанесення ракетних ударів по території України з моря.

Унаслідок комплексного удару безпілотними авіаційними та безекіпажними надводними комплексами противник втратив контроль над власними водами в межах ВМБ м. Севастополь та на підходах до нього, що засвідчило початок нового етапу у збройній боротьбі на морі. Незважаючи на багатократну перевагу у силах і засобах на морі, противнику не вдалося відновити панування на морі у межах північно-західної частини Чорноморської операційної зони.

У повітряному просторі України авіація противника не змогла досягти переваги і здійснювала групові та поодинокі удари, зосереджуючись на пусках ракет з далекої відстані по ключових об'єктах воєнної і цивільної інфраструктури.

Повітряні Сили України продовжували нарощувати свої спроможності за рахунок освоєння західних зразків ОБТ та підвищували свою майстерність у виявленні малошвидкісних та малорозмірних цілей. Результативність засобів ППО щодо знищення крилатих ракет різних типів зростала, в окремих випадках перевищувала 80%.

Унаслідок застосування проти України великої кількості високоточних зразків зброї, в умовах дії західних санкцій, російський ВПК намагався виробляти ракети типу Х-101, “Калибр”, Х-59, Р-500. Однак, вдавався в знаки дефіцит сучасної мікроелектроніки, який призводив до значних затримок їх виготовлення.

Терористична стратегія росії викликала гостро негативну реакцію з боку міжнародної спільноти. В умовах зростання кількості російських ракетних атак, було завершено формування “енергетичної коаліції” з метою надання Україні термінової допомоги для відновлення енергетичної інфраструктури, збереження її стійкості та керованості у зимовий період. Зберігалася загроза використання росією ЗАЕС для провокування масштабної ядерної катастрофи. Однак позиція ключових членів “ядерного клубу” засвідчила про існування ширшого міжнародного консенсусу щодо непорушності існуючого ядерного статус-кво та відкидання використання ядерної зброї чи погроз її застосування для досягнення тих чи інших цілей.

РОЗДІЛ V

ПОЧАТОК ЧЕТВЕРТОГО ЕТАПУ

(січень – 24 лютого 2023 року)

5.1. ВОЄННО-ПОЛІТИЧНА ОБСТАНОВКА

Суб’єкти воєнно-політичних відносин навколо російсько-української війни та їхні цілі

Україна. День 20 лютого 2023 р. став символічним для нашої держави. На 362-й день широкомасштабної війни Президент України В. Зеленський прийняв з візитом у Києві Президента США Дж. Байдена й обговорив із ним майбутнє України, усієї Європи та глобальної демократії. За словами глави держави, саме в Україні вирішувалася доля “світового порядку, заснованого на правилах, на людяності, на передбачуваності”¹. Україна у січні-лютому 2023 р. продовжувала залишатися на міжнародному порядку денному, свідченням чого стали такі події: спільне засідання Колегії Єврокомісії та Кабінету Міністрів України, саміт Україна – ЄС, історично вагоме голосування Генеральній Асамблеї ООН за українську резолюцію щодо миру й територіальної цілісності, участь нашої держави в зустрічі лідерів держав “Трупи семи”. Це підтверджувало геополітичну суб’єктність нашої держави та міжнародне визнання жертвовності українського народу в збройному захисті демократичних цінностей від російського рашизму².

Цілі України у російсько-українській війні залишалися незмінними з дня, відколи В. Зеленський, виступаючи перед учасниками саміту лідерів G20 у листопаді 2022 р., закликав світ реалізувати представлену Україною Формулу миру. Реалізація десяти пунктів, перерахованих главою держави, стали метою не тільки українського народу, але й усього демократичного світу, згуртованого в боротьбі проти російського авторитаризму: відновлення радіаційної та ядерної безпеки; безстрокове продовження української експортної зернової ініціативи з допомоги продовольством найбільш біднішим країнам світу – Grain From Ukraine; забезпечення енергетичної безпеки шляхом примусового обмеження експортних цін на російські енергоресурси; звільнення всіх полонених та повернення депортованих; виконання Статуту ООН та відновлення територіальної цілісності України та світового порядку; виведення російських військ з території України і припинення бойових дій; визнання світом спеціального трибуналу щодо злочину агресії росії проти України та створення міжнародного механізму для відшкодування за рахунок російських активів всіх збитків, завданих війною шляхом застосування резолюції ГА ООН щодо міжнародного механізму компенсації за збитки, спричинені російською війною; невідкладне припинення екоциду та запровадження комплексу заходів для негайного захисту природи; проведення міжнародної конференції для фіксації ключових елементів повоєнної безпекової архітектури в євроатлантичному просторі, включно з гарантіями для України, результатом якої має стати підписання Kyiv Security Compact (Київського безпекового договору); підписання документу про фіксацію закінчення війни як ре-

зультату реалізації антивоєнних кроків, коли безпека й справедливість почнуть відновлюватися³.

росія. В неоімперській уяві кремлівських верховодів на політичній мапі світу не може бути незалежної України. Через це війна росії проти України, як і більшість війн, починаючи від Першої світової і особливо від Другої світової, за рік стала справді тотальною, при чому як в її зовнішньому, загальносвітовому вимірі, так і у її вимірі внутрішньому. 18 січня очільник мзс рф с. лавров на пресконференції за підсумками 2022 р. заявив, що напад на Україну став відповіддю рф “на розв’язану Заходом гібридну війну”, а цілі “сво” визначалися корінними інтересами москви⁴.

москва продовжувала здійснювати інформаційно-пропагандистську кампанію “суспільної мобілізації”, яка тлумачила “сво” як ключовий фронт цивілізаційного протистояння росії (“руського мира”) та демонізованого нею Заходу. При цьому, згідно з опитуваннями “Левада-центру”, якщо на початку широкомасштабного вторгнення 68% громадян росії підтримували дії зс рф в Україні, то менше ніж за рік підтримка зросла до 75% (січень 2023 р.)⁵. Спираючись на цю підтримку, російське керівництво намагалося посилювати політико-ідеологічний та інформаційно-правовий тиск на російське суспільство⁶.

Через це поточні цілі росії продовжували зазнавати змін у своєму політико-ідеологічному вимірі, адаптуючись до ускладнення російського міжнародно-політичного та воєнно-стратегічного положення. Це проявлялося зокрема в тому, що на порядку денному “сво” мова йшла вже не про захоплення нових територій, але лише про утримання контрольованих. Крім того, в міжнародно-політичній площині росія втратила політико-дипломатичну ініціативу та суттєво звузила “простір для маневру”, після чого була змушена вдаватися до невдалих спроб нав’язування багатосторонніх переговорів із залученням відповідних посередників.

білорусь. Впродовж січня-лютого 2023 р. авторитарний режим о. лукашенка продовжував слідувати у фарватері проведення росією “спеціальної військової операції”, передусім надаючи їй широку військову та військово-технічну допомогу в рамках Союзної держави. При цьому стратегічною ціллю мінська залишалося збереження державного суверенітету та політико-дипломатичної свободи дій, а також уникнення безпосередньої участі зс рб в агресії росії проти України. Приводом для цього виступали уявні загрози з боку сусідніх держав-членів НАТО (Польщі та Литви). Так, 24 січня на нараді щодо суспільно-політичної ситуації в білорусі о. лукашенко заявив, що Київ начебто запропонував мінську укласти пакт про не-напад, щоб “ми в жодному разі не воювали з Україною, щоб наші війська туди не рухалися”⁷.

НАТО, попри формальну незалученість у російсько-українську війну, виступало головним майданчиком для координації між союзниками політики стримування та оборони, надання військово-технічної допомоги Україні та збільшення виробництва ОВТ й боєприпасів для поповнення власних запасів та забезпечення зростаючих потреб Сил оборони України в умовах затяжної війни з росією. В рамках довгострокового партнерства з Україною, Альянс продовжував бути залученим до підтримки ЗС України в переході від радянських доктрин і озброєнь на стандарти НАТО, покращенні взаємосумісності, проведенні реформ сектору безпеки та оборони.

Метою НАТО залишалася допомога Україні у відбитті збройної агресії рф та підготовка Сил оборони України до проведення контрнаступу з метою звільнення окупованих територій та перемоги у війні з рф. Саме перемога Україні у війні розглядалася як головна передумова для вступу нашої держави до НАТО⁸. З початку 2023 р. члени НАТО перейшли на новий етап постачання Україні важкого озброєння західного зразка для формування “бронетанкового кулака”. Генеральний секретар НАТО Є. Столтенберг закликав членів Альянсу посилити підтримку Києва, в тому числі танками та іншою важкою технікою, зазначивши, що “шлях до миру лежить через постачання зброї”⁹.

Водночас керівництво Альянсу зайняло активнішу позицію щодо росії. 28 січня очільник Військового комітету НАТО адмірал Р. Бауер заявив, що Альянс готовий до прямої конфронтації з росією і закликав держави-члени НАТО перейти до “воєнної економіки мирного часу”, щоб задовольнити потреби України на довгу перспективу¹⁰.

Після першої в історії зустрічі високого рівня НАТО-ЄС-Україна у Брюсселі 21 лютого за участю глави МЗС України Д. Кулеби та високого представника ЄС з питань зовнішньої політики і безпеки Ж. Борреля, Є. Столтенберг запевнив, що майбутнє України – в євроатлантичній родині, та виступив за довгострокові домовленості з метою гарантування безпеки нашої держави, “щоб розірвати коло російської агресії”¹¹. Він попередив, що Альянс має бути готовим до довготривалого протистояння з росією¹².

ЄС. Події початку 2023 р. (перше в історії спільне засідання Колегії Єврокомісії та Кабінету Міністрів України 02 лютого, 24-й саміт Україна-ЄС у Києві 03 лютого, візит Президента В. Зеленського у Брюссель, його участь у саміті лідерів ЄС та виступ у Європейському парламенті 09 лютого) засвідчили, що Україна для ЄС стала чимось більшим, ніж кандидатом у члени. Вона також – ключовий фактор у регіоні, що впливає на безпеку ЄС і його позиціювання як геополітичного гравця. Підтримка України, насамперед військова, та збереження її державності стали для ЄС питанням стримування російської загрози подалі від власних кордонів.

Через безпекові виклики, пов’язані з російсько-українською війною, ЄС міг не тільки кристалізувати своє смислове наповнення, а й проявитись як сильний лідер і геополітичний суб’єкт на континенті. Зокрема, ЄС перетворився на найбільшого донора допомоги Україні, забезпечивши з початку широкомасштабної війни до 50 млрд євро військової та фінансової допомоги нашій державі (з них 11 млрд євро на військову підтримку, надану через Європейський фонд миру та державами-членами ЄС). Це поставило ЄС на перше місце за обсягом допомоги Україні, випереджаючи США. Окрім цього, на території ЄС продовжувалася підготовка до 15 тис. військовослужбовців ЗС України в рамках найбільшої військової тренувальної місії в історії блоку – EUMAM.

18 січня Європарламент ухвалив річний звіт про втілення спільної зовнішньої та безпекової політики, який слугував певним дороговказом політики ЄС щодо російсько-української війни. Він чітко визначив параметри української перемоги: відновлення Україною ефективного контролю над усією своєю територією в межах міжнародно визнаних кордонів. Європарламент чітко визначив, що майбутнє Європи зараз твориться в Україні: “Лише остаточна перемога України над росією захистить

світовий порядок та утримає інших агресивних акторів від ведення загарбницьких війн”. Євродепутати наголосили на історичному вікні для деокупації Молдови, Грузії, а також завершення “гібридної окупації” білорусі. “Перемога України принесе свободу не тільки її окупованим регіонам, але й Білорусі, а також матиме вирішальне значення для відновлення територіальної цілісності Грузії і Молдови”¹³.

У річницю від початку широкомасштабного вторгнення зс рф в Україну, Президентка Єврокомісії У. фон дер Ляєн наголосила на вирішальному значенні підсумків війни для майбутньої архітектури безпеки на континенті: “Україна стала центром нашого континенту. Місцем, де відстоюються наші цінності, де захищається наша свобода, де пишеться майбутнє Європи”¹⁴.

США залишались безумовним лідером у наданні допомоги Україні та мобілізації світової підтримки на користь нашої держави (політичної, оборонної, фінансової та гуманітарної), а також у забезпеченні санкційного тиску на країну-агресора у відповідь на найбільший виклик безпеці та процвітання США після закінчення холодної війни. Сполучені Штати не тільки виступали стратегічним партнером України номер один, але й демонстрували лідерство у гуртуванні інших країн, ініціювавши разом з Україною спочатку безпекову координаційну групу (“військовий Рамштайн”), згодом координаційну енергетичну платформу, а на початку 2023 р. – координаційну платформу з фінансових питань та питань відбудови¹⁵. За рік, що минув від початку війни, США надали майже 30 млрд доларів на безпекову допомогу, що в шість разів перевищувало оборонний бюджет України на 2021 р.

Президент Дж. Байден зробив підтримку України наріжним каменем своєї зовнішньої політики. 07 лютого у промові “Про стан держави” він назвав російсько-українську війну “найбільшим випробуванням століть” для США та всього світу і запевнив, що допомога Україні буде мати безстроковий характер (“стільки, скільки буде необхідно”¹⁶). Напередодні першої річниці початку широкомасштабного вторгнення чітким сигналом москві про єдність вільного світу заради перемоги України став неоголошений візит американського лідера до Києва 20 лютого, що його іноземні ЗМІ охрестили “найважливішим візитом будь-якого президента США в європейську країну після закінчення холодної війни”¹⁷.

Під час Мюнхенської безпекової конференції (17-19 лютого 2023 р.) державний секретар США Е. Блінкен вперше чітко заявив, що для США та світу буде неприпустимим таке завершення війни, яке залишить під контролем росії будь-яку частину окупованих нею територій, адже в іншому випадку це може відкрити “схрещу Пандори” для агресорів у всьому світі¹⁸. Представники адміністрації Дж. Байдена підтримали переговори з росією щодо України тільки на основі української Формули миру¹⁹.

Майже через рік після початку широкомасштабного вторгнення зс рф підтримка України з боку американців залишалася стабільною. 65% дорослого населення США воліли, щоб їхня країна підтримувала Україну у поверненні її територій, навіть якщо це призведе до затяжного конфлікту²⁰. Водночас підтримка щодо надання Україні зброї та прямої економічної допомоги дещо послабилася²¹, на чому активно спекулювало консервативне крило Республіканської партії, яке виступало за обмеження військової та фінансової допомоги Києву²². Зі встановленням контролю республіканців за Палатою представників на Капітолійському пагорбі активізували-

ся зусилля щодо посилення контролю та нагляду за допомогою, яка надавалась Україні. При цьому нецільового використання американських коштів в нашій державі не було виявлено²³.

Велика Британія слідом за США перейшла із категорії стратегічних партнерів у категорію союзників України, що було зафіксовано під час візиту Президента України В. Зеленського до Лондона 08 лютого. У підписаній “Лондонській декларації” сторони проголосили, що переслідують спільні цілі у війні – здобуття перемоги над росією для побудови справедливого та міцного миру²⁴. Президент В. Зеленський заявив, що Україна та Велика Британія вийшли на новий рівень відносин і стали “справжніми союзниками”²⁵.

Усвідомлюючи, що довга і статична війна слугує лише цілям росії, на початку року Лондон активізував контакти із союзниками по всьому світу, щоб посилити тиск на в. путіна та забезпечити перевагу ЗС України на полі бою. Ключовим елементом цих зусиль стало оголошення про надання ЗС України основних бойових танків Challenger 2²⁶. Їхнє ширше воєнно-політичне значення полягало у створенні міжнародного прецеденту постачання західної важкої бронетехніки Україні.

У січні-лютому 2023 р. Лондон провів серію переговорів і консультацій із союзниками щодо постачання важкої бронетехніки та ППО, закликаючи їх розгорнути заплановану на 2023 р. підтримку якнайшвидше, щоб досягти максимального ефекту на полі бою. З цією метою міністр оборони Б. Воллес відвідав Естонію і Німеччину, а міністр закордонних справ Д. Клеверлі здійснив візит у Північну Америку, де вони просували один меседж: саме настав час надати Україні засоби, необхідні для перемоги у війні, а не лише для утримання лінії фронту.

Німеччина пройшла тест на лідерство на Європейському континенті у питанні надання допомоги Україні в боротьбі з російською агресією, використовуючи власну позицію в ЄС та НАТО. Це зокрема мало вияв в ухваленні німецьким урядом рішення 25 січня 2023 р. (після місяців потужного міжнародного та внутрішнього тиску) про передачу Україні основних бойових танків Leopard 2 і надання дозволу на їх реекспорт. Канцлер О. Шольц назвав це рішення чітким сигналом в. путіну, “що його імперіалістична війна не буде успішною, тому що ми будемо підтримувати Україну разом, не даючи себе розділити”²⁷.

Під час виступу на Всесвітньому економічному форумі у Давосі 18 січня 2023 р. німецький Канцлер назвав надану і обіцяну Україні військову допомогу “глибоким переломним моментом у німецькій зовнішній політиці і політиці безпеки” і запевнив, що підтримка України у війні з росією триватиме, поки рф не зазнає поразки у війні²⁸. Водночас будь-які мирні переговори, за його словами, мали бути обумовлені виведенням росією своїх військ з території України²⁹.

Німецьке суспільство було також налаштовано на подальшу підтримку України. Зокрема, 82% громадян ФРН сприймали росію як найбільшу загрозу миру у світі. Це становило різкий контраст з довоєнною статистикою: у 2021 р. лише 32% дорослих німців бачили в росії найбільшу загрозу. Жителів Німеччини більше турбувала доля українців, ніж можливе погіршення власного економічного становища³⁰.

Франція здійснила кардинальний розрив із попередньою політикою загра-вання з росією й остаточно визначилася зі своїми цілями у російсько-українській війні. Зокрема, у своєму виступі перед учасниками Мюнхенської безпекової кон-

ференції 18 лютого Президент Франції Е. Макрон закликав світ досягнути такої поразки росії у війні, яка б не обмежувалася її військовим програшем, а й передбачала позбавлення рф “колоніальної ментальності”, а також гарантування того, що Україна досягне успіху, інтегрувавшись до складу ЄС та НАТО. Французький лідер виступив за трансформацію світової архітектури безпеки, щоб зменшити роль росії, та підтримав реформу міжнародних інституцій, зокрема Ради Безпеки ООН³¹. Е. Макрон заявив, що союзники будуть підтримувати Україну, поки вона не переможе і в Європі не настане мир. Зокрема, він підтримав Формулу миру Президента В. Зеленського. Корекція позиції Е. Макрона стала показником фундаментальних змін у сприйнятті європейських політиків нових геополітичних реалій, спричинених війною.

Слова французького лідера не розходилися з його діями. Однією з ключових подій початку року стало рішення Парижа про передачу Києву важких бронетранспортерів (легких колісних танків) AMX-10 RC³², що мало на меті “порушити табу” на відправку західних танків в Україну.

Швеція оголосила, що під час свого головування в Раді Європейського Союзу у першому півріччі 2023 р. ключові напрямки діяльності цього органу будуть враховувати широкомасштабне вторгнення рф в Україну, яке розглядалося як загроза для всієї європейської безпеки. Стокгольмом виступив за узгодження “надійної європейської політики безпеки та оборони у тісній співпраці з партнерами” у протидії російській агресії проти України, а також імплементації Стратегічного компасу ЄС³³.

19 січня шведський уряд ухвалив рішення про передачу десятого пакету військової допомоги Україні, який зокрема включав 8 од. САУ 155 мм Archer, 50 од. БМП Stridsfordon 90 та протитанкові ракети NLAW³⁴. “Перемога України є екзистенційною для Європи і для всього світу”, – заявив Прем’єр-міністр Швеції У. Крістерссон³⁵.

Протягом зими 2023 р. традиційно активною щодо російсько-української війни залишалася зовнішня політика **Польщі**. Варто відзначити, що Президент України В. Зеленський користувався значним авторитетом у польському суспільстві, де його вважали політиком року у світі³⁶. Натомість, в українців Президент Польщі А. Дуда був найбільш популярним серед іноземних лідерів³⁷.

09 січня у Польщі на урядовому рівні розглядалося питання подальшої підтримки України³⁸. У Варшаві вважали, що поразка України може стати прелюдією до Третьої світової війни. Відтак, щоб цього уникнути, потрібно було продовжувати масштабну підтримку України³⁹. Важливою ініціативою Польщі в цьому контексті стали заходи щодо формування “танкової коаліції”⁴⁰. Водночас польське політичне керівництво виступало за надання Україні додаткових гарантій безпеки з боку НАТО під час липневого саміту у Вільнюсі⁴¹. Водночас для тривалого ж миру в Європі потрібне було членство України в ЄС і НАТО⁴².

Країни **Балтії** продовжували демонструвати високий рівень політичної та військової підтримки України задля перемоги у війні з рф та реалізації євроатлантичних прагнень Києва. Зокрема, Литва заявила, що у 2023 р. надаватиме військову техніку, боєприпаси та забезпечуватиме підготовку особового складу ЗС України⁴³. У Литві також активно лобіювали питання прискореного вступу України до НАТО та пошуку нових формулювань на Вільнюському саміті Альянсу⁴⁴.

Послідовну підтримку Україні надавали **Чехія** та **Словаччина**. Прем’єр-міністри цих держав П. Фіала та Е. Гегер заявили, що результатом війни в Україні повинна стати перемога Києва⁴⁵. 29 січня Президентом Чехії було обрано колишнього очільника Військового комітету НАТО П. Павела. Він наголошував, що путінська рф була більшою загрозою вільному світу, аніж ІДІЛ, підтримував допомогу Україні, зокрема зброєю⁴⁶, а також виступав за вступ нашої держави до НАТО, щойно закінчиться війна⁴⁷. Він вважав, що Україна переможе за трьох умов: всі держави підтримуватимуть існуючий рівень постачання озброєння; буде забезпечена достатня фінансова підтримка України, яка дозволить компенсувати втрати економіки; ЄС зможе утримати чинний рівень санкцій, щоби запобігати відновленню доходів росії⁴⁸.

Сербія, продовжуючи слідувати у фарватері росії, спробувала визначити межі своєї підтримки останньої у війні проти України. Під тиском ЄС та США Белград заявив про початок перегляду своєї політики щодо санкцій проти рф. Президент країни А. Вучич заявив, що не є прихильником їх запровадження, але не певен, скільки ще зможе утримуватися від цього кроку⁴⁹. Ознаками початку зміни курсу Белграду стала також заява А. Вучича про непідтримку вторгнення росії в Україну і визнання того, що Крим і Донбас – це Україна⁵⁰.

Прем’єр-міністр **Хорватії** А. Пленкович пообіцяв продовження підтримки України попри відмову парламенту схвалити участь хорватських військових у тренувальній місії ЄС – EUMAM⁵¹. Під час розмови з міністром оборони України О. Резніковим 10 січня його колега з Хорватії М. Баножич висловив солідарність з українським народом і наголосив, що його країна надаватиме політичну, фінансову, технічну й гуманітарну допомогу Україні⁵². На цьому тлі сильно відрізнялася позиція Президента Хорватії З. Мілановича, який розкритикував рішення країн Заходу про передачу Україні танків, продовжував зображувати війну в Україні як конфлікт між рф та США, і поставив під сумнів територіальну цілісність України, заявивши, що Крим ніколи не повернеться до складу останньої⁵³.

На початку 2023 р. позиція **Угорщини** щодо російсько-української війни не зазнала змін. Прем’єр-міністр країни В. Орбан заявив, що через кризу західноєвропейського міжнародного порядку, яку нібито увиразнила війна росії проти України, Захід розпочав нову “холодну війну”, в якій Будапешт повинен стояти осторонь, підтримувати відносини з конкурентами Заходу і претендувати на роль регіонального лідера⁵⁴. Разом з тим, В. Орбан пообіцяв подальшу фінансову підтримку України⁵⁵. 19 лютого він підкреслив, що для Угорщини єдиний шлях гарантувати мирне життя – “триматися подалі від російсько-української війни”, додавши, що Угорщина визнає право України на самооборону, але було б неправильно ставити інтереси України вище інтересів Угорщини⁵⁶. Ставлення Угорщини до євроатлантичної інтеграції України також не зазнало змін. 27 лютого В. Орбан заявив, що рано чи пізно буде порушене питання вступу України в Альянс, але “ми маємо десять тисяч разів подумати над подальшим розширенням НАТО на схід”⁵⁷.

Президент **Румунії** К. Йоганніс заявив, що Україна повинна виграти війну, а росія – відповісти за скоєні злочини й знищені людські життя, запевнивши, що Румунія продовжуватиме допомагати Україні “стільки, скільки буде потрібно”⁵⁸.

Президентка **Молдови** М. Санду на Всесвітньому економічному форумі у Давосі закликала європейські країни допомогти Україні виграти війну проти росії,

інакше “кожен з нас буде в небезпеці”⁵⁹. З очікуваною перемогою України Кишинів пов’язував реалізацію своїх воєнно-політичних цілей – виведення військ рф з Придністров’я та завершення довготривалого замороженого конфлікту⁶⁰. Поряд з цим, в молдавському уряді агресії рф проти України розпочалися дискусії про відмову країни від нейтрального статусу та вступу до військово-політичних блоків⁶¹.

Непростими були відносини України з **Грузією**. Уряд останньої під надуманим приводом в черговий раз відмовив у військовій допомозі Україні, заявивши, що цей крок був спрямований на уникання залучення країни у війну⁶². Цей крок очікувано отримав схвалення з боку росії. В МЗС України зауважили, що Москва і Тбілісі “обмінюються реверансами” не лише попри триваючу агресію рф проти України, а й триваючу окупацію частини території Грузії⁶³. При цьому Президент Грузії С. Зурабішвілі закликала Кремль письмово зафіксувати відмову від окупації територій грузинської держави в рамках можливої угоди про мир між рф та Україною⁶⁴. Позиція грузинської влади – це ще не вся Грузія. У Тбілісі й Батумі пройшли великі акції солідарності з Україною до річниці російського вторгнення 24 лютого за участі представників опозиційних партій та небайдужих громадян⁶⁵.

Туреччина із самого початку російсько-української війни займала активну посередницьку позицію між сторонами конфлікту, в основі якої була політична підтримка України при збереженні, в той же час, високого рівня економічних відносин з росією. Дотримуючись цих позицій у двосторонніх відносинах з учасниками конфлікту, у січні Анкара доклала посередницьких зусиль для налагодження гуманітарного діалогу між уповноваженим Верховної Ради України з прав людини України Д. Лубінцем та уповноваженою з прав людини росії Т. Москальковою. Це в результаті принесло додаткові політичні дивіденди як Туреччині, так і особисто її Президенту Р. Ердогану, що в очікуванні президентських та парламентських виборів у травні 2023 р. набиало особливого значення⁶⁶.

Важко переоцінити і особисті зусилля Президента Туреччини Р. Ердогана у розширенні посередницьких гуманітарних зусиль, які безпосередньо стосувалися таких важливих питань як: звільнення українських політв’язнів, які були свавільно затримані та ув’язнені росією нібито за скоєння кримінальних злочинів на території тимчасово окупованого Криму; повернення додому українських важкопоранених військовослужбовців, що перебували на території рф; повернення цивільних громадян України, які відбували тюремні покарання з 2014 р. на території рф та тимчасово окупованих територіях Донецької та Луганської областей; повернення цивільних громадян України, незаконно затриманих і утримуваних на території росії з 24 лютого 2022 р.⁶⁷

08 січня Р. Ердоган виступив із заявою, що Туреччина робить свій внесок у пошук шляхів з урегулювання російсько-українського конфлікту і докладає максимум зусиль задля примирення двох країн⁶⁸. У роковини початку широкомасштабного вторгнення росії, 24 лютого, турецький лідер провів телефонні розмови з президентами України та рф, в ході яких наголосив на необхідності “досягнення справедливого миру”, запобіганні подальших жертв та руйнувань, висловив “щире бажання” відновити “зернову угоду” та запевнив, що Анкара готова надати будь-яку підтримку в вирішенні цих питань⁶⁹.

Незважаючи на результати, досягнуті Туреччиною у переговорному процесі між росією та Україною (обмін військовополоненими та підписання “зернової угоди”), Сполучені Штати Америки застерегли Туреччину від експорту до росії хімікатів, мікрочіпів та інших продуктів, які могли бути використані для обходу західних санкцій.

Фактором, який сприяв активізації відносин Туреччини зі США на початку року, стали нищівні землетруси, які у лютому прокотилися південним сходом Туреччини, забравши близько 40 тис. людських життів. Під час першої в 2023 р. робочої зустрічі з Президентом Р. Ердоганом 20 лютого державний секретар США Е. Блінкен заявив про намір США надати Туреччині додаткову допомогу для подолання наслідків землетрусів та посилити співпрацю двох країн у сфері оборони, енергетики, торгівлі і колективної безпеки та підтримки України в її боротьбі за свою незалежність⁷⁰.

Від початку широкомасштабної війни рф проти України **Ізраїль** зайняв позицію, яка обмежувалась наданням гуманітарної допомоги, зокрема медичного характеру, та у відмові від надання військової допомоги нашій державі, не допускаючи при цьому також передачі третіми країнами зброї, що містить ізраїльські комплектуючі⁷¹. Ця позиція не змінилася і після листопадових виборів до парламенту Ізраїлю, за результатами яких Прем’єр-міністром країни став Б. Нетаньягу, який перед виборами обіцяв розібратись та переглянути політику Ізраїлю щодо поставок озброєння Україні.

Протягом січня з боку Б. Нетаньягу була зроблена спроба поглибити відносини з Україною, коли на наступний день після вступу на посаду він зателефонував Президенту України В. Зеленському⁷². В ході розмови лідери намагались узгодити важливі для кожного питання, а саме змінити позицію України під час голосування за резолюцію ООН щодо палестинських територій взамін на постачання Ізраїлем систем ППО та іншого ОВТ Україні, необхідного для захисту об’єктів цивільної інфраструктури. В результаті, не отримавши чіткого сигналу від Б. Нетаньягу, що позиція Ізраїлю щодо постачання зброї Україні буде переглянута, українська делегація не голосувала за зазначену резолюцію в ООН.

На тлі загострення регіональної безпекової ситуації, зумовленої розширенням військового співробітництва між Іраном та росією, значно активізувались двосторонні відносини Ізраїлю та США, які й до цього були достатньо тісними, адже Ізраїль протягом тривалого часу залишається головним союзником США на Близькому Сході. Зокрема, у січні 2023 р. Сполучені Штати взяли участь у спільних американо-ізраїльських військових навчаннях *Juniper Oak*, тим самим забезпечивши підтримку Ізраїлю під час нанесення ударів по військовим об’єктам Ірану, серед яких були заводи з виробництва БпЛА та балістичних ракет, військові бази й нафтопереробні заводи.

Це регіональне загострення призвело до зміни ставлення Ізраїлю та перегляду його позицій щодо поставок озброєння Україні. 30 січня, в ході зустрічі з державним секретарем США Е. Блінкеном, який закликав Тель-Авів до підтримки України у гуманітарній, економічній та оборонній сферах, Прем’єр-міністр Б. Нетаньягу вперше заявив про готовність Ізраїлю розглянути можливість надання озброєння для України, а саме прикрити небо над Києвом ізраїльськими системами ППО “Залізний купол”⁷³.

У лютому, виступаючи на засіданні уряду, Прем'єр-міністр Ізраїлю заявив про готовність розглянути можливість надання військової допомоги Україні, зокрема постачання систем ППО “Залізний купол”, та виразив готовність виступити посередником “у конфлікті, якщо на те буде згода воюючих сторін та США”, але до конкретних дій справа так і не дійшла⁷⁴.

Іран продовжував займати відверто проросійську позицію, зосередившись на поглибленні військового співробітництва з росією. Взамін на поставки останній озброєння та військової техніки (БпЛА, боєприпаси) для підтримки її у війні проти України, Іран сподівався отримати доступ до російських ядерних технологій та закласти основи для “повноцінного військового партнерства” між Іраном та росією у сфері оборони.

В рамках цього партнерства Іран підтвердив закупівлю 24 російських винищувачів Су-35 та іншої військової техніки, включно із системами ППО С-400 та бойовими вертольотами⁷⁵. Такі дії Ірану створили загрозу порушення регіонального балансу сил та посилення напруженості на Близькому Сході. Зокрема, найбільше занепокоєння з боку країн-сусідів Ірану викликало постачання ЗРК С-400, які могли стати на заваді Ізраїлю у зусиллях щодо недопущення розвитку іранської ядерної програми.

У відповідь на посилення Іраном свого військового потенціалу Ізраїль здійснив масовану ракетно-авіаційну атаку на військові об'єкти Ірану, в першу чергу об'єкти ОПК, зокрема завод з виробництва БпЛА Shahed та центр з виробництва боєприпасів у Ісфагані, військові бази і нафтопереробні заводи в Хамадані та Кереджі, а також підприємство з виготовлення моторних масел у провінції Хой. За словами держсекретаря США Е. Блінкена, згадані удари призвели до зміни правил гри на Близькому Сході, адже військові потужності Ірану автоматично стали легітимними цілями⁷⁶. Іншими словами, США увімкнули зворотний відлік, а участь Ірану у війні на боці росії перетворило цю країну на легітимну мішень.

У відповідь на рішучі дії США та Ізраїлю, міністр закордонних справ Ірану Хосейн Амір Абдоллахіан виступив із заявою про визнання Тегераном суверенітету та територіальної цілісності країн у рамках міжнародного права, що призвело до невизнання Іраном анексії Криму та окупації Луганської і Донецької областей⁷⁷. На фоні поглиблення співпраці Ірану з росією ця заява сприймалася як певна політична гра, спрямована на пом'якшення, якщо не повне призупинення санкційного тиску на Іран з боку країн Заходу.

Замість цього Сполучені Штати та Європейський Союз розширили санкції проти іранських державних і приватних компаній, які прямо чи опосередковано залучені до виготовлення і передачі росії БпЛА та балістичних ракет середнього радіусу дії, долучили до списку підсанкційних представників Корпусу вартових ісламської революції за жорстокість у придушенні протестів, які продовжувалися в Ірані⁷⁸.

Не менш важливою подією, яка мала значний вплив на загальну безпекову ситуацію у близькосхідному регіоні стало встановлення інспекторами Міжнародного агентства з атомної енергії (МАГАТЕ), вдруге з початку 2023 року, факту отримання Іраном “близького за концентрацією до збройного, збагаченого урану, який має рівень збагачення у 84%, що на 6% нижчий за необхідний для ядерної зброї”. У відповідь на такі дії, США заявили про готовність до військового варіанту вирі-

шення питання, “щоб не допустити отримання Іраном ядерної зброї, якщо санкції та дипломатія не принесуть результату”, хоча при цьому “першочерговим залишається дипломатичний спосіб вирішення конфлікту”⁷⁹.

Китай. Невдачі зс рф в Україні та розмови про майбутню безпекову архітектуру в світі стали для КНР тригером для корегування своєї позиції т. зв. проросійського нейтралітету. Прагнучи бути глобальною державою, Пекін неодмінно мав подолати свою відстороненість від російсько-української війни та знайти способи впливу на неї, оскільки наслідки російської агресії вже вийшли далеко за регіональні межі та зачіпали практично всі ключові процеси у світі. Сповідуючи концепцію “мирного піднесення” свого статусу наддержави як альтернативу традиційному “західному імперіалізму”, Китай відповідно долучав особливі дипломатичні підходи до тих чи інших глобальних проблем.

Ще у статті головного куратора китайської дипломатії Ван Ї, виданої на початку січня в партійному журналі “Цзюшї”, йшлося в цілому про прагнення Китаю зберігати мирну глобальну обстановку та сприяти мирним процесам у світі⁸⁰. Першою ілюстрацією таких намірів на початку 2023 р. став 8-й Стратегічний діалог “Китай – Африканський Союз”, який відбувся 11-13 січня в столиці Ефіопії Аддис-Абебі. А робота китайської делегації на Всесвітньому економічному форумі в Давосі стала черговим проявом того, що країна розпочала процес виходу зі стану “ковідної економіки”, значно послабивши обмеження та продовжила брати участь у глобальних, насамперед економічних процесах.

Стратегія КНР зводилася до продовження накопичення своєї політичної значимості та ваги та розширення економічних можливостей як для власного технологічного поступу, так і доступу до російських енергоносіїв та ринку. Це нагадувало стратегію “третьої сили” в міжнародних відносинах, характерну для зовнішньої політики країни в 1960-1970-ті рр. В той же час, не дивлячись на те, що Пекін перетворився на фактично вирішального агента впливу на Москву, можливості змінити рамки свого зовнішньополітичного маневру залишалися.

Українська дипломатія прагнула використати цю тенденцію. Спробою підштовхнути КНР до більш проактивної конструктивної позиції став лист Президента України В. Зеленського китайському лідеру Сі Цзіньпіну, який було передано китайській делегації на щорічних зборах Всесвітнього економічного форуму в Давосі Першою леді О. Зеленською. За її словами, це був “жест і запрошення до діалогу” на базі 10 пунктів Формули миру Президента В. Зеленського. Деталі тексту листа залишалися невідомими, а жодної конкретної офіційної реакції з боку Пекіна не надійшло, що могло свідчити про те, що на тому етапі “українське питання” не було для КНР таким пріоритетним, як продовження геостратегічної гри в рамках відносин зі США, росією та ЄС.

Поряд із цим, офіційний Пекін продовжував використовувати риторику “абстрактного миротворця”, всіляко прагнучи накопичити власний політичний капітал, що особливо позитивно резонувало в країнах т. зв. Глобального Півдня та серед деяких пацифістських груп на Заході. 06 лютого заступник постійного представника КНР при ООН Дай Бін майже повністю повторив вже усталену на той момент позицію, в основі якої лежав заклик до відновлення мирних переговорів та сприяння в полегшенні гуманітарної кризи, критика санкцій, вже вкотре вживаючи словоспо-

лучення “українська криза”⁸¹. Єдиною практичною та конструктивною тезою стала підтримка роботи експертів МАГАТЕ на Запорізькій АЕС та продовження реалізації Чорноморської зернової ініціативи.

Мюнхенська безпекова конференція, яка має статус глобального безпекового форуму, стала зручним майданчиком для першої обережної заявки КНР на посилення своєї ролі в умовах російсько-української війни та, відповідно, безпекової кризи. Саме на ній член політбюро ЦК КПК, голова канцелярії комісії у закордонних справах ЦК КПК Ван Ї анонсував появу 24 лютого на річницю початку широкомасштабної агресії росії особливого документу – “Позиція Китаю щодо політичного розв’язання української кризи”, який перед цим мав бути доповнений іншим програмним документом принципового характеру – “Концептуальним документом щодо глобальної безпекової ініціативи”⁸².

18 лютого Ван Ї провів окрему зустріч з міністром закордонних справ України Д. Кулебою, на якій чомусь безпосередньо китайський варіант розв’язання “української кризи” не обговорювався напряду, а сторони лише висловили свої позиції та підходи⁸³. Ця зустріч була вкрай важливою, адже ключовий координатор китайської дипломатії збирався далі відвідати Москву. Візит в столицю агресора мав завершити європейське турне Ван Ї, під час якого він прагнув прозондувати ґрунт щодо перспектив взаємодії китайської дипломатії в майбутньому з Францією, Німеччиною, Італією та Угорщиною.

Такий комплекс сигналів мав би вплинути на характер заяв та домовленостей під час візиту Ван Ї до Москви, куди він прибув увечері 19 лютого. Наступного дня в Київ прилетів Президент США Дж. Байден, що стало ще одним знаком попередження для російсько-китайської “дружби без обмежень” не перетинати “червоні лінії”. Майже одночасно, 22 лютого, коли Дж. Байден вже був у Польщі, Ван Ї провів зустріч з в. путіним. Попри заяви обох сторін про досягнення чергових вершин у двосторонніх відносинах, жодного практичного наслідку для росії цей візит не мав. Москва почула слова дружби, які Пекін проговорював вже тривалий час, а в т. зв. українському питанні, Китай знову закликав до діалогу та переговорів. Проте китайська сторона не зробила жодних конкретних кроків, які б кардинально сприяли росії у веденні війни.

Воєнно-політичні рішення, події, процеси, їх сутність

Україна та її партнери. З початку 2023 р. керівництво країни розпочало роботу з підготовки контрнаступальної операції Сил оборони України, яка мала забезпечити повернення тимчасово окупованих територій. Цьому сприяла тісна співпраця з державами-партнерами щодо поставок озброєння та військової техніки, як двосторонньому рівні, так і в рамках Контактної групи з питань оборони України (“Рамштайн-8” та “Рамштайн-9”), що мало своїм наслідком підвищення рівня забезпечення українських підрозділів сучасним ОВТ.

Воєнно-політичні рішення щодо відсічі збройної агресії. Воєнно-політична обстановка потребувала своєчасного й ефективного реагування з боку керівництва держави на виникаючі загрози. Тому, враховуючи перебіг бойових дій, Президент України продовжив на 90 діб з 19 лютого строки дії воєнного стану Указом від 06 лютого 2023 р. № 58/2023, затвердженого Законом України від 14 лютого 2023 р.

№ 2915-IX⁸⁴, та на той же термін – дію загальної мобілізації Указом від 06 лютого 2023 р. №59/2023, затвердженого Законом України від 14 лютого 2023 р. № 2916-IX “Про продовження строку проведення загальної мобілізації”⁸⁵.

Щотижневими, під головуванням Президента України – Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України, стали засідання Ставки Верховного Головнокомандувача, під час яких:

заслуховувались доповіді Головнокомандувача Збройних Сил України та командувачів оперативних напрямків про оперативну обстановку на фронті в цілому та на окремих його ділянках, представників розвідки про можливі дії противника, пропозиції з посилення угруповань українських військ для успішного проведення оборонних дій Сил оборони України по всій лінії бойового зіткнення та найважчих ділянок фронту, як то: Бахмут, Лиман, Авдіївка, Мар’їнка та Вугледар; ухвалювались рішення щодо подальшого застосування Сил оборони України;

ставились завдання щодо протиповітряної оборони по всій Україні об’єктів критичної та цивільної інфраструктури, а також посилення співпраці з партнерами України задля підвищення спроможностей підрозділів Сил оборони України через постачання нових видів озброєння та військової техніки;

розглядалися питання забезпечення Сил оборони України боєприпасами, озброєнням та військовою технікою; проводився аналіз темпів та обсягів ремонту озброєння та військової техніки;

визначалися першочергові заходи зі стабілізації ситуації на деокупованих територіях⁸⁶.

Постановою Верховної Ради України від 07 лютого 2023 р. № 2920-IX “Про прийняття за основу проєкту Закону України про внесення зміни до ст. 20 Закону України “Про військовий обов’язок і військову службу” щодо комплектування Збройних Сил України посадовими особами офіцерського складу на особливий період” покращено рівень поточного комплектування підрозділів і частин Збройних Сил України.

Додатково до прийнятих, Верховна Рада України своєю Постановою від 24 лютого 2023 р. №2946-IX затвердила звернення до національних парламентів держав-учасниць Першого Парламентського саміту Міжнародної Кримської платформи у контексті дев’яти років тимчасової окупації і незаконної анексії АР Крим і міста Севастополя російською федерацією з метою консолідації дій, спрямованих на подальший спротив тимчасовій окупації Кримського півострова та подолання її наслідків після припинення окупації. Окремо Постановою від 24 лютого 2023 р. №2947-IX Верховна Рада затвердила звернення до Комітету ООН з прав людини, Комітету ООН з прав дитини, Міжнародного суду ООН, Верховного комісара ООН у справах біженців про порушення російською федерацією міжнародних договорів (конвенцій), що мають ознаки геноциду Українського народу, в частині здійснення примусової депортації до держави-агресора або в межах тимчасово окупованих територій України дітей – громадян України та дітей, які проживали на території України, з вимогою повернення таких дітей їхнім батькам або законним представникам⁸⁷.

Кабінетом Міністрів України приймалися рішення щодо виходу України з міждержавних Угод в рамках укладених домовленостей між Кабінетом Міністрів України і урядом росії, а саме постанови: від 06 січня 2023 р. №17 “Про продовжен-

ня строку експлуатації ракетного комплексу 15П118М”; від 10 січня 2023 р. №21 “Про взаємне заснування відділень Торговельно-економічної місії у складі Посольства України в російській федерації та відділень Торговельного представництва російської федерації в Україні” та від 31 січня 2023р. №87 “Про повітряне сполучення і співробітництво в галузі повітряного транспорту та принципів співробітництва в галузі виробництва і поставок авіаційної техніки”.

Наказом Головнокомандувача ЗС України від 13 січня 2023 р. №13 “Про організацію та проведення базової підготовки громадян України до національного спротиву” закладені основи для отримання базової підготовки первинного рівня готовності громадян України щодо їх участі у національному спротиві.

Вжиті заходи дозволяють зробити висновок, що керівництво країни підтримувало належний рівень спроможності Збройних Сил України у їхньому протистоянні з ворогом, забезпечувало високий рівень технічного оснащення підрозділів ЗС України, якісну й ефективну підготовку військовослужбовців у володінні сучасною технікою, що надходила до Збройних Сил, використання якої мало забезпечити успіх на полі бою у боротьбі з державою-агресором.

Згуртування міжнародної спільноти навколо допомоги Україні

Головні воєнно-політичні зусилля України та її партнерів у січні-лютому 2023 р. були зосереджені на збільшенні та розширенні військово-технічної допомоги Силам оборони України напередодні весняного періоду. Визначальним досягненням на цьому напрямку стало формування “танкової коаліції” – неформального об’єднання держав-членів НАТО, готових передати ЗС України основні бойові танки західного зразка. Завершенню цього процесу сприяли кілька рішень, які були ухвалені (не без значного опору) у тісній координації між західними партнерами України по обидва береги Атлантики. Вирішальну роль тут вчергове зіграла позиція Сполучених Штатів та їхніх союзників у Європі, насамперед Великої Британії, Німеччини, Франції та Польщі. Станом на лютий 2023 р. до “танкової коаліції” входили 11 країн (Велика Британія, Данія, Іспанія, Канада, Нідерланди, Норвегія, Німеччина, Польща, Португалія, США та Чехія).

Окрім танків, важливим питанням на порядку денному у співпраці України та її західних партнерів було постачання засобів ППО. Після історичного рішення США про надання Україні систем ППО/ПРО Patriot у грудні до “клубу постачальників” цих засобів долучилися також Німеччина та Нідерланди. Окрім цього, Франція спільно з Італією завершили підготовку до передачі Україні ЗРК SAMP/T.

20 січня на американській авіабазі Рамштайн у Німеччині відбулося 8-е засідання Контактної групи з питань оборони України (“Рамштайн-8”) за участю 54 держав-партнерів, яка стала однією з найважливіших, так як на ній йшлося про те, як підготувати Україну до наступних важких місяців бойових дій. Вперше за всю історію засідань групи Президент України В. Зеленський виступив перед міністрами оборони держав-партнерів, закликавши їх прискорити ухвалення рішень щодо надання Україні ОВТ. “Ми маємо прискоритися! Час повинен стати нашою з вами зброєю так само, як ППО й артилерія, бронемашини й танки, про які ми з вами говоримо. І які, власне, зроблять цю перемогу”⁸⁸.

Головним питанням на порядку денному засідання були постачання озброєння та військової техніки ЗС України, підготовка українських військовослужбовців та збільшення обсягів оборонно-промислового виробництва у країнах НАТО. Зокрема, партнери обговорили забезпечення Сил оборони України засобами ППО та важкою бронетехнікою⁸⁹.

Напередодні засідання в Рамштайні, 19 січня міністри оборони й представники міністерств оборони дев’яти країн Європи (Великої Британії, Естонії, Латвії, Литви та Польщі, а також представники Данії, Нідерландів, Словаччини та Чехії) під час зустрічі в Естонії підписали “Талліннську декларацію”, яка містила зобов’язання щодо подальшої військової допомоги Україні. Підписанти документа зазначили, що новий рівень підтримки України вимагав надання танків, протиповітряної і протиракетної оборони⁹⁰.

Напередодні засідання Контактної групи та після його завершення США, Німеччина, Велика Британія, Франція, Канада, Португалія, Нідерланди, Данія, Бельгія, Швеція, Фінляндія, Польща, Естонія, Литва та Латвія оголосили про значні пакети військової допомоги Україні. Серед ОВТ, яке надавалося Україні, переважала бронетехніка й артилерія, а також додаткові системи ППО.

Підбиваючи підсумки засідання Контактної групи, Президент В. Зеленський відзначив суттєве посилення “артилерійського кулака”, збільшення кількості бронетехніки на кілька сотень бойових машин, забезпечення ракетного озброєння для РСЗВ і ЗРК. Він наголосив, що найголовнішим у новій підтримці України мала стати швидкість реалізації домовленостей із партнерами на постачання обіцяної зброї⁹¹.

23 січня Європейський Союз на зустрічі 27-ми міністрів закордонних справ ЄС схвалив сьомий транш в розмірі 500 млн євро з Європейського фонду миру, спрямований на військову допомогу Україні. Пакет був затверджений разом з додатковими 45 млн на нелетальне обладнання для військової тренувальної місії ЄС в Україні (EUMAM). Сьомий пакет збільшив загальний внесок ЄС в рамках Європейського фонду миру для України до 3,6 млрд євро⁹².

08-09 лютого Президент України В. Зеленський здійснив закордонні візити у Лондон, Париж та Брюссель для мобілізації підтримки з боку європейських партнерів напередодні першої річниці широкомасштабного вторгнення РФ в Україну, просування Формули миру, покарання РФ за скоєні злочини, прискорення європейської та євроатлантичної інтеграції України та підготовки наступних кроків у війні. Це був другий закордонний візит Глави держави з часу початку широкомасштабної агресії РФ.

В ході візиту до Великої Британії 08 лютого Президент В. Зеленський спільно з британським Прем’єром Р. Сунаком підписали “Декларацію єдності” (інша назва – “Лондонська декларація”) – документ, спрямований на поглиблення стратегічного партнерства Києва й Лондона. Британія заявила, що разом із союзниками буде прагнути надати Україні довгострокові безпекові зобов’язання, забезпечить підтримку розбудови ЗС України для відбиття збройної агресії та напередодні саміту НАТО у Вільнюсі працюватиме з членами Альянсу над поглибленням оперативної сумісності ЗС України з НАТО та прискоренням їх переходу на стандарти НАТО. Британський уряд підтримував українську Формулу миру та заявив про свою готовність відігравати провідну роль в її втіленні. Велика Британія увійшла до складу основної групи, що

працювала над притягненням до відповідальності виконавців воєнних злочинів та керівництва рф за злочин агресії проти України⁹³.

З нагоди візиту Прем'єр-міністр Британії Р. Сунак оголосив про розширену програму підготовки українських військових, що включала навчання пілотів винищувачів і морських піхотинців за стандартами НАТО. На додаток до 10 тис. українських військовослужбовців, які були підготовлені на території Сполученого Королівства минулого року, у 2023 р. було заплановано підготувати ще 20 тис. особового складу⁹⁴.

Під час виступу у Вестмінстерській залі парламенту Британії Президент України В. Зеленський відзначив особливий внесок Лондона у підтримку України, заявив, що росія програє у війні і закликав готуватися до формування майбутньої безпекової архітектури у світі. Під час виступу у британському парламенті Президент подарував спікеру Палати громад Л. Гойлу шолом пілота українського винищувача і закликав Лондон передати Україні західні бойові літаки⁹⁵.

Під час візиту до Великої Британії Президент В. Зеленський був прийнятий королем Чарльзом III. Ця зустріч стала першою аудієнцією Глави держави у британського монарха за всю історію українсько-британських відносин⁹⁶.

Після Лондона Президент України здійснив коротку зупинку у Парижі, де ще ввечері 08 лютого зустрівся в Єлисейському палаці з лідерами Франції та Німеччини. Президент Франції Е. Макрон підтвердив, що буде “супроводжувати Україну до перемоги і миру”, заявивши, що росія не може і не повинна перемогти. Французький лідер підтримав українську Формулу миру, заявивши, що план був суттєвою основою для “обговорення шляху, який має привести нас до міжнародної мирної конференції” та дозволить “побудувати простір безпеки для всіх”. Він нагородив Президента України орденом Почесного легіону – найвищою нагородою Франції, яку присуджує Президент республіки за військові або цивільні заслуги⁹⁷.

09 лютого Президент В. Зеленський прибув до Брюсселя для участі в засіданні Європейської Ради і виступу на пленарному засіданні Європейського парламенту. У своїй промові на саміті ЄС Президент України закликав лідерів блоку прискорити надання необхідних обсягів військової допомоги Україні для досягнення вирішального успіху у війні, виступив за ліквідацію прогалин у санкційній політиці проти росії (зокрема, у ракетно-дроновій індустрії та атомній енергетиці) та створення дієвого компенсаційного механізму для відшкодування збитків, завданих російською агресією, забезпечення покарання росії за злочини проти України. Окрім цього, В. Зеленський обговорив із партнерами конкретні кроки щодо реалізації Формули миру, а також закликав їх ухвалити рішення про початок переговорів щодо приєднання України до ЄС ще у 2023 р. Учасники саміту в присутності українського лідера обговорили перспективи переходу військової промисловості країн ЄС на посилений режим роботи⁹⁸.

Промова Президента містила важливе воєнно-політичне послання щодо пришвидшення кроків для досягнення перемоги над росією: “Чим швидшим та міцнішим буде повернення свободи й реальної сили європейських цінностей на всю територію України, яка нині залишається окупованою росією, то надійнішим і довготривалішим буде мир у повоєнній Європі”⁹⁹. Після саміту в рамках спеціального формату Президент В. Зеленський провів короткі зустрічі з окремими групами євро-

пейських лідерів для обговорення потреб Сил оборони України у нових поставках озброєння та військової техніки¹⁰⁰.

Під час виступу у Європарламенті Президент В. Зеленський назвав рф “найбільшою антиєвропейською силою сучасного світу” та заявив, що росія, ведучи “тотальну війну” проти України, намагалася знищити європейський спосіб життя та європейський шлях як такий. Він представив широкомасштабну агресію рф проти України як небезпеку континентального масштабу, що загрожувала самому існуванню об'єднаної Європи, та порівняв її з експансією нацизму у 1930-1940-х рр. Тільки швидка перемога над росією могла забезпечити збереження миру та європейських цінностей. Глава держави відзначив успіхи ЄС в нейтралізації російських впливів (звільненні від залежності від російського викопного палива, очищенні від корупційного впливу російського олігархічного бізнесу, захисту від інфільтрації агентів російських спецслужб) та перше в своїй історії надання військової допомоги Україні такого масштабу¹⁰¹.

14 лютого у Брюсселі у штаб-квартирі НАТО відбулася 9-а зустріч Контактної групи з питань допомоги України (“Рамштайн-9”) за участю 54 країн на чолі з США. Вона відбувалася на фоні дводенного засідання міністрів оборони держав-членів Північноатлантичного альянсу та включала наступні питання порядку денного: посилення протиповітряної оборони України, в тому числі через залучення авіаційної платформи; розбудова “танкової коаліції”; забезпечення Сил оборони України боєприпасами; програми підготовки для українських військовослужбовців; стабільність підтримки – логістика, обслуговування, ремонт ОВТ; підзвітність щодо наданого західного озброєння та військової техніки¹⁰².

За підсумками зустрічі міжнародні партнери пообіцяли надати Україні додаткову термінову та довгострокову військово-технічну допомогу, що включала в себе засоби ППО, танки, артилерію та боєприпаси. В ході зустріч було вперше оголошено про зобов'язання 11-ти країн зі складу “танкової коаліції” поставити 3С України танків для формування двох танкових батальйонів на Leopard 2 і 6-7 батальйонів на Leopard¹⁰³. Окрім цього, 22 країни пообіцяли надати бойові машини піхоти. Загальний пакет військової допомоги від партнерів, за словами очільника Пентагону Л. Остіна, мав дозволити озброїти вісім бойових бригад. Ключовим питанням залишалося як швидко обіцяне ОВТ зможе прибути в Україну¹⁰⁴.

Ще одна важлива проблема – нестача артилерійських боєприпасів, які в Україні витрачалися рекордними з часів Другої світової війни темпами. Оскільки витрати 3С України боєприпасів у багато разів перевищували темпи виробництва в державах-членах НАТО, учасники “Рамштайну” погодилися запустити додаткове виробництво снарядів¹⁰⁵.

Під час засідання Військового комітету НАТО 14-15 лютого очільники оборонних відомств країн НАТО погодилися збільшити підтримку України, посилити власні засоби стримування й розробити заходи захисту критично важливої інфраструктури. Зокрема, союзники домовилися збільшити виробництво озброєнь, які вичерпувалися через війну в Україні, переглянувши їхні цільові показники, й ухвалили багатонаціональний проєкт щодо створення складів боєприпасів НАТО і розбудови наземної протиповітряної оборони. Міністри оборони погодилися тісно працювати з оборонною промисловістю для збільшення обсягів випуску озброєнь і боєприпасів на тлі висна-

ження запасів зброї держав-членів НАТО через безпрецедентну допомогу Україні у війні з росією. Зокрема, США, Велика Британія, Франція, ФРН та Норвегія ухвалили односторонні рішення, які дозволили наростити виробництво боєприпасів¹⁰⁶.

21 лютого на першій в історії тристоронній зустрічі високого рівня Україна-ЄС-НАТО було досягнуто домовленості про об'єднання зусиль для збільшення обсягів виробництва зброї та боєприпасів для потреб ЗС України та поповнення запасів союзників. З цією метою передбачалося створення координаційного механізму для синхронізації роботи виробників, закупівельників та урядів¹⁰⁷.

20-22 лютого відбувся історичний візит Президента США Дж. Байдена у Східну Європу, який включав у себе неоголошений та перший з часу його президентства візит в Україну 20 лютого, вже другий за один рік візит до Польщі, де він зокрема взяв участь у засіданні “Бухарестської дев'ятки” (В9) – держав-членів східного флангу НАТО.

Короткочасний, однак сповнений символізму візит Дж. Байдена до Києва, всього за чотири дні до річниці широкомасштабного вторгнення росії, став демонстрацією потужної та довгострокової підтримки України з боку США, кинувши прямий виклик в. путіну. Після зустрічі з Президентом В. Зеленським американський лідер заявив, що український народ допоміг досягнути значення демократії та проявив себе в унікальний спосіб. Він запевнив, що США будуть безстроково підтримувати Україну у війні проти агресії росії¹⁰⁸, оголосивши про виділення майже півмільярда доларів додаткової військової допомоги Україні. Після проведення переговорів у Києві Дж. Байден заявив, що США націлені реалізувати великий обсяг роботи із союзниками та партнерами щодо підтримки України у її протистоянні агресії росії¹⁰⁹.

Після повернення у Варшаву, 21 лютого Президент США провів зустрічі з Президентом Польщі А. Дудою та Прем'єр-міністром М. Моравецьким для обговорення двосторонньої співпраці, зусилля з підтримки України, збільшення тиску на росію, а також посилення взаємодії в НАТО та збільшення присутності американських військ у Польщі. Ввечері цього ж дня він виголосив промову, присвячену річниці вторгнення рф в Україну, яка стала певною відповіддю на послання президента рф в. путіна до федеральних зборів кількома годинами раніше. У присутності 20-тисячного натовпу, що зібрався поблизу Королівського замку у Варшаві, Дж. Байден заявив, що союзники України не “втомляться” підтримувати її в протистоянні російській агресії, а в. путіну не вдасться досягти своїх цілей. Подібно до своєї минулорічної промови у Варшаві, Дж. Байден представив російсько-українську війну як протистояння демократії проти автократії, і зазначив, що світ усвідомив, що “задовольнити апетити агресора неможливо, їм треба протистояти”. Він заявив, що США мають намір покарати винних у воєнних злочинах та злочинах проти людяності, вчинених росіянами на території України¹¹⁰.

В останній день свого візиту, 22 лютого Дж. Байден взяв участь у засіданні лідерів країн “Бухарестської дев'ятки”, на порядку денному якої було посилення спільної безпеки та оборони, а також допомога Україні. У своїй підсумковій декларації лідери В9 назвали росію “найбільш значною і прямою загрозою безпеці членів Альянсу”, підтвердили наміри щодо посилення військової присутності НАТО на його східному фланзі, підкреслили свою рішучість захищати “кожен дюйм” території Альянсу та висловили підтримку євроатлантичних прагнень України¹¹¹.

У січні-лютому військово-політичне керівництво України активізувало діалог із партнерами щодо надання західних бойових літаків. Відповідні переговори відбувалися як на двосторонньому, так і багатосторонньому рівнях. США та країни ЄС сигналізували свою готовність забезпечити більше військової допомоги Україні, однак жоден із партнерів не взяв на себе зобов'язання надати багатоцільові винищувачі F-16 на даному етапі війни. Деякі країни не виключили постачання західних літаків, однак лише у майбутньому та в рамках ширшої коаліції¹¹². Україна проявила особливий інтерес до винищувачів зі США, Великої Британії, Франції та Німеччини.

Таким чином, рішення та заяви міжнародних партнерів України з початку 2023 р. стали підтвердженням готовності українських партнерів до комплексної, довгострокової підтримки України та поступової відмови від політики штучних обмежень при передачі важких озброєнь. За результатами двох зустрічей у форматі “Рамштайн” та рішень, ухвалених на двосторонньому рівні, партнери пообіцяли передати Україні безпрецедентний пакет допомоги з точки зору номенклатури, кількості озброєнь і військової техніки, боєприпасів, що мало вирішальне значення для реалізації її цілей у війні. Були завершені заходи з формування “танкової коаліції”, до якої увійшли 11 країн. Водночас розпочалася дискусія про постачання Україні західній винищувачів.

Візити Президента України у Лондон, Париж та Брюссель продемонстрували, що Україну сприймають як повноцінного члена європейської сім'ї, а В. Зеленського як лідера вільного світу, провідника загальноєвропейської боротьби проти тиранії за утвердження європейських цінностей свободи і демократії на ширшому геополітичному просторі.

У свою чергу, візит Дж. Байдена у Східну Європу набув широкого міжнародного резонансу, засвідчив незмінний і послідовний курс Вашингтону на всебічну підтримку України у протистоянні російській агресії. Зустріч двох президентів у Києві мала вагоме геополітичне значення, продемонструвала позитивну динаміку союзницьких відносин України і США, готовність Вашингтону сприяти просуванню інтересів України на світовій арені, нарощувати військову і фінансову допомогу Києву.

Європейська інтеграція України

Відповідно до заяв Голови Єврокомісії У. фон дер Ляєн і Прем'єр-міністра Швеції, яка головує у ЄС, У. Крістерссона, зроблених 13 січня, Єврокомісія планувала оприлюднити звіт про стан виконання її рекомендацій Україною у другій половині 2023 р. Разом з тим, у січні Україна під час переговорів з Європейським Союзом почала лобіювати питання скорочення термінів проведення оціночних процедур і якомога швидшого переходу до перемовин про вступ. Зокрема, 19 січня Президент В. Зеленський заявив, що “ми готуємо й початок переговорів щодо членства України у ЄС – є всі передумови для того, щоб ці переговори стартували вже цього року”¹¹³. 30 січня Прем'єр-міністр України Д. Шмигаль зазначив, що “у нас дуже амбітний план приєднатися до ЄС протягом наступних двох років. Тож ми очікуємо, що у 2023 році ми можемо вже мати цей передвступний етап переговорів”¹¹⁴.

У січні українська сторона продовжила процес виконання пакету рекомендацій Єврокомісії: 12 січня XIX позачерговий з'їзд суддів України обрав 8 членів ВРП за квотою від суддівської спільноти; 17 січня Конкурсна комісія відібрала 22 канди-

датів на посаду Директора НАБУ; 20 січня Етична рада ухвалила рішення про відповідність 4 кандидатів на посаду члена Вищої ради правосуддя від всеукраїнської конференції прокурорів.

На початку лютого відбулась низка важливих подій у сфері євроінтеграції України. Так, 02 лютого Європарламент ухвалив резолюцію із закликом забезпечити умови для започаткування переговорного процесу про вступ України до ЄС. Того ж дня, вперше в історії відносин Києва і Брюсселя, відбулось спільне засідання Уряду України і Єврокомісії.

Масштабною подією у сфері євроінтеграції стало проведення 03 лютого в Києві XXIV Саміту Україна-ЄС, який продемонстрував послідовну та незмінну підтримку і солідарність ЄС з Україною, визначив подальші чіткі орієнтири євроінтеграції нашої держави. Найбільш важливими результатами Саміту стало: забезпечення додаткової військової допомоги Україні в межах Європейського фонду миру; укладення Угоди щодо участі України у програмі ЄС “Єдиний ринок” із бюджетом 4,2 млрд євро на 2021-2027 рр.; забезпечення провідної ролі ЄС у Донорській координаційній платформі; підписання Меморандуму щодо стратегічного партнерства у сфері відновлюваних газів; оновлення Дорожньої карти інтеграції України до Єдиного цифрового ринку; домовленість про проміжну оцінку виконання рекомендацій Єврокомісії навесні 2023 р. і створення окремого підрозділу Єврокомісії, відповідального за взаємодію з Україною.

ЄС і НАТО протягом лютого ухвалили низку резолюцій на підтримку України. Зокрема, країни ЄС підтвердили подальшу консолідовану військову, фінансову, гуманітарну підтримку України “доти, доки буде потрібно”; задекларували продовження та підсилення санкційної політики щодо рф; закликали прискорити інтеграцію України до ЄС. У Заяві НАТО від 24 лютого наголошувалося на посиленні політичної і практичної підтримки України, збереженні скоординованого міжнародного тиску на росію, притягнення росії до відповідальності за воєнні злочини¹¹⁵.

Міжнародні зусилля щодо притягнення керівництва рф до відповідальності

У січні-лютому 2023 р. на міжнародному рівні було висунуто низку ініціатив щодо засудження і покарання держави-агресора за злочини проти України.

19 січня Європарламент рекомендаційною резолюцією закликав створити спецтрибунал для засудження вищого військово-політичного керівництва рф та рб за злочин агресії проти України. Створення цієї установи заповнювало важливу прогалину в існуючій інституційній структурі міжнародного кримінального правосуддя. Сам спецтрибунал мав ґрунтуватися на стандартах і принципах, які застосовуються до Міжнародного кримінального суду. Європарламент закликав інституції ЄС, зокрема Єврокомісію та Європейську службу зовнішніх справ, забезпечити тим часом підтримку для створення тимчасової прокуратури для розслідування та переслідування майбутнім спецтрибуналом злочину агресії проти України¹¹⁶.

Важливу роль у здійсненні міжнародно-правової оцінки дій рф в Україні відігравала Рада Європи та її профільні установи. Протягом зимової сесії депутати Парламентської асамблеї Ради Європи (ПАРЄ) ухвалили цілу низку резолюцій і постанов, які мали вагоме значення для системи міжнародного правосуддя.

Так, 24 січня ПАРЄ схвалила звіт і резолюцію під назвою “Сексуальне насильство у часи конфліктів”, присвячену серед іншого питанню російської агресії проти України, в якій уперше на міжнародному рівні визнала, що агресія рф проти України розпочалася у лютому 2014 р. Події, які мали місце після 24 лютого 2022 р., в ній трактовано як “поновлення масованого вторгнення в Україну”¹¹⁷.

25 січня Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) оприлюднив проміжний вердикт у так званій “великій справі щодо Донбасу” (спільне подання України та Нідерландів проти рф щодо системного порушення нею прав людини на окупованих територіях ОРДЛО). Суд розставив крапки над “і” у питанні ролі рф у гібридній агресії на Сході України та підтвердив, що з квітня 2014 р. росія здійснювала збройну агресію на території Донецької та Луганської областей; що з 11 травня 2014 р. контроль рф на окупованих територіях став повним та абсолютним; що у серпні 2014 р. зс рф перейшли до широкомасштабного вторгнення на територію Донбасу; і що росія несе повну і необмежену відповідальність за те, що відбувалося на окупованих нею територіях. Відтак, ЄСПЛ став першим міжнародним судом, який юридично визначив часові та територіальні межі російської окупації на Донбасі. Доведеним фактом стало те, що російська збройна агресія на Сході України та окупація ОРДЛО розпочалися навесні 2014 р., а т. зв. днр та лнр були повністю підконтрольні москві¹¹⁸. Проміжне рішення ЄСПЛ щодо юрисдикції у справі Донбасу розблокувало розгляд багатьох скарг проти рф, поданих раніше до суду через події на Сході України.

26 січня ПАРЄ ухвалила резолюцію “Правові аспекти та аспект прав людини в агресії російської федерації проти України”, якою схвалила майбутній механізм фінансової компенсації Україні збитків, завданих російською агресією та затвердила свої вимоги щодо створення нового міжнародно-правового механізму покарання за злочин агресії. Асамблея приділила особливу увагу тому, що відповідальність за злочин агресії мають нести представники керівництва росії та білорусі. ПАРЄ наголосила на потребі розслідувати також воєнні злочини, злочини проти людяності та звинувачення у геноциді, які підпадають під юрисдикцію Міжнародного кримінального суду¹¹⁹. У резолюції ПАРЄ також запропонувала ГА ООН “підтримати та схвалити створення спеціального міжнародного кримінального трибуналу щодо злочину агресії проти України та міжнародного механізму компенсації за шкоду, збитки і втрати, понесені державою Україна, а також фізичними та юридичними особами в Україні внаслідок російської агресії”¹²⁰.

Завдяки дипломатичним зусиллям України та її міжнародних партнерів вдалося створити основну групу країн (Core group) щодо створення спеціального трибуналу, куди увійшла 21 країна. Перша зустріч в такому форматі відбулася 26 січня у Празі¹²¹.

Україна анонсувала винесення на голосування в ГА ООН резолюції про створення спеціального трибуналу щодо злочину агресії рф¹²². Зокрема, розглядалися три варіанти:

- 1) створення спеціального трибуналу на основі угоди України з ООН із ухваленням відповідної резолюції Генеральної Асамблеї ООН;
- 2) створення трибуналу на основі багатостороннього відкритого міжнародного договору між державами цивілізованого світу;

3) створення спеціального трибуналу як суду, що працюватиме на основі українського права та української юрисдикції, із залученням міжнародного елементу для його побудови і діяльності¹²³.

Станом на кінець лютого 2023 р. Сейм Литовської Республіки, Рійгікогу Естонії, парламенти Нідерландів, Чеської Республіки, Франції, Латвії, Словаччини ухвалили резолюції з підтримкою створення спеціального трибуналу¹²⁴.

26 січня Сполучені Штати визнали “групу Вагнера” транснаціональною злочинною організацією. Цим рішенням США визнали трансконтинентальну загрозу, яку становить “група Вагнера”, в тому числі через “постійну серйозну злочинну діяльність”¹²⁵.

02 лютого окружний суддя федерального суду Манхеттена (США) дозволив прокуратурі конфіскувати 5,4 млн доларів, що належали російському підсанкційному олігарху К. Малофєєву. Це відкрило шлях для подальшої передачі цих коштів Україні¹²⁶. Станом на лютий, окрім США, лише Канада з-поміж партнерів України затвердила механізм конфіскації активів рф на користь України. Про свою готовність запровадити відповідну правову базу заявила також Естонія¹²⁷.

06 лютого Верховна Рада України визнала приватну військову компанію “Вагнер” міжнародною злочинною організацією та засудила діяльність її учасників, а також причетних до неї урядових структур рф. Водночас українські парламентарі звернулися до урядів і парламентів держав світу з пропозицією визнання ПВК “Вагнер” міжнародною злочинною організацією, зважаючи на протиправний характер діяльності її учасників в Україні та інших державах світу¹²⁸.

На початку лютого Німеччина заявила, що збрала докази воєнних злочинів в Україні і виступила за організацію судового процесу на міжнародному рівні. Генеральний прокурор Німеччини П. Франк зазначив, що до відповідальності мають бути притягнуті російські державні лідери та ті, хто ухвалює рішення на найвищому військовому рівні¹²⁹.

08 лютого генеральний секретар Ради Європи М. Пейчинович-Бурич розіслав інформаційний документ урядам держав-членів Ради Європи з пропозицією створити спеціальний трибунал для притягнення до відповідальності керівництва рф. Вона запропонувала, щоб Рада Європи відігравала провідну роль у створенні реєстру для фіксації та документування доказів і заяв про збитки, втрати та травми, завдані внаслідок російської агресії проти України. Реєстр є важливою частиною поточних міжнародних ініціатив щодо створення механізму компенсації за злочини агресії росії¹³⁰.

15 лютого постійні представники країн ЄС схвалили створення спеціальної робочої групи, яка мала працювати для використання заблокованих активів росії на користь відбудови України після війни¹³¹.

16 лютого Національна рада Словачкої Республіки визнала правлячий режим в росії терористичним, а росію – державою-спонсором тероризму. В прийнятій резолюції словацькі депутати вкотре засудили російську агресію в Україні та висловили підтримку зусиллям зі створення спеціального трибуналу для переслідування злочинів агресії та підтримку переслідування злочинів проти людяності та воєнних злочинів. Словацькі депутати окремо засудили широкомасштабні напади росії на цивільних осіб, цивільні об’єкти та ключову енергетичну структуру, а також підтвердили невизнання проведення та результатів референдумів у Донецькій, Луганській,

Херсонській та Запорізькій областях України, з наголосом, що ці території залишаються частиною України¹³². Документ також засудив “гібридну війну”, яку росія веде і на території Словаччини¹³³.

19 лютого МЗС України рішуче засудило блокування російською федерацією ротації експертів МАГАТЕ на захоплену Запорізьку АЕС та закликала міжнародну спільноту вжити негайних кроків задля розширення санкцій проти російської державної корпорації “росатом”, афілійованих з нею компаній та інституцій, а також інших ключових чинників атомної енергетики росії. Окремо було наголошено на нагальності повного припинення співробітництва з рф в сфері ядерних технологій, а також обмеження прав і привілеїв росії в МАГАТЕ¹³⁴.

22 лютого верхня палата парламенту Польщі одногolosно ухвалила резолюцію на підтримку України напередодні річниці збройного вторгнення росії, закликавши засудити російських злочинців у міжнародному суді¹³⁵.

В період 22-24 лютого у штаб-квартирі ООН Перша леді О. Зеленська виступила на спеціальному засіданні ООН щодо порушення прав людини в Україні через агресію рф. Вона наголосила, що є такі порушення прав людини, про які жертвам важко навіть свідчити, зокрема, згвалтування (Офіс Генерального прокурора України розслідував понад 150 таких злочинів), а також розповіла про порушення прав українських дітей, 16 тис. яких було примусово вивезено до росії. Їх передавали у російські родини та сиротинці, стираючи пам’ять про походження. О. Зеленська закликала представників ООН до створення спеціального трибуналу щодо злочину агресії рф¹³⁶.

Покарання усіх винних окупантів у скоєнні воєнних злочинів в Україні стало викликом як для української системи правосуддя, так і для міжнародної. З початку широкомасштабного вторгнення росії Офіс генпрокурора повідомив про більш ніж 67 тис. можливих воєнних злочинів, скоєних окупантами. Кількість повідомлень про злочини очевидно зростатиме, коли підрозділи Сил оборони України продовжать звільняти окуповані території. ОГП задокументував більше 600 підозрюваних, включаючи міністрів, генералів і членів російської думи, які голосували за війну, і які можуть бути притягнуті до відповідальності за злочин агресії¹³⁷.

28 лютого Президент України В. Зеленський під час зустрічі із прокурором Міжнародного кримінального суду (МКС) К. Ханом наголосив, що жакливі злочини, які скоїли на території України російські окупанти, не повинні залишитися непокараними, а винні в них мають бути притягнуті до відповідальності. Глава держави відзначив важливість відкриття офісу прокурора МКС в Україні, і повідомив, що наша держава готова всіляко сприяти його роботі. Зі свого боку К. Хан заявив, що МКС готовий всебічно співпрацювати для відновлення справедливості. Він також наголосив на важливості співпраці з ОГП України щодо розслідування злочинів, скоєних проти українців під час широкомасштабної агресії¹³⁸.

Отже, як на національному так і на міжнародному рівнях продовжувалися заходи із створення міжнародно-правових механізмів для притягнення росії до відповідальності за воєнні злочини, злочини проти людяності та злочин агресії проти України, а також відшкодування збитків, спричинених агресією. Продовжувалася розбудова коаліції держав, які виступали за покарання військово-політичного керівництва рф і рб за злочин агресії.

Воєнно-політичні рішення країни-агресора щодо продовження війни.

Зроблені в січні-лютому 2023 р. публічні заяви та рішення російського керівництва засвідчили про перехід до стратегії “війни на виснаження”¹³⁹, а також до поступового поглиблення інтеграції (політичної, адміністративної, соціально-економічної тощо) тимчасово окупованих територій України у склад південного федерального округу рф як другорядних провінцій. Так, зокрема, 17 лютого в. путін підписав закон, який мав привести діяльність освітніх організацій на окупованих українських територіях у відповідність до законодавства рф¹⁴⁰.

За оцінками західних фахівців, “непевні рішення путіна під час війни демонструють його бажання уникати ризикованих рішень, які могли б загрожувати його правлінню або міжнародній ескалації – незважаючи на те, що його максималістська та нереалістична мета, повне завоювання України, ймовірно, вимагає вдатись до подальшого ризику, щоб мати бодай якусь надію на успіху”¹⁴¹. Це стало, з одного боку, усвідомленням неспроможності зс рф досягти стратегічного перелому в зимовій кампанії, а з іншого – сподіванням на те, що затягування конфлікту може бути більш вигідним для росії, ніж для України¹⁴².

03 лютого міноборони рф офіційно повідомило, що зону відповідальності південного військового округу розширено на “днр”, “лнр”, Запорізьку та Херсонську обл.¹⁴³ 27 лютого президент в. путін підписав указ про зменшення з п’яти до одного року мінімального періоду, на який укладався перший контракт на проходження військової служби в зс рф іноземцями¹⁴⁴.

21 лютого президент рф в. путін зупинив дію указу президента рф від 07 травня 2012 року № 605 “Про заходи щодо реалізації зовнішньополітичного курсу”. Скасований документ, зокрема, передбачав послідовну реалізацію Договору про обмеження стратегічних наступальних озброєнь зі США, розвиток відносин із НАТО та Європейським союзом, а також те, що росія активно шукатиме шляхи розв’язання придністровського конфлікту на основі поваги до суверенітету, територіальної цілісності та нейтрального статусу Молдови¹⁴⁵. Відповідно, його скасування стало чітким проявом курсу кремля на ескалацію міжнародно-політичної напруги та розширення можливостей для реалізації проєктів подальшої дестабілізації ситуації на просторі СНД.

Артикульоване в т. ч. цим документом переосмислення москвою воєнно-політичних реалій опосередковано проявилось у поступовому оновленні медіа-інформаційної риторики ключових суб’єктів російської пропаганди, починаючи з “меседжів” самого в. путіна. Так, 21 лютого він виступив перед федеральними зборами рф зі щорічним посланням. Центральною темою та лейтмотивом перенесеного щорічного послання в. путіна стала війна з Україною, якій було присвячено лівову частину промови. Попри високі очікування, у своєму виступі лідер кремля не оголосив нових кроків для ескалації конфлікту (нової хвилі часткової мобілізації, переведення “сво” у стан війни, початок “великого наступу”, заходів із мобілізації опк, застосування зброї масового ураження). За один рік широкомасштабної агресії проти України очільник кремля так і не спромігся чітко сформулювати цілі “сво” та продемонструвати російському суспільству помітних успіхів у досягненні бодай обмежених за-

вдань воєнної кампанії. Відмова від оголошення конкретних цілей, наступних планів чи кроків у веденні війни є традиційною для публічної комунікації в. путіна та мала на меті залишити йому простір на майбутнє.

Ключовим зовнішньополітичним “меседжем” майже двогодинного виступу стало оголошення того, що москва “призупиняє участь” (“не виходить, а саме призупиняє”¹⁴⁶) у Договорі між російською федерацією та Сполученими Штатами Америки про заходи щодо подальшого скорочення та обмеження стратегічних наступальних озброєнь, підписаного в Празі 08 квітня 2010 р. (СНО-3 або New START). 22 лютого держдума та рада федерації схвалили закон про призупинення дії СНО-3, а 28 лютого президент рф в. путін підписав відповідний федеральний закон про призупинення дії цього Договору. Таке рішення було пояснене саме подіями в Україні та, зокрема, позицією США та їхніх союзників по НАТО. Так, у похідній заяві мзс рф більша частина документа була присвячена саме обуренню підтримкою України та “крайнім ступенем ворожості” з боку Заходу, без жодного зв’язку з положеннями ядерного договору¹⁴⁷.

Відповідне рішення кремля про “призупинення” фактично останньої угоди, яка хоч якось контролювала “гонку озброєнь” між рф і США¹⁴⁸, чітко вписалося в його загальну політику ескалації міжнародної напруги та, зокрема, брязкання ядерною зброєю, а також намагання внести розкол в стан західних союзників щодо рівня підтримки України. Попри це, цей крок не надав в. путіну нового козира для шантажу демократичного світу¹⁴⁹.

Поглиблення співробітництва рф із білоруссю та Іраном. Впродовж січня-лютого 2023 р. продовжувалося збільшення військової присутності росії на території білорусі. Так, 05 січня міноборони рб офіційно оголосило про нарощування Регіонального угруповання військ (яке почали формувати на території рб ще в жовтні 2022 р.). 06 січня самопроголошений лідер рб о. лукашенко відвідав Обуз-Ліснівський полігон у Брестській обл., де поспілкувався із розміщеними там російськими військовими, а також заслухав доповідь про завершення бойового злагодження та підготовку особового складу. 12 січня російські частини Регіонального угруповання військ особисто проінспектував головнокомандувач св зс рф генерал о. салюков. 31 січня президент рф в. путін розпорядився підписати угоду рф з рб про створення навчально-бойових центрів спільної підготовки військових.

Військове співробітництво між рф та Іраном, яке активізувалося з липня 2022 р. набуло подальшого розвитку та переросло у “повноцінне військове партнерство”. Так, Тегеран узгодив умови закупівлі в росії 24 винищувачів Су-35 та іншої військової техніки, включаючи системи ППО, зенітні ракетні комплекси С-400 та військові гелікоптери. В обмін на постачання росією ОВТ, 10-12 січня 2023 р. Іран здійснив поставки зс рф артилерійського (мінометного) та стрілецького озброєння, а також забезпечив нові поставки іранських безпілотників, які на початок року стали регулярними. Зокрема, використовуючи вихід обох країн до Каспійського моря, Іран забезпечив поставки росії 100 млн набоїв до стрілецької зброї різного калібру (5,56 мм, 7,62 мм, 9 мм, 12,7 мм і 14,5 мм). Крім того, до пакету поставок увійшли 300 тис. снарядів, таких як 40-мм гранати для гранатометів, 107-мм протитанкові ракети, мінометні міни різних калібрів – 60-мм, 81-мм і 120-мм та артилерійські (130-мм, 122-мм і 152-мм) та бронебійні снаряди (115-мм і 125-мм). Розрахунок за

такі поставки здійснювався російською стороною у готівковому вигляді, що забезпечило конфіденційність розрахунків та обхід західних санкцій, накладених проти обох країн¹⁵⁰.

Частиною таких військових домовленостей беззаперечно стала і укладена з Іраном таємна угода, яка передбачала повернення до Ірану збагаченого урану, “близького за концентрацією до збройного”, що був виявлений інспекторами МАГАТЕ, вдруге протягом січня поточного року на об’єктах ядерної енергетики Ірану.

Зусилля росії з дестабілізації ситуації у Молдові (Придністров’ї), Грузії та на Західних Балканах. Зважаючи на невдачі у війні проти України, росія здійснювала системні спроби вплинути на інші країни, розхитати там внутрішньо-політичну та зовнішньо-політичну обстановку методами гібридної війни, щоб таким чином вплинути на перебіг російсько-української війни.

Зокрема, росія прагнула максимально зберегти свою присутність та вплив у регіонах своїх традиційних національних інтересів та створити нові вогнища дестабілізації у “сірій зоні” безпеки Європи, зокрема у Молдові (Придністров’я), Грузії та на Західних Балканах.

Зокрема, рф прагнула павалити законний уряд в Молдові та дестабілізувати її внутрішню ситуацію, щоб спровокувати новий конфлікт по сусідству з Україною і розпорошити допомогу західних партнерів. Політико-дипломатичним сигналом до дій на молдовському напрямку стала заява 02 лютого міністра закордонних справ росії с. лаврова про те, що із Молдови намагаються зробити “другу Україну”.

Однак станом на початок лютого Кишиневу вже було відомо про плани росії щодо дестабілізації ситуації в країні. 09 лютого Президент України В. Зеленський заявив, що українська розвідка здобула плани кремля щодо захоплення влади в Молдові. Ця інформація була негайно передана Президенту Молдови М. Санду, яка пізніше підтвердила існування таких намірів росії. При цьому вона зазначила, що для організації перевороту в Молдові Москва могла використати протести “опозиції”, залучаючи до них людей з військовою підготовкою, а також громадян рф, білорусі та балканських країн. Вона також вказала на внутрішні сили в Молдові, які могли допомагати росії у реалізації її цілей, у тому числі прихильники опозиційних політиків і бізнесменів І. Шора і В. Плахотнюка, які переховувалися від молдовського судочинства за кордоном¹⁵¹. На думку М. Санду, цілі росії полягали у тому, щоб зупинити євроінтеграцію країни та використати Молдову у війні проти України. М. Санду прямо пов’язала масові акції протесту, організовані партією І. Шора, з планами кремля, зазначивши, що вони “не досягли своєї мети завдяки оперативним діям органів безпеки і громадського порядку”¹⁵².

Для стабілізації ситуації в країні та протидії російським планам молдавський парламент 16 лютого затвердив новий уряд на чолі з колишнім міністром внутрішніх справ Д. Речаном¹⁵³. Безпекі питання стали серед пріоритетів його роботи¹⁵⁴. Новий Прем’єр-міністр заявив про необхідність демілітаризації Придністров’я шляхом виведення російських військ і демілітаризації корінного населення¹⁵⁵.

США та ЄС висловили “глибоке занепокоєння” з приводу повідомлень про проросійську змову у Молдові та активізували співробітництво з Кишиневом для протидії цього сценарію. Таким чином, завдяки активній діяльності зокрема української розвідки державного перевороту у Молдові вдалося уникнути. На це також

вплинула швидка реакція з боку США та Європейського Союзу, які виступили на боці Молдови та засудили спроби росії дестабілізувати ситуацію у цій країні.

Поряд із Молдовою росія не полишала спроб розхитати ситуацію на Балканах з метою відволікання уваги Європейського Союзу від війни в Україні та послаблення західної допомоги нашій державі. У кремлі досі не відкинули сподівань, що новий конфлікт у Європі змусить Захід піти на угоду з рф – обміняти підтримку миру на Балканах на поступки по Україні¹⁵⁶. Відтак, регіон Балкан залишався вразливим до зловмисних кампаній російського впливу щодо війни в Україні.

Після спалаху напруженості у відносинах між Сербією і Косово наприкінці 2022 р. косовський Прем’єр-міністр А. Курті звернув увагу на потужний вплив росії на розпалювання конфлікту між сторонами та закликав до посилення присутності сил НАТО в регіоні¹⁵⁷. 29 січня Президентка Косова В. Османі назвала росію “третьою стороною”, зацікавленою в поглибленні балканських конфліктів¹⁵⁸. Зокрема, вона заявила, що найманці з російської “групи Вагнера” співпрацювали із сербськими воєнізованими формуваннями в рамках таємної операції, спрямованої на закладання основ для можливого гібридного нападу Сербії з метою захоплення косовської території¹⁵⁹.

У США висловили серйозне занепокоєння діяльністю російської “групи Вагнера” та її спробами вербувати громадян у Сербії та інших країнах світу, й закликали Белград приєднатися до санкцій проти рф¹⁶⁰. В свою чергу, миротворці під проводом НАТО в Косово (KFOR) відхилили вимогу Сербії дозволити її силам безпеки повернутися в регіон на тлі триваючої напруженості¹⁶¹.

За посередництва ЄС все ж вдалося досягти компромісу між Сербією та Косово. А. Вучич і А. Курті на зустрічі в Брюсселі 28 лютого попередньо підтримали план нормалізації відносин, розроблений за участю Франції та Німеччини¹⁶². Однак пізніше А. Вучич заявив, що не підпише план через положення, які передбачали визнання Косова і його членство в ООН, але водночас погодився з необхідністю нормалізації відносин із Косово¹⁶³.

Напруження на Балканах підсилювалося і сепаратистською політикою у Боснії, яку проводив Президент Республіки Сербської М. Додік. В останні роки він став найближчим союзником в. путіна в регіоні, відзначившись у нагородженні очільника кремля найвищим орденом РС за “розвиток і зміцнення дружніх зв’язків між росією і РС”. М. Додік закликав до об’єднання всіх сербів в одній державі¹⁶⁴. Минулого року США оголосили санкції проти М. Додіка, звинувативши останнього в корупції та сепаратистських зусиллях, які загрожували стабільності та територіальній цілісності Боснії та Герцеговини.

Важливу роль у розхитуванні ситуації на Балканах відігравала потужна російська пропаганда. Балкани традиційно є регіоном доволі вразливим для російської пропаганди та різного роду антизахідних наративів, в тому числі конспірологічного характеру. Це пов’язано як із історично обумовленими русофільськими та слов’янофільськими традиціями, так і зі скептичним ставленням до НАТО та упередженістю щодо США. Насамперед, це стосується Сербії та сербів. Наразі Сербія є єдиною країною Європи (не рахуючи білорусі), де російські ЗМІ не просто не заборонили, а вітали розширення їхнього впливу (Sputnik, RT). Більшість медіа в Сербії тією чи іншою мірою симпатизували росії (включаючи провладні видання), що було відо-

браженням суспільно-політичних настроїв у країні. Спектр проросійських симпатій в сербських медіа різний: від латентних до відверто радикальних¹⁶⁵.

Важливою країною для політики росії в регіоні Північного Кавказу залишалася Грузія, де російські впливи були не менш потужні. 15 лютого 2023 р. провладна коаліція подала у парламент законопроект про іноземних агентів, що був калькою російського законодавства з протидії іноземним впливам на громадянське суспільство та ЗМІ. Це спровокувало масштабні протести в країні. Опозиція звинуватила владу в намаганні зачистити політичний простір країни та заблокувати європейську інтеграцію країни на догоду кремлю. Президент Грузії С. Зурабішвілі, перебуваючи у США, заявила, що проголосований законопроект “написаний під дудку Москви” і вона ветоє його, якщо парламент ухвалить його у другому читанні. Водночас партія влади на фоні масових протестів заявила, що перед підсумковим голосуванням відправить документ на розгляд Венеційської комісії, яка вже й так розкритикувала цю ініціативу.

росія намагалася використати внутрішню турбулентність у Грузії для підпорядкування її своїм зовнішньополітичним інтересам та остаточного знищення суверенітету країни. Паралельно з тим, як у Тбілісі на вулиці вийшли тисячі людей, протестуючи проти ухвалення законопроекту, російські пропагандисти почали просування одну й ту саму тезу: атака на уряд “Грузинської мрії” (олігарха Б. Іванішвілі) – це напад на росію та на політику грузинського нейтралітету¹⁶⁶.

Український фактор став невід’ємною частиною грузинського протесту. Другий день масових акцій розпочався з українського гімну в парламенті Грузії. У своєму щоденному зверненні Президент В. Зеленський висловив солідарність з протестувальниками і запевнив, що Україна хоче бачити Грузію членом ЄС. Будь-яка реакція Києва дратуватиме грузинське керівництво, оскільки там добре знають, що більшість грузинів підтримує Україну. І немає сумнівів, що представники “Грузинської мрії” та Б. Іванішвілі розуміють, що саме перемога України може призвести до змін і в самій Грузії¹⁶⁷.

Отже, через вказаний скандальний законопроект влада Грузії стала на шлях ще більшої залежності від російського впливу і віддалялася від співпраці з країнами Заходу. Даний документ тільки збурих грузинське суспільство, яке впевнено прагне європейської та євроатлантичної інтеграції своєї країни.

Зусилля росії щодо дестабілізації політичної обстановки у Молдові та Грузії були спрямовані, насамперед, на збереження свого впливу на ці пострадянські держави, гальмування їх європейської та євроатлантичної інтеграції. Крім того, росія прагнула використати Молдову у війні проти України. Втім, завдяки скоординованим зусиллям України, ЄС, США та нового уряду Молдову вдалося попередити російську гібридну загрозу. У самій же Молдові нарешті кристалізувалося усвідомлення загрози з боку рф, необхідності вжиття радикальних кроків для очищення інформаційного та політичного простору країни від російських впливів та підтримки України у її війні з росією, від підсумків якої значною мірою залежала безпека та майбутнє самої Молдови.

Водночас росія намагалася активно експлуатувати проблему відносин Сербії та Косова, сприяючи розвитку конфліктної ситуації у регіоні. Роздмухування Балканської кризи було необхідно рф для відволікання уваги західних держав від війни в Україні та збільшення свого впливу в регіоні.

Посилення фактору Китаю у російсько-українській війні

В Пекіні дуже повільно визрівало розуміння того, що ставка на перемогу росії у війні провалилася, а позиціонування Китаю в ній може призвести до усунення його від формування нової безпекової архітектури. Це спонукало його утриматися від надання москві прямої масштабної військової допомоги та продовжувати заохочувати західні країни до розвитку партнерства з ним. Політична підтримка агресора могла непомітно завести КНР в маргінальне політичне середовище, що явно суперечило глобальним проактивним намірам Пекіна. На дипломатичному фронті КНР обережно просуvalа альтернативний Заходу безпековий форум під назвою Ініціатива глобальної безпеки, але в той же час сповна використовувала можливості комунікації та досягнення домовленостей на таких майданчиках як Давос чи Мюнхенська безпекова конференція.

Разом з тим, тиск із боку Заходу та загроза бути відрізнаним від економічних та технологічних обмінів з ним, а також успіхи Збройних Сил України призвели до значного зсуву в розумінні Китаєм суб’єктності України. Якщо ще минулого року в КНР як кризу призму офіційних публікацій, так і в коментарях місцевих експертів Україна фігурувала радше як провінція росії, на кшталт таких регіонів Китаю як Тайвань, Тибет чи Сінцзян, то з початком 2023 р. такі непрямі паралелі зникають з інформаційного простору Піднебесної.

Вибравши відповідний момент, який, за розрахунками Пекіна, настав на початку року у зв’язку з певною втомою світу і західних суспільств від війни та перспективи її переростання в затяжну, КНР значно активізувала свою дипломатію. Натяки китайських політиків на тому, що політика Заходу “підливання масла у вогонь української кризи” шляхом постачання України озброєнь призвела до певного глухого кута, були водночас і натяками на перспективу іншого сценарію впливу на конфлікт. Фактично Пекін непрямыми натяками говорив про своє прагнення стати медіатором, що мало підкреслити його статус глобального гравця.

Наміри Китаю наблизитися до “української проблеми” з власною програмою водночас мали бути спрямованими на країни т. зв. Глобального Півдня. Група останніх, за розрахунками Пекіна, мала позитивно поставитися до його миротворчої риторики та пацифістських наративів, тим самим досягнувши більшої консолідації навколо його голосу.

Здійснивши велике турне Європою та відвідавши Францію, Німеччину, Італію, Угорщина, а потім і Москву, провідний китайський дипломат Ван Ї зробив висновок про те, що ситуація була сприятливою для початку обережних дій. В той же час йому начебто вдалося запевнити очільника дипломатії ЄС Ж. Борреля в тому, що КНР не має намірів постачати зброю росії¹⁶⁸.

Майже паралельно з цим посол КНР в ЄС Фу Цун висловлював стурбованість щодо бажання Заходу сприяти “повній перемозі України на полі бою”, вчергове закликавши сісти за “стіл переговорів”¹⁶⁹. Китай явно не бажав поразки росії, тому його мирні ініціативи на пропозиції якраз співпали з розмовами про можливість вдалого українського контрнаступу. Це підтверджувало припущення, що активізація Китаю саме в цей період була пов’язана в тому числі з імовірністю значного зниження вагомості “російської карти” у протистоянні й торгах із Заходом.

Ще одним мотиваційним стимулом для активізації Пекіна на початку 2023 р. стала та обставина, що в результаті численних домовленостей доступ до російського ринку став майже повністю відкритим. Все, що можна було одержати з точки зору сировини, чи в досягненні більш значущих геоекономічних цілей, таких як зміцнення юаню та посилення його ролі в міждержавних розрахунках, було зроблено. Відбувся своєрідний взаємообмін стратегічними економічними послугами, які мали політичне значення для обох сторін – російська сторона одержала значну економічну амортизацію та вікно для обходу й пом'якшення санкцій, а китайська промисловість, в свою чергу – унікальний доступ до дешевшої за світові ціни сировини.

В той же час, такі відносини відкривали для росії додаткові можливості в отриманні доступу до необхідних технологій для ведення війни за підтримки Китаю. У відкритий доступ потрапило чимало інформації щодо таких кроків. Зокрема, наприкінці січня стало відомо, що російська технологічна компанія закуповувала супутникові знімки у китайської компанії для підтримки бойових дій за участю “групи Вагнера”. Згодом з'явилися повідомлення про постачання Китаєм компонентів до реактивних винищувачів Су-35, комп'ютерних чіпів тощо¹⁷⁰. Така взаємодія хоча й не відігравала якоїсь критичної ролі для ведення бойових дій, проте підтримувала здатність зс рф для подальшого ведення війни.

Регулярна ядерна риторика вищих політичних представників росії також дратувала Пекін. Погрози з боку москви застосувати ядерну зброю та її прагнення конфлікту з НАТО залишаються для Китаю певними “червоними лініями”. Це не означає що останній буде відверто засуджувати такі заяви чи кроки, проте навіть абстрактних антиядерних заяв з боку Пекіна значною мірою достатньо для того, щоби в росії розуміли безперспективність брязкання зброєю масового знищення. В останній розуміють, що лише виключно Китай може бути своєрідним стратегічним тилом агресора, тому до його заяв повинні дослухатися.

Зрештою, міжнародна політика Китаю з початку 2023 р. вже значною мірою спрямована на пом'якшення для себе наслідків російської агресії¹⁷¹. Вихід із “ковідного” усамітнення якраз співпав із цими процесами, і китайський лідер розгорнув бурхливу дипломатичну діяльність з метою перехопити ініціативу в Заході. Вона насамперед стосувалася регіонів Африки та Близького Сходу, але все-таки Європа залишалася для Пекіна об'єктом спрямування великих політичних зусиль, враховуючи швидке зростання скептицизму щодо КНР та цілей її політики.

Останній значною мірою пов'язаний з діями навколо Тайваню та регулярними погрозами “возз'єднати острів з Батьківщиною” із застосуванням сили. НВАК лише на початку 2023 р. провела безпрецедентну кількість військових навчань та різних провокаційних дій, чисельність яких перевищила показники 2022 р. Такі дії можна розцінювати як своєрідний зондаж намірів Вашингтону тримати руку на пульсі подій у Східній Азії і водночас як елемент відвернення його уваги від події російсько-української війни, змушуючи того до т. зв. стратегічного перенапруження.

Потенціал впливу, накопичений КНР, змушує всі сторони враховувати позицію Пекіна та намагатися її або ж використати або ж збалансувати. Навіть Сполучені Штати, наш ключовий воєнно-політичний партнер, категорично не заперечують можливість комунікації Києва з Пекіном¹⁷². Це, в свою чергу, вимагало від української зовнішньої політики підвищеної обережності не бути втягнутим у сфери

відносин з Китаєм, які чутливі для Сполучених Штатів, що могло негативно позначитися на продовженні підтримки з боку Вашингтону, особливо враховуючи значний скептицизм подальшої допомоги нашій країні в середовищі деяких представників Республіканської партії в США.

Так, у КНР продовжували висвітлювати війну в Україні з проросійських позицій, проте підтримка москви вже не була такою однозначно стійкою. В Пекіні все гучніше лунали заяви, нехай і приховані, про недоцільність слідування паралельно з росією в бік ще більшого загострення відносин із Заходом. Адже за планами китайських стратегів світ має бути багатополярним, проте відносини між головними центрами сили все-таки мають визначатися конкуренцією двох наддержав – США та КНР.

“Мирний план” Китаю vs. Формула миру України. Спираючись на партнерство з росією та використовуючи фактор російсько-української війни, Китай прагнув посилити свою геополітичну суб'єктність. В той же час, порушення росією основоположних принципів міжнародного права, руйнування принципів Ялтинсько-потсдамської системи міжнародних відносин кинуло виклик глобальній безпековій архітектурі. В цьому контексті постало два питання, які вимагали нагальної, але спільної та скоординованої відповіді з боку світового співтовариства: що робити з агресором, який до того ж є членом РБ ООН; і які мають бути застосовані підходи та принципи до формування вже повоєнної архітектури безпеки. Перспективи просування в цих питаннях ускладнювалися особливою позицією Китаю, який, постійно роблячи заяви про підтримку основоположних принципів ООН, в той же час відсторонився від будь-яких кроків щодо їх захисту і, більше того, навіть підтримував москву на рівні зовнішньополітичної риторики.

21 вересня 2022 р. Президент України В. Зеленський на 77-й сесії Генеральної Асамблеї ООН під час свого виступу у форматі відеозвернення запропонував універсальну Формулу миру¹⁷³. На той момент вона складалася з 5-ти пунктів та ґрунтувалася на принципах відповідальності за злочини. Крім того, за словами Глави держави, ця формула мала стосуватися не лише випадку російської агресії, а перетворитися на драйвер об'єднання Півночі та Півдня з відповідною реформою ООН, в роботі якої мав би як-мінімум бути передбачений принцип позбавлення рф права вето. Особливістю тогочасної пропозиції була відсутність принципу нейтралітету. Себто, кожна країна повинна брати участь в забезпеченні безпекових принципів, а не, користуючись політичними та іншими привілеями учасника глобальних процесів, нічого не інвестувала би в них.

Через день у своїй промові з трибуни ГА ООН Президент США Дж. Байден торкнувся тих самих проблем, озвучених очільником української держави – дієвості ООН, неприпустимості ядерного шантажу тощо. Зокрема, американський Президент висловився за розширення РБ ООН, в тому числі й за рахунок нових постійних членів, що мало би активізувати та привернути увагу інших великих країн та міжнародних інституцій і, по-можливості, залучити їх до прямої чи опосередкованої підтримки України.

15 листопада на Саміті G-20 (або G-19) на о. Балі (Індонезія) українська Формула миру набула чіткіших обрисів і вже складалася з 10-ти пунктів, які загалом впливали з попередніх 5-ти¹⁷⁴. Кінцева декларація форуму засуджувала агресію ро-

сії, що означало про потенційні можливості й далі розвивати платформу підтримки пропозицій Президента України. Надзвичайно важливою обставиною було те, що напередодні відбулася зустріч між лідерами США та КНР. Заяви Дж. Байдена та Сі Цзіньпіна, які стосувалися України, можна розглядати в контексті початку процесу консолідації підтримки Заходу навколо формули миру, з одного боку, та формування Пекіном власної формули подолання за його офіційною версією “української кризи”, з іншого. В той час як американська сторона акцентувала на необхідності покарання агресора, китайська, в свою чергу, більше зосереджувалася на суперечливій позиції – підтримці принципів Статуту ООН та водночас необхідності діалогу та переговорів з росією.

В першій половині грудня українська сторона виступали з ініціативою застосування нової міжнародної структури – Global Peace Formula Summit (Глобальний саміт Формули миру). Президент В. Зеленський неодноразово висловлював таку пропозицію як Президенту Дж. Байдену, так і очільникам ЄС. Проте, оскільки всі сторони апелювали до положень Статуту ООН, то було очевидним, що полем дипломатичної битви за згуртування навколо двох підходів щодо основ майбутнього миру – української Формули миру (росія має бути переможена, колективна відповідь у випадку порушення положень Статуту ООН) за підтримки США та Заходу та альтернативного китайського проєкту (росія має залишитися рівноправним учасником всіх процесів, недопущення формування нового глобального порядку денного на основі західного сценарію) – мала би стати саме ГА ООН.

Далі Формула миру звучала під час візиту Президента України до США 21 грудня 2022 р. та 17 січня 2023 р. на майданчику Всесвітнього економічного форуму в Давосі. Голова Офісу Президента України А. Єрмак на одній із сесій Форуму пояснив, що “пункти Формули миру мають бути інтегровані в систему міжнародних документів і стати основою нової структури світової безпеки...”¹⁷⁵ Там же, в Давосі Перша леді О. Зеленська презентувала формулу, вчергове озвучивши десять кроків, які мали повернути мир та сприяти безпеці та справедливості в світі загалом. Дружина Президента передала через китайську делегацію лист лідеру КНР Сі Цзіньпіну, який став “запрошенням до діалогу”.

Не виключено, що цей лист був ключовим фактором, який спонукав Китай до оприлюднення власних підходів щодо російсько-української війни, адже світове співтовариство давно вже чекало на більш конкретну заяву китайського керівництва яке, до того ж, відчувало, що коротких одноманітних заяв уже недостатньо.

03 лютого 2023 р. ЄС офіційно підтримав Формулу миру України¹⁷⁶. До цієї підтримки додалися країни “Групи семи”, Туреччина та ін. В Пекіні серйозно побоювалися, що Китай може опинитися на маргінесах глобальних дипломатичних процесів і його окрема позиція так і не буде, ані представлена, ані почута.

Зрештою, на Мюнхенській безпековій конференції завідувач канцелярії комісії ЦК КПК у закордонних справах Ван Ї заявив, що позиція Китаю щодо “українського конфлікту” буде висловлена 24 лютого під час роботи екстрених зборів ГА ООН. Дипломат вищого рангу КНР та міністр закордонних справ України Д. Кулеба під час очної зустрічі обмінялися думками щодо війни та характеру двосторонніх відносин. Можливо, це була остання можливість якось узгодити дві формули миру. Передбачалося, що китайську “формулу миру” мав би виголосити безпосередньо

Сі Цзіньпін. Китайська сторона добре розуміла, що його пропозиція прозвучить одночасно з українським планом. Виникали побоювання, що позиція КНР відтягне значну кількість голосів, тому пропозиції Києва та Заходу не звучатимуть так переконливо. Ці побоювання посилювалися тим, що позиція Пекіна співпадала з позиціонуванням багатьох країн в Африці та Латинській Америці.

19 лютого Ван Ї прибув до Москви, де провів офіційну зустріч із в. путіним, під час якої, очевидно, узгоджувалися позиції щодо війни в Україні. Наступного дня Київ з офіційним візитом відвідав Президент США Дж. Байден, який висловив рішучу підтримку плану перемоги України та встановленню нового справедливого порядку.

21 лютого ЗМІ КНР оприлюднили “Концептуальний документ Глобальна ініціатива безпеки”, який мав би перехопити ініціативу і стати певною прелюдією до проголошення офіційного документу щодо війни в Україні на ГА ООН 24 лютого. Цей документ характеризувався надзвичайно розмитими формулюваннями та практичною відсутністю механізмів на захист та підтримку цінностей і принципів, проголошених у ньому. В ньому містилося багато апеляцій та реверансів в бік ролі ООН, як головного промотора миру в Україні. Наша держава у ньому згадувалася лише один раз як абстрактна сторона конфлікту, яка обов’язково має взяти участь в мирних переговорах¹⁷⁷.

23 лютого ГА ООН 141-м голосом за ухвалила резолюцію, яка значною мірою ґрунтувалася на 10 пунктах мирного плану Президента В. Зеленського. В основі резолюції лежали як принципи вищезазначеного плану, так і ключові цінності, зафіксовані в Статуті ООН. В ній, зокрема, містився заклик до росії вивести свої війська з території України “негайно та безумовно”¹⁷⁸. Китайський представник очікувано утримався, разом із представниками ще 31-ї країни, що означало відсутність серйозної міжнародної підтримки власне китайської “формули миру”, яку Пекін мав представити 24 лютого.

Зрештою, того дня з’явилася давно очікувана розгорнута позиція уряду КНР щодо російської агресії. Швидше за все Пекін був незадоволений результатами голосування за українську резолюцію і китайська “формула миру” з’явилася у вигляді плану із 12-ти пунктів, опублікованого спочатку на сайті МЗС КНР, а згодом і на інших офіційних урядових сторінках під назвою “Позиція Китаю щодо політичного врегулювання кризи в Україні”¹⁷⁹. Ілюстрацією відповідності китайського плану ситуації у світі та настроям в західних суспільствах китайські ЗМІ широко висвітлювали протести в США та Європі проти озброєння України.

Характер формулювань документу фактично був продовженням попередньої артикуляції керівництва КНР щодо “української кризи”. Проявляючи, начебто, принципово відмінну й, на думку китайської сторони, “конструктивну позицію”, переважна більшість пунктів Плану позбавлена механізмів для імплементації, розмита за суттю, а подекуди й непрямым чином підіграє росії. Так, зокрема, вже вкотре там зазначено про шкідливість і недоцільність політики санкцій. Висловлюючи повагу до суверенітету та кордонів, у той же час відсутня вимога до росії вивести війська з території України і складається враження про зацікавленість КНР в замороженні війни. Проте в документі було кілька позицій, які підкріплювали стратегічні завдання української дипломатії. Китай підтримав Чорноморську зернову ініціативу, він чітко

висловився проти застосування ядерної зброї, а також заявив про свої наміри брати участь у “постконфліктному відновленні”.

Китай спільно з росією, а також групою афілійованих з ними країн опинилися на узбіччі величезної підтримки української Формули миру в ООН. Щоправда, її імплементація значною мірою залежатиме від того, наскільки Пекін захоче зробити крок назустріч і припинити розігрувати “російську карту” в геополітичній грі.

“Мирний план Китаю” був або розкритикований, або ж сприйнятий з підозрами більшістю країн Заходу, насамперед США та Німеччиною. Навіть російська сторона прикрилась фразою про “необхідність детального вивчення питання”. Це свідчило про те, що китайський проект навряд чи буде взятий хоч за якусь основу задля початку гіпотетичного врегулювання, а мета його появи полягала не в сутності його положень, а більшою мірою стосувалася його оприлюднення як зовнішньополітичного акту, спрямованого на геополітичне маневрування.

Президент України В. Зеленський, коментуючи запропонований Китаєм план із припинення війни росії проти України, заявив, що головне не слова, а кроки, які йдуть за ними, і результати. Глава держави також зазначив, що пропозиції Китаю мали перш за все відповідати ухваленій резолюції ГА ООН від 23 лютого. Найголовнішим, проте, в поведінці, а не риториці Китаю, зауважив Глава держави, була відсутність підтримки росії зброєю. 24 лютого на прес-конференції “Лютий. Рік незламності” Президент України В. Зеленський заявив, що планує зустрітися з лідером КНР Сі Цзіньпіном¹⁸⁰. За його словами, ця зустріч мала продемонструвати реальне бажання Пекіна бачити в Україні партнера, а також стала би знаком певного дистанціювання від одностороннього слідування установкам на дружбу з росією. Відповідний політичний ґрунт для цього був уже підготовлений, а обставини вимагали від пекінської дипломатії усталеної форми більшого дипломатичного балансування між Україною та росією як представниками різних геополітичних полюсів.

Загалом, українська Формула миру передбачала вищий ступінь консолідованої дії всіх держав-членів ООН. Це ставило на порядок денний питання дієвості РБ ООН і, відповідно, її реформи. Українська сторона прагнула посилити відповідальність за війну та воєнні злочини і зробити юридичну й економічну ціну за них справедливою і такою, яка б не допускала повторення агресії в майбутньому.

Отже, у той час як “мирний план” Китаю мав на меті надіслати певні сигнали Вашингтону та консолідувати навколо Пекіна голос країн, для яких злочини путінської росії і взагалі тема війни була занадто далекою від політичного порядку денного, то Формула миру Президента України навпаки, давала чіткий механізм відновлення справедливості. Міжнародна підтримка цих двох ініціатив показала, що пропозиції України знайшли значну підтримку. Але, як це не парадоксально, відсутність прямої підтримки з боку “миротворчої” КНР значною мірою робило неможливим їх безпосередню імплементацію. Попри те, що т. зв. мирні ініціативи КНР не знайшли суттєвої міжнародної підтримки, особливі відносини Пекіна з росією та міжнародно-політична вага Китаю змушували брати деякі його положення як основу для подальших відносин з ним в контексті війни. Відсутність дієвої військової підтримки росії означала, що китайська геополітична гра – це радше використання елементів непрямого тиску, аніж прямих силових засобів.

Висновки

Початок року був продуктивним для української дипломатії як у контексті акумуляції зовнішньої допомоги, так і в плані просування на євроінтеграційному шляху. Саміт Україна-ЄС, що відбувся в Києві на початку лютого, забезпечив важливі практичні результати, надав додатковий імпульс євроінтеграційним процесам. Дії української влади були спрямовані на прискорення євроінтеграційного процесу, зокрема, забезпечення переходу до нової фази відносин Києва і Брюсселя – переговорів про вступ до ЄС.

Початок 2023 р. характеризувався передусім оновленням стратегії Заходу щодо російсько-української війни – на початку року з’явилося усвідомлення необхідності швидкого забезпечення України всіма необхідними засобами для швидкого здобуття вирішального перелому у війні та завдання поразки росії. Усвідомлення партнерами України небезпеки перспективи затягування війни спонукало їх до зміни підходів до ухвалення рішень щодо номенклатури, кількості та темпів надання військової допомоги Україні.

Шлях, який Україна та її партнери і союзники пройшла за рік, вражає – від надання тактичної оборонної зброї на початку 2022 р. до постачання далекобійної артилерії і ракетних систем, важкої бронетехніки та систем ППО/ПРО на початку 2023 р. Західні держави змогли подолати ряд політичних, психологічних та логістичних бар’єрів і перейти до постачання Україні важкого наступального озброєння. Два засідання Контактної групи з питань оборони України засвідчили якісне зрушення у наданні нашої державі військово-технічної допомоги з боку західних країн – Україна отримала рекордні пакети ОВТ від 15 держав-партнерів. Скоординовані рішення Німеччини та США про передачу Україні основних бойових танків західного зразка мали без перебільшення історичне значення, сигналізувавши про початок нового етапу у військовій допомозі Україні – формування “танкової коаліції”.

Європейське турне Президента України В. Зеленського продовжило процес утвердження України як одного з лідерів вільного світу. Воно переслідувало три ключові цілі: здійснення поштовху для прискорення надання військово-технічної допомоги з боку країн ЄС; утвердження курсу європейських країн на стратегічну поразку РФ та перемогу України; просування української візії умов завершення війни, сформульовані у Формулі миру. Після переговорів у Вашингтоні 21 грудня візит Президента В. Зеленського до Лондона 08 лютого був спрямований на розбудову та поглиблення відносин з одним із ключових стратегічних партнерів України на Заході. Слідом за США Велика Британія перейшла у категорію де-факто союзників України, що було зафіксовано у “Лондонській декларації”. У Європі було сформовано новий консенсус серед лідерів ЄС, що тільки перемога України може зупинити війну в. путіна та забезпечити справедливий і стійкий мир на континенті.

Неочікуваний візит Президента США Дж. Байдена до Києва засвідчив, що Україна входить до ментальної орбіти західного світу і сприймається як частина колективного Заходу. На глобальному рівні Україна продовжувала сприйматись як ключове поле битви між силами демократії та автократії за облаштування нового світового порядку.

Натомість для росії цей період характеризувався остаточною втратою міжнародно-політичної ініціативи та невдалими спробами нав'язування політико-дипломатичних переговорів за допомогою таких міжнародних посередників як Китай та Туреччина. Компенсуючи свої воєнно-політичні та зовнішньополітичні невдачі, росія активізувала кампанії “суспільної мобілізації”, продовжувала вживати заходів з інтеграції тимчасово окупованих нею територій України в свою політико-адміністративну структуру та поглиблювати військово-технічне співробітництво з білоруссю та Іраном.

Активізація міжнародної політико-дипломатичної діяльності Китаю стало опосередкованим свідченням того, що світ опинився перед етапом побудови нового світового порядку. Широкомасштабне вторгнення РФ зруйнувало минулу систему стримувань, їй на заміну повинно прийти щось нове, або принаймні оновлене. На порядку денному Заходу продовжувало загострюватися питання про те, як переконати світ повернутися до “неоліберальної системи”. Поряд з цим, там ще бракувало розуміння того, що робити з росією та Китаєм у новому світі. Поступово головним питанням на світовому порядку ставала міжнародна архітектура безпеки після того, як росія програє.

5.2. ВОЄННО-ЕКОНОМІЧНА ОБСТАНОВКА

Економічна ситуація в світі

Початок 2023 р. характеризувався помірно оптимістичними прогнозами щодо перспектив розвитку світової економіки на поточний рік. У січні-лютому 2023 р. в світовій економіці в цілому спостерігались позитивні тенденції щодо зниження рівня інфляції та незначного поживлення економічної активності. В той же час, серед основних чинників, які й далі мали негативний вплив на глобальний економічний розвиток були такі: низький світовий попит на готову продукцію, проблемні питання в сфері грошово-кредитної політики національних банків розвинених держав, зростання вартості міжнародних логістичних послуг та забезпечення їх безпекової складової тощо.

Загальна динаміка економічних процесів. У січні-лютому 2023 р. перспективи розвитку світової економіки покращились, але залишалась проблема інфляції. Ціни на енергоносії та продовольство були значно нижчі, ніж вони були під час свого піку у 2022 р. Енергетична криза була подолана завдяки реалізації ефективних заходів ЄС щодо диверсифікації джерел постачання енергоносіїв. Крім того, тепла зима сприяла зниженню попиту на енергоносії, завдяки чому ціни на газ знизились та стабілізувались.

Світові нафтогазові гіганти прозвітували про отримання надприбутків від зростання цін на енергоносії через широкомасштабне вторгнення росії в Україну, серед них британська нафтогазова компанія British Petroleum та норвезький виробник нафти та газу Equinor.

В інших сферах економіки, внаслідок зменшення обсягів виробництва та продажів, великі світові компанії й надалі проводили масові скорочення своїх штатних працівників. Про скорочення персоналу оголосили: Zoom Video Communications, eBay, Alphabet Inc., Google, Walt Disney, Ford, Dell Technologies та інші¹⁸¹.

Крім того, європейська технологічна галузь втратила 400 млрд дол. ринкової вартості за підсумками 2022 р., а венчурне фінансування скоротилося на 18%. Сукупна вартість державних та приватних технологічних компаній у Європі за 2022 р. впала на 300 млрд дол. до 2,7 трлн дол.¹⁸²

Світовий ринок акцій та облігацій у 2022 р. став найгіршим з часів фінансової кризи 2008 р., втративши понад 30 трлн дол.¹⁸³

За даними Bloomberg Billionaires Index, станом на початок 2023 р. перші 500 найзаможніших людей світу втратили статків на суму 1,4 трлн дол. за минулий рік. Російські олігархи, зокрема, втратили майже 100 млрд дол.¹⁸⁴

Серед інших чинників, які мали вплив на світову економіку, можна виділити економічну політику, спрямовану на посилення механізмів державного регулювання в Китаї. Так, уряд Китаю посилював державний контроль над інтернет-холдингом “Tencent”, онлайн-ритейлером “Alibaba” та іншими технологічними компаніями в країні через впровадження механізму щодо отримання “золотих акцій” (малі пакети – 1% акцій ключових підприємств, які надають особливі права на прийняття певних бізнес-рішень). Таким чином, уряд Китаю мав можливість отримати контроль над найбільшими технологічними групами в країні, змінюючи тактику та уникаючи жорстких заходів і міжнародних санкцій¹⁸⁵.

На початку четвертого етапу широкомасштабної війни Китай активно поширював сферу використання юаня. В рамках цього, Китаєм та Іраном було підписано 19 угод і контрактів на суму еквівалентну 3,5 млрд дол. під час візиту Президента Ірану І. Раїсі в Китай 17 лютого 2023 р.¹⁸⁶

Також, 23 лютого 2023 р. Центральний банк Іраку заявив, що планує вперше дозволити розрахунки за торгівлю з Китаєм безпосередньо в юанях, намагаючись поліпшити доступ до іноземної валюти. Водночас влада Китаю закликала державні компанії поступово відмовитися від послуг чотирьох найбільших міжнародних аудиторських фірм через занепокоєння щодо безпеки даних: Deloitte, Ernst & Young, PricewaterhouseCoopers та Klynveld Peat Marwick Goerdeler¹⁸⁷.

Інфляційні процеси. Центральні банки в провідних економіках світу виходили з того, що, незважаючи на позитивні ознаки проходження піку інфляції у листопаді-грудні 2022 р. та позбавлення економічних процесів у січні 2023 р., інфляційні ризики ще зберігалися. Зниження інфляційних процесів у більшості держав світу позитивно вплинуло на міжнародну торгівлю та макрофінансову стабільність¹⁸⁸. Центральні банки більшості держав світу продовжували боротьбу з інфляцією вже у більш стабільному економічному середовищі¹⁸⁹.

Завдяки подоланню енергетичної та продовольчої кризи поступово спостерігалися тенденції щодо відновлення світової економіки. В рамках подолання енергетичної кризи було заміщено російський газ та нафту, налагоджено нові ланцюги постачання та визначено нових постачальників енергоресурсів. Зниження цін на енергоносії та стабілізація функціонування системи світового енергетичного ринку позитивно вплинуло в цілому на глобальну економіку.

Інфляція в ЄС в лютому 2023 р. становила 8,5%, що на 0,1% менше порівняно з січнем 2023 р. Зростання цін на енергоносії в ЄС в лютому 2023 р. сповільнилося.

Світовий ринок енергоносіїв. Природний газ. Внаслідок рекордних цін на природний газ світові енергетичні гіганти звітували про надприбутки.

В лютому 2023 р. були оприлюднені фінансові результати нафтогазових компаній. Британська нафтогазова компанія British Petroleum прозвітувала про рекордний прибуток у 28 млрд дол. за 2022 р., що на 116% перевищувало показник 2021 р.

Також норвезький виробник нафти й газу Equinor повідомив про дохід у 74,9 млрд дол. за 2022 р. Чистий прибуток компанії за рік склав 28,7 млрд дол., проти 8,6 млрд дол. роком раніше.

Країни ЄС продовжували роботу над диверсифікацією поставок та інвестували у розвиток власної газової інфраструктури з метою забезпечення енергетичної безпеки.

Після вторгнення росії в Україну Німеччина розпочала розбудову інфраструктури для зберігання газу та диверсифікації його поставок. Серед важливих елементів інфраструктури було визначено термінали скрапленого природного газу. Було відкрито СПГ термінали у Вільгельмсхафені¹⁹⁰ та Лубміні¹⁹¹.

Польською нафтопереробною компанією PKN Orlen було укладено 20-річний контракт на імпорт американського газу з американською Sempra Infrastructure. Згідно з договором, щороку з терміналів Port Arthur LNG у Техасі до Польщі надходитиме 1 млн т сировини (СПГ транспортуватиметься танкерами-газовозами компа-

нії Orlen). Обсяг поставок щороку покриватиме майже 10% поточної потреби польських споживачів на блакитне паливо¹⁹².

Італія, в свою чергу, уклала газовий контракт із Лівією на 8 млрд дол. Угода передбачала розробку двох лівійських морських газових родовищ, що стало найбільшою разовою інвестицією в енергетичний сектор Лівії за більш ніж два десятиліття (за економічними оцінками, видобуток сягне 21,2 млн м³ на день). Прем'єр-міністр Італії Д. Мелоні назвала угоду "значною та історичною", яка допоможе забезпечити Європу енергоносіями¹⁹³.

Також, в рамках позбавлення залежності від російського газу, Хорватія почала роботу зі з'єднання своєї газової мережі на півночі Адриатики з мережею сусідньої Боснії і Герцеговини (ділянка є частиною Південного газового з'єднання). Проєкт оцінювався у 100 млн євро та передбачав будівництво 180-км транскордонного газопроводу¹⁹⁴.

Демократичні країни продовжували добровільно відмовлятися чи скорочувати імпорт російського газу.

З 01 січня 2023 р. Велика Британія припинила імпорт російського скрапленого природного газу¹⁹⁵.

Наприкінці лютого 2023 р. міністр закордонних справ Нідерландів В. Гукстра виступив із заявою, що його країна більше не залежить від імпорту російського газу, оскільки були вжиті відповідні заходи з метою забезпечення диверсифікації джерел імпорту енергоносіїв¹⁹⁶.

В ЄС спостерігалася позитивна тенденція щодо зменшення споживання енергії у зв'язку з теплою погодою. Європейський ринок газу поповнювався потужними надходженнями скрапленого природного газу (СПГ) із США та Катару.

Завдяки диверсифікації джерел постачання газу та відмові від російських енергоносіїв європейськими країнами, ціни на природний газ на газовому хабі TTF впали нижче 50 євро за МВт-год. Позитивно вплинуло на систему світового ринку газу відновлення повноцінної роботи Freeport LNG. 24 січня 2023 р. Freeport LNG, другий за величиною американський експортер СПГ, заявив про завершення ремонту свого заводу в Техасі, що дозволило США наростити експорт та зменшити дефіцит СПГ у світі¹⁹⁷.

Запаси природного газу у підземних сховищах країн ЄС, за результатами проходження зимового періоду, залишалися на історичному максимумі для цієї пори року. Під час опалювального сезону країни ЄС відібрали зі сховищ 32,1 млрд м³ газу. Підземні сховища Європи були заповнені приблизно на 70,15%, що на 20,3% вище, ніж у середньому за цей період за останні 5 років, а об'єм газу який в них зберігався, склав 75,87 млрд м³ газу¹⁹⁸. Високий рівень зберігання газу в газових сховищах ЄС залишався стабілізуючим фактором¹⁹⁹.

Нафта. В рамках введення обмежень та санкцій проти РФ, Рада ЄС 04 лютого 2023 р. затвердила граничну ціну на бензин та дизпаливо з росії на рівні 100 дол. США за барель, а на продукцію, що продається з дисконтом – на рівні 45 дол. США за барель. Санкційні обмеження набули чинності 05 лютого 2023 р. Основною метою їх впровадження було позбавлення країни-агресора можливості отримувати надприбутки від продажу нафти та нафтопродуктів, а також вплинути на рентабельність її нафтопереробних підприємств²⁰⁰.

Основними споживачами російської нафти протягом січня-лютого 2023 р. залишались Індія та Китай. Зокрема, російський нафтовий експорт до Індії після початку російського вторгнення в Україну зріс у рази, причому нафта продавалась до Індії з великим дисконтом. Завдяки цьому, Індія перетворилася на глобального постачальника пального на світовому ринку енергоресурсів. Дешеву російську нафту нафтопереробні підприємства Індії переробляли на нафтопродукти та пальне, яке потрапляло в Європу та США²⁰¹.

З метою збільшення впливу китайського юаню в системі міжнародної торгівлі, під час закупівлі нафти у росії Китай активно працював над тим, щоб здійснювати оплату за неї в своїй валюті. Ключовим постачальником нафти до Китаю залишалась Саудівська Аравія, також країна була найбільшим покупцем іранської нафти. Для уникнення санкцій США, більшість іранського експорту постачалось як нафта з інших країн²⁰². Збільшення експорту нафти з Ірану було спрямоване на ситуативне заміщення поставок нафти з росії²⁰³.

Необхідно зазначити, що внаслідок зміни кон'юнктури ринку нафти для США та їхніх союзників постало питання вибору між намаганнями забезпечити низькі ціни на нафту та обмеженням іранського експорту з метою запобігання розвитку ядерної програми Ірану²⁰⁴.

В рамках відмови від російських енергоносіїв, найбільша польська нафтова компанія PKN Orlen SA припинила отримувати нафту через нафтопровід “Дружба” з рф. Компанія планувала замінити іншими поставками 10% нафти, які отримувала з росії²⁰⁵.

Наслідком відмови більшості європейських держав від російської нафти стало збільшення впливу інших учасників світового нафтогазового ринку. Зокрема, Кувейтом у 5 разів (до 2,5 млн т) було заплановано збільшення поставок дизпалива до Європи у 2023 р., з метою компенсувати скорочення обсягів постачання енергоресурсів з рф²⁰⁶.

Світовий ринок технологій. Ослаблення світової економіки та низький глобальний попит на готову продукцію призвели до зниження прибутків більшості технологічних компаній. Водночас проблеми співпали з веденням “технологічної війни” між США та союзниками проти Китаю. В цей час були презентовані інноваційні розробки штучного інтелекту (ШІ), продовжувалась технологічна конкуренція між країнами та світовими лідерами інформаційно-комунікаційних технологій. Незважаючи на несприятливе економічне становище, компанії та уряди вкладали у нові технологічні розробки мільярди доларів, боролись за ресурси, необхідні для виробництва, лобіювали розміщення технологічних виробництв на своїх територіях.

Внаслідок рецесії у світовій економіці великі ІТ-компанії активно скорочували своїх штатних працівників (понад 95 тис. працівників технологічної сфери у світі втратили свої робочі місця з початку 2023 р.)²⁰⁷.

Операційний прибуток Samsung Electronics знизився на 69% в четвертому кварталі 2022 р. до 3,4 млрд дол. на тлі зниження попиту на напівпровідники та електронні продукти²⁰⁸.

Також найбільший у світі виробник персональних комп'ютерів – китайська Lenovo Group – прозвітував про падіння доходів на 24% у четвертому кварталі 2022 р., що є найбільшим падінням доходів за останні 14 років, оскільки світовий попит на електроніку різко скоротився²⁰⁹.

В свою чергу, виробники чипів пам'яті, включаючи Micron Technology, Kioxia Holdings і SK Hynix, скорочували свої капітальні витрати у січні 2023 р.²¹⁰

В рамках “технологічної війни” США та Китаю, американські корпорації переглянули свої стратегії розвитку у зв'язку з заборонаю США на державному рівні відкривати нові заводи в Китаї. Було заплановано перенесення високотехнологічних виробництв з Китаю до США, Індії та інших країн. Зокрема, компанія Apple планувала почати використовувати дисплеї власного виробництва в мобільних пристроях у 2024 р., намагаючись зменшити свою залежність від технологічних партнерів, таких як Samsung і LG. Apple запланувала перенести частину свого виробництва з Китаю до інших країн²¹¹. В свою чергу, американський виробник комп'ютерів Dell передбачив до 2024 р. припинити використання чипів, вироблених в Китаї²¹².

Продовжуючи технологічне протистояння, Європейська комісія (ЄК) тимчасово заборонила співробітникам використовувати додаток TikTok через проблеми з інформаційною безпекою, що було пов'язано з практикою збору даних у цій соціальній мережі. Цей захід було спрямовано на захист ЄК від загроз кібербезпеки та дій, які можуть бути використані для кібератак на її корпоративне середовище.

Тайвань, після аналізу ролі Starlink у війні в Україні, почав шукати інвесторів, які можуть надати допомогу щодо відкриття власного виробництва супутникового зв'язку для захисту від потенційного нападу з боку Китаю²¹³.

У відповідь Китай вживав контрзаходи. Tencent Holdings і Ant Group, фінтех-філія Alibaba Group Holding, отримали вказівку не пропонувати доступ до послуг ChatGPT на своїх платформах ні безпосередньо, ні через третіх осіб. Лише деякі інтернет-користувачі з Китаю змогли отримати до нього доступ через сервіси VPN²¹⁴.

Штучний інтелект. Технологічні ІТ-гіганти світу зосередили свою увагу на розробці та якнайшвидшому випуску своїх програм, побудованих на ШІ. В рамках технологічних перегонів, 06 лютого 2023 р. американська компанія Google заявила, що розпочинає тестування власного чат-бота Bard на основі штучного інтелекту, що стане конкурентом ChatGPT від OpenAI. Протягом кількох тижнів Google планував відкрити його для всіх користувачів. У відповідь на цю заяву інша американська компанія Microsoft наступного дня презентувала свій продукт. Так, 07 лютого 2023 р. в Редмонді, США, гендиректор Microsoft С. Наделла презентувала пошукову систему Bing із вбудованим чат-ботом ChatGPT²¹⁵.

Пізніше, 20 лютого 2023 р., стало відомо, що у Пекіні розпочав роботу перший обчислювальний центр штучного інтелекту “Ascend AI”. Створення центру було спільно профінансовано урядом пекінського району Меньюоугоу та компаніями ZGC Group, Huawei. Центр надавав підприємствам та дослідницьким інститутам послуги з обчислювання на основі апаратного та програмного забезпечення Ascend AI. Зазначалося, що центром було укладено угоди із 47 клієнтами та запропоновано проєкту обчислювальну потужність, що перевищувала 248 петафлопс*. У стратегічних планах Центру було визначено перспективні розробки щодо обчислювальної потужності – 1000 петафлопс²¹⁶.

13 лютого 2023 р. була оприлюднена революційна для військової сфери новина. У США тактичним літаком VISTA X-62A від американської аерокосмічної компанії Lockheed Martin Corporation вперше керував ШІ. Випробування тривало понад

* Флопс – одиниця вимірювання швидкодії обчислювальних приладів, петафлопс – 10¹⁵ флопс.

17 годин. Оновлена система моделювання VISTA (VSS), алгоритм слідування моделі, а також система автономного керування моделюванням (SACS) надали літаку нові можливості та його можна було використовувати для проведення “найдосконаліших експериментів” з льотними випробуваннями. VISTA продовжувала відігравати важливу роль у швидкому розвитку ІІІ та можливостей автономії для ВПС США²¹⁷.

На тлі зростаючої ролі ІІІ в світі, неконтрольованого та прискореного розвитку інноваційних технологій, держави світу закликали вжити термінових заходів щодо регулювання розробки та зростаючого використання ІІІ у військових діях. Так, врегулюванню була присвячена дводенна зустріч у Гаазі за участю понад 60 країн. На зустрічі були зроблені перші кроки щодо встановлення міжнародних правил у використанні штучного інтелекту в військовій сфері²¹⁸.

Технологічна війна. Напівпровідники та мікросхеми. Найдорожчою технологічною фірмою Європи станом на лютий 2023 р. була нідерландська компанія ASML. Компанія-виробник літографічних систем (машин) розробляла та виготовляла машини, які виготовляють новітні комп’ютерні мікросхеми. Машини ASML виробляють найдосконаліші комп’ютерні мікросхеми, і це єдина компанія у світі, яка має таку технологію²¹⁹. Задля нерозповсюдження технологій ASML та для обмеження доступу Китаю до машин ASML, була досягнута тристороння домовленість між Японією, Нідерландами, США та встановлено контроль над експортом обладнання та технологій для виробництва мікросхем ASML до Китаю. Контроль охоплював передову технологію виробництва чіпів, включаючи, але не обмежуючись передовими інструментами літографії²²⁰.

В рамках контролю за технологіями продовжилось обговорення санкцій проти компаній та країн, що допомагали отримувати напівпровідники для потреб ОПК рф. Країна-агресор продовжувала отримувати доступ до іноземних мікросхем та ІТ-технологій через компанії-посередники у Китаї, Ірані, Північній Кореї, Гонконзі, Туреччині та інших третіх країнах, які ймовірно постачали росії комплектуючі та технології військового призначення²²¹.

Запровадження міжнародних санкцій проти рф. Міжнародні санкції, які було запроваджено проти країни-агресора, складались із широкого спектру секторальних заходів, включаючи обмеження на торгівлю, фінанси, технології та товари подвійного призначення, промислові товари, транспорт та предмети розкоші. Вони також охоплювали: імпорт газу, імпорт або транспортування морським шляхом сирої нафти та певних нафтопродуктів з росії до ЄС, відключення від SWIFT деяких російських банків, а також призупинення мовлення та ліцензій кількох пропагандистських засобів масової інформації, що розповсюджують дезінформацію та фінансуються рф.

Протягом січня-лютого 2023 р. продовжувалось введення та розширення міжнародних санкцій проти рф.

25 січня 2023 р. Швейцарія ввела додатковий пакет санкцій проти росії. Зокрема, Федеральним департаментом економіки, освіти і досліджень було внесено поправки в додатки до відповідної постанови в рамках своєї компетенції та затверджено, серед іншого, санкції щодо 200 фізичних та юридичних осіб²²².

27 січня 2023 р. Японія посилила санкції проти росії одразу після ракетних ударів по території України. Було розширено перелік заборонених до експорту товарів та заморожено активи російських посадовців і організацій.

27 січня 2023 р. Рада ЄС ухвалила рішення продовжити на шість місяців, до 31 липня 2023 р., обмежувальні заходи, спрямовані проти окремих секторів економіки росії²²³.

Також, на тлі надання Іраном військової підтримки рф у війні проти України, Рада ЄС додала до переліку осіб, організацій та органів до яких застосовуються обмежувальні заходи іранських суб’єктів, що мали стосунок до поставок БпЛА в рф²²⁴.

05 лютого 2023 р. вступило в дію рішення Ради ЄС, ухвалене ще у червні 2022 р., щодо заборони постачання нафтопродуктів з рф (40% імпорту в ЄС). Під заборону потрапив морський імпорт дизелю, бензину, авіагасу (пальне для літаків), мазуту та інших продуктів переробки нафти. Виключенням стали Болгарія, Хорватія та Чехія, яким було дозволено імпортувати дизпальне паливо та газойль (добавка до дизелю) російського виробництва до кінця 2023 р. Важливо враховувати, що не заборонялось постачання російських нафтопродуктів у треті країни, але для них було введено обмеження у вигляді застосування “стелі” цін. Так, на сирю нафту була встановлена гранична ціна в 60 дол. за барель, на нафтопродукти, що торгуються зі знижкою до сирої нафти (мазут) встановлена гранична ціна в 45 дол. за барель, а на нафтопродукти високої переробки (бензин, дизельне паливо) – 100 дол. за барель²²⁵.

14 лютого 2023 р. Рада ЄС внесла рф до “сірого списку” податкових юрисдикцій після того, як група кодексу поведінки перевірила нове законодавство країни, ухвалене у 2022 р. Було заявлено, що рф не виконала свого зобов’язання щодо усунення шкідливих аспектів спеціального режиму для міжнародних холдингових компаній²²⁶.

Історичний прецедент стався 04 лютого 2023 р. Так, Генеральний прокурор США М. Гарланд під час зустрічі з генеральним прокурором України А. Костиним у Вашингтоні повідомив про те, що санкціонував першу в історії передачу конфіскованих у квітні 2022 р. коштів російських олігархів на відбудову України. Це стало можливим завдяки Закону про державний бюджет США на 2023 р., одним із положень якого було визначено право Міністерства юстиції США передавати конфісковані кошти російських олігархів Департаменту з метою надання допомоги Україні. На підставі цього, 02 лютого 2023 р. окружний суд Південного округу Нью-Йорка ухвалив рішення про конфіскацію 5,4 млн дол., які належали російському бізнесменові К. Малофєєву, що перебував під санкціями, на користь США²²⁷.

В свою чергу, 24 лютого 2023 р. США оголосили про запровадження нових санкцій проти росії. Так, з метою ще більшого обмеження можливостей рф щодо отримання нею ресурсів та технологій, які допомагають підтримувати війну проти України, було введено обмеження щодо металургійного та гірничодобувного секторів її економіки, а також накладено санкції проти 22 фізичних осіб та 83 організацій. Під санкції США потрапили 11 російських банків, а також фізичні особи та організації третіх країн, які пов’язані із спробами країни-агресора ухилитися від санкцій, включно з торгівлею зброєю²²⁸.

Важливим кроком для обмеження економічних спроможностей рф було запровадження мит на імпорт металів в США. Так, 24 лютого 2023 р. Президентом США Дж. Байденом було підписано указ про запровадження мит у розмірі 200% на імпорт алюмінію з рф. Крім того, в межах нових санкцій було підвищено тарифи на більшість інших металів і металопродукції до 70%, а також на деякі російські товари – до 35%²²⁹.

Велика Британія в лютому 2023 р. двічі оголошувала про запровадження нових санкцій проти рф. Так, 08 лютого 2023 р. було запроваджено санкції проти шести організацій, які постачали військове обладнання, зокрема БПЛА, для російського вторгнення в Україну, а також фізичних осіб та організацій, які були пов'язані з фінансовими мережами, що працювали на кремлівську верхівку²³⁰. 24 лютого 2023 р. Міністр закордонних справ Британії Д. Клеверлі оголосив про введення нового пакету санкцій проти рф, в якому під заборону експорту потрапили сотні товарів, зокрема авіаційні комплектуючі, радіоблабднання та електронні компоненти, які могли бути використані російським ОПК, у тому числі у виробництві БПЛА. Крім того, санкції було накладено на керівників вищої ланки російської державної атомної енергетичної компанії “Росатом”, а також керівників двох найбільших оборонних компаній росії (“Ростех”, “Алмаз-Антей”), чотирьох банків та представників російської влади. Слід зазначити, що під обмеження потрапили також п'ять іранських керівників вищої ланки компанії Qods Aviation Industry, яка виробляє БПЛА, що застосовувались рф у війні проти України²³¹.

24 лютого 2023 р. Міжнародна група з протидії відмиванню брудних грошей FATF, за підсумками засідання, яке проходило 22-24 лютого 2023 р. заявила, що триваюча та посилювана агресивна війна рф проти України суперечить принципам групи, тому було прийнято рішення повністю призупинити членство рф в організації²³².

Економічна ситуація в росії

Огляд економіки рф. Початок 2023 р. для економіки росії видався одним із найгірших в новітній історії. Значний негативний вплив на економіку рф було спричинено міжнародними санкціями, які було введено на експорт викопних ресурсів, таких як нафта та газ. Завдяки поступовому впливу міжнародних санкцій спостерігались тенденції щодо скорочення доходів бюджету рф.

Так, за підсумками січня-лютого 2023 р. федеральний бюджет рф було виконано з дефіцитом у 2,99 трлн руб., при цьому нафтогазові доходи за цей період становили 947 млрд руб., знизившись у порівнянні до січня-лютого 2022 р. на 46,4%. Натомість видатки за перші два місяці 2023 р., на початку четвертого етапу війни в Україні, зросли на 51,5%.

Витрати на оборону склали 1,18 трлн руб. у січні та 822,4 млрд руб. у лютому 2023 р., а сукупні витрати рф на оборону протягом січня-лютого склали 2 трлн руб. (26 млрд дол.), що на 282% більше, ніж за той же період рік тому.

Згідно з бюджетним планом рф, на 2023 р. на оборону було передбачено 4,98 трлн руб. В той же час, аналіз статистичних даних доводив значні витрати росії на оборонний сектор – більше 40% запланованих щорічних бюджетних асигнувань лише тільки за січень-лютий 2023 р., що майже вдвічі перевищувало обсяг видатків на систему соціального захисту²³³.

У січні 2023 р. Міністерство фінансів рф вперше продало 3,6 т золота з Фонду національного добробуту (ФНД), щоб покрити дефіцит бюджету. Окрім золота, російський Мінфін продав 2,3 млрд китайських юанів. Сукупний обсяг продажу цих активів ФНД склав 38,5 млрд руб.

Вже в лютому 2023 р. частина коштів ФНД на рахунках у Банку росії у сумі 7,38 млрд китайських юанів та 12 т золота була реалізована за 131,73 млрд руб. Ви-

ручені кошти зараховані на єдиний рахунок федерального бюджету з метою фінансування його дефіциту²³⁴.

За інформацією Міністерства фінансів рф, використання коштів ФНД на покриття недоотриманих нафтогазових доходів відповідно до параметрів “бюджетного правила” забезпечило стійкість бюджетної системи до коливань у надходженні нафтогазових доходів²³⁵.

Проте, фінансовий стан ФНД у лютому 2023 р., згідно зі статистичними даними, покращився. Збільшення коштів фонду, які обліковуються в рублях, відбулось за рахунок зростання курсу дол. США відносно рубля (коригування курсової різниці). Таким чином, на кінець лютого 2023 р. внаслідок витрат коштів фонду та коригування курсової різниці, обсяг коштів ФНД збільшився майже на 300 млрд руб²³⁶.

Таблиця 5.1. Основні показники Федерального бюджету рф ²³⁷			
Федеральний бюджет рф	Січень-лютий 2022	Січень-лютий 2023	Зміна у %/млрд руб.
ДОХІД	4 206	3 163	-24,8%
НАФТОГАЗОВІ ДОХОДИ, в т.ч.:	1 766	947	-46,4%
НЕНАФТОГАЗОВІ ДОХОДИ, в т.ч.:	2 439	2 217	-9,1
ПДВ внутрішній та імпорتنний	1 539	1 622	+5,4%
податок на прибуток	149	22	-127
ВИДАТКИ, в т.ч.:	3 790	5 744	+51,5%
державні закупівлі	654	2 074	+1 420
ДЕФІЦИТ	415	-2 581	-2 996

Важливо розуміти, що обсяг ліквідних активів ФНД станом на початок четвертого етапу війни складав 6,3 трлн руб., або 91 млрд дол., що відповідало 4,2% ВВП, прогнозованого на 2023 р.²³⁸ Безперечно, якщо мова йде про запас міцності економіки рф, краще було орієнтуватись на обсяг ліквідних активів наявних у росії, які активно зменшувались під час четвертого етапу війни в Україні.

Завдяки значним внутрішнім резервам та партнерству з деякими азійськими державами, економіці рф вдавалось уникати тяжких наслідків. Проте, початок 2023 р. розпочався з активного використання ФНД, що свідчить про початок системної економічної кризи в рф.

Російський фінансовий ринок. На початок четвертого етапу війни, незважаючи на деякі незначні та несистемні досягнення щодо стабілізації економіки, уряду рф було дедалі складніше фінансувати війну в Україні через значне скорочення доходної частини федерального бюджету. Очікувалось, що запровадження санкцій щодо ЦБ рф вплине на стабільність рубля, а росії буде важко одночасно розв'язати проблеми монетарної та фінансової стабільності.

На тлі потрясінь в економіці, ЦБ рф вживались заходи щодо скорочення штатних працівників та витрат на оплату праці персоналу, частину заохочувальних виплат було скасовано. Так, з метою оптимізації витрат, було скасовано матеріальну допомогу, яку виплачували співробітникам до відпустки, яка становила два місячних оклади²³⁹.

30 січня 2023 р. Іран і росія заявили про об'єднання системи міжбанківських комунікацій та грошових переказів для подолання проблем у зв'язку з відключенням

банків цих країн від системи SWIFT, що мало сприяти збільшенню торгівельних та фінансових операцій між Іраном та рф. ЦБ рф відмовився коментувати угоду між Іраном та рф, проте, за інформацією, озвученою офіційними представниками ЦБ Ірану, близько 700 російських і 106 іноземних банків із 13 різних країн будуть підключені до цієї системи²⁴⁰.

24 лютого 2023 р. курс рубля до дол. США становив – 74,71 руб. за 1 дол., зростання курсу валюти складало 7,4% протягом лютого 2023 р.^{241, 242}. Частка валютної пари USD/RUB в обігу біржових торгів у лютому 2023 р. скоротилася до мінімального за останні роки значення – 36%. Частка юаня (CNY/RUB та USD/CNY) на біржовому ринку зросла у лютому 2023 р. до 37% (у січні 2023 р. частка становила 33%) від загального обсягу торгів. Середньоденні обсяги торгів без урахування святкових днів становили 370,2 млрд руб.

Скорочення частки дол. США супроводжувалося зниженням обсягу чистих продажів іноземної валюти найбільшими експортерами до 7,8 млрд дол. у лютому 2023 р. (у січні 2023 р. та грудні 2022 р. – 10,0 та 15,0 млрд дол. відповідно), що було зумовлено як зниженням цін на нафту та газ, так і тимчасовим зменшенням валютних надходжень на тлі переходу нафтових компаній на нові схеми постачання та розрахунків, а також зростанням відповідних витрат²⁴³.

У лютому 2023 р., на тлі збереження ризиків, тривало зростання дохідності облігацій федеральної позики (ОФП). Збільшення обсягу розміщення ОФП у лютому відносно січня 2023 р. дозволило Мінфіну рф виконати план щодо залучення коштів лише на 66,3%.

У лютому 2023 р. в рф виникали складнощі із залученням коштів через інструмент ОФП. Так, Мінфін рф визнав аукціон з розміщення облігацій федеральної позики (ОФЗ) з погашенням у липні 2036 р. таким, що не відбувся, через відсутність заявок за “прийнятними рівнями цін”²⁴⁴.

Індекс Мосбіржі (ІМОЕХ) після різкого зниження в середині лютого 2023 р. на тлі очікування санкцій до кінця місяця скоригувався та в цілому за місяць показав зростання на 1,2%. Під тиском санкційних факторів індекс МосБіржі ІМОЕХ протягом лютого був волатильним: розпочавши місяць з позитивної динаміки, у період з 14 по 16 лютого 2023 р. індекс знизився на 4,9%. Індекс RTSI\$ через послаблення рубля щодо дол. США показав зниження протягом місяця на 5,5%.

Галузеві індекси за підсумками лютого 2023 р. здебільшого показали незначне зростання. Основне зростання спостерігалось у галузях хімічного виробництва та телекомунікацій: на 5,4% та 3,9% відповідно. Середньоденний обсяг торгів у лютому 2023 р. становив 52,3 млрд руб., збільшившись відносно січня 2023 р. на 36% (38,6 млрд руб. на день). Основними покупцями (80%) у лютому 2023 р. залишалися фізичні особи, які придбали акції російських компаній на суму 3,9 млрд руб. Нерезиденти з “дружніх” до рф країн протягом лютого 2023 р. здійснили продажі акцій на суму 3,5 млрд руб. (у січні 2023 р. – на суму 2,8 млрд руб.)²⁴⁵

У зв’язку з міжнародною економічною та фінансовою ізоляцією російський фондовий ринок був безальтернативним та не цікавим для інвесторів з рф. Через таку ситуацію, що склалася на російському фінансовому ринку, доступ російської компанії “Альфа-Капітал”, як іноземного портфельного інвестора до операцій з індійськими акціями в інтересах своїх клієнтів на обох фондових біржах Індії: Бомбейській (BSE) та Національній (NSE), був перспективною альтернативою²⁴⁶.

Ринок енергоносіїв. Міжнародні санкції, які було накладено протягом січня-лютого 2023 р. на постачання російської нафти, нафтопродуктів та газу сприяли руйнуванню російської економіки. Важливою складовою санкцій було запровадження стелі цін на російську нафту та нафтопродукти (60 дол. США / барель – сира нафта; 45 дол. США / барель – мазути; 100 дол. США / – бензин, дизельне паливо).

Базовий місячний обсяг нафтогазових доходів рф, який був закладений у федеральний бюджет, становив 669,8 млрд руб. Станом на кінець лютого 2023 р. нафтогазові доходи, закладені у федеральний бюджет рф, склали 521,2 млрд руб. Недовиконання по показнику закладеному у федеральний бюджет рф становило 148,6 млрд руб. або 28,5%²⁴⁷.

Природний газ. Через падіння експорту, виторг “Газпрому” у січні 2023 р. від продажу газу за кордон склав близько 3,4 млрд дол. США.

В січні “Газпром” знову скоротив транспортування газу через українську газотранспортну систему (ГТС). Так, станом на 26 січня 2023 р. заявлений “Газпром” обсяг газу склав 24,2 млн м³, а його постачання проводилося лише через газовимірювальну станцію (ГВС) “Суджа”. Україною була відхилена заявка щодо постачання газу через ГВС “Збереження”, оскільки наша держава не контролювала її.

Також у січні 2023 р. знизилися і постачання газу до ЄС “Турецьким потоком”. Згідно з даними Європейської мережі операторів газотранспортних систем (ENTSOG), у січні 2023 р. експорт становив 787,8 млн м³²⁴⁸.

За даними “Молдовагаз”, Молдова в січні 2023 р. скоротила споживання російського газу до 96,1 млн м³, що на 48% менше порівняно з січнем 2022 р.²⁴⁹

Щоб компенсувати зменшення доходів від експорту природного газу, рф намагалась збільшити обсяги його експорту трубопроводами до Туреччини та Китаю. Проте, потенційні контракти не були такими ж вигідними, як контракти із Західною Європою. “Газпром” та Китай не розкривають погоджену ціну на газ²⁵⁰.

В лютому 2023 р. російський трубопровідний газ продовжував поставлятися до Європи через одну з двох точок входу в газотранспортну систему України та через Туреччину, куди він приходив “Турецьким потоком” та “Блакитним потоком”. Проте, рф планувала максимально переорієнтувати існуючі поставки на азіатський ринок маршрутом “Сила Сибіру-2”.

Також, протягом лютого 2023 р. підтвердилась інформація, що “Газпром” перестав публікувати оперативні дані щодо обсягів видобутку та експорту газу, які в 2022 р. рекордно обвалилися. За два тижні грудня 2022 р. видобуток газу зменшився на 24% (рік до року) до 17,2 млрд м³, а експорт впав на 60% – до 2,6 млрд м³. Накопиченим підсумком за 11,5 місяців “Газпром” втратив 20% видобутку та 45% експорту. За підсумками 2022 р. “Газпром” експортував 101 млрд м³ газу, що удвічі менше, ніж у 2021 р.²⁵¹

Також одностороння відмова від поставок газу “Газпромом” спричинила позови європейських газових компаній до російського монополіста, а наслідки щодо судових розглядів мали негативний вплив на вже і так суттєво погіршене фінансове становище “Газпрома”.

Нафта. Після впровадження санкцій на російську нафту, ціна на неї впала до 42 дол. за барель у січні 2023 р. За розрахунками Міністерства фінансів рф, якщо ціна на нафту у 2023 р. буде зберігатися на рівні 50 дол. США, а видобуток – 10 млн

барелів на добу, російська економіка недорахується 2,1 трлн руб. нафтогазових доходів²⁵². Враховуючи, що середня ціна на нафту Urals коливалась в рамках 50 дол. за барель у січні-лютому 2023 р., для росії реалізовувався негативний сценарій щодо її нафтогазових доходів²⁵³.

Внаслідок дії міжнародних санкцій російська нафтова компанія “Лукойл” почала процес продажу нафтопереробного заводу “ISAB” в Італії (забезпечував 20% потреби Італії у нафтопродуктах) групі “G.O.I. ENERGY”. Завод для роботи використовував виключно російську нафту, а після введення ембарго її поставки зупинились²⁵⁴.

Також російською федерацією протягом січня 2023 р. реалізовувався сценарій щодо часткового обходу санкцій та зменшення вартості логістичних витрат. У зв’язку з підняттям цін на фрахт суден для транспортування російської нафти, окремі компанії перевантажували російську нафту з танкера на танкер у морі²⁵⁵.

Протягом січня-лютого 2023 р. російська нафта продовжувала експортуватись до Китаю та Індії, а обсяги експорту постійно збільшувались²⁵⁶. Зокрема, чотири китайських супертанкери доставляли російську нафту марки Urals в Китай, оскільки на рф були накладені обмеження щодо використання західних вантажних послуг і страхування²⁵⁷. Індійські нафтопереробники в основному купували російську нафту у трейдерів з Дубая, включаючи Everest Energy і Iltasco, підрозділів великої російської нафтової компанії “Лукойл”. Індійські нафтопереробні заводи почали оплачувати більшу частину російської нафти у дирхамах Об’єднаних Арабських Еміратів (ОАЕ), а не в доларах США. Таким чином, оплата та поставка російської нафти до Індії проходила через ОАЕ²⁵⁸.

Ще одним із варіантів збуту нафти на початку четвертого етапу широкомасштабної війни в Україні було зберігання нафти в інших країнах. Свою нафту рф відправляла на зберігання в Африку, оскільки китайського й індійського ринків росії не вистачало, щоб розпродати всю нафту, яка видобувалась. Тимчасове зберігання мало на меті продаж нафти з використанням сірих схем (змішування з нафтою неросійського походження) та збереження рівня видобутку нафти задля збереження нафтових свердловин. Зростання імпорту російських енергоресурсів було зафіксовано в Тунісі, Марокко, Алжирі та Єгипті. При цьому зростання імпорту до Тунісу та Марокко супроводжувалось збільшенням ними власного експорту нафтопродуктів. Таким чином, російські нафтопродукти могли змішуватися з іншими товарами та реекспортуватися, що ускладнювало прагнення міжнародних партнерів України до відмови від викопних ресурсів рф, та розширювало можливості рф щодо обходу накладених санкційних обмежень²⁵⁹.

Також російська нафта зберігалась у Гані. Із чорноморського порту в африканську країну вже було перенаправило майже 600 тис. барелів нафти²⁶⁰.

Для забезпечення експорту російської нафти рф довелося створити секретний флот танкерів. Така група налічувала близько 600 суден, або 10% усіх великих світових танкерів, їх кількість постійно зростала²⁶¹.

Оборонно-промисловий комплекс. На початку 2023 р. російське командування мало намір передати на передову новітні бойові танки Т-14 “Армата”. Проте незадовільний стан техніки, значна кількість технічних проблем дослідних зразків не дали можливості реалізувати поставки танків у російську армію²⁶². Останні озвучені плани передбачали поставку до 2024 р. 40 од. танків Т-14 “Армата”.

На четвертому етапі широкомасштабного вторгнення росії в Україну через брак сучасної військової техніки російський ОПК був вимушений модернізувати радянську техніку 1970-х років. Модернізацію бронетехніки здійснював “103-й бронетанковий ремонтний завод”. На заводі проводилась модернізація Т-62, Т-62М та Т-62МВ, які були зняті зі зберігання та брали активну участь у війні з Україною. За попереднім виробничим планом, завод мав відремонтувати та модернізувати 800 танків протягом 3 років, задля чого було заплановано перейти на режим роботи у три зміни²⁶³. Проте, як виявилось, російська військова промисловість зіштовхнулась із нестачею кваліфікованих кадрів та комплектуючих. Так, за підрахунками російських “експертів”, через відтік кадрів, в результаті призову або втечі від мобілізації за кордон, у 2023 р. рф недорахується щонайменше 50 тис. кваліфікованих робітників у сфері ОПК²⁶⁴.

Підтвердженням проблем з комплектуючими для бронетехніки слугує відсутність на свіжомодернізованих танках Т-80БВМ російських танкових прицілів “Сосна-У”, які були створені з використанням тепловізійних матриць від французької компанії “Thales”²⁶⁵.

Російська компанія “Съемка с воздуха” почала постачання до армії рф БпЛА “Бинокль”, який випускається з денною чи тепловізійною камерою та може застосовуватись для скидання гранат. БпЛА майже повністю складається із готових закордонних комплектуючих, що ставить під сумнів масовість його виробництва²⁶⁶.

Протягом початку четвертого етапу широкомасштабної війни в Україні продовжувались масовані атаки на енергетичну інфраструктуру України. Відповідно до даних ГУР МО України, які озвучив заступник начальника В. Скібіцький, у січні 2023 р. залишки ракет в росії продовжували зменшуватись²⁶⁷.

Реагуючи на необхідність поповнення особового складу, 30 січня 2023 р. Міноборони рф опублікувало наказ про обов’язкове забезпечення так званих “добровольчих формувань” (під добровольчими формуваннями розуміються ПВК – приватні військові компанії) матеріально-технічними засобами, а саме військовою технікою, зброєю, продовольством тощо²⁶⁸.

На початку лютого 2023 р. стало відомо, що ВМФ росії вивів з бойового складу атомний підводний ракетний крейсер стратегічного призначення пр. 941 “Дмитрий Донской”, який в подальшому планувалось утилізувати. Повідомлялось, що до утилізації, термін якої не визначений, він буде перебувати на військово-морській базі в Севродвінську²⁶⁹.

В лютому 2023 р. в рамках державного оборонного замовлення холдинг “Високоточні комплекси” держкорпорації “Ростех” відвантажив першу партію бойових машин піхоти БМП-3 вироблених на Курганмашзаводі, які були обладнані основним прицілом “Содема” та додатковими комплектами захисту²⁷⁰.

Також в лютому 2023 р. голова держкорпорації “Ростех” С. Чемезов заявив, що у зв’язку з потребами, було збільшено обсяг виробництва гіперзвукових ракетних комплексів “Кинжал”. За заявою розробників, ракета даного комплексу, якою оснащуються винищувачі МиГ-31К, гарантовано долає всі існуючі системи протиповітряної та протиракетної оборони, має дальність ураження до двох тисяч кілометрів та може переносити як ядерні так і звичайні босзаряди²⁷¹.

Вплив міжнародних санкцій на економіку рф. Протягом січня-лютого 2023 року, світовим лідером за кількістю накладених на країну міжнародних санкцій була росія. Так, станом на 24 лютого 2023 р. проти рф було введено 9 пакетів санкцій ЄС, а також санкції США, Великобританії, Японії, Канади, Австралії, Швейцарії та інших країн.

У зв'язку із виходом з ринку росії представництв міжнародних компаній, що виготовляють та обслуговують літаки, в державі зберігався дефіцит запчастин для обслуговування повітряних суден, що в свою чергу призвело до 7 аварій за участю авіаційного транспорту з початку січня 2023 р. (довідково: за весь 2022 р. – 130 аварій)²⁷².

Крім нестачі авіаційних комплектуючих в рф спостерігався дефіцит деталей для автотранспорту. Страхові компанії росії майже припинили ремонтувати авто за договорами обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності ("ОСЦПВ"). Через дефіцит запчастин та тривалий строк їх поставки сервісні центри не могли виконати вимоги щодо термінів та якості ремонту по "ОСЦПВ", а грошових коштів, що виплачували страхові для повноцінного ремонту не вистачало²⁷³. Виробництво автомобілів впало до найнижчого рівня з часів розпаду Радянського Союзу в 1991 р., оскільки західні автовиробники зупинили виробництво на території рф та продали свої російські заводи²⁷⁴.

На початок січня 2023 р. в рф на третину зменшились продажі дорожньо-будівельної техніки та спеціальної техніки. Протягом січня-лютого 2023 р. ринку автомобільного транспорту рф загрожував дефіцит напівпричепів-рефрижераторів для автотранспорту, через санкції та відхід із рф найбільших світових виробників холодильних установок. Наразі Китай та Туреччина могли закрити лише 25% потреб росії (або не більше 1100 шт.) в таких установках²⁷⁵.

Через впровадження європейських санкцій на імпорту меблів з росії до країн ЄС, російські виробники за рік втратили близько 18 млрд руб., а експорт цієї продукції впав майже на 40%²⁷⁶.

Також, на початок 2023 р., в росії існував дефіцит картриджів для друкувальних пристроїв. Проблеми з постачанням виникли ще наприкінці 2022 р., з продажу зникла частина товарів провідних американських та японських виробників. Замотувати їх можна було лише в онлайн-магазинах, проте термін доставки зазначався від трьох тижнів²⁷⁷.

В лютому 2023 р. додаткові обмеження торкнулись логістики та обходу санкцій росією. Казахстан заклав своє торгове представництво в рф, а з 22 лютого 2023 р. влада Казахстану припинила преференції для російських і білоруських автоперевізників, що скоротило можливості обходу санкцій проти рф через Казахстан²⁷⁸.

Намагаючись задовольнити зростаючий попит на обладнання, запчастини та комплектуючі, імпорту яких потрапив під санкції, більшість промислових підприємств росії використовували китайські аналоги. Китай був лідером і в заміщенні запчастин, що потрапили під санкції – на імпорту його продукції перейшли 63% промислових компаній рф. Імпорту до рф цивільних китайських дронів фірми DJI здійснювався через дистриб'юторів та країни Перської затоки. Так, частину дронів DJI армія рф отримала з ОАЕ, оплативши поставку через державний "Сбер-

банк", що перебуває під санкціями²⁷⁹. В той же час, в лютому 2023 р. ОАЕ схвалили видачу ліцензії російському "МТС Банку". Такі дії перетворювали ОАЕ на фінансовий прихисток для рф²⁸⁰. Постачальники з країн Євразійського економічного союзу (ЄАЕС) і Туреччини також допомагали росії задовольнити попит та обійти санкції²⁸¹.

Згідно з аналізом, який був проведений Європейським банком реконструкції та розвитку, експорт ЄС, США та Великої Британії до рф, станом на лютий 2023 р., з урахуванням інфляції скоротився більш ніж наполовину у порівнянні з попереднім періодом. Натомість, Вірменія та Киргизстан були країнами, де спостерігалось різке збільшення західного імпорту (на 80%). Аналогічні процеси відбувались в Центральній Азії – там збільшився експорт транспортних засобів, електроніки, сільськогосподарської техніки та насосів з ЄС, в основному за рахунок Казахстану.

Експорт або вірогідно реекспорт Вірменії, Киргизстану, Казахстану та Туреччини до рф зріс одночасно зі зростанням імпорту з європейських країн. ЄС та його союзники почали розслідування різкого зростання експорту до країн, розташованих по сусідству з росією, оскільки вони намагалися запобігти ухиленню компаній від західних санкцій, накладених на рф.

На думку уповноваженого ЄС із санкцій Д. О'Саллівана, мають бути вжиті такі заходи, які б допомогли забезпечити жорсткий контроль за експортом підсанкційних товарів²⁸².

Станом на кінець лютого 2023 р., було ідентифіковано близько 3125 компаній (+117 за січень-лютий 2023 р.), організацій і їх брендів з 87 країн та 57 галузей і їхню позицію щодо роботи на ринку рф, близько 40% з них публічні. Для 1421 (+121 за січень-лютий 2023 р.) публічних груп компаній ідентифіковано їхній операційний бізнес в рф (наявність контрольної частки в юридичній особі та отриману виручку), що дало змогу підрахувати вартість інвестованого в країні капіталу (близько 174,8 млрд дол.), локальну виручку (на загальну суму 301,9 млрд дол.), локальні активи (на загальну суму 286,1 млрд дол.), а також персонал (близько 1,424 млн осіб) і сплачені податки (близько 24,4 млрд дол.).

Якщо з початку російського вторгнення в Україну відсоток компаній, які згортають операції в рф, різко зростав до середини березня 2022 р., то протягом останніх 6 місяців співвідношення тих, хто йде чи залишається, практично не змінювалось, хоча фіксувалось періодичне зростання частки тих компаній, які залишаються на ринку рф (за рахунок ідентифікації та додавання нових компаній).

Тим не менше, загалом, близько 38,3% компаній вже заявили про вихід з ринку рф або призупинили свою діяльність, але 39,2% все ще залишалися присутніми в країні, 16,1% вичікували і лише 6,4% здійснили повний вихід.

В той же час, вплив на економіку росії 201 компаній, які повністю вийшли з країни, був суттєвим, оскільки в них працювало 23,1% персоналу, зайнятого в іноземних компаніях, а компаніям належало близько 15,4% активів, 20,3% капіталу інвестованого іноземними компаніями в країну, і в 2021 р. вони генерували виручки на 46,1 млрд дол. або 15,3% від всієї виручки і сплатили 3,3 млрд дол. податків або 13,5% від загальної суми податків, сплачених компаніями, які спостерігались²⁸³.

Таблиця 5.2. Інформаційні щодо 1421 публічних компаній, які працюють/працювали на території рф

Статус компанії	Кількість компаній	Кількість персоналу, осіб	Дохід, млрд дол. США	Капітал, млрд дол. США	Активи, млрд дол. США	Податки, млрд дол. США
Вийшли	201	328 438	46,12	35,42	44,16	3,23
Виходять	327	445 764	80,51	33,84	49,95	2,96
Вичікують	228	315 223	101,87	72,01	121,37	14,47
Залишаються	665	334 225	73,42	33,54	70,58	3,68
Всього	1 421	1 423 650	301,91	174,81	286,07	24,39

Внаслідок часткової мобілізації, що була оголошена в росії 21 вересня 2022 р., постійної прихованої мобілізації, що не зупинялась в країні та пов'язаний з нею масовий відтік за кордон кваліфікованих кадрів, росія мала проблеми з дефіцитом робочої сили у різних галузях економіки²⁸⁴. Показово, що кількість осіб, зайнятих у сфері оборони та транспорту суттєво збільшилась. Дефіцит кадрів особливо відчувався у галузях ІТ-технологій, машинобудуванні, енергетиці та ін.

Економічна ситуація в Україні

Загальна економічна ситуація. Протягом грудня-лютого росія продовжувала завдавати масовані ракетні удари по енергетичній інфраструктурі України, внаслідок чого у низці регіонів держави застосовувались аварійні відключення, що мало негативний вплив на економіку України. Проте завдяки міжнародній допомозі та успішним і злагодженим діям енергетиків обстановка покращувалась.

Атаки рф на цивільну енергетичну інфраструктуру України, які почались у жовтні 2022 р., коштували українській економіці щонайменше 4% падіння ВВП. З початком масованих російських ракетних обстрілів майже удвічі зросла кількість компаній, що відчули вплив ракетних атак на свою діяльність – з 47% до 89%.

Російські обстріли призводили до дефіциту електроенергії, перериванню виробничих процесів та зниженню продуктивності праці, складнощів у плануванні діяльності підприємств, зростанню витрат у собівартості продукції через використання генераторів, накопичення втоми співробітників, як у великому так і в середньому та малому бізнесі. Намагання українського бізнесу продовжувати діяльність призводило до зменшення та здорожчання виробництва. “Економіка на генераторах” стимулювала імпорту – передусім нафтопродуктів, а відтак, тиснула на курс гривні²⁸⁵.

Частина великого українського бізнесу змушена була суттєво скоротити виробництво. Особливо це відчувалось у гірничо-металургійному комплексі та у портовій галузі, які завдяки роботі на іноземні ринки забезпечували значні бюджетні надходження та генерували валютну виручку.

Внаслідок ракетних ударів росіян по об'єктах енергетики України 8% представників малого та середнього бізнесу були вимушені призупинити свою роботу, а ще 20% були вимушені зупинити роботу на час блек-аутів.

Як наслідок, негативні тенденції у роботі бізнесу призвели до ще однієї великої проблеми – зростанню безробіття в країні. Так, за даними Міністерства економіки України, станом на кінець 2022 р. фактична кількість безробітних в Україні

становила 2,6 мільйона осіб, хоча офіційно зареєстрованих безробітних на початок 2023 р. було приблизно 160 тис. осіб²⁸⁶.

Енергосистема України в лютому 2023 р. виробляла достатньо електроенергії для покриття наявного споживання, в результаті імпорту електроенергії зменшувався. Європейське енергооб'єднання ENTSO-E збільшило технічну можливість імпорту електроенергії в Україну з 500 МВт до 700 МВт. В українській енергосистемі з'явився резерв потужності²⁸⁷. Енергобезпека України покращилась також внаслідок організації імпорту газу з країн Європи через Молдову. Україна мала можливість здійснювати віртуальний реверс з усіма операторами ГТС суміжних країн Європи. Завдяки імпорту електроенергії вдалось зменшити дефіцит в енергосистемі України і тим самим підтримати економіку та населення²⁸⁸.

Для диверсифікації імпорту електроенергії, державний енерготрейдер “Енергетична компанія Україна” підписав із турецькою компанією Karpowership меморандум про взаєморозуміння і співробітництво у сфері електропостачання та використання плавучих електростанцій. Метою проєкту щодо постачання електроенергії з використанням плавучих електростанцій було подолання дефіциту електроенергії в Україні²⁸⁹.

Задля енергетичної безпеки та енергонезалежності України від рф у атомній галузі Енергоатом та канадською Cameco було погоджено комерційні умови на постачання природного гексафториду урану. Угода розрахована до 2035 р., а природний гексафторид урану використовуватиметься при виробництві ядерного палива для українських АЕС²⁹⁰.

Зазначені заходи для стабілізації української енергосистеми в лютому 2023 р. покращили умови ведення бізнесу в Україні у порівнянні з січнем того ж року²⁹¹.

Міжнародні резерви України, станом на 28 лютого 2023 р., становили 28,9 млрд дол. У лютому 2023 р. вони зменшилися на 3,5% після збільшення на 5% у січні 2023 р.²⁹²

Дуже важливо констатувати той факт що в січні-лютому 2023 р. НБУ не здійснював емісію гривні. Ця практика вперше була дотримана в рамках січня 2023 р. та продовжилась у лютому 2023 р. Відмова від друку грошей позитивно вплинула на економіку України.

Інфляція в січні 2023 р. зменшилась на 0,6% та склала 26% у річному вимірі. Прогноз НБУ підтверджував, що інфляція і надалі поступово знижуватиметься у 2023 р.

У лютому 2023 р. тривало сповільнення споживчої інфляції в річному вимірі до 24,9% з 26,0% у січні 2023 р. У місячному вимірі споживчі ціни зросли на 0,7%²⁹³. Фактичні темпи зростання цін стабілізувались внаслідок більшої, ніж прогнозувалось, пропозиції продовольства та пального, а також кращої ситуації в енергетиці. Ці чинники знівеливали ефекти від вищих витрат бізнесу, понесених, зокрема, з метою забезпечення безперервної діяльності в умовах відключень електроенергії.

Продовжувалась економічна співпраця з ЄС та іншими країнами-партнерами у сфері міжнародної торгівлі та з метою залучення європейських інвестицій в Україну. Зокрема 23 лютого 2023 р. Європейська комісія схвалила офіційну пропозицію продовжити дію автономних торгових заходів (скасування мит) для України ще на

один рік²⁹⁴. 20 лютого 2023 р. стало відомо, що Європейський банк реконструкції та розвитку стане власником 35% акцій львівського індустріального парку М10 та інвестує в нього 24,5 млн дол.²⁹⁵

07 лютого 2023 р. були прийняті перші зміни до Державного бюджету України на 2023 р. Згідно з прийнятими змінами: планові державні запозичення збільшились до 1 707,4 млрд грн (з 1 703,6 млрд грн); граничний обсяг дефіциту державного бюджету – до 1 300,4 млрд грн (з 1 296,5 млрд грн, що становило 20,6% прогнозного ВВП); граничний обсяг державного боргу на 31.12.2023 було збільшено до – 6 426,6 млрд грн²⁹⁶.

Задля покращення забезпечення ЗС України окремим обладнанням, Верховна Рада України прийняла за основу і в цілому законопроекти №8360 та №8361-д щодо звільнення від ПДВ та мита на ввезення коптерів, тепловізорів, коліматорів, приладів нічного бачення та рацій²⁹⁷.

Продовжувалась плідна робота над запровадженням санкцій та конфіскацією активів російських олігархів та колаборантів в Україні. Так, Верховна Рада підтримала указ Президента України щодо запровадження санкцій строком на 50 років до всіх банків, що зареєстровані та знаходяться в рф, зокрема: ЦБ рф; небанківських кредитних організацій; операторів платіжних систем; професійних учасників фондового ринку; страхових компаній; інвестфондів; інших фінустанов, які зареєстровані та надають послуги в рф²⁹⁸.

Протягом лютого 2023 р. було націоналізовано у судовому порядку Миколаївський глиноземний завод і ще низку активів на загальну суму 10 млрд грн російського олігарха О. Дерипаски²⁹⁹. Також, український суд заарештував майно колаборантки О. Марченко на 5,6 млрд грн³⁰⁰.

Державний бюджет України. До державного бюджету за січень-лютий 2023 р. надійшло 284,0 млрд грн.

Видатки державного бюджету за січень-лютий 2023 року становили 446,6 млрд грн. або 86,8% від бюджетного розпису звітного періоду. За перші два місяці 2023 р. державний бюджет виконано з дефіцитом у сумі 161,1 млрд грн, проти запланованого розписом загального фонду на січень-лютий 2023 року дефіциту в сумі 326,1 млрд грн.

Надходження ЄСВ до Пенсійного фонду та фондів соціального страхування у січні-лютому 2023 р. становили 69,2 млрд грн.

Фактичні державні запозичення до загального фонду державного бюджету за січень-лютий 2023 р. становили 226,8 млрд грн, або 58,8% від запланованих на цей період.

Із зовнішніх джерел фінансування загалом було залучено 155,3 млрд грн. протягом січня 2023 р. Окрім того, за лютий 2023 р. до загального фонду державного бюджету надійшло 51,4 млрд грн у вигляді грантів та 142,8 млрд грн у вигляді фінансування. Загальна сума фінансування бюджету із зовнішніх джерел протягом початку четвертого етапу широкомасштабної війни в Україні склала 349,5 млрд грн.

При цьому, платежі з погашення державного боргу за січень-лютий 2023 р. склали 47,7 млрд грн (94,1% плану), платежі з обслуговування – 12,6 млрд грн (100% плану)³⁰¹.

Таблиця 5.3. Податкові та митні надходження до державного бюджету України протягом січня-лютого 2023 року, млрд грн	
ПДВ (ввізне)	51,5
ПДВ	26,9
ПДФО та військовий збір	24,3
Податок на прибуток	8,6
Акцизний податок	12,3
Рентна плата за користування надрами	8,3
Ввізне та вивізне мито	4,3

10 лютого 2023 року Кабінет Міністрів України затвердив порядок використання коштів Фонду ліквідації наслідків збройної агресії росії та порядок продажу конфіскованих російських активів. Цей порядок визначав, зокрема, питання використання коштів на відбудову, відбір проєктів, пріоритетність відновлення та прозорість звітування. Завдяки прийняттю цього порядку в держбюджет надійшли 17 млрд грн, конфіскованих у російських банків. Таким чином, конфісковані російські активи отримали змогу стати вагомим джерелом наповнення державного бюджету України в майбутньому.

24 лютого 2023 року Верховна Рада України ухвалила в другому читанні та в цілому законопроект №8399 щодо збільшення видатків Державного бюджету України на 5,5 млрд грн – це перші зміни до Державного бюджету на 2023 р.³⁰²

Таблиця 5.4. Збільшення видаткової частини державного бюджету України на 2023 рік (відповідно до внесених до Закону змін)

Установа	Сума, млн грн	Призначення
Кредит Уряду Австрії	1350	модернізація трьох лікарень
Кредит Уряду Великої Британії	1120	програма відбудови мостів
Кошти від Фонду безробіття	1280	гранти для малого та мікробізнесу
Кредит Уряду Польщі	1094	облаштування пунктів пропуску
Грант Світового банку	365,7	гарантування с/г кредитів
Кредит Уряду Польщі	285	безпілотні літальні апарати
Грант Уряду Японії	80	спецобладнання для лікарень

Міжнародна торгівля. Експорт. Імпорт. За січень 2023 р. Україна експортувала 5,5 млн т зернових, олійних культур та продуктів їх переробки³⁰³.

У січні-лютому 2023 р. українські металургійні підприємства працювали з низьким рівнем завантаження потужностей. На роботу підприємств негативно впливали постійні ракетні обстріли енергетичної інфраструктури, що спричиняло проблеми з енергозабезпеченням промисловості. Слід зазначити, що після початку широкомасштабного російського вторгнення в Україну наприкінці лютого 2022 р. єдиним ринком збуту української металургійної продукції були європейські держави. При цьому здійснювати вантажні перевезення залізницею було досить складно та дорого. Витрати металургів на доставку прокату замовникам зросли щонайменше у 2 рази, а попит на продукцію впав через несприятливу кон'юнктуру ринку.

Під час бойових дій були знищені два найбільших металургійних підприємства України – “Азовсталь” та “ММК ім. Ілліча” в Маріуполі.

Всі вищеперераховані фактори негативно вплинули на виробництво металургійної продукції та на обсяги експорту. В результаті чого, виробництво прокату, виплавка чавуну, виробництво сталі, під час початку четвертого етапу широкомасштабної війни в Україні зменшилось більш ніж на 80% у порівнянні до січня-лютого 2022 р.³⁰⁴

У лютому 2023 р. експорт з України дещо поживався. Українські підприємства збільшили експорт товарів до 9,1 млн т або на 15,3% більше в порівнянні з січнем 2023 р. У грошовому виразі відвантаження продукції за кордон зросли на 7,1% – до 3,32 млрд дол. США.

У порівнянні з лютим 2022 р. експорт товарів з України в лютому поточного року скоротився на 28,9% в натуральному виразі.

До основних експортних товарів за обсягом виручки у 2023 р. увійшли: кукурудза – 699,3 млн дол.; олія соняшникова – 419,3 млн дол.; пшениця – 322,9 млн дол.; соя – 128,69 млн дол.³⁰⁵

Із продукції гірничо-металургійного комплексу за лютий 2023 р. експортовано: залізної руди – на 125,5 млн дол., чавуну – на 75,4 млн дол., труб безшовних – на 56,88 млн дол., сталевих напівфабрикатів – на 36,1 млн дол., феросплавів – на 33,6 млн дол., гарячекатаного прокату – на 16,04 млн дол.

Вартість імпорту в лютому 2023 р. становила 5,03 млрд дол. Імпорт в умовах війни став запорукою постачань необхідних товарів: палива, фармацевтичної продукції, генераторів та добрив для посівної³⁰⁶.

Зернова угода. Обсяги відвантаження агропродукції, на початку 2023 р. зменшились у зв'язку з настанням міжсезоння в аграрному секторі, що є об'єктивним чинником, який впливав на поставки. Значна кількість агропродукції, що була запланована для поставки на експорт не в повному обсязі змогла бути вивезена з України через інші штучні та суб'єктивні чинники.

За умов нормального функціонування “зернової ініціативи” без саботування огляду суден зі сторони РФ обсяг вивезеної агропродукції мав бути мінімум на 30% більше³⁰⁷.

У січні 2023 р. в рамках “зернової ініціативи” було відвантажено лише 3 млн т агропродукції. Через блокування росіянами “зернової ініціативи”, шляхом штучного уповільнення інспекції, експорт української агропродукції через порти знизився за січень на 1,3 млн т.

Загальна картина експорту за січень у відсотках така: 47,36% посідає кукурудза, 24,23% – пшениця, 6,33% – соняшникова олія, соєві боби – 6,29%, 5,38% – шрот, насіння соняшника – 3,46%, ріпак – 3,39%, ячмінь – 3,08%, соєва олія – 0,49%³⁰⁸.

У лютому 2023 р. через українські порти було відвантажено 4,8 млн т агропродукції. У зв'язку з блокування росіянами швидкої та ефективної роботи “зернової ініціативи” шляхом штучного уповільнення інспекції, експорт української агропродукції не був здійснений у повному обсязі.

Проблемним питанням залишався конфлікт інтересів в системі європейського аграрного ринку. Так, на початку 2023 р. наростало невдоволення польських фермерів потоком української агропродукції, яка йшла транзитом через Польщу та імпортувалась безпосередньо до країни. В результаті, середня ціна споживчої пшениці, яка в кінці 2022 р. становила від 1,6 до 1,8 тис. злотих за тонну на кінець лютого

2023 р. знизилася до тисячі злотих, а сховища країни були заповнені українським зерном. Польські аграрії протестували, блокуючи дороги для вантажів з українською агропродукцією, та навіть створили суспільно-політичний рух “Агроунія” та спілку “Ошукане село”³⁰⁹.

Допомога міжнародних партнерів. Міжнародна допомога залишалась ключовим фактором, який позитивно впливав на економіку України. Завдяки міжнародній фінансовій, гуманітарній та військовій допомозі врегульовувались питання всіх сфер життя України.

Фінансова допомога. Основними джерелами надходження міжнародної фінансової допомоги залишались держави ЄС, США та Великобританія. Також досить ефективно уряд використовував інструмент ОВДП для залучення коштів до Державного бюджету України³¹⁰.

В рамках співпраці та з метою стабілізації економічної ситуації в державі 16 січня 2023 р. Україна та ЄС підписали меморандум про взаєморозуміння щодо надання 18 млрд євро макрофінансової допомоги у 2023 р.

18 січня 2023 р. Україна отримала від ЄС перший транш у розмірі 3 млрд євро, що вкрай позитивно вплинуло на стабілізацію бюджетних видатків та золотовалютних резервів³¹¹.

26 січня 2023 р. з метою відновлення та реконструкції України у рамках *фінансового “Рамитайну”* розпочала роботу Міжвідомча донорська координаційна платформа. Перше засідання Координаційної платформи донорів було проведене в режимі відеоконференції. На ньому були присутні представники України, ЄС, країн G7, а також фінансових установ, таких як ЄІБ, ЄБРР, МВФ та Світовий банк³¹². Основними напрямками роботи Міжвідомчої донорської координаційної платформи були такі: стала короткострокова і довгострокова підтримка України; міжнародне фінансування; координація реформ та розвиток приватного сектору в Україні.

Протягом лютого 2023 р. було анонсовано масштабну фінансову допомогу від США, Японії та Світового банку.

15 лютого 2023 р. США оголосили про бюджетну допомогу Україні найближчими місяцями в розмірі 9,9 млрд дол.³¹³

20 лютого 2023 р. Прем'єр-міністр Японії Ф. Кісіда анонсував новий масштабний пакет допомоги, який його країна мала виділити Україні. Було прийнято рішення про виділення додаткової фінансової підтримки в розмірі 5,5 млрд дол.³¹⁴ В свою чергу, Світовий банк заявив, що виділить додатковий грант у розмірі 2,5 млрд дол. на підтримку бюджету України³¹⁵.

Гуманітарна допомога. На початку четвертого етапу широкомасштабної війни в Україні численні міжнародні партнери надавали гуманітарну допомогу для забезпечення базових потреб українців. Зокрема, США надали кошти у розмірі 125 млн дол. на придбання електричних компонентів та інших необхідних матеріалів³¹⁶; Об'єднані Арабські Емірати надали Україні другу партію генераторів кількістю 1300 штук³¹⁷; Велика Британія передала у Миколаїв 280 генераторів.

Протягом січня 2023 р. до України надходили генератори з Польщі, Грузії та інших країн³¹⁸.

10 лютого 2023 р. – Світовий банк оголосив про новий проєкт вартістю 50 млн дол., спрямований на ремонт та відновлення транспортної інфраструктури

України. Метою проєкту була підтримка надання невідкладної гуманітарної допомоги та відновлення, а також збільшення пропускної спроможності імпорتنих та експортних коридорів. Грантове фінансування для цього проєкту надається в рамках Цільового фонду підтримки, відновлення, відбудови та реформування України (URTF). Додаткове фінансування очікувалось в розмірі до 535 млн дол. Нова інвестиція Банку була спрямована на підтримку ініціативи “Шляхи солідарності” між ЄС та Україною³¹⁹.

Під час офіційного візиту очільника МЗС Саудівської Аравії до України – першого за весь час від встановлення дипломатичних відносин між країнами – було досягнуто домовленості про пакет допомоги в розмірі 400 млн дол. Пакет допомоги включав нафтопродукти на суму 300 млн дол. та 100 млн дол. на гуманітарну допомогу Саудівської Аравії Україні³²⁰.

Канада заявила про виділення понад 32 млн дол. на підтримку подальшого зміцнення безпеки та стабілізації в Україні. Ця сума включала 7,5 млн дол. на заходи з розмінування; понад 13 млн дол. на зусилля з притягнення до відповідальності, в тому числі на боротьбу з сексуальним насильством; понад 12 млн дол. на протидію хімічним, біологічним, радіологічним та ядерним загрозам³²¹.

Фінляндія виділила 5 млн євро через Всесвітню продовольчу програму для підтримки експорту української агропродукції до найбільш вразливих країн Африки³²².

АТ “Херсонобленерго” отримало 45 т обладнання для ремонту та відновлення постраждалих від російських обстрілів енергетичних об’єктів. Це обладнання надали: Польща, Німеччина, Литва та Азербайджан³²³.

Також німецькими партнерами було передано для українських рятувальників 10 роботів, призначених для ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій. Wolf R1 – це безпілотний транспортний засіб, який може використовуватися під час гасіння пожеж, роботи на місцевості, яка може бути забруднена шкідливими речовинами та будь-яких інших робіт ДСНС³²⁴.

Агентство США з міжнародного розвитку (USAID) передало “Укргазвидобуванню” 6000 т метанолу, який є критично важливою сировиною для видобування, підготовки та транспортування природного газу³²⁵.

Військова допомога. 20 січня 2023 р. на авіабазі США в Німеччині відбувся “Рамштайн-8” на якому було погоджено надання Україні нового пакету військової допомоги на суму 2,5 млрд дол. До зазначеної допомоги входили: боєприпаси для NASAMS, системи протиповітряної оборони “Avenger” – 8 од., “Бредлі” – 59 од., “Страйкерів” – 90 од., “MRAP” – 53 од., броньованих “Хамві” – 350 од. та тисячі артилерійських снарядів. Суттєвим був оголошений внесок інших країн щодо посилення військових можливостей України. Франція, Німеччина, Велика Британія оголосили про надання Україні системи ППО. Німеччина і Нідерланди надали батарею системи “Patriot”, Канада – “NASAMS”. Швеція оголосила про надання БМП “CV90” та САУ “Archer”. Данія оголосила про надання 19 од. САУ “Цезар”, Латвія – “Стінгери”, Естонія – 155-мм гаубиці та боєприпаси. Велика Британія оголосила про надання 14 бойових танків “Challenger 2”, що стало проривом для вирішення “танкового питання”³²⁶.

Слідом за Великою Британією, 25 січня 2023 р. про надання бойових танків заявили Президент США (31 танк “M1 Abrams”) та Канцлер Німеччини (14 танків

“Leopard 2”). Їх прикладу послідували інші міжнародні партнери України: Польща (14 танків), Нідерланди (18 танків), Іспанія (близько 20 танків), Норвегія (8 танків), Португалія (4 танки), Фінляндія (14 танків), Данія (кількість невідома), Канада (4 танки). Також, Німеччиною було надано дозвіл країнам-партнерам, які хочуть поставити німецькі танки зі своїх запасів для нашої держави.

Додатково, Польща оголосила про можливість передачі 60 танків PT- 91 Twardy, а Чехія – 90 модернізованих танків T-72. Франція – 40 легких колісних танків “AMX 10-RC”, також вивчалась можливість надіслати свої важкі танки “Leclerc”. Швеція вивчала можливість щодо надання “Stridsvagn 122” – шведську версію німецьких танків “Leopard 2”³²⁷.

У січні 2023 р. завдяки міжнародній підтримці України почалось формування “танкової коаліції”.

14 лютого 2023 р. у штаб-квартирі НАТО в Брюсселі, у форматі “Рамштайн” відбулась зустріч представників 54 країн світу. Головними темами “Рамштайн-9” були: обговорення можливості отримання Україною сучасних літаків, розбудова “танкової коаліції”, посилення логістичного напрямку (достатнє забезпечення ЗС України боєприпасами, паливом та запчастинами), розбудова в Україні ефективної системи ППО.

За результатами зустрічі було повідомлено, що танки Україні мають передати вісім країн: Німеччина, Польща, Канада, Португалія, Іспанія, Норвегія, Данія, Нідерланди. Додатково США, Чехія і Нідерланди спільно мають передати понад 90 танків T-72 на додачу до рішення Польщі надати свої модернізовані T-72³²⁸.

Конкретні заяви за результатами зустрічі у форматі “Рамштайн-9” стосувались танків та посилення системи ППО України. В той же час, питання щодо постачання сучасних літаків не було детально висвітлено. Досить гостро була висвітлена проблемні питання щодо забезпечення ЗС України боєприпасами.

Військову допомогу протягом лютого 2023 р. продовжували оголошувати та надавати й окремі країни поза межами зустрічі у форматі “Рамштайн”.

02 лютого Рада ЄС ухвалила заходи допомоги в рамках Європейського фонду миру (ЄФМ) на суму 500 млн євро, які передбачали подальшу військову допомогу ЗС України. Йдеться про сьомий транш допомоги та 45 млн євро для підтримки тренувальних зусиль Місії ЄС (EUMAM Ukraine). Сьомий транш збільшив загальний внесок ЄС в рамках ЄФМ для України до 3,6 млрд євро³²⁹.

04 лютого 2023 р. США оголосили про новий пакет на суму 2 млрд дол. оборонної допомоги Україні. Пакет допомоги включав: додаткові боєприпаси для висомобільних артилерійських реактивних систем (HIMARS); додаткові 155-мм артилерійські снаряди; боєприпаси для ракетних систем із лазерним наведенням; БпЛА CyberLux K8; Switchblade 600 УАС; дрони Altius-600; дрони Jump 2; обладнання для виявлення БпЛА та засобів радіоелектронної боротьби; обладнання для розмінування; захищене допоміжне обладнання зв’язку; фінансування навчання, технічного обслуговування та підтримки³³⁰.

Також Болгарія вирішила відновити виробництво артилерійських 122-мм боєприпасів на підприємстві державного холдингу TEREM у місті Костенц. У зв’язку з дефіцитом боєприпасів радянського зразка компанія відновила діяльність після 35 років простою. Поставки мали здійснюватися виключно для ЗС України³³¹. Есто-

нія оголосила про новий пакет військової допомоги для України. До пакету, переданого Україні, входили гвинтівки, пістолети, безпілотні літальні апарати, тепловізори, генератори та зарядні пристрої, а також одяг³³².

Оборонні витрати. Стан вітчизняного ОПК. На початку 2023 р. державний концерн “Укроборонпром” налагодив серійне виробництво 82-мм мінометних мін за кордоном, на підприємстві однієї з держав-членів НАТО. Удосконалена Укроборонпромом міна є у рази кращою за штатну. Кількість смертоносних осколків, зафіксованих під час випробувань на щитах мішеней та на майданчику мішеневої обстановки, у 2-2,5 рази більша, ніж повинна мати штатна міна³³³. Згодом, 09 лютого 2023 р. ДК “Укроборонпром” оголосив про укладання контракту з однією з держав-членів НАТО про спільне серійне виробництво та постачання 120-мм мін для потреб ЗС України³³⁴.

Протягом січня-лютого 2023 р. продовжувалась тісна воєнна співпраця ОПК України з європейськими партнерами. В рамках співпраці, 06 лютого 2023 р. між ДК “Укроборонпром” і чеським виробником військової техніки VOP CZ було підписано двосторонню угоду щодо виробництва, ремонту та спільної розробки броньованої техніки³³⁵.

Також, міністр оборони України О. Резніков повідомив, що вітчизняний ОПК продовжує виконувати завдання та готовий запустити серійне виробництво 155-мм САУ “Богдана”. За словами міністра оборони України, проєкт було профінансовано ще навесні 2022 р.³³⁶

На початку 2023 року в Україні було схвалено формування ударних рот БпЛА (РУБпЛА) у складі бригад. Створення РУБпЛА в рамках проєкту “Армія дронів” було ухвалено Головнокомандувачем ЗС України генералом В. Залужним. Реалізація проєкту передбачала тісну співпрацю між МО України, Генеральним штабом ЗС України та Держспецзв’язком, для чого було створено Координаційний штаб³³⁷. Враховуючи важливість забезпечення ЗС України сучасними БпЛА, МО України на 2023 р. запланувало збільшення закупівель апаратів. Задля цього МО України уклало 16 державних контрактів з вітчизняними виробниками БпЛА. Враховуючи потреби та запити української армії, у 2023 р. на цей сегмент заплановано виділити близько 20 млрд грн³³⁸.

МО України було замовлено 105 од. розвідувальних БпЛА Vector у німецької компанії “Quantum-Systems” GmbH. Постачання фінансувалось урядом Німеччини. Це вже повторне замовлення таких безпілотників з боку України, попередньо було замовлено 33 БпЛА³³⁹.

Добре зарекомендував себе на передовій, новий український БпЛА Shark, розробку якого здійснило “Ukrspesystems”, особливо в умовах протидії засобами РЕБ³⁴⁰.

В лютому 2023 р. на передовій був вперше помічений дослідний український бронетранспортер БТР-60М “Хорунжий” виробництва НВО “Практика”. Крім того, українські військові отримали новітні рухомі пункти управління, а саме машини штабної розкладної МШР-КПО з причепом штабним МШ-ПШ вироблених на вітчизняному підприємстві³⁴¹.

Волонтери продовжували робити суттєвий внесок у забезпечення Сил безпеки та оборони України для відсічі збройній агресії рф. Із початком повномасштабної

війни в Україні розвиток культури благодійності та волонтерства, який почався у 2014 р., став ще більш активним та всеосяжним. Українці доєднувалися до різних форматів соціальної допомоги, виникало багато волонтерських і благодійних ініціатив та організацій. Так, на початку 2022 р. близько 32% українського населення долучалось до допомоги, а 31% висловлювали бажання долучитись до допомоги найближчим часом. При цьому 39% використовували волонтерські організації, а 30% – надавали допомогу через благодійні фонди³⁴². Один із найбільших благодійних фондів України “Повернись живим” відзвітувався, що допоміг сформувати, підготував до роботи і забезпечив обладнанням 36 мобільних екіпажів коригування вогню та контрбатарейної боротьби. Вартість цього проєкту склала 61,68 млн грн³⁴³. Благодійний фонд С. Притули законтрактував та оплатив у лютому допомоги на суму майже 100 млн грн, що включала медичне обладнання, БпЛА, оптичні прилади, автомобілі, навігатори для армійської авіації та ін.³⁴⁴

Висновки

Перші два місяці 2023 р. продемонстрували помірно оптимістичний сценарій розвитку світової економіки після трьох глобальних шоків – світової пандемії, широкомасштабного вторгнення росії в Україну та відмови від російських енергоносіїв. В цілому економічні процеси прийшли у певний виважений стан у пошуках нових точок зростання. Національні економіки провідних країн не впали у двозначну інфляцію (у лютому інфляція у країнах ЄС становила 8,5%), хоча все ще залишились інфляційні ризики.

Значною мірою стабілізації світової економіки сприяла вдала стратегія заміщення російських енергоносіїв, які рф використовувала як політичну зброю. Запаси природного газу в підземних сховищах країн ЄС, за результатами проходження зимового періоду, залишалися на історичному максимумі для цієї пори року. Підземні сховища Європи були заповнені приблизно на 70,15%, що на 20,3% було вище, ніж у середньому за цей період за останні 5 років. Ціни на природний газ на газовому хабі TTF за півроку впали у шість разів: з 300 до 50 євро за МВт-год.

Успішне економічне рішення щодо заміщення російських енергоносіїв дозволило європейським країнам нарешті розрубати “гордіїв вузол” політичних проблем, пов’язаних з росією і завдяки якому російське керівництво впевнено впроваджувало свій геополітичний концепт енергетичної наддержави.

Усунення рф із європейських енергетичних ринків змусило її переорієнтувати свій експорт в азійські країни. Насамперед – на Китай та Індію, як найбільших споживачів. Продаж енергоносіїв у ці країни проводився із суттєвим дисконтом, а також за національні неконвертовані валюти, що знижувало надходження до російського бюджету та зменшувало залишки ліквідної валюти.

Продовжувалось виведення виробничих потужностей розвинених держав із території Китаю, який протягом останніх років втрачав статус головного промислового майданчика світу.

По-перше, суттєво подорожчав трудовий ресурс: після світової фінансової кризи 2008-2013 рр. Китай переорієнтував свою економіку з експортної моделі на роботу на внутрішній ринок. Для чого накачав внутрішній попит грошима, що викликало значне підвищення заробітних плат. По-друге, став претендувати

на альтернативний полюс сили, порушуючи геополітичні баланси та підтримуючи країни-ізої.

Більшість провідних держав почали розглядати Індію як новий світовий промийданчик, який в перспективі має повторити шлях Китаю.

Незважаючи на те, що західними країнами ухвалено політичне рішення про створення танкової коаліції для України, говорити про те, що у західних еліт дозрів консенсус щодо необхідності швидкого перелому у війні та поразки росії поки було ще передчасно. Проти рф і надалі вводились все нові та нові санкції, які повільно сточували російський економічний потенціал, але не руйнували його.

Зберіглася відносно щадна стеля цін на російські енергоносії (60 дол. за барель на нафту, 100 дол. – на нафтопродукти високої переробки), яка лише частково обмежувала надходження до російського бюджету, але не змушувала росію скидати їх за собівартістю.

Деякі держави світу продовжували реекспортувати до росії високотехнологічну продукцію і продукцію подвійного призначення, завдяки чому росія скоротила, але не припинила свої програми виробництва озброєння.

В цілому дія економічних санкцій привела до того, що за два місяці 2023 р. федеральний бюджет росії було виконано з дефіцитом в 2,99 трлн руб. При цьому нафтогазові доходи впали на 46,4%, а витрати федерального бюджету зросли на 51,5%.

Україна продовжувала залишатися на вістрі світових процесів, тому підтримка західних партнерів була гарантована.

Загальна сума фінансування бюджету із зовнішніх джерел у січні-лютому 2023 р. склала 349,5 млрд грн. Завдяки міжнародній фінансовій допомозі вчасно було забезпечено фінансування всіх державних видатків.

В рамках “зернової ініціативи” через українські порти було відвантажено 7,8 млн т агропродукції. Україна і далі зберігала за собою місце впливового гравця на світовому ринку продовольства.

На початку четвертого етапу широкомасштабної війни в Україні численні міжнародні партнери продовжували надавати гуманітарну допомогу для забезпечення базових потреб українців, у тому числі на відновлення енергетичних об’єктів, зруйнованих під час ракетних обстрілів країною-агресором.

У січні-лютому 2023 р. українська економіка впевнено працювала в умовах війни. Українському уряду вдалося утримати економічну ситуацію в державі.

5.3. ВОЄННО-СТРАТЕГІЧНА ОБСТАНОВКА

Воєнно-стратегічна обстановка в Україні протягом січня-лютого 2023 р. характеризувалася активізацією бойових дій у Донецькому ОР, а на решті напрямків – стабілізацією лінії фронту.

З метою прийняття воєнно-стратегічних рішень упродовж січня-лютого 2023 р. Президент України В. Зеленський провів 12 засідань Ставки Верховного Головнокомандувача ЗС України³⁴⁵ (січень – 03, 05, 09, 12, 16, 19, 26, 29; лютий – 06, 10, 24, 28). Головна увага надзвичайного органу найвищого військового керівництва України була прикута до дій противника у Східній ОЗ, особливо в районах Бахмуту, Соледару, Кременної та Сватового. На особливому контролі перебували питання всебічного забезпечення військ, інтеграції у вітчизняну систему оборони зразків ОВТ, отриманих від держав-партнерів, реалізації Закону України “Про основи національного спротиву” та спільного проєкту “Армія дронів”³⁴⁶, грошового забезпечення³⁴⁷ та підготовки українських військових за кордоном³⁴⁸. Окремо розглядалися питання ефективності ППО, підготовки до засідання Контактної групи з питань оборони України у форматі “Рамштайн”³⁴⁹, виробництва та постачання боєприпасів і зброї³⁵⁰, призначення кандидатур на посади голів ОВА³⁵¹.

Держави-партнери, згуртовані на тлі широкомасштабного російського вторгнення в Україну, продовжували нарощувати свої військові потенціали та підтримку України, перш за все у військовій сфері. Водночас узгоджена позиція щодо потреб видів та обсягів ОВТ, а також формування нових армійських корпусів ЗС України створювали підґрунтя для підготовки наступальної операції. Тому головним стратегічним завданням для України на цьому етапі війни було запобігти рф досягти успіху у разі її масштабного наступу.

Воєнно-стратегічна обстановка навколо України

Нарощування угруповань військ (сил) в державах-членах НАТО. Після року т. зв. СВО військово-політичне керівництво рф не виявило бажання вести перемовини про закінчення війни відповідно до української Формули миру³⁵² та своїми діями демонструвало готовність до війни на виснаження. Це давало підстави НАТО вважати російську агресію одним із найбільших викликів європейській архітектурі безпеки. Про це 08 січня 2023 р. на конференції у Швеції заявив генеральний секретар НАТО Є. Столтенберг: “Ситуація з безпекою в Європі змінилася остаточно. Режим у Москві хоче іншу Європу. Він хоче контролювати сусідні країни, а демократію і свободу розглядає як загрозу... Тому навіть якщо ця війна закінчиться, проблеми в наших відносинах із росією залишаться”³⁵³.

18-19 січня 2023 р. в Брюсселі (Бельгія) найвищий військовий орган Альянсу – Військовий комітет НАТО – провів засідання за участі начальників штабів 30 держав-членів та їхніх колег із Фінляндії і Швеції. Одним із основних питань засідання було погіршення безпекового середовища у світі, викликаного війною рф проти України. Український військовий представник генерал-майор С. Салкуцян від імені начальника ГШ ЗС України ознайомив присутніх з оперативною обстановкою в Україні. В свою чергу, Військовий комітет високо оцінив дії ЗС України у боротьбі з агресією рф³⁵⁴.

Військова допомога Україні. На початку 2023 р. заходи з реагування на сучасні виклики і загрози, були продовженням річної діяльності міжнародних безпекових структур. Підтвердженням тому стали рішення, прийняті під час засідання контактної групи з оборони України “Рамштайн-9”. Партнери чітко заявили, що підтримуватимуть Україну до перемоги у війні. Було анонсовано навчання за кордоном українських військових, створення “танкової коаліції”, передачу засобів ППО та інших видів ОВТ і боєприпасів.

Війна рф в Україні чітко продемонструвала домінування важкого озброєння на полі бою. Відповідно на тлі зміни динаміки безпеки та посилення стратегічної конкуренції важливим є інвестування у нові технології, які зроблять суттєвою різницю між перемогою і поразкою. Саме на цю особливість звернув увагу заступник генерального секретаря НАТО М. Джоане під час відкриття міжнародної конференції з Leangkollen (06.02.2023, Норвегія), яка проходила під гаслом “Епоха суперництва великих держав – демократія проти автократії у світлі війни росії проти України”³⁵⁵.

Консолідацію демократичних держав навколо українського супротиву підтвердив і генеральний секретар НАТО Є. Столтенберг на Мюнхенській безпековій конференції (18.02.2023), наголосивши, що НАТО повинно дати Україні те, що їй потрібно для перемоги як суверенній незалежній нації в Європі. Але “найважливішим уроком війни в Україні є те, що Північна Америка та Європа повинні стояти разом” і “без НАТО немає безпеки в Європі”³⁵⁶.

Черговим кроком із посилення регіональної безпеки на східних кордонах Альянсу, зокрема системи ППО/ПРО НАТО, стало приєднання Данії та Швеції до Європейської ініціативи Sky Shield (15.02.2023). Десять міністрів оборони держав-членів Альянсу підписали Меморандум про взаєморозуміння та фінансові зобов’язання³⁵⁷. З метою розширення спроможностей НАТО щодо спостереження за військовою активністю рф на авіабазі поблизу Бухареста (Румунія) було розміщено літак дальнього радіолокаційного стеження AWACS. Забезпечуватимуть підтримку цієї місії 180 військових³⁵⁸.

Крім того проводилися заходи, спрямовані на посиленні можливостей, як окремих країн, так і міждержавних об’єднань у рамках операції колективної оборони НАТО. Найпотужнішим заходом за останні десятиріччя стало навчання у Франції ORION-23, під час яких понад 20 тис. військових удосконалювали свої навички до дій в умовах конфлікту високої інтенсивності³⁵⁹. На полігоні Смардан (Румунія) проведено навчання бойової групи НАТО³⁶⁰. В рамках проекту “Flight Training Europe” розширено мережу центрів підготовки військових авіаційних фахівців. До вже діючих таких об’єктів у Чехії та Італії додалися центри в Греції, Угорщині та Північній Македонії. Ця багатонаціональна програма спрямована на адаптацію навчання пілотів до загальноєвропейських стандартів³⁶¹.

На початку 2023 р. в рамках ініційованої Польщею “танкової коаліції” для України було досягнуто домовленостей та підтверджено передачу танків Leopard – із Польщі, Німеччини і Канади, Challengers – із Великої Британії та Abrams – із США. Відповідно навчання українських екіпажів було розпочато у Польщі, Німеччині³⁶² та Іспанії³⁶³ – на танку Leopard 2, а у Великій Британії – на танку Challenger і CAU AS90³⁶⁴.

Раніше ЗС України пропонувалися обмежені за масштабами тренувальні курси і програми підготовки окремих спеціалістів (саперів, бойових медиків, навідників, водолазів, розвідників тощо) та розрахунків систем озброєння, таких як РСЗВ HIMARS та гаубиці M777. Але перехід на підготовку штабів бригад, а також підрозділів рівня батальйон, рота, артилерійська батарея та батарея ППО суттєво розширив потенціал Сил оборони України та підвищив увагу до процесу підготовки особового складу.

Зокрема, в ході візиту до Великої Британії Президент України В. Зеленський із Прем’єр-міністром Сполученого Королівства Р. Сунаком відвідали військову базу Bovington Camp (08.02.2023), де навчалися українські екіпажі танків Challenger та іншої бронетехніки. У рамках візиту було ініційовано ще дві програми підготовки – морських піхотинців та пілотів винищувачів³⁶⁵.

За шість місяців на території цієї країни підготовлено до 10 тис. військовослужбовців ЗС України, ще 20 тис. підвищували кваліфікацію у 2023 р. Крім того, Польща у рамках місії EUMAM Ukraine щомісяця навчала два українські батальйони. Це був комплексний пакет підготовки військ до бойових дій включно з безкоштовною передачею техніки³⁶⁶.

Одночасно з наданням Україні ОВТ та навчанням персоналу, тривала робота з налагодження поставок запчастин і ремонту ОВТ³⁶⁷. Основним міжнародним центром військової логістики для України стала база армії США Lucius D. Clay Kaserne (Вісбаден, Німеччина). За відсутності в Україні можливостей для обслуговування та ремонту ОВТ іноземного виробництва, США організували “гарячу лінію технічної допомоги” – спеціальні чати для контакту з персоналом як на передовій, так і з фахівцями ремонтних підприємств і майстерень³⁶⁸. За місяць роботи штат “команди віддаленого обслуговування” зріс утричі (понад 150 осіб). До цієї роботи також долучилися компанії-виробники, які опрацьовували запити і перекладали необхідні інструкції та рекомендації.

Загальна характеристика театру воєнних дій

Міста Бахмут та Соледар знаходяться на Донецькому кряжі, який є північно-східною і найвищою частиною Донецької височини. Кряж представляє собою височину з рівними міжрічними просторами і долинами, які мають гірський характер. Середня висота поверхні – 200-300 м. Природний ландшафт доповнюють глибокі кар’єри, терикони і обвали (характерна риса місцевості, де здійснюється видобуток вугілля).

Меліорація, наявність великої кількості ставків і водойм істотно впливають на поверхневий і підземний стік, викликаючи періодично підтоплення території.

Бахмут знаходиться в низині, проте західна його околиця оточена панівними висотами, з яких можна проводити успішні оборонні дії.

Крім того, через ці населені пункти протікає р. Бахмутка – своєрідна природна перепона. Русло річки звивисте, шириною в середній течії до 10 м та глибиною до 3 м, з мулистим дном. З початку грудня та до середини березня річка замерзає, що сприяє переправленню людей на окремих ділянках поза мостами.

Перед початком війни в Бахмуті проживало до 80 тис. осіб (1781 осіб/км²).

Через місто проходять автодороги сполученням Харків–Донецьк і Лисичанськ–Запоріжжя. Однак після захоплення росіянами Донецька в 2014 р. і тимчасової окупації Лисичанська в 2022 р., Бахмут втратив своє стратегічне значення як потенційний логістичний хаб.

Місто Соледар тісно пов'язане з розвитком Бахмутських соляних промислів. Про це свідчить широка мережа соляних шахт, загальна протяжність яких сягає до 300 км (глибина – до 350 м). Завдяки своїм розмірам шахти можуть використовуватися як укриття. Враховуючи особливості рельєфу місцевості та наявність транспортних шляхів, створювалися сприятливі умови для організації стійкої оборони населених пунктів.

Ще з XIV століття Бахмут було визнано незламною фортецею, побудованою на березі річки. Її стіни та вежі витримали багато випробувань часом.

Авдіївка, будучи передмістям Донецька, мала важливе стратегічне значення ще на початку війни на Сході України (2014 р.). Місто знаходиться за 6 км на північ від Донецька та є частиною Донецько-Макіївської агломерації. Позиції навколо неї дозволяли контролювати північні околиці Донецька і Ясинуватої, південні околиці Горлівки, а також дорогу М04 сполученням Донецьк–Горлівка. Окрім тактичної переваги населеного пункту, у ньому розташоване одне з найбільших коксохімічних підприємств у Європі – Авдіївський коксохімічний завод.

Після важких боїв у 2016-2017 рр., коли противник безуспішно намагався захопити промислову зону Авдіївки, ЗС України почали будувати ешелоновану оборону. За рік широкомасштабної війни, маючи кількісну перевагу та ведучи постійну облогу міста, противник так і не досяг суттєвих успіхів на цьому напрямку.

Загальна воєнно-стратегічна обстановка. Російські війська упродовж січня-лютого 2023 р. продовжували “спеціальну воєнну операцію”, зосереджуючи основні зусилля у Східній ОЗ.

Головними завданнями противника вірогідно були:

вихід на адміністративні кордони Луганської й Донецької обл. з можливістю подальшої окупації лівобережної України;

знищення економічного та енергетичного потенціалу України шляхом руйнування критичної та цивільної інфраструктури;

формування резервів для наступу;

утримання ТОТ.

Станом на початок 2023 р., в складі об'єднаного угруповання військ ЗС РФ в Україні, з урахуванням оперативного резерву були задіяні: понад 40 бригад (омсбр, отбр, одшбр, обрмп, обрбо), понад 50 полків (мсп, дшп, пдп, тп), до 20 полків мобілізаційного резерву, до 40 полків ТрВ (мсп, тп), до 75 батальйонів ТрВ (омсб, сб, мсб, тб) та понад 30 загонів ПВК. Особового складу – до 260 тис., танків – до 1200, ББМ – понад 2500, артилерії – понад 1500, РСЗВ – до 650, ОТРК – 40. Для виконання бойових завдань залучалися до 100 штурмових загонів (груп), які формувалися у кожній загальновійськовій бригаді (омсбр, обрбо, ВБ), бригадах ПДВ, МП, берегових військ флотів.

Внаслідок відсутності суттєвих успіхів на фронті, керівництво РФ вдалося до чергових кадрових рішень. 11 січня 2023 року міністр оборони РФ С. Шойгу

призначив командувачем об'єднаного угруповання військ в Україні начальника генерального штабу ЗС РФ генерала армії В. Герасимова, якого вважають одним з ідеологів так званої “гібридної війни” проти України. У В. Герасимова з'явилося три заступники – головнокомандувач ПКС ЗС РФ генерал армії С. Суровікін (командував об'єднаним угрупованням військ в Україні з жовтня 2022 р.), головнокомандувач СВ ЗС РФ О. Салюков та заступник начальника генерального штабу ЗС РФ генерал-полковник О. Кім.

Нарощування рівня керівництва “СВО” ймовірно було пов'язане із розподілом стратегічних та збільшенням кількості оперативних завдань, а також необхідністю організації тісної взаємодії видів і родів військ. Крім того, призначення В. Герасимова на нову посаду виглядало як демонстрація прихильності В. Путіна до перевірених кадрів з-поміж керівництва ЗС РФ³⁶⁹.

Угрупування Сил оборони України, з метою відбиття збройної агресії РФ, позбавлення противника наступального потенціалу та відновлення контролю над ТОТ, продовжувало вести:

оборонну операцію у межах Східної та Південно-Західної ОЗ;

стабілізаційну операцію у Північно-Західній ОЗ силами ОСУВ “Північ”.

протиповітряну оборону по всій території України.

З початку 2023 р., для недопущення просування противника вглиб території України та оперативного реагування на загострення обстановки на окремих ділянках фронту, здійснювалося перегрупування сил і засобів. Водночас формувалися резерви для майбутніх наступальних дій.

На східному фронті тривали запеклі бої, особливо в районі Бахмута та Кременної, де ЗС України та ЗС РФ демонстрували різні стратегічні й тактичні підходи до ведення війни. Зокрема, Бахмут і Соледар, які противник намагався будь-що захопити для розвитку наступу на Краматорськ і Слов'янськ та виходу на адміністративні кордони Донецької та Луганської обл., для ЗС України мали обмежене оперативне значення, а саме – стримування чисельного угруповання окупаційних військ. При цьому, навіть незначні тактичні успіхи своїх військ російська пропаганда висвітлювала як стратегічні перемоги.

На хід бойових дій суттєво вплинула затримка надходження в Україну окремих видів західного ОВТ, передусім танків і боеприпасів, а також складні погодні умови, викликані аномально теплою зимою. Сподівання, що тривалі морози зроблять ґрунтові дороги та пересічену місцевість проїзними для важкої броньованої техніки, не виправдалися. Відтак, майже по всій лінії фронту, Сили оборони України вели позиційну оборону, здійснюючи артилерійські обстріли передових позицій і тилових районів противника, а також проводячи наступальні (штурмові) дії з метою покращення тактичного положення на окремих напрямках.

Хід стратегічної оборонної операції

Східна операційна зона. Противник угрупованням військ (підрозділи зі складу з'єднань і частин 8, 58 А ПдВО; 1 ТА, 6, 20 А ЗхВО; 2, 41 А, 90 тд ЦВО; 5, 29, 35, 68 АК, ТОФ СхВО; ПДВ; ПФ, БФ; 3 АК; а також частини 1, 2 АК та ТрВ), незважаючи на чисельні втрати в живій силі і ОВТ, проводив активні наступальні дії на Лиманському, Бахмутському, Авдіївському та Новопавлівському напрямках.

Продовжуючи наступ, російське командування, вірогідно, ставило перед угрупованнями наступні основні завдання:

розгром угруповання Сил оборони України та оволодіння Бахмутом і Соледаром з подальшим наступом на Часів Яр та Слов'янськ;

зрив розгортання оперативних резервів ЗС України на Куп'янському та Лиманському напрямках;

утримання вогневої переваги по всій лінії фронту;

дезорганізація систем управління військами, ППО і логістики Сил оборони України.

Основні зусилля ворог зосереджував на спробах прорвати оборону ЗС України з подальшим просуванням на адміністративні кордони Донецької і Луганської обл.

Нарощування чисельного складу угруповання військ та резервів дозволило противнику активізувати наступальні дії насамперед в районах Бахмуту і Соледару. Цим населеним пунктам ворог надавав важливого стратегічного значення, оскільки контроль над ними відкривав можливість просування у напрямку індустриальних комплексів Донбасу в межах району Слов'янськ, Краматорськ, Костянтинівка.

Для реалізації цих завдань, російське командування кидало в бій велику кількість різномірних підрозділів, у т. ч. ті, які не мали належної підготовки. Завдяки великій кількості штурмових дій підрозділами ПВК “Вагнер”, за підтримки артилерії та авіації, противнику вдалося покращити тактичне положення своїх військ на цій ділянці фронту. Зокрема, 18 січня 2023 р., ціною величезних втрат, було захоплено Соледар. У подальшому підрозділи ПВК “Вагнер” були перекинуті в район Бахмуту, де продовжували діяти спільно із підрозділами пдв 106-ї пдд зс рф та іншими формуваннями.

Ворог докладав значних зусиль для просування у напрямку Слов'янська і Краматорська (з півночі та півдня відповідно) з метою перерізання логістичних шляхів Сил оборони України та повного оточення Бахмуту.

ПОЛОЖЕННЯ ВІЙСЬК на ділянці фронту БАХМУТ – СОЛЕДАР (01.05.2022 – 01.02.2023)

За інформацією ГУР МО України, в. путін наказав своїм військам до 01 березня 2023 р. захопити весь Донбас. Відповідно, у цей період зросла активність бойових зіткнень на всій протяжності східного фронту. Для підтримання високої інтенсивності наступальних дій російське командування передислокувало на Луганщину і Донецьку частину резервів³⁷⁰. Великі втрати вдавалося компенсувати за рахунок прихованої мобілізації та найманців ПВК. Постійні штурмові та наступальні дії проводилися одразу на декількох напрямках – Куп'янському, Лиманському, Бахмутському, Авдіївському і Шахтарському. Найближчими цілями окупантів були населені пункти – Куп'янськ, Лиман, Бахмут, Мар'їнка, Авдіївка та Вугледар.

Для окупації Донецької області противник поновив атаки на Ізюм та Лиман, які були деокуповані Силами оборони України у вересні 2022 р. Без контролю над цими містами захоплення Слов'янська видавалося доволі складним завданням, через що противник намагався перехопити ініціативу східніше цього важливого логістичного вузла в межах ділянки Кремінна – Сватове. Для підтримки дій штурмових груп ворог постійно застосовував артилерію, авіацію, засоби аеророзвідки та РЕБ.

Не менш важливими для окупантів були спроби наступу на півдні Донбасу – Авдіївський та Шахтарський напрямки. Суттєво загострилася ситуація в районі Вугледару, де противник намагався перемістити лінію фронту та позбавити ЗС України можливості завдавати артилерійських обстрілів по залізничному перегоні Волноваха (Донецька обл.) – Федорівка (Запорізька обл.). Однак, майже всі намагання вирівняти лінію фронту зазнавали невдач.

Авдіївка, перебуваючи у напівоточенні, створювала умови для утримання під вогневим контролем української артилерії значної ділянки ТОТ, включно з передмістям Донецька. Не спромігшись прорвати оборону підрозділів ЗС України лобовими атаками, противник перейшов до наступальних дій на півночі (Красногоровка) та півдні (Опитне) Авдіївського плацдарму. Основна мета – спочатку перерізати логістичні шляхи угруповання ЗС України, а у подальшому оточити і захопити цей населений пункт.

На Куп'янському напрямку, незважаючи на зосереджені у прикордонні Белгородської обл. рф значні резерви, включаючи підрозділи пдв зс рф, спроби прорвати українську оборону принесли лише незначні тактичні успіхи.

Лінія фронту у Запорізькій обл. на початку 2023 р. суттєвих змін не зазнала, переважали позиційні бої. Діями штурмових підрозділів і ДРГ противник намагався виявляти слабкі місця в українській обороні. Про підготовку окупантами до стійкої оборони на окремих напрямках вказувало формування значних резервів (до 10 БТГр) з одночасним зміцненням рубежів оборони, особливо між Оріховим та Василівкою (Запорізька обл.).

Водночас російське командування все ж наважалося провести наступальні дії на напрямку Оріхове та Гуляйполе (Запорізька обл.), де ЗС України мали добре підготовлену лінію оборони. Як результат – дії противника носили локальний характер, без суттєвих просувань.

Російські ЗМІ шляхом поширення інформації про нібито серйозні успіхи зс рф в районі Оріхова та Вугледару намагалися створити враження, що СВО йде за планом³⁷¹. Основним завданням наступу мав стати вихід до Покровська (Донецька обл.) – логістично-транспортного вузла, який знаходився за 65 км від лінії фрон-

ту. А захоплення Гуляйполя, розташованого на перетині Запорізької, Дніпропетровської і Донецької обл., відкрило б перспективи для наступу на Запоріжжя і Дніпро.

Не маючи значних перемог на полі бою, РФ не припиняла наносити масовані ракетні удари по об'єктах критичної інфраструктури у прифронтових і тилowych районах України. Для цього противник використовував усі наявні види далекобійного озброєння – ракети, снаряди, некеровані боєприпаси та БпЛА.

Сили оборони України протягом січня-лютого 2023 р. у Східній ОЗ складом ОСУВ “Хортиця” (ОУВ “Харків”, ОТУ “Лиман” і “Соледар”) та ОСУВ “Таврія” (ОТУ “Донецьк” і “Запоріжжя”) проводили оборонні операції, основними завданнями в ході яких були:

відбиття наступу противника на ділянці фронту Бахмут-Соледар та недопущення виходу на адміністративні кордони Донецької і Луганської обл.;

утримання рубежів оборони на Куп'янському та Запорізькому напрямках;

відбиття ударів засобів повітряного нападу ЗС РФ;

дезорганізація системи управління військами, порушення функціонування системи ППО, розвідки, РЕБ та логістики противника.

Головні зусилля зосереджувалися на створенні умов для проведення наступальної операції Сил оборони України.

У січні 2023 р., після численних спроб прорвати українську оборону на Бахмутському напрямку, противник вирішив відновити наступальні дії в напрямку Соледара, з метою подальшого охоплення Бахмуту з півночі. Відстань між цими населеними пунктами вздовж траси Т0513 становила 18 км. Інша автодорога М03 з'єднувала Бахмут зі Слов'янськом. Саме на захоплення цих автомагістралей, які забезпечували логістику українського угруповання, противник спрямував основні сили. З оперативної точки зору контроль над Соледаром не надавав суттєвих переваг, але створював умови для виходу на оперативний простір з подальшим розвитком успіху в напрямку Бахмута.

18 січня 2023 р., враховуючи переважаючі сили противника, у т. ч. в авіації, РВіА, підрозділи Сил оборони України, задля збереження життя особового складу, здійснили організований відхід із Соледару та закріпилися на нових завчасно підготовлених рубежах. Втрати противника у боях за Соледар сягнули втрат двох чеченських кампаній³⁷². Обороняючи цей населений пункт, українські війська не дали противнику можливості прорвати лінію оборони на Донецькому напрямку та вийти на оперативний простір.

Захоплення Бахмута мало для Росії скоріше символічне значення, зважаючи на величезні втрати, які вона зазнала на його околицях. Водночас оборону цього промислового міста, яке Президент України В. Зеленський назвав “фортецею”, українське командування розглядало як стратегічну оборонну операцію. Основна її мета – максимальне виснаження противника, як то було під Северодонецьком, де він витратив багато часу і ресурсів, а також стримування його просування на широкому фронті³⁷³.

Командуванню ОСУВ “Хортиця” вдалося прийняти виважені рішення щодо побудови оборони на підконтрольній території Бахмута і не допустити перерізання важливих шляхів забезпечення угруповання ЗС України, насамперед траси О-0506 (Бахмут – Часів Яр в районі Хромова).

Через велику щільність забудови та наявність панівних висот, у поєднанні з інженерними загородами, ця місцевість видалася доволі складною як для оборонних, так і наступальних дій.

Всупереч неодноразовим фейковим заявам російських ЗМІ про оточення Бахмуту, українські захисники продовжували його героїчно боронити, в окремих випадках контратакуючи та покращуючи свої тактичні позиції. “Ми використовуємо всі можливості – як інженерні, так і природні, щоб знищувати найкращі підрозділи противника. Битва триває...” – заявив командувач СВ ЗС України генерал-полковник О. Сирський³⁷⁴.

Поряд з цим, підрозділи Сил оборони України намагалися проводити контрнаступальні дії на ділянці фронту Кременна–Сватове, де ворог зосередив значні резерви. Звільнення Кременної відкривало б шлях на Рубіжне, а в перспективі – на Старобільськ, який є одним з ключових логістичних центрів на ТОТ Луганщини.

У лютому 2023 р. противник перемістив напрямок основних зусиль на південь Донеччини в районі Вугледару – важливого населеного пункту, який забезпечував умови для подальшого наступу на півдні. Упродовж декількох тижнів місто штурмували підрозділи 42-ої мсд, 40-ої та 155-ої брмп ЗС РФ. Але ЗС України, вміло використовуючи особливості місцевості, нищили переважаючі сили ворога. За інформацією Генерального штабу ЗС України, росія щоденно під час атак втрачала близько тисячі бійців та кілька десятків одиниць броньованої техніки. Більшість підрозділів противника, що брали участь у штурмових діях, втратили боєздатність і були виведенні для відновлення боєздатності.

На Куп'янському напрямку переважали позиційні бої, в окремих випадках сторонами проводилися контратаки (штурмові дії) без суттєвих просувань. Кременна, з якої відкривався шлях до Северодонецько-Лисичанської агломерації, залишилася під контролем російських військ. Спроби Сил оборони України прорвати оборону противника успіху не мали. Просуванню українських військ перешкоджало щільне мінування та фортифікаційне облаштування місцевості, а також своєчасне поповнення втрат за рахунок мобілізованих росіян.

Південно-Західна операційна зона. Противник угрупованням військ (підрозділи зі складу з'єднань і частин 8, 49, 58 А, 22 АК, БВ КФ, ЧФ ПдВО, 35 А СхВО, 41 А ЦВО, ПДВ, ПФ, 3 АК, а також 1 АК та ТрВ) вів бойові дії по рубежу: Покровське, Стара Збур'ївка, Олешки, вздовж р. Дніпро, Василівка, Лугове, Щербаки, Нестерянка, Новоданилівка, Новопокровка, Мирне, Дорожнянка, Марфопіль, Малинівка, Вишневе, Новодарівка, Рівнопіль, Нескучне.

З метою утримання ТОТ Миколаївської, Херсонської та Запорізької обл. російські війська, вірогідно, виконували наступні завдання:

недопущення захоплення ЗС України плацдарму на лівому березі р. Дніпро з подальшим просуванням на адміністративну межу з ТОТ АРК (утримання “сухопутного коридору”);

контроль над акваторіями Азовського та північно-східної частини Чорного морів;

дезорганізація систем управління військами, ППО і логістики Сил оборони України.

На початку 2023 р., з метою стримування наступальних дій ЗС України на лівобережній Херсонщині та Запоріжжі, противник продовжував накопичувати резерви та посилювати лінію оборони, вибудовану вздовж р. Дніпро та у напрямку Мелітополя, а також в північній частині ТОТ АР Крим. Щоб уникнути вогневого ураження, російське командування відвело більшу частину своїх військ вглиб ТОТ Херсонської обл. Безпосередньо на узбережжі р. Дніпро, островах Дніпровсько-Бузького лиману та Кінбурнській косі (Миколаївська обл.) залишилися окремі підрозділи (у т. ч. мобільні вогневі групи), завданням яких було не допустити висадки українського десанту, контроль доступу до гирла р. Дніпро з моря та ведення “турбуючого” вогню по позиціях Сил оборони України і прифронтових населених пунктах. Особливо цинічно ворог обстрілював Херсон. Інтенсивність ворожих обстрілів на Херсонському напрямку зростала. У такий спосіб противник намагався сіяти паніку та чинити психологічний тиск на населення, яке залишилося на деокупованих територіях.

В той же час, ворог продовжував вибудовувати ешелоновану оборону на ТОТ, у т. ч. на в’їзді до ТОТ АР Крим і безпосередньо на самому півострові. Зокрема, створювалися додаткові позиції для ствольної та реактивної артилерії, а також встановлювалися мінно-вибухові загородження майже по всій протяжності оборонних рубежів, включаючи острови у дельті р. Дніпро та окремі ділянки на лівому березі.

Зросла активність ДРГ противника як на сухопутній, так і річковій ділянках фронту. Крім того на ТОТ окупанти силами росгвардії та зс рф проводили фільтраційні і режимні заходи з метою запобігання діяльності українських ДРГ та боротьби із місцевим рухом опору³⁷⁵. Багато місцевих жителів лівобережної Херсонщини було депортовано через підозру у підтримці України або сприянні ЗС України. У прибережних районах окупаційна влада в рамках “забезпеченням особливого режиму контролю” проводила вилучення плавзасобів, а в окремих випадках й цивільного автотранспорту.

В цілому, дії російських військ у Південно-Західній ОЗ виглядали як підготовка до оборони. Противник намагався зняти загрозу прориву українських передових підрозділів у напрямку Мелітополя, а також перемістити на небезпечну відстань позиції далекобійних засобів ураження ЗС України, які обстрілювали “сухопутний коридор” між тимчасово окупованим Донбасом і Кримом, особливо на ділянці Бердянськ–Мелітополь. В зоні дії РСЗВ HIMARS на той час вже знаходилися такі великі логістичні центри, як Мелітополь і Токмак (віддаленість від лінії фронту – 80 км та 35 км відповідно).

Активність чф рф залишалася відносно невисокою, на бойовому чергуванні щодоби перебувало 10-15 кораблів, у т. ч. до трьох носіїв крилатих ракет “Калибр” (загальний залп – до 20 ракет), в Азовському морі – 1-2 кораблі.

Через високу ймовірність ураження вогневими засобами ЗС України, російське командування надавало пріоритет захисту своїх морських сил над проведенням наступальних (десантних, патрульних) операцій. З метою мінімізації загрози нанесення ударів по базі чф в Новоросійську (рф), бойові кораблі періодично виводилися у відкрите море для розосередження³⁷⁶, через що 25000 км² української частини акваторії Чорного моря перетворилися у т. зв. сіру зону³⁷⁷.

Поряд з цим, рф продовжувала чинити перепони руху цивільних суден в Чорному морі, особливо функціонуванню “зернового коридору”, а також порушувала Міжнародну конвенцію з охорони людського життя на морі 1974 р. (SOLAS), вимикаючи системи автоматичної ідентифікації (AIS) на своїх цивільних суднах в акваторії Азовського моря.

Сили оборони України складом ОСУВ “Одеса” (ОУВ “Дунай”, “Дністер”, “Херсон”) та угруповання різнорідних сил у Південно-Західній ОЗ проводили оборонну операцію, основними оперативними завданням якої були:

забезпечення контролю над правим берегом р. Дніпра та північно-західною частиною акваторії Чорного моря;

створення умов для наступу Сил оборони України (захоплення плацдарму на лівому березі р. Дніпро);

дезорганізація систем управління військами, порушення функціонування системи ППО, розвідки, РЕБ та логістики противника.

Протягом січня-лютого 2023 р. угруповання Сил оборони України утримувало лінію фронту на визначених рубежах. Обстановка вздовж р. Дніпро відмічалася як стабільна та контрольована. Перехід ЗС України у наступ з форсуванням р. Дніпро розглядався як малоймовірний. За наявності зруйнованих мостів, ненадійних переправ і недостатньої кількості ППО, авіації та РЕБ реалізувати це було досить складно. Крім того, на ТОТ Херсонщини противник тримав значне угруповання військ для реагування на спроби захоплення плацдарму. Оскільки ані ЗС України, ані противник не мали цілковитого контролю над Кінбурнською косою та островами у гирлі р. Дніпро, ця зона залишалася “сірою” і постійно перебувала під обстрілами. Хоча війська рф мали зручний доступ із суходолу, підрозділи Сил оборони України артилерійським вогнем періодично вибивали противника із позицій та нищили його ДРГ, які намагалися контролювати острови.

З метою уточнення обстановки на ТОТ Херсонської області, ГУР МО України (у взаємодії з осередками Руху опору) провело ряд вдалих спецоперацій у тилу противника. Дії українських розвідувальних груп на добре замінованому і фортифікаційно облаштованому лівому березі р. Дніпро, окупанти сприйняли як спробу прориву оборони, що потребувало залучення їх оперативних резервів.

Крім того вживалися заходи для порушення логістики противника на лівобережжі. Зокрема, вогневий контроль ЗС України над Мелітополем дозволяв частково відрізати південне угруповання зс рф від ТОТ АРК і забезпечити вогневе ураження Кримського перешийка. Завдяки високоточній далекобійній зброї перебували під вогневим контролем основні шляхи постачання та ймовірні місця зосередження резервів противника. Ефективно працювали підрозділи контрбатареїної боротьби, аеророзвідка та спецпризначення Сил оборони України.

Північно-Західна операційна зона. Противник демонстраційними діями регіонального угруповання військ зс рб та зс рф намагався утримувати у прикордонних з білоруссю районах частину Сил оборони України, і у такий спосіб не давати можливості задіяти їх на інших оперативних напрямках. Водночас обстановка на кордоні з рб залишалася стабільною та контрольованою. Ворог продовжував підвищувати рівень бойової підготовки частин і підрозділів на полігонах, де перебувало до 11 тис. військових та понад 400 од. ОВТ зс рф³⁷⁸.

Місця дислокації
підрозділів ЗС РФ на території РБ
у січні-лютому 2023 р.

Російське командування активно використовувало для підготовки особового складу навчальну базу ЗС РФ, основою якої був 72-ий об'єднаний навчальний центр (6 шкіл молодших командирів і фахівців, понад 80 військових спеціальностей)³⁷⁹.

Також, у період з 16 січня по 01 лютого 2023 р. проводилися російсько-білоруські льотно-тактичні навчання, під час яких було задіяно практично всю аеродромну мережу і полігони ВПС та військ ППО ЗС РФ.

Під виглядом навчань, ЗС РФ наростили своє авіаційне угруповання – на аеродром Мачулищі було перебазовано до 10 вертольотів Ми-8 та Ми-24³⁸⁰. Для викриття та виснаження української системи ППО здійснювалися польоти літаків пкс ЗС РФ ДРЛВ А-50У та МиГ-31К (носії ракет “Кинжал”), що призводило до оголошення масштабних повітряних тривог в Україні³⁸¹.

Водночас відсутність підтверджених дій військових формувань поблизу ДКУ була непрямим свідченням того, що наступальна операція з території РБ найближчим часом не планується. А традиційне залишення після чергових спільних навчань на території РБ частини підрозділів і ОВТ ЗС РФ розглядалося як ІПСО з підготовки до нового вторгнення.

На Волинському і Поліському напрямках ознак формування противником наступальних угруповань не спостерігалось.

На Сіверському напрямку проводилася повітряна розвідка позицій ЗС України і тилових районів. Зросла інтенсивність артилерійських і мінометних обстрілів прикордонних територій Чернігівщини та Сумщини. Також противник продовжував ведення розвідувально-пошукових дій ДРГ на північній ділянці ДКУ.

Зберігалася загроза ракетних ударів та прикордонних збройних інцидентів з території РФ і РБ. Зокрема, на передодні річниці широкомасштабного вторгнення Росії в Україну, ворог намагався вчинити провокаційні дії з метою звинувачення українських військових у порушенні територіальної цілісності РФ. За повідомленням ОК “Північ” на Чернігівському напрямку поблизу ДКУ окупанти активно переміщували колони військової техніки без знаків розпізнавання із живою силою, яка була одяг-

нена у піксель, схожий на форму ЗС України. Разом з тим Сили оборони тримали ситуацію під контролем і не піддавалися на провокації³⁸².

Угруповання Сил оборони України силами ОСУВ “Північ” продовжувало ведення стабілізаційної операції. Основними оперативними завданнями були:

охорона та оборона ділянок ДКУ в Волинській, Рівненській, Житомирській та Київській областях;

виявлення та знищення ДРГ противника у Сіверському ОР;

відбиття ударів засобів повітряного нападу противника;

охорона та оборона важливих об'єктів і комунікацій, забезпечення умов для функціонування органів державної виконавчої влади та місцевого самоврядування.

На Волинському, Поліському та Сіверському напрямках підрозділи ДПСУ і ЗС України забезпечували контроль та прикриття ДКУ, здійснювали моніторинг повітряного простору засобами ППО і прилеглої території з використанням БпЛА, а також виконували режимні заходи у Волинській, Рівненській, Житомирській та Київській обл.

Зживалися заходи з посилення захисту об'єктів критичної інфраструктури, у рамках яких уточнено порядок взаємодії зі всіма складовими Сил оборони України при загостренні обстановки³⁸³. При відбитті ворожих повітряних атак задіявалися наявні сили і засоби ППО. Тривали роботи зі створення довготривалих фортифікаційних споруд та інженерного облаштування ДКУ. Загрозливі напрямки (ділянки) прикрито мінно-вибуховими загородженнями. Загалом вдалося створити цілісну систему оборонних рубежів і позицій³⁸⁴.

Командувач Об'єднаних Сил ЗС України генерал-лейтенант С. Насєв, оцінюючи рівень загрози в межах ОЗ, наголосив: “На даний час обстановка з боку Білорусі не несе безпосередньої загрози для України. Ми постійно перебуваємо у комунікації з іноземними партнерами, зокрема зі США, Польщі тощо. Також постійно працює наша розвідка. ... Спокійно – це означає професійно виконуємо покладені на нас завдання, а також поступово збільшуємо наші оборонні спроможності і займаємося заходами підвищення навченості особового складу”³⁸⁵. Зокрема, проведено низку тактико-спеціальних навчань, в умовах максимально наближених до реальних. У заходах брали участь підрозділи ЗС України, СБУ, Нацполіції, ДСНС, ДПС, НГУ, представники органів виконавчої влади і органів місцевого самоврядування³⁸⁶.

Ситуація щодо проведення заходів мобілізації в РФ. Великі втрати росіян в Україні потребували продовження т. зв. прихованої мобілізації, яка складалася із часткової мобілізації, оголошеної восени 2022 р., залучення найманців ПВК, перехід строковиків на службу за контрактом, формування добровільних батальйонів тощо. Цьому мала сприяти широка агітаційна кампанія, основу якої складали традиційні “російські скрепи”, посилені заохоченнями у вигляді фінансової вигоди і соціальних пільг.

Однак, залучення великої кількості в'язнів-“вагнерівців” до штурмових дій у Східній ОЗ, перш за все на Бахмутському та Соледарському напрямках, дозволило зберегти значну частину регулярної армії РФ при незначних тактичних просуваннях. Саме тому ПВК “Вагнер”, організація з незрозумілим статусом, була одним із найпомітніших і найважливіших компонентів російської воєнної кампанії в Україні на початок 2023 р.

Ще у грудні 2022 р. координатор стратегічних комунікацій Ради національної безпеки США Д. Кірбі заявляв, що чисельність цієї ПВК в Україні могла стано-

вили до 50 тис. осіб, 90% з яких – колишні в'язні³⁸⁷. Але після прибуття на передову злагоджених підрозділів зс рф, укомплектованих мобілізованими і контрактниками, мо рф активізувало роботу щодо применшення ролі ПВК “Вагнер” у війні. Це стосувалося як інформаційної складової, так і обмеження лімітів на боєприпаси і можливості вербування ув'язнених, з поступовим заміщенням “вагнерівців” на підрозділи регулярної армії на стратегічно важливих ділянках фронту³⁸⁸.

У лютому 2023 р. вербування до ПВК “Вагнер” відбувалося вже з меншим пафосом, ніж раніше³⁸⁹. Завдяки правдивій інформації з фронту все менше ув'язнених бажали воювати в Україні. Для прикладу, у першу хвилю виправна колонія №16 м. Салават (Башкортостан, рф) делегувала 1000 в'язнів. Під час останнього приїзду вербувальників кількість бажаних зменшилася утричі. Така тенденція була характерна й для інших виправних закладів.

Після обмеження доступу ПВК “Вагнер” до в'язниць, посилилася конкуренція серед подібних структур. Саме тому ПВК “Вагнер” почала розгортати у великих містах росії пункти набору. Станом на кінець лютого 2023 р. такі пункти вже функціонували у Москві, Ростові-на-Дону, Тюмені та Самарі³⁹⁰.

Поряд з цим, на ТОТ АР Крим проводився набір колишніх військових та “силовиків” до новостворених ПВК “Щит” та “Русич”³⁹¹. Керівництво цих формувань намагалося рекрутувати “новобранців” і серед контингенту в'язниць на ТОТ Херсонщини, Запоріжжя та Криму³⁹².

21 лютого 2023 р. пересічні росіяни сподівалися почути у посланні президента рф до федеральних зборів інформацію про перспективи “СВО” та мобілізації. Але у своєму двогодинному виступі в. путін не оголосив ні про перемоги росії, ні про нову хвилю мобілізації, ні про припинення часткової. Разом з тим, російські ЗМІ почали активно просувати новий наратив кремля – цього разу слова голови руху на підтримку армії, оборонної промисловості та військової науки, депутата держдуми рф в. соболева про те, що “цього року другої часткової мобілізації не буде”³⁹³. А повістки ніби роздавали колишнім військовослужбовцям та контрактникам з метою актуалізації списків, перевірки стану здоров'я і можливості запропонувати новий контракт. Насправді це було продовження прихованої мобілізації, яка була потрібна зс рф у зв'язку з великими втратами на фронті.

Нова масштабна мобілізація в росії загрожувала зіштовхнутися з тими ж проблемами, які були у вересні-жовтні 2022 р. – відсутність необхідної кількості озброєння, спорядження та офіцерів, здатних навчити непідготовлених мобілізованих до бойових дій тощо³⁹⁴.

Підтвердженням тому стала велика кількість звернень російських військових та членів їхніх сімей стосовно проблем, пов'язаних із мобілізацією³⁹⁵. За півтори місяці мобілізаційна група, керівником якої було призначено заступника голови ради федерації рф а. турчака, отримала 22 тис. таких звернень. Але дії російської влади були спрямовані насамперед на те, щоб створити видимість реагування на проблеми та заспокоїти націоналістичних діячів, які почали гостро критикувати армію та керівництво країни, що підвищило соціальну напругу.

Поряд з цим, командуванню російських військ доводилося реагувати на чисельні випадки відмов окремих військовослужбовців, груп, а іноді й цілих підрозділів з числа мобілізованих йти у наступ. У таких випадках, зазвичай, “відказників”

направляли на полігони, де після короткотривалого навчання та “виховних і профілактичних заходів” з них формували штурмові підрозділи і знову направляли на передову.

Загалом термін підготовки мобілізованих і добровольців в рф становив до трьох тижнів. Зокрема, на полігоні Кадамовський (Ростовська обл., рф) за такою програмою проходили навчання до двох бригад. Для окремих груп підготовка обмежувалася двома тижнями. Крім того допідготовка могла здійснюватися в районі бойових дій. Все це негативно відображалось на спроможності особового складу якісно виконувати завдання за призначенням³⁹⁶.

Планові і послідовні заходи проведення мобілізації вже не дозволяли противнику вчасно формувати резерви та відновлювати втрати. Вирішити питання некомплекту у штурмових підрозділах намагалися навіть за рахунок мобілізації безпритульних, нарко- та алкозалежних осіб, які проживали на ТОТ³⁹⁷. Тому нагальним для російської влади стало опрацювання законопроекту щодо розширення вікової категорії призову на військову службу для чоловіків із 18-27 років до 21-30 років (щороку в рф призивалося до 260 тис. осіб). При цьому російська влада забороняла задіявати “строковиків” в операціях в Україні, хоча частина з них, через різні адміністративні правопорушення все ж таки потрапляла на фронт, особливо на початку широкомасштабного вторгнення в Україну.

Ситуація у повітряному просторі. Авіація противника протягом січня-лютого 2023 р. не змогла здобути переваги у повітрі в стратегічній та оперативній глибині. Завдяки ефективній роботі української ППО, яка нарощувалася сучасними зразками західного озброєння, більшість польотних завдань російські льотчики виконували, не входячи в зону ураження сил і засобів ППО України.

Аналіз повітряних ударів свідчив про зміну їх побудови. Зокрема, ворог почав застосовувати різні конфігурації пусків БпЛА, ракет старого типу, високоточних балістичних та модернізованих ракет типу С-300. Це було пов'язано перш за все із дефіцитом окремих типів боєприпасів та комплектуючих для їх виготовлення. Разом з тим, російський ОПК вишукував схеми постачання необхідних західних компонентів і запчастин в обхід санкцій. За інформацією ГУР МО України: “...Виробництво крилатих ракет, на жаль не припиняється, воно не в таких обсягах, як потрібно ворогу, але є. Ми зараз знаходимо уламки ракет, які виготовлені в IV кварталі 2022 року. Значить, вони виробляються і одразу надаються у війська, щоб здійснювати обстріли наших об'єктів”³⁹⁸.

Безпосередньо на лінії фронту ворог мав перевагу у повітрі та активно застосовував ударну авіацію у поєднанні з дронами-камікадзе типу “Ланцет” і Shahed (“Герань”). Щомісяця витрати ударних дронів становили 120-140 од. Груповими пусками БпЛА противник намагався викривати або долати ті засоби ППО, які могли їх потенційно знищити на шляху до цілі. Почали переважати нічні пуски. Складнішими стали маршрути руху засобів ураження, частина з яких проходила вздовж русла Дністра та Південного Бугу.

Також ворог поновив використання авіаційних ПКР типу Х-22, які мають невисоку точність. Прикладом є влучання у багатоповерховий будинок у Дніпрі 15 січня 2023 року.

За словами командувача ПС ЗС України генерал-лейтенанта М. Олещука: “З початку агресії росії по території України було випущено понад 210 ракет цього типу

і жодна з них не була збита. Лише сучасні ЗРК, такі як Patriot і SAMP-T, здатні перехоплювати ці повітряні цілі”³⁹⁹.

Загалом упродовж січня-лютого 2023 р. противник завдав по території України понад 600 авіаційних та біля 250 ракетних ударів, у т. ч. чотири масовані (14.01.2023 – 35 ракет, 26.01.2023 – 56, 10.02.2023 – 71, 16.02.2023 – 38).

Підрозділи ППО Сил оборони України, незважаючи на складність виявлення повітряних об’єктів з малою відбиваючою поверхнею, продовжували нищити повітряні цілі. За два місяці українські військові льотчики та фахівці ППО збили понад 55% ракет (155 од.) та 60% ударних БпЛА (174 од.). Авіацією ЗС України завдано 561 удар по районах зосередження особового складу і ОВТ противника (01.2023 – 313, 02.2023 – 248) та 90 ударів по позиціях ЗРК (57/33). Під час роботи засобів української ППО знищено 17 літаків (10/7), 19 гелікоптерів (15/4), 155 ракет (75/80) та 281 БпЛА різних типів (173/108)^{400, 401}.

В Силах оборони України, поряд із застосуванням технологічних високоточних засобів ураження та розвідки, особливе місце зайняли дешеві, прості в керуванні та багатофункціональні дрони. Командири тактичного рівня за їх допомогою проводили аеророзвідку, корегували вогонь артилерії, наносили повітряні удари по окремим об’єктам і живій силі противника. При цьому, управління даними моделями не вимагало тривалої спеціальної підготовки операторів.

На фоні зазначеного, 27 січня 2023 р. Головнокомандувач ЗС України генерал В. Залужний ухвалив рішення про створення в структурі бригад ЗС України ударних рот БпЛА⁴⁰². Для реалізації цього проєкту спільно з МО України, ГШ ЗС України і Держспецзв’язком створено координаційний штаб в рамках проєкту “Армія дронів”⁴⁰³. Відповідно до цього рішення було призначено керівників ключових підрозділів та розпочато спеціальні курси підготовки персоналу.

У цей же період відбулася ще одна подія, яка суттєво вплинула на плани ворога щодо використання повітряної компоненти у війні проти України. 26 лютого 2023 р. білоруськими диверсантами на аеродромі “Мачулиші” (рб) вчинено практичну акцію з деорганізації системи управління авіацією в повітряному просторі рб. Після ураження літака ДРЛО А-50У пкс рф двома дронами з вибухівкою⁴⁰⁴, російським командуванням було прийнято рішення про переміщення цього літака до рф та припинення їх використання спільно з МиГ-31, які є носіями гіперзвукових ракет Х-47м2 “Кинжал”.

Загальні висновки щодо воєнно-стратегічної обстановки

Упродовж січня-лютого 2023 р. воєнно-стратегічна обстановка в Україні залишалася контрольованою. Противник, незважаючи на оперативні прорахунки, все ще мав (утримував) тактичну ініціативу у Східній ОЗ. Для цього було здійснено ряд кадрових призначень у військовому керівництві зс рф, продовжено приховану мобілізацію та здійснювалося перекидання на фронт нових підрозділів. Російському командуванню було вигідно застосовувати у штурмових діях та на загрозливих ділянках фронту найманців ПВК, здатних виконувати специфічні завдання, які не під силу регулярним підрозділам і мобілізованими, при цьому зберігаючи ОВТ та особовий склад зс рф.

При цьому відмічалось збільшення кількості застарілих зразків техніки, у т. ч. знятої з тривалого зберігання, що свідчило про неспроможність російського ОПК виробляти необхідну кількість сучасного ОВТ.

У Східній ОЗ противник у ході наступальних дій в межах Донецького ОР покращив тактичне положення на Луганщині, але не вийшов на адміністративні межі Донецької та Луганської обл., як того вимагав в. путін.

Російським військам не вдалося розвинути тактичний успіх у напрямку Краматорської агломерації – Краматорськ, Слов’янськ, Костянтинівка, Дружківка та Лиман.

Утримання великих населених пунктів на Донеччині мало стратегічне значення. Перш за все, в умовах відкритої, переважно степової місцевості контроль над містами і транспортними вузлами впливав на стійкість оборони і логістичне забезпечення як під час підготовки наступальних операцій, так і повсякденного функціонування угруповань військ. Оборона Бахмуту і Соледачу слугувала вагомим аргументом доцільності подальшого постачання державами-партнерами сучасного ОВТ. ЗС України стійкою обороною і проведенням контрнаступальних дій виснажували противника та створювали умови для підготовки резервів у рамках стратегічної наступальної операції.

У Південно-Західній ОЗ обстановка залишалася контрольованою. Після невдалих спроб наступальних дій, ворог перейшов до позиційної оборони. З метою недопущення наступу Сил оборони України на Запорізькому напрямку противник нарощував систему оборонних позицій та формував резерви. Активність кораблів чф рф в акваторії Чорного моря залишалася низькою.

У Північно-Західній ОЗ угруповання Сил оборони України перебувало в постійній готовності для адекватної відповіді в разі можливого наступу противника з півночі. Тривала підготовка особового складу та інженерно-фортифікаційне облаштування позицій вздовж ДКУ. Водночас регіональне угруповання військ зс рф та зс рб своїми демонстраційними діями намагалося сковувати на кордоні з рб частину українських сил і засобів. Але ознак формування наступальних угруповань не відмічалось. рб продовжувала виконувати роль навчально-тренувальної бази для російської армії⁴⁰⁵.

У повітряному просторі України ворог не зміг здобути переваги, але продовжував нанесення авіаційних ударів, як вздовж лінії фронту, так і по мирних населених пунктах та об’єктах критичної інфраструктури. Противник намагався послабити систему ППО України, а масовані ракетні удари застосовував переважно для знищення об’єктів портової, промислової, транспортної та енергетичної інфраструктури України. Водночас ракетний терор втратив свою актуальність, тому що енергосистема України вистояла, українське суспільство ще більше згуртувалося у протистоянні країні-агресору⁴⁰⁶, і головне – завдяки західним партнерам зросла ефективність української системи ППО. Статистика вказує на зменшення у противника запасів високоточних і далекобійних ракет та збільшення часу між масованими ударами. Але в його арсеналі залишається ще багато застарілих типів ракет і ракетного озброєння, зокрема С-300. Поряд з цим ворог активно вишукував способи підвищення ефективності застосування засобів ураження.

Водночас Сили оборони України продовжували демонструвати зростаючу ефективність використання наявних засобів ППО та БпЛА.

5.4. ХІД ВОЄННИХ ДІЙ

Північно-Західна операційна зона

Загальна характеристика оперативної обстановки. У січні-лютому 2023 р. оперативна обстановка у Північно-Західній ОЗ не зазнала суттєвих змін. Бойові дії на Волинському і Поліському операційних напрямках не велися. Противник здійснював заходи з поповнення угруповання військ на території рб. На Сіверському напрямку він продовжував утримувати окремі підрозділи в прикордонних районах Брянської й Курської обл. рф. Ворог задіяв міномети, ракетну і ствольну артилерію для обстрілів населених пунктів у прикордонних районах Чернігівської та Сумської обл.

Протягом квітня 2023 р. Сили оборони України в Північно-Західній ОЗ виконували заходи з посилення охорони ДК України. Здійснювалося удосконалення оборонних рубежів, проводилися навчання військових сил. Визначені підрозділи вели стабілізаційні дії у прикордонних районах для забезпечення безпеки цивільного населення, посилення охорони об'єктів критичної інфраструктури.

Завдання сторін. Аналіз оперативної обстановки свідчить, що російські війська на території рб мали такі завдання:

- нанесення ураження по пунктам управління Сил оборони України, знищення об'єктів військової та цивільної інфраструктури на території Північно-Західної ОЗ;
- скосування зосереджених на Волинському та Поліському напрямках Сил оборони України;

- відновлення боєздатності й підготовка військ до ведення бойових дій;

- Вірогідно, війська противника в Брянській та Курській обл. мали такі завдання:

- скосування зосереджених на Сіверському напрямку частин Сил оборони України;

- скосування зосереджених на Сіверському напрямку частин Сил оборони України шляхом ведення турбуючих обстрілів;

- нанесення ураження по пунктам управління Сил оборони України, знищення об'єктів військової та цивільної інфраструктури на території Північно-Західної ОЗ.

Підрозділи зс рб виконували завдання з посилення охорони ділянки білорусько-українського кордону в Брестській та Гомельській обл. рб, брати участь у спільних із зс рф військових навчаннях, удосконалення оборонних рубежів у прикордонній смузі.

Завданнями підрозділів Сил оборони України у Північно-Західній ОЗ залишались:

- стримування противника від вторгнення на територію України;

- нарощування обладнання фортифікаційних укріплень;

- посилення охорони державного кордону;

- ведення стабілізаційних дій, участь у забезпеченні заходів громадської безпеки і порядку в населених пунктах.

Склад угруповань військ сторін. Російські війська на території рб склалися з частин сухопутних військ, пкс, військ протиповітряної та протиракетної

оборони, підрозділів спеціального призначення і ракетних військ рф. У другій половині січня 2023 р. 2 гв. мсд було виведено до Білгородської обл. рф, натомість на територію рб передислоковано 6 мсд⁴⁰⁷. Білоруська влада передала для використання російськими військами переважну більшість об'єктів військової інфраструктури.

У січні 2023 р. противник посилив бойове авіаційне угруповання на території рб⁴⁰⁸. Після завершення на початку лютого 2023 р. спільного льотно-тактичного навчання зс рф і зс рб, авіаційне угруповання зс рф залишилось у білорусі, не повернувшись на пункти постійного базування⁴⁰⁹.

На Сіверському напрямку, в прикордонних районах Брянської та Курської обл. рф, противник у січні-лютому 2023 р. зосереджував окремі підрозділи зі складу 1 ТА та 20 А (Західний ВО). Чисельність цих сил досягала близько 9-10 тис. військовослужбовців⁴¹⁰.

Загальна чисельність зс рб складала близько 60 тис. військовослужбовців.

На території Північно-Західної ОЗ зони визначені завдання виконувало Оперативно-стратегічне угруповання військ (ОСУВ) “Північ”, до складу якого входили: ОУВ “Волинь”, УСіЗО м. Київ, ОУВ “Чернігів”, ОТУ “Суми”.

Характер воєнних дій на операційних напрямках. У січні-лютому 2023 р. обстановка у Північно-Західній ОЗ не зазнала суттєвих змін, ознак створення противником наступальних угруповань на Волинському, Поліському й Сіверському напрямках не було виявлено.

Угруповання сухопутних військ противника на території рб продовжувало здійснювати спільні з зс рб військові навчання з бойової підготовки та злагодження підрозділів. На спільних льотно-тактичних навчаннях авіаційних підрозділів зс рб і пкс рф у січні 2023 р. відпрацьовувалися ведення повітряної розвідки, авіаційна підтримка угруповань військ, висадка тактичного повітряного десанту, доставка вантажів та евакуація поранених⁴¹¹.

Оцінюючи оперативну обстановку, командувач Об'єднаних сил ЗС України генерал-лейтенант С. Наєв неодноразово наголошував, що наявних на території білорусі сил противника недостатньо для відновлення зс рф наступальних дій в Південно-Західній ОЗ⁴¹². Представники ГУР МО України офіційно заявляли про відсутність на території білорусі потужного наступального угруповання зс рф⁴¹³.

Зосереджені на території Брянської й Курської обл. рф сили противника продовжували фортифікаційне обладнання позицій та місць несення служби у прикордонних районах. Крім того, російські війська на Сіверському напрямку намагалися завдати вогневого ураження підрозділам Сил оборони України. Ворог не припиняв обстрілів населених пунктів у прикордонних районах Чернігівської й Сумської обл. із застосуванням мінометів, ракетної й ствольної артилерії, а також БпЛА. Ворожі обстріли спричинили не лише руйнування будинків та об'єктів інфраструктури, але й жертви серед цивільного населення.

Найбільш високою залишалася інтенсивність обстрілів території Сумської обл. Вогневого ураження зазнали у т. ч. місто районного значення Ворожба, центр міської громади Глухів, селища міського типу Велика Писарівка, Есмань.

З метою протидії проникненню на територію України диверсійно-розвідувальних груп противника, підрозділи Сил оборони посилили охорону об'єктів критичної інфраструктури, облаштували вогневі опорні пункти на основних маршрутах можли-

вого руху ДРГ противника. “На даний час охорона та оборона державних об’єктів критичної інфраструктури у Північній операційній зоні здійснюється за посиленням варіантом... – наголосив 03 лютого 2023 р. генерал-лейтенант С. Насв. – Щоденно на ділянках відповідальності виставляються посилені прикордонні наряди, здійснюється моніторинг прилеглої території з використанням безпілотної авіації, ведеться постійне спостереження за повітряною обстановкою всіма засобами протиповітряної оборони”⁴¹⁴. Командувач УСіЗО м. Київ генерал-лейтенант О. Павлюк повідомив про створення ешелонованої системи оборони вздовж державного кордону України з рб: “Київська область досить потужно підготувалася до можливого нового наступу: це кілька рубежів довкола Києва загальною протяжністю близько 1 000 км, де на основі фортифікаційних позицій, довгострокових оборонних споруд створено потужну систему оборони...”⁴¹⁵

Вжиті заходи значно покращили тактичне становище Сил оборони України у Північно-Західній ОЗ. Північна ділянка Державного кордону України була суттєво укріплена системою інженерних, зокрема мінно-вибухових, загороджень, насиченість яких зросла в десятки разів; завершилось формування системи оборонних рубежів і позицій⁴¹⁶.

У Північно-Західній ОЗ регулярно проходили військові навчання особового складу. Частини Сил оборони відпрацьовували взаємодію під час переходу в оборону, блокування визначених районів для недопущення просування військ агресора, а також виявлення диверсантів, коригувальників та інших ворожих елементів. В ході навчань, були перевірені й вдосконалені практичні навички, вміння та злагодженість дій військовослужбовців під час виконання своїх функціональних обов’язків у складі структурних підрозділів, удосконалено координацію та взаємодію між підрозділами ЗС України, НГУ, СБУ, ДПСУ.

У січні 2023 р. військові навчання відбулися на території Волинської, Рівненської й Київської обл.⁴¹⁷ Підрозділи Сил оборони відпрацьовували оборону визначених позицій, недопущення ворожого прориву, охорону державного об’єкта критичної інфраструктури, протидію повітряному десанту, а також контрдиверсійні заходи (виявлення й знищення ворожих ДРГ).

В першій половині лютого 2023 р. військові навчання й інструкторсько-методичні заняття відбулися на території Волинської, Рівненської, Житомирської й Київської обл. Учасники навчань відпрацьовували дії в наступі, захоплення ворожої позиції, виявлення й знешкодження ворожих ДРГ, ізоляційні заходи, оборону визначеної ділянки, охорону стратегічно важливих об’єктів. Навчання тривали в умовах, максимально наближених до реальних, із залученням значної кількості особового складу Сил оборони, військової та спеціальної техніки, в тому числі БпЛА⁴¹⁸.

21 лютого у Північно-Західній ОЗ відбулися тактичні навчання з охорони та оборони особливо важливих державних об’єктів критичної інфраструктури під час ведення бойових дій⁴¹⁹. Частини УСіЗО м. Київ відпрацьовували оборону столиці від наступу сил противника з півночі⁴²⁰. На навчаннях були присутні в якості спостерігачів військові аташе провідних західних держав⁴²¹.

Спільні навчання частин ЗС України, прикордонних та правоохоронних формувань сприяли підвищенню рівня бойового злагодження та боєздатності Сил оборони України у Північно-Західній ОЗ, їхньої готовності до ефективного виконання завдань з оборони держави.

У Північно-Західній ОЗ продовжувалося створення і посилення мобільних вогневих груп протиповітряної оборони. Станом на 20 січня 2023 р. в зоні відповідальності ОСУВ “Північ” діяли 19 таких груп. Мобільні вогневі підрозділи захищали підступи до об’єктів критичної інфраструктури на Волині, а також стратегічні об’єкти Сумщини. Ці групи також виконували завдання на найнебезпечніших ділянках, звідки здійснювався підліт ворожих БпЛА, крилатих ракет або авіації. Їхня робота полягала в тому, що мобільний вогневий підрозділ висувався на визначене місце, відпрацьовував заданий азимут підльоту повітряної цілі й так само швидко повертався до місця дислокації⁴²².

Бійці мобільної групи ППО у Північно-Західній ОЗ⁴²³

У лютому 2023 р. було суттєво нарощено спроможності сил і засобів протиповітряної оборони у Північно-Західній ОЗ. В ході навчань військовослужбовці мобільних вогневих груп ППО опановували не лише озброєння українських зразків, але й системи, отримані від іноземних партнерів⁴²⁴.

У січні-лютому 2022 р. підрозділи ППО Сил оборони України на Київщині продемонстрували підвищення ефективності у відбитті ударів засобів повітряного нападу. Зокрема, коли в ніч на 01 січня 2023 р. противник атакував об’єкти в Києві та Київській обл. 32 безпілотними літальними апаратами іранського виробництва (Shahed-136), усі вони були своєчасно виявлені та знищені⁴²⁵. Вночі 02 січня, під час чергової атаки столиці України ворожими безпілотниками, у повітряному просторі над Києвом було збито 16 повітряних цілей⁴²⁶. 26 січня засоби ППО на Київщині знищили близько 20 ракет, випущених противником з Мурманської обл. РФ⁴²⁷. Під час масованого ракетного удару в ніч на 10 лютого, в небі над Києвом було збито 10 з 11 випущених противником ракет⁴²⁸.

Зростання ефективності сил і засобів ППО у Північно-Західній ОЗ в лютому 2023 р. було пов'язане з двома основними факторами – наявністю найновіших зразків західних систем ППО та високим рівнем мотивації і підготовки особового складу. Це дозволило збільшити відсоток збиття ракет до 80% і більше⁴²⁹.

Оперативна обстановка у Південно-Західній ОЗ зоні у січні-лютому 2023 р. залишалась контрольованою. Вірогідність відновлення противником наступальних дій у Північно-Західній ОЗ оцінювалася як вкрай низька. Вважалося, що сил і засобів, які перебували на території білорусі, було недостатньо для сухопутного наступу⁴³⁰. Відтак, угруповання Збройних Сил України в Північно-Західній ОЗ вважалося достатнім для виконання стабілізаційної операції. Водночас на випадок збільшення загрози, Генеральним штабом ЗС України була передбачена негайна передислокація на потенційно загрозливі напрямки військових частин, що перебували в резерві.

Висновки. У січні-лютому 2023 р. оперативна обстановка у Південно-Західній ОЗ суттєво не змінилася. Противник продовжував спроби уразити населені пункти та позиції Сил оборони України в прикордонних районах на Сіверському напрямку. Водночас противник утримувався від формування наступального угруповання на території білорусі, а також Брянської й Курської обл. рф, ймовірно, через нестачу живої сили й військової техніки.

Стійкість оборони Сил оборони у Північно-Західній ОЗ покращилася внаслідок нарощення нових оборонних рубежів й нового етапу навчань з бойової підготовки підрозділів.

Надходження на озброєння систем ППО нових зразків західного озброєння й створення підрозділів ударних БпЛА посилювали спроможності протиповітряної оборони України.

Як і в попередні місяці, авіаційні й ракетні удари з боку противника не завдали суттєвої шкоди позиціям військ Сил оборони України й не змогли дезорганізувати діяльність об'єктів критичної інфраструктури та органів державного управління на території Північно-Західної ОЗ.

Східна операційна зона

Загальна характеристика оперативної обстановки. Упродовж четвертого етапу широкомасштабного вторгнення рф на території Східної ОЗ, як і раніше, продовжувалися інтенсивні воєнні дії. Активізація наступальних дій противника на північній і центральній ділянках фронту в Східній ОЗ продемонструвала, що росія не вичерпала свого потенціалу в особовому складі, озброєнні та військовій техніці⁴³¹. Більше того, в січні 2023 р. противник нарощував об'єднане угруповання військ на території України. Лише за перші десять днів січня його чисельність зросла з 230 до 250 тис. осіб⁴³². Протягом першого місяця 2023 р. ворог і надалі зосереджував основні зусилля на встановленні повного контролю над територією Донецької обл. Сили оборони України, відбиваючи наступальні дії зс рф, одночасно вели локальні наступальні дії на північно-східній ділянці фронту Східної ОЗ (Куп'янський і Лиманський операційні напрямки) з метою покращення власного тактичного становища. Протяжність лінії фронту, на якій велися бойові дії в Східній ОЗ, станом на 01 січня 2023 р. складала близько 340 км, поділяючись на три ділянки: північну (від україн-

сько-російського державного кордону в Харківській області до Кремінної, 135 км), центральну (від Кремінної до Новоселівки, 100 км) і південно-східну (від Новоселівки до Павлівки, 105 км)⁴³³.

Оцінюючи розвиток ситуації на лінії фронту в першу декаду місяця, бригадний генерал О. Громов на брифінгу 12 січня 2023 р. підкреслив, що найвищий рівень активності противника спостерігався у Східній операційній зоні, де лише протягом 04-11 січня відбулось 355 бойових зіткнень, де зс рф, за підтримки артилерії та авіації, намагалися “розсікти, оточити та розгромити угруповання наших військ, у подальшому вийти на адміністративний кордон Донецької області”. Противник вів активні дії на Бахмутському напрямку. Найбільш запеклі бої тривали у районах населених пунктів Соледар, Парасковіївка, Бахмут і Кліщіївка⁴³⁴.

Слід підкреслити, що з початком січня 2023 р. основний акцент наступальних дій противника був зміщений з Бахмута на Соледар, де до середини місяця точились найбільш активні бої. З відходом підрозділів ОТУ “Соледар” (зі складу 46 оаебр, 10 огшбр, 93 омбр, 119 обр ТрО, 61 омбр, 4 отбр, 101 обр охорони ГШ ЗС України, 46 об “Донбас”, об “Свобода”, 17 отбр, 116 обр ТрО) на більш вигідні для оборони рубежі на панівних висотах навколо Соледару в другій половині січня, російські війська відновили безпрецедентний тиск на Бахмут, намагаючись взяти місто в оточення, перерізавши шляхи постачання – автомобільні дороги на Слов’янськ, Костянтинівку і Часів Яр.

Важливою особливістю боїв за Соледар було те, що основні зусилля із захоплення цього невеликого населеного пункту взяли на себе штурмовики ПВК “Вагнер”, які понесли надвисокі втрати (за наявною інформацією, підрозділи ПВК втрачали до 60% особового складу вбитими і пораненими⁴³⁵) і з другої половини січня були відведені на відновлення, а головними штурмовими підрозділами на Бахмутському напрямку стали підрозділи повітряно-десантних військ рф (76 дшд пдв зс рф). Проте, ефективність російських десантників виявилась дещо нижчою, ніж у бійців приватної структури, і до кінця січня місто-фортеця продовжувало свою оборону, а командування ОТУ “Соледар” ЗС України могло ефективно забезпечувати гарнізон необхідним озброєнням, боєприпасами, продуктами харчування, проводити медичну евакуацію та здійснювати ротацію особового складу⁴³⁶. Російське просування на Бахмутському напрямку виявилось неймовірно повільним і супроводжувалося непомірно високими втратами. Навіть серед російської радикально шовіністичної спільноти з жалем констатували, що середньодобове просування російських військ становило 100 метрів і за сім місяців боїв їм вдалося подолати 25 км від Попасної до Бахмута. Відтак, навіть гіпотетичне захоплення цього міста не дозволяло противнику сподіватися на швидкий вихід до західної адміністративної межі Донецької обл.⁴³⁷

Важливою рисою оперативної обстановки в січні 2023 р. також стала суттєва активізація противника на Новопавлівському операційному напрямку. Зокрема в околицях Вугледара, де після місячної перерви противник розпочав нові спроби прорвати позиції підрозділів 72 омбр, 1 отбр, 68 оебр, 79 одшбр, 59 омбр, 35 та 36 обр МП, ДУК з метою вийти в тил захисниками Мар’їнки й Авдіївки⁴³⁸, а також створити ще одну “зону тиску” на позиції військ ОСУВ “Хортиця” в межах Донецької обл.⁴³⁹

Одночасно з активізацією на півдні Донеччини, ворог наростив свої зусилля і на Лиманському операційному напрямку, прагнучи останніми днями січня 2023 р.

прорвати оборону позицій підрозділів ЗС України в околицях Кременної і Білогір'я на Луганщині⁴⁴⁰.

Суттєвий вплив на оперативну обстановку січня 2023 р. в Східній ОЗ мали місце високоточні ураження скупчень особового складу противника підрозділами ракетних військ та артилерії ЗС України. Найбільш дошкульними для ворога став ракетний удар по приміщенню 19 ПТУ м. Макіївки (в ніч на 01 січня), коли загинуло близько 400 російських військовослужбовців з числа мобілізованих⁴⁴¹, а також ураження санаторію у Кадіївці, де перебували на лікуванні т. зв. кадірівці (21 січня), які втратили до 600 осіб убитими та пораненими, а також десятки одиниць військової техніки⁴⁴².

У лютому 2023 р. противник продовжував нарощувати об'єднане угруповання військ на території України (включно з окупованим Кримом). Лише з 12 січня до 01 лютого чисельність його військ зросла з 250 до 320 тис. осіб. При цьому, безпосередньо у бойових діях брали участь понад 150 тис. осіб⁴⁴³. Протяжність лінії фронту, на якій велися бойові дії в Східній ОЗ, станом на 01 лютого 2023 р. складала близько 390 км. При цьому вона поділялася на три ділянки: північну (від українсько-російського державного кордону в Харківській обл. до Берестового, 160 км), центральну (від Берестового до Новомихайлівки, 150 км) і південно-західну (від Новомихайлівки до Новополя, 80 км)⁴⁴⁴.

На початок лютого 2023 р. противник продовжував зосереджувати основні зусилля на Лиманському, Бахмутському і Новопавлівському (Шахтарському) напрямках, де мав достатньо накопичених сил для проведення наступальних дій і намагався “протиснути” позиції підрозділів 72 омбр, 1 отбр, 68 оебр, 79 одшбр, 59 омпбр, 35 та 36 обр МП. Характеризуючи оперативну обстановку на лінії фронту 01 лютого 2023 р., представник ГУР МО України А. Юсов заявив: “Ситуація дуже складна: ворог продовжує наступати. Насправді втрати ворога набагато вищі, ніж в української армії. Майстерність і мотивація українських воїнів, техніка та озброєння – це те, що зрештою переламає перебіг наступальних дій (...) З огляду на той стан військ і техніки, які є в окупантів, нічого іншого, крім як воювати кількістю, у них не залишається”⁴⁴⁵. Речник розвідки також спрогнозував найбільш запеклі бойові дії на території Луганської і Донецької обл. упродовж лютого й березня 2023 р. Наступного дня, інший представник ГУР МО України А. Черняк у коментарі для видання “Kyiv Post” повідомив про те, що, за даними української військової розвідки, російський диктатор в. путін вчергове поставив перед своїм військовим командуванням вимогу захопити Донецьку та Луганську обл. до березня 2023 р.⁴⁴⁶

Передбачення розвідки цілком виправдались. Уже за результатами першої декади лютого Головнокомандувач ЗС України генерал В. Залужний зауважував, що найскладнішою обстановка залишалася в Донецькому операційному районі, де противник, незважаючи на високі втрати, щодня здійснював до 50 атак. Запеклі бої точились в районі Вугледару та Мар'їнки, де підрозділи ОТУ “Донецьк” (зі складу 72 омбр, 1 отбр, 68 оебр, 79 одшбр, 59 омпбр, 35 та 36 обр МП) надійно утримували свої позиції. Також, генерал В. Залужний підкреслив, що українським військам вдалося втримати під контролем Бахмут і продовжити вживати заходів для стабілізації лінії фронту довкола цього міста⁴⁴⁷.

Упродовж лютого 2023 р. тривав анонсований раніше багатьма воєнними аналітиками “великий зимовий наступ” зс рф, який, по суті, став не однією масштабною наступальною операцією з метою створити “грандіозний котел” від Охтирки і Харкова до Дніпра і Запоріжжя, а серією невеликих за масштабом наступальних дій силами 5-6 бригад кожен, з метою досягнути тактичних успіхів бодай на одному з напрямків. Оцінюючи розвиток ситуації на лінії фронту упродовж перших двох декад лютого 2023 р., заступник начальника ГОУ Генерального штабу ЗС України бригадний генерал О. Громов наголосив на незмінності планів російського військово-політичного керівництва щодо окупації всієї території Донецької та Луганської обл. із захопленням ключових міст регіону в ході послідовних хвиль наступів, водночас він підкреслив, що “можливості зс рф з досягнення значного оперативного успіху обмежені внаслідок поточного дефіциту ресурсів”⁴⁴⁸. Маючи суттєву перевагу в людському мобілізаційному ресурсі, противник упродовж лютого свідомо йшов на збільшення інтенсивності бойових дій, намагаючись виснажити підрозділи ОТУ “Лиман”, “Соледар” і “Донецьк”. Зосереджуючи свої основні зусилля в смугі відповідальності ОСУВ “Хортиця”, ворог вів наступальні дії в напрямку на Бахмут, Авдіївку, Мар'їнку та Вугледар, застосовуючи авіаційні та ракетні удари, здійснюючи артилерійські обстріли позицій підрозділів ЗС України вздовж всієї лінії фронту⁴⁴⁹. При цьому речник ГОУ акцентував, що найбільш боєздатні підрозділи військ противника та ПВК “Вагнер”, найвищий рівень концентрації артилерії зс рф спостерігалися на Бахмутському напрямку. Саме в районі Бахмута мали місце найінтенсивніші бої, а від 01 по 23 лютого 2023 р. на Бахмутському напрямку відбулося понад 380 бойових зіткнень. Просування підрозділів противника навколо Бахмута забезпечувалося лише після цілковитої руйнації оборонних укріплень та відведення наших підрозділів з метою зберегти життя особового складу⁴⁵⁰.

Іншим важливим районом зосередження наступальних зусиль противника в лютому 2023 р., за даними ГШ ЗС України, були міста Мар'їнка та Вугледар. У районі Мар'їнки підрозділи 72 омбр, 1 отбр, 68 оебр, 79 одшбр, 59 омпбр, 35 та 36 обр МП упродовж 23-х днів лютого відбили понад 350 штурмових дій противника, а в районі Вугледару – понад 180⁴⁵¹.

Аналізуючи ситуацію на лінії фронту, генерал-майор В. Назаров також підкреслював, що російський наступ в Східній ОЗ триває від середини січня 2023 р., але “Обмежені можливості, якими володіють сьогодні росіяни, дозволяють їм лише здійснити такий наступ на вузькій ділянці фронту в Бахмуті”. Далі генерал-майор пояснив, що російське військово-політичне керівництво прагнуло досягнути бодай найменшого успіху на лінії фронту до 21 лютого, коли відбувся публічний виступ в. путіна перед федеральними зборами рф: “Росіянам потрібна була хоча б тактична перемога. Це було головним завданням перед виступом путіна минулого тижня. Але їм це не вдалося. Ще одна ділянка фронту в районі, який вони атакували кілька разів, – Вугледар. Ці атаки вже були зірвані нами в кінці січня-початку лютого. Навряд чи у них сьогодні вистачить сил здійснити ще більший наступ на інших напрямках. Однак це не змінює складності та гостроти бойових дій, які зараз відбуваються на Сході. У росіян багато особового складу і ще багато артилерійських систем та боеприпасів”⁴⁵².

Слід наголосити також на тому, що поряд із зосередженням основних зусиль противника на веденні наступальних дій в районах Бахмуту, Мар'їнки, Вугледара й Авдіївки, ворог у лютому 2023 р. періодично активізовував локальні наступи на Лиманському й Куп'янському напрямках, намагаючись відновити раніше втрачені позиції та відкинути підрозділи ОТУ “Лиман” від найважливіших для власного постачання автошляхів Сватове – Кременна та Куп'янськ – Сватове.

Суттєвий вплив на оперативну обстановку лютому 2023 р. в Східній ОЗ мали високоточні ураження скупчень особового складу та ОВТ противника підрозділами ракетних військ та артилерії ЗС України. ГШ ЗС України у своїх інформаційних повідомленнях упродовж лютого щодня повідомляв про ураження авіацією, а також підрозділами артилерії та ракетних військ від трьох до понад тридцяти районів зосередження особового складу, озброєння і військової техніки противника⁴⁵³. Одними із найбільш успішних були ураження місць зосередження російських окупантів 13 лютого у Кадіївці (в будинку районного відділку т. зв. мГБ лнр) і 19 лютого в Донецьку (у районному будинку культури), коли загинуло до 80 військовослужбовців противника⁴⁵⁴, а також знищення великого складу боєприпасів у Кадіївці 28 лютого⁴⁵⁵.

Завдання сторін. Аналіз дій військ противника у Східній ОЗ у січні-лютому 2023 р. показує, що противник намагався провести масштабну наступальну операцію в межах Східної ОЗ. У зв'язку з цим зс рф та підрозділи ПВК “Вагнер” вірогідно отримали такі завдання:

- покращити тактичне становище і створити передумови для виходу до Куп'янська та р. Оскіл у її середній течії (на Куп'янському операційному напрямку);

- подолати бар'єрний рубіж р. Жеребець і відновити контроль над Лиманом, форсувати р. Сіверський Донець поблизу Білогорівки і Серебрянки, створити умови для подальшого просування в напрямку міст Сіверськ і Слов'янськ (на Лиманському операційному напрямку);

- оволодіти укріпленими районами Бахмут, Соледар, Сіверськ (на півночі Донецької обл.) та Авдіївка, Мар'їнка, Вугледар (в центральній частині Донецької обл.).

Як випливає з характеру воєнних дій, у січні-лютому 2022 р. Сили оборони України виконували такі оперативні завдання у Східній ОЗ:

- відбиття наступу противника на Бахмутському, Авдіївському та Новопавлівському (Шахтарському) операційних напрямках, недопущення прориву ним оборонних позицій та виходу на адміністративну межу Донецької обл.;

- утримання районів н. п. Діброва, Макіївка, Гряниківка, Дворічна та недопущення виходу противника на рубіж Куп'янськ, Лиман;

- зрив створення противником наступальних угруповань (резервів), шляхом ураження місць зосередження його особового складу, військової техніки, пунктів управління й логістичних вузлів.

Склад угруповань військ сторін. Угрупування військ противника, які виконували завдання у Східній ОЗ у січні-лютому 2023 р. мали тенденцію до нарощування особового складу. Зокрема, на 01 січня російські війська в Східній ОЗ налічували 115 БТГр на лінії зіткнення та 12-15 БТГр в резерві на території росії. На ТОТ України сили противника були зосереджені у складі таких угруповань військ:

Краматорське: чотири механізовані бригади (138-ма, 74-та, 35-та, 144-та); два мотопіхотні полки (208-й, 752-й), один механізований батальйон, один танковий

полк і чотири танкові батальйони зі складу 1 ГТА, об “БАРС”; окрема понтонна бригада; утримували лінію фронту 110 км;

Лугансько-Донецьке: одна танкова бригада (1-ша “днр”), чотири мотопіхотні бригади (3-тя, 6-та, 7-ма, 100-та), три механізовані бригади (1-ша, 4-та, 5-та), ПВК “Вагнер” (14 БТГр), один мотопіхотний полк (11-й), один полк морської піхоти (9-й), один козацький мотопіхотний полк (6-й), 14 об зі складу повітряно-десантних військ (76-та і 106-та дивізії), ГРУ; утримували лінію фронту 120 км;

Південно-Донецьке: одна мотопіхотна бригада (136-та), дві бригади морської піхоти (40-ва і 155-та) три мотопіхотні полки (123-й, 71-й, 291-й); утримували лінію фронту 75 км.

До середини лютого 2023 р. збройні сили російської федерації, які виконували завдання у Східній ОЗ, були еквівалентні чисельності 147 БТГр. 14-15 БТГр перебували в резерві на території росії (Смоленська, Курська, Белгородська обл.). На ТОТ України сили противника були зосереджені у складі таких угруповань військ:

“Запад” (“Воронеж”) – командувач генерал-лейтенант є. нікіфоров; включало підрозділи 1-ї і 2-ї ГТА, 5-ї і 41-ї ЗВА, 1-го і 2-го АК т. зв. л/днр, 3-го, 11-го й 14-го АК, балтійського флоту вмс рф, підрозділи 76-ї дшд, гру мо рф, “барс”, т. зв. ПВК “Вагнер”; загальна чисельність еквівалентна 54 БТГр; утримували лінію фронту 110 км;

“Центр” (“Ростов”) – командувач генерал-лейтенант а. мордвічев; включало підрозділи: 2-ї ГТА, 5-ї, 8-ї, 36-ї ЗВА, 1-го і 2-го АК т. зв. л/днр, морської піхоти, 106-ї гпдд, 7-ї гдшд, гру мо рф, “БАРС”, т. зв. ПВК “Вагнер” і росгвардії; загальна чисельність еквівалентна 67 БТГр; утримували лінію фронту 120 км;

“Восток” – командувач генерал-полковник р. мурадов; у межах Східної ОЗ (Новопавлівський / Шахтарський напрямки) включало: дві бригади морської піхоти (40-ва і 155-та), підрозділи 5-ї, 8-ї, 29-ї, 35-ї, 36-ї, 58-ї ЗВА, 1-го і 2-го АК т. зв. л/днр, т. зв. ПВК “Вагнер” і ПВК “Патріот”; загальна чисельність на Шахтарському напрямку еквівалентна 26 БТГр; утримували лінію фронту 50 км.

Як бачимо, протягом півроку противник у 2,5 рази наростив кількість своїх військ на лінії фронту в Східній ОЗ, що було результатом його мобілізаційних зусиль, скороченням протяжності лінії зіткнення за рахунок двох масштабних “жестів доброї волі” зс рф у Харківській та Херсонській обл., вербуванню ув'язнених у пенітенціарних закладах і свідчило про важливість Слобожанського і Донецького операційних районів у воєнних планах командування зс рф.

Сили оборони України у січні-лютому 2023 р. вели бойові дії в межах Східної ОЗ двома Оперативно-стратегічними угрупованнями: “Хортиця” і “Таврія”.

ОСУВ “Хортиця”:

ОУВ “Харків” (зона відповідальності Слобожанський напрямки);

ОТУ “Лиман” (зона відповідальності Куп'янський і Лиманський напрямки);

ОТУ “Соледар” (зона відповідальності Бахмутський напрямки);

ОСУВ “Таврія” (в межах Східної ОЗ):

ОТУ “Донецьк” (зона відповідальності Авдіївський і Новопавлівський/Шахтарський напрямки).

Характер воєнних дій на операційних напрямках. Воєнні дії на Слобожанському операційному напрямку в січні-лютому 2023 р. характеризувалися сис-

тематичним вогневим ураженням підрозділів ОУВ “Харків”, військової та цивільної інфраструктури вздовж усього українсько-російського державного кордону (в межах Харківської обл.). Згідно з інформаційними повідомленнями Генерального штабу ЗС України, у прикордонних районах Белгородської обл. рф противник продовжував утримувати угруповання своїх військ для ведення демонстраційних дій. Ворог завдавав вогневе ураження з артилерії усіх типів та ударних БпЛА у районах населених пунктів, що лежать на відстані 1-15 км від кордону з росією або в аналогічній смузі від лінії фронту. У порівнянні з листопадом і груднем 2022 р., географія обстрілюваних населених пунктів дещо звузилась, проте суттєво зросла кількість уражень (по окремих населених пунктах у 2-3 рази). Очевидно, це свідчило про підвищення кваліфікації артилеристів противника, кращу роботу його розвідки та вищий рівень концентрації вогню на окремих об’єктах. В лютому географія обстрілюваних населених пунктів не змінилась, проте кількість уражень дещо скоротилась (в середньому на 12%), що, ймовірно, було ознакою заощадження підрозділами зс рф артилерійських боєприпасів.

Бойові зіткнення на Слобожанському напрямку впродовж січня-лютого 2023 р. не відбувались. У відповідь на обстріли українських територій, підрозділи ОУВ “Харків” (за даними відкритих джерел) здійснювали вогневе ураження об’єктів військової інфраструктури противника, складів боєприпасів і паливно-мастильних матеріалів, військових аеродромів у Белгородській області рф 03, 08, 09, 10, 12, 14, 15, 16, 17, 22, 24, 26 січня⁴⁵⁶ та 01, 04, 05, 12, 17, 20, 22, 23, 24, 27, 28 лютого⁴⁵⁷.

Куп’янський і Лиманський операційні напрямки у січні-лютому 2023 р. залишалися територією інтенсивних артилерійських обстрілів та активних бойових зіткнень з військами противника. Щоденно в інформаційних зведеннях Генерального штабу ЗС України фігурували населені пункти, на території та в околицях яких мали місце вогневі ураження з танків та усіх типів ствольної і реактивної артилерії, по яких наносились удари ракетами, БпЛА та армійською авіацією. Піковими днями, коли трапились найчисельніші вогневі ураження районів населених пунктів уздовж лінії фронту, були 02, 03, 05, 07, 10, 16, 28, 30 січня. На ці вісім днів припадало майже 35,4% випадків вогневих уражень. У хронологічному вимірі артилерія, ракетні війська та авіація противника були найактивнішими на Куп’янському й Лиманському напрямках упродовж першого тижня січня, коли було зафіксовано майже 26,6 % випадків вогневих уражень населених пунктів. Упродовж лютого 2023 р. картина суттєво не змінилася. Днями найвищого вогневого ураження були 02, 03, 04, 07, 11, 12, 13, 21, 25, 28 лютого на які припадало понад 45 % випадків вогневих уражень. Найвищу активність авіація, ракетні війська й артилерія противника продемонстрували 02-04 та 11-13 лютого, коли мали місце 27,4% випадків вогневих уражень.

Цікаво, що масштаби вогневого ураження артилерією і авіацією противника не корелювались з його наступальною активністю або спробами покращити своє тактичне положення. Упродовж січня на вказаних напрямках щодня відмічалось в середньому 06-07, а в лютому – 09-15 бойових зіткнень військ противника із підрозділами ОТУ “Лиман” (зі складу 3 отбр, 92 омбр, 95 одшбр, 54 омбр, 81 одшбр, 66 омбр, 80 одшбр, 25 одшбр, 35 обрмп, 27 обр НГУ, 126 обр ТрО, 103 обр ТрО), що суттєво поступалося інтенсивності боїв на Бахмутському або Авдіївському напрямках.

Перша декада січня на Куп’янському та Лиманському операційних напрямках характеризувався спробами противника покращити своє тактичне становище на Куп’янському напрямку та намаганнями вести наступальні дії на Лиманському напрямку⁴⁵⁸. Зокрема, противник безуспішно намагався атакувати позиції підрозділів 92 омбр, 25, 80, 81, 95 одшбр, 126 і 103 обр ТрО в напрямку Новоселівського і Стельмахівки (14-15 км на північний захід від Сватового), Макіївки (15 км на південний захід від Сватового), Площанки і Червонопопівки (5-6 км на північний захід від Кременної), Серебрянського лісництва і Білогорівки (на стику адміністративної межі Луганської і Донецької обл.)⁴⁵⁹. Найзапекліші атаки російських військ мали місце в районі Червонопопівки, через яку проходить ключова для російського угруповання на Лиманському напрямку лінія комунікації – автодорога Р-66 (Сватове – Кременна). Зі свого боку, підрозділи ОТУ “Лиман”, поряд з активними оборонними діями, здійснювали обмежені наступальні дії вздовж автошляху Р07 (Куп’янськ – Сватове) в околицях Куземівки (13 км на північний захід від Сватового)⁴⁶⁰, Підкуйчанська (8 км на північний захід від Сватового)⁴⁶¹ та поблизу Діброви, де в лісовому масиві на схід від населеного пункту українські танкісти в зустрічному бою знищили наступаючі танки росіян⁴⁶².

Початок другої декади січня ознаменувався намаганнями російських підрозділів розгорнути наступ на Куп’янському напрямку (в районі Гряниківки) та локальні наступальні дії підрозділів 25, 80, 81 одшбр, 35 обр МП, 103 обр ТрО на Лиманському напрямку (район Діброви, Григорівки, Білогорівки). При цьому, жодній зі сторін не вдалося досягнути суттєвого просування⁴⁶³, а російським військам для утримання фронту під Кременною довелося передислокувати на цю ділянку фронту підрозділи 76 гвардійської дивізії пдв зс рф⁴⁶⁴.

13-14 січня запеклі бої тривали на всій протяжності лінії фронту від Білогорівки на півдні до Стельмахівки на півночі⁴⁶⁵, особливої активності бойові зіткнення набули в районі Площанки, Макіївки, Червонопопівки, Білогорівки⁴⁶⁶. Однак всі спроби противника просунутись вперед були зупинені підрозділами ОТУ “Лиман”.

Наступними днями, за повідомленнями українських та іноземних джерел, ворог безуспішно намагався просунутись в районі Кременної, Макіївки та Білогорівки⁴⁶⁷.

17-18 січня відзначалось накопичення противником додаткових сил на Лиманському операційному напрямку⁴⁶⁸ та активні спроби покращити своє тактичне положення на Куп’янському операційному напрямку⁴⁶⁹. 19 січня, підрозділи 80 і 25 одшбр, 66 і 54 омбр перейшли до локальних наступальних дій на північній ділянці автомобільного шляху Сватове – Кременна, потіснивши противника коло Новоселівського і Куземівки⁴⁷⁰. 20 січня підрозділи зс рф безуспішно намагалися відновити втрачені позиції коло Новоселівського й проводили наступальні дії на Білогорівку⁴⁷¹.

21 січня були зафіксовані активні спроби противника відновити втрачені позиції на всій ділянці фронту Сватове – Кременна, де російські підрозділи проводили обмежені наступальні дії з метою покращити своє тактичне становище. Остерігаючись масштабного наступу військ ОТУ “Лиман”, противник намагався нарощувати кількість особового складу на позиціях і підтягнув командні пункти ближче до лінії фронту, що дозволило українським артилеристам уразити ворожий штаб поблизу Сватового⁴⁷².

Упродовж 22-23 січня важкі бої точились навколо Стельмахівки і Новоселівського, де відзначалося застосування противником тактики т. зв. людських хвиль, які одна за одною накочувались на позиції підрозділів 80 і 25 одшбр, 66 і 54 омбр. Також ворог не полишав спроб повернути раніше втрачені позиції навколо Кременної⁴⁷³. Наступного дня, як повідомляв Генеральний штаб ЗС України, на Лиманському напрямку противник перейшов до оборони, а на Куп'янському ще добу вів безуспішні наступальні дії⁴⁷⁴ і, врешті-решт, також почав оборонятися⁴⁷⁵.

До кінця січня на Куп'янському напрямку військам противника не вдалося досягнути будь-яких успіхів тактичного рівня в жодному з районів ведення активних бойових дій, а на Лиманському напрямку росіяни не лише не зуміли відновити втрачені позиції, але й змушені були, під тиском підрозділів ОТУ “Лиман”, покинути низку опорних пунктів, так що лінія фронту 31 січня проходила на 8 км західніше від Кременної⁴⁷⁶.

Перші дев'ять днів лютого на Куп'янському та Лиманському операційних напрямках характеризувався подальшими спробами противника покращити своє тактичне становище на Куп'янському напрямку та намаганнями вести наступальні дії на Лиманському напрямку⁴⁷⁷. Зокрема, на Лиманському операційному напрямку противник концентрувався на атакуючих діях проти позицій 80, 81 одшбр, 66 омбр, 103 обр ТрО в напрямку від Кременної до Шипилівки (5 км на південний схід від Кременної), Серебрянського лісництва (7-8 км на південь від Кременної) та Кузьминоного і Діброви (4-5 км на південний захід від Кременної), намагаючись вийти з півночі до Сіверська і наблизитись зі сходу до Лимана.

Іншим важливим районом атак підрозділів зс рф на Лиманському операційному напрямку на початку лютого були райони населених пунктів Площанки і Червонопопівки (5-6 км на північний захід від Кременної), Невського, Макіївки і Греківки (27, 20 і 15 км на північний захід від Кременної відповідно). У той же час, на Куп'янському операційному напрямку противник зосереджував свою активність у районі населених пунктів Новоселівського і Стельмахівки (14-15 км на північний захід від Сватового) з метою взяти під контроль автомобільну дорогу Сватове – Кременна⁴⁷⁸. Найзапекліші атаки російських військ мали місце в районі Червонопопівки, через який проходить ключова для російського угруповання на Лиманському напрямку лінія комунікації автодорога Р-66 (Сватове – Кременна) та в напрямку на Білогорівку, Серебрянку й Діброву, де підрозділи зс рф намагалися прорвати позиції військ Сил оборони України і вийти до Сіверська і Лимана⁴⁷⁹, і де в перші дні лютого противник мав обмежений успіх⁴⁸⁰. Зі свого боку, підрозділи ОТУ “Лиман”, поряд з активними оборонними діями, енергійно зосереджували резерви зі складу 3 отбр в околицях Куп'янська, остерігаючись, що саме на цьому напрямку можуть відбутись чергові спроби наступальних дій противника⁴⁸¹ й проводили обмежені наступальні дії (92 омбр) в районі Новоселівського з метою покращити власне тактичне положення⁴⁸².

10-15 лютого хід бойових дій на Куп'янському та Лиманському напрямках зазнав деяких змін. Він позначився активізацією наступальних дій противника на ділянці фронту в районі населених пунктів Гряниківка й Масютівка на Харківщині з метою витіснити підрозділи 3 отбр, 92 омбр, 80 одшбр та ДУК на західний берег р. Оскіл; посиленням натиску на ділянці фронту від Білогорівки до Діброви⁴⁸³, де

противник досягнув окремих тактичних успіхів⁴⁸⁴, і масштабними, проте невдалими, спробами штурму Стельмахівки⁴⁸⁵.

Упродовж 16-21 лютого запеклі бої тривали на всій протяжності лінії фронту від Білогорівки на півдні до Гряниківки на півночі, особливої активності бойові зіткнення відзначалися в районі Гряниківки, Масютівки, Синьківки на Харківщині, Стельмахівки, Невського, Червонопопівки, Діброви, Кременної, Серебрянського лісництва, Білогорівки на Луганщині⁴⁸⁶. Однак всі спроби противника суттєво просунутись вперед були зупинені підрозділами зі складу 3 отбр, 92, 66, 54 омбр, 95, 81, 80, 25 одшбр, 35 обр МП, 27 обр НГУ, 126 та 103 обр ТрО. Ворожі війська мали лише тактичні успіхи на окремих ділянках фронту поблизу Синьківки й у Серебрянському лісництві⁴⁸⁷. Одночасно, підрозділи ОТУ “Лиман” проводили локальні наступальні операції з метою відновити контроль над втраченими позиціями або покращити власне тактичне положення⁴⁸⁸. Незначне просування військ противника, понесені ним високі втрати і нездатність вирішити задачі оперативного рівня означали, що його наступ на Куп'янському і Лиманському напрямках провалився, а для посилення свого угруповання ворог почав підтягувати нові резерви⁴⁸⁹.

Провал спроб противника досягнути суттєвого просування на лінії фронту зовсім не означав припинення хвиль безперервних атак на позиції підрозділів ОТУ “Лиман” від Білогорівки на півдні до Гряниківки на півночі. Упродовж останнього тижня лютого в інформаційних зведеннях ГШ ЗС України щодня фігурували Масютівка, Стельмахівка, Кременна, Діброва, Білогорівка, Площанка, Спільне, Берестове, а також Серебрянське лісництво, де підрозділи ЗС України щодня відбивали атаки противника⁴⁹⁰. Характеризуючи ситуацію на Куп'янському та Лиманському операційних напрямках в останні дні лютого аналітики ISW зазначали, що: “...хоча російські війська в Луганській області все ще мають ініціативу, російські наступальні операції невдали, (...) наступу російських військ у Луганській області бракує достатніх резервів для збільшення масштабу або інтенсивності наступу”⁴⁹¹.

До кінця лютого на Куп'янському та Лиманському оперативних напрямку військам противника не вдалося досягнути будь-яких успіхів вище від тактичного рівня в жодному з районів ведення активних бойових дій. Всі просування підрозділів зс рф відбувалися в т. зв. сірій зоні на глибину від 0,1 до 2 км⁴⁹².

Найскладнішою в січні-лютому 2023 р. залишалася ситуація на Бахмутському й Авдіївському операційних напрямках, де противник здійснював інтенсивне вогневе ураження позицій Сил оборони України, об'єктів військової та цивільної інфраструктури, вів наступальні дії на ділянці лінії фронту від Спільного на півночі до Мар'їнки на півдні. Генеральний штаб ЗС України майже щоденно повідомляв про бойові зіткнення в околицях 7-15 населених пунктів на кожному операційному напрямку. Противник наполегливо проводив наступальні дії на позиції ЗС України з метою оволодіти укріпленими районами в районі населених пунктів Соледар, Бахмут, Авдіївка, Мар'їнка⁴⁹³.

У першій половині січня наступальна активність противника найбільш виразно зосередилася на вузькій ділянці фронту від Яковлівки до Кліщіївки (близько 20 км), де основну роль у наступальних і штурмових діях, як і раніше відігравали “вагнерівці”. На вказаній ділянці фронту війська противника під час штурмів позицій підрозділів ОТУ “Соледар” продовжували застосовувати тактику т. зв. російської

трислойки. 12-18 січня основні частини і підрозділи зі складу 46 оаебр, 10 огшбр, 101 обр охорони ГШ ЗС України, 119 і 116 обр ТрО були змушені під тиском противника, який ніс безпрецедентно високі втрати, організовано відходити із Соледару на задалегідь підготовлені позиції і вирівняти лінію оборони. Але, 18-25 січня у західній частині Соледару ще тривали локальні бої. Зазначене свідчить, що на той час противник не досяг повного контролю над містом⁴⁹⁴.

Попри те, що основну роль у захопленні противником Соледару відіграла ПВК “Вагнер”, російська пропаганда вустами керівника департаменту інформації та масових комунікацій мо рф і. конашенкова оголосила про “звільнення міста Соледар” завдяки “постійному вогневому ураженню противника авіацією, ракетними військами та артилерією...”, наголошуючи на визначній ролі підрозділів повітряно-десантних військ, які “за допомогою прихованого маневру змогли блокувати місто з південної та північної сторін”⁴⁹⁵. Цілком очевидно, що подібна спроба “вкрасти перемогу” у ПВК “Вагнер” тільки загострила стосунки між її формальним власником є. прігожиным та найвищим російським військовим командуванням⁴⁹⁶.

Слід підкреслити, що, незважаючи на високі очікування генштабу зс рф та російського політичного керівництва на те, що захоплення Соледару “обвалить” український фронт, призведе до оточення і швидкого падіння Бахмуту, створення “великого котла” і т. п., великого оперативного значення відступ від Соледару не мав. Підрозділи ССО та 95 омбр, які 18-25 січня продовжували (попри російські заяви) утримувати західну частину Соледару та залізничну станцію Сіль, організовано відступили на пануючі висоти навколо Соледару, заблокувавши подальше просування противника як у бік Сіверська, так і в бік Слов’янська. Єдиним важливим успіхом зс рф слід вважати встановлення підрозділами противника контролю над автошляхом Т0513 (Бахмут – Сіверськ) і вихід до північних околиць Бахмута. Проте, цей незначний тактичний успіх коштував російським підрозділам суттєвих втрат: 10-11 тис. військовослужбовців⁴⁹⁷. За підрахунками українських фахівців, російські збройні формування втратили 1/3 (30%) живої сили і військової техніки. Лише від 01 до 31 січня 2023 р. співвідношення втрат Сил оборони України до російських військ в операційній зоні ОТУ “Соледар” склало 1:10,2 – загиблими та 1:1,25 – санітарними⁴⁹⁸. Західні військові експерти, пишучи про Соледар, називали бої за це місто жакливим прикладом “великих безповоротних втрат”, які не співвідносяться з досягнутим тактичним успіхом⁴⁹⁹.

Про важливість і складність оперативної обстановки навколо Бахмута в лютому 2023 р. беззаперечно свідчить той факт, що командувач Сухопутних військ ЗС України генерал-полковник О. Сирський тричі впродовж місяця відвідував місто-фортецю, ухвалюючи важливі рішення безпосередньо в штабі оборони Бахмута⁵⁰⁰. Вважалося, що військово-політичне керівництво росії поставило перед своїми військами задачу оволодіти Бахмутом до 24 лютого, тобто до річниці початку “сво”, що дозволило б відзвітувати перед населенням рф бодай про якісь успіхи на полі бою.

Задачу із оточення та захоплення Бахмута виконували підрозділи ПВК “Вагнер” і 106 повітряно-десантної дивізії зс рф⁵⁰¹. Передбачалося, що війська противника оточать Бахмут з півночі і півдня, взявши під свій контроль основні логістичні комунікації (автомобільні шляхи на Слов’янськ і Костянтинівку). Позбавлення під-

Поля під Бахмутом усяні тілами російських військовослужбовців (фото із соціальних мереж)

розділів ОТУ “Соледар” (зі складу 80 одшбр, 95, 24 омбр, 63 омбр, 60 опбр, ССО “Азов”, 72 омбр, 10 одшбр, 118, 101, 116, 127, 241 обр ТрО, 49 об “Карпатська Січ”, Іноземного легіону) можливості проводити ротації, постачати боєприпаси, озброєння та військову техніку до міста, мало, на думу російського командування, змусити їх покинути місто. Проте до кінця зими, незважаючи на те, що основні логістичні шляхи перебували під вогневим ураженням військ противника, а Бахмут перебував у “півкільці”, постачання гарнізону продовжувалося через автомобільну дорогу на Часів Яр і місто продовжувало утримуватись військами (силами) ОТУ “Соледар”⁵⁰².

Загалом, у першій половині лютого 2023 р. зарубіжні аналітики повідомляли про тактичні успіхи противника навколо Бахмута, але, при цьому, вони погоджувались з даними ГШ ЗС України, з яких випливало, що на більшості напрямків наступу російські підрозділи відкинуті на вихідні позиції. Але найголовніше, що війська противника, попри спроби просування одночасно на 5-10 напрямках, не могли досягнути основної оперативної мети – оточення Бахмута⁵⁰³.

14 лютого спостерігався черговий спалах активності штурмових дій противника на околицях Бахмута. Речник ОК “Схід” полковник С. Череватий повідомляв, що впродовж доби лише в межах міста-фортеці було зафіксовано 70 обстрілів з артилерії та відбулося 17 бойових зіткнень між російськими та українськими підрозділами, а навколо Бахмута ворог здійснив 234 обстріли та провів 37 штурмів позицій підрозділів ЗС України. Проте, ці надзвичайні зусилля противника, за даними речників Британської розвідки, ймовірно принесли йому лише незначне просування в околицях Бахмута і не зуміли знищити системи “організованої української оборони”.

Після тижня чергових безперервних штурмових дій на Бахмутському напрямку, які полягали в чергуванні артилерійських ударів та “людських хвиль”, зс рф і найманці ПВК “Вагнер”, станом на 21-22 лютого не тільки не зуміли оволодіти Бахмутом, але поступово почали втрачати ініціативу. Саме в цей період мали місце

перші ефективні контрнаступальні дії підрозділів ОТУ “Соледар”, які відтіснити російські сили від автомобільного шляху Бахмут – Костянтинівка, зупинили його просування на півночі уздовж автомобільного шляху на Слов’янськ, а також відкинути противника зі східних районів міста.

До кінця лютого, противник продовжував вести наступальні дії завдяки кратній перевазі в особовому складі. Проте, йшлося фактично про зустрічні бої в районах Берхівки, Ягідного, Дубово-Василівки (на північний захід від Бахмута) та Диліївки, Білої Гори, Іванівського (на південь від Бахмута). За словами учасників боїв з українського боку, концентрація наступаючих підрозділів противника була такою високою, що артилеристи ЗС України фізично не встигали знищувати всі виявлені цілі, відтак нерідко наступальні дії противника завершувались стрілецькими боями на відстані до 100 м⁵⁰⁴. Вперті “м’ясні” штурми призводили до втрати противником на Бахмутському напрямку до 500 військовослужбовців убитими та до 900 пораненим щодня⁵⁰⁵, дозволили йому просунутись на 200-600 м коло Берхівки і Ягідного, а також зайняти північні околиці міста⁵⁰⁶, але не дали “замкнути” в оточенні бахмутський гарнізон. Попри складну ситуацію з постачанням і ротацією підрозділів у Бахмуті, командування ЗС України ухвалило рішення продовжувати оборону міста фортеці. З цього приводу речник Східного угруповання полковник С. Череватий підкреслював: “Якщо ми бачимо, що загроза нашому особовому складу і нашій оперативній обстановці є більшою, ніж необхідність утримувати територію, ми це робимо (відводимо війська), але робимо це організовано, без паніки (...) Тільки командування бачить, наскільки така необхідність є в цій ситуації. А потім на засіданні Штабу приймається відповідне рішення. Можу сказати, що зараз такого рішення немає”⁵⁰⁷.

Тобто, до кінця зими військам противника на Бахмутському операційному напрямку так і не вдалося прорвати позиції підрозділів Сил оборони України, оволодіти Бахмутом і вийти на оперативний простір в напрямку до Краматорсько-Слов’янської агломерації, а всі його успіхи носили винятково тактичний характер.

На Авдіївському операційному напрямку, де основу військ противника складали регулярні підрозділи ЗС РФ і армійські корпуси “ЛНР”/“ДНР”, які застосовували традиційну тактику бою, успіхи ворога були ще скромнішими, дозволивши йому протягом січня-лютого просунутись на відстань від 100 м до 2000 м в околицях населених пунктів: Опитного, Водяного⁵⁰⁸, Новобахмутівки, Красногорівки, Опитного, Водяного, Первомайського, Невельського, Старомихайлівського, Мар’їнки і Победи⁵⁰⁹.

На Новопавлівському (Шахтарському) операційному напрямку воєнні дії в січні-лютому 2023 р. характеризувалися постійним вогневим ураженням позицій ОТУ “Донецьк” (зі складу 68 оебр, 79 одшбр, 35 і 36 обрМП, 59 та 72 омбр, 1 отбр), військової й цивільної інфраструктури. Особливо інтенсивними були обстріли з артилерії усіх типів по Богоявленці, Великій Новосілці, Нескучному, Новоукраїнці, Новомихайлівці, Вугледару, Золотій Ниві, Павлівці, Времіївці, Пречистівці тощо. Всі вказані населені пункти лежали в межах 5-10 км від лінії фронту, тобто перебували в зоні вогню більшості типів ствольної артилерії противника. Найбільша кількість уражень була зафіксована у Вугледарі (133 рази), Нескучному (72 рази), Пречистівці (67 разів) та Великій Новосілці (65 разів). Інші прифронтові населені пункти на Новопавлівському (Шахтарському) операційному напрямку упродовж січня-лютого об-

стрілювались противником з артилерії від 1 до 20 разів. Слід наголосити на тому, що інтенсивність обстрілів Вугледара зросла у порівнянні з листопадом-груднем 2022 р. у три рази, а кількість зафіксованих вогневих уражень в інших населених пунктах, в основному, виросла на 20% у порівнянні з попередніми місяцями.

Типовими для Новопавлівського (Шахтарського) напрямку в інформаційних донесеннях ГШ ЗС України упродовж перших двох декад січня 2023 р. були формулювання: “На Новопавлівському напрямку противник веде оборону раніше зайнятих рубежів”⁵¹⁰, або “На Новопавлівському напрямку противник знову обстрілював Велику Новосілку, Золоту Ниву та Вугледар”⁵¹¹.

Певна активізація противника на Новопавлівському (Шахтарському) напрямку, яку можна охарактеризувати, як розвідку боєм із намаганням виявити слабкі місця в обороні підрозділів ОТУ “Донецьк”, відзначалася в останній декаді січня, коли ворог намагався проводити наступальні дії в околицях Великої Новосілки (20 і 24 січня), Вугледару (24, 26, 28, 29, 30 січня), Павлівки (26 січня)⁵¹². При цьому слід зазначити, що первісне просування 46 окремої бригади морської піхоти ТОФ РФ на околиці Вугледара було до кінця місяця зупинене, а ворог відкинутий на вихідні позиції.

Наступальні дії на Новопавлівському (Шахтарському) напрямку противник відновив на початку лютого 2023 р. В інформаційних повідомленнях ГШ ЗС України 01-08 лютого щоденно повідомлялось про спроби ворога наступати в напрямку на Вугледар⁵¹³. А 08 лютого ГШ ЗС України повідомив важливу деталь, яка стосувалась наступу ЗС РФ у районі Вугледара, вказуючи на високі втрати ворога у живій силі⁵¹⁴. Наступного дня це повідомлення фактично було повторене із застереженням про використання противником оперативно-тактичної та армійської авіації⁵¹⁵.

До кінця дня 09 лютого почали з’являтися перші детальні повідомлення про розгром бронегрупи ЗС РФ в околицях Вугледара, яка намагалася штурмувати місто. До складу бронегрупи входили танки, бойові машини піхоти, бронетранспортери та інженерні машини розгородження. Група рухалася в напрямку позицій 72 омбр, 35 обр МП колоною. Спочатку по ній було нанесене прицільне вогневе ураження артилерійськими засобами 55 оабр та 72 омбр, а потім частина російських танків та ББМ, які намагалися вийти з-під обстрілу через поле, потрапили на мінне загородження й були знищені⁵¹⁶. На оприлюднених з місця бою кадрах видно, що противник втратив 15 танків моделей Т-72Б3 та Т-80БВМ, 12 БМП, 2 бронетранспортери МТ-ЛБ та інженерні машини – загалом 31 од. Розгром наступаючих російських підрозділів під Вугледаром став можливим завдяки вмілим діям військовослужбовців 72 омбр, 55 оабр та 35 обр МП ЗС України⁵¹⁷. Невдовзі з’явилися перші подробиці події, яка була лише епізодом чергової масштабної спроби противника взяти Вугледар. Так, кореспондент ВВС П. Аксьонов у статті від 14 лютого повідомляв: “Втрати, яких зазнала російська армія в невдалій атаці, що потрапила до об’єктива камер українських дронів, – лише частина загальних втрат під час цієї битви. Судячи зі зведень у проросійських телеграм-каналах, у цьому штурмі брали участь частини 40-ї окремої бригади морської піхоти, 155-ї бригади морської піхоти (обидві – тихоокеанського флоту), озброєне формування “каскад” з самопроголошеної “ДНР” і частини 36-ї армії із Забайкалля. Крім того, згідно з проектом розслідувачів Conflict Intelligence Team, у штурмі брала участь 14-а бригада спецназу ГРУ. Спочатку росій-

ські війська досить швидко дійшли до автомобільної дороги, яка з'єднує село Павлівку та місто Мар'їнку в Донецькій області – ця дорога проходить із південного заходу на північний схід, відокремлюючи Вугледар від передмістя, забудованого дачами та котеджами. Увійти до самого міста російські війська не змогли – ЗС України стали чинити запеклий опір, а потім підтягли резерви. Тоді, очевидно, російське командування вирішило зробити фланговий маневр – обійти місто зі сходу. Колони рухалися від села Микільське, яке контролюють російські військові, дорогами, які розділяють великі поля. Дороги обсажені лісосмугами, що давало деяке укриття, але, очевидно, українські військові за допомогою дронів бачили пересування російських колон, по яких відкрили вогонь”⁵¹⁸.

Високі одноденні втрати військ противника викликали в рф хвилю критики російського військового командування, а також звинувачень у злочинній недбалості під час підготовки наступу. Зокрема, вказувалося на те, що не було проведено інженерної розвідки, не знешкоджено українські розвідувальні БпЛА, не надано артилерійської підтримки наступаючим військам тощо. Наголошувалося, що “частину техніки було знищено ударами ПТУР (запускаються з висотних будинків Вугледару), частина – розстріляна артилерією супротивника, що стріляє винятково точно”⁵¹⁹.

Перша невдала атака на Вугледар 08-09 лютого не зупинила російське командування, яке ще впродовж двох тижнів відправляло свої війська на подібні штурми, втративши до кінця другої декади лютого в околицях Вугледару до 130 одиниць танків та БТР, що змусило противника в останній тиждень зими штурмувати місто лише піхотними підрозділами⁵²⁰. Проте, спроби просунутись на Новопавлівському (Шахтарському) операційному напрямку аби здобути бодай тактичні переваги були зупинені підрозділами ОТУ “Донецьк”, а ворог був відкинутий на вихідні позиції⁵²¹.

Результати. Упродовж зимових місяців 2023 р. обстановка у Східній ОЗ зоні залишалася найбільш напруженою. Противник зосереджував зусилля у наступі на центральній ділянці лінії фронту (Донецький операційний район), здійснював вогневе ураження позицій підрозділів ОСУВ “Хортиця” по всій лінії фронту, а також

Розбиті російські танки під Вугледаром

проводив локальні наступальні дії на Куп'янському та Лиманському операційних напрямках з метою покращити своє тактичне становище та створити умови для розгортання наступу в напрямку Куп'янська, Лимана, Сіверська та Слов'янська.

На напрямку Соледача, Бахмутського, Бахмуту, Авдіївки, Мар'їнки, Вугледару противнику вдалося досягнути часткового успіху, захопивши 394,7 км² території (у січні – 227,4 км²; у лютому – 167,3 км²). При цьому, війська противника, захопивши Соледар, частину Бахмуту та його околиць, не зуміли прорвати оборонні позиції ЗС України, оточити укріплений район Бахмут-Соледар-Сіверськ, розсікти війська ОТУ “Донецьк” та “Соледар” і вийти до західної адміністративної межі Донецької обл.

зс рф також вживалися заходи з посилення оборонних позицій на зайнятій території і формувались резерви військ на окупованій території Луганської, Донецької й Запорізької обл. Завдяки вказаним діям противник створив резервну лінію оборони на Куп'янському й Лиманському операційних напрямках на захід від Старобільська Луганської обл., не допустив виходу підрозділів ОТУ “Лиман” на оперативний простір північніше від водного рубежу р. Сіверський Донець.

На Куп'янському та Лиманському напрямках війська ОТУ “Лиман” проводили локальні наступальні дії з метою поліпшення власного тактичного положення в районі Миколаївки, Червонопопівки, Куземівки, Стельмахівки, Ягідного, Орлянки, не дозволили противнику повернути втрачені раніше позиції і закріпитися вздовж бар'єрного рубежу р. Жеребець.

На Авдіївському операційному напрямку підрозділи ОТУ “Донецьк” (зі складу 56 омбр, 110 омбр, 3 отбр, 79 дшбр) не допустили суттєвого просування противника і не втратили жодного стратегічно важливого населеного пункту. На Новопавлівському (Шахтарському) операційному напрямку, незважаючи на високу інтенсивність вогневого ураження з боку противника, підрозділи 68 оебр, 35 і 36 обр МП, 72 омбр, 59 омбр, 55 оабр, 1 отбр продовжували утримувати займані позиції, наносячи ракетні й авіаційні удари по місцях зосередження особового складу і військової техніки противника. Попри спроби противника проводити наступальні дії на Вугледар і Велику Новосілку, вказані вище підрозділи ОТУ “Донецьк” продовжували утримувати займані позиції, завдавши підрозділам зс рф важкої поразки.

Упродовж перших місяців 2023 р. орієнтовні втрати противника становили понад 42,5 тис. військовослужбовців убитими, понад 350 танків, більше 540 ББМ, 362 артилерійські системи, 55 РСЗВ, 17 літаків і 19 вертольотів. Беручи до уваги те, що найбільш інтенсивні бойові дії в зазначений період велися в Східній ОЗ, можна констатувати, що вказані вище втрати ворог поніс майже виключно в цьому регіоні.

Висновки. Воєнні дії у Східній ОЗ у січні-лютому 2023 р. продемонстрували здатність противника завдяки кратній перевазі в живій силі та використанню специфічної тактики бою найманцями ПВК “Вагнер” досягнути тактичних успіхів на окремих ділянках фронту. Проте, ці успіхи ворог не зміг розвинути до оперативного рівня, що не дозволило йому завдати поразки військам ОТУ “Соледар” і “Лиман” у Донецькому операційному районі. Внаслідок стійкої оборони підрозділів зі складу ОТУ “Соледар” і “Лиман” ворог не зміг здійснити їхнє оточення або захоплення. До кінця лютого 2023 р. противнику, ціною надзвичайно високих втрат, вдалося оволодіти лише невеличким Соледаром і частиною Бахмуту.

У ході бойових дій на Авдіївському й Новопавлівському (Шахтарському) операційних напрямках, противник не зумів досягнути жодного помітного успіху навіть за умов кратної переваги в силах і засобах над підрозділами ОТУ “Донецьк”.

В Слобожанському операційному районі угруповання зс рф суттєво наростили свій потенціал завдяки мобілізованим громадянам рф і не допустили подальшого суттєвого просування підрозділів зі складу ОТУ “Лиман” углиб Луганської обл. Проте, угруповання зс рф, незважаючи на наявну суттєву перевагу в силах і засобах, не зуміли виконати поставлених задач і не досягнули жодного помітного успіху в західній частині Луганської та північно-східній частині Харківської обл.

Військам ОСУВ “Хортиця” в Східній ОЗ, завдяки стійкій обороні та локальним наступальним діям, вдалося в основному утримати лінію фронту на всій її протяжності, не допустити неконтрольованого відходу підрозділів із займаних позицій, уникнути оточень великих укріплених районів (Сіверськ, Бахмут, Авдіївка, Мар’їнка, Вугледар). Одночасно, підрозділи ОТУ “Лиман”, “Сіверськ” і “Донецьк” нанесли ворогу безпрецедентно високі втрати в живій силі, змусивши його на окремих ділянках фронту взяти оперативну паузу й перейти до оборонних дій, а також постійно змінювати напрямки наступу.

Південно-Західна операційна зона

Загальна характеристика оперативної обстановки. З початком четвертого етапу широкомасштабного російського вторгнення, оперативна обстановка у Південно-Західній операційній зоні зазнала суттєвих змін, що пов’язано з успішним проведенням Збройними Силами України Херсонської наступальної операції, в результаті якої в листопаді 2022 р. було звільнено правобережжя Херсонщини і обласний центр, а сили противника відкинуто на лівобережжя р. Дніпро. Фронт стабілізувався по Дніпру, завдяки чому обидві сторони отримали можливість звільнити частину своїх сил для перегрупування і перекидання на інші операційні напрямки. На Запорізькому операційному напрямку фронт був стабілізований по рубежу Кам’янське, Оріхів, Гуляйполе, де противник перейшов до ведення оборонних дій.

В грудні 2022 р. угруповання військ Сил оборони України розпочали ведення стабілізаційної операції у правобережній частині Херсонської обл. з одночасним веденням оборонних дій вздовж західного берега Дніпра. Водночас противник наростив зусилля щодо облаштування оборони на східному березі річки, оскільки очікував на початку 2023 р. наступальної операції і форсування Дніпра Збройними Силами України⁵²².

В цей період зросло значення островів у дельті Дніпра, які могли б слугувати плацдармом для наведення переправ через бар’єрний рубіж. Крім того, противник продовжував утримувати південно-східну частину Миколаївської обл. (Кінбурнський півострів), яку використовував як майданчик для облаштування вогневих позицій артилерії та обстрілів Очакова і прилеглих населених пунктів.

Завдання сторін. В грудні 2022 р. – лютому 2023 р. угруповання військ противника в Південно-Західній операційній зоні виконували такі завдання:

відбиття наступу Сил оборони України на Запорізькому напрямку, недопущення прориву ними оборонних рубежів зс рф на лінії Кам’янське, Оріхів, Гуляйполе, Велика Новосілка;

Оперативна обстановка у Південно-Західній ОЗ в січні-лютому 2023 р.

недопущення на Херсонському напрямку форсування Силами оборони України р. Дніпро;

блокування українських портів (Очаків, Миколаїв);

завдання вогневого ураження по військових і цивільних об’єктах в районах населених пунктів вздовж лінії фронту;

придушення Руху Опору на тимчасово окупованих територіях Херсонської та Запорізької обл.

Угруповання військ Сил оборони України в той самий період виконували у Південно-Західній ОЗ такі завдання:

відбиття наступу противника на Запорізькому напрямку, недопущення прориву зс рф позицій Сил оборони України на лінії Кам’янське, Оріхів, Гуляйполе, Велика Новосілка;

встановлення контролю над островами у дельті р. Дніпро;

нанесення ураження по пунктам управління зс рф, знищення об’єктів військової інфраструктури на території Південно-Західної ОЗ;

ведення стабілізаційних дій на звільнених територіях Херсонської та Запорізької обл.

Склад угруповань військ сторін. У грудні 2022 р. – січні 2023 р. у Південно-Західній ОЗ противник утримував фронт угрупованням військ “Днепр” (командувач – генерал-полковник м. теплинський). Це угруповання зс рф складалось з частин і підрозділів 8, 35, 36, 49, 58 А (з пунктом управління у Мелітополі), 3, 22 АК та ін. Угруповання налічувало до 30 БТГр, основна частина яких була зосереджена у трикутнику Василівка-Токмак-Мелітополь.

Угруповання ворожих військ на Запорізькому ОН. На Запорізькому напрямку противник зосереджував до 25 БТГр різного ступеню укомплектованості. В кінці

лютого 2023 р. близько 10 БТГр були сконцентровані на підступах до Оріхова. На цьому напрямку діяли до 10 артилерійських дивізіонів та 3-4 ескадрильї армійської авіації з аеродромів ТОТ Криму. В другій половині грудня було виявлено прибуття на Запорізький ОН підрозділів легкої піхоти, сформованих з мобілізованих військовослужбовців, для відновлення боєздатності 205 та 34 омсбр 49 А. Також на цей напрямок прибули підрозділи 1 АК “народної міліції” “днр” і 37 омсбр 36 А (перекінута з Херсонського напрямку). На півночі ТОТ Криму дислокувались підрозділи 42 мсд. В січні противник на Запорізькому напрямку проводив заміну підрозділів пдв. Тому в другій половині січня фронт від Кам’янського до Новополя утримували підрозділи 58 А (19 та 42 мсд), а також 11 одшбр пдв, 37 мсбр та 5 отбр 36 А. Для утримання захоплених територій і охорони тилу були залучені підрозділи 1430 мсп територіальних військ, 129-го сп мобілізаційного резерву 1 АК “днр” і зведена тактична група “росгвардія”⁵²³.

Угрупування ворожих військ на Херсонському ОН. На початку грудня 2022 р. БТГр 98 пдд і 7 дшд (в січні розпочалась заміна), 49 А Південного ВО, 22 АК, 34 і 205 мсбр, 126 обр берегової охорони, 6 мп зі складу 810 бригади морської піхоти, 439 рабр, 140 артп а також частини територіальних військ зс рф (359-й, 387-й, 1153-й та 1233-й окремі мотострілецькі полки ТрВ). Загалом до 10 БТГр.

В кінці лютого 2023 р. на Херсонському напрямку спостерігалось зменшення загальної кількості підрозділів, розташованих уздовж східного берега р. Дніпро.

Угрупування ворожих військ на Бессарабському ОН. На території самопроголошеної Придністровської Молдавської Республіки росіяни утримували ОГРВ⁵²⁴ (пункт управління – в/ч 13962 у Тирасполі) у складі двох мотострілецьких батальйонів і окремого батальйону управління, загальною чисельністю близько 1,5 тис. військовослужбовців (з них 400 – миротворчий контингент), а також вертолітного загону (7 од. Ми-24, декілька од. Ми-8)⁵²⁵. ОВТ – до 100 од. ББМ різних типів. Основним завданням ОГРВ була охорона складів боєприпасів у населеному пункті Ковбасна, де на кінець 2022 р. зберігалось до 20 тис. тон застарілих і частково непридатних до використання боєприпасів та авіаційних бомб⁵²⁶.

Крім того, в регіоні перебувало незаконне збройне формування “Збройні сили ПМР” – чотири мотострілецькі бригади і чотири батальйони спеціального призначення загальною чисельністю до 8 тис. чоловік. На озброєнні – до 40 од. Т-64 і Т-72, до 240 од. ББМ, біля 40 од. РСЗВ БМ-21 “Град”. Резерв особового складу Придністров’я оцінювався в розмірі від 12 тис. до 80 тис. осіб⁵²⁷.

Ротація особового складу, матеріально-технічне забезпечення цих угруповань були суттєво ускладнені після денонсації у 2015 р. Україною договору щодо транзиту російських військовослужбовців і ОВТ до Придністров’я⁵²⁸.

Сили оборони України у Південно-Західній ОЗ в грудні 2022 р. – січні 2023 р. були об’єднані в ОСУВ “Херсон” у складі ОУВ “Миколаїв” (Херсонський напрямок) і “Кривий Ріг” (Запорізький напрямок) та ОСУВ “Одеса” у складі ОУВ “Дунай”, “Дністер” та Угрупування різнорідних сил.

В лютому 2023 року відбулись організаційні зміни. Бойові дії вели військові частини і підрозділи ОСУВ “Таврія” (командувач – бригадний генерал Олександр Тарнавський), до складу якого (в межах Південно-Західної ОЗ) входило ОУВ “Запоріжжя” (зона відповідальності Запорізький напрямок) та ОСУВ “Одеса” у складі:

ОУВ “Херсон” (Херсонський напрямок), ОУВ “Дунай” і “Дністер” (Бессарабський напрямок) та Угрупування різнорідних сил.

Характер воєнних дій на операційних напрямках. *Запорізький операційний напрямок.* Упродовж грудня 2022 – лютого 2023 рр. російські війська на Запорізькому операційному напрямку зосереджували основні зусилля на утриманні раніше окупованих територій з метою збереження сухопутного коридору до тимчасово окупованого Криму. Для цього росіяни проводили масштабні фортифікаційні роботи, споруджуючи глибокоешелоновану оборонну лінію по рубежу Василівка, Вербова, Пологи, Хліборобне в межах Запорізької обл. Найбільше зміцнювалась ділянка між Василівкою та Оріховим⁵²⁹.

Підготовка противником системи оборонних рубежів і позицій включала спорудження траншей з ходами сполучення і укриттями для особового складу, посилення протитанковими ровами і надовбами (“зуби дракона”), і мінно-вибуховими загородженнями⁵³⁰. На окремих ділянках глибина підготовленої ворогом оборонної лінії сягала до 25 км. Додатково, ворогом було розпочато підготовку ключових населених пунктів до кругової оборони. Зокрема, з середини грудня 2022 р. оборонні лінії споруджувались навколо Токмака⁵³¹, а також у Мелітополі⁵³².

З метою забезпечення безпеки підрозділів, які здійснювали нарощування оборонних рубежів, противник вів щоденні обстріли з танків, мінометів, реактивної і ствольної артилерії позицій українських військ і населених пунктів уздовж лінії фронту. Найчастіше вогневого ураження зазнавали об’єкти в Оріхові, Гуляйполі та у прилеглих до них населених пунктах.

В січні-лютому 2023 р. ворог вів розвідку боєм і проводив локальні наступальні дії на декількох ділянках фронту на Запорізькому напрямку з метою виявлення переднього краю оборони наших військ і покращення власного тактичне положення⁵³³. Зокрема, протягом першої половини січня бої точилися в районах Дорожнянки і Мирного Пологівського району, де противник мав частковий успіх⁵³⁴. 20-21 січня противник вів наступ малими штурмовими групами на Гуляйполе, успіху не мав⁵³⁵. 13-14 лютого ворог вів наступ за напрямками Роботине, Новоданилівка та Роботине, Мала Токмачка – в обох випадках отримав відсіч⁵³⁶.

Угрупування українських військ, яке діяло взимку 2022-2023 рр. на Запорізькому напрямку, складалося із підрозділів і частин 1 отбр⁵³⁷, 65 омбр⁵³⁸, 128 огшбр, 44 оабр⁵³⁹, 102⁵⁴⁰, 110⁵⁴¹, 128⁵⁴², 129⁵⁴³ обр ТрО, 15 броп НГУ⁵⁴⁴. Основні зусилля зосереджувались на обороні по рубежу Кам’янське, Щербаки, Мала Токмачка, Гуляйпільське, Гуляйполе, Ольгівське.

Підрозділи ракетних військ і артилерії проводили контрбатареюну боротьбу, завдавали систематичних ракетних ударів по пунктах управління, складах ПММ, місцях зосередження особового складу і ОВТ ворога з метою зниження його бойових спроможностей⁵⁴⁵.

Зокрема, на початку грудня 2022 р. в результаті удару артилерією по місцю скупчення особового складу в Якимівському районі Запорізької обл., противник втратив понад 40 військовослужбовців загиблими і пораненими⁵⁴⁶. 07 грудня українські артилеристи завдали вогневого ураження по районах зосередження військ противника у районах Бердянська, Токмака, Мелітополя, Енергодару, Дніпрорудного, Пологів і Василівки, в результаті чого втратили ворога склали 240 особового складу,

3 склади БК, 20 од. техніки різних типів⁵⁴⁷. 16 грудня в ході виконання вогневих завдань, було уражено два склади БК і декілька місць скупчень живої сили, в результаті чого противник втратив 10 од. військової техніки різних типів і понад 150 військовослужбовців пораненими⁵⁴⁸. Виконуючи завдання з контрбатарейної боротьби, 22 грудня українські артилеристи знищили дві ворожі артилерійські системи з боєкомплектom⁵⁴⁹. 27, 30 і 31 грудня 2022 р. артилерійські підрозділи ОУВ “Запоріжжя” наносили ураження об’єктам противника в районах Токмака, Титового, Чернігівки, Тарасівки, Басані, Пологів і Бердянська Запорізької обл. В результаті вогневого ураження втрати ворога склали 25 од. військової техніки різного типу, склад боєприпасів, командний пункт, вузол зв’язку та не менше 560 військовослужбовців пораненими⁵⁵⁰.

В січні 2023 р. артилерійські підрозділи ОУВ “Запоріжжя” продовжували завдавати втрат ворогу. Зокрема, 02 січня було уражено об’єкти противника в районах Токмака, Мелітополя, Бердянська, Пологів і Василівки Запорізької обл., втрати противника склали 2 склади боєприпасів, до 10 од. військової техніки різних типів, до 260 військовослужбовців пораненими.

Обстановка на ТОТ Запорізької області. Упродовж грудня 2022 – лютого 2023 рр. росіяни посилювали окупаційний режим на тимчасово окупованих територіях Запорізької обл. Частина заходів окупації була спрямована на створення або покращення умов передислокації, відновлення військ, нарощування оборонних позицій на можливих напрямках наступу українських військ. Інші ж заходи окупації противником здійснювалися відповідно до плану противника провести анексію регіону, оголошеної у вересні 2022 р.

Заходи ворога щодо передислокації, відновлення військ, нарощування оборони. Противник проводив розміщення підрозділів військ в об’єктах рекреації на узбережжі Азовського моря⁵⁵¹, приватних будинках і квартирах цивільних осіб⁵⁵², перетворював цивільні лікарні, школи на госпіталі для поранених військовослужбовців⁵⁵³. Для збереження режиму секретності переміщення військ, окупаційні адміністрації забороняли вільне переміщення місцевих мешканців, подекуди проводячи їх примусове відселення з населених пунктів поблизу пунктів дислокації військових підрозділів⁵⁵⁴.

Ворог проводив масштабну депортацію цивільного населення у тих населених пунктах, які відігравали ключову роль у планах спорудження оборонного рубежу на Запорізькому напрямку. Зокрема, окупантами здійснювалося примусове виселення мешканців Токмака, Василівки і прилеглих населених пунктів⁵⁵⁵. Ворог депортував людей на територію російської федерації: до Воронежської, Свердловської, Курської, Ростовської обл., Краснодарського краю⁵⁵⁶. Примітно, що в Енергодарі заходи з депортації ворогом не проводились, навпаки – блокувався виїзд бажаючих виїхати⁵⁵⁷. Таким чином противник прагнув запобігти можливим діям ЗС України щодо звільнення міста і прилеглої Запорізької АЕС.

Фільтраційні заходи щодо місцевого населення. Намагаючись боротися з підпіллям і насаджувати лояльність до окупаційного режиму, противник вживав жорсткі фільтраційні заходи. Вони включали: регулярну перевірку документів і спецперепусток⁵⁵⁸, проведення обшуків у оселях, перевірку і вилучення мобільних телефонів та комп’ютерної техніки⁵⁵⁹, запровадження довготривалої комендантської

години⁵⁶⁰. Додатково, противник встановлював спеціалізоване обладнання для прослуховування телефонних розмов цивільних⁵⁶¹.

Заходи щодо здійснення анексії окупованих територій. Противник здійснював тиск на мешканців тимчасово окупованих територій Запорізької обл., змушуючи їх відмовлятися від українського громадянства⁵⁶² і отримувати російські паспорти⁵⁶³, проводив підготовку до мобілізації місцевих жителів до російських збройних формувань⁵⁶⁴, вживав заходів щодо вилучення з обігу гривні⁵⁶⁵.

Дії підпілля. Місцеве населення чинило опір окупантам, зокрема поширювали заклики опиратися ворожій паспортизації⁵⁶⁶. Крім того, діяло підпілля ССО ЗС України, яке вело розвідку цілей для ударів української артилерії⁵⁶⁷, а також здійснювало замах на колаборантів і представників окупаційної адміністрації⁵⁶⁸.

Запорізька АЕС. На початку грудня 2022 р. окупанти намагалися створити умови для проведення міжнародних переговорів щодо створення демілітаризованої зони навколо Запорізької АЕС. Керівництво рф сподівалося таким чином отримати від України гарантії безперервного транзиту нафти нафтопроводом “Дружба” до держав ЄС, що мало послабити вплив ембарго на морський транзит російської нафти до Європи⁵⁶⁹. Але укладена ще влітку “зернова угода” продемонструвала прагнення російської сторони використовувати подібні “мирні ініціативи” для здійснення провокацій, збільшення свого впливу і здобуття нових важелів тиску на Україну. Для збереження контролю над станцією і залякування персоналу, ворог утримував на ній групу числом 500 військовослужбовців (200 з них – зі складу СОБР “Ахмат”)⁵⁷⁰.

Водночас росіяни почали демонстративно загострювати обстановку навколо Запорізької АЕС. Так, вже 07 грудня окупантами на території станції (безпосередньо біля енергоблока №6 і сухого сховища відпрацьованого ядерного палива) було розміщено кілька одиниць БМ-21 “Град”⁵⁷¹. Така вогнева позиція дозволяла противнику вести обстріли міст на протилежному березі Дніпра – Нікополя і Марганця, при цьому уникаючи удару у відповідь.

Одночасно окупанти посилили тиск на український персонал станції, викрадаючи і піддаючи тортурам працівників⁵⁷². Таким чином ворог прагнув схилити решту до співпраці та укладання договорів з окупаційною адміністрацією ЗАЕС. На середину грудня противник не зменшив кількість військовослужбовців, які перебували на території об’єкту і залякували працівників⁵⁷³. В результаті вчиненого тиску, на початок січня 2023 р. біля 3 тис. працівників Запорізької АЕС були вимушені погодитися на отримання російських паспортів⁵⁷⁴.

Протягом січня 2023 р. противник продовжував здійснювати провокації, ведучи з території ЗАЕС артилерійський вогонь, а також періодично завдавав ударів по окремих об’єктах на території станції⁵⁷⁵, в чому звинувачував Україну⁵⁷⁶.

Ворог відкрито використовував комплекси станції як базу зберігання і ремонту ОВТ. Також намагався відновити роботу енергоблоків для постачання електроенергії до тимчасово окупованого Криму⁵⁷⁷, для чого завозив російський персонал, оскільки станом на початок лютого з 11 тис. працівників на ЗАЕС залишилося лише 2 тис. з тих, що уклали договори з “Росатомом”. Як результат, відбувалася поступова деградація обладнання станції через критичну нестачу обслуговуючого персоналу. Відновити повноцінну роботу АЕС противнику не вдалося, тож її функціонування підтримувалося виключно за рахунок споживання електроенергії з української енергосистеми⁵⁷⁸.

Попри близьку до критичної ситуацію на Запорізькій АЕС, окупанти не утримались від здійснення подальших провокацій. Зокрема, в лютому 2023 р. росіяни продовжували завдавати ударів по окремих об'єктах на території станції⁵⁷⁹, що призводило до її тимчасового знеструмлення⁵⁸⁰, а також допустили зниження рівня води у Каховському водосховищі, що мало негативний вплив на систему охолодження АЕС⁵⁸¹. З метою приховати власні злочини, які підривали ядерну безпеку, росіяни блокували ротацію представників моніторингової місії МАГАТЕ⁵⁸².

Херсонський операційний напрямок. Так само, як і на Запоріжжі, у грудні 2022 – лютому 2023 рр. ворог на Херсонському операційному напрямку зосереджував основні зусилля на веденні оборонних дій.

Основною метою окупантів було збереження логістичних ліній, якими здійснювалось забезпечення російських військ на півдні України з тимчасово окупованого Криму. Для цього противник зосереджував на Херсонщині сили і засоби УВ “Днепр”, основним завданням якого було утримання рубежу Покровське, вздовж східного берега Дніпра, Василівка, Горностаївка, Велика Лепетиха, Бережанка для недопущення форсування Дніпра підрозділами і частинами Сил оборони України⁵⁸³. Противник проводив масштабні оборонні роботи: зводив опорні пункти через кожні 8-10 км вздовж траси М14 (Херсон – Мелітополь)⁵⁸⁴, встановлював мінно-вибухові загородження по всій протяжності оборонного рубежу на східному березі Дніпра⁵⁸⁵.

З метою зменшити втрати від ударів підрозділів ракетних військ і артилерії ЗС України, ворог із середини грудня 2022 року почав⁵⁸⁶ проводити перегрупування своїх сил на лівобережжі Херсонщини⁵⁸⁷, в ході якого відводив основну масу підрозділів на нову лінію оборони на відстані 30-50 км на схід від Дніпра. Так само, здійс-

нював і відведення окупаційних адміністрацій з міст на березі Дніпра, зокрема – з Олешок, Нової Каховки і Каховки.

Упродовж грудня 2022 – лютого 2023 рр. ворог вів інтенсивні щоденні ракетно-артилерійські обстріли позицій українських військ і населених пунктів на західному березі Дніпра. Про масштаби та інтенсивність цих обстрілів свідчить статистика по місту Херсон – за період з 20 листопада 2022 року по 26 лютого 2023 року ворог обстріляв обласний центр 2328 разів, в результаті чого загинуло 90 цивільних осіб, 248 отримали поранення, було зруйновано або пошкоджено 51 об'єкт інфраструктури, 73 освітні заклади, 23 – медичні, понад 1100 приватних і 576 багатопверхових будинків⁵⁸⁸.

ОУВ “Миколаїв”, а з кінця січня – ОУВ “Херсон”, взимку 2022-2023 рр. вело оборонні дії на західному березі Дніпра. До складу угруповання входили підрозділи і частини 123⁵⁸⁹, 124⁵⁹⁰ обр ТрО, 44, 406 оабр⁵⁹¹.

Попри заходи противника щодо відведення своїх військ на “безпечну” відстань від Дніпра, підрозділам української артилерії вдавалось завдавати ударів по місцях скупчення особового складу ворога, завдаючи йому відчутних втрат:

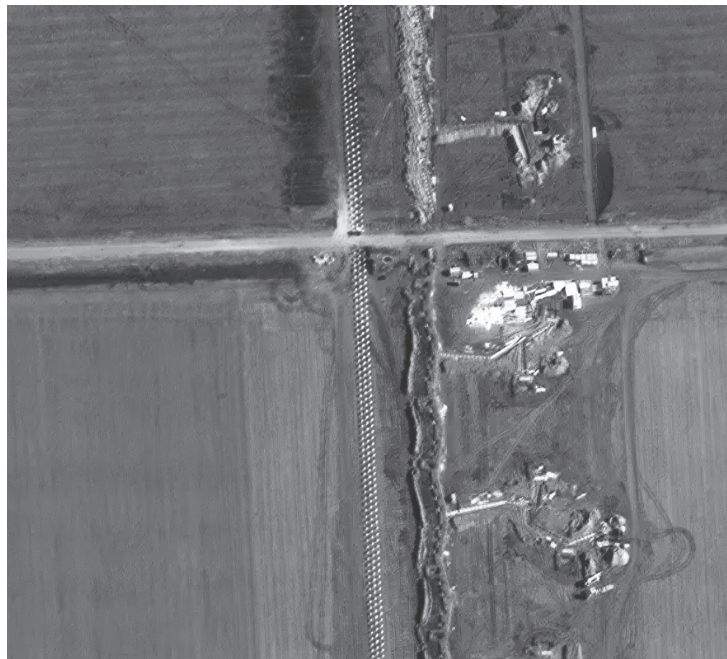
19 грудня 2022 року – завдано вогневого ураження району зосередження живої сили і техніки окупанта в районі Василівки Херсонської обл.⁵⁹²;

27 грудня – уражено позиції противника в районі Чаплинки Херсонської обл., втрати ворога склали біля 50 військовослужбовців загиблими⁵⁹³;

29 грудня – уражено район зосередження живої сили противника, знищено до 200 окупантів⁵⁹⁴;

31 грудня – завдано артилерійського удару по скупченню живої сили ворога, його загальні втрати пораненими та загиблими склали близько 500 військовослужбовців⁵⁹⁵;

Боротьба за острови дельти Дніпра. Після звільнення Збройними Силами України правобережжя Херсонщини і відступу противника за Дніпро, на Херсонському напрямку розгорнулася боротьба за контроль над островами у дельті річки.

Оборонні позиції росіян в районі Великої Благовіщенки, Херсонська обл. Фото: ©Maxar Technologies

Дельта р. Дніпро © ЦДВІ

Дельта Дніпра займає площу біля 350 км² і простягається на 51 км. Її ширина коливається від 6 до 9 км, а в районі переходу в Дніпровську затоку становить 12 км. В районі дельти основне русло річки поділяється на велику кількість рукавів, проток і водотоків, що призвело до формування плавнів і великих масивів плавневих островів⁵⁹⁶, більшість яких не має лісової рослинності – загальна лісистість території становить біля 14%⁵⁹⁷. Переважна більшість островів не придатна до забудови у зв'язку із надмірною заболоченістю ґрунту. Виняток становлять береги річок Старий Дніпро, Прогній, Конка – останні формують острови Білогрудий і Великий Потьомкінський. Забудова на цих островах представлена скупченнями одноповерхових споруд і приватних будинків сільського типу, переважно без підвальних приміщень.

Відповідно, природні умови дельти Дніпра сформували специфічне поле бою з такими особливостями:

- пересування військ можливо забезпечити винятково водним транспортом – малими моторними човнами і катерами;

- відсутність лісів не дозволяє здійснювати приховане пересування і зосередження підрозділів;

- заболочений ґрунт не дозволяє облаштовувати обороні позиції, суттєво знижує ефективність артилерійського вогню;

- відкрита місцевість сприяє веденню розвідки.

Основні бойові дії взимку 2022-2023 рр. розгорталися за контроль над Білогрудим і Великим Потьомкінським островами у районах сільської забудови, хоч якось придатних для облаштування опорних пунктів і розміщення підрозділів.

На початку грудня 2022 р. окупанти здійснили операцію з висадки тактичної десантної групи на південному березі Великого Потьомкінського острова з подальшим закріпленням⁵⁹⁸. Тактична група противника була сформована з підрозділів 80 омсбр 14 АК Північного флоту, 25 оп СпП, 1 р 4 мсбр “БАРС”; вогневу підтримку здійснював 8 оап 22 АК⁵⁹⁹. Вірогідно, основна мета цієї операції противника полягала в необхідності випередити аналогічні дії ЗС України.

Встановлення контролю над островом дозволило ворогу отримати низку тактичних переваг:

- збереження контролю над дельтою Дніпра;

- недопущення використання острова та прилеглої акваторії для наведення переправ українськими військами з метою імовірного форсування Дніпра;

- отримання плацдарму для ведення диверсійно-розвідувальних дій на правобережній Херсонщині⁶⁰⁰;

- набуття спроможностей вести розвідку позицій українських військ на правобережжі малими БпЛА та коригувати вогонь артилерії.

Додатково, противник здійснив мінування берегів річки Конка (лівий рукав Дніпра) в межах Олешківської громади, а також провів примусову евакуацію населення з острова на тимчасово окуповану територію⁶⁰¹. Захоплення о. Великий Потьомкінський дозволило противнику в середині грудня 2022 р. перенести свої дії також на о. Білогрудий, незважаючи на втрати від вогню української артилерії⁶⁰².

Із середини грудня Сили оборони України активізували дії, спрямовані на вибиття противника з дельти Дніпра. Зокрема, до виконання бойових завдань на островах та лівобережжі Херсонщини залучалися підрозділи спеціального призначення зі

складу 73 мц СпО⁶⁰³, 131 орб СВ ЗС України⁶⁰⁴, спецпідрозділів ГУР МО України⁶⁰⁵ та ін., підрозділи 126 обр ТрО⁶⁰⁶, за вогневої підтримки 406 оабр⁶⁰⁷ і артилерійського дивізіону 30 омбр⁶⁰⁸.

Дії українських військ включали рейди на острови дельти і лівобережжя Херсонщини, знищення опорних пунктів і спостережних постів противника, розвідку вогневих позицій ворожої артилерії з подальшим нанесенням вогневого ураження, утримання під вогневим контролем артилерії берегової лінії і рукавів Дніпра, виявлення і знешкодження ворожих диверсійно-розвідувальних груп, ведення контрбатарейної боротьби.

Завдяки діям Сил оборони, вже на початку січня 2023 р. над о. Великий Потьомкінський замайорів прапор України⁶⁰⁹ – українські бійці-розвідники змогли відбити у ворога частину острова і закріпитися на ньому⁶¹⁰. Подальшими завданнями українських спецпризначенців стали рейди на контрольовану противником територію лівобережної Херсонщини. Зокрема, в ніч з 23 на 24 січня спецпідрозділ ГУР МО України здійснив успішний рейд у район Нової Каховки, знищивши передовий пункт управління, 12 окупантів, один БТР-82А і захопивши полоненого⁶¹¹. В середині лютого було здійснено результативний рейд, імовірно – в районі Олешок⁶¹². В цілому, за січень-лютий 2023 р. в російському інформаційному просторі неодноразово з'являлася інформація про рейдові дії українських військ на лівобережжі Херсонщини⁶¹³.

З метою відновити втрачене положення на острові, а також перекинути диверсійно-розвідувальні підрозділи на правобережжя Херсонщини, противник намагався на військових, цивільних катерах і моторних човнах подолати водні перешкоди. При цьому, ворожі плавзасоби з особовим складом на борту регулярно знищувалися вогнем українських артилеристів:

- 10 січня – уражено російський катер біля о. Білогрудий⁶¹⁴;

- 23 січня – знищено легкомоторний цивільний катер, під час спроби противника висадити ДРГ на Потьомкінський острів⁶¹⁵;

- 31 січня – знищено одразу п'ять легкомоторних човнів з особовим складом окупанта⁶¹⁶;

- 06 лютого – уражено два ворожі катери з ДРГ⁶¹⁷;

- 11 лютого – знищено два човни, які ворог готував для проведення диверсійних дій⁶¹⁸.

Крім знищення ворожих плавзасобів, українські артилеристи в ході боротьби за острови у дельті Дніпра вели контрбатарейну боротьбу, знищуючи ворожу артилерію. Одним із найяскравіших епізодів у зимові місяці 2023 р. стало ураження вогнем української артилерії колони ворожої 126 обрб⁶¹⁹ на марші поблизу Олешок.

В цілому, дії підрозділів ОУВ “Херсон” у грудні 2022 – лютому 2023 рр. не дозволили противнику надійно закріпитися на островах у дельті Дніпра, що знизило спроможності ворога по веденню диверсійно-розвідувальних заходів на правобережжі Херсонщини. Дельта Дніпра стала “сірою зоною”⁶²⁰, над якою жодна з протиборчих сторін не встановила повного контролю на цьому етапі широкомасштабної війни.

Бойові дії на Кінбурському півострові. На четвертому етапі широкомасштабного російського вторгнення продовжувалася боротьба за контроль над Кінбурн-

ським півостровом, яка розпочалася одразу після звільнення Херсону в листопаді 2022 р.⁶²¹

Кінбурнський півострів – піщаний масив, розташований у північно-західній частині Чорного моря в районі гирлової області Дніпра і Південного Бугу. Площа півострова становить 215,6 км², максимальна довжина – 45,2 км, ширина коливається від 4 до 12 км⁶²². Західна частина півострова закінчується Кінбурнською стрілкою (косою), яка простягається з південного сходу на північний захід в сторону Очакова. В адміністративному плані західна частина півострова належить до Миколаївської обл.

Попри невеликі розміри Кінбурнського півострова, контроль над ним дозволив окупантам продовжити блокування портів Очакова, Миколаєва і Херсону навіть після відступу із західного берега Дніпра⁶²³. Додатково, ворог використовував півострів як плацдарм, з якого діяли його ДРГ і велися обстріли об'єктів на Миколаївщині. В січні-лютому 2023 р. півострів утримувався російською добровольчою бригадою “Дон імені Архистратига Михаїла” (так звана “казача” бригада, особовий склад якої – від 500 до 700 осіб – становили добровольці з Чечні, Дагестану, Осетії, Ставрополя і Кабардино-Балкарії)⁶²⁴. Регулярні російські війська (810 обрмп⁶²⁵) на півострові не затримувались, перебуваючи на ньому лише під час виконання вогневих і розвідувально-диверсійних завдань.

Українські війська не здійснювали масштабних десантних операцій для звільнення і утримання Кінбурнського півострова великим угрупованням, оскільки воно опинилося б перед загрозою бути відрізнаним від основних сил і баз забезпечення. Однак протягом листопада-грудня 2022 р. бійці 73 мц СпО проводили рейдові дії малими десантними групами, в результаті яких противник відступив до східної частини півострова, де розпочав облаштовувати опорні пункти з бетонних блоків⁶²⁶.

В січні-лютому 2023 р. основні зусилля Сил оборони зосереджувались на утриманні півострова під вогневим контролем артилерії 406 оабр та завданні ударів по виявлених спостережних і опорних пунктах та веденні контрбатареїної боротьби⁶²⁷. Розвідку ворожих об'єктів на Кінбурнському півострові здійснювали бійці 26 прикз ДПСУ, які вели протидесантну оборону узбережжя в районі Очакова⁶²⁸. Зокрема, відомо про успішне ураження об'єктів противника на півострові 18 січня⁶²⁹, 06⁶³⁰ і 23 лютого⁶³¹.

Оборонні позиції росіян у східній частині Кінбурнського півострова. Фото: © Planet Labs

В цілому, станом на кінець лютого 2023 р. окупанти істотно знизили інтенсивність ведення вогню з Кінбурнської коси, продовжуючи утримувати позиції у східній частині Кінбурнського півострова⁶³².

Обстановка на ТОТ Херсонської обл. й АР Крим. Як і на Запоріжжі, ворог посилював окупаційний режим на ТОТ Херсонської обл. й АР Крим в грудні 2022 – лютому 2023 рр.

Фільтраційні заходи щодо місцевого населення. Противник проводив контррозвідувальні й контрдиверсійні заходи, для чого здійснював перевірку транспортних засобів, документів⁶³³ і мобільних телефонів цивільних громадян⁶³⁴, проводив обшуки помешкань⁶³⁵, запроваджував комендантські години, забороняв місцевим жителям переміщуватися між населеними пунктами⁶³⁶. Посилюючи тиск на населення, росіяни викрадали цивільних осіб, підозрюваних у нелояльності до окупаційного режиму⁶³⁷. В будівлях окупаційних адміністрацій ворог облаштовував приміщення для незаконного утримання⁶³⁸ і катування громадян⁶³⁹.

Заходи щодо здійснення анексії окупованих територій. Намагаючись анексувати тимчасово окуповані території Херсонської обл., ворог проводив примусову паспортизацію населення⁶⁴⁰ і припинив обіг української гривні⁶⁴¹. З метою посилення ідеологічного впливу на місцеве населення, окупанти припинили трансляцію українського телебачення⁶⁴² і, погрожуючи позбавленням батьківських прав, змушували батьків віддавати дітей на навчання до шкіл з російською програмою викладання⁶⁴³.

На тимчасово окупованій території АР Крим окупанти проводили заходи з мобілізації⁶⁴⁴, вимагали від підприємств і установ⁶⁴⁵ надавати списки осіб призовного віку⁶⁴⁶, агітували жителів півострова проходити військову службу за контрактом у лавах збройних сил російської федерації⁶⁴⁷ і незаконних збройних формуваннях – приватних військових компаніях⁶⁴⁸. Для поповнення мобілізаційного фонду росіяни заохочували призов громадян, які мали бронь від мобілізації⁶⁴⁹.

В грудні 2022 р. ворог також почав інтенсивну підготовку Кримського півострова до оборони, що включало заходи з нарощування протидесантної оборони західного узбережжя Криму⁶⁵⁰, посилення оборони кримських аеродромів, інтенсифікації протидиверсійних заходів⁶⁵¹.

Бессарабський операційний напрям. Взимку 2022-2023 рр. виявилась тенденція до загострення обстановки на українсько-молдовському кордоні в районі невизнаного Придністров'я, де продовжував перебувати контингент російських військ.

Зміна обстановки була пов'язана із російською реакцією на дії Молдови щодо зміцнення власної національної безпеки. Зокрема, на початку грудня 2022 р. Молдова розпочала процес диверсифікації постачання енергоресурсів, щоб позбутися енергетичної залежності від російської федерації⁶⁵², а в лютому 2023 р. новий молдовський уряд оголосив про необхідність демілітаризації Придністров'я і можливість відмови від політики нейтралітету⁶⁵³.

На цьому тлі було оприлюднено інформацію про можливу підготовку рф до розв'язування агресії проти Молдови⁶⁵⁴. Втім, не маючи жодного сполучення зі своїм угрупованням у Придністров'ї, росіяни обрали тактику ведення “гібридної” війни. Так, українські розвідувальні служби в лютому 2023 р. розкрили російські плани щодо дестабілізації політичного порядку в Молдові⁶⁵⁵ та підготовки у ній держав-

ного перевороту⁶⁵⁶. Водночас росіяни перевели ОГРВ і “Збройні сили ПМР” у стан підвищеної бойової готовності, додатково у Придністров’ї було оголошено про військові збори резервістів⁶⁵⁷. Намагаючись пояснити населенню регіону необхідність активізації воєнних заходів, росіяни поширювали дезінформацію про підготовку Збройними Силами України операції зі вторгнення на територію Придністров’я⁶⁵⁸. Реагуючи на загострення обстановки, підрозділи ОУВ “Дністер” ОСУВ “Одеса” посилювали заходи безпеки і нарощували фортифікаційне обладнання позицій на загрозливій ділянці українсько-молдовського кордону⁶⁵⁹.

Результати. У грудні 2022 – лютому 2023 рр. загальна інтенсивність воєнних дій у Південно-Західній ОЗ суттєво знизилась, порівняно із третім етапом широкомасштабного російського вторгнення. За цей період сторони досягли таких результатів:

- противник істотно наростив оборону на Херсонському, Запорізькому напрямках і на підступах до Криму – провів масштабні фортифікаційні роботи, підготував вузлові населені пункти до кругової оборони;

- ворог продовжив блокаду українських портів у Миколаївській обл., утримуючи під вогневим контролем Дніпровсько-Бузький лиман;

- росіяни посилили окупаційний режим на тимчасово окупованих територіях Херсонської і Запорізької обл.;

- підрозділи ОУВ “Херсон” не дозволили військам противника закріпитися на островах у дельті Дніпра;

- українська артилерія, утримуючи під вогневим контролем західну частину Кінбурнського півострова, ускладнила противнику виконання вогневих завдань по ураженню об’єктів у Очакові та прилеглих територіях;

- підрозділи ОУВ “Запоріжжя” не дозволили противнику захопити тактичну ініціативу, утримавши лінію оборони по рубежу Кам’янське, Оріхів, Гуляйполе;

- на Бессарабському операційному напрямку підрозділи ОУВ “Дністер” посилили оборону, не допустивши провокацій з боку противника.

Висновки. Аналіз оперативної обстановки і характер ведення воєнних дій на операційних напрямках Південно-Західної ОЗ у грудні 2022 – лютому 2023 рр. свідчать:

- противник виніс урок із поразок, яких зазнав у ході стратегічної наступальної операції ЗС України на третьому етапі широкомасштабного вторгнення, тож почав завчасно готувати глибокоешелоновану оборону вздовж усієї лінії фронту на операційних напрямках Південно-Західної ОЗ;

- підготовка противником оборони включала також і тиллові райони окупованих територій Херсонської та Запорізької обл., де він обладнав опорні пункти вздовж ключових логістичних ліній, що вели до окупованого Криму, а також завчасно підготував до оборони ключові населені пункти;

- підготовка рубежів оборони на ТОТ Запорізької обл. мала для ЗС РФ пріоритетний характер, внаслідок чого противник нехтував міжнародним гуманітарним правом і здійснював депортацію місцевого населення з районів, де мав проходити оборонний рубіж;

- ЗС України продемонстрували здатність проводити локальні наступальні дії (рейди) в складних умовах дельти Дніпра у зимову пору року;

не допустивши закріплення військ противника на островах у дельті Дніпра, ЗС України утримували їх під власним вогневим контролем. Розміщувати підрозділи ОУВ “Херсон” на островах на постійній основі було ризикованим через можливість понести значні втрати без отримання тактичної чи оперативної переваги.

Дії військово-морських сил у Чорноморській та Азовській операційних зонах

Характеристика морської обстановки. За перші два місяці 2023 р. обстановка у Чорноморській та Азовській операційних зонах набула деяких особливостей: росія під час ракетних обстрілів України вперше з початку повномасштабного вторгнення застосувала ракетносії КРМБ “Калибр” з Каспійського моря, що стало свідченням ускладнення доставки ракет до Чорноморських військово-морських баз;

- з метою уникнення вогневого ураження противник почав виводити кораблі в море з ВМБ Новоросійськ, водночас передислокував до Севастополя мінімум два дизельних підводних човна;

- Угруповання сил РФ у Чорному морі здійснили спробу застосування дистанційно керованого маломірного катера з вибухівкою на борту. Так, 10 лютого надводний об’єкт атакував залізничний міст в Затоці Одеської області, що створювало небезпеку для цивільного судноплавства у Чорному морі⁶⁶⁰;

- кількість суден, задіяних у “зерновій угоді”, що заходили в українські порти під завантаження збіжжям, знизилась порівняно з попередніми місяцями.

- збільшилась кількість спроб застосування малих катерів і човнів для здійснення висадок ДРГ на островах у гирлі Дніпра;

- у Чорному морі для виконання бойових задач розгортались кораблі ВМФ РФ, зокрема і ракетносії КРМБ “Калибр”, кількість яких протягом січня-лютого змінювалася. Наприклад, станом на початок лютого 2023 р.⁶⁶¹ в Чорному та Азовському морях знаходилися лише по одному ворожому кораблю;

- В інтересах РФ прохід Керч-Єнікальським каналом здійснювали судна в обох напрямках, як до Босфору, так і від нього. Водночас РФ продовжувала порушувати Міжнародну конвенцію з охорони людського життя на морі 1974 р. (SOLAS), вимикаючи системи автоматичної ідентифікації (AIS), на цивільних суднах в акваторії Азовського моря.

Завдання ВМС сторін. У зазначений період противник основні зусилля на морі зосереджував на виконанні таких завдань:

- блокування морських портів України в Чорному морі;

- зрив морської економічної діяльності України;

- завдавання ракетних та авіаційних ударів з морського напрямку по об’єктах військової, промислової, енергетичної та цивільної інфраструктури України;

- забезпечення оборони надводних і підводних носіїв КРМБ “Калибр” захищеного району бойових дій (ЗРБД);

- сприяння військам, що ведуть бойові дії на лівому березі р. Дніпро та південному березі Дніпро-Бузького лиману;

- охорона та оборона районів базування сил і районів виконання бойових завдань.

Угрупування різномірних сил ВМС ЗС України, спільно з військами, силами інших складових Сил оборони України, забезпечувало виконання таких завдань:

здійснення вогневого впливу по важливих об'єктах ворога у Чорноморській операційній зоні;

захист судноплавства і портової діяльності, що здійснювався згідно Чорноморської зернової ініціативи;

здійснення усіх видів морської оборони чорноморських портів та узбережжя північно-західної частини Чорного моря;

забезпечення протиповітряної та протиракетної оборони України з морського напрямку;

оборона районів базування своїх сил і прибережних комунікацій.

Склад угруповань ВМС сторін. У січні-лютому 2023 р. противник діяв силами угруповання різномірних ударних та морських десантних сил зс рф, створених для дій на Чорному і Азовському морях зі складу сил Чорноморського, Балтійського і Північного флотів та Каспійської флотилії. Окреме угруповання надводних кораблів з носіями КРМБ “Калибр” знаходилося у Середземному морі.

Угрупування різномірних ударних сил на Чорному морі налічувало: 2 ракетні фрегати пр. 11356 типу “Адмірал Григорович”, 2 малі ракетні кораблі підвищеної морехідності пр. 22800 типу “Каракурт”, 3 ракетні корвети пр. 21631 типу “Буян-М” та 5 підводних човнів (4 одиниці пр.636.3 типу “Варшавянка” та один пр. 877 “Алроса”) із загальним ракетним залпом 76 КРМБ “Калибр”.

Морські десантні сили включали 7 ВДК: 1 – пр. 11711, 2 – пр. 1171, 5 – пр. 775. Розпочато підготовку до розгортання до штатів дивізії 810 обрмп, пункт постійної дислокації – бухта Козача (Севастополь). Водночас тривала робота з доукомплектування особовим складом підрозділів бригади, які зазнали значних втрат під час бойових дій на півдні України.

Ракетні протикорабельні, протичовнові (за виключенням 3-х фрегатів (великих протичовнових кораблів): 1 – пр. 1135, 1 – пр. 1135М, 1 – пр. 61У) та протимінні сили відповідно були зведені у 41-шу бригаду ракетних кораблів та катерів та у дві бригади охорони водного району (ОВР) дводивізіонного складу (МПК та ТЩ), відповідно для Севастопольської та Новоросійської ВМБ.

Великі бойові кораблі зведені в існуючу 30-ту дивізію надводних кораблів двобригадного складу (фрегати та великі десантні кораблі).

В Азовському морі – угруповання з охорони Кримського мосту та захисту інших комунікацій зі складу з'єднань охорони водного району чорноморського флоту (до 1-2 од., зазвичай морський тральщик та/або малий протичовновий корабель) та берегової охорони прикордонної служби фсб рф (2-3 катери).

Усього в північно-західній частині Чорного моря протягом лютого противником розгорталося угруповання у складі до 24 бойових кораблів, із них у складі ударних сил, що перебували в готовності до завдання ракетних ударів по важливих державних і військових об'єктах на території України, налічувалося від одного до трьох носіїв КРМБ “Калибр” із сумарним залпом від 4 до 24 ракет, зокрема: фрегати пр. 11356Р, малі ракетні кораблі (ракетні корвети) пр. 21631 та підводні човни пр. 636.3.

Обстановка з базуванням корабельних сил противника у Новоросійську та Севастополі, з опублікованих у Twitter профілем MT Anderson супутникових знімків станом на 9 січня, демонструє фактичне розташування в базах кораблів на початок 2023 року.

У середині січня росія раптово вивела в Чорне море групу кораблів з Новоросійська. З огляду на тип і кількість кораблів, що вийшли в море одночасно, ця активність була спробою розосередити флот задля запобігання ймовірної загрози військовим кораблям рф з боку ЗС України у ВМБ Новоросійськ. Так, 12 січня стало відомо, що з Новоросійська у Чорне море вийшли всі основні кораблі, які там перебували тривалий час – три підводні човни пр. 636.3 “Варшавянка” та ВДК пр. 11711 “Петр Моргунов”. Деякі інші кораблі також вийшли в море, у пункті базування залишилось декілька бойових кораблів та суден забезпечення⁶⁶².

Чорноморський флот рф упродовж січня-лютого намагався уникнути вогневого ураження своїх кораблів з боку Сил оборони України, надаючи пріоритет захисту власних сил над наступальними чи патрульними операціями⁶⁶³.

Протягом цього періоду кількість кораблів, що виконували завдання з бойового чергування у Чорному та Азовських морях, у тому числі носіїв КРМБ “Калибр”, постійно змінювалася: кораблі поверталися до пунктів базування для поповнення необхідних запасів, після- та передпохідного обслуговування, поточних ремонтів, а після пусків ракет – поповнення бойового комплекту та під час штормів у зимовий період.

В Азовському морі ворог продовжував контролювати морські комунікації, утримуючи на бойовому чергуванні один корабель.

Противник продовжував порушувати вимоги міжнародного морського права, а саме VII Гаагської конвенції щодо використання морських мін під час збройних конфліктів. Так, 23 січня 2023 року, за 200 метрів від болгарського узбережжя Чорного моря, силами підрозділу підводного захисту SAS було виявлено та знищено морську якірну міну, що дрейфувала.

Склад ВМС України в січні 2023 р. поповнився морськими надводними дронами. Зокрема, була сформована морська бригада безпілотних ударних систем. Окрім того підготовлено 10 екіпажів для трьох вертольотів “Sea-King”, які вже прибули в Україну⁶⁶⁴.

Також завершилась підготовка екіпажів тральщиків-шукачів мін типу Sandown M-310 “Чернігів” та M-311 “Черкаси” у Великій Британії⁶⁶⁵.

Міношукачі виготовлені з армованого скла, що значно зменшує їхнє магнітне поле, а також вони обладнані автоматизованою системою управління протимінними діями Atlas Elektronik IMCMS⁶⁶⁶.

Головну роль у виконанні завдань оборони держави на морі та з морських напрямків у перші два місяці 2023 року продовжувало відігравати угруповання різномірних сил, що було утворене зі складу військових частин (підрозділів) ВМС ЗС України, Морської охорони ДПС України та підпорядковане міжвидовому (міжвідомчому) угрупованню військ (сил), що діє на півдні України.

Особливості виконання завдань ВМС. Упродовж січня 2023 р. противник продовжував виконувати завдання щодо захисту морських комунікацій, які використовувалися для незаконного вивезення викраденої продукції з українських портів

Маріуполь та Бердянськ, шляхом здійснення патрулювання, несення дозору (рухомого та нерухомого), конвоювання суден з особливо важливими вантажами. До виконання цих завдань в Азовському морі постійно залучалося 1-2 бойових кораблі⁶⁶⁷.

Одночасно, для здійснення контролю за “зерновим коридором” у західній частині Чорного моря та супроводу суден, які прямували до російських портів угруповання противника щодня на бойове чергування виводило від 1 до 17 ворожих кораблів. Важливо наголосити, що до 13 січня серед них не було носіїв КРМБ “Калибр”, а впродовж 14-31 січня носії КРМБ “Калибр” виводилися на патрулювання щодня⁶⁶⁸. Ймовірно, двотижнева перерва у виходах на бойові чергування носіїв КРМБ “Калибр” пояснювалося необхідністю доставки нових партій засобів вогневого ураження до портів базування після інтенсивного використання крилатих ракет з акваторії Чорного моря у в жовтні – грудні 2022 р. та сильними штормами в першій половині січня 2023 р.⁶⁶⁹

Таблиця 5.5. Кількість кораблів противника на бойовому чергуванні в Чорному морі у січні 2023 р.

Дата	Загальна кількість кораблів противника на бойовому чергуванні	Носіїв КРМБ “Калибр”	Сумарний залп ракет
01.01	5	–	–
02.01	7	–	–
03.01	6	–	–
04.01	3	–	–
05.01	2	–	–
06.01	1	–	–
07.01	1	–	–
08.01	2	–	–
09.01	2	–	–
10.01	2	–	–
11.01	1	–	–
12.01	2	–	–
13.01	4	–	–
14.01	7	1	8
15.01	11	5	дані відсутні
16.01	17	6	30
17.01	17	6	44
18.01	16	6	44
19.01	11	6	40
20.01	11	6	40
21.01	11	5	36
22.01	11	4	32
23.01	11	3	24
24.01	11	4	28
25.01	11	4	20
26.01	12	2	12
27.01	14	2	12
28.01	15	3	20
29.01	15	3	20
30.01	11	3	20
31.01	12	3	20

Зловживаючи процедурою інспекції суден у Спільному контактному центрі, противник здійснював цілеспрямоване гальмування проходження торгових кораблів до українських портів у рамках зернової угоди. Внаслідок чого на входах у протоку Босфор, через очікування на інспекцію, в середньому щоденно накопичувалося до ста суден, як порожніх, так із вантажем продукції агропромислового комплексу України. Це призводило до суттєвого зменшення обсягів транспортування українського збіжжя країнам, що його потребували, а також до мільйонних збитків як вантажовласників, так і Української держави. Так, протягом січня в рамках Чорноморської зернової ініціативи українські порти покинули лише 67 суден на борту яких було 2 млн 600 тис. тон збіжжя та інших продуктів харчування⁶⁷⁰.

У той же час в акваторії Чорного та Азовського морів, під охороною ЧФ РФ, тривала доволі активна морська торгівля через контрольовані російськими порти. За місяць, в інтересах РФ прохід Керч-Снікальською протокою здійснили: до Чорного моря – 638 суден, з них 157 продовжили рух у напрямку протоки Босфор; до Азовського моря – 632 судна, з них 169 рухались з протоки Босфор⁶⁷¹. Потіжнева динаміка процесу проходження суден в інтересах противника через Керч-Снікальську протоку в січні 2023 року наведена у таблиці нижче.

Таблиця 5.6. Динаміка процесу проходження суден противника Керч-Снікальською протокою в січні 2023 р.

Станом на	До Чорного моря пройшло, суден	Продовжили рух у напрямку протоки Босфор	До Чорного моря пройшло	Рухались з протоки Босфор
06 січня	150 суден	37 суден	166 суден	33 судна
13 січня	194 судна	29 суден	69 суден	21 судно
20 січня	107 суден	41 судно	191 судно	56 суден
27 січня	187 суден	50 суден	206 суден	59 суден

Противник також продовжував порушувати вимоги Міжнародної конвенції з охорони людського життя на морі 1974 р. (SOLAS), вимикаючи системи автоматичної ідентифікації (AIS) на цивільних суднах. Користуючись цим, ворог забезпечив “неформальну” рейдову перевалку нафти в Чорному морі – посередині між турецьким портом Синоп та Новоросійськом.

У січні 2023 р. противник суттєво активізував практику обстрілів цивільної інфраструктури та житлових кварталів Очаківської та Куцурубської громад зі ствольної артилерії та РСЗВ, які тимчасово встановлювалися на північному узбережжі Кінбурнського півострова – Кінбурнській косі⁶⁷². Користуючись штормами, які ускладнювали проведення розвідки на півострові, противник систематично тероризував цивільне населення й унеможлилював використання портової інфраструктури Миколаєва до “зернового коридору”. Речниця ОК “Південь” Н. Гуменюк так коментувала обстановку на Кінбурнській косі: “Коса, як піщаний намів, має свої особливості під час штормових вітрів і великого шторму, що спричиняє великі хвилі. Це ускладнює і ситуацію з розвідкою, і дорозвідуванням наших результатів роботи. І, зокрема, можливість проникнення туди ворогів, адже вони не можуть залишатися там стало, оскільки ми працюємо дуже системно по цій ділянці місцевості”⁶⁷³.

Погода в січні 2023 року вносила свої корективи в поведінку противника. Після невеликого затишшя 13-19 січня, з 20 січня на Чорне море повернулися шторми, які

тривали до 25 січня. Щойно погода покращилася, 25 січня противником було завдано артилерійського удару по двох цивільних суднах, що знаходились в порту Херсона, одне з яких – суховантаж “Тузла” під прапором Туреччини⁶⁷⁴. А 26 січня країна-терорист завдала чергового масованого ракетного удару по території України. Окупанти здійснили 55 пусків ракет повітряного та морського базування з літаків Ту-95МС, Су-35, МиГ-31К та кораблів з акваторії Чорного моря. 47 ракет було знищено засобами ППО⁶⁷⁵.

Упродовж лютого, як і попереднього місяця, противник продовжував здійснювати захист своїх морських комунікацій (у тому числі й тих, які вели до окупованих українських портів на Азовському морі), забезпечував нагляд за рухом суден “зерновим коридором”, проводив пуски крилатих ракет морського базування, реалізовував заходи з охорони районів базування власного флоту. Для виконання цих завдань в Азовському морі безперервно перебувало до 2-х суден ворога, а в Чорному морі – від 1 до 17. При цьому слід наголосити на тому, що найважливішим чинником, який впливав на кількість носіїв КРМБ “Калибр”, були погодні умови, відтак протягом одинадцяти діб лютого носії КРМБ “Калибр” у відкрите море не виводились⁶⁷⁶.

Таблиця 5.7. Кількість кораблів противника на бойовому чергуванні в Чорному морі у лютому 2023 р.

Дата	Загальна кількість кораблів противника на бойовому чергуванні	Носіїв КРМБ “Калибр”	Сумарний залп ракет
01.02	13	3	20
02.02	11	1	8
03.02	10	2	16
04.02	9	–	–
05.02	5	–	–
06.02	1	–	–
07.02	2	–	–
08.02	1	–	–
09.02	1	–	–
10.02	4	3	20
11.02	11	2	16
12.02	12	2	8
13.02	11	2	8
14.02	7	1	8
15.02	6	1	8
16.02	7	2	16
17.02	11	3	24
18.02	9	2	8
19.02	10	2	8
20.02	7	1	4
21.02	5	–	–
22.02	5	–	–
23.02	4	–	–
24.02	8	–	–
25.02	9	1	8
26.02	7	–	–
27.02	6	1	4
28.02	17	5	32

В лютому 2023 р. вдалося дещо скоротити процедуру інспекції суден у Спільному контактному центрі, де противник, як і раніше, намагався продовжувати гальмування проходження торгових кораблів до українських портів у рамках зернової угоди. Рішучі дії української сторони дали позитивні результати і призвели до збільшення обсягів транспортування українського збіжжя Чорним морем. Так, протягом лютого в рамках Чорноморської зернової ініціативи українські порти покинули 92 судна (в січні – 67 суден) на борту яких було понад 3,5 млн т збіжжя та інших продуктів харчування (в січні – 2 млн 600 тис.)⁶⁷⁷. Хоча, слід наголосити на тому, що цілком вирішити проблему гальмування інспекції суден в Босфорі в рамках “зернової ініціативи” не вдалось і впродовж лютого 2023 р. на інспекцію очікувало від 117 до 140 суден⁶⁷⁸.

У той же морська торгівля через контрольовані росією порти час в акваторії Чорного та Азовського морів дещо змінила свою структуру. Деяке прискорення перевірок у Босфорі суден зафрахтованих для вивезення українського збіжжя також потягнуло за собою зростання кількості кораблів, які пройшли через Босфор з товарами для росії. Упродовж лютого 2023 р., в інтересах рф прохід Керч-Єнікальською протокою здійснили: до Чорного моря – 604 судна (в січні – 638 суден), з них 175 (в січні – 157) продовжили рух у напрямку протоки Босфор; до Азовського моря – 557 суден (в січні – 632 судна), з них 176 (в січні – 169) рухались з протоки Босфор⁶⁷⁹.

Важливим епізодом в ході бойових дій в акваторії Чорного моря у лютому 2023 р. було перше застосування противником дистанційно керованого маломірного катера, який 10 лютого, близько 19.30 пройшов через гуманітарний “зерновий коридор” і пошкодив одну з опор мосту через Затоку (Дністровський лиман)⁶⁸⁰. Проте, на той момент цей логістичний об’єкт уже був виведений з ладу попередніми ударами крилатих ракет, тому атака дистанційно керованим катером була лише одинокою спробою противника продемонструвати наявність на своєму озброєнні відповідних безпілотних технологій.

10 лютого, під час масштабної повітряної атаки противником території України з акваторії Чорного й Азовського морів було запущено 8 ракет, дві з яких були збиті підрозділами ВМС ЗС України⁶⁸¹. 13, 16 і 18 лютого угруповання різнорідних сил противника взяло участь у нанесенні чергових масованих ракетних ударів по важливих об’єктах у глибині території України та військах, що діяли у приморських районах. У вказані дні противником з морського напрямку було здійснено пуск, відповідно 2-х, 8-ми та 4-х крилатих ракет морського базування “Калибр”⁶⁸². В усіх випадках до протиповітряного бою було залучено підрозділи зенітних ракетних військ, винищувальної авіації, мобільні вогневі групи Повітряних Сил, у взаємодії із ППО інших складових Сил оборони України, зокрема ВМС ЗС України⁶⁸³.

На початку третьої декади лютого суттєві корективи у бойову діяльність угруповання різнорідних сил противника внесла погода. Штормова погода із поривами вітру до 22 м/с, яка панувала в акваторії Чорного моря 21-24 і 26 лютого змусила противника не лише відмовитись від застосування КРМБ “Калибр”, але й призупинити функціонування поромної переправи порт Кавказ – порт Керч на одну добу (21 лютого)⁶⁸⁴.

Погіршення погодних умов суттєво вплинуло на можливості противника щодо нарощування складу надводних сил у Чорному морі; участі носіїв КРМБ “Калибр” в масованих ракетних ударах по об’єктах на території України; перевезення військ і матеріальних засобів морем.

Угруповання різнорідних сил ВМС ЗС України впродовж січня – лютого 2023 року в Чорноморській операційній зоні продовжувало сприяти військам, які оперували у приморських районах, брати участь у підготовці до відбиття ударів засобів повітряного нападу противника, забезпеченні виконання завдань з охорони судноплавства у прибережних районах та на р. Дунай, зокрема, експорту аграрної продукції морським шляхом. Також Угруповання різнорідних сил ВМС виконувало завдання із недопущення відновлення противником панування на морі, здійснювало оборону районів базування та підтримання оперативного режиму, проводило заходи щодо водолозних обстежень підхідних фарватерів, кораблів, причальних стінок пунктів базування та портів на предмет наявності підозрілих пристроїв чи пошкоджень.

Штормова погода посилила мінну небезпеку за рахунок зриву поставлених якірних мін. Для її нейтралізації виникла потреба посилити склад протимінних сил та засобів ВМС ЗС України. Так, упродовж січня фахівцями підрозділу спеціального призначення ВМС ЗС України було виявлено та шляхом контрольованого підриву знищено сім мін, які були викинуті на берег внаслідок шторму⁶⁸⁵. Особливо “щедрим” на міни був початок року, коли небезпечні “подарунки” знаходили 01, 03, 04, 07 і 08 січня. Упродовж лютого ситуація з мінною небезпекою суттєво не змінилась. Особливо складними були дні 16 і 21-24 лютого, коли в акваторії Чорного моря панували шторми⁶⁸⁶. Командуванню ВМС ЗС України важливо було не лише оперативно усунути небезпеку, алей поінформувати громадськість, яка не завжди усвідомлювала загрозу від морських мін. Тож типовим для січня-лютого 2023 р. були такі повідомлення на офіційній сторінці ВМС ЗС України у соціальних мережах: “Штормове море продовжує приносити до узбережжя і в прибережні води Одещини небезпечні морські сюрпризи. Сьогодні зранку серед каміння на одному з пляжів місцевими мешканцями було виявлено морську міну, яка дивом не здетонувала, з огляду на особливості хвилювання моря і ґрунту узбережжя. На жаль, громадяни не усвідомлюючи наслідків, замість оперативного повідомлення компетентних служб і негайного дистанціювання від загрози, проводили фотовідеозйомку, що є дуже легковажним і небезпечним. Навіть за такої важкої доступності, фахівцям ВМС ЗС України вдалось контрольовано й безпечно ліквідувати міну. Нагадуємо, що штормова погода сприяє винесенню до узбережжя морських мін, яких в морі ще багато. Не наражайте себе на небезпеку, дотримуйтесь норм і обмежень воєнного стану. Пам’ятайте, що узбережжя і прибережні води в умовах війни – це небезпечна зона, а також зона оборони”⁶⁸⁷.

Упродовж перших місяців 2023 р. суттєво зросла потреба у плавзасобах різного типу у зв’язку з наступальними операціями підрозділів ОТУ “Херсон” у нижній течії Дніпра, визволенням правобережних районів Херсонщини та можливістю здійснення штурмових десантів на лівий берег Дніпра, для забезпечення всебічного постачання, а також з метою деблокування Миколаївського, Херсонського морських портів і перевалочного пункту порту Ольвія⁶⁸⁸. Свідченням загострення протистояння у пониззі Дніпра в січні-лютому стало знищення підрозділами ВМС України та

ССО ЗС України 10 маломірних суден, катерів і моторних човнів у плавнях р. Дніпро на Херсонщині і в районі Кінбурнської коси⁶⁸⁹.

Суттєві перспективи для зміни балансу сил в акваторії Чорного та Азовського морів відкрила поява в складі ВМС України бригади морських дронів, які відіграють важливу роль в сучасній концепції морського флоту, зокрема, в забезпеченні безпеки та ефективності військових операцій. Стеження і розвідка, контроль за морською діяльністю, протидія диверсійним і мінним загрозам, підтримка операцій десанту і спеціальних операцій, ураження ворожих кораблів на рейді та в пункті базування – всі ці завдання покладалися командуванням ВМС ЗС України на надводні безекіпажні комплекси, які в сукупності з БпЛА продемонстрували свою ефективність в зменшенні російського домінування в акваторії Чорного й Азовського морів. Зокрема, 16 лютого українськими дронами була атакована база чф рф в окупованому Севастополі⁶⁹⁰, а 28 лютого було проведено унікальну атаку безпілотним авіаційним комплексом (БпАК) по об’єктах російського порту Туапсе у Чорному морі, яка засвідчила факт остаточної втрати росією контролю не лише над відкритим морем, але й над районами базування власного флоту⁶⁹¹. Подібні атаки були підтвердженням слів командувача ВМС ЗС України віце-адмірала О. Неїжпапи, який в інтерв’ю 21 лютого заявив: “Якщо порівнювати сили та засоби чорноморського флоту рф з ВМС ЗС України на початку широкомасштабного вторгнення, то ті кораблі та підрозділи становили в середньому дванадцять до одного. На даний час у зв’язку з надходженням ракетних комплексів та іншого озброєння від країн партнерів, різниця цих потенціалів зменшилась в три рази. Сьогодні, крім іншого, ми пильно стежимо за небом, збиваємо ракети, безпілотні літальні апарати та інший металобрухт російського та іранського виробництва. Всі стратегічні підступи до Одеської області під контролем Військово-Морських Сил та інших підрозділів ЗС України”⁶⁹². В іншому своєму інтерв’ю, від 27 лютого, командувач ВМС ЗС України продовжував: “ми воюємо із сильнішим противником на морі і змушуємо його відійти з площі 25 тисяч квадратних кілометрів. Це просто такий маленький меседж, аби люди могли зрозуміти, що відбувається в ці часи. Тому ми продовжуємо набувати тих спроможностей, яких вимагає сьогодення і ця війна, і ми обов’язково позбавимо панування росії не тільки на Чорному морі”⁶⁹³.

Результати. У перші два місяці 2023 р. противник лише частково реалізував поставлені перед ним завдання. Зокрема угруповання різнорідних сил зс рф:

частково блокувало морські порти України в Чорному морі, але не зуміло цілковито зірвати морську економічну діяльність України;

26 січня, 10, 13, 16 і 18 лютого завдало КРМБ “Калибр” удари з морського напрямку по об’єктах військової, промислової, енергетичної та цивільної інфраструктури України;

забезпечило оборону надводних і підводних носіїв КРМБ “Калибр”, виводячи в море від 1 до 6 носіїв КРМБ “Калибр”;

сприяло військам, які вели бойові дії на лівому березі р. Дніпро та південному березі Дніпро-Бузького лиману шляхом нанесення вогневого ураження по військовій і цивільній інфраструктурі України в Херсонській і Миколаївській обл.;

здійснювало охорону та оборона районів базування сил і районів виконання бойових завдань.

Угрупованням різнорідних сил ВМС ЗС України, спільно з військами, силами інших складових Сил оборони України:

не допущено наближення носіїв ракет противника у північно-західну частину Чорного моря, частина ракет була збита;

забезпечено безпечне функціонування визначених фарватерів “чорноморського зернового коридору” для експорту українського збіжжя;

забезпечено протидесантну оборону українського узбережжя;

здійснено вогневий вплив по важливих об’єктах ворога у Чорноморській операційній зоні (Севастополь, Туапсе) з допомогою БпАК;

здійснено ефективні протимінні заходи на узбережжі Чорного моря;

забезпечено підтримку підрозділів ОТУ “Херсон” у зоні дельти р. Дніпро, у Дніпровсько-Бузькому лимані та на чорноморському узбережжі Херсонщини;

не дозволено ударним та іншим кораблям противника вільно маневрувати й виконувати бойові завдання у північно-західній частині Чорного моря;

знищено 10 одиниць маломірних суден і катерів, що діяли в районі Кінбурнської коси та гирлі р. Дніпро.

Висновки. Виходячи з аналізу вищезазначеного перебігу воєнних дій на морі протягом зими 2023 року, можна зробити такі висновки:

противник продовжував використання морських районів Чорного моря для завдання ураження крилатими ракетами морського базування по державних та військових об’єктах на всю глибину території України, зокрема по об’єктах критичної інфраструктури, що обумовлювало необхідність подальшого пошуку ефективних шляхів боротьби з надводними кораблями та підводними човнами противника, які є носіями таких ракет. За чотири епізоди застосування ударних сил з акваторії Чорного моря в лютому 2023 року було здійснено до 22 пусків КРМБ “Калибр”. Це було наслідком порушення логістичного забезпечення і неспроможності ВПК РФ виробляти необхідну кількість КРМБ “Калибр”, що значно послаблює ударні спроможності російського флоту в Азово-Чорноморській операційній зоні;

завдання ракетних ударів противником по об’єктах енергетичної інфраструктури України сповільнило спроможності українських портів із забезпечення функціонування “зернового коридору”;

ВМС ЗС України здійснювали заходи з превентивного попередження масованих ракетних ударів з повітря, шляхом вогневого впливу на носії крилатих й авіаційних ракет та місця їх постійного базування за допомогою морських дронів, чисельність яких нарощувалася⁶⁹⁴;

грубо порушуючи вимоги міжнародного права, противник здійснював обстріли цивільних суден нейтральних держав, чим провокував ескалацію збройного конфлікту та створював загрозу втягування у війну третіх держав;

противнику, незважаючи на суттєву перевагу у силах і засобах на морі, не вдалося відновити панування на морі у межах північно-західної частини Чорноморської операційної зони;

пріоритетним для угруповання різнорідних сил ВМС ЗС України залишалось завдання щодо захисту портової діяльності та судноплавства, у першу чергу із забезпечення експорту морем українського збіжжя до країн Азії, Африки та Європи;

російській федерації вдалося суттєво гальмувати експорт української агропродукції, через затримки з надання дозволів Спільним координаційним центром;

зросла загроза судноплавству у Чорному морі, зокрема “зернового коридору”, після факту бойового застосування дистанційно керованого маломірного катеру з вибухівкою;

роль угруповання різнорідних сил ВМС ЗС України у звільненні окупованих приморських (прирічкових) районів продовжувала зростати, що обумовлювалось наявністю у його складі сил і засобів для ведення дій у прибережних районах, лиманах та інших приморських (прирічкових) районах;

в умовах кількісної та якісної переваги противника на морі застосування безпілотних надводних та безпілотних повітряних комплексів для завдання ефективних ударів по надводних кораблях і катерах противника значно збільшило спроможності угруповання різнорідних сил;

для створення умов щодо утримання ініціативи у воєнних діях на морі та припинення ударів противника з моря крилатими ракетами морського базування, а також для сприяння звільненню півострова Крим та тимчасово окупованих приазовських районів України необхідно продовжувати використання асиметричних способів і засобів впливу на противника, зокрема завдання наступних комплексних ударів безпілотними авіаційними та безпілотними надводними комплексами по силах противника у прибережних районах, у пунктах базування і портах в Криму, на узбережжі Азовського моря, у Новоросійську та інших морських районах.

Підсумовуючи, слід зазначити, що у січні-лютому 2023 року ВМС ЗС України продовжували ефективно стримувати угруповання сил противника від ескалації дій та здійснення наступальних дій з морських напрямків.

ОСНОВНІ ВИСНОВКИ ЧЕТВЕРТОГО ЕТАПУ

Початок 2023 року позначився успіхами української дипломатії на шляху до євроінтеграції нашої держави. Саміт Україна-ЄС, що відбувся в Києві на початку лютого, надав додатковий імпульс євроінтеграційним процесам України. Європейське турне Президента України В. Зеленського продовжило процес утвердження України як одного з лідерів вільного світу. “Лондонська декларація”, підписана представниками України та Великої Британії, означала встановлення партнерських, де-факто союзницьких відносин між обома державами. Величезне значення для розвитку відносин між Україною й Сполученими Штатами Америки мав візит до Києва 20 лютого 2023 р. Президента США Дж. Байдена. Глава Сполучених Штатів заявив в українській столиці про готовність держав-членів НАТО підтримувати нашу державу проти російської агресії.

Внаслідок роботи міжнародної Контактної групи з питань оборони України, наша держава отримала пакети ОВТ від 15 держав-партнерів. Новим етапом надання міжнародною спільнотою військової допомоги нашій державі став початок постачання Україні важкого наступального озброєння – основних бойових танків.

Протягом січня-лютого 2023 р. міжнародні партнери посилювали санкції проти рф. Значний негативний вплив на економіку держави-агресора мали санкції, запроваджені ЄС на експорт викопних ресурсів, таких як нафта та газ (близько 40% імпорту в ЄС). Активне використання російським керівництвом фінансових ресурсів Фонду національного добробуту рф свідчило про початок системної економічної кризи в росії.

Провідні демократичні держави продовжували відмовлятися від використання російських енергоносіїв, розбудовуючи власну інфраструктуру для зберігання газу. Основними споживачами російської нафти протягом січня-лютого 2023 р. залишались Індія та Китай.

Завдяки міжнародній підтримці та діям українського уряду, було забезпечено стабільне функціонування економіки України. Протягом січня-лютого 2023 р. спостерігалось незначне покращення ситуації у промисловому виробництві завдяки зниженню дефіциту електроенергії. Водночас блокування російською стороною ефективної роботи “зернової ініціативи” не дозволило здійснити експорт української агропродукції у повному обсязі.

Воєнно-стратегічна обстановка в Україні упродовж січня – лютого 2023 р. визначалася веденням Силами оборони стратегічної оборонної операції. Намагаючись утримати тимчасово окуповані території України й водночас захопити всю територію Донецької обл. в її адміністративних кордонах, противник продовжував вести наступальну операцію в Східній операційній зоні й водночас здійснював оборонну операцію в Південно-Західній ОЗ.

Найбільш інтенсивні бойові дії в січні-лютому 2023 р. відбувалися в Східній операційній зоні. Нестача сил і засобів змусила ворога відмовитись від одночасного ведення наступальних дій на всіх операційних напрямках й зосередити наступальні зусилля на обмежених ділянках фронту. В Донецькому операційному районі угруповання зс рф намагались захопити н. п. Сіверськ, Соледар, Бахмут, Авдіївка, Мар’їнка, Вугледар. В ході штурмових дій, противник активно застосовував найманців із

різноманітних ПВК (передусім “Вагнер”) та повітряно-десантні війська. До кінця лютого 2023 р., противнику вдалося захопити Соледар і східну частину Бахмуту. Війська ОТУ “Донецьк” відбили численні атаки противника в районі н.п. Сіверськ, Авдіївка, Мар’їнка, Вугледар. Незважаючи на надзвичайно високі втрати, противник не вичерпав спроможностей для продовження ведення наступальних дій на території Донецької обл. В Слобожанському операційному районі, війська ОТУ “Лиман” в результаті наступальних дій обмеженого характеру покращили своє тактичне положення на території західної частини Луганської й північно-східної частини Харківської обл. Однак суттєва перевага противника в силах і засобах не дозволила військам ОТУ “Лиман” розвинути успіх і вийти на оперативний простір у районі на північ від бар’єрного рубежу р. Сіверський Донець.

Менш інтенсивними були бойові дії у Південно-Західній операційній зоні. Війська ОСУВ “Херсон” продовжували ведення стабілізаційної операції на території правобережної частини Херсонської обл. з одночасним веденням оборонних дій вздовж західного берега р. Дніпро. Сили оборони зривали наміри противника встановити контроль над островами в дельті р. Дніпро. Водночас війська ОСУВ “Таврія” вели стратегічну оборонну операцію вздовж лінії фронту, з метою створення сприятливих умов для переходу в наступ. Противник вживав заходів з посилення оборонних позицій на тимчасово окупованій території. Інтенсивно здійснювалося фортифікаційне обладнання позицій та зведення укріпленої глибокоошелонованої лінії оборони. Наступальні дії з обох сторін носили локальний характер. Артилерія й ракетні війська Сил оборони продовжували уражати логістичні комунікації російських військ на ТОТ півдня України і АР Крим.

У Північно-Західній операційній зоні бойові дії не велися. Противник продовжував уражати населені пункти та позиції Сил оборони України в прикордонних районах Сумської й Чернігівської обл. Противник утримався від формування наступального угруповання на території білорусі, а також Брянської й Курської обл. рф, ймовірно, через нестачу живої сили й військової техніки. Стійкість оборони Сил оборони покращилася внаслідок нарощення нових оборонних рубежів й навчань з бойової підготовки підрозділів. Турбуючі дії, здійснені противником на території рб й прикордоння рф, не мали успіху й не призвели до нарощення угруповання Сил оборони в Північно-Західній ОЗ за рахунок послаблення угруповань українських військ в інших операційних зонах.

Таким чином, в ході наступальної операції зс рф у Східній ОЗ, противнику не вдалося досягти стратегічних успіхів, завдати поразки військам ОСУВ “Хортиця” і вийти до адміністративних кордонів Донецької обл. Готуючись до наступу Сил оборони на півдні України, угруповання зс рф продовжували нарощувати оборонні рубежі на ТОТ України.

У січні-лютому 2023 р. активність кораблів чф рф в акваторії Чорного моря залишалася низькою. ВМС ЗС України продовжували здійснювати заходи з превентивного попередження масованих ракетних ударів з повітря, шляхом вогневого впливу на носії крилатих й авіаційних ракет та місця їх постійного базування за допомогою морських дронів. Противник продовжив використання морських районів Чорного моря для завдання ураження крилатими ракетами морського базування по державних та військових об’єктах на всю глибину території України. Незважаючи на

багатократну перевагу у силах і засобах, внаслідок чого не вдалося відновити панування на морі у межах північно-західної частини Чорноморської операційної зони;

У повітряному просторі України ворог не спромігся здобути переваги, але продовжував нанесення авіаційних ударів вздовж лінії фронту та вглибині нашої держави. Противник намагався виявити і виснажити систему ППО України, а масовані ракетні удари застосовував переважно для знищення об'єктів критичної та цивільної інфраструктури України.

Намагаючись компенсувати свої воєнні, суспільно-політичні та дипломатичні невдачі, російське керівництво активізувало кампанію “суспільної мобілізації” в РФ, продовжувало вживати заходів з інтеграції тимчасово окупованих територій України до складу РФ та поглиблювати військово-технічне співробітництво з білоруссю та Іраном.

ПІДСУМКИ ПЕРШОГО РОКУ ВІЙНИ ЗА СВОБОДУ

Один рік Україна прожила в умовах широкомасштабної війни проти російського агресора, відстоюючи свою свободу, незалежність і право на існування. Російське вторгнення стало найбільшим викликом системі міжнародної безпеки, створеної після розгрому нацизму в Другій світовій війні. Ця агресія стала загрозою для інтересів більшості країн світу, оскільки грубо порушила принципи суверенітету і міжнародного права.

Вже події 2021 р. засвідчили, що господарі кремля пов'язували агресію проти України з наміром відновити контроль над колишньою сферою впливу СРСР у Східній Європі. Маскуючи свої наміри риторикою про необхідність “поваги” до інтересів росії, керівництво РФ вело діалог з провідними державами мовою ультиматумів. Приписуючи західним державам агресивні наміри, в. путін та його оточення виношували плани знищення суверенітету сусідніх держав.

Однак розрахунок завоювати Україну в ході блискавичної війни, коли б західні держави не встигли втрутитися, не виправдався – Збройні Сили України зірвали первісний замисел ворога. Україна змогла встояти і консолідувати навколо себе союзників та партнерів, які почали надавати їй всебічну допомогу для відсічі агресії.

Водночас рік війни засвідчив неефективність існуючих міжнародних механізмів попередження та врегулювання подібних криз. Російсько-українська війна довела неспроможність глобальних і регіональних структур безпеки адекватно відреагувати на російську агресію, зупинити злочини окупантів в Україні. Зокрема, виявився недієздатним механізм консенсусу під час ухвалення важливих рішень в рамках РБ ООН, ЄС, НАТО, ОБСЄ.

Війна стала фактором консолідації української нації, об'єднавши суспільство навколо ідеї перемоги над віковим ворогом та реалізацією зовнішньополітичних прагнень України. Підсумком року війни стало закріплення суб'єктності України на міжнародній арені, утвердження її ролі як одного із лідерів вільного світу, здатного впливати на глобальний порядок денний. Геостратегічною візією України стала “Формула миру” та ідея проведення Глобального саміту миру – міжнародної конференції для фіксації ключових елементів повоєнної безпекової архітектури в євроатлантичному просторі.

Широкомасштабне вторгнення РФ в Україну призвело до значних руйнувань вітчизняного виробництва та інфраструктури, принесло людські жертви та соціальні втрати. Руйнування агресором виробничої бази, зупинка діяльності підприємств призвело до скорочення робочих місць та доходів населення, що не могло не вплинути на рівень життя українців. За оцінками НБУ падіння ВВП України за 2022 рік склало 30,4%, зменшився річний експорт товарів на 35,1%, імпорт товарів за рік зменшився на 20,3%. Курс гривні до готівкового долара впав майже на 40% та становив 40,3 грн за дол. США. Рівень інфляції у 2022 році склав 26,6 %. За даними Світового банку, збитки нанесені Україні війною вже становили майже 700 млрд дол. США.

Суттєвих збитків було завдано довіклію. Цілеспрямовано знищувались культурно-історичні пам'ятки України. Погіршувало ситуацію і втрата економічних зв'язків через тимчасову окупацію окремих територій держави. Війна спричинила зовнішню та внутрішню міграцію, що призвело до зменшення населення України та викликала соціальну і гуманітарну кризу. За даними офісу Верховного комісара ООН з питань біженців, за рік війни із понад 8 млн українців, які виїхали до Європи, майже 5 млн осіб зареєструвалися в системі тимчасового захисту ЄС. Значні зовнішні міграційні потоки репродуктивного населення України негативно вплинули на демографічну ситуацію та спричинили зменшення рівня народжуваності в державі.

Разом з тим, економіка України функціонувала, демонструючи здатність до відновлення втрат, перетворюючи виклики на можливості зростання. Агресору не вдалося “загнати українців в темряву”, щоб примусити їх до переговорів на своїх умовах. Україні вдалося уникнути соціально-гуманітарної катастрофи національного масштабу. Своєчасно було забезпечено виплату заробітних плат, пенсій та інших соціальних виплат.

Значною мірою цим країна завдячує міжнародній підтримці країн-партнерів та міжнародних організацій. Протягом всього року міжнародні партнери всебічно підтримували Україну, надаючи нашій державі військову, фінансову та гуманітарну допомогу. За рахунок лише фінансової допомоги міжнародних партнерів було здійснено приблизно 50% фінансування бюджетних потреб держави.

Широкомасштабне російське вторгнення викликало кризові явища у світі, а саме: світову продовольчу кризу, яка почалася після блокування росією морських портів України, що спричинило дефіцит продовольства; енергетичну кризу, яка була спровокована РФ через відмову постачання законтракованих обсягів газу в ЄС та зміни його ціни.

Напередодні вторгнення, відповідно до оперативних планів командуванням ЗС України було вжито заходів для розгортання угруповань військ (сил) для забезпечення військової присутності та посилення охорони (прикриття) державного кордону з республікою білорусь і російською федерацією. Було проведено загальновійськові та командно-штабні навчання. Для адекватного реагування на провокаційні дії у повітряному просторі України організовано та забезпечено чергування з протиповітряної оборони екіпажами винищувальної авіації.

Перший етап широкомасштабного російського вторгнення (24 лютого – квітень 2022 р.) позначився зайняттям військами противника значної частини Київської, Чернігівської, Сумської, Харківської, Луганської, Донецької, Запорізької, Херсонської й Миколаївської областей. Ворог захопив такі важливі адміністративні

центри як Херсон, Мелітополь, Бердянськ та Маріуполь, що дозволило противнику захопити Приазов'я й створити “сухопутний коридор” до ТОТ АР Крим. Ефективно застосовувавши тактику виснаження ворога, Сили оборони України не допустили захоплення російськими військами Києва, завдали поразки північному угрупованню противника й змусили ворожі війська залишити територію Київської, Житомирської, Чернігівської та Сумської областей. Крім того, Силам оборони України вдалося зупинити наступ противника на південно-західному напрямку і не допустити захоплення таких важливих адміністративних центрів як Миколаїв, Одеса, Очаків та Чорноморськ.

З перших місяців широкомасштабного вторгнення, перебіг воєнних дій зруйнував міф про “другу армію світу”, якою РФ загрожувала своїм сусідам. Вже в перші тижні Збройні Сили України зірвали плани ворога захопити Київ “за три дні”. Незважаючи на масовані авіаційно-ракетні удари та одночасний наступ сил противника на кількох напрямках, завдяки своєчасним і рішучим діям командування ЗС України вдалося забезпечити стійкість управління військами, зберегти живу силу і боєздатність частин та підрозділів.

На другому етапі широкомасштабного російського вторгнення (початок травня – кінець серпня 2022 р.) Сили оборони України вели стратегічну оборонну операцію, стримуючи просування противника, стійкою обороною виснажуючи його наступальний потенціал і таким чином створюючи умови для переходу в наступ. Було не допущено оточення силами противника Сил оборони на території Луганської й Донецької обл., утримано Харків, не допущено встановлення противником повного контролю над акваторією Чорного та Азовського морів, звільнено о. Зміїний.

На третьому етапі широкомасштабного російського вторгнення (кінець серпня – середина листопада 2022 р.) Сили оборони України перейшли до ведення стратегічної наступальної операції з метою звільнення окупованих територій. Ведучи стійку оборону в Донецькій та Запорізькій областях, українські війська здійснили успішні наступальні операції на території Харківської та Херсонської областей, в ході яких було звільнено значну частину окупованих територій. Зокрема, в ході Слобожанської наступальної операції було звільнено територію площею близько 11500 км², до 500 населених пунктів, а в ході Херсонської наступальної операції – територію площею до 5700 км², до 211 населених пунктів. 11 листопада Сили оборони України звільнили Херсон та відтіснили російські війська на лівобережжя Дніпра. Стрімкий наступ Сил оборони поєднувався зі здійсненням постійного вогневого впливу на позиції й пункти управління ворожих військ, що призвело до значних втрат живої сили противника, руйнування системи управління, логістики тощо.

На четвертому етапі широкомасштабного російського вторгнення, який розпочався в середині листопада 2022 р., Сили оборони України перейшли до стратегічної оборонної операції, стримуючи просування противника, стійкою обороною виснажуючи його наступальний потенціал й створюючи умови для переходу в наступ.

За рік війни, Сили оборони України звільнили 40% окупованих після 24 лютого 2022 року територій, що складає 28% захоплених росією українських територій. Сили оборони України завдали значний втрат ворогові, які станом на 24 лютого

2023 року склали: понад 145 тис. особового складу, майже 3,35 тис. танків, 6,6 тис. броньованих машин, 5,22 тис. автомобілів, 2,35 тис. артилерійських систем, майже 500 РСЗВ, понад 240 систем ППО, майже 300 літаків та 290 вертольотів, понад 2 тис. БпЛА різних типів, понад 870 крилатих ракет, 18 кораблів і катерів.

У протистоянні агресору важливу роль відіграла військово-технічна допомога, отримана нашою державою в рамках Контактної групи з питань оборони України (формат “Рамштайн”) до складу якої увійшло понад 50 держав світу. Отримання Україною широкої номенклатури зразків озброєння та військової техніки від держав-партнерів стало ключовим фактором підтримання та подальшого зростання бойових спроможностей Сил оборони України.

Захід, остаточно усвідомивши свою відповідальність за майбутнє людства, дедалі активніше та масштабніше реалізував її на практиці – починаючи від ширших економічних санкцій проти росії та закінчуючи збільшенням допомоги Україні.

Україна, виборюючи та відстоюючи свою незалежність, остаточно визначилась із своїми національними цінностями й інтересами – європейською та євроатлантичною інтеграцією, розбудовою демократичного суспільства сучасного зразку. Кінцева мета цієї боротьби – руйнація путінської росії – цілковито залежить від успіхів ЗС України на полі бою та військово-технічної підтримки наших західних партнерів.

Переважна більшість українців вірять у перемогу і не готові обмінювати “мир на території”. Національна ідентичність громадян стала сильнішою, підтримка і впевненість у правильності європейського та євроатлантичного курсу України зросла.

Шлях до перемоги, миру і відновлення країни виглядає непростим. Але тим важливішим є досвід вже пройдених етапів, аналіз здобутків і помилок, виявлення тенденцій і звільнення від стереотипів та ілюзій, окреслення шляхів і перспектив повоєнного відновлення і розвитку країни.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК 1

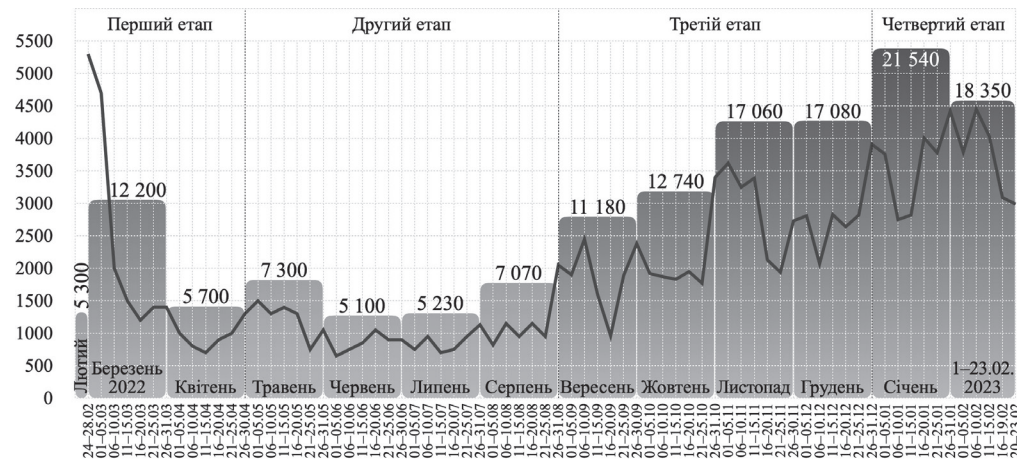
ВТРАТИ

ЗБРОЙНИХ СИЛ РФ З 24.02.2022 ПО 23.02.2023

За даними Генерального штабу Збройних Сил України, загальні втрати особового складу противника з 24.02.2022 по 23.02.2023 склали **145 850** осіб.

З них – **1 718** осіб – загиблі офіцери рф, за інформацією з відкритих джерел.

Наведені у додатку графіки динаміки втрат противника прив'язано до узагальненої історичної періодизації широкомасштабного вторгнення російської федерації в Україну.

Динаміка втрат особового складу РФ за перший рік широкомасштабного вторгнення

Офіцери рф, які загинули з 24.02.2022 по 23.02.2023, за даними з відкритих джерел

Військове звання рф	Підтверджено загибель, осіб
генерал-лейтенанти	2
генерал-майори	8
полковники	62
капітани 1 рангу	2
підполковники	150
капітани 2 рангу	3
майори	269
капітани 3 рангу	7
капітани	345
старші лейтенанти	576
лейтенанти	294
Разом	1 718

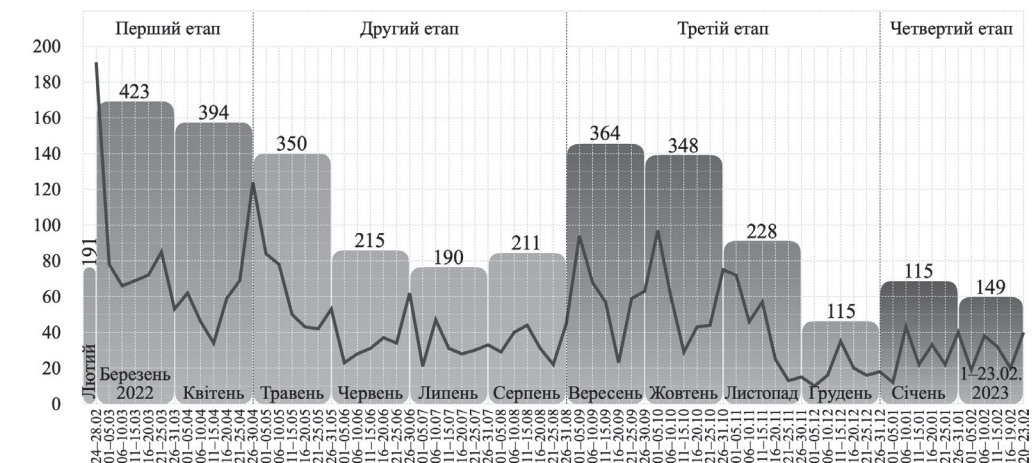

Помісячні втрати особового складу РФ

За даними Генерального штабу Збройних Сил України, загальні втрати танків противника з 24.02.2022 по 23.02.2023 склали **3 350** одиниць.

Підтверджені Огух типи танків рф, що були втрачені з 24.02.2022 по 23.02.2023

Базові типи	Моделі танків, втрати яких підтверджено за даними Огух	Підтверджені втрати	
		Одиниць	Відсотків
T-72	T-72A, T-72AB, T-72B, T-72B обр. 1989, T-72BA, T-72B3, T-72B3 обр. 2016, T-72B3 обр. 2014	993	56%
T-80	T-80БВ, T-80БВМ, T-80БВМ обр. 2022, T-80БВК, T-80У, T-80УЕ-1, T-80УК, T-80УМ2	409	23%
	танки невідстановлених моделей	198	11%
T-62	T-62М, T-62МВ, T-62 обр. 1967	65	4%
T-90	T-90А, T-90АК, T-90М, T-90С	55	3%
T-64	T-64А, T-64БВ	51	3%
Разом	За даними Огух	1 771	100%

Динаміка втрат танків РФ за перший рік широкомасштабного вторгнення

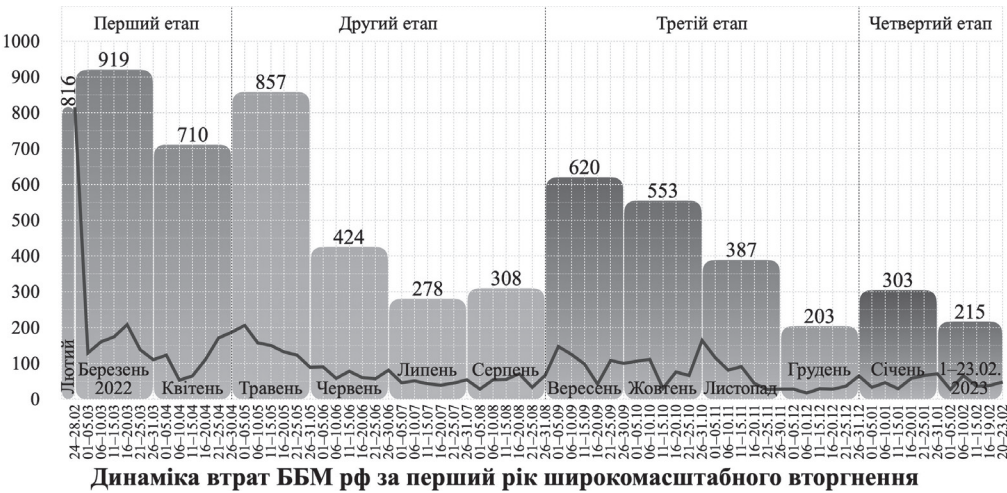

Помісячні втрати танків РФ

За даними Генерального штабу Збройних Сил України, загальні втрати ББМ противника з 24.02.2022 по 23.02.2023 склали **6 593** одиниці.

**Підтверджені Огух типи бойових броньованих машин,
що були втрачені противником у період з 24.02.2022 по 23.02.2023**

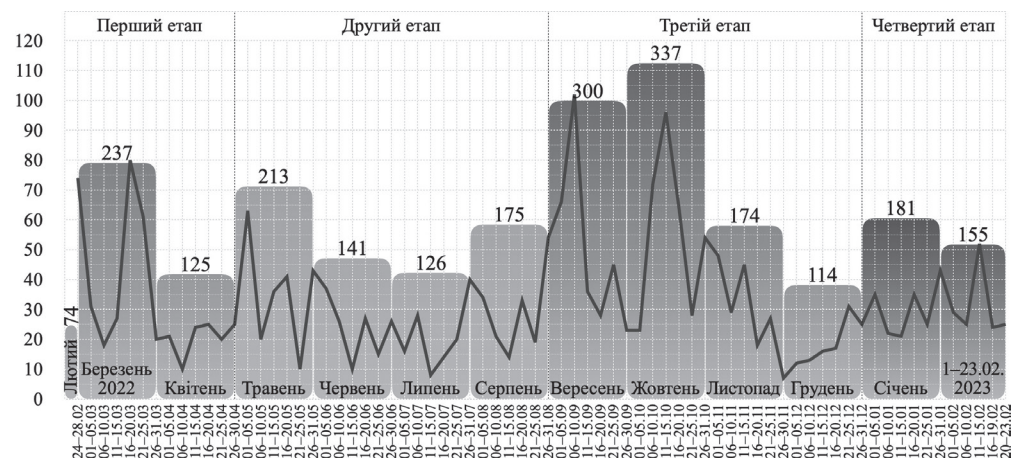
Базові типи ББМ	Моделі ББМ, втрати яких підтверджено за даними Огух	Підтверджені втрати	
		Одиниць	Відсотків
на базі БМП-1 / БМП-2	БМП-1, БМП-1АМ “Басурманин”, БМП-1П, БМП-2, БМП-2К, БМП-2М, БМП-2 з комплектом захисту 675-сб3КДЗ, БРМ-1К, БРМ-1К обр. 2021	1 228	33%
на базі БТР-80 / БТР-82	БТР-80, БТР-82А, БТР-82АМ, ЗС-88, РХМ-6	622	17%
на базі МТ-ЛБ	МТ-ЛБ, МТ-ЛБВМ, МТ-ЛБВМК, МТ-ЛБу, МТ-ЛБ 6МБ, МТ-ЛБ з туреллю 2М-7	553	15%
на базі БМД-1 / БМД-2	БМД-2, БТР-Д	278	8%
Броне-автомобілі	АМН-590951, АСН-233115 “Тигр-М”, ГАЗ серії 2330 “Тигр”, ГАЗ-3937 “Водник”, КамАЗ-395800 “Горец”, КамАЗ-43269 “Выстрел” (БПМ-97), КамАЗ-435029 “Патруль-А”, КамАЗ-53949 “Тайфун-К”, КамАЗ-63968 “Тайфун-К”, Ремдизель З-СТС “Ахмат”, УАЗ-394511 “Есаул”, УАЗ-515195 “Есаул”, Урал-42590/42591 “Федерал”, Урал-432009 “Урал-ВВ”, Iveco LMV “Рысь”	259	7%
на базі БМП-3	БМП-3	233	6%
	Бойові броньовані машини нествановлених моделей	170	5%
Командно-штабні бронемашини	БМД-1КШ-А “Сорока”, БМП-1КШ “Поток-2”, Р-145БМ “Чайка”, Р-145БМА, Р-145БМ1, Р-149МА1, Р-149МА3	140	4%
на базі БМД-4	БМД-4М, БТР-МД “Ракушка”	79	2%
ББМ управління артилерією	ПРП-4А “Аргус”, 1В1003, 1В119 “Реостат”, 1В13, 1В14, 1В15М, 1В16, 1В18 “Клєн-1”	46	1,2%
Самохідні ПТРК	9К128-1 “Корнет-Т”, 9П148 “Конкурс”, 9П149 “Штурм-С”	38	1%
медичні бронемашини	БММ-80, КамАЗ-53949 “Линза”	12	0,3%
на базі БРДМ-2	БРДМ-2, БРДМ-2РХБ, ЗС-82	9	0,2%
на базі БТР-60, БТР-70	БТР-60ПБ, БТР-70, БТР-70М	6	0,2%
ББМ на базі Т-72	БМО-Т, БМПТ “Терминатор”	4	0,1%
Разом	За даними Огух	3 677	100%

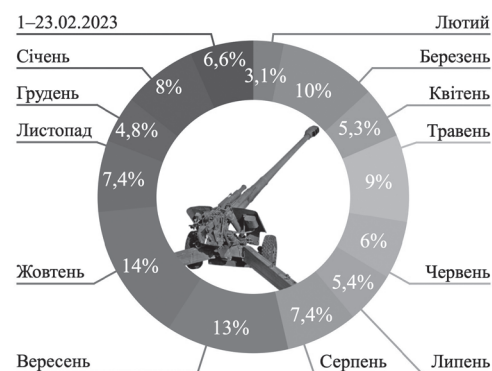
За даними Генерального штабу Збройних Сил України, загальні втрати артсистем противника з 24.02.2022 по 23.02.2023 склали **2 352** одиниці.

**Підтверджені Огух типи артилерійських установок,
що були втрачені противником у період з 24.02.2022 по 23.02.2023**

Базові типи артсистем	Моделі артсистем, втрати яких підтверджено за даними Огух	Підтверджені втрати	
		Од.	%
САУ	122 мм 2С1 “Гвоздика”, 152 мм 2С3 “Акація”, 152 мм 2С5 “Гиацинт-С”, 152 мм 2С19 “Мста-С”, 152 мм 2С33 “Мста-СМ”, 203 мм 2С7 “Пион”	315	60%
Причепні гармати	122 мм 2А18 Д-30, 152 мм 52-П-546 Д-20, 152 мм 2А65 “Мста-Б”, 152 мм 2А36 “Гиацинт-Б”	151	29%
САМУ	120 мм 2С9 “Нона-С”, 120 мм 2С23 “Нона-СВК”, 120 мм 2С34 “Хоста”	29	5%
ПАМУ	120 мм 2Б16 “Нона-К”	11	2%
ППГ	100 мм 2А29 МТ-12 “Рапира”	9	2%
Причепні міномети	82 мм 2Б9 “Василєк”	5	1%
Самохідні міномети	240 мм 2С4 “Тюльпан”	4	1%
Разом	За даними Огух	524	100%

Динаміка втрат артистем рф за перший рік широкомасштабного вторгнення

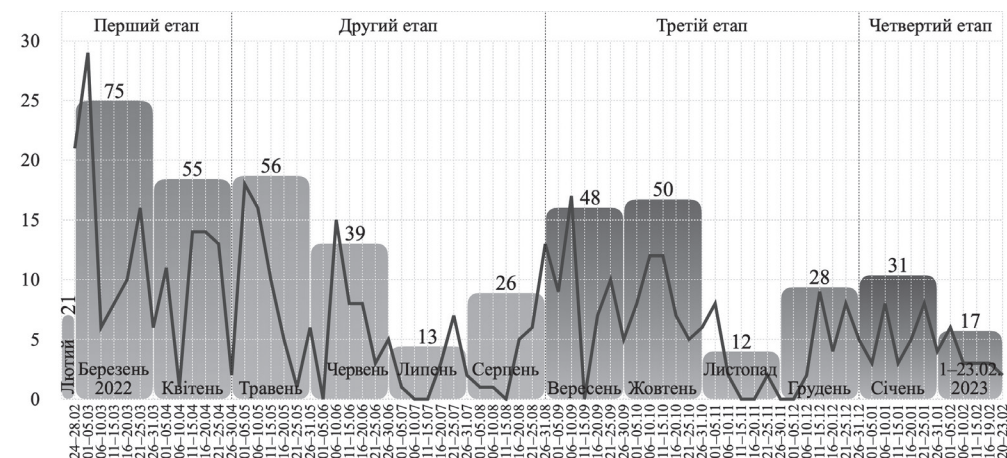

Помісячні втрати артистем рф

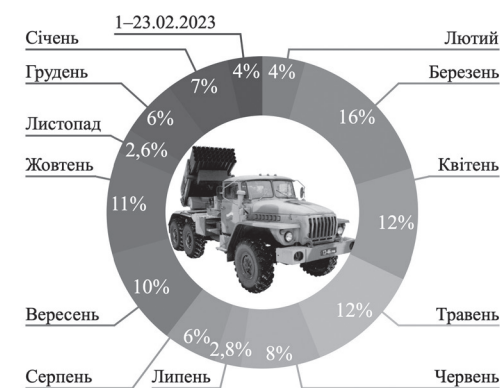
За даними Генерального штабу Збройних Сил України, загальні втрати РСЗВ противника з 24.02.2022 по 23.02.2023 склали **471** одиницю.

Підтверджені Огух типи реактивних систем залпового вогню, що були втрачені противником у період з 24.02.2022 по 23.02.2023

Типи РСЗВ	Моделі РСЗВ, втрати яких підтверджено за даними Огух	Підтверджені втрати	
		Од.	%
122 мм	бойові машини БМ-21 (2Б5, 2Б26 “Град-К”), БМ-21-1 (2Б17) комплексу 9К51 “Град”, бойові машини 2Б17М комплексу 9К51М “Торнадо-Г”, бойові машини 9П138 комплексу 9К55 “Град-1”	120	54%
220 мм	Машини зі складу комплексу 9К57 “Ураган”: 9П140, 9Т452	86	39%
ТОС	Машини зі складу ТОС-1А “Солнцепёк”: БМ-1, ТЗМ-Т	12	5%
	РСЗВ невстановлених моделей	2	1%
300 мм	Бойова машина 9А52-2 зі складу комплексу 9К58 “Смерч”	1	1%
Разом	За даними Огух	221	100%

Динаміка втрат РСЗВ рф за перший рік широкомасштабного вторгнення

Помісячні втрати РСЗВ рф

За даними Генерального штабу Збройних Сил України, загальні втрати засобів ППО противника з 24.02.2022 по 23.02.2023 склали **244** одиниці.

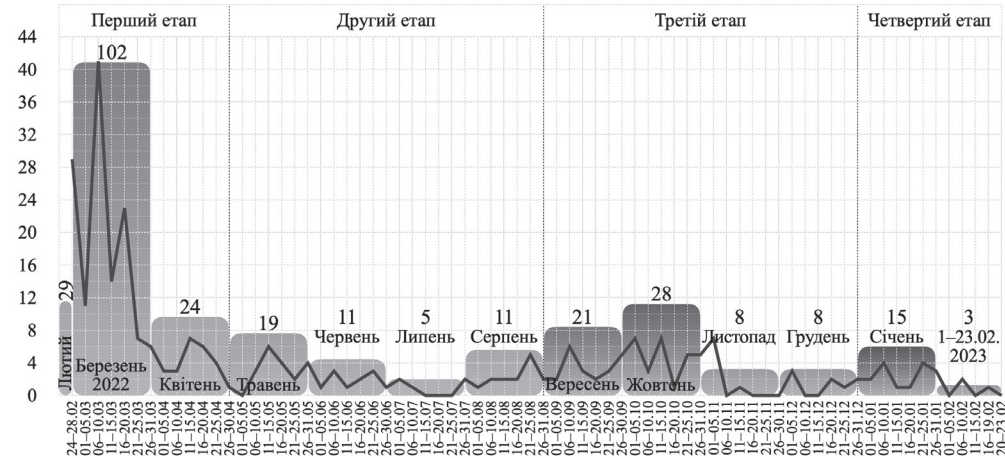
Підтверджені Огух типи засобів протиповітряної оборони, що були втрачені противником у період з 24.02.2022 по 23.02.2023

Базові типи	Моделі засобів ППО, втрати яких підтверджено за даними Огух	Підтверджені втрати	
		Од.	%
ЗУ-23-2	2А13 ЗУ-23-2 на платформі а також встановлені на ББМ: МТ-ЛБ, 2С1, БТР-3Д “Скрежет”	43	24%
“Бук”	Машини комплексу 9К37М1-2 “Бук-М1-2”: вогневі установки 9А310М1-2, пуско-заряджальні установки 9А39М1-2, станція виявлення та цілевказівки 9С18М1-2; Машини комплексу 9К317 “Бук-М2”: вогневі установки 9А317, пуско-заряджальні установки, 9А316, станції виявлення та цілевказівки 9С18М1-3, радіолокаційні станції 9С36; Командні пункти на базі 9С470	32	17%

За даними Генерального штабу Збройних Сил України, загальні втрати гелікоптерів противника з 24.02.2022 по 23.02.2023 склали **287** одиниць.

Підтверджені Огух типи гелікоптерів рф, що були втрачені з 24.02.2022 по 23.02.2023

Базові моделі	Моделі гелікоптерів, втрати яких підтверджено за даними Огух	Підтверджені втрати	
		Одиниць	Відсотків
Ка-52	Розвідувально-ударні гелікоптери Ка-52 "Аллигатор"	31	40%
Ми-8	Багатоцільові гелікоптери Ми-8 та модифікації на їх базі	18	23%
Ми-24 / Ми-35	Багатоцільові ударні гелікоптери: Ми-24П, Ми-24В, Ми-35М	12	15%
Ми-28	Ударні гелікоптери Ми-28 та модифікації на їх базі	11	14%
	неопізнані моделі гелікоптерів	6	8%
Разом	За даними Огух	78	100%

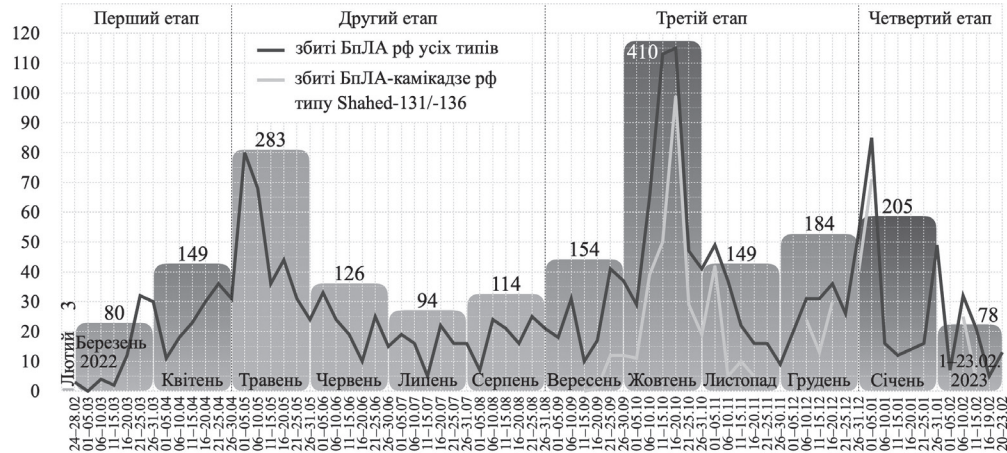
Динаміка втрат гелікоптерів рф за перший рік широкомасштабного вторгнення

За даними Генерального штабу Збройних Сил України, загальні втрати БпЛА оперативно-тактичного рівня противника з 24.02.2022 по 23.02.2023 склали **2-029** одиниць. У це число увійшли БпЛА-камікадзе іранського виробництва Shaded-131 та Shaded-136, яких було збито більше **560** одиниць. Загалом за вказаний період противник застосував більше **650** одиниць БпЛА-камікадзе типу Shahed-131/-136 для повітряних атак по Україні. Крива втрат БпЛА даного типу побудована лише для проміжків часу, упродовж яких було зафіксовано атаки відповідними засобами повітряного нападу.

Підтверджені Огух типи БпЛА рф, що були втрачені з 24.02.2022 по 23.02.2023

Призначення, тип, клас БпЛА	Моделі безпілотних літальних апаратів, втрати яких підтверджено за даними Огух	Підтверджені втрати	
		Одиниць	Відсотків
Розвідувальні оперативно-тактичні	"Картограф", "Корсар", "Мерлин-ВР", "Орлан-10", "Орлан-30", "Форпост"	139	72%
Розвідувальні тактичні міні	"Элерон-3", "Элерон Т28МЭ", ZALA 421-16E2, ZALA 421-16EM	28	15%
Розвідувальні тактичні малі	"Гранат-3", "Ласточка-М", "Тахион", Supercam 1350	7	4%
Розвідувальні тактичні	"Гранат-4", "Грифон-12", Supercam S350	5	3%
РЕБ оперативно-тактичні	"Москит" (модифікація "Орлан-10"), "Орлан-10" комплексу РБ-341В "Леер-3"	4	2%
Ударні оперативно-тактичні	"Орлан-10" пристосований для скидання ВОГ-25, "Форпост-Р", "Mohajer-6"	4	2%
Розвідувальні	Неідентифіковані розвідувальні БпЛА	3	1%
Ударні оперативні	"Орион"	2	1%
Разом	За даними Огух	192	100%

Динаміка втрат БпЛА ОТР рф за перший рік широкомасштабного вторгнення

Березень	Травень	Липень	Вересень	Листопад	Січень
3,9%	7%	14%	6%	5%	6%
8%	20%	7%	9%	10%	4%
Лютий 2022 — 0,1%	Квітень	Червень	Серпень	Жовтень	Грудень
Помісячні втрати БпЛА ОТР рф					
1-23.02.2023					

За даними Генерального штабу Збройних Сил України, загальна кількість збитих балістичних та крилатих ракет противника з 24.02.2022 по 23.02.2023 склала **873** одиниці. Загалом за вказаний період противник застосував біля **4 800** одиниць крилатих, балістичних та зенітних керованих ракет для завдання ракетних ударів по цивільних та військових об'єктах на території України.

Засоби завдання ракетних ударів рф по Україні в період з 24.02.2022 по 23.02.2023				
Тип ракет	Тип старту ракет	Носії ракет	Моделі ракет, якими рф наносила ракетні удари по Україні	Кількість ракет у %
ЗКР	Наземний	ЗРК С-300	Зенітні керовані ракети комплексу С-300	32%
Балістичні	Наземний	ОТРК “Искандер-М”	Надзвукові ракети 9М723	15%
Крилаті	Повітряний	Ту-95МС, Ту-160	Дозвукові ракети Х-101 та Х-555	15%
Крилаті	Повітряний	Літаки: Су-24, Су-25, Су-27, Су-30, Су-34, Су-35, Су-57, Миг-29, Миг-35; Вертольоти Ка-52	Крилаті авіаційні ракети: Середнього радіусу дії – дозвукові Х-59, надзвукові протирадіолокаційні Х-58, дозвукові Х-35, надзвукові Х-31; Малого радіусу дії – надзвукові Х-29 та Х-25	14%
Крилаті	Морський	Кораблі та підводні човни	Дозвукові ракети серії ЗМ-14 “Калибр”	13%
Крилаті	Повітряний	Ту-22М3	Надзвукові протикорабельні ракети Х-22 “Буря”	4,6%
Крилаті	Наземний	БРК “Бал”	Надзвукові протикорабельні ракети П-800 “Онікс” (ЗМ55)	3%
Крилаті	Наземний	ОТРК “Искандер-К”	Дозвукові ракети Р-500 (9М728)	1,4%
Балістичні	Наземний	ТРК “Точка-У”	Надзвукові ракети 9М79М	1,4%
Балістичні	Повітряний	Миг-31К	Аеробалістичні надзвукові ракети Х-47М2 “Кинжал”	<0,3%
			Інші ракети	<0,2%
Крилаті	Наземний	БРК “Бал”	Дозвукові протикорабельні ракети Х-35 “Звезда”	0,1%
Разом	За вказаний період ворог використав біля 4800 крилатих, балістичних та зенітних керованих ракет для завдання ракетних ударів по Україні			100%

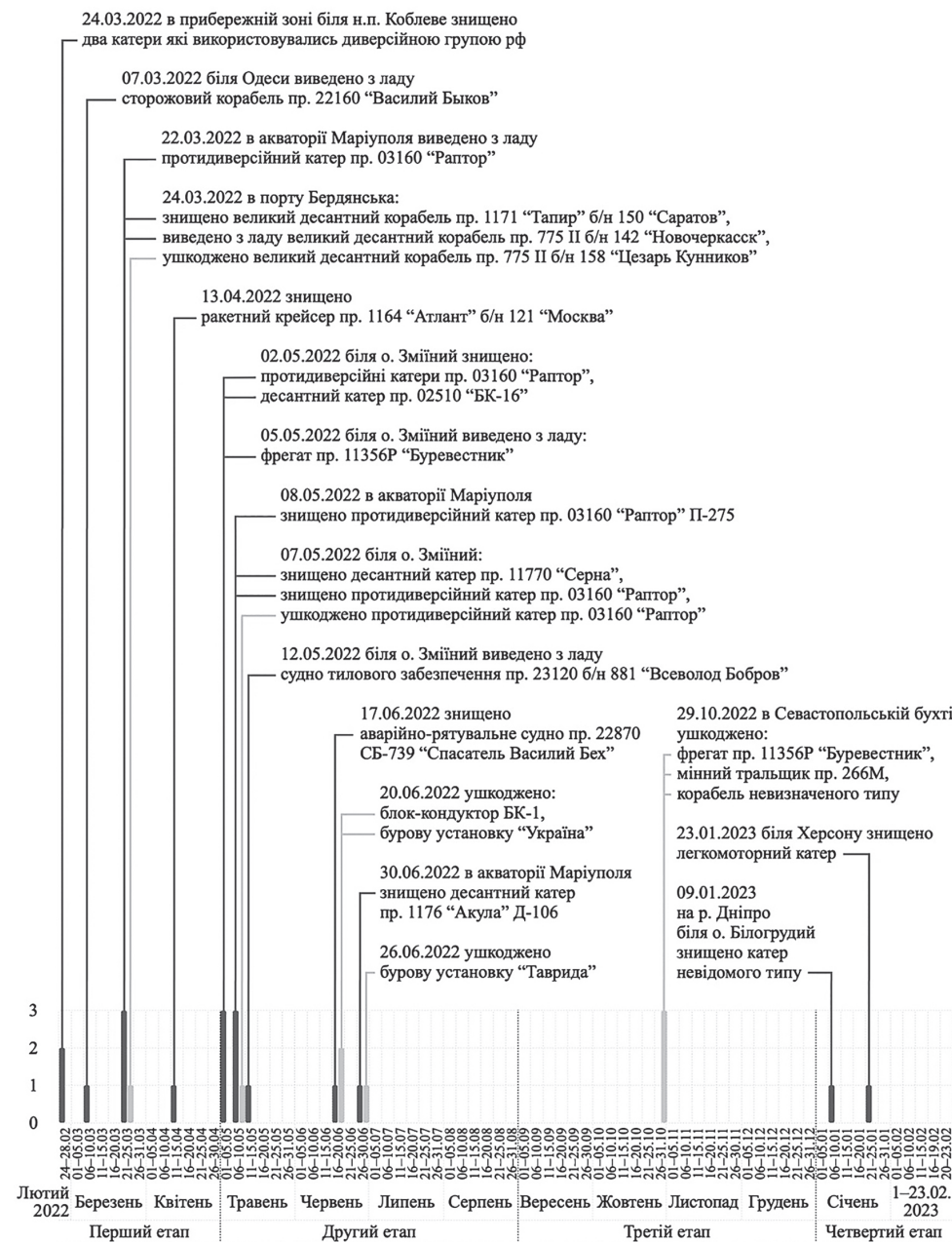

Крилаті	Повітряний	160	Дозвукові ракети Х-101 та Х-555	15%
Крилаті	Повітряний	Літаки: Су-24, Су-25, Су-27, Су-30, Су-34, Су-35, Су-57, Миг-29, Миг-35; Висхідні літаки	Крилаті авіаційні ракети: Середнього радіусу дії – дозвукові Х-59, надзвукові протирадіолокаційні Х-58, дозвукові Х-35, надзвукові Х-31; Малого радіусу дії – надзвукові	14%

Динаміка ураження крилатих та балістичних ракет рф за перший рік широкомасштабного вторгнення									
Березень	Травень	Липень	Вересень	Листопад		Січень			
5,2%	5,6%	4%	3,5%	5,6%	12%	20%	20%	9,5%	8,6%
Лютий	Квітень	Червень	Серпень	Жовтень		Грудень		1–23.02.	
2022 — 0,9%								2023	
Помісячні втрати крилатих та балістичних ракетного рф збитими									

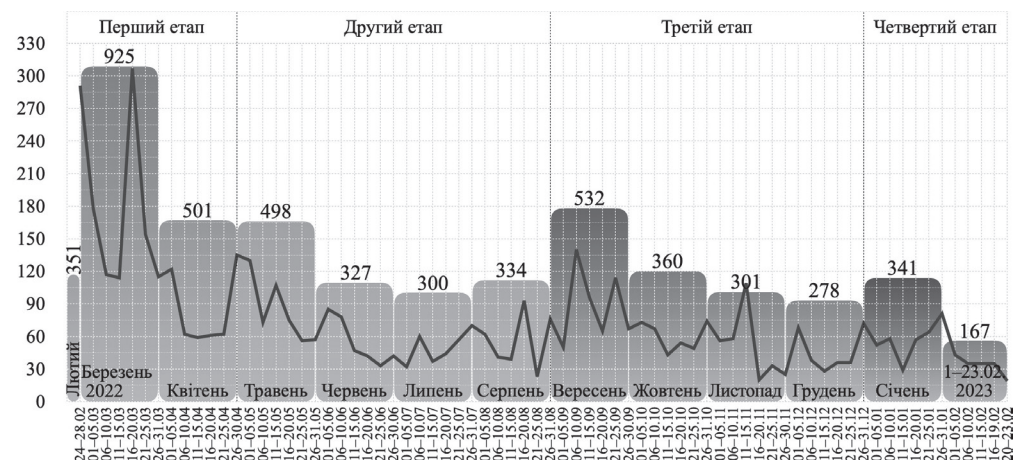
Динаміка втрат кораблів, катерів, суден, плавзасобів рф за перший рік широкомасштабного вторгнення				
Втрати кораблів, катерів та плавзасобів забезпечення рф з 24.02.2022 по 23.02.2023				
Втрати противника	Кораблів	Катерів	Плавзасобів забезпечення	Σ: всього
Ушкоджено	4	1	3	8
Виведено з ладу внаслідок ураження	3	1	1	5
Знищено	2	10	1	13
Разом	9	12	5	26

За даними Генерального штабу Збройних Сил України, загальні втрати автотехніки противника з 24.02.2022 по 23.02.2023 склали **5 215** одиниць.

Підтверджені Огух типи автомобільної техніки та автоцистерн, що були втрачені противником у період з 24.02.2022 по 23.02.2023

Типи автотехніки	Моделі автомобільної техніки, втрати яких підтверджено за даними Огух	Підтверджені втрати	
		Од.	%
Важкі вантажні автомобілі	КамАЗ-5350, КамАЗ-6350, КамАЗ-6350-376, КрАЗ-255Б, Урал-4320, Урал-5323, Урал-63704-0010 "Торнадо-У"	1 315	55%
Паливозаправники на базі авто	ЗИЛ-131, КамАЗ-5350, КрАЗ-255Б, КрАЗ-260, ТЗ-500 на базі МАЗ-500, Урал-375Д, Урал-4320	283	12%
	Вантажні авто невстановленого типу	263	11%
Середні вантажні автомобілі	ГАЗ-3308 "Садко", ГАЗ-51, ГАЗ-66, ЗИЛ-131, КамАЗ-4350, Урал-375Д, Урал 43206	200	8%
Позашляховики	УАЗ-23632 "Пикап", УАЗ-23632-148-64 "Пикап", УАЗ-3151, УАЗ-31514, УАЗ-3163 "Патриот", УАЗ-469, ЛуАЗ-969 "Волинянка"	87	4%
Машини зв'язку	Р-142НСА, Р-166-0.5, Р-240	55	2,3%
Мікроавтобуси	ГАЗ "Соболь", УАЗ СГР "Буханка"	38	1,6%
Броньовані важкі вантажні авто	КамАЗ-5350 з броньованою кабіною водія, КамАЗ-5350 з броньовими кабіною водія та модулем ММ-501	32	1,3%
Автозаки	На базі вантажних авто Урал та КамАЗ	31	1,3%
Ремонтно-евакуаційні машини	Майстерні технічного обслуговування МТО-АГ-3М, МТО-АТ, МТО-УБ1; Машини технічної допомоги МТП-А2, МТП-А2.1; Ремонтно-евакуаційні РЭМ-КЛ; Евакуаційні тягачі КЭТ-Л (ТК4), КТ-Л	28	1,2%
Командно-штабні машини	КШМ: Р-142 "Деймос", Р-149АКШ-1, 1В110 "Берёза"; пункти управління: АПЕ-5, МПУС-К; штабні машини МШ5350С; машини управління П-230Т; машини комплексу зв'язку Редут-2УС: антенний модуль Р-431АМ, комплексні апаратні зв'язку П-260-У; радіорелейні станції Р-419Л1; апаратні: МП-1ИМЕ, МП-2ИМЕ; станції супутникового зв'язку: Р-439-МД2, Р-441 "Ливень"; радіостанції Р-381Т2М "Таран-М"; станція керування БпЛА "Орлан-10"	25	1%
ТЗМ	Транспортно-заряджаючі машини: КМВ-10К, ТЗМ 2Ф77М ЗРГК "Тунгуска", ТЗМ 9Т217-1Б "Оса", 9Т244 для ЗРК Тор-М2У	15	0,6%
Болотосуви	Дволанкові всюдиходи ГАЗ-3344-20 "Алеут" та сімейства "Витязь": ДТ-10ПМ, ДТ-30ПМ	6	0,3%
Дезинфектори	Авторозливочні станції АРС-14, димова машина ТДА-3	4	0,2%
Генератори	Електростанція ЭД2х30-Т400-ЗРА, аеродромний пусковий агрегат АПА-80	2	0,1%
Сідлові тягачі	Урал-5423	2	0,1%
Разом	За даними Огух	2 386	100%

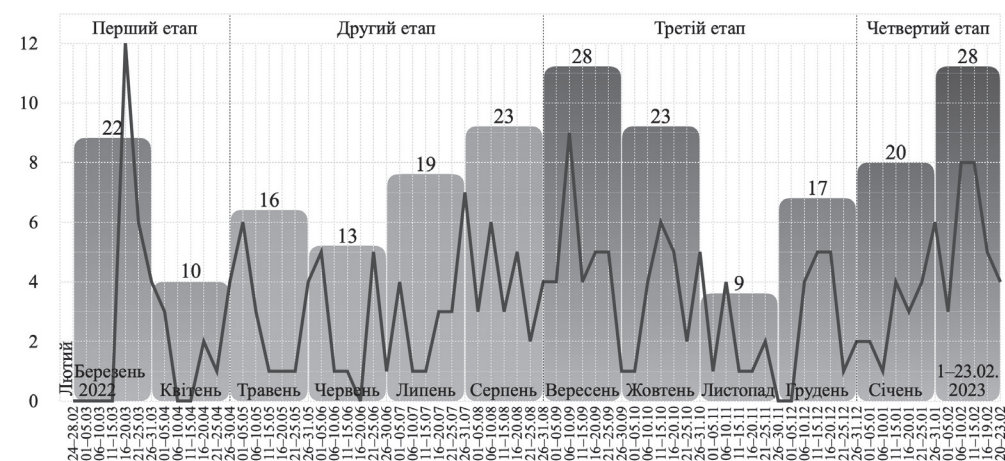
Динаміка втрат автотехніки рф за перший рік широкомасштабного вторгнення

За даними Генерального штабу Збройних Сил України, загальні втрати спеціальної техніки противника з 24.02.2022 по 23.02.2023 склали **228** одиниць.

Підтверджені Огух типи спеціальної техніки та технічних засобів, що були втрачені противником у період з 24.02.2022 по 23.02.2023

Типи спецтехніки та техзасобів	Моделі спеціальної техніки та техзасобів, втрати яких підтверджено за даними Огух	Підтверджені втрати	
		Од.	%
Мостові секції	Секції понтонно-мостових парків: ПМП, ПП-91М (ПП-2005)	48	18%
БРЕМ	Броньовані ремонтно-евакуаційні машини: БРЭМ-1, БРЭМ-2, БРЭМ-Д, БРЭМ-К, БТС-4	41	15%
Броньовані інженерні машини	БАТ-2, ИМР-2(М), ИМР-3М	33	12%
Розміновувачі	Установки розмінування УР-67, УР-77 "Метеорит"	29	11%
Мостоукладачі	МТУ-72, ТММ-3	28	10%
Інженерні машини	Крани: КС-3574М, КС-45719-7М, КС-55729-7М; Машини відривання траншей і котлованів: МДК-3, ПЗМ-2; Експаватори: ЭОВ-3523, ЭОВ-4421	26	9,5%
Засоби РЕБ	Станції перешкод комплексу РБ-301Б "Борисоглебск-2", РБ-341В "Леер-3", РБ-636 "Свет-КУ", Р-330Ж "Житель", Р-934У "Синица", "Силок-01", 1РЛ257 "Красуха-4", 1Л29 СПР-2 "Ртуть-Б", 85Я6 "Леер-2"	22	8,1%
Буксирно-моторні катери	Буксирно-моторні катери для наведення понтонних переправ: БМК-130М, БМК-150, БМК-460, БМК-МО, БМК-МТ	14	5,1%
ПТС	Плаваючі транспортери ПТС-2	13	4,8%
Контрбатареїні РЛС	1РЛ232М1 СНАР-10М1 "Пантера", 1Л260 "Зоопарк-1М", 1Л271 "Аистёнок"	8	2,9%

Станції зв'язку	станції супутникового зв'язку Аурига 1.2В	3	1,1%
Мінні загороджувачі	ГМЗ-3	3	1,1%
РЛС поля бою	Станції ближньої розвідки СБР-3 "Фара-1"	2	0,7%
Засоби РЕР	"Торн-МДМ"	2	0,7%
Разом	За даними Огух	272	100%

Динаміка втрат спецтехніки рф за перший рік широкомасштабного вторгнення

Березень 2022	Травень	Липень	Вересень	Листопад	Січень
10%	4,4%	7%	8,4%	10%	10%
Квітень	Червень	Серпень	Жовтень	Грудень	1-23.02.2023
	5,7%	10%	12%	4%	7,5%
					9%
					12%

Помісячні втрати спеціальної техніки рф

МІЖНАРОДНІ САНКЦІЇ, ВІЙСЬКОВА, ЕКОНОМІЧНА І ПОЛІТИЧНА ПІДТРИМКА УКРАЇНИ З БОКУ ДЕРЖАВ-ПАРТНЕРІВ

Заява лідерів Великої сімки (G-7)

11 березня 2022 року
м. Берлін, Німеччина
[подається з незначними скороченнями]

Ми, лідери Великої семи (G-7), як і раніше, сповнені рішучості підтримувати український народ і уряд, які героїчно протистоять військовій агресії та війні президента росії володимира путіна проти їхньої суверенної країни. Цей неспровокований і невинуватий напад спричиняє величезні страждання та трагічну втрату людей, у тому числі через невинуваті бомбардування та обстріли цивільних у школах, будинках і лікарнях.

Ми єдині у своїй рішучості притягнути президента путіна та його режим до відповідальності за цю невинуватану та неспровоковану війну.

Світ має об'єднатися, закликаючи президента путіна та його режим негайно зупинитися її триваючий напад на Україну та вивести свої військові сили. Ми солідарні з тими, хто сміливо протистоїть вторгненню в Україну.

Ми закликаємо росію забезпечити безпечний і безперешкодний гуманітарний доступ до жертв її нападу та дозволити безпечний проїзд цивільним особам, які бажають виїхати, ми закликаємо та зобов'язуємося надати гуманітарну, медичну та фінансову підтримку біженцям з України.

Ми колективно ізолювали ключові російські банки від світової фінансової системи; притупивши здатність Центрального банку росії використовувати свої іноземні резерви; наклали широкі заборони на експорт і контроль, які відрізали росію від наших передових технологій; направили обмеження на архітекторів цієї війни: президент путіна і його поплічників та режим лукашенка в білорусі.

Ми докладатимемо подальших зусиль, щоб зменшити нашу залежність від російських енергоресурсів.

Ми підтримуємо наші компанії, які прагнуть упорядкованого виходу з російського ринку.

Як і раніше ми сповнені рішучості ще більше ізолювати росію від наших економік і міжнародної фінансової системи.

Отже, ми зобов'язуємося вжити подальших заходів якнайшвидше:

По-перше, ми докладемо зусиль, відповідно до наших національних процесів, щоб вжити заходів, які позбавлять росію статусу найбільшого сприяння щодо ключових продуктів; скасує важливі переваги членства росії у Світовій організації торгівлі (СОТ), продукція російських компаній більше не буде користуватись режимом найбільшого сприяння в наших економіках.

По-друге, ми спільно працюємо над тим, щоб росія не отримала фінансування від провідних багатосторонніх фінансових установ, включаючи Міжнародний валютний фонд (МВФ), Світовий банк (СБ) та Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР).

Ми вітаємо швидкі та постійні зусилля МВФ і Групи Світового банку для отримання фінансової допомоги Україні.

По-третє, ми зобов'язуємося продовжувати нашу кампанію тиску на російську еліту, ставлеників і олігархів, близьких до президента путіна та інших архітекторів війни, а також їхніх сімей і тих, хто їх підтримує.

Ми високо цінуємо роботу наших урядів щодо виявлення та заморожування активів, що належать фізичним і юридичним особам, які потрапили під санкції.

З цією метою, ми запустили оперативну групу, оголошену 26 лютого, яка буде займатися активами російських еліт, близьких до президента путіна та архітекторів його війни.

По-четверте, ми зобов'язуємося підтримувати ефективність наших обмежувальних заходів, боротися з ухиленням і закривати прогалини.

Ми обмежимо доступ росії та її елітам, довіреним особам та олігархам до цифрових активів, як засіб ухилення або компенсації впливу міжнародних санкцій.

Ми зобов'язуємося вживати заходів для кращого виявлення та запобігання будь-якій незаконній діяльності.

По-п'яте, ми сповнені рішучості боротися зі спробами російського режиму поширювати дезінформацію. Ми стверджуємо і підтримуємо право російського народу на вільну і неупереджену інформацію.

По-шосте, ми готові накласти подальші обмеження на експорт та імпорту ключових товарів і технологій для російської федерації, які мають на меті позбавити росію доходів і гарантувати, що наші громадяни не підтримують війну президента Путіна.

Ми подбаємо, щоб еліти, ставленики та олігархи, які підтримують війну президента путіна, були позбавлені доступу до предметів розкоші та активів.

По-сьоме, російські організації, які прямо чи опосередковано підтримують війну, не повинні мати доступу до нових боргових і акціонерних інвестицій та інших форм міжнародного капіталу.

Ми продовжуватимемо співпрацю над розробкою та впровадженням заходів, які ще більше обмежуватимуть доступ росії до фінансових коштів на міжнародному рівні.

Разом ми працюватимемо над збереженням стабільності енергетичних ринків, а також продовольчої безпеки в усьому світі, оскільки вторгнення росії загрожує спроможності України вирощувати врожай цього року.

Ми продовжуємо підтримувати український народ і Уряд України та продовжуватимемо оцінювати вплив наших заходів, у тому числі на треті країни, і готові вживати подальших заходів, щоб притягнути президента путіна та його режим до відповідальності за напад на Україну.

[Підписи представників країн-учасників засідання]

Дата	Зміст воєнно-політичного заходу (рішення)
Спеціальні економічні та інші обмежувальні заходи (санкції) введені проти країни-агресора	
Перший санкційний пакет (за визнання “ДНР” і “ЛНР”)	
23.02.2022	Сполучені Штати Америки запровадили заборону для громадян США на фінансування та інвестиції в ДНР і ЛНР, до санкційного списку включено банки “Внешкономбанк” та “Промсвязьбанк” з філіалами, що здійснюють фінансування збройних сил росії. Європейський Союз включив санкції на банки “Внешкономбанк” та “Промсвязьбанк” з філіалами, що здійснюють фінансування збройних сил росії та посилення обмеження на операції із суверенним державним боргом росії, а саме на торги облігаціями на вторинному ринку. Німеччина призупинила сертифікацію магістрального газопроводу “Північний потік-2”, відкликавши чинний звіт Міністерства економіки з аналізу надійності постачання та зажадавши нову оцінку з урахуванням “змін за останні кілька днів”. Велика Британія ввела санкції проти п'яти російських банків: “Промсвязьбанк”, “Росія”, “Індустріальний ощадний банк”, “Чорноморський банк розвитку” та “Генбанк” і трьох російських мільярдерів Геннадія Тимченка, Бориса та Ігоря Ротенбергів. Канада, Австралія, Японія та Ісландія приєдналися до введених санкцій Європейського Союзу, включаючи санкції проти депутатів Державної думи, що голосували за визнання “ДНР” і “ЛНР” (разом: 382 росіян і 32 компаній)
Другий санкційний пакет (через вторгнення в Україну)	
24.02.2022	Велика Британія наклала санкції на понад 100 фізичних осіб (заморожування фінансових активів президента в. путіна та міністра закордонних справ с. лаврова) та компанії, у т. ч. “Ростех”, “Аерофлот”. Літакам “Аерофлоту” заборонили літати до Великої Британії. Сполучені Штати Америки запровадили “нищівні санкції”, які включають обмеження можливостей для російських компаній вести розрахунки в доларах, євро, фунтах та єнах; блокування активів банків в американській юрисдикції; заборона на проведення будь-яких трансакцій з американськими контрагентами для банків: ВТБ, “Відкриття”, “Новокомбанк” та “Радкомбанк”; обмеження на кореспондентські рахунки у США для “Сбербанку Росії”; “секторальні обмеження” для російських компаній: “Газпромбанк”, “Россільгоспбанк”, “Альфа-Банк”, “Московський Кредитний Банк”, “Газпром”, “Ростелеком” та “РЖД”; обмеження на імпорт високотехнологічної продукції та обмеження на запозичення на ринках США та Європи для найбільших російських державних компаній. Європейський Союз впроваджує персональні санкції проти президента в. путіна, міністра закордонних справ с. лаврова, прем'єр-міністра м. мішустіна, міністра оборони с. шойгу, заступника голови Ради безпеки д. медведева, спецпредставника президента с. іванова, голови МВС в. колокольцева, депутатів держдуми та запроваджує санкції проти 60 провідних промислових компаній росії, у т. ч.: авіаційної компанії “Сухий”; ракетно-космічного центру “Прогрес” та компанії “Калашников”. Забороні підлягає надання всім цим компаніям доступу до ринку капіталу та будь-яких видів фінансових послуг, надання технічної допомоги або торгівлі з ними продукцією та технологіями військового чи подвійного призначення. Канада, Японія, Швейцарія та Україна приєдналися до введених санкцій Європейського Союзу

Дата	Зміст воєнно-політичного заходу (рішення)
Третій санкційний пакет (через вторгнення в Україну)	
26.02.2022	Голова Європейської комісії У. фон дер Ляєн оголосила про запровадження нового пакету санкцій до яких приєдналися США, ЄС, Канади та Велика Британія, які полягали у заморожуванні резервів Центрального банку рф, що перебувають у банках країн G-7 (половина резервів російського Центробанку); скасування програми “золотих паспортів” для інвесторів із росії; відключення семи російських банків, а саме: банки ВТБ, “Росія”, “Открытие”, “Новикомбанк”, “Промсвязьбанк”, “Совкомбанк” і “ВБЕ.РФ” із системи платежів SWIFT. Португалія призупинила видачу “золотих віз” громадянам росії. Велика Британія підготувала “чорний список” російських олігархів, санкції накладені на сімох російських олігархів, серед яких р. абрамович, о. дерипаска, і. сечін (Роснефть), а. костін (ВТБ), о. міллер (Газпром), м. токарєв (Транснефть) та д. лебєдєв (Банк “Росія”)
Четвертий санкційний пакет (через вторгнення в Україну)	
14.03.2022 - 17.03.2022	Комітет постійних представників Європейського Союзу: ухвалив четвертий пакет санкцій проти російських фізичних і юридичних осіб та секторів економіки рф, причетних до воєнної агресії проти України. Ухвалив заяву до СОТ, якою призупинив положення про найбільше сприяння стосовно росії та розгляд білорусі на вступ до СОТ. Санкції направлено на заборону експорту предметів розкоші та інвестицій в енергетичний сектор. Сполучені Штати Америки оголосили про блокування для рф можливості виплат за держборгом. Президент США підписав виконавчий указ, який забороняє імпорт російської нафти, зрідженого природного газу та вугілля з метою позбавити “президента путіна економічних ресурсів, які він використовує, аби продовжувати вести свою непотрібну війну вибору”. Австралія включила до нового санкційного пакету 60 високопосадовців та олігархів, наближених до путіна та причетних до військового вторгнення росії в Україну.
П'ятий санкційний пакет (через звірства під час окупації українських міст)	
06.04.2022	П'ятий пакет санкцій від Європейського Союзу включає заборону на: купівлю, імпорт або передачу російського вугілля ЄС; доступу до портів ЄС кораблів, що зареєстровані під прапором росії; діяльності будь-яких операцій із залученням автомобільного транспорту з росії або білорусі; заборону експорту, орієнтовану на пальне для літаків та інші товари, такі як квантові комп'ютери або сучасні напівпровідники, сучасна електроніка, програмне забезпечення, чутлива продукція машинобудування та транспортне обладнання та імпорт на деревину, цемент, добрива, морські продукти та алкогольну продукцію з росії. Сполучені Штати Америки офіційно призупинили обмін інформацією з російськими податковими органами, щоб ускладнити збір податків у рф. Обидві палати Конгресу США ухвалили законопроект про заборону на законодавчому рівні імпорту нафти й газу з росії, що посилює економічний тиск на путінський режим

Дата	Зміст воєнно-політичного заходу (рішення)
Шостий санкційний пакет (через причетність до агресії проти України)	
03.06.2022 – 14.07.2022 р.	Європейський Союз офіційно затвердив обмежувальні заходи, які введено проти 18 компаній і 65 фізичних осіб причетних до російської агресії проти України та передбачають: заборону на купівлю, імпорту або передачу сировини нафти та деяких нафтопродуктів із росії; містить ембарго на золото, яке після енергоносіїв для росії є другим за обсягом експортним матеріалом; відключення від SWIFT “Сбербанку”, “Московського кредитного банку”, “Россельхозбанка” та “Білоруського банку розвитку та реконструкції”; припинення мовлення в ЄС трьох російських державних телеканалів-“Росія” РТР/РТР Планета, “Росія 24” та “ТВ Центр International”; заборону надання у осі бухгалтерських послуг, послуг зі зв'язків із громадськістю та консультаційних послуг; розширення експортних обмежень на товари і технології, які можуть сприяти технологічному вдосконаленню сектора оборони та безпеки росії. Парламент Литви остаточно затвердив поправки до закону “Про енергетику”, яким повністю забороняються поставки російського газу до країни з 01 січня 2023 р.
Сьомий санкційний пакет (через причетність до агресії проти України)	
21.07.2022	Рада Європейського Союзу в рамках сьомого пакета санкцій ЄС заборонила операції з російським золотом та ввела індивідуальні обмеження проти 48 осіб і дев'яти організацій: заборону на купівлю, імпорту чи передачу, прямо чи опосередковано, російського золота ювелірних виробів; розширено перелік підсанкційних товарів, які “можуть сприяти військовому та технологічному вдосконаленню росії або розвитку її сектору оборони та безпеки”; накладено нові обмеження на прийом депозитів; під санкційні обмеження потрапили мер Москви с. Собянін, голова промислової корпорації “Ростех” с. Чemezov, губернатор Кемеровської області с. Цивільов та уповноважена з прав дитини при президентові рф м. Львова-Белова; введено нові обмежувальні заходи щодо “Сбербанка”, а також під санкції потрапили байкерський клуб “Нічні вовки”, військово-патріотичний рух “Юнармія”, фонд “Русский мир”, підприємство ракетно-космічної галузі АТ науково-виробниче об'єднання “Квант”. Нова Зеландія розширила санкційний список, до якого увійшли: види та окремі роди військ, у т. ч. підрозділи матеріально-технічного забезпечення; оборонні підприємства відповідальні за постачання зброї та спорядження; страхова компанія СОГАЗ та транспортне підприємство “Російські залізниці”. Запроваджено додаткові санкції проти 48 російських фізичних та 1 юридичну особу. Канада запровадила додаткові санкції проти 105 фізичних та 17 юридичних осіб, серед яких: НВК “Алмаз” та “Салют”; АО “Обрії” та пермський завод “Машинобудівник”. Швейцарія запровадила додаткові санкції проти 54 фізичних та 9 юридичних осіб росії та ввела заборону на купівлю, імпорту або транспортування золота і виробів із золота та заморозила активи “Сбербанка”.

Дата	Зміст воєнно-політичного заходу (рішення)
Восьмий санкційний пакет (через спробу незаконної анексії Донецької, Луганської, Запорізької та Херсонської областей України)	
06.10.2022	Європейський Союз запровадив з 05 грудня правову основу для визначення “стелі” на закупівлю нафти, заборону на транспортування до третіх країн морем російської нафти за ціною, вищою за встановлену, відключення російського “Газпромбанку” від SWIFT та обмеження проти антивірусної програми Kaspersky. Пакет містив заборону на: продаж, постачання, передачу чи експорт цивільної вогнепальної зброї; повну заборону надання гаранцій криптовалютих активів; надання росії архітектурних та інженерних послуг, послуг ІТ-консалтингу та юридичних консультацій; розширено перелік заборонених для торгівлі товарів, що можуть сприяти військовому та технологічному зміцненню росії; заборонено громадянам ЄС займати будь-які посади в органах управління певних російських державних або підконтрольних юридичних осіб, організацій або органів; введено додаткові обмеження на імпорту, що включає заборону на ввезення в росію готової продукції та напівфабрикатів зі сталі, машин та обладнання, пластмас, транспортних засобів, текстилю, взуття, шкіри, кераміки, деяких хімічних продуктів та ювелірних виробів не із золота. Додатково до санкційного списку осіб, причетних до окупації, незаконної анексії та псевдореферендумів на окупованих територіях Донецької, Луганської, Херсонської та Запорізької обл. додано 30 фізичних та 7 юридичних осіб, у т.ч. голову ЦВК Е. Памфілову
Дев'ятий санкційний пакет (через вторгнення в Україну)	
16.12.2022	Європейський Союз в рамках дев'ятого пакету санкцій вжив низку заходів, спрямованих “на серйозний удар по російській економіці та можливості продовження її агресії”, а саме: призупинення дії ліцензій на мовлення чотирьох російських телеканалів: НТВ/НТВ “Мир”, “Росія 1”, “РЕН ТВ” і “Перший канал”; заборону на надання рф послуг з реклами ЄС, маркетингових досліджень і опитування громадської думки; заборону, спрямовану на нові інвестиції в російський енергетичний сектор; повну заборону на операції з “Російським банком розвитку регіонів і замороження активів” ще двох російських банків “Московський кредитний банк” і “Далекосхідний банк”. Щоб уникнути обходу санкцій, до списку також включено деякі підконтрольні росії організації, розташовані в незаконно окупованому Криму чи Севастополі ЄС додав до списку санкцій майже 200 фізичних та юридичних осіб. Швейцарський банк Credit Suisse заморозив активи підсанкційних росіян на майже 20 млрд дол., Японія ввела санкції проти державних компаній, відомств і приватних осіб та заборонила експорт вакцин і медичного обладнання, а Бангладеш заборонив 69 російським судам заходити до своїх портів, відповідно до санкцій ЄС та США для дозправки, та використовувати морські шляхи у цьому районі

Дата	Зміст воєнно-політичного заходу (рішення)
Додаткові санкції, введені рішенням країн-партнерів	
Міністерство фінансів США додатково ввело санкції проти:	
26.02.2022	більше десятка високопоставлених представників російської влади, у т. ч.: в. матвієнко, голову ради федерації; с. наришкіна, директора СЗР; в. володіна, спікера держдуми; с. іванова, спецпредставника президента; н. патрушева, секретаря Радбезу; в. колокольцева, міністра МВС; о. бортнікова, директора ФСБ; і. краснова, генпрокурора; уповноважених представників президента: центральний округ – і. щеголева та південний округ – в. устінова; в. золотова, очільника Нацгвардії рф
03.03.2022	наближених до путіна олігархів та керівників ЗМІ пов'язаних зі спецслужбами росії, у т. ч.: мільярдера а. усманова та президента “Роснефті” н. токарева; всього обмеження накладено на 26 фізичних осіб та 7 російських організацій
12.03.2022	російських чиновників, членів їхніх родин та бізнесменів, у т. ч.: дружини та двох дорослих дітей д. пєскова; російського магната в. вексельберга; членів ради керівників ВТБ Банку (загалом десятих осіб) та 12 депутатів держдуми росії
08.06.2022	внесли заборону для розпорядників грошей у Сполучених Штатах купувати будь-які російські борги або акції на вторинних ринках
28.06.2022	29 фізичних осіб і 70 організацій з російської федерації, а також введено заборону на імпорт російського золота
15.09.2022	44 фізичних та 32 юридичних осіб рф, у т. ч.: голови Чечні р. кадирова, “голови” окупаційної російської адміністрації частини Запорізької обл. в. рогова, помічника президента рф м. орєшкіна, уповноваженої президента рф з прав дитини м. львової-бєлової. Серед організацій, санкції накладено на російські науково-дослідні центри у сфері фізики, напівпровідників та квантових технологій
20.09.2022	на основі матеріалів “Фонду боротьби з корупцією” О. Навального, поширено санкції на 200 посадовців та діячів, які є прихильниками режиму в. путіна, у т. ч.: московського патріарха кирила, керівниці телеканалу “Russia Today” м. симоньян, телеведучого в. соловйова, співаків о. газманова та ф. кіркова, режисера м. михалкова, актора д. дюжева, мільярдера р. абрамовича, міністра охорони здоров'я рф м. мурашко, прем'єр-міністра рф м. мішустіна, Голову Центробанку рф е. набіулліну та помічника президента рф д. миронова
16.11.2022	компаній-виробників мікросхем, у т. ч. “ПКК Міландр” та компанії, пов'язані з виробництвом хімічної зброї в Сирії, а саме: ПВК “Вагнер” та аерокосмічні сили Корпусу вартів ісламської революції Ірану, персональні санкції проти с. керімова, о. студхальтера – ключового гравця у фінансовій мережі керімова, російського бізнесмена м. алієва, колишнього керівника інвестиційної фірми керімова та а. гур'єва, відомого прихильника в. путіна
07.12.2022	24 компаній експортного контролю через підтримку військової або оборонно-промислової бази росії, ядерної діяльності Пакистану або постачання Ірану електроніки, а саме: латвійська Fiber Optic Solutions (виробник волоконно-оптичних гіроскопів), АТ “НДЦ ЕОМ”, ТОВ “Фіберсенс”, НВК “Онтолін”, АТ ПКК “Міландр”, АТ “Міландр МТП”, АТ “Руселектроніка” та швейцарська компанія Milur SA
09.12.2022	повітряно-космічних сил росії та 924 російського державного центру безпілотної авіації. Крім того, до санкційних списків потрапили співробітники адміністрації російського диктатора о. нестеров та є. кім, росіянка м. середа, яка співпрацювала з фейковим “МВС ДНР”, ЦВК рф, її голова е. памфілова та ще 14 членів ЦВК

Дата	Зміст воєнно-політичного заходу (рішення)
15.12.2022	18 організацій, пов'язаних із сектором фінансових послуг рф, у т. ч. “Росбанк” та банк “ВТБ” разом із його дочірніми компаніями – “ВТБ Девелопмент”, “СГ-Девелопмент” та громадян особливих категорій, а саме: російського олігарха в. потаніна та членів його сім'ї; понад 40 громадян росії, пов'язаних з урядом росії, у т. ч.: перший віце-прем'єр-міністр росії а. білоусов та віцепрем'єр-міністр д. чернишенко
22.12.2022	компаній рф, які пов'язані з судноплаством, а саме: НДІ суднового машинобудування, концерн Морінформсистема “Агат”, АТ “Морські навігаційні системи”, НДІ “Прометей” НДЦ “Курчатівський інститут”, концерн “Електроприлад”, Інститут океанології, АТ “Акумуляторна компанія “Рігель”
23.12.2022	російської приватної військової компанії, відомої як ПВК “Вагнер”
26.01.2023	низку російських юридичних і фізичних осіб, пов'язаних із військовим сектором і ПВК “Вагнер”. Обмеження розповсюджено на трьох керівників Федеральної служби виконання покарань росії, віцепрем'єр-міністра рф д. мантурова, одну фізичну і чотири юридичні особи, пов'язані з російським олігархом в. потаніним, а саме: фінансиста президента рф с. адонєва, крім того санкції накладено на підприємства оборонної промисловості рф, АТ “Далекохідний центр суднобудування і судноремонту” та вісім його дочірніх компаній, які обслуговують російську армію, Тихоокеанський флот та 530 російських військовослужбовців за дії, які загрожують або порушують суверенітет, територіальну цілісність України
31.01.2023	семи іранських юридичних осіб через виробництво ними безпілотників. Також до додаткового пакету обмежень включено компанії, пов'язані з Корпусом вартів ісламської революції
01.02.2023	проти 12 юридичних та 10 фізичних осіб, які допомагають російській владі ухилитися від західних санкцій. Обмеження розповсюджуються на: торговця зброєю з Кіпру І. Зіменкова, його сина Дж. Зіменкова, а також низку компаній і фізичних, які на думку Міністерства фінансів є частиною мережі Зіменкова. Серед них – сінгапурська компанія Asia Trading & Construction PTE Limited (включно з директором Серена Бі Лін Нг, за поставки електрооптичних та інфрачервоних пристроїв), компанія Texel F.C.G. Technology 2100 Limited, кіпрський торговець зброєю А. Вольфович та його сини
23.02.2023	22 фізичних та 83 юридичних осіб: Московський кредитний банк; Комерційний банк Ланта Банк; Металінвестбанк; Новосибірський соціальний комерційний банк; Банк Санкт-Петербург; Банк “Примор'я”; “СДМ-Банк”; “Уральський банк реконструкції та розвитку”; Банк Zenit; Банк Уралсіб. Також санкції торкнулися підприємств металургійного сектора та гірничої промисловості рф, підприємств ВПК росії та ПВК “Редут”, збройне формування “ДНР” “Спарта”. Нові санкції запроваджені проти 10 російських міністрів, включаючи голову Міненерго м. шульгінова та міністра культури о. лобимову, міністра спорту о. матіцина, міністра праці а. котякова, віце-прем'єра рф т. голікову, голову МНС о. курєнкова
Урядом Великої Британії додатково введено санкції проти:	
15.03.2022	370 громадян росії та білорусі, 51 з яких є олігархом та членів їхніх сімей. Додатково включає заборону на експорт до росії високоякісних товарів класу “люкс” та запровадив нові імпорتنі тарифи на сотні ключових товарів
07.12.2022	російських фізичних та юридичних осіб, пов'язаних із корупцією та порушенням прав людини

Дата	Зміст воєнно-політичного заходу (рішення)
08.12.2022	200 російських фізичних та юридичних осіб, серед яких військові, представники оборонпрому, члени держдуми і ради федерації, міністри, губернатори й політики; спрямовані на перешкоджання ухилення від існуючих санкцій
09.12.2022	5 представників російських силових структур, причетних до катувань та перешкоджанню запобігання насильству, у т. ч.: співробітника ФСБ росії в Криму а. тішеніна, старшого оперуповноваженого ФСБ росії в Криму а. шамбазова та інших
08.02.2023	<i>Уряд Великої Британії запровадив санкції проти 6 організацій, 8 фізичних осіб та 1 юридичної особи росії до яких увійшли: об'єднана двигунобудівна корпорація, виробник російських безпілотників; “РТ-Комплект”, виробник деталей для гелікоптерів; “Оборонлогістика”, яка організовує доставку російської військової техніки; “Універсалмаш” і “Лінець”, які виробляють або модифікують гусеничні шасі для зенітно-ракетних комплексів; “Топаз”, компанія-розробник програмного забезпечення для військової авіації; компанія Moscoms LLC, що надає IT-послуги, до якої входить LLCinvest.ru, що пов'язана з 86 компаніями з путінської мережі загальною вартістю 3,7 мільярда фунтів стерлінгів; домен “LLCInvest”, а також б. тітов – уповноважений при президентові рф з прав підприємців; н. єгоров – заступник голови правління найбільшого приватного нафтопереробного заводу в росії; с. руднов – власник прокремлівського видання Regnum; с. кривоногих – акціонер банку “Росія” та “Національної Медіа Групи”, які послідовно просувають російську агресію в Україні; в. мячин – власник компанії з технічного обслуговування та ремонту літаків “Аеростарт”; о. репін – голова правління “Р-Фарм”; с. ішолов – колишній помічник президента і заступник голови ради директорів ВАТ “Системний оператор Єдиної енергетичної системи” та п. тітов – президент асоціації “Ділова Росія”</i>
Європейським Союзом додатково введено санкції проти:	
28.02.2022	26 фізичних осіб та одну установу, зокрема: і. сечіна, а. усманова, с. ролдугіна, д. пескова, т. кеосаяна, о. скабєєвої, є. прилепіна, г. тимченка, а 09.03.2022 – проти 160 росіян, серед яких 14 олігархів та бізнесменів, що мають бізнес у металургії, сільському господарстві, фармакології, сфері телекомунікацій і цифровій промисловості та передбачають відключення 3-х білоруських банків від системи SWIFT та обмежують використання криптовалют
14.11.2022	25 фізичних та 3 юридичних осіб, пов'язаних з отруєнням О. Навального та виробництвом хімічної зброї в Сирії, у т. ч. на компанію MHD Nazier Houranich & Sons, постачальника хімічних матеріалів для виробництва систем доставки хімічної зброї Сирійському дослідницькому центру (SSRC)
05.12.2022	180 банків, у т. ч. “Всеросійського банку розвитку регіонів”, засобів масової інформації, технологічних фірм росії та 200 фізичних осіб
13.12.2022	Московського кредитного банку та Далекосхідного банку, клієнтом яких є компанія “Роснафта” та пов'язані з ними 169 інших компаній
15.12.2022	24 фізичних та 5 юридичних осіб з Ірану за розробку та постачання безпілотників росії, у т.ч.: компанії Design and Manufacturing of Aircraft Engines (DAMA), Oje Parvaz Mado Nafar Company (Mado) та Paravar Pars та 20 фізичних та одна юридична особа Ірану за порушення прав людини в Ірані
27.01.2023	підприємств з експорту ключових технологій та енергетичного сектору білорусі, а саме: експорту товарів та технологій подвійного призначення. Також, запроваджені санкції на продукцію підприємств білорусі: нафту, вугілля, сталеву продукцію та золото, торгіві обмеження на предмети розкоші, інвестиції та надання певних послуг, а також заходи, направлені проти авіаційного та енергетичного секторів економіки

Дата	Зміст воєнно-політичного заходу (рішення)
15.02.2023	<i>введено додаткові обмеження проти трьох російських банків: “Альфа-банку”, “Росбанку” та “Тінкофф”</i>
Уряд Австралії наклав додаткові санкції проти:	
28.02.2022	президента в. путіна та решти постійних членів радбезу рф: глави МЗС с. лаврова, міністра оборони с. шойгу, прем'єр-міністра м. мішустіна та міністра МВС в. колокольцева, та підтримала відключення російських банків від системи SWIFT
14.03.2022	33 російських олігархів, бізнесменів та членів їхніх родин
18.03.202	11 російських банків і державних установ, які володіють більшістю банківських активів країни та обслуговують суверенний борг росії
Уряд Нової Зеландії наклав додаткові санкції проти:	
07.03.2022	102 фізичних осіб, у т. ч.: президент в. путін, голова уряду м. мішустін, глава МЗС с. лавров та міністр оборони с. шойгу, а 05.07.2022 – заборонив імпорту російського золота в країну, на що міністр закордонних справ Нової Зеландії Наная Махута заявила, що її країна не буде безпечним притулком для російських активів із золота
10.10.2022	38 фізичних осіб, серед яких проросійські сепаратисти з ТОТ України та російський олігарх о. абрамов і члени його сім'ї та 7 юридичних осіб, а саме: оборонні структури, російські дезінформаційні ЗМІ та члени “неонацистських воєнізованих груп, пов'язаних з ПВК “Вагнер”. Введено додаткові обмеження на імпорتنі операції з постачання нафти, газу, предметів розкоші, вина, морепродуктів, горілки та ікри
21.11.2022	понад 1200 фізичних та юридичних осіб, включно дочок в. путіна м. воронцову та к. тихонову, голову “Центробанку” е. набіулліну, а також дружину і сина президента білорусі о. лукашенка. До списку увійшли чотири компанії стратегічного рівня нафтогазової, сталеливарної та транспортної галузей росії і виробники систем радіолокаційного та електронного обладнання
13.12.2022	23 росіян, які підтримали вторгнення в Україну та проводять дезінформаційні заходи, у т. ч.: глава міністерства цифрового розвитку, зв'язку та ЗМІ рф м. шадаєв, гендиректор Першого каналу к. ернст і працівники “ІнфоРос” і “Фонду стратегічної культури”
28.02.2023	<i>87 осіб, до списку яких увійшли політичні діячі, які мають стратегічний вплив на прийняті росією рішення, члени центральної виборчої комісії рф, що намагалися узаконити напад на суверенітет України шляхом проведення фіктивних референдумів в окупованих регіонах України. Санкції автоматично поширюються і на родичів та партнерів фігурантів списку</i>
Уряд Канади наклав додаткові санкції проти:	
03.03.2022	“Роснефть”, “Газпром” та 10 їхніх керівників, які не підпадали під дію обмежувальних заходів. “Канада вживає таких кроків на знак солідарності з урядом та народом України”, – йдеться у заяві МЗС Канади
08.07.2022	запровадив повну заборону на імпорту із рф золота та більшості ювелірних виробів та з метою боротьби з російськими пропагандистськими ресурсами запустив інтернет-ресурс для спростування російської брехні
16.11.2022	280 юридичних та 6 фізичних осіб Ірану, відповідальних за порушення прав людини в Ірані та дестабілізацію міжнародної безпеки, а саме: пов'язані із Корпусом вартових Ісламської революції компанії “Shahed Aviation Industries” та “Qods Aviation Industries”, які залучено до виробництва дронів для росії
22.11.2022	запровадив додаткові санкції проти адміністрації президента білорусі о. лукашенка та посадових осіб “співучасників розміщення та транспортування російського військового персоналу та обладнання, залучених до вторгнення в Україну”

Дата	Зміст воєнно-політичного заходу (рішення)
03.12.2022	4 фізичних та 5 юридичних осіб, а також іранська компанія “Бахарестан Кіш” (розробка дронів “Shahed”), іранська авіакомпанія “Сафіран” (авіакомпанія, відповідальна за доставку іранських дронів). Санкції передбачають замороження майна і коштів компаній на території Канади. Фізичним особам, щодо яких введені обмеження, заборонено в’їзд до країни
09.12.2022	33 нинішніх та колишніх високопоставлених російських чиновників і 6 організацій, причетних до систематичних порушень прав людини проти російських громадян, які протестували проти вторгнення росії в Україну
16.12.2022	компанії-виробника іранських дронів “ Shahed”
01.02.2023	Центральні банки Китаю, Туреччини та Об’єднаних Арабських Еміратів прийняли рішення про відмову в обслуговуванні російської карткової системи “МИР”. Найбільші державні банки Китаю (Bank of China, ICBC, China Construction Bank) відмовились приймати платежі від банків з росії, які опинились під санкціями
03.02.2023	38 фізичних та 16 юридичних осіб росії, які причетні до поширення дезінформації, до якого увійшли діячі культури: м. боярський, м. басков, д. білан, о. газманов, м. галустян, і. аллегрова, в. дайнеко, п. гагаріна, м. расторгусь, н. бабкіна, о. буйнов, д. борисова, л. долина, д. дюжев тощо. Також санкції введено проти російських державних ЗМІ: “РИА Новости”, “Россия сегодня”, “ПРАЙМ”, “ИноСМИ”, “ТОК”, “КОТ”, Baltnews, “Украина.ру”, “Социальный навигатор”, “Арктика.ру” та United World International
04.02.2023	<i>129 фізичних і 63 юридичних осіб, у т. ч. посадовців уряду та адміністрації президента росії, військових, причетних до виробництва артилерії та зброї, до якого увійшли дружина і син колишнього президента росії д. медведева, віцепрем’єрки т. голікової, помічника в. путіна м. орешкіна, спікерки ради федерації рф в. матвієнко. Санкції запроваджено проти обох палат російського парламенту, Головного управління Генштабу рф, Федеральної служби безпеки, компанії, яка оперує окупованою Запорізькою АЕС, партії “Єдина Росія”</i>
08.03.2022	Національна рада з питань електронних засобів масової інформації (NEPLP) Латвії заборонила ретрансляцію 18 російських телеканалів, які прямо або побічно належать Газпромбанку, який з лютого 2022 року знаходиться під санкціями США
14.03.2022	Центральний банк Багамських островів заборонив проводити транзакції росіян та білорусів, на яких поширюється дія санкцій США, Канади, Великої Британії та ЄС запроваджені через військову агресію проти України
31.03.2022	Уряд Литви затвердив список ворожих держав і територій (до яких увійшли росія та білорусь), на підставі якого можна буде виключати зареєстровані там компанії з тендерів на держзакупівлі або розривати вже укладені договори
Уряд Швейцарії наклав додаткові санкції проти:	
16.03.2022	197 фізичних та 9 юридичних осіб росії, які підтримали війну в Україні
12.10.2022	54 фізичних та 7 юридичних осіб росії та тимчасово окупованих територій України
22.12.2022	141 фізичної та 49 юридичних осіб зі списку дев’ятого санкційного пакету Європейського Союзу, через агресію рф проти України
Уряд Ліхтенштейну наклав додаткові санкції проти:	
04.05.2022	керівництва білорусі і росії за агресію проти України та приєднався до санкцій накладених ЄС

Дата	Зміст воєнно-політичного заходу (рішення)
Уряд Японії наклав додаткові санкції проти:	
08.03.2022	20 фізичних осіб росії, які причетні до військового вторгнення росії в Україну. До списку увійшли: пресекретар в. путіна д. пєсков, перший заступник керівника адміністрації президента с. кирієнко, заступник голови адміністрації президента рф д. козак та голова Чечні р. кадіров, а 16.03.2022 наклав заборону на експорт 266 товарів і 26 технологій
25.03.2022	25 громадян росії та заборонив експорт для 81 російських компаній. До списку увійшли: родина д. пєскова, голова держкорпорації “Банк розвитку зовнішньоекономічної діяльності” і. шувалов та його родина, мільярдер о. мордашов, родичі олігархів бориса та аркадія ротенбергів, м. патрушева та с. кирієнка
07.10.2022	до санкційного списку включено 81 фізичну особу та 9 організацій, серед яких проросійські сепаратисти сходу і півдня України та високопоставлені урядовці та організації військової сфери, а 18.10.2022 – 1 юридичну та 34 фізичні особи, “за поширення дезінформації та пропаганди”, серед яких: телеканал МО росії “Звезда”, актори с. безруков і в. машков, телеведуча т. канделаки та ряд інших відомих діячів
28.01.2023	до санкційного списку включено 22 фізичних осіб рф та 49 російських компаній, серед яких – дитячий омбудсмен м. львова-бєлова, заступник міністра оборони рф м. мізінцев, віце-прем’єри д. чернишеко та а. бєлоусов, родичі російського олігарха с. керімова, генерали російської армії, гуляйтери, призначені загарбниками на посади на окупованих територіях. Підсанкційні списки поповнили корпорація “Іркут”, АТ “Московський машинобудівний завод “Авангард”, ПАТ “Камаз”, конструкторські бюро, науково-технічні центри
Заходи, направлені на заморожування активів країни-агресора	
07.04.2022	Уряд Кайманових островів ухвалив понад 800 рішень про замороження коштів й майна російських фізичних та юридичних осіб на загальну суму понад 7,3 млрд дол.
13.04.2022	Міністерство фінансів Франції оприлюднило список російських активів на суму 23,7 млрд євро або 25,6 млрд дол., які були заморожені внаслідок вторгнення росії в Україну
13.04.2022	Уряд Великої Британії оприлюднив список десятка підсанкційних олігархів, що володіють власністю майже 800 млн фунтів (понад 1 млрд дол.): р. абрамович (230 млн фунтів); а. усманов (150 млн фунтів та яхта за 600 млн фунтів) та о. деріпаска (11,8 млн фунтів)
13.05.2022	Уряд Іспанії виявив майно, кошти та компанії п’ятнадцяти російських підсанкційних олігархів, які володіють частками у майже 10 іспанських і 13 іноземних компаній
14.05.2022	Уряд Нідерландів заморозив понад 640 млн євро російських активів, а банки зупинили фінансові операції країн, що потрапили під санкції на 425 млн євро
26.05.2022	Європейський Союз заморозив близько 23 млрд євро (24,5 млрд дол.) активів російського центрального банку
29.06.2022	Робоча група “Російська еліта, проксі та олігархи” (REPO) Міністерства фінансів США заблокувала або заморозила понад 30 млрд дол. активів підсанкційних росіян. За 100 днів повномасштабної війни в Україні, при підтримці міністерств фінансів, юстиції, внутрішніх справ, торгівлі США та членів Європейської комісії заморожено 300 млрд дол. активів Центрального банку росії

Дата	Зміст воєнно-політичного заходу (рішення)
02.08.2022	Уряд Бельгії заморозив російські фінансові активи на суму понад 50 млрд євро, що належать російським олігархам, а 07.04.2022 – додаткові активи на суму понад 196,4 млрд євро та заморозив активи на 2,7 млрд євро, що належать 887 особам та 62 установам, що зазначені у списку Європейського Союзу
04.02.2023	Генеральний прокурор США М. Гарланд оголосив про передачу заморожених Міністерством фінансів США 5,4 млн дол. підсанкційного російського олігарха засновника телеканалу “Царгород” к. малофєєва за фінансування сепаратистів у Криму та передачу цих коштів Україні

Заходи політичної, військової та економічної підтримки України	
Військова допомога від країн-учасниць Контактної групи у форматі “Рамштайн-1” (Брюссель, Бельгія, 26.04.2022)	
“Понад 30 країн наразі активізувалися, щоб задовольнити нагальні потреби України, та виділили обладнання на суму понад 5 мільярдів дол., зокрема 3,7 мільярда дол. США для підтримки оборони України”, – заявила речниця Білого дому Дж. Псакі. Участь в роботі Контактної групи з оборони України взяли участь представники 30 країн світу. Більшість представлена міністрами оборони або високопоставленими чиновниками з оборонної політики. В обговоренні взяв участь генсек НАТО Є. Столтенберг. Серед країн, які не є членами НАТО, були запрошені ключові для США тихоокеанські партнери: Японія, Південна Корея, Австралія і Нова Зеландія, представники Близького Сходу – Ізраїль, Катар та Йорданія, квартет з Африки – Кенія, Ліберія, Марокко і Туніс, а також Фінляндія, Швеція і, звісно, сама Україна. Українську делегацію очолив міністр оборони О. Резніков, який за столом переговорів зайняв місце поруч із головуючим – міністром оборони США Л. Остіном	
Допомога в рамках прийнятих рішень	19.05.2022 р. Державний департамент США оголосив про надання Україні 100 млн дол. військової допомоги, до якої увійшли 18 од. 155-мм гаубиць, 18 транспортних засобів для буксирування гаубиць, 3 протиартилерійські радари та запчастини
Закон від 10 травня 2022 р. “Про ленд-ліз для оборони Україною демократії від 2022 року” – Ukraine Democracy Defense Lend-Lease Act of 2022 або українською “Закон про надання Президентові розширених повноважень щодо укладання угод з Урядом України про позику або оренду оборонних виробів цьому Урядові для захисту цивільного населення в Україні від російського військового вторгнення та для інших цілей” підписаний Дж. Байденом 10 травня 2022 р. Це акт Конгресу Сполучених Штатів Америки, за яким українському урядові постачатимуться матеріальні засоби в спосіб, подібний до ленд-лізу під час Другої світової війни. Закон про ленд-ліз усуває бюрократичні перешкоди та дозволяє уряду США швидко надавати озброєння та інші матеріально-технічні ресурси Україні чи урядам східноєвропейських країн, які зіткнулися з вторгненням росії в Україну, для ведення бойових дій	
Військова допомога від країн-учасниць Контактної групи у форматі “Рамштайн-2” (Брюссель, Бельгія, 23.05.2022)	
21 травня представник Департаменту оборони США Д. Кірбі анонсував проведення 23 травня, за ініціативи очільника Пентагону Л. Остіна, зустрічі представників понад 40 країн світу у другому засіданні Контактної групи з оборони України – групі “Рамштайн-2”. Метою засідання визначалось: координація зусиль для подальшої військової підтримки України. До роботи Контактної групи приєдналися: міністри оборони Австрії, Боснії й Герцеговини, Колумбії та Республіки Косово. Аналізуючи результати зустрічі, О. Резніков назвав її “справжньою коаліцією вільного світу на підтримку України” і зауважив, що серед континентів не представлена тільки Антарктида та підкреслено прогрес у питаннях постачання артилерії 155-мм калібру, посилення берегової оборони тощо	
Допомога в рамках прийнятих рішень	23.05.2022 – Уряд Данії оголосив про надання Україні додаткової військової допомоги, яка включає передачу протикорабельних ракет “Naagroon” та пускових установок до них
	29.05.2022 – Уряд Чехії оголосив про надання Україні додаткової військової допомоги, яка включає передачу 40 танків Т-72М1, 61 од. БМП-1, 20 самохідних гаубиць “Дана” та 20 РСЗВ “RM-70”
	01.06.2022 – Державний департамент США оголосив про надання Україні 700 млн дол. військової допомоги, яка включає передачу M142 HIMARS та босприпасів, 1000 ракет Javelin, 6000 од. броньованого озброєння, 4 вертольоти Ми-17, 40 тис. артснарядів

Допомога в рамках прийнятих рішень	06.06.2022 – Уряд Великої Британії оголосив про надання Україні додаткової військової допомоги, яка включає передачу ракетних систем M270 та боєприпаси M31A1
	08.06.2022 – Уряди Італії, Греції, Норвегії та Польщі заявили про надання Україні додаткової військової допомоги, яка включає передачу артилерійських систем, зенітно-ракетних установок та боєприпасів до них
Військова допомога від країн-учасниць Контактної групи у форматі “Рамштайн-3” (Брюссель, Бельгія, 15.06.2022)	
“Ми з міністром оборони Резніковим були у тісному контакті щодо змін на полі бою та напружено працювали, щоб відповісти на запит України на отримання нових спроможностей. Йдеться про вогневі засоби ураження далекої дії, броню та засоби берегової оборони. Щоб допомогти Україні оборонити себе, Сполучені Штати надали їй гаубиці, “джевеліни” та велику кількість боєприпасів, безпілотники, вертольоти M-17, протибатарейні радары, тактичні автомобілі та засоби радіоелектронної боротьби. Разом з нашими партнерами ми також проводимо тренування українських сил для опанування новими спроможностями і маємо намір робити це навіть у більших обсягах”, – заявив Міністр оборони США Л. Остін. До роботи в рамках третього засідання Контактної групи з оборони України долучились представники понад 45 країн світу, вперше на форумі представники Екватору, Грузії та Молдови. Головними питаннями, винесеними до розгляду Контактної групи були питання з прискорення постачання Україні важкої військової техніки, озброєння та систем ППО	
Допомога в рамках прийнятих рішень	16.06.2022 – Уряд Франції оголосив про надання військової допомоги, яка включає передачу 6 155-мм самохідні гаубиці Caesar
	22.06.2022 – Уряд Німеччини оголосив про надання військової допомоги, яка включає передачу 15000 протитанкових мін, 2700 ракет STINGER, 16 млн набоїв до стрілецької зброї, 100 кулеметів MG-3, 23000 бойових шоломів, 178 автомобілів, 100 наметів та 12 генераторів.
	30.06.2022 – Уряд Канади оголосив про надання військової допомоги, яка включає передачу 39 машин бойової підтримки LAV (ACSV) і шести камер для українських безпілотників.
Військова допомога від країн-учасниць Контактної групи у форматі “Рамштайн-4” (Брюссель, Бельгія, 15.08.2022)	
“Сьогодні ми тут завдяки непохитній відданості Україні задля підвищення її можливостей у захисті своєї країни. Я вдячний усій тій допомозі, яка була вже надана в рамках цієї групи, але ми не маємо можливості зупинитися та не можемо втратити темп. Ставки занадто високі. Ми розуміємо нагальність і докладаємо всіх зусиль, щоби зберегти та посилити імпульс допомоги. І це включало багато нових заяв, зроблених сьогодні зранку. Ми бачимо, як країни з усього світу продовжують нарощувати поставки в Україну вкрай необхідних систем і боєприпасів. І це були справді надихаючі зусилля. Я впевнений, що ці зусилля зростатимуть”, – зауважив глава оборонного відомства США Л. Остін. Міністри оборони понад 50 країн взяли участь у дводенній зустрічі “Рамштайн-4”, в ході якої обговорили збільшення поставок зброї в Україну та заявки Швеції та Фінляндії на вступ до НАТО. “Досягнуто домовленостей з колегами щодо діючих та нових пакетів допомоги, які включають постачання озброєнь, амуніції, проведення тренування наших воїнів та багато іншого. Спочатку їх відчує ворог на полі бою”, – зазначив О. Резніков	
Допомога в рамках прийнятих рішень	18.07.2022 – Державний департамент США оголосив про виділення військової допомоги у розмірі 400 млн дол., яка включає передачу 4 M142 HIMARS та високоточні боєприпаси до них, вантажівки, контрбатареїні системи
	23.08.2022 – Державний департамент США оголосив про виділення військової допомоги у розмірі 2,6 млрд дол., яка включає передачу 12 установок M142 HIMARS, високоточні боєприпаси до них та дві системи ППО NASAMS

Військова допомога від країн-учасниць Контактної групи у форматі “Рамштайн-5” (Рамштайн, ФРН, 08.09.2022)	
В рамках зустрічі контактної групи у форматі “Рамштайн-5”, у якій прийняли участь представники понад 50 країн. “Ми сьогодні провели ефективні переговори щодо пріоритетів у самозахисті України. Просто зараз вона терміново потребує великої кількості артилерійських систем та боєприпасів, а також протиповітряної та берегової охорони та інших критично важливих спроможностей” – заявив міністр оборони США Л. Остін. В рамках проведеного засідання адміністрацією США оголошено про надання Україні безпечної допомоги на суму 675 млн дол., яка передбачає передачу боєприпасів для HIMARS, 4 105-мм гаубиці та 36 000 артснарядів до них, протирадіолокаційні ракети (HARM), 100 броньованих високомобільних багатоцільових машин (Humvee), 1,5 мільйона набоїв до стрілецької зброї, понад 5000 протитанкових систем, 1000 155-мм снарядів для систем протитанкових мін з дистанційним керуванням (RAAM), гранатомети та стрілецьку зброю, 50 броньованих медичних автомобілів, прилади нічного бачення та інше польове обладнання	
В рамках прийнятих рішень	Конференція північноєвропейських союзників з підтримки України (міністри оборони 26 країн) 11.08.2022 погодила виділення 1,5 млрд євро військової допомоги, яку спрямовано на підвищення рівня спроможності Збройних Сил України
В рамках прийнятих рішень	В рамках засідання Ради асоціації Україна-ЄС 05.09.2022 підписано дві угоди про надання 600 млн євро підтримки України в умовах війни: на розбудову держави та посилення стійкості України у питаннях обумовлених веденням бойових дій
Допомога в рамках бюджетної підтримки України	Макрофінансова допомога Європейського Союзу Україні, яка спрямована на фінансування першочергових потреб державного бюджету та збереження фінансової стійкості країни.
	15.09.2022 – макрофінансова допомога у розмірі 5 млрд євро
	20.09.2022 – макрофінансова допомога у розмірі 9 млрд євро
	28.09.2022 – макрофінансова допомога у розмірі 500 млн євро
Військова допомога від країн-учасниць Контактної групи у форматі “Рамштайн-6” (Рамштайн, ФРН, 12.10.2022)	
В рамках зустрічі контактної групи у форматі “Рамштайн-6”, у якій взяли участь представники понад 50 країн членів і союзників НАТО. “Україні потрібні різні види протиповітряної оборони, малої дальності, системи протиповітряної оборони, щоб збивати балістичні ракети, крилаті ракети, безпілотники, системи для різних завдань. Україна є великою країною”, – міністр оборони США Л. Остін	
Допомога в рамках прийнятих рішень, 12.10.2022	США прийнято рішення про передачу Україні двох систем NASAMS
	Урядом Франції прийнято рішення про передачу Україні трьох РСЗО LRU (модернізовані M270), шести САУ Caesar, радары, системи ППО та протиповітряні ракети малої дальності Crotale
	Урядом Німеччини прийнято рішення про передачу Україні самохідних артилерійських установок Panzerhaubitze 2000 та реактивних систем залпового вогню MARS II
	Урядом Нідерландів прийнято рішення про надання Україні 15 млн дол. військової допомоги, яка включає передачу систем ППО та ракети до них
	Урядом Іспанії прийнято рішення про передачу Україні 4 зенітно-ракетних комплексів Hawk та ракет до них
	Урядом Канади прийнято рішення про передачу Україні 15 млн дол. військової допомоги, яка включає передачу артснарядів, спеціальних камер для нейтралізації дронів, оплату послуг супутникового зв’язку та 500 000 комплектів зимового військового одягу

Військова допомога від країн-учасниць Контактної групи у форматі “Рамштайн-7” (Рамштайн, ФРН, 16.11.2022)	
В рамках зустрічі контактної групи у форматі “Рамштайн-7”, у якій взяли участь представники понад 50 країн членів і союзників НАТО. <i>“Ми збираємося зберегти нашу динаміку допомоги протягом зими, щоб Україна могла продовжувати консолідувати здобутки та перехопити ініціативу на полі бою. Українські війська воюють із ще більшою завзятістю та рішучістю,”</i> – міністр оборони США Л. Остін.	
В ході засідання досягнуто домовленості щодо передачі систем ППО IRIS-T, ЗПК NASAMS, систем HAWK та Crotale, ЗПК SAMP-T, артсистем, розвідувальних та бойових БПЛА, систем захисту та боротьби з БПЛА, забезпечення стабільного постачання боєприпасів	
В рамках досягнутих домовленостей щодо поставки військової техніки та озброєння:	
10.11.2022 – Урядом Іспанії двох зенітно-ракетних комплексів Hawk, батарею 105-мм гаубиць, генератори та 77 000 комплектів зимової форми одягу	
14.11.2022 – Урядом Канади в рамках виділених 500 млн канадських дол. на закупівлю та передачу військової техніки, засобів зв’язку, палива та медикаментів	
16.11.2022 – Урядом Швеції в рамках виділених 287 млн євро передачу військового обладнання, системи ППО та боєприпасів	
16.11.2022 – Урядом Німеччини передачу боєприпасів для РСЗВ MARS II, трьох тягачів Ohkosh M1070, 17 прикордонних автомобілів, запчастини для броньованих ремонтно-евакуаційних машин MG3, 116 мобільних систем опалення, 10 датчиків та глушників проти дронів	
16.11.2022 – Урядом Польщі передачу додаткового артилерійського і протитанкового озброєння та засоби ППО малої дальності	
16.11.2022 – Урядом Греції передачу 155-мм артилерійських снарядів	
20.11.2022 – Урядом Швеції в рамках виділених 300 млн євро закупівлю та передачу техніки, обладнання для спостереження, зв’язку, палива та медикаментів	
Міжнародна конференція з питань відновлення України “Лугано”	
Допомога в рамках програми з відновлення України, 26.10.2022	Учасниками конференції прийнято рішення про щомісячне виділення впродовж 2023 року Україні допомоги у розмірі 3 млрд євро . Додатково, для вирішення поточних питань з підтримки Сил оборони України Європейський союз виділив 3,1 млрд євро військової допомоги Україні та прийняв рішення про запуск військової навчальної місії Європейського Союзу для Збройних Сил України, а Урядом Канади надано 500 млн євро військової допомоги
	21.11.2022 – 35 млн євро на реалізацію програми ПРО ООН щодо відновлення регіонів України
	<i>12.12.2022 – Уряд Швеції виділив додаткові 55 млн євро (600 млн шведських крон) на довгострокову відбудову України</i>
Допомога в рамках бюджетної підтримки України	
Європейський Союз	
Допомога в рамках бюджетної підтримки України	24.05.2022 – 500 млн євро в рамках фінансової підтримки України, яка спрямована для фінансування видатків загального фонду державного бюджету
	04.10.2022 – в рамках укладеного Меморандуму про взаєморозуміння з Україною щодо надання макрофінансової допомоги виділив 2 млрд євро допомоги Україні, які будуть спрямовані на фінансування першочергових потреб державного бюджету України
	24.10.2022 – 500 млн євро бюджетної підтримки України
	22.11.2022 – 2,5 млрд євро макрофінансової допомоги, яка спрямована на фінансування видатків державного бюджету
	01.12.2022 – 1 млрд євро на підтримку ДСНС та ЗС України в розмінуванні території України в рамках програми допомоги між Україною та ЄС

Допомога в рамках бюджетної підтримки України	03.12.2023 – ЄС виділив 215 млн євро , на транснаціональну співпрацю в Дунайському регіоні в галузі інновацій та відновлюваних джерел енергії, з яких 187 млн євро на транскордонну співпрацю між Польщею та Україною у галузі охорони природи, охорони здоров'я та управління кордонами; 54 млн євро – на прикордонну співпрацю між Румунією та Україною для покращення освіти, охорони здоров'я і охорони природи та 77 млн євро – на прикордонну співпрацю між Румунією та Молдовою для покращення освіти, охорони здоров'я та природи
	15.12.2023 – 50 млн євро грантових коштів на ремонт систем постачання електрики, води, тепла та управління відходами на деокупованих територіях Київщини
	27.12.2022 – Європейський союз перерахував 66 млн євро до бюджету України на реконструкцію зруйнованих та пошкоджених російськими окупантами шкіл з передбачених Угодою між Європейською Комісією та Урядом України 100 млн євро
Сполучені Штати Америки	
Допомога в рамках підтримки України	26.09.2022 – 457,5 млн дол. , як допомога у питаннях безпеки цивільних і зміцнення потенціалу правоохоронних органів та кримінального правосуддя 31.01.2023 – Американська корпорація з фінансування міжнародного розвитку (DFC) оголосила про надання Україні 250 млн дол. США на підтримку малого бізнесу України
Франція	
Допомога в рамках підтримки України, 13.12.2022	Уряд Франції оголосив про надання Україні 100 млн євро кредиту на пільгових умовах від Французького агентства розвитку
Швейцарія	
Допомога в рамках підтримки України, 13.12.2022	Уряд і парламент Швейцарії оголосив про надання Україні 100 млн франків (97 млн дол.) в якості бюджетної підтримки України
Допомога в рамках підтримки України	05.10.2022 – Президент Фінляндії оголосив про надання Україні 9-го пакету військової допомоги, яка спрямована на фінансування першочергових потреб Збройних Сил України
	12.11.2022 – Урядом Нідерландів в рамках виділених кредитних на пільгових умовах 200 млн євро через рахунки Міжнародного валютного фонду забезпечено фінансування видатків загального фонду державного бюджету
	21.11.2022 – Уряд Норвегії здійснив передачу через Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР) Україні 2 млрд норвезьких крон (182 млн дол.) в якості фінансової допомоги для закупівлі природного газу
	16.01.2022 – від Уряду Данії 22 млн євро військової допомоги спрямовано на фінансування першочергових потреб Збройних Сил України
	16.02.2023 – Уряд Швеції оголосив про поставки Україні засобів <i>для відновлення транспортного сполучення на звільнених територіях, що включає передачу шести тимчасових переправ для відновлення транспортного сполучення</i>
	16.02.2023 – Уряд Норвегії оголосив про надання Україні 75 млрд норвезьких крон (майже 7 млрд євро) багаторічної допомоги для вирішення поточних питань військового та цивільного напрямку

Фонд енергетичної підтримки України та надання допомоги у забезпеченні функціонування енергетичної системи України	
Німеччина	
Допомога в галузі енергетичної безпеки	10.12.2022 – 1 млн євро , що включає передачу гуманітарної допомоги (м. Одеса дев'яти потужних генераторів), яку буде направлено на вирішення питань енергопостачання в зимовий період.
	11.12.2022 – передача гуманітарної допомоги: 36,4 тис вовняних ковдр із запасів Бундесверу
	12.12.2022 – 19,5 млн євро , що включає передачу 470 електрогенераторів різної потужності
	14.12.2022 – 200 млн євро гуманітарної допомоги Україні для покриття витрат загального фонду державного бюджету з виплати допомоги на проживання внутрішньо переміщених осіб
	16.12.2022 – 100 млн євро для Фонду енергетичної підтримки України
	17.12.2022 – 32,5 млн євро кредитних коштів на ремонт і модернізацію підстанцій
	27.12.2022 – Федеральне міністерство економічного співробітництва та розвитку Німеччини у співпраці з німецьким державним банком розвитку KfW виділило 35 млн євро для представництва Дитячого фонду ООН (ЮНЕСКО) в Україні
	30.12.2022 – 28 од. спецтехніки рятувальним підрозділам ДСНС України (підйомників, кранів-маніпуляторів, паливозаправників, самоскидів, автоцистерн, вантажівок з генераторами.
	27.01.2023 р. - 4,8 млн євро у рамках проекту “Шлях стійкості”, який реалізовуватиметься протягом 18 місяців, що включає передачу обладнання до 25 центрів ветеранського розвитку та збільшення фахівців в області психічного здоров'я, які безпосередньо працюватимуть з ветеранами та членами їхніх сімей.
Допомога від інших країн та організацій	
Допомога в галузі енергетичної безпеки	01.11.2022 – Європейський Союз виділив 25,5 млн євро на підтримку енергосистеми України та забезпечення поставок енергетичного обладнання
	09.11.2022 – 17 держав-членів Європейського Союзу здійснили передачу 500 електрогенераторів
	10.11.2022 – передали до Міжнародного фонду допомоги Україні, утвореного Великою Британією, Данією, Нідерландами та Норвегією, передано 150 млн дол. від Уряду Норвегії та 100 млн дол. від уряду Нідерландів, за які проведено закупівлю військової техніки для України.
	14.11.2022 – Уряд Великої Британії виділив 5 млн фунтів стерлінгів невідкладної допомоги цивільному населенню України
	16.11.2022 – Уряд Німеччини виділив 1 млн євро невідкладної допомоги цивільному населенню України
	07.12.2022 – Грузинська громадянська ініціатива у рамках акції “Поділись світлом” забезпечила збір коштів для купівлі та передачі Україні 200 невеликих генераторів
	07.12.2022 – Уряд Франції оголосив про надання Україні додаткової допомоги, яка включає передачу 100 електрогенераторів
	07.12.2022 – Данська компанія ROCKWOOL надіслала до 47 територіальних громад Чернігівської області 60 генераторів
	08.12.2022 – Уряд Чехії оголосив про надання Україні 2 млн євро додаткової допомоги, що включає 1,2 млн євро – закупівлю санітарного автобуса, двох пересувних медичних блоків та намету, 0,8 млн євро для облаштування житла для переселенців у Знам'янці, Кіровоградської обл.

08.12.2022 – Уряд Японії оголосив про надання Україні 4,5 млн дол. на підтримку ДСНС та ЗС України у розмінуванні територій України
09.12.2022 – Уряд Нідерландів оголосив про надання Україні 10 млн євро допомоги з відновлення пошкодженої системи енергопостачання України.
09.12.2022 – Уряд Словаччини оголосив про надання Україні допомоги, що включає передачу близько 300 електрогенераторів
09.12.2022 – Уряди Франції та Естонії оголосили про надання Україні допомоги, що включає передачу 100 генераторів середньої потужності від Франції та 11 автобусів
10.12.2022 – Уряд Азербайджану оголосив про надання 850 тис. дол. Україні, що включає передачу промислових трансформаторів і генераторів для стабілізації енергозабезпечення
12.12.2022 – Благодійна організація “CORE Response”, яку заснував голлівудський актор та режисер Шон Пенн, передала Львівській області 1 млн дол. для вирішення питань функціонування пунктів для проживання переселенців
13.12.2022 – Державний департамент США виділив 13 млн дол. , які включають передачу обладнання для забезпечення потреб енергетичної інфраструктури країни
13.12.2022 – Уряд Іспанії оголосив про передачу <i>понад 160 одиниць обладнання для відновлення ушкоджених електромереж України, що включає передачу 135 трансформаторів різного типу, 26 громовідводів та інші спецобладнання</i>
13.12.2022 – Уряд Нової Зеландії оголосив про надання 3 млн новозеландських дол. (1,8 млн євро) Україні додаткової допомоги, що включає передачу медичного приладдя та обладнання, трансформаторів, генераторів, продуктів харчування, води, засобів гігієни
14.12.2022 – Уряд Хорватії оголосив про надання Україні додаткової допомоги, що включає передачу 232 трансформаторів різної потужності
15.12.2022 – Уряд Канади оголосив про надання 115 млн дол. Україні допомоги фінансування ремонтних робіт на об'єктах енергосистеми України
15.12.2022 – Уряд Норвегії оголосив про надання 30 млн норвезьких крон (2,8 млн дол.) Україні допомоги, яка включає передачу 10 мостів
15.12.2022 – Уряд Японії оголосив про виділення Україні енергетичного обладнання для забезпечення ремонтних робіт на ушкоджених об'єктах енергопостачання
17.12.2022 – Європейська Комісія та Уряд України підписали угоду 100 млн євро про підтримку у відновленні зруйнованих шкільних закладів
21.12.2022 – Уряд Хорватії оголосив про надання Україні 3 млн дол. для проведення робіт із розмінування
22.12.2022 – Мерія м. Одеса, Данія , передала гуманітарну допомогу м.Києву, яка включає 9 потужних генераторів, який буде встановлено у Київському геріатричному пансіонаті, а інші 8 генераторів у котельнях міста
23.12.2022 – Управління Верховного комісара ООН у справах біженців передало Києву допомогу для вимушених переселенців та малозабезпечених осіб
23.12.2022 – Європейський союз оголосив про виділення Україні додаткової допомоги: 900 генераторів для забезпечення функціонування лікарень
23.12.2022 – Офіс координації гуманітарних справ ООН оголосив про передачу 300 українським волонтерам та громадським організаціям України 20 млн дол. допомоги

	25.12.2022 – Уряд Фінляндії виділив 5 млн євро на програму Північної екологічної фінансової корпорації (NEFCO) “Зелене відновлення”, яка має сприяти відбудові України з урахуванням кліматичних змін
	25.12.2022 – Об’єднані Арабські Емірати (ОАЕ) оголосили про надання Україні 100 млн дол. допомоги, що включає передачу 2500 побутових генераторів потужністю від 3,5 до 8 кВт для цивільного населення
	26.12.2022 – приватні компанії Казахстану передали 41 генератор загальною вартістю 500 тис. дол. для медичних закладів Миколаївської, Дніпропетровської, Харківської обл.
	30.12.2022 – Уряд Великої Британії оголосив про надання допомоги в рамках виділених 2,3 мільярда фунтів стерлінгів на 2022 рік, що включає передачу 10 тис. комплектів захисту від екстремальних холодів (одяг для холодної погоди, важкі спальні мішки та утеплені намети)
	03.01.2023 – Асоціація українців Люксембургу LUKRAINE забезпечила збір коштів та передачу Україні 12 автовок швидкої медичної допомоги
	04.01.2023 – Мерія м. Тампере (Фінляндія) оголосила про надання Києву 3 пасажирських автобусів та гуманітарної допомоги, зібраної для жителів столиці фінським урядом та громадянами
	10.01.2023 – Мерія м. Рига (Латвія) оголосила про надання Києву 10 пасажирських автобусів, генераторів, ковдр, продуктів харчування
	13.01.2023 – Уряд Азербайджану оголосив про надання Україні 45 силових трансформаторів та 5 електростанцій резервного живлення.
	19.01.2023 – Уряд Сербії оголосив про надання Україні ремонтного комплекту для проведення ремонтів ушкодженого обладнання електростанцій
	20.01.2023 – Уряд Об’єднаних Арабських Еміратів оголосив про передачу 2500 генераторів, які розподілені по областях України
	21.01.2023 – Урядом Франції прийнято рішення про надання Україні гуманітарної допомоги для регіонів Харківщини, у рамках проекту “Світло та тепло для України”, що включає передачу: 188 генераторів середньої потужності
	23.01.2023 – футбольний клуб “Бенфіка” передав Україні 30 генераторів
	23.01.2023 – Уряд Швеції дозволив Державній компанії Svenska kraftnät (“Шведські електромережі”) передати Україні обладнання, необхідне для відновлення енергосистеми
	26.01.2023 – Уряд Швеції з метою зміцнення ядерної безпеки та електропостачання в Україні виділив 2 млн дол. для фінансування роботи МАГАТЕ
	27.01.2023 – Уряд Нідерландів оголосив про надання Україні 12 вантажів енергетичного обладнання для відновлення об’єктів українського енергетичного сектору
	28.01.2023 – Уряд Хорватії оголосив про надання Україні 1 млн дол. гуманітарної допомоги, в рамках програми ЮНІСЕФ із термінового забезпечення шкіл і лікарень України генераторами
	30.01.2023 – представники польського осередку Міжнародної поліційної асоціації з міста Новий Тарг передали додаткову допомогу підрозділам ДПСУ: 10 генераторів потужністю по 3300 Квт
	01.02.2023 – Уряд Японії оголосив про виділення Україні 170 млн дол. додаткової допомоги, яка буде спрямована на реалізацію проектів екстреного відновлення та відбудови критичної інфраструктури
	03.02.2023 – Державний департамент США в оголосив про надання Україні додаткової гуманітарної допомоги від міжнародної неурядової некомерційної гуманітарної організації євангельських християн Samaritan’s Purse для комплектування трьох “Пунктів незламності” Херсонської обл.

	08.02.2023 – Агентство США з міжнародного розвитку (USAID) оголосило про надання Україні мобільної газотурбінної електростанції, виготовленої компанією GE Gas Power
	08.02.2023 – Уряд Польщі оголосив про надання Україні третього пакету енергетичної допомоги Україні, що включає передачу: енергетичного обладнання для проведення ремонтних робіт на об’єктах енергетичного сектору
	19.02.2023 – Уряд Аргентини оголосив про передачу Україні 12-го пакету гуманітарної допомоги, що включає передачу: медичних препаратів від медичних фармацевтичних компаній на фінансові кошти української діаспори Аргентини
	23.02.2023 – Уряд Італії повідомив про передачу Києву обладнання для забезпечення функціонування пунктів обігріву міста
	26.02.2023 – Уряд Саудівської Аравії оголосив про надання Україні 400 млн дол. додаткової гуманітарної допомоги: 100 млн дол. гуманітарної допомоги для цивільного населення та 300 млн дол. на закупівлю нафтопродуктів
	27.02.2023 – Уряд Польщі оголосив про надання Бучанській міській раді 100 робочих комп’ютерів
	27.02.2023 – американський мільярдер українського походження Б. Екман виділив 3,3 млн дол. на купівлю 15 спеціалізованих машин швидкої допомоги Toyota Land Cruiser для України та витрати на їхню експлуатацію на переселенців
Світовий банк	
Допомога в рамках підтримки України	25.10.2022 – Світовий банк через Міжнародний банк реконструкції та розвитку виділив 500 млн євро додаткової бюджетної допомоги Україні
	20.12.2022 – Світовий банк передав до державного бюджету України 2 млрд дол. грантових коштів з Цільового фонду Світового банку
	23.12.2022 – Світовий банк прийняв рішення про надання 610 млн дол. Україні за проектом світового банку PEACE “Державні витрати на зміцнення адміністративного персоналу”
	24.02.2023 – Державний департамент США оголосив про надання Україні 10 млрд. дол. додаткової фінансової допомоги, яку виплачує Світовий банк
	25.02.2023 – Світовий банк оголосив про надання Україні 2,5 млрд дол. додаткової фінансової допомоги
Міжнародний валютний фонд	
	25.02.2023 – запровадження спеціальної кредитної програми для України на суму 15 млрд. дол.
Європейський інвестиційний банк	
Допомога в рамках підтримки України	12.10.2022 – 550 млн євро направлено на ремонт пошкоджених об’єктів енергетичної інфраструктури
	26.10.2022 – Європейський інвестиційний банк та Програма розвитку Організації Об’єднаних Націй (ПРООН) підписали грантову угоду про виділення 2 млрд дол. додаткової бюджетної допомоги Україні
Європейський банк реконструкції та розвитку	
Допомога в рамках підтримки України	21.12.2022 – Європейський банк реконструкції та розвитку уклав угоду з українським “Кредобанком” на загальну суму 35 млн дол. у рамках програми підтримки продовольчої безпеки та інших критично важливих галузей економіки України

Рішення щодо надання гуманітарної допомоги Україні	
Допомога в галузі гуманітарної допомоги	18.10.2022 – Міністерство енергетики Японії передало обладнання для відновлення критичної інфраструктури України
	22.10.2022 – Уряд Франції оголосив про надання Україні 3 млн євро гуманітарної допомоги: 7 пожежних машин, 6 спеціалізованих автомобілів, мобільний медичний пункт, 7 причепів із човнами, 70 тонн рятувального обладнання
	30.10.2022 – Уряд Об'єднаних Арабських Еміратів оголосив про надання Україні 100 млн дол. гуманітарної допомоги, яка направлена на покращення стану цивільного населення
	03.11.2022 – Уряд Нідерландів передав три сучасні мобільні шпиталі на потреби НГУ
	04.11.2022 – Європейський Союз виділив Україні 66 млн дол. в рамках першої програми європейської транскордонної співпраці Interreg NEXT партнерства Угорщини, Словаччини та Румунії з Україною в галузі охорони здоров'я, довкілля та ефективного державного управління.
	04.11.2022 – Державний департамент США направив 25 млн дол. із фондів USAID на допомогу незахищеним групам населення в Україні
	09.11.2022 – Уряд Фінляндії оголосив про виділення 14 млн євро до започаткованої Президентом В. Зеленським ініціативи Grain from Ukraine
	10.11.2022 – Уряд Австрії надав 10 млн дол. додаткової допомоги, які направлено на покращення умов проживання цивільного населення
	11.11.2022 – Уряд Німеччини направив 1 млрд євро на захист України від російських кібератак та збір доказів воєнних злочинів
	11.11.2022 – Уряд Японії виділив 14 млн дол. на ініціативу Grain from Ukraine
	12.11.2022 – Урядом Нідерландів виділено 100 млн євро на підтримання енергопостачання в Україні у зимовий період
	18.11.2022 – Уряд Фінляндії в рамках виділених 55,6 млн євро забезпечив фінансування першочергових потреб Збройних Сил України
	19.11.2022 – Уряд Естонії передав 27 автобусів і 13 електрогенераторів
	22.11.2022 – мерія Праги передала Києву та Миколасву 626 обігрівачів, 18 дизельагрегатів, а також медичне обладнання на 22 млн чеських крон для МОЗ України
	23.11.2022 – Уряд Великої Британії передав три вертольоти Sea King
	25.11.2022 – Європейський Союз забезпечив передачу 200 середніх трансформаторів, одного великого автотрансформатора та 40 середніх електрогенераторів
	25.11.2022 – Уряд Великої Британії в рамках виділених 3 млн фунтів стерлінгів здійснив передачу 24 автомобілів “швидкої допомоги”, 11 автомобілів “екстреної допомоги” та шість броньованих машин
	25.11.2022 – Уряд Естонії передав додаткових 9 автобусів
	25.11.2022 – Уряд Канади в рамках виділених 10 млн канадських дол. забезпечив закупівлю та передачу дизель-генераторів
	25.11.2022 – Уряд Франції здійснив передачу 100 потужних генераторів
	26.11.2022 – Уряд Фінляндії профінансував першочергові ремонтні робіт на об'єктах енергетичного комплексу України
	26.11.2022 – Уряд Литви в рамках виділених 2 млн євро забезпечив проведення робіт з реконструкції пошкоджених об'єктів енергетичного комплексу України

	28.11.2022 – Уряд Франції в рамках виділених 100 млн євро забезпечив фінансування першочергових потреб України
	28.11.2022 – Уряд Бельгії в рамках програми Управління ООН з координації гуманітарних справ забезпечив передачу 400 генераторів
Рішення щодо надання військової допомоги Україні	
Сполучені Штати Америки	
Військова допомога в рамках виділених 60 млн дол. оборонного озброєння із запасів МО США	
Допомога в галузі безпеки та оборони	10.10.2021 – перша партія допомоги; 17.10.2021 – друга партія допомоги; 23.10.2021 – третя партія допомоги; 14.11.2021 – четверта партія допомоги. Пакет включає оборонне озброєння та засоби індивідуального захисту, у т. ч. індивідуальні перев'язочні пакети, армійські аптечки, засоби радіолокаційного спостереження, високоточне озброєння, стрілецька зброя та боєприпаси
Рішення Державного департаменту США про надання Україні військової допомоги, що включає:	
Допомога в галузі безпеки та оборони	23.11.2021 – передачу двох патрульних катерів типу Island, що отримали назви “Фастів” та “Суми” 09.12.2021 – 200 млн дол. спрямовано на фінансування першочергових потреб ЗС України 15.12.2021 – 300 млн дол. спрямовано на фінансування першочергових потреб ЗС України. 22.01.2022 – 90,7 тонн летальної зброї та боєприпасів 23.01.2022 – 80 тонн летальної зброї та боєприпасів 25.01.2022 – 300 ПТРК FGM-148 Javelin та ракети до них 19.05.2022 – 100 млн дол.: 18 од. 155-мм гаубиць, 18 транспортних засобів для буксирування гаубиць, 3 протиартилерійські радарів, польову техніку та запчастини 15.06.2022 – 1 млрд дол.: 18 од. гаубиць M777 та машини для їх буксирування, 36 тис. снарядів до них, евакуаційні машини, дві пускові установки берегової оборони “Гарпун”, військові радіостанції та прилади нічного бачення, запчастини та інші боєприпаси 23.06.2022 – 450 млн дол.: включає передачу 4 систем M142 HIMARS, 36 тис. 105 мм снарядів, 18 артилерійських тягачів, 1200 гранатометів, 2000 кулеметів, 10 катерів Sea Ark Dauntless, 6 бойових катерів та 2 малих річкових суден 01.07.2022 – 820 млн дол.: 2 системи NASAMS, боєприпаси до M142 HIMARS, 150 тис. артснарядів, 4 протиартилерійські радары 18.07.2022 – 400 млн дол.: 4 M142 HIMARS та боєприпаси до них, вантажівки, контрбатареїні системи 22.07.2022 – 270 млн дол.: M142 HIMARS та боєприпаси до них, 36 тис. артснарядів та 580 дронів Phoenix Ghost 01.08.2022 – 550 млн дол.: боєприпаси до HIMARS і 155-мм артснаряди 09.08.2022 – 1 млрд дол.: 75 тис. 155-мм снарядів, міномети та 20 тис. мін, ЗКР до ЗПК NASAMS, 1000 переносних ПТРК Javelin, одноразові гранатомети AT4, боєприпаси до РСЗВ HIMARS, 50 медичних автомобілів, вибухівка, медичні препарати та обладнання 19.08.2022 – 755 млн дол.: боєприпаси до HIMARS, 16 105-мм гаубиць та 36 тис. снарядів до них, 15 БПЛА ScanEagle, ПЛР HARM, 1000 важких проти-танкових ракет TOW та 1000 комплексів Javelin

	24.08.2022 – 3 млрд дол.: 6 ракетних комплексів NASAMS та боеприпаси до них, 245 тис. артснарядів, 65 тис. мінометних мін, 24 протиартилерійських радарів, БпЛА Puma та VAMPIRE Counter, ракетні системи
	07.09.2022 – протикорабельні ракети HARPOON
	16.09.2022 – 600 млн дол.: ракети до HIMARS, 36 тис. 105-мм артснарядів, 1000 високоточних 155-мм артснарядів, 4 антиартилерійські радары, 4 вантажівки та 8 причепів для перевезення важкої техніки, системи протидії БпЛА, обладнання для розмінування, протипіхотні боеприпаси Claymore, стрілецька зброя та патрони, прилади нічного бачення
	28.09.2022 – 1.1 млрд дол.: 18 РСЗВ HIMARS та боеприпаси до них, 150 броньованих машин (Humvee), 150 машин для транспортування важкого озброєння, 40 вантажівок та 80 причепів для транспортування обладнання, 2 радары до БпЛА
	05.10.2022 – 625 млн дол.: 4 ракетні системи HIMARS та боеприпаси до них, 16 гаубиць 155-мм та 75 тис. снарядів до них, 500 високоточних артилерійських снарядів, 1000 снарядів для дистанційного мінування, 6 гаубиць, 30 тис. мін до 120-мм мінометів, 200 протимінних транспортних засобів MaxxPro, 200 тис. патронів, протипіхотних боеприпасів Claymore та обладнання для встановлення перешкод
	19.10.2022 – 725 млн дол., яка включає передачу боеприпаси для HIMARS та 23 000 155-мм артснаряди, 5000 високоточних 155-мм артснарядів, 5000 155-мм пострілів протимінних систем, 5000 протитанкових засобів та 200 автомобілів Humvee
	28.10.2022 – 275 млн дол.: артснаряды до HIMARS
	01.11.2022 – БпЛА Vampire, ЗПК NASAMS, радіолокаційні системи
	02.11.2022 – 55 млн дол. із фондів USAID на ремонт та підтримання роботи інфраструктури теплопостачання в Україні: 1600 генераторів та пристроїв з очищення води; 275 млн дол.: протитанкові засоби SMAW та AT4, боеприпаси до HIMARS, 500 високоточних 155-мм артснарядів, понад 1300 протитанкових систем, 125 армійських вантажівок Humvee та 4 антени супутникового зв'язку
	04.11.2022 – 400 млн дол. (разом з Нідерландами та Чехією): система ППО Hawk, 90 відремонтованих танків Т-72, 250 БТР М1117, 40 бронекатерів та 1100 беспілотників Phoenix Ghost
	10.11.2022 – 400 млн дол.: ЗПК для систем ППО HAWK, 4 системи ППО Avenger (по два контейнери по 4 ракеты Stinger, зенітний кулемет Browning M2 12,7-мм та радіолокаційна станція); боеприпаси до HIMARS, 21 тис. 155-мм артснарядів, 500 високоточних 155-мм артснарядів, 10 тис. 120-мм мінометних снарядів, 100 багатоцільових автомобілів (Humvee), 400 гранатометів, стрілецьку зброю, оптичні прилади та 20 млн патронів до стрілецької зброї та піротехнічне обладнання для розчищення перешкод
	11.11.2022 – закупівля у Південної Кореї та передача 100 тис. артилерійських снарядів
	19.11.2022 – передача ЗПК Hawk
	23.11.2022 – 400 млн дол.: ЗПК до ЗПК NASAMS, 150 великокаліберних кулеметів з тепловізійними прицілами, боеприпаси до РСЗВ HIMARS, 200 155-мм високоточних артилерійських снарядів, 10 тис. 120-мм мінометних снарядів, ракет до високошвидкісних протирадарних систем HARMs, 150 автомобілів Humvee, понад 100 легких тактичних машин, 20 млн набойів до стрілецької зброї, 200 генераторів та запчастини до 105-мм гаубиць
	26.11.2022 – 150 великокаліберних кулеметів з тепловізійними прицілами

	02.12.2022 – 47 млн дол.: на розмінування територій України
	09.12.2022 – 91,5 млн дол.: включає підтримку у проведенні заходів з розмінування території України
	09.12.2022 – 275 млн дол.: протитанкові засоби SMAW та AT4, боеприпаси до HIMARS, 80 тис. снарядів для гаубиць, 500 високоточних 155-мм артилерійських снарядів, понад 1300 протитанкових систем, 125 армійських вантажівок Humvee та 4 антен супутникового зв'язку
	21.12.2022 – 1 млрд дол.: фінансування першочергових потреб ЗС України
	06.01.2023 – 3,075 млрд дол.: 50 од. БМП Bradley, 500 протитанкових ракет та 250 тис. 25-мм боеприпасів до них, 100 од. БТР М113, 55 захищених від мін машин (MRAP), 138 броньованих автомобілів HUMVEE, 18 од. 155-мм САУ та 18 машин підтримки, 70 тис. 155-мм артилерійських снарядів, 500 високоточних 155-мм артилерійських снарядів, 1200 155-мм пострілів дистанційних протитанкових мінних систем (RAAM), 36 буксированих 105-мм гаубиць та 95 тис. 105-мм артилерійських снарядів, 10 тис. 120-мм мінометних мін, боеприпаси для HIMARS, ЗПК RIM-7, 4 тис. авіаційних ракет “Zuni”, 2000 протитанкових ракет, снайперських гвинтівок, кулеметів, боеприпасів до гранатометів та стрілецької зброї, протипіхотних мін Claymore, приладів нічного бачення та оптики, запасних частин та інше польове спорядження
	18.01.2023 – 150 тис. 155-мм снарядів зі складів, розташованих на території Ізраїлю
	20.01.2023 – 2,5 млрд дол.: боеприпаси до систем HIMARS і NASAMS, 90 од. БМП “Stryker”, 20 мінних тралів, 59 од. БМП Bradley з 590 протитанковими ракетами “TOW”, 295 тис. 25-мм боеприпасів, 8 систем ППО “Avenger”, 53 протимінних автомобілів (MRAP), 350 високомобільних колісних автомобілів (Humvee), 20 тис. 155-мм артилерійських снарядів, понад 600 високоточних 155-мм артилерійських снарядів, 95 тис. 105-мм артилерійських снарядів, 11,8 тис. 120-мм мінометних мін, 12 машин постачання боеприпасів, 6 командно-штабних машин, 22 тактичних машин для буксирования зброї, протирадарні ракеты (HARM), 2 000 протитанкових ракет, 3 млн боеприпасів для стрілецької зброї, саперного обладнання для розчищення загороджень, протипіхотних боеприпасів “Claymore”, приладів нічного бачення, запасних частин та іншого польового обладнання
	25.01.2023 – 31 танк “Abrams”
	04.02.2023 – 2,175 млрд дол.: боеприпаси для HIMARS, 155-мм артилерійські та 120-мм мінометні міни, 190 великокаліберних кулеметів, 181 транспортний засіб із протимінним захистом (MRAP), 250 ПТРК Javelin, 2000 протитанкових ракет, протипіхотних боеприпасів Claymore, дві установки ППО Hawk, зенітні гармати та боеприпаси до них, чотири РЛС, 20 контрбатарейних радарів, БпЛА Puma, високоточні ракеты, засоби зв'язку, каски та медикаменти
	24.02.2023 – 2 млрд дол.: боеприпаси для HIMARS, 155-мм артснарядів, боеприпаси для реактивних систем CyberLux K8 UAS, Switchblade 600 UAS, Altius-600 UAS, Jump 20 UAS, засоби виявлення БпЛА, засоби розмінування та засоби зв'язку
Рішення Європейського Союзу та європейських держав-партнерів щодо надання військової допомоги Україні	
Німеччина	
Допомога в галузі безпеки та оборони	01.08.2022 – РСЗВ MARS II та некеровані ракеты
	23.09.2022 – 6 ЗГК Gepard, 6000 боеприпасів до них, 3000 снарядів 155-мм калібру та 6000 патронів

	28.09.2022 – 6 кулеметів Maschinengewehr 3 для броньованих ремонтно-евакуаційних машин та 30 тис. 40-мм гранат до них
	11.10.2022 – ЗПК IRIS-T (SLM)
	12.10.2022 – закупівля у Словаччини та передачу Україні 16 САУ Zuzana, 130 польових обігрівачів, 36 автомобілів швидкої допомоги, 100 тис. аптечок першої допомоги та 405 тис. сухпайків.
	15.10.2022 – 16 броньованих бортоукладальних машин “Biber” та 10 понтонно-мостових машин
	19.10.2022 – 5 ремонтно-евакуаційних машин Begepanzer 2, 167 тис. патронів стрілецької зброї, 100 палаток, 183 генераторів та зимовий одяг
	26.10.2022 – 4 САУ Panzerhaubitze 2000, 2 РСЗВ MARS II та 2 надводні дрони, 6,1 тис. 155-мм артснарядів та 186 тис. 40-мм пострілів до гранатометів
	02.11.2022 – 500 патрульних автомобілів для спостереження за кордоном, 10 тяжких і середніх мостових систем та 2 навантажувачі
	09.11.2022 – 30 броньованих автомобілів Dingo, ракети до ЗПК Iris-T, 18 систем захисту від дронів, 18 розвідувальних дронів, 5 важких тягачів M1070 Oshkosh, 3 навантажувачі та засоби захисту від БпЛА
	10.11.2022 – 18 розвідувальних БпЛА
	19.11.2022 – 30 ЗГК Gepard
	21.11.2022 – боєприпаси до РСЗВ MARS II, три великовантажні напівприцепи M1070 Oshkosh, 17 авто для контролю за кордоном, 10 приладів захисту від дронів, 20 приладів для боротьби з БпЛА та 116 польових обігрівачів
	01.12.2022 – 9 млн євро: мобільний шпиталь для ЗС України від німецької компанії Zeppelin Mobile Systeme GmbH
	05.12.2022 – 155-мм боєприпаси
	09.12.2022 – 18 од. 155-мм САУ RCH155, 20 од. БТР Dingo, 2 танкових тягачів M1070 Oshkosh, 80 пікапів, 90 приладів захисту від дронів та 7 вантажівок 8х6 зі змінною системою завантаження
	13.12.2022 – 24 самохідних гаубиць та 7 од. САУ Gepard
	15.12.2022 – додаткові ракети для ЗПК IRIS-T, дві броньовані ремонтно-евакуаційні машини, 30 тис. снарядів до 40-мм гранатометів, 5 тис. 155-мм артилерійських боєприпасів, чотири карети швидкої допомоги, 18 ваговозів 8х8 зі змінними кузовами
	25.12.2022 – броньована ремонтно-евакуаційна машини Bergepanzer 2 та 13 автомобілів для несення прикордонної служби, карета швидкої допомоги та 50 польових обігрівачів
	05.01.2023 – батарея ПРО “Patriot”
	06.01.2023 – 20 од. 70-мм РСЗВ на шасі пікапа й ракети до них, 2 броньовані ремонтно-евакуаційні машини Bergepanzer 2 і 1 великовантажний сідловий тягач M1070 Oshkosh, 7 дистанційно керованих гусеничних машин, 12 великовантажних зчленованих вантажівок, 8 розвідувальних безпілотників, 27 датчиків протидії безпілотникам, 30 датчиків виявлення безпілотників, 63 пікапи, 7 прикордонних патрульних автомобілів, 1 машина швидкої допомоги і 32 польові обігрівачі
	07.01.2023 – 40 бронетранспортерів Marder
	19.01.2023 – 1 млн євро: 2 радіолокаційні станції (РЛС) TRML-4D, в рамках контракту на поставку 4 радарів TRML-4D в межах виробництва і постачання німецької системи ППО IRIS-T SLM для України від компанії HENSOLDT
	25.01.2023 – 14 танків Leopard 2A6; реекспорт танків Leopard

	27.01.2023 – ракети для ЗПК IRIS-T, 13 вантажівок, 2 15-тонних вантажівок, 12 тягачів та 4 напівпричепів, 12 машин для охорони кордону та 2 пікапи
	30.01.2023 – бронемашини для розмінування Wisent 1 MC
	03.02.2023 – танки Leopard 1 з промислових запасів Німеччини; переговори з Катаром про передачу Україні 15 установок Gepard
	11.02.2023 – 59 тонн обладнання від німецького оператора мережі Stromnetz Berlin GmbH: 40 трансформаторів, арматура, розподільне і освітлювальне обладнання та інструменти
	26.02.2023 – передачу 9 мостоукладальних танків Biber; 120 тис. аптечок; 28 вантажівок Zetros, 10 зимових маскувальних сіток, 300 тис. снарядів до ЗГК Gepard
	26.02.2023 – 9 броньованих мостоукладачів BIBER, 120 тис. аптечок та 28 комерційних авто Zetros
Велика Британія	
Допомога в галузі безпеки та оборони	07.01.2022 – 1100 протитанкових ракет малої дальності MBT NLAW
	21.01.2022 – 900 ПТРК малої дальності MBT NLAW, навчання військово-службовців ЗС України
	24.08.2022 – 54 млн фунтів стерлінгів військової допомоги за рахунок коштів спільного Фонду Великої Британії та Норвегії, внесок якої складає 400 млн норвезьких крон . Пакет включає: 850 дронів Black Hornet Nano (вир. Норвегії), 200 дронів спостереження, 1000 баражуючих протитанкових боєприпасів та обладнання для пошуку мін
	09.11.2022 – 12 тис. комплектів зимової форми одягу та 150 наметів з обігрівом
	10.11.2022 – передачу 1000 ракет “земля-повітря”
	19.11.2022 – 125 зенітних гармат, РЛС і РЕБ для протидії БпЛА
	21.11.2022 – модернізовані високоточні ракети Brimstone 2
	18.12.2022 – високоточні ракети Brimstone 2
	30.12.2022 – 1000 металопушкачів VALLON та 100 комплектів для знешкодження бомб
	18.01.2023 – 14 танків Challenger 2, 30 САУ AS90, 100 бронетранспортерів Bulldog (“Бульдог”), десятки БпЛА, 100 тис. артилерійських снарядів, 100 “вдосконалених ракет” та запасні частини для українських танків і бронемашин
	18.01.2023 – 20 артустановок M109A4BE бельгійського виробництва
	19.01.2023 – 50 млн фунтів стерлінгів: 600 ракет Brimstone та 125 зенітних гармат і технологій з протидії іранським БпЛА, десятки радарів і засобів РЕБ
	19.01.2023 р. - 15 млн фунтів стерлінгів допомоги, яка включає передачу зимового обладнання для військових.
Канада	
Допомога в галузі безпеки та оборони	26.01.2022 – 6,1 млн дол.: стрілецька зброя, карабіни, снайперські гвинтівки, 1,5 млн набоїв
	30.06.2022 – 39 машин бойової підтримки LAV (ACSV) і 6 камер високої роздільної здатності для українських БпЛА
	08.08.2022 – 32 тонн допомоги: шоломи, бронежилети, аптечки, спальні мішки та палатки
	31.10.2022 – 39 броньованих автомобілів

	17.11.2022 – 34 млн канадських дол. : 39 броньованих машин бойової підтримки ACSV, забезпечення ЗС України сучасними супутниковими зображеннями, камерами для БпЛА, зимовим спорядженням, портативними нагрівачами, ковдрами та спальними мішками, 55 млн дол. для Червоного Хреста на допомогу українцям та 15 млн дол. на організацію розмінування території України
	30.12.2022 – броневих автомобілі Roshel для ДПСУ
	18.01.2023 – 200 бронетранспортерів Senator
	17.02.2023 – 21 млн дол.: 7,5 млн дол. компанії Tetra Tech для проведення навчання та забезпечення обладнанням українських саперів, 5 млн дол. для офісу спеціального представника Генерального секретаря ООН з питань сексуального насильства під час конфлікту та 4,8 млн дол. для організації Alinea International, яка залучена до реформування Нацполіції у воєнному контексті та 3 млн дол. для Німецького фонду Маршалла США з підтримки українських медіа на звільнених територіях
Естонія, Латвія, Литва	
Допомога в галузі безпеки та оборони	11.11.2021 – ПЗРК FIM-92 Stinger та обладнання до них
	23.11.2021 – ПЗРК FIM-92 Stinger та обладнання до них
	21.01.2022 – ПТРК FGM-148 Javelin та ракети до них
	25.05.2022 – 20 БТР M113, 10 вантажівок і 10 позашляховиків
	15.08.2022 – вертольоти Ми-8 та Ми-2, 6 гаубиць M109
	15.08.2022 – міномети, протитанкові засоби, польовий шпиталь
	26.09.2022 – 50 БТР M113
	04.10.2022 – БпЛА, вилучені при спробі перетину естонсько-російського кордону та передачі їх до підрозділів російської армії
	09.10.2022 – 2 млн євро: 25 тис. комплектів зимового одягу
	13.10.2022 – зимова форма одягу, спорядження та озброєння
	13.10.2022 – 120-мм міномети на платформі БТР M113, бронемашини, тепловізори, БпЛА та інше озброєння
	27.10.2022 – 7 позашляховиків Toyota Land Cruiser 200 та інша техніка
	04.11.2022 – коптери DJI Mavic 2 Enterprise
	11.11.2022 – 250 тисяч. Євро: додаткова військова допомога
	21.11.2022 – 155-мм боєприпаси, зимове спорядження, розширення програми з підготовки українських військових
	12.12.2022 – 300 млн євро: гаубиці, БпЛА, військова зимова форма одягу
	18.01.2023 – ПЗРК Stinger, вертольоти, кулемети, боєприпаси, БпЛА
	25.01.2023 – 900 пікапів-позашляховиків
	25.01.2023 – 7 млн євро: військова техніка, бронешкоти, броньовані машини швидкої допомоги, технологічні рішення, біноклі та прилади нічного бачення для ЗС України
	11.02.2023 – 36 автоматичних зенітних гармат Bofors L70
	25.02.2023 – 1 млн дол.: 14 радарів ППО ізраїльського виробництва
	26.02.2023 – стрілецька зброя, БпЛА, тепловізори, генератори та зарядні пристрої, військовий одяг
Польща	
Допомога в галузі безпеки та оборони	26.01.2022 – реактивні гранатомети SMAW-D
	29.05.2022 – 230 танків Т-72М, 40 БМП-1, 20 122-мм САУ 2С1, 18 155-мм САУ АНС “Grab” та 20 РСЗВ “Град”
	26.08.2022 – 320 т допомоги: продукти харчування, матраци, ковдри
	07.12.2022 – передачу зенітно-ракетних комплексів С-125 “Neva SC”

Чехія	
Допомога в галузі безпеки та оборони	26.01.2022 – ПЗРК Piorun, боєприпаси та БпЛА
	26.01.2022 – 4 штурмовики Су-25 та 31 танк Т-72
	05.10.2022 – 400 млн чеських крон: підвищення рівня спроможностей ЗС України
	20.10.2022 – 22 млн чеських крон: на підвищення рівня спроможностей ЗС України
Франція	
Допомога в галузі безпеки та оборони	13.07.2022 – 36 збірних мостів
	12.12.2022 – 6 155-мм гаубиць TRF1, 18 САУ “Caesar”, 2 ракетні установки LRU і 2 ЗУ “Crotale”, протитанкове та зенітне обладнання, паливо, шоломи, бронешкоти, прилади нічного бачення, боєприпаси різних калібрів
	12.11.2022 – 6 самохідних гаубиць Caesar
	20.11.2022 – 2 батареї ЗУ Crotale, 2 батареї РСЗВ
	29.11.2022 – батарея РСЗВ LRU
	21.12.2022 – ЗУ “Crotale”
	28.01.2023 – 2 млрд євро: 700 ракет Aster-30 для комплексів SAMP-T
	31.01.2023 – 12 гаубиць Caesar, ППО (радар Ground Master 200)
	17.02.2023 – ПТРК Akeron
	18.02.2023 – 12 гаубиць Caesar, ППО
	26.02.2023 – радары GM 200 до системи ППО
Італія	
Допомога в галузі безпеки та оборони	30.10.2022 – 2 РСЗВ M70, 6 155-мм САУ PZH 2000, 30 155-мм самохідних гаубиць M109L та 10 БТР M113
	01.11.2022 – 2 РСЗВ MLRS, 6 САУ Panzerhaubitze 2000, 30 САУ M109L, 10 БТР M113
	09.11.2022 – системи ППО SAMP-T, Aspide та ПЗРК Stinger
	08.12.2022 – гаубиці FH-70 з артилерійськими тягачами Iveco Astra
	13.01.2023 – батарея ЗРК SAMP-T.
	26.01.2023 – ударні БпЛА Hero-30
Данія, Швеція, Фінляндія, Бельгія, Норвегія, Нідерланди	
Допомога в галузі безпеки та оборони	28.10.2022 – Швеція: 12 самохідних артилерійських установок Archer
	16.11.2022 – Швеція, 60 млн дол.: автомобілі підвищеної прохідності, зимове спорядження та намети; 287 млн дол.: ЗРК MIM-23 “HAWK”
	25.11.2022 – Норвегія, 250 млн норвезьких крон: самохідна гаубиця M109, 20 тис. ремонтних комплектів для M109, 55 тис. перев’язувальних комплектів та індивідуальних аптечок, 30 тис. польових пайків та 55 тис. комплектів зимового одягу
	25.11.2022 – Норвегія, 150 млн норвезьких крон: на підтримку тренувальної місії ЄС з підготовки українських військовослужбовців
	26.11.2022 – Бельгія: 10 підводних дронів та 2 сучасних мобільних медичних лабораторій
	01.12.2022 – Нідерланди, Естонія, Норвегія: мобільний шпиталь для потреб ЗС України
	12.12.2022 – Швеція: засоби ППО, зимова форма одягу
	24.12.2022 – Фінляндія, 29 млн євро: воєнна техніка та обладнання, участь Фінляндії у навчаннях військовослужбовців ЗС України у Великій Британії до кінця 2023 р.
	05.01.2023 – Норвегія: 10 тис. артилерійських снарядів

ДІЇ УКРАЇНИ: ОЦІНКА ВОЄННОЇ ЗАГРОЗИ, КЛЮЧОВІ РІШЕННЯ ДЛЯ ПОСИЛЕННЯ ОБОРОНОЗДАТНОСТІ ТА ПІДГОТОВКИ КРАЇНИ ДО ШИРОКОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ

**Звернення Президента України Володимира Зеленського до українців і народів світу
24 березня 2022 року**

Вільні люди вільного світу!

Українці та громадяни всіх держав, які цінують свободу!

Друзі!

24 березня – місяць нашого спротиву. Героїчного спротиву Української держави, українського народу безжальному вторгненню Російської Федерації. Вже місяць нашому захисту від намагання нас знищити. Стерти з лиця землі.

Початковий задум російських військ розвалився ще в перші дні вторгнення. Вони думали, що українці злякаються. Вони думали, що ми, українці, не будемо боротися. Вони помилилися.

Вони нічого не знають про нас, про українців. Нічого не знають взагалі про свободу. Про те, яка вона цінна. Вони не знають, як свобода збагачує життя. Дас життю сенс.

Але їх багато! Окупантів усе ще дуже багато. Росія дістає живу силу звідусіль. Техніку. Авіабомби, ракети. Шукає найманців по світу. Будь-яких покидьків, які здатні стріляти в мирних людей.

Російські війська руйнують наші міста. Вбивають без розбору цивільних людей. Івалтують жінок. Викрадають дітей. Розстрілюють біженців. Захоплюють гуманітарні колони. Займаються мародерством.

Спалюють музеї, підривають школи, лікарні тощо. Для них мішень – університети, житлові квартали... Що завгодно! Російські війська не знають межі зла.

Але...

The war of Russia is not only the war against Ukraine. Its meaning is much wider. Russia started the war against freedom as it is.

This is only the beginning for Russia on the Ukrainian land. Russia is trying to defeat the freedom of all people in Europe. Of all the people in the world. It tries to show that only crude and cruel force matters.

It tries to show that people do not matter, as well as everything else that makes us people.

That's the reason we all must stop Russia. The world must stop the war.

I thank everyone who acts in support of Ukraine. In support of freedom. But the war continues. The acts of terror against peaceful people go on. One month already! That long! It breaks my heart, hearts of all Ukrainians and every free person on the planet.

	19.01.2023 – Данія: 19 САУ Caesar
	20.01.2023 – Фінляндія, 400 млн євро: важке озброєння та боєприпаси
	25.01.2023 – Бельгія: систем ППО, протитанкове озброєння та боєприпаси
	13.02.2023 – Данія: 19 САУ Caesar
Іспанія	
Допомога в галузі безпеки та оборони	25.08.2022 – 2,5 млн євро: 20 броньованих машин, 75 контейнерів артснарядів, батарея ППО та 1000 т дизельного пального
	09.10.2022 – 8 легких броньованих автомобілів, два автомобілі “швидкої допомоги” та п’ять тонн медикаментів
	25.01.2023 – 4 танки Leopard 2A6
	06.02.2023 – 20 бронетранспортерів M113
Словаччина	
Допомога в галузі безпеки та оборони	09.10.2022 – 2 САУ Zuzana-2
	19.11.2022 – 7 САУ Zuzana-2
	08.12.2022 – боєприпаси, у т. ч. великого калібру, зимова форма одягу та військове спорядження
	16.01.2023 – 7 САУ Zuzana-2
Інші держави	
	23.05.2022 – Нова Зеландія: підготовка українських військових до застосування гаубиць L119
	03.07.2022 – Австралія, 100 млн австралійських дол.: 4 БТР M113, 20 ББМ Bushmaster
	15.10.2022 – Румунія: 400 тисяч. євро: підвищення рівня спроможностей ЗС України
	27.10.2022 – Австралія: 30 БТР Bushmaster та участь 70 військових інструкторів у процесу підготовки українських військовослужбовців
	30.10.2022 – Словенія: 28 танків М-55С (модернізовані Т-55)
	01.11.2022 – Болгарія, 1 млрд дол.
	21.11.2022 – Люксембург: високомобільні багатоцільові колісні транспортні засоби Humvee
	26.11.2022 – Люксембург: шість розвідувальних БпЛА Primoco One 150
	09.12.2022 – Болгарія: артилерійські снаряди
	10.12.2022 – Марокко: запасні частини до танків Т-72
	11.01.2023 – Туреччина: касетні боєприпаси
	13.01.2023 – Ізраїль: технологія оповіщення про повітряну загрозу
	26.01.2023 – Туреччина: БпАК Bayraktar TB2
	13.02.2023 – Пакистан: 10 тис. реактивних снарядів для установок “Град”
	25.02.2023 – Хорватія: 14 транспортних вертольотів – 12 Ми-8МТВ-1 і 2 Ми-8Т
	25.02.2023 – Австралія, 33 млн дол.: військові БпЛА, 155-мм артилерійські снаряди

That's why I ask you to stand against the war! Starting from March 24 – exactly one month after the Russian invasion... From this day and after then.

Show your standing! Come from your offices, your homes, your schools and universities. Come in the name of peace. Come with Ukrainian symbols to support Ukraine, to support freedom, to support life.

Come to your squares, your streets. Make yourselves visible and heard. Say that people matter. Freedom matters. Peace matters. Ukraine matters.

From March 24.

In downtowns of your cities.

All as one together who want to stop the war.

А сейчас хочу сказать отдельно гражданам Российской Федерации.

Уверен, среди вас много тех, кому политика вашего государства противна. Кого уже просто тошнит от того, что вы видите по телевизору. От того, как вам врут ваши же пропагандисты в интернете. Пропагандисты, которые оплачиваются из ваших налогов. И врут о войне, которая оплачивается из ваших налогов. И которая делает беднее всех граждан России. Каждый день всё больше.

Разве это не глупо? Ваше государство собирает с вас налоги, чтобы сделать вас беднее. Чтобы изолировать вас от мира. Чтобы вас было легче контролировать. И проще отправлять на войну умирать.

Украина никогда не угрожала безопасности Российской Федерации.

Даже сейчас мы делаем всё только для того, чтобы вернуть мир на свою землю. Не на вашу – на нашу землю. Для своих людей.

Мы делаем всё, чтобы закончить эту войну. И когда у нас это получится – это будет непременно, – вы будете уверены, как минимум в одном: ваших детей больше не отправят умирать на нашу землю, на нашу территорию.

Поэтому вы, граждане России, тоже заинтересованы в мире. Спасайте своих сыновей от войны. Рассказывайте правду о войне. И если можете покинуть Россию, чтобы не отдавать ваши налоги на войну, сделайте это.

Всі опитування показують, що народи Європи й Америки нас підтримують.

Я вдячний усім вам за це. Вдячний від імені України. Кожному у Євросоюзі, США, Канаді, Великій Британії та інших країнах за підтримку нас. За підтримку свободи. За підтримку України.

24 березня у Європі, у Брюсселі, відбудуться одразу три важливих саміти. Важливих для безпеки кожного з нас. Саміт НАТО. Саміт Євросоюзу. Саміт «Великої сімки».

Я впевнений, люди продемонструють, як вони нас підтримують. Але підтримати свободу повинні й політики. Усі вони. Вони повинні підтримати боротьбу за життя.

Ми чекаємо серйозних кроків. Від НАТО, ЄС і «Великої сімки».

Ми знаємо, що росіяни вже почали лобіювати свої інтереси. Це інтереси війни. Ми знаємо, що вони працюють із деякими партнерами. Ми знаємо, що вони хочуть загасити цю тему. Тему боротьби проти війни. Але загасити потрібно війну.

На цих трьох самітах буде наша міцна позиція. На цих трьох самітах ми побачимо, хто друг, хто партнер, а хто продався і зрадив.

Життя можна захистити тільки в єдності. Свобода має бути озброєною.

Українське небо так і не зробили безпечним від російських ракет і авіабомб. Ми так і не отримали літаки й сучасну протиракетну зброю. Ми так і не отримали танки, протикорабельні засоби. Російські війська все ще можуть вбивати тисячі наших людей, руйнувати наші міста. Просто тому, що окупантів дуже багато. Просто тому, що Росія десятиліттями готувалася до цієї ганебної війни.

Ми просили закрити наше небо. І ми просили, щоб допомога від НАТО для України була дієвою й без обмежень. Будь-яка підтримка зброєю, якої ми потребуємо. Ми просили, щоб Альянс заявив, що буде всебічно допомагати Україні виграти цю війну, очистити нашу територію від загарбників і відновити мир в Україні.

Вільні люди вільного світу!

Ми маємо разом не допустити, щоб Росії вдалося зламати когось у НАТО, ЄС чи у «Великій сімці». Зламати й перетягти на сторону війни. Побачимо 24 березня.

Українці! Українки! Усі наші герої!

Вже місяць минув. Ми витримали у шість разів довше, ніж планував ворог. Ніж російське командування доповідало російському Президенту.

Вони були впевнені, що Україна – це не держава. Вони були впевнені, що ми – це не народ. Вони обманули самі себе. Але нам немає до них діла. Це їхнє державне самогубство. А ми лише захищаємо своє життя. Свою свободу. Нашу власну державу. Наших дітей. А значить – наше майбутнє.

Це війна за незалежність. І ми зобов'язані перемогти.

Кожне місто, яке героїчно чинить спротив, ми відбудуємо. За кожен злочин ми притягнемо окупантів до відповідальності. Житомир і Суми, Київ і Чернігів, Харків і Маріуполь, Волноваха і Миколаїв, Охтирка й Гостомель, Херсон і Одеса, Ізюм і Донецьк, і Луганськ, і Чорнобаївка... Усі наші люди будуть жити у вільній Україні. Після нашої перемоги. Яка настане тим швидше, чим більше ми будемо всі у єдності.

Ми всі – українці. Ми всі – європейці. Ми всі – вільні люди вільного світу.

У єдності! На полі бою й на політичних посадах, на мітингах і на самітах, у роботі й у спілкуванні з людьми. Усіма своїми діями ми повинні спонукати Росію шукати мир. Усіма своїми діями ми повинні наближати перемогу свободи.

Вічна пам'ять усім, хто загинув за Україну!

Вічна слава усім нашим героям!

Слава Україні

Назва документу	Зміст воєнно-політичного рішення
Рішення Президента України	
Указ Президента України від 3 березня 2020 року № 61/2020 “Про структуру плану оборони України”	Затверджено структуру плану оборони України
Указ Президента України від 24 березня 2020 року № 106/2020 “Про рішення РНБО України від 24 березня 2020 року “Про звіт щодо результатів проведення оборонного огляду МО України”	Введено в дію рішення РНБО України від 24 березня 2020 р. “Про звіт щодо результатів проведення оборонного огляду Міністерством оборони України”
Указ Президента України від 17 червня 2020 року 230/2020 “Про Комітет з питань розвідки”	Створено Комітет з питань розвідки при Президентові України
Указ Президента України від 7 липня 2020 року № 269/2020 “Про вихід України з Угоди про створення Ради керівників підрозділів фінансової розвідки держав – учасниць СНД”	Затверджено рішення про вихід України з Угоди про створення Ради керівників підрозділів фінансової розвідки держав – учасниць Співдружності Незалежних Держав (СНД)
Указ Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020 “Про рішення РНБО України від 14 вересня 2020 року “Про Стратегію національної безпеки України”	Введено в дію рішення РНБО України від 14 вересня 2020 року “Про Стратегію національної безпеки України”
Указ Президента України від 30 вересня 2020 року № 417/2020 “Про День територіальної оборони України”	Встановлено відзначення Дня територіальної оборони України
Указ Президента України від 16 грудня 2020 року № 570/2020 “Про План проведення багатонаціональних навчань за участю підрозділів Збройних Сил України на території України та їх участі у багатонаціональних навчаннях поза межами України на 2021 рік і про допуск підрозділів збройних сил інших держав на територію України у 2021 році для участі у багатонаціональних навчаннях”	Затверджено План проведення багатонаціональних навчань за участю підрозділів Збройних Сил України на території України та їх участі у багатонаціональних навчаннях поза межами України на 2021 рік, і визначено порядок допуску підрозділів збройних сил інших держав на територію України у 2021 році для участі у багатонаціональних навчаннях
Указ Президента України від 29 грудня 2020 року № 597/2020 “Про рішення РНБО України від 29 грудня 2020 року “Про результати проведення огляду громадської безпеки та цивільного захисту”	Введено в дію рішення РНБО України про результати проведення огляду громадської безпеки та цивільного захисту

Указ Президента України від 29 грудня 2020 року № 598/2020 “Про рішення РНБО України від 29 грудня 2020 року “Про результати проведення огляду загальнодержавної системи боротьби з тероризмом”	Введено в дію рішення РНБО України про результати проведення огляду загальнодержавної системи боротьби з тероризмом
Указ Президента України від 28 січня 2021 року № 29/2021 “Про рішення РНБО України від 28 січня 2021 року “Про внесення змін до рішення РНБО України від 14 грудня 2020 року, уведеного в дію Указом Президента України від 14 грудня 2020 року № 564-27т”	Введено в дію рішення РНБО України про внесення змін до рішення РНБО України від 14 грудня 2020 року, уведеного в дію Указом Президента України від 14 грудня 2020 року № 564-27т
Указ Президента України від 4 березня 2021 року № 85/2021 “Про рішення РНБО України від 26 лютого 2021 року “Про невідкладні заходи щодо протидії загрозам національній безпеці у сфері громадянства”	Введено в дію рішення РНБО України про невідкладні заходи щодо протидії загрозам національній безпеці у сфері громадянства
Указ Президента України від 19 березня 2021 року № 106/2021 “Про рішення РНБО України від 11 березня 2021 року “Про створення Центру протидії дезінформації”	Введено в дію рішення РНБО України про створення Центру протидії дезінформації
Указ Президента України від 24 березня 2021 року № 117/2021 “Про рішення РНБО України від 11 березня 2021 року “Про Стратегію деокупації та реінтеграції тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя”	Введено в дію рішення РНБО України, що передбачає затвердження Стратегії деокупації та реінтеграції тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя
Указ Президента України від 25 березня 2021 року № 121/2021 “Про рішення РНБО України від 25 березня 2021 року “Про Стратегію воєнної безпеки України”	Введено в дію рішення РНБО України, що передбачає затвердження Стратегії воєнної безпеки України
Указ Президента України від 27 березня 2021 року № 124/2021 “Про деякі питання забезпечення національної безпеки України”	Введено в дію рішення РНБО України, яким затверджено рішення щодо окремих питань із забезпечення національної безпеки України
Указ Президента України від 2 червня 2021 року № 226/2021 “Про рішення РНБО України від 2 червня 2021 року “Про деякі питання активізації процесу мирного врегулювання ситуації в Донецькій та Луганській областях”	Введено в дію рішення РНБО України, яким затверджено рішення з активізації процесу мирного врегулювання ситуації в Донецькій та Луганській областях

Указ Президента України від 18 серпня 2021 року № 367/2021 “Про рішення РНБО України від 30 липня 2021 року “Про окремі питання реалізації державної політики у сфері захисту державного кордону”	Введено в дію рішення РНБО України, яким затверджено рішення щодо розгляду окремих питань з реалізації державної політики у сфері захисту державного кордону
Указ Президента України від 26 серпня 2021 року № 447/2021 “Про рішення РНБО України від 14 травня 2021 року “Про Стратегію кібербезпеки України”	Введено в дію рішення РНБО України, що передбачає затвердження Стратегії кібербезпеки України
Указ Президента України від 17 вересня 2021 року № 473/2021 Про рішення РНБО України від 20 серпня 2021 року “Про Стратегічний оборонний бюлетень України”	Введено в дію рішення РНБО України, що передбачає затвердження Стратегічного оборонного бюлетеня України.
Указ Президента України від 20 вересня 2021 року № 477/2021 “Про рішення РНБО України від 17 вересня 2021 року “Про пропозиції до проекту Закону України “Про Державний бюджет України на 2022 рік” по статтях, пов’язаних із забезпеченням національної безпеки і оборони України”	Введено в дію рішення РНБО, що затверджує пропозиції до проекту Закону України “Про Державний бюджет України на 2022 рік” по статтях, пов’язаних із забезпеченням національної безпеки і оборони України
Указ Президента України від 27 вересня 2021 року № 479/2021 “Про рішення РНБО України від 20 серпня 2021 року “Про запровадження національної системи стійкості”	Введено в дію рішення РНБО України про запровадження національної системи стійкості
Указ Президента України від 28 грудня 2021 року № 685/2021 “Про рішення РНБО України від 15 жовтня 2021 року “Про Стратегію інформаційної безпеки”	Введено в дію рішення РНБО України, що передбачає затвердження Стратегії інформаційної безпеки.
Указ Президента України від 01 лютого 2022 року № 36/2022 “Про першочергові заходи щодо зміцнення обороноздатності держави, підвищення привабливості військової служби у Збройних Силах України та поступового переходу до засад професійної армії”	Введено в дію рішення РНБО України про вжиття першочергових заходів зі зміцнення обороноздатності держави, підвищення привабливості військової служби у Збройних Силах України та поступового переходу до засад професійної армії
Указ Президента України від 01 лютого 2022 року № 37/2022 “Про рішення РНБО України від 30 грудня 2021 року “Про План реалізації Стратегії кібербезпеки України”	Введено в дію рішення РНБО України, що передбачає затвердження Плану реалізації Стратегії кібербезпеки України
Указ Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 “Про введення воєнного стану в Україні”	В Україні введено воєнний стан

Указ Президента України від 24 лютого 2022 року № 67/2022 “Про невідкладні заходи щодо фінансового забезпечення функціонування держави в умовах воєнного стану”	Передбачено проведення невідкладних заходів з фінансового забезпечення функціонування держави в умовах воєнного стану
Указ Президента України від 24 лютого 2022 року № 69/2022 “Про загальну мобілізацію”	Оголошення загальної мобілізації в Україні
Указ Президента України від 24 лютого 2022 року № 70/2022 “Про рішення РНБО України від 24 лютого 2022 року “Про введення в дію плану оборони України та Зведеного плану територіальної оборони України”	Введено в дію рішення РНБО України, яке передбачає введення в дію плану оборони України та Зведеного плану територіальної оборони України
Указ Президента України від 24 лютого 2022 року № 71/2022 “Про використання Збройних Сил України та інших військових формувань”	Затверджено рішення щодо порядку використання Збройних Сил України та інших військових формувань
Указ Президента України від 24 лютого 2022 року № 72/2022 “Про утворення Ставки Верховного Головнокомандувача”	Створено Ставку Верховного Головнокомандувача ЗС України
Указ Президента України від 04 березня 2022 року № 104/2022 “Про фінансове забезпечення заходів правового режиму воєнного стану”	Затверджено порядок фінансового забезпечення заходів з правового режиму воєнного стану
Указ Президента України від 14 березня 2021 року № 133/2022 “Про продовження строку дії воєнного стану в Україні”	Продовжено строк дії воєнного стану в Україні
Указ Президента України від 19 березня 2022 року № 151/2022 “Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 18 березня 2022 року “Про нейтралізацію загроз інформаційній безпеці держави”	Введено в дію рішення РНБО України, яке передбачає проведення заходів з нейтралізації загроз інформаційній безпеці держави
Указ Президента України від 19 березня 2022 року № 152/2022 “Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 18 березня 2022 року “Щодо реалізації єдиної інформаційної політики в умовах воєнного стану”	Введено в дію рішення РНБО України щодо реалізації єдиної інформаційної політики в умовах воєнного стану
Указ Президента України від 11 квітня 2022 року № 231/2022 “Про внесення змін до Положення про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України”	Введено зміни до Положення про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України

Указ Президента України від 18 квітня 2022 року № 259/2022 “Про продовження строку дії воєнного стану в Україні”	Продовжено строк дії воєнного стану в Україні
Указ Президента України від 11 травня 2022 року № 326/2022 “Про рішення РНБО України від 11 травня 2022 року “Про примусове вилучення в Україні об’єктів права власності РФ та її резидентів”	Введено в дію рішення РНБО України, яким передбачено порядок примусового вилучення в Україні об’єктів права власності російської федерації та її резидентів
Указ Президента України від 01 серпня 2022 року № 545/2022 “Про внесення змін до Положення про проходження військової служби у Збройних Силах України іноземцями та особами без громадянства”	Введено зміни до Положення про проходження військової служби у Збройних Силах України іноземцями та особами без громадянства
Указ Президента України від 05 серпня 2022 року № 560/2022 “Про внесення змін до Положення про проходження військової служби військовослужбовцями Служби безпеки України”	Введено зміни до Положення про проходження військової служби військовослужбовцями Служби безпеки України
Указ Президента України від 15 серпня 2022 року № 579/2022 “Про Консультативну раду з питань деокупації та реінтеграції тимчасово окупованої території АР Крим та міста Севастополя”	Утворено Консультативну раду, як дорадчий орган при Президентові України
Указ Президента України від 01 вересня 2022 року № 622/2022 “Про Консультативну раду з питань взаємодії України з арабськими та мусульманськими державами”	Утворено Консультативну раду з питань взаємодії України з арабськими та мусульманськими державами як консультативно-дорадчий орган при Президентові України
Указ Президента України від 12 вересня 2022 року № 641/2022 “Про внесення змін до Положення про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України”	Введено зміни до порядку проходження служби особами офіцерського складу юридичної, медичної та капеланської служб, які мають відповідну освіту та займають відповідну штатну посаду
Указ Президента України від 22 вересня 2022 року № 661/2022 “Про робочу групу з опрацювання питання створення спеціального міжнародного трибуналу щодо злочину агресії проти України”	Затверджено персональний склад робочої групи з питань створення міжнародного трибуналу щодо злочину агресії проти України

Указ Президента України від 30 вересня 2022 року № 679/2022 Про рішення РНБО України від 30 вересня 2022 року “Щодо дій України у відповідь на спробу Російської Федерації анексувати території нашої держави, з метою гарантування безпеки євроатлантичного простору, України та відновлення її територіальної цілісності”	Введено в дію рішення РНБО України, у якому заявляється про неможливість проведення переговорів з президентом російської федерації в. путіним та схвалено текст Спільного звернення Президента України, Голови Верховної Ради України та Прем’єр-міністра України до Організації Північноатлантичного договору
Указ Президента України від 28 жовтня 2022 року № 742/2022 “Про присвоєння почесної відзнаки «Місто-рятівник» місту Прага (Чеська Республіка)”	За виявлені гуманізм, милосердя і солідарність з Українським народом, всебічну допомогу громадянам України, які вимушено залишили Батьківщину внаслідок збройної агресії росії проти України, столиці Чехії м. Прага присвоєно Указом Президента України почесна відзнака “Місто-рятівник”
Указ Президента України від 1 грудня 2022 року № 820/2022 “Про рішення РНБО України від 1 грудня 2022 року “Про окремі аспекти діяльності релігійних організацій в Україні і застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)”	Введено зміни до списку осіб, на яких пропонується застосувати персональні спеціальні економічні та інші обмежувальні заходи (санкції) до фізичних осіб введених на термін до п’ять років
Указ Президента України від 23 грудня 2022 року № 883/2022 “Про рішення РНБО України від 23 грудня 2022 року “Про проведення огляду громадської безпеки та цивільного захисту”	Введено в дію рішення щодо проведення МВС України огляду громадської безпеки та цивільного захисту, передбачивши внесення необхідних змін до постанови Кабінету Міністрів України від 22 травня 2019 року №507 “Про затвердження Порядку проведення огляду громадської безпеки та цивільного захисту Міністерством внутрішніх справ”
Указ Президента України від 23 грудня 2022 року № 884/2022 “Про рішення РНБО України від 23 грудня 2022 року “Про заходи з розвитку та використання вітчизняних систем супутникової навігації в інтересах безпеки і оборони держави”	Введено в дію пропозиції Державного космічного агентства України щодо запровадження на період дії воєнного стану особливого режиму роботи операторів функціональних доповнень глобальних навігаційних супутникових систем (ГНСС), які надають послуги супутникової навігації, шляхом передавання управління ГНСС-станціями наземної корекції для узгодження з ГШ ЗС України

Указ Президента України від 13 січня 2023 року № 18/2023 “Про рішення РНБО України від 13 січня 2023 року “Щодо стану виконання рішень Ради національної безпеки і оборони України з питань енергетичної безпеки та невідкладних заходів із забезпечення роботи національної економіки під час осінньо-зимового періоду 2022/23 року в умовах особливого періоду”	Введено в дію рішення РНБО України від 3 січня 2023 року “Щодо стану виконання рішень Ради національної безпеки і оборони України з питань енергетичної безпеки та невідкладних заходів із забезпечення роботи національної економіки під час осінньо-зимового періоду 2022/23 року в умовах особливого періоду”
Указ Президента України від 23 січня 2023 року № 27/2023 “Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 23 січня 2023 року “Про деякі питання щодо перетину державного кордону України в умовах воєнного стану”	Затверджено зміни до Правил перетину державного кордону України в умовах воєнного стану, якими передбачається норма, якою виїзд за межі України для державних службовців передбачається виключно у службові відрядження
Указ Президента України від 24 січня 2023 року № 30/2023 “Про присвоєння почесної відзнаки “Місто-рятівник” місту Вільнюс (Литовська Республіка)”	За виявлені гуманізм, милосердя і солідарність з Українським народом, всебічну допомогу громадянам України, які вимушено залишили Батьківщину внаслідок збройної агресії російської федерації проти України Указом Президента присвоєно почесне відзнака “Місто-рятівник” місту Вільнюс (Литовська Республіка)
Указ Президента України від 06 лютого 2023 року № 58/2023 “Про продовження строку дії воєнного стану в Україні”	Продовжено строк дії воєнного стану в Україні з 19 лютого 2023 року строком на 90 діб
Указ Президента України від 06 лютого 2023 року № 59/2023 “Про продовження строку проведення загальної мобілізації ”	Продовжено строк дії загальної мобілізації в Україні з 19 лютого 2023 року строком на 90 діб

Персональні спеціальні економічні та інші обмежувальні заходи (санкції), введених в дію Указами Президента “Про рішення РНБО України “Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)”: - від 24 травня 2022 року № 362/2022 – застосовано до 24 юридичних осіб на термін до десяти років та 161 фізичної особи на термін до п’ять років; - від 24 травня 2022 року № 363/2022 – застосовано до 45 юридичних осіб на термін до десяти років та 132 фізичних осіб на термін до п’ять років; - від 24 травня 2022 року № 364/2022 – застосовано до 78 юридичних осіб на термін до десяти років та 25 фізичних осіб на термін до п’ять років; - від 09 червня 2022 року № 400/2022 – застосовано до 12 юридичних осіб на термін до десяти років та 51 фізичної особи на термін до п’ять років; - від 09 червня 2022 року № 401/2022 – застосовано до 28 юридичних осіб на термін до десяти років та 21 фізичної особи на термін до п’ять років; - від 29 червня 2022 року № 459/2022 – застосовано до 17 юридичних осіб на термін до десяти років та 47 фізичних осіб на термін до п’ять років; - від 7 вересня 2022 року № 637/2022 – застосовано до 86 юридичних осіб на термін до десяти років та 45 фізичних осіб на термін до п’ять років; - від 19 жовтня 2022 року № 726/2022 – застосовано до 35 юридичних осіб на термін до десяти років та 21 фізичної особи на термін до п’ять років; - від 19 жовтня 2022 року № 727/2022 – застосовано до 68 юридичних осіб на термін до десяти років та 78 фізичних осіб на термін до п’ять років; - від 11 грудня 2022 року № 863/2022 – застосовано до 54 фізичних осіб на термін до п’ять років; - від 7 січня 2023 року № 4/2023 – застосовано до 215 фізичних осіб на термін до п’ять років; - від 12 січня 2023 року № 14/2023 – застосовано до 312 фізичних осіб на термін до п’ять років; - від 15 січня 2023 року № 23/2023 – застосовано до 32 фізичних осіб на термін до п’ять років; - від 23 січня 2023 року № 26/2023 – застосовано до 124 фізичних осіб на термін до п’ять років; - від 24 січня 2023 року № 43/2023 – застосовано до 18 фізичних осіб на термін до п’ять років; - від 28 січня 2023 року № 50/2023 – застосовано до 136 фізичних осіб на термін до п’ять років; - від 05 лютого 2023 року № 57/2023 – застосовано до 200 юридичних осіб (компаній) з реєстрацією у росії терміном на десять років; - від 12 лютого 2023 року № 75/20230 – застосовано до 210 фізичних осіб на термін до п’ять років; - від 19 лютого 2023 року № 82/2023 – застосовано до ПАТ “Московська біржа ММВБ-РТС” на термін до десяти років та проти 333 фізичних осіб росії терміном на десять років; - від 22 лютого 2023 року № 89/2023 – застосовано до всіх банків, які зареєстровані / розміщуються в рф, строком на п’ятдесят років; - від 26 лютого 2023 року № 114/2023 – застосовано до 4 фізичних осіб росії терміном на п’ять років; - від 26 лютого 2023 року № 115/2023 – застосовано до 7 юридичних осіб (компаній) з реєстрацією у росії та 109 фізичних осіб росії терміном на п’ять років; - від 26 лютого 2023 року № 116/2023 – застосовано до 85 юридичних осіб (компаній) з реєстрацією у росії терміном на п’ять років та 164 фізичних осіб російської федерації терміном на десять років	
Законодавчі ініціативи Верховної Ради України	
Закон України від 13 липня 2021 року № 1630-IX “Про особливості реформування підприємств оборонно-промислового комплексу державної форми власності”	Закон передбачає проведення заходів з реформування підприємств оборонно-промислового комплексу державної форми власності

Закон України від 16 липня 2021 року № 1702-IX “Про основи національного спротиву”	Закон визначає порядок організації та забезпечення функціонування системи національного спротиву
Закон України від 24 лютого 2022 року № 2102-IX “Про затвердження Указу Президента України “Про введення воєнного стану в Україні”	Законом України затверджено Указ Президента України “Про введення воєнного стану в Україні”
Закон України від 03 березня 2022 року № 2105-IX “Про затвердження Указу Президента України “Про проведення загальної мобілізації”	Законом України затверджено Указ Президента України “Про проведення загальної мобілізації”
Закон України від 03 березня 2022 року № 2106-IX “Про схвалення Указу Президента України “Про використання Збройних Сил України та інших військових формувань”	Законом України схвалено Указ Президента України “Про використання Збройних Сил України та інших військових формувань”
Закон України від 03 березня 2022 року № 2114-IX “Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України”	Закон України визначає порядок участі цивільних осіб у захисті України
Закон України від 03 березня 2022 року № 2116-IX “Про основні засади примусового вилучення в Україні об’єктів права власності Російської Федерації та її резидентів”	Закон передбачає проведення заходів з примусового вилучення в Україні об’єктів права власності російської федерації та її резидентів
Закон України від 24 березня 2022 року № 2149-IX “Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо підвищення ефективності боротьби з кіберзлочинністю в умовах дії воєнного стану”	Законом України вносяться зміни до Кримінального кодексу України, які направлені на підвищення ефективності боротьби з кіберзлочинністю в умовах дії воєнного стану
Закон України від 24 березня 2022 року № 2158-IX “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо впорядкування питань, пов’язаних із військовополоненими в особливий період”	Законом України вносяться зміни до деяких законодавчих актів України, які направлені на впорядкування питань, пов’язаних із військовополоненими в особливий період
Закон України від 14 квітня 2022 року № 2194-IX “Про внесення зміни до Закону України “Про розвідку”	Законом України вносяться зміни до Закону України “Про розвідку”
Закон України від 22 травня 2022 року № 2263-IX “Про продовження строку дії воєнного стану в Україні”	Законом України затверджено Указ Президента України “Про введення воєнного стану в Україні”

Закон України від 22 травня 2022 року № 2264-IX “Про продовження строку проведення загальної мобілізації”	Законом України затверджено Указ Президента України “Про проведення загальної мобілізації”
Закон України від 27 липня 2022 року № 2453-IX “Про внесення змін до Закону України “Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію”	Закон передбачає внесення змін до Закону України “Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію”
Закон України від 15 серпня 2022 року № 2500-IX “Про продовження строку дії воєнного стану в Україні”	Законом України затверджено Указ Президента України “Про введення воєнного стану в Україні”
Закон України від 15 серпня 2022 року № 2501-IX “Про продовження строку проведення загальної мобілізації”	Законом України затверджено Указ Президента України “Про проведення загальної мобілізації”
Закон України від 15 серпня 2022 року № 2502-IX “Про Звернення Верховної Ради України до ООН, інституцій ЄС, ОБСЄ, Міжнародного агентства з атомної енергії та парламентів і урядів його держав-членів щодо засудження акту ядерного тероризму, який здійснює держава-агресор - Російська Федерація на Запорізькій атомній електростанції у м. Енергодар Запорізької області, Україна”	Законом України прийнято звернення Верховної Ради України до Організації Об’єднаних Націй, держав-членів Європейського Союзу, Європейської Ради, Організації з безпеки та співробітництва в Європі, Міжнародного агентства з атомної енергії та парламентів і урядів його держав-членів щодо засудження акту ядерного тероризму, який здійснює держава-агресор - російська федерація на ЗАЕС у м. Енергодар, Запорізької області, Україна
Закон України від 30 серпня 2022 року № 2547-IX “Про Звернення Верховної Ради України до ООН, держав - членів ЄС, Європейської Ради, ОБСЄ, парламентів та урядів держав - членів НАТО, Міжнародного комітету Червоного Хреста, Незалежної міжнародної медичної гуманітарної організації "Лікарі без кордонів" щодо засудження факту масової страти українських військовополонених державою-агресором в Оленівці 29 липня 2022 року”	Законом України прийнято Звернення Верховної Ради України до Організації Об’єднаних Націй, держав - членів Європейського Союзу, Європейської Ради, Організації з безпеки та співробітництва в Європі, парламентів та урядів держав - членів НАТО, Міжнародного комітету Червоного Хреста, Незалежної міжнародної медичної гуманітарної організації "Лікарі без кордонів" щодо засудження факту масової страти українських військовополонених
Закон України від 20 вересня 2022 року № 2589-IX “Про ратифікацію Додаткового протоколу до Конвенції Ради Європи про запобігання тероризму”	Верховна Рада України ратифікувала Додатковий протокол до Конвенції Ради Європи про запобігання тероризму, підписаного від імені України 22 жовтня 2015 року в Ризі

Постанова від 20 вересня 2022 року № 2595-IX “Про Заяву Верховної Ради України “Про агресію російської федерації в районах Чорного та Азовського морів і Керченській протоці”	Верховна Рада України схвалила заяву та доручила Голові ВР України забезпечити невідкладне направлення тексту Заяви про агресію РФ в районах Чорного та Азовського морів і Керченській протоці до ООН, Європейського Парламенту, ПА ОБСЄ, ПА НАТО, урядів та парламентів іноземних держав
Постанова Верховної Ради України від 06 жовтня 2022 року № 2632-IX “Про Заяву Верховної Ради України у зв’язку із злочинними рішеннями керівництва російської федерації щодо спроби анексії тимчасово окупованих територій Донецької, Луганської, Запорізької та Херсонської областей України”	Верховна Рада України засудила рішення президента росії щодо спроби анексії українських територій та доручила Голові Верховної Ради України забезпечити невідкладне направлення тексту Заяви до Організації Об’єднаних Націй, урядів і парламентів іноземних держав
Закон України від 07 жовтня 2022 року № 2664-IX “Про внесення зміни до статті 1 Закону України “Про військовий обов’язок і військову службу” щодо взяття жінок на військовий облік військовозобов’язаних”	Верховною Радою України внесені зміни до статті 1 Закону України “Про військовий обов’язок і військову службу”, що передбачає порядок взяття жінок на військовий облік військовозобов’язаних
Постанова Верховної Ради України від 07 жовтня 2022 року № 2663-IX “Про Звернення Верховної Ради України до ООН, Європейського Парламенту, ПАРЄ, ПА НАТО, ПА ОБСЄ, ПА ГУАМ, національних парламентів іноземних держав стосовно створення спеціального міжнародного трибуналу щодо злочину агресії проти України”	Верховна Рада України схвалила звернення та доручила Голові Верховної Ради України забезпечити невідкладне направлення тексту Заяви щодо створення спеціального міжнародного трибуналу щодо злочину агресії проти України до Організації Об’єднаних Націй, Європейського Парламенту, Парламентської Асамблеї Ради Європи, Парламентської Асамблеї ОБСЄ, Парламентської Асамблеї НАТО, урядів та парламентів іноземних держав
Закон України від 18 жовтня 2022 року № 2674-IX “Про приєднання України до Конвенції про екстрадицію”	Законом передбачено зобов’язання України видавати будь-якій запитуючій Державі осіб, які можуть перебувати на її території і які є обвинуваченими або засудженими
Постанова Верховної Ради України від 20 жовтня 2022 року № 2692-IX “Про Заяву Верховної Ради України щодо засудження підтримки Ісламською Республікою Іран збройної агресії російської федерації проти України”	Постановою схвалено Заяву Верховної Ради України щодо засудження підтримки Ісламською Республікою Іран збройної агресії російської федерації проти України
Закон України від 04 листопада 2022 року № 2732-IX “Про внесення змін до Закону України “Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію” щодо бронювання військовозобов’язаних на період мобілізації та на воєнний час”	Законом передбачено внесення змін до Закону України “Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію” в частині щодо порядку бронювання військовозобов’язаних на період мобілізації та під час воєнного стану

Закон України від 16 листопада 2022 року № 2738-IX “Про затвердження Указу Президента України “Про продовження строку дії воєнного стану в Україні”	Законом України введено в дію Указ Президента України від 07 листопада 2022 року № 757/2022 “Про продовження строку дії воєнного стану в Україні”
Закон України від 16 листопада 2022 року № 2739-IX “Про затвердження Указу Президента України “Про продовження строку проведення загальної мобілізації”	Законом України введено в дію Указ Президента України від 07 листопада 2022 року № 758/2022 “Про продовження строку проведення загальної мобілізації”
Постанова Верховної Ради України від 16 листопада 2022 року № 2742-IX “Про Звернення Верховної Ради України до держав Групи Двадцяти щодо виключення російської федерації зі складу цієї Групи”	Постановою схвалено Звернення Верховної Ради України до держав Групи Двадцяти (G-20) щодо виключення російської федерації зі складу цієї Групи
Постанова від 1 грудня 2022 року № 2787-IX “Про Заяву Верховної Ради України щодо визнання російського режиму терористичним, нелегітимності перебування російської федерації в Організації Об’єднаних Націй і її реформування, відповідальності членів російських політичних партій, що підтримують агресію”	Постановою Верховної Ради України схвалено Заяву Верховної Ради України щодо визнання російського режиму терористичним, нелегітимності перебування російської федерації в Організації Об’єднаних Націй і її реформування, відповідальності членів російських політичних партій, що підтримують агресію
Закон України від 12 січня 2023 року № 2863-IX “Про внесення змін до деяких законів України щодо порядку проходження військової служби за контрактом іноземцями та особами без громадянства у ЗС України, Державній спеціальній службі транспорту та Національній гвардії”	Закон України передбачає внесення змін до деяких законів України щодо порядку проходження військової служби за контрактом іноземцями та особами без громадянства у Збройних Силах України, Державній спеціальній службі транспорту та Національній гвардії України
Постанова Верховної Ради України від 7 лютого 2023 року № 2920-IX “Про прийняття за основу проекту Закону України про внесення зміни до ст. 20 Закону України “Про військовий обов’язок і військову службу” щодо комплектування ЗС України посадовими особами офіцерського складу на особливий період”.	Постановою Верховної Ради України визначено доручення Комітету Верховної Ради України з питань національної безпеки, оборони та розвідки доопрацювати зазначений законопроект з урахуванням поправок і пропозицій суб’єктів права законодавчої ініціативи та внести його на розгляд Верховної Ради України у другому читанні
Закон України від 07 лютого 2023 року № 2915-IX “Про затвердження Указу Президента України “Про продовження строку дії воєнного стану в Україні”	Законом України введено в дію Указ Президента від 06 лютого 2023 року № 58/2023 “Про продовження строку дії воєнного стану в Україні”

Закон України від 07 лютого 2023 року № 2916-IX “Про затвердження Указу Президента України “Про продовження строку проведення загальної мобілізації”	Законом України введено в дію Указ Президента України від 06 лютого 2023 року № 59/2023 “Про продовження строку проведення загальної мобілізації”
Постанова Верховної Ради України від 24 лютого 2023 року № 2942-IX “Про Звернення Верховної Ради України до парламентів і урядів держав світу та міжнародних організацій з нагоди річниці повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну”	Постановою схвалено Звернення Верховної Ради України до парламентів і урядів держав світу та міжнародних організацій з нагоди річниці повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну
Постанова Верховної Ради України від 24 лютого 2023 року № 2947-IX “Про Звернення Верховної Ради України до Комітету ООН з прав людини, Комітету ООН з прав дитини, Міжнародного суду ООН, Верховного комісара ООН у справах біженців про порушення Російською Федерацією міжнародних договорів (конвенцій), що мають ознаки геноциду Українського народу, в частині здійснення примусової депортації до держави-агресора або в межах тимчасово окупованих територій України дітей - громадян України та дітей, які проживали на території України, з вимогою повернення таких дітей їхнім батькам або законним представникам”	Постановою схвалено Звернення Верховної Ради України до Комітету ООН з прав людини, Комітету ООН з прав дитини, Міжнародного суду ООН, Верховного комісара ООН у справах біженців про порушення Російською Федерацією міжнародних договорів (конвенцій), що мають ознаки геноциду Українського народу, в частині здійснення примусової депортації до держави-агресора або в межах тимчасово окупованих територій України дітей - громадян України та дітей, які проживали на території України, з вимогою повернення таких дітей їхнім батькам або законним представникам
Акти Кабінету Міністрів України	
Постанова Кабінету Міністрів України від 10 листопада 2021 р. № 1207 ”Про утворення Національного органу з питань протимінної діяльності”	Утворено Національний орган з питань протимінної діяльності
Постанова Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021 р. № 1442 ”Про затвердження Типового положення про штаб зони (району) територіальної оборони”	Затверджено Типове положення про штаб зони (району) територіальної оборони

Постанова Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021 р. № 1455 ”Про затвердження Порядку встановлення особливого режиму в’їзду і виїзду, обмеження свободи пересування громадян, іноземців та осіб без громадянства, а також руху транспортних засобів в Україні або в окремих її місцевостях, де введено воєнний стан”	Встановлено порядок особливого режиму в’їзду і виїзду, обмеження свободи пересування громадян, іноземців та осіб без громадянства, а також руху транспортних засобів в Україні або в окремих її місцевостях, де введено воєнний стан
Постанова Кабінету Міністрів України від 26 січня 2022 р. № 61 ”Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України з питань виконання військового обов’язку та ведення військового обліку”	Введено зміни до деяких постанов Кабінету Міністрів України, які передбачають умови та порядок виконання військового обов’язку та ведення військового обліку
Постанова Кабінету Міністрів України від 23 лютого 2022 р. № 154 ”Про затвердження Положення про територіальні центри комплектування та соціальної підтримки”	Затверджено Положення про територіальні центри комплектування та соціальної підтримки
Розпорядження Кабінету Міністрів України від 24 лютого 2022 р. № 181-р ”Питання запровадження та забезпечення здійснення заходів правового режиму воєнного стану в Україні”	Визначено порядок запровадження та забезпечення здійснення заходів правового режиму воєнного стану в Україні
Постанова Кабінету Міністрів України від 03 березня 2022 р. № 194 ”Деякі питання бронювання військовозобов’язаних в умовах правового режиму воєнного стану”	Визначено порядок бронювання військовозобов’язаних в умовах правового режиму воєнного стану
Постанова Кабінету Міністрів України від 09 березня 2022 р. № 239 ”Деякі питання виконання мобілізаційних завдань (замовлень) на особливий період в умовах правового режиму воєнного стану”	Визначено порядок виконання мобілізаційних завдань (замовлень) на особливий період в умовах правового режиму воєнного стану
Постанова Кабінету Міністрів України від 11 березня 2022 р. № 257 ”Про утворення Координаційного штабу з питань поведження з військовополоненими”	Утворюється Координаційний штаб з питань поведження з військовополоненими та визначає перелік завдань, які покладені до виконання на Координаційний штаб та посадові обов’язки посадових осіб штабу

Постанова Кабінету Міністрів України від 05 квітня 2022 р. № 413 ”Про затвердження Порядку тримання військовополонених”	Затверджено Порядок тримання військово- полонених
Розпорядження Кабінету Міністрів України від 15 квітня 2022 р. № 228-р ”Про затвердження оперативного плану заходів з протимінної діяльності”	Затверджено оперативний план заходів з протимінної діяльності
Постанова Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2022 р. № 511 ”Деякі питання виконання Закону України ”Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин”	Визначено порядок застосування вимог Закону України про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин
Постанова Кабінету Міністрів України від 03 червня 2022 р. № 651 ”Про внесення змін до Положення про Міністерство оборони України”	Введено зміни до Положення про МО України, в частині формування та реалізації державної політики з питань національного спротиву та координації, створення та розвитку ефективної системи стратегічних комунікацій у МО та ЗС України, як складової загальнодержавної системи стратегічних комунікацій, забезпечення її стійкості та адаптивності до реагування на виклики та загрози
Постанова Кабінету Міністрів України від 17 червня 2022 р. № 721 ”Про затвердження Порядку здійснення заходів щодо поводження з військовополоненими в особливий період”	Затверджено Порядок здійснення заходів щодо поводження з військовополоненими в особливий період
Постанова Кабінету Міністрів України від 22 липня 2022 р. № 821 ”Про затвердження Порядку проведення моніторингу рівня безпеки об’єктів критичної інфраструктури”	Затверджено Порядок проведення моніторингу рівня безпеки об’єктів критичної інфраструктури
Постанова Кабінету Міністрів України від 23 серпня 2022 р. № 946 ”Про припинення дії Угоди між Кабінетом Міністрів України та Урядом Російської Федерації про заходи щодо забезпечення паралельної роботи Об’єднаної енергетичної системи України і Єдиної енергетичної системи Російської Федерації”	У зв’язку з докорінною зміною обставин, Кабінетом Міністрів України визначено провести заходи з Денонсування (припинення) дії Угоди про заходи щодо забезпечення паралельної роботи Об’єднаної енергетичної системи України і Єдиної енергетичної системи російської федерації

Постанова Кабінету Міністрів України від 23 серпня 2022 р. № 948 ”Про затвердження Угоди між Кабінетом Міністрів України та Урядом Королівства Швеція щодо співробітництва у сфері оборони”	Затверджено Угоду між Кабінетом Міністрів України та Урядом Королівства Швеція щодо співробітництва у сфері оборони
Постанова Кабінету Міністрів України від 02 вересня 2022 р. № 792 “Про внесення зміни до Правил перетинання державного кордону громадянами України”	Введено зміни до Правил перетину державного кордону для осіб, які прямують для роботи на морських суднах, суднах внутрішнього плавання у складі екіпажів таких суден або для проходження практичної підготовки на суднах
Постанова Кабінету Міністрів України від 10 вересня 2022 р. № 1021 ”Про утворення Координаційного штабу з питань деокупованих територій”	Передбачено створення штабу та затверджено Положення про Координаційний штаб з питань деокупованих територій
Постанова Кабінету Міністрів України від 10 вересня 2022 р. № 1044 “Про внесення зміни до Правил перетинання державного кордону громадянами України”	Введено зміни до Правил перетину державного кордону для осіб з інвалідністю за наявності довідки до акту огляду медико-соціальною експертною комісією
Розпорядження Кабінету Міністрів України від 13 вересня 2022 р. № 810-р ”Про внесення змін до плану запровадження та забезпечення заходів здійснення правового режиму воєнного стану в Україні”	Введено зміни до плану запровадження та забезпечення заходів здійснення правового режиму воєнного стану в Україні
Постанова Кабінету Міністрів України від 13 вересня 2022 р. № 1025 ”Деякі питання ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій”	Введено зміни до Типового положення про регіональну та місцеву комісію з питань техногенно-екологічної безпеки і надзвичайних ситуацій.
Постанова Кабінету Міністрів України від 23 вересня 2022 р. № 1060 “Про внесення змін до Положення про Державне агентство України з управління зоною відчуження”	Внесеними змінами передбачено порядок створення кадрового резерву Державного агентства України з управління зоною відчуження
Постанова Кабінету Міністрів України від 27 вересня 2022 р. № 1072 ”Про внесення зміни до Правил перетинання державного кордону громадянами України”	Введено зміни до Правил перетину державного кордону спортсменами, які включені в установленому порядку до складу національних збірних команд України

Постанова Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2022 р. № 1097 “Про внесення змін до Порядку постачання озброєння, військової і спецтехніки та боєприпасів під час особливого періоду, введення надзвичайного стану, проведення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії та у період проведення АТО”	Введено зміни до Порядку постачання озброєння, військової і спеціальної техніки та боєприпасів під час особливого періоду, введення надзвичайного стану, проведення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії та у період проведення антитерористичної операції
Постанова Кабінету Міністрів України від 08 жовтня 2022 р. № 1140 “Деякі питання спрямування коштів державного бюджету у 2022 році для здійснення заходів з мобілізаційної підготовки галузей національної економіки”	Передбачено скоротити видатки, передбачені Господарсько-фінансовому департаменту Секретаріату Кабінету Міністрів на 2022 рік у загальному фонді державного бюджету
Розпорядження Кабінету Міністрів України від 12 жовтня 2022 р. № 897-р “Про підписання Угоди між Урядом України та Урядом Французької Республіки щодо гранту Франції у сфері оборони та безпеки”	Передбачається схвалити проект Угоди між Урядом України та Урядом Французької Республіки щодо гранту Франції у сфері оборони та безпеки
Постанова Кабінету Міністрів України від 14 жовтня 2022 р. № 1175 “Деякі питання подання інформації у сфері захисту критичної інфраструктури”	Визначено форма річного звіту про виконання секторальним органом та оператором критичної інфраструктури повноважень, визначених Законом України “Про критичну інфраструктуру”
Постанова Кабінету Міністрів України від 14 жовтня 2022 р. № 1176 ”Про утворення Координаційного центру забезпечення сил безпеки і оборони України”	Визначено порядок утворення Координаційного центру забезпечення сил безпеки і оборони України та затверджено положення про координаційний центр
Постанова Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2022 р. № 1212 “Про внесення змін до Правил перетинання державного кордону громадянами України”	Введено зміни до Правил перетину державного кордону в частині змін до переліку підтверджуючих документів, при перетині кордону, які носять дублюючий характер
Розпорядження Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2022 р. № 954-р “Про схвалення проекту Меморандуму про порозуміння між Урядом України і Міжнародною фінансовою корпорацією”	Схвалено Меморандум про порозуміння між Урядом України і Міжнародною фінансовою корпорацією.

Розпорядження Кабінету Міністрів України від 31 жовтня 2022 р. № 79-р “Про подання на ратифікацію Верховною Радою України Меморандуму про домовленість між Урядом України та Організацією НАТО із зв’язку та інформації стосовно співробітництва з питань консультацій, управління, зв’язку, розвідки, спостереження та рекогносцировки в рамках програми НАТО “Партнерство заради миру”	Передбачається подання на ратифікацію Верховною Радою України Меморандуму про домовленість між Урядом України та Організацією НАТО
Постанова Кабінету Міністрів України від 29 листопада 2022 р. № 1333 ”Про затвердження Положення про проходження служби особами, які мають спеціальні звання Бюро економічної безпеки України”	Затверджено Положення про проходження служби особами, які мають спеціальні звання Бюро економічної безпеки України.
Постанова Кабінету Міністрів України від 09 грудня 2022 р. № 1370 ”Про затвердження Угоди між Урядом України та Урядом Французької Республіки щодо гранту Франції у сфері оборони та безпеки”	Затверджено Угоду між Урядом України та Урядом Французької Республіки щодо гранту Франції у сфері оборони та безпеки
Постанова Кабінету Міністрів України від 23 грудня 2022 р. № 1425 “Про вихід з Угоди про порядок пенсійного забезпечення військовослужбовців та членів їхніх сімей і державне страхування військовослужбовців держав - учасниць Співдружності Незалежних Держав”	Визначено проведення заходів з Денонсування (припинення) дії Угоди про порядок пенсійного забезпечення військовослужбовців та членів їхніх сімей і державне страхування військовослужбовців держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав
Постанова Кабінету Міністрів України від 23 грудня 2022 р. № 1435 “Про припинення дії деяких міжнародних договорів України з питань оборони та співробітництва з Республікою Білорусь”	У зв’язку з докорінною зміною обставин КМ України визначено провести заходи з Денонсування (припинення) дії міжнародних договорів України з питань оборони та співробітництва з Республікою Білорусь: - про взаємні поставки у 1995 році озброєння, військової техніки, інших матеріальних засобів та надання послуг для потреб оборони та безпеки; - про проведення спільних науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт в галузі озброєння і військової техніки

Постанова Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2022 р. №1487 “Про затвердження Порядку організації та ведення військового обліку призовників, військовозобов’язаних та резервістів”	Постановою КМ України затверджено Порядок організації та ведення військового обліку призовників, військовозобов’язаних та резервістів
Постанова Кабінету Міністрів України від 06 січня 2023 р. № 17 ”Про припинення дії Угоди між Кабінетом Міністрів України та Урядом Російської Федерації про продовження строку експлуатації ракетного комплексу 15П118М”	У зв’язку з докорінною зміною обставин КМ України визначено провести заходи з Денонсування (припинення) дії Угоди між КМ України та Урядом Російської Федерації з питань про продовження строку експлуатації ракетного комплексу 15П118М, вчиненої 21 лютого 2006 р. у м. Москві
Постанова Кабінету Міністрів України від 27 січня 2023 р. № 69 “Про внесення змін до Правил перетинання державного кордону громадянами України”	Введено зміни до Правил перетинання державного кордону громадянами України та надано доручення керівникам центральних органів виконавчої влади про надання відповідної інформації Адміністрації ДПС України
Постанова Кабінету Міністрів України від 27 січня 2023 р. № 76 “Деякі питання реалізації положень Закону України “Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію” щодо бронювання військовозобов’язаних на період мобілізації та на воєнний час ”	Затверджено Порядок бронювання військовозобов’язаних на період мобілізації та на воєнний час
Постанова Кабінету Міністрів України від 01 лютого 2023 р. № 92 “Про внесення змін до Положення про підготовку і проведення призову громадян України на строкову військову службу та прийняття призовників на військову службу за контрактом”	Введено зміни до Положення про підготовку і забезпечення проведення призову громадян України на строкову військову службу та прийняття призовників на військову службу за контрактом
Постанова Кабінету Міністрів України від 07 лютого 2023 р. № 108 “Про припинення дії Угоди між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Білорусь про співробітництво в галузі авіаційного пошуку і рятування”	У зв’язку з докорінною зміною обставин Кабінетом Міністрів України визначено провести заходи з Денонсування (припинення) дії Угоди між Кабінетом Міністрів України і Урядом Республіки Білорусь про співробітництво в галузі авіаційного пошуку і рятування
Постанова Кабінету Міністрів України від 10 лютого 2023 р. № 122 ”Питання розроблення мобілізаційного плану України на особливий період”	Призупинено здійснення заходів, передбачених планом-графіком розроблених ЦОВВ затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 15 грудня 2021 р. № 1337 з питань розробки мобілізаційного плану України на особливий період

Постанова Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2023 р. № 176 “Про припинення дії Угоди між Урядом України і Урядом Республіки Білорусь щодо організації спільного контролю в пунктах пропуску на українсько-білоруському державному кордоні”	У зв’язку з докорінною зміною обставин Кабінетом Міністрів України визначено провести заходи з Денонсування (припинення) дії Угоди між Кабінетом Міністрів України і Урядом Республіки Білорусь щодо організації спільного контролю в пунктах пропуску на українсько-білоруському державному кордоні.
Постанова Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2023 р. № 175 “Про припинення дії Угоди між Кабінетом Міністрів України та Урядом Російської Федерації про співробітництво і взаємодію у сфері розбудови пунктів пропуску через українсько-російський державний кордон”	У зв’язку з докорінною зміною обставин Кабінетом Міністрів України визначено провести заходи з Денонсування (припинення) дії Угоди між Кабінетом Міністрів України та Урядом Російської Федерації про співробітництво і взаємодію у сфері розбудови пунктів пропуску через українсько-російський державний кордон.
Накази Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України та Міністра оборони України	
Наказ Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України від 17 січня 2021 р. “Про доктрину застосування Сил Територіальної оборони”	Затверджено доктрину застосування Сил Територіальної оборони ЗС України
Наказ Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України від 22 лютого 2021 р. “Про призов резервістів на військову службу за призовом осіб із числа резервістів в особливий період”	Встановлено порядок призову резервістів на військову службу за призовом осіб із числа резервістів в особливий період
Наказ Міністра оборони України від 23 листопада 2022 року № 394/пм “Про припинення дії міжнародних договорів України міжвідомчого характеру з Республікою Білорусь”	У зв’язку з докорінною зміною обставин призупинено дію таких міжнародних договорів України міжвідомчого характеру: “Угода між Міністерством оборони України та Міністерством оборони Республіки Білорусь про військове співробітництво, учиненої 17 грудня 1992 року”; “Протокол про домовленість між Міністерством оборони України та Міністерством оборони Республіки Білорусь про принципи взаємного технічного і тилового забезпечення їх Збройних Сил, учиненого 17 грудня 1992 року”; “Протокол про домовленість між Міністерством оборони України та Міністерством оборони Республіки Білорусь про порядок підготовки офіцерських кадрів у військово-навчальних закладах, учиненого 17 грудня 1992 року”;

	“Протокол про домовленість між Міністерством оборони України та Міністерством оборони Республіки Білорусь про принципи використання повітряного простору, взаємодії Військово-повітряних сил та засобів Протиповітряної оборони, учиненого 17 грудня 1992 року”; “Протокол між МО України та МО Республіки Білорусь про організацію військових міждержавних залізничних перевезень та розрахунків за них, учиненого 18 січня 1995 року”; “Протокол між МО України та МО Республіки Білорусь про порядок заправлення військових повітряних суден і взаєморозрахунки за видані пальне, мастильні матеріали, спеціальні рідини при посадках на військові аеродроми України та Республіки Білорусь, учиненого 31 січня 1996 року”; “Протокол між МО України та МО Республіки Білорусь про навчально-методичне та і наукове співробітництво між військово-навчальними закладами і науково-дослідними установами Військово-Повітряних Сил України та Військовою академією Республіки Білорусь, учиненого 31 січня 1996 року”; “Протокол про домовленість між Міністерством оборони України та Міністерством оборони Республіки Білорусь про співробітництво в галузі протиповітряної оборони, учинений 31 січня 1996 року”; “Протокол про розширення співробітництва у військовій галузі між МО України і МО Республіки Білорусь, учиненого 31 січня 1996 року”; “Протокол про наміри в галузі військово-технічного співробітництва між МО України і МО Республіки Білорусь, учиненого 31 січня 1996 року”; “Угода між МО України та МО Республіки Білорусь про надання медичної допомоги військовослужбовцям та членам їхніх сімей, учиненої 22 квітня 2003 року; “Угода між Міністерством оборони України і Міністерством оборони Республіки Білорусь про співробітництво в галузі санаторно-курортного лікування військовослужбовців та членів їхніх сімей, учиненої 25 травня 2006 року”; “Угода між Міністерством оборони України і Міністерством оборони Республіки Білорусь про створення системи інформаційного обміну, учиненої 23 листопада 2006 року”;
--	---

	“Угода між МО України та МО Республіки Білорусь щодо обміну інформацією про польоти повітряних суден, учиненої 18 травня 2009 року”
Наказ Головнокомандувача Збройних Сил України від 13 січня 2023 року № 13 “Про організацію та проведення базової підготовки громадян України до національного спротиву”	Визначено порядок організації та проведення заходів з базової підготовки громадян України до національного спротиву

НАДАННЯ МІЖНАРОДНОЇ ВІЙСЬКОВОЇ МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНОЇ ДОПОМОГИ УКРАЇНІ НАПЕРЕДОДНІ ТА ПІД ЧАС ШИРОКОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ РФ В УКРАЇНУ (грудень 2021 – лютий 2023 рр.)

Вступ

Після восьми років російсько-української “гібридної” війни “низької інтенсивності” з 24 лютого 2022 р. розпочалось широкомасштабне вторгнення російської федерації в Україну. Масштабність та інтенсивність ведення бойових дій у ході широкомасштабного вторгнення стали найбільшими у Європі з часів закінчення Другої світової війни.

Неспровокована агресія рф зумовила початок проведення стратегічного розгортання угруповань військ (сил) Сил оборони України, повну мобілізацію наявних людських і матеріальних ресурсів, перехід економіки на воєнний стан, пошук та виділення потрібних фінансових ресурсів з метою максимального посилення обороноздатності країни із залученням всіх складових сил безпеки і оборони української держави.

На жаль, військовий, ресурсний та фінансовий потенціал України в порівнянні з рф на початку широкомасштабного вторгнення у лютому 2022 р. значно поступався можливостям держави-агресора.

Злочинне військове вторгнення рф визвало широке засудження міжнародної спільноти та призвело до об’єднання зусиль більшості демократичних країн світу в питаннях надання всебічної допомоги Україні щодо відсічі агресії. Основною формою допомоги Українській державі та її Силам оборони в період організації спротиву широкомасштабному вторгненню країни-агресора, стала потужна міжнародна матеріально-технічна допомога (далі – МТД)*.

Уряди держав-партнерів самостійно приймали рішення щодо можливості та доцільності надання МТД, переліку озброєнь і військової техніки (далі – ОВТ), обсягів всебічної допомоги, що планувалась до передачі.

Протягом 2014-2021 рр. об’єм макрофінансової та всебічної міжнародної МТД Україні від держав-партнерів у загальному фінансовому еквіваленті склав біля 40 млрд євро^{1,2}.

Згідно з послідовними рішеннями своїх національних урядів, з метою формування готовності України до можливої протидії агресії рф на тлі зростаючої загрози широкомасштабного військового вторгнення, ще під час підготовчого періоду у грудні 2021 – лютому 2022 рр. держави-партнери почали надавати МТД у більших обсягах – вона включала вже і окремі зразки оборонного летального озброєння.

* Слід нагадати, що західні країни-партнери, розуміючи складну ситуацію в якій опинилась Українська Держава після зухвалої анексії АР Крим та окупації частини територій Донецької та Луганської областей військовими формуваннями рф, при безпосередній підтримці проросійських місцевих сепаратистів, **ще з 2014 року** почали надавати Україні послідовну МТД, яка складалась із міжнародної **фінансової, гуманітарної та військової допомоги**. В той час, основу міжнародної МТД становило **нелетальне** озброєння та техніка: “контрбатареїні” радары, катігорована комп’ютерна техніка в захищених корпусах, індивідуальні засоби захисту, автомобільна техніка, медичне обладнання, засоби зв’язку (в тому числі із захищеними каналами), військова амуніція, інженерна техніка та інше.

На той час така допомога ще не мала системного характеру і не покривала потреби Сил оборони України.

Після початку широкомасштабної агресії рф виникла нагальна необхідність у швидкому нарощуванні рівня обороноздатності України для забезпечення відсічі вторгнення ворога, змусила Уряд України інтенсифікувати зростання свого воєнного потенціалу, як за рахунок повного використання власних оборонних ресурсів, так і за допомогою демократичних країн-партнерів в рамках міжнародної МТД.

Така масштабна допомога, за офіційними зверненнями української сторони в рамках міжурядових угод з країнами-партнерами і відповідних міжнародних програм (домовленостей), почала негайно надходити до України у формі безпосередньої військової, гуманітарної та фінансової допомоги, кредитів для погашення зовнішньої заборгованості на пільгових умовах³.

Відповідно до визначень чинного Законодавства України:

Міжнародна технічна допомога – це фінансові та інші ресурси і послуги, що, відповідно до міжнародних договорів України, надаються партнерами з розвитку на безоплатній та безповоротній основі з метою підтримки України. МТД може залучатись у вигляді: будь-якого майна, необхідного для забезпечення виконання завдань проєктів (програм), яке ввозиться або набувається в Україні; робіт і послуг; прав інтелектуальної власності; фінансових ресурсів (грантів) у національній чи іноземній валюті ;інших ресурсів, не заборонених Законодавством, у тому числі стипендій.

Законодавчо така допомога врегульована постановою Кабінету Міністрів України від 15.02.2002 № 153 (зі змінами) та угодами щодо співробітництва України з країнами та міжнародними організаціями, які виступають партнерами з розвитку.

Військова допомога (далі – ВД) – форма військової співпраці, пряме постачання зброї і техніки, що використовується з метою зміцнення оборони дружніх держав, які не в змозі самостійно забезпечити власну безпеку або захистити певні геополітичні інтереси іншої держави. ВД здійснюється як правило державами, що відіграють значну роль у системі міжнародних і міжнародно-правових відносин у вигляді міждержавної допомоги для військових потреб на безоплатній або пільговій основі та здійснюється у формі фінансових потоків, військових консультацій, поставок зброї та військової техніки, участі у модернізації бойової та спеціальної техніки, направлення військових фахівців (радників та фахівців із експлуатації озброєння), будівництва об’єктів інфраструктури, навчання військовослужбовців у військових навчальних закладах або спеціальних центрах іноземних держав, допомоги у бойовій підготовці військ (сил), у розробці бойових статутів та інших документів. Новою формою ВД стала допомога в організації та проведенні випробувань нових зразків озброєння та техніки, або надання навчальних полігонів для таких випробувань⁴.

Гуманітарна допомога (далі – ГД) – цільова адресна безоплатна допомога в грошовій або натуральній формі, у вигляді безповоротної фінансової допомоги або добровільних пожертвувань, або допомога у вигляді виконання робіт, надання послуг, що надається іноземними та вітчизняними донорами із гуманних мотивів отримувачам гуманітарної допомоги в Україні або за кордоном, які потребують її у зв’язку з соціальною незахищеністю, матеріальною незабезпеченістю, важким фінансовим становищем, виникненням надзвичайного стану, зокрема внаслідок стихійного лиха, аварій, епідемій і епізоотій, екологічних, техногенних та інших катастроф, які створюють загрозу для

життя і здоров'я населення, або тяжкою хворобою конкретних фізичних осіб. ГД – це продукти харчування, медичні препарати для підтримки населення та біженців у разі збройної агресії або збройного конфлікту⁵.

Фінансова допомога (далі – ФД) – це кошти, що надходять на рахунки Українського Уряду. Така допомога найбільш гнучка, дозволяє країні самостійно визначати, на які потреби витратити отримані ресурси. Фінансова допомога може надходити у трьох формах: кредити, гарантії за кредитами, гранти. Україна розглядає ФД не лише з точки зору термінового покриття потреб, а й кризь призму довгострокової фінансової стійкості.

Іноземна ФД стала критично важливою для України, вона забезпечила стійкість бюджетної системи та спроможність Уряду України швидко реагувати на виклики в найбільш небезпечний початковий період широкомасштабної російсько-української війни.

Для координації напрямків та зусиль щодо надання Україні міжнародної МТД було створено постійно діючу Контактну групу під головуванням міністрів оборони країн-партнерів у так званому форматі “Рамштайн”, кількість країн- учасниць якої зросло від першого засідання у квітні 2022 р. з 41 країни до 54 країн-учасниць на 9-му засіданні у лютому 2023 р.

За рік широкомасштабного вторгнення рф в Україну до 24.02.2023 року загальний об'єм всіх видів міжнародної МТД від країн-партнерів багаторазово зріс і в узагальненому фінансовому еквіваленті склав суму біля 156,5 млрд євро^{6,7}, а саме: військової допомоги – 72,1 млрд євро; гуманітарної допомоги – 12,7 млрд євро; фінансової допомоги – 71,7 млрд євро.

З метою розуміння послідовності висвітлення головних подій першого року російсько-української війни, узагальнення динаміки та обсягів наданої для України країнами-партнерами міжнародної матеріально-технічної допомоги зокрема, Центром досліджень воєнної історії Збройних Сил України було запропоновано визначення етапів та термінів узагальненої історичної періодизації широкомасштабного вторгнення рф в Україну, погоджену рішенням Головнокомандувача Збройних Сил України генералом В. Залужним від 07 січня 2023 р. (Таблиця 1).

Таблиця 1

Узагальнена історична періодизація широкомасштабного вторгнення рф в Україну від 07.01.2023 року		
№	Найменування часового періоду відсічі агресії рф проти України	Часовий період
1	Підготовчий період	грудень 2021 року – 23 лютого 2022 року
2	1 етап Перша стратегічна оборонна операція	24 лютого – квітень 2022 року
3	2 етап Друга стратегічна оборонна операція	травень – серпень 2022 року
4	3 етап Стратегічна наступальна операція	вересень – грудень 2022 року
5	4 етап Третя стратегічна оборонна операція	січень 2023 року по поточний час

Узагальнена історична періодизація відсічі широкомасштабного вторгнення рф в Україну в цілому визначила терміни, що за часом охоплювали: підготовчий період, етапи проведення першої та другої стратегічних оборонних операцій, стратегічної наступальної операції та третьої стратегічної оборонної операції, яка за задумом проводилась з метою виснаження сил та засобів ворога для подальшої підготовки умов здійснення контрнаступу Сил оборони України.

Відповідно до термінів узагальненої історичної періодизації російсько-української війни у визначених етапах широкомасштабного вторгнення рф, проведено систематизацію переліку найменувань основних класів (видів, типів) і обсягів надходження зразків озброєння та військової техніки, отриманих Силами оборони України в рамках міжнародної військової МТД, основні тенденції щодо його застосування відповідно до завдань Сил оборони України.

1. Надходження міжнародної військової МТД у підготовчому періоді до широкомасштабного вторгнення рф в Україну

У листопаді-грудні 2021 року значно підвищилась ймовірність початку широкомасштабного військового вторгнення рф в Україну. Провідні демократичні країни світу були стурбовані загостренням військово-політичної ситуації навколо України та послідовно закликали керівництво рф до деескалації військової напруженості вздовж російсько-білоруських кордонів з Українською державою. Поряд з чисельними дипломатичними зусиллями щодо здійснення впливу на зменшення агресивності прийнятих російською стороною рішень, країни-партнери почали активно нараощувати надання міжнародної військової матеріально-технічної допомоги Силам оборони України (Таблиця 2).

Таблиця 2*

Динаміка міжнародної військової МТД під час підготовчого періоду (грудень 2021 року – 23 лютого 2022 року)							
Найменування ОВТ	Початок експлуатації	Країна виробник	Країна, що передала	грудень	січень	лютий	Загалом
ПРОТИТАНКОВІ ЗАСОБИ							
РПГ							
RGW 90 “Matador”	2000	Велика Британія	Німеччина			7944 ^[25]	7944
РПГ-18 “Муха”	1990	СРСР	Греція			815 ^[8]	815
Carl Gustaf 1948	1991	Швеція	Канада			100 ^[10]	100
Panzerfaust 3	1992	Німеччина	Німеччина, Канада			1000 ^[25]	1000
M141 BDM	1999	США	США		200 ^[8]		200
M72 LAW	1963	США	Данія, Норвегія			2700 ^[15]	2700
AT4	1987	Швеція	Швеція			5000 ^[15]	5000
NLAW	2009	Велика Британія, Швеція	Велика Британія		2000 ^[18]		2000
Всього					2200	17559	19759

*У таблиці 2 знаком (+) позначається факт постачання відповідного найменування ОВТ, повна кількість отриманих зразків не надається за причини відсутності уточнених даних у джерелах засобів масової інформації

Найменування ОВТ	Початок експлуатації	Країна виробник	Країна, що передала	грудень	січень	лютий	Загалом
ПТРК							
FGM-148 "Javelin"	1996	США	США, Польща, Велика Британія, Естонія		300 ^[10]	120 ^[17]	420
ЗАСОБИ ППО							
ПЗРК							
PPZR Piorun	2018	Польща	Польща		160 ^[21]		160
FIM-92 "Stinger"	1981	США	США, Данія, Нідерланди, Латвія	+ ^[22]		500+ ^[25]	500+
9K32 "Стрела-2"	1968	СРСР	Чехія	+ ^[26]			+
9K34 "Стрела-3"	1970	СРСР	США	+ ^[10]			+
Всього					160	500	660
ЗРК							
9K33 "Оса"	1971	СРСР	США	+ ^[10]			+
Радіолокаційні станції							
AN/MPQ-64	2001	США	США			+ ^[35]	+
БРОНЕТЕХНІКА							
ББМ							
Bushmaster PMV	2004	Австралія	Австралія			+ ^[35]	+
HMMWV "Humvee"	1984	США	США, Литва			+ ^[52]	+
РАКЕТНЕ І АРТИЛЕРІЙСЬКЕ ОЗБРОЄННЯ							
Контрбатареїні РЛС							
AN/TRQ-36 /37/49/	1981	США	США			+ ^[35]	+

Провідні у військовому відношенні європейські країни та США у передбаченні наростання неминучої загрози широкомасштабної військової агресії рф проти України, почали збільшувати інтенсивність та об'єми надання міжнародної військової МТД. Країни-партнери перш за все передавали Силам оборони України стрілецьку зброю, боєприпаси, протитанкові засоби (типу "JAVELIN", "NLAW"), переносні зенітно-ракетні комплекси (типу "STINGER", "PIORUN"), реактивні гранатомети та інженерне обладнання, засоби індивідуального захисту, військове спорядження та інше майно.

Великобританія, Канада, країни Балтії (найбільше представництво) та інші країни-НАТО направили до України своїх військових інструкторів з метою надання необхідної фахової підготовки представникам складових Сил безпеки і оборони України.

Демократичні західні країни світу до початку бойових дій мали певні сумніви в тому, що Україна зможе організувати тривалий спротив широкомасштабній військовій агресії рф, дати ефективну організовану відсіч переважаючим військовим силам та засобам агресора.

В той період західні країни-партнери прогнозували та оцінювали бойові спроможності військових формувань Сил оборони України у порівнянні з бойовими можливостями потенційного російського агресора такими, що були здатними вести тільки короточасну організовану боротьбу з ворогом. Разом з тим, у випадку початку бойових дій, у подальшому передбачалось надання широкої допомоги щодо розгортання тривалої партизанської боротьби з агресором силами патріотично налаштованих громадян та іррегулярних загонів спротиву на тимчасово окупованих територіях України.

Виходячи з цього, у підготовчому періоді головна увага та найбільша складова у міжнародній військовій МТД переважно приділялась наданню Силам оборони України переносних протитанкових та зенітно-ракетних комплексів з метою подальшої організації руху опору та можливості стримування темпів просування механізованих і танкових колон окупантів та початковому етапі ймовірної агресії.

Відбувалось випереджене насичення підрозділів Сил оборони України широким класом ефективних сучасних зразків переносних протитанкових та зенітно-ракетних комплексів, формування оснащених такого типу озброєнням підготовлених мобільних загонів, розміщення їх у визначених бар'єрних ділянках місцевості на вірогідних головних напрямках просування військових формувань агресора.

Поеднання спланованого застосування штатного ракетно-артилерійського, бронетанкового, авіаційного та іншого озброєння українських регулярних військових частин і підрозділів, стійкого героїчного спротиву загонів територіальної оборони та місцевого самоврядування патріотично мотивованих громадян України дозволили зупинити ворога та зірвати плани блискавичного "бліц-кригу" захоплення території Держави та її столиці, Києва.

2. Надходження міжнародної військової МТД на першому етапі відсічі широкомасштабного вторгнення рф в Україну

З початком широкомасштабного вторгнення рф в Україну, завдяки заздалегідь спланованим керівництвом Збройних Сил України заходам, вдалось зберегти боєздатність більшості регулярних військових частин і підрозділів.

Проте наявна залишкова кількість зразків ОВТ та боєприпасів на базах зберігання і складах Сил оборони України, основу яких складали колишні зразки радянського виробництва, була недостатньою для ведення масштабних та тривалих активних бойових дій.

Ситуацію також ускладнювала необхідність невідкладного проведення заходів повного мобілізаційного розгортання військ (сил), формування значної кількості нових військових частин і підрозділів, що додатково вимагало забезпечення відмобілізованого особового складу амуніцією, індивідуальними засобами захисту, необхідним озброєнням, в тому числі, великою кількістю колективної стрілецької зброї та зразками важкої військової техніки.

В обстановці, що складалася та умовах реальних часових обмежень, забезпечити повну потребу українських військ (сил) у всіх видах ОВТ без додаткової зовнішньої допомоги було ускладненим та практично неможливим.

Країни-партнери усвідомлюючи складну та порою катастрофічну ситуацію із забезпеченням Сил оборони України різного класу озброєнням та військовою технікою, боєприпасами, амуніцією та іншим майном, почали активно постачати та

нарошувати об’єми зброї колишнього радянського зразка, яка залишилась у них на зберіганні після денонсації Варшавського договору.

Типи зразків колишнього радянського озброєння і військової техніки, масовану передачу яких стали здійснювати країни-партнери, раніше перебували на озброєнні Сил оборони України та не потребували додаткового часу для її опанування, тривалої підготовки і проведенні складного навчання особового складу. При цьому на складах, базах та арсеналах Сил оборони України зберігалась достатня кількість боєприпасів та запчастин до військової техніки яка експлуатувалась.

Міжнародна військова МТД надана країнами-партнерами виявилась для України рятівною та забезпечила Силам оборони України можливість організувати та забезпечити ефективну протидію агресору, в де-якій мірі “нівелювати” чисельну перевагу противника в силах і засобах, зупинити його просування вглиб території України, нанести ворогу відчутні втрати та перехопити ініціативу в Північній та Північно-Східній операційних зонах (Таблиця 3).

Таблиця 3*

Динаміка міжнародної військової МТД під час першого етапу (перша стратегічна оборонна операція: 24 лютого – квітень 2022 року)							
Найменування ОВТ	Початок експлуатації	Країна виробник	Країна, що передала	лютий	березень	квітень	Загалом
ПРОТИТАНКОВІ ЗАСОБИ							
РПГ							
Instalaza C90	1990	Іспанія	Іспанія		1370 ^[12]		1370
Carl Gustaf 1948	1991	Швеція	Канада	100 ^[9]			100
Panzerfaust 3	1992	Німеччина	Німеччина, Канада	1000 ^[27]	2000 ^[13]		3000
M72 LAW	1963	США	Данія, Норвегія	2700 ^[86]		8500 ^[53]	11200
AT4	1987	Швеція	Швеція	5000 ^[15]	5000 ^[15]		10000
NLAW	2009	Велика Британія, Швеція	Велика Британія, Люксембург	104 ^[20]	3615 ^[10]		3619
Всього				8904	11985	8500	29389
ПТРК							
FGM-148 “Javelin”	1996	США	США, Польща, Велика Британія, Естонія		2000 ^[10]	500 ^[10]	2500
MILAN-2	1972	Франція	Франція, Німеччина		+ ^[10]		+
ЗАСОБИ ППО							
ПЗРК							
FIM-92 “Stinger”	1981	США	США, Данія, Нідерланди, Латвія	500 ^[24]	800 ^[10]		1300
Starstreak	1997	Велика Британія	Велика Британія		+ ^[54]		+

* У таблиці 3 знаком (+) позначається факт постачання відповідного найменування ОВТ, повна кількість отриманих зразків не надається за причини відсутності уточнених даних у джерелах засобів масової інформації.

Найменування ОВТ	Початок експлуатації	Країна виробник	Країна, що передала	лютий	березень	квітень	Загалом
9K32 “Стрела-2”	1968	СРСР	Чехія		400 ^[31]		400
9K34 “Стрела-3”	1970	СРСР	США		+ ^[10]		+
Всього				500	1200		1700
ЗРК							
9K33 “Оса”	1971	СРСР	США		+ ^[55]		+
Stormer HVM	1997	Велика Британія	Велика Британія			40 ^[32]	40
Mistral 2s	2000	Франція	Норвегія			100 ^[33]	100
C-300 ПМУ	1982	СРСР	Словаччина		+ ^[35]	1 ^[34]	1
Всього						141	141
РАДІОЛОКАЦІЙНІ СТАНЦІЇ							
AN/MPQ-64	2001	США	США			4 ^[35]	4
SQUIRE Ground Surveillance Radar		Франція	Нідерланди			2 ^[35]	2
Всього						6	6
БПЛА							
БпЛА багатоцільові ударні							
Bayraktar TB2	2014	Туреччина	Туреччина, Польща, Литва		50 ^[35]		50
Warmate	2014	Польща	Литва			+ ^[56]	+
Switchblade 300	2011	США	США		100 ^[35]	300 ^[35]	400
Всього					150	300	450
БпЛА розвідувальні							
Bayraktar mini	2006	Туреччина	Туреччина		24 ^[35]		24
Fly Eye	2010	Польща	Польща		+ ^[35]		+
Skywatch Heidrun		Данія	Данія			25 ^[35]	25
Puma-LE	2007	США	США			+ ^[51]	+
RQ-20 Puma	2027	США	США			+ ^[35]	+
Всього					24	25	49
БРОНЕТЕХНІКА							
Танки							
T-72M1	1982	СРСР	Болгарія, Чехія, Німеччина			38 ^[35]	38
T-72M1R	2019	СРСР	Польща			260 ^[57]	260
Всього						298	298

Найменування ОВТ	Початок експлуатації	Країна виробник	Країна, що передала	лютий	березень	квітень	Загалом
БМП							
БМП-1	1966	СРСР	Польща, Чехія, Словенія			137 ^[58]	137
PBV-501AS	1990	СРСР	Чехія, Словенія			56 ^[35]	56
Всього						193	193
БТР							
FV-106 Samson	1978	Велика Британія	Велика Британія			5 ^[35]	5
FV-105 Sultan	1978	Велика Британія	Велика Британія			5 ^[35]	5
FV-107 Scimitar	1971	Велика Британія	Велика Британія			5 ^[35]	5
М-113	1960	США	Португалія, Австралія			200 ^[30]	200
Всього						215	215
ББМ							
Mastiff	2006	Велика Британія	Велика Британія			120 ^[60]	120
Bushmaster PMV	2004	Австралія	Австралія			20 ^[43]	20
Wolfhound TSV, Husky	2008	Велика Британія	Велика Британія			80 ^[35]	80
RG-31 Nyala Ambulance	1996	ПАР	Іспанія		+		+
FV103 Spartan	1978	Велика Британія	Велика Британія			35 ^[44]	35
FV104 Samaritan	1975	Велика Британія	Велика Британія			5 ^[35]	5
HMMWV	1984	США	США, Литва, Люксембург			100 ^[20]	100
Всього						360	360
РАКЕТНІ ВІЙСЬКА І АРТИЛЕРІЯ							
РСЗВ							
RM-70 Vampire	1972	Чехія	Чехія			20 ^[44]	20
БМ-21	1963	СРСР	Болгарія, Польща, Чехія			20 ^[58]	20
Всього						40	40
САУ							
2С1 “Гвоздика”	1971	СРСР	Польща, Чехія			20 ^[58]	20
CAESAR	2008	Франція	Франція, Данія		30 ^[35]	6 ^[44]	36
Vz. 77 DANA	1980	Чехія	Чехія			13 ^[35]	13

Найменування ОВТ	Початок експлуатації	Країна виробник	Країна, що передала	лютий	березень	квітень	Загалом
PzH 2000	1998	Німеччина	Німеччина, Нідерланди, Італія			5 ^[35]	5
М109	1963	США	США, Норвегія, Італія			22 ^[44]	22
М109А6 Paladin	1992	США	Велика Британія, Норвегія			20 ^[35]	20
Всього					30	86	116
Гаубиці							
М777	2005	США Велика Британія	США, Канада, Австралія			152 ^[35]	152
Д-20	1953	СРСР	Болгарія			+ ^[44]	+
Всього						152	152
Міномети							
60 мм LMP 2017	2019	Польща	Польща	100 ^[35]			100
Контрбатареїні РЛС							
AN/TPQ-36 /37/49/	1981	США	США			5 ^[35]	5
АВІАЦІЯ							
Літаки							
Су-25	1981	СРСР	НАТО			14 ^[44]	14
Вертольоти							
Ми-17	1989	СРСР	США, Словаччина, Латвія			20 ^[44]	20
Ми-8 МТБ-1	1965	СРСР	Латвія, Литва, Хорватія			11 ^[44]	11
Всього						31	31

Важливу роль у введенні першої в світі масштабної сучасної високотехнологічної війни під час відсічі агресії РФ проти України почали відігравати БпЛА (аеророзвідка, корегування вогню артилерії, ударні дрони для знищення особового складу і ОВТ противника, дрони-камікадзе, ретрансляція зв’язку, доставка вантажів та інші)*.

Країни-партнери оцінивши високу ефективність застосування БпЛА типу TB2 “Bayraktar” у високотехнологічній війні, включили в рамки міжнародної військової МТД масоване надання Україні інших моделей БпЛА різних типів та класів. Наявність різних типів БпЛА (ударних, розвідувальних та інших), дало можливість українській стороні урізноманітнити сфери застосування цього сучасного виду озброєння, суттєво покращити всебічне забезпечення та підвищити ефективність ведення бойових дій підрозділами всіх видів та родів військ (сил) Сил оборони України.

* Особливої уваги заслуговували ескадрильї БпЛА типу TB2 “Bayraktar”, які знаходились на озброєнні Сил оборони України, ще до початку широкомасштабного вторгнення. На початковому етапі агресії, враховуючи відсутність у бойових порядках ворога розгорнутої щільної системи військового ППО, авіаційні підрозділи Повітряних Сил Збройних Сил України використовуючи високі технічні та бойові можливості БпЛА типу TB2 “Bayraktar” проводили не лише розвідувальні заходи місць дислокації підрозділів противника, а перш за все, здійснювали результативне вогневе ураження бронетанкових та загальновійськових колон противника, що просувалися.

Країни-партнери переконались в тому, що в разі системного забезпечення потреб Сил оборони України в озброєнні та військовій техніці, вони виявили спроможність захистити державність та відновити територіальну цілісність України, успішно вести бойові дії з російським агресором і ефективно застосовувати військову МТД.

Для інтенсифікації військової допомоги Україні за ініціативи ряду європейських країн та США було створено контактну групу (далі – КГ) за представництвом міністрів оборони країн-учасниць щодо узгодження організації формування необхідної військової допомоги Силам оборони України в рамках ініціативи НАТО – формат “Рамштайн” (умовну назву надано відповідно до найменування авіабази – місця проведення першого засідання КГ).

Головною метою створення контактної групи (за участі в її роботі Міністра оборони України та українських представників) стало обговорення, синхронізація, прискорення надання необхідної військової МТД, а у подальшому розгляд питань післявоєнної підтримки України*.

Таблиця 4

Країни учасниці контактної групи в форматі “Рамштайн”				
№ з/п	Перше засідання КГ “Рамштайн” від 26.04.2022р.	Кількість країн	Дев’яте засідання КГ “Рамштайн” від 14.02.2023р.	Кількість країн
1. Країни-члени блоку НАТО:				
	Бельгія, Люксембург, Ісландія, Італія, Канада, Данія, Нідерланди, Норвегія, Велико Британія, Португалія, Сполучені Штати Америки, Франція (1949), Греція, Туреччина (1952), Німеччина (1955), Іспанія (1982), Польща, Угорщина, Чехія (1999), Словенія, Словаччина, Болгарія, Естонія, Литва, Латвія, Румунія (2004), Албанія, Хорватія (2009), Чорногорія (2017), Північна Македонія (2020)			30
2. Країни-партнери Тихоокеанського регіону				
	Австралія, Південна Корея, Нова Зеландія, Японія	4	Тайвань	5
3. Країни-партнери Близького Сходу				
	Ізраїль, Йорданія, Катар	3		3
4. Країни-партнери Африки				
	Кенія, Ліберія, Марокко, Туніс	4		4
5. Країни-партнери Європи				
		-	Австрія, Азербайджан, Ірландія, Боснія й Герцеговина, Грузія, Молдова, Кіпр, Республіка Косово, Фінляндія, Швеція	10
6. Країни-партнери Південної Америки				
		-	Колумбія, Еквадор	2
Всього країн-партнерів**:		41		54

* Перша зустріч контактної групи з оборони України відбулась 22 квітня 2022 року на базі НАТО “Рамштайн” в Німеччині. На засіданні контактної групи були представники 30 країн НАТО та 11 представників партнерів Альянсу (всього 41 країна). Станом на кінець лютого 2023 року проведено 9 зустрічей у форматі “Рамштайн”, а кількість країн які приймали участь у засіданні контактної групи – збільшилась до 54 країн (Таблиця 4). За результатами кожного з засідань приймалися узгоджені рішення щодо напрямків військової допомоги та постачання певного виду озброєння та техніки (Таблиця 5).

**Участь Пакистану, Камбоджі та Судану у роботі контактної групи офіційно не підтверджено, проте ці країни

Таблиця 5*

Рішення про надання Україні класів ОВТ та підготовку особового складу	Дати проведення									
	2022 рік								2023 рік	
	26.04	23.05	15.06	20.07	8.09	12.10	16.11	20.01	14.02	
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	
	Перехід на калібри НАТО (155-мм)					Посилення системи ППО			“Танкова коаліція”	
ПТРК	+									
Озброєння РВіА	+ CAESAR	+	+ HIMARS MARS-II M270 MLRS	+	+	+	+	+ Archer	+	
Ракети		+ Harpoon	+ HARM		+ Hellfire	+ AMRAAM		+ GLSDB (кер. бомби)		
Броне-техніка	+	+		+	+			+ Marder Bradley Stryker HMMWV	+	
БпЛА		+	+	+	+	+	+	+	+	
Системи ППО	+ Gepard Starstreak		+ бос-припаси		+	+ NASAMS Iris-T Crotale	+ HAWK	+ Patriot Avenger	+ SAMP-T	
Літаки				+						
Вертольоти		+	+							
Танки		+						AMX-10RC Challenger 2	+ Leopard 1/2 M1 Abrams Twardy	
Боеприпаси	+ Excalibur	+	+	+	+	+	+	+	+	
Амуніція	+	+	+	+	+	+	+	+	+	
Навчання фахівців COY	+	+		+	+				+	

3. Надходження міжнародної військової МТД під час другого етапу відсічі широкомасштабного вторгнення рф в Україну

Після нанесення Силами оборони України нищівної поразки та втрат військовим формуванням рф під Києвом і в Північно-Західній операційній зоні**

надавали військову допомогу Силам оборони України летальним ОВТ та необхідним матеріальним обладнанням.
* Знак (+) означає прийняття рішення про надання відповідного класу ОВТ.
**Наприкінці березня – у першій половині квітня 2022 року військові формування рф були змушені відступити з Сіверського, Поліського та Слобожанського операційних напрямків за Державний кордон України на територію Білорусі і Росії для відновлення боєздатності та перегрупування з метою зосередження основних зусиль на сході України до ведення наступальних бойових дій.

воєнно-політичне керівництво країни-агресора було змушено корегувати завдання військового вторгнення в Україну. Метою проведення так званої спеціальної воєнної операції (далі – СВО) було визначено та уточнено завдання повного оволодіння військами РФ територіями Донецької та Луганської областей.

Країни–партнери продовжили насичення підрозділів та військових частин Сил оборони України в першу чергу сучасними високоточними та далекобійними артилерійськими системами, високоточними реактивними системами залпового вогню, високоточними ракетними комплексами (в тому числі і протикорабельними) та іншими зразками ОВТ (Таблиця 6).

Таблиця 6*

Динаміка міжнародної військової МТД під час другого етапу (друга стратегічна оборонна операція: травень – серпень 2022 року)								
Найменування ОВТ	Початок експлуатації	Країна виробник	Країна, що передала	травень	червень	липень	серпень	Загалом
ПРОТИТАНКОВІ ЗАСОБИ								
РПГ								
RGW 90 Matador	2000	Німеччина	Німеччина		2900 ^[61]			2900
СПГ-9 “Копьѐ”	1963	СРСР	Болгарія		+ ^[62]			+
РПГ-18 “Муха”	1990	СРСР	Греція		1100 ^[16]			1100
RPG-32	2008	СРСР	Йорданія				+ ^[63]	+
BULSPIKE-AT	1985	Болгарія	Болгарія				+ ^[62]	+
M72 LAW	1963	США	Данія, Норвегія				+ ^[63]	+
AT4	1987	Швеція	Швеція		5000 ^[15]			5000
NLAW	2009	Велика Британія	Велика Британія, Швеція	4500 ^[54]				4500
Всього				4500	9000			13500
ПТРК								
FGM-148 “Javelin”	1996	США	США, Польща, Велика Британія, Естонія		1000 ^[54]			1000
MILAN 2	1972	Франція	Франція, Німеччина				+ ^[35]	+
9M111MFB1 Faktoria	1970	Болгарія	Болгарія				+ ^[44]	+
ЗАСОБИ ППО								
ПЗРК								
FIM-92 “Stinger”	1981	США	США, Данія, Нідерланди, Латвія		60 ^[16]			60
RBS-70	1977	Швеція	Швеція				+ ^[64]	+
ЗРК								

* У таблиці 6 знаком (+) позначається факт постачання відповідного найменування ОВТ, повна кількість отриманих зразків не надається за причини відсутності уточнених даних у джерелах засобів масової інформації.

Найменування ОВТ	Початок експлуатації	Країна виробник	Країна, що передала	травень	червень	липень	серпень	Загалом
NASAMS	1994	США, Норвегія	США, Велика Британія			2 ^[65]		2
Aspide	1977	Франція	Іспанія, Італія		6 ^[35]			6
Всього					6	2		8
Зенітні установки								
Gepard	1976	Німеччина	Німеччина		37 ^[35]			37
23tk 61, 65	1970	Фінляндія	Фінляндія				23 ^[67]	23
Всього					37		23	60
БПЛА								
БплА багатопільові ударні								
Bayraktar TB2	2014	Туреччина	Туреччина, Польща, Литва		1 ^[39]	1 ^[35]		2
Warmate	2014	Польща	Литва				37 ^[44]	37
Revolver 860		Тайвань	Тайвань				+ ^[76]	+
Malloy Aeronautics T150		Велика Британія	Велика Британія	+ ^[68]			1160 ^[68]	1160
Phenix Ghost	2021	США	США			580 ^[50]		580
Defend Tex D40	2019	Австралія	Австралія				300 ^[35]	300
Switchblade 600	2011	США	США			700 ^[50]		700
Всього					1	1281	1497	2779
БплА розвідувальні								
Bivoj	2021	Чехія	Чехія		2 ^[44]			2
Quantix Recon UAS		США	США		100 ^[35]			100
Black Hornet	2012	Велика Британія	Велика Британія, Норвегія				850 ^[44]	850
Aeryon Sky Ranger R60s	2013	Канада	Норвегія				3 ^[77]	3
Quantum-Systems Vector		Німеччина	Німеччина				33 ^[35]	33
Primoco One 150		Чехія	Люксембург				6 ^[35]	6
Всього					102		892	994
БРОНТЕХНІКА								
Танки								
T-72M1	1982	СРСР	Болгарія, Чехія, Німеччина		51 ^[44]			51
T-72A	1979	СРСР	Північна Македонія			31 ^[44]	8 ^[69]	39
Всього					51	31	8	90
БМП								
BVP M-80	1984	Словенія	Словенія		35 ^[44]			35
1A1-Ost	1991	Чехія	Греція		40 ^[15]			40

Найменування ОВТ	Початок експлуа- тації	Країна виробник	Країна, що передала	травень	червень	липень	серпень	Загалом
Всього					75			75
БТР								
Pinzgauer Vector 718	1990	Велика Британія	Велика Британія		11 ^[70]			11
BMC Kirpi	2014	Туреччина	Туреччина				200 ^[44]	200
M-577 КШМ	1963	США	США			2 ^[59]		2
FV-103 Spartan	1970	Велика Британія	Велика Британія		35 ^[59]			35
VAB	1976	Франція	Франція, Австралія		+ ^[59]	34 ^[59]		34
M-113 YPR-765	1975	Нідерланди	Нідерланди	196 ^[44]				196
M-113 G3DK	1960	США	Данія		54 ^[44]			54
M-113	1960	США	Португалія, Австралія, США	29 ^[59]	14 ^[59]	14 ^[59]	20 ^[59]	77
Всього				225	114	50	220	609
ББМ								
Iveco LMV	2001	Італія	Італія, Норвегія	+ ^[35]				+
Mamba	1995	Велика Британія	Естонія	7 ^[35]				7
RG-31 Nyala Ambulance	1996	ПАР	Іспанія	1 ^[35]				1
BaTT UMG	1999	США	США		100 ^[35]			100
M1224 Maxx Pro	2007	США	США			440 ^[35]		440
Ferret Mk1	1952	Велика Британія	Велика Британія				+ ^[44]	+
FV103 Spartan	1978	Велика Британія	Велика Британія		35 ^[44]			35
Bushmaster PMV	2004	Австралія	Австралія	20 ^[35]		20 ^[35]		40
AMZ Dzik	2004	Польща	Польща	+ ^[44]				+
LCG	1972	Польща	Польща		+ ^[44]			+
Всього				28	135	460		623
РАКЕТНІ ВІЙСЬКА І АРТИЛЕРІЯ								
РСЗВ								
RM-70 Vampire	1972	Чехія	Чехія			+ ^[44]		+
M142 HIMARS	2005	США	США		+ ^[44]	8 ^[35]		8
MLRS M270	1983	США	Велика Британія, Норвегія		6 ^[35]	3 ^[44]		9
MLRS MARS	1983	Німеччина	Німеччина			3 ^[35]	5 ^[35]	8
TRGL-230	2001	Туреччина	Туреччина		+ ^[44]			+
БМ-21	1963	СРСР	Болгарія, Польща, Чехія		+ ^[44]			+
Всього					6	14	5	25
САУ								

Найменування ОВТ	Початок експлуа- тації	Країна виробник	Країна, що передала	травень	червень	липень	серпень	Загалом
AHS Krab	2010	Польща	Польща		72 ^[35]			72
Zuzana-2	1998	Словаччина	Словаччина, Норвегія	7 ^[46]				7
CAESAR	2008	Франція	Франція, Данія		12 ^[35]			12
Vz. 77 DANA	1980	Чехія	Чехія			30 ^[35]		30
PzH 2000	1998	Німеччина	Німеччина, Нідерланди, Італія		22 ^[44]	7 ^[35]		29
M109A3GN	1983	США	США, Норвегія, Італія	22 ^[46]				22
M109A50E	1988	США	Латвія				6 ^[35]	6
Всього				29	106	37	6	178
Гаубиці								
Д-30	1960	СРСР	Естонія	20 ^[35]				20
M777	2005	США, Велика Британія	США, Канада, Австралія		18 ^[35]	126 ^[44]		144
FH-70	1978	Німеччина	Естонія, Італія	+ ^[35]				+
M114A1	1953	США	Португалія	5 ^[35]				5
M101	1945	США	Литва				+ ^[35]	+
L118 / L119	1968	США	Нова Зеландія, Велика Британія	40 ^[44]	54 ^[44]	36 ^[44]		130
M-46	1948	СРСР	Хорватія				15 ^[35]	15
Всього				65	72	162	15	314
Міномети								
120 мм		США	США, Литва		20 ^[35]			20
120 мм 120 KRH92	1992	Фінляндія	Фінляндія				+ ^[70]	+
120 мм НМ-16		Іран	США	+ ^[35]		+ ^[35]		+
82 мм НМ-19		Іран	США				+ ^[49]	+
Всього					20			20
Контрбатареїні РЛС								
AN/TPQ-36 /37/49/	1981	США	США, Нідерланди	6 ^[66]		4 ^[66]		10
АВІАЦІЯ								
Літаки								
Су-25	1981	СРСР	Північна Македонія				4 ^[44]	4
Вертольоти								
Ми-17	1989	СРСР	США, Словаччина, Латвія		4 ^[35]		2 ^[35]	6
Ми-8 МТБ-1	1965	СРСР	Латвія, Литва, Хорватія				2 ^[35]	2

Найменування ОВТ	Початок експлуатації	Країна виробник	Країна, що передала	травень	червень	липень	серпень	Загалом
Ми-2	1961	СРСР	Словаччина, Латвія		1 ^[35]		2 ^[44]	3
Ми-24	1969	СРСР	Північна Македонія, Чехія	4 ^[35]		7 ^[35]		11
Всього				4	5	7	6	22
ІНЖЕНЕРНА ТЕХНІКА								
Броньовані ремонтно-евакуаційні машини								
Bergepanzer 2, 3	1992	Німеччина	Німеччина, Норвегія				17 ^[44]	17

У відповідь на початок другого етапу так званої російської “спеціальної воєнної операції”, який розпочався у другій половині квітня 2022 року одночасним наступом по всій лінії зіткнення на території Донецької, Луганської та Харківської областей – країни-партнери активізували надання військової МТД та розпочали масовану передачу на застосування Сил оборони України широкого спектру **летального озброєння**, приділяючи особливу увагу поставкам зразкам сучасного артилерійського озброєння.

Надходження реактивних систем залпового вогню M142 HIMARS та M270 MLRS дало змогу суттєво наростити вогневі спроможності та збільшити дальність нанесення вогневого ураження противника до 70-80 км. В той же час надходження сучасних систем РСЗО дозволило з високою точністю здійснювати ураження цілей на всій оперативно-тактичній глибині побудови бойових порядків противника, використовуючи меншу кількість ракет, порушувати систему управління військами та дезорганізовувати логістичне забезпечення військ агресора.

Найбільш відомими самохідними артилерійськими установками, що кардинально вплинули на хід та результативність вогневого ураження ведення бойових дій, стали отримані Україною в рамках військової матеріально-технічної допомоги зразки артилерійського озброєння: AHS “Krab”, “Panzerhaubitze 2000”, “CAESAR”, “ZUZANA-2”, “M109”, “DANA” та інші.

На озброєння артилерійських військових частин та підрозділів, в якості міжнародної військової МТД, почали масово надходити зразки 155-мм причіпних гаубиць, а саме: “M777”, “L119”, “FH70” та інші.

Надходження сучасних високоточних далекобійних 155-мм самохідних та причіпних артилерійських установок на озброєння Сил оборони України, дало змогу досягти відносного вогневого паритету з агресором, змінити результативність вогневого ураження на свою користь та перехопити ініціативу.

Західні зразки артилерійських систем, отримані в рамках міжнародної військової МТД, застосовувались поза межами зон вогневої досяжності зразків російської артилерії. Використання переваги у збільшенні дальності ракетно-артилерійської стрільби до 1,5-2-х разів та більш високої точності вогневого ураження дозволило Силам оборони України вести більш ефективну “контрбатарею” боротьбу. Відбувся якісний перехід від витрачання великих обсягів артилерійських боєприпасів для досягнення гарантованого знищення цілей противника до руйнації

ворожих бойових порядків шляхом точкового високоточного ураження його ключових об’єктів, змусити агресора збільшити плече логістичного забезпечення своїх підрозділів.

Активна підтримка урядів країн-партнерів, консолідовані рішення щодо поставок озброєння та військової техніки в рамках МТД за результатами зустрічей контактної групи “Рамштайн”, дозволили Силам оборони України практично у всіх операційних зонах поступово нівелювати перевагу ворога у кількості артилерійських систем. В результаті ефективних ударів по логістичних центрах та місцях розміщення сил і засобів окупаційних військ у всій оперативно-тактичній глибині побудові угруповань військ противника, значні втрати в особовому складі, озброєнні та військовій техніці змушували агресора значно знижувати інтенсивність ведення артилерійського вогню по українським підрозділам.

Надання Силам оборони України сучасних західних зразків ракетно-артилерійського озброєння 155-мм калібру, які почали надходити у війська з квітня 2022 року в доповнення до значного обсягу зразків радянського виробництва, успішне ведення ефективної оборони на ключових напрямках бойових дій, дозволили Силами оборони України перехопити стратегічну ініціативу та створити передумови для проведення рішучих наступальних дій.

4. Надходження міжнародної військової МТД під час третього етапу відсічі широкомасштабного вторгнення рф в Україну

В ході третього етапу відсічі агресії проти України країни-партнери продовжили надання системної міжнародної військової матеріально-технічної допомоги, яка характеризувалась постачанням широкого спектру необхідного озброєння та військової техніки, необхідного майна для поповнення втрат, які були понесені в ході ведення попередніх бойових дій, комплектування зразками ОВТ новосформованих військових частин і підрозділів, продовження мобілізаційних заходів для формування тактичних і оперативно-стратегічних резервів, всебічного посилення бойових спроможностей Сил оборони України (Таблиця 7).

Таблиця 7*

Динаміка міжнародної військової МТД під час третього етапу (стратегічна наступальна операція: вересень – грудень 2022р)

Найменування ОВТ	Початок експлуатації	Країна виробник	Країна, що передала	вересень	жовтень	листопад	грудень	Загалом
ПРОТИТАНКОВІ ЗАСОБИ								
РПГ								
ПГ-7BT	1988	Болгарія	Болгарія				+ ^[71]	+
ATGL-H	1985	Франція	Болгарія				+ ^[71]	+
66 KES	1963	Фінляндія	Фінляндія	1500 ^[78]				1500

* У таблиці 7 знаком (+) позначається факт постачання відповідного найменування ОВТ, повна кількість отриманих зразків не надається за причини відсутності уточнених даних у джерелах засобів масової інформації.

Найменування ОВТ	Початок експлуа- тації	Країна виробник	Країна, що передала	вересень	жовтень	листопад	грудень	Загалом
NLAW	2009	Велика Британія	Велика Британія, Швеція				+ ^[71]	+
ПТРК								
FGM-148 “Javelin”	1996	США	США, Польща, Велика Британія, Естонія				+ ^[71]	+
MILAN 2	1972	Франція	Франція, Німеччина				+ ^[71]	+
BGM-71 TOW	1970	США	США				+ ^[71]	+
ЗАСОБИ ППО								
ПЗРК								
Martlet LMM	2021	Велика Британія,	Велика Британія,		2 ^[44]			2
ЗРК								
NASAMS	2007	Норвегія	США			2 ^[35]		2
IRIS-T SLM	2014	Німеччина	Німеччина		4 ^[44]			4
Mistral 2s	2000	Франція	Норвегія				+ ^[35]	+
S-125 Newa-SC	1992	СРСР	Польща			+ ^[35]		+
9K33M2 “Osa- AK”, Osa-AKM-P1 “Żądko”	1980	СРСР	США, Польща				+ ^[35]	+
Crotale	1971	Франція	Франція		+ ^[79]	2 ^[44]		2
Aspide	1977	Франція	Іспанія, Італія			1 ^[34]		1
MIM-23 Hawk	1960	США	США				1 ^[35]	1
Avengers	1989	США	США				12 ^[44]	12
Всього					4	5	13	22
Зенітні установки								
Viktor /ЗУ/	1995	Чехія	Чехія			15 ^[72]		15
Gepard	1976	Німеччина	Німеччина				+ ^[35]	+
Yogo Zastava M55 /20мм ЗУ/	1955	Югославія	Країни колишньої Югославії		+ ^[35]			+
Yogo Zastava M75 /20мм ЗУ/	1955	Югославія	Країни колишньої Югославії		+ ^[35]			+
Радіолокаційні засоби								
РЛС 36Д6М		СРСР	—				+ ^[44]	+
TRML-4D	2014	Німеччина	Німеччина		1 ^[35]			1

Найменування ОВТ	Початок експлуа- тації	Країна виробник	Країна, що передала	вересень	жовтень	листопад	грудень	Загалом
AN/MPQ-64	2001	США	США				+ ^[44]	+
БПЛА								
БпЛА багаточільові ударні								
Bayraktar TB2	2014	Туреччина	Туреччина, Польща, Литва	3 ^[35]			+ ^[35]	3
Switchblade 300	2011	США	США				+ ^[35]	+
Switchblade 600	2011	США	США				+ ^[35]	+
Delta Quad PRO		Нідерланди	Нідерланди				+ ^[35]	+
БпЛА розвідувальні								
Sky Dio		США	США				+ ^[44]	+
Magyla-3		Литва	Литва		+ ^[44]			+
RQ-20 Puma	2007	США	США	850 ^[50]				850
Puma LE	2007	США	США		11 ^[50]			11
Quantum- systems Vector	2018	Німеччина	Німеччина				+ ^[44]	+
DJI Mavic		КНР	США				+ ^[44]	+
Fly Eye	2010	Польща	Польща				+ ^[44]	+
Parrot Anafi	2018	Франція	Японія	30 ^[35]				30
Pholos-2		Велика Британія	США				+ ^[44]	+
Banshee		Велика Британія	Велика Британія				+ ^[44]	+
Warmate	2014	Польща	Литва	30 ^[35]				30
Bramor		—	Латвія				+ ^[44]	+
Всього				910	11		+	921
БРОНЕТЕХНІКА								
Танки								
T-72A	1979	СРСР	Північна Македонія	+ ^[44]				+
M-55s	1999	СРСР	Словенія	28 ^[80]				28
БТР								
Panthera T6	2013	ОАЕ	ОАЕ				12 ^[35]	12
ACMAT Bastion IMV	2012	Франція	Франція		20 ^[59]			20
LAV II ACSV	1990	Канада	Канада				39 ^[35]	39
TAB-71M	2008	Румунія	Польща			+ ^[59]		+
LAV-TCV	1983	Канада	Канада				+ ^[59]	+
XA-185SISU	1980	Фінляндія	Фінляндія	5 ^[44]				5

Найменування ОВТ	Початок експлуа- тації	Країна виробник	Країна, що передала	вересень	жовтень	листопад	грудень	Загалом
M-577	1963	Литва	Литва				+ ^[59]	+
M-113	1960	США	Австралія, Португалія	50 ^[74]				50
M-113 G3DK	1960	США	Данія				+ ^[35]	+
M-113/YPR- 765/	1975	Нідерланди	Нідерланди				+ ^[35]	+
Sisu XA-180/185	1980	Фінляндія	Фінляндія	5 ^[44]				5
VAB	1976	Франція	Франція, Австралія				+ ^[35]	+
FV-106 Samson	1978	Велика Британія	Велика Британія				+ ^[35]	+
FV-103	1970	Велика Британія	Велика Британія				+ ^[35]	+
Всього				88	20		51	159
БМП								
PBV-501	1990	Швеція	Словенія			30 ^[59]		30
БМП-1	1966	СРСР	Польща			30 ^[44]		30
Всього						60		60
ББМ								
Iveco LMV	2001	Італія	Франція		14 ^[81]			14
Gaia Amir	1989	Ізраїль	Ізраїль			+ ^[35]		+
Gurkha / бронеавтомоб/	2011	Канада	Канада				13 ^[44]	13
BaTT UMG	2015	США	США				100 ^[35]	100
Dingo ATF	2003	Німеччина	Німеччина			30 ^[81]		30
Bushmaster PMV	2004	Австралія	Австралія		30 ^[35]			30
Iveco VM90	2000	Італія	Італія		14 ^[44]			14
Inkas Titan-s	2001	ОАЕ	ОАЕ				+ ^[35]	+
M984A4 HEMTT	1982	США	США				22 ^[44]	22
HMMWV	1984	США	Литва			28 ^[44]	20 ^[81]	48
Всього					58	58	155	271
РАКЕТНЕ І АРТИЛЕРІЙСЬКЕ ОЗБРОЄННЯ								
РСЗВ								
M142 HIMARS	2005	США	США				+ ^[35]	+
MLRS M270	1983	США	Велика Британія, Норвегія		2 ^[81]			2
MLRS "Improved" M270A2	2022	Італія	Італія		2 ^[35]			2
PC3B FZ-440		Польща	Польща				+ ^[35]	+

Найменування ОВТ	Початок експлуа- тації	Країна виробник	Країна, що передала	вересень	жовтень	листопад	грудень	Загалом
LRU	2010	Франція	Франція		3 ^[81]	2 ^[44]		5
TRGL-230	1998	Туреччина	Туреччина		+ ^[35]			+
Всього					7	2		9
САУ								
PzH 2000	1998	Німеччина	Німеччина, Нідерланди, Італія		6 ^[44]			6
M109	1983	США	США, Норвегія, Італія		40+ ^[35]	1 ^[35]		41
Всього					46	1		47
Гаубиці								
M777	2005	США	США, Канада, Австралія				+ ^[35]	+
FH-70	1978	Німеччина	Естонія, Італія				+ ^[35]	+
TRF-1	1984	Франція	Франція	15 ^[81]			5 ^[81]	20
M101	1945	США	Литва	18 ^[44]				18
L118 / L119	1972	США	Велика Британія				+ ^[35]	+
M119	1989	США	США				72 ^[44]	+
OTO Melara Mod 56	1957	Італія	Іспанія				+ ^[35]	+
Всього				33			77	110
Міномети								
M120A1 "Mortar"	1990	США	США				+ ^[35]	+
міномети калібру 120, 82, 60 мм	1960	СРСР	—			20 ^[81]	+ ^[35]	20
120 мм Mod.63	1963	Італія	Італія		+ ^[35]			+
120 мм МО-120-НВ	1971	Франція	Франція			6 ^[81]		6
120 мм МО-120-RT	1973	Франція	Бельгія			4 ^[81]		4
120 мм МО-120-RT61	1973	Франція	Італія				+ ^[35]	+
120 мм M113	1976	Німеччина	Литва		10 ^[85]			10
82 мм M69A	1968	Боснія та Герцеговина	Боснія та Герцеговина			+ ^[82]		+
82 мм HM-15	—	Іран	США	+ ^[83]				+
60 мм LMP 2017	2019	Польща	Польща	+ ^[84]				+
Всього					10	30		40

Найменування ОВТ	Початок експлуатації	Країна виробник	Країна, що передала	вересень	жовтень	листопад	грудень	Загалом
Контрбатареїні РЛС								
РЛС "Arthur"	1996	Швеція	Швеція	+ ^[44]			+ ^[44]	+
РЛС "Cobra"	2001	Німеччина	Німеччина	1 ^[35]			+ ^[44]	1
AN/TPQ-36 /37/49/	1981	США	США, Нідерланди				+ ^[44]	+
АВІАЦІЯ								
Вертольоти								
Ми-35	2010	Росія	Чехія				+ ^[81]	+
Ми-17	1989	СРСР	США, Словаччина, Латвія				+ ^[81]	+
КА-2А11ВС	1986	СРСР	Португалія		6 ^[35]			6
Sikorsky SH-3 Sea King	1969	Велика Британія	Велика Британія				+ ^[44]	+
Всього					6			6

Після успішного проведення Силами оборони України стратегічної наступальної операції, за результатами якої було звільнено більшу частину Харківської області, правобережну частину Херсонської області (включно з обласним центром містом Херсон) стабілізувалась лінія зіткнення протиборчих сторін.

У відповідь агресор, намагаючись повернути втрачену військову ініціативу та зламати волю українського населення до організованого спротиву ворогу у складні за погодними умовами осінній та зимовий періоди, почав наносити масовані ракетно-авіаційні удари по об'єктах енергетичної та критичної цивільної інфраструктури України, місцям дислокації угруповань Сил оборони України.

З метою захисту повітряного простору від пкс зс рф та ракетних засобів ураження країни-партнери почали надання інтенсивної допомоги Силам оборони України сучасними зразками систем ППО ближньої, малої та середньої дії, які стали головним пріоритетом в наданні військової МТД на третьому етапі відсічі широкомасштабного вторгнення рф в Україну. Сучасні західні системи ППО підтвердили високу ступінь ефективності своєї роботи (80-90% ураження засобів повітряного нападу агресора) та закрили повітряний простір Української держави від нищівних ракетно-авіаційних ударів противника, дозволили зберегти від повної руйнації промисловий та енергетичний потенціали України, захистити від ударів з повітря основні місця дислокації угруповань сил та засобів Сил оборони України.

5. Надходження міжнародної військової МТД під час четвертого етапу відсічі широкомасштабного вторгнення рф в Україну

В ході четвертого етапу широкомасштабного вторгнення рф в Україну для вирішення головного завдання щодо стримування наступальних дій противника в Східній операційній зоні та виснаження ударних угруповань ворога, країни-партнери продовжили системну програму надання Силам оборони України всього спектру

озброєнь та військової техніки, яке передавалось Україні в попередніх періодах, і навіть інтенсифікували та збільшили обсяги ОВТ в рамках міжнародної військової матеріально-технічної допомоги (Таблиця 8).

Таблиця 8*

Динаміка міжнародної військової МТД під час четвертого етапу (третя стратегічна оборона операція: січень – лютий 2023 р)

Найменування ОВТ	Початок експлуатації	Країна виробник	Країна, що передала	січень	лютий	березень	квітень	Загалом
ПРОТИТАНКОВІ ЗАСОБИ								
РПГ								
RGW 90 Matador	2000	Німеччина	Німеччина			7944 ^[59]		7944
Panzerfaust 3	1992	Німеччина	Німеччина, Нідерланди			900 ^[59]		900
M72 LAW	1963	США	Данія, Норвегія			10500 ^[59]		10500
Mk 153 SMAW	1984	США	США			12000 ^[59]		12000
PSRL-1	2017	США	США			9500 ^[59]		9500
AT4	1987	Швеція	Швеція			7400 ^[59]		7400
M141 BDM	1999	США	США			12000 ^[59]		12000
Всього						60244		60244
ПТРК								
FGM-148 "Javelin"	1996	США	США, Польща, Велика Британія, Естонія	8500 ^[50]		8500 ^[50]		17000
BGM-71 TOW	1970	США	США			7000 ^[59]		7000
Spike	2009	Ізраїль	Італія		+ ^[50]			+
Всього				8500		15500		24000
ЗАСОБИ ППО								
ПЗРК								
FIM-92 "Stinger"	1981	США	США, Данія, Нідерланди, Латвія			2100 ^[36]		2100
9K32 "Стрела-2"	1968	СРСР	Чехія		2700 ^[59]			2700
9K34 "Стрела-3"	1970	СРСР	США			+ ^[59]		+
9K32М "Стрела-2М"	1970	СРСР	Чорногорія		226 ^[27]			226
Всього					2926	2100		5026
ЗРК								
Osa-AKM-P1 "Żądło"	1980	СРСР	Польща	+ ^[35]				+
NASAMS	1994	США, Норвегія	США, Велика Британія			2 ^[28]		2

* У таблиці 8 знаком (+) позначається факт постачання відповідного найменування ОВТ, повна кількість отриманих зразків не надається за причини відсутності уточнених даних у джерелах засобів масової інформації.

Найменування ОВТ	Початок експлуа- тації	Країна виробник	Країна, що передала	січень	лютий	березень	квітень	Загалом
Aspide	1977	Франція	Іспанія, Італія		⁺ [35]			+
MIM-23 HAWK	1960	США	США, Іспанія			2 ^[28]		2
IRIS-T SLM	2017	Німеччина	Швеція			1 ^[37]		1
Spada-2000	1983	Італія	Італія		⁺ [35]			+
Всього						5		5
Зенітні установки								
ЗСУ-23-4 “Шилка”	1965	СРСР	Польща			⁺ [44]		+
Gepard	1976	Німеччина	Німеччина			34 ^[29]		34
Viktor		Чехія	Нідерланди		100 ^[35]			100
C-60	1950	СРСР	Польща	⁺ [44]				+
Bofors 40L70	1952	Швеція	Швеція, Литва, Нідерланди	⁺ [29]	36 ^[35]	17 ^[35]		53
Всього					136	51		187
Радіолокаційні станції								
AN/MPQ-64	2001	США	США			⁺ [44]		+
TRML-4D	2018	Німеччина	Німеччина	2 ^[29]				2
БПЛА								
БпЛА багатоцільові ударні								
Bayraktar TB2	2014	Туреччина	Туреччина, Польща, Литва	3 ^[40]				3
Phenix Ghost	2021	США	США			1800 ^[35]		1800
Switchblade 600	2011	США	США			700 ^[29]		700
Switchblade 300	2011	США	США			700 ^[29]		700
Всього				3		3200		3203
БпЛА розвідувальні								
Quantum-systems Vector		Німеччина	Німеччина	3 ^[44]				3
Scan Eagle	2002	США	США			60 ^[29]		60
Всього				3		60		63
БРОНЕТЕХНІКА								
Танки								
T-72	1974	СРСР	Польща, Чехія	90 ^[35]				90
T-72M1R	2019	СРСР	Польща				60 ^[35]	60
Challenger 2	1995	Велика Британія	Велика Британія			14 ^[35]		14
Leopard 2	1966	Німеччина	Німеччина, Польща		14 ^[35]	21 ^[50]		35
Всього				90	14	35	60	199

Найменування ОВТ	Початок експлуа- тації	Країна виробник	Країна, що передала	січень	лютий	березень	квітень	Загалом
БМП								
Marder	1970	Німеччина	Німеччина				40 ^[73]	40
M2A2 ODS Bradley	1981	США	США			109 ^[59]		109
M7 Bradley	1990	США	США		4 ^[44]			4
AMX-10 RC	1981	Франція	Франція			40 ^[35]		40
AMX-10 P	1973	Франція	Франція		25 ^[35]			25
PBV-501AS	1990	СРСР	Словенія, Чехія		226 ^[50]			226
Всього					255	152	40	447
БТР								
БРДМ-2	1989	СРСР	Німеччина				2 ^[59]	2
Stryker	2002	США	США			90 ^[44]		90
M-113 YPR-765	1975	Нідерланди	Нідерланди				196 ^[59]	196
M-113	1960	США	Португалія, Австралія, США	14 ^[74]		300 ^[50]		314
M-113 A1-B	1964	США	США	46 ^[73]				46
M-1117	1999	США	США			250 ^[50]		250
M-113A4	1964	США	США			100 ^[50]		100
M-577 КШМ	1963	США	США			10 ^[50]		10
АСМАТ Bastion IMV	2012	Франція	Франція	⁺ [44]				+
FV430 Bulldog	1971	Велика Британія	Велика Британія	200 ^[75]				200
Всього				260		750	198	1208
ББМ								
L2014-UD Oncilla	2014	Польща	Польща			1 ^[44]		1
Iveco VM90	2000	Італія	Італія	⁺ [44]				+
Senator APC	2019	Канада	Канада	200 ^[44]				200
M1224 Maxx Pro	2007	США	США			+		+
Dingo ATF	2003	Німеччина	Німеччина				50 ^[35]	50
WW Amaroc	2004	Німеччина	Німеччина				30 ^[35]	30
Grenzschutzfahr- zeuge	2002	Німеччина	Німеччина				120 ^[35]	120
M-ATV Oshkosh	2009	США	США			181 ^[50]		181
M1089A1P2	2009	США	США			36 ^[50]		36
M984A4 HEMTT	1982	США	США			36 ^[50]		36
MOWAG Eagle	2003	Швейцарія	Швейцарія		⁺ [35]			+
Cougar	2002	США	США			140 ^[50]		140

Найменування ОВТ	Початок експлуатації	Країна виробник	Країна, що передала	січень	лютий	березень	квітень	Загалом
HMMWV	1984	США	США			2000 ^[50]		2000
Всього				200		2394	200	2794
РАКЕТНІ ВІЙСЬКА І АРТИЛЕРІЯ								
РСЗВ								
M142 HIMARS	2005	США	США		20 ^[50]			20
MARS II	1983	Німеччина	Німеччина			5 ^[59]		5
Всього					20	5		25
САУ								
CAESAR	2008	Франція	Франція, Данія	19 ^[35]				19
Vz. 77 DANA	1980	Чехія	Чехія		20 ^[35]			20
Zuzana-2	1998	Словаччина	Словаччина, Норвегія	24 ^[35]				24
PzH 2000	1998	Німеччина	Німеччина, Нідерланди, Італія	6 ^[44]		14 ^[44]		20
AS-90	1992	Велика Британія	Велика Британія	30 ^[75]				30
M109A4BE	1985	США	Велика Британія	20 ^[35]				20
Всього				99	20	14		133
Гаубиці								
Д-30	1960	СРСР	Естонія	36 ^[44]	160 ^[44]			196
FN-70	1978	Німеччина	Естонія Італія	24 ^[44]				24
M119	1989	США	США		72 ^[50]			72
OTO Melara Mod 56	1957	Італія	Іспанія	6 ^[35]				6
Всього				66	232			298
Міномети								
120 мм		США	США Литва		30 ^[50]			30
Контрбатареїні РЛС								
AN/TRQ-36 /37/49/	1981	США	США, Нідерланди			70 ^[35]		70
РЛС “Cobra”	2005	Німеччина	Німеччина			1 ^[59]		1
Всього						71		71
АВІАЦІЯ								
Літаки								
Миг-29	1981	СРСР	Словаччина, Польща			13 ^[44]	4 ^[44]	17
Вертольоти								
Ми-35	2010	рф	Чехія		4 ^[50]			4

Найменування ОВТ	Початок експлуатації	Країна виробник	Країна, що передала	січень	лютий	березень	квітень	Загалом
Ми-17	1989	СРСР	США, Словаччина, Латвія	2 ^[44]				2
Airbus H125	1983	Франція	Франція			2 ^[44]		2
UH-60 Black Hawk	1979	США	США		1 ^[50]			1
Sikorsky SH-3 Sea King	1969	Велика Британія	Велика Британія	3 ^[44]				3
Всього				5	5	2		12
ІНЖЕНЕРНА ТЕХНІКА								
Броньовані ремонтно-евакуаційні машини								
Bergepanzer 2, 3	1992	Німеччина	Німеччина, Норвегія			3 ^[59]	17 ^[59]	20
M88A2 Hercules	1961	Велика Британія	Велика Британія		+ ^[35]			+
Leopard 2R	1976	Німеччина	Фінляндія		3 ^[59]	3 ^[59]		6
Всього					3	6	17	26
Броньовані інженерні машини								
Pioneerpanzer 2A1 Dachs AEV	1984	Німеччина	Німеччина				4 ^[59]	4
NM189 Ingenior-panservogn	1980	Норвегія	Норвегія			2 ^[50]		2
Всього						2	4	6
Дистанційно керовані машини розмінування								
Bozena 5	1992	Словаччина	Словаччина	2 ^[35]				2
Всього				2	3	5	4	14

На четвертому етапі відсічі широкомасштабного вторгнення рф в Україну керівництвом ЗС України здійснювались заходи з накопичення резервів військ (сил), важкої бойової техніки, боеприпасів та іншого майна з метою підготовки та створення умов для проведення контрнаступу Сил оборони України.

Для реалізації цих завдань країнами-партнерами в рамках координаційної групи у форматі “Рамштайн” 14 лютого 2023 року, було винесено узгоджене рішення про надання Україні сучасних танків (“Leopard 1” та “Leopard 2”, “Challenger 2”, M1 “Abrams”, AMX 10-RC, PT-91 “Twardy”) та іншої броньованої техніки в рамках створеної так званої “танкової коаліції”. Крім того було визначено порядок навчання та підготовки українських військових спеціалістів роботі на зразках бронетанкового озброєння та вагомий пакет допомоги, який включав всі види логістичного забезпечення, боеприпаси та засоби технічного обслуговування систем, обсягів та термінів отримання необхідних типів озброєння та боеприпасів в рамках створеної “танкової коаліції” з метою забезпечення наступального потенціалу Сил оборони України.

6. Підсумкові результати надходження міжнародної військової МТД Силам оборони України з грудня 2021 року по 23 лютого 2023 року

Необхідність зміцнення Української держави з урахуванням складних політичних, економічних та безпекових обставин, які склалися внаслідок організації відсічі зухвалої неспровокованої агресії російської федерації, поставило Уряд України на шлях запозичення широкої міжнародної матеріально-технічної допомоги з метою підтримання у боєздатному стані Сил оборони України, а також нарощування оборонного потенціалу держави.

Суттєвий об'єм отриманої Україною міжнародної військової матеріально-технічної допомоги за час підготовчого періоду та першого року відсічі широкомасштабного вторгнення рф в Україну для нарощування бойових спроможностей Сил оборони України став одним із головних визначальних чинників успішної протидії російській агресії.

Стале безперервне надходження до Сил оборони України широкого класу видів та типів зразків ОВТ, інших матеріально-технічних ресурсів в рамках міжнародної військової МТД від країн-партнерів, відіграло визначальну роль у відсічі збройної агресії рф проти Української держави.

Впродовж зазначеного періоду країни-партнери не сповільнювали та постійно нарощували темпи і обсяги надання допомоги необхідної для ведення бойових дій, а саме: широкої номенклатури озброєння та військової техніки, боєприпасів, особистої та колективної стрілецької зброї різних типів та калібрів, засобів зв'язку, навігації, приладів нічного бачення.

В період мобілізаційного розгортання саме отримання від країн-партнерів міжнародної військової МТД дало можливість для відновлення та нарощування спроможностей вітчизняного оборонно-промислового комплексу (далі – ОПК) щодо виробництва необхідних матеріально-технічних засобів та зразків ОВТ.

Надання **фінансової** допомоги дозволило зміцнити курс української національної валюти, забезпечило стійкість фінансової системи України та ефективну діяльність органів державного управління.

Гуманітарна допомога дозволила постійно отримувати потрібні матеріальні ресурси: медичне обладнання і медикаменти, продовольчі товари та військові харчові набори, амуніцію, обмундирування, мобільні джерела енергії (генератори електричного струму, зарядні пристрої), засоби автоматизації та персональну обчислювальну техніку, пристрої стільникового зв'язку та інше.

Отримання Силами оборони України **військової** допомоги від країн-партнерів в рамках міжнародної військової МТД, забезпечило поступове звільнення від агресора тимчасово окупованих територій, відновлення територіальної цілісності та суверенітету України.

Загальна кількість отриманих Силами оборони України в рамках міжнародної військової МТД за підготовчий період та перший рік відсічі повномасштабного вторгнення рф в Україну (24.02.22 р. – 23.02.2023 р.), склала біля **178,2 тисяч одиниць зразків ОВТ різних найменувань**. (Інфографік 1).

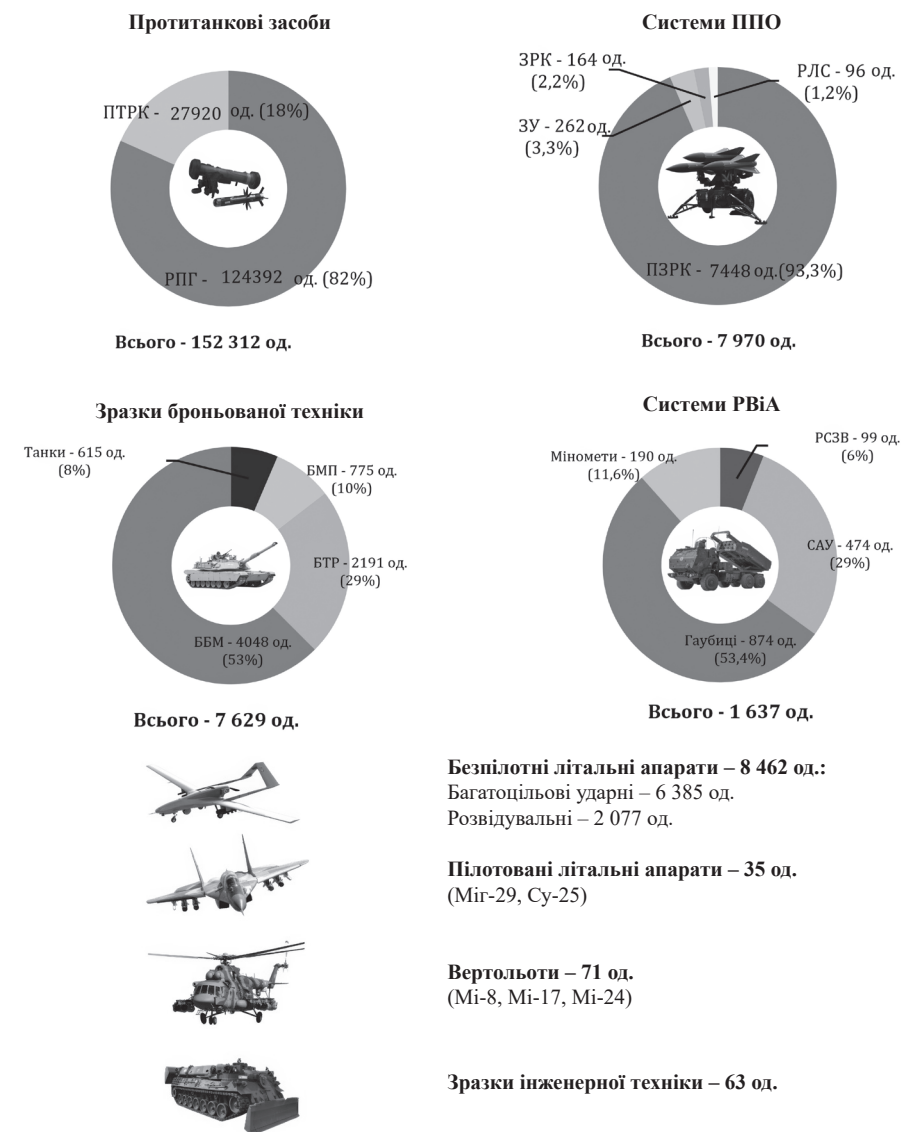
Для застосування в ході бойових дій Силами оборони України отриманих різноманітних зразків ОВТ країни-партнери надавали значні обсяги необхідних ти-

пів боєприпасів, основними з яких були: артилерійські постріли – біля **2,73 млн од**, набої для стрілецької зброї – біля **201,5 млн од**. (Таблиця 9).

В рамках міжнародної військової МТД країнами-партнерами, Силам оборони було надано широку номенклатуру різноманітних класів (7 класів), типів (22 типи) та найменувань (211 найменувань) озброєння та військової техніки більшість яких була західного виробництва (Таблиця 10).

З метою опанування західних зразків озброєння, було забезпечено та організовано підготовку особового складу Сил оборони України на території військових баз (полігонів) країни-партнерів. За підсумками 2022 року підготовлено понад 38 000 осіб та у 2023 році продовжено навчання понад 30 000 осіб.

Інфографік 1

Таблиця 9*
Загальна кількість боєприпасів, переданих в рамках міжнародної військової МТД (грудень 2021 р. - 23 лютого 2023 р.)

№ п/п	Типи боєприпасів	Кількість боєприпасів (од.)
1	155-мм артилерійський постріл	1 708 500+
2	155-мм артилерійський постріл оснащений мінами	12 000+
3	155-мм високоточний артилерійський постріл	6 225+
4	152-мм артилерійський постріл	49 000+
5	105-мм артилерійський постріл	400 000+
6	122-мм постріли до РСЗВ	124 100+
7	122-мм артилерійський постріл	20 000+
8	120-мм артилерійський постріл	12 000+
9	артилерійський постріл не встановленого калібру	101 700+
10	мінометний постріл (в тому числі 120-мм)	300 000+
Загальна кількість артилерійських пострілів		2 733 525
11	гранатометний постріл	400 500+
12	125-мм снарядві до танків	100 000+
13	120-мм снарядів до танків	120 000+
14	25-мм набої до M2 Bradley	1 500 000
15	набої до зенітної зброї	257 220+
Загальна кількість пострілів до		2 195 720
16	набої для стрілецької зброї	201 470 000+
Сумарна кількість всіх типів боєприпасів		206 399 245

Список посилань до Таблиці 9 наведений у доповненні списку використаних джерел Додатку 2.

Таблиця 10
Загальний перелік класів, типів, найменувань та кількості зразків ОВТ отриманих Силами оборони України в рамках МТД (грудень 2021 р. - 23 лютого 2023 р.)

№	Найменув. типу ОВТ	Початок експл.	Країна виробник	Кількість отриманих зразків ОВТ					Загалом (одиниць)
				Підготов. етап (12.21-23.02.22)	1 етап (24.02.22- 04.22)	2 етап (05.22-08.22)	3 етап (10.22-12.22)	4 етап (01-02.23)	
Клас: 1. ПРОТИТАНКОВІ ЗАСОБИ									
Тип: РПГ – 17 найменувань									
1	M72 LAW	1963	США	2700	11200	+	+	10500	24400
2	Mk 153 SMAW	1984	США	-	-	-		12000	12000
3	PSRL-1	2017	США	-	-			9500	9500
4	M141 BDM	1999	США	200	-			12000	12200
5	Carl Gustaf 1948	1991	Швеція	100	100	-	-		200
6	AT4	1987	Швеція	5000	10000	5000		7400	27400
7	RGW 90 Matador	2000	Німеччина	7944	-	2900		7944	18788
8	Panzerfaust 3	1992	Німеччина	1000	3000	-		900	4900
9	NLAW	2009	Велика Британія	2000	3619	4500	+	+	10119

* У таблиці 9 знаком (+) позначається факт постачання відповідного найменування ОВТ, повна кількість отриманих зразків не надається за причини відсутності уточнених даних у джерелах засобів масової інформації.

№	Найменув. типу ОВТ	Початок експл.	Країна виробник	Кількість отриманих зразків ОВТ					Загалом (одиниць)
				Підготов. етап (12.21-23.02.22)	1 етап (24.02.22-04.22)	2 етап (05.22-08.22)	3 етап (10.22-12.22)	4 етап (01-02.23)	
10	Instalaza C90	1990	Іспанія	-	1370	-			1370
11	РПГ-18 “Муха”	1990	СРСР	815	-	1100			1915
12	СПГ-9 “Копьѐ”	1963	СРСР			+		+	
13	RPG-32	1989	СРСР			+			
14	BULSPIKE-AT	1985	Болгарія		+	+			
15	ПГ-7BT	1988	Болгарія				+		
16	ATGL-H	1985	Франція				+		
17	66KES	1963	Фінляндія				1500		1500
Загальна кількість отриманих зразків РПГ:				19759	29389	13500	1500	60244	124392
Тип: ПТРК – 5 найменувань									
1	FGM-148 “Javelin”	1996	США	420	2500	1000	+	17000	20920
2	BGM-71 TOW	1970	США				+	7000	7000
3	MILAN 2	1972	Франція		+	+	+		
4	9M111MFB1	1970	Болгарія			+			
5	Spike	2009	Ізраїль					+	
Загальна кількість отриманих зразків ПТРК:				420	2500	1000		24000	27920
Клас: 2. Засоби ППО									
Тип: ПЗРК – 8 найменувань									
1	Starstreak	1997	Велика Британія		+				
2	Martlet LMM	2021	Велика Британія				2		2
3	FIM-92 “Stinger”	1981	США	500+	1300	60		2100	3960
4	RBS-70	1977	Швеція			+			
5	PPZR Piorun	2018	Польща	160					160
6	9K32 “Стрела-2”	1968	СРСР	+	400			2700	3100
7	9K34 “Стрела-3”	1970	СРСР	+	+			+	
8	9K32M “Стрела-2М”	1970	СРСР					226	226
Загальна кількість отриманих зразків ПЗРК:				660	1700	60	2	5026	7448
Тип: ЗРК – 13 найменувань									
1	NASAMS	1994	США, Норвегія			2	2	2	6
2	Avenger	1989	США				12		12
3	MIM-23 HAWK	1960	США				1	2	3
4	Osa-AKM-P1 “Żądło”	1980	СРСР				+	+	
5	9K33 “Оса”	1971	СРСР	+	+				
6	Mistral 2s	2000	Франція		100		+		100

№	Найменування типу ОВТ	Початок експл.	Країна виробник	Кількість отриманих зразків ОВТ					Загалом (одиниць)
				Підготов. етап (12.21-23.02.22)	1 етап (24.02.22-04.22)	2 етап (05.22-08.22)	3 етап (10.22-12.22)	4 етап (01-02.23)	
7	Crotale	1971	Франція				2+		2
8	Aspide	1977	Франція			6	1	+	7
9	Stormer HVM	1997	Велика Британія		40				40
10	IRIS-T SLM	2017	Німеччина				4	1	5
11	Spada-2000	1983	Італія				+	+	
12	C-300 ПМУ	1982	СРСР		1				1
13	S-125 Neva-SC	1992	СРСР				+		
Загальна кількість отриманих зразків ЗРК:					141	8	22	5	176
Тип: Зенітні установки – 8 найменувань									
1	Gepard	1976	Німеччина			37	+	34	71
2	Viktor		Чехія				15	100	115
3	ЗСУ-23-4“Шилка”	1965	СРСР					+	
4	C-60	1950	СРСР					+	
5	231Itk 61, 65	1970	Фінляндія			23			23
6	Bofors 40L70	1952	Швеція					53	53
7	Yogo Zastava M55 /20мм/	1955	Югославія				+		
8	Yogo Zastava M75 /20мм/	1955	Югославія				+		
Загальна кількість отриманих зразків ЗУ:						60	15	187	262
Тип: Радіолокаційні станції – 4 найменування:									
1	AN/MPQ-64	2001	США	+	4		+	+	4
2	TRML-4D	2018	Німеччина				1	2	3
3	SQUIPQ Ground Surveillance Radar	2010	Франція		2				2
4	36Д6М	1986	СРСР				+		
Загальна кількість отриманих зразків РЛС:					6		1	2	9
Клас : 3. БпЛА									
Тип: БпЛА / багатоцільові ударні / – 9 найменувань									
1	Phenix Ghost	2021	США			580		1800	2380
2	Switchblade 600	2011	США			700	+	700	1400
3	Switchblade 300	2011	США		400		+	700	1100
4	Defend Tex D40	2019	Австралія			300			300
5	Bayraktar TB2	2014	Туреччина		50	2	3	3	58
6	Malloy Aeronautics N150		Велика Британія			1160			1160
7	Warmate	2014	Польща		+	37			37

№	Найменування типу ОВТ	Початок експл.	Країна виробник	Кількість отриманих зразків ОВТ					Загалом (одиниць)
				Підготов. етап (12.21-23.02.22)	1 етап (24.02.22-04.22)	2 етап (05.22-08.22)	3 етап (10.22-12.22)	4 етап (01-02.23)	
8	Revolver 860		Тайвань			+			
9	Delta Quard PRO		Нідерланди				+		
Загальна кількість отриманих зразків БпЛА:					450	2779	3	3203	6435
Тип: БпЛА / розвідувальні / – 19 найменувань									
1	Quantix Recon UAS		США			100	+		100
2	RQ-20 Puma	2017	США		+		850		850
3	Puma-LE	2007	США		+		11		11
4	Scan Eagle	2002	США					60	60
5	Bivoj	2021	Чехія			2			2
6	Primoco One 150		Чехія			6			6
7	Bayraktar mini	2006	Туреччина		24				24
8	Quantum-systems Vector	2018	Німеччина			33	+	3	36
9	Fly Eye	2010	Польща		+		+	+	
10	Black Hornet	2012	Велика Британія			850			850
11	Aeryon Sky Ranger R60s	2013	Канада			3			3
12	Skywatch Heidrun		Данія		25				25
13	Parrot Anafi	2018	Франція				30		30
14	Pholos- 2		Велика Британія				+		
15	Banshee		Велика Британія				+		
16	Warmate	2014	Польща				30		30
17	DJI Mavic		КНР				+		
18	Sky Dio		США				+		
19	Magyla - 3		Литва				+		
Загальна кількість отриманих зразків БпЛА:					49	994	921	63	2027
Клас: 4. БРОНЕТЕХНІКА									
Тип: Танки – 7 найменувань									
1	T-72	1974	СРСР					90	90
2	T-72 M1	1982	СРСР		38	51			89
3	T-72A	1979	СРСР			39	+		39
4	T-72M1R	2019	Польща		260			60	86
5	M-55	1999	СРСР				28		28
6	Challenger 2	1995	Велика Британія					14	14
7	Leopard 2	1966	Німеччина					35	35
Загальна кількість отриманих зразків танків:					298	90	28	199	615

№	Найменув. типу ОБТ	Початок експл.	Країна виробник	Кількість отриманих зразків ОБТ					Загалом (одиниць)
				Підготов. етап (12.21-23.02.22)	1 етап (24.02.22- 04.22)	2 етап (05.22-08.22)	3 етап (10.22-12.22)	4 етап (01-02.23)	
Тип: БМП – 10 найменувань:									
1	M2A2 ODS Bradley	1981	США					109	109
2	M7 Bradley	1990	США					4	4
3	AMX-10 RC	1981	Франція					40	40
4	AMX-10 P	1973	Франція					25	25
5	Marder	1970	Німеччина					40	40
6	БМП-1	1966	СРСР		137		30		167
7	PBV-501AS	1990	СРСР				30	227	256
8	BVP M-80	1984	Словенія			35			35
9	1A1 - Ost	1991	Чехія			40			40
10	PBV-501 AS	1990	Швеція					226	226
Загальна кількість отриманих зразків БМП:					193	75	60	447	775
Тип: БТР – 20 найменувань									
1	M-113	1960	США		200	77	50	314	641
2	M-113 A1-B	1964	США					46	46
3	M-1117	1999	США					250	250
4	M-113A4	1964	США					100	100
5	M-577 KШМ	1963	США			2	+	10	12
6	M-113 G3DK	1960	США			54	+		54
7	Stryker	2002	США					90	90
10	BMC Kirpi	2014	Туреччина			200			200
8	FV-106 Samson	1978	Велика Британія		5		+		5
9	Pinzgauer Vector 718	1990	Велика Британія			11			11
11	FV-107 Scimitar	1971	Велика Британія		5				5
12	FV-105 Sultan	1978	Велика Британія		5				5
13	FV430 Bulldog	1971	Велика Британія					200	200
14	ACMAT Bastion IMV	2012	Франція				20	+	20
15	VAB	1976	Франція			34	+		34
16	LAV-TCV	1983	Канада				+		
17	TAB-71M	2008	Румунія				+		
18	БРДМ-2	1989	СРСР					2	2
19	Pantera T6	2013	ОАЕ				12		12
20	M-113 YPR- 765	1975	Нідерланди			+	+	196	196
21	LAV II ACSV	1990	Канада				39		39

№	Найменув. типу ОБТ	Початок експл.	Країна виробник	Кількість отриманих зразків ОБТ					Загалом (одиниць)
				Підготов. етап (12.21-23.02.22)	1 етап (24.02.22- 04.22)	2 етап (05.22-08.22)	3 етап (10.22-12.22)	4 етап (01-02.23)	
Загальна кількість отриманих зразків БТР:					215	609	159	1208	2191
Тип: ББМ – 26 найменувань									
1	M-ATV Oshkosh	2009	США					181	181
2	M1089A1P2	2009	США				+	36	36
3	M984A4 HEMTT	1982	США				22	36	58
4	M1224 Maxx Pro	2007	США			440		+	440
5	BaTT UMG	1999	США			100	100	+	200
6	HMMWV	1984	США	+	100		48	2000	2148
7	Cougar	2002	США					140	140
8	Mastiff	2006	Велика Британія		120				120
9	FV 103 Spartan	1978	Велика Британія		35	35			70
10	FV 104 Samaritan	1975	Велика Британія		5				5
11	Mamba	1995	Велика Британія			7			7
12	Ferret Mk1	1952	Велика Британія			+			
13	Wolfhound TSV	2008	Велика Британія		80				80
14	Senator APC	2019	Канада					200	200
15	Bushmaster PMV	2004	Австралія	+	20	40	30		90
16	Dingo ATF	2003	Німеччина				30	50	80
17	WW Amaroc	2004	Німеччина					30	30
18	Grenzschut- zfahrzeuge	2002	Німеччина					120	120
19	L2014-UD Oncilla	2014	Польща					1	1
20	AMZ Dzik	2004	Польща			+			
21	LCG	1972	Польща			+			
22	MOWAG Eagle	2003	Швейцарія					+	
23	Iveco VM90	2000	Італія				14	+	14
24	Iveco LMV	2001	Італія			+	14		14
25	RG-31 Nyala Ambulance	1996	ПАР			1			1
26	Gurkha	2011	Канада				13		13
Загальна кількість отриманих зразків ББМ:					360	623	271	2794	4048
Клас: 5. РАКЕТНІ ВІЙСЬКА І АРТИЛЕРІЯ									
Тип: РСЗВ – 10 найменувань									
1	M142 HIMARS	2005	США			8	+	20	28
2	MLRS M270	1983	США			9	2		11

№	Найменування типу ОВТ	Початок експл.	Країна виробник	Кількість отриманих зразків ОВТ					Загалом (одиниць)
				Підготов. етап (12.21-23.02.22)	1 етап (24.02.22-04.22)	2 етап (05.22-08.22)	3 етап (10.22-12.22)	4 етап (01-02.23)	
3	MARS II	1983	Німеччина					5	5
4	MLRS MARS	1983	Німеччина			8			8
5	TRGL-230	2001	Туреччина				+		
6	LRU	2010	Франція				5		5
7	RM-70 Vampire	1972	Чехія		20	+			20
8	MLRS “Improved” M270A2	2022	Італія				2		2
9	FZ-440		Польща				+		
10	БМ-21	1963	СРСР		20	+			20
Загальна кількість отриманих зразків РСЗВ:					40	25	9	25	99
Тип: САУ – 12 найменувань									
1	M109A4BE	1985	США					20	20
2	M109	1983	США		22		41		63
3	M109A3GN	1983	США			22			22
4	M109A50E	1988	США			6			6
5	M109A6 Paladin	1992	США		20				20
6	AS-90	1992	Велика Британія					30	30
7	PzH 2000	1998	Німеччина		5	29	6	20	60
8	CAESAR	2008	Франція		36	12		19	67
9	AHS Krab	2010	Польща			72			72
10	Vz. 77 DANA	1980	Чехія		13	30		20	53
11	Zuzana-2	1998	Словаччина			7		24	31
12	2С1 “Гвоздика”	1971	СРСР		20				20
Загальна кількість отриманих зразків САУ:					116	178	47	133	474
Тип: Гаубиці/гармати – 11 найменувань									
1	M777	2005	США, Велика Британія		152	144	+		296
2	L118 / L119	1968	США			130	+		130
3	M119	1989	США				72	72	144
4	M114A1	1953	США			5			5
5	M101	1945	США			+	18		18
6	FH-70	1978	Німеччина			+	+	24	24
7	TRF-1	1984	Франція				20		20
8	OTO Melara Mod 56	1957	Італія				+	6	6
9	Д-30	1960	СРСР			20		196	216
10	Д-20	1953	СРСР		+				

№	Найменування типу ОВТ	Початок експл.	Країна виробник	Кількість отриманих зразків ОВТ					Загалом (одиниць)
				Підготов. етап (12.21-23.02.22)	1 етап (24.02.22-04.22)	2 етап (05.22-08.22)	3 етап (10.22-12.22)	4 етап (01-02.23)	
11	М-46	1948	СРСР			15			15
Загальна кількість отриманих зразків гаубиць/гармат:					152	314	110	298	874
Тип: Міномети – 14 найменувань									
1	120 мм		США			20	20	30	50
2	M120A1 “Mortar”	1990	США				+		
3	120 мм НМ-16		Іран			+			
4	82 мм НМ-19		Іран			+			
5	82 мм НМ-15		Іран			+	+		
6	120 мм МО-120-НВ	1971	Франція				6		6
7	120 мм МО-120-RT	1973	Франція				4		4
8	120 мм МО-120-RT61	1973	Франція				+		
9	120 мм M113	1976	Німеччина				10		10
10	60 мм LMP 2017	2019	Польща		100		+		100
11	120 мм120 KRH92	1992	Фінляндія			+			
12	міномети калібру 120, 82, 60 мм	1960	СРСР				20		20
13	120 мм Mod.63	1963	Італія				+		
14	82 мм M69A	1968	Боснія та Герцеговина				+		
Загальна кількість отриманих зразків мінометів:					100	20	40	30	190
Тип: Контрбатарейні РЛС – 4 найменування									
1	AN/TRQ 36/49 37/49/	1981	США		5	10		70	85
2	РЛС “Cobra”	2005	Німеччина				1	1	2
3	РЛС “Arthur”	1996	Швеція		11		+		11
4	TRML-4D	2018	Німеччина				1	2	2
Загальна кількість отриманих зразків РЛС:					16	10	2	73	96
Клас: 6. АВІАЦІЯ									
Тип: Літаки – 2 найменування									
1	Миг-29	1981	СРСР					17	17
2	Су-25	1981	СРСР		14	4			18
Загальна кількість зразків ОВТ:					14	4		17	35
Тип: Вертольоти – 9 найменувань									
1	Ми-35	2010	рф				+	4	4
2	Ми-24	1969	СРСР			11			11

№	Найменування типу ОВТ	Початок експл.	Країна виробник	Кількість отриманих зразків ОВТ					Загалом (одиниць)
				Підготовчий етап (12.21-23.02.22)	1 етап (24.02.22-04.22)	2 етап (05.22-08.22)	3 етап (10.22-12.22)	4 етап (01-02.23)	
3	Ми-17	1989	СРСР		20	6	+	2	28
4	Ми-8 МТБ-1	1965	СРСР		11	2			13
5	Ми-2	1961	СРСР			3			3
6	Ка-2 А11ВС	1986	СРСР				6		6
7	Airbus H125	1983	Франція					2	2
8	UH-60 Black Hawk	1979	США					1	1
9	Sikorsky SH-3 Sea King	1969	Велика Британія				+	3	3
Загальна кількість отриманих зразків ОВТ:					31	22	6	12	71
Клас: 7. ІНЖЕНЕРНА ТЕХНІКА									
Тип: Броньовані ремонтно-евакуаційні машини – 3 найменування									
1	Bergepanzer 2, 3	1992	Німеччина			17	+	20	37
2	Leopard 2R	1976	Німеччина					6	6
3	M88A2 Hercules	1961	Велика Британія				+	+	
Загальна кількість отриманих зразків Інженерної техніки:						17		26	43
Тип: Броньовані інженерні машини /БІМ/ – 2 найменування									
1	Pioneerpanzer 2A1 Dachs AEV	1984	Німеччина					4	4
2	NM189 Ingenior-panservogn	1980	Норвегія					2	2
Загальна кількість отриманих зразків БІМ:								6	6
Тип: Дистанційно керовані машини розмінування – 1 найменування									
1	Bozema 5	1992	Словаччина					2	2
Загальна кількість зразків ОВТ								2	14
Підсумкова чисельність класів, типів, найменувань, зразків ОВТ отриманих Силами оборони України в рамках МТД (грудень 2021 р. - 23 лютого 2023 р.)									
1. Загальна кількість отриманих класів ОВТ: 7 класів									
2. Загальна кількість отриманих типів ОВТ: 22 типи									
3. Загальна кількість отриманих найменувань ОВТ: 211 найменувань									
4. Загальна кількість зразків ОВТ: 178 200 одиниць									

Наявність на озброєнні Сил оборони України великої номенклатури типів та найменувань ОТВ, отриманого від країн-партнерів в рамках міжнародної військової МТД, суттєво ускладнило питання експлуатації, технічного обслуговування, ремонту і підготовки фахівців відповідних спеціальностей.

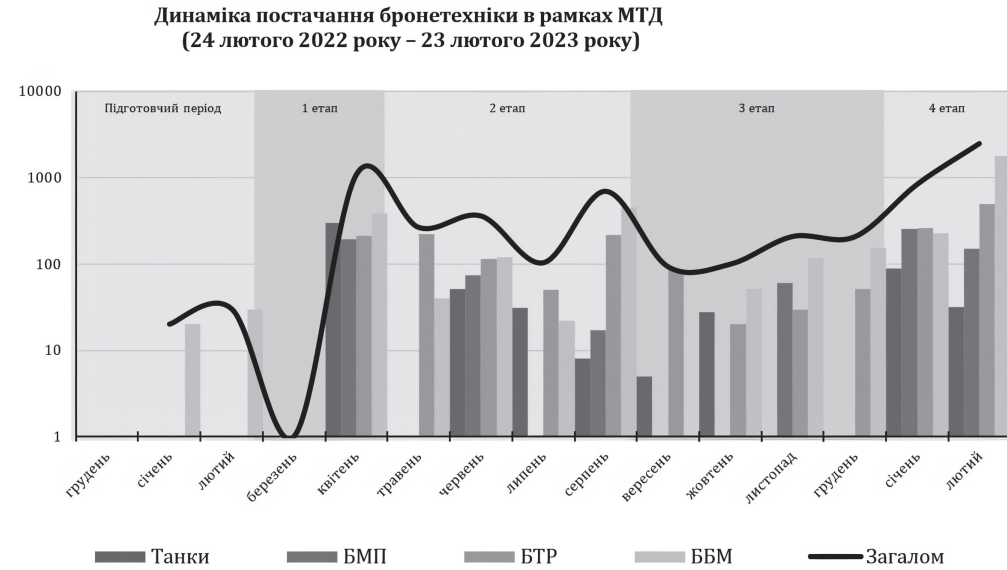
Об’єми та динаміку надання країнами-партнерами Силам оборони України ОВТ в рамках міжнародної військової МТД відповідно до класів та типів зразків озброєння в підготовчому періоді та протягом першого року відсічі широкомасштабного вторгнення рф в Україну представлено у таблицях 11-17 та інфографіках 2-8.

Таблиця 11*

Надходження бронетехніки від країн-партнерів
(24 лютого 2022 року – 23 лютого 2023 року)

Найменування	Підготовчий період	1 етап	2 етап	3 етап	4 етап	Загалом
Бронетехніка						
Танки		298	90	28+	199	615
БМП		193	75	60	447	775
БТР		215	609	159+	1208	2191
ББМ	+	360	623+	271+	2794+	4048
Всього	+	1066	1397	518	4648	7629

Інфографік 2

Таблиця 12 **

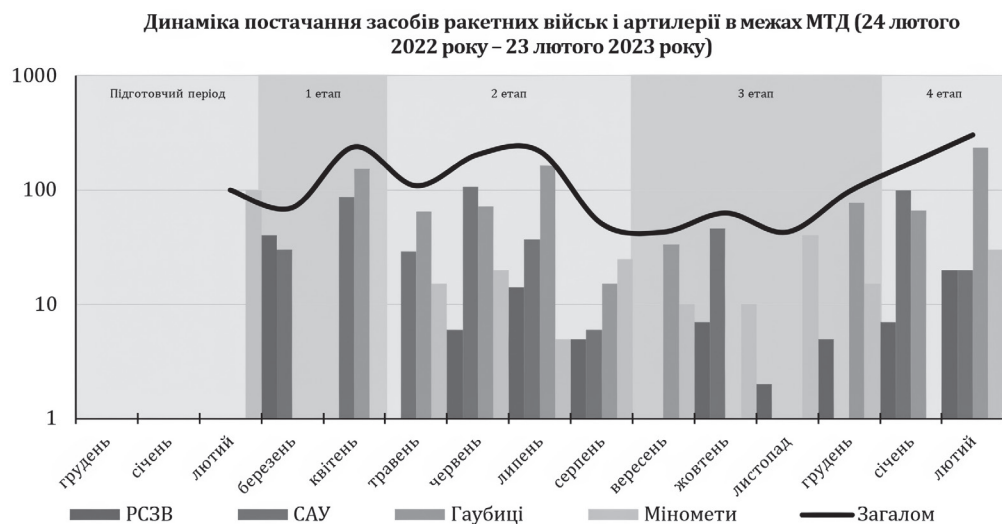
Надходження засобів ракетних військ і артилерії від країн-партнерів
(24 лютого 2022 року – 23 лютого 2023 року)

Найменування	Підготовчий період	1 етап	2 етап	3 етап	4 етап	Загалом
Ракетне і артилерійське озброєння						
РСЗВ		40	25+	9+	25	99
САУ		116	178	47+	133	474
Гаубиці/ Гармати		152+	314+	110+	298	874
Міномети		100	20+	40+	30	190
Всього		408	537	206	486	1637

* Знак (+) у таблиці 11 позначає підтверджений у засобах масової інформації факт передачі ОВТ зазначеного типу без уточнення остаточних даних чисельності.

**Знак (+) у таблиці 10 позначає підтверджений у засобах масової інформації факт передачі ОВТ зазначеного типу без уточнення остаточних даних чисельності.

Інфографік 3

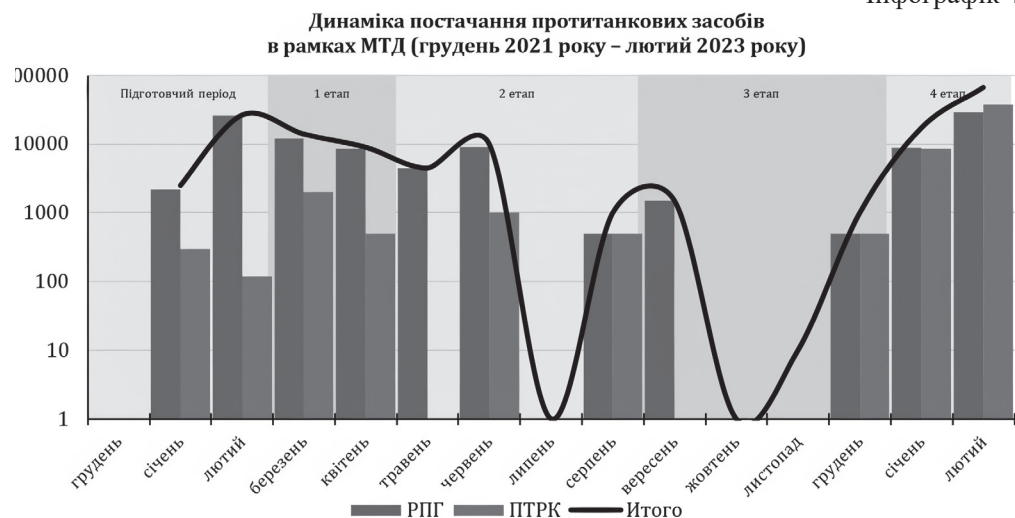

Таблиця 13*

Надходження протитанкових засобів від країн-партнерів (грудень 2021 року – 23 лютого 2023 року)

Найменування	Підготовчий період	1 етап	2 етап	3 етап	4 етап	Загалом
Протитанкові засоби						
РПГ	19759	29389	13500+	1500+	60244	124392
ПТРК	420	2500+	1000+	+	24000+	27920
Всього	20179	31889	14500	1500	84244	152312

Інфографік 4

* Знак (+) у таблиці 13 позначає підтверджений у засобах масової інформації факт передачі ОВТ зазначеного типу без уточнення остаточних даних чисельності.

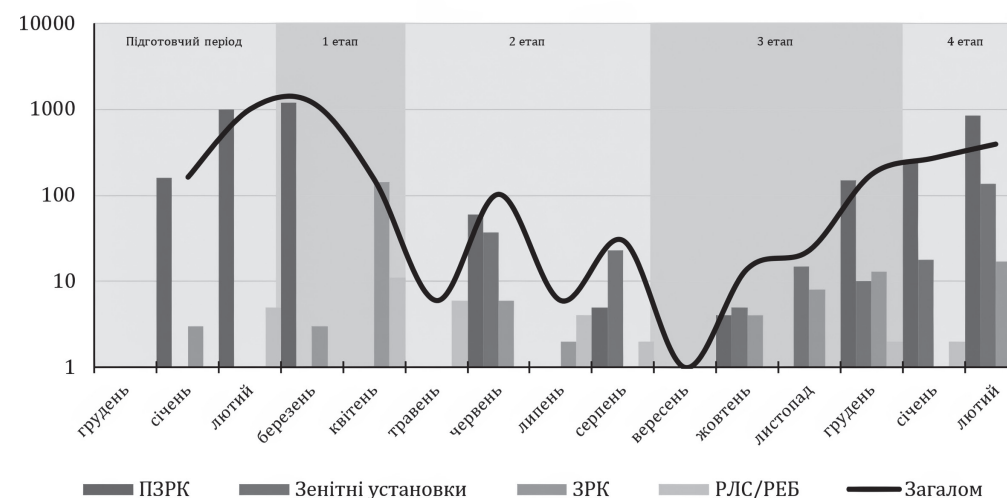
Таблиця 14*

Надходження засобів протиповітряної оборони від країн-партнерів (грудень 2021 року – 23 лютого 2023 року)

Найменування	Підготовчий період	1 етап	2 етап	3 етап	4 етап	Загалом
Засоби протиповітряної оборони						
ПЗРК	660+	1700+	60+	2	5026+	7448
Зенітні установки			60	15+	187+	262
ЗРК	+	141+	8	22+	5+	176
РЛС/ контрбатареїн РЛС	+	11	10	2+	73+	96
Всього	660	1852	138	29	5291	7978

Інфографік 5

Динаміка постачання засобів ППО в рамках МТД (грудень 2021 року – лютий 2023 року)

Таблиця 15

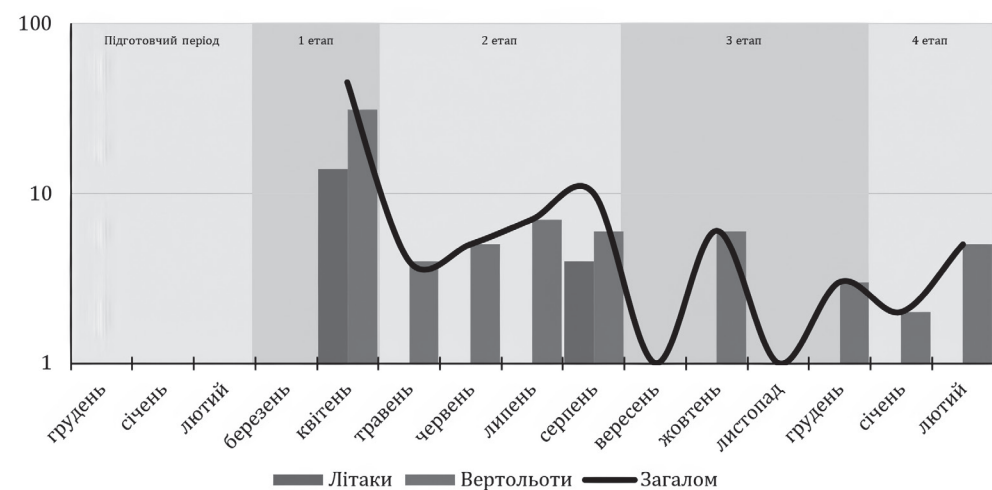
Надходження пілотованої авіації від країн-партнерів (24 лютого 2022 року – 24 лютого 2023 року)

Найменування	Підготовчий період	1 етап	2 етап	3 етап	4 етап	Загалом
Літаки						
Літаки		14	4		17	35
Вертольоти						
Вертольоти		31	22	6	12	71

* Знак (+) у таблиці 14 позначає підтверджений у засобах масової інформації факт передачі ОВТ зазначеного типу без уточнення остаточних даних чисельності.

Інфографік 6

Динаміка постачання пілотованої авіації в рамках МТД
(24 лютого 2022 року – лютий 2023 року)

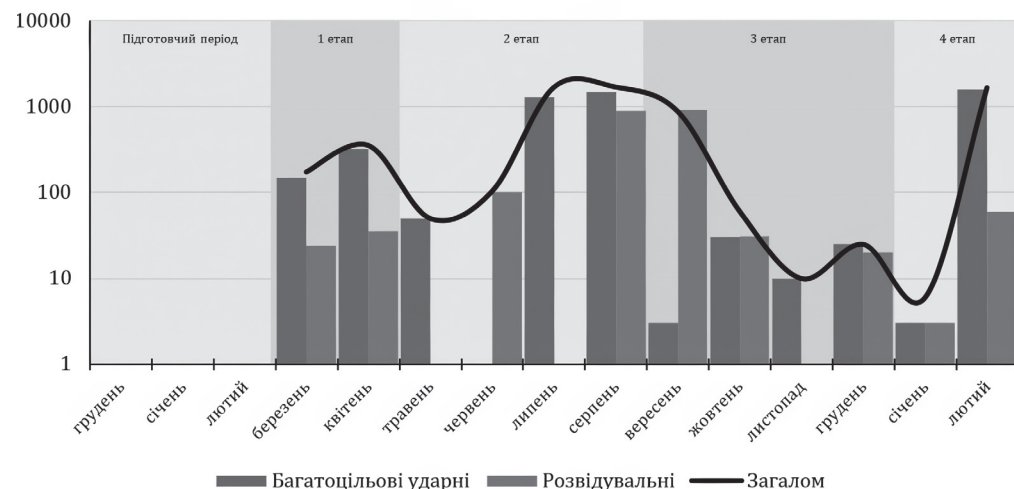
Таблиця 16*

Надходження безпілотних літальних апаратів від країн-партнерів в
(24 лютого 2022 року – 23 лютого 2023 року)

Найменування	Підготовчий період	1 етап	2 етап	3 етап	4 етап	Загалом
Безпілотні літальні апарати						
БпЛА		499+	3773+	924+	3266	8462

Інфографік 7

Динаміка постачання БпЛА в рамках МТД
(24 лютого 2024 року – 23 лютого 2023 року)

* Знак (+) у таблиці 16 позначає підтверджений у засобах масової інформації факт передачі ОВТ зазначеного типу без уточнення остаточних даних чисельності.

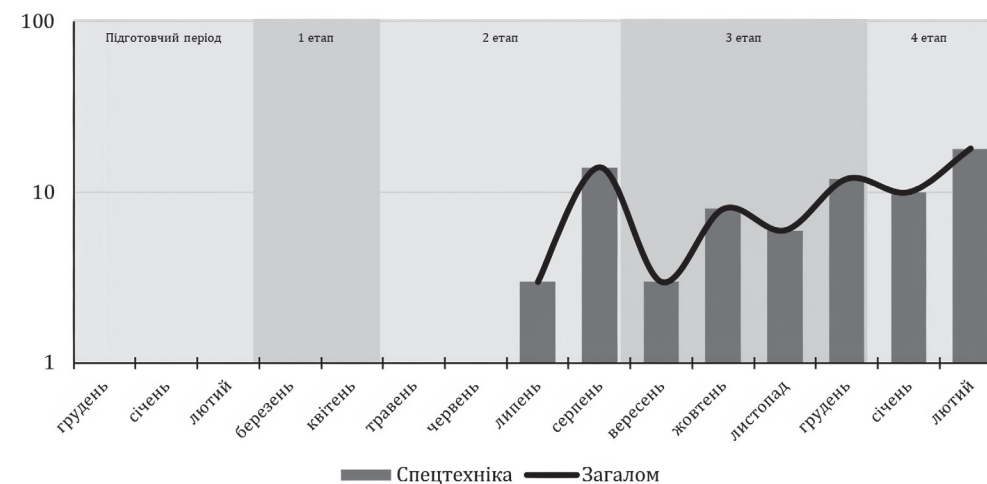
Таблиця 17*

Надходження спецтехніки від країн-партнерів
(травень 2022 року – 23 лютого 2023 року)

Найменування	Підготовчий період	1 етап	2 етап	3 етап	4 етап	Загалом
Спецтехніка						
Інженерна техніка			17	+	46+	63

Інфографік 8

Динаміка постачання спецтехніки в рамках МТД
(травень 2022 року – 23 лютого 2023 року)

* Знак (+) у таблиці 14 позначає підтверджений у засобах масової інформації факт передачі ОВТ зазначеного типу без уточнення остаточних даних чисельності.

ВИСНОВКИ

Отримання Україною міжнародної матеріально-технічної допомоги від країн-партнерів, в тому числі і військової, як у підготовчий період, так і після початку широкомасштабного вторгнення російської федерації в Україну дало змогу Силам оборони України не втратити свій бойовий потенціал та суттєво наростити додаткові бойові спроможності щодо ведення ефективних бойових дій спрямованих на стримування російських наступальних угруповань, виснаження їх військового потенціалу.

Сили оборони України за рахунок широкого надходження міжнародної військової МТД отримали можливість проводити результативні контрнаступальні (наступальні) дії для звільнення тимчасово окупованих територій України.

Розрахунок агресора на дезорганізацію Європейських країн і нездатність їх консолідовано приймати рішення і спільно діяти, зазнав провалу – країни Європи та інші країни-партнери (США, Канада, Австралія, Японія) консолідувались в прагненні допомоги Україні у відсічі російської агресії шляхом надання міжнародної військової матеріально-технічної допомоги.

Країни-партнери змогли подолати низку політичних, психологічних та логістичних бар'єрів і перейти до системного постачання Силам оборони України нелетального та летального озброєння, в тому числі високотехнологічного, боеприпасів, різноманітних матеріально-технічних засобів.

Україна та країни-партнери за перший рік широкомасштабного вторгнення пройшли шлях – від отримання стрілецької зброї, протитанкових засобів і ПЗРК на початку 2022 року, до постачання сучасних зразків артилерійського озброєння і ракетних систем, дальність застосування і точність яких переважала відповідні зразки озброєння військових формувань рф, значних обсягів сучасних високорезультативних систем ППО (з осені 2022 року), різноманітних зразків (БМП, БТР, БМ) бронетанкової техніки (протягом 2022 року) в тому числі, сучасних важких танків (Challenger, Leopard 2) на початку 2023 року.

Отримання Україною міжнародної військової МТД надало можливість Силам оборони України зірвати плани рф щодо проведення “бліц-кригу” та здійснення швидкої окупації всієї території України.

Завдяки плановій роботі та результатів зустрічей Координаційних груп з допомоги Україні у форматі “Рамштайн”, прийняттю узгоджених рішень про надання всебічної допомоги, планування обсягів та термінів отримання типів озброєння і боеприпасів, Сили оборони України здобули можливість реалізації здійснення рішучої та ефективної відсічі російській агресії.

Збільшення обсягів і зразків ОВТ, які отримувались в рамках міжнародної військової МТД, надавало Силам оборони України можливість накопичення сил та засобів з метою ефективного проведення, як оборонних так і наступальних операцій.

Насищення Сил оборони України різними видами зразків ОВТ, в тому числі іноземного виробництва, визначило невідкладність заходів з метою підготовки українських військових фахівців. Країни-партнери за результатами спільних рішень у форматі “Рамштайн” розпочали підготовку особового складу Сил оборони України на території та військових базах (полігонах) країни-партнерів, з метою опанування

західних зразків озброєння. За підсумками 2022 року було підготовлено понад **38 000 осіб** та продовжили навчання у 2023 році понад **30 000 осіб**. Найбільшу частку у підготовці українських військових фахівців взяли на себе Великобританія, Німеччина, Польща, США.

Наявність та результативне застосування Силами оборони України сучасних західних зразків ОВТ, проходження підготовки українськими військовослужбовцями за стандартами НАТО порядку використання, експлуатації та ремонту отриманих зразків ОВТ, позитивно вплинуло на ефективність їх бойового застосування.

Значні обсяги наданого ОВТ, отриманий досвід його ефективного застосовування в ході відсічі російської агресії, дали змогу пришвидшити процес переозброєння українських військових формувань на сучасні зразки ОВТ країн-НАТО. Було пришвидшено перехід та подальший розвиток процесів планування, організації ведення бойових дій за стандартами НАТО. Цьому сприяла вся система підготовки особового складу Сил оборони України у навчальних центрах країн-НАТО, де українські військовослужбовці отримували не тільки знання стосовно технічної експлуатації, обслуговування і ремонту закордонного ОВТ, а і тактичні навички ведення бойових дій в умовах сучасної збройної боротьби.

Список використаних джерел до Додатку 4

1. Список міжнародної допомоги Україні (з 2014) // Вікіпедія – 2023, 19 травня. – URL: <https://tinyurl.com/yub2k6es>
2. ЄС надав Україні 15 мільярдів євро за п'ять років // ТОВ “МінфінМедіа” – 2019, 20 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/3m2udzf5>
3. Грантрайтинг: методичні рекомендації для органів публічної влади. URL: <https://tinyurl.com/mrbneh7m>
4. Сучасна політична лексика: енциклопед. словник-довідник // [І. Я. Вдовичин, Л. Я. Угрин, Г. В. Шипунов та ін.]; за наук. ред. Хоми Н. М. – Львів: “Новий Світ-2000”, 2015. – 396 с.
5. Закон України про гуманітарну допомогу. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1999, № 51, ст.451) / Законодавство України // Верховна Рада України. – 2022, 13 грудня. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1192-14#Text>
6. Загальний обсяг двосторонніх зобов'язань щодо допомоги Україні в період з 24 січня 2022 року по 24 лютого 2023 року за типом і країною або організацією // statista – 2023, 3 травня. – URL: <https://tinyurl.com/msmvmvj3>
7. Макро фінансова допомога // Міністерство фінансів України – 2023. – URL: <https://tinyurl.com/myr4xxsw>
8. Greek role within NATO is upgraded // ekathimerini.com – 2022, 14 березня. – URL: <https://tinyurl.com/yc6bft8v>
9. Ukraine reservists credit Canadian weapon for taking out a \$4.5-million Russian tank // theglobeandmail.com – 2022, may 15. – URL: <https://www.theglobeandmail.com/world/article-ukraine-reservists-credit-canadian-weapon-for-taking-out-a-45-million/>
10. Западная военная помощь Украине // bmpd.livejournal.com – 2022, 2 травня. – URL: <https://tinyurl.com/com/46zvmw9w>
11. Denmark has given Ukraine all of its CAESAR self-propelled howitzers // @DefenceU – 2023, 13 лютого. – URL: <https://twitter.com/DefenceU/status/1625011888625942529>
12. Іспанія надішле Україні гранатомети та кулемети // Reuters – 2022, 3 березня. – URL: <https://tinyurl.com/bdhwta9>
13. Німеччина до межі скоротила військову допомогу Україні – Welt am Sonntag // Слово і Діло – 2022, 29 травня. – URL: <https://tinyurl.com/2jy9z8dw>
14. Швеція отправит оружие Украине в нарушение традиции // thedefensepost.com – 2022, 28 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/yzdsc6ts>
15. БМП, снаряды, Stinger: Греция передает Украине рекордное количество оружия // Фокус – 2022, 5 червня. – URL: <https://tinyurl.com/yc7n4952>
16. До України прибув британський військово-транспортний літак // Ukrainian Military Pages – 2022, 26 січня. – URL: <https://tinyurl.com/jh3fk55a>
17. Британія відправила в Україну 30 військових і 2000 одиниць протитанкової зброї // eurointegration.com.ua – 2022, 21 січня. – URL: <https://tinyurl.com/2p8mufw9>

18. Протитанкові ракети вже відвантажені з літака й отримані представниками Збройних сил України // defence-ua.com – 2022, 18 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/ys69xch5>
19. Люксембург розкрив список допомоги Україні // Мілітарний – 2022, 2 грудня. – URL: <https://tinyurl.com/p4926htn>
20. Польща передає Україні новітні ПЗПК “Перун” // Мілітарний – 2022, 2 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/3nztftkn>
21. Латвія поставила в Україну зенітно-ракетний комплекс “Стінгер” // mod.gov.lv – 2022, 23 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/2uv7d5s2>
22. Україна отримує зенітні ракети від Литви // Reuters – 2022, 13 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/8wbctfuu>
23. Нідерланды отправляют Украине 200 ракет “Стингер” // nltimes.nl – 2022, 26 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/4tsk2264>
24. Danmark sender våben til Ukraine // dr.dk – 2022, 27 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/yt4rrhu6>
25. Правительство отправило в Украину более сотни зенитных ракет // zpravdy.aktualne.cz – 2022, 2 березня. – URL: <https://tinyurl.com/4z2bf76u>
26. Ukraine to receive Panzerfaust 3 anti-tank weapons // defence-blog.com – 2022, may 15. – URL: <https://tinyurl.com/3bjky2xb>
27. Чорногорія розсекретила інформацію про надання Україні зброї // zaxid.net – 2023, 27 квітня. – URL: <https://tinyurl.com/4cfw43hr>
28. Сотрудничество США в сфере безопасности с Украиной // state.gov – 2023, 19 квітня. – URL: <https://tinyurl.com/mwsxbcxj>
29. Military support for Ukraine // bundesregierung.de – 2023, 26 квітня. – URL: <https://tinyurl.com/yb4c28by>
30. Правительство отправило в Украину более сотни зенитных ракет // zpravdy.aktualne.cz – 2022, 2 березня. – URL: <https://tinyurl.com/4z2bf76u>
31. Британські “невидимі” ЗПК Stormer HVM для ЗСУ вже прибули на фронт // defence-ua.com – 2022, 24 липня. – URL: <https://tinyurl.com/ypk8shyk>
32. Російсько-українська війна: 20 квітня 2022 року // The Wall Street Journal – 2022, 20 квітня. – URL: <https://tinyurl.com/4azvdrej>
33. Підтверджено: Словаччина передала Україні зенітну систему C-300 // Мілітарний – 2022, 8 квітня. – URL: <https://tinyurl.com/zp3the6c>
34. Іспанія передає Україні батарею ЗПК Aspide, системи ППО Hawk, протитанкові комплекси, гармати та снаряди // Мілітарний – 2022, 3 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/22ujdehf>
35. Отвечая на вызов: в Украину поставлено тяжелое вооружение // oryxspioenkop.com – 2023. – URL: <https://tinyurl.com/ydajacmz>
36. Сотрудничество США в сфере безопасности с Украиной // state.gov – 2022, 19 квітня. – URL: <https://tinyurl.com/mwsxbcxj>
37. Швеція надасть Україні системи ППО IRIS-T i Hawk // espresso.tv – 2023, 23 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/e6whu8kc>
38. Тероборону озброїли фінськими зенітними установками “23 ItK 61” // Мілітарний – 2022, 26 серпня. – URL: <https://tinyurl.com/3tsma3zm>
39. Литва купує для України “Байрактар”. Гроші на нього литовці зібрали за три дні // BBC – 2022, 2 червня. – URL: <https://tinyurl.com/yc5pctv9>
40. Халук Байрактар рассказал CNN, что гордится тем, что Bayraktar TB2 стал символом украинского сопротивления России // aljazeera.com
41. Polish heavy weapons deliveries to #Ukraine // @oryxspioenkop – 2022, 29 квітня – URL: <https://tinyurl.com/y2t7xprrt>
42. Австралія передає Україні бронеавтомобілі Bushmaster на \$38 мільйонів // Укрінформ – 2022, 4 квітня – URL: <https://tinyurl.com/2s3cda9f>
43. Прем’єр-міністр Австралії відвідав місця російських звірств в Україні // The Guardian – 2022, 3 липня – URL: <https://tinyurl.com/9hs5j38d>
44. Отвечая на вызов: в Украину поставлено тяжелое вооружение // oryxspioenkop.com – 2023 – URL: <https://tinyurl.com/ydajacmz>
45. ЗСУ отримали від Словаччини ще одну САУ Zuzana 2 // Слово і Діло – 2023, 17 січня – URL: <https://tinyurl.com/yfu857hh>
46. Норвегія передала Україні 22 САУ M109 // Мілітарний – 2022, 8 серпня – URL: <https://tinyurl.com/3a35tbjt>
47. Британія оголосила про “найбільший” пакет військової допомоги Україні // zaxid.net – 2022, 16 січня – URL: <https://tinyurl.com/bdexsdjx>
48. Військові України дали оцінку іранським мінометам HM-15 // Мілітарний – 2022, 29 вересня – URL: <https://tinyurl.com/mr3a87tu>
49. Combatants released a new video from the frontline // @war_noir – 2022, 29 серпня – URL: <https://tinyurl.com/yd7f2fj2>
50. Biden Administration Announces Additional Security Assistance for Ukraine. U.S. // Department of Defense – 2023, 5 квітня – URL: <https://tinyurl.com/4s8ex5rs>
51. Литва передала Україні не лише «Стінгери», а й Humvee // Ukrainian Military Pages – 2022, 13 лютого – URL: <https://tinyurl.com/4dpddfja>
52. Trudeau says Canada is sending artillery to Ukraine. Here's what that could mean // cbc.ca – 2022, 21 квітня – URL: <https://tinyurl.com/t77h4wx6>
53. Trudeau says Canada is sending artillery to Ukraine. Here's what that could mean // cbc.ca – 2022, 21 квітня – URL: <https://tinyurl.com/t77h4wx6>
54. Ukraine war: Ben Wallace announces UK govt will send more weapons to Ukraine for country to defend itself against Russia // news.sky.com – 2022, may 9 – URL: <https://tinyurl.com/2tjx67j2>
55. US sent Soviet-made air defense missile systems to Ukraine secretly acquired in the past // armyrecognition.com – 2022, 21 березня – URL: <https://tinyurl.com/4hp32awr>
56. Українським воїнам на передову відправили ще 20 дронів Warmate // pravda.com.ua – 2022, 27 жовтня – URL: <https://tinyurl.com/5fvr6zad>
57. Отвечая на вызов: в Украину поставлено тяжелое вооружение // oryxspioenkop.com – 2023 – URL: <https://tinyurl.com/ydajacmz>
58. Polish heavy weapons deliveries to #Ukraine // @oryxspioenkop – 2022, 29 квітня – URL: <https://tinyurl.com/y2t7xprrt>
59. Military support for Ukraine // bundesregierung.de – 2022, may 23 – URL: <https://tinyurl.com/yb4c28by>
60. Security Cooperation with Ukraine // state.gov – 2022, may 9 – URL: <https://tinyurl.com/mwsxbcxj>
61. Западная военная помощь Украине // bmpd.livejournal.com – 2022, 2 травня – URL: <https://tinyurl.com/46zvmw9w>
62. Україна отримала болгарські СПГ-9 “Warrior” // mil.in.ua – 2022, 16 червня – URL: <https://tinyurl.com/2ytsckmj>
63. Ukraine Weapons Tracker // /twitter.com – 2022, 16 серпня – URL: <https://tinyurl.com/2cve4znh>
64. Швеція может предоставить Украине гаубицы Archer и системы ПВО RBS70 // Голос Америки – 2022, 31 серпня – URL: <https://tinyurl.com/2p8vdfi2>
65. Норвегія передасть Україні дві установки NASAMS // dw.com – 2022, липень 10 – URL: <https://tinyurl.com/5n8a6mww>
66. U.S. Security Cooperation with Ukraine // state.gov – 2022, may 9 – URL: <https://tinyurl.com/mwsxbcxj>
67. Тероборону озброїли фінськими зенітними установками “23 ItK 61” // Мілітарний – 2022, 26 серпня – URL: <https://tinyurl.com/3tsma3zm>
68. Великобританія надішле Україні безпілотники Malloy T150 // focus.ua – 2022, 3 травня – URL: <https://tinyurl.com/mrp2w5>
69. Северная Македония отправляет на Украину российские танки Т-72 // thedefensepost.com – 2022, 1 серпня – URL: <https://tinyurl.com/3p8tb5jf>
70. UK to send 120 armoured vehicles to Ukraine after PM meets Zelensky // independent.co.uk – 2022, 9 квітня – URL: <https://tinyurl.com/ynrmwazt>
71. Troops of the Ukrainian Navy using a Finnish 120 Krh 85 92 120mm // @UAWeapons – 2022, 15 серпня – URL: <https://tinyurl.com/4pr898a2>
72. Ukraine Weapons Tracker // twitter.com – 2022, 14 грудня – URL: <https://tinyurl.com/44d7mp2v>
73. Нідерланди розкрили список військової допомоги Україні // mil.in.ua – 2022, квітня 14 – URL: <https://tinyurl.com/4eake6h3>
74. Немецкие танки Leopard 2 переданы Украине – Spiegel // devdiscourse.com – 2022, 27 березня – URL: <https://tinyurl.com/yc7ks296>
75. IMMEDIATE RELEASE Fact Sheet on U.S. Security Assistance to Ukraine // media.defense.gov – 2022, may 15 – URL: <https://tinyurl.com/38h8wrj2>
76. Британія оголосила про “найбільший” пакет військової допомоги Україні // zaxid.net – 2022, 16 січня – URL: <https://tinyurl.com/bdexsdjx>
77. Тайвань поставил ВСУ 800 ударных беспилотников Revolver 860 // gazeta.ru – 2022, серпень 22 – URL: <https://tinyurl.com/5n826549>
78. Натовские дроны несут в Россию натовские секреты // 19rusinfo.ru – 2022, 29 березня – URL: <https://tinyurl.com/2thc3x4h>
79. Joining NATO, Joining The Cause: Finnish Aid To Ukraine // oryxspioenkop.com – 2022, 5 вересня – URL: <https://tinyurl.com/4cdaxdmk>
80. ЗПК Crotale та PC3B LRU – міністр оборони Франції розповів про допомогу Україні // Мілітарний – 2022, 20 листопада – URL: <https://tinyurl.com/yzfeerwc>
81. Словенія передасть Україні 28 модернізованих танків М-55S // Громадське Телебачення – 2022, 19 вересня – URL: <https://tinyurl.com/4yhvhvfv>

81. Отвечая на вызов: в Украину поставлено тяжелое вооружение // *oryxspioenkop.com* – 2023 – URL: <https://tinyurl.com/ydajasmz>

82. Військові сил оборони України отримали міномети М69А калібру 82 мм // Мілітарний – 2022, 20 листопада – URL: <https://tinyurl.com/4e4wfmwx>

83. Військові України дали оцінку іранським мінометам HM-15 // Мілітарний – 2022, 29 вересня – URL: <https://tinyurl.com/mr3a87tu>

84. Combatants released a new video from the frontline // *@war_noir* – 2022, 29 серпня – URL: <https://tinyurl.com/yd7f2fj2>

85. Литва передала Україні 10 самохідних 120-мм мінометів Panzer-mörser // Мілітарний – 2022, 14 листопада – URL: <https://tinyurl.com/3bjv5v9d>

86. Norway Delivers Mistral Air-Defense Missiles to Ukraine // *wsj.com* – 2022, квітня 22 – URL: <https://tinyurl.com/yfuvyevku>

Список використаних джерел до Таблиці 9 Додатку 4

1. Fact Sheet on U.S. Security Assistance to Ukraine March 20, 2023.
2. Greece Announced Large-Scale Supply Of Weapons To Ukraine.
3. ANI (25 травня 2022). Canada donates 20,000 artillery rounds of 155 mm ammunition to Ukraine. *Business Standard India*. Прочитовано 24 червня 2022.
4. США придбають у Південної Кореї боеприпаси для України - ЗМІ. *Мілітарний* (укр.). Прочитовано 11 листопада 2022.
5. Велика Британія передає Україні три вертольоти Sea King – Бен Воллес. *Мілітарний* (укр.). Прочитовано 23 листопада 2022.
6. Military support for Ukraine | Federal Government. *Website of the Federal Government | Bundesregierung* (англ.). Прочитовано 28 листопада 2022.
7. https://twitter.com/The_Lookout_N/status/1642871357279985666. *Twitter* (укр.). Прочитовано 4 квітня 2023.
8. Editorial, Defense Brief (19 серпня 2022). Germany's latest Ukraine aid list includes new rocket launchers, Vulcano munition. *Defense Brief* (амер.). Прочитовано 22 серпня 2022.
9. Fiala: Česká vláda poslala Ukrajině vojenskou pomoc za deset miliard korun | *ČeskéNoviny.cz*. *www.ceskenoviny.cz* (чес.). Прочитовано 23 лютого 2023.
10. Люксембург розкрив список допомоги Україні. *Мілітарний* (укр.). Прочитовано 3 грудня 2022.
11. Пакистан відправив Україні 10 000 ракет для РСЗВ "Град" – The Economic Times.
12. <https://twitter.com/UAWeapons/status/1630679031078084611>. *Twitter* (укр.). Прочитовано 1 березня 2023.
13. Slovakia to send artillery ammunition, fuel worth 11 mln euros to Ukraine. *The Economic Times*. Прочитовано 24 червня 2022.
14. Zaxid.net. Британія оголосила про «найбільший» пакет військової допомоги Україні. *ZAXID.NET* (укр.). Прочитовано 18 січня 2023.
15. Орух. А European Powerhouse: Polish Military Aid To Ukraine. *Орух*. Прочитовано 22 серпня 2022.
16. "Українська бронетехніка" відновила виробництво 60-мм мінометних пострілів для ЗСУ (фото). *ФОКУС* (укр.). 5 квітня 2023. Прочитовано 5 квітня 2023.
17. США передають Україні новий пакет військової допомоги. Прочитовано 22 серпня 2022.
18. Німеччина передала Україні ще дві РСЗВ MARS II та 4 САУ PzH 2000. *Мілітарний* (укр.). Прочитовано 27 жовтня 2022.
19. Biden Administration Announces Additional Security Assistance for Ukraine. *U.S. Department of Defense* (амер.). Прочитовано 5 квітня 2023.
20. Орух. Going Dutch Revisited: Dutch Military Aid To Ukraine. *Орух*. Прочитовано 15 лютого 2023.
21. Німеччина надасть Україні 300 тисяч боеприпасів до ЗСУ Gepard. *Мілітарний* (укр.). Прочитовано 19 січня 2023.
22. Польща передасть Україні зенітні установки С-60 і боеприпаси до них. *Інтерфакс-Україна* (укр.). Прочитовано 20 січня 2023.
23. Zaxid.net. Чорногорія розсекретила інформацію про надання Україні зброї. *ZAXID.NET* (укр.). Прочитовано 17 лютого 2023.
24. <https://twitter.com/oryxspioenkop/status/1643914773506015232?s=20>. *Twitter* (укр.). Прочитовано 6 квітня 2023.
25. Watch. *www.facebook.com*. Прочитовано 9 вересня 2022.
26. Орух. Joining NATO, Joining The Cause: Finnish Aid To Ukraine. *Орух*. Прочитовано 9 вересня 2022.
27. Biden Administration Announces Additional Security Assistance for Ukraine. *U.S. Department of Defense* (амер.). Прочитовано 5 квітня 2023.
28. Канада передасть Україні тисячі гвинтівків та боеприпаси. *Мілітарний* (укр.). Прочитовано 12 квітня 2023.

ПРИМІТКИ

Розділ І. Підготовчий етап

1.1. Воєнно-політична обстановка

- ¹ О кризисе на Украине (Совет нацбезопасности России) [План дій по дестабілізації України і включення 12 українських областей та м. Києва до складу Російської Федерації] (січень 2014 р.) // Павло Гай-Нижник. Особистий сайт. – URL: <https://tinyurl.com/z6vzk4c8>
- ² Report on the human rights situation in Ukraine 1 December 2014 to 15 February 2015 // Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights. – 2015, March 02. – URL: <https://tinyurl.com/7nyfvydc>
- ³ Kong, W., Marler, T. Ukraine's Lessons for the Future of Hybrid Warfare // *The National Interest*. – 2022, November 25. – URL: <https://tinyurl.com/3f6sb4bv>
- ⁴ Ватажок ОРДО відмовився розкрити деталі наказу стріляти по ВСУ Україні // Українська правда. – 2021, 4 березня. – URL: <https://tinyurl.com/3fy4sx22>
- ⁵ Москаленко Ю. “Посилення тиску”: Кравчук пояснив, чому Росія пішла на ескалацію конфлікту в Донбасі // *Дзеркало тижня*. – 2021, 03 березня. – URL: <https://tinyurl.com/mr4bxbu56>
- ⁶ ЄС знайшов вихід з кризи щодо Угоди про асоціацію з Україною. Повний текст рішення // *Європейська правда*. – 2016, 15 грудня. – URL: <https://tinyurl.com/4t597xh4>; Україна як цивілізаційний суб'єкт сучасності. Національна доповідь / ред. кол. С.І. Пирожков, В.А. Смолій, Г.В. Боряк, Я.В. Верменич, С.С. Дембіцький, О.М. Майборода, С.В. Стоєцький, Н. В. Хамітов, Л. Д. Якубова, О.В. Ясь. – Київ: Ніка-Центр, 2020. – 356 р. – URL: <https://tinyurl.com/4y4dm63z>
- ⁷ Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 4 червня 2021 року “Про невідкладні заходи щодо поглиблення інтеграції України до Організації Північноатлантичного договору”: Указ Президента України №307/2021. – URL: <https://tinyurl.com/43n953p9>
- ⁸ Про Стратегію комунікації з питань євроатлантичної інтеграції України на період до 2025 року: Указ Президента України №348/2021. – URL: <https://tinyurl.com/4b8pux98>
- ⁹ Комюніке Брюссельського саміту. Прийняте главами держав і урядів, які брали участь в засідання Північноатлантичної ради в Брюсселі 14 червня 2021 року // *North Atlantic Treaty Organization*. – 2021, June 14. – URL: tinyurl.com/y6dcm343
- ¹⁰ У НАТО немає консенсусу щодо членства України – Столтенберг // *Радіо Свобода*. – 2021, 15 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/mddmcdp3>
- ¹¹ Україна 2021-2022: помірні досягнення, масштабні загрози / Гол. ред. Ю. Якименко. – Київ: Разумков Центр, 2021. – 139 с. – URL: <https://tinyurl.com/bdzh5zu>
- ¹² Там само.
- ¹³ Умланд А. Помилки західних Putinverstehers // *Дзеркало тижня*. – 2016, 22 січня. – URL: <https://tinyurl.com/22sc4arw>
- ¹⁴ Самігін Д. Півроку війни: як Росія інформаційно супроводжує вторгнення в Україну // *Дзеркало тижня*. – 2022, 28 серпня. – URL: <https://tinyurl.com/y5c6ehb2>
- ¹⁵ Марусик Т. “Росія закінчується там, де закінчується російська мова”. Але не для нинішньої влади України? // *Радіо Свобода*. – 2021, 22 квітня. – URL: <https://tinyurl.com/52uwmdyt>
- ¹⁶ Harris, S. et al. Road to war: U.S. struggled to convince allies, and Zelensky, of risk of invasion // *Washington Post*. – 2022, August 16. – URL: <https://tinyurl.com/2p98au6r>
- ¹⁷ Joint press point with NATO Secretary General Jens Stoltenberg and the Chancellor of the Federal Republic of Germany, Angela Merkel // *North Atlantic Treaty Organization*. – 2021, November 19. – URL: <https://bit.ly/3Br2v6U>
- ¹⁸ EU-Ukraine summit, Kyiv, Ukraine, 12 October 2021 // *European Council*. – 2021, October 12. – URL: <https://tinyurl.com/2xe2vtyh>
- ¹⁹ Про Заяву Верховної Ради України щодо пріоритетних питань інтеграції України до Європейського Союзу: Постанова Верховної Ради України №1806-IX від 08 жовтня 2021 року. – URL: <https://tinyurl.com/8jw3p4kt>

- ²⁰ Хартія стратегічного партнерства США – Україна // U.S. Embassy in Ukraine. – 2021, November 10. – URL: <https://tinyurl.com/zt4wwc2y>
- ²¹ Remarks by President Biden Providing an Update on Russia and Ukraine // White House. – 2022, 15 February. – URL: <https://tinyurl.com/uhzpsk77>
- ²² Україна і Британія домовились будувати військові кораблі та бази. Що відомо // BBC Україна. News. – 2021, 23 червня. – URL: <https://tinyurl.com/2rjxu3c4>
- ²³ Mason, R. West must choose between Russian gas and supporting Ukraine, PM warns // The Guardian. – 2021, November 15. – URL: <https://bit.ly/3hnME2b>
- ²⁴ Prime Minister's Questions (PMQs) – 15 December 2021 / UK Parliament // Youtube. – 2022, December 15. – URL: <https://tinyurl.com/c3cy2cj4>; Карловський Д. Борис Джонсон: Вторгнення Росії до України стане катастрофою для всього світу // Українська правда. – 2022, 15 грудня. – URL: <https://tinyurl.com/mvz3evsx>
- ²⁵ Міністр економіки Німеччини назвав "Північний потік-2" помилкою // Українська правда. – 2021, 18 грудня. – URL: <https://tinyurl.com/mu62uty5>
- ²⁶ Сидоренко С. Макрон з переворотом: як лідер Франції спробував сподобатися Путіну, але не зрадити Україну // Європейська правда. – 2022, 9 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/46up54t4>
- ²⁷ Stavridis, J. Russia Is Pushing Finland and Sweden Toward NATO // Bloomberg. – 2022, January 19. – URL: <https://tinyurl.com/36dk9cuu>
- ²⁸ Ringstrom, A. Sweden boosts patrols on Gotland amid Russia tensions // Reuters. – 2022, January 14. – URL: <https://tinyurl.com/2z86xebv>
- ²⁹ Іщенко Н. Отруєння минулим: чому Україна та Польща не можуть вийти з історичного конфлікту // Європейська правда. – 2021, 16 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/3vhmvujy>
- ³⁰ Терещук Г. Відносини України і Польщі у 2021 році. Виклики на рік майбутній // Радіо Свобода. – 2021, 29 грудня. – URL: <https://tinyurl.com/5yvrw8be>
- ³¹ Зеленський і Дуда проведуть переговори у Польщі 20-21 січня // Європейська правда. – 2022, 18 січня. – URL: <https://tinyurl.com/yc48j3s7>
- ³² Зеленський у Польщі обговорив із Дудою питання безпеки, візит триває // Новинарня. – 2022, 21 січня. – URL: <https://tinyurl.com/4j84k56v>
- ³³ Терещук Г. Зустріч президентів Люблінського трикутника. Литва-Польща-Україна: спільна історія, спільна боротьба проти агресії Росії // Радіо Свобода. – 2021, 20 грудня. – URL: <https://tinyurl.com/2cacet72>
- ³⁴ Політичне співробітництво між Україною та Угорщиною // Посольство України в Угорщині. – 2022, 19 липня. – URL: <https://tinyurl.com/4fwsdwrr>
- ³⁵ Україна-Угорщина: які конфлікти виникали між державами у 2014-2020 роках // Слово і діло. Аналітичний портал. – 2020, 29 жовтня. – URL: <https://tinyurl.com/ak7ucf6f>
- ³⁶ Ерман Г. Чому в Угорщині така політика щодо України і чи можна її змінити // BBC News Україна. – 2022, 11 серпня. – URL: <https://tinyurl.com/2pfcsn9f>
- ³⁷ Угода про зону вільної торгівлі між Україною й Туреччиною є результатом трьох десятиліть співпраці й дружби двох країн – Володимир Зеленський // Президент України. Офіційне інтернет-представництво. – 2022, 03 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/2p8w6xth>
- ³⁸ Зеленський розпочав офіційний візит до Туреччини // Лівий берег. – 2020, 16 жовтня. – URL: <https://tinyurl.com/46u86zjn>
- ³⁹ Рада ратифікувала військову угоду між Україною і Туреччиною про співпрацю за 21 напрямком // Ukrainian Military Pages. – 2021, 18 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/4hsj28fb>
- ⁴⁰ Ердоган: Туреччина готова стати посередницею між Києвом та Москвою // Радіо Свобода. – 2021, 29 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/yyswk4p>
- ⁴¹ Ердоган, який застеріг Росію від нового вторгнення в Україну, приїде до Києва в лютому // Радіо Свобода – 2022, 21 січня. – URL: <https://tinyurl.com/yeuwbmmr>
- ⁴² Поддержка гарантий безопасности РФ и встреча в Пекине // ТАСС. – 2021, 15 декабря. – URL: <https://tinyurl.com/yeyshhz6>
- ⁴³ Wang Yi Speaks with U.S. Secretary of State Antony Blinken on the Phone at Request // Ministry of Foreign Affairs, the People's Republic of China. – 2022, 27 January. – URL: <https://tinyurl.com/mvefhj7p>
- ⁴⁴ Joint Statement of the Russian Federation and the People's Republic of China on the International Relations Entering a New Era and the Global Sustainable Development // Kremlin.ru. – 2022, February 04. – URL: <https://tinyurl.com/89wa3bf3>
- ⁴⁵ Україна 2021-2022: помірні досягнення, масштабні загрози / Гол. ред. Ю. Якименко. – Київ: Разумков Центр, 2021. – С. 4.
- ⁴⁶ Matthews, O. Overreach: The Inside Story of Putin and Russia's War Against Ukraine. – Dublin: Harper Collins, 2022. – 432 p.
- ⁴⁷ Див. наприклад: Данілов про статтю Bloomberg: Загроза Росії – не новина // Ліга. Новини. – 2021, 12 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/4txurw6z>; «Свідома дезінформація»: Данілов про заяви західних медіа щодо концентрації російських військ // Радіо Свобода. – 2021, 02 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/2uawb9xf>; Концентрації військ РФ на кордоні немає, але активізувалася розвідка – комітет Ради // Українська правда. – 2021, 08 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/yd2up3sd>; Контингент російських військ на українському кордоні може збільшитися взимку – Міноборони // Українська правда. – 2021, 04 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/4af68fzt>; В українській розвідці не підтвердили додаткове перекидання військ РФ до кордонів // Українська правда. – 2021, 01 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/4v9kpsdr>
- ⁴⁸ Лисогор І. Кулеба про попередження Заходу щодо нападу: "Можна було тихенько прислати, навіть за гроші, велику потужну систему ППО" // Лівий берег. – 2022, 04 липня. – URL: <https://tinyurl.com/r2857f3b>
- ⁴⁹ Україна визнала концентрацію російських військ на кордоні // BBC News Україна. – 2021, 11 листопада. – URL: <https://bbc.in/3HoNO8q>
- ⁵⁰ FT Person of the Year: Volodymyr Zelenskyy. 'I am more responsible than brave' // Financial Times. – 2022, 05 December. – URL: <https://tinyurl.com/bdf3h2te>
- ⁵¹ Harris, S. et al. Road to war: U.S. struggled to convince allies, and Zelensky, of risk of invasion // Washington Post. – 2022, August 16. – URL: <https://tinyurl.com/2p98au6r>
- ⁵² Резніков зустрівся з главою Пентагону в США: обговорили загрози з боку РФ // Українська правда. – 2021, 22 листопада. – URL: <https://bit.ly/3UR0QyB>; Україна обмінялася даними про російські війська біля кордонів зі США і Великобританією – Резніков // Українська правда. – 2021, 24 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/4uy2wfwk>
- ⁵³ Можливий наступ РФ: США та Британія пообіцяли Резнікову "діяти на випередження" // Українська правда. – 2021, 18 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/mrw8m6yc>
- ⁵⁴ Altman, H. Russia preparing to attack Ukraine by late January: Ukraine defense intelligence agency chief // Military Times. – 2021, November 21. – URL: <https://tinyurl.com/mrx4tt8j>
- ⁵⁵ Данілов: Росія намагається підняти ставки на переговорах // Українська правда. – 2021, 21 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/bdfhskyc>; Резніков: змінити розрахунки Кремля можуть лише рішучі кроки, включно з боку США, лише якщо війна коштуватиме РФ задорого // Голос Америки. – 2021, 19 листопада. – URL: <https://bit.ly/3iQBukd>
- ⁵⁶ Рощенко О. Найбільш імовірний час ескалації з боку Росії в січні, Україна дасть відсіч – Резніков // Українська правда. – 2021, 03 грудня. – URL: <https://tinyurl.com/4d672pta>
- ⁵⁷ Кулеба розказав про найгірший сценарій російського вторгнення // Європейська правда. – 2022, 29 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/3jptcf4k>
- ⁵⁸ Harris, S. et al. Road to war: U.S. struggled to convince allies, and Zelensky, of risk of invasion // Washington Post. – 2022, August 16. – URL: <https://tinyurl.com/2p98au6r>
- ⁵⁹ Feinberg, A. CIA director warned Zelensky of assassination threat at secret meeting before Russia invasion, book claims // Independent. – 2023, 16 January. – URL: <https://tinyurl.com/3rxrctdn>
- ⁶⁰ Баркар Д. Все, що відомо про візит держсекретаря США до Києва. Що Блінкен пообіцяв Зеленському? // Радіо Свобода. – 2022, 19 січня. – URL: <https://tinyurl.com/23muwx6r>
- ⁶¹ Harris, S. et al. Road to war: U.S. struggled to convince allies, and Zelensky, of risk of invasion // Washington Post. – 2022, August 16. – URL: <https://tinyurl.com/2p98au6r>

- ⁶² Ростислав Шурма: Безповоротні втрати економіки України зараз – 2-3 млрд доларів на місяць // РБК – Україна. – 2022, 21 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/3rsyes9b>
- ⁶³ Кізілова С. "Welcome to hell!" ЗСУ обіцяють дати відсіч агресору Стінгерами, Джавелінами та NLAW // Українська правда. – 2022, 12 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/uscx4vy7>
- ⁶⁴ Карловський Д. Зеленський у зверненні запевнив, що все під контролем: закликав олігархів повернутися // Українська правда. – 2022, 14 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/mr2wp8a9>
- ⁶⁵ Ні – агресії Росії: громадська думка українців у лютому 2022 р. // Фонд Демократичні ініціативи ім. І. Кучеріва. – 2022, 22 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/5amvrpj5p>
- ⁶⁶ Кулеба про попередження Заходу щодо нападу: "Можна було тихенько прислати, навіть за гроші, велику потужну систему ППО" // Лівий берег. – 2022, 04 липня. – URL: <https://tinyurl.com/r2857f3b>
- ⁶⁷ Україна 2021-2022: помірні досягнення, масштабні загрози / Гол. ред. Ю. Якименко. – Київ: Разумков Центр, 2021. – С. 6, 10.
- ⁶⁸ Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 березня 2021 року "Про Стратегію воєнної безпеки України": Указ Президента України № 121 /2021. – URL: <https://tinyurl.com/bdcpzzht>
- ⁶⁹ Про основи національного спротиву: Закон України від 16.07.2021 №1702-IX. – URL: <https://tinyurl.com/23jy9enh>
- ⁷⁰ Що необхідно щоб запрацювала територіальна оборона // Ukrainian Military Pages. – 2022, 20 січня. – URL: <https://tinyurl.com/3b57urch>
- ⁷¹ Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 20 серпня 2021 року "Про Стратегічний оборонний бюлетень України": Указ Президента України №473/2021. – URL: <https://tinyurl.com/3y2cnjbj>
- ⁷² РНБО під головуванням Президента затвердила План оборони України та ухвалила рішення про застосування санкцій // Президент України. Офіційне інтернет-представництво. – 2021, 15 серпня. – URL: <https://tinyurl.com/4zuu6vsv>
- ⁷³ Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30 липня 2021 року "Про Стратегію зовнішньополітичної діяльності України": Указ Президента № 448/2021. – URL: <https://tinyurl.com/uscxahnmk>
- ⁷⁴ Кулеба розказав про найгірший сценарій російського вторгнення // Європейська правда. – 2022, 29 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/3jptcf4k>
- ⁷⁵ Москаленко Ю. Кулеба: "Офіційно запросили в РФ пояснення про військову діяльність біля українських кордонів. На відповідь дали 48 годин" // Дзеркало тижня. – 2022, 11 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/ydw5tfj3>
- ⁷⁶ Ответ России Украине: РФ "не ведёт необычной военной деятельности" // Радио Свобода. – 2022, 14 февраля. – URL: <https://tinyurl.com/3hyupukar>
- ⁷⁷ Генсек НАТО в Румунії порушить питання морської блокади РФ – Кулеба // Українська правда. – 2022, 11 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/4k4p2d2x>
- ⁷⁸ Remarks by President Biden Providing an Update on Russia and Ukraine // White House. – 2022, 18 February. – URL: <https://tinyurl.com/346p9jbp>
- ⁷⁹ Сидоренко С. Мюнхенська не зрада: як Путін об'єднав світ навколо України та які кроки готує Захід // Європейська правда. – 2022, 20 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/2ee8fwr3>
- ⁸⁰ Виступ Президента України на 58-й Мюнхенській конференції з питань безпеки // Президент України. Офіційне інтернет-представництво. – 2022, 19 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/3raw8kbfi>; Карбунар Н. Емоційний виступ Зеленського у Мюнхені: основні тези // Главком. – 2022, 19 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/y4yjerxy>
- ⁸¹ Україна офіційно звернулась за консультаціями за Будапештським меморандумом // Українська правда. – 2022, 21 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/4saz8wvu>
- ⁸² Кулеба розповів у ООН, що станеться у разі нового нападу Росії // Європейська правда. – 2022, 23 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/ucyz92kf>
- ⁸³ Сидоренко С. З Росії без любові. Як Путін не виконав прощальне прохання Меркель //

- Європейська правда. – 2021, 19 листопада. – URL: <https://bit.ly/3FJymlR>
- ⁸⁴ "Росія просто добиває Нормандський формат": Кулеба про публікацію листів Франції та Німеччини // Європейська правда. – 2021, 18 листопада. – URL: <https://bit.ly/3HtK6KB>
- ⁸⁵ Україна в ОБСЄ запропонувала "різдвяне перемир'я" та новий обмін // Українська правда. – 2021, 09 грудня. – URL: <https://tinyurl.com/27n2z47p>
- ⁸⁶ Золкіна М. Небезпечна Нормандія: хто та як тиснув на Єрмака під час зустрічі у Парижі // Європейська правда. – 2022, 27 січня. – URL: <https://tinyurl.com/bdc56487>
- ⁸⁷ "Нормандські радники" не ухвалили жодного документу – перемовини тривали понад 8 годин // Українська правда. – 2022, 11 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/4pf4khwtr>
- ⁸⁸ Проект Постанови про Заяву Верховної Ради України у зв'язку з визнанням Російською Федерацією незалежності самопроголошених утворень на тимчасово окупованих територіях Донецької та Луганської областей, №2093-IX від 22.02.2022. – URL: <https://tinyurl.com/2p969wp8>; Калатур А. Зеленський: Нічого і нікому не віддамо // Українська правда. – 2022, 22 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/4meejn66>
- ⁸⁹ Harris, S. et al. Road to war: U.S. struggled to convince allies, and Zelensky, of risk of invasion // Washington Post. – 2022, 16 August. – URL: <https://tinyurl.com/2p98au6r>
- ⁹⁰ Ibidem.
- ⁹¹ Matthews, O. Overreach: The Inside Story of Putin and Russia's War Against Ukraine. – Dublin: Harper Collins, 2022. – 432 p.
- ⁹² Bertrand, N. 'A four-week window': Biden aims to learn from Obama's mistakes with quick moves to deter Putin from invading Ukraine // CNN. – 2021, December 20. – URL: <https://tinyurl.com/yteycepb>
- ⁹³ Matthews, O. Overreach: The Inside Story of Putin and Russia's War Against Ukraine. – Dublin: Harper Collins, 2022. – 432 p.
- ⁹⁴ Matthews, O. Overreach: The Inside Story of Putin and Russia's War Against Ukraine. – Dublin: Harper Collins, 2022. – 432 p.; Bertrand, N. CIA director dispatched to Moscow to warn Russia over troop buildup near Ukraine // CNN. – 2021, November 05. – URL: <https://tinyurl.com/3zera24z>
- ⁹⁵ Помічниця держсекретаря США прибула до Києва // Європейська правда. – 2021, 04 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/mwc287ur>
- ⁹⁶ Sonne, P. & Dixon, R. & Stern, David L. Russian troop movements near Ukraine border prompt concern in U.S., Europe // Washington Post. – 2022, October 30. – URL: <https://tinyurl.com/57p3xznw>
- ⁹⁷ Див. наприклад публікації: Swan, Betsy W. & McLeary, P. Satellite images show new Russian military buildup near Ukraine // Politico. – 2021, November 11. – URL: <https://tinyurl.com/36yx2757>; Barnes, Julian E. & Schmitt, E. U.S. Warns Allies of Possible Russian Incursion as Troops Amass Near Ukraine // New York Times. – 2021, November 19. – URL: <https://nyti.ms/3Bqedis>; Nardelli, A. & Jacobs, J. U.S. Intel Shows Russia Plans for Potential Ukraine Invasion // Bloomberg. – 2021, November 21. – URL: <https://tinyurl.com/39dwf5wz>; New evidence of Russian troop concentration at the Ukrainian border // Conflict Intelligence Team. – 2021, November 24. – URL: <https://tinyurl.com/kdeyuw3h>; Meyer, H. Russia Moving Forces to Crimea In Ukraine Build-Up, Analysts Say // Bloomberg. – 2021, November 24. – URL: <https://tinyurl.com/2sw78m5b>; Harris, S. & Sonne, P. Russia planning massive military offensive against Ukraine involving 175,000 troops, U.S. intelligence warns // Washington Post. – 2021, December 03. – URL: <https://tinyurl.com/4xcdsd2p>
- ⁹⁸ Pentagon Press Secretary John F. Kirby Holds a Press Briefing // U.S. Department of Defense. – 2022, November 05. – URL: <https://bit.ly/3FoVgOf>
- ⁹⁹ Nardelli, A. & Jacobs, J. & Wadhams, N. U.S. Warns Europe That Russia May Be Planning Ukraine Invasion // Bloomberg. – 2021, November 11. – URL: <https://tinyurl.com/222wc7kn>
- ¹⁰⁰ Secretary Blinken's Call with Polish Foreign Minister Rau. Readout // U.S. Department of State. – 2021, November 14. – URL: <https://tinyurl.com/yeywk7n7>; Прем'єр Польщі: Європі загрожує наплив мільйонів мігрантів через Білорусь // Європейська правда. – 2021, 18 листопада. – URL: <https://bit.ly/3hdfWAR>
- ¹⁰¹ США, ЄС занепокоєні через пересування російських військ поблизу України // Голос

- Америци. – 2021, 12 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/3bsh8mm>
- ¹⁰² Closing press conference by NATO Secretary General Jens Stoltenberg following the meetings of NATO Foreign Ministers in Riga, Latvia // North Atlantic Treaty Organization. – 2021, December 01. – URL: <https://tinyurl.com/ykk2zrkx>; Кулеба: будь-які вимоги Росії до НАТО щодо членства України неправомірні // Європейська правда. – 2021, 01 грудня. – URL: <https://tinyurl.com/ycyb2w95>
- ¹⁰³ G7 Foreign and Development Ministers' Meeting, 11 to 12 December 2021: Chair's statements // Gov.uk. – 2021, 12 December. – URL: <https://tinyurl.com/8ws9e6rw>
- ¹⁰⁴ G7 Finance Ministers' Statement on Ukraine // Gov.uk. – 2022, 14 February. – URL: <https://tinyurl.com/3zexbzb>
- ¹⁰⁵ Statement by the North Atlantic Council on the situation in and around Ukraine // North Atlantic Treaty Organization. – 2021, 16 December. – URL: <https://tinyurl.com/yvwx9rnk>
- ¹⁰⁶ Лідери ЄС: Нова збройна агресія РФ проти України буде мати серйозні наслідки // Європейська правда. – 2021, 17 грудня. – URL: <https://tinyurl.com/4j6mh9mm>
- ¹⁰⁷ Harris, S. et al. Road to war: U.S. struggled to convince allies, and Zelensky, of risk of invasion // Washington Post. – 2022, August 16. – URL: <https://tinyurl.com/2p98au6r>
- ¹⁰⁸ Röpcke, J. So könnte Putin die Ukraine vernichten // Bild. – 2022, December 04. – URL: <https://tinyurl.com/59bzez2t>; Wasielewski, Philip G. & Jones, Seth G. Russia's Possible Invasion of Ukraine // Center for Strategic and International Studies. – 2022, January 13. – URL: <https://tinyurl.com/53kkfm2j>; McLaughlin, E. & Pinson, S. & Talmazan, Yu. As Russian troops mass in Belarus, nerves start to fray at Ukraine border // NBS. – 2022, February 06. – URL: <https://tinyurl.com/46rkpcar>
- ¹⁰⁹ Röpcke, J. Putins Putsch-Plan für die Ukraine // Bild. – 2022, February 05. – URL: <https://tinyurl.com/2p89wpjy>
- ¹¹⁰ Mackinnon, A. & Gramer, R. & Detsch, J. Russia Planning Post-Invasion Arrest and Assassination Campaign in Ukraine, U.S. Officials Say // Foreign Policy. – 2022, February 18. – URL: <https://tinyurl.com/296xzhpu>
- ¹¹¹ Hudson, J. and Ryan, M. U.S. claims Russia has list of Ukrainians 'to be killed or sent to camps' following a military occupation // Washington Post. – 2022, February 21. – URL: <https://tinyurl.com/hxsa9j2k>
- ¹¹² Owen Matthews. Overreach. The Inside Story of Putin and Russia's War Against Ukraine. – Dublin, 2022.
- ¹¹³ Ward, M. White House looks to clarify Biden's 'minor incursion' comment on Russia and Ukraine // Politico. – 2022, January 19. – URL: <https://tinyurl.com/5n6rm5zu>
- ¹¹⁴ Borger, J. & Sabbagh, D. US warns of 'distinct possibility' Russia will invade Ukraine within days // Guardian. – 2022, February 11. – URL: <https://tinyurl.com/yx4ecmvh>
- ¹¹⁵ Baumgärtner, M. et al. CIA rechnet mit russischem Angriff kommende Woche // Spiegel. – 2022, February 11. – URL: <https://tinyurl.com/yckwdyf8>
- ¹¹⁶ Mascaro, L. US Senate approves resolution for Ukraine, warning Russia // Associated Press. – 2022, 18 February. – URL: <https://tinyurl.com/2fezn4n7>
- ¹¹⁷ Путин В. Об историческом единстве русских и украинцев // Президент России. – 2021, 12 июля. – URL: <https://tinyurl.com/3zawpv6f>
- ¹¹⁸ Третя партія військової допомоги від США прибула в Україну // Українська правда. – 2021, 22 жовтня. – URL: <https://tinyurl.com/34pw5hse>
- ¹¹⁹ США направили до України патрульні катери Island // Українська правда. – 2021, 08 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/zv9zj5mp>
- ¹²⁰ США закликають союзників зняти обмеження на поставки летальної зброї Україні // Укрінформ. – 2022, 29 жовтня. – URL: <https://tinyurl.com/2nrsc3hd>
- ¹²¹ U.S. gave \$200 mln defense aid to Ukraine in December – official // Reuters. – 2022, January 19. – URL: <https://tinyurl.com/47k285mv>
- ¹²² US Senate overwhelmingly passes massive defence spending bill // Aljazeera. – 2021, 15 December. – URL: <https://tinyurl.com/2erp3edu>
- ¹²³ Лідер республіканців у Сенаті США закликав Байдена постачати Україні будь-яку необхідну зброю // Європейська правда. – 2021, 07 грудня. – URL: <https://tinyurl.com/mrykwxv5>
- ¹²⁴ Sprenger, S. Baltic states tout US-approved weapon shipments to Ukraine // Defense News. – 2022, January 21. – URL: <https://tinyurl.com/3f9zu7as>
- ¹²⁵ McLeary, P. Baltic states step up in arming Ukraine against potential Russian incursion // Politico. – 2022, January 21. – URL: <https://tinyurl.com/ypt2yttt>
- ¹²⁶ Brown, L. British anti-tank weapons sent to defend Ukraine from Russia // Times. – 2022, January 18. – URL: <https://tinyurl.com/5n7he2t5>
- ¹²⁷ Haynes, D. Russia-Ukraine tensions: UK sends 30 elite troops and 2,000 anti-tank weapons to Ukraine amid fears of Russian invasion // Sky News. – 2022, January 20. – URL: <https://tinyurl.com/2p9uxfst>
- ¹²⁸ Canada offering up to C\$500 mln loan to Ukraine, lethal weapons – PM // Reuters. – 2022, 15 February. – URL: <https://tinyurl.com/55phr2cc>; Калатур А. В Україну прибула летальна зброя від Канади // Українська правда. – 2022, 23 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/32z946d4>
- ¹²⁹ Ukraine blames Germany for 'blocking' Nato weapons supply // Financial Times. – 2021, 12 December. – URL: <https://tinyurl.com/yc2d2dkz>
- ¹³⁰ Switchblade від США. Чим готова бити Україна: уся збройова допомога (оновлюється) // Радіо Свобода. – 2022, 17 березня. – URL: <https://tinyurl.com/3cfz4vj5>
- ¹³¹ Віктор Назаров: “Захисник держави має бути захищений” // Військовий кур’єр України. – 2023, 21 березня. – URL: <https://tinyurl.com/yzfcdvx8>
- ¹³² Пашков М. “Окупована частина Донбасу є карикатурною Росією” // Центр Разумкова. – 2017, 06 вересня – URL: <https://tinyurl.com/ab3n5cv8>
- ¹³³ Січень І. “Паспортні війни” Росії // Укрінформ. – 2019, 26 травня – URL: <https://tinyurl.com/mp9bdzb>
- ¹³⁴ Вишневецький Ю. Смерть Путіна. Демографічні перспективи: як РФ перетворюється на азійську країну // Ділова столиця. – 2020, 09 квітня – URL: <https://tinyurl.com/mkw2z736>
- ¹³⁵ Путін дозволив жителям ОРДЛО не платити за російський паспорт // Радіо свобода. – 2020, 24 квітня – URL: <https://tinyurl.com/2p84fdk7>
- ¹³⁶ Січень І. “Паспортні війни” Росії // Укрінформ. – 2019, 26 травня – URL: <https://tinyurl.com/mp9bdzb>
- ¹³⁷ Путін дозволив жителям ОРДЛО не платити за російський паспорт // Радіо свобода. – 2020, 24 квітня – URL: <https://tinyurl.com/2p84fdk7>
- ¹³⁸ Там само.
- ¹³⁹ Хрустальов А. Війна 22.2.22 – що за рішення ухвалить Путін і що буде далі // Сьогодні. – 2022, 21 лютого – URL: <https://tinyurl.com/bde7ewu4>
- ¹⁴⁰ Сушинський О., Подільська С. Олексій Полтораков: “Російська Федерація активно застосовує соціологічні маніпуляції в гібридній війні проти України” // Армія Inform. – 2019, 24 грудня. – URL: <https://tinyurl.com/2czvdpez>
- ¹⁴¹ Росія показала проекти договорів зі США і НАТО про майбутнє України. Головні вимоги // BBC News Україна. – 2021, 18 грудня. – URL: <https://tinyurl.com/5acjsww>
- ¹⁴² Горбатенко С. “НАТО надо собирать манатки”: как должны реагировать Украина и Запад на ультиматум Кремля // Радіо Свобода. – 2022, 10 січня. – URL: <https://tinyurl.com/2ar97jej>
- ¹⁴³ Хрустальов А. Війна 22.2.22 – що за рішення ухвалить Путін і що буде далі // Сьогодні. – 2022, 21 лютого – URL: <https://tinyurl.com/bde7ewu4>
- ¹⁴⁴ Попович Т. Примузова інтеграція Москви // Укрінформ. – 2022, 02 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/5n6rmzj4>
- ¹⁴⁵ У РФ зі шкільних підручників з історії видаляють згадки про Київ у текстах про Київську Русь // Еспресо. – 2023, 20 квітня. – URL: <https://tinyurl.com/2p8bu8hx>
- ¹⁴⁶ Мова ворожнечі в онлайн-медіа, які висвітлюють події у Криму: Інформаційно-аналітична доповідь про поширення мови ворожнечі в російськомовних онлайн медіа, які регулярно висвітлюють збройний конфлікт України та РФ і пов’язані з ним події у Криму (грудень

- 2020–травень 2021) / За загальною редакцією І. Седової та Ю. Крилової-Грек. – Київ, 2022. – 68 с. – URL: <https://tinyurl.com/yzwvfhk>
- ¹⁴⁷ Сушинський О., Подільська С. Олексій Полтораков: “Російська Федерація активно застосовує соціологічні маніпуляції в гібридній війні проти України” // Армія Inform. – 2019, 24 грудня. – URL: <https://tinyurl.com/2czvdpez>
- ¹⁴⁸ Касіян В. Біологічна зброя, яку створюють в Україні за підтримки США, є етнічно орієнтованою, – Лавров // Лівий берег. – 2022, 10 березня. – URL: <https://tinyurl.com/38tt976z>
- ¹⁴⁹ Сушкова І. В Росії священник посоветовал женщинам рожать больше детей, чтобы легче отпускать их на войну: россиянки возмутились // Обозреватель. – 2022, 27 октября. – URL: <https://tinyurl.com/48afhzbu>
- ¹⁵⁰ Harding, L. et al. ‘Dumb and lazy’: the flawed films of Ukrainian ‘attacks’ made by Russia’s ‘fake factory’ // The Guardian – 2022, February 21. – URL: <https://tinyurl.com/4je2tm7x>
- ¹⁵¹ Хакл С. Чи відкрила війна Росії проти України очі "путінферштеєрам"? // Deutsche Welle. – 2022, 11 травня. – URL: <https://tinyurl.com/mszbnj98>
- ¹⁵² Медведев С. Битва за Воробьевы горы: о памятнике князю Владимиру // Радио Свобода. – 2015, 03 июня. – URL: <https://tinyurl.com/5y5w54my>
- ¹⁵³ У центрі Москви встановили пам’ятник Володимиру Великому // Історична правда. – 2016, 05 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/3ap8ksbn>
- ¹⁵⁴ Сулькин О. Как российские фильмы дегуманизируют украинцев // Голос Америки. – 2022, 31 мая. – URL: <https://tinyurl.com/yamfre8w>
- ¹⁵⁵ Путин В. Об историческом единстве русских и украинцев // Президент России. – 2021, 12 июля. – URL: <https://tinyurl.com/3zawpv6f>
- ¹⁵⁶ Сурков В. Куда делся хаос? Распаковка стабильности // Актуальные комментарии. – 2021, 20 ноября. – URL: <https://tinyurl.com/4324z687>
- ¹⁵⁷ Влада рф підбурює до геноциду українців і здійснює його // Укрінформ. – 2022, 25 травня. – URL: <https://tinyurl.com/2rz8amea>
- ¹⁵⁸ Zabrotskyi, M. et al. Preliminary Lessons in Conventional Warfighting from Russia’s Invasion of Ukraine: February–July 2022. – London: RUSI, 2022. – 69 p. – URL: <https://tinyurl.com/4r4xr7ce>
- ¹⁵⁹ Бакалець Л. Геноцид против украинского народа можно доказать // Голос Америки. – 2022, 16 апреля – URL: <https://tinyurl.com/3ky2485z>
- ¹⁶⁰ Демяник Д. Россия закупает мешки для трупов – СБУ // Главком. – 2022, 23 февраля – URL: <https://tinyurl.com/4fb4uwex>
- ¹⁶¹ Семенова І. Сім основних висновків про війну. Плани Кремля, що леденять душу, яким не судилося збутися – що ми дізналися з великого звіту RUSI // New Voice. – 2022, 07 грудня – URL: <https://tinyurl.com/39kzjtmf>
- ¹⁶² Путин: Россия сформировала резерв силовиков для помощи Беларуси // BBC News Русская служба. – 2020, 27 августа. – URL: <https://tinyurl.com/2dcn6n5u>
- ¹⁶³ Путин и Лукашенко подписали программу интеграции России и Белоруссии. Каким будет обновленное Союзное государство? // LENTA.ru. – 2021, 04 ноября. – URL: <https://tinyurl.com/2sznjfue>
- ¹⁶⁴ Ярмоленко В.В. Щодо засідання Вищої державної Ради Союзної держави 4 листопада 2021 року // Центр зовнішньополітичних досліджень. Національний інститут стратегічних досліджень. – 2021, 10 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/y64c3jph>
- ¹⁶⁵ Совместное заявление Российской Федерации и Китайской Народной Республики о международных отношениях в новую эпоху, и глобальном устойчивом развитии // Официальный сайт президента России. – 2022, 04 февраля. – URL: <https://tinyurl.com/bddmjyrv>
- ¹⁶⁶ Putin hails China oil and gas deals amid tensions with Europe // Aljazeera. – 2022, February 04. – URL: <https://tinyurl.com/2s46v6wp>
- ¹⁶⁷ Путін заявив про “червоні лінії” для України // Радіо Свобода. – 2021, 30 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/mr3rnet4>
- ¹⁶⁸ Путін хоче від НАТО гарантій, що Україна не вступить до Альянсу // Українська правда. – 2021, 01 грудня. – URL: <https://tinyurl.com/29dckcbz>
- ¹⁶⁹ Встреча с Президентом США Джоозефом Байденом // Президент России. – 2021, 07 декабря. – URL: <https://tinyurl.com/a69338zy>; Harris, S. et al. Road to war: U.S. struggled to convince allies, and Zelensky, of risk of invasion // Washington Post. – 2022, 16 August. – URL: <https://tinyurl.com/2p98au6r>
- ¹⁷⁰ Entretien avec les chefs d’État et de gouvernement du format «Quint» // Élysée. – 2021, 6 Decembre. – URL: <https://tinyurl.com/y7y8thrf>
- ¹⁷¹ Кілька днів на роздуми для Путіна: деталі домовленості президентів США та РФ // Європейська правда. – 2021, 08 грудня. – URL: <https://tinyurl.com/5n6fbed>
- ¹⁷² Україна вперше офіційно відреагувала на переговори Байдена і Путіна // Європейська правда. – 2021, 08 грудня. – URL: <https://tinyurl.com/4cf4fvkk>
- ¹⁷³ Росія показала проєкти договорів зі США і НАТО про майбутнє України. Головні вимоги // BBC News Україна. – 2021, 17 грудня. – URL: <https://tinyurl.com/3422st6p>
- ¹⁷⁴ Білий дім назвав умову для початку переговорів про "гарантії безпеки" для РФ // Європейська правда. – 2021, 17 грудня. – URL: <https://tinyurl.com/ztf9trk>
- ¹⁷⁵ Росія перейшла до прямих погроз НАТО // Українська правда. – 2021, 18 грудня. – URL: <https://tinyurl.com/4jvt58cn>
- ¹⁷⁶ РФ про можливі гарантії ненападу на Україну: “дали ще у Будапештському меморандумі” // Українська правда. – 2021, 18 грудня. – URL: <https://tinyurl.com/45yv77sv>
- ¹⁷⁷ Statement by Press Secretary Jen Psaki on President Biden’s Phone Call with President Vladimir Putin of Russia // White House. – 2021, December 30. – URL: <https://tinyurl.com/suduvapj>
- ¹⁷⁸ Harris, S. et al. Road to war: U.S. struggled to convince allies, and Zelensky, of risk of invasion // Washington Post. – 2022, 16 August. – URL: <https://tinyurl.com/2p98au6r>
- ¹⁷⁹ Lewis, S. U.S. and Russia agree to keep talking after meeting on Ukraine // Reuters. – 2022, January 21. – URL: <https://tinyurl.com/mr25nk5p>
- ¹⁸⁰ Повернення НАТО до позицій 1997 року не буде: відповідь США і перша реакція Росії // Радіо Свобода. – 2022, 27 січня. – URL: <https://tinyurl.com/2uafcj3r>; Видання El Pais опублікувало відповіді США та НАТО на вимоги Кремля: деталі // Європейська правда. – 2022, 02 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/yc7fdwz7>
- ¹⁸¹ Москва может принять меры военно-технического характера из-за неготовности США договариваться – документ // Интерфакс. – 2022, 17 февраля. – URL: <https://tinyurl.com/2fbe8vnn>
- ¹⁸² Романенко В. РНБО пропонує надзвичайний стан по всій Україні // Українська правда. – 2022, 23 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/5n8h7w88>
- ¹⁸³ Карловський Д. Вагажки ОРДЛО попросили Путіна допомогти боротися з Кієвом // Українська правда. – 2022, 23 лютого – URL: <https://tinyurl.com/mr3mm8ec>
- ¹⁸⁴ Головні новини вівторка і ночі: санкції проти Росії, війська РФ на Донбасі // Українська правда. – 2022, 23 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/2p8sdv8c>

1.2. Восно-економічна обстановка

- ¹⁸⁵ World Economic Situation and Prospects 2022 // United Nations. – 2022, January 13. – URL: bit.ly/3wJ3pci
- ¹⁸⁶ ВВП України у 2021 р. зріс на 3,4% – Держстат // Інтерфакс Україна. – 2022, 11 березня. – URL: bit.ly/3XTwaiv
- ¹⁸⁷ Данилишин Б. Бюджет 2022: реалістичність та ризики // Економічна Правда. – 2021, 29 вересня. – URL: <http://bit.ly/3HsrW1>
- ¹⁸⁸ Data explorer: consumer price inflation // Financial Times. – 2023, January 30. – URL: <https://bit.ly/40IQSJy>
- ¹⁸⁹ Pickert, R. U.S. Inflation Hits 39-Year High of 7%, Sets Stage for Fed Hike // Bloomberg. – 2022, January 12. – URL: <https://bit.ly/3XVZ9C8>

- ¹⁹⁰ Quarterly report on European gas markets // European Commission. – 2022. – URL: <https://bit.ly/3Rls9kv>
- ¹⁹¹ Natural gas prices in Europe // Traiding Economics. – 2023. – URL: <http://bit.ly/3X9VYG5>
- ¹⁹² Лепеха Я. У 2022 році очікується найбільше подорожчання нафти за останнє десятиліття – економісти // Суспільне. – 2021, 31 грудня. – URL: <https://tinyurl.com/mrx6p4xf>
- ¹⁹³ Crude oil – 2023 Data – 1983-2022 Historical // Traiding Economics. – 2023. – URL: <http://bit.ly/40jlUj6>
- ¹⁹⁴ Resnick-ault, J. Oil posts biggest annual gain since at least 2016 // Reuters. – 2021, December 31. – URL: <http://bit.ly/3XUhnvF>
- ¹⁹⁵ Urals Oil – 2023 Data – 2012-2022 Historical // Traiding Economics. – 2023. – URL: <http://bit.ly/3RI0pe2>
- ¹⁹⁶ У світі зросла кількість людей, які зіткнулися з голодом – ООН// Слово і Діло. – 2022, 07 липня. – URL: <http://bit.ly/3YfXAYU>
- ¹⁹⁷ World Food Situation // Food and Agriculture Organization of the United Nations. – 2023, January 06. – URL: <http://bit.ly/3XVQYpp>
- ¹⁹⁸ Степаненко І. Підсумки 2021 року для світового ринку зерна // АПК Інформ. – 2022, 14 січня. – URL: <http://bit.ly/3WX7eFv>
- ¹⁹⁹ Ахтырко А. ЕС договорились продлить санкции против России. США требуют ввести новые // Газета.ru. – 2022, 17 декабря. – URL: <http://bit.ly/3HMXA3N>
- ²⁰⁰ Nardelli, A. et al. U.S. Pushes EU to Ready Russia Sanctions on Energy and Banks // Bloomberg. – 2021, December 16. – URL: <http://bit.ly/3WTXwnk>
- ²⁰¹ Russia-Ukraine war 2022-2023 – statistics & facts // Statista. – 2023, January 31. – URL: <http://bit.ly/3kW6K5c>
- ²⁰² Все санкции США и ЕС в отношении России с 2014 года. // Настоящие Время. – 2021, 23 апреля. – URL: <http://bit.ly/3YiZ5MN>
- ²⁰³ Мельник Т. Світові витрати на оборону сягнули рекордних \$2 трлн // Forbes. – 2022, 25 квітня. – URL: <http://bit.ly/3HJUptL>
- ²⁰⁴ Russia-Ukraine war 2022-2023 – statistics & facts // Statista. – 2023, January 31. – URL: <http://bit.ly/3kW6K5c>
- ²⁰⁵ Ibidem.
- ²⁰⁶ World military expenditure passes \$2 trillion for first time // SIPRI. – 2022, April 25. – URL: <http://bit.ly/3HmWqut>
- ²⁰⁷ Income and expenditure of the federal budget of Russia from 2014 to 2025 // Statista. – 2023, February 07. – URL: <https://bit.ly/3DM4ML6>
- ²⁰⁸ Economy of Russia - statistics & facts. // Statista – 2023, February 07. – URL: <https://bit.ly/3Y9Mwna>
- ²⁰⁹ Данные о движении средств и результатах управления средствами Фонда национального благосостояния // Минфин России. – 2023, 25 января. – URL: <https://bit.ly/3Yrh0Re>
- ²¹⁰ Доклад об экономике России // Всемирный банк – 2021, 01 декабря. – URL: <https://bit.ly/3RMPjk0>
- ²¹¹ Russia: Inflation rate from 1997 to 2027 // Statista – 2023, February 07. – URL: <https://bit.ly/3RHnPMz>
- ²¹² Russia's Deficit Hits \$25 Billion as Energy Income Slumps // Bloomberg. – 2023, January 12. – URL: <https://bloom.bg/3RTui79>
- ²¹³ Экспорт нефти из России. // Tadviser. Государство. Бизнес. Технологии. – 2022, 10 марта. – URL: <https://bit.ly/3Ii8a3n>
- ²¹⁴ Зануда А. Эмбарго на российскую нефть: как санкции против России изменят мировой рынок и что будет далее // BBC News Украина. – 2022, 05 декабря. – URL: <https://bbc.in/3EhAeRb>
- ²¹⁵ Катков М. Экспорт «Газпрома» в Европу за январь – апрель упал не менее чем на 30% // Ведомости. – 2022, 03 мая. – URL: <https://bit.ly/3IcmcmS>
- ²¹⁶ Катков М. Экспорт российского газа к 2030 году может вырасти на 5,6% // Ведомости. – 2022, 26 сентября. – URL: <https://bit.ly/3JUsbOt>
- ²¹⁷ World military expenditure passes \$2 trillion for first time // SIPRI (Stockholm International Peace Research Institute). – 2022, April 25. – URL: <https://bit.ly/3RFHWLb>
- ²¹⁸ Ростех поставил в войска новый самолет-локаатор А-50У. // Ростех. – 2021, 29 декабря. – URL: <https://bit.ly/3YdXcRW>
- ²¹⁹ «Омсктрансаш» отправил в войска партию ТОС-1А // Ростех. – 2021, 06 декабря. – URL: <https://bit.ly/3DSi4G8>
- ²²⁰ Уралвагонзавод отгрузил заказчику партию БРЭМ-1М // Ростех. – 2021, 23 декабря. – URL: <https://bit.ly/3JShoEv>
- ²²¹ Уралвагонзавод отгрузил Минобороны РФ партию танков Т-72Б3М // Ростех. – 2021, 27 декабря. – URL: <https://bit.ly/3I5o9R1>
- ²²² Ростех полностью исполнил двухлетний контракт на поставку БМП-3 в войска // Ростех. – 2022, 14 января. – URL: <https://bit.ly/3YqSyQa>
- ²²³ Ростех поставил в войска к Единому дню военной приемки восемь типов вооружений. // Ростех. – 2022, 20 января. – URL: <https://bit.ly/3JRO54V>
- ²²⁴ «Мотовилиха» отправила в российскую армию партию «Градов» // Ростех. – 2022, 26 января. – URL: <https://bit.ly/3XnHbaG>
- ²²⁵ Арсенал-2021. Чем в этом году пополнилась российская армия // Тасс. – 2021, 22 декабря. – URL: <https://bit.ly/3xbCN3Q>
- ²²⁶ Санкции работают // Международный курьер. – 2023, 08 декабря. – URL: <https://bit.ly/3lqooy4>
- ²²⁷ ВВП України у 2021 р. зріс на 3,4% – Держстат // Інтерфакс Україна. – 2022, 11 березня. – URL: <https://bit.ly/3lbYXAf>
- ²²⁸ Платіжний баланс у 2021 році // Департамент статистики та звітності, управління статистики зовнішнього сектору. Національний банк України. – 2022, 12 грудня. – URL: <https://bit.ly/3DQBFjM>
- ²²⁹ Оцінка інфляції // Національний банк України. – 2022, грудень. – URL: <https://bit.ly/3YfURG4>
- ²³⁰ Річний звіт 2021 р. // Національний банк України. – 2022, січень. – URL: <https://bit.ly/3I5un4s>
- ²³¹ Статистика та реєстри // Державна митна служба України. – 2022. – URL: <https://bit.ly/3x6ufeA>
- ²³² Бондарчук Я. Український експорт у 2021 році став рекордним, – Мінекономіки // Hubs. – 2022, 06 січня. – URL: <https://bit.ly/3IhnugF>
- ²³³ Мірошниченко Б., Гордійчук Д. А що в нас з експортом та імпортом? Як Україна торгує в умовах війни // Економічна правда. – 2022, 25 березня. – URL: <https://bit.ly/3likzen>
- ²³⁴ Статистика та реєстри // Державна митна служба України. – 2022. – URL: <https://bit.ly/3x6ufeA>
- ²³⁵ Україна у 2021 році наростила виторг від експорту металів на 81% // Hubs. – 2022, 04 січня. – URL: <https://bit.ly/3Xgq0YG>
- ²³⁶ Національний банк України. Платіжний баланс у 2021 році. // Департамент статистики та звітності, управління статистики зовнішнього сектору. – 2022, 12 грудня. – URL: <https://bit.ly/3I8IS8Q>
- ²³⁷ Russia-Ukraine conflict 2021-2022 – statistics & facts // Statista. – 2023, February 07. – URL: <https://bit.ly/3x4tnaf>
- ²³⁸ World military expenditure passes \$2 trillion for first time // SIPRI. – 2022, April 25. – URL: <http://bit.ly/3HmWqut>
- ²³⁹ Бюджет-2022: порівняння видатків на силовиків // Ukrainian military pages. – 2021, 14 грудня. – URL: <https://bit.ly/3YeiRtf>
- ²⁴⁰ Бюджет 2022 року // Міністерство фінансів України. – 2021, грудень. – URL: <https://bit.ly/3JZgXIm>
- ²⁴¹ Прийнято Закон "Про внесення змін до Закону України "Про Державний бюджет України на 2022 рік"". // Верховна Рада України. – 2022, 23 лютого. – URL: <https://bit.ly/3X9z2Xr>
- ²⁴² В Україну прибули патрульні катери типу Island // Армія Інформ. – 2021, 23 листопада. – URL: <https://bit.ly/3ljK0we>
- ²⁴³ Штати затвердили додаткову оборонну допомогу Україні на \$200 мільйонів – CNN // Українформ. – 2022, 11 січня. – URL: <https://bit.ly/3RGGqYY>

- ²⁴⁴ Велика Британія передала Україні партію протитанкових засобів, – Міноборони // Лівий берег. – 2022, 18 січня. – URL: <https://bit.ly/3XnbbUk>
- ²⁴⁵ Військова допомога для України: яке озброєння надали партнери // Слово і діло. Аналітичний портал. – 2022, 24 лютого. – URL: <https://bit.ly/3I8psQf>

1.3. Воєнно-стратегічна обстановка

- ²⁴⁶ Біла книга антитерористичної операції на сході України (2014–2016) / під. заг. ред. І. Руснака. – Київ: НУОУ, 2017. – 162 с.
- ²⁴⁷ Про рішення РНБО України від 13 квітня 2014 року "Про невідкладні заходи щодо подолання терористичної загрози і збереження територіальної цілісності України": Указ Президента України №405/2014. – URL: <https://tinyurl.com/2p9455v6>
- ²⁴⁸ Про внесення змін до законів України щодо боротьби з тероризмом: Закон України № 1313-VII. – URL: <https://tinyurl.com/s7cnud6t>
- ²⁴⁹ Военная доктрина Российской Федерации // Электронный фонд правовых и нормативно-технических документов. – 2014, 25 декабря. – URL: <https://docs.cntd.ru/document/420246589>
- ²⁵⁰ О стратегии национальной безопасности Российской Федерации: Указ Президента Российской Федерации от 31.12.2015 №683. – URL: <http://www.kremlin.ru/acts/bank/40391/page/1>
- ²⁵¹ Логистические комплексы Минобороны // Форум – 2020. – URL: <https://tinyurl.com/8sby9hwd>
- ²⁵² Вальханская Н. Впервые в истории ВС РФ: десантирование полка в полном составе с оружием и техникой // Звезда – 2021, 19 сентября. – URL: <https://tinyurl.com/2utk6fcc>
- ²⁵³ Белесков М. Сучасний російський спосіб ведення війни: теоретичні основи і практичне наповнення // Національний інститут стратегічних досліджень. – 2021, 22 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/2xufw7fj>
- ²⁵⁴ Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 вересня 2015 року "Про нову редакцію Воєнної доктрини України": Указ Президента України №555/2015. – URL: <https://tinyurl.com/274y8xcj>
- ²⁵⁵ Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 20 травня 2016 року "Про Стратегічний оборонний бюлетень України": Указ Президента України №240/2016. – URL: <https://tinyurl.com/2m7jyzkj>
- ²⁵⁶ Стечишин В. Об'єднані зусилля-2021. Ми продемонстрували високий рівень взаємосумісності з підрозділами держав-членів НАТО // Армія Inform. – 2021, 28 вересня. – URL: <https://tinyurl.com/3v2ztprrh>
- ²⁵⁷ Пагулич Р. "Захід-2021": Росія і Білорусь тренуються воювати з НАТО // Радіо свобода. – 2021, 12 вересня. – URL: <https://tinyurl.com/2z8mvt5w>
- ²⁵⁸ Sonne, P. et al. Russian troop movements near Ukraine border prompt concern in U.S., Europe // The Washington Post. – 2021, October 30. – URL: <https://tinyurl.com/5dcyvtjb>
- ²⁵⁹ Bertrand, N. & Sciutto, J. & Atwood, K. CIA director dispatched to Moscow to warn Russia over troop buildup near Ukraine // CNN. – 2021, November 05. – URL: <https://tinyurl.com/yc3zcnuv>
- ²⁶⁰ Стратегія Військово-Морських Сил Збройних Сил України 2035 // ВМС ЗС України. – 2019, 11 січня. – URL: <https://tinyurl.com/ymeuxedp>
- ²⁶¹ Оприлюднено список військової допомоги Україні у 2021 році // Мілітарний. – 2022, 12 січня. – URL: <https://tinyurl.com/3k92axuh>
- ²⁶² Пагулич Р. "Байрактари" і "Джавеліни", ймовірність наступу бойовиків на Донбасі та військ РФ на кордоні – інтерв'ю командувача ООС Олександра Павлюка // Радіо свобода. – 2021, 02 грудня. – URL: <https://tinyurl.com/485rshj2>
- ²⁶³ Дим Н. В Україні стартували масштабні військові навчання "Об'єднані зусилля-2021": в чому особливість // Новинарня. – 2021, 22 вересня. – URL: <https://tinyurl.com/5n8fkwyu>
- ²⁶⁴ Всеукраїнські навчання "Заметіль-2022" – як тренуються військові // Дім. – 2022, 10 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/2tf9utdj>
- ²⁶⁵ У три етапи: у Міноборони розповіли про розгортання системи територіальної оборони // UNN. – 2022, 18 січня. – URL: <https://tinyurl.com/ya7x65aj>

- ²⁶⁶ Конгрес місцевих та регіональних влад у Харкові // Укрінформ. – 2022, 11 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/yvkkms9m>

Розділ II. Перший етап: перша стратегічна оборонна операція (24 лютого – квітень 2022 року)

2.1. Воєнно-політична обстановка

- ¹ Геополітичні та геоекономічні зміни, формовані під впливом російської агресії, та оновлення місця України у світовому просторі / Наук. ред. В. Юрчишин. – Київ: Центр Разумкова, 2022. – URL: <https://tinyurl.com/2p9au8w7>
- ² Глущенко О. Путін почав війну // Українська правда. – 2022, 24 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/bddpp7wb>
- ³ Бичай Р. Роль Ірану у війні РФ проти України // Радіо Свобода. – 2022, 20 жовтня. – URL: <https://tinyurl.com/ms34c46z>
- ⁴ Герасименко Я. росія відправила понад 500 сирійських бойовиків на війну проти України — Middle East Eye // Громадське. – 2022, 10 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/35nxfptu>
- ⁵ Замікула М. Чи такий страшний сирійський найманець, як його малює Москва // Дзеркало тижня. – 2022, 17 березня. – URL: <https://tinyurl.com/42pr5y75>
- ⁶ Декларация о союзническом взаимодействии между Азербайджанской Республикой и Российской Федерацией // Официальный сайт Президента Азербайджанской Республики. – 2022, 22 февраля. – URL: <https://tinyurl.com/ymsf5wcr>
- ⁷ Georgia's Breakaway Region Sends Troops to Ukraine // The Moscow Times. – 2022, March 26. – URL: <https://tinyurl.com/3v7easpa>
- ⁸ NATO leaders call on Russia to stop "senseless war" // North Atlantic Treaty Organization. – 2022, February 25. – URL: <https://tinyurl.com/2dnrm7zc>
- ⁹ Statement by NATO Heads of State and Government // North Atlantic Treaty Organization. – 2022, March 24. – URL: <https://tinyurl.com/yck3eh42>
- ¹⁰ Столтенберг підтвердив, що НАТО не планує закривати небо над Україною // Європейська правда. – 2022, 24 березня. – URL: <https://tinyurl.com/hkhznz9k8>
- ¹¹ Statement by NATO Heads of State and Government // North Atlantic Treaty Organization. – 2022, 24 March. – URL: <https://tinyurl.com/puz9hbmfi>; Сидоренко С. Наляканий НАТО: чому саміт Альянсу не домовився про відповідь на нові погрози Путіна // Європейська правда. – 2022, 26 березня. – URL: <https://tinyurl.com/yckx4he6>
- ¹² European Council conclusions, 24-25 March 2022 // European Council. – 2022, March 25. – URL: <https://tinyurl.com/v9y73dty>
- ¹³ Biden says Putin's invasion is bringing Europe and NATO closer together // CNN. – 2022, February 26. – URL: <https://tinyurl.com/ywhtdp3d>
- ¹⁴ Boris Johnson wants to send deadlier weapons to help Ukraine // Times. – 2022, March 30. – URL: <https://tinyurl.com/mhz2usyt>
- ¹⁵ Barbara Woodward (United Kingdom) on Ukraine – Security Council Media Stakeout // UN Web TV. – 2022, March 29. – URL: <https://tinyurl.com/yckjvp5z>
- ¹⁶ Regierungserklärung von Bundeskanzler Olaf Scholz am 27. Februar 2022 // Bundesregierung. – 2022, February 27. – URL: <https://tinyurl.com/mr349uwn>
- ¹⁷ Німеччина дає Україні протитанкову зброю та ракети Stinger // Європейська правда. – 2022, 26 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/29rh78wm>
- ¹⁸ Russia's War in Ukraine Forces France to Rethink its Foreign Policy // Institute Montaigne. – 2022, August 25. – URL: <https://tinyurl.com/wdpwmwyp>
- ¹⁹ В уряді Франції пообіцяли Росії "тотальну економічну війну" // Європейська правда. – 2022, 01 березня. – URL: <https://tinyurl.com/mryv68wa>
- ²⁰ Швеція збирається збільшити витрати на оборону до 2% від ВВП // Європейська правда. – 2023, 10 березня. – URL: <https://tinyurl.com/ye7j7dmb>
- ²¹ Ylen kysely: Lähes 80 prosenttia suomalaisista kokee Venäjän uhkana – tutkijan mukaan Suomessa

ei ole enää syytä häveliäisyyteen // Yle. – 2022, March 02. – URL: <https://tinyurl.com/ybem7xrb>

²² Niinistö: Nato membership would be the "most sufficient" security for Finland // Yle. – 2022, March 26. – URL: <https://tinyurl.com/na5zw97k>

²³ Там само.

²⁴ Політичні відносини між Україною та Польщею // Посольство України у Республіці Польща. – 2022, 04 квітня. – URL: <https://tinyurl.com/2dcx6c62>

²⁵ Загальний обсяг військової допомоги Україні, яку надала Польща, становить близько семи мільярдів польських злотих, або понад 1,6 мільярда доларів // Суспільне. – 2022, 23 квітня. – URL: <https://tinyurl.com/5a6zk23d>

²⁶ Там само.

²⁷ Політичні відносини між Україною та Чехією // Посольство України у Чеській Республіці. – 2022, 18 липня. – URL: <https://tinyurl.com/2yukekdx>

²⁸ Чехія надала Україні військову допомогу на 128 млн доларів // Мілітарний. – 2022, 03 травня. – URL: <https://tinyurl.com/5c67p4pb>

²⁹ Павлюк О. Чехія надала Україні військової допомоги на понад 150 млн доларів // Суспільне. – 2022, 29 травня. – URL: <https://tinyurl.com/353w6kyu>

³⁰ Курта О. Підтримка України чи Росії: як у Словаччині ставляться до війни // Суспільне-медіа. – 2022, 22 вересня. – URL: <https://tinyurl.com/3dh4sa6d>

³¹ Міністр оборони Словаччини: Путін – Гітлер, Україна буквально виборює наше майбутнє // Ліга. Новини. – 2022, 15 квітня. – URL: <https://tinyurl.com/mryntubb>

³² Офіційно: Словаччина передала Україні зенітну систему С-300 // Мілітарний. – 2022, 08 квітня. – URL: <https://tinyurl.com/4mnb2rn2>

³³ Орбан подзвонив Зеленському і висловив підтримку Україні // Європейська правда. – 2022, 22 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/me28bew8>

³⁴ Katonákát csoportosít át a keleti határ védelmére a Magyar Honvédség // Index. – 2022, February 22. – URL: <https://tinyurl.com/ys2v73ru>

³⁵ Орбан хоче “триматися далі від конфлікту” і не дасть зброї Україні // Європейська правда. – 2022, 23 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/ye2635uz>

³⁶ Там само.

³⁷ Редько Д. Румунія – Україна: як спільна історія змінює сусідів // Укрінформ. – 2022, 26 серпня. – URL: <https://tinyurl.com/2p889p67>

³⁸ Ерман Г. Всидіти на двох стільцях. Чому в Сербії така політика щодо Росії та України // BBC News Україна. – 2022, 11 червня. – URL: <https://tinyurl.com/2c784btv>

³⁹ Генасамблея ООН ухвалила другу резолюцію з вимогою до Росії негайно припинити війну // Європейська правда – 2022, 24 березня. – URL: <https://tinyurl.com/mrxezhra>

⁴⁰ Туреччина вперше відкрито назвала напад РФ на Україну війною // Українська правда – 2022, 27 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/45k6yv42>

⁴¹ У Туреччині заявили, що світ не може “спалювати мости” з Москвою // Українська правда – 2022, 27 березня. – URL: <https://tinyurl.com/mr3y29hv>

⁴² Kusa, I. China's Strategic Calculations in the Russia-Ukraine War // Focus Ukraine. A Blog of the Kennan Institute. – 2022, June 21. – URL: <https://tinyurl.com/4dmuuu6s>

⁴³ President Xi Jinping Speaks with Russian President Vladimir Putin on the Phone // The Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China. – 2022, 25 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/3mphp362>

⁴⁴ Китай готовий докласти зусилля задля припинення війни дипломатичним шляхом / Міністерство закордонних справ України // facebook. – 2022, 01 березня. – URL: <https://tinyurl.com/3byf7tja>

⁴⁵ Романенко В. РНБО пропонує надзвичайний стан по всій Україні // Українська правда. – 2022, 23 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/5n8h7w88>

⁴⁶ Романенко В., Кізілов Є. Верховна Рада ввела в Україні надзвичайний стан // Українська правда. – 2022, 23 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/4zpv7vcd>

⁴⁷ Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. – URL: <https://tinyurl.com/yrnvjrtt>

⁴⁸ Україна розриває дипломатичні відносини з РФ: текст заяви // Європейська правда. – 2022, 24 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/2ud8b36b>

⁴⁹ Балачук І. Зеленський підписав указ про створення в усіх областях військових адміністрацій // Українська правда. – 2022, 24 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/bftdjbcd>

⁵⁰ Про утворення військових адміністрацій: Указ Президента України від 24.02.2022 № 68/2022. – URL: <https://tinyurl.com/5u9nyt2u>

⁵¹ Тищенко К. Зеленський підписав указ про загальну мобілізацію // Українська правда. – 2022, 24 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/yckrr56r>

⁵² Калатур А. Зеленський наказав утворити Ставку Верховного головнокомандувача // Українська правда. – 2022, 25 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/2p88vbe3>

⁵³ Балачук І. Військовим з 1 березня піднімуть зарплату на 30% – Резніков // Українська правда. – 2022, 25 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/3vrvbdyj>

⁵⁴ 2022 Person of the Year Volodymyr Zelenskyy // Time. – 2022, December 07. – URL: <https://tinyurl.com/smmw6rsk>

⁵⁵ Зеленський до світових лідерів: Якщо сьогодні не допоможете, завтра війна постукає у ваші двері // Українська правда. – 2022, 24 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/2p226sju>

⁵⁶ FT Person of the Year: Volodymyr Zelenskyy. ‘I am more responsible than brave’ // Financial Times. – 2022, December 05. – URL: <https://tinyurl.com/bdf3h2te>

⁵⁷ Романюк Р., Кравець Р. Підсумки воєнного року: український спротив, переродження Зеленського, знищення олігархів // Українська правда. – 2022, 27 грудня. – URL: <https://tinyurl.com/mr3ks2j8>

⁵⁸ Білий дім опублікував рішення про зброю та допомогу на \$600 млн для України // Європейська правда. – 2022, 26 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/4xz6xbaa>

⁵⁹ Memorandum on the Delegation of Authority Under Section 506(a)(1) of the Foreign Assistance Act of 1961 // White House. – 2022, March 12. – URL: <https://tinyurl.com/yc48zn34>

⁶⁰ Fact Sheet on U.S. Security Assistance for Ukraine // White House. – 2022, 16 March. – URL: <https://tinyurl.com/2p9fkmcm>

⁶¹ Pentagon commits another \$300 million to Ukraine for security assistance // Washington Post. – 2022, April 02. – URL: <https://tinyurl.com/4brz8n4y>

⁶² Further measures to respond to the Russian invasion of Ukraine: Press statement by High Representative/Vice-President Josep Borrell // European Union External Action. – 2022, February 27. – URL: <https://tinyurl.com/268vrt3b>

⁶³ ЄС подвоїв фінансування військової допомоги Україні до 1 млрд євро // Європейська правда. – 2022, 23 березня. – URL: <https://tinyurl.com/mry98dru>

⁶⁴ Німеччина дає Україні протитанкову зброю та ракети Stinger // Європейська правда. – 2022, 26 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/29rh78wm>

⁶⁵ PM announces major new military support package for Ukraine: 24 March 2022 // Gov.uk. – 2022, March 24. – URL: <https://tinyurl.com/5ctxmjby>

⁶⁶ US, allies to meet monthly on Ukraine defense needs // Defense News. – 2022, April 26. – URL: <https://tinyurl.com/3va26y5e>

⁶⁷ More Than 50 Nations Pledge to Help Build Ukraine's Defense // U.S. Department of Defense. – 2023, June 15. – URL: <https://tinyurl.com/2ddh4rce>

⁶⁸ Remarks by President Biden on the Request to Congress for Additional Funding to Support Ukraine // White House. – 2022, April 28. – URL: <https://tinyurl.com/mr8diffe>

⁶⁹ Ukraine Democracy Defense Lend-Lease Act of 2022 // Congress.gov. – 2022, May 09. – URL: <https://tinyurl.com/4wvmpst>

⁷⁰ Значення та наслідки ухвалення США “Закону про ленд-ліз на захист демократії в Україні” // Національний інститут стратегічних досліджень. – 2022, 11 травня. – URL: <https://tinyurl.com/yedh8rzv>

⁷¹ EU sanctions against Russia explained // European Council. – URL: <https://tinyurl.com/ymdez8r>

⁷² Fact Sheet: United States Imposes First Tranche of Swift and Severe Costs on Russia // The White House. – 2022, February 22. – URL: <https://tinyurl.com/2nxycscs>

⁷³ EU restrictive measures against Russia over Ukraine (since 2014) // European Council. – URL: <https://tinyurl.com/3dv8htbd>

⁷⁴ Sanctions adopted following Russia's military aggression against Ukraine // European Commission. – URL: <https://tinyurl.com/2bhmxxkc>

⁷⁵ Live monitoring of all sanctions against Russia // Correctiv. – URL: <https://tinyurl.com/bd3xe7a3>

⁷⁶ General Assembly resolution demands end to Russian offensive in Ukraine // UN News. – 2022, March 02. – URL: <https://tinyurl.com/2tavp2dk>

⁷⁷ Коментар МЗС України щодо схвалення резолюції Генеральної Асамблеї ООН “Гуманітарні наслідки агресії проти України” // Урядовий портал. – URL: <https://tinyurl.com/5fbrvjcn>

⁷⁸ Рада безпеки ООН відхилила проєкт резолюції від Росії про “гуманітарну ситуацію” в Україні // Радіо Свобода. – URL: <https://tinyurl.com/3287m4p4>

⁷⁹ Росію виключили з Ради Європи // Європейська правда. – 2022, 16 березня. – URL: <https://tinyurl.com/4k4sw7py>

⁸⁰ Ukraine situation: Flash Update #14 // UNHCR. Operational Data Portal. – 2022, May 25. – URL: <https://tinyurl.com/ep5at8vn>

⁸¹ Пищуліна О. Соціально-економічні та гуманітарні наслідки російської агресії для українського суспільства. – Київ: Центр Разумкова, 2022. – С. 21.

⁸² Ukraine situation: Flash Update #14 // UNHCR. Operational data portal. – 2022, May 25. – URL: <https://tinyurl.com/ep5at8vn>

⁸³ Ukraine crisis 2022: Aid and refugees. House of Commons // Parliament UK. – 2022, July 16. – URL: <https://tinyurl.com/3emvfu9>

⁸⁴ 8 takeaways from Biden's trip to Europe // CNN. – 2022, March 26. – URL: <https://tinyurl.com/yckw98yn>

⁸⁵ Remarks by President Biden on the United Efforts of the Free World to Support the People of Ukraine // The White House. – 2022, March 26. – URL: <https://tinyurl.com/4jyztn5y>

⁸⁶ Байден пообіцяв Кулебі перемогу України у війні з РФ // Європейська правда. – 2022, 26 березня. – URL: <https://tinyurl.com/y5unwh9x>

⁸⁷ “Стільки, скільки потрібно”: генсек НАТО розповів, як довго Альянс готовий надавати зброю Україні // Європейська правда. – 2022, 31 березня. – URL: <https://tinyurl.com/f2neyc5b>

⁸⁸ Рафаэлки, синяя кофта и желтые брюки, портреты ветеранов и книги: за что задерживали в Москве 9 мая // Press.lv. – 2022, 09 мая. – URL: <https://tinyurl.com/36ksnv9k>

⁸⁹ Становая Т. Три интриги для Кремля. Чего ждать и чего боятся России в 2023 году // Carnegie Endowment for International Peace. – 2022, 23 декабря. – URL: <https://tinyurl.com/43txwhzt>

⁹⁰ Встреча с Сергеем Шойгу и Валерием Герасимовым // Kremlin.ru. – 2022, 27 февраля. – URL: <https://tinyurl.com/4vpj9syd>

⁹¹ Іжак О. Ядерне стримування і ядерний шантаж у політиці РФ // Національний інститут стратегічних досліджень. – 2022, 27 жовтня. – URL: <https://tinyurl.com/4a5zkxhm>

⁹² EU to help investigate war crimes in Ukraine // Deutsche Welle. – 2022, April 04. – URL: <https://tinyurl.com/3xt2bb8k>

⁹³ ЄСПЛ наказав Росії припинити напади та бомбардування цивільних об'єктів в Україні // Європейська правда. – 2022, 01 березня. – URL: <https://tinyurl.com/37aukbru>

⁹⁴ Міжнародний суд ООН наказав Росії зупинити війну проти України // Європейська правда. – 2022, 16 березня. – URL: <https://tinyurl.com/427bm6ub>

⁹⁵ Graham War Crimes Resolution Unanimously Passes Senate // U.S. Senator. South Carolina. Lindsey Graham. – 2022, March 15. – URL: <https://tinyurl.com/mr25cbjb>

⁹⁶ Norman, G. World leaders react to Bucha, Ukraine massacre: ‘Genocide’, ‘Despicable’, ‘Dreadful’ // Fox News. – 2022, April 04. – URL: <https://tinyurl.com/mrxj82cm>

⁹⁷ На Київщині вже знайшли тіла 1288 мирних мешканців – поліція // Українська правда. – 2022, 18 травня. – URL: <https://tinyurl.com/37w3c5ut>

⁹⁸ Killings of civilians: summary executions and attacks on individual civilians in Kyiv, Chernihiv, and Sumy regions in the context of the Russian Federation's armed attack against Ukraine // Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights. – 2022, December. – URL: <https://tinyurl.com/32z2429z>

⁹⁹ Posner, L. A Glimpse at Life Under Russian Occupation // Foreign Policy. – 2022, May 11. – URL: <https://tinyurl.com/arjz55zz>

¹⁰⁰ The Russian Federation's aggression against Ukraine: ensuring accountability for serious violations of international humanitarian law and other international crime // Parliamentary Assembly, Council of Europe. – 2022, April 26. – URL: <https://tinyurl.com/tjpc4y2d>

¹⁰¹ Капітуляція або найух? Перемовини України з агресором 28 лютого // Заборона. – 2022, 28 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/3zraavkn>

¹⁰² Там само.

¹⁰³ Полішук В. Третій раунд переговорів між Україною і РФ: що відомо // РБК-Україна. – 2022, 07 березня. – URL: <https://tinyurl.com/2p9ek9rh>

¹⁰⁴ Зеленський: Щоб перемовини з РФ завершилися в інтересах України, потрібен час // Укрінформ. – 2022, 15 березня. – URL: <https://tinyurl.com/2b3e4d33>

¹⁰⁵ Українсько-російські переговори (2022) // Вікіпедія. – 2022, 22 жовтня. – URL: <https://tinyurl.com/2p8e74n8>

¹⁰⁶ Оліярник М. Переговори Україна – Росія в Туреччині 10 березня: що вимагали сторони // Заборона. – 2022, 10 березня. – URL: <https://tinyurl.com/2hjt34bv>

¹⁰⁷ Українсько-російські переговори (2022) // Вікіпедія. – 2022, 22 жовтня. – URL: <https://tinyurl.com/2p8e74n8>

¹⁰⁸ Пояснюємо, чим завершилися переговори України з Росією у Стамбулі // Європейська правда. – 2022, 31 березня. – URL: <https://tinyurl.com/2m7b993t>

¹⁰⁹ Сидоренко С. Ні миру, ні гарантій. Деталі та наслідки переговорів України та РФ у Стамбулі // Європейська правда. – 2022, 31 березня. – URL: <https://tinyurl.com/3mv62vey>

¹¹⁰ Там само.

¹¹¹ Пояснюємо, чим завершилися переговори України з Росією у Стамбулі // Європейська правда. – 2022, 31 березня. – URL: <https://tinyurl.com/2m7b993t>

2.2. Воєнно-економічна обстановка

¹¹² Data explorer: consumer price inflation. // Financial Times. – 2023, February 23. – URL: <https://bit.ly/3KIdD4W>

¹¹³ Павлиш О. Річна інфляція в єврозоні у квітні оновила рекорд шостий місяць поспіль // Економічна правда. – 2022, 29 квітня. – URL: <https://bit.ly/3SA0ZHh>

¹¹⁴ Гордійчук Д. П'ять головних прогнозів для світу і один – для Росії: головне зі звіту МВФ про наслідки війни // Економічна правда. – 2022, 20 квітня. – URL: <https://bit.ly/41tkyVs>

¹¹⁵ Analytics/ Markets/ commodities/crude-oil. // Tradingeconomics. – 2022. – URL: <https://bit.ly/40jlUJ6>

¹¹⁶ Analytics/ Markets/ commodities/natural-gas. // Tradingeconomics. – 2022. – URL: <https://bit.ly/3X9VYG5>

¹¹⁷ Russia-Ukraine war // Statista. – 2023. – URL: <https://bit.ly/3mbp0s1>

¹¹⁸ U.S. Treasury Announces Unprecedented & Expansive Sanctions Against Russia, Imposing Swift and Severe Economic Costs // U.S. Department of the treasury. – 2022, February 24. – URL: <https://bit.ly/3IZ0R0s>

¹¹⁹ Russia-related Designations // U.S. Department of the treasury. – 2022, February 25. – URL: <https://bit.ly/3Y5Ax9v>

¹²⁰ BESCHLUSS (GASP) 2022/327 DES RATES vom 25. Februar 2022 zur Änderung des Beschlusses 2014/512/GASP über restriktive Maßnahmen angesichts der Handlungen Russlands, die die Lage

- in der Ukraine destabilisieren // Amtsblatt der Europäischen Union. – 2022, February 25. – URL: <https://bit.ly/3Z6HbNU>
- ¹²¹ Informal video conference of foreign affairs ministers // European Council. Council of the European Union – 2022, February 27. – URL: <https://bit.ly/3EGWS6o>
- ¹²² Beschluss (GASP) 2022/335 des Rates vom 28. Februar 2022 zur Änderung des Beschlusses 2014/512/GASP über restriktive Maßnahmen angesichts der Handlungen Russlands, die die Lage in der Ukraine destabilisieren // European Council. Council of the European Union – 2022, February 28. – URL: <https://bit.ly/41wKsrn>
- ¹²³ Council Regulation (EU) 2022/428 of 15 March 2022 amending Regulation (EU) No 833/2014 concerning restrictive measures in view of Russia's actions destabilising the situation in Ukraine // European Council. Council of the European Union – 2022, March 15. – URL: <https://bit.ly/3EGBDle>
- ¹²⁴ Council Decision (CFSP) 2022/582 of 8 April 2022 amending Decision 2014/145/CFSP concerning restrictive measures in respect of actions undermining or threatening the territorial integrity, sovereignty and independence of Ukraine // European Council. Council of the European Union – 2022, April 08. – URL: <https://bit.ly/3IUlIX8>
- ¹²⁵ Естонія відправила Україні гаубиці Д-30, передачу яких до війни блокував Берлін // Defense Express. – 2022, 05 квітня. – URL: <https://tinyurl.com/3ufshmp6>
- ¹²⁶ Словаччина передала Україні ЗПК C-300 – офіційно // Defense Express. – 2022, 08 квітня. – URL: <https://tinyurl.com/mfcsnyct>
- ¹²⁷ “Рамштайн” – зібрання: представники понад 40 країн обговорюють військову допомогу Україні // Радіо Свобода. – 2022, 26 квітня. – URL: <https://bit.ly/3IWBg8F>
- ¹²⁸ Падіння ВВП росії // Finbalance. – 2022, 30 червня. – URL: <https://bit.ly/3Sxwt0A>
- ¹²⁹ Годовая инфляция // Банк росии. – 2023, 21 февраля. – URL: <http://bit.ly/3IF4yaB>
- ¹³⁰ Омелян В. Економіка Росії під впливом санкцій на 31 березня 2022 року // Український погляд. – 2022, 01 квітня. – URL: <http://bit.ly/3ZjOXUE>
- ¹³¹ Apple Pay, Google Pay и Samsung Pay перестали работать // 3D News. – 2022, 10 марта. – URL: <http://bit.ly/3IZu4Zb>
- ¹³² Мірошніченко Б. Світ без російських нафти та газу. Хто стане наступною “бензоколонкою”? // Економічна правда. – 2022, 06 квітня. – URL: <http://bit.ly/3metjnj>
- ¹³³ Share of the oil and gas industry in the gross domestic product (GDP) of Russia from 1st quarter 2017 to 3rd quarter 2022 // Statista. – 2023. – URL: <http://bit.ly/3ZkaEE4>
- ¹³⁴ Гордійчук Д. Путін підписав указ про оплату за газ в рублях, але є одне “але” // Економічна правда. – 2023, 31 березня. – URL: <http://bit.ly/3KKiHG6>
- ¹³⁵ Крамар О. Уже чотири європейські компанії заплатили за газ у рублях // Hromadske. – 2023, 27 квітня. – URL: <http://bit.ly/3IXv1RQ>
- ¹³⁶ РосЗМІ: у російських нафтових компаніях складнощі з продажем, попри відсутність санкцій // Економічна правда. – 2022, 28 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/4w37sndx>
- ¹³⁷ Estimated revenue from fossil fuel exports in Russia from January to December 2022, by type // Statista. – URL <https://tinyurl.com/5n6hvvcs>
- ¹³⁸ Вплив самосанкцій іноземних компаній на економіку рф // Kyiv School of Economics. – 2022, 16 травня. – URL: <https://bit.ly/3Ibwjao>
- ¹³⁹ Russia-Ukraine war // Statista. – 2023. – URL: <https://bit.ly/3mbp0s1>
- ¹⁴⁰ Броневые автомобили “Тайфун” и санитарные “Линзы” поступили на вооружение ЦВО в марте 2022 года // Сделано у нас. Армия и флот. – 2022, 05 апреля. – URL: <http://bit.ly/3meIPOR>
- ¹⁴¹ Новые мобильные радиолокационные станции «Каста» поступили на вооружение ЦВО // Сделано у нас. Армия и флот. – 2022, 01 марта. – URL: <http://bit.ly/3Z8iwJ0>
- ¹⁴² Воробей перевів виробництво “Калібрів” та ракет до “Смерчів” на цілодобовий режим // Defense Express. – 2022, 18 березня. – URL: <http://bit.ly/3ZpugXh>
- ¹⁴³ Єдиний у РФ виробник танків – “Уралвагонзавод” зупинив роботу через брак комплектуючих // Defense Express. – 2022, 21 березня. – URL: <http://bit.ly/3IC07gH>
- ¹⁴⁴ “Уралтрансмаш” отремонтирует самоходные пушки 2С5 “Гиацинт-С” // Ростех. – 2022, 21 апреля. – URL: <http://bit.ly/41p9Tv0>
- ¹⁴⁵ Курганмашзавод отгрузил очередную партию боевых машин // Сделано у нас. Армия и флот. – 2022, 22 апреля. – URL: <http://bit.ly/3KKU0Jw>
- ¹⁴⁶ Партия броневых автомобилей “Тигр-М” поступила на вооружение разведывательных подразделений ЦВО // Сделано у нас. Армия и флот. – 2022, 30 марта. – URL: <http://bit.ly/41paM6O>
- ¹⁴⁷ Очередной серийный самолет Ил-76МД-90А передан в эксплуатацию // Объединенная авиастроительная корпорация – 2022, 22 апреля. – URL: <https://bit.ly/3IFTREu>
- ¹⁴⁸ На Камчатку после модернизации прибыли усовершенствованные истребители-перехватчики МиГ-31БМ // Сделано у нас. Армия и флот. – 2022, 02 марта. – URL: <http://bit.ly/3IXjKku>
- ¹⁴⁹ Економіка під час війни: оперативна оцінка // Центр економічної стратегії. – 2022, квітень. – URL: <https://bit.ly/3kFYerd>
- ¹⁵⁰ Інформація Міністерства фінансів України про виконання Державного бюджету України за 2022 рік // Міністерство фінансів України. – 2023. – URL: <https://bit.ly/3IZATdt>
- ¹⁵¹ Оцінка інфляції // Національний банк України. – 2022, квітень. – URL: <https://bit.ly/3SGSWZi>
- ¹⁵² Через агресію росії український експорт знизився вдвічі, а імпорт – втричі // Міністерство економіки України. – 2022, 03 квітня. – URL: <https://bit.ly/3xYhW4u>
- ¹⁵³ Перелік товарів критичного імпорту буде змінюватись на користь української промисловості // Міністерство економіки України. – 2022, 19 травня. – URL: <https://bit.ly/3IFKKnj>
- ¹⁵⁴ Україна у квітні повернулася до негативного сальдо зовнішньої торгівлі товарами // Interfax – Україна. – 2022, 19 травня – URL: <http://bit.ly/3J6GFKi>
- ¹⁵⁵ Через агресію росії український експорт знизився вдвічі, а імпорт – втричі // Міністерство економіки України. – 2022, 03 квітня. – URL: <https://bit.ly/3xYhW4u>
- ¹⁵⁶ За три місяці війни з України виїхало 16 відсотків населення – комісаріат ООН у справах біженців // Переяслав City. – 2022, 24 травня. – URL: <http://bit.ly/3EKZQXu>
- ¹⁵⁷ Ланда В. Все не так, як каже ООН. Forbes оцінив реальну кількість українських біженців і в яких країнах вони зараз. Інфографіка // Forbes. – 2022, 28 квітня. – URL: <http://bit.ly/3mbVzpv>
- ¹⁵⁸ Гордійчук Д. НБУ зафіксував курс гривні та обмежив зняття готівки // Економічна правда. – 2022, 24 лютого. – URL: <http://bit.ly/3Zsy3S3>
- ¹⁵⁹ Національний банк терміново перерахував до Державного бюджету України майже 19 млрд грн // Національний банк України. – 2022, 25 лютого. – URL: <http://bit.ly/3SKvDOe>
- ¹⁶⁰ Уряд провів платіжі за товарами критичного імпорту - прем'єр // Interfax – Україна. – 2022, 24 лютого. – URL: <http://bit.ly/3ZoO6ls>
- ¹⁶¹ Випуск військових облігацій, посилена охорона портів: які рішення ухвалив Кабмін // Економічна правда. – 2022, 25 лютого. – URL: <http://bit.ly/3Zsjn6W>
- ¹⁶² Громадяни України, у яких Росія забрала можливість працювати, отримають по 6,5 тис. грн // Кабінет Міністрів України. – 2022, 03 березня. – URL: <https://bit.ly/41C4cKe>
- ¹⁶³ Шмигаль Д. Сьогодні Уряд зробив ще один крок для стабілізації паливного ринку // @Denys_Smyhal. – 2022, 26 березня. – URL: <http://bit.ly/3mhV91>
- ¹⁶⁴ Деякі питання виплати дивідендів суб'єктами господарювання державного сектору економіки у 2022 році // Кабінет Міністрів України. – 2022, 25 березня. – URL: <http://bit.ly/3J3xudI>
- ¹⁶⁵ Уряд доручив спростити передачу майна в оренду для оптимізації переїзду компаній // Кабінет Міністрів України. – 2022, 28 березня. – URL: <http://bit.ly/3kAfA95>
- ¹⁶⁶ Додатково 73,3 мільярда будуть направлені на потреби армії та економіки // Укрінформ. – 2022, 01 квітня. – URL: <http://bit.ly/3mgMxYs>
- ¹⁶⁷ Внесено зміни до Постанови від 24 лютого 2022 року № 18 "Про роботу банківської системи в період запровадження воєнного стану" // Національний Банк України. – 2022, 24 лютого. – URL: <http://bit.ly/3ZfrUur>
- ¹⁶⁸ У перший день широкомасштабної війни НБУ видав банкам рекордний рефінанс // Економічна правда. – 2022, 25 лютого. – URL: <http://bit.ly/3Zjkmz>
- ¹⁶⁹ Згурець С. “Укроборонпром” відзвітував, яке озброєння отримали військові від концерну за

- 100 годин війни // Економічна правда. – 2022, 28 лютого. – URL: <http://bit.ly/3kH9TG8>
- ¹⁷⁰ Згурець С. З заводу у бій: нова бойова машина піхоти “Кевлар-Е” передана Збройним Силам // Defense Express. – 2022, 28 лютого. – URL: <http://bit.ly/3ZeEzOc>
- ¹⁷¹ Україна застосовує проти росіян модернізовану РСЗВ “Верб” // Мілітарний. – 2022, 10 березня. – URL: <http://bit.ly/3ZQ60hl>
- ¹⁷² ЗСУ безоплатно отримали від КРАЗу автотехніку на 1 мільйон доларів // Defense Express. – 2022, 01 березня. – URL: <http://bit.ly/3ZCijxz>
- ¹⁷³ Українська бронетехніка передала силам оборони танки під ДШК для бронетехніки // Мілітарний. – 2022, 01 квітня. – URL: <http://bit.ly/3J6tzNi>
- ¹⁷⁴ “Укроборонпром” почав ремонтувати трофейну техніку // Defense Express. – 2022, 03 березня. – URL: <http://bit.ly/3SDWQly>
- ¹⁷⁵ “Укроборонпром” освоїв ремонт трофейних РСЗВ та ЗПК // Defense Express. – 2022, 29 березня. – URL: <http://bit.ly/3Yc4tAU>
- ¹⁷⁶ Українські сили захопили артилерійську систему “Нона-К” окупантів // Мілітарний. – 2022, 30 березня. – URL: <http://bit.ly/3SEPOgq>
- ¹⁷⁷ В Україні захопили дві броньовані вантажівки “Торнадо-У” окупантів // Мілітарний. – 2022, 27 березня. – URL: <http://bit.ly/3kGLyJy>
- ¹⁷⁸ ЗСУ захопили російський комплекс РЕБ “Борисоглебск-2” окупантів // Мілітарний. – 2022, 13 березня. – URL: <http://bit.ly/3kCt4RD>
- ¹⁷⁹ Українські Воїни захопили ворожу САУ “Хоста” // Мілітарний. – 2022, 15 березня. – URL: <http://bit.ly/3ZbwIkk>
- ¹⁸⁰ Покинуті танки Т-80У окупанта пішли у стрій до ЗСУ // Мілітарний. – 2022, 29 березня. – URL: <http://bit.ly/3Pi4k2f>
- ¹⁸¹ ПТРК “Стугна” та “Корсар”, що мали б піти на експорт, знищили шість танків та одну БМП у бою за Київ // Defense Express. – 2022, 10 березня. – URL: <http://bit.ly/3IAiPoQ>
- ¹⁸² КБ “Луч” завершило модернізацію БРДМ-2 новими бойовими модулями: відео з випробувань бойовими розрахунками ЗСУ // Defense Express. – 2022, 08 квітня. – URL: <http://bit.ly/3y5uyXG>
- ¹⁸³ Згурець С. Долетіли запчастини до бойових літаків: Україна зможе відновлювати пошкоджені машини // Defense Express. – 2022, 20 квітня. – URL: <http://bit.ly/3YdADvG>
- ¹⁸⁴ Вантажівки з росії та Білорусі передали до ЗСУ // Мілітарний. – 2022, 30 березня. – URL: <http://bit.ly/3iLqv7X>
- ¹⁸⁵ Українська митниця передала на потреби ЗСУ 650 автомобілів // Мілітарний. – 2022, 12 березня. – URL: <http://bit.ly/3ERUsIA>
- ¹⁸⁶ Корогодський Ю. За час війни в Україну було завезено 270 тис. тонн гуманітарної допомоги, залізницею евакуйовано майже 4 млн людей // Лівий берег. – 2022, 16 квітня. – URL: <http://bit.ly/3IKWFAp>

2.3. Воєнно-стратегічна обстановка

- ¹⁸⁷ Оцінка громадянами України загрози агресії з боку Росії (січень 2022 р.) // Разумков центр. – 2022, 02 лютого. – URL: <http://surl.li/gbrwe>
- ¹⁸⁸ В Україні почали більше розмовляти українською, російською – менше (дослідження) // Портал мовної політики. – 2016, 07 червня. – URL: <http://surl.li/gbrvy>
- ¹⁸⁹ Оцінка громадянами ситуації та процесів, що відбуваються в країні. Ставлення до вступу до ЄС та НАТО (листопад – грудень 2021 р.) // Разумков центр. – 2021, 24 грудня. – URL: <http://surl.li/cetia>
- ¹⁹⁰ Немець Л.М., Сільченко Ю.Ю., Вірченко П.А. Економічна і соціальна географія України. – Харків: ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2014. – С. 84-85, с. 94-95.
- ¹⁹¹ Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях: Закон України від 18.01.2018 №2268-VIII.
- ¹⁹² Кошкіна С. Олексій Резніков: “Ми дамо можливість людям наздогнати тих, хто відповідальний, –

- будь це країна-агресор або конкретна особа” // Лівий берег. – 2020, 04 травня. – URL: <http://surl.li/gbrvc>
- ¹⁹³ Оцінка громадянами України загрози агресії з боку РФ // Разумков центр. – 2022, 02 лютого. – URL: <http://surl.li/gbrwe>
- ¹⁹⁴ В Україні почали більше розмовляти українською, російською – менше (дослідження) // Портал мовної політики. – 2016, 07 червня. – URL: <http://surl.li/gbrwe>
- ¹⁹⁵ Оцінка громадянами ситуації та процесів, що відбуваються в країні. Ставлення до вступу до ЄС та НАТО (листопад – грудень 2021 р.) // Разумков центр. – 2021, 24 грудня. – URL: <http://surl.li/cetia>
- ¹⁹⁶ Скляр В. Чисельність та етнововний склад населення не підпорядкованих Україні територій Донецької та Луганської областей // Наукові записки ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса. – 2016. – Вип. 5-6(85-86). – С. 260.
- ¹⁹⁷ Немець Л.М. та ін. Економічна і соціальна географія України. – С. 82.
- ¹⁹⁸ Промисловість Донецької та Луганської областей: проблеми подальшого функціонування та відновлення: науково-аналітична доповідь / НАН України. – Київ: Інститут економіки промисловості, 2016 р. – С. 48.
- ¹⁹⁹ Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: Закон України від 15.04.2014 №1207-VII.
- ²⁰⁰ 413 миль морського кордону не підконтрольні Україні після окупації росією Криму.
- ²⁰¹ За оцінкою фахівців Інституту Чорноморських досліджень та Моніторингової групи з питань мілітаризації Чорного моря, свободи судноплавства, економіки Криму та міжнародних санкцій // Black Sea News. – 2021, 04 липня. – URL: <http://surl.li/gbsgb>
- ²⁰² Оцінка громадянами України загрози агресії з боку росії (січень 2022 р.) // Разумков центр. – 2022, 02 лютого. – URL: <http://surl.li/gbrwe>
- ²⁰³ В Україні почали більше розмовляти українською, російською – менше (дослідження) // Портал мовної політики. – 2016, 07 червня. – URL: <http://surl.li/gbrvy>
- ²⁰⁴ Оцінка громадянами ситуації та процесів, що відбуваються в країні. Ставлення до вступу до ЄС та НАТО (листопад – грудень 2021 р.) // Разумков центр. – 2021, 24 грудня. – URL: <http://surl.li/cetia>
- ²⁰⁵ Немець Л.М. та ін. Економічна і соціальна географія України. – С. 86-87.
- ²⁰⁶ Greg Austin Russia’s ‘military-technical solution’ for Ukraine / The International Institute for Strategic Studies. – 2022, February 04. – URL: <https://tinyurl.com/3swkvyhk>
- ²⁰⁷ Russia’s Invasion of Ukraine: Military and Intelligence Issues and Aspects // Congressional Research Service. – 2022, March 07. – URL: <http://surl.li/gbukkk>; Ukrainian Theater of War, Day 1 / Jomini of the West // Thread Reader. – 2022, February 25. – URL: <http://surl.li/gbujuj>; Jones S. G., Bermudez, J. S. Jr., Wasielewski P.G. Russia’s Losing Hand in Ukraine // Center for Strategic & International Studies. – 2022, February 18. – URL: <http://surl.li/gbujuj>; Яровий О. Скільки бронетехніки та артилерії у батальйонних групах РФ біля кордонів України // Defense Express. – 2022, 15 січня. – URL: <http://surl.li/cpnvg>
- ²⁰⁸ Хроніки війни. Захопити Київ за 3-4 дні. У США розкрили плани Путіна щодо війни в Україні // BIG KYIV. – 2022, 17 серпня. – URL: <https://tinyurl.com/4rf9whfe>
- ²⁰⁹ Чернігів: внаслідок авіаударів РФ загинули щонайменше 22 особи // Суспільне. – 2022, 03 березня. – URL: <https://tinyurl.com/35cvdcvf>
- ²¹⁰ “Мобілізація” та втрати в ОРДЛО, тиск на жителів, штурми та обстріли — про дії окупантів розповіли у Генштабі ЗСУ // ДІМ. – 2022, 11 квітня. – URL: <https://tinyurl.com/h28bvy4d>
- ²¹¹ Shuster, S. & Bergengrue, V. Inside the Ukrainian Counterstrike That Turned the Tide of War // Time. – 2022, October 17. – URL: <https://tinyurl.com/2vp8bdv2>
- ²¹² Ibidem.
- ²¹³ Белесков М. Кельм Н. Коротко про російські БТГр. Якою є їхня структура та які сценарії нападу на Україну вони відпрацьовували на навчаннях // Тексти. – 2021, 27 квітня. – URL: <https://tinyurl.com/4dhu8eaw>

- ²¹⁴ В РФ не відмовилися від агресії проти України – розвідка Естонії // Defense Express. – 2021, 12 березня. – URL: <https://tinyurl.com/yrsdrrxv>
- ²¹⁵ Прищепя Я. Вибух у Бердянську: “Саратов” потоплений, “Цезарь Куніков” та “Новочеркаськ” пошкоджено // Суспільне. – 2022, 25 березня. – URL: <https://tinyurl.com/25j6u73a>
- ²¹⁶ Там само.
- ²¹⁷ Хлонь С., Пагіря О., Полтораков О. “Східна брама держави”: оборона Харкова (24 лютого – 14 травня 2022 р.) // Армія Inform – 2023, 27 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/mtxzzvds>
- ²¹⁸ Там само.
- ²¹⁹ В Україні снайпер вбив високопоставленого російського генерала – Daily Mail // Незалежне телевізійне агентство. – 2022, 03 березня. – URL: <https://tinyurl.com/2pwaхpt8>
- ²²⁰ Буркало О. Установлена личность убитого Азовом российского генерала // Корреспондент – 2022, 15 марта. – URL: <https://tinyurl.com/nukrmsyb>
- ²²¹ Там само.
- ²²² Головне управління розвідки МО України. Авіапрорив на Азовсталь. Небо // YouTube – 2023, 09 березня. – URL: <https://www.youtube.com/watch?v=nApR7M-ijTU>
- ²²³ Ребрина В. Люди вмирають з голоду! Миськрада Маріуполя благає про допомогу // Ліга. – 2022, 24 березня. – URL: <https://tinyurl.com/bdrjrkzm>
- ²²⁴ Residents say shelling of Schastia and Volnovakha is revenge for standing up to ‘Russian aggression’ // The Guardian. – 2022, 04 березня. – URL: <https://tinyurl.com/2z33m4av>
- ²²⁵ Hodali, D. Residents say shelling of Schastia and Volnovakha is revenge for standing up to ‘Russian aggression’ // Deutsche Welle. – 2022, 03 травня. – URL: <https://tinyurl.com/3xx4ecar>
- ²²⁶ У Сумах йдуть вуличні бої // РБК-Україна. – 2022, 05 березня. – URL: <https://tinyurl.com/5d3scmna>
- ²²⁷ Російські військові зайняли Тростянець на Сумщині // Українська правда. – 2022, 02 березня. – URL: <https://tinyurl.com/5s5c8cjt>
- ²²⁸ Російські окупанти здійснили спробу висадки десанту / Генеральний штаб ЗСУ // facebook. – 2022, 26 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/pv79ca6h>
- ²²⁹ Підрозділи армії рф у Гостомелі під Києвом локалізовано // Defense Express. – 2022, 23 березня. – URL: <https://tinyurl.com/yenadhjr>
- ²³⁰ Київська область звільнена від російських загарбників // Суспільне. – 2022, 02 квітня. – URL: <https://tinyurl.com/3ndfy762>
- ²³¹ Гірко В. Висновок експертів: будівлю Харківської ОДА після обстрілів відновити неможливо // Факти. – 2022, 04 червня. – URL: <https://tinyurl.com/3yu73a4f>
- ²³² Резніков О. Це новий терористичний напад на мир і безпеку біля кордону ЄС-НАТО. Закрийте небо! // Армія Inform. – 2022, 13 березня. – URL: <https://tinyurl.com/44sj5n3v>
- ²³³ СБУ підтвердила, що удар по краматорському вокзалу був здійснений з окупованої території // Еспресо. – 2022, 21 травня. – URL: <https://tinyurl.com/bd4pkyet>

2.4. Хід воєнних дій

- ²³⁴ Белесков М. Сучасний російський спосіб ведення війни: теоретичні основи і практичне наповнення. Аналітична доповідь. – Київ: Національний інститут стратегічних досліджень. Центр безпекових досліджень. 2021. – С. 7.
- ²³⁵ Там само.
- ²³⁶ Там само; Bowen, A. S. Russian Military Buildup Along the Ukrainian Border // Congressional Research Service. – 2022, February 07. – URL: <https://tinyurl.com/4mz2caa7>
- ²³⁷ Bowen, A. S. Russian Military Buildup Along the Ukrainian Border // Congressional Research Service. – 2022, February 07. – URL: <https://tinyurl.com/25ud3f4u>
- ²³⁸ Russian force posture around Ukraine in BTGs as of January 25, 2022 // ISW. – 2022, January 25. – URL: <https://tinyurl.com/ycxp7n36>
- ²³⁹ Kagan Fr. W., Clark M., Barros G., Stepanenko K. Putin’s Likely Course of Action in Ukraine: Updated Course of Action Assessment. January 27, 2022 // ISW. – 2022, January 27. – URL: <https://tinyurl.com/yc636r5u>

- tinyurl.com/yc636r5u
- ²⁴⁰ Ibidem. – P. 1.
- ²⁴¹ Ibidem.
- ²⁴² Ibidem. – P. 3.
- ²⁴³ Austin, G. Russia’s ‘military-technical solution’ for Ukraine // The International Institute for Strategic Studies. – 2022, February 04. – URL: <https://tinyurl.com/4w3cebvc>
- ²⁴⁴ Глуценко О. Став відомий план можливого захоплення Києва // Українська правда. – 2022, 25 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/n9sk5rp5>
- ²⁴⁵ Там само.
- ²⁴⁶ Там само.
- ²⁴⁷ Там само.
- ²⁴⁸ Ахонен Т. Епічна битва за Київ. Як українці принизили путіна та його армію // Главком. – 2022, 03 квітня. – URL: <https://tinyurl.com/yjms8p3>
- ²⁴⁹ Schwirtz M., Troianovski A., Al-Hlou Y., Froliak M., Entous A., Gibbons-Neff T. Putin’s war. A Times investigation based on interviews, intercepts, documents and secret battle plans shows how a “walk in the park” became a catastrophe for Russia // New York Times. – 2022, December 16. – URL: <https://tinyurl.com/5n827tj4>
- ²⁵⁰ Ibidem.
- ²⁵¹ Хроніка оборони України. день 1 – 24.02.2022 // Новинарня. – 2022, 24 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/5897preh>
- ²⁵² Russia invades Ukraine – live updates from Suspilne, 26.02.2022 // Суспільне. – 2022, 26 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/4xywhyad>
- ²⁵³ Макарієв Київської області звільнено, українські військові там закріпилися – Генштаб // Радіо Свобода. – 2022, 02 березня. – URL: <https://tinyurl.com/3a5zv3tw>
- ²⁵⁴ Russia invades Ukraine – live updates from Suspilne, 27.02.2022 // Суспільне. – 2022, 27 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/4xywhyad>
- ²⁵⁵ Russia invades Ukraine – live updates from Suspilne, 04.03.2022 // Суспільне. – 2022, 04 березня. – URL: <https://tinyurl.com/4xywhyad>
- ²⁵⁶ Ворог не виконав жодного стратегічного завдання і намагається стягнути сили до Києва – Генштаб // Укрінформ. – 2022, 18 березня. – URL: <https://tinyurl.com/rjh73pvx>
- ²⁵⁷ Оперативна інформація станом на 06.00 20.03.2022 щодо російського вторгнення / Генеральний штаб ЗСУ // facebook. – 2022, 20 березня. – URL: <https://tinyurl.com/3rmaкax>
- ²⁵⁸ Там само.
- ²⁵⁹ Оперативна інформація станом на 12.00 21.03.2022 щодо російського вторгнення / Генеральний штаб ЗСУ // facebook. – 2022, 21 березня. – URL: <https://tinyurl.com/58fve3wb>
- ²⁶⁰ Зведення штабу: ЗСУ зупинили ворога на Броварському напрямку // Українська правда. – 2022, 24 березня. – URL: <https://tinyurl.com/bdepwffj>
- ²⁶¹ 30-ий день війни Росії проти України. Події онлайн // Українська правда. – 2022, 25 березня. – URL: <https://tinyurl.com/2p82arkf>
- ²⁶² Загарбники стягують сили для відновлення наступу // Новинарня. – 2022, 28 березня. – URL: <https://tinyurl.com/2p93ys85>
- ²⁶³ Оперативна інформація станом на 12.00 31.03.2022 щодо російського вторгнення / Генеральний штаб ЗСУ // facebook. – 2022, 31 березня 2022. – URL: <https://tinyurl.com/5n86zwvs>
- ²⁶⁴ Тіток Ю. “Це не трагедія – це анекдот”: як росіяни окопалися в радіоактивному “Рудому лісі” біля Чорнобиля // Суспільне новини. – 2022, 17 червня. – URL: <https://tinyurl.com/2p87d8me>
- ²⁶⁵ Оперативна інформація станом на 12.00 31.03.2022 щодо російського вторгнення / Генеральний штаб ЗСУ // facebook. – 2022, 31 березня. – URL: <https://tinyurl.com/5n86zwvs>
- ²⁶⁶ Оперативна інформація станом на 06.00 01.04.2022 щодо російського вторгнення / Генеральний штаб ЗСУ // facebook. – 2022, 01 квітня. – URL: <https://tinyurl.com/27vb5yry>
- ²⁶⁷ Вся Київська область звільнена від військ рф – Міноборони // Радіо Свобода. – 2022, 02 квітня. – URL: <https://tinyurl.com/2st78zzc>

- ²⁶⁸ Оперативна інформація станом на 12.00 03.04.2022 щодо російського вторгнення // ГШ ЗС України. – 2022, 03 квітня. – URL: <https://tinyurl.com/3x4ru3dv>
- ²⁶⁹ Оперативна інформація станом на 24.00 07.03.2022 щодо російського вторгнення // Збройні Сили України. – 2022, 07 березня. – URL: <https://tinyurl.com/4xn2pxht>
- ²⁷⁰ Тіток Ю. На Чернігівщині зафіксовані удари з безпілотною в районі Дніпровського – Чаус // Суспільне. Новини. – 2022, 24 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/yckhmv7>
- ²⁷¹ Дзюба С., Чернігів у вогні. “Зметем орду, відправимо до пекла!” / С. Дзюба, М. Лучинець, В. Назаренко та ін. – Чернігів, 2022. – С. 459.
- ²⁷² Минобороны РФ заявило о полной блокировке Чернигова, а Киева – с западной стороны // Белта. – 2022, 25 февраля. – URL: <https://tinyurl.com/4zynvvc3>
- ²⁷³ Sonne, P. et al. Battle for Kyiv: Ukrainian valor, Russian blunders combined to save the capital // Washington Post. – 2022, August 24. – URL: <https://tinyurl.com/3ha5ea3v>
- ²⁷⁴ Воєнно-історичний опис російсько-української війни (лютий–березень 2022 року) / Генеральний штаб ЗСУ; Авт. кол.: В. Залужний та ін. – К., 2022. – С. 62.
- ²⁷⁵ Ситуація із втратами ворога на поточну добу, станом на 19.00 / Командування Повітряних сил ЗСУ // Youtube. – 2022, 26 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/2w343suz>
- ²⁷⁶ Ситуація щодо російського вторгнення станом на 17.00 // Збройні Сили України. – 2022, 24 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/2p9cmmv5>
- ²⁷⁷ Одним з підрозділів Збройних Сил України в результаті боїв за незалежність нашої держави в районі на Прилуки знищено танкову роту армії РФ / Оперативне командування “Північ” // Facebook. – 2022, 27 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/79vkb57c>
- ²⁷⁸ Invasion Day 6 – Summary // Military Land. – 2022, March 02. – URL: <https://tinyurl.com/3np5yvrpx>
- ²⁷⁹ Герой України підполковник Сергій Бурковський, кіборг, учасник російсько-української війни, нині проходить службу в одній із військових частин Командування Сил підтримки Збройних Сил України / Командування Сил підтримки Збройних Сил України // Youtube. – 2022, 09 червня. – URL: <https://tinyurl.com/bddwcasa>
- ²⁸⁰ Оперативна інформація станом на 12.00 07.03.2022 щодо російського вторгнення // Збройні Сили України. – 2022, 07 березня. – URL: <https://tinyurl.com/2p88fsjb>
- ²⁸¹ Оперативна інформація станом на 24.00 07.03.2022 щодо російського вторгнення // Збройні Сили України. – 2022, 07 березня. – URL: <https://tinyurl.com/4xn2pxht>
- ²⁸² Оперативна інформація станом на 12.00 08.03.2022 щодо російського вторгнення // Збройні Сили України. – 2022, 08 березня. – URL: <https://tinyurl.com/5czmbv5>
- ²⁸³ Оперативна інформація станом на 24.00 08.03.2022 щодо російського вторгнення // Збройні Сили України. – 2022, 08 березня. – URL: <https://tinyurl.com/2dbfzexu>
- ²⁸⁴ Дзюба С., Чернігів у вогні. “Зметем орду, відправимо до пекла!” / С. Дзюба, М. Лучинець, В. Назаренко та ін. – Чернігів, 2022. – С. 136-141.
- ²⁸⁵ Sonne P. et al. Battle for Kyiv: Ukrainian valor, Russian blunders combined to save the capital // Washington Post. – 2022, August 24. – URL: <https://tinyurl.com/2p928ny6>
- ²⁸⁶ Russian forces cut off Ukraine’s Chernihiv city, mayor says // Reuters. – 2022, March 25. – URL: <https://tinyurl.com/3rdm4pd3>
- ²⁸⁷ Герой України, командир 58-ої бригади Дмитро Кашенко: “Армія Росії – не друга армія світу, а найдовша армія світу” // Цензор. – 2022, 23 травня. – URL: <https://tinyurl.com/n47hv57v>
- ²⁸⁸ Полковник Дмитро Кашенко: “Золота Зірка командира – це однозначно заслуга його підлеглих” // Армія Inform. – 2022, 28 квітня. – URL: <https://tinyurl.com/zf7n99u8>
- ²⁸⁹ Оперативна інформація станом на 24.00 26.03.2022 щодо російського вторгнення // Збройні Сили України. – 2022, 26 березня. – URL: <https://tinyurl.com/4866tysv>
- ²⁹⁰ Оперативна інформація станом на 12.00 13.03.2022 щодо російського вторгнення // Збройні Сили України. – 2022, 13 березня. – URL: <https://tinyurl.com/533xr7ne>
- ²⁹¹ Оперативна інформація станом на 06.00 11.03.2022 щодо російського вторгнення // Збройні Сили України. – 2022, 11 березня. – URL: <https://tinyurl.com/4cp78hud>
- ²⁹² Оперативна інформація станом на 12.00 11.03.2022 щодо російського вторгнення // Збройні Сили України. – 2022, 20 березня. – URL: <https://tinyurl.com/yhya88vc>
- ²⁹³ Оперативна інформація станом на 12.00 28.03.2022 щодо російського вторгнення // Збройні Сили України. – 2022, 28 березня. – URL: <https://tinyurl.com/52tmzhr2>
- ²⁹⁴ Оперативна інформація станом на 12.00 29.03.2022 щодо російського вторгнення // Збройні Сили України. – 2022, 29 березня. – URL: <https://tinyurl.com/yeaen9hw>
- ²⁹⁵ Оперативна інформація станом на 06.00 01.04.2022 щодо російського вторгнення // Збройні Сили України. – 2022, 01 квітня. – URL: <https://tinyurl.com/5avja6d8>
- ²⁹⁶ Воєнно-історичний опис російсько-української війни (лютий–березень 2022 року) / Генеральний штаб ЗСУ; Авт. кол.: В. Залужний та ін. – К., 2022. – С. 63
- ²⁹⁷ Оперативна інформація станом на 12.00 04.04.2022 щодо російського вторгнення // Збройні Сили України. – 2022, 04 квітня. – URL: <https://tinyurl.com/va4ku3me>
- ²⁹⁸ Воєнно-історичний опис російсько-української війни (лютий–березень 2022 року) / Генеральний штаб ЗСУ; Авт. кол.: В. Залужний та ін. – К., 2022. – С. 63-64
- ²⁹⁹ Бої з росіянами на півночі. Інтерв’ю Віктора Ніколоука / Факти ICTV // Youtube. – 2022, 10 жовтня. – URL: <https://tinyurl.com/yuny8w6b>
- ³⁰⁰ Командир 16-го батальйону 58-ої бригади Володимир Логущ: “Як вони заходили через кордон? Ішла фура, за нею впритул три-чотири БТРи. В темряві незрозуміло було, що то кацапська техніка” // Шостка.info. – 2022, 08 червня. – URL: <https://tinyurl.com/ybw545>
- ³⁰¹ Полковник Дмитро Кашенко: “Золота Зірка командира – це однозначно заслуга його підлеглих” // Армія Inform. – 2022, 28 квітня. – URL: <https://tinyurl.com/zf7n99u8>
- ³⁰² Там само.
- ³⁰³ Там само.
- ³⁰⁴ Герой України Денис Дикий розповів про оборону Охтирки // Армія Inform. – 2022, 14 липня. – URL: <https://tinyurl.com/2p9tphuy>; Військове вторгнення Росії в Україну: що відбувається на Сумщині. Тиждень перший // Суспільне. – 2022, 03 березня. – URL: <https://tinyurl.com/5n7pezuf>
- ³⁰⁵ В районі Глухова військові застосували ПТРК “Javelin” / Сухопутні війська ЗС України // Facebook. – 2022, 24 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/3u8n88x6>; Христенко Л. У районі Глухова на Сумщині ЗСУ знешкодили колону техніки РФ з 15 танків // Суспільне. – 2022, 24 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/psr8a7x5>; Українські захисники під Конотопом спалили близько 40 одиниць техніки російських окупантів // РБК. – 2022, 25 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/ysuthdm9>
- ³⁰⁶ Христенко Л. “Громада зайняла кругову оборону” – міський голова Шостки на Сумщині // Суспільне. – 2022, 01 березня. – URL: <https://tinyurl.com/y5f54ayu>
- ³⁰⁷ У Шостці поховали тероборонівця, у Білопільці підтвердили загибель чотирьох людей // Суспільне. – 2022, 03 березня. – URL: <https://tinyurl.com/2sj4vyd2>
- ³⁰⁸ Ткачук Б. Українські прикордонники та ЗСУ вийшли на лінію державного кордону на Сумщині // Громадське. – 2022, 03 березня. – URL: <https://tinyurl.com/35cd3vnn>
- ³⁰⁹ Славне було “полювання”: на Сумщині тероборона відбила в окупантів танк, БМП і БТРи // Апостроф. – 2022, 03 березня. – URL: <https://tinyurl.com/bdymy7x5>
- ³¹⁰ ЗСУ знищили на Сумщині базу росіян із 96 танків і 20 “Градів” // Zaxid.net. – 2022, 28 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/2p8dwevs>
- ³¹¹ Біля Московського Бобрику на Сумщині артилерія знищила танкову колону РФ // Суспільне. – 2022, 03 березня. – URL: <https://tinyurl.com/2p83pzxd>
- ³¹² У ворога величезні втрати в напрямку Конотопа і Охтирки // Новини України. – 2022, 07 березня. – URL: <https://tinyurl.com/2rrwcabe>
- ³¹³ Глуценко О. Бомбардування Сум: 22 жертви, з-під завалів витягли тіло ще однієї дитини // Українська правда. – 2022, 09 березня. – URL: <https://tinyurl.com/2t5n3pac>
- ³¹⁴ Див. наприклад: Токарева Є. На Сумщині військові РФ розстріляли пенсіонерів на власному подвір’ї // Суспільне. Новини. – 2022, 25 березня. – URL: <https://tinyurl.com/2p9vwdue>; Розстріляні амбулаторія і будинки – наслідки перебування військових РФ у селі на Сумщині //

- Суспільне. Новини. – 2022, 18 квітня. – URL: <https://tinyurl.com/3b7mk4yc>
- ³¹⁵ Воєнно-історичний опис російсько-української війни (лютий – березень 2022 року). – К., 2022. – С. 61, 64.
- ³¹⁶ Там само. – С. 64.
- ³¹⁷ Ворона К. “Сумщина зміцнює оборонну здатність і відповідає вогнем на російські обстріли”. Інтерв'ю з командиром ОТУ “Суми” // Суспільне. Новини. – 2022, 25 серпня. – URL: <https://tinyurl.com/2p8c7wew>
- ³¹⁸ Марковська Ю. Сумщину майже звільнили від військових рф // Суспільне. Новини. – 2022, 04 квітня. – URL: <https://tinyurl.com/bdhk5dv4>
- ³¹⁹ Члек К. Українські прикордонники відновлюють контроль на кордоні Сумщини // Суспільне. Новини. – 2022, 11 квітня. – URL: <https://tinyurl.com/4k3pvapd>
- ³²⁰ Там само.
- ³²¹ Воєнно-історичний опис російсько-української війни. (лютий-березень 2022 року). – К., 2022. – С. 76
- ³²² Якушко О. Як у Харкові в школі № 134 живцем згоріли 30 псковських спецпризначенців // Об'єктив. – 2022, 09 грудня. – URL: <https://tinyurl.com/2eeh929s>
- ³²³ Романенко В. “Три дні на захоплення Харкова”: СБУ оприлюднила свідчення полоненого начальника взводу // Українська правда. – 2022, 09 березня. – URL: <https://tinyurl.com/25ytpbwu>
- ³²⁴ Перемога в битві за Харків: де ще ЗСУ можуть піти у наступ? // Радіо Свобода. – 2022, 22 травня. – URL: <https://tinyurl.com/5n7utjeh>
- ³²⁵ Як у лютому Сили оборони Харкова знищили спецназ рф у школі №134 // Армія Inform. – 2022, 02 вересня – URL: <https://tinyurl.com/bddb8259>
- ³²⁶ Захисники на одній БМП захопили 6 російських танків під Харковом – журналіст // Українська правда. – 2022, 02 березня. – URL: <https://tinyurl.com/yc28ntsf>
- ³²⁷ Під Харковом узяли в полон елітну бойову частину російської армії, якою ворог хвалився на всіх парадах // Лівий берег. – 2022, 03 березня. – URL: <https://tinyurl.com/mva8xsmt>
- ³²⁸ Оперативна інформація станом на 12.00 3.03.2022 щодо російського вторгнення / Генеральний штаб ЗСУ // facebook. – 2022, 03 березня. – URL: <https://tinyurl.com/2vnuvpuk>
- ³²⁹ Жуков С. ЗСУ відбили спробу штурму Харкова // НВ. – 2022, 15 березня. – URL: <https://tinyurl.com/yc4zvknz>.
- ³³⁰ Українські військові звільнили село Мала Рогань під Харковом // АТН. – 2022, 25 березня. – URL: <https://tinyurl.com/yns6bas8>; Захисники повідомили про звільнення Вільхівки під Харковом // Українська правда. – 2022, 27 березня. – URL: <https://tinyurl.com/4ess3nnp>
- ³³¹ Оперативна інформація станом на 24.00 06.03.2022 щодо російського вторгнення / Генеральний штаб ЗСУ // Facebook. – 2022, 06 березня. – URL: <https://tinyurl.com/ybhjpyun>
- ³³² Українська армія знищила колону російських танків у Харківській області // Kharkiv-today. – 2022, 09 березня. – URL: <https://tinyurl.com/4n78tshp>.
- ³³³ Харків – під обороною ЗСУ та бої на Ізюмщині: ситуація на Харківщині на 9 березня // Суспільне. – 2022, 09 березня. – URL: <https://tinyurl.com/4ertdrp9>.
- ³³⁴ Колону окупантів знищено під Харковом. Відео // Харків. Новини. – 2022, 09 березня. – URL: <https://tinyurl.com/nvkhd5pf>
- ³³⁵ Карплюк Д. На Харківщині українські військові знищили танки окупантів // Главком. – 2022, 11 березня. – URL: <https://tinyurl.com/4mbeky2y>
- ³³⁶ На Харківщині ЗСУ знищили російського командира мотострілецького полку // Укрінформ. – 2022, 16 березня. – URL: <https://tinyurl.com/yhvv mama>
- ³³⁷ Оперативна інформація станом на 12:00 29.03.2022 щодо російського вторгнення // Урядовий портал. – 2022, 29 березня. – URL: <https://tinyurl.com/y667we3e>
- ³³⁸ В Ізюмському лісгоспі українська артилерія знищила понад 15 одиниць техніки рф – міськрада Ізюма // Суспільне. – 2022, 20 березня. – URL: <https://tinyurl.com/bdef7p2n>.
- ³³⁹ Під Харковом українські артилеристи знищили російські артустановки “Акація” (відео) // Радіо Свобода. – 2022, 22 березня. – URL: <https://tinyurl.com/3eujpk4z>
- ³⁴⁰ ЗСУ пішли в контрнаступ і відтіснили ворога далі від Харкова // Укрінформ. – 2022, 17 квітня. – URL: <https://tinyurl.com/bp8kkfw7>
- ³⁴¹ Дві БТГ 138-ї мотострілецької бригади та зведена БТГ 59-го танкового полку зс рф розгромлені під Харковом війнами 92-ї бригади та добровольчими загонами // Цензор. – 2022, 30 березня. – URL: <https://tinyurl.com/mtvxbc75>
- ³⁴² Clark M., Barros G., Hird K. Russian Offensive Campaign Assessment // ISW. – 2022, April 01. – URL: <https://tinyurl.com/2p8fmhwp>
- ³⁴³ Драчук С. Резолюція ООН щодо мілітаризації Криму: її в Росії ніби й не помітили // Радіо Свобода. – 2020, 09 грудня. – URL: <https://tinyurl.com/4wydj7th>
- ³⁴⁴ В Криму перебуває 32 тисячі російських військових – Міноборони. – 2022, 13 лютого // Слово і діло. – 2022, 13 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/pkxp5x5u>
- ³⁴⁵ Воєнно-історичний опис російсько-української війни (лютий-березень 2022 року). – Київ: Генеральний штаб Збройних Сил України, 2022. – С. 86.
- ³⁴⁶ Командующий ВМСУ: американские фрегаты не нужны, корвет будет достроен, а первый дивизион “Нептуна” ждем в 2021 году // Думская. – 2020, 05 липня. – URL: <https://tinyurl.com/25wvkcsmr>
- ³⁴⁷ Стужук Ю.П. Співробітництво України та Великої Британії в умовах російсько-української війни // Збірник наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняховського. – № 2(75), 2022. – С. 136.
- ³⁴⁸ Записник заступника командира десантного батальйону з військово-політичної роботи 56-ї пдп, 7 пдд (Копія) // Архів ЦДВІ ЗС України. – Арк. 1.
- ³⁴⁹ Там само. – Арк. 2.
- ³⁵⁰ Братущак О. Бої під Херсоном, які зробили танкіста Дмитра Дозірчого Героєм України // Громадське. – 2022, 14 липня. – URL: <https://tinyurl.com/24kcpjd8>
- ³⁵¹ 59 окрема мотопіхотна бригада імені Якова Гандзюка / Оперативне командування “Південь” // facebook. – 2022, 10 червня. – URL: <https://tinyurl.com/yzmdbvbr>
- ³⁵² Записник заступника командира десантного батальйону з військово-політичної роботи 56-ї пдп, 7 пдд (Копія) // Архів ЦДВІ ЗС України. – Арк. 4.
- ³⁵³ Герой України Євген Пальченко розповів про бої біля Антонівського мосту на Херсонщині // Український південь. – 2022, 26 червня. – URL:
- ³⁵⁴ Записник заступника командира десантного батальйону з військово-політичної роботи 56-ї пдп, 7 пдд (Копія) // Архів ЦДВІ ЗС України. – Арк. 5.
- ³⁵⁵ Воєнно-історичний опис російсько-української війни (лютий-березень 2022 року). – Київ: Генеральний штаб Збройних Сил України, 2022. – С. 92.
- ³⁵⁶ Там само. – С. 42.
- ³⁵⁷ Із початку війни у 128-й бригаді нагородили п'ятьох військових званням Герой України // Укрінформ. – 2022, 11 квітня. – URL: <https://tinyurl.com/4yezunen>
- ³⁵⁸ Воєнно-історичний опис російсько-української війни (лютий-березень 2022 року). – Київ: Генеральний штаб Збройних Сил України, 2022. – С. 44.
- ³⁵⁹ Clark M., Barros G., Stepanenko K. Russian Offensive Campaign Assessment, February 27, 2022 // ISW. – 2022, February 27. – URL: <https://tinyurl.com/4dix922r>
- ³⁶⁰ Воєнно-історичний опис російсько-української війни (лютий-березень 2022 року). – Київ: Генеральний штаб Збройних Сил України, 2022. – С. 44.
- ³⁶¹ Clark M., Barros G., Stepanenko K. Russian Offensive Campaign Assessment, February 27, 2022 // ISW. – 2022, February 27. – URL: <https://tinyurl.com/4dix922r>
- ³⁶² “Курт” бій за Вознесенськ 2 березня – 28 ОМБ. Документальний фільм / Вознесенський Вісник// YouTube. – 2022, 27 квітня. – URL: <https://tinyurl.com/yc448hbz>
- ³⁶³ Поляковська Т. Танки пройшли через Миколаїв зі стріляниною / Уніан. – 2022, 26 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/2ndu7pfa>
- ³⁶⁴ Kagan F.W., Barros G., Stepanenko K. Russian Offensive Campaign Assessment, March 04, 2022 // ISW. – 2022, March 04. – URL: <https://tinyurl.com/mrwva9f5>

³⁶⁵ Кім В. Війська РФ на танках знову намагаються атакувати Миколаїв, захисники України вступили з ними в бій // Цензор. – 2022, 6 березня. – URL: <https://tinyurl.com/2m5murjn>

³⁶⁶ Clark M., Barros G., Stepanenko K. Russian Offensive Campaign Assessment, March 11, 2022 // ISW. – 2022, March 11. – URL: <https://tinyurl.com/yn87974x>

³⁶⁷ Ibidem. Clark M., Barros G., Stepanenko K. Russian Offensive Campaign Assessment, March 14, 2022 // ISW. – 2022, March 14. – URL: <https://tinyurl.com/2zw7edss>; Clark M., Barros G., Stepanenko K. Russian Offensive Campaign Assessment, March 16, 2022 // ISW. – 2022, March 16. – URL: <https://tinyurl.com/3yzv2j9a>

³⁶⁸ Бережанський І. Побачити Чорнобаївку і вмерти // ТСН. – 2022, 22 березня. – URL: <https://tinyurl.com/5n6zr2tw>

³⁶⁹ Clark M., Barros G., Stepanenko K. Russia-Ukraine Warning Update: Initial Russian Offensive Campaign Assessment // ISW. – 2022, February 24. – URL: <https://tinyurl.com/4wmbtejy>

³⁷⁰ Ibidem. Clark M., Barros G., Stepanenko K. Russia-Ukraine Warning Update: Initial Russian Offensive Campaign Assessment // ISW. – 2022, February 25. – URL: <https://tinyurl.com/yu83xapb>

³⁷¹ Ibidem. Clark M., Barros G., Stepanenko K. Russia-Ukraine Warning Update: Initial Russian Offensive Campaign Assessment // ISW. – 2022, February 26. – URL: <https://tinyurl.com/225fz83e>

³⁷² Ibidem. Clark M., Barros G., Stepanenko K. Russia-Ukraine Warning Update: Initial Russian Offensive Campaign Assessment // ISW. – 2022, February 27. – URL: <https://tinyurl.com/4ana6sbt>

³⁷³ Военно-историчний опис російсько-української війни (лютий-березень 2022 року). – Київ, 2022. – С. 82.

³⁷⁴ Clark M., Barros G., Stepanenko K. Russia-Ukraine Warning Update: Initial Russian Offensive Campaign Assessment // ISW. – 2022, February 28. – URL: <https://tinyurl.com/552uwmn6>

³⁷⁵ Военно-историчний опис російсько-української війни (лютий-березень 2022 року). – С. 83.

³⁷⁶ Там само, с. 83.

³⁷⁷ Kagan Fr. W., Barros G., Stepanenko K. Russian Offensive Campaign Assessment // ISW. – 2022, March 01. – URL: <https://tinyurl.com/mua2xdj7>

³⁷⁸ Ibidem. Clark M., Barros G., Stepanenko K. Russian Offensive Campaign Assessment // ISW. – 2022, March 02. – URL: <https://tinyurl.com/2vr9wkh9>

³⁷⁹ Ibidem. Clark M., Barros G., Stepanenko K. Russian Offensive Campaign Assessment // ISW. – 2022, March 03. – URL: <https://tinyurl.com/yryhpfjfw>

³⁸⁰ Ibidem. Kagan Fr. W., Barros G., Stepanenko K. Russian Offensive Campaign Assessment // ISW. – 2022, March 04. – URL: <https://tinyurl.com/2p9fysp4>

³⁸¹ Kagan Fr. W., Barros G., Stepanenko K. Russian Offensive Campaign Assessment // ISW. – 2022, March 05. – URL: <https://tinyurl.com/mtmw57vr>

³⁸² Военно-историчний опис російсько-української війни (лютий-березень 2022 року). – С. 83.

³⁸³ Там само.

³⁸⁴ Оперативна інформація станом на 12.00 05.03.2022 щодо російського вторгнення / Генеральний штаб ЗС України // Facebook. – 2022, 05 березня. – URL: <https://tinyurl.com/bdh4kkxz>

³⁸⁵ Военно-историчний опис російсько-української війни (лютий-березень 2022 року). – С. 83.

³⁸⁶ Kagan Fr. W., Barros G., Stepanenko K. Russian Offensive Campaign Assessment // ISW. – 2022, March 08. – URL: <https://tinyurl.com/4er76zsb>

³⁸⁷ Маріуполь: окупанти розбомбили дитячу лікарню та пологовий будинок // Вечірній Київ. – 2022, 09 березня. – URL: <https://tinyurl.com/2ea8bbxu>

³⁸⁸ Оперативна інформація станом на 12.00 11.03.2022 щодо російського вторгнення / Генеральний штаб ЗС України // Facebook. – 2022, 11 березня. – URL: <https://tinyurl.com/mpb5az5y>

³⁸⁹ Clark M., Barros G., Stepanenko K. Russian Offensive Campaign Assessment // ISW. – 2022, March 12. – URL: <https://tinyurl.com/4fy6w363>

³⁹⁰ Военно-историчний опис російсько-української війни (лютий-березень 2022 року). – С. 83 – 84.

³⁹¹ Clark M., Barros G., Stepanenko K. Russian Offensive Campaign Assessment // ISW. – 2022, March 13. – URL: <https://tinyurl.com/yvb8uunv>

³⁹² Военно-историчний опис російсько-української війни (лютий-березень 2022 року). – С. 84.

³⁹³ Там само, С. 84 – 85.

³⁹⁴ Оперативна інформація станом на 24.00 15.03.2022 щодо російського вторгнення / Генеральний штаб ЗС України // Facebook. – 2022, 15 березня. – URL: <https://tinyurl.com/56vvpz92>

³⁹⁵ Clark M., Barros G., Stepanenko K. Russian Offensive Campaign Assessment // ISW. – 2022, March 17. – URL: <https://tinyurl.com/bdwpj88x>

³⁹⁶ Ibidem. Clark M., Barros G., Stepanenko K. Russian Offensive Campaign Assessment // ISW. – 2022, March 18. – URL: <https://tinyurl.com/4pw6wefn>

³⁹⁷ Оперативна інформація станом на 24.00 21.03.2022 щодо російського вторгнення / Генеральний штаб ЗС України // Facebook. – 2022, 21 березня. – URL: <https://tinyurl.com/56vvpz92>

³⁹⁸ Там само.

³⁹⁹ Clark M., Barros G., Stepanenko K. Russian Offensive Campaign Assessment // ISW. – 2022, March 24. – URL: <https://tinyurl.com/nthe32wp>

⁴⁰⁰ Ibidem. Kagan Fr. W., Barros G. Russian Offensive Campaign Assessment // ISW. – 2022, March 26. – URL: <https://tinyurl.com/5ypjnsry>

⁴⁰¹ Оперативна інформація станом на 12.00 27.03.2022 щодо російського вторгнення / Генеральний штаб ЗС України // Facebook. – 2022, 27 березня. – URL: <https://tinyurl.com/d67s4tc7>

⁴⁰² Военно-историчний опис російсько-української війни (лютий-березень 2022 року). – С. 85 – 86.

⁴⁰³ Военно-историчний опис російсько-української війни (квітень 2022 року). – Київ, 2022. – С. 70.

⁴⁰⁴ Там само.

⁴⁰⁵ Там само. – С. 71.

⁴⁰⁶ Clark M., Barros G., Hird K. Russian Offensive Campaign Assessment // ISW. – 2022, April 01. – URL: <https://tinyurl.com/mvb4txcz>

⁴⁰⁷ Военно-историчний опис російсько-української війни (квітень 2022 року). – С. 72.

⁴⁰⁸ Там само. – С. 73.

⁴⁰⁹ Там само.

⁴¹⁰ Clark M., Stepanenko K. Russian Offensive Campaign Assessment // ISW. – 2022, April 15. – URL: <https://tinyurl.com/wctfdjh6>

⁴¹¹ Ibidem. Kagan Fr. W., Stepanenko K., Hird K. Russian Offensive Campaign Assessment // ISW. – 2022, April 26. – URL: <https://tinyurl.com/ytea9d3m>

⁴¹² Военно-историчний опис російсько-української війни (квітень 2022 року). – С. 76.

⁴¹³ Там само.

⁴¹⁴ Там само.

⁴¹⁵ Олещук М.М., Шамко В.Є., Жарик О.М. Сучасний стан, завдання та перспективи розвитку Повітряних Сил Збройних Сил України // Наука і оборона. – 2021. – №3. – С. 28.

⁴¹⁶ Военная доктрина Российской Федерации (утв. Президентом Российской Федерации 25.12.2014 № Пр-2976).

⁴¹⁷ Там само, стаття 31.

⁴¹⁸ Кураченко П. Воздушно-космические силы – новый щит России // Воздушно-космическая сфера. – 2016. – №1 (86). – С. 87.

⁴¹⁹ Там само, с 87-88.

⁴²⁰ Стратегия национальной безопасности Российской Федерации (утв. Президентом Российской Федерации 31.12.2015 №683).

⁴²¹ Connolly, R. and Boulegue, M. Russia's New State Armament Programme. Implications for the Russian Armed Forces and Military Capabilities to 2027. – London: Chatam House, the Royal Institute of International Affairs, 2018. – 42 p.

⁴²² Cooper, J. Russia's state armament programme to 2020: a quantitative assessment of implementation 2011-2015 / Swedish Defence Research Agency, FOI-R-4239-SE. – 2016. – P. 17.

⁴²³ Переозброєння Збройних Сил Російської Федерації – реалії, перестороги, виклики для

- України. Аналітична записка / Національний інститут стратегічних досліджень. – 2017, 26 грудня. – С. 8-9.
- ⁴²⁴ Missile Defense Project: "Missiles of Russia" / Missile Threat. Center for Strategic and International Studies, – 2018, June 14. – URL: <https://tinyurl.com/3bj2wf24>
- ⁴²⁵ Too Little, Too Late – A Guide to Russia's Armed Drones // Oryx. – 2022, October 13. – URL: <https://tinyurl.com/4kz6y4f9>
- ⁴²⁶ Дем'яненко В. Зброя ворога: що відомо про російські дрони-камікадзе “Ланцет” // АрміяInform. – 2022, 07 липня. – URL: <https://tinyurl.com/4kz6y4f9>
- ⁴²⁷ Cooper, J. Russia's state armament programme to 2020... – Pp. 67-81.
- ⁴²⁸ Mills, C. Russia's Armament Programme. Briefing Paper Num. 7877 / House of Commons Library. – 2017, January 24. – Pp. 24-27.
- ⁴²⁹ Beliakova, P. & Perlo-Freeman, S. Corruption in the Russian Defense Sector / World Peace Foundation Occasional Paper. – 2018, May 11. – Somerville, MA: World Peace Foundation. – URL: <https://tinyurl.com/28pmvxxe>
- ⁴³⁰ Perrin, C. Russian Military Modernisation: Challenges ahead for NATO Allies. General Report / NATO Parliamentary Assembly. – 2020, November 22. – P. 6.
- ⁴³¹ The Military Balance 2011. – Pp. 176-177.
- ⁴³² Cooper, J. Russia's state armament programme to 2020... – Pp. 48, 68-69.
- ⁴³³ The Military Balance 2011. – P. 169.
- ⁴³⁴ Військові Росії отримали два винищувачі Су-57 // Мілітарний. – 2022, 22 січня. – URL: <https://tinyurl.com/5ybcmv8f>
- ⁴³⁵ Military Balance 2022. – Pp. 198-201.
- ⁴³⁶ Pili, G. & Minniti, F. Understanding Russia's Great Games: Form Zapad 2013 to Zapad 2021 // Royal United Services Institute. – 2022, June 07. – URL: <https://tinyurl.com/mr38yrru>; Boulègue, M. Russia's Zapad-21: Lessons Learned // Center for European Policy Analysis. – 2021, September 20. – URL: <https://tinyurl.com/n98y5ybn>
- ⁴³⁷ Borshchevskaya, A. Threat Perception and Approaches to Counterterrorism // Russia's War in Syria. Assessing Russian Military Capabilities and Lessons Learned. – Philadelphia, PA: Foreign Policy Research Institute, 2020. – P. 15.
- ⁴³⁸ Lavrov, A. Russian Aerial Operations in the Syrian War // Russia's War in Syria... – Pp. 93-105.
- ⁴³⁹ Urcosta, R. Syria: Russia's Military Proving Ground // U.S. Naval Institute. – 2018. – URL: <https://tinyurl.com/3srm5ft4>
- ⁴⁴⁰ Воєнно-історичний опис російсько-української війни (лютий-березень 2022 року) / Генеральний штаб Збройних Сил України. – Київ, 2022. – С. 106-107.
- ⁴⁴¹ Дроздов С., Тюрін В., Корщев О., Горбенко В. аналіз операційного середовища та ймовірні сценарії застосування Повітряних Сил Збройних Сил України // Наука і оборона. – 2019, №3. – С. 27.
- ⁴⁴² Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 06 травня 2015 року “Про Стратегію національної безпеки України”. Указ Президента України від 26 травня 2015 року №287/2015.
- ⁴⁴³ Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 02 вересня 2015 року “Про нову редакцію Воєнної доктрини України”. Указ Президента України від 24 вересня 2015 року №555/2015.
- ⁴⁴⁴ Там само.
- ⁴⁴⁵ Міхненко А. І. Руснак: “В сфері виробництва та закупівлі ОБТ потрібно мати державницький підхід” // Defence Express. – 2016, №3-4. – С. 3-9.
- ⁴⁴⁶ Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 року “Про Державну програму розвитку Збройних Сил України на період до 2020 року”. Указ Президента України від 22 березня 2017 року №73/2017.
- ⁴⁴⁷ Руснак І., Телелим В. Оборонна реформа в Україні: основні підсумки та перспективи // Наука і оборона. – 2021, №1. – С. 8.
- ⁴⁴⁸ Титаренко О., Горобець Ю. Аналіз застосування безпілотних літальних апаратів в збройних конфліктах в Сирії, Лівії та нагірному Карабасі в період 2017-2020 рр. для удосконалення форм і способів застосування Повітряних Сил // Повітряна міць України. – 2022, №2(3). – С. 5-10.
- ⁴⁴⁹ Візія Повітряних Сил 2035 / Командування Повітряних Сил Збройних Сил України. – 2020. – С. 26-30.
- ⁴⁵⁰ Олещук М.М., Шамко В.Є., Жарик О.М. Сучасний стан, завдання та перспективи розвитку Повітряних Сил Збройних Сил України // Наука і оборона. – 2021. – №3. – С. 29-30.
- ⁴⁵¹ Повітряні Сили Збройних Сил України: від історії – до сучасності / Командування Повітряних Сил ЗСУ // facebook. – 2021, 30 липня. – URL: <https://tinyurl.com/23zfydjh>
- ⁴⁵² Military Balance 2022. – Pp. 212-213.
- ⁴⁵³ Bronk, J. Ukrainian Air Defence Options in the Event of a Russian Attack / Royal United Services Institute. – 2022, February 08. – URL: <https://tinyurl.com/4p93sfzj>
- ⁴⁵⁴ Roblin, S. Russian ground forces have been massing around Ukraine for months. Now Russia's air force is joining them // Insider. – 2022, February 23. – URL: <https://tinyurl.com/3w3dujzt>
- ⁴⁵⁵ Повітряні Сили ЗСУ на фронті російсько-української війни / Укрінформ // YouTube. – 2022, 16 серпня. – URL: <https://tinyurl.com/48dn4d7d>
- ⁴⁵⁶ Олещук М., Корщев О., Горбенко В. Погляди щодо напрямків розвитку Повітряних Сил Збройних Сил України з урахуванням досвіду російсько-української війни // Повітряна міць України. – 2022. – №1(2). – С. 8.
- ⁴⁵⁷ Nedwick, T. These are the Standoff Missiles Russia Used to Open Its War against Ukraine // The War Zone. – 2022, February 24. – URL: <https://tinyurl.com/3mx5rmfb>
- ⁴⁵⁸ Zabrodskyi, M. et al. Preliminary Lessons in Conventional Warfighting from Russia's Invasion of Ukraine: February – July 2022 / RUSI Special Report. – London: Royal United Services Institute, 2022. – P. 24.
- ⁴⁵⁹ Найпереконливіший аргумент для кровожерливого окупанта – це потужний кулак і рішуча відсіч / Командування Повітряних Сил ЗСУ // facebook. – 2022, 01 квітня. – URL: <https://tinyurl.com/yc6ks75f>
- ⁴⁶⁰ У Борисполі була спроба атаки на аеропорт – мер // Укрінформ. – 2022, 24 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/bdf875fn>
- ⁴⁶¹ У мерії Бродів прокоментували ранкові вибухи // Еспресо. Захід. – 2022, 24 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/mryykbv>
- ⁴⁶² Біля військового аеродрому в Івано-Франківську пролунали кілька вибухів // Суспільне. Новини. – 2022, 24 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/4cz2et7j>
- ⁴⁶³ Богута Н. Російські війська атакують Краматорськ // Фокус. – 2022, 24 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/3ubnk344>
- ⁴⁶⁴ Внаслідок ракетних обстрілів на території аеродрому в селі Корнич на Франківщині – двоє поранених // Суспільне. Новини. – 2022, 24 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/bdhnjz8z>
- ⁴⁶⁵ Сьогодні, 24 лютого, о 5.00 збройні сили Російської Федерації розпочали інтенсивні обстріли наших підрозділів на сході / Генеральний штаб ЗСУ // Facebook. – 2022, 24 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/3z49ebhf>
- ⁴⁶⁶ У Луцьку прогрімали вибухи // ВолиньPost. – 2022, 24 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/bdhnpkt2>
- ⁴⁶⁷ Станом на 5 год. 24 лютого на території країни почалися обстріли / Pravda Gerachchenko // Telegram. – 2022, 24 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/mr2etvrd>
- ⁴⁶⁸ Військовий аеродром у Миргороді зазнав обстрілу – міський голова // Інтернет-видання Полтавщина. – 2022, 24 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/p28d7z2b>
- ⁴⁶⁹ Станом на 5 год. 24 лютого на території країни почалися обстріли / Pravda Gerachchenko // Telegram. – 2022, 24 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/mr2etvrd>
- ⁴⁷⁰ Головне зі звернення міського голови Старокостянтинова Миколи Мельничука // Старкон City. – 2022, 24 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/3jafsap2>

- ⁴⁷¹ Шляхтін А. авіаудар Росії по Чугуєву на Харківщині: моторошні фото наслідків // 24 Харків. – 2022, 24 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/2p26jv7e>
- ⁴⁷² Аеродром у Старокосянтинові зазнав ракетного удару // Interfax Ukraine. – 2022, 25 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/3zaaefm>
- ⁴⁷³ Російські війська вночі обстрілювали підрозділи поблизу Кропивницького – генштаб // Суспільне. Новини. – 2022, 25 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/2n9uzcwb>
- ⁴⁷⁴ Zabrodskyi, M. et al. Preliminary Lessons in Conventional Warfighting from Russia's Invasion of Ukraine. – P. 24-25.
- ⁴⁷⁵ Ibidem, pp. 24-25.
- ⁴⁷⁶ Bronk, J. et al. The Russian Air War and Ukrainian Requirements for Air Defence / RUSI Special Report. – London: Royal United Services Institute, 2022, November 07. – P. 6-7.
- ⁴⁷⁷ Zabrodskyi, M. et al. Preliminary Lessons in Conventional Warfighting from Russia's Invasion of Ukraine. – P. 26.
- ⁴⁷⁸ Ibidem, p. 29.
- ⁴⁷⁹ Bronk, J. et al. The Russian Air War and Ukrainian Requirements for Air Defence. – Pp. 12-13.
- ⁴⁸⁰ Ibidem, p. 28.
- ⁴⁸¹ Ibidem, p. 15.
- ⁴⁸² Zabrodskyi, M. et al. Preliminary Lessons in Conventional Warfighting from Russia's Invasion of Ukraine. – P. 34.
- ⁴⁸³ Bronk, J. et al. The Russian Air War and Ukrainian Requirements for Air Defence. – P. 28-29.
- ⁴⁸⁴ Воєнно-історичний опис російсько-української війни (квітень 2022 року). – С. 97-103.
- ⁴⁸⁵ Zabrodskyi M. et al. Preliminary Lessons in Conventional warfighting from Russia's Invasion of Ukraine: February-July 2022. – London: Royal United Services Institute, 2022. – P. 10.
- ⁴⁸⁶ Росія перекидає кораблі до Криму? / Крим. Реалії // YouTube. – 2022, 22 січня. – URL: <https://tinyurl.com/2p85xwjr>
- ⁴⁸⁷ Ozberk, T. Russia to Dominate the Black Sea in Case of Ukraine Conflict // Naval News. – 2022, January 30. – URL: <https://tinyurl.com/4j46nfkh>
- ⁴⁸⁸ Delanoë, I. Russian Naval Forces in the Syrian War // Russia's War in Syria. Assessing Russian Military Capabilities and Lessons Learned. – Philadelphia: Foreign Policy Research Institute, 2020. – Pp. 111-125.
- ⁴⁸⁹ Кожен на своєму місці працює над єдиною метою – перемогти в цій війні – Олексій Неїжпапа // Армія Inform. – 2022, 22 серпня. – URL: <https://tinyurl.com/yc5tkm88>
- ⁴⁹⁰ Мірошніченко Б., Гордійчук Д. Чорне море по коліна: як військові навчання Путіна загрожують на міліну торгівлю України морем // Економічна правда. – 2022, 13 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/mwm9uv86>; Понад 30 кораблів росії розпочали навчання в Чорному морі // Мілітарний. – 2022, 12 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/y6bpbh3d>
- ⁴⁹¹ Заблоцький В. Кораблі ВМС України в Криму: брати чи не брати? // Український тиждень. – 2018, 15 січня. – URL: <https://tinyurl.com/3xfjfcfk>
- ⁴⁹² Росія перекидає кораблі до Криму? / Крим. Реалії // YouTube. – 2022, 22 січня. – URL: <https://tinyurl.com/2p85xwjr>
- ⁴⁹³ Задверняк Н. Командувач ВМС розповів, як зміцнюється наш оборонний потенціал на морі // Армія Inform. – 2021, 16 грудня. – URL: <https://tinyurl.com/ztmru8rd>
- ⁴⁹⁴ Там само.
- ⁴⁹⁵ Аксьонов П., Хоменко С. Корвети, ракети і “Байрактари”: який флот буде Україна // BBC News Україна. – 2021, 13 травня. – URL: <https://tinyurl.com/52n94y2c>
- ⁴⁹⁶ Задверняк Н. Командувач ВМС розповів, як зміцнюється наш оборонний потенціал на морі // Армія Inform. – 2021, 16 грудня. – URL: <https://tinyurl.com/ztmru8rd>
- ⁴⁹⁷ Романюк Р. Битва за Зміїний. Героїчна історія: як Україна втратила і повернула надважливий острів. Реконструкція / Українська правда. – 2022, 07 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/twmtapjex>; Коновалова О., Жила М. Прикордонник прийняв бій на острові Зміїний та приїхав з полону до Хмельницького // Суспільне. – 2023, 24 січня. – URL: <https://tinyurl.com/4zahjk8w>

- ⁴⁹⁸ Романюк Р. Битва за Зміїний. Героїчна історія: як Україна втратила і повернула надважливий острів // Українська правда. – 2022, 12 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/yc6wchn7>
- ⁴⁹⁹ Хронологія боротьби за острів Зміїний (24 лютого – 4 липня 2022 року) // Воєнно-історичний опис російсько-української війни (липень 2022 року). – Київ: Генеральний штаб ЗС України, 2022. – С. 143-144.
- ⁵⁰⁰ Воєнно-історичний опис російсько-української війни (лютий – березень 2022 року). – Київ: Генеральний штаб ЗС України, 2022. – С. 98-99.
- ⁵⁰¹ Командувач ВМС ЗСУ про російський десант, потоплення “Москви” та битва за Зміїний / Суспільне Одеса // YouTube. – 2022, 06 грудня. – URL: <https://tinyurl.com/bdcuv5pw>
- ⁵⁰² LaGrone S., Mahadzir D. Russian Warships Shelling Towns Near Odesa as Naval Activity Increases in Northern Black Sea // USNI News. – 2022, March 16. – URL: <https://tinyurl.com/bdnp9naj>
- ⁵⁰³ Воєнно-історичний опис російсько-української війни (лютий – березень 2022 року). – С. 101-102; Ozberk T. Russia's Amphibious Operation Dilemma // Naval News. – 2022, March 20. – URL: <https://tinyurl.com/5n6frkma>
- ⁵⁰⁴ Командувач ВМС ЗСУ про російський десант, потоплення “Москви” та битва за Зміїний / Суспільне Одеса // YouTube. – 2022, 06 грудня. – URL: <https://tinyurl.com/bdcuv5pw>
- ⁵⁰⁵ Zabrodskyi, M. et al. Preliminary Lessons in Conventional Warfighting from Russia's Invasion of Ukraine. – Pp. 23-25.
- ⁵⁰⁶ Міноборони: Верховний Головнокомандувач ЗСУ підписав Наказ про призов резервістів на військову службу за призовом осіб із числа резервістів в особливий період // Урядовий портал. – 2022, 23 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/mrb56xta>
- ⁵⁰⁷ Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 №64/2022. URL: <https://tinyurl.com/mpfcykz3>
- ⁵⁰⁸ Про загальну мобілізацію: Указ Президента України від 24.02.2022 №65/2022. URL: <https://tinyurl.com/2963sevr>
- ⁵⁰⁹ Про використання Збройних Сил України та інших військових формувань: Указ Президента України від 24.02.2022 №66/2022. URL: <https://tinyurl.com/ynznjwjr>
- ⁵¹⁰ Про утворення військових адміністрацій: Указ Президента України від 24.02.2022 №68/2022. URL: <https://tinyurl.com/5n8kx437>
- ⁵¹¹ Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 24 лютого 2022 року “Про введення в дію плану оборони України та Зведеного плану територіальної оборони України”: Указ Президента України від 24.02.2022 №70/2022. URL: <https://tinyurl.com/4wp6h7zu>
- ⁵¹² Про утворення Ставки Верховного Головнокомандувача: Указ Президента України від 24.02.2022 №72/2022. URL: <https://tinyurl.com/3yjauht4>
- ⁵¹³ Zabrodskyi, M. et al. Preliminary Lessons in Conventional Warfighting from Russia's Invasion of Ukraine. – Pp. 10-11.
- ⁵¹⁴ Коваль А.П. Бойова підготовка особового складу в підрозділах Територіальної оборони: виклики в умовах війни // Застосування Сухопутних військ Збройних Сил України у конфліктах сучасності (за досвідом забезпечення національної безпеки складовими сектору безпеки і оборони у російсько-українській війні в 2022 році): Збірний тез доповідей науково-практичної конференції 17 листопада 2022 року. – Львів, НАСВ, 2022. – С. 135.

Розділ III. Другий етап: друга стратегічна оборонна операція (травень – серпень 2022 року)

3.1. Воєнно-політична обстановка

¹ Привітання Президента Володимира Зеленського з нагоди Дня Незалежності України // Президент України. Офіційне інтернет-представництво. – 2022, 24 серпня. – URL: <https://tinyurl.com/mry6yrbv>

² Російська риторика в липні 2022: рф всім загрожує, а насправді прагне припинення вогню, перемир'я з Україною та переговорів зі США. Навіщо? // Чорноморські новини. – 2022,

26 липня. – URL: <https://tinyurl.com/3599vztb>

³ Хакл С. Чи відкрила війна Росії проти України очі "путінферштеєрам"? // Deutsche Welle. – 2022, 11 травня. – URL: <https://tinyurl.com/2s4k2k5b>

⁴ Самигін Д. Півроку війни: як Росія інформаційно супроводжує вторгнення в Україну // Дзеркало тижня. – 2022, 28 серпня. – URL: <https://tinyurl.com/yp4zbd9b>

⁵ Печенюк А. Скандальний звіт Amnesty International про Україну перевірять незалежні експерти // УНІАН. – 2022, 14 серпня. – URL: <https://tinyurl.com/mv95986w>

⁶ Лукашенко стверджує, що Захід намагається втягнути Білорусь у війну з Україною // Європейська правда. – 2022, 17 червня. – URL: <https://tinyurl.com/mxsbjzfv>

⁷ Лукашенко заговорив про “польську загрозу” для України // Європейська правда. – 2022, 6 травня. – URL: <https://tinyurl.com/58n9fuvx>

⁸ Солонарь О. Светлана Тихановская: Белорусский протест объединил Европу // Deutsche Welle – 2022, 26 мая. – URL: <https://tinyurl.com/5n6hba7f>

⁹ Роль Совета Европы в том, чтобы уже сейчас стать ближе к Беларуси. Выступление Светланы Тихановской на пленарном заседании ПАСЕ, 2022 // Светлана Тихановская – 2022, 21 июня. – URL: <https://tinyurl.com/2p8rxfbd>

¹⁰ Заступник генсека НАТО: Я чувю в Україні критику на адресу Альянсу, і вона необґрунтована // Європейська правда. – 2022, 27 червня. – URL: <https://bit.ly/3Iiaw26>

¹¹ Брайлян Є., Мосбондз О. Наша підтримка триватиме стільки, скільки буде необхідно, щоб Україна перемогла // Армія Inform. – 2022, 31 травня. – URL: <https://tinyurl.com/46nnkcky>

¹² Посли НАТО підписали протоколи про вступ Фінляндії та Швеції в Альянс // Суспільне. – 2022, 05 липня. – URL: <https://tinyurl.com/3kzf7z2w>

¹³ Special address by NATO Secretary General Jens Stoltenberg at the World Economic Forum Annual Meeting // North Atlantic Treaty Organization. – 2022, May 24. – URL: <https://tinyurl.com/bde82ata>; NATO Secretary General Jens Stoltenberg’s speech to the AUF summer camp // North Atlantic Treaty Organization. – 2022, 04 серпня 2022. – URL: <https://bit.ly/3DAfV2o>

¹⁴ ЄС надасть Україні 9 млрд євро допомоги // Суспільне. – 2022, 31 травня. – URL: <https://bit.ly/3IIX11u>

¹⁵ Солодкий С. Рятівники Путіна: що не так зі спробами Заходу “зберегти обличчя” агресора // Європейська правда. – 2022, 19 травня. – URL: <https://tinyurl.com/yrwu4dpw>

¹⁶ Макрон пропонував піти на поступки щодо суверенітету, щоб зберегти обличчя Путіну – Зеленський // Європейська правда. – 2022, 13 травня. – URL: <https://tinyurl.com/mszrxvtv>

¹⁷ Austin’s assertion that US wants to ‘weaken’ Russia underlines Biden strategy shift // CNN. – 2022, April 26. – URL: <https://tinyurl.com/5xhvtnd>

¹⁸ Joe Biden. President Biden: What America Will and Will Not Do in Ukraine // New York Times. – 2022, May 31. – URL: <https://nyti.ms/3Yr66vv>

¹⁹ Four takeaways from Biden’s trip to the G7 // CNN. – 2022, June 28. – URL: <https://tinyurl.com/34p9e2k9>

²⁰ Сидоренко С., Гетьманчук А. США на порозі виборів: що зміниться у підтримці України та ЗСУ у 2023 році // Європейська правда. – 2022, 09 вересня. – URL: <https://bit.ly/3StxWnc>

²¹ Краєв О., Сидоренко С. Борис до жовтня: що змінить для України та чому станеться відставка прем’єра Джонсона // Європейська правда. – 2022, 08 липня. – URL: <https://tinyurl.com/2zaz58f3>

²² “Це наш момент 1937 року”: глава Генштабу Британії закликає запобігти Третій світовій // Європейська правда. – 2022, 28 червня. – URL: <https://tinyurl.com/y46hkrx4>

²³ Гетьманчук А. Трикутник, але не союз: що не так з альянсом Києва, Лондона і Варшави та як це виправити // Європейська правда. – 2022, 23 серпня. – URL: <https://bit.ly/3SJPwDV>

²⁴ Europe’s powers gave Ukraine no new military pledges in July, data shows // Politico. – 2022, 17 серпня. – URL: <https://politi.co/3dmls1>

²⁵ Сидоренко С. “Операція Шольц”. З якими умовами Україні відкрили двері в ЄС та хто змінив думку Німеччини // Європейська правда. – 2022, 17 червня. – URL: <https://bit.ly/3RYGRxZ>

²⁶ Speech by President von der Leyen at the closing event of the Conference on the Future of Europe //

European Commission. – 2022, May 09. – URL: <https://tinyurl.com/2t4sp55s>

²⁷ Матяш Т. Дуда починає тур по Європі, щоб переконати надати Україні статус кандидата в ЄС // Лівий берег. – 2022, 08 червня. – URL: <https://bit.ly/3cKIImQg>

²⁸ Прем’єр Польщі Моравецький закликав польських дипломатів формувати підтримку України у світі // Цензор. – 2022, 22 червня. – URL: <https://bit.ly/3q6yROv>

²⁹ “Щоб росія не була сусідом”: прем’єри Чехії та Словаччини закликали посилити підтримку України // Укрінформ. – 2022, 21 серпня. – URL: <https://bit.ly/3C3YNRx>

³⁰ Орбан звинуватив Європу у “фінансуванні війни” та говорив про шанси України “у букмекерів” // ua.news. – 2022, 10 червня. – URL: <https://bit.ly/3AKA7vp>

³¹ Лише 3% виборців Орбана винуватять Росію у війні в Україні // Європейська правда. – 2022, 23 серпня. – URL: <https://bit.ly/3xLevOU>

³² Сидоренко С. Угорщина обрала ізоляцію. Все про нову ідеологію Орбана, яку порівнюють з нацизмом // Європейська інтеграція. – 2023, 26 липня. – URL: <https://tinyurl.com/z7y397d5>

³³ Нова війна на Балканах? Що відбувається на межі Сербії з частково визнаним Косовом, всі деталі // Ексклюзив ТСН. – 2022, 31 липня. – URL: <https://tinyurl.com/393x95bp>

³⁴ Nothing can be done’ about placing sanctions on Russia: Turkey’s Erdogan // AlArabiyanews. – 2022, 03 березня. – URL: <https://tinyurl.com/5cwm43he>

³⁵ “Треба дати путіну врятувати своє обличчя”: що не так з позицією Туреччини в перемовинах?” // Громадське Радіо. – 2022, 25 квітня. – URL: <https://tinyurl.com/5h3sf6a9>

³⁶ Ердоган про ситуацію на ЗАЕС: Не хочемо пережити новий Чорнобиль, ми на боці України // Українська правда. – 2022, 18 серпня. – URL: <https://tinyurl.com/bdhu2xv4>

³⁷ ЄС поновлює переговори з Іраном щодо ядерної угоди // Українська правда. – 2022, 14 травня. – URL: <https://tinyurl.com/ca47wsyj>

³⁸ Стан та перспективи розвитку відносин у трикутнику Туреччина-Іран-Росія (за підсумками переговорів лідерів держав у Тегерані 19 липня 2022 р.) // Національний інститут стратегічних досліджень. – 2022, 19 липня. – URL: <https://tinyurl.com/y94bb4f8>; У США офіційно підтвердили, що Іран передав росії безпілотики // Слово і діло. – 2022, 30 серпня. – URL: <https://tinyurl.com/yy9e8h5s>

³⁹ □□□□□□□□□□□□□□□□□□□□ // Агентство Сінхуа. – 2022, 30 квітня. – URL: <https://tinyurl.com/5n6hzk37>

⁴⁰ Участь Володимира Зеленського в Українському сніданку у Давосі // Укрінформ. – 2022, 25 травня. – URL: <https://tinyurl.com/2tt93tnh>

⁴¹ □□□□□□□□□□□□□□□□ // Xinhua. – 2022, 15 June. – URL: <https://bit.ly/3ViYpZo>

⁴² Си Цзиньпин wystąpił na 25-m Санкт-Петербурзьком міжнародном економіческом форумі // Diplomatrutube. – 2022, 19 июня. – URL: <https://tinyurl.com/mrxk4dwe>

⁴³ Volodymyr Zelensky seeking ‘direct talks’ with China’s Xi Jinping to help end Russia’s invasion of Ukraine // South China Morning Post. – 2022, August 04. – URL: <https://tinyurl.com/5w5hhax6>

⁴⁴ Україна має змінити статус Китаю зі стратегічного партнера на економічного – експерт // Укрінформ. – 2022, 08 серпня. – URL: <https://tinyurl.com/jmjpcvb2>

⁴⁵ Питання Спеціального представника України з питань Близького Сходу та Африки: Указ Президента України від 12.07.2022 №491/2022. – URL: <https://tinyurl.com/2nv67tde>

⁴⁶ Kuleba D. The day of relief for the world, especially for our friends in the Middle East, Asia, and Africa // Official Twitter account. – 2022, August 01. – URL: <https://tinyurl.com/3mmcv224>

⁴⁷ Звернення Президента України // Президент України. Офіційне інтернет-представництво. – 2022, 13 серпня. – URL: <https://tinyurl.com/5n84zjb2>

⁴⁸ Про продовження строку дії воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 15.08.2022 №58/2023. – URL: <https://tinyurl.com/3ahmjzw8>

⁴⁹ Про припинення дії Угоди між Урядом України і Урядом Російської Федерації про безвізові поїздки громадян України і Російської Федерації та застосування деяких міжнародних договорів України з Російською Федерацією: Постанова Кабінету Міністрів України від 17 червня 2022 р. № 692. – URL: <https://tinyurl.com/45u2dkmy>

⁵⁰ Declaration of the Heads of State Bucharest 9 Meeting (Bucharest, June 10, 2022) // President of Romania. – 2022, 10 June. – URL: <https://tinyurl.com/mpkdd4rv>

⁵¹ Результати саміту глав країн Бухарестської дев'ятки 10 червня 2022 року // Національний інститут стратегічних досліджень. – 2022, 14 червня. – URL: <https://tinyurl.com/36cu87zc>

⁵² G7 Leaders' Communiqué – Executive summary // European Council. – 2023, June 28. – URL: <https://tinyurl.com/3xxjpxha>

⁵³ Україна отримає від США ще чотири HIMARS. Загалом дадуть більше двадцяти // BBC news Україна. – 2022, 20 липня. – URL: <https://tinyurl.com/23k8nnp3>

⁵⁴ “Зараз в Англії дуже багато вікінгів”. Воллес анонсував більше тренувань для ЗСУ // Ліга. – 2022, 11 серпня. – URL: <https://tinyurl.com/mtf99wnf>

⁵⁵ Резніков анонсував отримання нової військової допомоги від США та Норвегії // РБК – Україна. – 2022, 17 серпня. – URL: <https://tinyurl.com/muv9awrk>

⁵⁶ Шведські інструктори у Британії навчатимуть українських військових, - Міноборони Швеції // Цензор. – 2022, 07 серпня. – URL: <https://bit.ly/3LGqkvA>

⁵⁷ Europe's powers gave Ukraine no new military pledges in July, data shows // Politico. – 2022, August 17. – URL: <https://politi.co/3dm1dS1>

⁵⁸ Уряд Німеччини викреслив все важке озброєння зі списку військової допомоги Україні // Європейська правда. – 2022, 21 квітня. – URL: <https://tinyurl.com/2ybc5dx7>

⁵⁹ Statement from President Biden on Ukraine Independence Day // White House. – 2022, August 24. – URL: <https://bit.ly/3BN80xm>

⁶⁰ Офіційно: ЄС затвердив шостий пакет санкцій проти РФ // Європейська правда. – 2022, 03 червня. – URL: <https://tinyurl.com/3mcjd7ve>

⁶¹ Шостий пакет санкцій вплине на 90% експорту нафти РФ, а це десятки млрд євро на рік, – голова представництва ЄС // Лівий берег. – 2022, 01 червня. – URL: <https://tinyurl.com/4ad8c2pt>; Шостий пішов: санкційний тиск на Росію посилюється // Лівий берег. – 2022, 31 травня – URL: <https://tinyurl.com/2p9yj229>

⁶² Офіційно: ЄС затвердив шостий пакет санкцій проти рф // Європейська правда. – 2022, 03 червня. – URL: <https://tinyurl.com/3mcjd7ve>; Russia's aggression against Ukraine: EU adopts sixth package of sanctions // Council of the EU. Press release. – 2022, June 03. – URL: <https://tinyurl.com/49awxhev>

⁶³ Президент Казахстану пообіцяв не порушувати санкції, запроваджені проти Росії // Радіо Свобода. – 2022, 15 червня. – URL: <https://tinyurl.com/53y9knu6>

⁶⁴ Токаєв у присутності Путіна заявив, що Казахстан не визнає “днр” і “лнр” // Радіо Свобода. – 2022, 18 червня. – URL: <https://tinyurl.com/2p8vj594>

⁶⁵ Рада ЄС затвердила сьомий пакет санкцій проти росії // РБК – Україна. – 2022, 21 липня. – URL: <https://tinyurl.com/2p8zxf2y>

⁶⁶ Наконечна Є. ЄС опублікував нові санкції щодо рф // Deutsche Welle. – 2022, 22 липня. – URL: <https://tinyurl.com/22pu9wcd>

⁶⁷ Геополітичні орієнтації жителів України: результати телефонного опитування, проведеного 6-20 липня 2022 року // КМІС. – 2022, 29 липня. – URL: <https://tinyurl.com/yrhrykum>

⁶⁸ Замість членства в ЄС – Макрон пропонує для України щось незрозуміле // Укрінформ. – 2022, 11 травня. – URL: <https://tinyurl.com/3kf28zhf>

⁶⁹ Канцлер Німеччини: короткого шляху до ЄС для України немає // Радіо Свобода. – 2022, 19 травня. – URL: <https://tinyurl.com/yn7vdt89>

⁷⁰ Три держави Західних Балкан офіційно підтримали надання статусу кандидата Україні // Європейська правда. – 2022, 15 червня. – URL: <https://bit.ly/3RSOx50>

⁷¹ Сидоренко С. “Операція Шольц”. З якими умовами Україні відкрили двері в ЄС та хто змінив думку Німеччини // Європейська правда. – 2022, 17 червня. – URL: <https://bit.ly/3RYGRxZ>

⁷² Рада затвердила антикорупційну стратегію України до 2025 року // Укрінформ. – 2022, 20 червня. – URL: <https://tinyurl.com/bde83zfy>; Верховна Рада України прийняла Закон "Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому

насильству та боротьбу із цими явищами" // Верховна Рада України. – 2020, 20 червня. – URL: <https://tinyurl.com/58wmpd83>

⁷³ Сидоренко С. Кандидат авансом: 7 вимог, які має виконати Україна, щоб ЄС не скасував її новий статус // Європейська правда. – 2022, 18 червня. – URL: <https://bit.ly/3RSir9x>; Сидоренко С. Що чекає на Україну після рішення про статус кандидата та коли реально вступити до ЄС // Європейська правда. – 2022, 24 червня. – URL: <https://bit.ly/3xgm5QY>

⁷⁴ Пашков М. Євроінтеграція в умовах війни: виклики і перспективи. Аналітична доповідь. Грудень 2022 р. // Центр Разумкова. – К., 2022. – С. 4.

⁷⁵ Ольга Стефанішина: Уряд напрацював необхідні нормативно-правові акти для максимального виконання Угоди про асоціацію з ЄС // Урядовий портал. – 2022, 11 серпня. – URL: <https://bit.ly/3QMEDzK>

⁷⁶ NATO 2022 Strategic Concept. Adopted by Heads of State and Government at the NATO Summit in Madrid 29 June 2022 // North Atlantic Treaty Organization. – 2022, June 29. – URL: <https://bit.ly/3xfAY6b>

⁷⁷ Ibidem.

⁷⁸ Сидоренко С. Україна повертається до НАТО. Як саміт у Мадриді змінив ставлення до Альянсу // Європейська правда. – 2022, 01 липня. – URL: <https://tinyurl.com/mvrv8t6r>

⁷⁹ Сидоренко С. Сім загроз та дві України: що прописав НАТО у новій стратегічній концепції // Європейська правда. – 2022, 29 червня. – URL: <https://bit.ly/40UW8Em>

⁸⁰ Madrid Summit Declaration Issued by NATO Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Madrid 29 June 2022 // North Atlantic Treaty Organization. – 2022, June 29. – URL: <https://bit.ly/3YGZBUY>

⁸¹ Ibidem.

⁸² 2022 NATO Summit // North Atlantic Treaty Organization. – 2022, June 28. – URL: <https://bit.ly/3IjojoY>

⁸³ Сидоренко С. Двері НАТО відкриваються: що змінює для України вступ Фінляндії та Швеції до Альянсу // Європейська правда. – 2022, 17 травня. – URL: <https://bit.ly/40VBUDe>

⁸⁴ Кулеба: росія залишається зосередженою на війні, все інше – димові завіси // Укрінформ. – 2022, 03 серпня. – URL: <https://bit.ly/3UsZoU7>

⁸⁵ В ОП назвали чотири складові успішних переговорів із росією // Укрінформ. – 2022, 04 серпня. – URL: <https://bit.ly/3LBJrXz>

⁸⁶ Світова продовольча криза може загостритися, якщо Одеський порт не буде відкрито, каже представник ООН Від CNN Роба Норта в Давосі, Швейцарія // CableNewsNetwork. – 2022, 24 травня. – URL: <https://tinyurl.com/4uwvcfrs>

⁸⁷ Литва пропонує військово-морську коаліцію для зняття блокади рф та експорту українського зерна // Європейська правда. – 2022, 23 травня. – URL: <https://tinyurl.com/2p99336c>

⁸⁸ Зернова угода та обстріл Одеси: Росія тестує Захід щодо можливого перемир'я у війні // ТСН. – 2022, 25 липня. – URL: <https://tinyurl.com/vhkxy24y>

⁸⁹ Майже 140 суден отримали дозвіл на рух у серпні в рамках чорноморської зернової ініціативи // Інтерфакс. – 2022, 01 вересня. – URL: <https://bit.ly/3SfbCxD>; “Зернова ініціатива”: експортовано перший мільйон тонн українського продовольства // Міністерство інфраструктури. – 2022, 26 серпня. – URL: <https://bit.ly/3Dvg4Eq>

⁹⁰ Зеленський провів першу в історії двосторонніх відносин розмову з президентом Ботсвани // Інтерфакс. – 2022, 08 серпня. – URL: <https://bit.ly/3f2hD2r>; Зеленський обговорив із президентом Гани питання продовольчої безпеки та підтримки України в міжнародних організаціях // Інтерфакс. – 2022, 10 серпня. – URL: <https://bit.ly/3S9Cmj0>; Зеленський провів перші в історії двосторонніх відносин перемовини з президентом Конго // Цензор. – 2022, 09 серпня. – URL: <https://bit.ly/3LnefLJ>

⁹¹ Переговори у Львові. Зеленський зустрівся з Ердоганом та генсеком ООН, львів'яни вийшли на акцію у підтримку полонених – головне // Новое Время. – 2022, 18 серпня. – URL: <https://bit.ly/3dqjiuq>

- ⁹² З ініціативи Президента України відбувся другий саміт Кримської платформи // Президент України. Офіційне інтернет-представництво. – 2022, 23 серпня. – URL: <https://tinyurl.com/2s4azxxf>
- ⁹³ Сім принципів відновлення України, які затвердили в Лугано // Укрінформ. – 2022, 05 липня. – URL: <https://tinyurl.com/2херсmxф>
- ⁹⁴ Відбудова України: учасники конференції у Лугано ухвалили декларацію // Укрінформ. – 2022, 05 липня. – URL: <https://tinyurl.com/45cnp6e7>
- ⁹⁵ Каневський Д. Про що домовилися на конференції щодо воєнних злочинів // Deutsche Welle – 2022, 17 липня. – URL: <https://tinyurl.com/yck5n6y2>
- ⁹⁶ PACE calls for an ad hoc international criminal tribunal to hold to account perpetrators of the crime of aggression against Ukraine // Council of Europe. – 2022, April 28. – URL: <https://tinyurl.com/2p92pb64>
- ⁹⁷ Війна, розв'язана рф проти України, має характер геноциду – звіт експертів // Армія Inform. – 2022, 28 травня., – URL: <https://tinyurl.com/y548zmyj>
- ⁹⁸ Проект Постанови про Заяву Верховної Ради України “Про вчинення Російською Федерацією геноциду в Україні” // Верховна Рада Україна. – 2022, 14 квітня. – URL: <https://tinyurl.com/67wx26ek>
- ⁹⁹ Назарчук І. Нюрнберг 2.0. Як, кого і коли судитимуть за злочин агресії проти України? // Радіо Свобода. – 2022, 22 травня – URL: <https://tinyurl.com/bdf759nx>
- ¹⁰⁰ Сейм Литви признав вивоз українців в Росію депортацією українського народу // DELFI. It – 2022, 16 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/yckwcm4s>
- ¹⁰¹ Комітет Сенату США схвалив резолюцію про визнання рф країною-спонсором тероризму // Суспільне. – 2022, 24 червня. – URL: <https://tinyurl.com/mrx5rhcn>; Сенат США закликав Держдеп визнати росію державою-спонсором тероризму // Суспільне. – 2022, 28 липня. – URL: <https://tinyurl.com/mrx5rhcn>
- ¹⁰² ОБСЄ 46 країн висловили свою підтримку Україні після звіту “московського механізму” // Укрінформ. – 2022, 15 липня. – URL: <https://tinyurl.com/2nnjdtpd>
- ¹⁰³ Бондар Г. На засіданні Радбезу ООН обговорили знищення Росією культурної спадщини України // УНІАН. – 2022, 16 липня. – URL: <https://tinyurl.com/5n8xjv4r>
- ¹⁰⁴ Damaged cultural sites in Ukraine verified by UNESCO // UNESCO. – URL: <https://tinyurl.com/563rfp7r>
- ¹⁰⁵ Путин подписал новый закон об “иноагентах”. Такой статус теперь смогут присвоить кому угодно // Медуза. – 2022, 14 липня. – URL: <https://tinyurl.com/3aexsmza>
- ¹⁰⁶ Ukraine: Russian opposition to the invasion is giving Putin cause for alarm // The Conversation. – 2022, March 04. – URL: <https://tinyurl.com/hdwdfjwe> Одобрение институтов, рейтинги партий и политиков // Левада-центр. – 2022, 29 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/5cnhrjdu>
- ¹⁰⁸ Конфликт с Украиной // Левада-центр. – 2022, 30 червня. – URL: <https://tinyurl.com/2fz69ema>
- ¹⁰⁹ Путин разрешил досмотр машин в регионах с высоким уровнем террористической опасности // Парламентская газета. – 2022, 20 августа. – URL: <https://tinyurl.com/59x4c7ym>
- ¹¹⁰ Stepanenko, K. et al. Russian Offensive Campaign Assessment, August 2 // ISW. – 2022, August 02. – URL: <https://bit.ly/3LoE6me>; Stepanenko, K. et al. Russian Offensive Campaign Assessment, August 9 // ISW. – 2022, August 09. – URL: <https://bit.ly/3C432N4>
- ¹¹¹ N. Korea won't accept help to stave off coronavirus crisis, experts fear // The Washington Post. – 2022, May 19. – URL: <https://tinyurl.com/ae2xrk5n>
- ¹¹² Transcript: Japan PM Kishida's speech at Shangri-La Dialogue // Nikkei. Asia – 2022, June 11. – URL: <https://tinyurl.com/5x6meanm>
- ¹¹³ Северокорейские рабочие могут отправиться в Донбасс // Aussiedlerbote.de. – 2022, 19 июля. – URL: <https://tinyurl.com/2p98ynwy>
- ¹¹⁴ Путин пообещал Киму расширять отношения с КНДР // Deutsche Welle. – 2022, 15 августа. – URL: <https://tinyurl.com/yu5vv363>
- ¹¹⁵ Заява МЗС України щодо розриву дипломатичних відносин із Сирійською Арабською

- Республікою // Міністерство закордонних справ України. – 2022, 30 червня. – URL: <https://mfa.gov.ua/tag/siriya>
- ¹¹⁶ Ненадежный поставщик: доля российского газа в ЕС упала с 40% до 9% // Delo.Ua. – 2022, 07 сентября. – URL: <https://tinyurl.com/2p8f6pnh>
- ¹¹⁷ Bundesnetzagentur-Chef Klaus Müller über einen Totalausfall von russischem Gas, die horrenden Preise – und wer jetzt bangen muss. // WAZ. – 2022, 2 July. – URL: <https://tinyurl.com/mryjhpew>
- ¹¹⁸ Газова війна путіна проти Європи: Кулеба заявив, що єдиний вихід – дати удар у відповідь // УНН. – 2022, 26 липня. – URL: <https://tinyurl.com/yy53y5az>
- ¹¹⁹ Canada will return remaining gas turbines covered under sanction exemption, Joly says // CBS. – 2022, August 25. – URL: <https://tinyurl.com/2rbmdewk>
- ¹²⁰ Scholz on turbines: ‘Trudeau took a strong decision that reinforced Germany’s and Europe’s position’ // The Globe and Mail. – 2022, August 01. – URL: <https://tinyurl.com/mskw4kvz>
- ¹²¹ Запуск “Північного потоку-2” став би капітуляцією Німеччини – віцеканцлер // Українська правда. – 2022, 26 липня. – URL: <https://tinyurl.com/feyvwwxx>
- ¹²² Зеленський: На ядерний шантаж рф треба відповідати жорсткими санкціями // Укрінформ. – 2022, 11 серпня. – URL: <https://tinyurl.com/56mydh69>; Миссия МАГАТЭ посетит ЗАЭС на этой неделе // ООН. – 2022, 29 августа. – URL: <https://tinyurl.com/2p8459b7>
- ¹²³ Очільник Херсона Колихаєв відмовився співпрацювати з рашистами // Главком. – 2022, 26 квітня. – URL: <https://tinyurl.com/ysbsk454>
- ¹²⁴ В Херсонской области выдали первые паспорта граждан рф // Интерфакс. – 2022, 11 июня. – URL: <https://tinyurl.com/3sy7w4dy>
- ¹²⁵ Виконавча директорка Інституту масової інформації Оксана Романюк: “На захоплених територіях викрадають, катують і вбивають журналістів” // Цензор. – 2022, 29 березня. – URL: <https://tinyurl.com/yc7uduw9>
- ¹²⁶ Окупанти вивезли українського зерна на 2 мільярди // UAportal. – 2022, 16 червня. – URL: <https://tinyurl.com/yf5vze64>
- ¹²⁷ Власти: Херсонская область будет максимально интегрироваться в состав России // Говорит Москва. – 2022, 09 мая. – URL: <https://tinyurl.com/yckttj62>
- ¹²⁸ По Донецькій колонії №124 з українськими полоненими завдали удару – ЗМІ РФ // Мілітарний. – 2022, 04 серпня. – URL: <https://tinyurl.com/y5pn6349>
- ¹²⁹ Бондарчук А., Ключев О. Окуповані. Навіщо Росія примусово переселяє українських дітей, та як із цим борється Україна // Дзеркало тижня. – 2022, 10 серпня. – URL: <https://tinyurl.com/3t7h7y7d>
- ¹³⁰ Депортація українських дітей в росію набула ознак геноциду // Укрінформ. – 2023, 10 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/ywrh3kse>
- ¹³¹ Суд виніс перший вирок російському воєнному злочинцю // ШосткаNews.City. – 2022, 23 травня. – URL: <https://tinyurl.com/3wb56m5z>

3.2. Воєнно-економічна обстановка

- ¹³² Інфляція в Німеччині зросла до найвищого рівня майже за 50 років // Економічна правда. – 2022, 30 серпня. – URL: <https://bit.ly/3TIXm82>
- ¹³³ Мельник С. Інфляція в Іспанії оновила максимум за 37 років // Економічна правда. – 2022, 29 червня. – URL: <https://bit.ly/3liRno1>
- ¹³⁴ Інфляція у єврозоні досягла рекордних 9,1% // Економічна правда. – 2022, 31 серпня. – URL: <https://bit.ly/3Fu43zf>
- ¹³⁵ Curan E. Takeo Y. Stagflation Danger Stalks Global Economy Beset by War Fallout // Bloomberg. – 2022, May 19. – URL: <https://bloom.bg/3mXT2jd>
- ¹³⁶ Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO) // Facebook. – 2022. – URL: <https://bit.ly/3Lw0hcl>
- ¹³⁷ Electronic edition // Agricultural Market Information System. – 2023. – URL: <https://bit.ly/3MgPMGW>

- ¹³⁸ Вплив війни рф проти України на стан глобальної продовольчої безпеки // UkraineInvest. – 2022, 19 квітня. – URL: <https://bit.ly/3lnOORq>
- ¹³⁹ Михайльчук В. ФАО продовжує підтримувати українських фермерів та сільське населення // Організація Об'єднаних Націй. Україна. – 2022, 15 серпня. – URL: <https://bit.ly/405WczM>
- ¹⁴⁰ Гордійчук Д. G7 виділяє до \$5 мільярдів на продовольчу безпеку: куди спрямують кошти // Економічна правда. – 2022, 28 червня. – URL: <https://bit.ly/3ZZvRDS>
- ¹⁴¹ В ООН розкрили умови “зернової угоди”: попередньо діє 120 днів, Україна не розмінуватиме порти // Європейська правда. – 2022, 22 липня. – URL: <https://bit.ly/3xiR9A7>
- ¹⁴² ЄС заповнив свої газосховища на 80% значно раніше, ніж планував // Економічна правда. – 2022, 30 серпня. – URL: <https://bit.ly/3FApZsn>
- ¹⁴³ Війна рф проти України змінює глобальне інвестиційне середовище в секторі видобування нафти та газу // UkraineInvest. – 2022, 07 червня. – URL: <https://bit.ly/3JNAGKP>
- ¹⁴⁴ Analytics / Markets / Commodities // Tradingeconomics. – 2022. – URL: <https://bit.ly/2vsgF52>
- ¹⁴⁵ Official Journal of the European Union // An official website of the European Union – 2022, June 03. – URL: <https://bit.ly/3Z1HtVz>
- ¹⁴⁶ Official Journal of the European Union // An official website of the European Union – 2022, July 21. – URL: <https://bit.ly/3n5yju5>
- ¹⁴⁷ Гордійчук Д. США підвищили мита на низку російських товарів до 35% // Економічна правда. – 2022, 27 червня. – URL: <https://bit.ly/3YYlhM3>
- ¹⁴⁸ США заблокували \$1 мільярд коштів, пов'язаних з російським олігархом Керімовим // Економічна правда. – 2022, 30 червня. – URL: <https://bit.ly/3JNgrfd>
- ¹⁴⁹ США внесли в “чорний список” компанію з Узбекистану, яка допомагала РФ обходити санкції // Економічна правда. – 2022, 29 червня. – URL: <https://bit.ly/3TvjnBA>
- ¹⁵⁰ Гордійчук Д. США внесли в чорний список п'ять китайських компаній за допомогу армії РФ // Економічна правда. – 2022, 29 червня. – URL: <https://bit.ly/3JQ2AG5>
- ¹⁵¹ Байден підписав закон про \$40 мільярдів для України // Укрінформ. – 2022, 21 травня. – URL: <https://bit.ly/3JSmqAC>
- ¹⁵² Близько 20 країн оголосили про нові пакети безпекової допомоги Україні – Ллойд Остін // Армія Inform. – 2022, 24 травня. – URL: <https://bit.ly/3JSTiJy>
- ¹⁵³ Шумілін О. Резніков озвучив результати “Рамштайну-4”: є нові зобов'язання по суші, морю і небу // Українська правда. – 2022, 20 липня. – URL: <https://bit.ly/3JrgVas>
- ¹⁵⁴ Не така пригнічена, як хотілося б. Чому економіка Росії тримається на плаву? Пояснює The Economist // Forbes. – 2022, 25 серпня. – URL: <https://bit.ly/3TBGomd>
- ¹⁵⁵ Шамина О., Сафронова В. Без якості та репутації. Куди рухається економіка Росії за пів року війни проти України // BBC News Україна. – 2022, 22 серпня. – URL: <https://bbc.in/3JUluKJ>
- ¹⁵⁶ Обзор рисков финансовых рынков. Информационно-аналитический материал // ЦБ рф. – 2022, август. – URL: <https://bit.ly/3lzbhey>
- ¹⁵⁷ Жарикова А. “Газпром” припинив постачання газу “Північним потоком” через “плановий ремонт” // Економічна правда. – 2022, 31 серпня. – URL: <https://bit.ly/42G5PqN>
- ¹⁵⁸ Угорщина домовилася з рф про додаткові поставки газу з 01 вересня // Економічна правда. – 2022, 31 серпня. – URL: <https://bit.ly/3z30lci>
- ¹⁵⁹ Fossil fuel export revenue in Russia monthly 2022, by type // Statista. – 2023, February 21. – URL: <https://bit.ly/3n9RBOL>
- ¹⁶⁰ “Талібан” домовляється з РФ про закупівлю бензину // Економічна правда. – 2022, 30 серпня. – URL: <https://bit.ly/3nfFcsB>
- ¹⁶¹ Павлиш О. Танкери Совкомфлоту під прапорами Ліберії доставляють російську нафту до Європи в обхід санкцій – OCCRP // Економічна правда. – 2022, 24 червня. – URL: <https://bit.ly/3ZhNAVY>
- ¹⁶² Гордійчук Д., Мірошніченко Б. Санкції наче не завдають сильного удару по Росії, але це не так. Дослідження економістів. Як санкції вплинули на здатність Росії фінансувати війну і що буде з економікою країни-терориста далі. Оцінка KSE Institute.. // Економічна правда. – 2022, 11 серпня. – URL: <https://bit.ly/3JzkN9q>
- ¹⁶³ 16-й випуск щотижневого дайджеста про вплив виходу іноземних компаній на економіку рф // Kyiv School of Economics. – 2022, 29 серпня. – URL: <https://bit.ly/3FDIv37>
- ¹⁶⁴ Павлиш О. Підсанкційний російський Сбербанк уперше з 2000 року не виплачуватиме дивіденди: акції впали // Економічна правда. – 2022, 30 червня. – URL: <https://bit.ly/3lr5qbf>
- ¹⁶⁵ Павлиш О. Акції “Газпрому” впали на понад 30% на Мосбіржі на рішенні не виплачувати дивіденди // Економічна правда. – 2022, 30 червня. – URL: <https://bit.ly/40rvhi4>
- ¹⁶⁶ 16-й випуск щотижневого дайджеста про вплив виходу іноземних компаній на економіку РФ // Kyiv School of Economics. – 2022, 29 серпня. – URL: <https://bit.ly/3FDIv37>
- ¹⁶⁷ Гордійчук Д. Випуск легкових автовок у Росії впав на 97% у травні // Економічна правда. – 2022, 29 червня. – URL: <https://bit.ly/3lvO7Wm>
- ¹⁶⁸ Павлиш О. Авіакомпанії рф отримали рекордний за вісім років загальний операційний збиток // Економічна правда. – 2022, 24 червня. – URL: <https://bit.ly/3yTRWb4>
- ¹⁶⁹ Павлиш О. Китайський виробник електроніки Honor призупинив офіційні постачання пристроїв до рф – ЗМІ // Економічна правда. – 2022, 30 червня. – URL: <https://bit.ly/3lw6Uki>
- ¹⁷⁰ Павлиш О. У РФ сервіси ремонту через дефіцит компонентів розбирають на запчастини нові і вживані гаджети // Економічна правда. – 2022, 29 червня. – URL: <https://bit.ly/3LGfHLe>
- ¹⁷¹ Павлиш О. Путін узаконив у рф імпорту товарів без дозволу правласника // Економічна правда. – 2022, 29 червня. – URL: <https://bit.ly/3K7sFAv>
- ¹⁷² “Уралвагонзавод” отправил в войска эшелон с новой партией танков Т-90М “Прорыв” // ТАСС. – 2022, 17 мая. – URL: <https://bit.ly/3yVgsZ8>
- ¹⁷³ УВЗ поставил Минобороны партию модернизированных боевых разведывательных машин // Ростех. – 2022, 31 мая. – URL: <https://bit.ly/408C0xv>
- ¹⁷⁴ ЦНИИ “Буревестник” поставил Минобороны России партию минометов 2Б24 // Ростех. – 2022, 21 июня. – URL: <https://bit.ly/40mvjv>
- ¹⁷⁵ В Хабаровском крае введены в строй новые бомбардировщики Су-34М, поступившие на вооружение ВВО // Информационное агентство Оружие России. – 2022, 08 июля. – URL: <https://bit.ly/3luMOXP>
- ¹⁷⁶ Уралвагонзавод отгрузил заказчику партию БРЭМ-1М // Ростех. – 2022, 07 июля. – URL: <https://bit.ly/40t70YH>
- ¹⁷⁷ Севмаш передал исследовательскую подводную лодку «Белгород» Военно-морскому флоту РФ // Севмаш. – 2022, 08 июля. – URL: <https://bit.ly/3Jydf6V>
- ¹⁷⁸ Уралвагонзавод поставил Минобороны РФ партию минометов 2Б11 с колесным ходом // Ростех. – 2022, 20 июля. – URL: <https://bit.ly/40mQ9a8>
- ¹⁷⁹ Патрульный корабль “Сергей Котов” вошел в состав Черноморского флота // ТАСС. – 2022, 30 июля. – URL: <https://bit.ly/3yYpS6m>
- ¹⁸⁰ ЦНИИТОЧМАШ досрочно завершает контракт на поставку прицелов-приборов наведения к ПТРК “Корнет” // Группа компаний “Калашников”. – 2022, 29 августа. – URL: <https://bit.ly/3Tzb73f>
- ¹⁸¹ Курсы валют // Finance.i.ua. – 2022. – URL: <https://bit.ly/2IQEbxl>
- ¹⁸² Огляд банківського сектору, серпень 2022 року // НБУ. – 2022, 16 серпня. – URL: <https://bit.ly/3AT6rwR>
- ¹⁸³ Огляд банківського сектору // НБУ. – 2022, серпня – URL: <https://bit.ly/42oo57g>
- ¹⁸⁴ ЕНТSO-E погодило поетапне розширення експорту української електроенергії в Європу // Укренерго. Національна енергетична компанія. – 2022, 08 червня – URL: <https://bit.ly/3nuRnck>; Лисогор І. Україна почала експорт електроенергії в країну Євросоюзу – Румунію // Лівий берег. – 2022, 30 червня – URL: <https://bit.ly/3AUji1E>; Україна розпочала експортувати електроенергію до Словаччини // Еспресо. – 2022, 07 липня – URL: <https://bit.ly/44us4B3>; Експорт електроенергії до Словаччини та Румунії з 30 липня зросте до 250 МВт // ExPro consulting. – 2022, 28 липня – URL: <https://bit.ly/3LsQguM>; Державний енерготрейдер АТ “ЕКУ” розпочав комерційну діяльність на внутрішньому та зовнішньому ринках // Interfax-

- Україна. – 2022, 17 серпня – URL: <https://bit.ly/3NGgEUI>
- ¹⁸⁵ Двері в Європу: торгівля електроенергією з ЄС та Молдовою в 2022-му році // ExPro consulting. – 2023, 23 січня. – URL: <https://bit.ly/3M0q9x6>
- ¹⁸⁶ У серпні український експорт зріс на 25% – серед лідерів соняшникова олія і кукурудза (інфографіка) // Міністерство економіки України. – 2022, 02 вересня – URL: <https://bit.ly/3paRSSy>
- ¹⁸⁷ Гордійчук Д. Україна та Молдова домовилися створити нові транзитні маршрути // Економічна правда. – 2022, 27 червня. – URL: <https://bit.ly/3LznCs4>
- ¹⁸⁸ У Туреччині заявили про створення “операційного центру” для вивезення зерна з України // Економічна правда. – 2022, 27 червня. – URL: <https://bit.ly/422Y8dE>
- ¹⁸⁹ “Зернова ініціатива”: Через дії росіян світ щомісяця недоотримує мільйони тонн продовольств // Урядовий портал. – 2023, 19 січня. – URL: <https://bit.ly/42tP7dh>
- ¹⁹⁰ Гуманітарна ситуація в Україні // UNHCR. The UN Refugee Agency Ukraine. – 2022, 02 травня. – URL: <https://bit.ly/4285IJp>
- ¹⁹¹ Union européenne : hausse de 86% du nombre d’entrées irrégulières de migrants au premier semestre // leparisien.fr. – 2022. – URL: <https://bit.ly/3LBkN9V>
- ¹⁹² Гуманітарна ситуація в Україні // UNHCR. The UN Refugee Agency Ukraine. – 2022, 29 серпня. – URL: <https://bit.ly/4188s2H>
- ¹⁹³ Міграція населення за пів року війни: підбиваємо підсумки // MixDigital. – 2022, 27 вересня. – URL: <https://bit.ly/44zcvcbe>
- ¹⁹⁴ Проект Плану відновлення України. Матеріали робочої групи “Відновлення та розвиток економіки” // Національна рада з відновлення України від наслідків війни. – 2022, липень. – URL: <https://bit.ly/3LEZdBo>
- ¹⁹⁵ Якими мають бути стратегічні напрями відбудови національної економіки // Економічна правда. – 2022, 01 вересня. – URL: <https://bit.ly/41c3MsC>
- ¹⁹⁶ Огляд інструментів підтримки фінансової стійкості в умовах воєнного стану в Україні (01-31.07.2022) // Національний інститут стратегічних досліджень. – 2022, 09 серпня. – URL: <https://bit.ly/425Yssb>
- ¹⁹⁷ Інфляційний звіт // НБУ. – 2022, липень. – URL: <https://bit.ly/3AYcbp0>
- ¹⁹⁸ Огляд інструментів підтримки фінансової стійкості в умовах воєнного стану в Україні (за період 01.08 – 31.08.2022) // Національний інститут стратегічних досліджень. – 2022, 08 вересня. – URL: <https://bit.ly/3AXFsJv>
- ¹⁹⁹ Скоординована макроекономічна політика в умовах війни – запорука перемоги // Лівий берег. – 2022, 16 серпня. – URL: <https://bit.ly/415TScs>
- ²⁰⁰ Набрали чинності зміни до Закону про Держбюджет – 2022 // Інформаційна система ІТС. – 2022. – URL: <https://bit.ly/3pfcTvf>; Про внесення змін до Закону України “Про Державний бюджет України на 2022 рік” щодо фінансового забезпечення заходів, спрямованих на врегулювання відносин на ринку природного газу та у сфері теплопостачання під час дії воєнного стану та подальшого відновлення їх функціонування: Закон України від 29.07.2022 2481-IX. – URL: <https://tinyurl.com/3yf4va8u>; Про внесення змін до Закону України "Про Державний бюджет України на 2022 рік": Закон України від 15.08.2022 2517-IX. – URL: <https://bit.ly/3LDOJcG>
- ²⁰¹ Тарифи на тепло не піднімуться: хто за це заплатить // ua-energy. – 2022, 09 серпня. – URL: <https://bit.ly/415VbrC>
- ²⁰² Верховна Рада збільшила видатки держбюджету на зміцнення обороноздатності на 270,2 млрд грн // Житомирська ОДА. – 2022, 16 серпня. – URL: <https://bit.ly/3AUrqzc>
- ²⁰³ Заражевська С. Уряд отримує більше грошей, ніж витрачає. Чому серпневий успіх держбюджету може не повторитися // Forbes. – 2022, 01 вересня. – URL: <https://bit.ly/3pgnDtl>
- ²⁰⁴ Електрогенератори, рентгенівські апарати та автомобілі “швидкої”: МОЗ отримало майже 700 тонн гуманітарного вантажу // Урядовий портал. – 2022, 26 червня. – URL: <https://bit.ly/4193NNS>; 120 тонн лікарських препаратів отримало МОЗ як гуманітарну допомогу

- впродовж цього тижня // Урядовий портал. – 2022, 14 травня. – URL: <https://bit.ly/44xNSf5>; Ukraine: EU mobilises emergency reserves for chemical, biological, radiological and nuclear threats // An official website of the European Union – 2022, June 27. – URL: <https://bit.ly/44uwU1g>
- ²⁰⁵ Італія передала Україні 45 пожежних машин // Армія Inform. – 2022, 05 травня. – URL: <https://bit.ly/429rjn7>
- ²⁰⁶ Мінцифри: UNITED24. Понад 25 млн доларів надійшло на рахунки НБУ за перший тиждень // Урядовий портал. – 2022, 12 травня. – URL: <https://bit.ly/417Op4s>; Дані щодо надходжень на спеціальний рахунок НБУ для збору коштів для забезпечення потреб охорони здоров'я 05.05.2022 – 27.04.2023 // Урядовий портал. – 2022-2023. – URL: <https://bit.ly/3LXBopJ>
- ²⁰⁷ Standing with Ukraine: Commission announces new aid worth €200 million for displaced people // An official website of the European Union – 2022, May 05. – URL: <https://bit.ly/42qkDc9>
- ²⁰⁸ Візит Єврокомісара Ленарича в Україну: ЄС оголошує про виділення додаткових 205 млн євро гуманітарної допомоги // Представництво Європейського Союзу в Україні. – 2022, 09 червня. – URL: <https://bit.ly/44ydzvX>
- ²⁰⁹ Сполучені Штати оголошують про надання додаткової гуманітарної допомоги Україні // U.S. Embassy in Ukraine– 2022, 15 червня. – URL: <https://bit.ly/3VySf5w>
- ²¹⁰ Додаткова гуманітарна допомога народу України // U.S. Embassy in Ukraine. – 2022, 09 липня. – URL: <https://bit.ly/3HHINbB>
- ²¹¹ США виділили ще \$74 млн на гумдопомогу потерпілим від агресії РФ українцям // Армія Inform. – 2022, 28 липня. – URL: <https://bit.ly/3LBUnov>
- ²¹² Укроборонпром розпочав роботу над створенням Програми розвитку ОПК. Фокус – потреби ЗСУ // УкрОборонПром. – 2022, 04 травня. – URL: <https://bit.ly/3VPJapj>
- ²¹³ Укладено контракти на закупівлю десятків тисяч боєприпасів до наземної артилерії // УкрОборонПром. – 2022, 08 червня. – URL: <https://bit.ly/42o4nbO>; Укладено контракт на закупівлю до пів тисячі імпортних броньованих машин для ЗСУ // УкрОборонПром. – 2022, 10 червня. – URL: <https://bit.ly/42tvaTY>
- ²¹⁴ Без зайвих слів // Офіційний Telegram канал АТ “Українська оборонна промисловість”. – 2022, 16 липня. – URL: <https://bit.ly/42oOKkk>; Незабаром парк бронетехніки Збройних сил України поповниться завдяки новому контракту, укладеному спецекспортерами Укроборонпрому з іноземними партнерами. Де та коли російські окупанти відчують це на собі, нехай буде для них сюрпризом // Офіційний Telegram канал АТ “Українська оборонна промисловість”. – 2022, 27 липня. – URL: <https://bit.ly/3AXJBnz>
- ²¹⁵ Укроборонпром уклав угоду про співпрацю з данською оборонною асоціацією // УкрОборонПром. – 2022, 10 серпня. – URL: <https://bit.ly/3AXEKwr>
- ²¹⁶ Укроборонпром створив Центр з техобслуговування та ремонту іноземного озброєння й військової техніки // УкрОборонПром. – 2022, 16 серпня. – URL: <https://bit.ly/3NKt3ai>
- ²¹⁷ Укроборонпром спільно з Генштабом ЗСУ розробили програму розвитку БПЛА // УкрОборонПром. – 2022, 26 серпня. – URL: <https://bit.ly/3HGUpub>
- ²¹⁸ Фонд Сергія Притули придбав супутник компанії ICEYE для української розвідки // Мілітарний. – 2022, 18 серпня. – URL: <https://bit.ly/4171hYG>
- ²¹⁹ Нова пошта разом із ДСНС України почали розробку роботів-саперів // Нова Пошта. – 2022, 17 серпня. – URL: <https://bit.ly/44qrsww>

3.3. Воєнно-стратегічна обстановка

- ²²⁰ Лідери НАТО затвердили нову Стратегічну концепцію // НАТО. – 2023, 29 червня. – URL: <https://tinyurl.com/33cnd2zw>
- ²²¹ Ви маєте знайти для України місце у спільному безпековому просторі – виступ Президента Володимира Зеленського на саміті НАТО // Президент України. Офіційне інтернет-представництво. – 2022, 29 червня. – URL: <https://tinyurl.com/mr2649t5>
- ²²² Прес-конференція // НАТО. – 2022, 29 червня. – URL: <https://tinyurl.com/5n7v4ax6>
- ²²³ Колективна оборона – Стаття 5 // НАТО. – 2022, 20 жовтня. – URL: <http://surl.li/gxtmb>

²²⁴ У Польщі заявили, що матимуть найсильніші сухопутні війська серед союзників по НАТО у Європі // Укрінформ. – 2022, 24 червня. – URL: <https://is.gd/RKQ7xk>

²²⁵ Hercules C-130 – всепогодний турбогвинтовий літак. Злітна маса більше 70 т, маса вантажу – до 20 т, дальність польоту – до 4 тис. км. Випускається в США з 1956 р. Літак використовують армії більше 50 країн.

²²⁶ Huta Stalowa Wola забезпечить військових сучасними баштовими системами, інтегрованими з транспортерами Rosomak / Ministerstwo Obrony Narodowej // Facebook. – 2022, 05 липня. – URL: <https://bit.ly/3reAo5L>

²²⁷ Мільярди для військових // Wojskowy Instytut Wydawniczy. – 2022, 30 серпня. – URL: <http://surl.li/gvdez>

²²⁸ Іспанія цього року витратить на оборону €1 мільярд // Укрінформ. – 2022, 06 липня. – URL: <https://is.gd/I82UQo>

²²⁹ Нідерланди інвестують в оборону €5 мільярдів // Укрінформ. – 2022, 02 червня. – URL: <https://is.gd/wIDSOK>

²³⁰ Залучення литовських промислових компаній до оборони зростає // Lietuvos Respublikos Krašto apsaugos ministerija – Офіційна сторінка МО Литви. – 2022, 23 серпня. – URL: <https://bit.ly/3rmRmPo>

²³¹ Одні з найсучасніших у світі винищувачів прибувають до Польщі / Ministerstwo Obrony Narodowej // Facebook. – 2022, 04 серпня. – URL: <https://bit.ly/3Rr8yxN>

²³² Стрілецька спілка Литви – парамілітарна організація, третя ланка оборони в Литві після Литовської армії та добровільної Національної гвардії Литви.

²³³ Під Бургасом проходять навчання “Бриз-2022” // ews.bg. – 2023, 22 серпня. – URL: <http://surl.li/guesu>

²³⁴ ВПС країн НАТО проводять спільні льотні тренування над Болгарією // NATO – News. – 2022, 08 серпня. – URL: <https://tinyurl.com/3y5buaay>

²³⁵ НАТО проводить комплексні багатонаціональні навчання над Словаччиною // Allied Air Command | NATO. – 2022, 23 серпня. – URL: <https://tinyurl.com/9kpjvetp>

²³⁶ Країни Балтії очікують збільшення контингенту США та допомоги зі зброєю // Мілітарний. – 2022, 14 серпня. – URL: <https://tinyurl.com/3hx5b299>

²³⁷ Макрон підтвердив існування обмежень на постачання Україні літаків і танків // Укрінформ. – 2022, 16 червня. – URL: <http://surl.li/gxssy>

²³⁸ Інформаційно-аналітична довідка начальника групи моніторингу ситуацій та аналізу змін воєнно-політичної, воєнно-стратегічної обстановки 07–08 травня 2022 року. – Національний університет оборони України ім. І. Черняховського, 2022. – С. 1.

²³⁹ Найманці // Укрінформ. – 2022, 29 травня. – URL: <https://www.ukrinform.ua/tag-najmanci>

²⁴⁰ Оперативна інформація станом на 06.00 23.05.2022 щодо російського вторгнення / Генеральний штаб ЗСУ // facebook. – 2023, 23 травня. – URL: <https://tinyurl.com/mrxxws4u>

²⁴¹ Stepanenko, K. Et al. Russian Offensive Campaign Assessment, July 8 // ISW. – 2022, July 08. – URL: <https://tinyurl.com/bdhta7y7>

²⁴² Білорусь розгорнула на кордоні з Україною сили спецоперацій на трьох напрямках // Слово і діло. – 2023, 10 травня. – URL: <http://surl.li/gwssa>

²⁴³ Stepanenko, K. et al. Russian Offensive Campaign Assessment, August 1 // ISW. – 2022, August 10. – URL: <https://tinyurl.com/4dpsbthb>

²⁴⁴ Прищепа Я. Канадська розвідка оцінила втрати рф від початку війни // Суспільне. – 2022, 12 серпня. – URL: <https://tinyurl.com/55yucrus>

²⁴⁵ Гроза командних пунктів та складів РФ. Як американські РСЗВ HIMARS з перших днів на фронті додали ефективності новій тактиці ЗСУ // Новое время. – 2022, 06 липня. – URL: <http://surl.li/gvxva>

²⁴⁶ Якимюк І. На острові Зміїний встановили державний прапор // Суспільне. – 2022, 07 липня. – URL: <https://tinyurl.com/2ten6xd6>

²⁴⁷ Головнокомандувач ЗСУ – офіційний канал Головнокомандувача ЗС України // Telegram. –

2023, 30 липня – URL: t.me/CinCAFU/154

²⁴⁸ Статистика загиблих росіян в Україні // Укрінформ. – 2022, 01 травня. – URL: <https://tinyurl.com/4fabhwju>

²⁴⁹ Hird, K. et al. Russian Offensive Campaign Assessment, July 4 // ISW. – 2022, July 04. – URL: <https://tinyurl.com/2sb6dn5u>

²⁵⁰ Stepanenko, K. et al. Russian Offensive Campaign Assessment, July 1 // ISW. – 2022, July 01. – URL: <https://tinyurl.com/mvz9rw6v>

²⁵¹ Stepanenko, K. et al. Russian Offensive Campaign Assessment, August 12 // ISW. – 2022, August 12. – URL: <https://tinyurl.com/4w9fm3sb>

²⁵² Stepanenko, K. et al. Russian Offensive Campaign Assessment, August 7 // ISW. – 2022, August 07. – URL: <https://bit.ly/3fdPK7v>

²⁵³ Hird, K. et al. Russian Offensive Campaign Assessment, August 27 // ISW. – 2022, August 27. – URL: <https://bit.ly/3RgduVQ>

²⁵⁴ росія вже випустила по Україні близько трьох тисяч ракет // Дзеркало тижня. – 2022, 01 липня. – URL: <https://tinyurl.com/3mpvb6ep>

²⁵⁵ Рашисти мають ракет до С-300 ще на 3 роки війни, але половина ракетних бригад залишилась без “Іскандерів” // Defense Express. – 2022, 10 вересня. – URL: <https://is.gd/VhESqS>

²⁵⁶ Бойові можливості іранських БпЛА: Shahed 136 // Ukrainian military pages. – 2022, 24 вересня. – URL: <https://tinyurl.com/bdjccde4>

²⁵⁷ Битва за небо над Україною. Польща передала величезний запас зброї // Onet News World. – 2022, 20 травня. – URL: <https://is.gd/cKCt7f>

3.4. Хід воєнних дій

²⁵⁸ Валерій Залужний ознайомив Начальника штабу оборони ЗС Канади із ситуацією на фронті // Армія Inform. – 2022, 16 серпня. – URL: <https://tinyurl.com/ybakb56d>

²⁵⁹ Бойко І. У розвідці назвали кількість російських військ у Білорусі // Уніан. – 2022, 25 червня. – URL: <https://tinyurl.com/5n8z3nca>

²⁶⁰ Воєнно-історичний опис російсько-української війни (червень 2022 року). – К., 2022. – С. 68.

²⁶¹ Ракетний удар по Сумщині: окупанти влучили в історичне єврейське кладовище у Глухові // Еспресо. – 2022, 09 травня. – URL: <https://tinyurl.com/2p99hvf7>

²⁶² Під час ракетного удару по Десні загинули 87 людей // Суспільне. Новини. – 2022, 23 травня. – URL: <https://tinyurl.com/mr48sn6v>; Ракетний удар по Десні на Чернігівщині: поранено більше 300 людей // 0462. Сайт міста Чернігова. – 2022, 25 травня. – URL: <https://tinyurl.com/muev69tz>

²⁶³ Через ракетний удар по Охтирці поранені 5 людей, пошкоджені приватні будинки, храм і дитячий садок – ОВА // Радіо Свобода. – 2022, 17 травня. – URL: <https://tinyurl.com/h62y2zvt>

²⁶⁴ Війська рф завдали чергового ракетного удару по Сумщині // Слово і діло. – 2022, 01 червня. – URL: <https://tinyurl.com/4vaa45jr>; Оперативна інформація станом на 06:00 01.06.2022 щодо російського вторгнення // Урядовий портал. – 2022, 01 червня. – URL: <https://tinyurl.com/nzmd7b2v>

²⁶⁵ Романенко В. На Житомирщині росіяни вдарили ракетами по військовому аеродрому // Українська правда. – 2022, 16 серпня. – URL: <https://tinyurl.com/ybrcjmct>

²⁶⁶ Ракетний удар окупантів по Сарнах: пошкоджено понад 30 будівель // Слово і діло. – 2022, 29 серпня. – URL: <https://tinyurl.com/ffat5nz9>

²⁶⁷ Оперативна інформація станом на 06.00 10.05.2022 щодо російського вторгнення / Генеральний штаб ЗСУ // Facebook. – 2022, 10 травня. – URL: <https://tinyurl.com/mrxrzssz>; Смуток Б. Карта бойових дій в Україні станом на 10 травня // Час.news. – 2022, 10 травня. – URL: <https://tinyurl.com/mrx8yzj5>

²⁶⁸ Макуха М. Окупанти вдарили авіацією по Новгород-Сіверському на Чернігівщині: є жертви // Новини. – 2022, 12 травня. – URL: <https://tinyurl.com/t6w2f95x>

²⁶⁹ Оперативна інформація станом на 18.00 15.05.2022 щодо російського вторгнення / Генеральний штаб ЗСУ // Facebook. – 2022, 15 травня. – URL: <https://tinyurl.com/wus7uuak>

- ²⁷⁰ Ворог з мінометів обстріляв прикордонників на Сумщині // Армія Inform. – 2022, 17 травня. – URL: <https://tinyurl.com/vvdkmrhe>; Прищепя Я. Російські війська обстріляли Чернігівщину та Сумщину – Генштаб // Суспільне. – 2022, 18 травня. – URL: <https://tinyurl.com/35ec6fuk>; Прикордонні села Чернігівщини вчергове обстріляли з території Росії // Суспільне. – 2022, 20 травня. – URL: <https://tinyurl.com/2p8mhtyw>
- ²⁷¹ Війська рф продовжують обстріли прикордонних Чернігівської та Сумської областей – Генштаб ЗСУ // Радіо Свобода. – 2022, 29 травня. – URL: <https://tinyurl.com/3ujms7dx>; Ворог завдав авіаційних ударів по Сумщині // Армія Inform. – 2022, 30 травня. – URL: <https://tinyurl.com/2aunh3vs>
- ²⁷² Див. наприклад: Ворог проводить повітряну розвідку та обстрілює Сумщину // Голос громад. Новинний портал Конотопщини. – 2022, 03 серпня. – URL: <https://tinyurl.com/2p99trce>; Окупанти ведуть повітряну розвідку прикордонних районів України з території білорусі та рф // Еспресо. – 2022, 31 серпня. – URL: <https://tinyurl.com/mr3s44z3>
- ²⁷³ Тероборона Волині розповіла про ситуацію на кордоні з білоруссю // Буг. – 2022, 10 липня. – URL: <https://tinyurl.com/7bnjrn6>
- ²⁷⁴ У білорусі на кордоні з Україною ворог активно застосовує засоби РЕБ // Укрінформ. – 2022, 23 серпня. – URL: <https://tinyurl.com/yfnjbt3>
- ²⁷⁵ “Ситуація серйозна. Ми маємо забезпечити Україну постійним потоком озброєння,” – генерал Брідлав // Радіо свобода. – 2022, 08 серпня. – URL: <https://tinyurl.com/bdexbwn6>
- ²⁷⁶ Братущак О. Битва за Донбас. Успіхи та невдачі армії окупантів // Громадське. – 2022, 03 червня. – URL: <https://tinyurl.com/2dm6nxxf>
- ²⁷⁷ Тищенко К. У росії заявили про евакуацію поранених українських військових із “Азовсталі” в ОРДО // Українська правда. – 2022, 16 травня. – URL: <https://tinyurl.com/5dm5fp2u>
- ²⁷⁸ Зеленський: у російському полоні перебувають понад 2500 українських військових з “Азовсталі” // Радіо Свобода. – 2022, 06 червня. – URL: <https://tinyurl.com/36kpp47j>
- ²⁷⁹ Евакуація з Маріуполя зірвалася – вогонь не припинили // BBC News Ukraine. – 2022, 20 квітня. – URL: <https://tinyurl.com/mryvb9hj>
- ²⁸⁰ Хлонь С., Пагіря О., Полтораков С. Східна брама держави. Оборона Харкова (24 лютого – 14 травня 2022 р.) // Армія-inform. – 2022, 02 березня. – URL: <https://tinyurl.com/jfy3z3dt>
- ²⁸¹ Там само.
- ²⁸² На Ізюмському напрямку ЗСУ перейшли в контрнаступ – Харківська ОВА // Бук. – 2022, 14 травня. – URL: <https://tinyurl.com/36ta8mtu>
- ²⁸³ Хлонь С., Пагіря О., Полтораков С. Східна брама держави. Оборона Харкова (24 лютого – 14 травня 2022 р.) // Армія-inform. – 2022, 02 березня. – URL: <https://tinyurl.com/jfy3z3dt>
- ²⁸⁴ Stepanenko, K. & Kagan, F. Russian offensive campaign assessment, May 13 // ISW. – 2022, May 13. – URL: <https://tinyurl.com/yc2x267t>
- ²⁸⁵ Росіяни втратили позиції на півночі Харківщини й намагаються відбити // Новинарня. – 2022, 02 липня. – URL: <https://tinyurl.com/yu8j79mn>
- ²⁸⁶ ЗСУ після знищення переправи відрізали дві роти противника на Луганщині // Defense Express. – 2022, 11 травня. – URL: <https://tinyurl.com/yx6jexsm>; У ЗСУ показали, як вкотре знищили понтонні переправи окупантів у Білогорівці // ТСН. – 2022, 14 травня. – URL: <https://tinyurl.com/4f52rehd>
- ²⁸⁷ Тотальний розгром: з'явилися фото знищеної переправи росіян через Сіверський Донець // Час.news. – 2022, 11 травня. – URL: <https://tinyurl.com/3338782b>
- ²⁸⁸ Хроніка оборони України. День 131-й – 04.07.2022 // Новинарня. – 2022, 04 липня. – URL: <https://tinyurl.com/3xdp6szk>; Актуальна карта бойових дій в Україні та небезпечні напрямки на 5 липня // Вікна.tv. – 2022, 05 липня. – URL: <https://tinyurl.com/59xxht7c>
- ²⁸⁹ На Слов'янському напрямку ЗСУ відбили штурм біля Долини // Укрінформ. – 2022, 06 липня. – URL: <https://tinyurl.com/yusersvu>
- ²⁹⁰ Оперативна інформація станом на 18.00 07.07.2022 щодо російського вторгнення // Урядовий портал. – 2022, 07 липня. – URL: <https://tinyurl.com/zxc4fts9>
- ²⁹¹ Самарук Т. Триває бій за Рубіжне. Окупанти провалили штурм на Воєводівку, – Генштаб // РБК-Україна. – 2022, 09 травня. – URL: <https://tinyurl.com/5n8kbzty>
- ²⁹² Луганщина готується до деокупації територій, – голова ОВА Гайдай // Останній бастион. – 2022, 04 травня. – URL: <https://tinyurl.com/3kh7ys93>
- ²⁹³ У Северодонецьку – запеклі вуличні бої і артилерійська дуель // Daily-Lviv. – 2022, 06 червня. – URL: <https://tinyurl.com/bru7zs7p>
- ²⁹⁴ Макуха М. Оперативна інформація про російсько-українську війну на 3 червня 2022 року // ТСН. – 2022, 03 червня. – URL: <https://tinyurl.com/mtjbt48w>
- ²⁹⁵ Stepanenko K., Clark M., Barros G., Mappes G. Russian offensive campaign assessment, June 13 // ISW. – 2022, June 13. – URL: <https://tinyurl.com/3t3b5f7r>
- ²⁹⁶ Сасвич І. “У цій точці зіткнення у росіян максимальна перевага у техніці”. Як батальйон “Свобода” обороняє Северодонецьк // Суспільне. – 2022, 31 травня. – URL: <https://tinyurl.com/3fwsahs3>
- ²⁹⁷ Фейк: Збройні сили України зруйнували останній міст у Северодонецьку // Вокс Україна. – 2022, 22 червня. – URL: <https://tinyurl.com/2p98db7w>
- ²⁹⁸ Генералу рф дворнікову наказали захопити Северодонецьк до 10 червня, – Гайдай // Zaxid.net. – 2022, 05 червня. – URL: <https://tinyurl.com/ytrfu8vm>
- ²⁹⁹ Куницький О. На Донбасі тривають бої за контроль над Северодонецьком // Dw.com. – 2022, 04 червня. – URL: <https://tinyurl.com/4vwmvbm8>
- ³⁰⁰ Koshiw I. We're almost out of ammunition and relying on western arms, says Ukraine // The Guardian. – 2022, June 22. – URL: <https://tinyurl.com/4w4s6zyb>
- ³⁰¹ Втеча окупантів з української землі невідворотна, як і покарання для них, але для цього маємо битися разом – звернення Президента Володимира Зеленського, 10 липня 2022 // Президент України. Офіційне інтернет-представництво. – 2022, 10 липня. – URL: <https://tinyurl.com/3u6nten5>
- ³⁰² Hird, K. et al. Russian Offensive Campaign Assessment, July 11 // ISW. – 2022, July 11. – URL: <https://tinyurl.com/y3wewcdm>
- ³⁰³ Hird, K. et al. Russian Offensive Campaign Assessment, July 11 // ISW. – 2022, July 11. – URL: <https://tinyurl.com/y3wewcdm>
- ³⁰⁴ Втеча окупантів з української землі невідворотна, як і покарання для них, але для цього маємо битися разом – звернення Президента Володимира Зеленського. 10 липня 2022 // Президент України. Офіційне інтернет-представництво. – 2022, 10 липня. – URL: <https://tinyurl.com/3u6nten5>
- ³⁰⁵ Stepanenko, K. et al. Russian Offensive Campaign Assessment, July 27 // ISW. – 2022, July 27. – URL: <https://tinyurl.com/yzbxtrz9>
- ³⁰⁶ Hird, K. et al. Russian Offensive Campaign Assessment, July 20 // ISW. – 2022, July 20. – URL: <https://tinyurl.com/4vuhujhb>
- ³⁰⁷ Hird, K. et al. Russian Offensive Campaign Assessment, July 19 // ISW. – 2022, July 19. – URL: <https://tinyurl.com/2ujyu6ab>
- ³⁰⁸ Hird, K. et al. Russian Offensive Campaign Assessment, July 18 // ISW. – 2022, July 18. – URL: <https://tinyurl.com/2p9fu7x5>
- ³⁰⁹ Стандіш Р. Чи зможуть ЗСУ успішно контратакувати на Донбасі? Пояснює експерт зі США // Радіо Свобода. – 2022, 17 травня. – URL: <https://tinyurl.com/ms9stvah>
- ³¹⁰ Вальдемар Скіппчак: “Треба впоратися з окупантами до того, як прибудуть нові мобілізовані” // Міст. Тиждень для українців і всього світу. – 2022, 17 липня. – URL: <https://tinyurl.com/2p82734z>
- ³¹¹ Дуже потужно запрацювала артилерія від наших західних партнерів, тож втрати окупантів тільки зростатимуть – звернення Президента Володимира Зеленського. 6 липня 2022 // Президент України. Офіційне інтернет-представництво. – 2022, 06 липня. – URL: <https://tinyurl.com/y6t7cwjk>
- ³¹² Оперативна інформація станом 18.00 30.08.2022 щодо російського вторгнення / Генеральний

- штаб ЗСУ // Youtube. – 2022, 30 серпня. – URL: <https://tinyurl.com/4ybbav4>
- ³¹³ Військовий експерт назвав три причини уповільнення наступу росіян // ТСН. – 2022, 09 серпня. – URL: <https://tinyurl.com/y6nezj5v>
- ³¹⁴ Щоб ми вигнали окупантів з України, Росії має ставати складніше воювати щодня – звернення Президента Володимира Зеленського // Контракти.ua. – 2022, 16 серпня. – URL: <https://tinyurl.com/5bmn22db>
- ³¹⁵ Згурець С. Після ударів по військових аеродромах в окупованому Криму Російська Федерація перекидає бойову авіацію з півострова на більш віддалені аеродроми, побоюючись повного знищення техніки // Еспресо. – 2022, 19 серпня. – URL: <https://tinyurl.com/b67de6cz>
- ³¹⁶ Stepanenko, K. et al. Russian offensive campaign assessment, August 22, 2022 // ISW. – 2022, August 22. – URL: <https://tinyurl.com/4nbwca6k>
- ³¹⁷ РФ демонструє військову присутність на північних кордонах України – Генштаб // Українська правда. – 2022, 22 серпня. – URL: <https://tinyurl.com/vf2tauaj>
- ³¹⁸ Stepanenko, K. et al. Russian Offensive Campaign Assessment, August 31 // ISW. – 2022, August 31. – URL: <https://tinyurl.com/2adr6c2d>
- ³¹⁹ Hird, K. et al. Russian offensive campaign assessment, August 24 // ISW. – 2022, August 24. – URL: <https://tinyurl.com/34cjdkxx>
- ³²⁰ Українські артилеристи "луплять" по окупантах з американських M777 // РБК-Україна. – 2022, 12 червня. – URL: <https://tinyurl.com/mrw4ebk2>
- ³²¹ Hird, K. et al. Russian offensive campaign assessment, August 24 // ISW. – 2022, August 24. – URL: <https://tinyurl.com/34cjdkxx>
- ³²² Купер Т. Оцінка обстановки на початок серпня // Центр воєнної політики та політики безпеки. – [Б.д.] – URL: <https://tinyurl.com/25b69e2b>
- ³²³ Pietraszewski M. Wojna wymyka się spod kontroli. Putin szykuje odwet? "Stać go na to" // Radiozet.pl – 2022, Sierpień 24. – URL: <https://tinyurl.com/mpurjdye>
- ³²⁴ Hird, K. et al. Russian Offensive Campaign Assessment, July 23 // ISW. – 2022, July 23. – URL: <https://tinyurl.com/2p877je9>
- ³²⁵ Інформаційно-аналітична довідка Групи моніторингу ситуацій та аналізу змін воєнно-політичної, воєнно-стратегічної обстановки за добу 20 – 21 липня 2022 року. – К.: Нац. університет оборони України ім. Івана Черняховського, 2022. – С. 6.
- ³²⁶ Бойко І. "Місто обстрілюють щодня": Харків зміцнюють кількома кільцями оборони // УНІАН – 2022, 29 червня. – URL: <https://tinyurl.com/5yevw7j5>
- ³²⁷ Окупанти отримали жорстку відсіч на Харківщині та Донеччині // Армія Inform. – 2022, 25 липня. – URL: <https://tinyurl.com/2p9d5wbv>
- ³²⁸ Hird, K. et al. Russian Offensive Campaign Assessment, July 28 // ISW. – 2022, July 28. – URL: <https://tinyurl.com/2hd3b4xc>
- ³²⁹ На Донбасі 1 людина загинула, 6 поранені через обстріли армії РФ. У ЗСУ кажуть про 11 відбитих атак // Радіо Свобода. – 2022, 07 червня. – URL: <https://tinyurl.com/mrap662f>
- ³³⁰ Росармія продовжує обстріли населених пунктів України // Армія Inform. – 2022, 27 липня. – URL: <https://tinyurl.com/yeysueyn>
- ³³¹ Диняк А. Росія стягує техніку до кордону з Україною // Львівський портал. – 2022, 30 липня. – URL: <https://tinyurl.com/2v3dwejj>
- ³³² Stepanenko, K. et al. Russian Offensive Campaign Assessment, July 31 // ISW. – 2022, July 31. – URL: <https://tinyurl.com/2zpd35y4>
- ³³³ Садова М. Рашисти бояться високоточної зброї ЗСУ і відходять подалі від кордону з Харківською областю // Харьковские известия. – 2022, 09 серпня. – URL: <https://tinyurl.com/y2ysvzta>
- ³³⁴ ЗСУ звільнили найважливіший населений пункт Харківської області // Апостроф. – 2022, 09 серпня. – URL: <https://tinyurl.com/2ksa5tmz>
- ³³⁵ Див. зведення ГШ ЗС України щодо російського вторгнення за період з 01.08.2022 по 31.08.2022 / Генеральний штаб ЗСУ // Facebook. – 2022, 01–31 серпня. – URL: <https://tinyurl.com/z24upj9d>; Новикова Н. На Изюмском направлении пятые сутки продолжаются интенсивные бои – заместитель комбата "Карпатская Сечь" // Об'єктив. – 2022, 27 серпня. – URL: <https://tinyurl.com/amywdtyn>
- ³³⁶ На Харківщині лінія зіткнення стабільна і мало рухається: якщо дивитися на дистанцію тижня чи двох – ситуація майже не змінилася // Цензор. – 2022, 15 серпня. – URL: <https://tinyurl.com/mu82wpxt>
- ³³⁷ Див. зведення ГШ ЗС України щодо російського вторгнення за період з 16.08.2022 по 19.08.2022 / Генеральний штаб ЗСУ // Facebook. – 2022, 16-19 серпня. – URL: <https://tinyurl.com/z24upj9d>
- ³³⁸ Актуальна карта бойових дій в Україні та небезпечні напрямки на 8 липня // Вікна.tv. – 2022, 08 липня. – URL: <https://tinyurl.com/4kct6sej>
- ³³⁹ Нужненко С., Кушнір М. Танки дають вогню: на Донбасі поширилися танкові бої // Радіо Свобода. – 2022, 14 серпня. – URL: <https://tinyurl.com/ya7e76na>
- ³⁴⁰ Оперативна інформація станом на 06.00 17.07.2022 щодо російського вторгнення / Генеральний штаб ЗСУ // Facebook. – 2022, 17 липня. – URL: <https://tinyurl.com/mwvzfv6h>
- ³⁴¹ Hird, K. et al. Russian Offensive Campaign Assessment, July 23 // ISW. – 2022, July 23. – URL: <https://tinyurl.com/2p877je9>
- ³⁴² Оперативна інформація станом 06.00 01.08.2022 щодо російського вторгнення / Генеральний штаб ЗСУ // Facebook. – 2022, 01 серпня. – URL: <https://tinyurl.com/3fnxt4tv>
- ³⁴³ Stepanenko, K. et al. Russian Offensive Campaign Assessment, July 31 // ISW. – 2022, July 31. – URL: <https://tinyurl.com/2zpd35y4>
- ³⁴⁴ Оперативна інформація станом на 18.00 16.08.2022 щодо російського вторгнення / Генеральний штаб ЗСУ // Facebook. – 2022, 16 серпня. – URL: <https://tinyurl.com/3yds5k55>
- ³⁴⁵ Ранкове зведення Генштабу ЗСУ: 160 доба російського вторгнення в Україну // ПроЗахід. – 2022, 03 серпня. – URL: <https://tinyurl.com/mv7n4vpp>
- ³⁴⁶ Там само.
- ³⁴⁷ Оперативна інформація станом на 06.00 24.08.2022 щодо російського вторгнення // ПроЗахід. – 2022, 24 серпня. – URL: <https://tinyurl.com/mv7n4vpp>
- ³⁴⁸ Ситуація щодо російського вторгнення в Україну 23 серпня // Район.in.ua. – 2022, 23 серпня. – URL: <https://tinyurl.com/yc26vujw>; Оперативна інформація станом на 18.00 26.08.2022 щодо російського вторгнення / Генеральний штаб ЗСУ // Youtube. – 2022, 26 серпня. – URL: <https://tinyurl.com/mrxvwedp>; Оперативна інформація станом на 18.00 30.08.2022 щодо російського вторгнення // ПроЗахід. – 2022, 30 серпня. – URL: <https://tinyurl.com/mv7n4vpp>
- ³⁴⁹ Stepanenko, K. et al. Russian offensive campaign assessment, August 22, 2022 // ISW. – 2022, August 22. – URL: <https://tinyurl.com/4nbwca6k>
- ³⁵⁰ Зранку у Слов'янську пролунали три потужні вибухи / Espresso.TV // Youtube. – 2022, 25 серпня. – URL: <https://tinyurl.com/yjbknnt9>; Неспокійна ніч у Слов'янську та Краматорську / Павло Кириленко // Facebook. – 2022, 28 серпня. – URL: <https://tinyurl.com/mfb77smb>; Оперативна ситуація по області станом на ранок 31 серпня / Павло Кириленко // Facebook. – 2022, 31 серпня. – URL: <https://tinyurl.com/4fhw8ckm>
- ³⁵¹ Оперативна інформація станом на 18.00 19.08.2022 щодо російського вторгнення / Генеральний штаб ЗСУ // Facebook. – 2022, 19 серпня. – URL: <https://tinyurl.com/3yds5k55>; Оперативна інформація станом на 18.00 27.08.2022 щодо російського вторгнення / Генеральний штаб ЗСУ // Youtube. – 2022, 27 серпня. – URL: <https://tinyurl.com/3yds5k55>
- ³⁵² ЗСУ відбили кілька штурмів ворога на сході та півдні країни, тривають бої під Бахмутом – Генштаб ЗСУ // Гордон. – 2022, 02 серпня. – URL: <https://tinyurl.com/bdchtmu4>
- ³⁵³ Ракетний удар по приватному сектору — так почався ранок у Краматорську / Павло Кириленко // Facebook. – 2022, 11 серпня. – URL: <https://tinyurl.com/bdhn7b82>; 11 ракетних обстрілів пережив цієї ночі Краматорськ / Павло Кириленко // Facebook. – 2022, 12 серпня. – URL: <https://tinyurl.com/yp5nwbau>
- ³⁵⁴ Краматорський коледж технологій та дизайну – чергова «військова» мішень росіян / Павло

- Кириленко // Facebook. – 2022, 19 серпня. – URL: <https://tinyurl.com/mrxcrusv>; Росіяни обстріляли центр Краматорська: відео наслідків удару, зняте з дрону // Kramatorsk.post. – 2022, 01 вересня. – URL: <https://tinyurl.com/2jz2j775>
- ³⁵⁵ Оперативна інформація станом на 18.00 29.08.2022 щодо російського вторгнення / Генеральний штаб ЗСУ // Facebook. – 2022, 29 серпня. – URL: <https://tinyurl.com/3yds5k55>
- ³⁵⁶ Hird, K. et al. Russian Offensive Campaign Assessment, July 19 // ISW. – 2022, July 19. – URL: <https://tinyurl.com/2ujyu6ab>
- ³⁵⁷ Latest Defence Intelligence update on the situation in Ukraine – 29 July 2022 // Ministry of Defense. – 2022, July 29. – URL: <https://tinyurl.com/yx2p8ppc>
- ³⁵⁸ Оперативна інформація станом на 06.00 09.07.2022 щодо російського вторгнення // Урядовий портал. – 2022, 9 липня. – URL: <https://tinyurl.com/mvy2b42d>
- ³⁵⁹ Оперативна інформація станом на 06.00 11.07.2022 щодо російського вторгнення / Генеральний штаб ЗСУ // Facebook. – 2022, 11 липня. – URL: <https://tinyurl.com/2fet4yb2>
- ³⁶⁰ Оперативна інформація станом на 06.00 15.07.2022 щодо російського вторгнення / Генеральний штаб ЗСУ // Facebook. – 2022, 15 липня. – URL: <https://tinyurl.com/yckjshp>
- ³⁶¹ ЗСУ відбили ворожий штурм на Донецькому та Бахмутському напрямках // Еспресо. – 2022, 16 липня. – URL: <https://tinyurl.com/fspd6xzj>
- ³⁶² British Defence Intelligence Ukraine // Kyivpost. – 2022, 01 серпня. – URL: <https://tinyurl.com/2zbwk4mv>
- ³⁶³ Stepanenko, K. et al. Russian offensive campaign assessment, August 2 // ISW. – 2022, August 02. – URL: <https://tinyurl.com/muwpha7c>
- ³⁶⁴ Фронт на Харківському напрямку виглядає замороженим – військовий аналітик Том Купер (2 серпня) // Суспільне. – 2022, 02 серпня. – URL: <https://tinyurl.com/48bedjpc>
- ³⁶⁵ Туди кинули найманців “Вагнера”: американські експерти назвали головну мету Кремля на фронті // Апостроф. – 2022, 15 серпня. – URL: <https://tinyurl.com/3f2d2xuh>
- ³⁶⁶ Hird, K. et al. Russian Offensive Campaign Assessment, July 20 // ISW. – 2022, July 20. – URL: <https://tinyurl.com/4d2zbj69>
- ³⁶⁷ Див. зведення ГШ ЗС України щодо російського вторгнення за період з 01.08.2022 по 31.08.2022 / Генеральний штаб ЗСУ // Facebook. – 2022, 02-23 серпня. – URL: <https://tinyurl.com/z24upj9d>
- ³⁶⁸ Stepanenko, K. et al. Russian Offensive Campaign Assessment, July 31 // ISW. – 2022, July 31. – URL: <https://tinyurl.com/mvsh89mk>
- ³⁶⁹ "Важко утримувати позиції за таких умов": військовий експерт про бої в Авдіївці та Пісках // ТСН. – 2022, 03 серпня. – URL: <https://tinyurl.com/4juw2htm>
- ³⁷⁰ Окупанти намагаються штурмувати Авдіївку і Піски: життя місцевих перетворилося на квест із виживання // ТСН. – 2022, 31 серпня. – URL: <https://tinyurl.com/2p9hmes5>
- ³⁷¹ Валерій Залужний ознайомив Начальника штабу оборони ЗС Канади із ситуацією на фронті // Армія Inform. – 2022, 16 серпня. – URL: <https://tinyurl.com/ybakb56d>
- ³⁷² Див. зведення ГШ ЗС України щодо російського вторгнення за період з 03.08.2022 по 22.08.2022 / Генеральний штаб ЗСУ // Facebook. – 2022, 01–31 серпня. – URL: <https://tinyurl.com/z24upj9d>
- ³⁷³ Російські війська змогли захопити лише околиці Пісків // Вчасно. – 2022, 07 серпня. – URL: <https://tinyurl.com/2s4y8rru>
- ³⁷⁴ Stepanenko, K. et al. Russian offensive campaign assessment, August 22, 2022 // ISW. – 2022, August 22. – URL: <https://tinyurl.com/4nbwca6k>
- ³⁷⁵ В Авдіївці залишається лише 10% населення міста // Лівий берег. – 2022, 04 серпня. – URL: <https://tinyurl.com/3hr9cn48>
- ³⁷⁶ Окупанти намагаються штурмувати Авдіївку і Піски: життя місцевих перетворилося на квест із виживання // ТСН. – 2022, 31 серпня. – URL: <https://tinyurl.com/2p9hmes5>
- ³⁷⁷ Воєнно історичний опис російсько-української війни (квітень 2022 року). – Київ: Генеральний штаб Збройних Сил України, 2022. – С. 83-87.

- ³⁷⁸ Там само, с. 87.
- ³⁷⁹ Воєнно історичний опис російсько-української війни (травень 2022 року). – Київ: Генеральний штаб Збройних Сил України, 2022. – С. 73-74; Воєнно історичний опис російсько-української війни (червень 2022 року). – Київ: Генеральний штаб Збройних Сил України, 2022. – С. 92-101.
- ³⁸⁰ Clark, M. et al. Russian Offensive Campaign Assessment, March 22 // ISW. – 2022, March 22. – URL: <https://tinyurl.com/2w7fnvb3>
- ³⁸¹ Воєнно історичний опис російсько-української війни (квітень 2022 року). – С. 89-90.
- ³⁸² Kagan, F. et al. Russian Offensive Campaign Assessment, November 13 // ISW. – 2022, November 13. – URL: <https://tinyurl.com/3akbyfdj>
- ³⁸³ Воєнно-історичний опис російсько-української війни (травень 2022 року) / Генеральний штаб Збройних Сил України. – Київ, 2022. – С. 74.
- ³⁸⁴ Там само. – С. 76.
- ³⁸⁵ Там само. – С. 83.
- ³⁸⁶ Там само.
- ³⁸⁷ Там само.
- ³⁸⁸ Там само. – С. 84.
- ³⁸⁹ Там само.
- ³⁹⁰ Там само. – С. 85.
- ³⁹¹ Там само. – С. 86.
- ³⁹² Там само.
- ³⁹³ Там само. – С. 87.
- ³⁹⁴ Там само.
- ³⁹⁵ Там само. – С. 77.
- ³⁹⁶ Там само. – С. 79.
- ³⁹⁷ Там само. – С. 89.
- ³⁹⁸ Там само. – С. 79.
- ³⁹⁹ Воєнно-історичний опис російсько-української війни (червень 2022 року) / Генеральний штаб Збройних Сил України. – Київ, 2022. – С. 89.
- ⁴⁰⁰ Там само. – С. 90.
- ⁴⁰¹ Там само. – С. 91.
- ⁴⁰² Там само. – С. 92.
- ⁴⁰³ Там само.
- ⁴⁰⁴ Там само. – С. 93.
- ⁴⁰⁵ Там само. – С. 94.
- ⁴⁰⁶ Там само. – С. 95.
- ⁴⁰⁷ Там само.
- ⁴⁰⁸ ЗСУ здійснили наступ на Херсонщині, окупанти залишили оборонні позиції та втекли, – Генштаб // Еспресо. – 2022, 24 червня. – URL: <https://tinyurl.com/bwrmbau3>
- ⁴⁰⁹ Воєнно-історичний опис російсько-української війни (червень 2022 року) / Генеральний штаб Збройних Сил України. – Київ, 2022. – С. 96.
- ⁴¹⁰ Там само. – С. 97.
- ⁴¹¹ Там само.
- ⁴¹² Там само. – С. 98.
- ⁴¹³ Там само.
- ⁴¹⁴ Там само. – С. 99.
- ⁴¹⁵ Там само. – С. 92, 99 – 100.
- ⁴¹⁶ Там само.
- ⁴¹⁷ Там само. – С. 99.
- ⁴¹⁸ Там само.
- ⁴¹⁹ Там само. – С. 99-100.

- ⁴²⁰ Там само. – С. 100.
- ⁴²¹ Там само. – С. 100-101.
- ⁴²² Там само. – С. 101.
- ⁴²³ Там само.
- ⁴²⁴ Там само. – С. 102.
- ⁴²⁵ Снегирьов Д. Антонівський міст – лише початок: наступним кроком має стати знищення залізничної переправи // *Армія Inform.* – 2022, 28 липня. – URL: <https://tinyurl.com/4uckh96x>
- ⁴²⁶ Воєнно-історичний опис російсько-української війни (липень 2022 року) / Генеральний штаб Збройних Сил України. – Київ, 2022. – С. 103.
- ⁴²⁷ Там само. – С. 98.
- ⁴²⁸ Там само. – С. 103.
- ⁴²⁹ Там само. – С. 103-105.
- ⁴³⁰ Там само. – С. 105.
- ⁴³¹ Там само.
- ⁴³² Там само. – С. 106.
- ⁴³³ Там само.
- ⁴³⁴ Там само.
- ⁴³⁵ Там само. – С. 107.
- ⁴³⁶ Там само.
- ⁴³⁷ ЗСУ прорвали першу лінію оборони окупантів під Херсоном / Оперативне командування “Південь” // Facebook. – 2022, 29 серпня. – URL: <https://bit.ly/3g9ILOJ>
- ⁴³⁸ Khurshudyan, I. et al. Inside the Ukrainian counteroffensive that shocked Putin and reshaped the war // *The Washington Post.* – 2022, December 29. – URL: <https://tinyurl.com/553zja28>
- ⁴³⁹ Dylan, H. et al. The Kherson Ruse: Ukraine and the Art of Military Deception // *Modern War Institute at West Point.* – 2022, October 12. – URL: <https://tinyurl.com/hwdxmtf9>
- ⁴⁴⁰ Stepanenko, K. et al. Russian Offensive Campaign Assessment, August 1 // *ISW.* – 2022, August 1. – URL: <https://tinyurl.com/4kr5ds2p>
- ⁴⁴¹ Ukrainian TVD, Day 159-172 / Jomini of the West // *Twitter.* – 2022, August 17. – URL: <https://bit.ly/3yHJtYT>
- ⁴⁴² Воєнно історичний опис російсько-української війни (серпень 2022 року). – Київ: Генеральний штаб Збройних Сил України, 2022. – С. 111.
- ⁴⁴³ Ворошнов С. та ін. Сучасний технічний стан каналів Інгулецької зрошувальної системи та нові конструкції облицювань із використанням геосинтетичних матеріалів // *Механізація та електрифікація сільського господарства.* – 2018. – №8. – С. 232-240.
- ⁴⁴⁴ Артилеристи-реактивники 59 окрема мотопіхотна бригада імені Якова Гандзюка продовжують невтомно відправляти окупантів до пекла / Оперативне командування “Південь” // Facebook. – 2022, 01 вересня. – URL: <https://tinyurl.com/4nwp5r66>; Героїзм і мужність наших воїнів не залишають жодних сумнівів, що Україна переможе – звернення Президента Володимира Зеленського // Президент України. Офіційне інтернет-представництво. – 2022, 24 вересня. – URL: <https://tinyurl.com/2xykwhc6>; Контрнаступ на Херсонщині продовжується / 28 окрема механізована бригада імені Лицарів Зимового Походу // Facebook. – 2022, 19 жовтня. – URL: <https://tinyurl.com/5cdvph25>; Сили оборони встановили контроль у понад 60 населених пунктах Херсонщини – звернення Президента України // Президент України. Офіційне інтернет-представництво. – 2022, 12 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/ypfsbs4m>
- ⁴⁴⁵ Поточна оперативна обстановка на півдні України: підсумок за 10.08.2022 / Оперативне командування “Південь” // Facebook. – 2022, 11 серпня. – URL: <https://bit.ly/3yHAIXR>
- ⁴⁴⁶ Воєнно-історичний опис російсько-української війни (серпень 2022 року) / Генеральний штаб Збройних Сил України. – Київ, 2022. – С. 112.
- ⁴⁴⁷ Там само.
- ⁴⁴⁸ Там само.
- ⁴⁴⁹ Там само. – С. 113.
- ⁴⁵⁰ Там само.
- ⁴⁵¹ Поточна оперативна обстановка на півдні України: підсумок за 22.08.2022 / Оперативне командування “Південь” // Facebook. – 2022, 23 серпня. – URL: <https://bit.ly/3T5Wp2S>
- ⁴⁵² Воєнно-історичний опис російсько-української війни (серпень 2022 року) / Генеральний штаб Збройних Сил України. – Київ, 2022. – С. 114.
- ⁴⁵³ Там само.
- ⁴⁵⁴ Там само. – С. 114-115.
- ⁴⁵⁵ Калітвенцева Є. ЗСУ розпочали наступальні дії на багатьох напрямках півдня – Гуменюк // Українські національні новини. – 2022, 29 серпня. – URL: <https://bit.ly/3CzRgsS>
- ⁴⁵⁶ ЗСУ прорвали першу лінію оборони окупантів під Херсоном / Оперативне командування “Південь” // facebook. – 2022, 29 серпня. – URL: <https://bit.ly/3TrhSTM>
- ⁴⁵⁷ Українські війська звільнили 4 села поблизу Херсона від російської окупації // Українські національні новини. – 2022, 23 серпня. – URL: <https://tinyurl.com/22bnvtp8>
- ⁴⁵⁸ Поточна оперативна обстановка на півдні України: підсумок за 29.08.2022 / Оперативне командування “Південь” // Facebook. – 2022, 29 серпня. – URL: <https://tinyurl.com/2h6rhwj4>
- ⁴⁵⁹ Воєнно-історичний опис російсько-української війни (серпень 2022 року) / Генеральний штаб Збройних Сил України. – Київ, 2022. – С. 116.
- ⁴⁶⁰ У липні окупанти вже завдали близько сотні ракетних і авіаційних ударів по Україні // *Армія Inform.* – 2022, 28 липня. – URL: <https://bit.ly/3AWkP6T>
- ⁴⁶¹ Оперативна ситуація на фронті / Укрінформ // YouTube. – 2022, 28 липня. – URL: <https://bit.ly/3KWVv1Y>
- ⁴⁶² Ворог завдав ракетного удару по військовому аеродрому на Житомирщині / Повітряне командування “Центр” // Facebook. – 2022, 16 серпня. – URL: <https://bit.ly/3dE4pJ2>
- ⁴⁶³ Sandora M., Bilefsky D. Russian Missile Strike Kills at Least 22 on Independence Day // *The New York Times.* – 2022, August 24. – URL: <https://nyti.ms/3yFXdJX>
- ⁴⁶⁴ Юрій Ігнат, речник Командування Повітряних Сил ЗСУ / Медіацентр Україна // YouTube. – 2022, 25 серпня. – URL: https://youtu.be/kCRfCy3S1_g?t=339; У День Незалежності України 24 серпня окупанти тримали в напрузі всю країну / Командування Повітряних Сил ЗСУ // facebook.com. – 2022, 25 серпня. – URL: <https://bit.ly/3RqPcsl>
- ⁴⁶⁵ Загальні бойові втрати противника з 24.02 по 10.08 / Генеральний штаб ЗСУ // Facebook. – 2022, 10 серпня. – URL: <https://bit.ly/3M2qptH>
- ⁴⁶⁶ Кучкіна А. У путіна вже немає інших варіантів, окрім капітуляції – Олександр Коваленко // *Главред.* – 2022, 20 серпня. – URL: <https://bit.ly/3e24qXo>
- ⁴⁶⁷ Stern D.L., Sly L, Timsit A. Russia blames ‘sabotage’ as Ukraine special forces strike again in Crimea // *The Washington Post.* – 2022, August 16. – URL: <https://wapo.st/3fGJ6H4>
- ⁴⁶⁸ Залужний В., Забродський М. Перспективи забезпечення воєнної кампанії 2023 року: український погляд // Укрінформ. – 2022, 07 вересня. – URL: <https://bit.ly/3Rzu4jQ>
- ⁴⁶⁹ Поточна оперативна обстановка на півдні України: підсумок а 06.08.2022 / Повітряне командування “Південь” // facebook. – 2022, 07 серпня. – URL: <https://bit.ly/3V2eyjg>
- ⁴⁷⁰ Trevithick, J. Anti-Radiation Missiles Sent to Ukraine, U.S. Confirms // *The Warzone.* – 2022, August 08. – URL: <https://bit.ly/3fdI2Fa>; Russian channels have posted images of what appear to be the remains of an AGM-88 HARM antiradiation missile / OSINTtechnical // *Twitter.* – 2022, August 07. – URL: <https://bit.ly/3ffNDty>
- ⁴⁷¹ ПС ЗСУ показали застосування HARM з МиГ-29 // Мілітарний. – 2022, 30 серпня. – URL: <https://bit.ly/3EfBk1m>
- ⁴⁷² Росія посилює заходи безпеки в Криму // *НВ.UA.* – 2022, 20 липня. – URL: <https://tinyurl.com/rztm2nz2>
- ⁴⁷³ Бургомістренко А., Гайдук С., Гончар М., Лакійчук П. Морська газова інфраструктура в протидії росії НАТО на східному фланзі: потенціал для гібридного використання в Чорному та Балтійському морях // *Чорноморська безпека.* – 2018. – №2(32). – С. 4–22.
- ⁴⁷⁴ Кравченко О. Росіяни скинули на острів Зміїний фосфорні бомби – Залужний // *LB.ua.* – 2022,

- 01 липня. – URL: <https://tinyurl.com/2n9krfxn>
- ⁴⁷⁵ ВМС України “прибрали” за окупантами на Зміїному за допомогою Bayraktar TB2 // Defense Express. – 2022, 02 липня. – URL: <https://tinyurl.com/yckjj5pm>
- ⁴⁷⁶ ЗСУ встановили прапор України на острові Зміїному – військова операція успішно завершена // Defense Express. – 2022, 04 липня. – URL: <https://tinyurl.com/53bpm5mt>
- ⁴⁷⁷ В ЗСУ пояснили, навіщо росіяни продовжують бити по острову Зміїний // Espresso.tv. – 2022, 17 липня. – URL: <https://tinyurl.com/4pnhjyku>
- ⁴⁷⁸ Воєнно-історичний опис російсько-української війни (травень 2022 року). – К., 2022. – С.101 – 102; “Голод не повинен бути зброєю”: рф заблокувала 4,5 млн тонн зерна в українських портах – ООН // Армія-inform. – 2022, 02 травня. – URL: <https://tinyurl.com/ye5etse5>
- ⁴⁷⁹ Рф вирішила оригінально “помститися” за поразку на Зміїному, утилізувавши свої ракети Х-31 у підбитий танкер // Defense Express. – 2022, 07 липня. – URL: <https://tinyurl.com/mr49ry4n>
- ⁴⁸⁰ В гирлі Дунаю підірвалося ще одне судно // Думська. – 2022, 31 липня. – URL: <https://tinyurl.com/2v6ex7r8>
- ⁴⁸¹ Оперативна інформація станом на 24.00 24.03.2022 щодо російського вторгнення // Армія-inform. – 2022, 25 березня. – URL: <https://tinyurl.com/2s3j835r>; Воєнно-історичний опис російсько-української війни (лютий–березень 2022 року). – К.: МОУ, ГШ, НУОУ, 2022. – С. 104; Окупанти підняли знищений ЗСУ корабель “Саратов”, хочуть ремонтувати // Українська правда. – 2022, 2 липня. – URL: <https://tinyurl.com/4h2t8rks>
- ⁴⁸² Рашисти готують нові удари “Калибрами” із підводних човнів, ховаються під водою від “Нептуну” // Defense Express. – 2022, 30 квітня. – URL: <https://tinyurl.com/yc3v37cx>
- ⁴⁸³ Wall Street Journal: Україна і Росія домовились про розблокування трьох портів // LB.ua. – 2022, 14 липня. – URL: <https://tinyurl.com/2p89z2xj>
- ⁴⁸⁴ Клименко А. “Насправді росіяни до нестями жадають перемир’я та переговорів”: морський експерт Клименко – про “зернові угоди // Новинарня. – 2022, 22 липня. – URL: <https://tinyurl.com/57vt8xa7>
- ⁴⁸⁵ Клименко А. Про “розблокування” українських портів // Цензор.нет. – 2022, 19 липня. – URL: <https://tinyurl.com/edn48tck>
- ⁴⁸⁶ Чекарева М. Ракетний удар по одеському порту: в ОК “Південь” повідомили нові подробиці обстрілу // Vgorode. – 2022, 23 липня. – URL: <https://tinyurl.com/5d24fn8j>
- ⁴⁸⁷ Туреччина відправила у Чорне море військові кораблі // Укрінформ. – 2022, 26 липня. – URL: <https://tinyurl.com/67z36zs2>
- ⁴⁸⁸ Операція на острові Зміїний: Залужний показав відео ударів ЗСУ по окупантах // Слово і діло. – 2022, 30 червня. – URL: <https://tinyurl.com/wptrpmhh>
- ⁴⁸⁹ Військово-Морські Сили Збройних Сил України продовжують виявляти та знешкоджувати в Чорному морі міни, які дрейфують / Військово-Морські Сили ЗС України // Telegram. – 2022, 08 серпня. – URL: https://t.me/ukrainian_navy/829
- ⁴⁹⁰ Велика Британія передасть шість підводних дронів – мисливців за мінами, а також забезпечить відповідне навчання, щоб допомогти Україні очистити берегову лінію / Генеральний штаб ЗСУ // Facebook. – 2022, 01 вересня. – URL: <https://bit.ly/3T3U4Fp>
- ⁴⁹¹ Рф поставила на варті Севастопольської бухти бойових дельфінів – Військово-морський інститут США // Укрінформ. – 2022, 29 квітня. – URL: <https://tinyurl.com/fwa8hf7j>
- ⁴⁹² Луценко С. Уряд заклав морські порти в Бердянську, Маріуполі, Херсоні та Скадовську до деокупації цих територій // Громадське. – 2022, 01 травня. – URL: <https://tinyurl.com/46najtry>
- ⁴⁹³ “Голод не повинен бути зброєю”: рф заблокувала 4,5 млн тонн зерна в українських портах – ООН // Армія-inform. – 2022, 02 травня. – URL: <https://tinyurl.com/ye5etse5>

Розділ IV. Третій етап: стратегічна наступальна операція (вересень – грудень 2022 року)

4.1. Воєнно-політична обстановка

- ¹ Україна як цивілізаційний суб’єкт історії та сучасності. Національна доповідь // Національна Академія Наук України. – 24 грудня 2020 р. – URL: <https://tinyurl.com/5yc6ktra>
- ² Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30 вересня 2022 року “Щодо дій України у відповідь на спробу Російської Федерації анексувати території нашої держави, з метою гарантування безпеки євроатлантичного простору, України та відновлення її територіальної цілісності”: Указ Президента України від 30.09.2022 №679/2022. – URL: <https://tinyurl.com/bdfm82m7>
- ³ Столтенберг: перемога Путіна в Україні означатиме поразку НАТО // Європейська правда. – 2022, 11 жовтня. – URL: <https://tinyurl.com/yckaj3cc>
- ⁴ Передумовою для членства України в НАТО є перемога у війні проти рф. – Столтенберг // Укрінформ. – 2022, 18 жовтня. – URL: <https://tinyurl.com/4k9pxkzd>
- ⁵ NATO chief Stoltenberg vows Ukraine support will not wane // Deutsche Welle. – 2022, November 29. – URL: <https://tinyurl.com/4mpt5dbj>; Pre-ministerial press conference // North Atlantic Treaty Organization. – 2022, November 25. – URL: <https://tinyurl.com/mubcwa37>
- ⁶ Підсумки-2022: Під синьо-жовтим прапором свободи! // Фонд Демократичні ініціативи ім. Ілька Кучеріва. – 2022, 29 грудня. – URL: <https://tinyurl.com/y492c8sx>
- ⁷ Волкер К. Західна стратегія для України. Як перемогти у війні // Новое время. – 2022, 28 вересня. – URL: <https://bit.ly/3CgQ9PC>
- ⁸ Foreign Affairs Council: Press remarks by High Representative Josep Borrell after the meeting // European Union External Action. – 2022, November 14. – URL: <https://tinyurl.com/2kmtmxfu>; LEAK: EU starts reviewing principles for relations with Russia // Euroactiv. – 2022, November 14. – URL: <https://tinyurl.com/bddrvu37>; Жозеп Боррель про нові завдання європейської дипломатії // Національний інститут стратегічних досліджень. – 2022, 17 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/2rrcut4f>
- ⁹ Mihai Sebastian Chihaia. Advancing military mobility in Europe: An uphill battle // European Policy Center. – 2023, April 11. – URL: <https://tinyurl.com/2y985med>
- ¹⁰ Сидоренко С. Якою буде відповідь Заходу на ядерний удар РФ по Україні. Аналіз варіантів та сценаріїв // Європейська правда. – 2022, 24 вересня. – URL: <https://bit.ly/3RmO2OF>
- ¹¹ National Security Strategy // White House. – 2022, October 12. – URL: <https://tinyurl.com/4w8568hb>; Шеренговський Д. Нова безпекова стратегія США: як 2022 рік змусив Білий дім змінити оцінку ризиків // Європейська правда. – 2022, 20 жовтня. – URL: <https://tinyurl.com/bdhp34nv>; Основні положення нової Стратегії національної безпеки США // Національний інститут стратегічних досліджень. – 2022, 14 жовтня. – URL: <https://tinyurl.com/4vnh9jpt>; Міжнародна безпека та українське питання в новій «Стратегії національної безпеки США» // Армія Inform. – 2022, 14 жовтня. – URL: <https://tinyurl.com/5ed28zfy>
- ¹² Президент України зустрівся з Прем’єр-міністром Великої Британії в Києві // Президент України. Офіційне інтернет-представництво. – 2022, 19 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/m833by7t>
- ¹³ What British PM Sunak’s first foreign policy speech made clear // Aljazeera. – 2022, November 29. – URL: <https://tinyurl.com/5cnnkr6z>
- ¹⁴ Ukraine Support Tracker: Europe surpasses the U.S. in total committed aid // Kiel Institute for the World Economy. – 2022, December 07. – URL: <https://tinyurl.com/ym223nnt>
- ¹⁵ Шольц на Генасамблеї ООН: ми не приймемо мир на умовах Росії // Європейська правда. – 2022, 21 вересня. – URL: <https://bit.ly/3URLijR>
- ¹⁶ Germany’s Scholz: Putin’s war against Ukraine part of larger crusade against West // Reuters. – 2022, October 13. – URL: <https://tinyurl.com/ncbrxncm>
- ¹⁷ “Для Німеччини це нова епоха”: історична промова Штайнмаєра про війну та зміну ставлення до РФ // Європейська правда. – 2022, 28 жовтня. – URL: <https://tinyurl.com/ypnh5yxd>
- ¹⁸ Scholz stellt Gespräche mit Putin zur Beendigung des Ukraine-Kriegs in Aussicht // Kölner Stadt-Anzeiger. – 2022, December 17. – URL: <https://tinyurl.com/4euek74h>
- ¹⁹ Зеленський поговорив із Макроном про “формулу миру”, співпрацю в енергетиці й обороні //

- Європейська правда. – 2022, 11 грудня. – URL: <https://tinyurl.com/bdfy3btr>
- ²⁰ Macron on war crimes, Taiwan, and Putin's ambitions // CBS News. – 2022, December 04. – URL: <https://tinyurl.com/4652pvhf>
- ²¹ L'entrée de l'Ukraine dans l'Otan peu «vraisemblable», estime Macron // La Figaro. – 2022, December 22. – URL: <https://tinyurl.com/3fty6en7>
- ²² Макрон: нейтральні щодо війни в Україні країни стають співучасниками Росії // Європейська правда. – 2022, 21 вересня. – URL: <https://bit.ly/3BWjCgC>
- ²³ Joint statement of Presidents of Central and Eastern Europe // President.pl. – 2022, 03 жовтня. – URL: <https://tinyurl.com/vd9b7szj>
- ²⁴ Міністр оборони: Альянс повинен пригласити Україну, а Литва одобрить її членство в НАТО // Delfi. – 2022, 03 жовтня. – URL: <https://tinyurl.com/2p933kw9>
- ²⁵ 50+ проєктів для посилення ЗСУ: Україна та Чехія домовились про подальшу підтримку // Європейська правда. – 2022, 01 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/mpwj8wu4>
- ²⁶ Україна, Молдова й Румунія запускають новий тристоронній формат взаємодії // Українська правда. – 2022, 15 вересня. – URL: <https://tinyurl.com/mry745uu>
- ²⁷ Сидоренко С. “Санду геть!”: як Росія та її агенти впливу намагаються скинути прозахідну владу в Молдові // Європейська правда. – 2022, 20 жовтня. – URL: <https://tinyurl.com/592vevex>
- ²⁸ Орбан порівняв Зеленського зі страченим СРСР лідером Угорської революції // BBC. – 2022, 14 жовтня. – URL: <https://tinyurl.com/72h2k4as>
- ²⁹ Сидоренко С. Угорське гальмо. Як Брюссель відкладає подальше зближення України та Молдови з ЄС // Європейська правда. – 2022, 13 жовтня. – URL: <https://tinyurl.com/2snbyrb2>
- ³⁰ Сербія не взяла участь у парламентському саміті Кримської платформи після вмовлянь РФ – ЗМІ // Європейська правда. – 2022, 25 жовтня. – URL: <https://tinyurl.com/8xhxzrnd>
- ³¹ “Надали детальні докази”. Україна ініціювала процес виключення Росії з Радбезу і ООН в цілому // Радіо Свобода. – 2022, 26 грудня. – URL: <https://tinyurl.com/4f9758xs>
- ³² Лукашова С., Кириленко О. Для чого Росії нова кров. Розбір “часткової мобілізації” Путіна та її значення для України // Українська правда. – 2022, 21 вересня. – URL: <https://tinyurl.com/ур2hуххе>
- ³³ Ярмоленко В. Ескалація агресії Росії проти України: політичні аспекти та перспективи // Національний інститут стратегічних досліджень. – 2022, 03 жовтня. – URL: <https://tinyurl.com/2s3my6m6>
- ³⁴ Там само.
- ³⁵ Бутирська Н. Пояс порятунку для Росії у війні проти України // Дзеркало тижня. – 2023, 09 березня. – URL: <https://tinyurl.com/2kuxej3f>
- ³⁶ Борділовська О. Відхід Вірменії від сфери російського впливу: наслідки для України // Національний інститут стратегічних досліджень. – 2023, 17 січня. – URL: <https://tinyurl.com/bdenta75>
- ³⁷ Пиріг В. Прем'єр-міністр Вірменії допустив вихід його країни з ОДКБ // ZAXID.NET. – 2022, 01 жовтня. – URL: <https://tinyurl.com/ycxmczb9>
- ³⁸ Прем'єр Вірменії відмовився підписати ключові рішення саміту ОДКБ // Європейська правда. – 2022, 23 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/yme2am3n>
- ³⁹ Борділовська О. Відхід Вірменії від сфери російського впливу: наслідки для України // Національний інститут стратегічних досліджень. – 2023, 17 січня. – URL: <https://tinyurl.com/bdenta75>
- ⁴⁰ Киргизстан відмовився від проведення навчань ОДКБ на своїй території // Дзеркало тижня. – 2022, 09 жовтня. – URL: <https://tinyurl.com/2nysb6ca>
- ⁴¹ Лукашенко порозмірковував про розпад ОДКБ // Українська правда. – 2022, 24 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/ycyzjjwk>
- ⁴² Токаєв і Мирзиєєв підписали договори о союзнических отношениях и демаркации границы. // Радио Азаттык. – 2022, 23 грудня. – URL: <https://tinyurl.com/bdeezj6n>
- ⁴³ Туреччина передала США пропозицію про переговори Росії та Заходу // РБК-Україна. – 2022,

- 08 жовтня. – URL: <https://tinyurl.com/56wkjpn3>
- ⁴⁴ Ердоган і Путін провели зустріч в Астані: говорили про енергетику й Україну // Європейська правда. – 2022, 13 жовтня. – URL: <https://tinyurl.com/45c7wemy>
- ⁴⁵ Захід дотримується помилкової позиції, надаючи Україні зброю, – Ердоган // Цензор. – 2022, 07 вересня. – URL: <https://tinyurl.com/2p99hb92>
- ⁴⁶ Туреччина засудила “референдуми” на окупованих територіях – “ускладнять дипломатичний процес” // Європейська правда. – 2022, 21 вересня. – URL: <https://tinyurl.com/9j4r9af7>
- ⁴⁷ Чавушоглу: Турція виступає за отмену права “вето” в СБ ООН // AA-Turkish. – 2022, 30 вересня. – URL: <https://tinyurl.com/munsyfhy>
- ⁴⁸ Соколенко Ю. Путін обговорив застосування ядерної зброї з Ердоганом: деталі розмови // УНІАН. – 2022, 03 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/yuhu6es5>
- ⁴⁹ Іран планує нарощувати постачання передових озброєнь Росії. – голова Моссаду // Українська правда. – 2022, 23 грудня. – URL: <https://tinyurl.com/4ew42n65>
- ⁵⁰ Russia is providing 'unprecedented' military support to Iran in exchange for drones, officials say // NBC News. – 2022, November 09. – URL: <https://tinyurl.com/3ewpkh9b>
- ⁵¹ Україна позбавила посла Ірану акредитації через удари іранських безпілотників // Європейська правда. – 2022, 28 вересня. – URL: <https://tinyurl.com/y5667xwn>
- ⁵² ООН вивчає інформацію щодо постачання Іраном безпілотників до РФ // Цензор. – 2022, 20 грудня. – URL: <https://tinyurl.com/98vfkasf>
- ⁵³ Дмитро Кулеба. Настав час застосувати санкції проти Ірану за постачання зброї РФ // Цензор. – 2022, 17 жовтня. – URL: <https://tinyurl.com/n7tz6dbe>
- ⁵⁴ Вашингтон зосередиться на перешкоджанні поставкам іранської зброї Росії. – посланець // Радіо Свобода. – 2022, 04 грудня. – URL: <https://tinyurl.com/yc5uy4h5>
- ⁵⁵ Guerre en Ukraine : revivez notre entretien exclusif avec Volodymyr Zelensky // Ouest-France. – 2022, 23 Septembre. – URL: <https://tinyurl.com/bdd5kx8s>
- ⁵⁶ Дмитро Кулеба зустрівся з членом Державної Ради, міністром закордонних справ КНР Ван Ї // Міністерство закордонних справ України. – 2022, 23 вересня. – URL: <https://tinyurl.com/v6tt8hwp>
- ⁵⁷ Володимир Зеленський дав інтерв'ю італійському виданню Corriere della Sera // Youtube. – 2022, 27 жовтня. – URL: <https://tinyurl.com/muzsu572>
- ⁵⁸ President Xi Jinping Had a Virtual Meeting with Russian President Vladimir Putin // Ministry of Foreign Affairs, the People's Republic of China. – 2022, December 30. – URL: <https://tinyurl.com/muse7tne>
- ⁵⁹ Про продовження строку дії воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 12.08.2022 № 573/2022. – URL: <https://tinyurl.com/4as9wxf5>
- ⁶⁰ Про продовження строку проведення загальної мобілізації: Указ Президента України від 12.08.2022 №574/2022. – URL: <https://tinyurl.com/mrys6ahn>
- ⁶¹ Про Заяву Верховної Ради України щодо визнання російського режиму терористичним, нелегітимності перебування російської федерації в Організації Об'єднаних Націй і її реформування, відповідальності членів російських політичних партій, що підтримують агресію: Постанова Верховної Ради України від 01.12.2022 №2787-IX. – URL: <https://tinyurl.com/3wmwtrpvn>
- ⁶² Про припинення дії деяких міжнародних договорів України з питань оборони та співробітництва з Республікою Білорусь: Постанова Кабінету Міністрів України від 23 грудня 2022 р. № 1435. – URL: <https://tinyurl.com/yc3zrphv>
- ⁶³ Перемога України стала ще ближчою: Резніков підбив підсумки “Рамштайну-5” та повідомив приємні новини // ТСН. – 2022, 10 вересня. – URL: <https://bit.ly/3Ri4Qq8>
- ⁶⁴ Європейський саміт у Чехії як чіткий сигнал для Москви // Борисфен Інтел. – 2022, 06 жовтня. – URL: <https://tinyurl.com/mry7r683>
- ⁶⁵ “Європейська політична спільнота” та її значення у загальному європейському контексті // Національний інститут стратегічних досліджень. – 2022, 21 жовтня. – URL: <https://tinyurl.com/>

- com/3vejucrm
- ⁶⁶ Дмитро Кулеба: Кот-д'Івуар приєднався до Кримської платформи // Міністерство закордонних справ України. – 2022, 05 жовтня. – URL: <https://tinyurl.com/28ynaeve>
- ⁶⁷ Прем'єр Британії у Києві пообіцяв посилити ППО України 125 зенітними гарматами // Європейська правда. – 2022, 19 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/mshaa8mb>
- ⁶⁸ \$1.85 Billion in Additional U.S. Military Assistance, Including the First Transfer of Patriot Air Defense System // Department of State. – 2022, 21 December. – URL: <https://tinyurl.com/228cp7zx>; Ukraine Getting Patriot Battery, Other Defense Weapons // U.S. Department of Defense. – 2022, 21 December. – URL: <https://tinyurl.com/y82aawrw>
- ⁶⁹ NATO sets sights on rebuilding Ukraine's defense industry // Politico. – 2022, 12 October. – URL: <https://tinyurl.com/y9yp8bfn>
- ⁷⁰ NATO steps up support for Ukraine, strengthens deterrence and defence // North Atlantic Treaty Organization. – 2022, 13 October. – URL: <https://tinyurl.com/4j4dkt2n>
- ⁷¹ Ukraine: EU sets up a military assistance mission to further support the Ukrainian Armed Forces // European Council. – 2022, 17 October. – URL: <https://tinyurl.com/2mmmwuc5>; Калініченко О. Європейський ленд-ліз для України: якою може бути військова допомога ЄС // Європейська правда. – 2022, 19 жовтня. – URL: <https://tinyurl.com/3sfp5w23>
- ⁷² Перший парламентський саміт. Міжнародна Кримська платформа // Кримська платформа. – 2022, 25 жовтня. – URL: <https://tinyurl.com/4v4prpee>
- ⁷³ Повернення українського прапора в Крим означатиме відродження справжнього миру – виступ Президента на першому парламентському саміті Кримської платформи // Офіційне інтернет-представництво Президента України. – 2022, 25 жовтня. – URL: <https://tinyurl.com/3e25d9np>
- ⁷⁴ “Вільний світ з нами до перемоги”: Резніков про підсумки зустрічі “Рамштайн” // Радіо Свобода. – 2022, 16 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/mpdnc554>
- ⁷⁵ Netherlands will supply tanks to Ukraine with the Czech Republic and the U.S // NL Times. – 2022, November 04. – URL: <https://tinyurl.com/yc2c8x9j>
- ⁷⁶ Новий пакет допомоги від США та відповіді на незручні питання у Пентагоні: коли запрацює ленд-ліз та чи будуть танки // Defence Express. – 2022, 05 жовтня. – URL: <https://tinyurl.com/k69kpsrj>
- ⁷⁷ Biden Signs Stopgap Spending Bill With \$12.3 Billion in Aid to Ukraine // The New York Times. – 2022, 30 September. – URL: <https://nyti.ms/3E8e2u0>; Bills Signed: H.R. 6833, S. 3895, S. 3969, S. 4900 // The White House. – 2022, September 30. – URL: <https://bit.ly/3Clctb0>
- ⁷⁸ U.S. lawmakers authorize \$800 million more for Ukraine in defense bill // Reuters. – 2022, December 07. – URL: <https://tinyurl.com/2aw4ssvn>
- ⁷⁹ House passes \$1.7 trillion spending bill with Ukraine aid // AP. – 2022, December 23. – URL: <https://tinyurl.com/497pm36u> Chairman Patrick Leahy (D-Vt.) Releases Fiscal Year 2023 Omnibus Appropriations Bill // United States Senate Committee on Appropriations. – 2022, December 20. – URL: <https://tinyurl.com/yxf6nsyu>
- ⁸⁰ Statement by NATO Foreign Ministers // North Atlantic Treaty Organization. – 2022, November 29. – URL: <https://tinyurl.com/2nhzkn5f>
- ⁸¹ Стефанішина: у НАТО є консенсус щодо членства України // Європейська правда. – 2022, 01 грудня. – URL: <https://tinyurl.com/yvvp7vmn>
- ⁸² G7 Foreign Ministers' Statement // Federal Foreign Office. – 2022, November 04. – URL: <https://tinyurl.com/mse9shzz>
- ⁸³ G7 Leaders' Statement: 12 December 2022 // Gov.uk. – 2022, December 12. – URL: <https://tinyurl.com/48cduryt>
- ⁸⁴ Rishi Sunak urges allies to boost Ukraine support // BBC. – 2022, December 20. – URL: <https://tinyurl.com/3vb737ae>
- ⁸⁵ Ukraine Support Tracker: Europe surpasses the U.S. in total committed aid // Kiel Institute for the World Economy. – 2022, December 07. – URL: <https://tinyurl.com/ym223nnt>
- ⁸⁶ росію виключили з Ради Міжнародної організації цивільної авіації (ICAO) // Урядовий портал. – 2022, 02 жовтня. – URL: <https://tinyurl.com/2598y4p6>
- ⁸⁷ Членство РФ та Білорусі у Міжнародному паралімпійському комітеті призупинили через війну // Українська правда. – 2022, 17 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/4p4jj59e>
- ⁸⁸ Обмеження цін на нафту РФ: ЄС затвердив 8-й пакет санкцій проти Росії // Суспільне новини. – 2022, 06 жовтня. – URL: <https://tinyurl.com/yck74u6j>
- ⁸⁹ ЄС затвердив дев'ятий пакет санкцій проти Росії // Радіо Свобода. – 2022, 16 грудня. – URL: <https://tinyurl.com/2s3cm53p>
- ⁹⁰ Генасамблея ООН переважною більшістю засудила “референдуми” РФ у окупованій Україні // Європейська правда. – 2022, 12 жовтня. – URL: <https://tinyurl.com/56vhwcc9>
- ⁹¹ Коментар МЗС України щодо ухвалення Генеральною Асамблеєю ООН резолюції “Ситуація з правами людини в тимчасово окупованих Автономній Республіці Крим та м. Севастополь, Україна” // Міністерство закордонних справ України. – 2022, 16 грудня. – URL: <https://tinyurl.com/hmw95fks>
- ⁹² У Німеччині запропонують план відбудови України на зразок плану Маршалла // Європейська правда. – 2022, 24 жовтня. – URL: <https://tinyurl.com/2zd4xvfb>
- ⁹³ Денис Шмигаль: російська мобілізація та фейкові референдуми для нас нічого не змінюють, ми будемо звільняти свої території // Урядовий портал. – 2022, 23 вересня. – URL: <https://tinyurl.com/v2r6bmeu>
- ⁹⁴ Opening remarks by President von der Leyen at the International Expert Conference on the Recovery, Reconstruction and Modernisation of Ukraine // European Commission. – 2022, 25 October. – URL: <https://tinyurl.com/2bnbh2ya>
- ⁹⁵ “Ми інвестуємо в майбутнього члена ЄС”: Шольц розповів, як бачить “план Маршалла” для України // Європейська правда. – 2022, 25 жовтня. – URL: <https://tinyurl.com/ycxu7z73>
- ⁹⁶ Інвестуючи у відновлення України, ви інвестуєте у майбутнього члена ЄС – виступ Президента на Міжнародній експертній конференції з питань відновлення, відбудови та модернізації України // Офіційне інтернет-представництво Президента України. – 2022, 25 жовтня. – URL: <https://tinyurl.com/mujahh3h>
- ⁹⁷ РФ – як наркоторговець, Європа помилялася, а Україна буде у ЄС. Підсумки другого “Лугано” // Ліга. Фінанси. – 2022, 26 жовтня. – URL: <https://tinyurl.com/439bnua8>
- ⁹⁸ Нам потрібен Паризький механізм, який допоможе давати вчасні відповіді на виклики російського енерготору – звернення Президента України до учасників конференції “Солідарні з українським народом” // Президент України. Офіційне інтернет-представництво. – 2022, 13 грудня. – URL: <https://tinyurl.com/2p84ef37>
- ⁹⁹ Donors meet in Paris to get Ukraine through winter, bombing // Associated Press. – 2022, December 13. – URL: <https://tinyurl.com/mxsmjexn> Guerre en Ukraine : la France va fournir rails, ponts et semences // La Monde. – 2022, Novembre 13. – URL: <https://tinyurl.com/4k93n4b5>
- ¹⁰⁰ У Раді Європи заявили про необхідність притягнути РФ до відповідальності за військову агресію // Українська правда. – 2022, 16 вересня. – URL: <https://tinyurl.com/ms3yr9ch>
- ¹⁰¹ Lawlor, K. et al. Russian Offensive Campaign Assessment, September 16, 2022 // ISW. – URL: <https://tinyurl.com/msk382m2>
- ¹⁰² UN rights experts present evidence of war crimes in Ukraine // AP. – 2022, September 23. – URL: <https://tinyurl.com/4h3d6xz8>
- ¹⁰³ Трибунал для Путіна - як це може статись і що робить українська влада // BBC News Україна. – 2022, 04 вересня. – URL: <https://tinyurl.com/5t479pvt>
- ¹⁰⁴ Генеральна Асамблея ООН більшістю голосів ухвалила резолюцію “Забезпечення засобів правового захисту та репарацій у зв'язку з агресією проти України”, підготовлений Україною за співавторства більше півсотні країн // Укрінформ. – 2022, 14 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/3tvbfya4>
- ¹⁰⁵ Verdict in Dutch Trial Against MH17 Suspects // U.S. Department of State. – 2022, November 17. – URL: <https://tinyurl.com/34uu99rj>
- ¹⁰⁶ Про Звернення Верховної Ради України до міжнародних організацій та парламентів держав

- світу щодо визнання Голодомору 1932-1933 років в Україні геноцидом Українського народу: Постанова Верховної Ради України від 16.11.2022 №2740-IX. – URL: <https://tinyurl.com/mth8ses8>
- ¹⁰⁷ Дуда, Науседа, Йоганніс і Левітс закликали світ визнати Голодомор злочином сталінського режиму // Укрінформ. – 2022, 26 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/7rsdhyhz>
- ¹⁰⁸ Berlin Declaration // Meeting of the G7 Justice Ministers. – 2022, November 29. – URL: <https://tinyurl.com/mr2v4uy5>.
- ¹⁰⁹ Дмитро Наталуха: Верховна Рада офіційно зафіксувала, що перебування росії в ООН – це найбільший обман в історії міжнародної політики та міжнародної дипломатії // Верховна Рада України. Офіційний вебпортал парламенту України. – 2022, 01 грудня. – URL: <https://tinyurl.com/5n6kd2e8>
- ¹¹⁰ Про Заяву Верховної Ради України щодо енергетичного тероризму російської федерації: Постанова Верховної Ради України від 01.12.2022 №2788-IX. – URL: <https://tinyurl.com/2rjebt9n>
- ¹¹¹ Національна асамблея Франції ухвалила резолюцію на підтримку України // Укрінформ. – 2022, 01 грудня. – URL: <https://tinyurl.com/yjbp996>
- ¹¹² Україна провела road show щодо створення спеціального трибуналу, який судитиме найвище керівництво росії // Президент України. Офіційне інтернет-представництво. – 2022, 19 грудня. – URL: <https://tinyurl.com/hfhmdc8u>
- ¹¹³ Senate Passes Grassley, Durbin Proposal To Broaden War Crimes Jurisdiction // Chuck Grassley. – 2022, December 21. – URL: <https://tinyurl.com/2dfvekwe>
- ¹¹⁴ Amendment to transfer seized assets of Russian oligarchs to the people of Ukraine approved in US Congress // CNN. – 2022, December 22. – URL: <https://tinyurl.com/49naze2r>
- ¹¹⁵ Заява МЗС України щодо нелегітимності перебування російської федерації в Раді Безпеки ООН та Організації Об'єднаних Націй у цілому // Міністерство закордонних справ України. – 2022, 26 грудня. – URL: <https://tinyurl.com/47zmyxdr>
- ¹¹⁶ Росія починає псевдореферендуми на окупованих територіях // Радіо Свобода. – 2022, 20 вересня. – URL: <https://tinyurl.com/ycxbyp6b>
- ¹¹⁷ Панфілович О. «Референдуми» про приєднання окупованих територій України до росії призначили на 23-27 вересня // Бабель. – 2022, 20 вересня. – URL: <https://tinyurl.com/yam84d6m>
- ¹¹⁸ Ескалація агресії Росії проти України: політичні аспекти та перспективи // Національний інститут стратегічних досліджень. – 2022, 03 жовтня. – URL: <https://tinyurl.com/3tx4wxvn>
- ¹¹⁹ путін оголосив “воєнний стан” на тимчасово окупованих територіях України // Укрінформ. – 2022, 19 жовтня. – URL: <https://tinyurl.com/26kz7t8p>
- ¹²⁰ Перцев А. Бунт верных. Как Кремль ответит на недовольство харьковским отступлением // Carnegie Endowment for International Peace. – 2022, 12 сентября. – URL: <https://tinyurl.com/5frxh5xx>
- ¹²¹ Балачук І. Держдума РФ ввела в КК поняття “мобілізація” і “воєнний час” // Українська правда. – 2022, 20 вересня. – URL: <https://tinyurl.com/2m2mhkk8>
- ¹²² Ярмоленко В. Можлива зміна балансу впливу між інституціями влади в Росії як наслідок запровадження елементів воєнного стану // Національний інститут стратегічних досліджень. – 2022, 30 жовтня. – URL: <https://tinyurl.com/ytrtjvez>
- ¹²³ Шойгу объявил о завершении частичной мобилизации в России // Forbes. – 2022, 28 октября. – URL: <https://tinyurl.com/ycxpr626n>
- ¹²⁴ Без указу. Путін заявив про завершення мобілізації у РФ // New Voice. – 2022, 31 жовтня. – URL: <https://tinyurl.com/mpbcytd>
- ¹²⁵ Кадилов заявив про можливе продовження мобілізації у Чечні // Радіо Свобода. – 2022, 1 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/yc5xje6y>
- ¹²⁶ Гордійчук Н. Путін сьогодні збирає Радбез: які питання розглянуть // Главком. – 2022, 19 жовтня. – URL: <https://tinyurl.com/2p977rb4>
- ¹²⁷ Росія використовує мобілізацію для знищення корінних народів. – Зеленський // New Voice. – 2022, 26 вересня. – URL: <https://tinyurl.com/5n6zwd7p>
- ¹²⁸ Путін пообіцяв російській армії фінансування без обмежень // Дзеркало тижня. – 2022, 21 грудня. – URL: <https://tinyurl.com/yu8bbuyh>
- ¹²⁹ “Спецоперація”, кількість контрактників і мобілізованих та звинувачення Заходу. Про що говорили на колегії Міноборони рф // Суспільне мовлення України. – 2022, 21 грудня. – URL: <https://tinyurl.com/3h7xphf9>
- ¹³⁰ Жодних умов: У МЗС РФ хочуть, щоб Україна проявила “добру волю” і пішла на переговори // Українська правда. – 2022, 08 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/mved4wue>
- ¹³¹ Росія заявила про виведення військ із Херсона й згадала про готовність до перемовин: що відомо // Суспільне. – 2022, 09 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/zsbhm9ud>
- ¹³² У МЗС України відреагували на заяву Захарової щодо “готовності до переговорів” // Слово і діло. – 2022, 09 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/5n99vm3h>
- ¹³³ Білорусь готова сприяти РФ у війні проти України та прийняла першу партію танків на ремонт // Інтерфакс-Україна. – 2022, 12 жовтня. – URL: <https://tinyurl.com/mvvxxr26>
- ¹³⁴ Лукашенко розповів про участь Білорусі у війні в Україні: Іншої немає і не буде // Українська правда. – 2022, 04 жовтня. – URL: <https://tinyurl.com/bubwwn4r>
- ¹³⁵ Совещание по вопросам военной безопасности // Президент Республики Беларусь. – 2022, 04 октября. – URL: <https://tinyurl.com/4a82ut9h>
- ¹³⁶ Зеленський пропонує розмістити на кордоні з Білоруссю міжнародних спостерігачів // Інтерфакс-Україна. – 2022, 11 жовтня. – URL: <https://tinyurl.com/56dnp8j5>
- ¹³⁷ Хренин: региональная группировка войск приступила к выполнению задач по защите Союзного государства // БЕЛТА. – Новости Беларуси. – 2022, 17 октября. – URL: <https://tinyurl.com/pvmdbsj6>
- ¹³⁸ Одобрен проект соглашения с Россией о создании учебно-боевых центров подготовки военнослужащих // Президент Республики Беларусь. – 2022, 31 октября. – URL: <https://tinyurl.com/2s42t326>
- ¹³⁹ Лукашенко не видит необходимости в присутствии белорусских войск в Украине // REFORM. by. – 2022, 24 ноября. – URL: <https://tinyurl.com/3x9yds8j>
- ¹⁴⁰ Мазуренко А. Кремль перекоує, що путін не буде схилити лукашенка до участі у війні // Українська правда. – 2022, 19 грудня. – URL: <https://tinyurl.com/3bprj54j>
- ¹⁴¹ Зустріч путіна і лукашенка: росія та білорусь будуть разом виробляти зброю і проводити військові навчання // Лівий берег. – 2022, 19 грудня. – URL: <https://tinyurl.com/4m8t835y>
- ¹⁴² Володар перстнів: навіщо путін зібрав саміт СНД // Кореспондент. – 2022, 29 грудня. – URL: <https://tinyurl.com/bde3t7bt>
- ¹⁴³ US sanctions Iranian drone producers for sending drones to Russia for use in Ukraine // CNN. – 2022, September 08. – URL: <https://tinyurl.com/4zj5w8u3>
- ¹⁴⁴ Julian E. Barnes. Iran Sends Drone Trainers to Crimea to Aid Russian Military // The New York Times. – 2022, 18 October. – URL: <https://tinyurl.com/37yjm3h9>
- ¹⁴⁵ Vazquez, M. White House claims US is seeing signs Russia may be advising Iran on how to crack down on protests // CNN. – 2022, October 26. – URL: <https://tinyurl.com/yc5rf4x9>; США увидели “руку Кремля” в подавлении протестов в Иране // Euronews. – 2022, 27 октября. – URL: <https://tinyurl.com/28yt2y3c>.
- ¹⁴⁶ Іран підтвердив постачання безпілотників до Росії // Хвиля. – 2022, 06 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/yav7suah>
- ¹⁴⁷ Russia is providing ‘unprecedented’ military support to Iran in exchange for drones, officials say // NBC News. – 2022, December 09. – URL: <https://tinyurl.com/3ewpkh9b>
- ¹⁴⁸ Ukraine war: North Korea 'covertly' shipping artillery shells to Russia, US claims // Euronews. – 2022, November 11. – URL: <https://tinyurl.com/6ynvpvuu>
- ¹⁴⁹ Габедава Т. КНДР отрицает наличие оружейных сделок с Россией на фоне сообщений о поставках боеприпасов поездами // Новое время. – URL: <https://tinyurl.com/3zjvsbsu>

- ¹⁵⁰ Садыр Жапаров не примет участия в неформальном саммите СНГ в Петербурге // Sputnik. Кыргызстан. – 2022, 07 октября. – URL: <https://tinyurl.com/5a58danb>
- ¹⁵¹ Лубенець Г. Президент Таджикистану публічно відчитав путіна: відео // Телеграф. – 2022, 14 жовтня. – URL: <https://tinyurl.com/4vaacrmx>
- ¹⁵² Демченко О. ОДКБ тріщить по швах // Лівий берег. – 2022, 26 вересня. – URL: <https://tinyurl.com/2mut7uev>.
- ¹⁵³ У Казахстані заявили, що блок ОДКБ не братиме участі у війні Росії проти України // ЛІГА. – 2022, 03 жовтня. – URL: <https://tinyurl.com/4rt7s9pu>
- ¹⁵⁴ Магда Є. Геноцид та асиметрія, ОДКБ у стані напіврозпаду та лукашенко без макея // Укрінформ. – 2022, 29 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/28zh6c9t>
- ¹⁵⁵ G20 Bali Leaders' Declaration. Bali, Indonesia, 15-16 November 2022 // The White House (official resource). – 2022, November 16. – URL: <https://tinyurl.com/2294c43v>
- ¹⁵⁶ Ліскович М. Підсумки саміту G20: спільне комюніке є, але Україні хотілося б іншого // Укрінформ. – 2022, 16 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/4x52zc2n>
- ¹⁵⁷ Statement by the North Atlantic Council on the damage to gas pipelines // NATO official. – 2022, September 29. – URL: <https://tinyurl.com/24kp89c7>
- ¹⁵⁸ Путін прокоментував витoki на газопроводах “Північний потік” // Українська правда, 29 вересня 2022 р. – URL: <https://bit.ly/3SqY0jb>; Путін звинуватив “англосаксів” в організації вибухів на “Північних потоках” // Еспресо. – 2022, 30 вересня. – URL: <https://bit.ly/3Sw71Ys>
- ¹⁵⁹ Обращение Президента Российской Федерации // Kremlin.ru. – 2022, 21 сентября. – URL: <https://tinyurl.com/bdepmf8>
- ¹⁶⁰ Центр протидії дезінформації про активізацію “ядерних” новин: Інформаційний тероризм від РФ // Судово-юридична газета. – 2022, 04 жовтня. – URL: <https://tinyurl.com/y3vrta88>
- ¹⁶¹ Humeysa Pamuk. U.S. says Russia would face consequences for using 'dirty bomb' or other nuclear bomb // Reuters. – 2022, 25 October. – URL: <https://tinyurl.com/y8mx3s6a>
- ¹⁶² Biden says Russia would be making a “serious mistake” if it deploys a tactical nuclear weapon in Ukraine // CNN. – 2022, 25 October. – URL: <https://tinyurl.com/mvcherm5>
- ¹⁶³ Генсек НАТО прокоментував, чи готує Альянс фізичну відповідь у разі ядерного удару РФ по Україні // Європейська правда. – 2022, 13 жовтня. – URL: <https://tinyurl.com/5n7ykvf8>
- ¹⁶⁴ Боррель пригрозив російській армії “повним знищенням” у разі ядерного удару РФ по Україні // Європейська правда. – 2022, 13 жовтня. – URL: <https://tinyurl.com/2rtxzjxk>
- ¹⁶⁵ Мало України та активна критика Заходу: про що говорив Путін у виступі на Валдайському форумі // Дзеркало тижня. – 2022, 27 жовтня. – URL: <https://tinyurl.com/5n6f2yr4>
- ¹⁶⁶ Директор ЦРУ зустрівся в Анкарі з Нарішкіним і застеріг РФ від застосування ядерної зброї в Україні // Еспресо. – 2022, 14 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/39h6mfme>
- ¹⁶⁷ CIA director warns Russian spy chief against deploying nukes // The Washington Post. – 2022, November 14. – URL: <https://tinyurl.com/2hfecjv5>
- ¹⁶⁸ Директор ЦРУ зустрічається зі своїм російським колегою, щоб застерегти від використання ядерної зброї в Україні // New York Times. – 2022, 14 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/42yb2mcx>
- ¹⁶⁹ CIA Başkanı Burns'ten Ankara'dan sonra peş peşe kritik ziyaretler // CNN Turk. – 2022, November 17. – URL: <https://tinyurl.com/5estd4st>
- ¹⁷⁰ Biden and Xi condemn nuclear threats in hourslong meeting // Deutsche Welle. – 2022, November 14. – URL: <https://tinyurl.com/52rvbhws>
- ¹⁷¹ Xi Tells Scholz China Opposes Nuclear Force in Message to Putin // Bloomberg. – 2022, November 04. – URL: <https://tinyurl.com/4hm274r2>
- ¹⁷² Путін заявив, що загроза ядерної війни зростає // ТСН. – 2022, 07 грудня. – URL: <https://tinyurl.com/4uxm7ah5>
- ¹⁷³ Путін допустив, що у воєнній доктрині РФ з'явиться превентивний ядерний удар // Європейська правда. – 2022, 09 грудня. – URL: <https://tinyurl.com/ycktxmbj>
- ¹⁷⁴ Laura Gozzi. Risk of Russia using nuclear weapons has lessened, says Germany's Scholz // BBC. –

- 2022, December 08. – URL: <https://tinyurl.com/4u3t2d9y>
- ¹⁷⁵ ЦРУ не бачить доказів, що путін хоче застосувати ядерну зброю // Європейська правда. – 2022, 17 грудня. – URL: <https://tinyurl.com/yckemfmj>
- ¹⁷⁶ Modi to Skip Annual Putin Summit Over Ukraine Nuke Threats // Bloomberg. – 2022, December 09. – URL: <https://tinyurl.com/yey532hc>
- ¹⁷⁷ Lawlor, K. et al. Russian Offensive Campaign Assessment, September 16, 2022 // ISW. – URL: <https://tinyurl.com/msk382m2>
- ¹⁷⁸ Territorial integrity of Ukraine: defending the principles of the Charter of the United Nations // United Nations. General Assembly. – 2022, October 07. – URL: <https://tinyurl.com/5n7vh3dw>
- ¹⁷⁹ Ukraine: “Like A Prison Convoy”: Russia’s Unlawful Transfer and Abuse of Civilians in Ukraine During ‘Filtration’ // Amnesty International. – 2022, November 10. – URL: <https://tinyurl.com/mr3esbxf>

4.2. Воєнно-економічна обстановка

- ¹⁸⁰ Inflation is falling – but not enough // The Economist. – 2022, December 07. – URL: <https://econ.st/41mB4Wf>
- ¹⁸¹ ФРС підвищила відсоткову ставку на 0,5% // Мінфін. – 2022, 15 грудня. – URL: <https://bit.ly/42iOdRu>
- ¹⁸² Харламов П. Світ переживає рекордне зростання цін. У США намагаються придушити споживчий попит, у ЄС – позбавляються облігацій та різкують доходи енергетичних гігантів, а Туреччина перекладає весь тягар на громадян // Mind. – 2022, 22 листопада. – URL: <https://bit.ly/42kOYcI>
- ¹⁸³ Stirling, C. Euro-Zone Inflation Finally Slows in Sign of Hope for ECB // Bloomberg. – 2022, November 30. – URL: <https://bloom.bg/44iOG2E>
- ¹⁸⁴ Прасад А. Інфляція в євроні сповільнилася, вперше за два місяці показник впав нижче за 10% // Forbes. – 2023, 06 січня. – URL: <https://bit.ly/3BcmS7m>
- ¹⁸⁵ Data explorer: consumer price inflation // Financial Times. – 2023, January 27. – URL: <https://on.ft.com/3QJPA6D>
- ¹⁸⁶ Павлиш О. Світові ціни на продовольство досягли рекордного рівня у 2022 році – ООН // Економічна правда. – 2023, 07 січня. – URL: <https://bit.ly/41jLtSj>
- ¹⁸⁷ Hamaide S. D. L. World food prices hit record high in 2022 // Reuters . – 2023, January 06. – URL: <https://reut.rs/3pnzrtZ>
- ¹⁸⁸ Світові ціни на продовольство у 2022 році досягли рекордного рівня – ООН // Мінфін. – 2023, 06 січня. – URL: <https://bit.ly/3VP9pfr>
- ¹⁸⁹ Положение с продовольствием в мире // Продовольственная и сельскохозяйственная организация Объединенных Наций. – 2022-2023. – URL: <https://bit.ly/3VPaiEL>
- ¹⁹⁰ Collected real-time analytics // Trading Economics. – 2022. – URL: <https://bit.ly/3G6q9si>
- ¹⁹¹ Павлиш О. Катар погодив 15-річну угоду на поставки скрапленого природного газу Німеччині // Економічна правда. – 2022, 29 листопада. – URL: <https://bit.ly/3hFrahU>
- ¹⁹² Павлиш О. Катар підписав 27-річну угоду щодо поставок скрапленого природного газу Китаю // Економічна правда. – 2022, 21 листопада. – URL: <https://bit.ly/3hLnURW>
- ¹⁹³ Німеччина підтримує заборону імпорту трубопровідної нафти з січня – Шольц // Економічна правда. – 2022, 27 листопада. – URL: <https://bit.ly/3WDYLRb>
- ¹⁹⁴ Тарасовський Ю. Мінфін США дозволив Chevron видобувати нафту у Венесуелі // Forbes. – 2022, 28 листопада. – URL: <https://bit.ly/3hlwYq>
- ¹⁹⁵ Павлиш О. Російський експорт енергоносіїв ніколи не повернеться до довоєнних рівнів – МЕА // Економічна правда. – 2022. – URL: <https://bit.ly/3CDcaYS>
- ¹⁹⁶ ЄС остаточно затвердив восьмий пакет санкцій проти Росії у відповідь на анексію // Європейська правда. Міжнародна безпека та євроінтеграція України. – 2022, 06 жовтня. – URL: <https://bit.ly/44LaIFG>
- ¹⁹⁷ ЄС остаточно схвалив 9-ий пакет санкцій проти Росії // Економічна правда. – 2022, 16 грудня. –

- URL: <https://bit.ly/3VQg7BO>
- ¹⁹⁸ \$1.85 Billion in Additional U.S. Military Assistance, Including the First Transfer of Patriot Air Defense System // U.S. Department of state. – 2021, 21 December. – URL: <https://bit.ly/3pulg6A>
- ¹⁹⁹ Мірер П. Довготривала підтримка, зимове спорядження та “пекельні” ракети. Підсумки зустрічі союзників України на базі “Рамштайн” // Суспільне Новини. – 2022, 08 вересня. – URL: <https://bit.ly/3VN0mvv>
- ²⁰⁰ “Рамштайн-6” пройшов для України на “відмінно”. Саміт G7 . – теж // Укрінформ. – 2022, 12 жовтня. – URL: <https://bit.ly/3nGnm2J>
- ²⁰¹ ППО, артилерія, боєприпаси: глава Пентагону підсумував результати “Рамштайну-7” для України // Європейська правда. Міжнародна безпека та євроінтеграція України. – 2022, 16 листопада. – URL: <https://bit.ly/42IxdX>
- ²⁰² Індія, Бразилія та навіть Іспанія: на кому заробляє росія, продаючи свої енергоресурси // Фокус. – 2022, 01 листопада. – URL: <https://bit.ly/3PG4SsJ>
- ²⁰³ Економіка України у 2022-му впала на 35%, Росії – на 3,5% – Світовий банк // Voanews. – 2023, 01 січня. – URL: <https://bit.ly/3LWYXxH>
- ²⁰⁴ Бойко А. Росстат оценил инфляцию по итогам 2022 года в 11,94% // Ведомости. – 2023, 13 января. – URL: <https://bit.ly/3puIZUf>
- ²⁰⁵ Ноябрь-декабрь 2022. Обзор рисков финансовых рынков. Информационно-аналитический материал // Банк России. – 2023. – URL: <https://bit.ly/42soohE>
- ²⁰⁶ Російські акції показали найгірший результат у світі в 2022 році. – Bloomberg // Mind. – 2022, 19 грудня. – URL: <https://bit.ly/3GqAQFa>
- ²⁰⁷ Громова Н. Стимулы и потери: чем Россия похожа на США накануне финансового кризиса 2008 года // Forbes. – 2022. – URL: <https://bit.ly/3CBCYIO>
- ²⁰⁸ Російський фондовий ринок став найгіршим у світі за підсумками року // Telegram. Канал Лачен Пише. – 2022, 19 грудня. – <https://t.me/lachentyt>
- ²⁰⁹ Unprecedented Migration May Be Only Chance to Beat Russia's Population Decline // The Moscow Times. – 2023, 13 April. – URL: <https://bit.ly/3Bi5IW0>
- ²¹⁰ У 2022 році до країн Центральної Азії виїхала рекордна кількість росіян . – дані прикордонників // Радіо Свобода. – 2023, 04 лютого. – URL: <https://bit.ly/3MkFo45>
- ²¹¹ Latest Defence Intelligence update on the situation in Ukraine – 7 May 2023 / Ministry of Defence // Twitter. – 2023, May 07. – URL: <https://bit.ly/3pwYGdu>
- ²¹² Расходы на национальную оборону в этом году вырастут на треть // Ведомости. – 2022. – URL: <https://bit.ly/3ZnIRD9>
- ²¹³ Предварительная оценка исполнения федерального бюджета за январь-декабрь 2022 года // Минфин России. – 2023, 18 января. – URL: <https://bit.ly/42KgWhR>
- ²¹⁴ Putin Readies 43% Defense Spending Hike Amid Plan for Longer War // Bloomberg. – 2023, September 23. – URL: <https://bloom.bg/3MkP0Md>
- ²¹⁵ The best place to explore trade data. Russia // OEC. – 2023. – URL: <https://bit.ly/3py7DTM>
- ²¹⁶ Як Китай став головним постачальником Росії компонентів для зброї // Економічна правда. – 2023, 27 квітня. – URL: <https://bit.ly/3W07d4Y>
- ²¹⁷ Павлиш О. Китайці захоплюють частку російського авторинку після відходу західних брендів – Reuters // Економічна правда. – 2022, 09 грудня. – URL: <https://bit.ly/3pA4UcD>
- ²¹⁸ Павлиш О. Через санкції понад 60% російських компаній перейшли на китайське обладнання // Економічна правда. – 2023, 07 лютого. – URL: <https://bit.ly/44RyhXX>
- ²¹⁹ Милкин В. Россия прокачала по “Силе Сибири” в Китай в 2022 году рекордный объем газа // Ведомости. – 2023, 16 января. – URL: <https://bit.ly/3I5fC0X>
- ²²⁰ Павлиш О. “Газпром” постачає газ Китаю “Силою Сибіру” рекордними темпами // Економічна правда. – 2022, 19 грудня. – URL: <https://bit.ly/3nSM7Zs>
- ²²¹ Савенкова Д. Турция подтвердила просьбу о скидке на российский газ и отсрочке платежей // Ведомости. – 2023, 25 октября. – URL: <https://bit.ly/3O0bqUb>
- ²²² Тарасовский Ю. Эрдоган заявил о создании хаба для поставок газа из России. Эту идею ему предложил Путин // Forbes. – 2022, 19 октября. – URL: <https://bit.ly/3VYKZjt>
- ²²³ Statista Dossier on the Russian invasion of Ukraine. Russia-Ukraine war // Statista. – 2023. – URL: <https://bit.ly/3BjEIFF>
- ²²⁴ Estimated revenue from fossil fuel exports in Russia from January to December 2022, by type // Statista. – 2023. – URL: <https://bit.ly/3VZb561>
- ²²⁵ Путин заявил, что расчеты за газ с Китаем в рублях и юанях будут вести в равной пропорции // ИнтерФакс. – 2022, 07 сентября. – URL: <https://bit.ly/3MmCxHU>
- ²²⁶ Павлиш О. Росія у 2022 році була другим найбільшим джерелом нафти для Китаю – Reuters // Економічна правда. – 2023, 20 січня. – URL: <https://bit.ly/3VWIDBK>
- ²²⁷ Павлиш О. Росія після ембарго ЄС використовує китайські танкери для експорту нафти в Азію // Економічна правда. – 2023, 16 січня. – URL: <https://bit.ly/3MkYAhV>
- ²²⁸ Росія формує “тіньовий флот” для обходу нафтових санкцій – Financial Times // Радіо Свобода. – 2022, 03 грудня. – URL: <https://bit.ly/42w9OG1>
- ²²⁹ Павлиш О. Росія у жовтні стала найбільшим постачальником нафти до Індії // Економічна правда. – 2022, 02 листопада. – URL: <https://bit.ly/42QT8sq>
- ²³⁰ Павлиш О. Індія у грудні купила рекордну кількість російської нафти // Економічна правда. – 2023, 16 січня. – URL: <https://bit.ly/3W4buEs>
- ²³¹ Лисогор І. Індія збільшила купівлю російської нафти та переробляє її у паливо для ринків США і Європи // Лівий берег. – 2023, 05 лютого. – URL: <https://bit.ly/42PpofO>
- ²³² Павлиш О. Індія продовжує платити за нафту з РФ у доларах: про схему з іншою валютою не домовились // Економічна правда. – 2022, 09 листопада. – URL: <https://bit.ly/3pDQCYf>
- ²³³ Павлиш О. РФ продає Індії нафту значно дешевше за встановлену Заходом “стелю” – Reuters // Економічна правда. – 2022, 14 грудня. – URL: <https://bit.ly/3MkV8UA>
- ²³⁴ Павлиш О. Індія продовжить купувати російську нафту, оскільки це вигідно для країни – міністр // Економічна правда. – 2022, 08 листопада. – URL: <https://bit.ly/3LWDRzC>
- ²³⁵ В 2022 году в 33% российских компаниях произошло сокращение штата, причем больше других с уменьшением количества сотрудников столкнулись крупные компании / Санкции РФ // Telegram. – 2023, 06 января. – @RUSanctions
- ²³⁶ 34-й выпуск щотижневого дайджесту про вплив виходу іноземних компаній на економіку РФ // Kyiv School of Economics. – 2023, 02 січня. – URL: <https://bit.ly/3Q7lPwl>
- ²³⁷ 16-й выпуск щотижневого дайджесту про вплив виходу іноземних компаній на економіку РФ // Kyiv School of Economics. – 2022, 29 серпня. – URL: <https://bit.ly/3FDlv37>
- ²³⁸ Павлиш О. У РФ виділять 1 трильон рублів із Фонду національного добробуту на покриття дефіциту бюджету // Економічна правда. – 2022, 20 жовтня. – URL: <https://bit.ly/3XKo1x5>
- ²³⁹ Stecklow S., Gauthier-Villars D., Tamman M. The supply chain that keeps tech flowing to Russia // Reuters. – 2022, December 13. – URL: <https://reut.rs/44SfPhR>
- ²⁴⁰ Росія в обхід санкцій закуповує західні електронні компоненти для зброї через Вірменію і Казахстан – NYT // Європейська правда. – 2023, 19 квітня. – URL: <https://bit.ly/3O9ELvc>
- ²⁴¹ Прасад А. “Бум тільки починається”. Росія завалила Казахстан запитами на постачання товарів в обхід санкцій – Reuters // Forbes. – 2023, 17 березня. – URL: <https://bit.ly/44OcC2N>
- ²⁴² Nardelli A. Russia Is Getting Around Sanctions to Secure Supply of Key Chips for War // Bloomberg. – 2023, March 04. – URL: <https://bloom.bg/3pxgQfa>
- ²⁴³ Китай постачає росії військові технології в обхід санкцій – WSJ // Укрінформ. – 2023, 04 лютого. – URL: <https://bit.ly/3O1ypxX>
- ²⁴⁴ Nardelli A. Russia Is Getting Around Sanctions to Secure Supply of Key Chips for War // Bloomberg. – 2023, March 04. – URL: <https://bloom.bg/3pxgQfa>
- ²⁴⁵ Предприятие “РТ-Капитала” восстанавливает российскую боевую технику // Ростех. – 2022, 11 ноября. – URL: <https://bit.ly/3Bg8Dib>
- ²⁴⁶ Завод “103 Арсенал” перешел на усиленный режим работы по ремонту военной техники // Ростех. – 2022, 13 октября. – URL: <https://bit.ly/3BiAuxX>
- ²⁴⁷ Російський концерн “Калашников” наростив виробництво стрілецької зброї // Мілітарний. –

- 2022, 29 вересня. – URL: <https://bit.ly/3LTSDXP>
- ²⁴⁸ Армія Росії отримала партію модернізованих танків Т-80БВМ // Мілітарний. – 2022, 30 вересня. – URL: <https://bit.ly/42vFj3c>; “Омсктрансаш” поставив Минобороны партію ТОС-1А // Ростех. – 2022, 26 вересня. – URL: <https://bit.ly/44PVFFb>
- ²⁴⁹ ОАК изготовила и передала Минобороны очередной военной-транспортный Ил-76МД-90А // Ростех. – 2022, 28 вересня. – URL: <https://bit.ly/3VYD5Xx>
- ²⁵⁰ ОАК передала ВКС России очередной Ту-22М3 // Ростех. – 2022, 29 вересня. – URL: <https://bit.ly/3nMIdS1>
- ²⁵¹ ОАК передала Минобороны России партію истребителей Су-35С // Ростех. – 2023, 03 грудня. – URL: <https://bit.ly/3nX0ko8>
- ²⁵² ОАК изготовила и передала Минобороны самолеты Су-30СМ2 и Як-130 // Ростех. – 2022, 21 вересня. – URL: <https://bit.ly/3MkbHzP>
- ²⁵³ Росія отримала партію серійних винищувачів Су-57 // Мілітарний. – 2022, 28 грудня. – URL: <https://bit.ly/3M0qEG8>
- ²⁵⁴ Просто про економіку (на основі матеріалів Інфляційного звіту за січень 2023 року) // Національний банк України. – 2023, 06 березня. – URL: <https://tinyurl.com/53fw54h5>
- ²⁵⁵ Пшеничний П. Зерно, паливо та товари для армії. Як зовнішня торгівля пережила 2022 рік // delo.ua. – 2023, 18 січня. – URL: <https://bit.ly/3XhRCNZ>
- ²⁵⁶ Орел І. “Російські енергетики підказали, куди бити, щоб зупинити наші АЕС”. Як наслідки від наймасованішого обстрілу енергосистеми України // Forbes. – 2022, 16 листопада. – URL: <https://bit.ly/42OXRel>
- ²⁵⁷ Янковський О. “У стані великого стресу”. Що відбувається з енергосистемою України після ракетних атак Росії? // Радіо Свобода. – 2022, 09 грудня. – URL: <https://bit.ly/3LUFNst>
- ²⁵⁸ В Україні вдруге провели тест імпорту електроенергії з Європи // Слово і Діло. – 2022, 19 листопада. – URL: <https://bit.ly/42Q83Dg>
- ²⁵⁹ Прищепа Я. З України вивезено 15 мільйонів тонн агропродукції – Мінтранс Туреччини // Суспільні новини. – 2022, 25 грудня. – URL: <https://bit.ly/3X3ycw2>
- ²⁶⁰ Зерновий коридор, як формується черга // АМПУ. – 2022, 02 грудня. – URL: <https://bit.ly/3IG15da>
- ²⁶¹ Порти “Південний” та “Чорноморськ” відновлюють роботу після знеструмлення Одещини // Mind. – 2022, 12 грудня. – URL: <https://bit.ly/3X2RUlp>
- ²⁶² Стан зовнішньої торгівлі продуктами АПК // public.tableau.com. – 2022, 31 грудня. – URL: <https://tinyurl.com/yzaau26h>
- ²⁶³ Presidential initiative “Grain from Ukraine”: the first vessel with wheat sails off for Ethiopia // Government portal. – 2022, November 16. – URL: <https://bit.ly/3LVKdzq>
- ²⁶⁴ Grain Corridor: 15.9 million tonnes of agricultural products shipped from Ukraine // Government portal. – 2022, December 29. – URL: <https://bit.ly/3LUKylP>
- ²⁶⁵ Присяжна Л. Україна запускає продовольчу гуманітарну програму “Grain from Ukraine” для допомоги бідним країнам та українським виробникам // Liga. – 2022, 15 листопада. – URL: <https://bit.ly/3I4xaup>
- ²⁶⁶ Оборонні витрати бюджету України в 2022 році зросли удев’ятеро // Укрінформ. – 2023, 10 лютого. – URL: <https://bit.ly/3LWi5Mj>
- ²⁶⁷ Бюджет-2023: Шмигаль оприлюднив основні показники // Слово і діло. – 2023, 10 лютого. – URL: <https://bit.ly/3QwWf47>
- ²⁶⁸ Джерелами фінансування державного бюджету за період з 24 лютого по 30 грудня 2022 року є військові облігації, кредити від МФО, а також двосторонні кредити та гранти // Міністерство фінансів України. – 2023. – URL: <https://bit.ly/3pou5z5>
- ²⁶⁹ Прищепа Я. Рада ЄС погодила допомогу Україні на 18 мільярдів євро // Суспільне. – 2022, 10 грудня. – URL: <https://bit.ly/3MkQixf>
- ²⁷⁰ Собенко Н. Конгрес США ухвалив законопроект про бюджет з підтримкою України на 45 млрд доларів // Суспільне. – 2022, 23 грудня. – URL: <https://bit.ly/42t0Lpb>

- ²⁷¹ Україна: Гуманітарне реагування у 2022 році // UN Office for the Coordination of Humanitarian Affairs. – 2023. – URL: <https://bit.ly/3nXBuEU>
- ²⁷² How Much Aid Has the U.S. Sent Ukraine? Here Are Six Charts // Council on foreign relations. – 2023, 22 February. – URL: <https://on.cfr.org/42tF1tD>
- ²⁷³ Укроборонпром і американська корпорація Honeywell домовилися про співпрацю // Укрінформ. – 2022, 08 вересня. – URL: <https://bit.ly/3nUeaYA>
- ²⁷⁴ Ukrspesystems представив свій новий БПЛА SHARK UAV // Мілітарний. – 2022, 27 жовтня. – URL: <https://bit.ly/42t8XWN>
- ²⁷⁵ В “Укроборонпромі” розповіли про створення ударного дрона // Мілітарний. – 2022, 01 листопада. – URL: <https://bit.ly/42OmIPn>
- ²⁷⁶ На підприємстві Укроборонпрому розробили олівець для розмінування // УкрОборонПром. – 2022, 29 листопада. – URL: <https://bit.ly/44WDdej>
- ²⁷⁷ Укроборонпром уклав 27-му міжнародну угоду, цього разу зі Швецією // УкрОборонПром. – 2022, 16 грудня. – URL: <https://bit.ly/44X7ucH>
- ²⁷⁸ 90-95% військової техніки відновлюється виїзними ремонтними бригадами Укроборонпрому // УкрОборонПром. – 2022, 13 грудня. – URL: <https://bit.ly/3HZvK4k>
- ²⁷⁹ Матяш Т. Фонд “Повернись живим” придбав 11 бронемашин для морпіхів, які обороняли Маріуполь // Лівий берег. – 2022, 08 вересня. – URL: <https://bit.ly/3VVqhRy>
- ²⁸⁰ Стець А. Українці зібрали понад 230 млн грн на проєкт “Black box” // Zaxid.net. – 2022, 12 грудня. – URL: <https://bit.ly/3nZjM3B>

4.3. Військово-стратегічна обстановка

- ²⁸¹ Військовий комітет // Офіційний сайт НАТО. – 2022, 25 вересня. – URL: <https://tinyurl.com/3zvbyasr>
- ²⁸² Як мить ока, виклики завтрашнього дня // NATO. – 2022, 06 грудня. – URL: <https://tinyurl.com/ky59fzh7>
- ²⁸³ Заступник Генерального секретаря НАТО Молдові: “Наше партнерство допомагає надати вам більше безпеки і допомагає бути більше захищеними” // NATO. – 2022, 08 грудня. – URL: <https://tinyurl.com/y38yad27>
- ²⁸⁴ НАТО приймає на 2023 рік бюджети, які відображають більші амбіції у зв’язку з новою реальністю безпеки // NATO. – 2022, 14 грудня. – URL: <https://tinyurl.com/mvj793hp>
- ²⁸⁵ Інші бойові групи розміщені в Естонії, Угорщині, Латвії, Литві, Польщі, Румунії та Словаччині // NATO. – 2022, 19 жовтня. – URL: <https://tinyurl.com/56rxs6w7>
- ²⁸⁶ Генеральний секретар на борту корабля ВМС США «Джордж Буш»: сила НАТО стримує конфлікти // NATO. – 2022, 25 жовтня. – URL: <https://tinyurl.com/2v75z54t>
- ²⁸⁷ П’ять авіаносців НАТО проводять масштабні військово-морські тренування // NATO. – 2022, 18 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/a7vtsfcb>
- ²⁸⁸ Війська країн НАТО беруть участь у навчаннях на чолі зі Сполученим Королівством “Джойнт воріор” // NATO. – 2022, 10 жовтня. – URL: <https://tinyurl.com/yem5hm5w>
- ²⁸⁹ В Естонії завершилися навчання Cyber Coalition 2022 // act.nato.int. – 2022, 05 грудня. – URL: <https://tinyurl.com/5n6ncb6u>
- ²⁹⁰ K239 Chunmoo – самохідна колісна пускова установка, який несе 2 пакети із системою перезаряджання. Див.: Wikipedia, URL: https://en.wikipedia.org/wiki/K239_Chunmoo
- ²⁹¹ Керівники, які в НАТО відповідають за закупівлі, обговорили збільшення запасів // NATO. – 2022, 16 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/zbsvmwzw>
- ²⁹² Голови МЗС країн ЄС схвалили тренувальну місію для українських військових // Мілітарний. – 2022, 17 жовтня. – URL: <http://surl.li/hdjgl>
- ²⁹³ Військові Канади розпочали навчання українських саперів у Польщі // Мілітарний. – 2022, 24 листопада. – URL: <http://surl.li/hdfon>
- ²⁹⁴ Литва планує наступного року провести навчання для ще 1500 українських військових // Мілітарний. – 2022, 22 листопада. – URL: <http://surl.li/hdgdd>

- ²⁹⁵ Ukraine Battle Map // Twitter. – 2022, November 02. – URL: <http://surl.li/hdkbw>
- ²⁹⁶ Чехія проведе навчання для 4 000 українських військових // Мілітарний. – 2022, 17 грудня. – URL: <http://surl.li/hdgnj>
- ²⁹⁷ Іспанія щорічно навчатиме 2 400 військових ЗСУ // Фокус. – 2022, 16 листопада. – URL: <http://surl.li/hditi>
- ²⁹⁸ The United States has trained 3,100 Ukrainians on US-provided weapons since Russia's full-scale invasion: Pentagon data / Jack Detsch // Twitter. – 2022, December 22. – URL: <https://tinyurl.com/45u7kf7e>
- ²⁹⁹ Норвегія вдвічі збільшить кількість інструкторів для ЗСУ // Мілітарний. – 2022, 02 грудня. – URL: <http://surl.li/hdgnj>
- ³⁰⁰ Бундесвер прийме на тренування 5000 українських військових // Мілітарний. – 2022, 05 грудня. – URL: <http://surl.li/hditi>
- ³⁰¹ Болгарія долучається до тренувальної місії ЄС // Мілітарний. – 2022, 10 листопада. – URL: <http://surl.li/hdjgm>
- ³⁰² Парламент Хорватії розгляне питання навчання українських військових // Мілітарний. – 2022, 24 листопада. – URL: <http://surl.li/hdjrj>
- ³⁰³ У Фінляндії можуть тренувати військових ЗСУ // Мілітарний. – 2022, 05 листопада. – URL: <http://surl.li/hdjtk>
- ³⁰⁴ Словенія долучиться до тренувальної місії ЄС для військових України // Мілітарний. – 2022, 09 листопада. – URL: <http://surl.li/hdjsz>
- ³⁰⁵ Кіпр та Латвія навчатимуть українських військових розмінуванню // Мілітарний. – 2022, 15 листопада. – URL: <http://surl.li/hdjecq>
- ³⁰⁶ Наші Збройні сили роблять усе можливе для розвитку бойової майстерності українців та українок / Генеральний штаб ЗСУ // Facebook. – 2022, 25 грудня. – <http://surl.li/hdkgq>
- ³⁰⁷ Харківська наступальна операція: як це було // Армія FM. – 2023, 08 березня. – URL: <https://tinyurl.com/mubju53r>
- ³⁰⁸ Це була блискуча операція – Годжес про наступ України на Харківщині // Укрінформ. – 2022, 12 вересня. – URL: <https://tinyurl.com/jwwvknk>
- ³⁰⁹ Майстри війни XXI століття: австралійський генерал захопився військовою стратегією українців // Заборона. – 2022, 01 серпня. – URL: <https://tinyurl.com/5n96sx4r>
- ³¹⁰ Громов О. путін дав наказ військам рф захопити Донеччину до 15 вересня. – Генштаб // Online. ua. – 2022, 01 вересня. – URL: <https://tinyurl.com/3nfdkrmu>
- ³¹¹ В білорусі готуються прийняти 20 тисяч мобілізованих з рф // ГУР. – 2022, 29 вересня. – URL: <https://tinyurl.com/yc8xrvsw>
- ³¹² На супутникових знімках видно скупчення військ РФ у Білорусі: до чого готуватися? // Радіо Свобода. – 2022, 11 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/2svy9fer>
- ³¹³ Росія розширює контроль над військовими аеродромами Білорусі // УНІАН. – 2022, 21 грудня. – URL: <https://tinyurl.com/42j7at9n>
- ³¹⁴ Російські військові об'єкти залишаться на території Білорусі ще на 25 років // РБК-Україна. – 2022, 14 вересня. – URL: <https://tinyurl.com/4wr33r86>
- ³¹⁵ РФ вивезла из Беларуси ещё 20 ракет для ЗРК С-300/400 / Беларускі Гаюн | Belarusian Hajun project // Telegram. – 2022, 14 листопада. – URL: https://t.me/Hajun_BY/5791
- ³¹⁶ У Білорусі військових перекидають ближче до українського кордону // УНІАН. – 2022, 13 грудня. – URL: <http://surl.li/gzorm>
- ³¹⁷ Білорусь раптово перекидає війська до кордону України. Що відбувається // BBC. – 2022, 13 грудня. – URL: <https://tinyurl.com/54udfct9>
- ³¹⁸ Беларускі Гаюн | Belarusian Hajun project // Telegram. – 2022, 10 жовтня. – URL: https://t.me/Hajun_BY/5512
- ³¹⁹ Наєв назвав приблизну кількість військових рф на території рб. // www.ukrinform.ua. – 2022, 13 жовтня. – URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3592477-naev-nazvav-pribliznu-kilkist-vijskovih-rf-na-teritorii.html>
- ³²⁰ “Успешно противостоим попыткам наступления”. Россия отводит войска из оккупированного Херсона / BBC News – Русская служба // YouTube. – 2022, 09 ноября. – URL: <https://tinyurl.com/29xm8c3n>
- ³²¹ Дрони таки пошкодили “Адмірал Макаров”: розслідувачі навели вагомні аргументи // 24 канал. – 2022, 30 жовтня. – URL: <https://tinyurl.com/4efrbark>
- ³²² Володимир Зеленський: Україна створює перший у світі флот морських дронів // Офіційний сайт Президента України. – 2022, 11 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/mr2jruw5>
- ³²³ Україна створює перший у світі флот морських дронів: на нього збиратимуть через United24 // Army Inform. – 2022, 11 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/5c5ttebn>
- ³²⁴ Чи вплине “часткова мобілізація” в Росії на війну в Україні // Суспільне. – 2022, 21 вересня. – URL: <https://tinyurl.com/u76snvta>
- ³²⁵ Указ президента рф // Pravo.gov.ru. – 2022, 21 вересня. – URL: <https://tinyurl.com/55y9y5rd>
- ³²⁶ Шойгу назвав мету мобілізації // Кореспондент. – 2022, 21 вересня 2022. – URL: <https://tinyurl.com/4rwfkbav>
- ³²⁷ Демографічна чума: як часткова мобілізація доб'є економіку Росії // Коротко про. – 2022, 06 жовтня. – URL: <https://tinyurl.com/2s44fy6c>
- ³²⁸ Совещание с постоянными членами Совета Безопасности // Официальный сайт Президента РФ. – 2022, 29 сентября. – URL: <https://tinyurl.com/bct3sfym>
- ³²⁹ 3-й армійський корпус рашистів: склад, озброєння та структура – чи дійсно це останній резерв РФ // Defense Express. – 2022, 29 серпня. – URL: <https://tinyurl.com/dua3eu6s>
- ³³⁰ В білорусі готуються прийняти 20 тисяч мобілізованих з рф // ГУР. – 2022, 29 вересня. – URL: <https://tinyurl.com/4r4cbxny>
- ³³¹ Inform Napalm – волонтерський проєкт з інформування широкої аудиторії про російсько-терористичну агресію проти України.
- ³³² Путин снова говорит о мобилизации. Что нового он сказал? // BBC. – 2022, 14 октября. – URL: <https://tinyurl.com/2vf9v7m>
- ³³³ За два місяці кількість в'язнів у Росії скоротилася на 23 тисячі на тлі вербування у “ПБК Вагнера” // Радіо Свобода. – 2022, 19 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/56uzr47x>
- ³³⁴ Шойгу пояснив, зачем проводили частичную мобилизацию: новости СВО за 21 декабря // v1.ru. – 2022, 21 грудня. – URL: <https://v1.ru/text/world/2022/12/21/71916677/>
- ³³⁵ Na interview with General Valery Zaluzhny, head of Ukraine's armed forces // The Economist. – 2022, December 15. – URL: <https://tinyurl.com/5n9b4r8u>
- ³³⁶ Стратегічне бомбардування // Wikipedia. – URL: <https://tinyurl.com/bdfyubd8>
- ³³⁷ Джуліо Діе // Wikipedia. – URL: <https://tinyurl.com/2p8d89r8>
- ³³⁸ Over the past nine months, russia has launched more than 16,000 missile attacks on Ukraine / Oleksii Reznikov // Twitter. – 2022, November 28. – URL: <https://tinyurl.com/yckwncj8>
- ³³⁹ Стратегическое ядерное вооружение России // Russianforces.org. – 2022, 30 декабря. – URL: <https://russianforces.org/rus/current/>
- ³⁴⁰ Необхідно збільшити спільні зусилля, щоб створити повітряний щит для України // Президент України. Офіційне інтернет-представництво. – 2022, 11 жовтня. – URL: <https://tinyurl.com/ytwuftrm>
- ³⁴¹ The Drones Russia Is reportedly Receiving from Iran for Its Ukraine War // The War Zone. – 2022, September 04. – URL: <http://surl.li/hbgms>
- ³⁴² Збройні Сили України вперше збили іранський ударний БПЛА Shahed-136 // Мілітарний. – 2022, 13 вересня. – URL: <http://surl.li/hbgph>
- ³⁴³ ЗСУ за понад місяць збили 223 дронів-камікадзе Shahed-136 – Повітряні сили // Радіо Свобода. – 2022, 19 жовтня. – URL: <http://surl.li/hbgwh>
- ³⁴⁴ ППО знищує 85% дронів-камікадзе, які росія запускає по Україні // Укрінформ. – 2022, 18 жовтня. – URL: <http://surl.li/hbhcx>
- ³⁴⁵ Сообщение пресс-службы / Министерство обороны Республики Беларусь // Telegram. – 2022, 20 ноября. – URL: <https://t.me/modmilby/19063>

- ³⁴⁶ Створення в Україні трирівневої системи ППО є одним з пріоритетів на 2023 рік – Резніков // Укрінформ. – 2022, 10 вересня. – URL: <http://surl.li/hblzf>
- ³⁴⁷ Secretary of Defense Lloyd J. Austin III and Chairman of the Joint Chiefs of Staff General Mark A. Milley Hold a Press Conference Following the Ukraine Defense Contact Group Meeting Oct. 12, 2022 Brussels, Belgium // U.S. Department of Defense. – 2022, October 12. – URL: <http://surl.li/hbncu>
- ³⁴⁸ Україна отримала 4 комплекси HIMARS і німецьку систему ППО IRIS-T – Резніков // Європейська правда. – 2022, 12 жовтня. – URL: <https://tinyurl.com/muubdumnp>
- ³⁴⁹ Зеленський В. Держава-терорист не матиме прощення. // Президент України. Офіційне інтернет-представництво. – 2022, 31 грудня. – URL: <https://tinyurl.com/mpjtvwp2>
- ³⁵⁰ Загальні бойові втрати противника з 24.02.22 по 01.01.23 / Генеральний штаб ЗС України // Facebook. – 2023, 01 січня. – URL: <https://tinyurl.com/4dtmbwkh>

4.4. Хід воєнних дій

- ³⁵¹ Росіяни продовжують розгортати війська в білорусі // Спротив. – 2022, 25 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/5n9bmd2f>; Роштіна О. Біля північного кордону України вдвічі менше росіян, ніж ішли на Київ у лютому – Генштаб // Українська правда. – 2022, 29 грудня. – URL: <https://tinyurl.com/yjwcdzbz5>; Романенко В. У білорусі 11 тисяч військових рф і 50 гелікоптерів і літаків, авіа навчань ще не було // Українська правда. – 2023, 16 січня. – URL: <https://tinyurl.com/5n88hrd7>
- ³⁵² Кушнерик Т. “Вагнерівці” готують білоруських найманців до диверсій в Україні // Glavkom. – 2022, 02 вересня. – URL: <https://tinyurl.com/4pw5cwrh>
- ³⁵³ Росіяни готують провокації на україно-білоруському кордоні // Центр національного спротиву. – 2022, 21 грудня. – URL: <https://tinyurl.com/yc39safy>
- ³⁵⁴ Роштіна О. Біля північного кордону України вдвічі менше росіян, ніж ішли на Київ у лютому. – Генштаб // Українська правда. – 2022, 29 грудня. – URL: <https://tinyurl.com/yjwcdzbz5>
- ³⁵⁵ Романенко В. Генштаб оцінив ризики наступу з білорусі // Українська правда. – 2022, 15 грудня. – URL: <https://tinyurl.com/3zcbae4r>
- ³⁵⁶ Там само.
- ³⁵⁷ Кізілов Є. Прикордонники повідомили, скільки російських військ в білорусі // Українська правда. – 2022, 28 грудня. – URL: <https://tinyurl.com/46zskw2z>. Див. також: Романенко В. Прикордонники поки не фіксують наступального угруповання в білорусі // Українська правда. – 2022, 27 грудня. – URL: <https://tinyurl.com/2mx6pdx5>
- ³⁵⁸ Мазуренко А. У білорусі рф перекидає війська і техніку до кордону з Україною // Українська правда. – 2022, 20 грудня. – URL: <https://tinyurl.com/39vhkuux>
- ³⁵⁹ Складено на підставі щоденних оперативних зведень Генерального штабу Збройних Сил України.
- ³⁶⁰ Калатур А. Сумщина: росіяни випустили 140 різних боєприпасів, обстріляли сім громад // Українська правда. – 2022, 07 вересня. – URL: <https://tinyurl.com/3yvbswk8>
- ³⁶¹ На Сумщині прикордонники приземлили ворожий дрон-розвідник // Державна прикордонна служба України. – 2022, 20 грудня. – URL: <https://tinyurl.com/mrx6sstu>
- ³⁶² Тероборона Сумщини знищила російську диверсійно-розвідувальну групу / Живицький Дмитро // Telegram. – 2022, 23 грудня. – URL: <https://t.me/Zhyvtskyu/6816>
- ³⁶³ Романенко В. Прикордонники розповіли про ситуацію на держрубежі з білоруссю // Українська правда. – 2022, 19 грудня. – URL: <https://tinyurl.com/4haj7dxj>
- ³⁶⁴ Лозовенко Т. Україна буде стіну на кордоні з білоруссю // Українська правда. – 2022, 11 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/mr2r75yb>; Балачук І. Білоруси показали, як Україна від них відгородилася парканом // Українська правда. – 2022, 17 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/yc8kv8th>
- ³⁶⁵ Рада планує розширити прикордонну смугу з росією та білоруссю // Укрінформ. – 2022, 20 вересня. – URL: <https://tinyurl.com/2p9ecsuk>

- ³⁶⁶ Роштіна О. Нарощування рубежів оборони Києва триває // Українська правда. – 2022, 22 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/yn2vh79m>
- ³⁶⁷ На півночі Житомирщини відпрацювали спільні навчання силових відомств “Північний буревій” // Novograd.city. – 2022, 04 жовтня. – URL: <https://tinyurl.com/4a8tcz3c>
- ³⁶⁸ На вимогу командувача угруповання Сил і засобів оборони м. Києва проведено спільне штабне тренування 120 бригади територіальної оборони ЗСУ з підпорядкованими військовими частинами / Збройні Сили України // Facebook. – 2022, 06 грудня. – URL: <https://tinyurl.com/2s3fwur2>
- ³⁶⁹ Командувач Об’єднаних Сил Збройних Сил України генерал-лейтенант Сергій Наєв перевіряв готовність підрозділів, які боронять північні рубежі нашої держави, до відбиття можливого нападу агресора / Міністерство оборони України // Telegram. – 2022, 24 грудня. – URL: <https://tinyurl.com/2mb8kr65>
- ³⁷⁰ Який склад можуть мати мобільні групи ППО, що прикривають важливі об’єкти на Київщині // Defense Express. – 2022, 02 грудня. – URL: <https://tinyurl.com/mttk8ps6>
- ³⁷¹ По Україні вдарили ракетами з білорусі вперше із серпня // Слово і діло. – 2022, 06 жовтня. – URL: <https://tinyurl.com/5r65wztd>
- ³⁷² Романенко В. Росіяни атакують Х-ракетами і запускають дрони з білорусі: знищено 4 крилаті і 10 “Шахедів” // Українська правда. – 2022, 19 жовтня. – URL: <https://tinyurl.com/2p8ku39b>
- ³⁷³ Богданьок О. Дитячий майданчик, музей, житлові будинки. Що відомо про ракетний обстріл України 10 жовтня // Суспільне. – 2022, 10 жовтня. – URL: <https://tinyurl.com/42y4mnnnc>
- ³⁷⁴ Тищенко К. Росіяни в суботу атакували інфраструктуру 9 областей, ЗСУ збили 20 із 40 ракет // Українська правда. – 2022, 22 жовтня. – URL: <https://tinyurl.com/37twp96p>; Романенко В., Тищенко К.У Луцьку фактично знищено об’єкт енергетики, пошкоджено 12 будинків // Українська правда. – 2022, 22 жовтня. – URL: <https://tinyurl.com/mpf74dwh>
- ³⁷⁵ Росія обстріляла Житомирщину, Запоріжжя та Курахове на Донеччині // Суспільне. Новини. – 2022, 07 грудня. – URL: <https://tinyurl.com/2mp94xjw>
- ³⁷⁶ В Коростенській громаді є влучання російської ракети, електропостачання відключене // Житомир.info. – 2022, 16 грудня. – URL: <https://tinyurl.com/3zddpfbh9>
- ³⁷⁷ Лозовенко Т. Тренування літаків рф у білорусі проводять для пошуку цілей в Україні // Українська правда. – 2022, 20 грудня. – URL: <https://tinyurl.com/4ytfj9p>
- ³⁷⁸ Брифінг представників Сил безпеки та оборони України, 1 вересня 2022 року / Генеральний штаб ЗСУ // Facebook. – 2022, 01 вересня. – URL: <https://tinyurl.com/2rdnhycn>
- ³⁷⁹ Знає І. Росія віддає перевагу наступу на Донбасі над обороною на півдні – британська розвідка / Дзеркало тижня. – 2022, 05 вересня. – URL: <https://tinyurl.com/ycyvb4w>
- ³⁸⁰ Lawrence C. The Russo-Ukrainian War of 2022 – Day 191 // The Dupuy Institute. – 2022, September 02. – URL: <https://tinyurl.com/mpzrzjdt>
- ³⁸¹ Latest Defence Intelligence update on the situation in Ukraine – 30 August 2022 / Ministry of Defence // Twitter. – 2022, August 30. – URL: <https://tinyurl.com/pzpacf77>
- ³⁸² Gawęda M. Rosyjska klęska w obwodzie charkowskim. Walki trwają [ANALIZA] // Defence24. – 2022, 30 września. – URL: <https://tinyurl.com/2pmb5ubp>
- ³⁸³ Залужний В., Забродський М. Перспективи забезпечення воєнної кампанії 2023 року: український погляд // Укрінформ. – 2022, 07 вересня. – URL: <https://tinyurl.com/2xyzut7w>
- ³⁸⁴ Там само.
- ³⁸⁵ Там само.
- ³⁸⁶ Gawęda M. Rosyjska klęska w obwodzie charkowskim. Walki trwają [ANALIZA] ...
- ³⁸⁷ На цей час ЗСУ звільнили та взяли під контроль понад 30 населених пунктів на Харківщині // Президент України. Офіційне інтернет-представництво. – 2022, 09 вересня. – URL: <https://tinyurl.com/5ctzyd2u>
- ³⁸⁸ Gawęda M. Rosyjska klęska w obwodzie charkowskim. Walki trwają [ANALIZA] ...
- ³⁸⁹ Оперативна інформація станом 06.00 11.09.2022 щодо російського вторгнення / Генеральний штаб ЗСУ // Facebook. – 2022, 11 вересня. – URL: <https://tinyurl.com/yc5rbe3z>

- ³⁹⁰ Stepanenko, K. et al. Russian Offensive Campaign Assessment, September 11 // ISW. – URL: <https://tinyurl.com/yeywfj2z>
- ³⁹¹ Hird, K. et al. Russian Offensive Campaign Assessment, September 12 // ISW. – URL: <https://tinyurl.com/Sch67dkc>
- ³⁹² Gawęda M. Rosyjska klęska w obwodzie charkowskim. Walki trwają [ANALIZA] ...
- ³⁹³ Lawrence, C. The Russo-Ukrainian War of 2022. – Day 191 // The Dupuy Institute. – 2022, September 02. – URL: <https://tinyurl.com/2rmdcruf>
- ³⁹⁴ Gawęda M. Rosyjska klęska w obwodzie charkowskim. Walki trwają [ANALIZA] ...
- ³⁹⁵ Машовець К. Росія посилює захист “коридору” в окупований Крим // Інформаційний спротив. – 2022, 22 вересня. – URL: <https://tinyurl.com/uwm35ksu>
- ³⁹⁶ Згурець С. Російські війська намагаються втекти з Лиману // Еспресо. – 2022, 30 вересня. – URL: <https://tinyurl.com/2p9aabny>
- ³⁹⁷ Гофманн Ф. Звільнення Лимана: чому це важливий стратегічний успіх / Deutsche Welle. – 2022, 04 жовтня. – URL: <https://tinyurl.com/2p9kkuyh>
- ³⁹⁸ Ліскович М. 7 місяців великої війни: які перспективи до кінця року? / Укрінформ. – 2022, 24 вересня. – URL: <https://tinyurl.com/39342rby>
- ³⁹⁹ Рязанцева А., Мавричев В. “Було важко, до сліз”: жителі Борової на Харківщині розповіли про російську окупацію // Суспільне. – 2022, 07 жовтня. – URL: <https://tinyurl.com/46xcb7jk>
- ⁴⁰⁰ Stepanenko, K. et al. Russian Offensive Campaign Assessment, October 10 // ISW. – URL: <https://tinyurl.com/2p97jr7e>
- ⁴⁰¹ Lawrence, C. The Russo-Ukrainian War of 2022 – Day 231 // The Dupuy Institute. – 2022, October 12. – URL: <https://tinyurl.com/mpzrjzdt>
- ⁴⁰² Ibidem; Lawrence, C. The Russo-Ukrainian War of 2022 – Day 240 // The Dupuy Institute. – 2022, October 21.
- ⁴⁰³ Lawlor, K. et al. Mappes G., Stepanenko K., Barros G., Kagan W. F. Russian Offensive Campaign Assessment, October 21 // ISW. – URL: <https://tinyurl.com/3z7hzzdy>
- ⁴⁰⁴ Ibidem; Stepanenko, K. et al. Russian Offensive Campaign Assessment, October 01 // ISW. – URL: <https://tinyurl.com/rczw88sz>
- ⁴⁰⁵ Ibidem; Hird, K. et al. Russian Offensive Campaign Assessment, October 03 // ISW. – URL: <https://tinyurl.com/2fcm4mra>
- ⁴⁰⁶ Ibidem; Hird, K. et al. Russian Offensive Campaign Assessment, October 05 // ISW. – URL: <https://tinyurl.com/yaecd6vk>
- ⁴⁰⁷ Ibidem; Lawlor, K. et al. Russian Offensive Campaign Assessment, October 21 // ISW. – URL: <https://tinyurl.com/3z7hzzdy>; Barros, G. et al. Russian Offensive Campaign Assessment, October 26 // ISW. – URL: <https://tinyurl.com/5cr3sbcs>
- ⁴⁰⁸ Брифінг щодо обстановки на фронті російсько-української війни // Військове телебачення України. – 2022, 20 жовтня. – URL: <https://tinyurl.com/5n7b72du>
- ⁴⁰⁹ Брифінг щодо обстановки на фронті російсько-української війни // Військове телебачення України. – 2022, 27 жовтня. – URL: <https://tinyurl.com/c4dfsbdz>
- ⁴¹⁰ Голова Луганської ОВА Сергій Гайдай заявив, що траса Сватово-Кремінна практично під контролем ЗСУ. Однак він закликав дочекатись інформації від Генштабу // New Voice. – 2022, 28 жовтня. – URL: <https://tinyurl.com/4ufdzbf4>
- ⁴¹¹ Lawrence, C. Length of Front-Line Trace in Ukraine // The Dupuy Institute. – 2022, November 15. – URL: <https://tinyurl.com/mpzrjzdt>
- ⁴¹² Ibidem.
- ⁴¹³ Головнокомандувач ЗС України поспілкувався телефоном із Верховним головнокомандувачем Об’єднаних збройних сил НАТО в Європі / Головнокомандувач ЗС України // Facebook. – 2022, 03 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/2bdhp9h6>
- ⁴¹⁴ Stepanenko, K. et al. Russian Offensive Campaign Assessment, November 01 // ISW. – 2022, November 01. – URL: <https://tinyurl.com/45f7rhbd>
- ⁴¹⁵ Брифінг представників Сил безпеки та оборони України, 17 листопада 2022 року / Генеральний

- штаб ЗСУ // Facebook. – 2022, 17 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/j73huwax>
- ⁴¹⁶ Hird, K. et al. Russian Offensive Campaign Assessment, November 25 // ISW. – URL: <https://tinyurl.com/bdzk66nd>
- ⁴¹⁷ Брифінг представників Сил безпеки та оборони України, 24 листопада 2022 року / Генеральний штаб ЗСУ // Facebook. – 2022, 24 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/yhbrnhf9>
- ⁴¹⁸ Оперативна інформація станом на 18.00 26.11.2022 щодо російського вторгнення / Генеральний штаб ЗСУ // Facebook. – 2022, 26 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/5cu6726v>
- ⁴¹⁹ Оперативна інформація станом на 06.00 26.11.2022 щодо російського вторгнення / Генеральний штаб ЗСУ // Facebook. – 2022, 26 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/bdf8tkra>
- ⁴²⁰ Морпехи пожаловались на потери в Украине. В ответ Минобороны похвалило их командиров // Важные истории. – 2022, 07 ноября. – URL: <https://tinyurl.com/yzu572rr>
- ⁴²¹ Там само.
- ⁴²² Головнокомандувач ЗС України поспілкувався телефоном із Головою об’єднаного комітету начальників штабів США генералом Марком Міллі / Головнокомандувач ЗС України // Facebook. – 2022, 14 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/2bdhp9h6>
- ⁴²³ Брифінг представників Сил безпеки та оборони України, 17 листопада 2022 року / Генеральний штаб ЗСУ // Facebook. – 2022, 17 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/j73huwax>
- ⁴²⁴ Брифінг представників Сил безпеки та оборони України, 24 листопада 2022 року / Генеральний штаб ЗСУ // Facebook. – 2022, 24 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/yhbrnhf9>
- ⁴²⁵ Там само.
- ⁴²⁶ Генштаб: пріоритет для військ рф . – утримання позицій на сході та сухопутного коридору в Крим // Укрінформ. – 2022, 01 грудня. – URL: <https://tinyurl.com/3969vf4y>
- ⁴²⁷ Gen. Waldemar Skrzypczak: Czy Rosjanie zaatakują Ukrainę od północy? Trwa bitwa o Bachmut / Układ otwarty // Youtube. – 2022, 16 stycznia. – URL: <https://tinyurl.com/y4azb5dz>
- ⁴²⁸ Нам вдалося зірвати план ворога, – Сирський про ситуацію біля Соледара і Бахмута // 24 канал. – 2023, 04 січня. – URL: <https://tinyurl.com/3jszuw8u>
- ⁴²⁹ Рощина В. “Оркестр” вбивць. Хто воює в ПБК “Вагнер”/ Українська правда. – 2022, 21 грудня. – URL: <https://tinyurl.com/55nwb5tt>
- ⁴³⁰ Lister, T. & Pleitgen, F. & Butenko, V. Deadly and disposable: Wagner’s brutal tactics in Ukraine revealed by intelligence report / CNN. – 2023, January 26. – URL: <https://tinyurl.com/bdd7a96x>
- ⁴³¹ Підтримуйте наш нескорений Бахмут і його захисників – звернення Президента України // Президент України. Офіційне інтернет-представництво. – 2022, 20 грудня. – URL: <https://tinyurl.com/265892rk>
- ⁴³² “З 23 грудня у ході ведення операції Сил оборони відбулось 259 бойових зіткнень із противником” // Укрінформ. – 2022, 29 грудня. – URL: <https://tinyurl.com/3969vf4y>
- ⁴³³ Головнокомандувач ЗС України поспілкувався телефоном із Головою об’єднаного комітету начальників штабів США генералом Марком Міллі / Головнокомандувач ЗС України // Facebook. – 2023, 03 січня. – URL: <https://tinyurl.com/2bdhp9h6>
- ⁴³⁴ Телефонна розмова Головнокомандувача ЗС України з Головою Об’єднаного комітету начальників штабів генералом Марком Міллі / Головнокомандувач ЗС України // facebook. – 2022, 28 жовтня. – URL: <https://tinyurl.com/4pa3ckfc>
- ⁴³⁵ Склад і структура угруповання зс рф подано за даними фахівця зі стратегічного планування Центру військової історії Армії США Івана Торреса (Ivan Torres, Strategic Planner at the U.S. Army Center of Military History), відомого в Твіттері за нікнеймом Jomini of the West.
- ⁴³⁶ Склад і структура угруповання зс рф подано за даними аналітичних ресурсів Military Land та Deep State.
- ⁴³⁷ Аналогічно.
- ⁴³⁸ Оперативна інформація станом на 06.00 05.09.2022 щодо російського вторгнення / Генеральний штаб ЗСУ // Facebook. – 2022, 05 вересня. – URL: <https://tinyurl.com/3rbcsj5t>
- ⁴³⁹ Там само. Оперативна інформація станом на 18.00 05.09.2022 щодо російського вторгнення...
- ⁴⁴⁰ Залужний В. “До виходу на державний кордон залишається 50 км” // Радіо Свобода. – 2022,

- 11 вересня. – URL: <https://tinyurl.com/56ndy8hv>
- ⁴⁴¹ Gawęda M. Kontruderzenie pod Balaklija. I faza ofensywy Charkowskiej // Defence24. – 2022, 10 września. – URL: <https://tinyurl.com/265e2kvs>
- ⁴⁴² Ibidem.
- ⁴⁴³ Hird, K. et al. Russian Offensive Campaign Assessment, September 7 // ISW. – URL: <https://tinyurl.com/msp2mhp4>
- ⁴⁴⁴ Ibidem. Див.: Stepanenko, K. et al. Russian Offensive Campaign Assessment, September 8 // ISW. – URL: <https://tinyurl.com/msruuf6c>
- ⁴⁴⁵ Ibidem. Див.: Stepanenko, K. et al. Russian Offensive Campaign Assessment, September 9 // ISW. – URL: <https://tinyurl.com/mrxy99sx>
- ⁴⁴⁶ Gawęda M. Rosyjska klęska w obwodzie charkowskim. Walki trwają [ANALIZA] ...
- ⁴⁴⁷ Ibidem.
- ⁴⁴⁸ Українські сили увійшли в Куп'янськ // Мілітарний. – 10 вересня 2022 року. – URL: <https://tinyurl.com/3b353umj>
- ⁴⁴⁹ Lawrence C. The Russo-Ukrainian War of 2022 . – Day 191 // The Dupuy Institute...
- ⁴⁵⁰ Stepanenko, K. et al. Russian Offensive Campaign Assessment, September 10 // ISW. – URL: <https://tinyurl.com/483dtzun>
- ⁴⁵¹ Gawęda M. Rosyjska klęska w obwodzie charkowskim. Walki trwają [ANALIZA] ...
- ⁴⁵² Залужний В. “До виходу на державний кордон залишається 50 км” // Радіо Свобода. – 2022, 11 вересня. – URL: <https://tinyurl.com/56ndy8hv>
- ⁴⁵³ Hird, K. et al. Russian Offensive Campaign Assessment, September 12 // ISW. – URL: <https://tinyurl.com/5ch67dkc>
- ⁴⁵⁴ Lawrence, C. The Russo-Ukrainian War of 2022 . – Day 191 // The Dupuy Institute...
- ⁴⁵⁵ Ibidem.
- ⁴⁵⁶ Бурдейна О. ЗСУ звільнили Яцьківку на Донеччині, мають певні успіхи під Бахмутом, – Громов // Стопкор. – 2022, 23 вересня. – URL: <https://tinyurl.com/2bsjk5vv>
- ⁴⁵⁷ Lawrence, C. The Russo-Ukrainian War of 2022 . – Day 191 // The Dupuy Institute...
- ⁴⁵⁸ Gawęda M. Rosyjska klęska w obwodzie charkowskim. Walki trwają [ANALIZA] ...
- ⁴⁵⁹ Ibidem.
- ⁴⁶⁰ Stepanenko, K. et al. Russian Offensive Campaign Assessment, September 30 // ISW. – URL: <https://tinyurl.com/3xbs7x8v>
- ⁴⁶¹ Ibidem.
- ⁴⁶² Оперативна інформація станом 18.00 01.09.2022 щодо російського вторгнення / Генеральний штаб ЗСУ // Facebook. – 2022, 01 вересня. – URL: <https://tinyurl.com/bdej5ntm>
- ⁴⁶³ Оперативна інформація станом 06.00 30.09.2022 щодо російського вторгнення / Генеральний штаб ЗСУ // Facebook. – 2022, 30 вересня. – URL: <https://tinyurl.com/mr3e4n33>
- ⁴⁶⁴ Stepanenko, K. et al. Russian Offensive Campaign Assessment, September 15 // ISW. – URL: <https://tinyurl.com/nzpa8hsa>
- ⁴⁶⁵ Ibidem. Див.: Stepanenko, K. et al. Russian Offensive Campaign Assessment, September 30 // ISW. – URL: <https://tinyurl.com/4uu465s4>
- ⁴⁶⁶ Оперативна інформація Генерального штабу ЗСУ щодо російського вторгнення за 01-30.09.2022.
- ⁴⁶⁷ Там само. Див.: Оперативна інформація станом на 06.00 07.09.2022 щодо російського вторгнення.
- ⁴⁶⁸ Там само.
- ⁴⁶⁹ Машовець К. Росія посилює захист “коридору” в окупований Крим // Інформаційний спротив. – 2022, 22 вересня. – URL: <https://tinyurl.com/uwm35kcu>
- ⁴⁷⁰ Оперативна інформація Генерального штабу ЗСУ щодо російського вторгнення за 27-30.09.2022.
- ⁴⁷¹ Оперативна інформація Генерального штабу ЗСУ станом на 06:00 і 18:00 01-31.10.2022.
- ⁴⁷² Hird, K. et al. Russian Offensive Campaign Assessment, October 03 // ISW. – URL: <https://tinyurl.com/2fcm4mra>
- ⁴⁷³ Ibidem; Stepanenko, K. et al. Russian Offensive Campaign Assessment, October 04 // ISW. – URL: <https://tinyurl.com/2jdb2u6x>
- ⁴⁷⁴ ВС РФ готовит оборону Сватова. Обстановка пока спокойная // Военная хроника. – 2022, 04 октября. – URL: <https://tinyurl.com/pxp4hjy9>
- ⁴⁷⁵ Hird, K. et al. Russian Offensive Campaign Assessment, October 05 // ISW. – URL: <https://tinyurl.com/yaecd6vk>
- ⁴⁷⁶ Ibidem; Hird, K. et al. Russian Offensive Campaign Assessment, October 06 // ISW. – URL: <https://tinyurl.com/y9sx48vk>
- ⁴⁷⁷ Брифінг щодо обстановки на фронті російсько-української війни // Військове телебачення України. – 2022, 06 жовтня. – URL: <https://tinyurl.com/d7em45v3>
- ⁴⁷⁸ ЗСУ звільнили від окупантів село Подоли Харківської області // NRJ. – 2022, 07 жовтня. – URL: <https://tinyurl.com/pkkr3d3>
- ⁴⁷⁹ ЗСУ звільнили Стельмахівку на Луганщині // Факти ICTV. – 2022, 09 жовтня. – URL: <https://tinyurl.com/4tty7sey>
- ⁴⁸⁰ Hird, K. et al. Russian Offensive Campaign Assessment, October 13 // ISW. – URL: <https://tinyurl.com/yx4xhdke>; Hird, K. et al. Russian Offensive Campaign Assessment, October 15 // ISW. – URL: <https://tinyurl.com/4ehv7b74>
- ⁴⁸¹ Железняк Г. ЗСУ витіснили росіян з чотирьох населених пунктів на Донбасі // Суспільне. – 2022, 24 жовтня. – URL: <https://tinyurl.com/f8j4dwd9>
- ⁴⁸² Брифінг щодо обстановки на фронті російсько-української війни // Військове телебачення України. – 2022, 27 жовтня. – URL: <https://tinyurl.com/d7em45v3>
- ⁴⁸³ Stepanenko, K. et al. Russian Offensive Campaign Assessment, October 01 // ISW. – URL: <https://tinyurl.com/rczw88sz>
- ⁴⁸⁴ Ibidem; Hird, K. et al. Russian Offensive Campaign Assessment, October 03 // ISW. – URL: <https://tinyurl.com/2fcm4mra>
- ⁴⁸⁵ Hird, K. et al. Russian Offensive Campaign Assessment, October 05 // ISW. – URL: <https://tinyurl.com/yaecd6vk>
- ⁴⁸⁶ Оперативна інформація Генерального штабу ЗСУ станом на 06.00 і 18.00 06-08.10.2022 щодо російського вторгнення.
- ⁴⁸⁷ Stepanenko, K. et al. Russian Offensive Campaign Assessment, October 07 // ISW. – URL: <https://tinyurl.com/588p7kbn>
- ⁴⁸⁸ Оперативна інформація станом на 06.00 і 18.00 16-18.10.2022 щодо російського вторгнення.
- ⁴⁸⁹ Hird, K. et al. Russian Offensive Campaign Assessment, October 31 // ISW. – URL: <https://tinyurl.com/25nhx3p8>
- ⁴⁹⁰ Hird, K. et al. Russian Offensive Campaign Assessment, October 03 // ISW. – URL: <https://tinyurl.com/2fcm4mra>
- ⁴⁹¹ Ibidem; Hird, K. et al. Russian Offensive Campaign Assessment, October 15 // ISW. – URL: <https://tinyurl.com/mpcfry4x>
- ⁴⁹² Бурда В. Карта бойових дій в Україні станом на 16 жовтня // chas.news. – 2022, 16 жовтня. – URL: <https://tinyurl.com/2b8wfazv>
- ⁴⁹³ Hird, K. et al. Russian Offensive Campaign Assessment, October 18 // ISW. – URL: <https://tinyurl.com/3j8dn8z9>
- ⁴⁹⁴ Див.: Оперативна інформація Генерального штабу ЗСУ щодо російського вторгнення за 01-31.10.2022.
- ⁴⁹⁵ Там само.
- ⁴⁹⁶ Див.: Оперативна інформація Генерального штабу ЗСУ станом на 06.00 і 18.00 01-30.11.2022 щодо російського вторгнення.
- ⁴⁹⁷ У Белгород підвезли вже другу партію “бавовни” за день // 24 канал. – 2022, 29 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/u8evd7z5>; Некрасов А. У Белгороді “бавовна”: місцеві повідомляють про звуки вибухів // Стопкор. – 2022, 20 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/ycks4uaz>; У

Белгородській області сталася “бавовна” // Інформаційне агентство Конкурент. – 2022, 19 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/ytd4p4bt>; Кушнерик Т. У Белгородській області знову “бавовна”, є загиблі // Главком. – 2022, 15 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/2wyj9vj4> та ін.

⁴⁹⁸ Оперативна інформація станом на 06.00 і 18.00 01-30.11.2022 щодо російського вторгнення.

⁴⁹⁹ Stepanenko, K. et al. Russian Offensive Campaign Assessment, November 02 // ISW. – URL: <https://tinyurl.com/4avuvxb5>

⁵⁰⁰ Ibidem; Stepanenko, K. et al. Russian Offensive Campaign Assessment, November 01. – URL: <https://tinyurl.com/39mshkp3>

⁵⁰¹ Ibidem.

⁵⁰² Брифінг представників Сил безпеки та оборони України, 11 листопада 2022 року / Генеральний штаб ЗСУ // Facebook. – 2022, 11 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/2rdnhycn>

⁵⁰³ За матеріалами аналітичного ресурсу Deepstatemap станом на 11 і 21 листопада 2022 року.

⁵⁰⁴ Hird, K. et al. Russian Offensive Campaign Assessment, November 28 // ISW. – URL: <https://tinyurl.com/yje8t3fh>

⁵⁰⁵ Оперативна інформація станом на 06.00 12.11.2022 щодо російського вторгнення / Генеральний штаб ЗСУ // Facebook. – 2022, 12 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/yj6aume8>

⁵⁰⁶ Головнокомандувач ЗС України поспілкувався телефоном із Головою об’єднаного комітету начальників штабів США генералом Марком Міллі / Головнокомандувач ЗС України // Facebook. – 2022, 14 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/2bdhp9h6>

⁵⁰⁷ Брифінг представників Сил безпеки та оборони України, 10 листопада 2022 року / Генеральний штаб ЗСУ // Facebook. – 2022, 10 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/2rdnhycn>

⁵⁰⁸ Hird, K. et al. Russian Offensive Campaign Assessment, November 25 // ISW. – URL: <https://tinyurl.com/2s36cv69>

⁵⁰⁹ Оперативна інформація щодо російського вторгнення станом на 6.00 за 07.11.2022 // Генеральний штаб Збройних Сил України // Facebook. – 2022, 07 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/yj6aume8>

⁵¹⁰ Брифінг представників Сил безпеки та оборони України, 17 листопада 2022 року / Генеральний штаб ЗСУ // Facebook. – 2022, 17 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/2rdnhycn>

⁵¹¹ “Бавовна” у Белгородській області: місцеві повідомляють про “приліт” // Главком. – 2022, 08 грудня. – URL: <https://tinyurl.com/4xgxb6ze>; В Белгороді потужно “забавовнило”. Вікна вилітають у квартирах та машинах // Газета.уа. – 2022, 18 грудня. – URL: <https://tinyurl.com/4txf2ddk>; У Белгородській області бавовна: подробиці // UA.News. – 2022, 30 грудня. – URL: <https://tinyurl.com/yc96pk9>; На Белгородщині знову не все за планом: чути вибухи і видно дим // 24 канал. – 2022, 18 грудня. – URL: <https://tinyurl.com/bdh6sm5y>

⁵¹² Bailey, R. et al. Russian Offensive Campaign Assessment, December 01 // ISW. – URL: <https://tinyurl.com/5h5xfv9a>; Bailey, R. et al. Russian Offensive Campaign Assessment, December 02 // ISW. – URL: <https://tinyurl.com/mpau4x9j>

⁵¹³ Howard, A. et al. Russian Offensive Campaign Assessment, December 05 // ISW. – URL: <https://tinyurl.com/2v2e3vdk>

⁵¹⁴ Ibidem; Stepanenko, K. et al. Kagan Russian Offensive Campaign Assessment, December 08 // ISW. – URL: <https://tinyurl.com/5xch7zd9>; Hird, K. et al. Russian Offensive Campaign Assessment, December 09 // ISW. – URL: <https://tinyurl.com/yzuyc6y9/>

⁵¹⁵ Ibidem; Hird, K. et al. Russian Offensive Campaign Assessment, December 10 // ISW. – URL: <https://tinyurl.com/wruss2dc>

⁵¹⁶ Ibidem; Hird, K. et al. Russian Offensive Campaign Assessment, December 12 // ISW. – URL: <https://tinyurl.com/4a4veukm>; Stepanenko, K. et al. Russian Offensive Campaign Assessment, December 16 // ISW. – URL: <https://tinyurl.com/6wcznbhh>

⁵¹⁷ Оперативна інформація станом на 06.00 13.12.2022 щодо російського вторгнення / Генеральний штаб ЗСУ // Facebook. – 2022, 13 грудня. – URL: <https://tinyurl.com/yj6aume8>

⁵¹⁸ Stepanenko, K. et al. Russian Offensive Campaign Assessment, December 14 // ISW. – URL: <https://tinyurl.com/4yk888wj>; Hird, K. et al. Russian Offensive Campaign Assessment, December

15 // ISW. – URL: <https://tinyurl.com/k8uvs4e>; Bailey, R. et al. Russian Offensive Campaign Assessment, December 17 // ISW. – URL: <https://tinyurl.com/4eppyhcb>; Hird, K. et al. Russian Offensive Campaign Assessment, December 19 // ISW. – URL: <https://tinyurl.com/bdem4unt>

⁵¹⁹ Голова Луганської ОДА С. Гайдай // Telegram. – 2022, 20 грудня. – URL: https://t.me/serhiy_hayday/8959

⁵²⁰ Stepanenko, K. et al. Russian Offensive Campaign Assessment, December 22 // ISW. – URL: <https://tinyurl.com/236hkpbb>

⁵²¹ Ibidem; Bailey, R. et al. Russian Offensive Campaign Assessment, December 27 // ISW. – URL: <https://tinyurl.com/2znf523u>

⁵²² Ibidem; Bailey, R. et al. Russian Offensive Campaign Assessment, December 31 // ISW. – URL: <https://tinyurl.com/a3ha2wum>

⁵²³ Оперативна інформація станом на 06.00 03.12.2022 щодо російського вторгнення / Генеральний штаб ЗСУ // Facebook. – 2022, 03 грудня. – URL: <https://tinyurl.com/yj6aume8>

⁵²⁴ Головнокомандувач ЗС України поспілкувався телефоном із Верховним головнокомандувачем Об’єднаних збройних сил НАТО в Європі та командувачем ЗС США в Європі генералом Крістофером Каволі / Головнокомандувач ЗС України // Facebook. – 2022, 14 грудня. – URL: <https://tinyurl.com/2bdhp9h6>

⁵²⁵ Stepanenko, K. et al. Russian Offensive Campaign Assessment, December 14 // ISW. – URL: <https://tinyurl.com/4yk888wj>

⁵²⁶ “Розпаковка” тактики “вагнерівців” на північ від Соледача очима дуже грамотного українського офіцера, одного з учасників оборони / Цаплієнко – Ukraine Fights // Telegram. – 2023, 13 січня. – URL: <https://t.me/Tsaplienko>

⁵²⁷ Hird, K. et al. Russian Offensive Campaign Assessment, December 19 // ISW. – URL: <https://tinyurl.com/bdem4unt>

⁵²⁸ Barros, G. et al. Russian Offensive Campaign Assessment, December 21 // ISW. – URL: <https://tinyurl.com/4827nazp>

⁵²⁹ Bailey, R. et al. Russian Offensive Campaign Assessment, December 17 // ISW. – URL: <https://tinyurl.com/4eppyhcb>

⁵³⁰ Нам вдалося зірвати план ворога, – Сирський про ситуацію біля Соледача і Бахмута // 24 канал. – 2023, 04 січня. – URL: <https://tinyurl.com/3jszuw8u>

⁵³¹ Stepanenko, K. et al. Russian Offensive Campaign Assessment, December 23 // ISW. – URL: <https://tinyurl.com/3vthxuvv>

⁵³² Оперативна інформація станом на 06.00 24.12.2022 щодо російського вторгнення / Генеральний штаб ЗСУ // Facebook. – 2022, 24 грудня. – URL: <https://tinyurl.com/yj6aume8>

⁵³³ Bailey, R. et al. Russian Offensive Campaign Assessment, December 27 // ISW. – URL: <https://tinyurl.com/2znf523u>

⁵³⁴ “З 23 грудня у ході ведення операції Сил оборони відбулось 259 бойових зіткнень із противником” // Укрінформ. – 2022, 29 грудня. – URL: <https://tinyurl.com/3969vf4y>

⁵³⁵ Bailey, R. et al. Russian Offensive Campaign Assessment, December 30 // ISW. – URL: <https://tinyurl.com/jery5pkr>; Bailey, R. et al. Russian Offensive Campaign Assessment, December 31 // ISW. – URL: <https://tinyurl.com/a3ha2wum>

⁵³⁶ Оперативна інформація станом на 06.00 32.12.2022 щодо російського вторгнення / Генеральний штаб ЗСУ // Facebook. – 2022, 31 грудня. – URL: <https://tinyurl.com/yj6aume8>

⁵³⁷ Оперативна інформація станом на 06.00 18.12.2022 щодо російського вторгнення / Генеральний штаб ЗСУ // Facebook. – 2022, 18 грудня. – URL: <https://tinyurl.com/yj6aume8>

⁵³⁸ Over the month of September Ukraine has liberated approximately 10,608 km2 / War Mapper // Twitter. – 2022, October 02. – URL: <https://tinyurl.com/57zfw3mn>

⁵³⁹ Луценко Є. Українські військові вже звільнили 1534 населені пункти у п’яти областях // Громадське. – 2022, 04 жовтня. – URL: <https://tinyurl.com/3jtj88v8>

⁵⁴⁰ Gawęda M. Rosyjska klęska w obwodzie charkowskim. Walki trwają [ANALIZA] ...

⁵⁴¹ Trofimov, Ya. Ukraine’s New Offensive Is Fueled by Captured Russian Weapons // The Wall Street

- Journal. – 2022, October 05. – URL: <https://tinyurl.com/22f6wepc>
- ⁵⁴² Генштаб: активна лінія фронту становить 850 км, на території Білорусі фіксують військову активність // Мілітарний. – 2022, 29 вересня. – URL: <https://tinyurl.com/3663vk5e>
- ⁵⁴³ Бутусов Ю. Тактика оборони російських ВДВ: важкий шлях до визволення Херсону // Цензор. – 2022, 04 листопада. – URL: <https://censor.net/ua/r3378332>.
- ⁵⁴⁴ За матеріалами інтернет-ресурсу Deep State станом на 02 листопада 2022 року.
- ⁵⁴⁵ Fidler, S. & Marson, J. & Grove, T. How Ukrainian Strategy Is Running Circles Around Russia's Lumbering Military // The Wall Street Journal. – 2022, October 12. – URL: <https://tinyurl.com/bdfduha3>
- ⁵⁴⁶ Mick Ryan on why Ukraine can expect to make further gains against Russia // The Economist. – 2022, October 23. – URL: <https://tinyurl.com/mr4afd2j>
- ⁵⁴⁷ Russian Offensive Campaign Assessment, November 27 // ISW. – URL: <https://tinyurl.com/2uck3per>
- ⁵⁴⁸ Воєнно-історичний опис російсько-української війни (вересень 2022 року). – Київ: Генеральний штаб Збройних Сил України, 2022. – С. 106.
- ⁵⁴⁹ Поточна оперативна обстановка на півдні України: підсумок за 04.09.2022 / Оперативне командування “Південь” // YouTube. – 2022, 04 вересня. – URL: <https://tinyurl.com/2u882cdt>
- ⁵⁵⁰ Поточна оперативна обстановка на півдні України: підсумок за 05.09.2022 / Оперативне командування “Південь” // YouTube. – 2022, 05 вересня. – URL: <https://tinyurl.com/37e29uwr>
- ⁵⁵¹ Воєнно-історичний опис російсько-української війни (вересень 2022 року). – Київ: Генеральний штаб Збройних Сил України, 2022. – С. 107.
- ⁵⁵² Там само. – С. 108.
- ⁵⁵³ Там само.
- ⁵⁵⁴ Поточна оперативна обстановка на півдні України: підсумок за 16.09.2022 / Оперативне командування “Південь” // YouTube. – 2022, 16 вересня. – URL: <https://tinyurl.com/38t8cyh3>; Поточна оперативна обстановка на півдні України: підсумок за 17.09.2022 / Оперативне командування “Південь” // YouTube. – 2022, 17 вересня. – URL: <https://tinyurl.com/musmz357>
- ⁵⁵⁵ Hird, K. et al. Russian Offensive Campaign Assessment, September 14 // ISW. – URL: <https://tinyurl.com/mzeaj9uk>
- ⁵⁵⁶ Воєнно-історичний опис російсько-української війни (вересень 2022 року). – Київ: Генеральний штаб Збройних Сил України, 2022. – С. 109.
- ⁵⁵⁷ Там само. – С. 110.
- ⁵⁵⁸ Там само.
- ⁵⁵⁹ Там само. – С. 111.
- ⁵⁶⁰ Білик Д. Нові успіхи контрнаступу України: що кажуть західні експерти // Deutsche Welle. – 2022, 05 жовтня. – URL: <https://tinyurl.com/y9z462cp>.
- ⁵⁶¹ Altman H. Ukraine's Intel Chief On How The War Ends, Putin's Nuclear Threats, Iranian Drones, And More // The War Zone. – 2022, 24 жовтня. – URL: <https://tinyurl.com/ybyeu92v>.
- ⁵⁶² Воєнно-історичний опис російсько-української війни (жовтень 2022 року) / Генеральний штаб Збройних Сил України. – Київ, 2022. – С. 105.
- ⁵⁶³ Брифінг Сил оборони України / Військове телебачення України // YouTube. – 2022, 06 жовтня. – URL: <https://tinyurl.com/5d9w6enk>
- ⁵⁶⁴ Кевлюк В. Бої на Півдні України: що відбувається у степах Херсонщини // Defense Express. – 2022, 18 жовтня. – URL: <https://tinyurl.com/244a2ec4>
- ⁵⁶⁵ Там само.
- ⁵⁶⁶ Воєнно-історичний опис російсько-української війни (жовтень 2022 року) / Генеральний штаб Збройних Сил України. – Київ, 2022. – С. 106.
- ⁵⁶⁷ Там само. – С. 107.
- ⁵⁶⁸ Там само. – С. 108.
- ⁵⁶⁹ Там само.
- ⁵⁷⁰ Там само. – С. 109.
- ⁵⁷¹ Там само. – С. 110.
- ⁵⁷² Там само.
- ⁵⁷³ На Херсонщині сили оборони Півдня звільнили понад 90 населених пунктів, в яких мешкають понад 12 тисяч осіб / Міністерство оборони України // Офіційний Telegram-канал Міністерства оборони України. – 2022, 24 жовтня. – URL: https://t.me/ministry_of_defense_ua/2495.
- ⁵⁷⁴ Поточна оперативна обстановка на півдні України: підсумок за 28.10.2022 / Оперативне командування “Південь” // YouTube. – 2022, 28 жовтня. – URL: <https://tinyurl.com/yec8jcrv>.
- ⁵⁷⁵ Stepanenko, K. et al. Russian Offensive Campaign Assessment, October 29 // ISW. – URL: <https://tinyurl.com/5n9xphjp>
- ⁵⁷⁶ Поточна оперативна обстановка на півдні України: станом на 14:00 31.10.2022 / Оперативне командування “Південь” // YouTube. – 2022, 31 жовтня. – URL: <https://tinyurl.com/3zm5f758>.
- ⁵⁷⁷ Воєнно-історичний опис російсько-української війни (жовтень 2022 року) / Генеральний штаб Збройних Сил України. – Київ, 2022. – С. 112.
- ⁵⁷⁸ Там само.
- ⁵⁷⁹ Там само. – С. 113.
- ⁵⁸⁰ Катков О. Одна із бригад ЗС України на Півдні використовує тактику спецпідрозділу британської армії // Еспресо. – 2022, 04 жовтня. – URL: <https://tinyurl.com/4mn75rk9>
- ⁵⁸¹ Залужний В. За кожним так названим “жестом доброї волі” противника стоять колосальні зусилля наших військ / Головнокомандувач ЗС України // Telegram. – 2022, 14 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/yckp7as7>
- ⁵⁸² Зеленський В. Сили оборони встановили контроль у понад 60 населених пунктах Херсонщини. – звернення Президента України / Президент України // Офіційне інтернет-представництво. – 2022, 12 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/y3df3jvm>
- ⁵⁸³ Там само.
- ⁵⁸⁴ Поточна оперативна обстановка на півдні України: підсумок за 01.11.2022 / Оперативне командування “Південь” // YouTube. – 2022, 01 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/55ses6w8>
- ⁵⁸⁵ Воєнно-історичний опис російсько-української війни (листопад 2022 року) / Генеральний штаб Збройних Сил України. – Київ, 2022. – С. 91.
- ⁵⁸⁶ Там само.
- ⁵⁸⁷ Там само.
- ⁵⁸⁸ Там само. – С. 92.
- ⁵⁸⁹ Інформація узагальнена на основі даних Оперативного командування “Південь” про оперативну обстановку на півдні України у продовж 12-20 листопада 2022 року.
- ⁵⁹⁰ Поточна оперативна обстановка на півдні України: підсумок за 11.11.2022 / Оперативне командування “Південь” // YouTube. – 2022, 11 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/35u5h4ky>
- ⁵⁹¹ Інформація узагальнена на основі даних Оперативного командування “Південь” про оперативну обстановку на півдні України упродовж 12-20 листопада 2022 року.
- ⁵⁹² Stepanenko, K. et al. Russian Offensive Campaign Assessment, November 14 // ISW. – URL: <https://tinyurl.com/26funecw>
- ⁵⁹³ Інформація узагальнена на основі даних Оперативного командування “Південь” про оперативну обстановку на півдні України упродовж 12-20 листопада 2022 року.
- ⁵⁹⁴ Інформація узагальнена на основі оперативних даних Генерального Штабу Збройних Сил України упродовж 20-30 листопада 2022 року.
- ⁵⁹⁵ На Кінбурнській косі продовжується військова операція, робота дуже складна. – Гуменюк // Факти. – 2022, 28 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/s3vzyzjh>
- ⁵⁹⁶ Там само.
- ⁵⁹⁷ Оперативна інформація станом на 06.00 20.11.2022 щодо російського вторгнення / Генеральний штаб ЗСУ // Facebook. – 2022, 20 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/yjbaume8>
- ⁵⁹⁸ Воєнно-історичний опис російсько-української війни (листопад 2022 року) / Генеральний штаб Збройних Сил України. – Київ, 2022. – С. 96.
- ⁵⁹⁹ Виявилось, що Кримський міст пошкоджено значно сильніше, ніж можливо було навіть передбачити // Defense Express. – 2022, 21 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/5cy2ye4p>

⁶⁰⁰ Лотоцька Н. В окупованому Джанкої пролунали вибухи // Лівий берег. – 2022, 10 жовтня. – URL: <https://tinyurl.com/5dpcubn4>

⁶⁰¹ Поточна оперативна обстановка на півдні України: підсумок за 06.11.2022 / Оперативне командування “Південь” // YouTube. – 2022, 06 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/39e29j4a>

⁶⁰² Mappes, G. & Kagan, F. Russian Offensive Campaign Assessment, November 27 // ISW. – URL: <https://tinyurl.com/mr37resb>

⁶⁰³ Калініченко О. Підводні човни: витяги з історії, теорії і практики та основи тактики // Інформаційний бюлетень. – 2016. – №2. – 80 с.

⁶⁰⁴ У Туреччині спустили на воду новий український корвет “Гетьман Іван Мазепа” // Армія Inform. – 2022, 02 жовтня. – URL: <https://tinyurl.com/2p98a33n>

⁶⁰⁵ Росіяни обстріляли цивільні портові буксири біля Очакова, є жертви // News.liga.net. – 2022, 31 жовтня. – URL: <https://tinyurl.com/3zhx9zvj>

⁶⁰⁶ Українські рятувальні судна другий день шукають міни в “зерновому коридорі” // . – 2022, 27 жовтня. – URL: <https://tinyurl.com/5ebb9479>

⁶⁰⁷ Russia’s Black Sea flagship damaged in Crimea drone attack, video suggests // The Guardian. – 2022, October 30. – URL: <https://tinyurl.com/43cp3ssm>; Обстреливал Украину ракетами Калибр. Главные факты о фрегате Адмирал Макаров. – одном из новейших кораблей чф рф, который, вероятно, подбит // New Voice. – 2022, 29 октября. – URL: <https://tinyurl.com/28zjrfah>

⁶⁰⁸ Воронцова О. Окупанти заявили про атаку безпілотників на їхні кораблі в Криму // Главком. – 2022, 29 жовтня. – URL: <https://tinyurl.com/vbc276du>; В Криму постраждали кораблі чф і новий флагман “Адмірал Макаров”: відео з вибухом у Севастополі // Amazing-Ukraine.com. – 2022, 29 жовтня. – URL: <https://tinyurl.com/3y582we7>; Мигаль М. В окупованому Севастополі спалахнула пожежа біля паливного терміналу // Главком. – 2022, 29 жовтня. – URL: <https://tinyurl.com/ynwefdry>

⁶⁰⁹ Кевлюк В. Як захистити критичну інфраструктуру України від ударів рф далекобійними ракетами // Defense Express. – 2022, 04 жовтня. – URL: <https://bit.ly/3CQJSUp>

⁶¹⁰ Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру // Верховна Рада України. – 2005, 08 грудня. – URL: <https://tinyurl.com/mrsyc2by>

⁶¹¹ Закидати ракетами об’єкти інфраструктури – це стиль суровікіна // Головне управління розвідки Міністерства оборони України. – 2022, 11 жовтня. – URL: <https://tinyurl.com/3bjc5tky>

⁶¹² “Targeting Life in Idlib”. Syrian and Russian Strikes on Civilian Infrastructure // Human Rights Watch. – 2022, October 15. – URL: <https://tinyurl.com/mpvwtccc>

⁶¹³ X-22 cruise missile (K-22 complex) // Missilery.info. – URL: <https://en.missilery.info/missile/x22>

⁶¹⁴ Юрій Ігнат, речник командування Повітряних Сил ЗСУ / Media Center Ukraine // YouTube. – 2023, 16 січня. – URL: <https://www.youtube.com/live/nRiyOkocZHE?feature=share&t=399>

⁶¹⁵ 25 загиблих мирних мешканців внаслідок російської атаки по Дніпру / Офіс Генерального прокурора // Telegram. – 2023, 15 січня. – URL: https://t.me/pgov_gov_ua/8789; Колесник О. Дніпро... Нестерпний біль... // Армія Inform. – 2023, 17 січня. – URL: <https://armyinform.com.ua/2023/01/17/dnipro-nesterpnij-bil/>

⁶¹⁶ У ГУР відреагували на збільшення військової авіації армії рф на аеродромі Енгельс // Радіо Свобода. – 2022, 30 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/2vkvj3jw>

⁶¹⁷ Nedwick, T. Ukraine Modified Soviet-Era Jet Drones to Hit Bomber Bases, Russia Claims // The War Zone. – 2022, December 05. – URL: <https://tinyurl.com/26d9ywkB>

⁶¹⁸ Ibidem; У Росії розкрили ліквідованих на аеродромі “Дягилево” // Мілітарний. – 2022, 11 грудня. – URL: <https://tinyurl.com/bdjspszcu>

⁶¹⁹ Altman H. Ukraine Strikes Back at Bomber Base Deep Inside Russia // The War Zone. – 2022, December 26. – URL: <https://tinyurl.com/3pcznkrv>

⁶²⁰ Повітряні Сили ЗСУ на фронті російсько-української війни / Ukrinform // YouTube. – 2022, 20 грудня. – URL: <https://tinyurl.com/2hmp587c>

⁶²¹ Ту-141 “Стриж” . – радянський розвідувальний БпЛА оперативно-тактичного рівня з

турбореактивним двигуном, здатний долати дистанцію до 1000 км та розвивати швидкість до 1100 км/год. Вироблявся до 1989 року. Станом на 2022 рік перебував на озброєнні як України, так і російської федерації.

⁶²² Rogoway T. Croatia Says Mysterious Crashed Tu-141 Drone Tied to the Ukraine Conflict Carried a Bomb // The War Zone. – 2022, March 14. – URL: <https://tinyurl.com/4b8hn6un>

⁶²³ Ukraine attacks military bases hundreds of miles inside Russia // The New York Times. – 2022, December 05. – URL: <https://tinyurl.com/6r8ywj98>

⁶²⁴ Повітряні Сили ЗСУ пояснили, чому Росія використовує іранські дрони замість ракет // Радіо Свобода. – 2022, 26 вересня. – URL: <https://bit.ly/3MzWklF>

⁶²⁵ Miller, Z. & Boak, J. White House: Iran set to deliver armed drones to Russia // The Associated Press. – 2022, July 22. – URL: <https://bit.ly/3rTxSBS>

⁶²⁶ Nakashima, E. & Warrick, J. Iran sends first shipment of drones to Russia for use in Ukraine // The Washington Post. – 2022, August 29. – URL: <https://wapo.st/3ep75dL>

⁶²⁷ Hird, K. et al. Russian Offensive Campaign Assessment, October 12 // ISW. – URL: <https://tinyurl.com/22pu6j9w>

⁶²⁸ Trofimov, Ya. & Nissenbaum, D. Russia’s Use of Iranian Kamikaze Drones Creates New Dangers for Ukrainian Troops // The Wall Street Journal. – 2022, September 17. – URL: <https://on.wsj.com/3ROaAlo>

⁶²⁹ Командування Повітряних Сил ЗСУ // facebook. – URL: <https://www.facebook.com/kpszsus>

⁶³⁰ Буданов – Херсон, Кримський міст, загроза з Білорусі, Медведчук у Москві та Шекавиця / Українська правда // YouTube. – 2022, 24 жовтня. – URL: <https://youtu.be/6E6uyr9nNZs?t=235>

⁶³¹ На рівні всієї “Групи семи” й усього нашого демократичного світу маємо відповідати симетрично / Zelenskiy_Official // Telegram. – 2022, 11 жовтня. – URL: https://t.me/V_Zelenskiy_official/3612

⁶³² Rubin, M. A Short History of the Iranian Drone Program // American Enterprise Institute. – 2020. – URL: <https://www.jstor.org/stable/resrep26682>

⁶³³ Shokri, U. Iran’s Drones in the Russo-Ukrainian war // Mena Affairs. – 2022, October 05. – URL: <https://tinyurl.com/yc4mvc3e>

⁶³⁴ Dangwal, A. Russia Has ‘Upgraded’ Iranian Shahed-136 Kamikaze Drones to Boost Its Lethality & Accuracy . – Military Experts // The Eurasian Times. – 2022, October 19. – URL: <https://tinyurl.com/3f32zdmn>

⁶³⁵ Волонтери розповіли, як протидіяти іранським “Shahed-136” / “Герань-2” // Мілітарний. – 2022, 14 жовтня. – URL: <https://tinyurl.com/3yuuajeb>

⁶³⁶ Очередная волна мопедов прорывается / Віталій Кім . – Миколаївська ОДА // Telegram. – 2022, 14 грудня. – URL: <https://tinyurl.com/2p8a7epm>

⁶³⁷ Російські ракетні удари по Україні / Ukrinform // YouTube. – 2022, 28 жовтня. – URL: <https://tinyurl.com/3wc9usyw>

⁶³⁸ IMA Media // Twitter. – 2021, December 25. – URL: <https://tinyurl.com/3zdc5e8w>

⁶³⁹ Лупандін В.А., Мегельбей Г.В., Самойленко В.М., Тюріна В.Ю. Обґрунтування напрямків захисту об’єктів та озброєння і військової техніки від роїв безпілотних літальних апаратів // Наука і техніка Повітряних Сил Збройних Сил України. – 2021. – №4(45). – С. 58-64.

⁶⁴⁰ Президент України подякував воїнам Повітряних Сил за збиті “Шахіди” / Командування Повітряних Сил ЗСУ // facebook. – 2022, 06 жовтня. – URL: <https://tinyurl.com/bd9u7289>

⁶⁴¹ За 36 діб збито 223 “Shahed-136” / Командування повітряних Сил ЗСУ // facebook. – 2022, 19 жовтня. – URL: <https://tinyurl.com/4thyn6cd>

⁶⁴² Перший пішов: на Одещині прикордонники збили ворожий дрон / ДПСУ | Держприкордонслужба // 2022, 19 жовтня. – URL: <https://t.me/DPSUkr/7014>

⁶⁴³ Ukraine receives first of four German IRIS-T air defence systems . – source // Reuters. – 2022, October 11. – URL: <https://tinyurl.com/5t56kvfs>

⁶⁴⁴ Trevithick, J. First Wreckage of Ukraine’s New IRIS-T SLM Surface-to-Air Missile Found // The Warzone. – 2022, October 19. – URL: <https://tinyurl.com/5d2yrs8k>

- ⁶⁴⁵ Look who's here! / Oleksii Reznikov // Twitter. – 2022, November 7. – URL: <https://tinyurl.com/3d7etywa>
- ⁶⁴⁶ ЗРК Crotale та РСЗВ LRU. – міністр оборони Франції розповів про допомогу Україні // Мілітарний. – 2022, 20 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/3tyubwyc>

Розділ V. Початок четвертого етапу (січень – 24 лютого 2023 року)

5.1. Воєнно-політична обстановка

- ¹ Зараз в Україні вирішується доля світового порядку, що заснований на правилах, на людяності, на передбачуваності – звернення Президента Володимира Зеленського // Президент України. Офіційне інтернет-представництво. – 2023, 20 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/mry7musz>
- ² Тиск України та світу на державу-терориста триватиме – звернення Президента Володимира Зеленського // Президент України. Офіційне інтернет-представництво. – 2023, 26 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/yc42566h>
- ³ Україна завжди була лідером миротворчих зусиль; якщо Росія хоче закінчити цю війну, хай доведе це діями – виступ Президента України на саміті «Групи двадцяти» // Президент України. Офіційне інтернет-представництво. – 2022, 15 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/bdzesbha>
- ⁴ Гуша С. Лавров обвинил Запад в полномасштабной агрессии рф в Украине // Deutsche Welle. – 2023, 18 января – URL: <https://tinyurl.com/32aa3ntw>
- ⁵ Щоткіна К. Україна – не В'єтнам: чому росіяни готові вбивати “своїх хлопчиків” нескінченно // Дзеркало тижня. – 2023, 03 травня. – URL: <https://tinyurl.com/4znm9azc>
- ⁶ Прохоренко В. Песков нагадав росіянам, що мобілізація в рф все ще діє // УНІАН. – 2023, 23 січня – URL: <https://tinyurl.com/56bncmkr>
- ⁷ Нові фантазії Лукашенка: бачаться “загрози від Заходу”, каже, йому запропонували “пакт про ненапад на Україну” // РБК-Україна. – 2023, 24 січня. – URL: <https://tinyurl.com/h2nu4xff>
- ⁸ Генсек НАТО: зараз пріоритет – не членство України, а перемога у війні // Європейська правда. – 2023, 15 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/4vn26yeb>
- ⁹ „Russland sollte wissen, dass ein Atomkrieg nie gewonnen werden kann“ // Welt. – 2023, 25 January. – URL: <https://tinyurl.com/3hwyefaw>
- ¹⁰ Entrevista. Presidente do Comité Militar da NATO defende “economia de guerra” // RTP. – 2023, 28 January. – URL: <https://tinyurl.com/4d2pkamm>
- ¹¹ Генсек НАТО: після війни потрібні будуть довгострокові домовленості для безпеки України // Європейська правда. – 2023, 21 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/bdr3az2n>
- ¹² Stoltenberg calls for ‘ramping up’ production as Ukraine drains NATO ammunition stockpiles // France 24. – 2023, 16 February. – URL: <https://tinyurl.com/y7t93n9d>
- ¹³ European Parliament resolution of 18 January 2023 on the implementation of the common security and defence policy – annual report 2022 // European Parliament. – 2023, 18 January. – URL: <https://tinyurl.com/2efmsphk>
- ¹⁴ Ursula von der Leyen // Twitter. – 2023, 24 February. – URL: <https://tinyurl.com/mv2wxdpj>
- ¹⁵ Маркарова О. Не лише “до перемоги”. Як, чим та до якого часу США допомагатимуть Україні // Європейська правда. – 2023, 24 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/y97f2k8t>
- ¹⁶ Remarks of President Joe Biden – State of the Union Address as Prepared for Delivery // White House. – 2023, February 07. – URL: <https://tinyurl.com/ybaksjmc>; Biden says Putin ‘already lost Ukraine’ // The Hill. – 2023, February 09. – URL: <https://tinyurl.com/4v9fewkt>; Основні тези промови президента США Джо Байдена перед Конгресом “Про стан Союзу” // Національний інститут стратегічних досліджень. – 2023, 09 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/224erwse>
- ¹⁷ ‘This is a part of history’: Kyiv citizens delighted by Joe Biden’s surprise visit // Guardian. – 2023, February 21. – URL: <https://tinyurl.com/mpz7k4sx>
- ¹⁸ Сидоренко С. Мюнхен поза зоною комфорту: що змінюють для України “мирний план” Китаю та підтримка США // Європейська правда. – 2023, 20 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/>

mv38j553

- ¹⁹ Нуланд в інтерв'ю росЗМІ назвала умову для переговорів США й Росії // Українська правда. – 2023, 24 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/45ymb8ka>
- ²⁰ One Year Later, Americans Still Stand by Ukraine // Gallup. – 2023, February 07. – URL: <https://tinyurl.com/3nv6w2c2>
- ²¹ Ukraine aid support softens in the US: AP-NORC Poll // AP. – 2023, February 15. – URL: <https://tinyurl.com/57wdedxj>
- ²² Gaetz introduces resolution to end military and financial aid to Ukraine, urge peace deal // Fox News. – 2023, February 09. – URL: <https://fxn.ws/3jRfqti>
- ²³ U.S. funds not misused in Ukraine, U.S. Treasury says amid corruption crackdown // Reuters. – 2023, January 31. – URL: <https://tinyurl.com/45y8s6by>
- ²⁴ Declaration Between The Government Of The United Kingdom Of Great Britain And Northern Ireland And The Government Of Ukraine UK – Ukraine Declaration Of Unity // Gov.uk. – 2023, February 08. – URL: <https://tinyurl.com/mr2ksew9>
- ²⁵ Україна й Велика Британія разом пройдуть увесь шлях до нашої спільної перемоги – Володимир Зеленський за результатами переговорів із Ріші Сунаком // Президент України. Офіційне інтернет-представництво. – 2023, 08 лютого. – URL: <https://bit.ly/3xjTUQY>
- ²⁶ Rishi Sunak pledges to send tank squadron to Ukraine ahead of a spring offensive // Sun. – 2023, January 14. – URL: <https://tinyurl.com/46fsr8fv>; Britain discusses how to send ‘game-changing’ tanks to Ukraine // Politico. – 2023, January 11. – URL: <https://tinyurl.com/5dkpzjzr>
- ²⁷ Rätsel um Olaf Scholz - Zauderer oder Stratege? // ZDF. – 2023, January 26. – URL: <https://tinyurl.com/34n7ndf8>
- ²⁸ For the war to end, Russia's aggression must fail: German Chancellor Scholz // DW. – 2023, January 18. – URL: <https://tinyurl.com/442a3fr9>
- ²⁹ Germany's Scholz vows to continue talks with Putin to end Ukraine war // AA. – 2023, January 29. – URL: <https://tinyurl.com/yc5u72jv>
- ³⁰ Deutsche halten Russland für größte Bedrohung – Angst vor Kreml im Westen größer // Ntv. – 2023, February 07. – URL: <https://tinyurl.com/53ukxe54>
- ³¹ French President Emmanuel Macron speaks at Munich Security Conference // Sky News. Youtube. – 2023, February 18. – URL: <https://tinyurl.com/yxdbnyw8>; Guerre en Ukraine : Emmanuel Macron veut “la défaite” de la Russie, mais sans l’“écraser” // Le Figaro. – 2023, February 18. – URL: <https://tinyurl.com/42674cws>
- ³² Guerre En Ukraine: Macron Promet À Zelensky La Livraison De Chars De Combat Légers // BFMTV. – 2023, January 02. – URL: <https://tinyurl.com/ht4pfe83>
- ³³ Priorities // Swedish Presidency of the Council of the European Union. – 2022, December 14. – URL: <https://tinyurl.com/2s3uh4pc>
- ³⁴ Sweden to send Archer artillery system to Ukraine // Politico. – 2023, January 19. – URL: <https://tinyurl.com/4mv54ak7>
- ³⁵ Ukraine “needs our support more than ever”, French President Macron says // CNN. – 2023, January 03. – URL: <https://tinyurl.com/mv8jfy6>
- ³⁶ Поляки назвали Зеленського політиком року у світі, в Польщі – Дуду // Європейська правда. – 2023, 03 січня. – URL: <https://tinyurl.com/yjawk56d>
- ³⁷ Серед закордонних політиків українці найбільше довіряють президенту Польщі // Європейська правда. – 2023, 10 січня. – URL: <https://tinyurl.com/bdhebjcc>
- ³⁸ Дуда обговорив з урядовцями й силовиками подальшу підтримку України // Укрінформ. – 2023, 10 січня. – URL: <https://tinyurl.com/k4hvb5y>
- ³⁹ Драккіна Є. Поразка України у війні з Росією може стати прелюдією до Третьої світової, – Моравецький // РБК-Україна. – 2023, 16 січня. – URL: <https://tinyurl.com/4jyp68jn>
- ⁴⁰ Руда О. Польща збирає коаліцію країн, які нададуть Україні танки “Леопард” // ТСН. – 2023, 17 січня. – URL: <https://tinyurl.com/bdfm225a>
- ⁴¹ Дуда назвав два важливі завдання на саміт НАТО у Вільнюсі // Укрінформ. – 2023, 1 лютого. –

- URL: <https://tinyurl.com/93tr2usn>
- ⁴² Прем'єр Польщі: ми не згодні, щоб Україна була буферною зоною, їй місце в ЄС і НАТО // Європейська правда. – 2023, 18 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/46uhdytj>
- ⁴³ Президент Литви: це має бути рік, коли Україна переможе агресора // Європейська правда. – 2023, 02 січня. – URL: <https://tinyurl.com/yskuv4tf>
- ⁴⁴ Україна переможе у війні, але треба збільшити її військову підтримку – Науседа // Укрінформ. – 2023, 17 січня. – URL: <https://tinyurl.com/3fszmpm6>
- ⁴⁵ Прем'єри Чехії та Словаччини: Підсумком війни має стати перемога України // Європейська правда. – 2023, 02 січня. – URL: <https://tinyurl.com/2p8m64jh>
- ⁴⁶ Як бойовий генерал виграв вибори президента в Чехії і чому це добре для України // Європейська правда. – 2023, 29 січня. – URL: <https://tinyurl.com/d29bnss6>
- ⁴⁷ Обраний президент Чехії: Україна заслуговує членства у НАТО відразу після війни // Європейська правда. – 2023, 01 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/muactrzu>
- ⁴⁸ Новообраний президент Чехії вже каже про перемогу України за трьох умов // Європейська правда. – 2023, 18 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/5h8s5waj>
- ⁴⁹ Президент Сербії вже не знає, як довго зможе утримуватись від приєднання до санкцій проти РФ // Європейська правда. – 2023, 02 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/yc4eks2t>
- ⁵⁰ Вучич відкинув територіальні претензії путіна до України // Укрінформ. – 2023, 18 січня. – URL: <https://tinyurl.com/yscebnw>
- ⁵¹ Прем'єр Хорватії пообіцяв подальшу підтримку України у війні з РФ // Європейська правда. – 2023, 13 січня. – URL: <https://tinyurl.com/ychz77rp>
- ⁵² Міністр оборони Хорватії пообіцяв українському колезі подальшу допомогу // Європейська правда. – 2023, 10 січня. – URL: <https://tinyurl.com/3xwftuz5>
- ⁵³ Бурда В. З'явилась реакція МЗС на заяву президента Хорватії, що Крим не повернеться до України // Chas.News. – 2023, 07 січня. – URL: <https://tinyurl.com/y7d9z7j9>
- ⁵⁴ Орбан: Захід розпочав нову “холодну війну”, тому Угорщина має підтримувати відносини з його ворогами // Європейська правда. – 2023, 07 січня. – URL: <https://tinyurl.com/kx3upb7z>
- ⁵⁵ Орбан перед самітом за участю Зеленського пообіцяв гуманітарну і фінансову підтримку України // Європейська правда. – 2023, 09 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/vznkhn8s>
- ⁵⁶ Орбан: Угорщина буде й далі торгувати з Росією, а Європа сповзає у “війну двох слов'янських країн” // Європейська правда. – 2023, 19 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/2475d96r>
- ⁵⁷ Орбан: треба “десять тисяч разів” подумати перед розширенням НАТО на схід // Європейська правда. – 2023, 27 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/7jfmuwgm>
- ⁵⁸ Йоганніс: Україна має виграти цю битву, а росія – відповісти за злочини // Укрінформ. – 2023, 24 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/yeqwab28>
- ⁵⁹ Санду: треба допомогти Україні виграти війну, інакше будемо у небезпеці // Європейська правда. – 2023, 18 січня. – URL: <https://tinyurl.com/yc4zaf5>
- ⁶⁰ Ліпич О. Чекаємо на перемогу України, щоб мирно врегулювати придністровський конфлікт, – глава МЗС Молдови // Обозреватель – 2023, 21 січня. – URL: <https://tinyurl.com/mr4ntud4>
- ⁶¹ Президентка Молдови: ведемо “серйозні дискусії” щодо можливого членства в НАТО // Європейська правда. – 2023, 20 січня. – URL: <https://tinyurl.com/hubnpp57>
- ⁶² Міноборони Грузії пояснило відмову у передачі Україні ЗПК “Бук” і Javelin // Європейська правда. – 2023, 10 січня. – URL: [https://tinyurl.com/3tn5mdhb; У владі Грузії відреагували на заяву українського повіреного про відмову надати “Буки” // Європейська правда. – 2023, 10 січня. – URL: <https://tinyurl.com/3kety3ep>](https://tinyurl.com/3tn5mdhb; У владі Грузії відреагували на заяву українського повіреного про відмову надати “Буки” // Європейська правда. – 2023, 10 січня. – URL: https://tinyurl.com/3kety3ep)
- ⁶³ “Обмін реверансами” між політиками рф та правлячою партією Грузії спровокував скандал // Європейська правда. – 2023, 20 січня. – URL: <https://tinyurl.com/2p8mwjcn>
- ⁶⁴ Прохоренко В. Зурабішвілі закликала Кремль письмово зафіксувати відмову від окупації Грузії – ЗМІ // УНІАН. – 2023, 01 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/3tvccdbk>
- ⁶⁵ У Грузії до річниці великої війни пройшли дві масштабні акції солідарності з Україною // Європейська правда. – 2023, 25 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/4vtyjasb>
- ⁶⁶ Омбудсман Дмитро Лубінець провів у Анкарі зустріч з Уповноваженою з прав людини РФ за участі Головного Омбудсмана Турецької Республіки // Уповноважений Верховної Ради України з прав людини. – 2023, 11 січня. – URL: <https://tinyurl.com/2844abx8>
- ⁶⁷ Омбудсман Дмитро Лубінець провів зустріч з Президентом Турецької Республіки Реджепом Тайпом Ердоганом // Уповноважений Верховної Ради України з прав людини. – 2023, 11 січня., – URL: <https://tinyurl.com/2ut2fp7d>
- ⁶⁸ Ердоган планує провести телефонні переговори з путіним і Зеленським: деталі // UNN. – 2023, 12 січня. – URL: <https://tinyurl.com/ysxu33zr>
- ⁶⁹ “Готові надати допомогу”: президент Туреччини поговорив по телефону з путіним та Зеленським // Фокус. – 2023, 24 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/bdfsaztj>
- ⁷⁰ Блінкен та Ердоган обговорили допомогу Києву та відносини між США та Туреччиною // Інтерфакс-Україна. – 2023, 20 лютого. – URL: <https://interfax.com.ua/news/political/892639.html>
- ⁷¹ “Зброю не дамо”. Чому Ізраїлю все складніше балансувати щодо України // BBC News Україна. – 2022, 21 жовтня. – URL: <https://tinyurl.com/mwsr3nvp>
- ⁷² Axios: Нетаньягу попросив Зеленського про підтримку в ООН, а той у відповідь – ППО // BBC News Україна. – 2023, 01 січня. – URL: <https://tinyurl.com/y9fnhs39>
- ⁷³ Блінкен провів переговори з прем'єром Ізраїлю: обговорили підтримку України // Слово і діло. – 2023, 30 січня. – URL: <https://tinyurl.com/mtkec5bv>
- ⁷⁴ Залізний купол для Києва. Ізраїль вперше заявив про можливість поставок зброї Україні // НВ. – 2023, 01 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/mrxft88s>
- ⁷⁵ Як Росія і Іран поглиблюють співпрацю і що може вдяти Україна // Європейська правда. – 2023, 26 січня. – URL: <https://tinyurl.com/v2w65s55>
- ⁷⁶ Ентоні Блінкен. США продовжать боротися з діями Ірану, які загрожують безпеці та життю людей // Голос Америки. – 2023, 30 січня. – URL: <https://tinyurl.com/yea2677c>
- ⁷⁷ “Незважаючи на прекрасні стосунки між Тегераном та Москвою”. Іран не визнає анексовані території України російськими // Остро. – 2023, 20 січня. – URL: <https://tinyurl.com/26stx4xb>
- ⁷⁸ ЄС запроваджує додаткові санкції проти Ірану у зв'язку з порушеннями прав людини // Interfax-Україна. – 2023, 23 січня. – URL: <https://tinyurl.com/mrxmd684>
- ⁷⁹ Зупинка іранського атома: в США обговорюють силову блокаду ядерної програми Тегерана // Європейська правда. – 2023, 08 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/3z5a23m7>
- ⁸⁰ Committing to National Rejuvenation and Embracing Humanity's Future on a New Journey in Major-Country Diplomacy with Chinese Characteristics // Qiushi. – 2023, February 03. – URL: <https://tinyurl.com/bddez75z>
- ⁸¹ Chinese envoy calls for early end to Ukraine crisis // China Daily. – 2023, February 07. – URL: <https://tinyurl.com/42jru2v8>
- ⁸² China to release position paper on Ukraine crisis solution // CGTV. – 2023, February 19. – URL: <https://tinyurl.com/43u7chz7>
- ⁸³ Кулеба про “мирний план” Китаю: Ван Ї поділився зі мною ключовими пунктами документа, зробимо висновки після отримання повного тексту // Interfax-Україна. – 2023, 21 лютий. – URL: <https://tinyurl.com/26wdsu3v>
- ⁸⁴ Про продовження строку дії воєнного стану в Україні: Закон України від 14 лютого 2023 року № 2915-IX. – URL: <https://tinyurl.com/bdhna2ss>
- ⁸⁵ Про продовження строку продовження строку проведення загальної мобілізації: Закон України від 14 лютого 2023 року № 2916-IX. – URL: <https://tinyurl.com/y8nmde27>
- ⁸⁶ Під головуванням Володимира Зеленського відбулося засідання Ставки Верховного Головнокомандувача // Президент України. Офіційне інтернет-представництво. – 2023, 06 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/3n6e7nxh>
- ⁸⁷ Про Звернення Верховної Ради України до Комітету ООН з прав людини, Комітету ООН з прав дитини, Міжнародного суду ООН, Верховного комісара ООН у справах біженців про порушення Російською Федерацією міжнародних договорів (конвенцій), що мають ознаки

- геноциду Українського народу, в частині здійснення примусової депортації до держави-агресора або в межах тимчасово окупованих територій України дітей - громадян України та дітей, які проживали на території України, з вимогою повернення таких дітей їхнім батькам або законним представникам: Постанова Верховної Ради України від 24.02.2023 №2947-IX. – URL: <https://tinyurl.com/3e5cunhv>
- ⁸⁸ Це у ваших силах – зробити танковий “Рамштайн” – виступ Президента Володимира Зеленського на зустрічі Консультативної групи з питань оборони України у форматі “Рамштайн” // Президент України. Офіційне інтернет-представництво. – 2023, 20 січня. – URL: <https://tinyurl.com/2c75m8ek>
- ⁸⁹ Твердохліб Г., Петричка Р. “Прорив” із танками: українські танкісти розпочнуть навчання на німецьких “Леопардах 2” – Резніков // Голос Америки. – 2023, 20 січня. – URL: <https://tinyurl.com/285w5s8j>
- ⁹⁰ Joint Statement – The Tallinn Pledge // Gov.uk. – 2023, January 19. – URL: <https://tinyurl.com/3u4ajwja>
- ⁹¹ Зеленський: Росія готується до нової хвилі агресії // Українська правда. – 2023, 24 січня. – URL: <https://tinyurl.com/3x5y9hux>
- ⁹² Foreign Affairs Council: Remarks by High Representative Josep Borrell at the press conference // European Union External Action. – 2023, January 23. – URL: <https://tinyurl.com/ysehbw7>
- ⁹³ Declaration Between The Government Of The United Kingdom Of Great Britain And Northern Ireland And The Government Of Ukraine Uk – Ukraine Declaration Of Unity // Gov.uk. – 2023, February 08. – URL: <https://tinyurl.com/mr2ksew9>
- ⁹⁴ PM extends Ukraine military training to pilots and marines as President Zelenskyy makes first visit to the UK since Russian invasion // Gov.uk. – 2023, February 08. – URL: <https://tinyurl.com/mu3w9zcg>
- ⁹⁵ Бойові літаки – для України, крила – для свободи – виступ Президента Володимира Зеленського перед обома палатами парламенту Великої Британії // Президент України. Офіційне інтернет-представництво. – 2023, 08 лютого. – URL: <https://bit.ly/3K0erlb>
- ⁹⁶ У межах візиту до Великої Британії Володимир Зеленський зустрівся з Королем Чарльзом III // Президент України. Офіційне інтернет-представництво. – 2023, 08 лютого. – URL: <https://bit.ly/3K1PKFi>
- ⁹⁷ Macron assure que l'Ukraine "peut compter sur nous pour bâtir la paix" // Live Bfmtv. – 2023, February 08. – URL: <https://tinyurl.com/2p8rbd76>
- ⁹⁸ Володимир Зеленський обговорив оборонну підтримку України з усіма європейськими лідерами // Президент України. Офіційне інтернет-представництво. – 2023, 09 лютого. – URL: <https://bit.ly/3K4H7tD>
- ⁹⁹ Ми маємо гарантувати безпеку Європи – звернення Президента України до учасників спеціального засідання Європейської ради // Президент України. Офіційне інтернет-представництво. – 2023, 09 лютого. – URL: <https://bit.ly/3YoQ45e>
- ¹⁰⁰ Selenskiy verteilte bei EU-Gipfel Wunschzettel für Waffen // Spiegel. – 2023, February 10. – URL: <https://bit.ly/3XmWaBM>
- ¹⁰¹ Український європейський спосіб життя Росія намагається знищити; ми цього не дозволимо – виступ Президента на спеціальному пленарному засіданні Європарламенту // Президент України. Офіційне інтернет-представництво. – 2023, 09 лютого. – URL: <https://bit.ly/3JV6aiB>
- ¹⁰² Резніков розповів, про що говоритимуть на новій зустрічі формату “Рамштайн” у вівторок // Європейська правда. – 2022, 13 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/yc5c5kdv>
- ¹⁰³ Резніков заявив про формування танкових батальйонів з Leopard та назвав кількість // ТСН. – 2023, 20 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/3x4yhdpk>
- ¹⁰⁴ Austin: Contact Group Continues Stand With Ukrainian People // U.S. Department of Defense. – 2023, February 14. – URL: <https://tinyurl.com/bdjvakx7>
- ¹⁰⁵ Britain 'warming up' weapon output to help Ukraine, says defence minister // Reuters. – 2023, February 22. – URL: <https://tinyurl.com/ybejf4xe>
- ¹⁰⁶ NATO Defence Ministers step up support for Ukraine, strengthen deterrence and defence // North Atlantic Treaty Organization. – 2023, February 15. – URL: <https://tinyurl.com/2p9xbvbj>; NATO Defence Ministers to address Ukraine, stockpiles and critical infrastructure // North Atlantic Treaty Organization. – 2023, February 13. – URL: <https://tinyurl.com/2f6293hf>
- ¹⁰⁷ Україна, ЄС і НАТО домовились про координацію виробництва озброєнь для українських потреб // Європейська правда. – 2023, 21 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/yneaxv24>
- ¹⁰⁸ Володимир Зеленський зустрівся у Києві з Президентом США // Президент України. Офіційне інтернет-представництво. – 2023, 20 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/4ff8j7ar>
- ¹⁰⁹ Statement from President Joe Biden on Travel to Kyiv, Ukraine // White House. – 2023, February 20. – URL: <https://tinyurl.com/yjmdve44>
- ¹¹⁰ Remarks by President Biden Ahead of the One-Year Anniversary of Russia's Brutal and Unprovoked Invasion of Ukraine // White House. – 2023, February 21. – URL: <https://tinyurl.com/5ee8daut>
- ¹¹¹ Bucharest Nine leaders, U.S. President, NATO SecGen sign joint declaration // TVP. World. – 2023, February 22. – URL: <https://tinyurl.com/2dpxpmjc>
- ¹¹² Ukraine Latest: Scholz Urges Speedy Delivery of Leopard 2 Tanks // Bloomberg. – 2023, February 09. – URL: <https://tinyurl.com/kdjhamcb>; Biden 'ruling out' for now sending F-16s to Ukraine, he tells ABC's David Muir // ABC. News. – 2023, February 25. – URL: <https://tinyurl.com/y6nmz357>; Ukrainian pilots might only complete UK training 'post-conflict' – Wallace // Sky News. – 2023, February 09. – URL: <https://bit.ly/3xcJN0D>
- ¹¹³ Ключове завдання нашої держави та наших партнерів – посилювати у Росії відчуття, що їй не вдасться нічого добитися в Україні – звернення Президента Володимира Зеленського // Президент України. Офіційне інтернет-представництво. – 2023, 19 січня. – URL: <https://tinyurl.com/2s3td33w>
- ¹¹⁴ Ukraine wants to join EU within two years, PM says // Politico. – 2023, January 30. – URL: <https://tinyurl.com/mrbu3v4j>
- ¹¹⁵ Statement of the North Atlantic Council on the occasion of the first anniversary of the start of Russia's war of aggression against Ukraine // NATO. – 2023, February 24. – URL: <https://tinyurl.com/mrxt74jx>
- ¹¹⁶ Ukraine war: MEPs push for special tribunal to punish Russian crimes // European Parliament. – 2023, January 19. – URL: <https://tinyurl.com/2p9dz58j>
- ¹¹⁷ ПАРЕ визнала, що військова агресія РФ проти України почалася у 2014, а не 2022 році // Українська правда. – 2023, 24 січня. – URL: <https://tinyurl.com/35es48t6>
- ¹¹⁸ Окупант в законі: як суд у “великій справі щодо Донбасу” змінить думку світу про агресію РФ // Європейська правда. – 2023, 26 січня. – URL: <https://tinyurl.com/5ft4ms3v>
- ¹¹⁹ PACE unanimously demands an international tribunal to prosecute Russian and Belarusian leaders for the crime of aggression against Ukraine // Parliamentary Assembly. – 2023, January 26. – URL: <https://tinyurl.com/3xxurcca>; ПАРЕ ухвалила рішення про спільну відповідальність влади РФ та Білорусі за злочин агресії // Європейська правда. – 2023, 26 січня. – URL: <https://tinyurl.com/y6edmj4s>
- ¹²⁰ ПАРЕ визначила, яким має бути майбутній механізм компенсації збитків Україні // Укрінформ. – 2023, 26 січня. – URL: <https://tinyurl.com/2rted88d>
- ¹²¹ Представники 20 країн обговорюють у Празі створення спецтрибуналу для РФ – Кулеба // Twitter. Dmytro Kuleba. – 2023, January 26. – URL: <https://tinyurl.com/39mw6chz>
- ¹²² Україна ініціюватиме ухвалення резолюції ООН щодо Формули миру та відповідальності рф – Джапарова // Укрінформ. – 2023, 12 січня. – URL: <https://tinyurl.com/mtf9prvn>
- ¹²³ В ООН циркулює проєкт резолюції щодо створення міжнародного трибуналу – ЗМІ // Європейська правда. – 2022, 4 грудня. – URL: <https://tinyurl.com/3jumjmtg>; В ОП назвали можливі моделі спецтрибуналу щодо злочину агресії РФ // Українська правда. – 2023, 6 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/bdf3h2te>
- ¹²⁴ Заступник керівника Офісу Президента обговорив із представниками HRW створення міжнародного трибуналу // Президент України. Офіційне інтернет-представництво. – 2023,

- 28 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/3zh6v3te>
- ¹²⁵ Treasury Sanctions Russian Proxy Wagner Group as a Transnational Criminal Organization // U.S. Department of Treasury. – 2023, January 26. – URL: <https://tinyurl.com/ynw34mhm>
- ¹²⁶ Генпрокурор США: конфісковані у російського олігарха кошти підуть на допомогу Україні // Європейська правда. – 2023, 03 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/ma5rsrce>
- ¹²⁷ Russian oligarch ordered to forfeit \$5.4 mln to U.S., Ukraine may get funds // Reuters. – 2023, February 02. – URL: <https://tinyurl.com/5ujj3dwt>
- ¹²⁸ Про визнання російської злочинної організації, відомої під назвою “приватна військова компанія Вагнера” або “Група Вагнера”, міжнародною злочинною організацією та засудження діяльності її учасників: Постанова Верховної Ради України від 06.02.2023 №2903-IX. – URL: <https://tinyurl.com/9wybdwja>
- ¹²⁹ Germany has evidence of war crimes in Ukraine 'in three-digit range' – prosecutor // Reuters. – 2023, February 04. – URL: <https://tinyurl.com/384h2uv5>
- ¹³⁰ Accountability for human rights violations as a result of the aggression of the Russian Federation against Ukraine: role of the international community, including the Council of Europe // Council of Europe. – 2023, January 31. – URL: <https://tinyurl.com/yk9u74ju>
- ¹³¹ EU seeks to use frozen Russian funds to rebuild Ukraine // Reuters. – 2023, February 14. – URL: <https://tinyurl.com/3c38p6b2>
- ¹³² Парламент Словаччини визнав російський режим терористичним, а рф – спонсором тероризму // Європейська правда. – 2023, 16 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/4pu63f6j>
- ¹³³ Slovak Parliament Designates Russia A State Sponsor Of Terrorism // Radio Liberty. – 2023, February 16. – URL: <https://tinyurl.com/2ah5pv2b>
- ¹³⁴ Заява МЗС України щодо блокування росією ротації персоналу МАГАТЕ та мілітаризації ЗАЕС // Міністерство закордонних справ України. – 2023, 19 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/2p896vew>
- ¹³⁵ Сенат Польщі одностайно ухвалив резолюцію на підтримку України // Укрінформ. – 2023, 22 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/bdhvjfjp>
- ¹³⁶ Олена Зеленська: Україна не просто б'ється з нападником – Україна б'ється за права людини // Президент України. Офіційне інтернет-представництво. – 2023, 23 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/3mydu5bd>
- ¹³⁷ Злочини, вчинені в період повномасштабного вторгнення рф. Інфографіка // Офіс Генерального прокурора України. Офіційний веб-портал. – 2023, 02 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/2p88az7h>
- ¹³⁸ Президент України зустрівся з прокурором Міжнародного кримінального суду // Президент України. Офіційне інтернет-представництво. – 2023, 28 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/4ee8ajjr>
- ¹³⁹ Лісничук М. Росія готова вести війну на виснаження: Україна в ОБСЄ вказала на злочини і величезні втрати військ Путіна // Obozrevatel. – 2023, 02 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/b36de44a>
- ¹⁴⁰ “Загинуті за Путіна”. Чого Росія навчає дітей в окупації? // Радіо Свобода. – 2023, 21 лютого – URL: <https://tinyurl.com/3hrnk569>
- ¹⁴¹ Росія не готова до широкомасштабного наступу, тим паче в такі “нереалістичні терміни” – ISW // Дзеркало тижня. – 2023, 08 лютого – URL: <https://tinyurl.com/4cpvay9z>
- ¹⁴² Україна: від війни до миру та відновлення (січень 2023) // Український центр економічних та політичних досліджень ім. О. Разумкова. – 2022, 06 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/yabhhsrb>
- ¹⁴³ Минобороны России включило ДНР, ЛНР, Херсонскую и Запорожскую области в Южный военный округ // RTVI – 2023, 03 февраля. – URL: <https://tinyurl.com/bddn7zbr>
- ¹⁴⁴ Росіяни посилюють вербування найманців з-за кордону // Центр національного спротиву. – 2023, 04 березня. – URL: <https://tinyurl.com/mwnrhe3c>
- ¹⁴⁵ Путін скасував свій указ, який передбачав зближення з ЄС і США та повагу суверенітету Молдови // Європейська правда. – 2023, 22 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/2p8vrfw2>
- ¹⁴⁶ Путін оголосив про призупинення участі Росії в договорі з США про ядерні ракети // Європейська правда. – 2023, 21 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/27r9v2wx>
- ¹⁴⁷ Павлюк О. Останній крок ядерного шантажу рф: що означає зупинка угоди, яка контролює гонку озброєнь // Європейська правда. – 2023, 22 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/3eebv7nn>
- ¹⁴⁸ Там само
- ¹⁴⁹ Що означає призупинення рф у договорі “СНО-3” // Центр протидії дезінформації при РНБО – 2023, 27 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/2p86d69n>
- ¹⁵⁰ Іран поставив РФ велику кількість куль, артилерійських і мінометних снарядів // Перший західний. – 2023, 28 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/ywzpbjz>
- ¹⁵¹ У Білому домі відреагували на заяви про російський план дестабілізації Молдови // Радіо Свобода. – 2023, 14 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/46mparyd>
- ¹⁵² Там само.
- ¹⁵³ Будрін А. У Молдові заявили, що Росія має кілька сценаріїв дестабілізації ситуації в країні // Укрінформ. – 2023, 21 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/42meusrw>
- ¹⁵⁴ Як пов'язані російські плани збройного перевороту та зміна уряду Молдови // Європейська правда. – 2023, 14 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/23f8fca5>
- ¹⁵⁵ Бойко К. Прем'єр Молдови заявив про необхідність евакуювати російські війська від кордонів Одещини // tv8.md. – 2023, 20 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/423txdum>
- ¹⁵⁶ Панченко Ю. Балканська поразка Росії: що дає Чорногорії шанс зберегти прозахідний курс // Європейська правда. – 2023, 06 січня. – URL: <https://tinyurl.com/srbvfe3u>
- ¹⁵⁷ Косово хоче збільшення чисельності військ НАТО в країні // Європейська правда. – 2023, 01 січня. – URL: <https://tinyurl.com/y394d45d>
- ¹⁵⁸ Очільник МЗС Північної Македонії: Росія зацікавлена в підживленні конфліктів на Балканах // Європейська правда. – 2023, 29 січня. – URL: <https://tinyurl.com/yu69h7kx>
- ¹⁵⁹ Президентка Косова: найманці “Вагнера” допомагають Сербії готувати напад // Європейська правда. – 2023, 11 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/mr3yszyx>
- ¹⁶⁰ У США закликали Сербію приєднатися до санкцій проти Росії // Європейська правда. – 2023, 01 січня. – URL: <https://tinyurl.com/z8z3wash>
- ¹⁶¹ Вучич заявив, що місія НАТО не дозволила Сербії направити її сили безпеки в Косово // Європейська правда. – 2023, 08 січня. – URL: <https://tinyurl.com/2p95mdkf>
- ¹⁶² Лідери Сербії та Косова підтримали план нормалізації відносин, але будуть додаткові переговори // Європейська правда. – 2023, 27 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/2p9xjud7>
- ¹⁶³ Сербія не підпише план нормалізації відносин з Косовом через необхідність його визнання – Вучич // Європейська правда. – 2023, 16 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/yckv86t7>
- ¹⁶⁴ Лідер Республіки Сербської закликав до об'єднання з Сербією і нагородив Путіна // Європейська правда. – 2023, 01 січня. – URL: <https://tinyurl.com/4dwdpdra>
- ¹⁶⁵ Демещук А. Російська пропаганда у країнах Балканського регіону: які прокремлівські наративи відтворюються в місцевих онлайн-медіа // Центр стратегічних комунікацій. – 2023, 25 квітня. – URL: <https://tinyurl.com/4b58cnxb>
- ¹⁶⁶ Демченко О. Путін у Тбілісі. Як Росія підриває безпеку Грузії // Лівий берег. – 2023, 08 березня. – URL: <https://tinyurl.com/bdeyvnsm>
- ¹⁶⁷ Мадоян К. Навіщо влада Грузії крокує в бік Росії // Лівий берег. – 2023, 09 березня. – URL: <https://tinyurl.com/yjaht6dd>
- ¹⁶⁸ Ukraine: Remarks by High Representative/Vice-President Josep Borrell at the joint press conference with Ukrainian Foreign Minister Kuleba and NATO Secretary-General Stoltenberg // European Union Websites. – 2023, February 21. – URL: <https://tinyurl.com/4wyftjrf>
- ¹⁶⁹ China to EU: Drop calls for Ukraine's ‘complete victory’ // Politico. – 2023, February 08. – URL: <https://tinyurl.com/2p8br9t8>
- ¹⁷⁰ Ukraine war: What support is China giving Russia? // BBC. – 2023, March 20. – URL: <https://tinyurl.com/3anmw95k>

- ¹⁷¹ Boot M. Xi Jinping doesn't want to wind up on the losing side in Ukraine // The Washington Post. – 2023, January 30. – URL: <https://tinyurl.com/m5tu8v2m>
- ¹⁷² The U.S. warms to a role for China in resolving the Ukraine war // The Washington Post. – 2023, February 03. – URL: <https://tinyurl.com/3h8cpjen>
- ¹⁷³ Ukrainian President outlines peace formula that punishes aggression, restores security // United Nations. – 2023, September 21. – URL: <https://tinyurl.com/j39z6mw9>
- ¹⁷⁴ Україна завжди була лідером миротворчих зусиль; якщо Росія хоче закінчити цю війну, хай доведе це діями – виступ Президента України на саміті “Групи двадцяти” // Президент України. Офіційне інтернет-представництво. – 2022, 15 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/8pkc9nxx>
- ¹⁷⁵ Запропонована Президентом України формула миру є реальним шляхом до його досягнення – Андрій Єрмак на форумі в Давосі // Президент України. Офіційне Інтернет-представництво. – 2023, 19 січня. – URL: <https://tinyurl.com/muadn4c4>
- ¹⁷⁶ Joint statement following the 24th EU-Ukraine Summit // European Council. – 2023, February 03. – URL: <https://tinyurl.com/32bf49va>
- ¹⁷⁷ Full text: The Global Security Initiative Concept Paper // Xinhua. – 2023, February 21. – URL: <https://tinyurl.com/2s4yvvmm>
- ¹⁷⁸ Principles of the Charter of the United Nations underlying a comprehensive, just and lasting peace in Ukraine // United Nations, General Assembly. – 2023, February 23. – URL: <https://tinyurl.com/ye26skam>
- ¹⁷⁹ China's Position on the Political Settlement of the Ukraine Crisis // Ministry of Foreign Affairs, the People's Republic of China. – 2023, February 24. – URL: <https://tinyurl.com/2p8bcnx6>
- ¹⁸⁰ Рік незламності. Велика прес-конференція Зеленського 24 лютого 2023 року // УНІАН. – 2023, Лютий 24. – URL: <https://tinyurl.com/yke7erej>

5.2. Воєнно-економічна обстановка

- ¹⁸¹ Прасад А. “Додатковий простір для інвестицій”. Маркетплейс Ebaу планує звільнити 4% співробітників // Forbes. – 2023, 08 лютого. – URL: <https://bit.ly/3ZjAM1b>; Росковінська Ю. Zoom звільнить близько 15% своїх співробітників // Українські національні новини. Інформаційне агентство. – 2022, 08 лютого. – URL: <https://bit.ly/3TTv4C3>
- ¹⁸² Прасад А. Європейська технологічна галузь цього року втратила \$400 млрд ринкової вартості // Forbes. – 2022, 7 грудня. – URL: <https://bit.ly/3xqGumm>
- ¹⁸³ Світові ринки акцій втратили понад \$30 трильйонів у 2022 році – FT // Укрінформ. – 2022, 31 грудня. – URL: <https://bit.ly/3lxj6Rv>
- ¹⁸⁴ Коваленко О. Найбагатші люди планети втратили \$1,4 трильйона – Bloomberg // УНІАН. – 2022, 30 грудня. – URL: <https://bit.ly/3lsuMoA>
- ¹⁸⁵ Павлиш О. Уряд Китаю хоче викупити “золоті акції” в місцевих підрозділах Alibaba і Tencent – FT // Економічна правда. – 2023, 13 січня. – URL: <https://bit.ly/3Krvv5>
- ¹⁸⁶ Іран и Китай заключили контракты на \$3,5 млрд // ТАСС. – 2023, 17 февраля. – URL: <https://bit.ly/40ebS4p>
- ¹⁸⁷ Павлиш О. Ірак дозволить торгівлю з Китаєм в юанях // Економічна правда. – 2023, 23 лютого. – URL: <https://bit.ly/3Kc9Zj0>; Жарикова А. Китай закликав державні компанії відмовитись від послуг аудиторів “Великої четвірки” – ЗМІ // Економічна правда. – 2023, 22 лютого. – URL: <https://bit.ly/3ni8fM8>
- ¹⁸⁸ Гетьманцев Д. Світова економіка у 2023 році залишиться під впливом високої інфляції та сповільнення зростання, але оптимізму побільшало. Що це означає для України? // Interfax-Україна. – 2023, 24 січня. – URL: <https://bit.ly/3k32e4L>
- ¹⁸⁹ OECD says global economic outlook ‘slightly better’ for 2023 but inflation risks linger // CNBC. – 2023, February 24. – URL: <https://cnb.cx/3IPj0oW>
- ¹⁹⁰ Гарков А. Як ФРН так швидко подолати залежність від газу з Росії? // Deutsche Welle. – 2022, 30 грудня. – URL: <https://bit.ly/3YwV8oh>

- ¹⁹¹ Пилипів І. У Німеччині розпочав роботу другий LNG-термінал // Економічна правда. – 2023, 15 січня. – URL: <https://bit.ly/3jZWeK4>
- ¹⁹² PKN Orlen підписав 20-літній контракт на поставку сжиженого газу із США // Portal polskiego radia SA. – 2023, 25 січня. – URL: <https://bit.ly/3XvNnxu>
- ¹⁹³ Magdy S. Italy, Libya sign \$8B gas deal as PM Meloni visits Tripoli // AP News. – 2023, January 28. – URL: <https://bit.ly/3S4PeYT>
- ¹⁹⁴ Хорватія побудує транскордонний газопровід до Боснії вартістю 100 мільйонів євро // Економічна правда. – 2023, 21 лютого. – URL: <https://bit.ly/3IFIEMY>
- ¹⁹⁵ Британія припинила імпорту російського скрапленого природного газу // Європейська правда. Міжнародна безпека та євроінтеграція України. – 2023, 01 січня. – URL: <https://bit.ly/40UumHU>
- ¹⁹⁶ Пилипів І. Нідерланди більше не залежать від імпорту російського газу – глава МЗС // Економічна правда. – 2023, 25 лютого. – URL: <https://bit.ly/3zbXRIr>
- ¹⁹⁷ Топчий А. США намерені збільшити експорт сжиженого газу // УНІАН. – 2023, 24 січня. – URL: <https://bit.ly/3Xwk2TI>
- ¹⁹⁸ Ціна газу: Україна та Європа. Огляд ринку // Українська енергетична біржа. – 2023, 13 лютого. – URL: <https://bit.ly/42SeYNb>
- ¹⁹⁹ Ціна на газ у Європі знизилась до мінімуму за останні 17 місяців // Finbalance. Фінанси та економіка. – 2022, 17 лютого. – URL: <https://bit.ly/3zixLDC>
- ²⁰⁰ Денькович Я. В ЄС затвердили граничний рівень цін на російські нафтопродукти // ТСН. – 2023, 04 лютого. – URL: <https://bit.ly/3KfulrI>
- ²⁰¹ Скаврон Б. Індія стала “нафтопереробним заводом” для Заходу: купує дешеву російську нафту – Bloomberg // ТСН. – 2023, 05 лютого. – URL: <https://bit.ly/42Kc3WT>
- ²⁰² Павлиш О. Росія у 2022 році була другим найбільшим джерелом нафти для Китаю – Reuters // Економічна правда. – 2023, 20 січня. – URL: <https://bit.ly/3Kegli1>
- ²⁰³ Експорт іранської нафти зростає завдяки постачанням до Китаю – Bloomberg // Укрінформ. – 2023, 20 січня. – URL: <https://bit.ly/3xvgy97>
- ²⁰⁴ Iran's Oil Gushes Into Global Market as China Imports Surge // Bloomberg – 2023, January 20. – URL: <https://bloom.bg/3IpVwz6>
- ²⁰⁵ Пилипів І. Росія припинила постачання нафти до Польщі трубопроводом “Дружба” // Економічна правда. – 2023, 25 лютого. – URL: <https://bit.ly/3JTx08X>
- ²⁰⁶ MacDonald F. Kuwait to Send Europe Five Times More Diesel as Russia Ban Looms // Bloomberg. – 2023, January 09. – URL: <https://bloom.bg/3Xspde9>
- ²⁰⁷ Масові звільнення у світових технологічних гігантах: eBay скоротить 4% працівників // borgexpert. – 2023, 09 лютого. – URL: <https://bit.ly/3IPxwgg>
- ²⁰⁸ Jung-a S. Samsung profits fall 69% as demand for semiconductors slumps // Financial times. – 2023, January 05. – URL: <https://on.ft.com/3YzdNj5>
- ²⁰⁹ Павлиш О. Lenovo прозвітувала про найбільше падіння виручки за 14 років через зниження попиту на ПК // Економічна правда. – 2023, 17 лютого. – URL: <https://bit.ly/3TXfy8s>
- ²¹⁰ Павлиш О. Квартальний прибуток Samsung впав на 70% через падіння попиту на мікросхеми // Економічна правда. – 2023, 07 січня. – URL: <https://bit.ly/3E8dkMJ>
- ²¹¹ Apple перенесе з Китаю значну частину свого виробництва // logist.fm. – 2023, 17 січня. – URL: <https://bit.ly/3xqey2c>
- ²¹² Байден про Китай: ми прагнемо конкуренції, а не конфлікту, але захищатимемо свою країну // Радіо Свобода. – 2023, 8 лютого. – URL: <https://bit.ly/3IDtoQc>
- ²¹³ Жарикова А. Тайвань працює над власним аналогом Starlink для забезпечення зв'язку при ймовірному нападі Китаю // Економічна правда. – 2023, 06 січня. – URL: <https://bit.ly/3EdhKSr>
- ²¹⁴ Павлиш О. Китай заборонив своїм технологічним компаніям пропонувати доступ до ChatGPT – ЗМІ // Економічна правда. – 2023, 22 лютого. – URL: <https://bit.ly/3ZhVbE1>
- ²¹⁵ Шрамко Ю. Google запускає власний чат-бот на основі штучного інтелекту – конкурента ChatGPT // Українські національні новини. – 2022, 07 лютого. – URL: <https://bit.ly/3nwZRZa>

- ²¹⁶ Росковінська Б. Пекін запустив свій перший обчислювальний центр штучного інтелекту // Українські національні новини. – 2022, 20 лютого. – URL: <https://bit.ly/40ZzjP5>
- ²¹⁷ Тищенко М. У США вперше тактичним літаком керував штучний інтелект // Українські національні новини. – 2022, 14 лютого. – URL: <https://bit.ly/3G0b6Ql>
- ²¹⁸ Крижанівська Г. Світові країни закликають вжити заходів щодо правил використання штучного інтелекту у війні // Українські національні новини. – 2022, 16 лютого. – URL: <https://bit.ly/40qmMUW>
- ²¹⁹ О'Грейді К., Кеніон М. Як технокомпанія ASML стала найдорожчою в Європі і “яблуком розбрату” між США і Китаєм // BBC News Україна. – 2023, 25 лютого. – URL: <https://bbc.in/3FUaLyE>
- ²²⁰ Pan C. How US-Japan-Netherlands agreement on chip export restrictions may play out in China // SCMP. – 2023, 1 February. – URL: <https://bit.ly/3GluoA7>
- ²²¹ США занепокоєні постачанням іноземних чипів до РФ через Іран та Китай // Економічна правда. – 2023, 16 лютого. – URL: <https://bit.ly/40qiCME>
- ²²² Ukraine: Switzerland to implement the EU's ninth package of sanctions // The Federal Council. – 2023, January 25. – URL: <https://bit.ly/3K9cTp6>
- ²²³ Рада ЄС продовжила усі економічні санкції проти Росії до кінця липня // Економічна правда. – 2023, 27 січня. – URL: <https://bit.ly/40UKkSq>
- ²²⁴ Council Decision (CFSP) 2023/193 of 30 January 2023 amending Decision 2014/145/CFSP concerning restrictive measures in respect of actions undermining or threatening the territorial integrity, sovereignty and independence of Ukraine // EUR-Lex. Access of European Union Law. – 2023, January 30. – URL: <https://bit.ly/3K9wFAL>
- ²²⁵ Євросоюз заборонив нафтопродукти з РФ: як це вдарить по доходах Кремля та що буде з цінами в Україні? // Економічна правда. – 2023, 06 лютого. – URL: <https://bit.ly/3G0mJqG>
- ²²⁶ Taxation: British Virgin Islands, Costa Rica, Marshall Islands and Russia added to EU list of non-cooperative jurisdictions for tax purposes // Council of the EU. – 2023, February 14. – URL: <https://bit.ly/3FYDXV9>
- ²²⁷ Генпрокурор США схвалив першу передачу конфіскованих активів рф на відбудову України // Укрінформ. – 2023, 04 лютого. – URL: <https://bit.ly/3ZvDzEQ>
- ²²⁸ Targeting Key Sectors, Evasion Efforts, and Military Supplies, Treasury Expands and Intensifies Sanctions Against Russia // U.S. Department of the Treasury. – 2023, February 24. – URL: <https://bit.ly/42LKb4A>
- ²²⁹ США запроваджують 200% мита на російський алюміній // Економічна правда. – 2023, 24 лютого. – URL: <https://bit.ly/3ZlZQtm>
- ²³⁰ Британія запровадила нові санкції проти військових підприємств РФ та кремлівської еліти // Економічна правда. – 2023, 08 лютого. – URL: <https://bit.ly/3lQjjQc>
- ²³¹ New sanctions ban every item Russia is using on the battlefield // GOV.uk. – 2023, February 24. – URL: <https://bit.ly/3KeOA8X>
- ²³² Outcomes FATF Plenary, 22-24 February 2023 // The FATF General. – 2023. – URL: <https://bit.ly/3FXO64s>
- ²³³ Russia's defence spending jumped 282% y/y to \$26 bln in Jan-Feb -budget data // Reuters. – 2023, 15 May. – URL: <https://reut.rs/3o3o628>
- ²³⁴ О результатах размещения средств Фонда национального благосостояния // Минфин России. – 2023, 06 марта. – URL: <https://bit.ly/3G2yGmM>
- ²³⁵ Предварительная оценка исполнения федерального бюджета за январь 2023 года // Минфин России. – 2023, 06 февраля. – URL: <https://bit.ly/3XAqR6E>
- ²³⁶ Данные о движении средств и результатах управления средствами Фонда национального благосостояния // Минфин России. – 2023, 15 марта. – URL: <https://bit.ly/40rI04H>
- ²³⁷ Предварительная оценка исполнения федерального бюджета за январь-февраль 2023 года // Минфин России. – 2023, 06 марта. – URL: <https://bit.ly/42V4OLG>
- ²³⁸ Павлиш О. РФ у січні вперше продала золото із фонду добробуту для покриття дефіциту бюджету // Економічна правда. – 2023, 07 лютого. – URL: <https://bit.ly/3EilJfW>
- ²³⁹ Павлиш О. У Центробанку РФ готуються до скорочення співробітників // Економічна правда. – 2023, 27 лютого. – URL: <https://bit.ly/3ZtGduF>
- ²⁴⁰ Топчий О. Іран і Росія об'єднали банківські системи через відключення від SWIFT // Уніан. – 2023, 30 січня. – URL: <https://bit.ly/3YUeimx>
- ²⁴¹ Курсы ЦБ по всем валютам // Валюта. Вся информация о валюте. – 2023, 24 февраля. – URL: <https://bit.ly/3BBugcL>
- ²⁴² Курсы доллара и евро на 24 февраля // Banki. – 2023, 24 февраля. – URL: <https://bit.ly/42Q0sFJ>
- ²⁴³ Аналитика // ЦБ рф. – 2023. – URL: <https://bit.ly/2EZhtaw>
- ²⁴⁴ Павлиш О. Мінфін РФ не зміг розмістити облігації вперше за пів року // Економічна правда. – 2023, 24 лютого. – URL: <https://bit.ly/3G4ayc6>
- ²⁴⁵ Аналитика // ЦБ рф. – 2023. – URL: <https://bit.ly/2EZhtaw>
- ²⁴⁶ Павлиш О. Індія допустила до торгів на біржі першу компанію з РФ // Економічна правда. – 2023, 21 лютого. – URL: <https://bit.ly/3nzMPKR>
- ²⁴⁷ Сведения о формировании и использовании дополнительных нефтегазовых доходов федерального бюджета в 2018-2023 году // Минфин России. – 2023, 3 марта. – URL: <https://bit.ly/3M5vtQb>
- ²⁴⁸ “Газпром” в январе сократил транзит через Украину до исторического минимума // Ведомости. – 2023, 31 января. – URL: <https://bit.ly/3Ek6ELr>
- ²⁴⁹ Почти вдвое сократила потребление газа из РФ Молдавия в январе 2023 года // Нефть Капитал. – 2023, 14 февраля. – URL: <https://bit.ly/3YJLFkg>
- ²⁵⁰ Доходы “Газпрома” от экспорта газа могут упасть вдвое в 2023 году // УкрРудПром. – 2023, 15 февраля. – URL: <https://bit.ly/3lPFc20>
- ²⁵¹ «Газпром» засекретив статистику після обвалу експорту до мінімуму з радянських часів // Kosatka.Media. – 2023, 05 лютого. – URL: <https://bit.ly/3KIWhU>
- ²⁵² Ціна на нафту на російських біржах впала до 42 доларів за барель // Економічна правда. – 2023, 9 січня. – URL: <https://bit.ly/3lExrKg>
- ²⁵³ О средней цене на нефть и экспортной пошлине // Минфин России. – 2023, 16 января. – URL: <https://bit.ly/3KdRk6Z>
- ²⁵⁴ “Лукойл” продає найбільший НІПЗ в Італії // Економічна правда. – 2023, 09 січня. – URL: <https://bit.ly/3xAXhU1>
- ²⁵⁵ Bloomberg: росія обходить західні нафтові санкції, навантажуючи нафту просто в морі // Mind.ua. – 2022, 26 грудня. – URL: <https://bit.ly/3XEz9uk>
- ²⁵⁶ Секретний флот із 600 танкерів перевозить російську нафту по всьому світу, – ЗМІ // Фокус. – 2023, 01 березня. – URL: <https://bit.ly/3Ud6axH>
- ²⁵⁷ Verma. N. Aizhu C. Exclusive: Russian oil shipped to Asia in Chinese supertankers amid ship shortage // Reuters. – 2023, January 16. – URL: <https://reut.rs/3lPcLRt>
- ²⁵⁸ Індія платить трейдерам за російську нафту валютою ОАЕ замість долара – Reuters // УНІАН. – 2023, 04 лютого. – URL: <https://bit.ly/3G52oAq>
- ²⁵⁹ OE North African Countries Snap Up Russian Oil Products Shunned by West // The Wall Street Journal. – 2023, February 25. – URL: <https://on.wsj.com/3nBDGRW>
- ²⁶⁰ Russian Oil to Be Stashed in Ghana as Pool of Buyers Shrinks // Bloomberg. – 2023, February 27. – URL: <https://bloom.bg/3K1BESE>
- ²⁶¹ Секретний флот із 600 танкерів перевозить російську нафту по всьому світу, – ЗМІ // Фокус. – 2023, 01 березня. – URL: <https://bit.ly/3Ud6axH>
- ²⁶² Схоже, вже й самі рашисти вважають свій Т-14 “Армата” мотлохом і впутали “верхи” в комічну ситуацію // Defense Express. – 2023, 25 січня. – URL: <https://bit.ly/3xAXN4p>
- ²⁶³ Рашисти мріють про “Армату”, а по факту хваляться модернізованими “хрущовськими гробами” і БРДМ-2 // Defense Express. – 2023, 18 січня. – URL: <https://bit.ly/3lHRRDY>
- ²⁶⁴ Козлов А. Гринкевич Д. Кадровый голод и локальная безработица: что ждет рынок труда в 2023 году // Ведомости. – 2023, 18 января. – URL: <https://bit.ly/3KiWM8D>; На росії не залишилося

- кваліфікованого персоналу для виготовлення зброї // Армія Inform. – 2023, 22 січня. – URL: <https://bit.ly/3IBj1Wg>
- ²⁶⁵ У РФ закінчилися танкові прицили “Сосна-У”: почали встановлювати призначені для модернізованих Т-62 // Defense Express. – 2023, 24 січня. – URL: <https://bit.ly/3XLUiCB>
- ²⁶⁶ У РФ похизувалися поставанням до війська зібраних з готових комплектів дронів “Бинокль” з камерою від американського Flir // Defense Express. – 2023, 03 січня. – URL: <https://bit.ly/3хумА9е>
- ²⁶⁷ У Росії залишилось менше 19% ракет від загальної кількості: інфографіка // Дзеркало тижня. – 2023, 27 січня. – URL: <https://bit.ly/3kbFvUf>
- ²⁶⁸ Майер А. Минобороны взяло на себя обеспечение добровольцев // Ведомости. – 2023, 30 января. – URL: <https://bit.ly/417OUwM>
- ²⁶⁹ Подлодку “Дмитрий Донской” вывели из боевого состава ВМФ РФ // Информационное агентство. Оружие России. – 2023, 06 февраля. – URL: <https://bit.ly/3ZnCyOY>
- ²⁷⁰ Ростех отгрузил Министерству обороны первую в 2023 году партию БМП-3 // Ростех. – 2023, 03 февраля. – URL: <https://bit.ly/40HSf4o>
- ²⁷¹ “Ростех” увеличивает объем серийного производства гиперзвуковых ракет “Кинжал” // Информационное агентство. Оружие России. – 2023, 21 февраля. – URL: <https://bit.ly/40P6S64>
- ²⁷² Літаки російських авіакомпаній зазнають масових поломок // Економічна правда. – 2023, 10 січня. – URL: <https://bit.ly/3kbFOyn>
- ²⁷³ Алексеевских А. “Известия”: страховщики практически перестали ремонтировать машины по ОСАГО // Газета.ru – 2023, 16 января. – URL: <https://bit.ly/3ScN75C>
- ²⁷⁴ Stolyarovm G. Marrow A. Russians switch to used cars as sanctions pummel auto sector // Reuters. – 2023, February 17. – URL: <https://reut.rs/3nyXqWp>
- ²⁷⁵ Павлиш О. У РФ через санкції виник дефіцит автопричепів-рефрижераторів // Економічна правда. – 2023, 22 лютого. – URL: <https://bit.ly/3M3au0d>
- ²⁷⁶ Ткач Ю. Экспорт российских мебели через санкции торк обвалился на 40% // НикВести. – 2023, 22 лютого. – URL: <https://bit.ly/3K0xv1n>
- ²⁷⁷ Почему возник дефицит картриджей для печатающих устройств? // ИА SakhaNews. – 2023, 19 января. – URL: <https://bit.ly/3KеруqY>
- ²⁷⁸ Казахстан. Матеріал за темою // Економічна правда. – 2023. – URL: <https://bit.ly/3TSgHy0>
- ²⁷⁹ Зінченко О. Росія використовує китайські безпілотники у війні з Україною – ЗМІ // ТСН. – 2023, 18 лютого. – URL: <https://bit.ly/3TWu2FI>
- ²⁸⁰ Коваленко О. ОАЕ вирішили видати ліцензію російському банку – Financial Times // УНІАН. – 2023, 09 лютого. – URL: <https://bit.ly/40uNw6u>
- ²⁸¹ Павлиш О. Через санкції понад 60% російських компаній перейшли на китайське обладнання // Економічна правда. – 2023, 07 лютого. – URL: <https://bit.ly/3JUCdgU>
- ²⁸² Павлиш О. Захід перевіряє потенційне ухилення від санкцій на тлі росту експорту у сусідні з РФ країни // Економічна правда. – 2023, 23 лютого. – URL: <https://bit.ly/3KhyHPc>
- ²⁸³ 33-й випуск щотижневого дайджесту про вплив виходу іноземних компаній на економіку РФ // Kyiv School of Economics. – 2022, 26 грудня. – URL: <https://bit.ly/3M5YVny>; 41-й випуск регулярного дайджесту про вплив виходу іноземних компаній на економіку РФ // Kyiv School of Economics. – 2022, 06 березня. – URL: <https://bit.ly/40xheib>
- ²⁸⁴ Путін все-таки виступив зі зверненням: у росії оголошено часткову мобілізацію. //Слово і Діло. – 2022, 21 вересня. – URL: <https://bit.ly/48gr4Co>
- ²⁸⁵ Зануда А. Російські ракети вдарили по всій економіці України. Чи переживе це бізнес? // BBC News Україна. – 2023, 04 лютого. – URL: <https://bit.ly/ULWF>
- ²⁸⁶ Не чекаючи перемоги: як бізнесу отримати від держави гроші на свій розвиток під час війни // УНІАН. – 2023, 17 лютого. – URL: <https://bit.ly/ULXm>
- ²⁸⁷ Україна зможе імпортувати дещо більше електроенергії // Економічна правда. – 2023, 16 лютого. – URL: <https://bit.ly/3TTuLXY>
- ²⁸⁸ Павлиш О. Компанія Ахметова почала імпорт електроенергії з Європи // Економічна правда. – 2023, 25 січня. – URL: <https://bit.ly/3KdtjNw>
- ²⁸⁹ Павлиш О. Турецька Karpowership допоможе Україні з електропостачанням від енергокораблів // Економічна правда. – 2023, 26 січня. – URL: <https://bit.ly/3S69E3Z>
- ²⁹⁰ Енергоатом домовився з канадською Cameco про поставки для виробництва палива на АЕС // Економічна правда. – 2023, 9 лютого. – URL: <https://bit.ly/3nnzdSA>
- ²⁹¹ Жарикова А. Україна почала імпортувати газ через Молдову // Економічна правда. – 2023, 7 лютого. – URL: <https://bit.ly/40H4s9A>
- ²⁹² Павлиш О. Міжнародні резерви України знизились на 3,5% у лютому: причини // Економічна правда. – 2023, 7 березня. – URL: <https://bit.ly/42TIguI>
- ²⁹³ Коментар Національного банку щодо рівня інфляції в лютому 2023 року // НБУ. – 2023, 16 березня. – URL: <https://bit.ly/40pZFd9>
- ²⁹⁴ Єврокомісія офіційно запропонувала продовжити на рік скасування мит для України // Європейська правда. – 2023, 23 лютого. – URL: <https://bit.ly/3zgv3ij>
- ²⁹⁵ ЄБРР інвестує \$25 мільйонів в індустріальний парк у Львові // Економічна правда. – 2023, 20 лютого. – URL: <https://bit.ly/3nwqFZQ>
- ²⁹⁶ Павлиш О. Профільний комітет Ради схвалив зміни у держбюджет-2023 // Економічна правда. – 2023, 07 лютого. – URL: <https://bit.ly/3G2VKLc>
- ²⁹⁷ Павлиш О. Рада скасувала ПДВ і мита на ввезення безпілотників, тепловізорів і рацій // Економічна правда. – 2023, 06 лютого. – URL: <https://bit.ly/3UawvfP>
- ²⁹⁸ Шрамко Ю. Рада підтримала указ Зеленського щодо санкцій проти банків РФ на 50 років // UNN. – 2023, 23 лютого. – URL: <https://bit.ly/3ZIazd7>
- ²⁹⁹ Орел І. Російський спадок. Україна націоналізувала завод мільярдера Дерипаски, але незрозуміло, що з ним робити. В чому проблема? // Forbes. – 2023, 20 лютого. – URL: <https://bit.ly/3JYS6Tp>
- ³⁰⁰ Суд заарештував майно дружини Медведчука на понад 5,6 млрд грн // Interfax-Україна. – 2023, 23 лютого. – URL: <https://bit.ly/3ZuJvxx>
- ³⁰¹ У січні до загального фонду державного бюджету надійшло 104,4 млрд гривень // Мінфін України. – 2023, 02 лютого. – URL: <https://bit.ly/3xrp05a>; У лютому до загального фонду державного бюджету надійшло 132,2 млрд гривень // Міністерство Фінансів України. – 2023, 02 березня. – URL: <https://bit.ly/3ZrVLyU>
- ³⁰² Павлиш О. Рада схвалила перші зміни до держбюджету-2023 // Економічна правда. – 2023, 24 лютого. – URL: <https://bit.ly/42OWJly>
- ³⁰³ Названі результати блокування РФ “зернової угоди”: експорт впав на 1,3 млн т // Latifundist. Головний сайт про агробізнес. – 2023, 6 лютого. – URL: <https://bit.ly/3k6pgaX>
- ³⁰⁴ Металургійні підприємства України скоротили виробництво прокату на 84% у січні 2023 року // Центр транспортних стратегій. – 2023, 13 лютого. – URL: <https://bit.ly/3E926rq>
- ³⁰⁵ Наторгували собі у збиток. Український експорт поступово зменшується з вересня, топ-5 найбільш продаваних товарів // NV Бізнес. – 2023, 6 березня. – URL: <https://bit.ly/3LZcdUb>
- ³⁰⁶ Колісніченко В. Обсяг українського експорту в лютому 2023 року зріс на 15,3% м./м. // GMK center. – 2023, 03 березня. – URL: <https://bit.ly/3JXGXSR>
- ³⁰⁷ “Зернова ініціатива”: знизилась кількість нового флоту під завантаження // Міністерство відновлення. – 2023, 13 лютого. – URL: <https://bit.ly/3G31DbA>
- ³⁰⁸ Перун В. За січень Україна експортувала 5,5 млн тонн агропродукції // LB. Дорослий погляд на світ. – 2023, 04 лютого. – URL: <https://bit.ly/3I6Nb1X>
- ³⁰⁹ Щепанський Ц. Зерно розбрату. Чому Польща блокує експорт українського збіжжя // Нова Польща. – 2023, 14 серпня. – URL: <https://bit.ly/3EDeIMI>
- ³¹⁰ Самойлюк М. Трекер економіки України під час війни // Центр економічної стратегії. – 2023, 23 березня. – URL: <https://bit.ly/42TrxIg>
- ³¹¹ Матяш Т. Україна та ЄС підписали меморандум про виділення 18 млрд євро допомоги // LB. Дорослий погляд на світ. – 2023, 16 січня. – URL: <https://bit.ly/3Iv7SpV>
- ³¹² Жарикова А. “Фінансовий Рамштайн”: донори України створили координаційну платформу та

- провели першу зустріч // Економічна правда. – 2023, 26 січня. – URL: <https://bit.ly/3I7nG0m>
- ³¹³ США анонсували передачу Україні почти 10 млрд долларов в ближайшие месяцы // РБК-Україна. – 2023, 15 лютого. – URL: <https://bit.ly/3zjNlz4>
- ³¹⁴ Смишляев С. Япония надасть Україні допомогу на 5,5 мільярда доларів // Deutsche Welle. – 2023, 17 лютого. – URL: <https://bit.ly/3IX1RJZ>
- ³¹⁵ Пилипів І. Світовий банк виділить 2,5 мільярда доларів для України // Економічна правда. – 2023, 25 лютого. – URL: <https://bit.ly/3TTPd6a>
- ³¹⁶ США виділяють \$125 млн на ремонт енергосистеми України // Економічна правда. – 2023, 18 січня. – URL: <https://bit.ly/3KePgvs>
- ³¹⁷ Албул С. ОАЕ надали Україні другу партію з 1300 генераторів // LB. Дорослий погляд на світ. – 2023, 6 січня. – URL: <https://bit.ly/3S6abTb>
- ³¹⁸ Лозовенко Т. Миколаїв отримав 280 генераторів від Британії // Українська правда. – 2023, 06 січня. – URL: <https://bit.ly/3S6h4Uw>
- ³¹⁹ Світовий банк схвалив перший грант у розмірі \$50 млн дол. на ремонт транспортної інфраструктури України // The Worldbank. – 2023, 10 лютого. – URL: <https://bit.ly/40qRwoM>
- ³²⁰ Лещенко Л. Печенюк А. Саудівська Аравія виділить Україні 400 мільйонів доларів: на що спрямують кошти // Уніан Інформаційне агенство. – 2023, 26 лютого. – URL: <https://bit.ly/42QLCyI>
- ³²¹ Канада виділяє понад \$32 млн на розмінування і протидію хімічним, біологічним загрозам в Україні // Економічна правда. – 2023, 24 лютого. – URL: <https://bit.ly/3K3QPea>
- ³²² Фінляндія виділила 5 млн євро на підтримку експорту українського зерна // Mind. – 2023, 22 лютого. – URL: <https://bit.ly/3M1qgIS>
- ³²³ Жарикова А. Херсонобленерго отримало 45 тонн обладнання від міжнародних партнерів // Економічна правда. – 2023, 9 лютого. – URL: <https://bit.ly/3Uas6JP>
- ³²⁴ Бійці ДСНС отримали обладнання від Німецької асоціації пожежних бригад // Centr.TV. – 2023, 28 лютого. – URL: <https://bit.ly/3JTIKsh>
- ³²⁵ Павлиш О. USAID передає “Укргазвидобуванню” 6 тисяч тонн метанолу // Економічна правда. – 2023, 22 лютого. – URL: <https://bit.ly/3KjNLM4>
- ³²⁶ Результати восьмої зустрічі у форматі “Рамштайн” // Армія Inform. – 2023, 20 січня. – URL: <https://bit.ly/3KuKlkW>
- ³²⁷ Постачання танків Україні: які країни і скільки обіцяли відправити // Слово і діло. – 2023, 27 січня. – URL: <https://bit.ly/3ZdRXBS>
- ³²⁸ Рамштайн-9: Що стоїть за повідомленнями про кількість озброєнь // Укрінформ. – 2023, 15 лютого. – URL: <https://bit.ly/3G2QGpZ>
- ³²⁹ Рада ЄС затвердила 500 млн євро військової допомоги Україні і 45 млн для тренувальної місії // Європейська правда. – 2023, 2 лютого. – URL: <https://bit.ly/40sTnJs>
- ³³⁰ США у роковини початку війни оголосили про новий пакет оборонної допомоги Україні – деталі // Слово і діло. Аналітичний портал. – 2023, 24 лютого. – URL: <https://bit.ly/42TwT6k>
- ³³¹ Болгарія відновлює виробництво 122-мм снарядів для ЗСУ – NYT // Мілітарний. – 2023, 27 лютого. – URL: <https://bit.ly/3IMB1nX>
- ³³² Естонія надасть Україні новий пакет оборонної допомоги // Мілітарний. – 2023, 26 лютого. – URL: <https://bit.ly/3nomBdU>
- ³³³ Укроборонпром розгорнув серійне виробництво 82-мм осколкових мін за кордоном: кількість осколків у 2-2,5 рази більша за стандарт // Укроборонпром. – 2023, 11 січня. – URL: <https://bit.ly/3lIXaCY>
- ³³⁴ Прасад А. “Укроборонпром” запустив серійне виробництво 120-мм мін. Це перший спільний продукт із країною НАТО // Forbes. – 2023, 15 лютого. – URL: <https://bit.ly/3M40N1I>
- ³³⁵ Укроборонпром розвиває партнерство з чеською бронетанковою галуззю // Укроборонпром. – 2023, 8 лютого. – URL: <https://bit.ly/40rnDER>
- ³³⁶ До ЗСУ підуть серійні українські САУ “Богдана” на новому шасі // Defense Express. – 2023, 26 січня. – URL: <https://bit.ly/3YyFEQs>

- ³³⁷ В Україні формуються перші у світі ударні роти безпілотних літальних апаратів (БпЛА) // Укрінформ. – 2023, 27 січня. – URL: <https://bit.ly/3I7pC98>
- ³³⁸ Для ЗСУ збільшать закупівлю українських БПЛА // Мілітарний. – 2023, 28 січня. – URL: <https://bit.ly/40YI9ON>
- ³³⁹ Міноборони України замовило 105 БПЛА Vector в Німеччині // Мілітарний. – 2023, 29 січня. – URL: <https://bit.ly/3xoir7P>
- ³⁴⁰ Як працює новітній український БПЛА Shark прямо над Донецьком і чому це дійсно круто // Defense Express. – 2023, 14 січня. – URL: <https://bit.ly/3K9AGFr>
- ³⁴¹ Український БТР-60М “Хорунжий” вперше помічено на передовій // Мілітарний. – 2023, 20 лютого. – URL: <https://bit.ly/3lOOOr2O>; ЗСУ отримали нові командно-штабні машини // Мілітарний. – 2023, 17 лютого. – URL: <https://bit.ly/3ZmVZra>
- ³⁴² Кількість громадян, залучених до благодійності й волонтерства, зросла вдвічі // Gradus Research Company. – 202, липень. – URL: <https://bit.ly/45Pd6FU>
- ³⁴³ Підготували та забезпечили 36 екіпажів коригування вогню й контрбатареїної боротьби // Повернись живий. – 2023, 23 лютого. – URL: <https://bit.ly/414LF8D>
- ³⁴⁴ Звітність. Видача майна // Допомога армії. – 2023. – URL: <https://bit.ly/3G4FZDc>

5.3. Воснно-стратегічна обстановка

- ³⁴⁵ Про утворення Ставки Верховного Головнокомандувача: Указ Президента України від 24.02.2022 №72/2022. – URL: <https://tinyurl.com/2y3kcvy3>
- ³⁴⁶ Президент провів засідання Ставки Верховного Головнокомандувача ЗС України // Президент України. Офіційне інтернет-представництво. – 2023, 05 січня. – URL: <https://tinyurl.com/4xae52ms>.
- ³⁴⁷ Президент провів засідання Ставки Верховного Головнокомандувача ЗС України // Президент України. Офіційне інтернет-представництво. – 2023, 03 січня. – URL: <https://tinyurl.com/nhf3nkum>.
- ³⁴⁸ Президент України провів засідання Ставки Верховного Головнокомандувача // Президент України. Офіційне інтернет-представництво. – 2023, 26 січня. – URL: <https://tinyurl.com/mtz4d3zh>.
- ³⁴⁹ Президент провів засідання Ставки Верховного Головнокомандувача ЗС України // Президент України. Офіційне інтернет-представництво. – 2023, 10 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/mr9s2z93>
- ³⁵⁰ Президент провів засідання Ставки Верховного Головнокомандувача ЗС України // Президент України. Офіційне інтернет-представництво. – 2023, 24 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/5aay76v7>
- ³⁵¹ Президент провів засідання Ставки Верховного Головнокомандувача ЗС України // Президент України. Офіційне інтернет-представництво. – 2023, 06 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/47c6tjs3>
- ³⁵² Зеленський розповів про “Формулу миру” на зустрічі G7 // Suspilne. – 2022, 11 жовтня. – URL: <http://surl.li/eysyf>.
- ³⁵³ Виступ Генеральний секретар НАТО на конференції з безпеки Folk och Försvar у Селені, Швеція / NATO. – 2023, 08 січня. – URL: <https://tinyurl.com/3er6n58z>
- ³⁵⁴ Військове керівництво НАТО звертається до нової ери колективної оборони / NATO. – 2023, 19 січня. – URL: <https://tinyurl.com/54uk848h>.
- ³⁵⁵ Заступник генерального секретаря НАТО на конференції з безпеки Леангколлен: ми повинні інвестувати в оборону, зменшити вразливі місця // NATO. – 2023, 06 січня. – URL: <http://surl.li/fizmu>
- ³⁵⁶ Генеральний секретар НАТО в Мюнхені // NATO. – 2023, 18 лютого. – URL: <http://surl.li/fizpz>
- ³⁵⁷ Європейська ініціатива Sky Shield набирає ще двох учасників // NATO. – 2023, 15 лютого. – URL: <http://surl.li/fjaqr>
- ³⁵⁸ В Румунію прибув літак дальнього радіолокаційного стеження НАТО // Мілітарний. – 2023,

- 17 січня. – URL: <https://tinyurl.com/5h9pthpv>
- ³⁵⁹ У Франції стартували найбільші навчання // Укрінформ. – 2023, 25 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/3zxp6jz>
- ³⁶⁰ У Румунії французька бойова група проводить навчання // Apnews.com. – 2023, 25 січня. – URL: <http://surl.li/erofr>
- ³⁶¹ NATO Flight Training Europe отримує три нових навчальних містечка // NATO. – 2023, 31 січня. – URL: <http://surl.li/erogi>
- ³⁶² Бундесвер починає навчання українців на танках “Леопард” // tagesschau. – 2023, 13 лютого. – URL: <http://surl.li/fixfl>
- ³⁶³ Українці тренуються на “Леопард” в Іспанії // Укрінформ. – 2023, 23 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/2p87bt4z>
- ³⁶⁴ До Британії прибули українські військові для навчання на САУ AS90 // Армія Inform. – 2023, 06 лютого. – URL: <http://surl.li/fjdkg>
- ³⁶⁵ Велика Британія розпочне підготовку українських пілотів та морських піхотинців // gov.uk. – 2023, 08 лютого. – URL: <http://surl.li/fjclm>
- ³⁶⁶ Польща готова щомісяця навчати два батальйони ЗСУ // Укрінформ. – 2023, 07 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/y5n2j7kj>
- ³⁶⁷ Навчання українців на танках Leopard стартувало // ipress.ua. – 2023, 05 лютого. – URL: <http://surl.li/fjehb>
- ³⁶⁸ США організували “гарячу лінію підтримки” артилеристам ЗСУ // mil.in.ua. – 2023, 28 січня. – URL: <https://tinyurl.com/4mxj8cfh> <https://tinyurl.com/4mxj8cfh>
- ³⁶⁹ Герасимов замість Суровікіна. Що означає зміна керівництва угруповання військ РФ проти України // BBC. – 2023, 11 січня. – URL: <https://tinyurl.com/mr2n5a9d>
- ³⁷⁰ Путін віддав наказ до березня захопити території Донецької та Луганської областей // Суспільне. – 2023, 02 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/3yakw66j>
- ³⁷¹ Latest Defence Intelligence update on the situation in Ukraine – 27 January 2023 / Ministry of Defence // Twitter. – 2023, January 27. – URL: <https://tinyurl.com/4rkxyswd>
- ³⁷² Збройні конфлікти за участю росії з 1991 року до повномасштабного вторгнення в Україну // Центр протидії дезінформації при РНБО України. – 2022, 06 серпня. – URL: https://cpd.gov.ua/main/czpd_analizuye-6
- ³⁷³ Зеленський – про Бахмут: складно, але тримаємося // Укрінформ. – 2023, 15 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/39vfskbb>
- ³⁷⁴ Сирський про обстановку у Бахмуті: Битва триває, ми перетворили район на неприступну фортецю // Цензор. – 2023, 06 лютого. – URL: <https://censor.net/ua/n3398025>
- ³⁷⁵ Ситуація на окупованій частині Херсонщини // УНІАН. – 2023, 07 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/yskhduc2>
- ³⁷⁶ Latest Defence Intelligence update on the situation in Ukraine – 14 January 2023 / Ministry of Defence // Twitter. – 2023, 14 January. – URL: <http://surl.li/ihfrf>
- ³⁷⁷ Росія не відмовилася від плану по захопленню Одеси // Telegram – 2023, 27 лютого. – URL: <http://surl.li/ihfrf>
- ³⁷⁸ Генштаб: На полігонах білорусі – близько 11 тисяч російських військових // Укрінформ. – 2022, 26 грудня. – URL: <https://tinyurl.com/5n8mvssa>
- ³⁷⁹ Російських “мобіків” почали готувати в білоруських “Печах” – Гаюн // my.ua. – 2023, 13 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/4pknuzcz>
- ³⁸⁰ росіяни не забирають літаки після спільних військових навчань у білорусі // Укрінформ. – 2023, 02 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/2zv5bnen>
- ³⁸¹ Министерство обороны Республики Беларусь // Telegram. – 2023, 06 січня. – URL: <https://t.me/modmilby/21535>
- ³⁸² Оперативне командування “Північ” // Facebook. – 2023, 23 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/mv3vtars>
- ³⁸³ На півночі посилено охороняють об’єкти критичної інфраструктури від диверсантів //

- Укрінформ. – 2023, 03 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/2sbwkwc7>
- ³⁸⁴ Генерал ЗСУ відповів, чи є загроза нового наступу з боку Білорусі // УНІАН. – 2023, 19 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/mr3mcht4>
- ³⁸⁵ Командування Об’єднаних сил ЗС України // Facebook. – 2023, 12 січня. – URL: <https://tinyurl.com/2scd55wa>
- ³⁸⁶ Командування Об’єднаних сил ЗС України // Facebook. – 2023, 14 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/hnfm4xhc>
- ³⁸⁷ У росії в’язнів змушують вступати до ПВК “Вагнера” // Укрінформ. – 2023, 08 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/3dwt6adx>
- ³⁸⁸ Оцінка російської наступальної кампанії // ISW. – 2023, 09 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/53ukm3uj>
- ³⁸⁹ Вербовщики “ЧБК Вагнера” почали по другому разу приїждять в колонії // Zona. – 2023, 06 лютого. – URL: <https://zona.media/news/2023/02/06/scnd-crcl>
- ³⁹⁰ Hird, K. et al. Russian Offensive Campaign Assessment, March 4, 2023 // ISW. – 2023, March 04. – URL: <http://surl.li/hevav>
- ³⁹¹ Оперативна інформація Генштабу ЗС України // Facebook. – 2023, 12 січня. – URL: <https://tinyurl.com/ym3p444e>
- ³⁹² Загарбники вивезли до Криму 3,5 тисячі злочинців // Укрінформ. – 2023, 27 січня. – URL: <http://surl.li/eweck>
- ³⁹³ Цього року другої мобілізації не буде. в. соболев // Центр протидії дезінформації. – 2023, 17 березня. – URL: <https://t.me/CenterCounteringDisinformation/4565>
- ³⁹⁴ Luxmoore, M. & Gershkovich, E. Ukraine Says Russia Is Delaying New Mobilization Amid Stepped-Up Offensive // The Wall Street Journal. – 2023, February 11. – URL: <https://tinyurl.com/2cdb8cnz>
- ³⁹⁵ Андрій Турчак // Telegram. – 2023, 10 лютого. – URL: https://t.me/turchak_andrey/1032
- ³⁹⁶ Оперативна інформація щодо російського вторгнення. ГШ ЗСУ // Facebook. – 2023, 14 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/5umsh3kp>
- ³⁹⁷ Оперативна інформація щодо російського вторгнення. ГШ ЗСУ // Facebook. – 2023, 16 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/bdz996cc>
- ³⁹⁸ Росія почала змінювати тактику обстрілів України // Укрінформ. – 2023, 01 січня. – URL: <http://surl.li/eziql>
- ³⁹⁹ ЗСУ не мають засобів проти ракети, якою росіяни вдарили по будинку в Дніпрі // Укрінформ. – 2023, 15 січня. – URL: <https://tinyurl.com/mrynnbux>
- ⁴⁰⁰ Див.: Оперативна інформація Генерального штабу ЗС України за 01-31 січня 2023 року.
- ⁴⁰¹ Див.: Оперативна інформація Генерального штабу ЗС України за 01-28 лютого 2023 року.
- ⁴⁰² Формуються перші у світі ударні роти БпЛА / Генеральний штаб ЗСУ // facebook. – 2023, 27 січня. – URL: <http://surl.li/faarn>
- ⁴⁰³ Армія дронів // Facebook. – 2023, 22 січня. – URL: <https://www.facebook.com/army.of.drones/>
- ⁴⁰⁴ Стало відомо, хто і чим атакував літак РФ на білоруському аеродромі “Мачулищі” // УНІАН. – 2023, 26 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/5n88jwhj>
- ⁴⁰⁵ Чи піде Росія у наступ з Білорусі: у ЗСУ оцінили сили ворога // УНІАН. – 2023, 18 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/39a62mf9>
- ⁴⁰⁶ У ГУР пояснили, чому російський ракетний бліцкриг втратив сенс // Укрінформ. – 2023, 09 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/bdhkcd8c>

5.4. Хід воєнних дій

- ⁴⁰⁷ Романенко В. У білорусі 11 тисяч військових рф і 50 гелікоптерів і літаків, авіа навчань ще не було // Українська правда. – 2023, 16 січня. – URL: <https://tinyurl.com/5n88hrd7>; Роштіна О. Ознак наступу на Київ немає, але залишаються ракети й провокації // Українська правда. – 2023, 23 січня. – URL: <https://tinyurl.com/3uaat4rc>; Баглай І. Військові навчання відбулись у Чорнобильській зоні впритул до білорусі // Подрибиці. – 2023, 20 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/3bkyun4u>

- ⁴⁰⁸ Оперативна інформація станом на 18.00 16.01.2023 щодо російського вторгнення / Генеральний штаб ЗСУ // Facebook. – 2023, 16 січня. – URL: <https://tinyurl.com/ynem68d9>
- ⁴⁰⁹ Лозовенко Т. Білорусь оголосила про завершення льотно-тактичного навчання з РФ // Українська правда. – 2023, 02 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/2d82bbc7>; Рощина О. Росіяни посилюються для наступу і літаки з Білорусі не забирають – Генштаб ЗСУ // Українська правда. – 2023, 02 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/2rsd2dt9>
- ⁴¹⁰ Машовець К. Харків, Суми, Чернігів: скільки оперативних груп ворога знаходиться на кордонах України з РФ – аналіз групи ІС // Інформаційний спротив. – 2023, 25 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/mvh2dsr8>
- ⁴¹¹ Балачук І. Висадка десанту і патрулювання кордону – в Білорусі нові навчання російської і білоруської авіації // Українська правда. – 2023, 16 січня. – URL: <https://tinyurl.com/2wtgr6zy>
- ⁴¹² Кізілов Є. Наєв не бачить загрози повторного нападу з Білорусі // Українська правда. – 2023, 12 січня. – URL: <https://tinyurl.com/mpckcwtp>; На півночі Рівненщини проведено тактико-спеціальне навчання Сил оборони України / КОС ЗС України // Facebook. – 2023, 14 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/kndarux>; Командувач ОС ЗС України генерал-лейтенант С.Наєв про рівень військової загрози на півночі України / Новини КОС ЗСУ // Telegram. – 2023, 18 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/2p99sacj>;
- ⁴¹³ Тищенко К. ГУР: нагнітання теми загрози нападу з боку Білорусі – російська ПСКО // Українська правда. – 2023, 21 січня. – URL: <https://tinyurl.com/yafyunsj>; Рощина О. Ознак наступу на Київ немає, але залишаються ракети й провокації // Українська правда. – 2023, 23 січня. – URL: <https://tinyurl.com/3uaat4rc>
- ⁴¹⁴ Командувач Об'єднаних Сил Збройних Сил України генерал-лейтенант Сергій Наєв про заходи протидії проникнення диверсійно-розвідувальних груп противника на об'єкти критичної інфраструктури / Командування Об'єднаних сил ЗС України // Facebook. – 2023, 03 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/2p9y8d85>
- ⁴¹⁵ Мінні поля й інші пастки не дадуть ворогу піти далі білоруського кордону – командувач оборони Києва // Укрінформ. – 2023, 05 січня. – URL: <https://tinyurl.com/hf982hc7>
- ⁴¹⁶ Військові розповіли, чи має російська армія сили для сухопутного наступу з Білорусі // Радіо Свобода. – 2023, 18 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/ywbfbm3u7>
- ⁴¹⁷ Див.: Парай О. Жителів однієї з громад на Волині попередили про військові навчання // Суспільне. – 2023, 13 січня. – URL: <https://tinyurl.com/3e2fcz2a>; 100 км боліт і місцеві солдати: військові навчання на кордоні з Білоруссю не припиняються / TVRivne1 // Youtube. – 2023, 13 січня. – URL: <https://tinyurl.com/3dhbkrex>; Марчук І. Біля кордону з Білоруссю на Рівненщині Сили оборони відпрацювали знищення диверсантів // Суспільне. – 2023, 13 січня. – URL: <https://tinyurl.com/mpb7cpsu>; Корогородський Ю. На Рівненщині провели військові навчання з охорони кордону // Лівий берег. – 2023, 21 січня. – URL: <https://tinyurl.com/2p999daw>; Рибальська А., Коломієць Д. “Ми готові гідно зустріти ворога”. Репортаж із військових навчань на Київщині // Суспільне. – 2023, 20 січня. – URL: <https://tinyurl.com/mr3bvjtw>; На Київщині проведено комплекс тренувальних заходів із протидії повітряному десанту противника / Міністерство оборони України // Telegram. – 2023, 21 січня. – URL: <https://tinyurl.com/29nx295w>
- ⁴¹⁸ Воскресенська Н. На Волині відбулися навчання з оборони міста // Суспільне. – 2023, 03 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/37xf3ata>; Парай О. На Волині тривають мінометні навчання тероборони // Суспільне. – 2023, 06 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/5n8smzru>; На Рівненщині, неподалік від білоруського кордону, відбулися навчання Сил оборони // Мілітарний. – 2023, 14 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/2p9fbjru>; На півночі Рівненщини проведено тактико-спеціальне навчання Сил оборони України / Командування Об'єднаних сил ЗС України // Facebook. – 2023, 14 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/kndarux5>; Корогородський Ю. СБУ провела навчання на Рівненщині поблизу кордону з Білоруссю // Lb.ua. – 2023, 13 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/2pedt75x>; Київська область захищена / Сухопутні війська України // Telegram. – 2023, 08 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/5n6wr9p>
- ⁴¹⁹ У Північній операційній зоні тривають оперативно-тактичні навчання з охорони та оборони особливо-важливих державних об'єктів критичної інфраструктури / Командування Об'єднаних сил ЗС України // Facebook. – 2023, 21 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/3rkctv7>
- ⁴²⁰ Відпрацювання наступу ворога: сили оборони Києва розпочали планові навчання // Слово і діло. – 2023, 21 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/mrxezk8r>; Баглай І. Військові навчання відбулись у Чорнобильській зоні впритул до Білорусі // Подорожці. – 2023, 20 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/3bkyun4u>
- ⁴²¹ ЗСУ провели масштабні навчання у Чорнобильській зоні // Апостроф. – 2023, 20 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/2dc6n7b7>
- ⁴²² На півночі України створено 19 груп мобільних груп протиповітряної оборони на базі позашляховиків для захисту об'єктів критичної інфраструктури // Укрінформ. – 2023, 20 січня. – URL: <https://tinyurl.com/3n7p9t2c>
- ⁴²³ На Північному напрямку наші винищувачі дронів-камікадзе завжди наготові / Командування Об'єднаних сил ЗС України // Facebook. – 2023, 28 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/7s3dhe7x>
- ⁴²⁴ Некрасова Н. Під Києвом почалися навчання сил протиповітряної оборони // Comments.ua. – 2023, 18 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/3vefcjww>; Командувач посмакував улюбленою стравою захисників неба / Командування Об'єднаних сил ЗС України // Facebook. – 2023, 08 лютого. – URL: https://fb.watch/jAZ_DExeSk/
- ⁴²⁵ Узагальнена інформація нічної атаки на столицю / Київська міська військова адміністрація // Telegram. – 2023, 01 січня. – URL: https://t.me/VA_Kyiv/622
- ⁴²⁶ Київська область – працює ППО / Олексій Кулеба // Telegram. – 2023, 02 січня. – URL: <https://tinyurl.com/5de6k3wt>; Нічна повітряна атака на Київ / Київська міська військова адміністрація // Telegram. – 2023, 02 січня. – URL: https://t.me/VA_Kyiv/632
- ⁴²⁷ Лозовенко Т. КМБА: над Києвом було близько 20 ракет – усі знищені // Українська правда. – 2023, 26 січня. – URL: <https://tinyurl.com/3f6u999y>
- ⁴²⁸ Віталій Кличко: над Києвом збили 10 ракет. Є пошкодження електромереж // Офіційний портал Києва. – 2023, 10 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/2s3kjpz5>
- ⁴²⁹ Системи ППО на півночі ефективні // Українські національні новини. – 2023, 08 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/r22kw395>
- ⁴³⁰ В Білорусі недостатньо військ для наступу на Україну, – Генштаб // Волинь Post. – 2023, 23 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/2s9vbwbp>
- ⁴³¹ Прищепя Я. Путін продовжує заперечувати право України на існування // Суспільне медіа. – 2022, 23 грудня. – URL: <https://tinyurl.com/5t2jp65h>
- ⁴³² Брифінг представників Сил безпеки та оборони України у Military Media Center // Армія-інформ. – 2023, 12 січня. – URL: <https://tinyurl.com/4w4wu6z5>
- ⁴³³ Lawrence, C. The Russo-Ukrainian War – Day 315 // The Dupuy Institute. – 2023, January 02. – URL: <https://tinyurl.com/mpzrjzdt>
- ⁴³⁴ Протягом тижня на сході нашої країни відбулось 355 бойових зіткнень / Генеральний штаб ЗС України // Facebook. – 2023, 12 січня. – URL: <https://tinyurl.com/3acwsrst>
- ⁴³⁵ Досвід ведення бойових дій військовими формуваннями російської федерації в Операційній зоні оперативно-тактичного угруповання “Соледар” (1 січня – 28 лютого 2023 року) / Упоряд.: Група узагальнення бойового досвіду: полковник Ігор Фурман, підполковник Андрій Білюга. – Б.м., 2023. – С. 4.
- ⁴³⁶ Stepanenko, K. et al. Russian Offensive Campaign Assessment, January 31, 2023 // ISW. – 2023, January 31. – URL: <https://tinyurl.com/yc55jpyv>
- ⁴³⁷ Ibidem.
- ⁴³⁸ Ibidem
- ⁴³⁹ Intelligence update on the situation in Ukraine, 31 January 2023 / Ministry of Defence // Twitter. – 2023, January 31. – URL: <https://tinyurl.com/2tk247x9>
- ⁴⁴⁰ На Лиманському напрямку ворог намагається перехопити ініціативу і стягує резерви – Сергій Череватий // Армія Інформ. – 31 січня 2023. – URL: <https://tinyurl.com/43c8s7f7>

- ⁴⁴¹ У новорічну ніч ЗСУ знищили в Макіївці 400 окупантів // Українська правда. – 2023, 02 січня. – URL: <https://tinyurl.com/3s55vt6p>
- ⁴⁴² ЗСУ завдали удару по VIP-шпиталю загарбників в Кадіївці, де лікували виключно “кадірівців” // Слово і діло. – 2023, 21 січня. – URL: <https://tinyurl.com/5axsvnty>
- ⁴⁴³ Брифінг представників Сил безпеки та оборони України у Military Media Center // Армія Inform. – 2023, 12 січня. – URL: <https://tinyurl.com/4w4wu6z5>; Nagorski, T. & Labbate, M. & Deen, A. The Ukraine War in data: Ukraine says Russia has deployed more than 300,000 soldiers for a coming offensive // GRID. – 2023, February 02. – URL: <https://tinyurl.com/wamz5wvv>
- ⁴⁴⁴ Lawrence, C. The Russo-Ukrainian War – Day 344 // The Dupuy Institute. – 2023, February 02. – URL: <https://tinyurl.com/mpzrjzdt>
- ⁴⁴⁵ Україна перебуває напередодні дуже активної фази на фронті – ГУР // Армія Inform. – 2023, 01 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/3m54enwp>
- ⁴⁴⁶ “путін наказав військам захопити Донеччину та Луганщину до березня” // Головне управління розвідки МО України, 02 лютого 2023 року. – URL: <https://tinyurl.com/5dctuvhc>
- ⁴⁴⁷ Залужний обговорив із генералом Міллі перебіг війни в Україні. – 11 лютого 2023. – URL: <https://tinyurl.com/38e4j93c>
- ⁴⁴⁸ Брифінг представників Сил безпеки та оборони України у Military Media Center // Армія Inform. – 2023, 23 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/mu5f6h6n>
- ⁴⁴⁹ Там само.
- ⁴⁵⁰ Там само.
- ⁴⁵¹ Там само.
- ⁴⁵² “Шляху назад для України немає” – Віктор Назаров // Військовий Кур’єр України. – 2023, березня 2023. – URL: <https://tinyurl.com/ms4ees73>
- ⁴⁵³ Див.: Оперативна інформація Генерального штабу ЗС України станом на 06.00 і 18.00 01 28.02.2023.
- ⁴⁵⁴ “Оказывается, 80 трупов, нах*й, в донецке – их собрали, чтоб президента послушать”. Військовослужбовець рф розповідає про втрати та втечу 200 зеків з чвк “вагнер” // Головне управління розвідки МО України. – 2023, 19 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/x8mnmfyk>
- ⁴⁵⁵ Hird, K. Et al. Russian Offensive Campaign Assessment, February 28 // ISW. – URL: <https://tinyurl.com/3fn3ce3b>
- ⁴⁵⁶ У Росії знову “бавовна”: губернатор Белгородської області вдруге за три дні заявив про “прильоти” // Прямий, 19 січня 2023. – URL: <https://tinyurl.com/2p8e9khz>; Ввечері 10 січня у місті Шебекіно Белгородської області рф пролунали вибухи. Місцева влада скаржитися на обстріл // Вголос, 11 січня 2023. – URL: <https://tinyurl.com/5brr2tdh>; У Белгороді знову “бавовна”: “покурили” на військовому об’єкті // 24 канал, 3 січня 2023. – URL: <https://tinyurl.com/ympr5fe5n> та ін.
- ⁴⁵⁷ путін стурбований “бавовною” в Белгородській області: вимагає від міноборони рф дій // DSNews. – 2023, 01 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/u6tkwt52>; Бавовна на росії: під Белгородом палає нафтобаза // UAZMI. – 2023, 04 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/mr24r3bs>; Нічна бавовна у трьох областях Росії. В окупантів паніка // NTA-Пряма мова Львова. – 2023, 12 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/2vkhmfrg>; “Бавовна” під Белгородом: ППО РФ “спрацювала” настільки вдало, що ледве не вбила одразу кількох мужиків // Діалог-UA. – 2023, 17 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/4k3skybb>; У Белгородській області Росії горить ТЦ, окупанти кажуть – “приліт” // Українська правда. – 2023, 22 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/2p9уу48j>; “Бавовна” у Белгороді: очевидці бачили вибух у небі // ТСН. – 2023, 24 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/e2krdzrc> та ін.
- ⁴⁵⁸ Див.: Оперативна інформація Генерального штабу ЗС України станом на 06.00 і 18.00 01-10.01.2023 щодо російського вторгнення.
- ⁴⁵⁹ Там само.
- ⁴⁶⁰ Hird, K. et al. Russian Offensive Campaign Assessment, January 6 // ISW. – 2023, January 06. – URL: <https://tinyurl.com/mrym4pmv>

- ⁴⁶¹ Ibidem. Hird, K. et al. Russian Offensive Campaign Assessment, January 10 // ISW. – 2023, January 10. – URL: <https://tinyurl.com/mrym4pmv>
- ⁴⁶² Ibidem. Hird, K. et al. Russian Offensive Campaign Assessment, January 9 // ISW. – 2023, January 09. – URL: <https://tinyurl.com/mrym4pmv>
- ⁴⁶³ Ibidem. Stepanenko, K. et al. Russian Offensive Campaign Assessment, January 11 // ISW. – 2023, January 11. – URL: <https://tinyurl.com/mrym4pmv>
- ⁴⁶⁴ Intelligence update on the situation in Ukraine, 12 January 2023 / Ministry of Defence // Twitter. – URL: <https://tinyurl.com/sh7r4evk>
- ⁴⁶⁵ Ibidem. Stepanenko, K. et al. Russian Offensive Campaign Assessment, January 14 // ISW. – 2023, January 14. – URL: <https://tinyurl.com/mrym4pmv>
- ⁴⁶⁶ Ibidem.
- ⁴⁶⁷ Ibidem. Stepanenko, K. et al. Russian Offensive Campaign Assessment, January 16 // ISW. – 2023, January 16. – URL: <https://tinyurl.com/mrym4pmv>
- ⁴⁶⁸ Ibidem. Bailey, R. et al. Russian Offensive Campaign Assessment, January 18 // ISW. – 2023, January 18. – URL: <https://tinyurl.com/mrym4pmv>
- ⁴⁶⁹ Див.: Оперативна інформація Генерального штабу ЗС України станом на 06.00 і 18.00 18.01.2023 щодо російського вторгнення.
- ⁴⁷⁰ Barros, G. et al. Russian Offensive Campaign Assessment, January 19 // ISW. – 2023, January 19. – URL: <https://tinyurl.com/mrym4pmv>
- ⁴⁷¹ Оперативна інформація станом на 06.00 20.01.2023 щодо російського вторгнення / Генеральний штаб ЗСУ // Facebook. – 2023, 20 січня. – URL: <https://tinyurl.com/3rbcs5t>
- ⁴⁷² Hird, K. et al. Russian Offensive Campaign Assessment, January 21 // ISW. – 2023, January 21. – URL: <https://tinyurl.com/mrym4pmv>
- ⁴⁷³ Ibidem. Hird, K. et al. Russian Offensive Campaign Assessment, January 23 // ISW. – 2023, January 23. – URL: <https://tinyurl.com/mrym4pmv>
- ⁴⁷⁴ Оперативна інформація станом на 06.00 24.01.2023 щодо російського вторгнення / Генеральний штаб ЗСУ // Facebook. – 2023, 24 січня. – URL: <https://tinyurl.com/3rbcs5t>
- ⁴⁷⁵ Оперативна інформація станом на 06.00 25.01.2023 щодо російського вторгнення / Генеральний штаб ЗСУ // Facebook. – 2023, 25 січня. – URL: <https://tinyurl.com/3rbcs5t>
- ⁴⁷⁶ Stepanenko, K. et al. Russian Offensive Campaign Assessment, January 31 // ISW. – 2023, January 31. – URL: <https://tinyurl.com/mrym4pmv>
- ⁴⁷⁷ Див.: Оперативна інформація Генерального штабу ЗС України станом на 06.00 і 18.00 01-09.02.2023 щодо російського вторгнення.
- ⁴⁷⁸ Там само.
- ⁴⁷⁹ Hird, K. et al. Russian Offensive Campaign Assessment, February 2 // ISW. – 2023, February 02. – URL: <https://tinyurl.com/bddx7k2p>
- ⁴⁸⁰ Ibidem. Stepanenko, K. et al. Russian Offensive Campaign Assessment, February 4 // ISW. – 2023, February 04. – URL: <https://tinyurl.com/52beyyeu>
- ⁴⁸¹ Ibidem. Hird, K. et al. Russian Offensive Campaign Assessment, February 2 // ISW. – 2023, February 02. – URL: <https://tinyurl.com/bddx7k2p>
- ⁴⁸² Ibidem. Stepanenko, K. et al. Russian Offensive Campaign Assessment, February 07 // ISW. – 2023, February 07. – URL: <https://tinyurl.com/bddx7k2p>
- ⁴⁸³ Див.: Оперативна інформація Генерального штабу ЗС України станом на 06.00 і 18.00 10-15.02.2023 щодо російського вторгнення.
- ⁴⁸⁴ Bailey, R. et al. Russian Offensive Campaign Assessment, February 15 // ISW. – 2023, February 15. – URL: <https://tinyurl.com/ywc5fuz7>
- ⁴⁸⁵ Ibidem. Bailey, R. et al. Russian Offensive Campaign Assessment, February 11 // ISW. – 2023, February 11. – URL: <https://tinyurl.com/bddx7k2p>
- ⁴⁸⁶ Див.: Оперативна інформація Генерального штабу ЗС України станом на 06.00 і 18.00 16-21.02.2023 щодо російського вторгнення.
- ⁴⁸⁷ Hird, K. et al. Russian Offensive Campaign Assessment, February 16 // ISW. – 2023, February 16. –

- URL: <https://tinyurl.com/ys2v33uf>
- ⁴⁸⁸ Ibidem. Stepanenko, K. et al. Russian Offensive Campaign Assessment, February 18 // ISW. – 2023, February 18. – URL: <https://tinyurl.com/3skkp5c2>
- ⁴⁸⁹ Генштаб заявив про провал наступу росіян з боку Куп'янська і Вугледара // Новинарня. – 2023, 23 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/4wwz7vur>
- ⁴⁹⁰ Див.: Оперативна інформація Генерального штабу ЗС України станом на 06.00 і 18.00 23-28.02.2023.
- ⁴⁹¹ Hird, K. et al. Russian Offensive Campaign Assessment, February 28 // ISW. – 2023, February 28. – URL: <https://tinyurl.com/3fn3ce3b>
- ⁴⁹² Інформація наводиться за даними аналітичного ресурсу Deep State.
- ⁴⁹³ Оперативна інформація станом на 06.00 10.01.2023 щодо російського вторгнення / Генеральний штаб ЗСУ // Facebook. – 2023, 10 січня. – URL: <https://tinyurl.com/3rbcs5t>; Оперативна інформація станом на 06.00 06.02.2023 щодо російського вторгнення / Генеральний штаб ЗСУ // Facebook. – 2023, 06 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/3rbcs5t>
- ⁴⁹⁴ Досвід ведення бойових дій військовими формуваннями російської федерації в Операційній зоні оперативно-тактичного угруповання “Соледар” (1 січня – 28 лютого 2023 року). – С. 8.
- ⁴⁹⁵ Там само.
- ⁴⁹⁶ Там само. – С. 8-9.
- ⁴⁹⁷ Названо кількість загиблих окупантів у боях за Соледар // News UA. – 2023, 26 січня. – URL: <https://tinyurl.com/4c4ak4ds>
- ⁴⁹⁸ Досвід ведення бойових дій військовими формуваннями російської федерації в Операційній зоні оперативно-тактичного угруповання “Соледар” (1 січня – 28 лютого 2023 року). – С. 10.
- ⁴⁹⁹ Там само.
- ⁵⁰⁰ Генерал-полковник Олександр Сирський знов побував у Бахмуті // Вечірній Київ, 27 лютого 2023 року. – URL: <https://vechirniy.kyiv.ua/news/79206/>
- ⁵⁰¹ Досвід ведення бойових дій військовими формуваннями російської федерації в операційній зоні Оперативно-тактичного угруповання “Соледар” (1 січня – 28 лютого 2023 року). Група узагальнення бойового досвіду: полковник Ігор Фурман, підполковник Андрій Білюга. – К., 2023. – С. 10-11.
- ⁵⁰² Там само.
- ⁵⁰³ Ibidem. Hird, K. et al. Russian Offensive Campaign Assessment, February 13 // ISW. – 2023, February 13. – URL: <https://tinyurl.com/2n42v7cr>
- ⁵⁰⁴ Питання про відхід наших частин від Бахмута на нові лінії оборони не стоїть. Колонка Сергія Згурця // Еспресо-ТВ. – 2023, 26 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/mwvxyez>
- ⁵⁰⁵ По 500 вбитих щодня: Резніков про втрати росіян під Бахмутом // Еспресо-ТВ. – 2023, 26 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/bp62xnr4>
- ⁵⁰⁶ Hird, K. et al. Russian Offensive Campaign Assessment, February 28 // ISW. – 2023, February 28. – URL: <https://tinyurl.com/3fn3ce3b>
- ⁵⁰⁷ Українське командування не ухвалювало рішення відводити війська від Бахмута // Еспресо-ТВ. – 2023, 01 березня. – URL: <https://tinyurl.com/mrs5832r>
- ⁵⁰⁸ Інформація подана за даними аналітичного ресурсу Deep State.
- ⁵⁰⁹ Інформація подана за даними аналітичного ресурсу Deep State.
- ⁵¹⁰ Оперативна інформація станом на 06.00 02.01.2023 щодо російського вторгнення / Генеральний штаб ЗСУ // Facebook. – 2023, 02 січня. – URL: <https://tinyurl.com/3rbcs5t>
- ⁵¹¹ Оперативна інформація станом на 06.00 19.01.2023 щодо російського вторгнення / Генеральний штаб ЗСУ // Facebook. – 2023, 19 січня. – URL: <https://tinyurl.com/3rbcs5t>
- ⁵¹² Stepanenko, K. et al. Russian Offensive Campaign Assessment, January 20 // ISW. – 2023, January 20. – URL: <https://tinyurl.com/mrym4pmv>; Hird, K. et al. Russian Offensive Campaign Assessment, January 24 // ISW. – 2023, January 24. – URL: <https://tinyurl.com/mrym4pmv>; Оперативна інформація станом на 06.00 26.01.2023 щодо російського вторгнення / Генеральний штаб ЗСУ // Facebook. – 2023, 26 січня. – URL: <https://tinyurl.com/3rbcs5t>; Barros, G. et al. Russian Offensive Campaign Assessment, January 28 // ISW. – 2023, January 28. – URL: <https://tinyurl.com/mrym4pmv>; Hird, K. et al. Russian Offensive Campaign Assessment, January 30 // ISW. – 2023, January 30. – URL: <https://tinyurl.com/mrym4pmv>
- ⁵¹³ Див.: Оперативна інформація Генерального штабу ЗС України станом на 6.00 та 18.00 01-05.02.2023 щодо російського вторгнення.
- ⁵¹⁴ Оперативна інформація станом на 06.00 08.02.2023 щодо російського вторгнення / Генеральний штаб ЗСУ // Facebook. – 2023, 08 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/3rbcs5t>
- ⁵¹⁵ Оперативна інформація станом на 06.00 09.02.2023 щодо російського вторгнення / Генеральний штаб ЗСУ // Facebook. – 2023, 09 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/3rbcs5t>
- ⁵¹⁶ Під Вугледаром розбили бронегрупу Росії // Мілітарний. – 2023, 09 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/yhfr29kd>
- ⁵¹⁷ Під Вугледаром ЗСУ розбили велику бронегрупу росіян // Тексти. – 2023, 10 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/mr2kvwmf>
- ⁵¹⁸ Аксьонов П. Розгром російської колони під Вугледаром. Як це могло статись // BBC. – 2023, 14 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/35wwe7e7>
- ⁵¹⁹ Там само.
- ⁵²⁰ Andrew E. Kramer In an Epic Battle of Tanks, Russia Was Routed, Repeating Earlier Mistakes // The New York Times. – 2023, March 01. – URL: <https://tinyurl.com/39v3k9p8>
- ⁵²¹ Див.: Оперативна інформація Генерального штабу ЗС України станом на 06.00 і 18.00 14-28.02.2023 щодо російського вторгнення.
- ⁵²² Schmidt, S. & Korolchuk, S. After Kherson, Ukraine's military ponders new push south and east // The Washington Post. – 2022, December 03. – URL: <https://tinyurl.com/2zuucrw>
- ⁵²³ Ситуація на Запоріжжі: якими силами росіяни намагаються втриматися на Мелітопольському та Бердянському напрямках – координатор ІС / Інформаційний спротив. – 2023, 21 січня. – URL: <https://tinyurl.com/2ye6bhdw>
- ⁵²⁴ ОГРВ ПРРМ – Оперативна група російських військ у Придністровському регіоні Республіки Молдова.
- ⁵²⁵ Military Balance 2023, p. 197.
- ⁵²⁶ На військових складах у Придністров'ї майже нічого немає – розвідка // Новинарня. – 2023, 02 березня. – URL: <https://tinyurl.com/2s43m26w>; Глянько К. Скільки залишилося боєприпасів на складах у Придністров'ї: озвучено неймовірну цифру // Апостроф. – 2023, 05 березня. – URL: <https://tinyurl.com/bdfdus2y>
- ⁵²⁷ Машовець К. Про ситуацію з Придністров'ям // Главком. – 2022, 30 квітня. – URL: <https://tinyurl.com/35z9hrkv>; Скільки військ рашистів стоїть у “Придністров'ї” і на що вони взагалі здатні // Defence Express. – 2023, 25 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/2hewedrj>
- ⁵²⁸ Мазур Є. Больова точка Путіна: що означає заборона транзиту російських військових до Придністров'я // 24 Одеса. – 2015, 26 травня. – URL: <https://tinyurl.com/2p9avc3y>
- ⁵²⁹ Latest Defence Intelligence update on the situation in Ukraine – 8 January 2023 / Ministry of Defence // Twitter. – 2023, January 08. – URL: <https://tinyurl.com/2p8pk44k>
- ⁵³⁰ Hernandez M., Holder J. Defenses Carved into the Earth // The New York Times. – 2022, December 14. – URL: <https://tinyurl.com/3d2fzc8s>; Nicholls D. Russia's new defensive lines may appear daunting – but looks can be deceiving // The Telegraph. – 2022, December 16. – URL: <https://tinyurl.com/msv45xwp>
- ⁵³¹ Afrik B. Russian forces are continuing to build fortifications around the occupied city of Tokmak // Twitter. – 2022, December 16. – URL: <https://tinyurl.com/2n9nejyb>
- ⁵³² Балачук І. Росіяни готуються до вуличних боїв у Мелітополі – мер // Українська правда. – 2022, 18 грудня. – URL: <https://tinyurl.com/3k8bkbbv>
- ⁵³³ Фурдик С. Сьогодні ми стаємо військом, яке не кількістю, а навченістю та вмінням використовувати наявні сили й засоби ефективно громить ворога – бригадний генерал Олександр Тарнавський // Армія Inform. – 2023, 26 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/3wz95k9s>
- ⁵³⁴ Рогальська Н. Окупанти пішли в наступ на Запорізькому напрямку: захоплено два села –

- DeepState // СтопКор. – 2023, 13 січня. – URL: <https://tinyurl.com/3dy4yspd>
- ⁵³⁵ Ізвозікова А., Пономарьов В. Російське Міноборони повідомляє про наступ рф на Запорізькому напрямку. У пресцентрі Сил оборони прокоментували // Суспільне. Новини. – 2023, 21 січня. – URL: <https://tinyurl.com/nc2ddrk6>
- ⁵³⁶ Рогальська Н. Бій на Запорізькому напрямку: ворожий авангард “накрили” у 10 км від Оріхова // СтопКор. – 2023, 15 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/3vfmahzu>
- ⁵³⁷ На нулі: репортаж зі спостережного пункту 1 окремої танкової бригади на передовій / Суспільне Чернігів // YouTube. – 2023, 23 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/4bjb9edu>
- ⁵³⁸ Рогальська Н. Бій на Запорізькому напрямку: ворожий авангард “накрили” у 10 км від Оріхова // СтопКор. – 2023, 15 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/3vfmahzu>
- ⁵³⁹ Зараз в Україні вирішується доля світового порядку, що заснований на правилах, на людяності, на передбачуваності // Президент України Володимир Зеленський. Офіційне інтернет-представництво. – 2023, 20 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/2xd7pa7x>
- ⁵⁴⁰ Наша 102 бригада уже 10 місяців знаходиться у Запорізькій області на передовій / 102 окрема бригада Сил територіальної оборони ЗСУ Івано-Франківщина // facebook. – 2023, 28 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/3x8smx6h>
- ⁵⁴¹ На часі – 110 бригада ТРО потребує дров для укріплень на передовій / Телеканал МТМ Запоріжжя // YouTube. – 2022, 12 грудня. – URL: <https://tinyurl.com/25j2s532>
- ⁵⁴² Ми отримали вагомий сигнал від наших партнерів щодо неминучості притягнення Росії до відповідальності за агресію й терор проти України // Президент України Володимир Зеленський. Офіційне інтернет-представництво. – 2023, 18 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/5n96j382>
- ⁵⁴³ Тримати ситуацію на фронті й готуватися до будь-яких ескалаційних кроків ворога – це пріоритет на найближчий час // Президент України Володимир Зеленський. Офіційне інтернет-представництво. – 2023, 16 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/56vrd53y>
- ⁵⁴⁴ Вілора В. Підрозділи НГУ завдають відчутних втрат противнику – Микола Уршалович // Армія Inform. – 2023, 12 січня. – URL: <https://tinyurl.com/3xu9wrvc>
- ⁵⁴⁵ Фурдик С. Сьогодні ми стаємо військом, яке не кількістю, а навченістю та вмінням використовувати наявні сили й засоби ефективно громить ворога – бригадний генерал Олександр Тарнавський // Армія Inform. – 2023, 26 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/3wz95k9s>
- ⁵⁴⁶ Оперативна інформація Генерального Штабу Збройних Сил України станом на 06:00 05.12.2022 щодо російського вторгнення // Урядовий портал. – 2022, 05 грудня. – URL: <https://tinyurl.com/js9mwjtb>
- ⁵⁴⁷ Оперативна інформація Генерального Штабу Збройних Сил України станом на 06:00 09.12.2022 щодо російського вторгнення // Урядовий портал. – 2022, 09 грудня. – URL: <https://tinyurl.com/57dyu7fb>
- ⁵⁴⁸ Оперативна інформація станом на 06.00 18.12.2022 щодо російського вторгнення / Генеральний штаб ЗСУ // facebook. – 2022, 18 грудня. – URL: <https://tinyurl.com/mr2vfh6>
- ⁵⁴⁹ Оперативна інформація Генерального Штабу Збройних Сил України станом на 06:00 24.12.2022 щодо російського вторгнення // Урядовий портал. – 2022, 24 грудня. – URL: <https://tinyurl.com/9k735p6z>
- ⁵⁵⁰ Оперативна інформація Генерального Штабу Збройних Сил України станом на 06:00 29.12.2022 щодо російського вторгнення // Урядовий портал. – 2022, 29 грудня. – URL: <https://tinyurl.com/2xw2fzc3>; Оперативна інформація Генерального Штабу Збройних Сил України станом на 6:00 01.01.2023 щодо російського вторгнення // Урядовий портал. – 2023, 01 січня. – URL: <https://tinyurl.com/mr22h5yf>; Оперативна інформація Генерального Штабу Збройних Сил України станом на 06:00 02.01.2023 щодо російського вторгнення // Урядовий портал. – 2023, 02 січня. – URL: <https://tinyurl.com/3c9yzk3n>
- ⁵⁵¹ Оперативна інформація Генерального Штабу Збройних Сил України станом на 06:00 23.12.2022 щодо російського вторгнення // Урядовий портал. – 2022, 23 грудня. – URL: <https://tinyurl.com/2p95scnu>
- ⁵⁵² Ворог заселив військових у бази відпочинку в районі Бердянська // Центр національного спротиву. – 2023, 09 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/yb2u3mf6>
- ⁵⁵³ Оперативна інформація Генерального Штабу Збройних Сил України станом на 06:00 3.12.2022 щодо російського вторгнення // Урядовий портал. – 2022, 03 грудня. – URL: <https://tinyurl.com/ym9abnt4>; Оперативна інформація Генерального Штабу Збройних Сил України станом на 06:00 01.12.2022 щодо російського вторгнення // Урядовий портал. – 2022, 01 грудня. – URL: <https://tinyurl.com/4cdhrnrm>
- ⁵⁵⁴ Ворог заселив військових у бази відпочинку в районі Бердянська // Центр національного спротиву. – 2023, 09 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/yb2u3mf6>
- ⁵⁵⁵ Оперативна інформація Генерального Штабу Збройних Сил України станом на 06:00 21.12.2022 щодо російського вторгнення // Урядовий портал. – 2022, 21 грудня. – URL: <https://tinyurl.com/bdf6u2ah>
- ⁵⁵⁶ Окупанти збільшили темпи депортації українців до рф // Центр національного спротиву. – 2023, 15 січня. – URL: <https://tinyurl.com/yj5km88j>
- ⁵⁵⁷ Окупанти продовжують блокаду Енергодару // Центр національного спротиву. – 2023, 19 січня. – URL: <https://tinyurl.com/bdhaamp3>
- ⁵⁵⁸ Оперативна інформація Генерального Штабу Збройних Сил України станом на 06:00 04.12.2022 щодо російського вторгнення // Урядовий портал. – 2022, 04 грудня. – URL: <https://tinyurl.com/23k6mztc>
- ⁵⁵⁹ Оперативна інформація Генерального Штабу Збройних Сил України станом на 06.00 19.12.2022 щодо російського вторгнення // Урядовий портал. – 2022, 19 грудня. – URL: <https://tinyurl.com/34w4c24k>; Оперативна інформація Генерального Штабу Збройних Сил України станом на 06:00 13.01.2023 щодо російського вторгнення // Урядовий портал. – 2023, 13 січня. – URL: <https://tinyurl.com/47d5pmfj>
- ⁵⁶⁰ Оперативна інформація станом на 06.00 18.12.2022 щодо російського вторгнення / Генеральний штаб ЗСУ // facebook. – 2022, 18 грудня. – URL: <https://tinyurl.com/mr2vfh6>; Оперативна інформація станом на 06.00 25.12.2022 щодо російського вторгнення / Генеральний штаб ЗСУ // facebook. – 2022, 25 грудня. – URL: <https://tinyurl.com/3st5bdp8>
- ⁵⁶¹ Оперативна інформація Генерального Штабу Збройних Сил України станом на 06:00 17.02.2023 щодо російського вторгнення // Урядовий портал. – 2023, 17 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/ycxvzf7f>
- ⁵⁶² Оперативна інформація Генерального штабу Збройних Сил України станом на 06:00 11.02.2023 щодо російського вторгнення // Урядовий портал. – 2023, 11 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/4rttppnf>
- ⁵⁶³ Оперативна інформація Генерального Штабу Збройних Сил України станом на 06:00 07.01.2023 щодо російського вторгнення // Урядовий портал. – 2023, 07 січня. – URL: <https://tinyurl.com/2f82um78>
- ⁵⁶⁴ Оперативна інформація Генерального Штабу Збройних Сил України станом на 06:00 08.12.2022 щодо російського вторгнення // Урядовий портал. – 2022, 08 грудня. – URL: <https://tinyurl.com/2a77344n>
- ⁵⁶⁵ Окупанти продовжують “полювання на гривню” на ТОТ // Центр національного спротиву. – 2023, 31 січня. – URL: <https://tinyurl.com/2becuwx4>
- ⁵⁶⁶ Активісти руху “Жовта Стрічка” провели акцію у Мелітополі // Центр національного спротиву. – 2023, 06 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/4hnnwx3k>
- ⁵⁶⁷ Завдяки партизанам ЗСУ знищили ворожий склад БК на Запоріжжі // Центр національного спротиву. – 2023, 23 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/bd7pnt22>
- ⁵⁶⁸ В Бердянську підірвали машину місцевого гауляйтера // Центр національного спротиву. – 2023, 14 січня. – URL: <https://tinyurl.com/uheyc7z3>; У Бердянську підірвали авто зрадниці // Центр національного спротиву. – 2023, 24 січня. – URL: <https://tinyurl.com/2vhayesa>; В Енергодарі підірвали зрадника // Центр національного спротиву. – 2023, 03 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/22ywwpc6>

⁵⁶⁹ Bailey R. et al. Russian Offensive Campaign Assessment, December 2 // ISW. – 2022, December 02. – URL: <https://tinyurl.com/mwer76ea>

⁵⁷⁰ Представники “Росатому” на ЗАЕС привласнюють гроші, призначені на зарплати українському персоналу // Головне управління розвідки Міністерства оборони України. – 2022, 01 грудня. – URL: <https://tinyurl.com/297sh7vd>

⁵⁷¹ Окупанти готують чергові провокації на Запорізькій АЕС / Енергоатом // Telegram. – 2022, 08 грудня. – URL: https://t.me/energoatom_ua/11020

⁵⁷² Рашисти посилили репресії проти працівників Запорізької АЕС / Енергоатом // Telegram. – 2022, 09 грудня. – URL: https://t.me/energoatom_ua/11033

⁵⁷³ Президент назвав кількість російських військ на запорізькій АЕС // Укрінформ. – 2022, 18 грудня. – URL: <https://tinyurl.com/2v4hec7p>

⁵⁷⁴ Оперативна інформація станом на 06.00 07.01 2023 / Генеральний штаб ЗСУ // facebook. – 2023, 07 січня. – URL: <https://tinyurl.com/3s27zsmx>

⁵⁷⁵ Update 144 – IAEA Director General Statement on Situation in Ukraine // International Atomic Energy Agency. – 2023, January 26. – URL: <https://tinyurl.com/mtpn2j8u>

⁵⁷⁶ ЧП на атомных электростанциях Украины возможно в любой момент // Sputnik Кыргызстан. – 2023, 19 января. – URL: <https://tinyurl.com/2efuympp>

⁵⁷⁷ Янковський О., Бадюк О. “Можуть наробити капостей”. В якому стані буде Запорізька АЕС після деокупації? // Радіо Свобода. – 2023, 03 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/28tezrky>

⁵⁷⁸ Чайка О., Орел. І. Ядерна бочка Європи. На Запорізькій АЕС залишилося вп’ятеро менше працівників, обладнання деградує. Як ЗАЕС працює під окупацією // Forbes. – 2023, 24 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/3jufy578>

⁵⁷⁹ Update 148 – IAEA Director General Statement on Situation in Ukraine // International Atomic Energy Agency. – 2023, February 28. – URL: <https://tinyurl.com/muycprxy>

⁵⁸⁰ Lyman E. One year later, new dangers threaten Ukraine’s embattled Zaporizhzhia nuclear plant // Bulletin of the Atomic Scientist. – 2023, February 28. – URL: <https://tinyurl.com/2z2drfez>

⁵⁸¹ Голова “Енергоатому”: зниження росіянами води в Каховському водосховищі – нова загроза для ЗАЕС // Interfax Ukraine. – 2023, 12 лютого. – URL: <https://interfax.com.ua/news/general/890863.html>

⁵⁸² Заява МЗС України щодо блокування Росією ротації персоналу МАГАТЕ та мілітаризації ЗАЕС // Міністерство закордонних справ України. – 2023, 19 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/3bbbbaxb>

⁵⁸³ Машовець К. Що відбувається на Кримсько-Таврійському напрямку: нові дані групи “IC” // Інформаційний спротив. – 2023, 17 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/3efdddwm>

⁵⁸⁴ Hernandez M., Holder J. Defenses Carved into the Earth // The New York Times. – 2022, December 14. – URL: <https://tinyurl.com/3d2fzc8s>

⁵⁸⁵ Оперативна інформація станом на 18.00 04.01.2023 щодо російського вторгнення / Генеральний штаб ЗСУ // facebook. – 2023, 04 січня. – URL: <https://tinyurl.com/2p94u596>

⁵⁸⁶ Оперативна інформація Генерального Штабу Збройних Сил України станом на 06:00 17.12.2022 щодо російського вторгнення // Урядовий портал. – 2022, 17 грудня. – URL: <https://tinyurl.com/388r5jkw>

⁵⁸⁷ Українські військові планують відсунути росіян від лінії узбережжя окупованої Херсонщини // Інтен. – 2023, 26 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/4n2kv3fc>

⁵⁸⁸ Начальник Херсонської міської військової адміністрації Галина Лугова у прямому ефірі телемарафону Єдині новини про ситуацію у місті / Херсонська МБА // Telegram. – 2023, 26 лютого. – URL: https://t.me/kherson_miskrada/12333

⁵⁸⁹ Олександрівка. Місцеві зустрічають нас приязно / 123 бригада тероборони ЗСУ // facebook. – 2023, 15 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/35uds29r>

⁵⁹⁰ Аеророзвідка одна із ключових ланок сучасного ведення війни / 124 окрема бригада територіальної оборони ЗСУ // facebook. – 2023, 23 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/yc2xdzxr>

⁵⁹¹ Маємо зробити час нашою зброєю – маємо пришвидшувати постачання нових збройних

опцій для України // Президент України Володимир Зеленський. Офіційне інтернет-представництво. – 2023, 29 січня. – URL: <https://tinyurl.com/yku4pkce>

⁵⁹² Оперативна інформація Генерального Штабу Збройних Сил України станом на 06:00 21.12.2022 щодо російського вторгнення // Урядовий портал. – 2022, 21 грудня. – URL: <https://tinyurl.com/bdf6u2ah>

⁵⁹³ Оперативна інформація Генерального Штабу Збройних Сил України станом на 06:00 28.12.2022 щодо російського вторгнення // Урядовий портал. – 2022, 28 грудня. – URL: <https://tinyurl.com/ysjx65z9>

⁵⁹⁴ Оперативна інформація Генерального Штабу Збройних Сил України станом на 06:00 31.12.2022 щодо російського вторгнення // Урядовий портал. – 2022, 31 грудня. – URL: <https://tinyurl.com/4jn2w87d>

⁵⁹⁵ Оперативна інформація Генерального Штабу Збройних Сил України станом на 06:00 03.01.2023 щодо російського вторгнення // Урядовий портал. – 2023, 03 січня. – URL: <https://tinyurl.com/32v2c9e8>

⁵⁹⁶ Бондар Ю. Еволюція гирлової області Дніпра в умовах антропогенної трансформації. Кваліфікаційна робота на здобуття ступеня вищої освіти “магістр”. – Херсон, 2020 р. – С. 23-24.

⁵⁹⁷ Там само, с. 31.

⁵⁹⁸ Hird K. et al. Russian Offensive Campaign Assessment, December 9 // ISW. – 2022, December 09. – URL: <https://tinyurl.com/2dnmdcud>

⁵⁹⁹ Рогальська Н. Окупанти готують десантну операцію на Дніпрі: засіли на острові під Херсоном – Машовець // СтопКор. – 2022, 9 грудня. – URL: <https://tinyurl.com/3nkbwd7v>

⁶⁰⁰ Уважаемые жители Херсона, пожалуйста, не спамьте социальные сети с заявлениями “русские на острове” / Херсон: война без фейков // Telegram. – 2022, 09 декабря. – URL: https://t.me/kherson_non_fake/4542

⁶⁰¹ Оперативна інформація станом на 06.00 15.12.2022 щодо російського вторгнення / Генеральний штаб ЗСУ // facebook. – 2022, 15 грудня. – URL: <https://tinyurl.com/4ejzuc38>

⁶⁰² Рогальська Н. Херсонщина: ЗСУ знищили ворожу переправу, Великий Потьомкінський острів – під окупантами // СтопКор. – 2022, 15 грудня. – URL: <https://tinyurl.com/36h59d8c>

⁶⁰³ Роман Буркало // Платформа пам’яті Меморіал. – 2022. – URL: <https://tinyurl.com/cjssw2zk>

⁶⁰⁴ More pics/film in link from UAF 131 Recon Battalion's opp on the Dnipro // Twitter. – 2022, December 31. – URL: <https://tinyurl.com/5cdf97t5>

⁶⁰⁵ На Херсонщині спецпідрозділ ГУР МО України здійснив рейд у тил армії РФ та знищив їх передовий пункт управління // Суспільне. Новини. – 2023, 24 січня. – URL: <https://tinyurl.com/3tjr68kh>

⁶⁰⁶ Тренування розрахунків ДШК перед виходом на лінію зіткнення з окупантом / 126 окрема бригада територіальної оборони м. Одеса // facebook. – 2022, 12 грудня. – URL: <https://tinyurl.com/4a2dujak>

⁶⁰⁷ На Херсонщині ЗСУ уразили рідкісний російський “арктичний” ЗРК Тор-М2ДТ // Мілітарний. – 2023, 02 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/y8xcu8vp>

⁶⁰⁸ На цьому напрямку ми не даємо спокійно дихати противнику – артилеристи на Херсонщині // АрміяInform. – 2023, 30 січня. – URL: <https://tinyurl.com/4hbdzt9k>

⁶⁰⁹ Острів Великий Потьомкін, який знаходиться між лівим та правим берегом Дніпра недалеко від Херсона, вже знаходиться під контролем ЗСУ / Мисягін // Telegram. – 2023, 02 січня. – URL: <https://t.me/mysiagin/18201>

⁶¹⁰ Черниш О. Бої за Великий Потьомкінський острів. Що це означає для звільнення Херсонщини? // BBC News Україна. – 2023, 03 січня. – URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-64153913>

⁶¹¹ Печенюк А. Розвідники вдерлися в тил ворога на Херсонщині: ГУР розповіло про ворожайний рейд // УНІАН. – 2023, 24 січня. – URL: <https://tinyurl.com/bdch6j3x>

⁶¹² На Дніпрі тривають річкові бої // Нова Каховка City. – 2023, 17 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/>

com/mnnudph3

⁶¹³ Рогальська Н. Чонгарський капкан: лівобережжя Дніпра може перетворитись на “котел” для окупантів // СтопКор. – 2023, 23 січня. – URL: <https://tinyurl.com/54wpmfc9>

⁶¹⁴ Романенко В. Сили оборони вразили з артилерії катер окупантів на Дніпрі // Українська правда. – 2023, 10 січня. – URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2023/01/10/7384221/>

⁶¹⁵ При спробі ворожої ДПГ висадитися на один з так званих Потемкінських островів на Дніпрі, Сили оборони вразили легкомоторний цивільний катер / Оперативне командування “Південь” // facebook. – 2023, 23 січня. – URL: <https://tinyurl.com/2yh887tf>

⁶¹⁶ Сили оборони знищили п’ять легкомоторних човнів із ворожими ДПГ біля островів – Єрін // Вгору. – 2023, 31 січня. – URL: <https://tinyurl.com/36dnkzna>

⁶¹⁷ Ворог продовжує вести розвідку на південному напрямку, проте критичних змін у ситуації немає // Interfax Україна. – 2023, 06 лютого. – URL: <https://interfax.com.ua/news/general/889397.html>

⁶¹⁸ Southern Command: Ukraine destroys two Russian boats in Dnipro River delta // The Kyiv Independent. – 2023, February 12. – URL: <https://tinyurl.com/hht86sbn>

⁶¹⁹ В Олешках ЗСУ накрили бригаду зрадників з Криму // Нова Каховка City. – 2023, 30 січня. – URL: <https://tinyurl.com/2p92fphr>

⁶²⁰ Altman H. Ukraine Situation Report: The Battle for Dnipro River Islands // The War Zone. – 2023, January 31. – URL: <https://tinyurl.com/23a3ay3e>

⁶²¹ Черниш О. Бої за Кінбурнську косу. ЗСУ проводять операцію зі звільнення піщаного півострова // BBC News Україна. – 2023, 14 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/36chsztg>

⁶²² Павлик А. Природні особливості Сухої коси: генетичний та еволюційний аспект: Кваліфікаційна робота на здобуття ступеня вищої освіти “магістр”. – Івано-Франківськ, 2023. – С. 8-10.

⁶²³ Чорноморський флот РФ уже програв битву за Кінбурнську косу, і це поразка буде важча за Зміїний // Defense Express. – 2022, 14 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/ycktsxcd>

⁶²⁴ “Казаки”-окупанти. Хто з російських військових знищує Очаків з Кінбурнської коси – розслідування // Схеми. – 2023, 01 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/yu2w3bru>

⁶²⁵ Дорогань А. “Я прошу вас не винить армію”. Как российские войска окапываются на левом берегу Днепра // Крым. Реалии. – 2022, 07 декабря. – URL: <https://tinyurl.com/3mxksvu4>

⁶²⁶ Vrabie A., Tovar M., Sisani A., Brookes A. Intelligence Assessment: Kinburn Spit // London Politica. – 2023, February 17. – URL: <https://tinyurl.com/y7x3294h>

⁶²⁷ Stepanenko K. et al. Russian Offensive Campaign Assessment, December 20 // ISW. – 2022, December 20. – URL: <https://tinyurl.com/2p9bcdy8>

⁶²⁸ “Шахеди”, ракетні обстріли та артилерія: як виглядають бойові дії в районі Кінбурнської коси / Державна прикордонна служба України // YouTube. – 2022, 21 грудня. – URL: <https://tinyurl.com/yu7nkjsu>

⁶²⁹ На Кінбурнській косі минулої доби Сили оборони знищили угруповання росіян та ворожу техніку // Укрінформ. – 2023, 19 січня. – URL: <https://tinyurl.com/mr2mj35e>

⁶³⁰ Ворог не полишає намірів захопити південь України // Укрінформ. – 2023, 06 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/mr4k7ja3>

⁶³¹ В Чорному морі корабельне угруповання ворога складається з 4 бойових кораблів, ракетносіїв на чергуванні не виявлено / Погляд Назара // Telegram. – 2023, 23 лютого. – URL: https://t.me/Nazars_look/12819

⁶³² Hird K. et al. Russian Offensive Campaign Assessment, February 28 // ISW. – 2022, February 28. – URL: <https://tinyurl.com/ywdxt8nf>

⁶³³ Оперативна інформація Генерального Штабу Збройних Сил України станом на 06:00 02.12.2022 щодо російського вторгнення // Урядовий портал. – 2022, 02 грудня. – URL: <https://tinyurl.com/cy5nkrzs>

⁶³⁴ Оперативна інформація Генерального штабу Збройних Сил України станом на 06:00 10.02.2023 щодо російського вторгнення // Урядовий портал. – 2023, 10 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/476mmans>

⁶³⁵ Оперативна інформація Генерального Штабу Збройних Сил України станом на 06:00 13.01.2023 щодо російського вторгнення // Урядовий портал. – 2023, 13 січня. – URL: <https://tinyurl.com/47d5pmfj>

⁶³⁶ Оперативна інформація Генерального Штабу Збройних Сил України станом на 06:00 05.12.2022 щодо російського вторгнення // Урядовий портал. – 2022, 05 грудня. – URL: <https://tinyurl.com/js9mwjtb>

⁶³⁷ Оперативна інформація Генерального Штабу Збройних Сил України станом на 06:00 14.01.2023 щодо російського вторгнення // Урядовий портал. – 2023, 14 січня. – URL: <https://tinyurl.com/3dwxsbcs>

⁶³⁸ Оперативна інформація Генерального штабу Збройних Сил України станом на 06:00 20.02.2023 щодо російського вторгнення // Урядовий портал. – 2023, 20 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/34k5rtmj>

⁶³⁹ Іванова Т. У тимчасово окупованих населених пунктах Херсонщини окупанти облаштовують катівні // Суспільне. Новини. – 2023, 20 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/y9dd4uc9>

⁶⁴⁰ Оперативна інформація Генерального Штабу Збройних Сил України станом на 06:00 22.02.2023 щодо російського вторгнення // Урядовий портал. – 2023, 22 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/4uhbtutw>

⁶⁴¹ Оперативна інформація Генерального Штабу Збройних Сил України станом на 06:00 06.01.2023 щодо російського вторгнення // Урядовий портал. – 2023, 06 січня. – URL: <https://tinyurl.com/y6daw76h>

⁶⁴² Оперативна інформація Генерального Штабу Збройних Сил України станом на 06:00 08.01.2023 щодо російського вторгнення // Урядовий портал. – 2023, 08 січня. – URL: <https://tinyurl.com/2p8rtwhf>

⁶⁴³ Оперативна інформація Генерального Штабу Збройних Сил України станом на 06:00 04.12.2022 щодо російського вторгнення // Урядовий портал. – 2022, 04 грудня. – URL: <https://tinyurl.com/23k6mztc>

⁶⁴⁴ Оперативна інформація Генерального Штабу Збройних Сил України станом на 06:00 31.12.2022 щодо російського вторгнення // Урядовий портал. – 2022, 31 грудня. – URL: <https://tinyurl.com/4jn2w87d>

⁶⁴⁵ Оперативна інформація Генерального Штабу Збройних Сил України станом на 6:00 26.01.2023 щодо російського вторгнення // Урядовий портал. – 2023, 26 січня. – URL: <https://tinyurl.com/46pw6jxj>

⁶⁴⁶ Оперативна інформація Генерального Штабу Збройних Сил України станом на 06:00 02.12.2022 щодо російського вторгнення // Урядовий портал. – 2022, 02 грудня. – URL: <https://tinyurl.com/cy5nkrzs>

⁶⁴⁷ Оперативна інформація Генерального Штабу Збройних Сил України станом на 06:00 28.12.2022 щодо російського вторгнення // Урядовий портал. – 2022, 28 грудня. – URL: <https://tinyurl.com/ysjx65z9>

⁶⁴⁸ Оперативна інформація Генерального Штабу Збройних Сил України станом на 06:00 12.01.2023 щодо російського вторгнення // Урядовий портал. – 2023, 12 січня. – URL: <https://tinyurl.com/ymmmvmvbh>

⁶⁴⁹ Оперативна інформація Генерального Штабу Збройних Сил України станом на 06:00 20.01.2023 щодо російського вторгнення // Урядовий портал. – 2023, 20 січня. – URL: <https://tinyurl.com/yc2cdzkc>

⁶⁵⁰ Окупанти в Криму готуються відбивати атаки українських Сил оборони // Головне управління розвідки Міністерства оборони України. – 2022, 15 грудня. – URL: <https://tinyurl.com/3mxx62fb>

⁶⁵¹ Брифінг щодо обстановки на фронті російсько-української війни / Військове телебачення України // YouTube. – 2022, 15 грудня. – URL: <https://tinyurl.com/2s3b53ey>

⁶⁵² Calus K. Moldova diversifies gas import sources // Centre for Eastern Studies. – 2022,

December 08. – URL: <https://tinyurl.com/9227t83h>; Moldova moves closer to breaking dependence on Russian gas, deputy PM says // Reuters. – 2022, December 17. – URL: <https://tinyurl.com/39459db7>

⁶⁵³ Герасименко Я. Новий прем'єр Молдови: нейтралітет більше не допомагає, а Придністров'я потрібно демілітаризувати // Громадське. – 2023, 20 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/ys3wucsu>

⁶⁵⁴ На тлі повідомлень про можливий наступ Росії Кишинів заговорив про небезпеку для Молдови – ЗМІ // Радіо Свобода. – 2022, 19 грудня. – URL: <https://tinyurl.com/s5xff64a>

⁶⁵⁵ Зеленський попередив Санду про план рф із дестабілізації Молдови // Укріфнорм. – 2023, 09 грудня. – URL: <https://tinyurl.com/yu2n4k9e>

⁶⁵⁶ Луценко Є. Диверсії та захоплення заручників: президентка Молдови розповіла про плани росії здійснити держпереворот // Громадське. – 2023, 13 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/2p9vuzk5>; Коваленко О. Путін готує переворот у Молдові: скасував указ про повагу кордонів і суверенітету країни // Фокус. – 2023, 22 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/ye28yfyd>

⁶⁵⁷ Корогодський Ю. У Придністров'ї чоловіків запрошують на військові збори // LB. – 2023, 28 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/3s24v5kt>

⁶⁵⁸ Росія каже, що Україна готує “вторгнення” в Придністров'я. Що відбувається і як реагує Київ // BBC News Україна. – 2023, 23 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/2hs6jktx>

⁶⁵⁹ Українські збройні сили зосереджені вздовж кордону Придністров'я – ОК Південь // Щоденний Львів. – 2023, 27 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/3tgrwu9f>; Коршак Н. На кордоні з Придністров'ям Україна будує фортифікаційні споруди // Суспільне. – 2023, 28 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/3n5up7p5>

⁶⁶⁰ Росіяни почали використовувати морські дрони проти України // Black Sea News. – 2023, 14 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/4pbucv7>

⁶⁶¹ Росія тримає на бойовому чергуванні у Чорному морі 1 корабель – BMC, // Black Sea News. – 2023, 06 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/4prxw82cp>

⁶⁶² Рф вивела з Новоросійська у Чорне море три підводних носія “Калібрів” // Defense Express. – 2023, 12 січня. – URL: <https://tinyurl.com/mr3a5c3v>

⁶⁶³ Розвідка Британії назвала мету виведення групи кораблів рф з Новоросійська // Європейська правда. – 2023, 14 січня. – URL: <https://tinyurl.com/4m7s9etp>

⁶⁶⁴ Британські вертольоти Sea King вже прибули в Україну – Рєзніков // Укрінформ. – 2023, 21 січня. – URL: <https://tinyurl.com/2fzaumwh>

⁶⁶⁵ З'явилися фото українських тральщиків-шукачів мін “Черкаси” та “Чернігів” // Мілітарний. – 2023, 21 січня. – URL: <https://tinyurl.com/4ksn5yss>

⁶⁶⁶ Україна сама має вирішити, коли два придбаних у Британії тральщики з'являться у Чорному морі – Пристайко // Мілітарний. – 2023, 13 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/2p9fhyde>

⁶⁶⁷ Повідомлення BMC ЗС України щодо стану корабельного угруповання противника, яке перебуває на бойовому чергуванні, 01 – 31 січня 2023 р.

⁶⁶⁸ Там само.

⁶⁶⁹ Ситуація на Кінбурнській косі залишається складною через погодні умови – Гуменюк // Суспільне. – 2023, 13 січня. – URL: <https://tinyurl.com/3utzz8e4>

⁶⁷⁰ Повідомлення BMC ЗС України щодо стану корабельного угруповання противника, яке перебуває на бойовому чергуванні, 01-31 січня 2023 р.

⁶⁷¹ Там само.

⁶⁷² Армія рф продовжує обстрілювати Очаківську та Куцурубську громади на Миколаївщині: одна людина поранена // Суспільне. – 2023, 13 січня. – URL: <https://tinyurl.com/4zc7phwb>

⁶⁷³ Ситуація на Кінбурнській косі залишається складною через погодні умови – Гуменюк // Суспільне. – 2023, 13 січня. – URL: <https://tinyurl.com/3utzz8e4>

⁶⁷⁴ Воєнно-історичний опис російсько-української війни (січень 2023 року) // Роб. група: В. Залужний (голова роб. групи, Є. Мойсюк, С. Шаптала та ін.). – К., 2023. – С. 113.

⁶⁷⁵ Під час масованого ракетного удару українська ППО збила 47 російських ракет // Погляд. – 2023, 26 січня. – URL: <https://tinyurl.com/3a79d3bf>

⁶⁷⁶ Повідомлення BMC ЗС України щодо стану корабельного угруповання противника, яке перебуває на бойовому чергуванні, 01 – 28 лютого 2023 р.

⁶⁷⁷ Там само.

⁶⁷⁸ Босфор. Лютий 2023 // Укрінформ, 1-28 лютого 2023. – URL: <https://tinyurl.com/2cfh7jxv>

⁶⁷⁹ Повідомлення BMC ЗС України щодо стану корабельного угруповання противника, яке перебуває на бойовому чергуванні, 01 – 28 лютого 2023 р.

⁶⁸⁰ Росіяни повідомляють про удар підводним дроном по мосту в Затоці: в ОВА відповіли // Фокус. – 2023, 11 лютого. – <https://tinyurl.com/2mtwrc56>

⁶⁸¹ Повідомлення BMC ЗС України щодо стану корабельного угруповання противника, яке перебуває на бойовому чергуванні станом на 11 лютого 2023 р.

⁶⁸² Повідомлення BMC ЗС України щодо стану корабельного угруповання противника, яке перебуває на бойовому чергуванні станом на 19 лютого 2023 р.

⁶⁸³ Під час масованого ракетного удару українська ППО збила 47 російських ракет // Погляд. – 2023, 26 січня. – URL: <https://tinyurl.com/4fuyh5e8>

⁶⁸⁴ Повідомлення BMC ЗС України щодо стану корабельного угруповання противника, яке перебуває на бойовому чергуванні станом на 21 лютого 2023 р.

⁶⁸⁵ Повідомлення BMC ЗС України щодо стану корабельного угруповання противника, яке перебуває на бойовому чергуванні, 01 – 31 січня 2023 р.

⁶⁸⁶ Повідомлення BMC ЗС України щодо стану корабельного угруповання противника, яке перебуває на бойовому чергуванні, 01 – 28 лютого 2023 р.

⁶⁸⁷ Повідомлення BMC ЗС України щодо стану корабельного угруповання противника, яке перебуває на бойовому чергуванні, 21 січня 2023 р. // BMC ЗС України. – 21 січня 2023 р. – URL: <https://tinyurl.com/bde4djeb>

⁶⁸⁸ Воєнно-історичний опис російсько-української війни (січень 2023 року) // Роб. група: В. Залужний (голова роб. групи, Є. Мойсюк, С. Шаптала та ін.). – К., 2023. – С. 114.

⁶⁸⁹ Підготували для диверсантів: ЗСУ знищили 4 катери рф в районі Кінбурнської коси, – ОК “Південь” // Фокус. – 2023, 01 березня. – URL: <https://tinyurl.com/mzyu7u3y>; На Херсонщині знищено “моторки” та катери армії рф: дрон ударив у плавнях Дніпра, О. Бурдейна // Стопкор. – 2023, 15 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/mzyu7u3y>

⁶⁹⁰ В Севастополі утрим прогрімели взрывы: что происходит // УНІАН. – 2023, 16 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/3za3b6x2>

⁶⁹¹ Пожежа на нафтобазі в Туапсе та безпілотники над Белгородом // BBC, 28 лютого 2023. – URL: <https://tinyurl.com/wjbacwmt>

⁶⁹² Олексій Неїжпапа: “Якщо порівнювати сили та засоби чорноморського флоту рф з BMC ЗС України...” // BMC ЗС України. – 2023, 21 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/bde4djeb>

⁶⁹³ України без моря не буде, і ми це розуміємо — віце-адмірал Олексій Неїжпапа // Армія Inform. – 2023, 27 лютого. – URL: <https://tinyurl.com/3dme598e>

⁶⁹⁴ Українські морські дрони ось-ось розпочнуть роботу: що відомо // Вголос. – 2022, 08 грудня. – URL: <https://tinyurl.com/2p9e8uft>

Наукове видання

РІК ВІЙНИ ЗА СВОБОДУ
ВОЄННО-ІСТОРИЧНИЙ НАРИС
ПЕРШОГО РОКУ ШИРОКОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ

Монографія

Координаційна рада:

С. Шаптала, Є. Мойсюк, М. Забродський

Упорядники:

І. Косяк, В. Бідний

Редактори

канд. військ. наук В. Коваль, В. Назаров

Колектив авторів:

І. Косяк, канд. іст. наук В. Бідний, Т. Баротов, д-р наук з держ. упр. О. Боков, Д. Ведула, О. Гапоненко, Р. Гузь, А. Змрочко, канд. іст. наук А. Коваль, канд. іст. наук М. Ковальчук, Д. Комаров, С. Косач, М. Крет, канд. іст. наук В. Куравський, д-р техн. наук Ю. Лисецький, М. Любашенко, А. Мирончук, д-р політичних наук С. Мокляк, канд. іст. наук О. Пагіря, О. Паламарчук, д-р іст. наук І. Патриляк, канд. політ. наук О. Полтораков, канд. політ. наук Ю. Семенюк, канд. юр. наук С. Сівков, канд. екон. наук Л. Скуренівська, канд. іст. наук М. Таран, PhD з історії та археології С. Таранець, О. Ткачук, канд. іст. наук С. Хлонь.

За загальною редакцією Залужного Валерія Федоровича

Коректор: Артем Папакін

Дизайн, верстка: Володимир Колибенко

Підписано до друку 19.11.2025. Формат 70х100 1/16.

Папір офсетний. Друк цифровий. Гарнітура Times New Roman.

Умовн. друк. аркушів – 76,76. Обл.-вид. аркушів – 57,71.

Тираж 100 прим.

Видавець Бихун В. Ю.

вул. Леонтовича, 9, к. 18, м. Київ, 01054

Свідцтво про внесення суб'єкта видавничої справи

до Державного реєстру видавців, виготівників

і розповсюджувачів видавничої продукції

ДК № 5366 від 26.06.2017 р.

тел./ факс: +38 044 235 75 28

моб.: +38 050 310 22 04

e-mail: lk@ukr.net

<https://bykhun.org/>